

Vi förklarar för oss Landtmanne församling
för moderslösa barn för faderlösa samt broder
och systern) eller för Christen skuld ödmiskt bidd
om nåd och för skoning för oss församlingarna
barn att till för begärda lifort samt en lindring
omöjligt till sakens slutt, för vilket kom de genom
en så gynnig omöjligt samt dommen om förklarad
den som för oss för oss för oss för oss för oss för oss
och alla andra heliga böner till sinns bidden af
barn och församling

Torparen från Knarrkullen

Del 1

För oss och många barn som som Markens
fader eller moder slakt eller för Maltens
som för kom för en anderyperu eller klara juor
och eller ett under ett trofne sig till i en sådan
nod som de oss stoda utti) som milde Gudne för
Walt deras allande som de oss stoda utti, och som
Linn Walt som Saldanna fattige barn hjälpare
och för sommar

Anders Forvass

Men för till i den bästa ödmiskt bidd bidden om en
Nadig dom samt att på komma för till sakens slutt

Sverige
Sommaren 1795 - 11 mars 1813

Vi konfater i allra den bästa ödmiskt bidd inför oss

*Omslag: Nådebrev från de dödsdömda lantvärnisternas
föräldrar i Vena socken i Småland den 14 november 1808.*

ANDERS FORVASS

TORPAREN FRÅN KNARRKULLEN

DEL 1

Torparen från Knarrkullen del 1
Copyright © Anders Forvass 2023
Första elektroniska utgåvan
ISBN 978-91-527-7646-9

Till Josephine och Emelie

På svenska historiens framställning i skrift och tryck ha yttre omständigheter öfvat ett allt för stort inflytande.

Erik Gustaf Geijer (1838)

Svenska historien har sedan urminnes tider varit ett kungligt monopol, hvarigenom historieskrifningen blifvit öfverlemnad på entreprenad åt några pålitliga och handfasta personer.

August Strindberg (1882)

Enligt vårt förmenande är dock sökandet efter sanningen fosterländskt, äfven om sanningen skulle vara mindre behaglig på vissa håll.

Arvid Ahnfelt (1887)

INNEHÅLL DEL 1

Förord

Kapitel 1

Sommaren 1795 – november 1808

Den sista sommaren – Två tragedier – En hunsad drängs lott – Kriget och lantvärnet – Svikare – Ryssland tar Gotland – Brottet – Rovdjur – Dömd att dö

Kapitel 2

14 november 1808 – 22 november 1810

Benådningen – I krigets spår – Den första statskuppen 1809 – Den andra statskuppen 1809 – Man kunde höra en knappål falla – Särbehandlingsparagrafen – Norge för 10 000 riksdaler – Förödmjukelsen i Fredrikshamn – Avräkningen – Adlersparres spel – Gustav Vasas legitima tronarvingar landsförvisas – Selskabet for Norges Vel – En opretentiös prins – Kuppen mot Gustav V – Lynchningen av Axel von Fersen – I Paris och Basel – Påverkan utifrån – Aftonböner för Vasaprinzen – Demokratisk enighet – Bedragaren Fournier – Bernadotte mutar till sig den svenska tronföljden – Gränslös kärlek till chefen – En piga att älska – Hänförelse – Alternativa fakta – Napoleons ultimatum – Nils och Ingeborg gifter sig

Kapitel 3

23 november 1810 – 27 februari 1812

Jean tycker om Alexander – Extraroteringen – Härskartekniker – Alquiers uppdrag – Désirée, Élise och Mariana – Oscars utstakade framtid – Dubbelspel – Den nya lantvärnsförordningen – Den överlägsne ekonomen – De svenska drängarnas insubordination – Massmordet vid Klågerup – Till varje pris – Extraroteringssoldat Forwärts – En alldeles vanlig dag på Drottningholm – Den Regnérska tryckfrihetssaken – Klassfångar – Åmål – Bernadotte raderar en svensk kung – Den norska nationalfesten – Le Mercure – Lantbruksakademien – Tillrättalägganden – Jan Andersson Lännander – En skänk från Napoleon – Mårten Bengtsson och Öfwerheten – Per Ottasson

Kapitel 4

2 mars 1812 – 11 mars 1813

*1812 års politik – Ansträngd privatekonomi – Samhällsbyggaren –
Lojalitetsauktion – Hultsfreds slätt – Förbannade fred – Att tysta sina kritiker –
Hokus, pokus... utlandsskulden borta! – Skenkrigen avslutas – En inställd
våldtäkt – Tillbaka på Hultsfreds slätt – Familjefördraget i Åbo – Den stora
expeditionen – Förbannade fred, igen – Bernadottedagen den 10 december – Den
vita vinterskogen – Franska karriärplaner – Förbannade fred, återigen – Drottning
Charlottas och drottning Fredrikas brevväxling – Guadeloupe – Knarrkullen*

FÖRORD

På väggen i farfars arbetsrum på övervåningen i huset i Eksjö hängde ett stort papper med rader av handskrivna namn, datum, platser och spretiga streck emellan. Det var ett släktträd. På skrivbordet låg ett par anteckningsböcker och travar med dokument och brev, en del med amerikanska frimärken. Vid sidan om stod en gammal skrivmaskin med svarta höga tangenter, vals, bläckband och en spak för radbyten. Vad farfar höll på med där förstod jag inte då. Men jag förstår det idag.

Överst på släktträdet på väggen fanns en person som hette Nils och hans hustru Ingeborg. Nils var född märkesåret 1789, hade varit soldat i svenska armén och deltagit i fälttåget 1813-1814 på den europeiska kontinenten och i Norge. När jag själv långt senare började intressera mig för Nils, fann jag att han vuxit upp i Småland under arma förhållanden, fått arbeta hårt och varit inlåst i fattigdom. Han var dock under sin levnad med om flera händelser som förändrade hans och familjens tillvaro på olika sätt.

I samband med undersökningar för att fördjupa mig i olika skeenden av Nils liv, stod det snart klart att hans upplevelser och öden inte kunde ses som slumpartade och isolerade omständigheter. Allting som hände honom var en direkt återspeglning av svenska samhällsförhållanden, styrelsen och skötseln av svenska staten, svensk inrikes- och utrikespolitik, och starka egennyttiga drivkrafter som, tyvärr, inte satte nationens och folkets intressen och framåtskridande främst.

Mitt grävande utvidgades med efterforskningar vid ett flertal olika nationella och lokala arkiv, bibliotek, museer, universitet och juridiska urkundssamlingar i Sverige, Finland, Norge, Danmark, Tyskland, Schweiz, Frankrike, Storbritannien och USA. En oerhörd mängd parlamentsprotokoll, officiella tillkännagivanden, svenska och utländska tidningsartiklar, ströskrifter m m från den aktuella perioden kammades också igenom. Privat korrespondens mellan offentliga personer, hemlig diplomatkorrespondens och massvis av icke offentliga brev granskades. Dagböcker insamlades varav flera opublicerade och i privat ägo. Hundratals volymer historiska skildringar och memoarer rekvirerades från Nationalbibliotekets underjordiska magasin i Stockholm, inte minst från första delen av 1800-talet. Vem skrev detta, vad menade författaren *egentligen*, och vad var utelämnat?

Det var ett pussel att lägga, ett pussel om Sveriges historia som inbegriper både de styrande och de styrda. Jag ville förstå vad det var som faktiskt hände, och varför. Nils liv som dräng vid fattigtorpet i djupaste Småland fick alltmer politiska och moraliska dimensioner.

Mycket av innehållet i denna bok har redan presenterats tidigare av olika historiker, men ibland under arbetets gång har jag bekymrats av vissa skriftställdes besynnerligt aktsamma eller kluriga ordval och nästan ängsliga tassande. Jag har störts av att viktiga frågeställningar förbisett eller undvikits, resonemang ej fullföljts hela vägen, och sanningen slätats över. Varför denna förbryllande självrensning? I vissa läger har t o m sanning och saga avsiktligt rörts ihop. Varför dessa piruetter? Vilka intressen skyddar man?

Segrarna skriver historien, brukar det sägas. Det är fullständigt uppenbart att det i Sverige, liksom i andra delar av världen, hela tiden pågått och fortfarande pågår en kamp, ett tyst krig, om vilket narrativ som ska gälla. Det föreligger ingen som helst tvekan att svensk historieskrivning är en strid om vilken berättelse som allmänheten ska tro är den rätta. Det finns många exempel på hur den ovanifrån försvarade och fortfarande gängse svenska

historieskrivningen väjer för grova oförrätter, fördöljer bedrägerier av stora mått, undviker att beröra moraliska aspekter, omkastar allokeringen av ära och skuld, och inte förklarar saker för vad de är. Detta, jämte den terminologi som konstruerats, ett slags anpassat nyspråk för att samspela med legenden som man vill förmedla, har blockerat mycket av rannsakingen och den seriösa debatten om såväl dåtid som nutid. Sanningen har offrats för husfridens skull i det slumrande landet. Svenska folket har istället sondmatats med idealiserad historisk propaganda utav inrättningar där medvetenheten om vikten av deras hittills skyddade *budskapsföreträdare* och medföljande smygrevisionistiska privilegier är central. Illusioner har i sekel försvarats med all högtidlighet och auktoritativ retorik som kunnat uppbådas.

Torparen från Knarrkullen följer några människor nära samhällets botten under en tid då Sverige och omvärlden genomgick stora förändringar. En del av stoffet i denna bok är helt nytt och har aldrig tidigare publicerats eller omskrivits. Den huvudsakliga behållningen torde dock ligga i den systematiska, kronologiska framställningen, förtydligandet av enskilda förlopp och större teman som har bäring för hur vår värld ser ut än idag, samt det franka uttrycks sättet. I engelskan används ibland idiommet att "kalla en spade för en spade", vilket innebär att benämna saker vid deras rätta namn, rakt och uppriktigt och utan omsvep eller finkänsliga hänsyn.

Hela innehållet i denna bok har vetenskapligt stöd förutom en sak, nämligen merparten, men ej alla, av de repliker som tillskrivs drängar, pigor och torpare som figurerar i berättelsen, samt vissa enskilda händelseförlopp där allmogen enskilt uppträder. Dessa allmogens stickrepliker är fiktiva, men oftast baserade på faktisk dokumentation som reflekterar personernas handlingar, tänkesätt och sinnesstämningar. Några skildringar av allmogemiljöer, allmogesammankomster och skeenden där allmogen figurerar har också uppdyktats, men med gediget indirekt stöd i källorna.

I övrigt kan *allt* styrkas av det historiska källmaterialet, inklusive *samtliga* citat av muntliga uttalanden och brevkorrespondens från offentliga personer, ordagrant. *Ingenting* är påhittat eller justerat i detta avseende. Korrektheten i framställningen har varit ett överordnat mål. Jag har lutat mig mot främst primär- och sekundärkällor men även mot bl a ett 40-tal akademiska avhandlingar som utreder enskilda sakfrågor och viktiga ämnen som tas upp i boken.

Källförteckningen och persongalleriet publiceras i slutet av del 4. Källförteckningen är extensiv men ej fullständig. Otryckta källor redovisas endast översiktligt, och referenslitteratur, urkundssamlingar, böcker och annat material som endast utnyttjats för någon eller några enstaka uppgifter har vanligen utelämnats. Fotnoterna i den löpande texten i boken innehåller mest förtydliganden, personidentifikationer och korsreferenser som hjälper läsaren att bättre förstå helheten. Att även inkludera källhänvisningar i den löpande texten skulle inneburet en fullkomlig vintergata av fotnoter, tiotusentals, och i praktiken gjort berättelsen närmast oläsbar.

Uppskattningsvis 25 000 arbetstimmar ligger bakom detta arbete, där mesta tiden ägnats åt faktainhämtning och faktagranskning. Ungefär lika många sidor text har stommen av källmaterialet utgjorts av. Källkritik, korrekthet och noggrannhet har varit av största vikt under hela projektets gång, men givet arbetets omfång vore det tilltagset att hävda perfektion, och det ligger ingen prestige i att inte kunna medge misstag. De fyra delarna omfattar sammanlagt ca 1 131 000 ord.¹ Mitt manus har ej korrekturlästs av någon annan eller språkgranskats av någon extern specialist. Vid varje genomläsning upptäcker jag själv nya tabbar. Jag ber därför på förhand läsaren att ha överseende med diverse språkfel, stilistiska brister och skönhetsmissar, och jag tar försynt och tacksamt emot förslag på språkliga förbättringar. Skulle någon däremot ha invändningar mot *sakinnehållet* i boken, och framlägga faktastöd för sin ståndpunkt, får detta ställas mot det källmaterial som denna framställning lutar sig mot. Självklart ska vi alla sätta det

¹ Inklusive fotnoter men exklusive källförteckning och persongalleri. De två sistnämnda avdelningarna adderar ytterligare ca 23 000 ord, d v s totalt ca 1 154 000 ord.

ojäviga sanningsökandet främst, *konsekvensneutralt*, och utforska hur djupt kaninhålet egentligen är.

Förutom utebliven arbetsinkomst under flera år, så har projektet inneburit direkta kostnader på höga siffriga belopp i form av arvoden åt externa specialister och arkivforskare i Sverige och utomlands, egna forskningsresor, inköp av material, reprojkostnader m m.

Ingen extern finansiering har emellertid erhållits för genomförandet av projektet. Inga bidrag, inga stipendier, inget understöd i någon form från något håll. Noll. Allt har bekostats med egna medel. Ej heller har jag varit knuten till eller associerad med någon institution eller organisation av något slag. Båda dessa faktorer har inneburit en full oavhängighet och givit mig möjlighet att lägga fram berättelsen i förbehållslös och ocensurerad form. Jag har inget haft att förlora på att vara sanningsenlig, annat än att jag bränner alla broar för framtiden till sagoberättarnas bastioner. Men detta är en bieffekt jag gärna tar.

Slutprodukten hade ej varit möjlig utan flera personers värdefulla bistånd. Jag vill allra främst rikta ett varmt tack till veteranen Gunnar Olofsson för många års idoga, mycket djuplodande och detaljerade efterforskningar på Krigsarkivet i Stockholm, ”ner till vartenda stöveltramp” som han själv uttryckt det. Gunnars noggrannhet har varit ojämförbar, och i vissa fall har flera veckors forskningsarbete investerats i att utreda ytterst isolerade detaljer och anekdoter under fälttåget 1813-1814.

Jag vill tacka personalen på Nationalbiblioteket i Stockholm för dess beständiga och pålitliga service med tonvis med litteratur upp och ner i bokhissen, specialbeställningar och reproarbeten.

Jag vill tacka Kathrine Flyborg och Elisabeth Nilsson för gedigna genealogiska utredningar av anonyma och bortglömda personer, släktförhållanden och bouppteckningar. Kathrine har även varit särskilt behjälplig med svåra historiska detektivarbeten i parallella arkiv, samt renskrivningar av för mig närmast oläsliga gammalsvenska handskrifter och rättsprotokoll.

Av de åtskilliga resurser som jag anlitat utanför Sverige för olika aspekter av arbetet med boken bör omnämnas Laurence Hervieu i Frankrike, som hjälpt mig renskriva många hundra sidor brevkorrespondens och avtalstexter på franska från tidigt 1800-tal, inklusive en hel del skrivet med chifferkod.

Slutligen vill jag tacka farfar Paul för sin förutseende dokumentation av det flyktiga och förglömliga, och faster Anita för att detta råmaterial kom mig tillhanda jämte stor hjälp i allt övrigt.

Jag vill tacka min pappa Bo för den integritet som han visade genom livet och de värderingar och det arv som han ville ej skulle mistas.

Och jag vill tacka mina små flickor Josephine och Emelie för klarheten i deras blick. Förlora den ej.

Stockholm i december 2022

Anders Forvass

Kapitel 1

Sommaren 1795 – november 1808

Avsnitt

1. *Den sista sommaren*
2. *Två tragedier*
3. *En hunsad drängs lott*
4. *Kriget och lantvärnet*
5. *Svikare*
6. *Ryssland tar Gotland*
7. *Brottet*
8. *Rovdjur*
9. *Dömd att dö*

DEN SISTA SOMMAREN

Det skulle bli deras sista sommar tillsammans.

Far tycktes alltid ha brådskat för att hinna med allt som skulle hinnas med på en dag. Intill evighet slet han vecka efter vecka, året runt, med ändlösa dagsverken åt traktens bönder och markägare, alla upptänkbara knog på åkrar och i skogar. Han slog och bar, han grävde och högg, lyfte och släpade till det var för mörkt att se och göra något, och arbetade inte sällan på vilodagen. Träget, strävsamt och plikttroget, ständigt lätt andfådd. De stunder han ej tvingades jobba av sin ändlösa gäld åt andra bröt han sten vid deras eget torp, kämpade med tjocka och sega rötter och bråkade sig fram genom den kärva marken för att plöja den lilla magra fattiga tegen, och försökte få deras två kannor med skröpligt utsäde att gro. Han lagade och underhöll den trånga gistna stugan för att hålla efter läckor, springor och kalldrag. Far var en gammaldags jordeträl, seg, stark och helgdagstrött.

De bodde i Dalsebo² i Vena socken i nordöstra Småland. Nils hade tidigt fått lära sig att hjälpa sin far med enklare pojksysslor, och för varje år hade uppgifterna och ansvaret blivit lite grann tyngre. Men den där våren och sommaren, året var 1795, hade far tagit med honom på vandringar utanför byn som inte tycktes innehålla några arbetsuppgifter. De hade bara strövat i varandras sällskap. Ibland när de stannat upp för att vila och lyssna på naturens liv hade far tyst och ömt tagit Nils hand, som om bara för att få hålla den. Fars hand var grov, valkig och torr med självsprickor som aldrig läkte. Men han höll sin sons hand varsamt som om den vore av guld. Nils mindes fars händer så väl.

De hade gått förbi små åkertegar och betesängar bortom stenrösen och gärdesgårdar. De hade vandrat genom djupa svala skogar, genom dunkla hemlighetsfulla kjusor på gamla stigar kantade av jättegrenar och torpstora klippblock som såg ut som de kastats av bergtroll för länge sedan, och där doften av fuktig mossa och terpentin fyllt deras näsborrar. De hade vandrat genom höga fridfulla salar där gökens lockrop och hackspettens knattrande hörts någonstans ifrån, där rådjur och någon räv skymtat fram mellan stammar och grenar. De hade strövat förbi stora omkullvälta murkna trästockar, övervuxna med tjock grönmossa, stensöta, blåbär och lingon, och vid en sluttning fanns en rotvälta där sönderslitna rötter hängde ner över jord och sten. De hade gått genom hagar av hägg och hassel, genom ekdungar där tunna dallrande solstrimor silat igenom de högsta trädens kronor, och på marken i det yviga gräset hade växt blåklockor, liljekonvalj och smultron. Några ljumma aftnar hade de metat abborre i den lugna sjön till sent när solen gick ner, och suttit kvar på den grågamla bryggan i vassviken med näckrosor en lång stund ännu sedan fisken slutat nappa, och en ljuv doft av pors fyllt skymningen.

En söndagseftermiddag den sommaren tog far med honom uppför en närliggande bergskulle. Far var tvungen att stanna flera gånger på vägen upp på höjden, han andades tungt, tog sig för bröstet ibland när han trodde att Nils inte såg.

”Dä hä går bra, far kommä lite eftä bara, gå på du”, flåsade han.

Utsikten från berget var mäktig. Åt alla håll böljade Smålands djupgröna skogar, där kammar och kullar stillades till utdragna grågröna silhuetter längre bort mot horisonten. Här och där låg sjöar som blänkte av solglitter, och åkrar med guldgul säd som snart skulle bärgas av drängar och dagsverkstorpere. Små kyrktorn i fjärran socknar. Mangårdsbyggnader och ladugårdar var lätta att känna igen. Halvt undangömda vid skogslyckor, lite avsidet och en bit bort från landsvägen, kunde man ana ett par grånande fattigtorp och någon enslig backstuga.

Ingen kunde se smärtorna inom honom. Far tog sig mot bröstet igen men hejdade sig och log pressat mot Nils.

² Dalsebo ligger ca 19 km öster om centrala Hulfsfred och tillhör idag Hulfsfreds kommun.

”Dä ä ingenting, Nils. Ingenting... Far får lite ont i bröstet ibland. Men dä ä ingenting att oroe sej för.”

Där satt de en stund tillsammans bredvid varandra på berget i juli månads ljumma eftermiddagsbris, utan att säga så mycket och med skogens viskningar och med göken som ännu gol på avstånd, och blickade ut över sitt sköna sommarlandskap. Och lät tiden bara vara.

Far var bara 58 år men hans krafter var inte som förr. Han var utsliten, i sina herrars ögon kanske uttjänt, förbrukad. Hans dödssjuka bröst tröttade hans andning, tyngde hans gång, kuvade hans ork. Och det var först i efterhand som Nils förstod att far nog ville, med de där söndagsvandringarna under deras sista sommar tillsammans, efterlämna en stund på jorden att minnas.

Kapitel 1 avsnitt 2

TVÅ TRAGEDIER

De sov alla i samma kammare i den lilla stugan. Nils som var snart sex år delade säng med sin lillebror Magnus³ som kallades för Måns och som snart skulle fylla två. Storasyster Lisa och äldsta system Kierstin, som kallades för Stina, sov i britsen under fönstret vid stuggaveln med fyra blyinfattade rutor. Och deras kära mor Maja Månsdotter och far förstås i utdragsslafen vid långväggen.

Om Nils någon gång vaknade om natten hörde han alltid fars tunga andetag. Ibland snarkningar. Det var som om far alltid låg efter och aldrig riktigt fick vila ut. Han sov så tungt men var alltid uppe innan den nya dagen grydde. Det var dagsverken och bestyr utan någon ände. När barnen gick upp om morgonen hade far ibland redan arbetat i timmar.

En torsdagmorgon, det var den **30 juli 1795**, vaknade Nils tidigt. Lillebror sov fortfarande bredvid honom och systrarna Lisa och Stina likaså. Nils hade trott att far varit ute med sin lie på fältet, det var mitt i brådaste slåttern, när han plötsligt upptäckte benet som stack ut i fotändan av utdragsslafen. Men inga tunga andetag hördes. Det var inte likt far att ligga över, det hade aldrig hänt. Mor sov bredvid honom.

Nils stod upp och såg på utdragsslafen. Far låg orörlig. Solen silade in genom de skumma fönstren och strimmade genom de slitna trasiga gardinerna. Strålarna lyste på fars trötta men rofyllda ansikte. Det var tyst och stilla som om änglar befann sig i rummet. Hela kammaren var orörlig och fridfull.

Far var död. Hjärtat hade stannat i sömnen. Far vilade, och skulle aldrig mer vakna.⁴

Det blev en dag som skulle förändra deras liv. Nils hade aldrig gråtit så mycket. För den troskyldiga pojke som han var hade världen slagits i spillror. Han var bedrövad, förtvivlad och arg om dagen och grät sig till sömns om natten. Han grät tills tårarna tog slut. Han ville inte äta. En liten gosse som förlorar sin älskade far blir desillusionerad, livet hade bedragit honom, redan. Hans far hade under ett halvt sekel *arbetat ihjäl sig*. Någon eller något hade tagit hans älskade pappa ifrån honom. Allt kändes på något sätt så oändligt orättvist.

Vid samma tid låg storasyster Stina sjuk i hög feber och blev allt värre därän. Hennes hy var blek, hennes tunga var slemmig gulaktig. Hon tyade inte annat än att ligga ner, hennes andetag var ansträngda och hesa. Ibland kräktes hon och hostade upp galla. Det stank av misär i torparstugan i Dalsebo.

³ Måns (Magnus) Johansson (1793-1855), svensk dräng

⁴ Johan Nilsson (1737-1795), svensk torpare

Far begravdes på en söndag, det var den **2 augusti**. En enkel kista av bräddor ner i jorden. Nils stod bredvid och höll mors hand. Prästen sa några ord. Han sa att Johan Nilsson hade varit en god man som gjort rätt för sig och skulle få komma till Gud. Han sa att Johan Nilsson inte skulle ha ont mer, inte känna smärta. Nils kände hur tårarna återigen vällde upp inom.

”Käre Gud, låt far inte ha ont mer”, tänkte han.

Han tryckte mors hand. Maja Månsdotter, i svart sorgklänning som hon fått låna för hon ägde ingen själ, stod samlad och orörlig när de första skoporna jord kastades på trälåren nere i gropen.

Storasyster Stina var inte med på begravningen. Hon låg fortfarande till sängs, matt och orkeslös och med väsande andetag. Ibland svettig och ångestfylld, ibland med fullständigt uppgiven blick och vaxbleka ögonvitor som vilset tycktes söka kontakt med familjen vid hennes bädd. Den natten blev det bara värre. De vakade vid hennes brits. Mor baddade hennes panna med svalt vatten från brunnen. Väggugets minuter blev till timmar, men för varje gång Stina vaknade och somnade om tycktes hon tyna bort alltmer, försvinna från dem. Till slut tog gallfebern⁵ hennes liv. Döden ryckte Stina ifrån dem den **3 augusti**, dagen efter fars begravning. Hon blev bara 11 år gammal.⁶

Nils hade mist sin far och en storasyster på bara några dagar. Fattigtorpet var brutet, förstört. Familjen var sönderslagen.

Deras mor Maja, som var en ordentlig kvinna, begärde att en bouppteckning skulle upprättas för att fastställa familjens ekonomiska ställning. Den **7 september** inställde sig nämndeman Erik Svensson⁷ för att genomföra denna. Nils far lämnade efter sig lite kläder. En grå rock. En grå tröja. En brun mössa. Tre par byxor. Tre par strumpor. En skjorta. Allt var begagnat, det mesta var slitet med hål här och där. Allting värderades av nämndeman Svensson. Men mest av allt var där en hel del verktyg av järn och trä. En täljyxa, en handyxa och två skryxor. Hyvel och såg. Tänger och hammare, hackor och skärar. Och åtta liar. Åtta liar! Vem behövde *åtta* liar? Kanske bara en torpardräng, en 1700-tals jordepöletär, som slet sönder sig själv men till sin död ändå aldrig av *öfverheten* fick höra ett endaste simpelt tack, inte en enda stavelse av uppskattning. Någon som under kyrkans systematiska demagogi skulle känna i sitt samvete att han aldrig någonsin gjorde tillräckligt.

Det värdefullaste som hörde till torpet var några kreatur; en svart ko, en röd ko, en röd stut, två kvigor, ett sto, några får och en sugga. Men dessa hade förskaffats med lånade pengar. Bouppteckningen visade att familjens tillgångar var värda 22 riksdaler och 30 skilling specie.⁸ Skulderna stod i 50 riksdaler och 32 skilling specie.⁹ Skulderna var mer än dubbelt så stora som tillgångarna. Visserligen var en del av skulderna till Johan Nilssons söner i ett tidigare äktenskap, men även om dessa kunde avskrivas skulle familjen behöva sälja eller låta utmäta rubbet av sina tillgångar för att ens gå jämnt upp, och de hade nu ingen inkomst längre som betalade för tak över huvudet eller mat på bordet.

Familjen var sönderkrossad, utblottad. Den 44-åriga torparänkan Maja Månsdotter och hennes tre minderåriga barn Lisa, Nils och lillebror Måns stod snart utan hem, utan tillgångar, utan försörjning.

De hade ingenting.

⁵ Allmogon kallade gallfeber för ”hetsig feber”, vilket är den angivna dödsorsaken.

⁶ Stina (Kierstin) Johansdotter (1783-1795), svensk torparflicka

⁷ Erik Svensson (1764-1816), svensk bonde och nämndeman

⁸ 22 riksdaler och 30 skilling specie år 1795 motsvaras år 2020 av ca 6900 kr (justerat för konsumentprisindex), 16 000 kr (justerat för guldprisindex) alt 250 000 kr (justerat för arbetarlöneindex)

⁹ 50 riksdaler och 32 skilling specie år 1795 motsvaras år 2020 av ca 15 000 kr (KPI), 35 000 kr (guldprisindex) alt 550 000 kr (arbetarlöneindex)

EN HUNSA DRÄNGS LOTT

Maja Månsdotter och de faderlösa barnen drevs från sitt hem i Dalsebo och blev *inhysingar*. Så kallades de allra fattigaste som socknen placerat i ett hem jämte ersättning till husvärd. Det är sannolikt, såsom det ofta fungerade, att Maja och barnen *auktionerades ut* till lägstbjudande i en s k "fattigauktion". Den husvärd som krävde lägst ersättning från sockenkassan för att låta Maja och barnen bo hos sig, fick ta dem. Barnen blev s k *sockenbarn*, sådana som ingen egentligen ville ha. Förhållandena i uppehållet hos deras husvärd var oftast sämsta tänkbara. Det var trångt, smutsigt och lusigt i fosterhemmen. Det var nedgånget, rått, fuktigt och kallt och miserabelt.

Det går att följa Maja Månsdotters och barnens inhysande via husförhörslängder och sockenstämmoprotokoll. 1796 flyttades de till Klintemåla, 1798 till Höghult och 1799 till Björksebo. Det är oklart om en ny fattigauktion ägde rum innan varje flytt. De befann sig på den absoluta botten, i händerna på samhällets rudimentära fattigvård som leasade ut problemet till någon som erbjöd blott överlevnadsminimum. De föstes mellan olika platser flera gånger under de första åren, utnyttjades som billigast möjliga arbetskraft, och det är knappt så man vågar tänka tanken ifall Maja eller barnen utsattes för någon form av fysiska övergrepp någonstans.

Kanske var det varje torparhustrus dröm att efterkommande generation skulle få det bättre än de själva haft det, men för inhysesänkan Maja Månsdotter var nu denna dröm efter makens död så avlägsen, försvunnen, att det kändes som den aldrig existerat. De saknade ordentliga skor och barnen fick ärva slitna kläder av varandra. Här och där i Venas sockenstämmoprotokoll finns anteckningar som visar hur barskrapat det var, med noteringar om fattigbidrag till familjen. Den **9 december 1798** beviljades Maja Månsdotter pengar till ett par skor, och den **19 maj 1799** noterades att hon tillhörde "de fattigaste" i socknen och hon erhöll 24 skilling banco¹⁰ ur fattigkassan. Fattigvårdsärendena hade vid denna tid en framskjuten plats på Venas sockenstämmor, men samtidigt var Vena i sig självt en närmast utblottad socken. Varje minsta utväg måste tas tillvara för att få det att gå ihop. Kyrkan hade inte ens råd att köpa in någon ljuskrona utan bad bygdeinvånarna att själva ta med egna ljus till gudstjänsterna, och på annan plats i protokollet står att överblivna ljusstumpar från julhelgen skulle skänkas till fattigstugan. Skördarna slog fel både 1798 och 1799, och sockenstämmoprotokollet den **22 mars 1801** inleds:

"Innevarande år är väl det svåraste, ja hårdaste någon bland oss överlevt."

Någon gång kring sekelskiftet, troligen 1801, flyttades familjen till torpet Vakthem som i princip var en enslig och övergiven byssja i skogen. Där fick de stanna i flera år. Det var trångt och bröderna Nils och Måns sov skavfötters på en säckmadrass fylld med hackad halm. Nils fick göra pojksysslor åt traktens bönder redan från tidig ålder för mat och några små kopparslantar till familjen. Han låg på knäna i grå dammiga fält och tog bort tistlar och gallrade rovor. Han kånkade vattenspannar i tusental, skottade dynga, bar ut gödsel från bås och stior till åkrar, myllade ner gödseln med en flåhacka, sådde potatis, tog upp potatis, och grävde och dikade runt tegar så att backvattnet inte trängde ut på åkrarna. Han bröt sten och bråkade med gamla sega stubbar som han sen högg sönder till vinterved åt jordägaren. Hans kläder var tunna och dåliga, han gick i nedslitna träskor med söndernötta strumpor som var som fastvuxna på hans såriga fötter, men råkall höst eller järnvinter var ingen ursäkt. Med frusen nästipp, rinnande ögon, is i hårtesterna och frosten som sved i händerna skulle jobben ändå göras. Han kämpade för sin mors skull, för familjens skull. Men resultatet i hans hand, några symboliska tröstemynt, var ändå nästan intet, och de lade sig om aftonen oftast hungriga. Deras mor talade om ärlighet, arbetsamhet och gudsfuktan, de fick inte tappa hoppet, men vad gav dem denna värld i retur?

¹⁰ 24 skilling banco år 1799 motsvaras år 2020 av ca 150 kr (KPI), 360 kr (guldprisindex) alt 6900 kr (arbetarlöneindex)

Varje julafton pulsade Maja och barnen runt i bygden, och fick i stugorna som julgåva en liten bit bröd och kanske något mer. Men barnens julaftnar blev blott en påminnelse om deras nöd, deras värnlöshet och skam.

Familjen överlevde på omvärldens nåder, och trycket som vilade över dem var ett ofrihetens tryck. Påbudet som predikades av överheten – kastsamhällets övre skikt – var *subordination*. Den främsta kanalen för denna indoktrinering var kyrkan. Subordinationsbudskapet skulle ut till alla och envar. Via kyrkan som institution i Sverige trycktes subordinationsläran ner i truten på hela allmogen. Underklassmajoritetens främsta uppgift i livet var just att underordna sig "öfverheten". Detta *axiom*, denna odiskutabla grundsats, var basen för hela samhällets konstruktion. Och jävlar vad det predikades och husförhördes av svartkapporna ute på den svenska landsbygden under denna paroll. Bibelreferenser blev ett verktyg för kuvenhet, alla skulle ha konstant dåligt samvete, och budskapet inpräntades ytterligare genom religiösa utantillramsor och ständiga förtäckta hot mot den som vågade resonera annorlunda. Kyrkans skrämselfpropaganda förkunnade att ett väldigt varmt ställe väntade tvivlare och fritänkare, och hela detta upplägg urskuldades med det ultimata argumentet att Gud själv, minsann, hade bestämt denna världsordning.

Maja och barnen inhystes i en kåk långt bortom landsvägen, men emellanåt på den befarna grusvägen i trakten av Främsteby och Vena kunde man få en glimt av självaste överheten. Den for fram i fjädrad kalesch, ibland med ett emblem eller en vapensköld målad på ena vagnssidan. Det dammade om de järnskodda hjulen och uppe i korgen under suffletten satt en oftast både tämligen överviktig och synnerligen självviktig högvälboren person i stor åkrock oavsett årstid och med slätkammat hår, gödd på vin och stek och vetebullar. En jordägare vars släkt en gång ytterst godtyckligt *tilldelats* jorden och som nu levde gott tack vare de övrigas arbetsinsats och slit, de som brukat marken i generationer och levererat dess avkastning men som inlåsts permanent i rollen som egendomslösa jobbare.

I spåren av den amerikanska självständighetsförklaringen 1776, den franska revolutionen 1789 och upplysningstidens idéer om frihet och jämlikhet fanns dock en ny medvetenhet även hos den svenska allmogen, och utan tvekan en bitterhet i sinnena mot överheten, en misstro och ett agg över seklers förtryck. Men arvet av negativ särbehandling var rejält förskansat i svensk lag. Jordägaren dikterade villkoren. Många ville, men tordes ej, sätta sig upp mot överheten. Rebelliskt uppträdande mot den befallande klassen gav respekt i bygden i flera år framåt, men de allra flesta fortsatte att foga sig, maka sig åt sidan. Torpare tog pliktskyldigt av mössan när en landå passerade utan ens en blick tillbaka från den mycket viktiga personen däri. Privilegiesamhällets – feodalismens¹¹ – lägre skikt bockade och neg försynt om överheten skulle kliva ur sin farkost, ibland med några tramsiga och totalt meningslösa medaljer på bröstet, men bemöttes av denne med obekvämheter eller nonchalans. Som författaren Arne Wirdenäs¹² inleder sin dikt *Torparliv*:

"Vad brydde sej de feta patronerna om folket i utkantsbyarna? Vad angick det dem om småfolk där frös och svalt, var ofta undernärda?"

Överheten hade ett själlöst ansiktsuttryck men med stirrande ögon, som om den alltid spänt var på sin vakt. Ibland liksom bara väntade den på ett tillfälle att markera andras underlägsenhet med en dräpande replik, en spydighet och sårande sarkasm just som om det främsta syftet var

¹¹ Begreppet *feodalism* används genomgående i denna bok i vid bemärkelse som en generell beteckning för ett otidsenligt hierarkiskt samhällssystem med ärvda privilegier, inslag av planmässig parasitering samt lagstadgad särbehandling av olika grupper medborgare. Feodalismen som idé symboliseras av främst arvsmonarkin/kungamakten, med kyrkan som sin främsta hantlangare i den feodala statsapparaten. Kyrkans funktion var att inpränta den kungliga propagandan hos folket, bidra till att legitimera kungamakten, kontrollera och manipulera folket vid behov, och hålla det i schack medelst främst gammalkristen skrämselfretorik.

¹² Arne Wirdenäs (1929-2013), svensk lärare och författare

att befästa kastsystemet och inbillningen om alla människors olika värde. Ibland kunde överhetens vältalighet komma till uttryck genom ett forcerat, amatörteatraliskt, högljutt och hotfullt tonfall med en antydning till kontratenorstämman. En överlägsen yttre fasad, intränad morskhet, uppövat mod, en *kuliss* av självsäkerhet, ett *försvarsvärn* som räddhåget kringgärdade ihålligheten och ynkligheten inunder.

Den **15 maj 1805** beviljades Maja Månsdotter återigen 24 skilling banco¹³ ur socknens fattigkassa för skor åt hennes yngsta barfotabarn, elvaårige Måns, och den **10 december** ytterligare 24 skilling banco. Nils hade flyttat ifrån familjen tidigare samma år, 15 år gammal, och börjat försörja sig själv som dräng på granngården, Klockartorp, för att senare hamna på Tälleryds rusthåll några få kilometer öster om Vena by.

Nils kunde varken läsa eller skriva, han var en fattig bonddräng precis som sin far och alla fäder före honom, det var hans lott. Hans kropp var allt han ägde. Men den var frisk och stark och tålde hårt arbete. Hans kropp var hans försörjning. Nariga händer, skrubbsår och blodrevor på underarmarna och jord under naglarna var aretecken som visade att man gjorde rätt för sig. Detta var i en tid då kroppsstyrka och trägenhet värderades på landsbygden.

Och arbeta fick han göra. Den långa arbetsdagen började klockan 05 om morgonen sex dagar i veckan, om slåttern klockan 04. Under den bisterkalla årstiden samlades drängarna ibland under klara stjärnbeströdda himlavalv eller i djupt beckmörker, utan att säga många ord. Varje otta delades resolut nya order ut, och det var grovsysslor från morgon till kväll med spade och dynggrep, lie, flåhacka och yxa. Han slog och bar, han grävde och högg, han lyfte och släpade. Även om det hällregnade skulle arbetena göras, diken skulle grävas, åkermark skulle brytas, stenblock skulle flyttas, timmer skulle fällas, fähus och gärdesgårdar lagas. Hans starka armar och breda axlar tålde större belastning än de flesta men det hårda kroppsarbetet krävde viljestyrka och framtvängde en tjurig uthållighet. Han beklagade sig sällan inför andra, han höll käften och jobbade men muttrade grova ord för sig själv, svor över massiva ekstammar och orubbliga granitblock och klena arbetsredskap och alltings jävlighet igenom utdragna kraftmätningar innan han till slut, flåsig med nerlortad skjorta, blåsor och blodsprickor på händerna och svetten rinnandes nerför tinningarna och på ryggen, besegrat dem.

Om morgnarna var det ibland svårt att räta på fingrarna och ryggen efter mycket stembrytning, timmerarbete och slagtröskning. Förkylning, feber och lunginflammation avfärdades av honom själv som lite tillfällig trötthet; att ligga sjuk skulle bara skapa misstänksamhet. Hans plats på jorden var ett dunkelt kyffe till drängstuga med en liten glugg till fönster och en stenhård brits till säng, hans kall var att arbeta. Ibland kom han inte åter till sin dragiga drängkammare förrän sent i mörkningen, så blygt tröttkörd med värkande ben, rygg, axlar och händer att han nätt och jämnt hängde ihop. Han somnade ändå snart under sin gamla grå filt. Varje timme av djup sömn var guld värd innan gårdsklockan ringde för samling. Söndag var normalt vilodag, men djurhållningen på Tälleryds rusthåll fordrade att de yngre drängarna hade att göra i stallet även denna dag, fastän allt annat arbete låg nere.

På morgonen efter ett par timmars arbete serverades davramålet som bestod av välling på rågmjöl eller rovor, eller bovetegröt eller vattgröt¹⁴, med några torra brödkanter och kanske lite krösamos¹⁵ till. Ungefär samma mat äts på kvällen där gröten som blivit över ibland värmdes upp, ibland stektes. Till lunch fick drängarna återigen rågmjölsvälling eller surmjölk samt sill och rovor, ibland sill och potatis. Kanske lite hårt rågbröd till. Ibland byttes vällingen ut mot ärtor och någon enstaka gång byttes sillen mot fläsk. Samma matsedel stod sig veckan igenom, vecka efter vecka, men under missväxtår blev den magrare och brödet bakades med stora tillsatser av

¹³ 24 skilling banco år 1805 motsvaras år 2020 av ca 130 kr (KPI), 400 kr (guldprisindex) alt 5800 kr (arbetarlöneindex)

¹⁴ vattgröt = gröt gjord på råg-, korn- eller grahamsmjöl

¹⁵ krösa = lingon; krösamos = lingonsylt

finbearbetad tallbark. Drängarna runt bordet torkade sig om munnen med avigsidan av handen. Arbets skjortan var styv av svett. Under arbetena utomhus kom ibland de yngre barnen bärandes på spannar med mossgrönt vatten som arbetarna släckte sin törst med ur samma skopa.

Enligt lagen – tjänstehjonstadgan – skulle alla drängens arbetsuppgifter utföras med oförtrutet, flit och lojalitet, och arbetsgivaren hade även uttryckligt stöd i lagen för rätten att *aga* sina anställda vid olydnad, uppstudsighet eller anmärkningar mot arbetsförhållanden eller den undermåliga mat som serverades. Med andra ord, fysisk misshandel av proletariatet var sanktionerat i svensk lag. Husbonden kunde behandla sina anställda, som bokstavligen ersattes med existensminimum för sitt slit, lite som han ville. Och en husbondes ord vägde alltid tyngre än en drängs. Arbetstagarerna kunde även bli ålagd kraftiga böter samt tvingad att göra offentlig avbön, eller bli anmäld till kyrkorådet för stockstraff¹⁶. Lagen förklarade indirekt att ekonomisk och samhällsklassbehäftad makt dominerade över moralisk rätt.¹⁷

Idén att "arbeta sig ur fattigdomen" var en myt konstruerad av överheten, en lögn. Tillvaron var snarare ett evigt och drygt gnetande, ett liv av slit och försakelser, men hur Nils än kämpade från nattens småttimmar till efter skymningen så var det ändå tomt i kassan. Han befann sig på samhällets skuggsida, och hur han än strävade skulle han aldrig komma därifrån. Han slet som en galärslav, samvetsgrant, men ändå fanns där ständigt en känsla av att inte räkna till, att ändå alltid ligga på minus, utlämnad åt sin husbondes egenmäktighet, och detta var varje hunsad drängs levnadslott.

Detta var under en orolig epok i Europa där Napoleonkrigen rasade, men i fattiga Vena i nordöstra Småland verkade nog allt vara som det alltid varit, och lika förutsägbart. Den unge drängen Nils Johansson hade knappast sett mer än hemsocknen och var okunnig om livet utanför. Det fanns hos honom en anspråkslöshet och enkelhet i hans sätt. Hans ögon var lugna och ärliga, utforskande och orädda. Där fanns en äkthet, en trovärdighet som aldrig behövde ifrågasättas, hos någon som aldrig behövde tillgripa överdrifter, förevändningar eller undanflykter. Samtidigt kunde man djupt i hans fasta blick finna ett vemod, en privat förborgad melankoli. Genom årens lopp och det fåordiga arbetets ändlöshet tänkte Nils mycket på sin far. Efter familjetragedierna sommaren 1795 hade förutsättningarna plötsligt blivit bedrövliga, de hade vuxit upp som fattigast av de fattiga. Han var en trälände faderlös tonåring på samhällets botten utan rättigheter. Nils var av hårt kärnvirke men hade lärt sig sen barnåren att sorg och smärta var en del av livet, att trygghet var någonting förgängligt och att ben slogs undan på folk.

Överheten menade att detta var hans predestinerade och bestämda plats i kastsystemet och alla lortiga svettluktande bonddrängjävlar som honom, obildade och lättlurade. Men bakom det yttre lugnet fanns hos Nils tvivel, en känsla av förhållanden som på något sätt kändes oriktiga och orättfärdiga. Som om hans och hela allmogens historiska ställning var pådyvlade och påprackade snarare än "uppnådda", ty nästan ingenting verkade ännu uppnått. Kanske fanns där i mörkret av hans bröst en ännu vilsen och oformulerad tanke om att en dag måste de alla få, eller slåss för, upprättelse.

¹⁶ stockstraff = ett skamstraff där den dömdes ben låstes fast mellan två stockhalvor med urtagningar som bildar runda hål när halvorna läggs samman. Stocken placerades oftast, då den användes, antingen i vapenhuset i kyrkan eller utanför kyrkdörren, där den dömdes beskådades av kyrkofolket vid in- och utgåendet ur kyrkan. Stockstraffet avskaffades i Sverige 1841.

¹⁷ Jmfr kap 25 avsn 24 (avvecklingen av tjänstehjonstadgan först 1919-1926)

KRIGET OCH LANTVÄRNEN

Sveriges enskilt viktigaste handelspartner var Storbritannien. Därjämte var Sverige helt beroende av en fungerande export av trävaror och järnmalm via haven till andra länder. Därför var det mycket viktigt med goda relationer till Storbritannien, som med sin överlägsna flotta kontrollerade haven. Svenska kommersiella intressen och beskyddet av den svenska utrikeshandeln, i kombination med värnandet av Sveriges självständighet, dvs att ej låta Sverige bli en vasallstat under en europeisk stormakt, var basen för kung Gustaf IV Adolfs¹⁸ brittiskvänliga svenska utrikespolitik.

Men Napoleons¹⁹ franska krigsmaskin hade just bemäktigat sig Preussen, Svenska Pommern och en allt större del av Europa. För att tvinga in de sista av Europas stater i Frankrikes handelsblockad mot Storbritannien – det s k kontinentalsystemet – träffades Napoleon och Rysslands tsar Alexander²⁰ vid ett toppmöte i Tilsit²¹. Toppmötet, som inleddes den **25 juni 1807** på en fastspänd flotta mitt ute på gränsloden Njemen med endast de två ledarna närvarande utan vittnen, men som dagen efter fortsatte inne i staden Tilsit, resulterade den **7 juli** i en pakt. Alliansfördragets femte artikel stipulerade att om Sverige inte bröt sin handel med Storbritannien, avbröt de diplomatiska förbindelserna och förklarade Storbritannien krig, skulle Sverige betraktas som en militär fiende till både Frankrike och Ryssland. Även om saken inte uttryckligen reglerades i traktaten, berättade tsar Alexander efter mötet i Tilsit för den franske ambassadören att Napoleon uppmanat honom att "ta Finland som ersättning för det krig som ni kan komma att föra mot Sverige". Samtidigt skulle Danmark förpliktas att anfälla Sverige.

Överenskommelserna i Tilsit stärkte tsar Alexanders självsäkerhet, och han såg sig själv nu som en stormaktsledare jämte Napoleon som skulle dela upp världen mellan dem. Spänningen i norra Europa fortsatte att stiga. Den **2 september** inledde Storbritannien ett flera dagar långt bombardemang av Köpenhamn, varefter britterna vid Danmarks kapitulation den **6 september** beslagtogs hela den danska flottan. Man ville på så vis undanröja hotet att denna flotta skulle kunna användas för att främja franska syften och utmana Storbritanniens herravälde över haven.

Kung Gustaf IV Adolf bad den **24 september** Storbritannien hålla kvar sin flotta i Östersjön över vintern för att hindra ett eventuellt ryskt anfall mot Sverige till sjöss. Den **8 november** förklarade Ryssland krig mot Storbritannien. När Gustaf IV Adolf underrättades om detta befarade han att Finland nu kunde vara blottställt för rysk aggression. Han lät genast undersöka Finlands truppstorlekar, deras tillstånd och försvarsförmåga. Hans viktigaste informationskälla om Rysslands intentioner blev den dåvarande svenske ambassadören i St Petersburg, Curt von Stedingk²², som stod det ryska kejsarliga hovet nära. Stedingk nämnde i depescher hem till Stockholm om ryska trupptransporter till gränstrakterna mot Finland, men spelade samtidigt ner betydelsen av dessa. Den **18 november** beskrev Stedingk krigsfaran som "ej överhängande" och att han ej såg hur Ryssland skulle kunna inleda ett fälttåg mot Finland mitt i vintern. Stedingk *avrådde* snarare från svenska truppförstärkningar i Finland och berättade sedan om ett samtal som han just haft med tsar Alexander om några kanoner som denne erhållit som gåva av Sverige vid det senaste kriget länderna emellan. Tsaren hade sagt till Stedingk att han högt värderade sin bestående vänskap med den svenske kungen, och visat den inskription som han tänkte förse kanonerna med. Inskriptionen löd:

¹⁸ Gustaf Adolf av Holstein-Gottorp (1778-1837), svensk kung (artistnamn Gustaf IV Adolf)

¹⁹ Napoléon Bonaparte (Napoleone Buonaparte) (1769-1821), fransk kejsare (artistnamn Napoleon I)

²⁰ Alexander Pavlovitj Romanov (1777-1825), rysk tsar (artistnamn Alexander I)

²¹ Sovetsk (tidigare Tilsit) = stad i Ryssland ca 98 km nordost om centrala Kaliningrad

²² Curt Bogislaus Ludvig Kristoffer von Stedingk (1746-1837), svensk militärofficer och diplomat

”Icke en trofé, men som ett vänskapsprov av kung Gustaf Adolf åt hans vän och bundsförvant tsar Alexander”

Den **23 november**, efter ett möte med den ryske utrikesministern Rumjantsev²³, skrev Stedingk till Stockholm att denne betygat att ”tsaren icke hyste någon fientlig avsikt mot Sverige”. Men den **25 november** förklarade Stedingk att ett anfall mot Finland redan verkade oåterkalleligen bestämt, och den **28 november** deklarerade Stedingk, med hänsyftning på de pågående ryska truppsammandragningarna, att ”Sverige inte på länge befunnit sig i ett så kritiskt läge som för närvarande”. Samtidigt förringade Stedingk återigen i andra fraser det ryska hotet, sade att den ryska allmänheten och ryska soldater i grunden var *emot* ett anfall mot Sverige, påstod att ett eventuellt anfall ej skulle ske i närtid, och varnade Gustaf IV Adolf för att vara alltför bullersam med svenska rustningar och därigenom *provocera fram* ett ryskt anfall.

Den **25 december** träffades Gustaf IV Adolf och den ryske stockholmsambassadören David von Alopæus²⁴ på slottet. När kungen frågade ambassadören om truppsammandragningarna vid finska gränsen avfärdades detta som överdrivna rykten utan anledning till oro. Den **26 december** rapporterade Stedingk från St Petersburg att tsar Alexander sagt att han hyste motvilja mot ett krig mot Sverige, och att om det svenska styret förhöll sig lugnt så hade Ryssland ”intet skäl i världen, inte ens den minsta förevändning att anfalla Sverige”, men att man inte kunde lämna några garantier om den framtida utvecklingen. In i det sista slingrade sig tsar Alexander inför frågorna om truppsammandragningarna och påstod att hans broderliga känslor för Gustaf IV Adolf var oförändrade och att mobiliseringen endast var för syns skull! Det fanns ju dessutom nära familjeband mellan de två – de var svågrar. Tsaren ska vid ett tillfälle denna vinter ha sagt till Stedingk om Sveriges kung:

”Ni kan vara övertygad, att den vänskap jag hyser för min svåger är så fast och orubblig, att såg jag honom anfallen, skulle jag ila till hans bistånd och dra min värja till hans skydd och försvar.”

Ambassadör Stedingks rapporter från den ryska huvudstaden, på tiotals sidor med tåtskriven text, var sålunda motsägelsefulla och svårtolkade i Stockholm, likaså den ryske Stockholmsambassadörens ålande dementier. Gustaf IV Adolf litade på Stedingk och förhöll sig därför något avvaktande, då han helst ville undvika en konfrontation med Ryssland, men utfärdade ändå under december månad en rad order om vapenanskaffning för infanteri och artilleri samt mönstringar, och en order för örlogsflottan att inta beredskapsläge. Om Stedingk dock varit mindre naiv och ambivalent, och vågat göra en mer objektiv och mindre överskylande bedömning av obestridliga militära fakta, skulle man måne haft ett ytterligare försprång i Stockholm.

Den **11 januari 1808** tillsattes i Stockholm en hemlig krigsberedning, men utvecklingen gick snabbare än någon kunnat förutse och Sverige var snart kringgärdat av krigsrustningar. Den **12 januari** förstärktes Norges krigsmakt genom utskrivning av alla dugliga män i landet.²⁵ Och samtidigt som stora förberedelser ägde rum i Ryssland nära den finska gränsen, fortsatte Rumjantsev sitt ljugeri, sin falskhet och sitt hyckleri å den ryska nationens vägnar. Den **21 januari** meddelade Stedingk i en depech till kung Gustaf IV Adolf att han frågat utrikesminister Rumjantsev om de ständiga ryktena om krig mellan Ryssland och Sverige, varvid Rumjantsev svarat att ”ryska kabinettet ej kunde svara för de rykten som sattes i omlopp, men att uti ingen händelse tsarens lojalitet kunde ifrågasättas, och att detta borde vara nog för att lugna den svenska ambassadören för varje farhåga”. Rysk försåtlighet i ett nötskal.

²³ Nikolai Petrovitj Rumjantsev (1754-1826), rysk politiker, språkvetare och donator

²⁴ Frans David Maximowitsch von Alopæus (1769-1831), rysk diplomat och spion

²⁵ Norges utrikes- och krigspolitik styrdes från Köpenhamn i unionen Danmark-Norge.

Den **31 januari** skrev den franske krigsministern Berthier²⁶ till marskalk Bernadotte²⁷ att vara redo att med 18 000 man marschera mot Själland och Skåne. Senare kompletterades denna order av Napoleon med ett villkorat mandat att tåga ända upp till Stockholm. Vidare skrev Napoleon den **2 februari** till sin franske ambassadör i St Petersburg:

”Vad angår Sverige, skulle jag inte ha något emot att se tsar Alexander bemäktiga sig detsamma, Stockholm ej undantaget. --- Aldrig får Ryssland åter ett dylikt tillfälle att förlägga St Petersburg i centrum och göra sig av med denna geografiska fiende.”

Samma dag skrev Napoleon även ett enskilt brev direkt till tsar Alexander, rakt på sak:

”Ers majestät måste avlägsna svenskarna från sin huvudstad; må ers majestät åt detta håll utsträcka sitt rikets gränser, så långt ers majestät behagar, jag är beredd att bistå av alla krafter.”

Kort därefter den **10 februari** meddelades från Köpenhamn att en del av Själlands lantvärn, som hemförlovats föregående höst, nu återinkallats.

Det var alltså frågan om en samordnad planerad attack från olika väderstreck som kunde innebära Sveriges fullständiga undergång. Lägets allvar och brådska framhölls i Stockholm i början av 1808 genom en promemoria av generalmajor Schwerin²⁸. I en analys förklarade Schwerin att om Sverige anfölls, skulle anfallet komma att ske samtidigt från tre håll. För Sveriges försvar lade han därför fram en plan för mobilisering av *alla unga män* i riket *utan undantag*, och begärde att tvångsutskrivningen och organisationen verkställdes genast. Schwerins redogörelse förordade i grunden ett *lantvärn* enligt en modell som förekommit i Sverige sen medeltiden och bl a använts mot ryssarna under Karl XII:s²⁹ tid. I en annan inlägga kort därpå, den **14 februari**, höll general Armfelt³⁰ med Schwerin i allt väsentligt, men underströk även betydelsen av en *gymsam patriotisk nationalanda* för lantvärnets framgång. Än viktigare än själva den militära uppställningen, var *tron på seger* och *viljan att segra*. Och det *fanns*, både i Sverige och Finland som helhet, en kraftig föresats att försvara landet, en brett understödd försvarsvilja.

Den **21 februari** klockan 05 på morgonen inbröt den ryska hären i Finland. 24 000 ryska soldater gick över gränsfloden Kymmene älv utan krigsförklaring, i strid mot folkrätten. Istället hade ryssarna skickat en kurir till Danmark och bett dem också anfalla Sverige från sitt håll, och först *därefter* överlämna sin egen krigsförklaring.³¹

Det politiska utgångsläget försämrades alltså mycket snabbt. Tsar Alexander, skenhelig som få, meddelade samma dag ambassadör Stedingk att anfallet mot Finland endast var ett ”försiktighetsmått” med den väldigt underliga förevändningen att hjälpa Sverige försvara sig mot britterna!

”Gud är mitt vittne, att jag icke eftersträvar en enda by av kungens, er herres, stater”, lovade tsar Alexander inför ambassadör Stedingk och, uppenbarligen, inför Gud.

Kung Gustaf IV Adolf var Gustaf III:s³² son. Han var 29 år gammal och ganska nätt till växten. Han hade blå ögon och en fokuserad blick, smalt ansikte, mustasch, hög panna och kortklippt blond bakåtkammat hår. Hans framtoning var ofta allvarlig och stram. Genom hela livet bar han på en stor saknad och tomhet efter sin mördade far, och ibland fann man honom försjunken i tystlåten melankoli. I hans ansikte kunde i stilla stunder ofta skönjas en sorgsenhet. Andra stunder kunde han visa livlighet och tvära humörkast, brista ut i häftig gråt eller våldsamma gapskratt. Han hade sällan roligt, men dans tyckte han om och han dansade väl. Precis som sin far Gustaf III eftersträvade Gustaf IV Adolf social utjämning och han sympatiserade med de

²⁶ Louis-Alexandre Berthier (1753-1815), fransk militärofficer och ämbetsman

²⁷ Jean Baptiste Bernadotte (1763-1844), fransk militärofficer och svensk kung (artistnamn Carl XIV Johan)

²⁸ Curt Philip Carl von Schwerin (1751-1828), svensk militärofficer

²⁹ Karl av Pfalz-Zweibrücken (1682-1718), svensk kung (artistnamn Karl XII)

³⁰ Gustaf Mauritz Armfelt (1757-1814), svensk militärofficer, diplomat, ämbetsman och teaterdirektör

³¹ Denna kurir stoppades emellertid av svenskarna.

³² Gustaf av Holstein-Gottorp (1746-1792), svensk kung (artistnamn Gustaf III)

missgynnade i samhället. Fadern Gustaf III hade varit en framsynt tänkare som tagit intryck av upplysningstidens idéer inklusive de franska filosoferna Rousseau³³ och Voltaire³⁴. Vid tiden för den franska revolutionen hade Gustaf III i Sverige själv genomdrivit sociala reformer som berövat adeln privilegier, och bl a infört *meritokrati* utan bördsföreträden som grund för befordringar inom den offentliga förvaltningen, och låtit en bondson avancera till finansminister. Denna liberala och demokratiska grundsyn hade gjort Gustaf III älskad av allmogen och borgare i städerna, men djupt hatad av delar av överklassen, och kostat honom livet. Sonen Gustaf IV Adolf resonerade utifrån samma värdegrund som sin far, att särbehandling och olika medborgerliga rättigheter för olika samhällsgrupper varken gynnade nationen eller dess folk, som tvärtom måste stå enat. Hans valspråk "Gud och folket" markerade dels hans egen gudstro samt deklarerade en omsorg om just *folket*. Gustaf IV Adolf var känd som en flitig och sparsam person som arbetade med regeringsärenden från morgon till midnatt. Han har beskrivits som kunnig inom många områden, inte minst historia och statskunskap, och han talade och skrev väl franska, tyska och svenska. Han fann sitt lugn och harmoni "i det husliga livets stillhet", hos sin familj. Han drog ner kraftigt på hovets fester och rejält minskade hovstatens utgifter. En samtida hovdam noterade att han och drottning Fredrika³⁵ "gav ett exempel i sparsamhet som var i överensstämmelse med landets knappa tillgångar". Kaffe och alla utländska viner med undantag av Bordeaux och Madeira förbjöds. Han ogillade skarpt all lyx.

Gustaf IV Adolf satte sina plikter främst och var enkel och prestigelös i sina egna levnadsvanor, lika artig mot vem han än talade med oavsett rang eller börd. Alla som hade något att framföra hade fritt tillträde till honom utan att behöva passera någon favorits sluss. Han hatade gunstlingskap. Gustaf IV Adolf beskrivs som en pålitlig, hederlig och principfast ung man. Han var sparsam med utfästelser, men varje löfte höll han obrottsligt. Hans ärlighet och rättrådighet visade sig i alla hans handlingar, även redan som barn i de lekar där andra gärna fuskade. Som många barn hade han haft svårt att vakna på morgonen, men hade fått mycket dåligt samvete över att ha låtit sin lärare vänta på honom vid morgonlektionen. Han hade då gett sin kammartjänare Wacklin³⁶ stränga order att fortsätta med sina väckningsförsök tills dess han kommit ur sängen, och hade rekommenderat Wacklin att skaffa en trumma, ställa sig bredvid sängen och kraftfullt slå revej tills den blivande regenten kommit upp. Detta var även vad som verkställdes.

Gustaf IV Adolf hade en god vilja och ett gott hjärta, men han var på sin ringa ålder och sina åsikter ofta ensam och väldigt sårbar. Och han hade en stor svaghet, nämligen att han under sina senare år som kung förlitade sig oerhört mycket på sina närmaste rådgivare och landets högre ämbetsmän.

Gustaf IV Adolfs ilska över det ryska inbrottet i Finland, en ren överrumpling, kanaliserade han i fokuserat arbete för att rädda Sverige. Han beordrade att försvarsrustningarna skulle intensifieras, han förberedde undsättningen av fästningen Sveaborg utanför Helsingfors så fort isen gick upp, han mönstrade soldattrupper, han överlade med utländska ambassadörer, o s v. Gustaf IV Adolf gick klädd i sin enkla blå uniform, som han sällan tog av sig, för att visa att han resolut stod på soldaternas sida, de som skulle göra stora uppoffringar, och själv fullkomligen sjöd han av aktivitet. Kungens kanslipresident Ehrenheim³⁷ beskriver honom som "i dessa dagar alltid upptagen av att arbeta på Sveriges räddning". Ehrenheim fortsätter i ett brev:

³³ Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), schweizisk-fransk filosof, författare, pedagog, naturforskare och kompositör

³⁴ François Marie Arouet de Voltaire (1694-1778), fransk filosof, författare och historiker

³⁵ Friederike Dorothea Wilhelmine von Baden (1781-1826), svensk drottning (artistnamn Fredrika)

³⁶ Isak Edvard Wacklin (1757-1820), svensk hovman

³⁷ Fredrik Wilhelm von Ehrenheim (1753-1828), svensk ämbetsman och diplomat

”Aldrig har jag sett hans majestät så medveten om stundens allvar; att frälsa riket, eller se det gå under, är det val han själv och vi alla ställs inför och han tänker inte låta det senare inträffa, om han på minsta vis kan avhjälpa det.”

Generalstabens senare utredning av kriget 1808-1809, en halv hyllmeter lång, beskriver också kungen under krigets inledningsskede som ”besjälad av verksamhetslust och handlingsbegär”.

Krigssituationen förvärrades snabbt för Sverige, men det fanns i Sverige och Finland en stark patriotism och lojalitet mot kung och fosterland hos den breda allmänheten och delar av adeln. Hela nationen glödde av brådska att försvara sig mot en lömskt överfallande fiende. Många officerare som tidigare tagit avsked från armén anmälde sig på nytt frivilligt till tjänstgöring. I Finland, eldade av sitt medfödda hat mot Ryssland, strömmade finnar till från alla kanter för att låta sig värvas, och bönder övergav sina jordbruk för att försvara sitt land. Den ryska armé som först brutit in över gränsen var ej omöjligt stor, och den var hindrad i sin marsch av mycket snö och kraftig köld ner mot 40 minusgrader, och kriget var redan från början impopulärt i Ryssland, inte minst inom den ryska armén. Ryssarnas offensiv var från början tveksam och lam. Ryska officerare, som tidigt blivit tillfångatagna, skämdes för detta ryska erövringskrig som de såg som orättfärdigt och ärelöst, och sade till svenskarna att ”stå på er bara, så är det ingen fara”.

Förutsättningarna för svensk-finsk framgång syntes sålunda inledningsvis goda.

Gustaf IV Adolf talade flera gånger med sina närmaste förtroendemen, de högsta ämbetsmännen, om behovet av ett lantvärn med en bred solidarisk nationell uppslutning, enligt samma tankegångar som Schwerin och Armfelt framfört. Men flera av dessa rådgivare visade sig vara av en annan uppfattning. Rikets starke man, den inflytelserike riksdrotsen³⁸ Carl Axel Trolle-Wachtmeister³⁹, hade på ett direkt *hånfullt* sätt vägrat att ens befatta sig med Schwerins lantvärnspromemoria, och lät vid upprepade tillfällen påskina att uppsättningen av ett lantvärn skulle bryta mot grundlagen. Rikets främste lagman hade *fel* i detta påstående, kan tilläggas. En annan motståndare till lantvärnet var kungens generaladjutant och verkställande hand Tibell⁴⁰, som jämte flera andra i kungens närhet *hejdade* kungens naturliga försvarsinstinkt. Tiden gick, men den breda försvarsmobiliseringen *bromsades*. Armfelt, som varit en av förespråkarna för ett lantvärn, klagade den **4 mars** i ett privat brev:

”En mängd figurer har funnit så många betänkligheter, så att allt åter infallit i en djup sömn, så snarkningen därav kan höras till St Petersburg och Paris.”

Den uppmärksamme Armfelt förstod vartåt detta skulle barka med den krokbenstaktik han redan skönjde tecken på. I samma brev beklagar han sig nämligen över ”de rackare, som utan avseende på fosterlandets undergång blott fagna sig åt en ändring i styrelsen”, d v s obstruktionmännen *satte Gustaf IV Adolfs undergång före rikets försvar*.

En annan som förespråkade ett folkuppbåd, ett lantvärn, och själv ivrigt ville ansluta sig till försvaret av riket var militärofficeren, ämbetsmannen, politikern, godsägaren och jordbruksreformatorn Jacob De la Gardie⁴¹. Den **9 mars** skrev han till Gustaf IV Adolf:

”Man har sagt mig att ers majestät tänkt uppbjuda landets söner att försvara, vad de äga heligast. Tillåt mig, allra nådigaste konung, i bredd med dessa, blandad i deras led, slåss för ers majestät och, om så är Guds vilja, blanda mitt blod med fosterlandets försvarare.”

Redan här märks alltså en tydlig delning, en polarisering, inom den svenska adeln; de som stod oreserverat på kung Gustaf IV Adolfs sida och stöttade hans strategi, kontra de som motsatte sig Gustaf IV Adolf både som person och som ledare, och istället ville framkalla ett

³⁸ riksdrots = högsta chefen för Sveriges justitieväsende

³⁹ Carl Axel Trolle-Wachtmeister (Wachtmeister af Johannishus) (1754-1810), svensk ämbetsman

⁴⁰ Gustaf Wilhelm af Tibell (1772-1832), svensk militärofficer och militärteoretiker

⁴¹ Jacob Gustaf De la Gardie (1768-1842), svensk militärofficer, politiker och ämbetsman

monumentalt misslyckande hos kungen som skadelystet kunde användas mot honom, även om detta intrigspel riktat mot en person samtidigt innebar stora risker eller förluster för Sverige som nation.

Problemen för Sverige eskalerade. Den **14 mars** överlämnade Danmarks ambassadör i Stockholm till svenska regeringen en formell krigsförklaring. Och så snart Napoleon fick underrättelse om Rysslands anfall gav han order till de trupper under franskt befäl som stod vid Danmarks södra gräns att, under vissa villkor, gå över till Skåne och attackera Sverige från söder. Hotet om anfall från flera håll samtidigt, som Schwerin befarat, hade alltså på kort tid förverkligats.

Gustaf IV Adolf hade en *plikt* som kung att försvara de finska landskapen mot ryssarna. Samtidigt förkastade han Napoleons barbariska tyranni mot de europeiska folk och länder som den franske kejsaren hänsynslöst erövrade och förtryckte, och skulle aldrig låta någon del av Sveriges fastland kuvas under detta ockupationsvälde. Gustaf IV Adolfs linje var tydlig både principiellt och moraliskt – Sverige skulle förbli en självständig stat – och den svenske kungen var en av få som öppet vågade trotsa världens mäktigaste män. Detta var en demonstration av raka motsatsen till syltrygghet och karaktärslöshet. Detta handlade om integritet, principer, plikt och fosterlandskänsla.

Det nya läget för Sverige, med hot från flera håll, krävde sålunda en kraftig och omedelbar förstärkning av nationens försvar. Unga svenska män *måste* mobiliseras i mängd. Kungen gav skyndsamt statssekreterare Lagerbring⁴² i uppdrag att utforma en lantvärnslövsordning. Förordningen daterades samma dag som den dansk-norska krigsförklaringen men Lagerbring lär ha avfattat texten på natten mot den **15 mars**. Efter att kungen godkänt det korta manuskriptet, bara fem meningar långt, gav han order att kungörelsen genast skulle tryckas och distribueras i landet. Lantvärnslövsordningen inleddes med förklaringen att det nu handlade om att "med all den styrka vi möjligen kunna åstadkomma" rädda och freda fosterlandet, och för att kunna "med tillräcklig makt och styrka möta våra fiender". Kungörelsen sade att *varje* ogift och frisk 18-25 år gammal man "av vad stånd han vara må" – d v s ur *alla* samhällsklasser utan undantag eller särbehandling – omfattades av denna skyldighet. Det var en urgammal svensk princip, "man ur huse", som Gustaf IV Adolf återupplivade. Grundtanken var alltså en bred förenad och solidarisk nationell uppslutning mot de utländska angriparna. Landshövdingarna skulle med utgångspunkt i mantalslängderna snarast upprätta förteckningar över lantvärnsskyldiga ynglingar, och alla manliga medborgare i denna åldersgrupp omfattades.

Bernhard von Beskow⁴³ berättar samtidigt från denna tid att försvarsviljan i Sverige var stark: "Andan hos nationen var förträfflig och med ledning blott av vanligt människoförstånd hade sakerna tvivelsutan tagit en, om icke i allo lycklig, likväl alltid för Sverige ärofull vändning. Man skyndade till vapen. Även civila grep till svärdet. --- Det sedan så olyckliga lantvärdet ansågs då med andra ögon. Vid lottningen på Börsen i Stockholm *begärde många, som erhöill frilott, att få gå med.*"

Men de konservativa rådgivarna i kungens närmaste krets ville annorlunda. Deras opposition mot ett lantvärd grundades huvudsakligen på åsikten att kungen borde lägga om hela sin utrikespolitik och alliera Sverige med Frankrike och "den oöverbinnerlige" Napoleon. Den franske ledarens "oövervinnelighet" var ett axiom som satt djupt inpräntat hos dem. Vidare ansåg de att ett trefrontskrig som understöddes av ett lantvärd var slöseri med resurser; de ansåg att kungens tilltro till ett lantvärd bara ådagalade hans naivitet och omdömeslöshet. Under starka påtryckningar drevs därför kungen att redan den **26 mars** utfärda en *reviderad* lantvärnslövsordning. Principen "man ur huse" hade där annullerats, och den nya versionen av

⁴² Carl Lagerbring (1751-1822), svensk ämbetsman

⁴³ Bernhard von Beskow (1796-1868), svensk hovman, författare och publicist

kungörelsen radade istället upp grupp efter grupp i samhället som undantogs tvånget att ställa upp till rikets försvar. Dessutom lanserades rätten för alla som blev uttagna att leja någon i sitt ställe, d v s betala någon stackare för att ta hans plats. Alla dessa undantag plus denna lejningsklausul – d v s den förmögnes möjlighet att köpa sig fri från all försvarsplikt, den ultimata rikemansfrisedeln – försvagade den patriotiska grundton som många lantvärnsförespråkare hade velat sätta i centrum. Snarare än att *ena* Sveriges invånare kring försvaret av riket, blev resultatet dels otillräckligt, dels fröet till en *splittring* av nationalandan.

Det ursprungliga potentiella armétillskottet av uppemot 150 000 man reducerades med det nya särbehandlingsystemet till 30 500 man, alltså vart femte yngling i åldern 18-25 år. Och istället för allmän nationell mobilisering ändrades nu grundprincipen, efter tryck från ämbetsmännen, till att *de som samhället minst behövde* var de som skulle ut i kriget.⁴⁴

Så vilka var dessa satar som blev kvar? Vilka blev över efter undantagen och friköpsrätten, vilka stod där till slut, tarvligt infösta i ringen att försvara Sverige mot Ryssland, Frankrike, Danmark och Norge utan någon väg ut? Bland de många tusen som lejdes fanns trashankar, lösdrivare och förbrytare som gjorde vad som helst för några riksdaler, men stommen av lantvärnet kom att utgöras av den fattigare delen av landsbygdsbefolkningen – allmogens miserabla nedre skikt.

De egendomslösa.

De värnlösa.

Bottenskräpet.

Däribland den faderlöse fattigdrängen Nils Johansson från Vena socken i Kalmar län.

Kapitel 1 avsnitt 5

SVIKARE

Kung Gustaf IV Adolf ville försvara Sveriges frihet och självständighet. Samma sak ville den breda allmänheten. Men det märktes i ett tidigt skede att denna glöd och patriotism ej delades av alla.

Till överbefälhavaren för de finska försvarsstyrkorna utsågs den svenske generalen Mauritz Klingspor⁴⁵. Även om den svenska krigsplanen som helhet var relativt defensiv hade Gustaf IV Adolf uttryckligen instruerat att Klingspor skulle till det yttersta försöka hindra och bekämpa ryssarna, "samt icke förrän nöden påtränger reträtten företa". Kungen hade även slagit fast att Finland måste försvaras "fot för fot". Med andra ord – *kämpa* för Finland, ge inte bort det! Trupperna skulle ej ge vika förrän detta blev absolut nödvändigt.

Men vid första underrättelsen om att ryssarna gått över gränsen – innan sin egen ankomst till krigsskådeplatsen – utropade Klingspor, som skulle leda försvaret av Finland:

"Nu är också Finland förlorat!"

⁴⁴ Den nationella likabehandlings- och solidaritetsprincipen i detta och liknande sammanhang kan ej överskattas. Kapten Lars Ulrik Kröningsvärd (1784-1870) vid Västmanlands regemente kommenterar spontant detta i sin dagbok fem år senare under fälttåget i Tyskland, när han i augusti 1813 betraktade det mobiliserade preussiska lantvärnet: "Där såg jag första gången preussiska lantvärnsbataljoner. Dessa ynglingar, som till så stor del bidragit till preussiska vapnets ära och fosterlandets försvar – med vad försakelse de lämnade föräldrars hus och sina fredliga yrken, för att vid sin konungs anmaning blottställa sig för alla krigets besvärligheter och faror, kan ej beskrivas. För att uppväcka en så allmän entusiasm fordrades att undergå ett sådant lidande som den preussiska nationen erfarit under Napoleons överherrska. *Ynglingar av de förmästa familjer lämnade sina studier, för att såsom frivilliga jägare med den fattigaste bondes son dela krigets fatiger* (ansträngningar, strapatser, vedermödor), samt äran att ha frälst sitt fädernesland från förtryck, och kuva den stolta världshärskares."

⁴⁵ Wilhelm Mauritz Klingspor (1744-1814), svensk militärofficer och ämbetsman

Greve Mauritz Klingspor var 63 år gammal, vithårig, enögd, sjuklig, fetlagd och allmänt känd som egenlystigt, inställsam, lömsk, feg och opålitlig. Han beskrivs även av flera oberoende källor som en föråldrad och försödd vid liv⁴⁶ som var intrigant och usel då han saknade egna principer och alltid sällade sig till den vinnande åsikten. En utländsk diplomat har beskrivit honom som självviktig. En svensk officer tillika ögonvitne har kallat Mauritz Klingspor för "en komplett odåga som general". En historiker har konstaterat att sällan har någon svensk man uppnått så hög ställning i samhället utan att äga motsvarande framstående egenskaper. Klingspor var en extremt överbefordrad, barnslig, falsk ögonstjämnare. Kanslipresidenten Ehrenheim, nära och lojal medarbetare till Gustaf IV Adolf, försökte få kungen att välja någon annan att leda försvaret av Finland, men utan framgång. Ehrenheim skriver senare om Klingspor:

"Av alla svenska generaler, ibland alla arméns officerare, var han den som var uppdraget *minst vuxen.*"

Som chef misskötte nu Klingspor flagrant sitt arméledningsuppdrag genom att kasta bort suveräna fördelar och förutsättningar att mota tillbaka ryssarna, och gav i princip upp allt utan strid. Den svensk-finska armén har vid denna tidpunkt beskrivits som *starkare och dugligare* än den invaderande ryska styrkan, men på bara några få veckor hade större delen av Finland utrymms och fallit i ryssarnas händer. Inte för att så över huvud taget varit nödvändigt, utan på grund av Klingspors parodiliktande reträttbenägenhet och katastrofala ledarskap, hans demonstrerade hopplöshet. Svenska arméns reträtt under Finska kriget har i memoarlitteratur beskrivits som "brådstörtad". Militärhistorikern Gustaf Björnin⁴⁷ skildrar hur Klingspor flydde "utan all besinning", och skriver vidare:

"Utan att göra sig närmare förvissad om huruvida fienden följde honom eller inte, fortsatte han återtagandet ännu i trettio mil. Nu tycktes han alldeles ha glömt bort instruktionen, däri det likväl stod tydligt och klart att han, så långt möjligt kunde bli, borde söka att *emotstå den inträngande fienden, samt icke förrän nöden påträngde, företa reträtten.* --- Det är ett sällsynt fall i krigshistorien, att en tapper här, full av mod och stridslust, *flyr* för en underlägsen fiende."

Klingspors beordrade reträtter skedde så hastigt att ryssarna inte bara var förbryllade över vad svenskarna höll på med eller hade för baktanke med denna oortodoxa metod – ryssarna hade även *svårt att hänga med* när svenska armén sprang baklänges i rasande tempo! Ryssarnas frammarsch stördes kanske allra mest av den finska allmogens gerillamotstånd⁴⁸, inte av den officiella försvarsarmén.

Minnestecknaren Bernhard von Beskow kallar Klingspor för Sveriges "onda genius"⁴⁹, och skriver om den bisarra taktiken:

"Och vad annat kunde ryssarna då göra, än att följa efter? Man kan gråta blod, då man tänker att Finland gick förlorat genom blindhet, feghet och förräderi, under det att enskilda kårchefer och truppen i allmänhet gjorde under av tapperhet."

Klingspors icke-ledarskap var även uppenbart i det sätt som han själv faktiskt befattade sig med armén, dvs inte över huvud taget. Han växlade sällan något ord med någon annan än sin generaladjutant eller personer av motsvarande rang, och ägnade fotsoldaterna inte ens en blick. Tidigt varje morgon lämnade Klingspor arméhögkvarteret och avreste till platsen för följande natts utsedda högkvarter, och tillbringade väntetiden där med att dricka och spela kort.

Den gamle åderförkalkade, ömklige Klingspors så kallade strategi resulterade i praktiken i ren kapitulation. Den ryske överbefälhavaren omnämner honom i ett brev till tsar Alexander ett *kapitulationsförslag* från Klingspors armé, som ej tycktes vara allmänt känt på den svenska sidan.

⁴⁶ vivör = sorglös och utsvävande mansperson, rumlare, festprisse

⁴⁷ Johan Gustaf Björnin (1845-1922), svensk militärofficer, militärhistoriker, författare och politiker

⁴⁸ Se kap 1 avsn 7

⁴⁹ genius = övernaturligt väsen som ledsagar någon och bestämmer dennes handlingar och öde; ande, demon

Trots kung Gustaf IV Adolfs direkta order att hejda och söka övervinna ryssarna, var Klingspor snarast mest angelägen om att undvika all kontakt med motståndarna. Detta karaktärlösa och förkastliga beteende skapade i sig självt en uppgiven atmosfär och förtog kämpaandan i hela det svensk-finska försvaret. Trupperna blev demoraliserade och dystra, och Sveriges *walk-over* var samtidigt nedslående att åse för den lokala finska civilbefolkningen. Klingspor kallades med bitterhet och djupt förakt av sina egna svenska fotsoldater för "den kvickaste av de kvicka". Och Klingspor hade inte ens anständigheten att hålla sig i närheten av de militärtrupper som han skulle leda, utan befann sig hela tiden en hel dagsmarsch längre bort på sin reträtt. Det sades även att han var mer mån om sin egen bekvämlighet än att styra upp ett försvarskrig, och medförde själv i fält, för sitt eget nöjes skull, en god vinkällare och underhållningsdanserskor.

Den **28 mars 1808**, bara en dryg månad efter gränsövergången och några dagar efter att ha intagit den finska huvudstaden Åbo, deklarerade den ryska regimen inför alla europeiska regeringar att Finland härmed införlivats i Ryssland, punkt. Möjligen var denna deklaration aningen förhastad, men visar ändå på de psykologiska styrkeförhållandena vid tidpunkten.

Klingspor var inte ensam om att ge upp utan strid. En annan var amiral Olof Cronstedt⁵⁰, kommandant över fästningen Sveaborg utanför Helsingfors. Sveaborg var "Nordens Gibraltar", en av Europas starkaste fästningar och *låset* till hela södra Finland. Härifrån skulle motoffensiven med stöd av svenska flottan utgå och kungens *explicita order* för Cronstedt hade varit glasklara – Sveaborg skulle "med liv och blod" hållas, försvaras till varje pris, till siste man! Denna oerhört viktiga bastion hade vid tidpunkten ett stridande försvar på över 6700 man och var fulladdad med vapen och proviant, ypperligt förberedd.

Men någonting stämde inte. Medan ryssarna besköt Sveaborg futtigt, så lät sig Cronstedt för syns skull "skrämmas" av det ryska hotet. Han höll garnisonen samlad även nattetid för att hålla spänningen uppe inom fästningen, samtidigt som tröttheten och modfärdheten bredde ut sig. Han lät dela ut endast halva matransoner åt fästningens soldater för att inbilla dem att det rädde livsmedelsbrist, trots att magasinen var fulla med säd. Han lät demoraliserande rykten spridas inom fästningen, som t ex att den respekterade finlandssvenske generaladjutanten Adlercreutz⁵¹ blivit tillfångatagen av ryssarna inne på fastlandet. Cronstedt beordrade även att meningslöst stora mängder kanonkulor skulle skjutas bort, blott för att upptäcka att – hoppsan! – förråden hade minskat så mycket att försvarsförmågan undergrävts.

Efter några veckors rävspel både från ryssarnas sida mot Cronstedt, och från Cronstedts sida gentemot den svenska garnisonen, höll Cronstedt låtsade "rådslag" med sina högre officerare den **3 april** och **4 april**. Där bearbetade han dem med ryska kapitulationsargument, samt framhöll med aningen överdriven, något märklig emfas att han varken var feg eller lejd av fienden. När några av de församlade officerarna ställde frågor eller gjorde invändningar brusade Cronstedt upp.

Det hela slutade med att Cronstedt *skänkte* bort Sveaborg till Ryssland. Den **6 april** skrev han själv frivilligt under överlämnandet. Som extra bonus inkluderades i uppgörelsen även 110 svenska fartyg, ca 2000 kanoner och skjutpjäser, över 100 ton krut, 18 000 handgranater, 9000 gevär samt stora förråd av alla slag. Allt donerades av Cronstedt till ryssarna utan strid. Och som om inte detta var nog, avtalade Cronstedt att i princip alla svenskar och finnar på Sveaborg – men inte han själv – skulle överlämnas till fienden som krigsfångar. Cronstedt förmådde med starka påtryckningar sitt svenska krigsråd på Sveaborg att skriva under avtalet. Ryssarna försåg även Cronstedt med propagandaflygblad som han lät sprida inom fästningen för att förklara den fantastiska dealen.

⁵⁰ Carl Olof Cronstedt (1756-1820), svensk militärofficer

⁵¹ Carl Johan Adlercreutz (1757-1815), svensk militärofficer och statsman

Var Cronstedt gravt psykiskt störd, psykiskt knäckt, grundlurad, mutad eller redan ägd av ryssarna? Därom tvista många lärde. Några källor uppger att Cronstedt var en i grunden intelligent person som aldrig skulle låta sig luras så lätt, vilket skulle innebära att tillfällig psykisk obalans eller privatekonomiska incitament istället varit avgörande för hans agerande. Andra samtida vittnesmål menar dock att Cronstedt till sin natur var känslig, svag, lättmanipulerad och alltför benägen att politisera⁵², snarare än att principfast endast fokusera på sitt eget tydligt definierade militära uppdrag för Sveaborg. Ryssarna såg tidigt Cronstedts svagheter och bearbetade målmedvetet hans psyke, bl a genom falska tidningar och falska brev med desinformation.

Flera forskare har visat att Cronstedt uppbar en rysk pension redan *innan* krigets utbrott, och han försörjdes sedan av ryska staten livet ut, och ryskt arkivmaterial har tydligt visat att mutor utbetalades till medlemmar i krigsrådet på Sveaborg, d v s fästningens mest seniora officerare. Cronstedt uppbar senare formellt ryskt erkännande som någon ”som antingen genom *gärningar* eller tänkesätt till tsarens förmån under kriget *sig utmärkt*”. Cronstedts dotter Hedda⁵³ utnämndes 1811 till hovfröken vid det ryska hovet i St Petersburg.

Redan efter mindre än sju veckors krig hade den ointagliga fästningen Sveaborg utanför Helsingfors sålunda kapitulerat, en oerhört tung strategisk och symbolisk förlust för Sverige. Fästningens manskap blev så desillusionerat över detta *svек* från sin befälhavare, att landsförrädaren Cronstedt var tvungen att omge sig med en särskild livvakt fram till tidpunkten för det formella överlämnandet. Besvikelsen spred sig i hela armén, luften gick ur.⁵⁴ Förlusten av Sveaborg krossade i ett slag hela den svenska försvarsplanen, som ju gick ut på att Sveaborg skulle vara fästpunkten för den stora kontringen. Och faktum är att Sveaborg haft 20 gånger så många kanoner som belägringsstyrkan och i övrigt ägt ypperliga förutsättningar att försvara sig. När de svenska soldaterna såg hur fåtalig och undermåligt rustad den ryska belägringsstyrkan faktiskt var – och förstod att nationalklenoden Sveaborg nu skulle frånrävas Sverige genom ett stort bedrägeri, list och *svек* – sköljde förnedringen över dem, och de krossade sina gevär i vredesmod.

Mycket kritik i historieskrivningen har framförts mot Klingspor och Cronstedt, som var satta att på skilda håll vidmakthålla Sveriges yttre försvarslinje mot den anfallande ryska armén. Men trots Klingspors och Cronstedts egna fel, förefaller det ändå märkligt hur ryssarna kunde agera så snabbt, flinkt och målmedvetet. Det verkade nästan som om Ryssland hela tiden haft ett informationsövertag och ingående kännedom om Sveriges försvarsförmåga, truppmobilisering, utrustning, strategi och svaga punkter.

Och – ser man på – det hade de också haft!

Rysslands Stockholmsambassadör Alopæus, ålen, borde kanske inte främst betraktas som diplomat under denna tidsperiod utan snarare som *spion*. Han skickade talrika och mycket detaljerade underrättelser till sin regering i St Petersburg om Sveriges militära kapacitet, ofta med bilagor som var direkta kopior av topphemliga dokument från Krigskollegium⁵⁵. Alopæus redogjorde för den svenska vapentillgången, livsmedelsförsörjningen, magasineringen, och gav noggranna och uttömmande rapporter om den svenska arméns och flottans uppsättning och skick, personbeskrivningar av svenska officerare, kommentarer om Sveaborg, o s v. I en depesch

⁵² politisera = politiskt diskutera (ofta använt nedsättande om personer som är okunniga om politiska frågeställningar); kannstöpa, spekulera

⁵³ Hedvig ”Hedda” Charlotta Cronstedt (1795-1868), rysk hovdam

⁵⁴ När den svenske överstelöjtnanten Önnert Jönsson (1755-1808) avled till följd av att ha fått det vänstra låret avskjutet i sjöslaget vid Sandöström fyra månader senare, i början av augusti 1808, var hans sista ord: ”Olof Cronstedt! Jag instämmer dig här för Guds domstol, att stå till svars för de svenskars liv, som falla för svenska kulor från svenska skepp!”. Jönsson syftade givetvis på det ryska krigsbytet från Sveaborg, som han ansåg att Cronstedt förspillt.

⁵⁵ Krigskollegium = den myndighet som närmast under kungen ansvarade för armén

redogjorde han för över 300 svenska fartyg och slupar, kanonernas antal, båtarnas storlek och djupgående, byggnadsort och byggnadsår, konstruktör m m, alltså rena kopierade förteckningar. Alopæus expedierade även information till sin regering om den topphemliga ordergivningen i det svenska försvaret inför kriget.

Än värre var, att Alopæus tydligt redogjorde för konflikten mellan Gustaf IV Adolf och flera av hans närmaste rådgivare och högsta ämbetsmän, inklusive skiljelinjerna i enskilda politiska frågor. Alopæus rapporter till St Petersburg misstänkliggör även kungen i flera avseenden, och Alopæus repeterar i sina depescher exakt samma skvaller och förtal som yttrades i vissa antigustavianska kretsar i Stockholm.

Det är alltså uppenbart, att den ryske Stockholmsambassadören/spionen Alopæus inte *stal* denna information. *Han erhöll den*. Han hade informatörer djupt innästlade i den svenska statsförvaltningen, bland de högsta ämbetsmännen och i kungens närmaste krets. Alopæus refererade i rapporterna till St Petersburg ibland t o m till sina "säkra källor", i plural, och bedyrade informationens autenticitet. Men vilka var dessa källor? Enligt historikern professor Sam Clason⁵⁶ rådde i Sverige *desintegration*, sönderfall. Det kitt som tidigare hållit samman nationen var nu på väg att upplösas. Begrepp som lojalitet, sammanhållning och fosterlandskärlek hade urlakats. Mitt i allt detta fick den ryske spionen Alopæus "medhåll och understöd, vart han än vände sig, medan landets kung stod så gott som ensam". Den dagboksskrivande hertiginnan Charlotta⁵⁷ noterade också i april månad 1808:

"Bland allmänheten *utspredd* den ena konstiga historien efter den andra *i syfte att oro folk och förbittra stämningen mot kungen* och likaså hans känslor för hans undersåtar. --- Detta ovederhäftiga prat bidrog till att än mer tillspetsa den kritiska situationen."

Efter att Gustaf IV Adolf i början av mars blivit varskodd om Rysslands intrång i Finland, hade han låtit arresteras Alopæus, då ju denne haft skyldighet att före anfallet överlämna en krigsförklaring eller åtminstone ett ultimatum samt begäran om sitt respass, vilket ej skett. Snarare hade ju Alopæus konsekvent bedragit, lurat, den svenske kungen. Alopæus sattes så i husarrest i sin tjänstebostad på Fredsgatan 8 i Stockholm med instruktion från kungen att han ej fick kommunicera med omvärlden. När detta meddelats Alopæus hade han reagerat med bestörtning och rädsla. Om en utredning kring den ryske ambassadörens förhävanden skulle inledas, vad skulle en sådan utredning finna? Vilka högt uppsatta *svenska* förrädare skulle dras med i fallet?

Ingenting hände emellertid Alopæus i hans husarrest innan han tre månader senare fick lämna Sverige, men det ryligaste var, att han under tiden kunde *fortsätta* sitt spioneri! Trots att kungen låtit omringa tjänstebostaden med militär och förbjudit kommunikation mellan Alopæus och yttervärlden, i synnerhet med Ryssland, kunde Alopæus fortfarande med rapporteringen om den svenska generalstabens åtgärder och om Sveriges stridsförmåga hem till St Petersburg. Från sin inspärning kunde Alopæus även etablera kontakt med den danske ambassadören. Alopæus rapporter från husarresten till tsaren var utförliga och försedda med bilagor som återigen var rena avskrivningar av strikt konfidentiella svenska krigshandlingar inklusive trupp fördelningar och krigsrörelser, samt en avskrift av avtalet om brittiskt finansiellt understöd av Sveriges krigsföring.

Endast ett relativt fåtal personer i Stockholm hade tillgång till all den information som Alopæus förmedlade till Sveriges fiende i öster. Högt upp i det svenska etablissemanget bodde alltså flera mullvadar som direkt underminerade och förrådde sin nation och sin kung, Gustaf IV Adolf.

⁵⁶ Samuel Clason (1867-1925), svensk historiker och politiker

⁵⁷ Hedvig Elisabet Charlotta av Holstein-Gottorp (1759-1818), svensk drottning

RYSSLAND TAR GOTLAND

Trots det i alla tider mäktiga militära hotet från Ryssland, och trots Gotlands viktiga strategiska läge mitt i Östersjön, hade Sveriges regering försummat Gotlands försvarsberedskap under decennier. Den svenska flottan lyste också med sin frånvaro. Sveriges största ö låg blottad och värnlös.

Ryssarna visste om detta. Gotland var viktigt som stödpoint och operationsbas för ett ryskt angrepp mot mellersta och södra Sverige. Gotlands centrala läge i Östersjön som innanhav var givetvis också ett avgörande skäl bakom ryssarnas intresse för denna ö. Tsar Alexander hade personligen lett utarbetandet av en plan att erövra Gotland. Till chef för operationen utsågs amiral Nikolai Bodisco⁵⁸. Ryskt källmaterial berättar att tsar Alexander innan expeditionen, med genomträngande allvar, förklarar för Bodisco tyngden av uppdraget. Vid flera tillfällen betonade tsaren företagets extraordinära betydelse med orden:

”Att äga denna ö är lika värdefullt för Ryssland som att äga Finland. Den som äger Gotland äger Östersjöns inre vatten!”

Fredagen den **22 april 1808** siktades vid lunchtid, efter att morgondimman lättat, några obekanta fartyg av en vakt på Faludden nära Gotlands södra udde. Fartygen såg ut som handelsfartyg, inte krigsskepp, och var *svenskflaggade*. Vakten underrättade genast kronolänsman Winter⁵⁹ i Burgsvik, som fick budet klockan 15. Innan kronolänsman Winter hunnit vidta några åtgärder anlände kurirer som sade att nio⁶⁰ fartyg ankrat, eller möjligen fått bottenkänning, i den långgrundna Slesviken och höll på att landsätta militära trupper i gröna uniformer – ryssar!

Då blev det fart. Kronolänsman Winter skickade ilbud till den 75-årige vice landshövdingen Klint⁶¹ med underrättelse om det inträffade. Från kyrktornet i Grötlingsbo hade pastor Åkerman⁶² med en kikare samtidigt sett att beväpnat manskap höll på att landsättas vid Fluntinge fiskeläge och Sles gård.⁶³ Redan på senefttermiddagen samlades vid prästgården i Grötlingsbo förtvivlade och ursinniga gotlänningar från den södra halvudden på flykt norrut.

Pastor Åkerman försökte lugna folkhopan vid kyrkan och begav sig sedan själv ner till stranden för att träffa fienden, som höll på att slå läger och sätta sig i stridsberedskap. Åkerman fördes till chefen för det beryktade 20e ryska jägarregementet, överstelöjtnant Živkovič⁶⁴, och senare den ryska flottans chef, amiral Bodisco. Amiralen beskrivs som ganska långväxt med rödaktigt skägg och slående små händer, enligt en minnestecknare. Åkerman erhöll försäkringar att ryssarna skulle vara skonsamma mot både Gotland och gotlänningarna *om befolkningen höll sig stilla i sina hus*. Annars skulle ryssarna agera resolut. Senare begärde ryssarna av Åkerman att de närliggande gårdarna ”frivilligt” skulle tillhandahålla hästar åt ockupanterna, annars skulle ryssarna tvingas bruka strängare medel, hette det. Det berättas samtidigt att ryska soldater stack ihjäl får med sina bajonetter och stekte dessa på trästänger över öppna eldar.

Gotland hade, som redan nämnts, av det svenska styret i Stockholm lämnats obefäst under lång tid. Den ryska avsikten hade också varit ett snabbt överraskningsanfall. Ännu nio timmar efter att invasionen upptäckts av spanaren på Faludden hade inte en enda åtgärd vidtagits av de lokala svenska myndigheterna. Sent om fredagskvällen träffades emellertid häradsövding

⁵⁸ Nikolai Andrejevitsch Bodisco (1756-1815), rysk sjöofficer

⁵⁹ Johan Winter (1769-1822), svensk ämbetsman

⁶⁰ Hammarhjelm s 364 uppger att ryska eskadern endast bestod av åtta fartyg.

⁶¹ Eric af Klint (1732-1812), svensk militärofficer och ämbetsman

⁶² Pehr Åkerman (1768-1811), svensk lärare och präst

⁶³ Avståndet mellan kyrktornet och landstigningsplatserna är ca 4,3 resp 4,8 km.

⁶⁴ Ilja Petrovič Živkovič (1763-1859), serbisk-rysk militärofficer

Hauswolff⁶⁵ och vice landshövding Klint och kom överens om vissa improviserade försvarsåtgärder. Södra Gotlands bönder och drängar skulle grupperas under befäl av två avdankade före detta löjtnanter, Sturtzenbecker⁶⁶ och Schildt⁶⁷, med förmodat stöd av länsmännen Duse⁶⁸ och Winter.

Genom tända vårdkasar⁶⁹, larmringning i kyrkorna och med kurirer spreds budet snabbt över hela Gotland att man invaderats av främmande militärmakt. Under natten mot lördagen den **23 april** började män ur allmogen självmant samlas, beväpnade mest med rostiga pikar, liar fästade på stänger, hötjugor, krattor, spadar, yxor och knölpåkar. Troligen fanns där också ett och annat gevär. Det fanns hos den gotländska allmogen som helhet en patriotisk försvarsvilja. Den då 22-åriga gotlänningen Jacob Klingvall⁷⁰ har lämnat följande ögonvittnesskildring om detta ögonblick:

”Bönderna ville gå man ur huse, och från många socknar hade de, väpnade med yxor och liar, samlat sig på åtskilliga ställen för att möta och nedlägga ryssarna, mot vilka de var så förbittrade att vederbörande hade svårt att få dem att åtskiljas.”

Andra vittnesmål berättar samma sak. Det fanns i invasionens inledningsskede en bestämd *försvarsinstinkt och stridsvilja* hos den gotländska allmogen, och man förberedde ett improviserat motstånd, en självförsvarsgerilla. Hos den gotländska allmogen fanns en kraftig patriotisk motståndsvilja.

Men bara några timmar senare, klockan 06 på lördagsmorgonen, fattades ett svenskt myndighetsbeslut som *annullerade* allt lokalt motstånd. Vid ett möte på rådhuset i Visby ansåg borgmästaren Grewesmühl⁷¹ att väpnat försvar vore ändamålslost – det var lika bra att kapitulera genast inför ryssen – och de församlade ledande svenska ämbetsmännen på ön instämde. De lokala myndigheterna på Gotland hade sålunda nått sin egen avvikande slutsats, och ingrep nu för att inhibera allmogens försvarsiver av svenskt territorium. En av förevändningarna var att det saknades både vapen och krut. I bl a Havdhem, Hemse och Levide hade redan hundratals bönder och drängar samlats, och i Ajmunds stod nästan 1000 man, många med tillhyggen av olika slag, beredda att möta fienden och strida för sin frihet. Men detta uppbåd upplöstes av vice landshövdingen Klint som beordrade dem att gå hem, under stora protester. Allmogens försvarsvilja blockerades genom order uppifrån, men inte nog med detta; i de svenska ämbetsmännens efterföljande rapporter om den ryska invasionen så framställs den försvarsvilliga gotländska allmogen *nedlåtande* som förvirrad, uppstudsigt och pöbelaktigt.

Svenska myndigheter lät även den ryske befälhavaren Bodisco veta att Sverige skulle ge upp allt motstånd och att man önskade förhandlingar. Mindre än *ett dygn* efter Rysslands landstigning, innan en enda konfrontation ens ägt rum, hade alltså Sverige redan gett upp och man lät arvfjenden Ryssland fullborda sitt övertagande av Gotland. Lokalbefolkningen åsåg den svenska överhetens och myndigheternas agerande med stor förvåning och missnöje.⁷²

⁶⁵ Carl Gustaf Reinhold von Hauswolff (1767-1828), svensk ämbetsman och jurist

⁶⁶ Mårten Sturtzenbecker (1763-1817), svensk hemmansägare och militärofficer (pensionerad löjtnant vid tidpunkten som avses)

⁶⁷ Adam Axel von Schildt (1751-1827), svensk hemmansägare och militärofficer (pensionerad löjtnant vid tidpunkten som avses)

⁶⁸ Johan Duse (1778-1811), svensk kronolänsman

⁶⁹ vårdkase = signaleld, som förr ingick i ett enkelt optiskt signalsystem där spiror av ved placerades på en höjd inom synhåll för nästa vårdkase

⁷⁰ Jakob Gustaf Klingvall (1786-1866), svensk fysiker, matematiker, präst och rektor

⁷¹ Peter Herman Grewesmühl (1759-1826), svensk ämbetsman (borgmästare) och politiker

⁷² En analogi i modern tid torde vara exempelvis den ryska attackövningen mot Sverige med tunga bombplan och avancerade jaktplan vid Gotska sandön den 29 mars 2013, strax efter midnatt mellan långfredagen och påskaften. Den fingerade ryska attacken hade som mål två av Sveriges viktigaste militära anläggningar i Stockholmsområdet och Sydsverige. Sverige bemötte emellertid ej detta militära närmande från Ryssland, inte ens en uppmärksam markering gjordes. Den svenska beredskapen var obefintlig. Det svenska flygvapnet inklusive alla svenska stridspiloter hade nämligen påskledigt, så den *teoretiska* svenska försvarsförmågan förblev i detta skarpa läge endast teoretisk. Gotland

Rysslands invasionsstyrka bestod av ca 1800 man. Den ryska transportflottan – som fraktade kanoner, ammunitionskärror och tross – lade till i Slite hamn. De tidigare ilandsatta ryska trupperna satte sig på lördagsmorgonen i rörelse från södra Gotland mot Visby. Officerare red fram på de stulna hästarna, soldaterna marscherade och kanonhjulens gnisslade. Gotlänningarna blev stående som åskådare längs bygator och fält medan ryssarna passerade.

Kapitulationsförhandlingarna ägde rum klockan 20 på lördagskvällen på gästgivargården Sandäskes i Sanda⁷³. Överläggningarna skedde på tyska. De svenska förhandlingarna bekräftade sin kapitulation men värdjade om mänsklig behandling av landet och dess invånare. Ryssland upprepade sina försäkringar om noblaste, vackraste välvilja... mot villkor att befolkningen *inte gjorde något motstånd, höll sig stilla och subordinerade sig*. Det var alltså frågan om samma falskt omtänksamma pacificeringsknep som använts vid exempelvis invasionen av Finland i februari. På ytan uttryckte ryssarna största välvilja mot lokalbefolkningen för att bedöva alla idéer och initiativ till motstånd. Under ytan fanns en stor misstänksamhet och en beredskap att kuva svenskarna med stränga maktmedel.

Det fanns en stor ängslan i luften när Visbys invånare inväntade fiendens ankomst söndagen den **24 april**. Ingen kyrkringning fick ske, för att undvika missförstånd ifall ryssarna skulle tolka klockorna som en larmsignal. Snart hördes de ryska trummorna utanför Söderport. Förtruppen anfördes av den lille svartmuskige kosacköversten Živkovič, ful och bister med gulblek hy och svart lurvigt och stripigt hår. Enligt en rapport liknade han en sotig tatar och såg skrämmande ut. Ryssarna marscherade längs Adelsgatan och Södra Kyrkogatan till Stora torget. Officerarna gjorde stadsvaktens lokal på Stora torget, den så kallade Korvkitteln, till sin högvakt. Amiral Bodisco med stab inkvarterade sig i rådhuset. De ryska soldaterna var sjaskiga och illaluktande, hade skavsår på fötterna och blod i stövlarna, och kastade sig på marken för att vila utefter Södra Kyrkogatan ända ner mot kyrkogården. Flera släckte sin törst genom att sörpla i sig slaskvatten i rännstenarna. Inmarschen av ytterligare ryska trupper fortsatte successivt under dagen, och innan det blivit kväll befann sig större delen av den ryska styrkan innanför murarna där de ockuperade varje säng och vrå i stadens boningshus.

Samtida ögonvittnen har i källmaterialet skildrat de oinbjudna moskoviternas osnygghet, nedlusning och brist på hygien, deras motbjudande ovana att äta svampar och vad skit som helst, samt deras allmänna snuskighet. Ryssarna luktade fränt, såg skrämmande ut samtidigt som deras kringspelade ögon alltid tycktes sondera vad som fanns av värde i deras närhet.

Måndagen den **25 april** förklarade Bodisco på rådhuset inför de församlade ryska officerarna, Gotlands vice landshövding Klint och de svenska ämbetsmännen att Gotland härmed var taget i besittning för tsar Alexanders räkning. Bodisco var hädanefter "kejsarlig generalguvernör" på Gotland. Flera svenska ämbeten och befattningar annullerades.

Samma dag hölls Te Deum med rysk gudstjänst på Donners plan där ett provisoriskt altare upprättats. Kort efter ryssarnas ankomst ändrades kyrkobönen som omnämnde det svenska

saknade samtidigt försvarsanordningar på marken. När svensk media två veckor senare rapporterade om händelsen valde statsminister John Fredrik Reinfeldt (1965-) att tåga, samtidigt som hans försvarsminister Karin Märta Elisabeth Enström (1966-) mest verkade irriterad över att svenska folket fick veta sanningen om hur undermåligt det svenska försvaret var – att denna kuliss inför nationens egna medborgare höll på att brista – och uttryckte föregelse över att Sveriges faktiska nationella säkerhet debatterades offentligt i svensk media. Tidningar rapporterade hur hennes kansli övervägde åtgärder som eventuellt kunde påverka den svenska pressen, d v s budbäraren. Statsminister Reinfeldt, som tillsammans med sin finansminister Anders Erik Borg (1968-) fortsatt en redan tidigare initierad massiv nedmontering av Sveriges försvar, kommenterade den 14 maj 2013 att Ryssland saknade förmåga att anfalla och hålla svenskt territorium. Två månader innan händelsen, den 29 januari 2013, hade statsminister Reinfeldt förklarat att svenska statens försvar var att betrakta som "ett särintresse" och att det egentligen inte fanns något militärt hot mot Sverige. Hans företrädare statsminister Hans Göran Persson (1949-) deklarerade under ett slutet seminarium 2009 att "för att få ihop budgeten kan man alltid ta den sista miljarden från försvaret".

⁷³ Sanda ligger ca 24 km söder om centrala Visby.

kungahuset. Gotlänningarna skulle istället för att uttala sin underdånighet inför det svenska kungahuset i bönen bedyra sin vördnad för *all överhet*. Dessutom beordrades att en rysk propagandabulletin, som handlade om orsakerna till kriget och erövringen av Finland, skulle uppläsas i alla kyrkor på Gotland. Visbys stadsfiskal Cramér⁷⁴ måste gå omkring i residensstaden och läsa upp samma text på offentliga platser, åtföljd av två ryska trumslagare och två ryska grenadjärer med order att skjuta honom om han avvek från sin instruktion.

Vid Stora torget vajade snart ryska flaggor och på Visbys gator stod ryska soldater posterade med bajonettgevär. Från det ryska högkvarteret på rådhuset utfärdades en rad proklamationer till "hans majestät tsarens trogna undersåtar", alltså gotlänningarna. Men de flesta kände givetvis annorlunda, att de blivit intvingade under ett förhatligt främmande baner. Den ryska militärledningen hade bestämt att gotlänningarna var ansvariga för försörjningen av den ryska hären. Kött, bröd och andra förnödenheter rekvirerades genast. Magasin länsades, kassor plundrades. Nya påhittade skatter började indrivs. Detta blev mycket kännbart, särskilt för Visbyborna, och livsmedelssituationen blev nästan omedelbart akut. Bodisco upprepade att gotlänningarna skulle skyddas *så länge som de subordinerade sig* och fullgjorde sina åligganden. Svenska civila ämbetsmän, tjänstemän och präster som ej "med drift och skicklighet" utförde sina plikter, eller som ens *misstänktes* för bristande lojalitet eller uppriktighet mot den ryska ockupationsmakten, hotades med bestraffning.

Plötsligt syntes Rysslands överbefälhavare Bodisco vara beledsagad av en viss herr Hirsch⁷⁵. Denne Hirsch var gotländsk revisor och grosshandlare med tvivelaktigt anseende hemmahörande i Visby, kunnig i ryska språket, och som så sent som under lördagskvällen hade deltagit i den svenska förhandlingsdelegationen på Sandäskes gästgivargård. På mindre än 48 timmar hade Hirsch alltså avancerat sin egen karriär från kapitulationsförhandlare för Sverige till att bli en av den ryske guvernörens allra närmaste män, som bl a hjälpte ryssarna att konfiskera gotlänningarnas mat och förnödenheter, och att översätta proklamationer åt inkräktarna.⁷⁶ Snabba kast med lojaliteten. Likaså var Visbys borgmästare Grewesmühl snabb att betyga Visby stads "vördnad och erkänsla" för tsar Alexanders "nådiga försäkran", samt för "hans excellens herr guvernörens höga gunst". Det svenska ämbetsmannakryperiet för ockupationsmakten hade alltså på nolltid redan nått patetiska proportioner.

En annan individ som sålde ut sitt fädernesland, sina medmänniskor, sina friheter och sitt självbestämmande i hopp om personliga fördelar var Mathias Lundgren⁷⁷. Han började nämligen *värva gotlänningar till rysk krigstjänst*. Det är oklart om detta var hans eget initiativ eller om det skedde på ockupationsmaktens uppdrag, men planen hade i alla fall officiellt ryskt understöd. I ett rum vid Stora torget i Visby inrättades en värvningsbyrå dit unga män lockades. När någon stackare lurats in i musfällan posterades ryska soldater vid dörren, varefter "behandlingen" av offret påbörjades. Denna kunde pågå i flera timmar med fylleri, oväsen, gråt och slagsmål. Så kom en uppgörelse till stånd. Offret erhöll legopenningar, några kopparmynt. Lundgren såg dock alltid till att skära emellan och ta ut sin provision. Därefter fick offret ta av sig sina paltor och istället påkläda sig en grön rysk uniform. Totalt värvades på detta sätt 18 personer.

Ryssarna förbjöd all kommunikation med svenska fastlandet och främmande fartyg. För att hindra fartyg i Gotlands hamnar att komma undan beslagtogs ryssarna segel och styrinrättningar. Järnkedjor spändes över hamninloppet i Visby, och gotländska fiskare som måste ut på sjön måste åtföljas av ryska soldater. Flyktförsök eller medhjälp till flyktförsök skulle straffas med

⁷⁴ Carl Abraham Johansson Cramér (1779-1828), svensk ämbetsman och lagman

⁷⁵ Johan Wilhelm Hirsch (ca 1779-?), svensk-judisk grosshandlare och bokhållare

⁷⁶ Hirsch allra sista gärning, innan han själv greps av svensk militär den 14 maj 1808, var att hjälpa en rysk officer att fly.

⁷⁷ Mathias Lundgrens egentliga namn och identitet är omtvistade i forskningen, och det har förekommit spekulationer att svenska myndigheter ville skydda denne person i det rättsliga efterspelet.

döden. All offentlig egendom på Gotland, samt fastlandssvenskars och utlänningars egendom på ön, förklarades tillhöra Ryssland. Gotlänningarna fick dock tills vidare behålla sin privata egendom, men måste i flera fall först *bevisa* sin äganderätt. Svenska och utländska handelsfartyg i Gotlands hamnar beslagtogs.

Budet att Ryssland invaderat Gotland nådde Karlskrona den **26 april** och Stockholm den **27 april**, genom tre båtar som hemligen lyckats avsegla från Visby och Klintehamn med larm om det inträffade. Man rustade omedelbart för strid. Örlogsfartyget *Manligheten* lämnade Karlskrona den **2 maj** och *Tapperheten* den **6 maj** för att kryssa utanför Gotlands ostkust och blockera ockupanternas sjöförbindelser österut. Den **11 maj** avseglade en annan eskader från Karlskrona med fyra infanteribataljoner ur olika regementen och en artilleribataljon med sex kanoner och åtta mindre sknickhakar⁷⁸. Den **12 maj** gick *Manligheten* och *Tapperheten* in mot Slite för att innestänga de ryska fartygen där. Den **14 maj** klockan 14 ankrade den svenska flottiljen på redde vid Sandviken och började landsätta trupperna vid Sysneudd.

Söndagen den **15 maj** klockan 05 sattes de svenska trupperna i marsch mot Visby. Svenskarnas ankomst var ingalunda oväntad. Ryssarna hade länge spekulerat kring ankomsten av "schwedzki", och under en tid spejats från kyrktornen både efter svenska skepp och sina egna väntade förstärkningar. Man hade börjat förbereda sitt försvar men utan förstärkning var ockupanternas ställning vanskelig. Samtidigt överskattade man magnituden av den svenska kontringen och de svenska truppersnas antal. Den **16 maj** undertecknades ett kapitulationsfördrag av båda parterna. När det svenska avantgardet på eftermiddagen den **17 maj** ryckte in i Visby genom Söderport med paradmusik och under stort folkjubel, hade de ryska trupperna just avmarscherat genom Österport mot Slite. Den **18 maj** klockan 15 avseglade den ryska flottiljen från Slite hamn mot Liepāja⁷⁹. Živkovič, den hårdföre slaviske översten som ridit i spetsen vid intåget i Visby och som under vistelsen i Visby sades ha släpat hem lokala prostituerade kvinnor till sitt rum i Kinbergska huset⁸⁰ i stor omfattning, hade helst velat försvara den ryska ockupationen till det yttersta och sedan sätta Visby i brand eller på annat sätt förstöra staden.

Det sägs att en transport på 20 000 ryska man legat färdig att avsegla från Liepāja eller Riga mot Gotland för att *permanent* det ryska övertagandet av Gotland. Hade dessa kraftiga förstärkningar avseglat i tid så hade Gotland idag, drygt 200 år senare, på lokala språket troligen hetat Готланд och styrts från Moskva. Det var till stor del *tur* som gjorde att det hela slutade lyckligt, denna gången.

Kapitel 1 avsnitt 7

BROTTE

Omedelbart efter att nyheten om den ryska invasionen av Gotland nått Stockholm i slutet av april, hade order gått ut från Krigskollegium att en rysk landstigning på det svenska fastlandet måste förhindras. Av den anledningen måste Kalmar regementes lantvärn sammankallas snarast.

Lantvärnets utskrivning hade i hela Sverige genomförts skyndsamt, men entusiasmen hos de inmönstrade hade hastigt falnat. Landshövding Anckarsvärd⁸¹ i Kalmar län noterade att tilläggsbestämmelserna om särbehandling av olika samhällsklasser samt friköpsklausulen snart

⁷⁸ nickhake ("nicka") = lättare 3-pundig kanon som kunde dras med handkraft

⁷⁹ Liepāja = kuststad i nuvarande Lettland, ca 100 nautiska mil (ca 185 km) från Slite hamn

⁸⁰ Nuvarande adress Kinbergs plats 8

⁸¹ Michaël Anckarsvärd (Cosswa) (1742-1838), svensk militärofficer, ämbetsman och politiker

gjorde att fattigdrängarna också ville bli befriade. Från att ursprungligen ha varit någonting som *alla* medborgare kunde förenas bakom, höll lantvärnet snabbt på att bli något som inte längre kändes vare sig attraktivt eller rättvist. Den strukturella diskrimineringen orsakade allmän missbelåtenhet. Med detta sagt, finns samtidigt flera vittnesmål om att de som faktiskt togs ut ej saknade motivation att slåss mot "ryssen", ärkefienden.

Redan under våren uppkom dock osäkerhet kring lantvärnsungdomarnas beklädnad, beväpning och proviantering. Lantvärnet *hade kunnat* bli ett utomordentligt starkt stöd för den samlade svenska stridsförmågan, men istället betraktades lantvärnet som en symbol för Gustaf IV Adolfs felaktiga politik av flera personer i hans närmaste krets, främst riksdrotsen Trolle-Wachtmeister. Så istället för att göra det bästa av de rådande förutsättningarna, började Trolle-Wachtmeister nu istället *systematiskt obstruera* lantvärnet. Redan i april 1808 blottade Trolle-Wachtmeister öppet och kraftigt sitt motstånd då han aktivt såg till att undergräva finansieringen och försörjningen av lantvärnet, så att resurserna både i fråga om kläder, utrustning och pengar till lantvärnet begränsades. Dels låg detta helt i linje med Trolle-Wachtmeisters mångåriga motarbetande av Gustaf IV Adolfs ämbetsutövning i övrigt, dels hade Trolle-Wachtmeister ett starkt egenintresse i att blockera ett progressivt skattesystem för att finansiera lantvärnet vilket ju skulle drabbat honom själv som välbärgad storgodsägare. Trolle-Wachtmeister *åsyftade* att skapa brister och göra lantvärnet till ett formidabelt publikt misslyckande, det var målet.

Två dagar innan de ryska fartygen avseglat österut från Slite hamn, hade Kalmar läns lantvärn samlats vid Jämserums⁸² gästgivargård för att kort därpå inmönstras. Flera av de inkallade ungdomarna hade uteblivit, och vid inskrivningen kasserades ytterligare stora skaror då de inte ansågs uppfylla de militära grundkraven. Kvar blev tunna led och långt ifrån fulltaliga bataljoner. Nils Johansson, dräng vid Tälleryds rusthåll i Vena socken, fick ny identitet. Han sorterades in i Kalmar regementes andra lantvärnsbataljon, andra kompaniet och blev lantvärnist nummer 118. Och där stod han nu på övningsfältet i den kyliga vårvinden tillsammans med alla andra nya siffror från hela länet, en massa förlägna bonddrängar i nötta åkerbrukskläder, trasiga byxor och revade skjortor som skylde överkroppen, några i nergångna träskor, andra barfota, en del orakade. Oerfarna och otränade, utan uniform, utan kängor, utan vapen. Utkorade att försvara Sverige mot ett fiendligt militärt anfall.

Många hade aldrig tidigare hållit i en musköt. Men muskötter var det ont om, oavsett. Det svenska vapenförrådet räckte vid krigsutbrottet i februari ej ens åt de ordinarie soldattrupperna. I samband med inkallelsen hade lantvärnisterna uppmuntrats att ta med egna jaktgevär hemifrån, och myndigheterna fick organisera gevärsinsamlingar från allmänheten. Det kom in en del rostiga och skeva exemplar av olika modeller, en del kasserade, och en minnestecknare från Östergötland skriver att troligen var "de flesta farligare för skytten än för ryssen". Senare under sommaren anlände ett stort parti gevär och ammunition från Storbritannien, men dessa vapen var av dålig kvalitet. En annan sak som felades var officerare. De högsta cheferna över de nya lantvärnsbrigaderna tillsattes ganska snabbt och enkelt, men därutöver fordrades ytterligare 700 officerare. Att skramla ihop dessa var svårare. De föredettingar som stod till buds var avdankade, förfallna, kroniskt sjuka, orkeslösa, försupna och allmänt odugliga. På flera håll i landet fylldes därför en stor del av officersvakanserna i lantvärnet med unga gymnasieelever och universitetsstudenter, liksom t ex unga kontorister och hantverksarbetare, där ingen kunde ett dugg om krigföring, och som nu fick i uppgift dressera hopar med bonddrängar.

Lantvärnssoldaterna skulle avlönas med 6 skilling om dagen *brutto*, men denna redan ringa penning reducerades för logikostnader och mat som utspisades, ehuru enformig och ofta otillräcklig. Livsuppehållande föda inräknades nämligen som del av lantvärnisternas totala avlöning. Det som blev kvar i kontant utbetalning i handen var endast den s k "tobaksskillingen".

⁸² Jämserum ligger ca 16 km norr om centrala Oskarshamn.

En skilling om dagen.⁸³ Och denna kopparpeng försvann lika fort som den erhöles, på bröd, brännvin eller snus.

Lantvärnistera befalldes svära ed åt den svenska fanan. De lyfte sin högerarm och sträckte ut pekfingeret och långfingeret tillsammans i luften, och repeterade den av befälet förestavade högtidliga försäkran för kungen och fosterlandet. Detta band dem samtidigt vid de särskilda krigslagarna. Därefter inleddes exercisen. Lantvärnistera drillades i taktfast gång, vändningar och formationer efter utropade befallningar och, sporadiskt, trumsignaler. Från början var hopen brokig och spretig men för varje dag ökades enhetligheten och skärpan något i truppens rörelser. Men uniformer saknades likväl; de såg fortfarande ut som en samling sjaskiga barfotalantisar som rörde sig fram och tillbaka i flock ute på en tuvig äng. Den **1 juni 1808** utfärdade kungen en generalorder från Stockholm att lantvärnisteras nödvändigaste klädesbehov skulle tillgodoses genom utdelning av persedlar ur kronans förråd.

Tidigt om morgonen den **8 juni** ställde bataljonen upp sig för att på vagnsflak forslas norrut till Västervik, dit de anlände på eftermiddagen den **9 juni**. Kalmar läns oprövade lantvärns öde var dock ännu obestämt, och exercisen fortsatte under sommaren med marschövningar och målskjutning.

Bristerna kvarstod emellertid. Den **23 juni** upprepade kung Gustaf IV Adolf ordern om lantvärnets beklädnad men med förtydligandet att endast de som redan slitit ut sina egna kläder kunde få nya ur arméns magasin. Men blott fem dagar senare, den **28 juni**, kom kungen med en ny order. Krigsdepartementet uppmanades *upphöra* med sin tillverkning av rockar till lantvärnet – beklädnadsbehoven skulle istället huvudsakligen täckas genom frivilliga insamlingar! Kungen förklarade att otillräckliga penningtillgångar var anledningen till denna ändring.

Historikern Gunnar Samuelsson⁸⁴ skriver i sin avhandling om lantvärnet att det mycket väl kan ha varit Gustaf IV Adolf som tagit initiativet till insamlingarna, men att det ligger nära till hands att förmoda Trolle-Wachtmeisters inblandning i den *påstådda* penningbristen. Trolle-Wachtmeisters konsekventa obstruktion tvingade kungen att tillgripa opraktiska och otympliga lösningar för allt – t o m frivilliginsamlingar för att bekläda den svenska krigsmakten – och det skapade samtidigt en djupare och mer långtgående kris inom just lantvärnet, en kris som senare skulle vändas mot kungen.

Snart började även larmrapporter inkomma om lantvärnets proviantering. Den extraskatt som införts i Sverige för att finansiera lantvärnet gick mycket trögt att indriva för staten. Beloppen var små och försenade, vilket berodde bl a på lokala myndigheter som, med Trolle-Wachtmeisters gillande och eventuella direkta inblandning, deltog i det spegelfäkteri som avsåg att inbilla kungen att rikets resurser var uttömda.

Även vapen saknades, som nämnts, men under hela våren hade ett stort antal privatpersoner insänt sina musköter och jaktgevär för att beväpna lantvärnet. Många andra lämnade frivilliga donationer i olika former. Det fanns hos *folket* i Sverige och Finland en otvetydig nationalanda och solidarisk försvarsvilja, likaså hos kung Gustaf IV Adolf, men i det svenska ämbetsmannaaetablissemangets stratosfär rådde närmast motsatsen.

Kung Gustaf IV Adolf arbetade ihärdigt under sommaren för att hitta alternativa lösningar för finansieringen av kriget och försörjningen av lantvärnet, men detta förhalades och försinkades även av Krigskollegiet, det högst ansvariga ämbetsverket för krigets förvaltning. Hertiginnan Charlotta anmärkte i sin dagbok på "Krigskollegiets *långsamhet* även med de mest oundgängliga leveranser", och en annan skarp iakttagare, Armfelt, märkte att under denna synbara oreda föreföll det samtidigt som om vapen, ammunition och persedlar konsekvent *undanhölls* armén. I ett privat brev skrev han att "hemliga planer skyles" under detta beteende,

⁸³ 1 skilling banco år 1808 motsvaras år 2020 av ca 4 kr (KPI), 16 kr (guldprisindex) alt 190 kr (arbetarlöneindex)

⁸⁴ Gunnar Samuelsson (1911-1999), svensk historiker och lärare

d v s ett förräderi som enligt Armfelt skulle *leda till större lidande för Sverige än som normalt följer ett krig.*

Brevväxling under juni och juli visar tydligt den maktkamp om resurserna som pågick mellan kungen och hans inhemska motståndare. Den **20 juli** lade Gustaf IV Adolf fram en rad förslag som skulle tryggat arméns och flottans underhåll under lång tid. Dessa initiativ vann emellertid inget gehör, utan avvisades helt av ämbetsmännen med diverse förevändningar. Det beklagliga var att kung Gustaf IV Adolf så starkt litade på sina rådgivare i finansiella frågor, och vanligen gav vika för deras åsikter; han förlitade sig på deras kunskap, omdöme och lojalitet, och följde deras råd.

Lantvärnets katastrofala underfinansiering och närmast obefintliga underhåll – avsaknaden av beklädnad och tillräcklig proviant – var en direkt följd av den obstruktionspolitik som planmässigt bedrevs av Gustaf IV Adolfs närmaste krets. De var kritiska till kungens utrikespolitik, och de strävade efter större egen makt kontra kungamakten. Deras egen privatekonomi skulle dessutom missgynnas med kungens politik. Oppositionsmännens beteende kan inte betecknas på annat sätt än hänsynslöst och landsförrädiskt. Den främste konspiratören var riksdrotsen Trolle-Wachtmeister, som *ville* att Gustaf IV Adolf skulle misslyckas kapitalt. Trolle-Wachtmeisters strategi var att, även när resurser fanns, *arrangera* en fiktiv brist på penningmedel. Medan försörjningen av det svenska lantvärnets försinkades, insjuknade och led rekryterna. Bristerna höll på att göra lantvärnstruppen oanvändbar. Missnöje och vedervilja spreds inom det svenska försvaret, som ju skulle beskydda riket på tre fronter, och kung Gustaf IV Adolf sökte förgäves upphjälpa situationen. Kungen fortsatte att vädja till svenska folkets omtanke och fosterländska offervilja, och bad allmänheten om frivilliga bidrag, men hans agerande framstod som alltmer krångligt och klumpigt. Lantvärnets framtvingade kris blev en spelbricka i landsförrädaren Trolle-Wachtmeisters målmedvetna stämpling mot Sveriges regent.

Svenska arméns försörjning verkar även ha utsatts för ren korruption då någon på försommaren för egen räkning köpt upp stora kvantiteter hästfoder, troligen så mycket så att det lokala marknadspriset påverkades, för att senare förmodligen sälja detta hästfoder till armén till överpris och göra en privatekonomisk vinst! Denna typ av otillbörlig marknadsmanipulation kallas på engelska för *cornering the market* och är olaglig. Vem som låg bakom denna hästfoderkomplott? Återigen rikets främste lagman, lantvärnshataren och sabotören Carl Axel Trolle-Wachtmeister.

Den **31 juli** hölls en extra sockenstämma i Vena församling mot bakgrund av kungens vädjan i slutet av juni om frivilliga bidrag till lantvärnets. Vena, Nils Johanssons hemsocken, var som sagt en mycket fattig socken, men alla invånare – t o m arma torpare – uppmanades att skänka kläder eller pengar för de lokala lantvärnspojknarnas skull. I stämmoprotokollet står:

”Livade av det varmaste nit för en vis och nådig kung och ett älskat fosterland, svarades allmänt: Ja, vi vilja för denna gången bidraga allt vad i vår förmåga står, till denna beklädning för de ynglingar som har ifrån socknen till lantvärnets utskrivna blivit, för att därigenom till en tid, då riket hotas av härjande fiender från alla sidor, i någon mån befrämja landets väl och understödja kungens visa avsikter.”

Klädes- och pengainsamlingarna i Vena påbörjades genast, men det var för sent. Efter två månaders exercis i Västervik fick Kalmar regementes lantvärn plötsligt befallning från Stockholm att bryta upp. Landshövding Anckarsvärd vidarebefordrade den **4 augusti** ordern att de skulle forslas ner till den s k Södra armén i Skåne för att försvara Sverige mot ett danskt-franskt anfall. Tidigt den **9 augusti**, när gryningen ännu låg stilla och orörd, trängdes de ihop på vagnsflak och de rekvirerade bondkärorna rullade sakta iväg från Västervik, en efter en, riktning söderut.

De nådde Getterum där mannarna fick vila för natten direkt på backen. Den **10 augusti** fortsatte transporten till Mönsterås och den **11 augusti** nådde de Påboda. Det skramlade när kärorna bråkade sig fram på landsvägarna. Ungdomarna satt tätt packade på flaken. Skakningarna kändes i rygg och leder, men det värsta var hungern. De hade inte fått sina

dagpenningar på flera dagar då kompanichef Lagercrantz⁸⁵ *innehållit deras sold*, och fick inget att äta eller dricka. De utslitna kläderna de bar var fortfarande deras egna hemifrån, tunna och smutsiga linnetrasor. De allra flesta saknade både skor och strumpor och flera snörde fast halmknippen runt fötterna. Utan mat och utan riktiga kläder, med ett skevt och förbrukat gevär i handen, fraktades de som kreatur mot fronten för att försvara sitt fosterland.

Den **12 augusti** nådde skjutsarna Ronneby. Nils och de andra fick under raststoppen försöka be främmande bybor om föda. De rättslösa fattigdrängarna som tvångsinkallats för Sveriges räddning, lantvärnisterna, fick alltså *tigga sig fram* på sin väg till kriget. Frustrationen steg bland de ungefär 450 mannarna i vagnkaravanen, och under stoppen genom Blekinge blandades utmattnings och förtvivlan med förbittring, argsinthet och gruff. Transporten fortsatte den **13 augusti** till trakten av Sölvesborg. Ungdomarna hade blivit så usla och medtagna att de vacklande omkring under uppehållen med utsträckta händer, spakt bedjande om vad som helst att dricka och äta.

”Få ja nåre potäter, dä vor så vänlit? Bare en liten bit bröd, ja ha inte ätit på flere dar?”

På dagarna värmdes augustisolen deras kroppar, om nätterna låg de ihopkrupna i det fuktiga gräset under bar himmel eller under en kärra, nerkylda och utsultna, utan någon kappa eller täcke. Allt fler insjuknade i skörbjugg och frossa, och en rödsotsepideemi hade börjat härja bland många lantvärnstrupper. Den **14 augusti** nådde transporten Hörby, och den **15 augusti** fortsatte den via Höör norr om Västra Ringsjön till byarna Virke och Stora Harrie sydost om Landskrona, där de inkvarterades. Deras uppdrag var att försvara Landskrona och kustbevaka området från Erikstorp norr om staden ända ner till Barsebäcks fiskeläge.

Under transporten från Västervik hade en del av ammunitionen på 58 000 skarpa patroner skadats av väta och var obrukbar. Men denna ammunition var likväl inkompatibel med de begagnade gevären som levererats från Storbritannien, de passade inte ihop, så antingen måste ammunitionen bytas ut eller gevären repareras. Lantvärnisterna inkvarterades i sunkiga baracker utan madrasser eller ens halm att ligga på. Lössen frodades på väggar och sovplatser. Det var dragit och söndrigt. Kalmariterna hade magrat och tappat ork, blivit desillusionerade och förbannade.

Gustaf IV Adolfs ursprungliga tanke hade varit att lantvärnet skulle bli en nationell eld att enas kring, byggd på laganda och patriotism och som skulle samla alla medborgare. Men den *reviderade* lantvärnsförordningen hade reducerat denna vision till en gränslöst oförskämd klasseregation, ett fattigdrängstväng, och accentuerade redan befintliga spänningar *inom* Sverige som förstörde hela andemeningen med Gustaf IV Adolfs lantvärnsidé. Samtidigt underminerades kungens strävan att finansiera, försörja och underhålla lantvärnet. Kalmariterna – uthungrade, oklädda och förnedrade människovarelser – utsattes för en *skymf* av de inflytelserika ämbetsmännen i kungens omgivning, ett gäck, en prövning bortom all reson. Sveriges allra fattigaste ungdom hade genom den reviderade lantvärnsförordningen tvångsinkallats för att ställas upp mot fienden, men de sveks innan striderna ens börjat. Avsaknaden av kläder, strumpor och skor, jämte den faktiska utsvältningen, gjorde dem veka och sjuka. I en skrivelse från den gamle Anton von Essen⁸⁶, chef för Kalmar regementes andra lantvärnsbataljon, Nils bataljon, larmades om att sjukligheten accelererade och att manskapet snabbt höll på att bli odugliga för all tjänstgöring, ens vakthållning, om inte nödvändiga persedlar ”med görligaste skyndsamhet” snarast erhöles, annars skulle dessa unga män snart överlasta sjukhusen.

⁸⁵ Gustaf Lagercrantz (1759-1813), svensk militärofficer och politiker

⁸⁶ Anton Casper von Essen af Zellie (1738-1810), svensk militärofficer

Trolle-Wachtmeisters och andras systematiska sabotage av kungens lantvärn hade effektivt dödat förmågan att formera ett gediget svenskt försvar. Genom det stora *förraderiet* ointetgjordes Sveriges försvarsförmåga inifrån.

Kalmariterna älskade sin nation men stod där nu som bleka miserabla skepnader, föruslade och avtynade, knappt utan mat på två veckor, många av dem allvarligt sjuka. Så de överlämnade sina gevär till sin kapten, och natten mot den **18 augusti** avvek 80 lantvärnssoldater vid Landskrona olovligen, utan permission, från förläggningen. Drygt hälften av dessa stannade i närmaste by och infann sig snabbt igen på kasernen. Men 38 lantvärnister saknades fortfarande, nästan alla från Vena socken i Småland.

Bland de saknade fanns lantvärnssoldat nummer 118 Johansson från Tälleryds rusthåll.

Det finns en teknisk term för att olovligen lämna sitt militära uppdrag: att *desertera*. Nils hade just begått ett av de absolut allvarligaste brotten som en soldat kan göra sig skyldig till. Flykt. Att inte, till det allra yttersta, till döden, subordinera sig, att förbli ett verktyg för militärmakten oavsett hur detta verktyg begagnas.

Desertörerna rörde sig hemåt mot Vena som skuggor på småvägar och genom skogar, som villebråd över öppna ängar. Det berättas i källorna hur de klarade sig på lingon i skogen och tiggde sig försynt fram i de städer de passerade på sin väg genom landet, blott för att överleva. De var fria för stunden men någonstans tärde känslan att de kanske var mer ofria nu än de någonsin varit. Vägen hem var inte en väg mot frälsning utan en väg till inställelse, förklaring och rannsakan. De visste det, det fanns ingen väg runt det. Den desperata, nödtvungna flykten från lantvärnshelvetet var ingen lösning, bara en ångestfylld bön om hjälp.

Frustrationen hos de smålandsdrängar som inte avvek från den förfallna förläggningen utanför Stora Harrie utan stannade kvar, var lika stor. Kort efter att Nils tillsammans med många andra deserterat inträffade på förläggningen en incident med skadegörelse av inredning och krossade fönster. I den senare utredningen fastställdes kostnaden till 159 riksdaler och 15½ skilling banco⁸⁷ för denna uppdämda ilska.

Sträckan som rymlingarna tillryggalade till fots från barackerna i Stora Harrie till Vena socken torde ha varit mellan 350 och 400 km. Men det första Nils gjorde hemma i Vena, efter att ha omfamnat sin mor Maja Månsdotter, var att anmäla sig själv hos länsman och förklara vad som hänt. Så gjorde även de andra. Den **15 september** var 30 av de efterspanade 38 drängarna åter samlade efter att ha sagt sig villiga att återgå till sitt lantvärnsuppdrag, plus ytterligare två som också avvikit men ännu inte efterlysts. Dessa 32 skulle återbringas till Skåne. De transporterades från Staby till Vassmolösa strax söder om Kalmar, varifrån de forslades söderut den **16 september** klockan 06 på rekvirerade bondvagnar och ankom till Landskrona den **19 september**. Den **20 september** återanslöt de formellt till sin bataljon, dock under arrest. De hade begått ett allvarligt brott mot krigslagarna – *och skulle ställas inför krigsrätt*.

Samtidigt verkade säkerhetsläget inte längre lika kritiskt vid södra fronten, efter att 9000 spanjorer i den franska armén begått myteri mot sin befälhavare, en viss marskalk Jean Bernadotte. Hans trupper hade under sommaren legat utspridda men stationära på flera danska öar, inklusive Själland. Men medan Bernadotte själv i augusti tagit ledigt från sin betungande överksamhet, lämnat sin armé och istället rest med sin hustru Désirée⁸⁸ till Travemünde på en angenäm badsemester mitt under pågående mobilisering, hade 9000 man under hans befäl flytt och övergivit den franska krigshären i Danmark. Officerarnas och soldaternas kupp mot Bernadotte gjorde att det militära hotet söderifrån mot Sverige hade dämpats.

⁸⁷ 159 riksdaler 15½ skilling banco år 1809 (incidenten inträffade 1808, beloppet fastställdes vid den efterföljande rättegången 1809) motsvaras år 2020 av ca 28 000 kr (KPI), 120 000 kr (guldprisindex) alt 1,3 mkr (arbetarlöneindex)

⁸⁸ Bernhardine Eugénie Désirée Bernadotte (Clary) (1777-1860), svensk drottning

Men kanske hade den franska arméns närvaro i Danmark egentligen *främst* varit en avledningsmanöver för att störa svenskarna och tvinga Sverige att allokera stora militära resurser till Skåne, enbart för att underlätta för Ryssland att erövra Finland? Flera svenska förband omdisponerades och dirigerades nu därför istället mot örlogshamnarna. Gustaf IV Adolf hade ännu inte gett upp hoppet om en motoffensiv i Finland innan vintern; flera ansatser hade redan gjorts till omfattande landsättningsoperationer i södra Finland.

Efter bara några dagar i Landskrona kom order att en bataljon av Kalmar regementes lantvärnister, där Nils ingick, skulle marschera tvärs över Skåne till Karlskrona för att där borda fartyg. Även desertörerna följde med men var nu formellt fångar och satta under särskild bevakning. Vid framkomsten väntade "rannsaking och avdömande" enligt Södra arméns högste befälhavare, fältmarskalk Toll.⁸⁹ Dock var Tolls misstänksamhet så stor att *hela* lantvärnsbataljonen framtogs sin ammunition under marschen.

De avgick den **25 september** till Stora Harrie, nådde den **26 september** fram till Hurva och anlände den **27 september** till Hörby. Därifrån åkte de på vagnsflak den **28 september** till Norje och ankom till Karlskrona den **29 september**.

De 32 arresterade rymlingarna skildes nu från de övriga och leddes bort av vakter. De packades in i en kall källarcell nästan utan ljusinsläpp bakom grova stenväggar. Den tunga järndörren slog igen bakom dem med en skräll som ekade tomt, nyckeln vreds om med ett gnissel och rasslade i någons knippa.

Kapitel 1 avsnitt 8

ROVDJUR

I början av augusti hade Gustaf IV Adolf skrivit till Klingspor, överbefälhavaren för den svenskfinska armén, att moskoviterna skulle "åter inkastas uti Asien, varifrån de aldrig bort framtränga". Kungen hade velat beväpna den finska allmogen och göra en unison kraftsamling. I ett annat brev några veckor senare hade kungen upprepat att "Finland ska till det yttersta försvaras", och några dagar därefter konstaterat att kriget var nödvändigt för att försvara Sveriges ära och självständighet. Gustaf IV Adolf var sålunda ej gripen av resignation, och hade aldrig varit så, utan ville utifrån både plikt, ansvar och fosterlandskänsla strida för den östra rikshalvan, Finland. Och detta hade troligen, om han själv ej konsekvent obstruerats, även varit militärt och ekonomiskt genomförbart.

Sverige hade under sommaren haft vissa framgångar mot Ryssland och parerat fiendens frammarsch, och t o m lyckats *återvinna* delar av Finland. Ett av de svenska befäl som, trots Klingspors apati, ändå instinktivt ville göra rätt för sig var den tidigare omnämnde Adlercreutz, själv bördig från Finska vikens norra kust. Adlercreutz var lite satt till växten och hade lugna säkra blå ögon. I hans blick fanns en trygghet och samvetsro, men också ett oförskräckt mod i stormens öga, en orubblig beslutsamhet och plikttrogenhet att fullborda sitt kall. Adlercreutz var en personifiering av den finska nationalkaraktären och besatt äkta finsk *sisu*. Han var balanserad, okonstlad, karaktärsfast och rättskaffens. Lite ordknapp på ytan, relativt enkel och anspråklös i sina vanor, och en i grunden god man.

Finland hade varit en del av Sverige i 600 år med gemensam historia och gemensamma släktband, samma kultur och med samma traditioner och sedvänjor som i Sverige vid alla tider på året. Detta sköna Finland var en *skatt* med dess gamla gårdar och kvarnar vid åkrar och öppna fält, landsvägar och gärdesgårdar, träkapell och stenkyrkor, ensliga timmerstugor i djupa

⁸⁹ Johan Christopher Toll (1743-1817), svensk militärofficer, politiker och ämbetsman

hemlighetsfulla skogar av fur och gran, dess tusen sjöar, mäktiga brusande forsar och gåtfulla blanka tjärnar, vidder och myrmarker, och en skärgård lika vacker som Sveriges. Dess inbyggare var genuint redbara och hederliga människor med ett försynt, tystlåtet, ibland strävt men moraliskt starkt lynne; stoiska människor med en uppriktighet i sitt blotta väsen.

Adlercreutz, som befordrats till generalmajor i maj månad, skulle inte passivt åse en svensk *walk-over* och svika sitt älskade Finland som var del av hans själ och hjärta. Adlercreutz skulle aldrig överge sina sanna landsmän och kvinnor. Det existerade inte i Adlercreutz begreppsvärld att *inte* försvara Finland. Han skulle aldrig fly undan, aldrig springa och gömma sig. Han skulle strida för detta land och folk, han skulle blöda för dem. Runebergs⁹⁰ allra sista dikt i *Fänrik Ståls sägner* är tillägnad Adlercreutz för hans insatser i Finska kriget, hans person och hans odödliga minne:

”Vem är den höge mannen där på älvens strand, som skådar över fjärdarna och fälten? Hans skick, hans dräkt, hans läppars trots, hans blickars brand, och svärdet stålblankt i hans manligt knutna hand, allt detta ger en bild av krigaren och hjälten.”

Under Adlercreutz samt generalernas Döbeln⁹¹ och Sandels⁹² insatser hade armén glimrat till, gått till motoffensiv och vunnit flera viktiga slag under sommaren 1808. I rapporter talas om de finska fotsoldaternas beundransvärda mod, oförvägenhet, stridsvilja, nit och tapperhet. De trotsade alla hinder och bar tåligt alla prövningar. Mindre finska gerillaenheter visade oerhörd djärvhet och satte hela ryska armékårer i förlägenhet då de kapade deras förråd, oroade dem på alla punkter, uppsnappade deras kurirer och tog många ryska krigsfångar. ”Av trohet till sin kung” Gustaf IV Adolf gjorde finländarna oerhörda uppoffringar, berömde hertiginnan Charlotta i sin dagbok vid flera tillfällen. Det såg ett tag ut som om Sverige faktiskt *återtagit initiativet i Finska kriget*, och den ryske överbefälhavaren talade i en rapport till tsar Alexander om att Finlands ”bibehållande och försvar blir för varje dag alltmer vanskligt och ogörligt”.

Men dessa enskilda svensk-finska kårers kurage och brinnande hjärta för Finland hade inte räckt. Chefen, den fullständiga odågan Klingspor, hade förhållit sig relativt överksam och likgiltig och underlåtit att bygga vidare på de svenska framgångarna. Den svenska krigföringen kunde under sensommaren beskrivas som en lång serie *försuttna möjligheter*. Klingspors insatser har ifrågasatts av många forskare, som spekulerat i om detta stammade från oförmåga eller ren ovilja. Varför denna överdrivna undfallenhet när halva riket stod på spel, och när Sverige eventuellt *hade* kunnat vända utvecklingen? Många i den svenska armén upplevde att order om reträtt gavs uppifrån utan att armén var besegrad. Det var inget fel i sig på manskapet – de svensk-finska drängsoldaterna stod mer än väl upp mot de ryska yrkessoldaterna. Det var snarare karringen Klingspors reträttstrategi och arméns bristfälliga försörjning som sinkade Sveriges möjligheter. Man gick när man borde stått stilla och man stannade när man borde gå. Den åderförkalkade Klingspor, inkompetensen och falskheten förkroppsligad, en skam för den svenska uniformen, var en av huvudanledningarna bakom krigets misslyckande. Många finländare betraktade Sveriges uppgivna försvarsinsats under 1808 som ett *svek*.

Överbefälhavare Mauritz Klingspors defaitism, som *lät* arméns ställningar i Finland successivt försvagas, var uppenbar för alla och envar. Denna attityd frustrerade såväl officerare som soldater och ledde så småningom till att försvaret började upplösas. Armén började ledsna och deserteringarna ökade. Det talas om hur officerare anmälde sig som *simulanter* på lasaretten, samtidigt som könssjukdomar fick stor spridning i officersleden p g a löst umgänge med prostituerade. Finska hamnar gavs upp, och lokalbefolkningens samarbetsvilja minskade alltmer så snart det stod klart att svenska armén var på väg ut ur Finland, för gott.

⁹⁰ Johan Ludvig Runeberg (1804-1877), finsk poet, lärare, publicist och präst

⁹¹ Georg Carl von Döbeln (1758-1820), svensk militärofficer

⁹² Johan August Sandels (1764-1831), svensk militärofficer och ämbetsman

När ryssarna gått över gränslöden Kymmene älv in i Finland i februari, hade de spridit en proklamation från tsar Alexander som sagt att de kom som "vänner" och bett finländarna hysa "förtroende" för besökarna. Man hade lovat att belöna de som frivilligt inlämnade sina vapen, och lovat att betala för mat och förnödenheter som rekvirerades åt de ryska trupperna. Men nästan ingen ersättning utbetalades, någonsin. Allting var en bluff, ett propagandaspel för att *pacificera* lokalbefolkningen – dämpa och förslappa folkets presumtiva motståndsvilja, få dem att lugna sig och foga sig under ockupanterna. Ett annat trick för att stämma lokalinvånare välvilliga var att dela ut ymnigt med utmärkelser och ordnar. Den som erhåller en medalj eller en titel av någon i upphöjd ställning tenderar att liera sig med den personen, eller åtminstone förtiga eventuella invändningar. Det ligger tyvärr i många människors natur att falla för smicker och låta sig själva och sina principer pacificeras av dylika luftbelöningar.⁹³ En minnestecknare påpekar just att ryssarna, vid invasionen av Finland, "hade en stor kassa, en mängd Sankt Annaskors⁹⁴ och Vladimirkors⁹⁵ att utdela till ämbetsmän och präster, löften om befordringar" åt hela etablissemanget. Hedersutmärkelser har i alla tider fungerat väldigt effektivt som PR-trick och lojalitetsmutor. Under Finska kriget utgjordes, såsom oftast, anpassningarna huvudsakligen av ståndspersoner, adelsmän och ämbetsmän. Detta var samma personer som någon gång tidigare i livet erhållit ordnar, titlar och ämbeten som uppskattning för sin förmodade *svenska* fosterlandskänsla och sin påstådda nobla karaktär. Men – ser man på! – nu var de raska att hoppa över till ryssarna när det brände till. Genom att överge sina tidigare lojalitetsband och gå invasionsarméns ärenden såg många individer ur de högre samhällsskikten främst till sitt eget bästa vad gällde deras personliga säkerhet, personliga förmögenhet och personliga karriärmöjligheter. Det har påståtts, av samtida analytiska iakttagare, att Ryssland i allmänhet vunnit mer genom korrupktion än genom vapen, och Finska kriget 1808-1809 var i detta avseende inget undantag.

Den finska allmogen var däremot ej lika benägen som etablissemanget att hora ut sig utan förblev trofast sin kung Gustaf IV Adolf. Ryssarna försökte muta finska allmogemän att dra på sig en grön uniform och sälla sig till den ryska armén, men de hedervärda finnarna lät sig ej bevakas. De objudna gästernas påhälsning, i kombination med svenska arméns resignation och ståndspersoners ynklighet, hade uppväckt en motståndsrörelse sprungen ur samhällets lägre skikt. Under sommaren hade konflikten mellan de ryska ockupanterna och den finska lantbefolkningen och arbetarklassen utvecklats till ett fullskaligt gerillakrig.⁹⁶ Dessa finska bönder, drängar och torpare uppvisade oerhört mod, beslutsamhet, list och glöd i försvaret av sitt fädernesland. Deras vapen var förvisso enkla – mestadels rudimentära tillhyggen som liar, yxor, hackor, störar med spikar på, primitiva jaktspjut, gamla sablar samt primitiva jaktgevär, och på Åland tillgreps man lodbössor som användes vid säljakt – men denna uppretade, ursinniga allmogens egen milis bjöd likväl ryssarna ett mycket betydande motstånd. Trots en allt kärvare rysk ton mot den finska allmänheten under krigets gång om att minsta motstånd skulle komma att bestraffas skoningslöst, så var motståndsviljan okuvlig. Den finska gerillan förstörde ryska förråd, kapade transporter och avbröt kurirförbindelser. Allteftersom de bemäktigade sig ryska gevär och pistoler stärktes deras förmåga. Och man ska aldrig underskatta betydelsen av en förenad, beväpnad, patriotisk folkfront. Ryssen var en fiende de innerligt hatade. Den växande bonderörelsen hotade den ryska ockupationen både militärt och politiskt. Det frivilliga och

⁹³ Jmfr t ex kap 2 avsn 7; kap 21 avsn 4; kap 24 avsn 20

⁹⁴ Sankt Annas orden = rysk orden som var i bruk 1735-1917 för att belöna en framstående civil karriär eller tapperhet och framstående förtjänster inom militären

⁹⁵ Sankt Vladimirs orden = rysk orden som var i bruk 1782-1917 för att belöna livslång förtjänstfull insats, civil eller militär, samt framstående förtjänster åt tsarriket

⁹⁶ Jmfr kap 3 avsn 14 (Jeans förolämpning av Adlercreutz och nedlåtande syn på den svensk-finska insatsen under Finska kriget)

kräftfulla gerillamotståndet visar på *styrkan* i ett folkuppstånd, och vad en massmobilisering *skulle kunnat* åstadkomma i form av ett organiserat lantvärn i Sverige och Finland mot vilken motståndare som helst. Döbeln kallade finnarnas motstånd för beundransvärt, och oavsett krigets utgång så hade finska folket, i kontrast till samhällets hycklande övre skikt, under alla omständigheter bevarat *hedern*.

Ganska snart hade ockupanternas sanna natur visat sig, i synnerhet bland kosacktrupperna; okultiverad, förvildad, kriminell, brutal och skoningslös. Hårda, bryska krav ställdes på det finska bondfolket i form av förnödenheter, inkvartering, transporter och kontantmedel, och det som inte frivilligt tillhandahölls tog man. Den på förhand utlovade "betalningen" skedde oftast i form av ett värdelöst kvitto eller med stryk. Ryska trupper stal systematiskt hästar som kördes så hårt att de dog, de stal tusentals kor och får. De länsade gårdar och bostäder på husgeråd och gårdsverktyg, inventarier, kläder och proviant och vad de än behövde. Särskilt vissa områden utsattes för mycket hård plundring. Gårdar och byar rövades och brändes på rad, så att man här och där bland spillrorna och askan bara såg några sotiga murstockar sticka upp.

Och ryssarnas respons mot upprorsmän var brutal. Finländare som inte blint subordinerade sig och svor trohet till tsar Alexander förklarades fredlösa och kunde straffas enskilt eller kollektivt. Ju mer den finska allmogen visade sig *hjältedilig* och trofast mot Sverige, desto gruvligare och blodigare blev den behandlad av "dessa fördömda barbarer, som är utan alla känslor av heder eller medborgerliga dygder" som en observatör uttryckte det. Bönder som påträffades med vapen i hand sköts på stället, och det berättas bl a om hur flera arkebuserades bakbundna framför en gärdsgård, varav en dessförinnan blödande torterats med bajonettstick. Vid ett annat tillfälle talas om en hel massaker. General Döbeln lyckades en gång förhandla med ryssarna så att åtta finländska bönder, som skulle arkebuseras, blev frigivna. Många gick dock ett annat öde till mötes.

Det berättas om finska män som torterades av kosacker och sedan brändes levande, hängandes fastbundna över en stor eld, innan kosackerna till slut klöv deras huvuden i flera delar. Andra hängdes i galgar på konventionellt vis, någon gång med en handskrivna lapp fästad på armen där det stod på svenska att var och en som griper till vapen mot "sin tsar" skulle bli hängd. Man hotade att döda de som försökte fly till Sverige. Den ryske överbefälhavaren Buxhoevden⁹⁷ hade även skriftligen hotat finska officerare och motståndsmän att ryssarnas hämnd skulle tas ut på *deras hustrur och barn*. Den ryska bestialiteten och oanständigheten överskred alla gränser. Det finns många rapporter om grov misshandel, tortyr och mord av civilbefolkningen inklusive barn. Finländska kvinnor och unga flickor våldtogs av ryssar flera dagar i sträck.

Dessa nedrigheter och härjningar stävjades *ej* av den ryska ledningen utan snarare tvärtom. Skoningslösheten mot oppositionella inrapporterades stolt av de ryska befälen till tsar Alexander, som övernöjd uttryckte sitt gillande. Och kosacktruppernas råhet, under den bestialiske kosackgeneralen Demidovs⁹⁸ uppmuntran, hade tsar Alexanders godkännande.

Den **29 september 1808**, samma dag som Kalmars lantvärnister nådde fram till Karlskrona, undertecknades en vapenvila mellan Sverige och Ryssland i Lochteå. Där uppgjordes att Finland skulle utgöra en del av Ryssland. Detta resultat hade ryssarna *ej* uppnått genom militär övermakt, utan genom slapphet och feghet hos den svenska militärledningen samt Gustaf IV Adolfs närmaste rådgivares systematiska obstruktion.

Samma dag ersattes även den 63-årige överbefälhavaren Mauritz Klingspor, som från start varit fullkomligt ovuxen sitt uppdrag och sent omsider begärt tjänstledighet av "hälsoskäl". Ny överbefälhavare blev den 73-årige och trötte Carl af Klercker⁹⁹. Denne Klercker beskrevs vid

⁹⁷ Friedrich Wilhelm von Buxhoevden (1750-1811), rysk militärofficer och ämbetsman

⁹⁸ Nikolaj Nikitij Demidov (1773-1828), rysk militärofficer och industriman

⁹⁹ Carl Nathanael af Klercker (1734-1817), svensk militärofficer och kartograf

tillträdet av Adlercreutz som åldrig, trögtänkt och oerfaren. Vid ett senare tillfälle beskrev Adlercreutz honom som ”så förfallen och så besynnerlig” att han trodde Klercker var helt från vettet. Gubben Klercker var sålunda även han klart olämplig ansvaret som överbefälhavare.

Dessvärre var den svensk-finska armén lika sliten, matt och likgiltig som sin nye chef, och befann sig i sönderfall. Större delen av officerskåren och en tredjedel av manskapet var sjuka, mat nådde inte fram och nöd började sprida sig. Den tidigare frustrationen övergick till desperation. Under sin reträtt möttes svenskarna i finska byar de passerade av gråtande kvinnor som vändades över ryssens snara ankomst.

Redan vid det fransk-ryska toppmötet i Tilsit 1807 hade Sveriges status diskuterats, och i början av 1808 hade som bekant krigsförberedelser ägt rum från båda hållen.¹⁰⁰ Den franskledda fronten som hotade södra Sverige från Danmark hade dock i praktiken upplösts i augusti genom ett massavhopp bland trupperna – ett myteri i stor skala – under tiden som deras befälhavare, marskalk Bernadotte, sorglöst kopplat av i Travemünde på privat badsemester.

Vid månadskiftet september-oktober 1808 ägde ett nytt toppmöte rum mellan Napoleon och tsar Alexander, denna gången i Erfurt¹⁰¹. Överenskommelserna från detta möte bekräftade i stort Tilsit-alliansen. Fastän ingenting uttryckligen nämndes i traktaten från Erfurt, så förekommer i historien ett flertal samtida vittnesmål, brevkorrespondens och andrahandsuppgifter som hävdar att Napoleon och tsar Alexander vid denna kongress även *muntligen* blev överens om att *dela upp Sverige mellan sig*, med Motala ström som gräns.

Några forskare, exempelvis historikern Anders Grade¹⁰², avfärdar påståendet att stormakterna Frankrike och Ryssland diskuterat en delning av Sverige, genom att bokstavstolka det *skriftliga* fördraget. Denna aningen kringskurna analys av situationen räcker emellertid ej. Det skriftliga Erfurt-fördraget säger faktiskt även så mycket som att man skulle erkänna de landvinningar som Napoleons marionett Danmark lyckades göra under det pågående kriget mot Sverige, vilket kan tolkas som ett aggressivt förhållningssätt gentemot åtminstone Sveriges södra landskap som tidigare genom historien skiftat ägare – Skåne, Blekinge, Halland och Bohuslän.¹⁰³ Det är samtidigt ett dokumenterat faktum att kort innan Erfurtkonferensen hade tsar Alexander skrivit i ett brev till Napoleon att vintern nalkades och ”isen skulle slå broar överallt” och därmed låta ryssarna tåga över Bottenhavet till Stockholm. Under själva Erfurtkonferensen sades tsar Alexander även ha erhållit fullständig frihet från Napoleon att fortsätta och påskynda kriget i Norden efter egen vilja. Och i augusti 1811 bekräftade den dåvarande svenske kronprinsen Jean Bernadotte i ett dokumenterat samtal att Napoleon i Erfurt faktiskt uppgjort en plan om Sveriges *delning* mellan Ryssland och Danmark. Bernadotte refererade till samma fransk-ryska överenskommelse i ett protokollfört statsråd i februari 1812. Även Napoleon själv har i efterhand konkret bekräftat planen om en *delning* av Sverige.¹⁰⁴ Många omständigheter och utlåtanden pekar alltså på ett samförstånd mellan Napoleon och tsar Alexander med innebörden att Sverige var ett sargat byte i dessa rovdjurs ögon, att dödsstöten var nära.

Men de verkliga hyenorna fanns på närmare håll än så.

¹⁰⁰ Se kap 1 avsnitt 4

¹⁰¹ Erfurt = stad i Tyskland ca 100 km väster om Leipzig

¹⁰² Anders Grade (1877-1943), svensk skolman och historiker

¹⁰³ Inför fredsförhandlingarna mellan Sverige och Danmark 1809 hade även Danmarks ursprungliga plan varit att kräva ungefär *hela Götaland*.

¹⁰⁴ Det svenska sändebudet Robert Magnus von Rosen (1762-1825) träffade Napoleon i Donauwörth i Bayern i april 1809, där Napoleon uttalade, enligt dokumenterat vittnesmål, att han inte omedelbart kunde lägga om sitt politiska system bara för att en statskupp ägt rum i Sverige, med tillägget att ”dessutom har jag lovat Danmark och Ryssland att få *dela Sverige*”.

Kungens farbror, den förrädiske hertig Carl¹⁰⁵, och kungens generaladjutant Tibell förhalade och motarbetade medvetet trupptransporter inom Sverige. Gustaf IV Adolfs ordregivning hindrades, återgavs inkorrekt och avbröts med omotiverade kontraorder av dessa hans betrodda. Maskandet och förräderiet är idag uppenbart för den moderna forskningen. En stridström av motsägelsefulla befallningar sändes ut från dessa skadelystna ställföreträdare och rådgivare åt alla håll, och under sensommaren och tidiga hösten 1808 vandrade en mängd regementen runt på den svenska landsbygden, till synes irrigt och planlöst i en allmän farsartad villervalla, med enda resultatet att de utmattades och ej bidrog alls till nationens yttre frontförsvar. Exempelvis fick den s k grenadjärbrigaden från Södra armén sex olika order inom en månad; ena dagen skulle den till utskeppningshamnen i Karlskrona, andra dagen till Jämtland, sedan åter till Skåne, o s v. Hertiginnan Charlotta kommenterade:

”De hade ideligen fått marschera än hit, än dit och helt ändamålslost uttröttats. --- De flesta regementen var på marsch, deltog ej i krigsoperationerna utan traskade fram och tillbaka på landsvägarna.”

Med höstens annalkande blev krisen inom det svenska lantvärnet allmän. Vindarna var kyligare, nätterna kallare. I ett brev till kungen vädjade generaladjutanten för flottorna, Rajalin¹⁰⁶, om hjälp. Om det fanns några kläder eller strumpor måste sådana skyndsamt sändas, och om det gavs möjlighet att köpa upp kläder av allmogen på orten skulle detta vara en stor välgärning. Gustaf IV Adolf tog starkt intryck av Rajalins brev och ordnade fort så att klädesplagg tillhandahölls och han gav även ett bidrag åt trupperna ur sin egen privata kassa på 6000 riksdaler¹⁰⁷. Men detta försök att med egna besparingar avhjälpa den desperata situationen för det svenska försvaret var – ehuru uppriktigt och välment – mest förtvivlat och gagnlöst i det stora hela.

Krig kostar pengar, och finansieringsfrågan var av avgörande betydelse för krigets fortsättning. Några dagar efter Rajalins brev tillsatte kungen en *finanskommitté* bestående av sina mest betrodda rådgivare och rikets främsta ämbetsmän, däribland riksdrotsen Trolle-Wachtmeister. Kommitténs uppdrag var att anskaffa de resurser som skulle komma att krävas under den stundande vintern och följande år. Gustaf IV Adolf gav kommittén ett brett mandat att undersöka alla möjligheter såsom skatter, inhemska krediter, utländska lån m m. Kungen krävde även att denna finanskommitté skulle arbeta under sekretess.

Kommitténs sekretess bröts ganska omgående av Trolle-Wachtmeister, och arbetsgruppen intog en påfallande passiv, apatisk och oseriös hållning. Man motarbetade bl a kungens förslag om en förmögenhetsskatt, som ju skulle drabbat dem själva som godsägare. Finanskommitténs hela arbete, i Trolle-Wachtmeisters regi, kom att präglas av målmedveten maskning; man drog ut på sitt arbete, vantage instruktioner, uppsköt beslut med olika förevändningar, prioriterade andra sysslor och sökte hela tiden vägar att undergräva kungens ambitioner. Trolle-Wachtmeister satte så många käppar i hjulen som han bara kunde. Man fokuserade mer på problemens storlek än på att lösa dem. Hos kommittén fanns en slapp defeatism, och man t o m rekommenderade, i tassande ordalag, kungen att vika sig för de utländska militärmakterna och ge upp försvaret av riket utan strid.

När finanskommittén så slutligen överlämnade sitt betänkande var det ogenomarbetat, fullkomligt simplificerat och förvrängt. Betänkandet överdrev i absurdum omöjligheten att anskaffa resurser för fortsatt krigföring. Man strävade efter att samla ihop så höga delsummor som bara var möjligt för att maxa upp totalkostnaden bortom all reson. Det hela blev rent löjligt,

¹⁰⁵ Carl av Holstein-Gottorp (1748-1818), svensk kung (artistnamn Carl XIII)

¹⁰⁶ Samuel Mauritz von Rajalin (1757-1825), svensk sjöofficer och ämbetsman

¹⁰⁷ 6000 riksdaler banco år 1808 motsvaras år 2020 av ca 1,1 mkr (KPI), 4,5 mkr (guldprisindex) alt 55 mkr (arbetarlöneindex)

ett falsarium. Antagandena saknade verklighetsförankring, matematiken i sig var till stora delar fiktiv, och redovisningen på flera punkter direkt bedräglig. Finanskommittén hade ingalunda arbetat för att finna möjligheter, utan för att "bevisa" för kungen att det var kört, och därmed undergräva kungens ställning ytterligare. Professor Sten Carlsson¹⁰⁸ kallar i sin doktorsavhandling betänkandet för "mycket vilseledande", då det endast avsåg att visa vilka orimliga svårigheter ett fortsatt försvarskrig skulle föra med sig.

Det *fanns* finansiella resurser, det *fanns* ett outnyttjat överskott i södra Sverige i fråga om spannmål, o s v. Landshövdingen i Uppsala hade exempelvis beräknat att hans län kunde bidra med 100 000 tunnor råg och korn till svenska försvaret, och hela 14 län hade överskott att bidra med av kött, fläsk och smör. Det *fanns* ansevärda medel i statskassan och man kunde påräkna brittiska subsidier även för 1809. Det är tydligt, fastslår Carlsson, att Sveriges militära försörjningsläge hösten 1808 ingalunda var så hopplöst som finanskommittén sökte ge sken av. En förnyad motoffensiv med kraftiga militära insatser mot framför allt Ryssland – för att rädda delar av Finland – var möjlig. *Sverige hade kunnat fortsätta försvaret av riket, men finanskommittén ville bevisa motsatsen för att därmed underminera kungens ställning.*

Sverige gick mot en katastrof men Gustaf IV Adolf – som tänkte rätt och som ville göra rätt – var istället bringad i vanmakt av de ledande ämbetsmännen. Gustaf IV Adolf var till sitt sätt rak, rättfram och formell, inte taktiskt finkänslig och konspirerande, och med denna godtrogenhet blev han ett byte för personernas lurpassande karaktär i sin omgivning och deras egenintressen. Trolle-Wachtmeister hade nu initiativet och var den som kontrollerade den fortsatta utvecklingen. Som i ett schackspel blockerade han och hans lakejer varje initiativ av kungen att rädda nationen. De höll honom hela tiden i blindo. Ibland var de skriftliga utlåtandena från Gustaf IV Adolfs s k medarbetare så uppenbart obstruerande och komprometterande att dessa harar – hela bunten nominellt "riddare" av den eller den orden men i själva verket ett pack fegisar – inte ens hade ryggrad att överlämna dem personligen. Rådgivarnas motståndspolitik tvingade fram mycket dåliga beslut och icke-lösningar under tiden som veckor och månader tickade på och Sverige förblev under attack.

Kungen *anade* en komplott, men kunde inte *veta*. Han kunde inte själv motbevisa ämbetsmännen, rådgivarna, juristerna och ekonomerna som manipulerade honom. Vid ett tillfälle förklarade Gustaf IV Adolf att han hellre haft ärliga bönder till ämbetsmän istället för "herrarna" i finanskommittén, som han "ville skicka åt helvete". De provocerade en ärlig och samvetsgrann men mycket ensam man till nära nog vansinne; de isolerade och irriterade honom som om han vore ett djur i en bur, samtidigt som *Sveriges självständighet* ytterst stod på spel, Sveriges överlevnad som stat. Kungen blev i denna enormt pressade och psykologiskt trängda situation, helt naturligt, alltmer frustrerad, lättretlig, labil och argsint, inte minst mot sin egen familj.

Den drivande kraften bakom finanskommittébetränkandet var den 54-årige *landsförrädaren* Carl Axel Trolle-Wachtmeister, ett förmätet och trolöst fanskap. Han föllade in kungen och övriga kommittéledamöter i en väv av lögn. Redan flera år tidigare i andra sammanhang hade Trolle-Wachtmeister agerat som en egennyttig bov. Det var nu viktigare för honom och hans anhängare att bekämpa det "gustavianska enväldet" – en floskelparoll som användes som förevändning för att ombalansera makten till förmån för sig själva – genom att inhibera den svenska krigföringen, än att segra över den utländska fienden. Trolle-Wachtmeisters och hans medhjälparens plan var att föra kungen bakom ljuset och att *framkalla ett underfinansierat totalhaveri*. Detta spel skedde *med Finland, den svenska armén och det svenska lantvärnet som insats*. Uträkningen var att den som slutligen skulle skuldbeläggas för detta totalhaveri var deras egen kung. Deras utsedda offer.

¹⁰⁸ Sten Carl Oscar Carlsson (1917-1989), svensk historiker

Gustaf IV Adolf fortsatte att motas ut mot en klippkant.
Av rovdjur.

Kapitel 1 avsnitt 9

DÖMD ATT DÖ

Det fanns vid denna tid flera fängelser i Karlskrona, men efterforskningar pekar mot att Kalmars lantvärnister som deserterat i augusti sannolikt hopföstes i någon av fängelsecellerna i det dåvarande s k Högvaktshuset, idag kallat endast Högvakten, vid södra ändan av Amiralitetstorget. De metertjocka väggarna var av sten. I dunklet syntes en och annan inskrift ristad av satar som varit där tidigare, kanske levtt ut sina liv i denna håla. Det fanns endast två små ljusgluggar i det kalla fuktiga rummet genom vilka de kunde uppfatta dag och natt. Den tunga dörren var reglad med en järnbom. De satt och låg tätt sammanpackade på hårda kalla lavar och på stengolvet, och alla delade en stinkande avträdeskloak i ett hörn av rummet.

I Högvaktshusets fängelse hölls även Sveriges värsta förbrytare: straffångarna vid ankarsmedjan på örlogsvarvet i Karlskrona. Vid varje dags slut, när arbetstiden var slut på varvet, hördes ljudet av rassel och kedjor på långt avstånd. Ankarsmedjans arbetsfångar – mördare, rånare, mordbrännare, kyrktjuvar – kom stapplande tillbaka från slaveriet till sina celler och britsar, illa klädda, magra och gulbleka, fängslade med fotbojor och sammanlänkade två och två med långa grova järnkättingar som under gåendet bars på ena armen, där hela tiden missdådarna övervakades av vakter med skarpladdade gevär.

Lantvärnisterna, drängarna från Vena socken, hade dessa livstidsdömda miserabla människoskuggor som medfångar i cellerna bredvid. De befann sig i rikets grymmaste arrest.

Väntan och ovishheten var rå och hård. Nils Johansson, 18 år, skulle ställas inför krigsrätt. Det var trångt i den mörka, kalla och dävna fängelsecellen. Där fanns inga filter, ingen halm, ingenting. Gränsen mellan dag och natt suddades ut, tidsbegreppet bleknade. Förhållandena förvärrades alltmer. De som redan varit sjuka vid ankomsten blev ännu sjukare i arresten; övriga insjuknade också. De ringa ransoner av vämjelig och minimal föda som skickades in av vakterna, ibland bara orent vatten som för den skull kunde vara uppblandat med ättika, gammal gröt och några torra brödkanter, gick bara ut på att hålla dem näppeligen vid liv. Många hade feber och frossa, kräkningar och svår värk i huvud och leder. Några låg medvetslösa. Odören var skarp och oren, en pestilensisk stank av urin och maginfluensa, och ibland genomsars denna smog av en från spylukt. Den stank av diarré, infektioner och sjukdomar. Det blev heller aldrig riktigt tyst nere i fängelsegångarna, inte ens när de flesta försökte sova. Orkeslöst jämmer blandades med skälvningar av köld eller förkvävd gråt. Ibland när det någon gång blev lugnt, bröts stillheten av ekande stöveltramp i förbindelsegången, en tung dörr som slogs igen någonstans, eller ljudet av råttor som rörde sig på golvet utmed väggarna och letade sig fram till en sovande lantvärnists nakna fötter, upp på hans slitna byxor och skjorta, och som vittrade sig fram efter blod och skit, nafsande vid någon kraftlös drängynglings öra. Överallt i mörkret fanns de, råttorna, och även fastän de inte syntes så hördes ständigt, när sorlet i cellerna lade sig, deras ruggiga prasseljud och gnissel. Förhållandena var omänskliga.

Den **5 oktober 1808** hölls förhör med de åtalade. Den **10 oktober** kom Amiralitetsrättens utslag. De 32 upphämtades från arresten för att närvara såväl vid rättegången som vid domens avkunnande. De radade upp sig, solkiga och stinkande. Kisande för ljuset i salen. Rättens ordförande Söderdahl¹⁰⁹ började med att räkna upp nummer och namn på de åtalade;

¹⁰⁹ Lars Söderdahl (1750-1810), svensk sjöofficer

”... 113 Sven Nilsson, 114 Jacob Pehrsson, 115 Jan Larsson, 116 Peter Pehrsson, 117 Lars Samuelsson, 118 Nils Johansson...”

Åtalet framställdes. Sedan räknades alla 32 upp igen innan domen avkunnades. Eftersom de var lantvärnssoldater, förvisso under tvång, och svurit eden åt fosterlandet, förvisso även det under tvång, skulle de för sitt brott att avvika från truppen dömas enligt 1798 års krigslagar, 10 kapitlet § 20¹¹⁰. Den mörka myndiga stämman närmade sig den kritiska formuleringen, ord för ord:

”...och har den 18e sistlidne augusti vid nermarschen åt Landskrona, då de till garnisonsutgörande varit kommenderade, från ståndsquarteret Stora Harrie olovligen avvikit och till hemorten sig begivit, för den skull och i förmåga av 20 paragrafen 10 kapitlet jämfört med 12 paragrafen nämnde kapitel Kungl Maj:ts krigsartiklar år 1798 --- för den förövade brottslighet *mista sitt liv och bli arkebuserade.*”

31 av de 32 dömdes att skjutas. *Skjutas.*

Undantaget var nummer 65 Johan Ericsson, som ej avlagt soldateden då han varit sjuk den dagen. Han dömdes istället till fem varv gatlopp¹¹¹.

Flera ljudliga suckar hördes i rättssalen, många slog ner blicken, blundade. Några synade domstolsmännens rena kläder och viktiga uppsyn. Det knöt sig i magen, det kändes som hela salen lutade eller roterade. De hade just dömts av en svensk krigsdomstol att avrättas med gevär.

Domen kunde överklagas hos Krigshovrätten i Stockholm, vilket givetvis skedde. Krigshovrätten hänsköt emellertid fallet till en särskild Generalkrigsrätt för Södra armén i Skåne. Generalkrigsrätten var den högsta instansen utanför Stockholm som kunde avgöra i målet. Alla handlingar skickades sålunda tillbaka från Stockholm till Karlskrona.

Samtidigt var väntan i fängelset fruktansvärd. För varje dag tynade de, blev mindre människa och mer kadaver. Det hade blivit kallt i början av november, minusgrader om nätterna. De frös, de hungrade, de stank. Flera växte likgiltiga inför sitt öde, blev apatiska. Ryktet om situationen i den trånga arresten, där de dömda nästan krälade på varandra, med löss, råttor och inälvparasiter, spred sig till deras hembygd. Människor som visste bakgrunden och kände dessa ynglingar personligen var förfärade. Många andra unga drängar tog så hårt vid sig av berättelserna från lantvärnsarresten i Karlskrona, att de skadade sig själva eller rymde hemifrån, så att det inte längre gick att rekrytera unga mannar till vare sig lantvärnet eller den ordinarie armén från denna del av Småland.

Generalkrigsrättens utslag kom den **8 november**. Det hade varit minusgrader ett par nätter den gångna veckan, och just denna tisdag kändes olustigt gråkall. Flera hade trott på jämkning av domen, på någon slags förståelse för deras argument, någon slags medkänsla och välvilja. Men de hade fel. Generalkrigsrätten *fastställde* dödsdomen. De åtalade rymlingarna skulle arkebuseras. Chansen att få leva hade plötsligt kraftigt reducerats till nästan ingenting.

En del tog emot avgörandet med oberördhet, andra med bestörtning. De skulle var och en bli måltavla för flera gevär samtidigt, avfyra på kommando. Men vad var 31 unga småländska drängars liv värda? Vem skulle sakna dem, vem skulle märka att de försvann? Tvärtom var det kanske viktigt för samhället att åskådliggöra ett exempel, *markera* krigsmaktens auktoritet över meniga soldater och *bekräfta* den av Gud bestämda samhällsordningen bestående av styrande och styrda? Och säkert fanns de som såg denna händelse och de unga grabbarnas brott som en manifestation av oordningen inom lantvärnet, och därmed en chans att förödmjuka kung Gustaf IV Adolf ytterligare.

¹¹⁰ Krigsartiklarnas 10 kap 20 §: ”Rymmer, eller, utan laga förfall, efter permissionstidens slut uteblir, någon av manskapet vid armén eller flottorna, som krigsmannaeden avlagt, varde i fält arkebuserad.”

¹¹¹ gatlopp = militär bestraffning där den dömda får springa med bar överkropp mellan två rader av män försedda med spön eller käppar och ta emot slag över ryggen

Fasa blandades med resignation. Snart skulle allt vara över. Ingen smärta eller ångest mer. Ingen svält. Ingen instängdhet i en håla av stinkande sörjor i hörn och på golv och britsar, farsot och råttor i denna packade kväljande arrest som sönderfrätte och avhumaniserade dem. Inga tvång. Ingen överhet.

Ingen överhet.

Hur blev det så här? Nils var en god människa, danad av livets hårdhet och knapphet. Särskilt sen allting rasat samman sommaren 1795 när far och Stina dött. Hur hade inte hans mor kämpat sen dess. Nils värld hade förändrats för alltid när fars hjärta slutat slå, men förnedringen att bli fattig inhysesshjon hade aldrig kuvat Maja Månsdotter. Hon och barnen skulle *överleva*, klara sig. Som hon kämpat, hans starka oryggliga mor. Hans vackra mor Maja med de blå trofasta ögonen. Som han beundrade henne.

Nils låg på det stenhårda fuktiga underlaget. Han var matt och febrig, svulten och lusäten, det var ohyra överallt, huden var sårig och såren var variga och maskangripna. En del låg i sin egen avföring, oförmögna att förflytta sig själva. Luften var rå och unken och mättad av surt frätande mörkt kiss, ruttan träck, smittor och råttskit. Orenheten var total, stanken som en vägg. Det hostades på britsarna, det jämrades ibland, någon kved och hulkade stumt i mörkret. Så gott som alla var sjuka i tyfus, skörbjugg, undernäring, vad som helst. Fleras avföring var blodig, några kräktes magsaft och galla. Deras krafter, deras sinnen började tyna. Gränsen mellan att vara levande och död blev alltmer oskarp.

Han grubblade, kanske ibland för mycket. Och han lade skulden på sig själv. Fastän han djupt inne visste att han inte gjort något fel, kände han ändå, med en klump i halsen och glansiga ögon, att han hade svikit sin mor. Och han tänkte på sin far i himlen och den där sommaren när de vandrat genom skogen och upp på berget. Han mindes fars skrovliga hand med självsprickor, den sista gången han hållit den och hur tryggt det alltid kändes, som det gör när en femåring får vara nära den han älskar och beundrar allra mest. Han hade insett först långt i efterhand hur *stolt* han varit över far, en man som gjort rätt för sig.

Han mindes fars fot som stack ut vid ändan av utdragsslafen.

Han mindes solstrimmorna genom gardintrasorna.

Han mindes hur byns starkaste män under tystnad burit den enkla kistan av gamla brädor genom skogen mot kyrkan, och grävt ner den i en grop. Och han såg Stinas kista bredvid, liten och av ljusaste lenaste asp, och med flera buketter av sommarängens vackraste blommor.

Nils kände att han hade svikit dem. Far och Stina hade dött under de fattigas skoningslösa villkor och mor Maja levde på nåder. För deras skull hade Nils bort leva ett långt liv, lagt grunden för någonting bättre för framtiden. Han borde fått leva ett *helt* liv, skapat något, blivit hågkommen för något. För deras skull, för familjens skull, för fattigproletariatets skull, för rättvisans och upprättelsens skull.

Men nu var det hans tur. Han var inlåst i Sveriges jävligaste fängelsehåla, dömd att dö, dömd att arkebuseras med en bindel för ögonen vid 19 års ålder. Livets förgänglighet hade plötsligt blivit konturskarp.

Käre far i himlen som ville mig så väl. Kära mor som gjorde allt du förmådde. *Förlåt mig.*

Han stirrade rakt ut i den svarta tomheten. Han ryste i mörkret.

Kapitel 2

14 november 1808 – 22 november 1810

Avsnitt

1. *Benådningen*
2. *I krigets spår*
3. *Den första statskuppen 1809*
4. *Den andra statskuppen 1809*
5. *Man kunde höra en knappål falla*
6. *Särbehandlingsparagrafen*
7. *Norge för 10 000 riksdaler*
8. *Förödmjukelsen i Fredrikshamn*
9. *Avräkningen*
10. *Adlersparres spel*
11. *Gustav Vasas legitima tronarvingar landsförvisas*
12. *Selskabet for Norges Vel*
13. *En opretentiös prins*
14. *Kuppen mot Gustav V*
15. *Lynchningen av Axel von Fersen*
16. *I Paris och Basel*
17. *Påverkan utifrån*
18. *Aftonböner för Vasaprinzen*
19. *Demokratisk enighet*
20. *Bedragaren Fournier*
21. *Bernadotte mutar till sig den svenska tronföljden*
22. *Gränslös kärlek till chefen*
23. *En piga att älska*
24. *Hämförelse*
25. *Alternativa fakta*
26. *Napoleons ultimatum*
27. *Nils och Ingeborg gifter sig*

BENÅDNINGEN

Haddarp strax väster om Hultsfred, måndagen den **14 november 1808**.

Budet från Karlskrona med den bekräftade dödsdomen från Generalkrigsrätten hade nått alla fäder, mödrar och änkemödrar några dagar tidigare. Förfäran och förvirringen bland de samlade föräldrarna var stor. Några var fullständigt upprivna, andra otröstligt nedbrutna och förtvivlade. Vad skulle de ta sig till? Socknens söner, *deras* söner, unga redbara fattigdrängar som hade tvingats ut till krigstjänstgöring med uppgift att försvara Sverige, *rädda* Sverige, skulle avrättas. Skjutas. Dödas. En kedja av konsekvenser och förhållanden, krokbenstaktiken för att undergräva Gustaf IV Adolfs lantvärnsinitiativ, hade fört lantvärnsungdomarna från Vena socken i Kalmar län till denna punkt.

Föräldrarna författade ett gemensamt brev, skrivet som folk av deras klass bäst kunde formulera sig vid denna tid. Orden på pappret blev spretiga och felstavade, meningarna haltande här och där. Men budskapet var tydligt. Brevet, fyra sidor långt, var adresserat till fältmarskalk Toll och Generalkrigsrätten och löd i utdrag, originaltexten oredigerad:

”Som Wi en stor dell Landtvarns förälderers barn skrifs utt som War nästan allmänt fattige men Rickemans barn finge blifva hemma som tyckes oss Wara allt för hårtt. ---

Wi föräldrar för dese Landtvarnar Faderer for moderlösa, änkor för faderlösa samt bröder och systrar alla för Christi skuld ödmjuktt beder om Nåd och Förskoning för desse föreskrifvene barn att tessa får behålla Lifvet samt en linderig aräst tils sakens slutt för älgest kan de genom en så grym aräst samtt dommarnas förskräkande Lått blifva ifrån Wettet för däd är många som är alla redan blifvene klena til sines både af barn och föräldrar.

här är och många barn som har Warken fader äller moder släktt äller for Waltene som te kan få en enda styfver äller kläde trå af äller ett enda ord at trösta sig Wid i en sådan nöd som de äro stade utti, den milda Guden ser Wäll deras ällende som de äro stade utti och Lönar tem Wäll som sådana fattige barn hjälper och för svarar.

War för Wi i djupaste ödmjukhet beder om en Nådig dom samtt att få koma hem tils sakens slutt

Wi bönfaller i aldra diupaste ödmjukhet Jnför eders höga nåde att om vi i denna skriffthar något fell att däd måtte Wara oss för Låttitt samtt att denna Wår böneskrif Wid sakens granskande och dömande inkomer och döm blifva upp Läst.

Wi bönfaller Jn för eder höga nåde och franlefver under Den starkaste och Wisa för trostan om Nådig dom för Wåra barn och Landes Söner.”¹¹²

Nådebrevet var underskrivet av 21 fäder, mödrar och änkor. Det allra sista namnet på listan var *Maria Månsdotter*. I allvarets stund hade hon undergivet angivit sitt formella dopnamn Maria istället för vanliga tilltalet Maja.

¹¹² Samma citat ur nådebrevet på moderniserad svenska: “En stor del av vi lantvärnsföräldrar är nästan allmänt fattiga men våra barn skrivs ut till kriget medan rikemansbarn får bli kvar hemma. Detta förhållande tycker vi är alltför hårt. --- Vi föräldrar till dessa dömda lantvärnister – fäder till moderlösa, änkemödrar till faderlösa samt bröder och systrar – ber alla för Kristi skull ödmjukt om nåd och förskoning för dessa föreskrivna barn, att dessa får behålla livet samt en lindrig arrest till sakens slut. Eljest kan de genom en så grym arrest samt domarnas förskräckelse lätt bli från vettet. Det är många som redan blivit klena till sinnes av både barn och föräldrar. Bland dessa finns även många barn som har varken fader eller moder, släkt eller förvaltare som de kan få en enda styver eller klädestråd av, eller ett enda ord att trösta sig vid i en sådan nöd som de är stadda uti. Den milda Guden ser väl deras elände och bevarar dem, då Gud sådana fattiga barn hjälper och försvarar. Därför ber vi i djupaste ödmjukhet om en nådig dom samt att barnen får komma hem till slut. Vi bönfäller i allra djupaste ödmjukhet inför eders höga nåde att om vi i denna skrift har fel någonstans, att detta må förlåtas oss, samt att denna vår böneskrift vid sakens granskning och dom blir uppläst. Vi bönfäller inför eders höga nåde och framlever under den starkaste och kloka förtröstan om nådig dom för våra barn och landets söner.”

Föräldrarnas nådeansökan nådde Toll. Målet skulle upp i Högsta domstolen i Stockholm i mitten av december. Toll, som vid tidpunkten var en av Sveriges mäktigaste män utanför kungahuset, befann sig just då själv i Stockholm. Den **12 december** författade han personligen ett brev till kung Gustaf IV Adolf. Brevet, som expedierades den **13 december**, inleddes relativt formellt och Toll nämnde alla de dödsdömda lantvärnisterna i arresten i Karlskrona vid namn, redogjorde för händelsen och konstaterade att domen var i enlighet med krigslagarna. Men sedan gick Toll in på en rad förmildrande omständigheter inklusive deras korta tjänstgöring som lantvärnister, det faktum att de varken erhållit mat eller pengar av armén och att de anmält sig självmant till myndigheterna på hemorten efter deserteringen. Enligt Tolls skildring förstod lantvärnisterna ej heller allvaret av sina förpliktelser gentemot kung och fosterland, vilket enligt Toll tydde på "tröghet i begreppet" och "fullkomlig ovana vid den noggranna ordning" som det innebar att vara soldat. Toll kallade rymningen en följd av "okunnighet och ungdoms obetänksamhet". Han avslutade med att vädja till kungen om nåd för dem.

Högsta domstolen behandlade ärendet den **15 december**. Nådeansökan och Tolls brev till kungen hade haft verkan. Högsta domstolen tog upp i protokollet de ömmande skäl som Toll anfört, och nedsatte straffet till *12 dagars vatten och bröd*. De var förskonade döden men det var fortfarande ett mycket hårt fysiskt straff, särskilt i det skick som människokuggorna i arresten befann sig i.

Den **16 december** anmäldes två nya böneskrifter med vädjan om nåd, denna gång från lantvärnisterna själva i Karlskrona. Breven var ställda till kungen och till drottning Fredrika.¹¹³ Däri berättade lantvärnisterna om bakgrunden, de eländiga förhållandena och *svälten* de måst utstå under transporten mot södra krigsfronten i augusti, att de fått tigga sig fram "för att uppehålla sina usla liv", och de skrev att en av dem nu redan avlidit på grund av de tortyrlika förhållandena i fängelsehålan. Deras ord var "en sanning som de inför Gud och människor kunde bestå", skrev ungdomarna från sin fängelsecell. HD hade dagen innan redan behandlat ärendet, men tog upp det ånyo den **19 december**. HD såg nu skäl att ytterligare reducera domen till omedelbart frisläppande mot bakgrund av de extremt stränga förhållandena under tre månaders fängsligt förvar, men ett sådant beslut – full benådning – var inte deras att fatta. Det beslutet låg hos kungen.

Detta ärende kom upp just då Gustaf IV Adolf själv var under oerhörd press av sina motståndare, främst landsförräddaren Trolle-Wachtmeister, denne smådjävul som intrigerade till det yttersta för att driva fram ett svenskt totalhaveri i det pågående försvarskriget, med den framtvingade lantvärnskrisen som sitt elakaste vapen.

Men kungen tog sig ändå tid med fallet. Han satte sig in i ärendet. Lantvärnisterna från Vena i norra Kalmar län var ett *offer* för brister på allt, brister som kungen själv gjort allt för att undvika. Och han fattade ett avgörande beslut.

Gustaf IV Adolf skrev ett brev daterat Stockholms slott den **23 december**. Han räknade upp lantvärnisterna med namn, däribland *Nils Johansson*. Mot slutet av brevet stod:

"...av gunst och nåd denna gång *förskona dem* från den bestraffning krigslagarna föreskriva..."

Undertecknat *Gustaf Adolph*.

Brevet expedierades följande dag, på vad som skulle bli kungens allra sista julafton i Sverige, den **24 december**, och lämnade slottet med kurir mot Karlskrona.

Brevet nådde Karlskrona den **28 december**. Utan dröjsmål släpptes fångarna ut ur den fruktansvärda, råa, mörka, mörk, smögkalla, slemhostiga, stinkande, infektionsförpestade och råttförhärjad arresten som mest liknat en tortyrkammare, även om ingen prygel förekommit.

¹¹³ Trots extensiva genomsökningar av flera arkiv har just dessa nådeansökningar i original ej återfunnits, men andra handlingar omtalar och hänvisar till lantvärnisternas egna brev.

Alla kunde inte ens resa sig och av egen kraft lämna. Bara 22 kunde stå på benen. Åtta behövde omedelbar läkarvård och förblev sängliggande. Två hade avlidit; lantvärnssoldaterna nummer 60 Peter Jansson¹¹⁴, dräng i Svartingstorp i Frödinge socken, och nummer 70 Jakob Castensson¹¹⁵, dräng i Hults Västergård i Rumskulla socken. Fördjävligheten i den omänskliga, trånga, skitiga och nedsmittade källarhålan hade utmätt deras sista krafter.

Nils var en av de som kunde stå upp. Han stapplade ut ur cellen, ut på gårdsplanen. Han var smutsig och tård, stel och öm. Han var blek och utmattad, utmagrad och svulten. Han var skabbig och råttäten, sårig och hudfrätt, febrig och infekterad, nedlusad, nerpissad, spy- och avföringsstinkande. Avhumaniserad, förnedrad, fördärvad.

Men inte besegrad.

Han kippade efter den klara spröda luften och bländades av det starka solljuset mot den vita snön. Trädens kala grenar avtecknades mot den decemberblå himlen.

Kapitel 2 avsnitt 2

I KRIGETS SPÅR

En samtida minnestecknare har, just vid tidpunkten för Nils utsläppande ur fängelsehålan, beskrivit Karlskrona som Sveriges mest miserabla plats. Det fanns ingen föda alls; brödmagasinen var tomma och det rådde akut matbrist i staden. En särskilt elakartad epidemi av nervfeber och fläcktyfus härjade pestartat, där många dukade under tredje dagen efter att ha smittats. Epidemin grep omkring sig med sådan våldsamhet att man övervägde att sätta hela Karlskrona i karantän, isolera staden från omvärlden. 7000 sjuka trängdes i staden, och den "liknade mer ett stort lasarett än en krigshamn". Just det församlade lantvärdet där utgjorde "den hemskaste anblick av nöd och elände". Mot slutet av 1808 hade nästan 60 personer *om dagen* avlidit av sjukdomar, undernäring och misär, och det fanns i staden under mellandagarna 800 obegravda lik varav många lantvärdnister. Oskyldiga tvångsrekryter, en fördärvad svensk generation. Från uppstaplade likhögar i gränder och på bakgårdar trängde stanken igenom den isande vinterkylan. Frivilliga bönder och drängar lastade upp dem på kärror och transporterade ut dem ur staden. Massgravar grävdes för många hundratals unga svenska män, men tjälen var så hård att bönderna fick hacka och slå för att komma ner i jorden. Liken kastades ner huller om buller i de stora groparna, som om de döda vore djur.

Skärgårdsflottan på Ålands hav, som till stor del bemannats med lantvärdnister, blev även den en stark sinnebild för allt som gått fel med kriget och med lantvärdnet. Manskpet hade saknat riktig beklädnad, sedermera även mat, mediciner, officerare och ammunition. I kanonsluparna¹¹⁶ hade nationens fattigdrängar suttit på däck flera veckor i sträck i tunna smutsiga trasor i de häftiga höststormarnas piskande regn och när havets vågor slagit in över relingen. De hade gjort kraftiga fysiska ansträngningar med knapp vila och sömn under lång tid, ständigt uthungrade, och deras kläder hade frusit till is. Manskpet hade avlidit av köld och utmattning, undernäring och uttorkning och olika smittsjukdomar ombord, och fartygen hade blivit till flytande fraktlådor av sjuka och döda unga svenska män. Roddarnas händer hade varit så stelfrusna att de knappt kunnat sköta årorerna. Båtar som återkommit till Stockholm hade sedan länge övergivits av befälen och närmast liknat spökskepp. Väl ankomna till Stockholm hade flera skepp fått ligga kvar på Strömmen i två tre dagar, då det snöat och varit minusgrader, utan mat,

¹¹⁴ Peter Jansson (ca 1789-1808), svensk dräng och lantvärdnist

¹¹⁵ Jakob Castensson (1784-1808), svensk dräng och lantvärdnist

¹¹⁶ kanonslup = öppen kanonbestyckad båt, ca 20 meter lång med två master samt 15 par åror, besättning ca 60 man

dryck, filter eller läkemedel åt männarna då inga förberedelser för deras mottagande gjorts eller gjordes under Krigskollegiets inkompetens, avsiktliga underlåtenhet och apati. När kanonsluparna skulle rengöras, efter att avmönstring väl skett, hade man hittat under bänkar, i lårar och gömslen lik av människor som ingen saknat; de olyckliga hade krupit ihop på en avsides plats och insomnat för evigt. Flera som ännu levte hade legat huller om buller med de döda, halvnakna och fastfrusna på roddarbänkarna med endast något slitet hästtäck till skydd för frosten, överhöljda med snö och kraftigt nedkylda. Man hade fått *bryta* loss de fastfrusna lantvärnisterna med järnspekt, och kastat de döda i högar.

Vid framkomsten till Stockholm hade de som stapplat iland varit barslitna och många barfota, iklädda samma egna kläder som de haft när de tvångsinkallats ett halvår tidigare fast söndrigare och skitigare, och utan några ytterkläder. De hade varit utmattade, uthungrade och förfrusna ända in till märgen. De hade sett ut som spöken, som hållögda tärda tiggare, inte fosterlandets tappra försvarare. Anblicken i huvudstaden hade varit fruktansvärd. När kung Gustaf IV Adolf från ett fönster på slottet fått syn på en ilandkommen lantvärnspojke som vinglat fram och tillbaka ute i snön, hade han av sin generaladjutant Tibell fått den *avsiktligt vilseledande* upplysningen att ynglingen troligen var full. Man undanhöll sanningen för kungen om det kaos och sönderfall som man skapat bakom hans rygg.

Den s k lantvärnssjukan härjade som en farsot. Denna kallades även fältsjukan eller fältfebern och avsåg främst fläck- eller abdominaltyfus men var egentligen en samlingsbenämning som även inkluderade dysenteri, luftrörskatarr, lunginflammation och skörbjugg. På Stockholms lasarett dog omkring 30 man dagligen, och man amputerade bort förfrusna armar och ben på de som ännu var vid liv. Vårdplatserna hade dock snabbt visat sig vara alldeles för få. Tillfälliga förvaringsställen för sjuka hade inrättats, och bl a Operan hade gjorts om till sjukhus för lantvärnister. Scenen, orkesterdiket och bänkraderna hade fyllts med döende unga män som låg och hostade och jämrade sig i febersvettningar. De röda tyfusfläckarna blev svarta när den sjuke blivit döende. Då och då uppenbarade sig konvalescenter som vålnader i fönstren.

Många soldater utan någon inkvarteringssedel irrade omkring på gatorna och letade efter någonstans att få värma sig och vila. Men när dessa, som frusit och svultit i veckor, kom in i varma rum och fick mat och sömn, dog de som flugor. Andra lämnades att dö i ensamhet som soldatpillror i Stockholms gathörn, portgångar, sörjiga gränder, rännstenar eller på sophögar. Otaliga av dessa ynglingar lyckades släpa sig själva till kyrkogårdar inne i staden, utmattade, förhungerade och förfrusna, och dog där i lantvärnssjukan. Man hann inte gräva nya gropar i den snabba takt som fordrades, så det slutade med att de döda städades undan buntvis i skjul och uthus eller dumpades i tillfälliga upplag. Lantvärnets likvagn, en stor rödmålad väl övertäckt transportvagn, rullade oupphörligt över Norrbro. Det fylldes en massgrav vid Skanstull av dessa döda unga svenskar.

Den förödande lantvärnssjukan härjade obarmhärtigt och bortryckte *massor* av den svenska ungdomen. Av de 30 000 lantvärnssoldater som skrivits ut dog vart femte, men blott ett fåtal av dessa hade kommit i närheten av någon strid. Samtidigt rådde hungersnöd i landet, och många åkrar låg osådda där drängar saknades att utföra gårdsarbetena. Krigets råa verklighet fanns överallt. En generation unga, friska och starka svenska män, mestadels fattigdrängar, hade utsatts för obefogat elände och underkastats vad som juridiskt kan beskrivas som inget mindre än fysisk misshandel. Inga soldatavlönningar hade utbetalats på flera månader, kläder och skor var i trasor, maten var slut, farsoter härjade, och de sjuka lämnades utan vård. Det rådde uselhet och brist på allt. Det berättas om allmogebygder som låg helt öde. Mödrar stapplade omkring med sina nakna barn för att tigga bröd hos sina grannar, som snart själva var lika nödlidande. En minnestecknare skriver att tavlan var så ryslig "att pennan faller mig ur handen".

Finska kriget hade utarmat Sverige. Allmogen hade drabbats hårdast och blivit bragd i misär och förnedring. Blotta begreppet "lantvärnet" hade blivit synonymt med ångest och avsky. Många hade förlorat sin tillit till armén, och lantvärnet hade skaffat den svenska militärmakten fiender i många svenska drängstugor och torp.¹¹⁷

Memoarskrivaren Carl Magnus Hultin¹¹⁸, en ung officer som under vintern återförde sina lantvärnstrupper från Norrland mot sina hemorter i södra Sverige, befarade mycket riktigt, utan att ha haft tillgång till all bestyrkande fakta som forskningen på 1900-talet grävt fram, att *haveriet inom lantvärnet framkallats* för att skaffa en förevändning att komma åt kungen. Alla resurser hade avskurits och saker försumrats fullständigt i onödan, "*måhända med uppsåt*" för att bereda kungens fall, skriver Hultin, och konstaterar på annan plats att kungen blev "missledd, illa betjänad" och var hela tiden "*bestämd att detroniseras*". Det *avsiktliga och målmedvetna* undergrävandet av lantvärnet blev för Hultin uppenbart, där ett ljusskyggt klientel offrade *allt* på brädet – svenska liv och rikets självständighet – bara för att bereda Gustaf IV Adolfs fall, och Hultin registrerar i sina minnesanteckningar:

"Troligen måste både vi och de förvända åtgärderna *tjäna som medel för hans avsked*."

För visst var det så. Lantvärnet hade gagnlöst *uppofrats* genom underfinansiering och obstruerad logistik. Medlen för lantvärnets överlevnad hade strypts. Lantvärnet hade burit de yttersta konsekvenserna av gemenheten och skadelystnaden hos landsförräddaren Carl Axel Trolle-Wachtmeister och hans liga. Bristerna hade inte legat i tillgången på svenska trupper att ställa mot ryssarna, ej heller i *möjliga* tillgängliga övriga resurser, utan i det ondsinta undanhållandet av mat, kläder, utrustning och ledarskap, och tillintetgörandet av allt hopp. In i det sista fortsatte Trolle-Wachtmeister att bedrägligt, systematiskt och triumfatoriskt blockera den nödvändiga försörjningen av svenska armén. Den högste representanten för Sveriges rättsväsende tog till alla trick för att underminera kungen. Han försökte även övertala en statssekreterare att ej kontrasignera kungens löpande beslutsfattande – d v s i praktiken bakbinda kungens hela auktoritet och funktion som utövare av den verkställande makten i Sverige – och han försökte förmå regeringsmedlemmar att avgå.

Lantvärnet hade, precis som dessa skurkar önskade, fullständigt gått i baklås.

Det började då bli dags för nästa akt i dramat.

Eländet i landet användes effektivt i propagandan mot kungen. Lantvärnskrisen, mer än någonting annat, bevisade "kungens inkompetens" enligt hans fiender samt de historieberättare som efteråt sällat sig till segrarnas version. Lantvärnet blev oppositionsmännens främsta slagträ mot Gustaf IV Adolf. Deras plan var hela tiden att strypa den svenska militärmakten på resurser, skapa oreda i organisationen, och låta hela skulden för ett "illa fört krig" falla på kungen. Vad detta alltså betyder i praktiken, var att konspiratorerna *använde tiotusentals unga svenska mäns liv och hälsa som insats* för att driva sin personliga agenda, och till varje pris vinna sin konspiratoriska maktkamp mot Sveriges regent.

På nyårsdagen den **1 januari 1809** arrangerade Stockholms borgerskap en ståtlig bal på Börshuset i Gamla stan, enligt gammal sed. Vanligen var denna mycket välbesökt. Men denna gång var salen ekande tom. Kungen, hovet och några ur borgerskapet var nästan ensamma. Det var svårt att ens få ihop en fransäs¹¹⁹ där man dansade på befallning. Den sorg som låg över den svenska nationen inbjöd inte till fest.

Spillrorna av den svenska armén hade innan jul utrymt Finland i snöyra och 35 minusgrader, bivackerat i snön, hungrat i avsaknad av proviant, och släpat sig fram som skuggor genom folktomma bygder. Många hade fallit ur leden under vägen och övergivits. Under reträtten hade

¹¹⁷ Jmfr kap 3 avsn 8 och 10

¹¹⁸ Carl Magnus Hultin (1789-1883), svensk militärofficer

¹¹⁹ fransäs = samtida sällskapsdans med flera par vända mot varandra (kontradans)

Adlercreutz i ett brev till Gustaf IV Adolf skrivit om det ”största elände och ett oförtjänt missöde för denna olyckliga armé”. Han förklarade sin förtvivlan för kungen:

”Jag kan icke dölja, att dess belägenhet ofta pressar tårar från mina ögon. En armé som jag så ofta fört till segern, och vilken trotsat alla faror, ska nu förgås i elände och se dess dyrköpta ära förloras.”

Inga svenska trupper befann sig i början av 1809 längre i Finland, men däremot trängdes många tusentals döda och döende i varenda vrå där det gick att få tak över huvudet i Torneå och andra kuststäder ner mot Umeå.

”Man bodde och levde uti dödens rike” yttrade efteråt fältläkaren Carl Adolf Dahlgren¹²⁰ vid Torneå sjukhus.

Sjukdomar härjade överallt. Kalla och dragiga kyrkstugor, golv i lagerlokaler, lador och uthus blev till dödens överfulla väntrum där soldater låg mycket tätt sammanpackade, nästan på varandra. Det var skitigt, infekterat, ouppvämt och utan varmvatten. Soldaterna var dåligt klädda, svältfödda och utan tjänligt dricksvatten. Flera frös ihjäl när ved saknades. Under bara tre månader beräknas en fjärdedel av armén i nordligaste Sverige ha dött p g a sjukdomar. Den tynade bort i en sådan takt att begravningar inte hanns med utan lik låg strödda på olika platser eller uppstaplade, tillfälligt förvarade och ibland bortglömda i någon bod.

Ett ögonvittne skrev om ”dödens och bekymrets lugn” vid Norrbottens kuststäder, och skildrade i ett brev:

”Dessa aktningsvärda och olyckliga trupper lär innan nästa vår helt och hållet försvinna under denna järnhimmel.”

Misären sträckte sig ända ner mot Sundsvall och ännu längre söderut. Minnestecknaren Carl Magnus Hultin, återigen, skriver om denna stad:

”Sjukhusen var fulla, och de som avpolletterades dit fick för det mesta pollett på graven, så mycket sannolikare som en läkarpersonal av barberare och apotekarpojkar bidrog allt vad den förmådde.”

Och från Härnösand skriver samma källa:

”Utom vakttjänstgöringen var vårt mesta arbete att i den frusna jorden på vår nya begravningsplats upphugga gravar åt våra hädangångna kamrater. --- Under skarp köld gick karlar på vakt, som hade fötter och ben omlindade med spunnen halm.”

Men trots uppehållet i striderna kring årsskiftet var kriget inte över. Ryssland hade mobiliserat stora styrkor i Finland som, precis såsom Alexander skrivit till Napoleon några månader tidigare, väntade på att isen skulle bli stark nog att bära infanteri, kavalleri och artilleri raka vägen mot Sverige.¹²¹ Tsar Alexander beordrade att kriget skulle flyttas över på Sveriges planhalva genom ett trefrontsanfall över Torneå längst i norr, tvärs över Kvarken mot Umeå och tvärs över Ålands hav mot Stockholm. *Planen var uppgjord i samförstånd med Danmark*, som synkroniserat skulle attackera södra Sverige. De första dagarna i februari 1809 rapporterade Toll från Skåne att han varje dag väntade att den danska armén skulle komma tågande över isen. Parallellt stod en norsk armé vid Sveriges västra gräns.

Det var bråttom. Gustaf IV Adolf lade fram förslag efter förslag på åtgärder för att förse armén med resurser och påskynda återmobiliseringen, men dessa förslag förhalades, felaktigt omöjligförklarades eller på andra sätt undergrävdes, konsekvent. Om och om igen avvisades kungens olika idéer till finansieringslösningar med mer eller mindre krystade förevändningar; man avstyrkte skatteuttag, lånelösningar, sedelutgivning, creditsystem o s v. Landsförräddaren Trolle-Wachtmeister använde all sin pondus för att uppskjuta, förkasta eller ogiltigförklara alla dessa förslag, och bakom fasaden av sin ämbetsmannauktoritet, som högst ansvarig för

¹²⁰ Carl Adolf Dahlgren (1779-1844), svensk läkare

¹²¹ Se kap 1 avsn 8

Sveriges rättsväsende, kunde han röja initiativ ur vägen genom att kalla dem ”grundlagsstridiga”. Han tog värn bakom sin titel och dödade effektivt alla initiativ i konstruktiv riktning med lögnen och giftig illvilja. *Allt* satte man stopp för, ofta med finanskommitténs bedrägliga betänkande från hösten 1808 i botten.

Trolle-Wachtmeisters förmätna och genuint trolösa beteende under denna tid borde kvalificera honom för postumt riksriättsåtal. Grefve Carl Axel Trolle-Wachtmeister, den jäveln, ska ihågkommas i den svenska historien som en sabotör, en quisling och en mördare av tusentals svenska soldater. Må han befinna sig i fjättrat långtidsförvar ännu på en riktigt varm plats.

Situationen var alltså fortfarande mycket förtvivlad, men kungen gav inte upp utan fortsatte hela tiden oförtrutet och tråget att försöka anskaffa kapital och lösa finansieringen med olika förslag som han bollade med sina medarbetare. Det var inte bara det övergripande svåra läge som Sverige var försatt uti som pressade honom, utan han tog personligen ett mycket starkt intryck av skildringar av lantvärnets situation som faktiskt nådde honom. Då ämbetsmännen strypt finansieringen och lamslagit hela krigsmaskineriet tog Gustaf IV Adolf pengar ur sin egen privata kassa och engagerade sig personligen i logistiken på detaljnivå för att skynda till undsättning med beklädning och mediciner. Han ställde även 250 000 riksdaler¹²² ur sin egen faddergåva till statens förfogande för att finansiera det mest kritiska. Men en ensam man med ett gott hjärta och rent samvete kunde aldrig stå emot de brutala mörka krafter som motarbetade honom.

Katastrofen för nationen var nämligen redan ett faktum. Motgångarna i Finska krigets inledningskedje 1808, till följd bl a av den oduglige Klingspors allmänna defaultism och den korrupte Cronstedts förräderi på Sveaborg,¹²³ hade varit så stora att Sverige aldrig kunnat återhämta sig. Försörjningen och underhållet av armén och flottan hade strypts och lantvärnet systematiskt undergrävts av kungens motståndare; Trolle-Wachtmeister, Tibell och andra hade skapat ”förhinder” och barriärer som i praktiken svultit ut svenska trupper. Krigets förvaltning hade obstruerats och avsiktligt vansköts *i syfte att framkalla och kanalisera ett allmänt missnöje mot Gustaf IV Adolf*. Debarkeringen av kanonsluparna från Ålands hav mitt i centrala Stockholm hade *regisserats* för att skapa största möjliga bestörtning hos befolkningen.

I årtal hade kungens förtroendemän – personer som han länge haft tilltro till, förlitat sig på – medvetet vilselett sin chef och sysselsatt sig med att placera hinder i hans väg. Och nu hade sammansvärjningen mot honom av ministrar, rådgivare och några av rikets högsta ämbetsmän fått Gustaf IV Adolfs patriotiska och äkta strävan under Finska kriget 1808-1809 att istället framstå som dåraktig, fjantig och patetisk. Dessa konspiratörer i Stockholm *vållade* krissituationen för den svenska armén. Effekten blev ett groende missnöje bland delar av officerskåren, som inte kände till vidden av spelet bakom kulisserna. Deras missnöje riktades därför nu främst mot kungen, helt enligt förrädarnas plan.

En av Gustaf IV Adolfs svagheter var att han var en dålig människokännare. Han tillämpade ett strikt formellt administrativt regeringssystem och hade själv svårt att se igenom rådgivarnas falskhet och manipulation. Trots att Sverige låg i krig med Ryssland, Frankrike, Danmark och Norge, så passade Gustaf IV Adolfs största fiender lömskt i hans egen omedelbara närhet. Och nu var deras stund kommen.¹²⁴

¹²² 250 000 riksdaler banco år 1809 motsvaras år 2020 av ca 44 mkr (KPI), 180 mkr (guldprisindex) alt 2,1 miljarder kr (arbetarlöneindex)

¹²³ Se kap 1 avsn 5 och 8

¹²⁴ Några månader senare, under den då pågående riksdagen, krävde den 24-årige löjtnanten Otto Fredrik Pählman (1785-1822) en oberoende undersökning av de främsta ämbetsmännens uppträdande under Gustaf IV Adolfs sista tid. Pählmans angrepp hade varit riktat åt kungens väldigt få anhängare, men Pählman var troligen själv omedveten om sprängkraften i själva *principfrågan* som han lyft fram i sitt memorial, d v s en rannsaking av kungens hela inre krets av rådgivare. Det var ju extremt ljusskygg verksamhet det handlade om, ett landsförräderi av stora mått av rikets främsta

Få människor kan föreställa sig den perfekta storm i vilken Gustaf IV Adolf befann sig. Bakom varje leende en dolk. Han insåg att alla bakslag inte var en tillfällighet, men vem kunde han lita på? Sin farbror hertig Carl? Sin riksdrots Trolle-Wachtmeister? Sin kabinetssekreterare Wetterstedt? Han mottog anonyma hot, inklusive ett mycket skarpt anonymt brev som grovt hotade både honom själv och hans barn. Han var ett villebråd, ett byte, trängd i ett hörn, lurad, hotad, provocerad utan någon väg att fly. Situationen hade gjort honom irriterad och vred. Han kände sig alltmer vanmäktig och missförstådd. Han svor, han skällde, han bad om råd trots den obehagliga känslan att flera – utan att veta vem – var *mot* honom. Han var lynnig, obehärskad, stressad och isolerad.

Han var *ensam* i maktens korridorer och slutna rum.

Men han var *inte* övergiven eller bortglömd av svenska folket. Faktum är, att den svenska allmogen ännu näst intill orubbligt stod på Gustaf IV Adolfs sida. Allmogen litade på honom. Allmogen insåg att kungen blivit vilseförd och förrådd. Lantvärnskrisen till trots så var och förblev Gustaf IV Adolf deras legitime kung, deras respekterade företrädare som de ej upphört att vörda för sin genuina svenska pliktrohet och oantastliga hederlighet. En strof i Carl Snoilskys¹²⁵ dikt *Den trettonde mars* lyder:

”Nyss ställde det upp sin ynglingahär, ett lantvärn med fädrens sinne. Sitt yttersta stöd har han ändå *där*, mot fiender ute och inne.”

Icke desto mindre framhåller flera historiker att den kris som nu gjorts så spektakulär genom just det havererade lantvärdet – sinnebilderna för Gustaf IV Adolfs ”misslyckande” – var en av de tyngsta spelbrickorna i det maktspelet som härpå skulle gå in i ett nytt skede.

Kapitel 2 avsnitt 3

DEN FÖRSTA STATSKUPPEN 1809

Den frampressade krisen för Gustaf IV Adolf annalkades den oundvikliga brytpunkten. Under en tid hade redan konkreta planer på en statskupp diskuterats i slutna kretsar i Stockholm. Jacob Cederström¹²⁶ hade blivit den mest aktiva konspiratören. Han var en 27-årig löjtnant, rödhårig och med ett eldfångt temperament som fått sitt högerben amputerat efter att ha skadats i strid med norrmännen i april 1808. Cederström var sedan dess en otrevligt förbittrad svuren fiende till Gustaf IV Adolf. Ett samtidsvittne har beskrivit Cederström som mer uppfylld av egenkärlek och hat än kunskaper och förstånd. I Cederströms bostad¹²⁷ vid Gustaf Adolfs torg hade under flera månader samlats en brokig krets av yngre militärofficerare och ämbetsmän, och sammankomsterna hade med tiden blivit så kända inom oppositionskretsar att rörelsen börjat kallas *Cederströmska klubben*. Stämplingarna mot kungen som där diskuterades hade till och med inkluderat mordplaner. En konkret plan på att kidnappa kungen och i en täcksläde föra honom

mån under kungen. Pålhmans initiativ måste därför stoppas. Mot Pålhman uppträdde då i riksdagen den 32-åriga kabinetssekreteraren Gustaf af Wetterstedt (1776-1837), som med all sin slipade retoriska förmåga kraftigt avstyrkte en sådan granskning med argumenten att kungen ofta givit sina ämbetsmän befallningar mellan fyra ögon, att skriftliga bevis saknades, att foglig åtlydnad av kungens påbud ej fick klassas som riksförräderi, att kungen själv ej varit bunden att följa ämbetsmännens råd, att ämbetsmännen saknade ansvar inför nationen, och om man skulle granska de högre ämbetsmännen så borde man samtidigt granska varje svensk medborgare i hela landet, 2 miljoner personer, för att se om de handlat korrekt och icke-förrädiskt. Den rannsaking av kungens rådgivare som Pålhman föreslagit blockerades därmed, *av någon som uppenbarligen hade något att dölja*. Jmfr kap 24 avsn 9.

¹²⁵ Carl Johan Gustaf Snoilsky (1841-1903), svensk diplomat, biblioteksman och skald

¹²⁶ Jacob Cederström (1782-1857), svensk militärofficer, politiker och ämbetsman

¹²⁷ Nuvarande adress Gustaf Adolfs torg 14 eller 16, granne med krogen Kastenhof (se kap 2 avsn 10 och 15)

till Vaxholm hade emellertid i sista stund hejdats av Hans Järta¹²⁸ vid ett stormigt möte hemma hos Cederström den **8 februari 1809**, där Järta menat att *följderna* av en statskupp måste vara bättre planerade. Vad skulle komma *efter* kung Gustaf IV Adolf för regering och författning? Järta hade lyckats avstyra det projektet och ingen kupp hade kommit till fullbordan den gången.

Parallellt med rörelserna i Stockholm så hade besvikelsen över kriget och bristande resurser under en tid stegrats hos en sluten grupp officerare vid Västra armén, den svenska fronten mot Norge. Frustrationen kanaliserades i ett missnöje riktat mot kungen. Chefen över Västra arméns högra flygel eller den s k värmländska fördelningen, Georg Adlersparre¹²⁹, hade under vintern själv författat ett utkast till en revolutionsproklamation och projekterat för en revolt med stöd av armén. När Adlersparre i slutet av februari nåddes av nyheten om det avvärdade kuppförslaget i Stockholm, såg han och hans officerare sin chans att bli historiska. Med vinklade argument invigde man underordnade i komplotten, som sades vara att tåga till Stockholm för att "rädda Sverige", utan att nämna att målet var regimförändring. Hjulens rullning sattes i rullning. På söndagskvällen den **5 mars** lämnade den 17-årige kornetten Hugo Hamilton¹³⁰ Karlstad och red mot Stockholm. Med sig hade han brev till bl a Jacob Cederström och Carl Johan Adlercreutz, som förklarade att Västra armén, Sveriges militära front mot Norge, snart skulle överge sitt uppdrag och istället påbörja en marsch mot Stockholm. Man vädjade till Adlercreutz om understöd på plats i Stockholm för sin sak, nämligen att oskadliggöra kungen. Bakom brevinnehållet stod chefen för Västra armén, Georg Adlersparre.

Adlersparre har av samtida bedömare beskrivits som relativt begåvad och kvicktänkt, men i total avsaknad av finkänslighet, hyfs, behärskning och självinsikt. Han ställde ut vackra löften som han saknade täckning för. Han var ytterst ärelysten men alltför lat och bekväm för att *förvärva sig* omvärldens respekt. Snarare var han en präktig intrigant, skicklig i att förstå sig och bedra. Han var extremt egenkär, en stor egoist och ibland fullständigt hänsynslös i sitt sätt mot andra människor. Han har beskrivits som stor och dryg i orden, bufflig och obstinat, men som sagt, det stannade ofta vid grov arrogans och verbal självhävdelse då han var väldigt slö när det gällde konkreta arbetsinsatser. Han hade ett okuvligt maktbegär, var fullständigt egennyttig och despotiskt lagd och förlät aldrig den som stött honom, och han försökte bittert skada den som inte blint fogade sig efter hans vilja. Ofta tog sig detta uttryck i småbarnsaktiga, rent taskiga tilltag utan någon takt alls. Han har av samtiden beskrivits som "äredryg". Till utseendet var han storväxt och överviktig. I hans runda ansikte med tjocka röda kinder lyste små, eldiga ögon. En samtida minnestecknare har beskrivit hans utseende som icke vördnadsbjudande, bara "en köttmassa med plirande ögon". Han gav intrycket av en oborstad tölp och gick omkring med självsäkra bondska kliv. Hans leende var ofta ironiskt och hans skratt hånfullt. Hans röst dundrande. Adlersparre var en genuint osympatisk människa.

Västra arméns uppror inleddes natten mot tisdagen den **7 mars** klockan 00:15, då man intog och ockuperade Karlstad. Omkring 400 man inryckte i staden, avväpnade och bytte ut högvakten, ställde upp kanoner på Stora torget och spärrade alla utfartsvägar. Adlersparre begärde inkvartering för 2000 man, varav 14 officerare och 400 man omedelbart, men när stadsledningen först nekade detta, då man trodde att truppernas inryckning i staden var olaglig, hotade Adlersparre med militärt våld och tvingade igenom sin vilja. Ungefär samtidigt arresterades på annat håll i Karlstad landshövding von Rosen¹³¹ för att han vägrade samarbeta.

Kommande dygn samlades i Karlstad ett par tusen man ur Dalregementet, Närkes och Värmlands regementen samt Svea artilleriregemente. Den värmländska gränsen mot Norge, som

¹²⁸ Hans Järta (1774-1847), svensk politiker, ämbetsman och skriftställare

¹²⁹ Georg Adlersparre (1760-1835), svensk militärofficer, statsråd, ämbetsman och författare

¹³⁰ Hugo Didrik Hamilton (1791-1876), svensk militärofficer

¹³¹ Axel Pontus von Rosen (1773-1834), svensk ämbetsman

Sverige befann sig i krig mot, lämnades närmast obehövad. Ett sändebud hade utskickats till norrmännen för att begära 10-12 dagars respit innan ett eventuellt norsk anfall. Men överbefälhavaren Christian August¹³², lojal mot sitt land och resolut i sin karaktär, vägrade ge en sådan begärd respit *in blanco* utan meddelande istället att han skulle fortsätta följa order från Danmark.

På tisdagsmorgonen sattes anslag upp i Karlstads alla gathörn att militärtrupperna som belägrat staden måste bemötas välvilligt, och att större folksamlingar var förbjudna. Senare på dagen utkom Adlersparres revolutionsproklamation där han med svulstig, förjäst, bombastisk retorik skönmålade sina syften, och lät påskina att självaste Napoleon skulle högakta detta uppror. Proklamationen var mångordig och storordig, självgod och förljugen. Adlersparre krävde bl a att riksdagen skulle sammankallas för att "under våra vapens beskydd", såsom han uttryckte det, fatta rätt beslut så att "fäderneslandet skulle frälsas" och "ej en aln mer av svenska fosterjorden" skulle överlämnas till fienden. Han hade dock ej ryggrad att underteckna proklamationen med eget namn utan anonymiserade sig själv.

Vad Adlersparres företag egentligen handlade om var att istället för att vända vapnen mot Sveriges fiender, vända dem mot Sveriges kung. Men hela proklamationen var ett förföriskt diktverk. Crusenstolpe¹³³ har kallat proklamationen för "det största pekoral¹³⁴ som en svensk penna någonsin lyckats frambringa", och med facit i hand framstår Adlersparres proklamation som en vägg av floskler. Men denna floskelvägg fungerade där och då. De meniga soldaterna – revolutionsdramats statister – hade liten eller ingen kunskap om vad det hela rörde sig om. Via uppbyggande och melodramatisk retorik från Adlersparre själv tillsammans med en regementspastor piskades entusiasmen upp, utan att för soldaterna röja de bakomliggande motiven. Soldaterna förmådde inte genomskåda propagandan och anade inte att målet var regimförändring, utan lydde bara närmaste överhet. Manskapets eländiga förhållanden hade odlat frustration i leden, och Adlersparre köpte deras lojalitet genom att fördubbla deras skattobaksskilling, den dagliga kontantersättningen. Dessutom utskänktes generösa ransoner brännvin. Glada och okunniga om det egentliga maktspelet fick soldaterna svära sin trohet till Adlersparre och följde regementschefernas vinkar. Samtidigt erhöll officerare utbetalning av inestående lön, och underofficiärens löner fördubblades för deras deltagande i, som det kallades i den adlersparrska propagandan, "närvarande ärorika förrättning".

Budbäraren Hamilton anlände till Stockholm samma tisdag och tog först kontakt med Stockholms ledande konspiratör Cederström, därefter med bl a Adlercreutz. Efter flera timmars betänketid gav Adlercreutz ett vagt löfte om att medverka vid den förestående statskuppen. Allt fler officerare och ämbetsmän invigdes inom kort i hemligheten om Västra arméns olagliga marsch, inklusive rikets främsta lagman, landsförrädaren Trolle-Wachtmeister. Onsdagen den **8 mars** blev även kung Gustaf IV Adolfs farbror, hertig Carl, underrättad. Att då ej själv informera sin brorson kungen om revolten är *i sig självt att likställa med förräderi*. Hertigen samverkade därmed till Gustaf IV Adolfs fall, precis som han varit invigd i mordplanerna på sin egen bror Gustaf III, alltså Gustaf IV Adolfs far, år 1792 och indirekt sanktionerat detta mord. Likaledes hade hertigen redan innan Gustaf IV Adolf kommit till världen undergrävt denne med förtal, eftersom han själv genom detta barn förlorade sin förstaplats i tronföljden.¹³⁵ Hertig Carl ansågs, av samtida iakttagare som kände honom väl, vara en falsk, lögnaktig och lömsk person och har beskrivits som maktälskande. Hans ynkliga karaktär ådagaläggs också genom hur han föraktfullt,

¹³² Fredrik Christian August av Slesvig-Holstein-Sønderborg-Augustenburg (1768-1810), dansk militärofficer och ämbetsman, svensk kronprins (artistnamn Carl August)

¹³³ Magnus Jacob Crusenstolpe (1795-1865), svensk jurist, författare, historiker, publicist och politiker

¹³⁴ pekoral = skrift som utmärks av ovanlig eller nötaktigt dumhet och enfald och som därigenom oavsiktligt gör ett löjligt intryck; skrift som använder högstämde ord och fraser utan motsvarande innehåll

¹³⁵ Se kap 22 avsn 3; kap 23 avsn 13

gement och nedbrytande betedde sig mot änkedrottningen Sofia Magdalena¹³⁶, Gustaf IV Adolfs mor, efter mordet på fadern.

På onsdagskvällen nåddes kung Gustaf IV Adolf på andra vägar av *rykten* om en resning i Värmland. Ryktena sades ha haft sitt ursprung på den exklusiva herrklubben *Societeten*¹³⁷. Kungen agerade omedelbart och beslutsamt. Han avsånde kurirer i alla väderstreck för att underrätta andra befälhavare och be dem förbereda ett försvar av Stockholm, samt satte igång undersökningar och kallade personer till förhör.

Polisförhören i Stockholm inleddes torsdagen den **9 mars**. Samma dag började Västra armén bryta upp från Karlstad, men Adlersparre lämnade Karlstad först på fredagen den **10 mars**. På kvällen ankom han till Kristinehamn, där han inkvarterades hos f d kaptenen Linroth¹³⁸. Adlersparre fattade där hastigt tycke för kaptenens dotter, som i sin tur månne imponerades av Adlersparres självsäkerhet och revolutionsgloria. Adlersparre uppträdande i Kristinehamn gjorde dock vittnen mycket betänksamma. Han hade just inlett en militärkupp i Sverige som skulle ske skyndsamt och "inte kunde vänta", men den nästan 49-årige, reslige, lönnfete och i vanliga fall stöddige Adlersparre avbröt sin revolution redan första resdagen och ägnade nu sin tid huvudsakligen åt att vänslas med godsägare Linroths dotter, den 24-åriga kortvuxna och söta ungmön Louise Linroth¹³⁹ hemma i hennes föräldrahem just efter att de träffats. Det förekommer i källmaterialet antydningar att mötet inbegrep erotik, d v s att buffeltjuren satte på kissemissen.

Under tiden fortsatte polisförhören i Stockholm. Dessa leddes av underståthållaren Edelcreutz¹⁴⁰, som dock endast *pro forma* – håglöst och för syns skull – verkställde kungens order.¹⁴¹ Över 50 personer "utfrågades". Listan var egentligen en enda lång förteckning över Gustaf IV Adolfs fiender, men ingen information om Västra arméns resning framkom. Lördagen den **11 mars** ville kungen själv övervaka förhören i hopp om att erhålla större uppriktighet. Men de som visste vad som var i görningen fortsatte att ljuga eller svara undvikande på frågorna. När en förhörsperson svävade på målet blev kungen, som satt i rummet bredvid, förbannad:

"Jag vill icke veta av hans antingen tisdagen eller onsdagen! Han skall minnas vad han gör, vad är det för förbannade konst? Han skall, ta mig tusan jävlar, minnas när jag befäller, det ska han, eller skall han bekänna att han duger ingenting!"

Kungen övertygades till slut om att upprorsryktena saknade grund, även fastän pratet om Västra arméns marsch nu nästan blivit relativt allmänt i Stockholm. Detta visar vilken isolering kungen befann sig i, eller snarare *försatts* i. En av de förhörda officerarna kommenterade privat:

"Inför polisen svarade vi alla att vi ingenting visste, men varje gatpojke vet att armén är på marsch!"

Adlersparres marsch mot Stockholm fortsatte men präglades av en anmärkningsvärd långsamhet – en minnestecknare har kallat det för en "paradmarsch" – och grova överträdelser. Man krävde inkvartering, resurser och lojalitet av lokala myndighetspersoner längs vägen. De

¹³⁶ Sophie Magdalene av Oldenburg (1746-1813), svensk drottning (artistnamn Sofia Magdalena)

¹³⁷ Nuvarande adress Strömgatan 22/Drottninggatan 3 (södra delen av kvarteret Rosenbad)

¹³⁸ Carl Axel Linroth (1740-1816), svensk militärofficer

¹³⁹ Louise Magdalena Linroth (1784-1866)

¹⁴⁰ Daniel Edelcreutz (1761-1828), svensk ämbetsman

¹⁴¹ Utöver sin insats som pantomimskådespelande förhörsledare i denna episod 1809, hade Edelcreutz även varit medlem av den inkompetenta och korrupta Krigskommittén under Finska kriget 1808, och var senare även ansvarig för schabbel i samband med den Fersenska lynchningen 1810. Edelcreutz belönades för sina antigustavianska insatser med att befordras till landshövding i Stockholms län den 20 december 1810, och premierades även senare i karriären vid flera tillfällen av den nya bernadotteska regimen. I Sverige finns för övrigt en mycket lång och stolt tradition av att tillsätta offentliga ämbeten, såsom landshövdingar och generaldirektörer, med lojala politiska hejdukar snarare än individer med stark integritet och påvisad förtjänst och skicklighet genom ett transparent och meritokratiskt rekryteringsförfarande (se t ex kap 24 avsn 20).

som ej bistod revoltarmén – och det var många som inte alls var hågade för denna idé¹⁴² – hotades och trakasserades. Adlersparre hade gett order om att opposition omedelbart skulle tyglas med militära vapen. I många fall gjorde man sig skyldig till rena rån av civila institutioner, när man beslagtogs eller med hot om våld tvingade till sig offentliga penningkassor och varuförråd. Adlersparre ljög om väsentliga detaljer inför generalskollegor, och påstod exempelvis att norrmännen lovat honom en respittid på 10-12 dagar innan ett anfall över den numera obebakade västra landsgränsen. Han upprepade skändliga uttalanden om Hans Järta, som ju avstyrat en första impulsiv kidnappning av kungen en månad tidigare, och sade att revolutionens blod skulle rinna över Järtas huvud. Sådana kommentarer väckte frågor om Adlersparres mentala stabilitet.

Söndagen den **12 mars** låg en tryckt stämning över Stockholm. Någoting betydelsefullt skulle inom kort inträffa. Strax före klockan 13 fick kung Gustaf IV Adolf, som då befann sig med sin familj på Haga slott, via ett brev från Örebro definitivt bekräftelse om att ett myteri verkligen utbrutit. Ett militärt uppror! Ryktet från *Societeten* i början av veckan hade alltså varit sant! Samma information verifierades några timmar senare. Under de gångna dagarnas ändlösa "förhör", där etablissemangets syltryggar listigt duckat och fintat, hade värdefull tid gått förlorad. Nu var tiden knapp, och det var bråttom. Kungen utfärdade genast en rad militära order om att mobilisera ett försvar av Stockholm. Alla inpasserande genom tullportarna skulle underkastas polisförhör och ingen fick lämna staden utan kungens egenhändigt undertecknade tillåtelse. Innan han lämnade Haga tog han farväl av sin älskade Fredrika, som låg sjuk på övervåningen. Han bad henne ha förtröstan och läsa flitigt i sin psalmbok. Vid klockan 16 anlände kungen till Stockholms slott, och lät tillsluta slottsportarna bakom sig. Tre av de fyra stora ingångarna låstes med kedjor. Vaktposterna kring slottet fördubblades och fick ladda skarpt.

Kung Gustaf IV Adolf uppvisade nu i denna situation både kyla och handlingskraft när han snabbt satte sig i förbindelse med militära befälhavare och gav order om dispositioner. Resurserna som fanns till hands skulle numerärt vida överträffat Adlersparres revoltarmé, men snart fördes fram allehanda skäl till varför kungens order om Stockholms militära försvar var svåra att verkställa. Kungen övervägde därför senare att lämna Stockholm för att med stöd av den mer pålitliga Södra armén störta Västra armén. Med andra ord, om kungen lämnade Stockholm skulle detta ofrånkomligen medföra *inbördeskrig*.

Kungen ville få med sig några nyckelpersoner inom den offentliga förvaltningen, inklusive riksdrotsen Trolle-Wachtmeister. Men landsförräddaren hade både gjort sig oanträffbar samt avböjde kungens förfrågan. Det är beklämmande hur Gustaf IV Adolf ännu i detta skede hyste förtroende för den person som mer än någon annan föranstaltat den kris som uppstått för honom. En ulv i fårakläder; en *djävul* förklädd till serafimerriddare och riksdrots.

Likaså ville kungen ha sin farbror hertig Carl med sig – ärkeskurken – men även han kom med undanflykter. Flera andra i kungens omgivning slingrade sig undan ansvar med krystade förevändningar. Någon begärde avsked. En annan sjukanmälde sig. Och så vidare. Alla rättor flydde snabbt in i närmsta håll. Ett paradnummer i ynkrygghet. Det var tragiskt att se, hur kungen in i det sista bad sina närmaste att troget bli vid hans sida, ovetandes om de faktiska förhållandena, att samma personer var de som förrätt honom. På söndagskvällen gav hertig Carl

¹⁴² Historikern Mats Hemström (1956-) har gjort den mest ingående utredningen kring Adlersparres marsch mot Stockholm, och menar att trots vissa övergrepp så kan såväl myndigheter som civila personer i stor utsträckning anses ha "samarbetat" med Adlersparres armé under tåget från Karlstad mot Stockholm. Beskaffenheten av detta samarbete kan dock diskuteras. Dels motsägs det av flera anekdoter samt generella redogörelser i äldre källor, exempelvis Carlsson (1944), som även menar att Adlersparre lät arresteras misstänkta åsiktsavvikare eller ställa dem under bevakning. Dels bör termen "samarbete" betraktas som relativt villkorad när en militär armé på 3000 man, tungt beväpnad, självsäker, högljudd och kraftfullt retorisk, fängslar lokala myndighetschefer längs vägen och därpå avkräver deras underlydande "samarbete".

och hertiginnan Charlotta en supé på slottet för några inbjudna, där hertigen uttalade sig på ett sätt som kan tolkas som att han ansåg att loppet redan var kört för sin brorson kung Gustaf IV Adolf. Andra dokumenterade redogörelser av händelserna denna kväll menar att såväl hertig Carl som hertiginnan Charlotta var mycket väl införstådda med vad som skulle ske dagen därpå. Noterbart är samtidigt, återigen, att hertig Carl ej gjorde någonting för att förhindra avsättningen av sin brorson utan *lät detta ske* och därmed lämnade sitt outtalade samtycke.

Som om inte detta var nog, ankom rapporter om att ryssarna närmade sig och var på väg att anfälla Åland. Detta ökade kungens stress och irritation ytterligare. Han var under oerhörd psykisk påfrestning, och visste inte längre vem han kunde lita på. Söndringen av landet inifrån var fullkomlig, och kulminerade nu i ett avgörande dygn för Sveriges historia.

Gustaf IV Adolf författade under kvällen en kungörelse till svenska folket, som stod i skarpaste kontrast till Adlersparres högtravande proklamation några dagar tidigare. Kungens meddelande till folket var mycket respektfullt, förklarade det pågående förräderiet under Adlersparres ledning, manade till lugn och lojalitet hos sina "trogna och älskade" landsmän. Kungörelsens offentliggörande blockerades emellertid kort senare av revolutionsmännen.

Strax efter midnatt mot måndagen den **13 mars** beslutade kungen definitivt att lämna Stockholm. Men genom detta beslut gav han egentligen signalen till sin egen arrestering. Ämbetsmännens systematiska åtgärder under lång tid – framför allt genom att fullkomligen ha förstört lantvärnet och strypt finansieringen av hela Finska kriget – var på väg mot ett klimax. En av konspiratorerna, tillika en av Sveriges främste ämbetsmän, Gabriel Poppius¹⁴³, har senare erkänt att han i denna ödesstund var nödsakad att bränna en mängd brev "av stort intresse för historien". *Sanningen* om stämplingen mot Gustaf IV Adolf – ett av de största förräderierna i Sveriges historia – skulle bli till aska.

Hemma hos Adlercreutz, som bodde i närheten av Jakobs kyrka invid Gustav Adolfs torg, uppehöll sig folk under nästan hela natten för att övertala honom att anta ledarrollen i den stundande, ofrånkomliga kuppen. Först någon gång efter klockan 03 fick Adlercreutz höra om kungens plan att skynda mot Östergötland och Skåne och där förena sig med kungatrogna trupper. Adlercreutz insåg att en konfrontation mellan Södra armén och Västra armén då skulle bli oundviklig – alltså inbördeskrig. Kungen måste därför förhindras att resa. Efter att ha försäkrat sig om att ett ingripande skulle vara sanktionerat av ledande nyckelpersoner, bestämde sig Adlercreutz någon gång mellan klockan 04 och 05.

Gustaf IV Adolf ansåg även att han måste rädda Sveriges kassa undan insurgenterna. Han begärde därför att hela riksbanken – inklusive penningtillgångar, bokföring och styrelseledamöterna i bankofullmäktige – skulle medfölja söderut. Riksbankschefen slingrade sig och lyckades hänskjuta detta beslut till ett fullmäktigesammanträde klockan 07.

Framåt klockan 08 ankom en skrivelse från kungen till riksbanksfullmäktige, där han ville försäkra sig om att bankledningen ansåg banken säker och skyddad i Stockholm. Därjämte bad kungen om ett penningförskott för sina försvarsåtgärder mot insurgenterna. Inga hot användes vare sig nu eller tidigare, ingen utpressning, inget fientligt språkbruk. Det var alltså inte frågan om att Gustaf IV Adolf ville "plundra riksbanken" som en del oseriösa historieberättare mopsigt påstått, utan om att *skydda* rikets tillgångar undan ett olagligt rebelluppror. De som *de facto* plundrat och rånat svenska myndigheter på deras penningkassor och varudepåer var snarare Adlersparre och hans rebellgäng under sin revolutionsmarsch.

Adlercreutz tillkallade sig på morgonen några officerare som han litade på för att göra upp den slutgiltiga planen, och bad även Cederström att samla så många officerare som möjligt i Pelarsalen på slottet. Efter att Adlercreutz ankommit till slottet underrättade han sig om kungens livvaktstyrka och gav order om att ingen fick slippa ut ur slottet samt skickade några officerare

¹⁴³ Gabriel Poppius (1769-1856), svensk ämbetsman

att bevaka en utgång ur kungens rum. Det visade sig att endast sex officerare ställt sig till Adlercreutz förfogande för själva gripandet av kungen. Adlercreutz bibehöll dock sitt kolugn, och frågade småleende:

”Äro herrarna ej flera?”

Medan Klingspor, som var införstådd med vad som skulle hända, hade ett möte med kungen strax före klockan 09, inträdde Adlercreutz oanmäld i rummet åtföljd av sina blott sex officerare. Det fanns egentligen ingen plan för hur allt skulle förlöpa. Det hela kan bäst beskrivas som improviserat.

Adlercreutz förklarade att alla högre ämbetsmän och militärer samt många andra medborgare uppmanat honom att försäkra sig om kungens person och hindra hans avresa. Kungen ropade att de var förledda och drog sin värja, vilken Silfversparre¹⁴⁴ vred ur hans hand medan Adlercreutz höll fast kungen om midjan. Kungen skrek gällt om förräderi och ropade på hjälp. Detta hördes ut till det s k Röda rummet, där flera vakter, officerare och adjutanter nu försökte tränga in i kungens rum, men dörren var stängd och verkade låst, och de utanför lyckades endast slå håll på dörrspegeln. Sedan kungen lugnat sig lät Adlercreutz emellertid öppna dörren. Adlercreutz manade till lugn och stillhet. Några enskilda försök att skrida till kungens undsättning avvärdades, och Adlercreutz försäkrade att kungen ej skulle skadas. Han höll ett kort tal till livvakterna och lyckades förmå dem att stilla sig.

Det viktigaste för Adlercreutz var att ej skapa tumult. Dispositioner genomfördes av kavalleritrupper för att bibehålla lugn och ordning i staden, och bevakningen förstärktes kring slottet, riksbanken och riksgäldskontoret.

Medan Adlercreutz vidtog dessa åtgärder bevakades kungen i sitt rum, men tillsynen var loj och kungen lyckades både snappa åt sig en värja och fly genom en obebakad löndörr ut ur rummet. Nu började en intensiv jakt uppför och nerför slottets trappor, genom kammare och irrgångar. En anekdot i sammanhanget är att Gustaf IV Adolf under denna klappjakt i högsta fart rusade igenom det rum som senare skulle bli Jean Bernadottes sovrum, tillika regeringskansli.¹⁴⁵ Det dröjde dock ej länge förrän han infångades av den långa och kraftige hovjägmästaren Greiff¹⁴⁶ vid nordvästra hörnet av inre borggården. Vid konfrontationen mellan kungen och Greiff fick denne en ritsa av kungens värja på armen och började blöda. Samtidigt hade kungens hand börjat blöda av att man två gånger slitit en värja ur den, och när kungen sedan rört handen vid ansiktet hade även det blivit blodigt. Det är alltså ej fullt tekniskt korrekt, som vissa påstår, att avsättningen av kung Gustaf IV Adolf denna dag skedde ”utan att en droppe blod spilldes”. Greiffs skärsår var dock relativt lindrigt, likaså blödningsen på kungens hand.

Flera kom till Greiffs undsättning. Kungen var medtagen och nerblodad men slogs och sparkades för sin frihet. Han greps och bars av flera män som ett infångat djur upp till Vita kabinettet, där han hölls fånge resten av dagen. I Vita kabinettet sattes Gustaf IV Adolf i en fåtölj, men han var så utmattad att han endast förmådde viska fram några få ord:

”Jag dör tillfredsställd, ty jag dör för mitt land.”

Till följd av allt tumult spydde han sen på det eleganta parkettgolvet. En präktig spya mitt i Vita kabinettet i slottets norra flygel. Det gjorde han fullt rätt i. Man skulle vilja önska att stanken sitter kvar i väggarna än idag.

Adlercreutz begav sig till Stånddrabantsalen, där en mängd officerare som var ansvariga för säkerheten på slottet var samlade. Han såg, enligt ett ögonvittne, upprörd ut. Han höll generaladjutantsbatongen i handen, stegade ut mitt i salen och yttrade med ljudlig röst:

¹⁴⁴ Isaac Lars Silfversparre (1753-1833), svensk militärofficer

¹⁴⁵ Se kap 24 avsn 5

¹⁴⁶ Johan Ludvig Bogislaus von Greiff (1757-1828), svensk militärofficer

”I kraft av det ämbete jag bekläder som tjänstgörande generaladjutant, befäller jag herrarna att förhålla sig stilla. Kunglig majestät är urståndssatt att regera.”

Adlercreutz ord åstadkom stor häpnad och förvåning hos församlingen i Stånddrabantsalen. Man såg på varandra, bleknade, rodnade. Det viskades bland officerarna:

”Vad i herrans namn står på? Är han mördad? Har de arresterat honom?”

En ung officer drog värjan och sade:

”Man arresterar inte kungen så länge jag lever!”

Denne övertalades dock snabbt av en äldre kollega att lugna sig. Officerskåren i övrigt höll sig stilla, mycket tack vare Adlercreutz auktoritet och sätt att hantera situationen på.

Bevakningen vid Vita kabinettet där kungen befann sig förstärktes, men var samtidigt så slapp att ett stort antal konspiratörer och andra obehöriga personer tilläts bevista detta rum och uppträda direkt hånfullt och uselt mot kungen under dessa redan förnedrande omständigheter. Taskigast var Jacob Cederström som hoppade runt på sitt träben och hävde ur sig råa oförsämdheter. Klunk, klunk, klunk lät det när han hetsade runt på parketten framför kungen, och fnysande och hetsigt överträffade sig själv i spydigheter. Gustaf IV Adolf lät honom hållas men såg efter en stund medlidsamt på Cederström och bad honom i vänlig ton att sitta ner, eftersom det måste vara tröttande att stå så länge.

Adlercreutz begav sig sedan jämte två andra officerare till hertig Carl för att ”övertala”¹⁴⁷ honom att överta regeringen *under kronprins Gustavs*¹⁴⁸ *minderårighetstid*. Adlercreutz agenda sträckte sig aldrig längre än att oskadliggöra Gustaf IV Adolf då situationen i landet blivit ohållbar och för att undvika ett inbördeskrig. Det var för Adlercreutz hela tiden självklart att sonen, prins Gustav, skulle behålla kronprinstiteln och att Vasaätten skulle bestå.¹⁴⁹ Detta var faktiskt även hertig Carls och hertiginnan Charlottas utgångspunkt i detta skede.

Kort efter arresteringen underrättades Gustaf IV Adolfs hustru, drottning Fredrika, som fortfarande befann sig på Haga. Hon blev givetvis mycket uppskakad och bad att genast få träffa sin gemål, men denna vädjan *avslogs av hertig Carl*. Gustaf IV Adolfs mor, änkedrottningen Sofia Magdalena, blev också mycket förtvivlad över nyheten. Hon grät bittert och ville besöka sin fängslade son, men även denna vädjan *avslogs av hertig Carl*. Strax efter klockan 14 skrev kungen ett brev direkt till sin farbror, hertigen, där han bad om att få träffa sin mor. De befann sig ju båda på slottet men i olika rum. Hertig Carl *svarade inte ens på sin brors brev den dagen*.

¹⁴⁷ Termen ”övertala” används relativt frekvent i historieskrivningen om denna händelse, men faktum är att hertig Carl redan den 8 mars kände till Adlersparres revolutionsmarsch, och hertigen visste den 12 mars att kungens avsättning var nära förestående, samt rimligen därmed även att han själv skulle komma att erhålla en central roll i styret av Sverige åtminstone under en övergångsperiod. Hertigens medskyldighet, genom sitt passiva samtycke till hela komplotten att avsätta sin brorson Gustaf IV Adolf, står därför utom allt tvivel. Adlercreutz behövde sannolikt ej i detta skede ”övertala” hertigen om det uppenbara, utan endast meddela vad som skett i en annan del av slottet samt be hertigen fortsätta deltaga i det förutbestämda dramat.

¹⁴⁸ Gustav av Vasa (1799-1877), svensk kronprins och legitim tronföljare (artistnamn Gustav), österrikisk militärofficer

¹⁴⁹ Det påstås ibland, av de som önskar förminska Vasaättens betydelse i svensk historieskrivning, att Gustaf IV Adolf och hans son kronprins Gustav ej tillhörde Vasaätten utan ätten Holstein-Gottorp, att Karl XII ej tillhörde Vasaätten utan den pfalziska ätten, o s v. De som driver denna argumentation – även evangelister i nutid – har som uppsåt att göra Vasaätten till en så kort och isolerad företeelse i svensk historia som möjligt, att minska dess pondus. Faktum är dock att från 1523 till 1818 hade samtliga Sveriges regenter utom en, Friedrich von Hessen-Kassel (1676-1751), varit ättlingar till Gustav Vasa i rakt nedstigande led, genom blodsband. Hertiginnan Charlotta, sedermera drottning Charlotta, har vid ett par tillfällen kommenterat detta i sin dagbok, att själva begreppet *Vasaätten* faktiskt inbegriper alla svenska kungliga ättlingar från Gustav Vasa ända ner till Gustaf IV Adolf, samt slutligen även hennes make som Carl XIII. Samma syn bekräftas i ytterligare hundratals memoarverk och historiska skildringar från denna tid. *Vasaätten* var – med undantag av Friedrich av Hessen – absolut intakt från Gustav Vasa ända t o m Carl XIII. Detta är ovedersägligt utifrån samtidens syn. Men eftersom språk och nomenklatur används som maktvapen, är det förklarligt att senare historieberättare, som sålt sin lojalitet till släkten Bernadotte, velat stympa upp *Vasaätten* och hacka sönder den i småbitar under olika namn bäst de förmår, för att reducera betydelsen av just termen *Vasaätten*.

Hertigen, invigd i konspirationen från ett tidigt skede, övertog nu det formella chefskapet för regeringsarbetet i egenskap av riksföreståndare. På måndagseftermiddagen producerades skrivelser till offentliga myndigheter om maktskiftet samt en proklamation till Sveriges befolkning. Proklamationen började vid 15-tiden utropas i huvudstaden. Tillkännagivandet lästes upp på olika platser med hög röst av rikshärolden Hausswolff¹⁵⁰, som red runt åtföljd av några trumpetare och pukslagare. Det var en vacker och molnfri vårdag, men svenska folkets entusiasm var måttlig. På sina håll möttes den av spridda lama hurrarop, men generellt sett märktes inget jubel utan proklamationen avhördades stillatigande. En annan iakttagare talar om att det rådde "en hemsk tystnad" när människor läste de nya anslagen i gathörn i staden. Det låg ett överkligt, nästan kusligt lugn över Stockholm. Revolutionsmännen rättfärdigade senare sin aktion med att det var "den allmänna rösten" som begärt statskuppen, alltså den svenska allmänheten, men detta påstående är *bullshit*, på ren svenska.

Adlercreutz fick en självskrivna roll i den nya interimregeringen, men detta hade för honom aldrig varit något självändamål. Inte heller hyste han någon personlig harm eller hämndlystnad gentemot kungen. Vad han uträttat denna dag hade han gjort av omsorg för *Sveriges* väl. Hans avsikter hade varit rena, utan egennyttan eller maktlystnad, blott fosterlandskänsla. En regeringskonselj hölls redan samma dag, där Adlercreutz förklarade att han genast skulle dra sig tillbaka om kungen utsattes för minsta övergrepp.

En som dock gömde en annan agenda var landsförräddaren Trolle-Wachtmeister, som legat sjuk en tid men som nu lät *bära* upp sig till slottet under stor uppståndelse för att delta i samma konselj.

Kungen hade hållits kvar under bevakning i Vita kabinettet hela dagen, där han via kurirbud kunnat korrespondera med sin hustru Fredrika på Haga. Gustaf IV Adolf förklarade för Fredrika att han var frihetsberövad, att han endast eftersträvat svenska folkets lycka, och han avslutade med en önskan att Gud vakade över henne och deras kära barn. Orden som växlades mellan dem frambringade tårar och starka känslor av saknad.

Klockan hann passera midnatt. Den **14 mars** strax innan klockan 01 öppnades dubbeldörrarna från Vita kabinettet vilka ledde till Stora galleriet¹⁵¹, salen där Gustaf IV Adolfs hov vanligen uppehöll sig men som nu ekade ödsligt tyst. Kungen leddes ut omgiven av fackelbärare och vakter, genom sängkammaren där han fötts, genom matsalen där han lekt som barn. Slottet låg mörkt och ödsligt. Fotstegens entoniga buller var det enda som hördes, ingen sade ett ord. Nere på inre borggården satte sig kungen upp på en vagn, förspänd med sex hästar, som snart satte sig i rörelse mot Drottningholm under en 150 man tung militäreskort. Ekipaget lämnade slottet genom Södra valvet, mot Slottsbacken. Klockan hade då passerat 01. Detta var sista gången han såg statyn på Skeppsbron över sin far Gustaf III, om den nu ens kunde skimras i mörkret, och sista gången han såg Stockholms slott.

Gatorna låg tomma, det var några minusgrader i luften. Adlercreutz gick med kortegen till fots. Det var en gripande scen. Många tankar for säkert genom hans huvud under denna promenad. Adlercreutz har senare berättat för flera personer hur han vändats över sin gärning, hur den kostat på hans samvete. I djupet av sitt hjärta led han utsägligt av att ha nödgats arresterat kungen, men han hade endast gjort vad som i situationen var, återigen, nödvändigt för *Sveriges* skull. Den grubblande Adlercreutz följde efter kungens vagn till tullporten vid Fridhemsplan, där han stannade. Fångkortegen fortsatte. I den stjärnklara natten stod den tystlåtna generalmajoren stilla vid den stora porten och såg facklornas fladdrande sken tyna bort i fjärran.

¹⁵⁰ Leonhard von Hausswolff (1746-1826), svensk hovman

¹⁵¹ Även känt som Karl XI:s galleri

I Stockholms stad förblev allting lugnt. Det var omöjligt att förstå att en *statskupp* just ägt rum. En statskupp är ett olagligt, plötsligt och avgörande politiskt maktövertagande, där någon tillväller sig den politiska makten eller förändrar den hävdvunna ordningen. Detta var vad som skedde när Adlercreutz och en grupp officerare så milt som möjligt – men med risk för sina egna liv – grep kungen och annullerade hans befogenheter varpå en ny interimregering inrättades. Ingen av dessa officerare hade burit pistol, och ingen inblandad hade fått några allvarigare skador. Adlercreutz motiv för sin medverkan och ledarroll i gripandet av kungen hade varit att undvika ett fullskaligt svenskt inbördeskrig mellan Västra armén och kungatrogna militärstyrkor i södra Sverige. Adlercreutz egen premiss hade varit att lugnet, stabiliteten och kontinuiteten inom landet skulle bibehållas och att alla officerare, statsråd och ämbetsmän inom statsförvaltningen skulle stanna på sina poster. Enligt honom skulle Sveriges politik endast förändras så mycket som behövdes för att erhålla fred med utlandet, och vad gällde tronföljden så fanns ingen anledning att ändra denna. Adlercreutz hade ej haft några andra biavsikter utan hans premiss var hela tiden att dynastin skulle bevaras och kronprins Gustavs legitima rätt till tronföljden givetvis skulle respekteras. Förslagsvis kunde han underställas hertig Carls förmyndarskap fram till myndighetsåldern. Gustaf IV Adolfs påstådda fel var ingen anledning till att beröva sonen tronföljden.

Den första statskuppen 1809 bestod i avsättningen av Gustaf IV Adolf.

Kapitel 2 avsnitt 4

DEN ANDRA STATSKUPPEN 1809

Den första statskuppen 1809 skedde i spåren av ett misslyckat krig. Kriget misslyckades och blev krisartat därför att det var fullständigt ofinansierat och illa skött. Orsaken till detta var att Gustaf IV Adolfs närmaste förtroendemän och rådgivare förledde sin kung, ströp finansieringen, sinkade logistiken, förlösade eller fördärvade Sveriges militära resurser, och undergrävde alla kungens militärstrategiska ambitioner.

Gustaf IV Adolfs avsättning avbröt den förda utrikespolitiken. Men samtidigt åsyftade etablissemangen att *snarare vidmakthålla än bryta det system som härskat i den inre styrelsen av landet jämte kungamakten*, och bibehålla det aristokratiska prerogativet över resten av befolkningen. Många av de ämbetsmän och adliga militärofficerare som banat väg för kungens avsättning ville snarare stärka sin egen ställning visavi kungamakten, samtidigt som de föraktade mer vittgående principiella idéer om brett folkstyre och social utjämning. Likaså var Adlersparres proklamation – fullpackad med vackra fraser som anspelade på medborgerlighet, frihet, jämlikhet, plikter mot fäderneslandet – bara en förljugen fasad, floskler. De ivrigaste av revolutionsmännen drev på händelseutvecklingen i rent *egenintresse* och i någon slags påhittad personlig vedergällning gentemot den avsatte kungen och hans anhängare. Medan Adlercreutz handgripliga åtgärd mot kungen varit för att *förhindra* inre söndring av Sverige, verkade Trolle-Wachtmeisters och Adlersparres åtgöranden i motsatt riktning.

En av interimregimens första åtgärder den **14 mars 1809** var att utlysa en riksdag för att besluta i de stora frågorna. Man ville även sluta fred med Ryssland, Danmark och Frankrike, och kurirer avsändes åt alla håll med anhållan om vapenstillstånd. Samtidigt övertalades hertig Carls förtrogne adjutant Suremain¹⁵² att resa till Paris med brev till den allsmäktige Napoleon där hertigen erkände honom som Frankrikes kejsare och bad om fred. Hertig Carl ville ställa Sverige "under Napoleons ädelmodiga beskydd" och hoppades på hjälp att återvinna Finland.

¹⁵² Charles Jean Baptiste de Suremain (1762-1835), fransk-svensk militärofficer, hovman och författare

Revolutionsregimens och hertig Carls självhypnos gick ut på att Napoleon – som tagit Pommern, hotat södra Sverige samt uppmuntrat Ryssland att ta Finland – hux flux skulle bli Sveriges nya bästa vän så fort Gustaf IV Adolf var borta. Detta synsätt var oändligt naivt, och deras krypande inställsamhet var förödmjukande för både dem själva och för Sverige. Snarare var det så att Napoleon *fortsatte att irriterar sig på Sverige*. Revolutionsregimens blinda Napoleonkult var, i ett historiskt perspektiv, parodisk och löjlig. Napoleon svarade på hertig Carls brev i relativt generella ordalag med allmänna försäkringar om välvilja, men ej mer än så.

Väl i Paris hade sändebudet Suremain även ett samtal med den franske utrikesministern. Den klarsynte Suremain antydde oro över att det framgent kunde uppstå tvister i svenska riksdagen i tronföljdsfrågan. Den franske utrikesministern häpnade över denna kommentar:

”Har ni icke Gustafs son? Ingenting synes mig naturligare än att utnämna honom!”

Även utomlands tog man alltså för givet att Vasaätten, som kronprins Gustav tillhörde precis som sin far, skulle bestå.

På hertig Carls initiativ sändes även bud om händelserna i Stockholm till den tidigare befälhavaren för de franskledda trupperna i Danmark, nämligen marskalk Jean Bernadotte. En kuriös anekdot är, att så fort Bernadotte mottagit denna upplysning i Dresden där han för tillfället befann sig, studsade han ögonblickligen tillbaka ett eget muntligt meddelande till *hertiginnan Charlotta* – som han sannolikt aldrig tidigare haft kontakt med. Bernadotte hade ”med stort intresse frågat, om hertigen hade några barn, och blev ledsen att höra att så ej var fallet” enligt Charlottas egen dagbok.¹⁵³ Detta inträffade alltså omedelbart efter Gustaf IV Adolfs avsättning 1809.

Natten mot onsdagen den **15 mars** försökte man på Åland förhandla fram ett vapenstillstånd med Ryssland, vilket dock förkastades. Istället meddelade ryssarna att Sverige skulle tvingas till en fred där hela Finland, Åland samt norra delen av Sverige ovanför Kalixälven skulle bli ryskt territorium. Man informerade svenskarna att dessa redan var besegrade, och att ryska arméer trängde fram på flera fronter för att teckna denna fred i den svenska huvudstaden, om så erfordrades. I både Köpenhamn och St Petersburg var man skeptisk till rebellerna som nu tagit makten i Stockholm.

Adlersparre, ännu på marsch tvärs över Sverige, fick snart reda på vad som hade hänt i Stockholm – alltså gripandet av kungen – och erhöll i Örebro på onsdagsmorgonen en kopia av avsättningsproklamationen, jämte ett brev från hertig Carl och Adlercreutz. Brevet berättade att statskuppen var framgångsrikt fullbordad och att det därför inte var nödvändigt att dra in hela Västra armén i Stockholm. Adlersparre beordrades istället lämna hälften av trupperna bakom sig. När Adlersparre mottog denna information om händelseutvecklingen i huvudstaden jämte ordern att separera halva sin revoltarmé blev han tystlåten, dyster och inbunden. Det fanns flera skäl till denna totala omvändning i Adlersparres sinnesstämning. Dels var han upprörd över att ej själv fått spela hjälterollen, och misstänkte att det blott var ett slugt knep av Adlercreutz för att öka sin egen makt. Dels rubbade detta hans *egentliga* plan för revolutionen.

Adlersparre lovade i sitt skriftliga svar att ”allt ska efterlevas till pricka efter ordernas bokstav”, *men agerade tvärtemot*. Istället för att hörsamma ordern flerdubblade Adlersparre nu sina resurser och sin transportkapacitet. På Fellingsbro gästgivargård mellan Örebro och Västerås höll han samma dag ett ”krigsråd” med sina officerare där han av dem äskade och inkasserade konsensusopinionen att kollektivt trotsa de tydliga ordena från Stockholm. Senare i Västerås rekvirerades 1105 hästar och hundratals vagnar för att accelerera marschen. För Adlersparre var det viktigt att både personligen få del av äran för statsvälvningen genom att tåga in i

¹⁵³ Inga egna barn = nödvändighet för hertig Carl att adoptera en tronföljare och/eller för den svenska lagstiftande församlingen att rekrytera en ny tronföljare externt; att Bernadotte till Charlotta ivrigt i detta skede, så fort han fått underrättelse om statskuppen, undrade ifall hertigen hade några egna barn, är i sanning en besynnerlig kuriositet.

huvudstaden som "rikets räddare". Det var också avgörande för honom att styra den pågående epokgörande historiska utvecklingen i Stockholm i den radikala riktning som han själv ville, särskilt i tronföljdsfrågan, samt försäkra sig om en egen central maktposition i det framtida styret av Sverige. Fastän kungen redan var oskadliggjord och militära resurser behövdes på andra håll, fortsatte sålunda Adlersparre under sin upprorsfana det besynnerliga tåget mot Stockholm, som om ingenting hade hänt, där hans tecknade motståndare nu både var den gamla *och* den nya styrelsen.

När Adlercreutz fick höra talas om Adlersparres tilltag blev han förundrad. Adlercreutz kunde inte förstå varför man skulle släpa tusentals militärer till Stockholm, som redan led brist på livsmedel och där ingenting mer fanns att utträta. I ett brev som nådde Adlersparre den **18 mars** tackade Adlercreutz honom för hans viktiga initiativ, där han med marschen från Karlstad igångsatt alltsamman, och Adlercreutz prisade Adlersparre i mycket hedrande ordalag. Men Adlercreutz påpekade sedan vikten av att nu efter regimförändringen arbeta tillsammans för rikets lugn och säkerhet. Han välkomnade Adlersparre personligen till Stockholm, där denne skulle mottagas med stor erkänsla, men bad honom samtidigt att sända en del av sin armé mot ryssarna på Åland där förstärkningar verkligen behövdes skyndsammast.

Adlercreutz brev, avfattat i mycket lugn och respektfull ton, gjorde den labila och lättkränkta Adlersparre än mer upprörd. Han sammankallade återigen sina främsta officerare till en andra "krigskonselj" på Grans gästgivargård nära Bålsta ca 44 km nordväst om centrala Stockholm, där han återigen lockade fram beslutet att fortsätta trotsa ordena från Stockholm. Till Carl XIII motiverade Adlersparre detta med den krystade ursäkten att han och hans vapenbröder lovat varandra "att i liv och död ej skiljas"; deras "täta orubbliga förening" gjorde att han var tvungen att dra med sig Västra armén. Hela revoltarmén fortsatte sålunda sturskt mot huvudstaden. Adlersparres brev till både hertig Carl och till Adlercreutz hade en hetsig och nervös ton. I en grov skymf skrev han att Adlercreutz, implicit, var "ej fäderneslandets och lugnets vän" om han försökte skingra Västra armén. Adlersparre deklarerade överspant att han inte ämnade hörsamma befallningar från Stockholm, utan snarare önskade se statsråd och polisledningen utbytta för att känna "personlig trygghet". Denna attityd retade Adlercreutz oerhört, som fruktade att den rådande ovissheten inom statsförvaltningen nu kunde komma att missbrukas för enskilda syften. Andra befarade t o m att Adlersparres revoltarmé kunde provocera fram ett inbördeskrig, just som man nyss avvärt ett sådant.

På lördagen nåddes även Stockholm av nyheten att 25 000 ryssar nu fanns ansamlade på Åland, som general Döbeln tvingats utrymma. Ryska militärtrupper var på väg över isen mot det svenska fastlandet, och söndagen den **19 mars** klockan 09 på morgonen hade omkring 500-600 ryska kavallerister och kosacktrupper landstigit i Grisslehamn, under general Kulnevs¹⁵⁴ ledning, och forcerat de svenska förpostställningarna trots ett tappert försvar. Adlercreutz *vädjade* därför återigen Adlersparre att ställa sin armé till förfogande för Sveriges skull:

"Enligt general von Döbelns rapport av denna dag, som i avskrift följer, är fienden i anmarsch över Ålands hav, varför jag förmodar att befälhavaren icke lär neka att med sin kår marschera oss till undsättning så fort ske kan."

Men Adlersparre lyssnade ej. Han hade, bisarrt, parkerat sin revoltarmé vid Barkarby ca 14 km nordväst om centrala Stockholm. Och där låg han kvar. Misstänksam, lättretlig, motspänstig och makthungrig. Den burduse Adlersparres agerande var inte bara förbannat snorungeaktigt och obstinat utan vid det här laget direkt landsförrädiskt, trots att han självsmickrade utmålade sin rörelse som motsatsen, rikets frälsare, i sin propaganda. Och vad hade hänt med hans proklamationslöfte att "ej en aln mer" skulle avträdas åt någon yttre fiende?

¹⁵⁴ Jakov Petrovitj Kulnev (1764-1812), rysk militärofficer

Från sitt högkvarter avsände Adlersparre en ström av egenförfattade brev till olika officerskumpaner som han ansåg sig kunna lita på. Ett brev till en gammal kamrat, David Silferstolpe¹⁵⁵, innehöll en anmaning om hur vakthållningen av Gustaf IV Adolf skulle skötas på Drottningholm:

”Be min förträffliga vän och släkting Silfversparren ej släppa befälet vid Drottningholm; därpå beror miljoners väl; här får ej vara någon slapp eller halv karl.”

Och en generalorder till sin revolutionsarmé som han utfärdade denna söndag uppmanade till fysiskt våld mot ordningsmakten i Stockholm och löd:

”Varenda man, skvadron, batteri och kompani preveneras¹⁵⁶ därom, att *polisbetjänter och andra rackare*¹⁵⁷ fått befallning för att ljuga dem fulla. Varenda *lupp*¹⁵⁸ bör mötas med ett slag vid örat.”

Måndagen den **20 mars**, i ett brev till hertig Carl författat i Tibble, varnade Adlersparre för ”intriger” i Stockholm samtidigt som han framhöll sig själv som ”en ärlig man, utan enskilda, ensidiga, egennyttiga avsikter”. Adlersparre antydde att hertig Carl utsatts för manipulation eller tvång av Adlercreutz, och insinuerade återigen att Adlercreutz var en landsförrädare i det fördolda och en fiende till hertigen. I ett separat brev till hovkansler Gustaf Lagerbielke¹⁵⁹ beskrev Adlersparre sig själv och sina officerskollegor som ”de mest saktmodiga och välvilliga människor fäderneslandet äger”, samtidigt som han varnade för att den som nu försökte skingra Västra armén skulle ”få blodskuld över sitt huvud”. Med andra ord, samtidigt som Adlersparre skenheligt bedyrade att revoltarméns sinnelag och intentioner var ack så väna, hotade han återigen implicit Adlercreutz med vapenhämnd om denne lade sig i Västra arméns förhåvanden. Adlersparres beteende var inte bara neurotiskt. Karl'n var psykiskt rubbad.

Samtidigt blev Adlercreutz, fastän han hela tiden höll en lugn och saklig ton mot Adlersparre i sin korrespondens, privat alltmer frustrerad. Till en officerskollega skrev Adlercreutz samma dag:

”Jag har på uppmaning av Västra armén verkställt en revolution, jag har trott mig härigenom gjort mig förtjänt av dess förtroende. --- Istället för att gå mina önskingar till mötes låter man trupperna ligga flera dagar över vid Barkarby. Adlersparren --- *bibehåller* sina trupper i ett insurrektionstillstånd¹⁶⁰. Vad i herrans namn ska det väl bli av allt detta?”

Den **21 mars** föll täckelset så till slut, och Adlersparre avslöjade sin egentliga agenda genom den s k *Tibbleplanen*. I denna kaxigt skrivna ”Pro Memoria” påstod han att Stockholm, där allting var kav lugnt, var ansatt av intriger och sammansvärjningar, vilket påkallade kraftiga åtgärder. Adlersparre förklarade vilka steg som därför nu var nödvändiga för att ”frälsa Sverige”, som var den retorik han återigen insvepte sina syften i. Det tillsatta interimsstyret skulle förändras i grunden. Landsförrädaren Trolle-Wachtmeister skulle få en central roll, samtidigt som Adlersparre namngav tidigare statsråd som borde förvisas från Stockholm. Han bifogade även en lista på personer, alla kända namn i den svenska statsapparaten, som han ansåg skulle arresteras. *Tibbleplanen* gav sig på konseljens och enskilda statsråds integritet samt även själva den svenska grundlagen. Hertig Carl skulle utropas till kung utan inblandning av riksdagen, även fastän detta var konstitutionsvidrigt, och Adlersparre förklarade hur detta skulle regisseras. *Därefter skulle Vasaätten suspenderas och en helt ny kronprins adopteras från utlandet*. För Adlersparre hade

¹⁵⁵ David Gudmund Silfverstolpe (1769-1819), svensk militärofficer

¹⁵⁶ prevenera = underrätta eller varsko någon i förväg om något; förbereda någon på något

¹⁵⁷ rackare =skojare, buse, lymmelaktig person; bödelsdräng; använt med mycket starkt nedsättande innebörd (jmf'r kap 3 avsn 23)

¹⁵⁸ lupp = formlös massa, slagprodukt, biprodukt; yttre utväxt, svulst, cysta (Adlersparres ordval är ganska uppfinningsrika ibland, men ofta mer uppblåsta än träffsäkra)

¹⁵⁹ Gustaf Lagerbielke (1777-1837), svensk diplomat, författare, ämbetsman och politiker

¹⁶⁰ insurrektion = uppror, resning, revolution

alltså gripandet av Gustaf IV Adolf bara varit själva katalysatorn till en mycket större omvälvning, där tronföljden stod i centrum, och *Tibbleplanen* visade att Adlersparre tidigare ljugit om sina avsikter när han vid upprepade tillfällen redogjort för marschens mål och bekräftat att han inte skulle blanda sig i själva politiken i Stockholm.

När Adlercreutz läste *Tibbleplanen* och fick listan över personer som borde arresteras i sin hand rev han sönder den med orden:

”Ingen bör ha orsak att vara missnöjd med denna välvning!”

Men Adlersparre resonerade annorlunda. Den **22 mars** klockan 10 ställde Västra armén upp sig för marsch vid Järva värdshus¹⁶¹ ca 7 km nordväst om centrala Stockholm. *Där fick trupperna ladda skarpt*. Redan knappt 2 km därifrån vid Hagalund utspisades frukost med riklig alkoholförtäring. Trupperna blev packade; ryttare hade svårt att hålla sig kvar på sina hästar och trumpetaren som ledde tåget spydde i klockstycket.

Med fladdrande fanor, dånande trummor och ljudlig militärorkester red Adlersparre in i Stockholm i spetsen för 3200 man med bajonettgevär på axeln, plus ett kanonbatteri. Vårsolen lyste men väglaget var slaskigt. Den blöta brännvinsfrukosten vid Haga satt fortfarande i kroppen; många mannar vinglade och flera ryttare satt ostadigt. Ett ögonvittne liknade det ljudliga paradlarmet vid ”uppståndelsebasunen”. Jokern själv, Adlersparre, red främst uppå en ståtlig vit springare som hertig Carl sänt honom från hovstallet. Många stockholmare kantade Drottninggatan där det brokiga hopkoket paraderade fram. Officerarna hade tagit bort den vita armbindel som kungjorde trohet mot kungen. Deras kollektiva självbild var att de nu red in i huvudstaden som ”rikets räddare”. Några hurtiga tillrop hördes, en del hurranden, men eventuellt var detta en medryckningseffekt av Adlersparretågets överdådiga entré som sådan. Andra trovärdiga ögonvittnesskildringar menar att folk till stor del faktiskt stod tysta och betänksamma inför det arrangerade triumfskådespelet.

Adlersparre slog upp sitt eget militärhögkvarter i det s k Westmanska huset¹⁶², ett av de ståtligaste husen i Stockholm. Han ställde upp kanoner utanför och installerade en privat högvakt på 50 man. Lösenord och passersedlar krävdes av alla besökare. Adlersparre höll sig själv mest osynlig och oanträffbar, men lät sina egna militärtrupper patrullera Stockholms gator och dela ut befallningar. Adlersparres soldater hade även, som nämnts ovan, varnats för att Stockholms vanliga polisstyrka instruerats att ljuga och fått order att ”varje lögn bör mötas med ett slag vid örat”. Flera sådana delades ut av Adlersparres underhuggare och skapade stor oreda i huvudstaden – men ingen vågade ställa revoltarmén till svars och bestraffa dessa vidriga handlingar. Adlersparre satte även upp sin egen säkerhetsstyrka och underrättelsetjänst, och hade själv ett närmast omätligt begär av nyheter, rapporter och rykten. Denna svaghet eggade på en uppsjö av förtal och osanningar som inberättades till högkvarteret, och stegrade oron än mer. Adlersparre uppförde sig som en överspänd fältherre som varje ögonblick väntade ett fientligt anfall. Stockholm var under belägring. Adlersparre tog inte order av någon utan blev en juntaledare som inrättade *en egen stat i staten*. Det hela var anstötligt.

Efter en dryg vecka på Drottningholm flyttades kung Gustaf IV Adolf den **24 mars** till Gripsholms slott, den minnesrika gamla Vasaborgen vid Mariefred. Man visste att kungen ännu hade brett stöd ute i landet, i synnerhet hos landsbygdsbefolkningen, den svenska allmogen. Trots krigets våndor, Finska krigets misär, var han för dem Sveriges rättmätige kung. Stödet för revolutionen var mycket skört. Man tog därför inga risker. Fångtransporten gick på släde över Mälarens is och övervakades av 600 soldater och fyra kanoner, en oproportionerlighet som blottade en stor ängslan i Stockholm. Kungen själv hade sett fram emot miljöombytet och att komma ännu längre bort från Stockholm, men blev besviken när han kom fram då man murat

¹⁶¹ Nuvarande plats Järva krog

¹⁶² Nuvarande adress Wallingatan 2

igen en dörr och ett fönster mot sjön. Hans rum på Gripsholm var mer en arrest än en boning. Den **25 mars** berättas att Adlersparre ansåg att Gustaf IV Adolfs bevakning på Gripsholm ändå var alldeles för pjoskig. Adlersparre, uppfylld av hat, yrkade även strax efter sin ankomst till Stockholm på att den avsatte kungen och hans familj skulle avlägsnas ur riket.

Söndagen den **26 mars** tog Adlersparre plats i interimregimen, och han befattade sig omedelbart med ommöbleringar bland statsråd och statstjänstemän. Några motståndare till Frankrike, anhängare till Storbritannien och lojalister till kung Gustaf IV Adolf rensades abrupt ut. Samtidigt skyndade sig många andra av Gustaf IV Adolfs forna medarbetare att retroaktivt kapa alla band till honom, utförligt berätta hur de förgäves försökt få den egensinnige kungen att lyssna på dem, och yttra rent kränkande påståenden om honom. Falskheten hos dessa kappvändare, vilka inkluderade kungens egen hovkansler Lagerbielke, visste inga gränser.

På söndagskvällen ankom ett bud från Gripsholm med ett erbjudande från Gustaf IV Adolf att frivilligt avsäga sig kungatiteln *på villkor att kronprins Gustav bibehöll sin plats i tronföljden*. Detta anbud väckte stor glädje bland anhängare av kronprins Gustavs legitima rättigheter – *gustavianerna* kallade i den historiska litteraturen. Hertig Carl *godkände* anbudet, och det beslöts att en delegation skulle fara ut till Gripsholm för att hämta den skriftliga avsägelseakten enligt dessa premisser.

Men då ingrep landsförrädaren Trolle-Wachtmeister. Att vidmakthålla den grundlagsfästa tronföljden skulle ju kunna innebära, befarade den högste chefen för Sveriges rättsväsende, repressalier för honom personligen, eftersom ju *han* var den som orkestrerat Gustaf IV Adolfs fall. Efter att först privat ha stämt av sina kommande schackdrag med Adlersparre, framtvungade landsförrädaren Trolle-Wachtmeister ett extrainsatt regimsammanträde den **27 mars** hemma hos sig. Där framförde han, med allvarsamt tonfall, den konstlade förevändningen att eftersom Gustaf IV Adolfs villkorade tronavsägelse var avgiven från ett fängelse så var den ogiltig! Trolle-Wachtmeister, med sin sluga övertalningsförmåga, drev igenom att tronföljdsfrågan skulle hänskjutas till riksdagen.

Besynnerligt nog höll hertig Carl den **29 mars** ytterligare ett extrainsatt, denna gången *hemligt* regimsammanträde där endast Adlersparre plus ytterligare två antigustavianer var närvarande, samt Trolle-Wachtmeister som denna dag arbetade på distans från sitt hem. Alla gustavianer i regeringen hade i smyg utestängts från denna viktiga konselj. Detta hemliga sammanträde beslöt att *meddela Napoleon att kronprins Gustavs arvsrätt skulle elimineras*, samt inhämta att Napoleons anvisning om *vem han rekommenderade istället*. Konseljbeslutet var anmärkningsvärt, då ju en annan konselj just beslutat att *riksdagen* skulle avgöra tronföljden. Men planen var att *undergräva riksdagsprocessen* genom att inför Napoleon *påstå* att kronprins Gustav redan var bortplockad, samtidigt som man försökte *avlocka Napoleon ett nytt namn*. En rekommendation från Napoleon, eller ens ett vagt omnämmande, skulle nämligen den svenska riksdagen sedan aldrig våga emotsätta sig. Därigenom skulle tronföljdsfrågan avgöras på förhand. Efter dessa bedrägliga prepareringar i kulisserna skulle riksdagens "beslut" att ändra tronföljden blott bli ett vackert omslagspapper till en redan frammanipulerad anvisning av Napoleon.

Den fångne kungen på Gripsholm levde dock fortfarande i förhoppningen att hans farbror hertig Carl och dennes interimsstyre i Stockholm skulle acceptera hans abdikationsförslag. Samma afton som det hemliga konseljbeslutet, som även var hans far Gustaf III:s dödsdag, avfattade Gustaf IV Adolf sin tronavsägelse. Han skrev den sittandes i Gustaf Vasas audiensstol i sitt rum på Gripsholm. Tronavsägelsen sade att han inte längre i enlighet med sitt *rena uppsåt* – d v s sin uppriktiga intention att vilja det bästa för Sverige – kunde fortsätta med sin ämbetsutövning och sitt kall att företräda riket. Han önskade Sveriges folk en lyckligare framtid.

Tronavsägelsen har av historikern Birger Sjövall¹⁶³ beskrivits som ”ädelt tänkt och värdigt avfattad”.

Den **1 april** mottog fången på Gripsholm bud från interimregimen att den *avslagit* villkoret för tronavsägelsen. Pådriven av Adlersparre och landsförrädaren Trolle-Wachtmeister yrkade man istället på att även kronprins Gustav *explicit* skulle omfattas av avsägelseakten. Detta besked gjorde kungen mycket besviken och förstämd.

Läget var alltså låst. Gustaf IV Adolf gick med på att frivilligt avsäga sig tronen för egen del men vägrade kompromissa bort kronprins Gustavs rätt till tronföljden. Adlersparre och landsförrädaren Trolle-Wachtmeister ville å andra sidan bortjaga hela Vasafamiljen, annullera hela ätten, för alltid. Adlersparre skrev i ett brev den **6 april** till vaktchefen på Gripsholm, Silfversparre:

”Se här en idé. Jag tror att det vore mycket väl att uppskrämma honom för kommande riksdags humör. Det vore kanske nyttigt om han tror att de vilja ställa honom inför rätta och döma honom. Då går han in på och skriver under allt vad man lägger för honom. Så gissar jag.”

Adlercreutz var av rakt motsatt uppfattning vad gällde behandlingen av den internerade kungen. Fallet och förödmjukelsen kändes nog oavsett, och Adlercreutz ogillade all onödig stränghet. Den **8 april** skrev han själv till samme vaktchef:

”Då kungen är foglig och resonlig vore det oanständigt att göra något som vore obehagligt gentemot honom. Det är nog hårt att av förekommande omständigheter ändå vara tvungen att avslå kungens önskningsar i åtskilliga ämnen.”

Kungen själv avsände ett brev till sin farbror hertig Carl samma dag där han förtydligade villkoren för sin tronavsägelse, och meddelade även att han som en goodwillgest gentemot Sverige avsåg sig framtida underhåll, och erbjöd sig även att skänka nästan hela återstoden av sin faddergåva – 200 000 riksdaler banco¹⁶⁴ – till svenska staten för att personligen hjälpa nöden i landet. Gustaf IV Adolf fortsatte alltså att hålla en korrekt, förekommande och värdig ton i sin dialog med Stockholm. Men icke så på andra sidan. När hertig Carl mottog detta brev visade han det för några av sina närmaste, inklusive Trolle-Wachtmeister och Adlersparre, och man beslöt då att i fortsättningen endast lämna kungen *muntliga* svar. Deras fulspel var komprometterande i ett historiskt perspektiv, och de visste själva om det.

Adlersparre, bufflig och omoralisk till sin natur, var besatt av att bekämpa Gustaf IV Adolf. Han drev fortfarande idén att tillintetgöra betydelsen av Gustaf IV Adolfs tronavsägelse genom att låta hertig Carl utropas till kung oavsett, utan att blanda in riksdagen. Detta föll dock på teknikaliteten att det inte gick att så uppenbart kringgå riksdagen, inte ens den korrupte riksdrotsen Trolle-Wachtmeister kunde sanktionera detta.

Hertig Carl själv var en svag och skröplig gammal gubbe, 60 år på pappret men betydligt mer åldrad än så. Han hade svårt att gå och fick ofta ledas av en eller två män, och detta kunde väl samtidigt ses som sinnebild för hela hans osjälvständiga väsen. Han kunde knappt fatta något autonomt beslut eller ens våga driva en egen linje och uppfattning i en diskussion, utan lät sig i sin ämbetsutövning hela tiden styras av marionettspelare runt honom. Hans karaktärsvaghet och obeslutsamhet gjorde att han hela tiden föstes fram av starkare krafter i önskad riktning ”likt en förgylld galjonsfigur”, som historikern Christopher O’Regan¹⁶⁵ uttryckt det. Hertig Carl hade blivit slö i förståndet, talade osammanhängande, fördrev sin tid med att röka pipa och lägga patiens, hade en hopsjunkna hållning, djupt fårat ansikte, kal hjässa och bar ofta peruk. Även om han snart skulle upphöjas till regent på pappret, förblev han i verkligheten blott en pappfigur där

¹⁶³ Birger Sjövall (1872-1943), svensk historiker och lärare

¹⁶⁴ 200 000 riksdaler banco år 1809 motsvaras år 2020 av ca 35 mkr (KPI), 150 mkr (guldprisindex) alt 1,7 miljarder kr (arbetarlöneindex)

¹⁶⁵ Christopher Anthony O’Regan (1971-), svensk historiker och författare

bakomliggande mäktigare krafter i hans närmaste omgivning bestämde dagordningen, fattade besluten och bokstavligen förestavade hans uttalanden. Många källor beskriver hur hans medgörlighet utnyttjades och gravt missbrukades.

Adlersparre var besatt av att ändra Sveriges tronföljd. I började av april uttalade han, att om någon talade för prins Gustavs rättigheter så skulle "alla medel tillgripas", d v s dessa personer skulle angripas och tystas till varje pris. Och Adlersparre hade många kreativa uppslag. Han föreslog att kung Gustaf IV Adolf inför riksdagen skulle *bevisa* sin arvsrätt. Detta bottnade i myten att Gustaf IV Adolf aldrig haft någon arvsrätt till den svenska kronan, att han egentligen var en oäkting. Grunden för detta påhitt var en gammal berättelse om en hovstallmästare, ibland kallad äventyrare, vid namn Munck¹⁶⁶ som haft en "rådgivande roll" i samlivet mellan Gustaf IV Adolfs föräldrar, och påstods ha tagit sitt vägledningsuppdrag lite väl långt vad gällde handgriplig inblandning i intimiteterna. Själva upphovsmannen till denna skröna sades dock vara ingen mindre än Gustaf III:s maktlystne och skurkaktige bror, hertig Carl, som i samband med Gustaf IV Adolfs födsel blivit bitter över att själv ha halkat ner ett pinnhål i tronföljdsordningen.¹⁶⁷

Adlersparres lumpna idé var alltså att anordna en extremt skymflig och generande offentlig rannsaking, rik intima detaljer, kring vem som *egentligen* befruktat Gustaf IV Adolfs mor – var det verkligen kung Gustaf III eller var det herr Munck? Adlersparre, utan skrupler, ville att hela undersökningen skulle bli så skandalös och snuskig som bara var möjligt. I Stockholm tog samtidigt en smutskastningskampanj fart där anonyma skrifter kallade Gustaf IV Adolf för "en horunge av Muncks ätt" som måste bort från tronen. För att förstärka sitt ärekränkingscase skickade Adlersparre ett sändebud till Göteborg med uppdrag att kontakta biskop Wingård¹⁶⁸, som påstods ha närmare kännedom om saken.

"Detta rykte saknar all grund, och jag kan ej inte intyga något dylikt", svarade Wingård.

"Viktiga politiska orsaker gör denna bekännelse till en nödvändighet" insisterade Adlersparres ombud.

Wingård blev märkbart irriterad.

"Men jag säger nej, och den som nödvändigtvis vill återupptaga dessa skamligheter ska jag göra till ljugare!"

Sändebudet sade att Wingårds intygande ej skulle offentliggöras "utan endast hota före detta kungen därmed, för att tvinga honom att abdikera även för sin son". Men biskop Wingård vägrade.

Revolutionärerna var dock inte uttömda på råa idéer. Den **9 april** föreslog landsförräddaren Trolle-Wachtmeister att man skulle hota kungen med riksrätt där han skulle ställas till svars för förlusten av Finland och skrämja honom så att han skulle mjukna upp, för att undvika "högst obehagliga överläggningar och prövning". Rikets främsta lagman tyckte alltså att olaga utpressning var en finfin idé, och räknade med att därigenom förmå kungen att vekna. Han talade om hot om åtal för landsförräderi gentemot den som han själv förrått! Grefve Carl Axel Trolle-Wachtmeister visade återigen prov på cynisk svinaktighet som nästan saknar motstycke i den svenska historien.

En som rättsinigt stod upp för prins Gustavs legitima rätt till tronföljden var hertiginnan Charlotta. Hon berättar i sin dagbok om en middag på slottet den **12 april** där Adlersparre var närvarande och ämnet kom på tal. När hon uttalade sin tydliga självklara mening blixtrade Adlersparre till och höjde rösten:

"Vad för något! Tror ers kungliga höghet att vi skulle utsätta oss för att drabbas av *hämnd* från sonen till den avsatte kungen? Nej, det vill ingen vara med om!"

¹⁶⁶ Adolph Fredric Munck (1749-1831), svensk hovman och politiker

¹⁶⁷ Jmfr kap 22 avsn 3; kap 23 avsn 13, 24

¹⁶⁸ Johan Wingård (1738-1818), svensk biskop

Hertiginnan Charlotta såg igenom detta struntprat. Till att börja med, varför skulle hämnd i så fall tas ut över Adlersparre? Det var ju snarare *Adlercreutz* som fysiskt gripit kungen, övervakat maktskiftet och deltagit i arrangemangen när den infångade bortfördes från Stockholm, och som därför om någon blottställt sig för framtida negativa konsekvenser. Varför denna paranoia från Adlersparre, eller var "fruktan för hämnd" bara en förevändning för att dölja en djupare agenda? Hertiginnan Charlotta försökte resonera med Adlersparre och sade att kronprins Gustav ju kunde uppfostras till en mild och förstående man utan vittomfattande hämndbegär på sina egna landsmän, så det fanns rimligen inget sådant att frukta. Men Adlersparre spjärnade emot:

"Nej, han får aldrig bli vår kung, om det än ska kosta oss livet!"

Adlersparre framhöll även att man i nödfall skulle officiellt förklara Gustaf IV Adolf som oäkta, om inget annat hjälpte!

Adlersparres trupper hade avspärrat Stockholms slott med hertigen och hertiginnan, avspärrat Haga slott med drottning Fredrika och kungabarnen och avspärrat Gripsholms slott med kung Gustaf IV Adolf. Ingen spontan kontakt fick förekomma dem emellan, allt kontrollerades och reglerades. I synnerhet kan vägran att låta Gustaf IV Adolf få återse Fredrika och sina egna barn ses som försök att bryta ner honom psykiskt. Han hölls i total isolering från omvärlden och vakterna på Gripsholm, berättar en av dem, Salomon Brelins¹⁶⁹, hade order att "ej ge honom några upplysningar varken om vad som passerade i Stockholm, landet eller vad som stod uti aviserna". Likaså var förhållandena för Gustaf IV Adolf på Gripsholm mycket tärande, alltmedan Adlersparre yrkade på än strängare behandling. Kungen var inlåst med begränsad rörelsefrihet i mycket kalla och dragiga rum, och han frös ordentligt. Illvilliga officerare störde hans nattsömn vid vaktombytena genom att banka och väsnas, och nattetid rullade man stora kugghjul på stengolvet i våningen ovanför hans sovrum i syfte att skrämja upp honom.¹⁷⁰ Ovanför dörren till kungens rum hade vaktchefen Silfversparre hängt upp porträtt av tre mördade monarker. Behandlingen av fången, verkställd av Silfversparres och hans närmaste man von Otter¹⁷¹, präglades av småaktighet. De förde en hemlig journal över kungens fängelsetid på Gripsholm, som hade sadistiska undertoner och syntes syfta till att framkalla vansinne hos kungen. Men själv fann då kungen sin tröst i Gud, som så många gånger tidigare, och läste långa stunder i sin bibel. Det var den enda bok han tilläts ha i sitt rum, jämte en hovkalender och en almanacka. Med klara ögon förkastade han det världsliga, det korrupta och det inbiliska. Han sprättade bort den löjliga, själlösa och intetsägande Serafimerorden från rockbröset. Bort med tramset. Han återsände alla sina svenska ordenstecken till sin farbror hertig Carl.

Samtidigt fortsatte Adlersparre att hålla Stockholm i ett militärt järngrepp. Hans eget fortifierade högkvarter invid Drottninggatan hade fördubblade vakter om nätterna och uttryckande piketstyrkor alla tider på dygnet. Under april och maj arresterade hans revoltarmé en rad godtyckliga personer i Stockholm som misstänktes ha yttrat sig negativt om det nya interimsstyret. Han inrättade en egen klubb för sina egna officerare, *Västra arméns société*, och sökte på olika sätt förhindra dem att ha kontakt med Adlercreutz anhängare. Adlersparre förstod vikten av att bibehålla sitt *budskapsföreträdare* och sitt narrativ gentemot sina underhuggare för att bevara styrgreppet över dem. Hans härskartekniker och sjukliga misstänksamhet hade gjort honom till en machiavellisk furste mitt i Sveriges huvudstad, och han beskrevs som lynnig och hemlighetsfull.

¹⁶⁹ Salomon Brelin (1755-1830), svensk sjöofficer och hovman

¹⁷⁰ Från Brelins minnesanteckningar (publicerade 1900 genom Henrik Schück) kan slutas att hovjägmästaren Greiff, som den 13 mars 1809 gripit kungen på borggården (se kap 2 avsn 3) och på Gripsholm var delaktig i vakthavandet, var inblandad i kugghjulsrullandet över plankor och tegelstenar om natten ovanför den inspärrade kungens sovrum. Greiff framstår i en del källmaterial som en lågsinnad, osympatisk och arrogant person. Från år 1812 och framåt arvoderades Greiff rikligt av Jean Bernadotte med ett årligt underhåll, och från 1815 erhöll han en lika stor summa av Carl XIII.

¹⁷¹ Carl von Otter (1766-1813), svensk militäröfficer

Förhållandet mellan Adlersparre och Adlercreutz förblev spänt. Adlersparre var, jämte landsförräddaren Trolle-Wachtmeister, Sveriges *mäktigaste* person våren 1809, men Adlercreutz en av rikets *populäraste*. Medan Adlersparre visade extrem skugggrädsla och hade försatt sig i något slags internt krigstillstånd i centrala Stockholm, blandade sig Adlercreutz okonstlat i folkhoparna med en gammal soldats öppna och förtroliga väsen. Adlersparres militärrevolution hade kunnat riskera många oskyldiga civila medborgares liv och omkullvälta hela samhällsordningen, medan Adlercreutz under revolutionsdygnen agerat kyligt, omdömesgillt och respektfullt och endast riskerat sitt eget liv. Anonyma civila privatpersoner sände tackbrev och t o m penninggåvor till Adlercreutz. Adlersparres avundsjuka och misstro gentemot Adlercreutz lyser igenom i bevarade skriftliga meddelanden från dessa veckor som osar av arrogans och i princip *varnar* Adlercreutz att hålla sig borta från den värmländska armékåren.

En samtida memoarskrivare har sammanfattat att ett huvudskäl bakom Adlersparres och flera andra inom revolutionsjuntans hat mot Adlercreutz, var att Adlercreutz inte kunde köpas:

”Det var en man, som aldrig kunde vinnas för deras avsikter av *härsklystnad*, som endast såg i allt vad han gjorde fäderneslandets bästa och var fruktad för sitt mod, sin tilltagsenhet. Av hovets småkryp, av de aristokratiska familjer som utgjorde slottets invånare, kunde han icke heller vara älskad, ty han gynnade ej deras befordringar. Han såg vid de högre militära tillsättningarna på annat än hovgunst.”

Adlercreutz hade något så sällsynt i det övre samhällsskiktet som *integritet* och värderade människor utifrån deras hederlighet och gärningar. Och detta stack många i ögonen.¹⁷²

Den **15 april** hölls en hyllningsfest på Börshuset i Gamla stan till Adlercreutz ära, med 200 personer närvarande. Framför hedersgästens plats pryddes bordet av en staty av Svea och Göta lejon, som var undergrävd och syntes färdig att falla, men uppehölls av Adlercreutz vapensköld. Texten ”Den 13 mars 1809” prydde arrangemanget. Många skålar utbringades under festen,¹⁷³ och till Adlercreutz ära framfördes även en specialskriven hymn som avslutades ”Leve Sveriges heder, leve Adlercreutz!”. Ingen skål utbringades dock för Adlersparre, och han var måttligt road av de entusiastiska hyllningarna av sin rival. Under festen proklamerade Carl Henric Anckarsvärd¹⁷⁴, som egentligen varit en av Adlersparres män, att de som gripit kungen den 13 mars ju faktiskt var de som hade gjort allt, medan ”Västra armén intet i jämförelse med dem”. Detta yttrande kunde Adlersparre aldrig förlåta honom.

Adlersparre hade formellt en lägre militär roll än Adlercreutz, men var ärelysten och maktsjuk. På riktigt, karln var *sjuk*. Den **18 april**, efter att Adlersparre fått reda på att Adlercreutz delat ut en rutinmässig order som ej först passerat via honom själv, skrev han ett bitskt brev till Adlercreutz, vars kraftfulla slutord lød:

”Jag är mätt på allt trassel, på alla stora och små intriger och se här mitt hedersord, att *ett* slut ska de ta.”

På Gripsholm fortsatte fångvaktaren Silfversparre, regimens ombud, mot slutet av april att med allt intensivare övertalningsförsök förmå kungen att abdikera villkorlös. Kungen fortsatte emellertid vägra att tillmötesgå revoltregimens krav. Detta ledde den **24 april** till att det rann över på Silfversparre som vräkte ur sig varningar och allvarliga hot mot kungen. Men Gustaf IV Adolf var en man av hög moral och fasta principer, så även in i det sista, och trots alla hot gav han inte vika.

¹⁷² Allra mest stack detta i ögonen på en person som kommer att göra *bländande* entré lite senare i vår berättelse; jmf r kap 22 avsn 13.

¹⁷³ De skålar som utbringades var för (1) ”det urgamla Sverige”; (2) hertig Carl; (3) Sveriges lagstiftande makt, d v s riksdagen; (4) Adlercreutz; (5) ”självständighet och frihet, lugn och vältrevnad i palats och kojor”; (6) krigsståndet; (7) alla svenska arméer inkl den Norra finska armén; (8) den Norra finska armén enskilt.

¹⁷⁴ Carl Henric Anckarsvärd (1782-1865), svensk militärofficer, godsägare och politiker

Den sluge Adlersparre såg dock ännu möjligheter att driva igenom sin vilja. Genom att *föregripa* alla stora avgöranden, *framkalla* realiteter och förhållanden och skapa ett *fait accompli* som sedan skulle vara svårt att förbise, tänkte han vinna sin kamp.¹⁷⁵ Redan i mars hade han låtit Norges ståthållare Christian August veta att denne var påtänkt som kronprins, och den **28 april** skickade Adlersparre ett mycket hemligt bud till Oslo. Detta innehöll en *plan* för en norsk självständighetsförklaring gentemot Danmark, utkorandet av Christian August till norsk kung, följt av valet av honom till svensk kronprins. Samtidigt pratade Adlersparre relativt öppet i Stockholm om Christian Augusts kandidatur, och han lät sprida ett rykte att "Norges folk önskade förening med Sverige till ett gemensamt kungarike".

Den **1 maj** tillkännagavs officiellt riksdagens öppnande, då rikshärolden red omkring i staden med eskort och med sin riksdagstrumpet utblåste riksdagen. Detta skulle bli en riksdag som förändrade Sverige för alltid. Västra armén, där Adlersparre och hans följe av lättpåverkade unga stroppiga officerslakejer var fyllda till bredden av övermod, skröt helt öppet över att denna armé skulle *ange tonen* i riksdagen.

Natten mot tisdagen den **2 maj** erhöll hertig Carl en ny skriftlig abdikation från den kunglige fången på Gripsholm. Denna var identisk med avsägelsen en månad tidigare och handlade återigen bara om kungen själv och sade ingenting om hans son. Alla försök att skrämja kungen att skriva en avsägelse som också inkluderade sonens, den legitime kronprinsen Gustavs rättigheter, hade misslyckats. Varken försöken att stressa och knäcka kungen mentalt genom att hålla honom avskild och isolerad från hans familj, varken den psykiskt nedbrytande tillsynen på Gripsholm, varken skymflig propaganda, varken hotet om en förödmjukande publik utredning av hans tillblivelse eller hotet om riksrätt för påstått landsförräderi, hade fått honom att ändra sig. Gustaf IV Adolf behöll sin värdighet och integritet in i det sista, han var orubblig. Ingen kunde tvinga honom att frivilligt hugga ner Gustav Vasas stora mäktiga ek och ge upp tronföljdens blodsband. Detta spädde på nervositeten hos revolutionsfalangen i Stockholm. Samtidigt fanns tecken på att gustavianernas ställning i Stockholm blev allt starkare. Nu såg sig därför revolutionsjuntan tvungen att agera.

Landsförrädaren Trolle-Wachtmeister kallade till nytt möte samma dag. Adlersparre presenterade en rad krystade och rent patetiska argument varför kronprins Gustav *inte* kunde förbli tronföljare. Adlercreutz och Axel von Fersen¹⁷⁶, som deltog i mötet, opponerade sig mot dessa resonemang, men Adlersparre fick majoriteten med sig. I ett privat brev på tisdagen skrev Adlercreutz, märkbart frustrerad och upprörd:

"Du kan aldrig föreställa dig vad här råar för anarkistiska principer, så jag rätt nu ger dem fan allesammans! Här är ganska många, ett parti, som stundligen tilltar och som vill förklara kungen illegitim, och i följe därav kronprinsen även obehörig till tronföljden."

"De har bedragit mig!" yttrade Adlercreutz vid ett annat tillfälle över att hans eget ingripande i mars, den första statskuppen 1809, som drivits av idealistiska motiv, *missbrukats* av andra. Han hade gjort vad han gjort *för Sveriges skull*. Men landsförrädaren Trolle-Wachtmeister och buffeln Adlersparre hade utnyttjat detta för deras rent egennyttiga syftemål, eller som Adlercreutz själv uttrycker sig i ett brev, "enskilda personers hämndlystnad".

Onsdagen den **3 maj** och torsdagen den **4 maj** gjordes från revoltledarna ett sista försök att tvinga kungen dit de ville. Vaktchefen Silfversparre på Gripsholm fick i uppdrag förmå kungen att justera formuleringen av sin tronavsägelse så att även prins Gustav framtogs sina rättigheter. Och nu jävlar var det kranarna på, enligt instruktion från Adlersparres banditgång i Stockholm. Man

¹⁷⁵ *Ex factis jus oritur* kallas den juridiska princip där faktiska omständigheter utgör utgångspunkten för lagstiftning, tolkning och tillämpning; (framtvingade) realiteter, vållade genom tidigare lagöverträdelser, har företrädare framför strikt bruk av den ursprungliga lagen.

¹⁷⁶ Hans Axel von Fersen (1755-1810), svensk militärofficer, hovman och diplomat

hotade utan omsvep att göra en offentlig cirkus av bastardhistorien. Man drog upp än det ena, än det andra. Man hotade med rättsprocesser. Man hotade att obehagliga konsekvenser kunde drabba kungens mor, änkedrottningen Sofia Magdalena, om Gustaf IV Adolf ej fogade sig.

Men kungen höll fast. Orygglig. Kronprins Gustav skulle bibehålla sina rättigheter till tronföljden enligt alla normer, enligt den svenska grundlagen och enligt folkmajoritetens önskan.

Trots detta sista misslyckade övertalningsförsök sammanträdde i Stockholm senare på torsdagen riksdagens konstitutionskommitté och beslutade att *unilateralt utesluta Gustaf IV Adolfs ättlingar ur tronföljden*. När kungen ej kunde utpressas till att gå med på revolutionsmännens krav, tog man helt sonika saken och grundlagen i egna händer.

Fredagen den **5 maj** hölls ett sista möte hemma hos landsförräddaren Trolle-Wachtmeister där det skulle beslutas *vem* som skulle läsa upp deklarationen om annulleringen av Vasa stam. Man försökte pressa någon ur borgarnas eller böndernas riksdagsgrupper att åta sig denna *exekution*, men alla vägrade. Plötsligt anlände då ett snabbt bud från hertig Carl – ålderdomssvag, ryggradslös, lättpåverkad – som under ensamt begrundande uppe på slottet tydligen nu ändrat ståndpunkt och kommit fram till "att han på sitt samvete ej kunde tillåta kronprinsens uteslutande" från tronföljden.

Nu tog det hus i helvete, alltså hemma hos landsförräddaren Trolle-Wachtmeister. Hela proceduren var utarbetad för showen som skulle äga rum i Rikssalen några dagar senare, allt var klart, och så vacklar hertigen i sista stund? Trolle-Wachtmeister replikerade på meddelandet med kraftiga förmaningar och varningar om stora konsekvenser, och sannolikt pressade även Adlersparre hertigen att tänka om. Strax kom sålunda ett nytt bud att den karaktärssvaga hertigen bytt fot igen, och att prins Gustavs uteslutande var ett nödvändigt ont som ej kunde undvikas.

Den första statskuppen 1809 hade ägt rum då Sveriges kung Gustaf IV Adolf olagligen och mot sin vilja avlägsnats från sitt ämbete och fråntagits sina befogenheter, som övertogs av en revolutionsregim. Detta ingripande som letts av Adlercreutz hade skett så stillsamt och respektfullt som var möjligt. Adlercreutz hade drivits av oegennyttia och intervenerat för att undvika ett inbördeskrig. Gustaf IV Adolf hade relativt snart förlikat sig med det faktum att han personligen ej skulle återfå sitt ämbete, och varit villig att medverka till en värdig hantering av situationen, genom att frivilligt frånsäga sig sina rättigheter *under förutsättning att tronföljden i övrigt bibehölls*.

Detta *hade* också kunnat bli utgången, men landsförräddarna Trolle-Wachtmeister och Adlersparre drev då detta vidare i en annan riktning under ett latent hot om militärt våld, ett totalitärt undantagstillstånd i Stockholm, försök till kränkande utpressning, och en bedräglig underminering av riksdagens beslutsordning. När nya regimens män talat om större rättigheter och maktbefogenheter åt "svenska folket" hade de i själva verket talat endast om sig själva och sina egna privilegier. Under en bedårande vacker paroll och förevändning att blockera det "gustavianska enväldet" och ge större makt åt riksdagen så marknadsförde de sitt tilltag, men vad de *egentligen* var ute efter var ingalunda större folkdemokrati i Sverige, utan en inbördes omfördelning av makten inom etablissemanget från kungamakten till förmån för ämbetsmannaadeln.¹⁷⁷ Denna klick representerade inte svenska folket, utan sig själva. Dessutom påstod de att det var livsviktigt för dem att aldrig någonsin riskera att utsättas för "personlig hämnd" från prins Gustav för sina egna gärningar i samband med Gustaf IV Adolfs fall. Detta var undanflykten för att torpedera de släktband som i nästan 300 år burit regentskapet i Sverige.

Den andra statskuppen 1809 bestod i den olagliga suspenderingen av Vasaätten.

¹⁷⁷ Se kap 2 avsn 13 (De la Gardies riksdagsmotion den 13 januari 1810)

MAN KUNDE HÖRA EN KNAPPNÅL FALLA

Det fanns ett stort problem med Gustaf IV Adolfs avsättning. Den saknade stöd hos svenska folket.

Professor Sten Carlsson ägnar ett helt kapitel åt denna sak i sin avhandling. Inom den svenska byråkratin, ämbetsmannaväldet och diplomatiska kåren fanns många som ansåg att kungens arrestering, den nya regimen och dess politik var direkt negativa för Sverige, och i brevkorrespondens uttrycks ett kraftigt ogillande över händelserna i Stockholm och revolutionsmännen. I större delen av den svenska armén vann upprorsandan mot kungen inga nämnvärda insteg, och det finns t o m rapporter om ett myteriförsök bland vaktsoldaterna på Gripsholm i april. Prästerskapet var kompakt emot kungens avsättning, och flera vägrade först att läsa upp hertig Carls proklamationer i sina kyrkor. Samma stämningar förekom i vissa akademiska och litterära kretsar. Slutligen, hos de breda folklagren i landet, särskilt bland allmogen, hyste man starka sympatier för Gustaf IV Adolf som man fortfarande såg som sin legitime kung, med prins Gustav som den självklare tronföljaren. Trots nöden i landet förblev Gustaf IV Adolf högt respekterad för sin sparsamhet, moral och rättvisa. Och bortsett från ett par anonyma brev verkar kungen i sin fångenskap på Gripsholm ej fått mottaga några bevis på att folket skulle varit missnöjt med honom eller hans politik. Snarare fanns ett utbrett starkt missnöje mot fängslandet av honom, och det förekom på den svenska landsbygden i flera delar av landet protester och oroligheter mot detta. De nya de facto styresmännen saknade förankring i folkdjupet, de hade inte stöd hos den allmänhet som de nu arrogant utgav sig för att företräda.

Flera hade urskillningsförmågan att genomskåda *komplotten* mot kungen. En av dessa var Jacob De la Gardie.

I ett par vreda artiklar författade någon gång på våren 1809 – men ej publicerade – identifierade och förebrådde han förrädarna i kungens omgivning. En uppsats hade titeln *Också en röst av svenska folket*, vari underströks att de värsta missgreppen begåtts av kungens rådgivare och ämbetsmän, inte kungen själv:

”Gunstlingar och rådgivare svärmar kring regenter, lik de skadliga insekter, som ej kan fästa sig på ett ställe utan att såra. Deras gift insuges så lätt och inmänger¹⁷⁸ sig snart i själva blodet. --- Och han ensam straffas, och de mest brottsliga njuta lagens hägn.”

De la Gardies frustration över dessa landsförrädares vårdslösa och lögnaktiga omvälvning av Sverige är tydlig, och han menar att endast *tiden* kommer att, förr eller senare, korrigera denna historieförfalskning och ge Gustaf IV Adolf upprättelse. Även uppsatsen *En god medborgares tankar* bannade anstiftarna, och riktade ett särskilt skarpt fördömande åt hertig Carl:

”Varför var du den första, som uppgjorde den plan att störta honom av tronen? Du, Carl, och ni, riddare, i era salar hörde man salvor av ilskans genljudande hånskratt, sedan ni förlett kungen till oordentligheter. --- Uslingar, vad hade ni varit, om ni ej fordom likt dresserade hundar krupit för hans fötter?”

Men som sagt, denna text publicerades ej förrän 101 år senare genom professor Sam Clasons försorg. En annan som genomskådat revolutionsjuntans egoistiska drivkrafter och hyckleri var Döbeln, som kommenterade:

”Skulle revolution i Guds namn ske, så var Adlercreutz sätt det bättre. Han äventyrade som enskild man *sitt* liv och några andras men inte oskyldiga medborgares väl, ja hela samhällets ordning och bestånd, som Adlersparre.”

Kort efter statskuppen i mars hade kurirer avsänts till Napoleon för att inhämta dennes synpunkt i tronföljarfrågan. Den **6 maj 1809** kom svaret. Napoleons budskap var att välja hertig

¹⁷⁸ inmänga = inblanda i, tillsätta till, uppblanda med

Carl till kung, som planerat, men att *låta honom utse kronprins*. Det spännande med detta var att hertig Carls *egentliga* sympatier låg hos kronprins Gustav, men lättduperad och ryggradslös som den gamle hertigen var så hade han tendensen att alltid hålla med den som han talade med sist. Gubben var helt i landsförrädaren Trolle-Wachtmeisters, Adlersparres och andra revolutionsmäns våld.

Den **7 maj** samlades ledande representanter för alla fyra stånden på slottet. Efter ett anförande av hertig Carl tog den 32-årige hovkanslern Gustaf Lagerbielke till orda. Inför de församlade riksdagsledamöterna påstod Lagerbielke att Napoleon gärna såg hertig Carl på Sverige tron, vilket ju var korrekt, men att Frankrikes kejsare inte kunde gå med på att Gustaf IV Adolf eller hans son fick återinträda i tronföljden. *Detta var en lögn*. Napoleon hade inte alls nämnt något om detta. Lagerbielke fortsatte med att säga att tsar Alexander meddelat att han inte tänkte ingå i några fredsförhandlingar förrän Sverige hade en laglig regent. *Detta var också en lögn*. Tsar Alexander hade endast sagt att han först ville att Sverige hade ett lagligt styre. Den lömske Lagerbielkes uppsåt med sitt ljugande var att fösa in ännu tvekande partigrupperingar i tron att de *måste*, för Napoleons och fredens skull, snarast låta utropa hertig Carl till kung, upphäva Vasaätten och externrekrytera en ny tronföljare.

Torsdagen den **9 maj** öppnades riksmötet officiellt med ceremonier. Hovet, riksdagen, regimen, ämbetsmän och en mängd åskådare var församlade i Rikssalen på slottet. Åskådarläktarna hade fyllts upp flera timmar innan föreställningens början, och biljetterna hade varit mycket svåra att komma över. Alla ville se vad som skulle hända.

Kungens tron var tom, likaså kronprinsens. Stämningen var tryckt och mycket dyster, utom bland Adlersparres följe av adliga ungtuppar som kaxigt och hästskt yttrade elakheter mot de frånvarande. Hovkansler Lagerbielke läste upp en resumé om Sveriges relationer till utländska makter från 1800 fram till statskuppen 1809. Innebörden av hela framställningen var att dels ärelystet lyfta fram sin egen personliga insats i statsärendena under den första tiden av Gustaf IV Adolfs regentperiod, därefter sköningslöst misskreditera och beskylla densamme för Sveriges olyckor det gångna decenniet. Lagerbielkes skändliga framställning om sin tidigare chef som han hade att tacka för hela sin karriär, förstärkt av dramatiskt gestikulerande med armarna, brast i omdöme och ödmjukhet och väckte upprördhet hos de som bättre kände sanningen. Men Lagerbielkes trick gjorde verkan; denna skändning av Gustaf IV Adolfs namn och person var ett preludium som effektivt byggde upp stämningen inför dagen därpå. Enligt en samtida betraktare lyckades Lagerbielke "blända och blanda bort korten" så att "envar gick bort med övertygelsen, att aldrig hade en sämre och oskickligare kung regerat". Lagerbielke gjorde historierevisionismen till stor teater, och kom undan med sitt illusionsnummer, sina förfälskningar, sitt skändande av Gustaf IV Adolf.

Huvudföreställningen ägde rum den ödesdigra fredagen den **10 maj**. På förmiddagen talade Adlersparre på Riddarhuset i samma anda som Lagerbielke i Rikssalen dagen innan. Adlersparre dundrade att Gustaf IV Adolf haft "det ursinnigaste begär att bereda ett lands undergång" och att han använt sin makt "till Sveriges förstöring". Han förmanade skarpt "att svenska mäns välfärd ej lämnas till rov åt en hämndlystnad och förföljelseanda, som går i arv från fader till son".¹⁷⁹ Adlersparre, som en av pådrivarna bakom statskuppen, angav alltså återigen eventuella repressalier som skäl till att blockera kronprins Gustav från kungamakten och istället suspendera hela Vasaätten. Flera formuleringar i talet var rakt oförskämda och idiotförklarade oliktankande

¹⁷⁹ Adlersparres logik för att suspendera hela Vasaätten byggde alltså dels på påståendet att den avsatte Gustaf IV Adolf nu var hämndlysten efter det inträffade, dels att sådana destruktiva principer, värderingar och instinkter såsom hämndlystnad ohjälpligt går i arv från far till son, och att *han själv* (Adlersparre) därför skulle vara utsatt. Båda dessa antaganden är diskutabla.

ledamöter på Riddarhuset. Skjöldebrand¹⁸⁰ berättade att ”talet väckte en allmän förbittring och det hördes ett dovt mummel kring hela salen”, men ingen höjde rösten och sade emot honom eftersom juntaledaren ännu ägde Västra arméns lojalitet, och han ansågs oberäknelig, mentalt instabil.

Klockan 12 inleddes mötet i Rikssalen, plenum plenorum. Alla var där, hela riksdagen och en mängd andra. Fullpackat. Scenen iordningställd. Längst fram stod den magnifika silvertronen och till höger stod kronprinsens stol. Båda gapade återigen symboliskt tomma. Den skröplige hertig Carl inledde med ett anförande som förklarade att han fått kung Gustaf IV Adolfs uppdrag att meddela hans tronavsägelse. Denna lästes upp av Lagerbielke. Hertig Carls innersta vilja var ännu, i detta skede, att Vasa stam skulle bestå, att Vasaättens tronföljd ej skulle brytas, och att prins Gustav ej skulle förlora sin plats. Men när Lagerbielke var klar med sin uppläsning meddelade hertigen att han fått veta att adelns representanter ville lägga till något till protokollet och bad personen i fråga att yttra sig inför riksdagsmännen.

Då reste sig den 59-årige friherren Lars Mannerheim¹⁸¹ för att läsa upp den deklARATION som för alltid skulle förändra Sveriges historia. Detta skulle ske genom överrumpling, genom chock. Mannerheim skulle verkställa *exekutionen*. Detta var ögonblicket de väntat på. Adlersparre hade tidigare varit påtänkt för uppdraget att läsa upp texten – *men modlöst vägrat*. Det sägs emellertid att Adlersparre var författaren till texten.

Mannerheim tog till orda. Manuset var återigen en gemen svartmålning av Gustaf IV Adolf. Talet var utformat som ett svidande hatiskt åtal mot en anklagad som inte var närvarande, komponerat av en åklagare med anonymt ansikte, som utan rannsaking och utan opartisk jury själv ”bevisade” den åtalades skuld och äskade medhåll för det stränga straffet. Dramaturgin var slående. Hela tillställningen var *skadelystet välregisserad*. Gustaf IV Adolf anklagades för att ha övergett sina landsmän, offrat sina soldater och svikit Sverige, innan revolutionsmännen, dessa hjältar, befriade Sverige och svenskarna. Mannerheim, med sin elaka magra vinthundsfysionomi med det spetsiga ansiktet, med sin sträva och hemska röst och sitt sarkastiska tonfall, predikade från en hög läktare i den ekande Rikssalen:

”Ack mitt fädernesland! Vittnar detta om en regering ledd av Gustav Vasas anda? Olycksalige konung! Var detta den lycka, du svor ditt fädernesland? Du har brutit din ed, förverkat dina undersåtars kärlek, ävensom din krona och spira; du har själv upplöst de band som förenade dig med ditt folk! Vi är fria från våra band även utan att behöva uppsäga dem.”

Kärnan var alltså att kungen beskylldes för trolöshet och förräderi mot sitt fädernesland, och därigenom hade han, genom sina egna gärningar, ”upplöst de band” som förenade honom med svenska folket. Som en följd av detta – *quid pro quo* – var enligt Mannerheims resonemang svenskarna lösgjorda från sin lojalitet och sina plikter mot Gustaf IV Adolf. Mannerheim påstod i talet, precis som Adlersparre gjort på Riddarhuset dagen innan, att Vasaättlingars ”sannolika benägenhet till hämnd och förföljelse” annars skulle blottställa revolutionsmännen, varför *hela ätten* måste annulleras. Det angivna skälet till suspenderingen var alltså *personlig rädsla* för hämnd, en slags paranoid skuggrädsla när de påstod, som tämligen konstlad förevändning, att bibehållandet av Vasaätten kunde äventyra deras egen personliga säkerhet någon gång i framtiden. Notera att detta inte är samma sak som att det skulle vara till någon nackdel för *Sverige* om ätten bibehölls. Vad de inte sade var att suspenderingen av hela Vasaätten även var deras eget sätt att eftertryckligt hämnas på kungen, samt gav dem möjligheten att själva installera en ny kronprins som skulle medföra Norge.¹⁸² Mannerheim slutord, crescendo, löd:

¹⁸⁰ Anders Fredrik Skjöldebrand (1757-1834), svensk militärofficer och statsråd

¹⁸¹ Lars Augustin Mannerheim (1749-1835), svensk ämbetsman och politiker

¹⁸² Adlercreutz uppgav i juni 1809 i ett samtal med drottning Charlotta en annan teori. Han menade att det verkliga skälet till suspenderingen av Vasaätten var vissa personers åtrå efter berömmelse och historisk ryktbarhet ”genom att hitta på

”På dessa grunder uppsäger jag härmedst kung Gustav Adolf all tro och lydnad, förklarar *hans arvingar i nedstigande led för närvarande och kommande tider förlustiga Sveriges krona och rike*. Fria svenska män! Instämmer ni uti detta yttrande av en fri svensk man?”

I Rikssalen hördes ett ”ja” som var starkt men isolerat och varken eftertryckligt eller hjärtligt. Västra arméns yngre adelsofficerare, dessa naiva och självviktiga sprättar, ett pack jävla flinande fjuniga snorvalpar ”af börd”, hade ditkommenderats av Adlersparre och smusslats in i Rikssalen med förfalskade inpasseringspolletter fastän de ej var riksdagsledamöter, med instruktion att ropa högljutt bifall, vilket de gjorde. Men i övrigt var stämningen i den katedrallika salen tryckt och hotfull enligt ögonvittnen, och på många av prästernas, borgarnas och böndernas bänkar sade ingen ett ord.

Efter detta arrangerade ”ja” infann sig en tystnad.

Dödstystnad.

Länge.

Inte ett ord, inte en rörelse i den fullsatta Rikssalen på flera minuter.

Det var som om salen varit tom.

Man kunde höra en fluga surra.

Man kunde höra en knappål falla.

En 300-årig¹⁸³ regentätt hade just kapats.

Det *fanns* enligt flera samtida källor ett stort genuint missnöje med uteslutningen av prins Gustav ur Sveriges tronföljd. Många hade velat protestera och ropa ”nej”, men juntaledaren Adlersparre och hans lakejer hade innan ritens i Rikssalen aggressivt *hotat* de som övervägt att yppa några invändningar, och sagt att protester kunde innebära att kronprins Gustav – ett nioårigt barn – skulle komma att avrättas inom 24 timmar. Mordrykten spreds även om kungen och andra medlemmar av den avsatta kungafamiljen om någon i Rikssalen ens skulle lyfta ett finger emot Adlersparres vilja. Den som skulle våga opponera sig hotades även med våld och landsförvisning för egen del. Hela tillställningen var fullständigt riggad. Den viktiga frågan om arvsrätten till Sveriges krona avgjordes således ej genom slutna omröstning i demokratisk ordning, utan genom humbugsartad acklamation i ett iscensatt skådespel signerat Adlersparre och hans rövarpack. Ett uppgjort och osamlat ”ja” i Rikssalen framtvingades genom en ditkommenderad hejarklack, genom utpressning och varningar om militär inblandning, och med ett latent dödshot mot kronprins Gustav som hölls i husarrest på annan ort, om någon legitimist skulle våga säga emot.

Vad som just skett var inte bara grovt brottsligt utan dessutom grundlagsvidrigt, ej formenligt samt etiskt förkastligt, *och därmed i en vidare historisk kontext ogiltigt.*

något nytt”, d v s att drastiskt förändra Sveriges styrelsesätt hade för dem ett egenvärde *i sig självt* då det skulle göra upphovsmännen historiska.

¹⁸³ Man har strävat efter, i den efterkommande historieskrivningen när den franska borgarsläkten Bernadotte så småningom tagit över, att försöka söndersmula det nära 300-åriga styret av den svenska Vasaätten i småbitar. Perioden 1523-1818 splittras med detta trick sålunda upp i Vasaätten, Pfalziska ätten, Hessiska ätten och Holstein-Gottorpska ätten. Syftet med denna fintlighet är att hacka upp den tidigare kontinuiteten, reducera Vasaättens ställning i den moderna svenska historien, och klassa ner dess blodsbands makt och relevans i den efterföljande historieskrivningen. D v s omklassificeringen går ut på minska den historiska tyngden och betydelsen av varumärket Vasa i relation till varumärket Bernadotte. Men faktum är att i princip *alla* samtida brevskrivare, dagboksskrivare, memoarskrivare, krönikörer, författare och intellektuella av alla de slag, liksom hela svenska folket vid tidpunkten, refererar till tiden från Gustav Vasa till Gustaf IV Adolf och Carl XIII, som *en enhet*, Vasaätten, med fullödiga blodsband endast med undantag av Fredrik I (Friedrich von Hessen-Kassel, 1676-1751). Överallt i bevarad dokumentation så anses Gustaf IV Adolf och Carl XIII tillhöra Vasaätten, punkt. Samtliga 15 regenter som följde på Gustav Vasa var ättlingar till honom, utom just Fredrik I. Förutom att i den nya reviderade historieskrivningen som började komponeras efter 1810 hacka sönder hela Vasaätten i småbitar, så markerades även detta enskilda undantag, Fredrik I, alldeles *övertydligt* av Jean Bernadotte när tillfälle bjöds (se kap 22 avsn 25 fotnot; kap 23 avsn 8). Jmfr fotnot kap 2 avsn 3 som tar upp samma sak beträffande termen *Vasaätten* och den efterföljande språk- och begreppsmanipulationen.

Den skröplige hertig Carl var tagen och förstummad och kunde inte få fram ett ord. Kanske insåg han plötsligt konsekvenserna av vad som just utspelat sig. Människor grät tyst i salen. Efter att ha stadfäst avsättningsbeslutet fick hertig Carl hjälp av två personer att stå upp och lämnade salen under ovationer.

Den överjäste och arrogante Adlersparre själv spatserade malligt tillbaka sitt residens, militärbunkern Westmanska huset nära Adolf Fredriks kyrka, där han samma eftermiddag skrev ett hurtigt brev till sin flamma fröken Linroth att han just kommit från Rikssalen "där vi *roat oss* med att avsätta en konung, en kronprins och hela den raden i nedstigande linje". Tjolahopp.

För formens skull upprättades även en avsättningsurkund. Den **11 maj** presenterade hovkansler Lagerbielke en lagtext på pergament, fullpackad med rena lögner och anklagelser som gjorde Gustaf IV Adolf till syndabock för allt möjligt tänkbart negativt som hänt för Sveriges del. Lagerbielkes bedrägliga alster motiverade återigen upphävandet av Vasaätten med det oerhört futtiga, småaktiga, ynkliga, klena hämndargumentet, att undanröjandet av Vasaätten var nödvändigt p g a "efterkommandes ärvda tankesätt, samt genom blodsbandets sannolika benägenhet att hämnas" på de som genomfört systemskiftet. Varje enskild riksdagsman skulle bekräfta med sigill och namnteckning Gustaf IV Adolfs förlust av den svenska kronan, "samt förklara både honom och hans bröstarvingar, så födde som ofödde, förlustige Sveriges krona och regering nu och för evärdliga tider".

Den **12 maj** lästes denna riksakt upp på Ridarhuset, men flera av adelns ledamöter, i trots mot skådespelet med den arrangerade ja-kören i Rikssalen, ville nu ifrågasätta på vilka grunder kronprins Gustav *egentligen* blivit olagligt utesluten, och försökte tala till hans förmån. Flera ville lyfta ämnet till debatt men fick inte ordet av talmannen – en feg antidemokratisk taktik, d v s att inte ens ge möjlighet för avvikande åsikter att komma till tals, som i allra högsta grad lever kvar än idag 2020 i olika sammanhang – och några tystades varje gång av ljudligt hostande och fräsande som dränkte ut deras anföranden. Andra hånades. Man påminde eventuella talare i denna sak om kronprinsens egen säkerhet, och man hotade att kasta ut talare från fönstret. Flera av Adlersparres anhängare hade beväpnat sig med värjor för att injaga fruktan och tysta gustavianska sympatisörer. Alla invändningar, alla frågor, all diskussion blockerades. I andra stånd berättas om hot om avstängning från uppdraget som riksdagsledamot mot den som tvekade.

När riksakten som fulspelaren Lagerbielke författat senare började påskrivs, skedde detta av många ytterst motvilligt. Den stora majoriteten av svenska folket såg det som självklart att prins Gustav skulle bibehålla sin legitima rätt till tronföljden, och flera riksdagsledamöter ville protestera, men det cirkulerade återigen rykten om hot och obehagliga konsekvenser om någon skulle vägra. Det tog drygt två veckor att få alla riksdagsledamöter att skriva under, *helt enkelt därför att de inte ville*. Lagerbielkes dokument var inget annat än en slugt påtvingad borgensförbindelse, tillämnad att *tvinga* gustavianskt sinnade riksdagsledamöter att godkänna statskuppen. Först genom allt råare hot – grov utpressning – gav riksdagsledamöterna till slut upp sitt passiva motstånd och satte sitt namn under lagtexten. De allra sista var bondeledamöterna Eric Andersson¹⁸⁴ och Peter Svartengren¹⁸⁵, som in i det längsta vägrade sätta sina namn under skälstycket. Man lyckades till slut utpressa och betvinga dem. Kort därpå uteslöts emellertid Svartengren efter andra konflikter med bondeståndets nyutnämnde sekreterare, som var rundligt mutad och ägd av regimen. Svartengren fråntogs sin riksdagsplats med motiveringen att han var "ovärdig". Andersson, gustavian och allmoge vän, fråntogs sin riksdagsplats med samma motivering tre år senare.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Eric Andersson (1772-1871), svensk bonde och politiker (i riksdagen kallad "Andersson i Grindby")

¹⁸⁵ Peter Svartengren (1770-1841), svensk politiker och ämbetsman

¹⁸⁶ Se kap 2 avsn 21 (21 augusti 1810); kap 3 avsn 12; kap 4 avsn 3 (17 april 1812)

När fången Gustaf IV Adolf på Gripsholm nåtts av det muntliga budet om suspenderingen hade han gråtit. När han några veckor senare fick ta emot den skriftliga s k riksakten med alla påtvingade underskrifter av riksdagsledamöterna, satte han sig på en järnstol. Innan han bekräftade mottagandet av akten skrev han till att detta mottagande intygades ”med *ett fredat samvete* men med de mest smärtefulla känslor”. Därefter signerade han denna korruperade urkund med kraftigt darrande hand, förbannad och ledsen. Sin egen kopia av detta dokument kastade han i elden i den öppna spisen. *Brinn brinn brinn*.

På det exemplar som gick tillbaka till revolutionsregimen i Stockholm, skrev vaktchefen Silfversparre till en egen kommentar att Gustaf IV Adolf skulle ha ”godkänt innehållet” vid uppläsandet. I helvete heller att så någonsin skedde. Hela förfarandet hade varit lögnmakeri och historierevisionism från dag ett.

Kapitel 2 avsnitt 6

SÄRBEHANDLINGSPARAGRAFEN

I samband med händelserna våren 1809 beslöts även att Sverige skulle få en ny konstitution. Vad denna borde innehålla debatterades flitigt i varje salong i Stockholm och i otaliga skrifter och utprop. Många debattörer argumenterade för en uttryckligare balans mellan de lagstiftande, verkställande och dömande makterna. Ambitionsnivån var på flera håll än större än så. Många ville ur det feodala rikets sönderfall skapa ett nytt och framåtsträvande Sverige med en bredare demokratisk förankring av rikspolitiken i hela landet. Man resonerade kring hur den amerikanska konstitutionens och den franska revolutionens principer kunde inkorporeras i den nya svenska grundlagen.

I maj utkom en anonym skrift med titeln *Utkast till constitution, sammandragen av Norra Amerikas, Frankrikes och Englands*. Författare var en Carl Axel von Morian¹⁸⁷. Förslaget innebar bl a utökad rösträtt och tydligare maktindelning. Ett annat anonymt inlägg, 35 sidor långt, hade titeln *Försök om medlen att i Sverige förena laglig frihet med monarkisk regering*. Författare var två unga herrar Ekendahl¹⁸⁸ och af Wingård¹⁸⁹. I deras förslag kring skars arvsmonarkin skarpt och kungamakten reducerades i princip till en skugga, eller ”en plym” om man så vill. Tyngdpunkten av makten skulle ligga hos riksdagen som även skulle granska kungamakten och t o m även kunde avsätta kungen. Man skrev, med kursiverad text i originalet, ”att den stat ingalunda kan äga varaktigt bestånd, vars regering och välfärd ensamt beror av en enda persons eller en ligas redlighet och goda vilja”.¹⁹⁰ Broschyren framhöll även medborgerliga fri- och rättigheter och förespråkade full åsikts-, skriv- och tryckfrihet. Duglighet och förtjänst skulle stå i centrum för samhällsbygget, d v s *meritokrati* skulle ersätta bördsföreträden, och adelskap skulle endast kunna förtjänas genom *egna* prestationer och ej längre gå i arv. Slutligen presenterades progressiva tankar om *fångvård* istället för rått barbari, samt ett offentligt ansvarstagande för samhällets svagaste grupper.

En grupp progressiva adelsmän hade en hemlig plan att *avskaffa monarkin* och införa en republikansk författning i Sverige med en president som statschef och regeringschef. Även bland riksdagsledamöterna i bondeståndet fanns en avdelning som önskade republik. I adelns fall var republikanerna i minoritet, i bondeståndets fall blockerades en republikansk motion från att ens

¹⁸⁷ Carl Axel von Morian (1762-1817), svensk militärofficer

¹⁸⁸ Daniel Georg Ekendahl (1780-1857), svensk-tysk författare

¹⁸⁹ Carl Fredrik af Wingård (1781-1851), svensk ärkebiskop och politiker

¹⁹⁰ Jmfr kap 24 avsn 10

tillåtas att uppläsas. Blockeringen verkställdes av riksdagsgruppens sekreterare, högst sannolikt mutad därtill av mäktigare krafter.

Det förekom alltså tydliga liberala tendenser vid denna urtima riksdag, främst inom adeln och bondeståndet, med flera principer direkt hämtade från Montesquieus¹⁹¹ maktodelningslära och republikanska tänkesätt. Förutom att arvsmonarkins ställning ifrågasattes rakt ut, eftersträvade reformvänliga falanger att den offentliga makten skulle utgå från folket och att riksdagen bättre skulle representera Sveriges befolkning. Man önskade även en nivellering av kastsystemet och eliminering av det feudala privilegieväsendet med lagstadgad särbehandling av olika medborgare. Det väcktes samtidigt förslag om ett nytt bredare undervisningsväsende¹⁹², progressiv beskattning och en förstärkning av kvinnors rättigheter och ställning i samhället.

En broschyr utgiven i början av maj 1809 bar titeln *Swenska folkets röst till sina fullmäktige vid riksdagen 1809*. I denna underströk den anonyme författaren, Carl Ingman-Manderfelt¹⁹³, vikten av sann tryckfrihet och att grundläggande medborgerliga rättigheter, för alla svenskar, måste grundlagsfästas och ej utlämnas "åt någon arbiträr¹⁹⁴ mänsklig makt". Han underströk även vikten av skärpa och klarhet i konstitutionen:

"Denna grundlag bör vara så tydlig och ren, att den *varken till mening eller bokstav kan misstydas*."¹⁹⁵

Ingman-Manderfelt förordade samtidigt slopandet av börsföreträden – "som sunda förnuftet längesedan utdömt" – till förmån för lika äganderätt för alla medborgare, lika rätt till utbildning för alla medborgare, samt öppen meritokrati vid tillsättningen av offentliga tjänster eftersom förtjänst och duglighet kan *förvärvas men ej ärvas*. Han förordade även ett nytt mer demokratiskt och representativt valsystem av riksdagsmän samt avskaffandet av ståndsriksdagen till förmån för en tvåkammarriksdag, jämte inrättandet av departementsstyrelse¹⁹⁶. Ingman-Manderfelt ansåg vidare, med referens till Adam Smiths läror och principer, att "nationell välmåga" – att befärma "den allmänna välfärden" – var statens överordnade mål, och han förordade en liberalisering av den svenska ekonomin genom avskaffandet av monopol, skråprivilegier och inskränkande regleringar. Sverige skulle förhålla sig neutralt i internationella konflikter.

Sverige befann sig utan tvekan i en större omvälvning, vilket påkallade förnuft och besinning. Ett annat anonymt flygblad med titeln *Mina tankar* cirkulerade i maj 1809. Den hemliga författaren var den relativt okände 26-årige östgöten Arvid Spaldencreutz¹⁹⁷. Han framhöll vikten av att i denna historiska stund överlägga *behärskat, klokt och oegennyttigt* i de tunga ämnen som rörde Sveriges framtid. Han varnade för "vårdslös skyndsamhet i besluten", särskilt vad gällde konstitutionen. Han underströk att Sveriges sällhet förutsatte en inskränkt kungamakt, en mer demokratisk representation i riksdagen, ett enhetligare skattesystem för *alla* samhällsklasser, och förbättrade utbildningsmöjligheter för medborgarna. Man hade nu ett unikt tillfälle, menade

¹⁹¹ Charles-Louis de Secondat La Brède et de Montesquieu (1689-1755), fransk politiker, författare, statsvetare och politisk filosof

¹⁹² Se kap 24 avsn 19

¹⁹³ Carl Ingman-Manderfelt (1747-1813), svensk diplomat, författare och spion

¹⁹⁴ arbiträr = godtycklig, tillfällig, obestämd, grundande sig på individuellt hugskott eller nyck

¹⁹⁵ Jmf t ex kap 4 avsn 10; kap 23 avsn 3, 7, 11; kap 24 avsn 5, 10, 14, 18 och 20 (Jean Bernadottes vantolkning av konstitutionen till sin egen fördel)

¹⁹⁶ Ingman-Manderfelt motiverade inrättandet av olika departement med att styret av staten behövde "en enklare och verksamare organisation". De departement som han initialt förordade skulle inrättas var utrikesdepartementet, inrikes- och civildepartementet, krigs- och sjöväsendedepartementet, finans- och näringslivsdepartementet samt utbildningsdepartementet. Varje departement skulle ledas av en minister med plats i regeringen, och olika statliga verk och offentliga verksamheter skulle inordnas under de olika departementens ansvarsområden.

¹⁹⁷ Arvid Johan Spaldencreutz (1782-1828), svensk humanist och debattör

Spaldencreutz, att lägga grunden för någonting stort och betydelsefullt för Sveriges framtid, annars måste ju revolutionen anses som misslyckad.

Flygbladet tog skruv, men inte på det sätt som Spaldencreutz hoppats. Hovkansler Lagerbielke blev vred och kallade den ansvarige tryckerichefen till förhör, och även utrikesminister Engeström bannade honom hårt och kallade skriftens innehåll för "incendiärt", d v s lättantändligt och bildligt explosivt. Så skygg var man för verkliga förändringar i liberal riktning inom etablissemanget. Det som dock var allra mest provocerande i Adlersparres ögon, var Spaldencreutz maning att *ej förhastad sig* i detta kritiska läge för nationen, ej huvudstupa skynda igenom viktiga beslut utan istället agera välbetänkt och sansat. Men *beslutsbrådska* var ju exakt vad Adlersparre påfordrade, för att kunna tvinga igenom sin agenda utan utdragna kinkiga riksdagsdiskussioner! Spaldencreutz pamflett, som kom ut blott ett par veckor efter att Sveriges tryckfrihet från 1766 blivit ytterligare förstärkt i april 1809, ledde till ett cirkulär från regimen till alla boktryckare med varning om granskning av allt som hädanefter publicerades.

Arbetet med den nya regeringsformen skulle ledas av en konstitutionskommitté. Riksdagen tillsatte kommitténs medlemmar den **12 maj 1809** samt den **13 maj**. Den höll sitt första sammanträde den **14 maj**. Det nästa lilla uppdraget var att författa en ny svensk grundlag. Två dagar senare, den **16 maj**, fick kommittén åthutning av hertig Carl som ansåg att grundlagsarbetet skulle påskyndas. Adlersparre kom även överens med Västra armén om att militärt ingripa om arbetet drog ut på tiden. Ledamöterna i konstitutionskommittén jobbade så svetten rann. Fyra dagar senare, den **20 maj**, började konstitutionen bli klar. På rekordtid, mindre än en vecka, hade man alltså snickrat ihop en ny svensk grundlag i spåren av revolten mot den allenastyrande kungamakten. Och de inledande orden i § 1 i det nya alstret var:

"Sveriges rike ska styras av en kung...."

Och de inledande orden i § 4 förtydligade vidden av kungens makt:

"Kungen äger att allena styra riket..."

Vilket lysande resultat, vilken framåtanda, vilket mod!

Syftet med regeringsformen hade varit att den exekutiva regeringsmakten ledd av kungen skulle *samexistera* med riksdagen och rättsväsendet, men avvägningarna, kontrollfunktionerna och formuleringarna i den nya regeringsformen var naiva och riskfyllda. Om kungamakten i något skede skulle tillfalla en person med egenmäktiga uppsåt, så fanns nämligen en överhängande risk att denna grundlag skulle kunna förvrängas och misshandlas till bristningsgränsen för denne persons egna syften...

Adlersparre hade under våren genom sitt beteende lyckats bli allmänt avskydd i Stockholm, utom av hans egna fjuniga ungofficerare. Dessa arroganta snorvalpar – som blott kunde åberopa pappas vapensköld och förmögenhet men i övrigt hade *inte ett dyft* att komma med – var Adlersparres underhuggare och de enda personer som juntaledaren umgicks med. I Adlersparres bunker på Drottninggatan, där han låst in sig, tävlade de barnsligt i att hitta på kränkande tillmälen för den avsatta kungafamiljen. Västra arméns obefogade och sysslolösa närvaro i huvudstaden ifrågasattes alltmer, och dessutom behövdes ju alla militära resurser på andra håll när ryssarna fortfarande pressade på. Ryssarna hade redan tagit Piteå, och den **21 maj** fick riksdagen i Stockholm veta att de nått ända ner till Skellefteå. Snart skulle de hota Umeå.

Adlercreutz, som hade högsta befälet över Sveriges militär, uppmanade Adlersparre att marschera med Västra armén norrut för att rädda Västerbotten, men fick följande dryga svar:

"Jag tillhör Västra armén och lämnar inte Stockholm på andra betingelser än att återvända till västra fronten. Men under nuvarande förhållanden är min närvaro i huvudstaden nödvändig."

Denna attityd kan, återigen, jämföras med Adlersparres egen högstämda proklamation från mars med den skriftliga förpliktelsen att "ej en aln mer av svenska fosterjorden överlämnas i fiendens hand", som snabbt glömts sedan han tillskansat sig själv en central maktposition. Adlersparres småbarnstrotsighet gjorde att trupper ända nerifrån Östergötland måste

kommenderas upp till Umeå. Adlersparres egentliga uppsåt med sin armés märkliga ockupation av huvudstaden var att, efter suspenderingen av Vasaätten, övervaka riksdagens fastställande av ny konstitution, kungens kröning samt valet av Christian August till tronföljare. Adlersparres militära maktuppvisning i Stockholm understöddes av hans hemliga polis, som förföljde och ofredade verkliga och inbillade motståndare. Personligen höll sig Adlersparre dock borta från offentligheten efter kuppen mot Vasaätten, "hemlighetsfull och fördold" som en betraktare noterade.

Konstitutionskommitténs grundlagsförslag debatterades. De kraftigaste invändningarna kom från bondeståndet, som med stöd av demokratiska principer krävde *rättvisa* och *likabehandling*. Rättvisekraven rörde främst den irriterande särbehandlingen av olika grupper samhällsmedborgare. Bondeledamöternas anföranden var sprungna ur folkets eget hjärta, ur den trälände och förbisedda massan av Sveriges invånare. Den stora diskriminerade majoriteten. Den fråga som blev symboliskt viktigast var att § 114 om adelns ståndsprivilegier skulle bort ur grundlagsförslaget, då skatteförmåner och favörer åt en liten utvald elit på övriga folkets bekostnad inte längre var moraliskt försvarbart.¹⁹⁸

Några enskilda reformvänliga ledamöter ur adeln höll med. Nils Silfverschiöld¹⁹⁹ yttrade den **2 juni**:

"Vi, som är födda till privilegier, borde vara de första att inse hur *rättmätigheten* länge stridit emot vad lagen givit oss. Vi bör med lugn kunna övertyga oss, att oskäligen lagar en gång bör jämkas --- rättigheter, som vi äger till våra medborgares skada, och som rättvist ådrar oss deras avund och förtrytelse. --- Må vår adelhet huvudsakligen bestå däri, att vi glömmet allt, till och med våra personliga fördelar, för ett sant, rättvist och gott ändamål."

Motståndet var emellertid intensivt från de som diggade feodalismen och kastsystemet. Flera i den s k "herreklassen" talade överlägset och hånfullt om tramsiga begrepp som folkrepresentation och jämlikhet, ansåg idén för oförskämd och kallade bondeståndets riksdagsledamöter för "de hundarna". Andra refererade rutinmässigt till den svenska allmogen som "packet", "pöbeln", "bondlurkarna", "den aldrig tänkande hopen" och "den okunniga menigheten". Termen *demokrati* var närmast ett skällsord i vissa kretsar, och en dagboksförfattare konstaterade förfäret vid denna tid att "det är otivelaktigt att ett starkt *demokratiskt* parti finnes mitt ibland oss och tillväxer i mörkret".

Samma dag erhöll riksdagsstånden det formella och justerade grundlagsförslaget. Och samma dag – med en sällsam tajming, kan tyckas – spreds nyheten i Stockholm att ryssarna erövat Umeå, och det gick falska rykten om att de även tagit Gävle. Detta rykte, som kom ut *precis* när det var dags för riksdagen att ta ställning till förslaget, inskräppte alltså ytterligare *skyndsamhet* i beslutsprocessen. Sålunda en enorm press på samtliga skeptiker att genast foga in sig i ledet och stödja grundlagsförslaget, hur bristfälligt det än var. På kvällen den **3 juni** kallade hertig Carl till sig talmännen och nyckelpersoner i alla fyra riksdagsgrupperna och pressade dem att avsluta överläggningarna, men en bonde invände oblygt att privilegiefrågan ju ännu var olöst, vilket hertigen besvarade med kyla och syrlighet. Den **4 juni** kommenterade mönstersvensken Lars Mannerheim i ett privat brev böndernas ovilja inför särbehandlingsparagrafen, och kallade bondeståndet för ett "förvillat rått samfund". Mönstersvensken Adlersparre pressade också på förloppet på sitt eget sätt genom att hota med militärt våld mot riksdagsledamöter om det behövdes för att få dem att bestämma sig, eftersom hans egen armékår ju ännu ägde huvudstaden.

¹⁹⁸ Inledningen av § 114 löd: "Konungen låte samtelige riksens ständer deras privilegier, förmoner, rättigheter och friheter åtnjuta"

¹⁹⁹ Nils Silfverschiöld (1753-1813), svensk militärofficer, godsägare och politiker

Den utsatta dagen för riksdagens omröstningar, den **5 juni**, bifölls grundlagsförslaget rappt av adeln, prästerna och borgarna. *Men inte av bönderna.*

Grundlagstexten innehöll fortfarande väsentliga brister. Skillnader i rättigheter, skyldigheter och möjligheter för olika medborgare inom en stat är fröet till inre spänningar som i sin tur hämmar landets utveckling och kan leda till desintegration. Det var därför viktigt med *likvärdiga grundförutsättningar* för alla medborgare, ansåg allmogens företrädare 1809. Bördornas ojämnhet hade blivit extra tydliga under det förgångna kriget med lantvärns krisen. En bondeledamot, Anders Pettersson²⁰⁰, talade denna dag om hur allmogen inte längre klarade trycket av de bördor som vältrades på den. Ledamoten Jan Nilsson²⁰¹ förklarade samtidigt också att resurserna nu var uttömda och att många var oförmögna att ens leva själva, alla slutade på minus. Hans kollega Matts Persson²⁰² argumenterade för en successiv övergång till *lika beskattning av all jord i riket*, ej disproportionerligt tunga skattebördor för en del samtidigt som staten gav full skattefrihet åt några utvalda favoriter bland landets invånare.

Men det symboliska röda skynket, § 114 om vissa utvalda gruppers företrädesrätter och positiva särbehandling, kvarstod i KUs grundlagsförslag.

De övriga stånden försökte nu på olika sätt tvinga bondeståndet att rätta in sig, dock utan resultat. Sent på eftermiddagen godkände emellertid även bondeståndet grundlagsförslaget *med villkoret att § 114 ströks*. Man sköt därmed problemet framför sig. Det laddade datumet den **6 juni**, en tisdag, var hela riksdagen återigen samlad i Rikssalen på Stockholms slott. Det var en fin försommardag, klar himmel, lugn och skön. Hertig Carl, i amiralsuniform, höll ett kort tal som flera gånger avbröts av att han själv brast i gråt. Han förklarade att han godkände den nya regeringsformen och var villig att emottaga kronan. Det sköts salut från Blasieholmen och Skeppsholmen, hundratals skott. Ett förbannat skjutande för en så medioker grundlag jämte utropandet av en direkt olämplig och helt olaglig kung.

Men fortfarande saknades bondeståndets godkännande av denna regeringsform! Och så länge detta godkännande saknades kunde konstitutionen ej träda i kraft. Innan bönderna skrivit under konstitutionen kunde man därför varken kröna kungen eller välja tronföljare. Bönderna hotade därmed genom sin vägran, omedvetet, att kullkasta Adlersparres grandiosa revolutionsplan.

Ståndets talman Lars Olsson²⁰³ *förbjöds* den **12 juni** av sin riksdagsgrupp att underteckna grundlagen innan kravet på annullering av § 114 hade godkänts av de övriga stånden. Detta irriterade givetvis den adlersparreska regimen, som via nyutnämnde hovkanslern Gustaf af Wetterstedt den **15 juni** lät utfärda en skrivelse åt de övriga tre ståndens talmän. Innehållet meddelades deras riksdagsgrupper den **19 juni**, emedan bondeståndet, såsom en psykologisk härskarteknik, endast erhöi en kännedomskopia. Skrivelsen klandrade böndernas önskan om likabehandling som ansågs "medföra de våldigaste följder för samhällsordningens och för äganderättens bestånd", och upphöjde de övriga ståndens "oegennyttia" och "patriotiska tänkesätt". Samma kväll möttes alla fyra ståndens talmän och hertig Carl på slottet, där hertigen i ett skarpt anförande förebrådde bondeståndet för "oskäligen begär".

Trots denna press så fastställdes tisdagen **20 juni** vid ett möte i bondeståndets riksdagsgrupp, med "ett högt och ljudligt ja", att ståndets företrädare Lars Olsson fortfarande *ej* ägde rätt att underteckna regeringsformen innan övriga stånd gått bönderna någonting tillmötes i jämlikhetsfrågan. Man litade helt enkelt inte på Lars Olsson. Och denna misstänksamhet var sannerligen befogad. I en senare påträffad kvittens, publicerad 1938 i en artikel av professor

²⁰⁰ Anders Pettersson (1775-1825), svensk bonde och politiker

²⁰¹ Jan Nilsson (1763-1814), svensk bonde och politiker

²⁰² Matts Persson (1754-1809), svensk bonde och politiker

²⁰³ Lars Olsson (1759-1832), svensk bonde och politiker

Torsten Gihl²⁰⁴, framgår att Olsson just denna tisdag, när hans ståndsledamöter *inte* tillät honom att sälja ut dem i denna fråga, mottog 500 riksdaler²⁰⁵ av hovkansler Wetterstedt "till bestridande av hemliga utgifter" enligt muntlig överenskommelse med den nya regimens ledande aktörer. Beloppet motsvarade flera årslöner för de medborgare som Lars Olsson var stadd att företräda. Lars Olsson, som ska markeras som en skitstövel i den svenska historieskrivningen, var mutad, korrupt och ohederlig ända in i mörkret, och stod vilken minut som helst villig att sälja ut hela riksdagsgruppen – och därmed hela den svenska allmogens intressen – för egna personliga fördelar för honom själv.

Oaktat böndernas ultimatum så fortskred förberedelserna med den påkostade ceremonin för kungens kröning och hyllning. Vid midsommartid den **24 juni** byggdes läktare, restes kolonner och spikades på en upphöjd plattform för tronen. Men bönderna stod fast vid sina jämlikhetskrav, och hertig Carl blev allt otåligare, samtidigt som adeln vägrade vika från sina medfödda företrädesrättigheter. Man skrämdes dock alltmer av den hos allmogen nyväckta medvetenheten om människovärde och obundenhet. Adelns inställning har beskrivits som en uppvisning i klassförakt, maktlystnad, egenkärlek och frånstötande girighet utan ett enda rationellt argument att luta sig mot, blott floskler som "gammal hävd", "tradition" eller helt enkelt det nakna cirkelresonemanget att "lagen säger så", utan att inse att dåliga lagar faktiskt kan och ska ändras.

Den vida majoriteten av Sveriges befolkning tillhörde den rurala lantbruketsbefolkningen. Den omvälvande tiden på senvåren och försommaren 1809 var bondeståndets chans i rikspolitiken att genomdriva viktiga strukturella förändringar. Man hade väntat länge nog.

Den **25 juni** bestämde bönderna att för de övriga stånden presentera ett kompromissförslag. Fastän detta förslag egentligen lät stora delar av det svenska särbehandlingssystemet kvarstå, var detta ändå ett steg mot en social omstöpning som på sikt kunde innebära ståndssamhällets fullständiga utplånande. Med adeln tvärvägrade. Och klockan tickade. Adlersparre såg sin stora framstressade revolutionsprodukt riskera att gå om intet. Någoting måste göras.

Via "bearbetning" och "övertalning" av Adlersparre och sannolikt även Lagerbielke samt den sluge, etikbefriade publicisten Grevesmöhlen²⁰⁶ lyckades de få några av bondeståndets ledande män att vända runt och ge upp sitt motstånd. I synnerhet demagogen Grevesmöhlen inflytande sägs ha varit avgörande. Ett ögonvittne berättar att bl a "brännvin och brorsskålar" bidrog till att mjuka upp flera bondeledamöter. Måndagen den **26 juni** i ett brev till sin Louise Linroth, följt av en liknande resumé några dagar senare, skrev Adlersparre att han också personligen bearbetat nyckelpersoner i bondeståndet och drivit över dem på sin sida så att konstitutionen kunde godkännas.

När bondeståndets riksdagsgrupp samlades samma eftermiddag uppstod så en intern konflikt. Några ledamöter anklagades för att ha förhandlat med Adlersparre och Grevesmöhlen och blivit mutade. Osämja uppstod nu *inom* bondeståndet. Denna splittring var Adlersparre givetvis inte sen att utnyttja. Han skyndade upp till hertig Carl och manade honom att agera snabbt. Följande morgon, tisdagen den **27 juni**, kallades hela bondeståndet att "genast" inställa sig i Stora galleriet på slottet. När alla var samlade klockan 09:30 öppnades dubbeldörrarna från Vita kabinettet och hertig Carl inträdde, makligt, majestätiskt och andäktigt. Klassisk rojalistisk dramateater. Han tog emot dem personligen, förmanade ganska skarpt de "förledda" inom bondeståndet, överöste sedan ledamöterna med smörigt smicker och i ett högtidligt tal, som skrivits av vinthunden Mannerheim, *lovade* han dem att personligen arbeta för en jämkning av

²⁰⁴ Karl Sigurd Torsten Nilsson Gihl (1889-1972), svensk historiker och arkivarie

²⁰⁵ 500 riksdaler banco år 1809 motsvaras år 2020 av ca 88 000 kr (KPI), 370 000 kr (guldpriindex) alt 4,1 mkr (arbetarlöneindex)

²⁰⁶ Carl August Grevesmöhlen (1754-1823), svensk ämbetsman, publicist och debattör

adelns privilegier och skyldigheter framgent, och att alla dessa frågor skulle avgöras senare under denna pågående samt nästkommande riksdag. Detta tal och allvar, dessa löften, denna högtidliga inramning och demonstrerade förtrolighet *förförde* bondeståndets ledamöter. De *litade* på att deras framtida kung, hertig Carl som om två dagar skulle bli Carl XIII, menade vad han sade. Bondeståndets riksdagsmän svängde sina hattar och ropade "leve kungen!".

Tricket hade lyckats. Bondeståndets talman Lars Olsson skrev under detta *hastverk* till konstitution, regeringsformen från 1809, personligen välmotad, eventuellt i kombination med någon slags naiv förhoppning om att särbehandlingsfrågan skulle lösas förmånligt framgent. Men bondeledamöterna – den stora svenska folkmajoritetens företrädare i rikspolitiken – hade grundlurats!

Regeringsformen 1809, den nya upphaussade grundlagen, bekräftade med allra största tydlighet att häxjakten på Gustaf IV Adolf och hopspunna lögner om hans regentskap ingalunda främst utgått från några stora, omvälvande, liberala framtidsideal för Sverige som nation, utan snarare motsatsen. Regeringsformen 1809 blev en åtgärd för att *bibehålla* den egna makten inom det aristokratiska ämbetsmannaväldet och mota bort demokratiska och liberala påhitt.

Jämlikheten fick vänta några sekel.²⁰⁷

Kapitel 2 avsnitt 7

NORGE FÖR 10 000 RIKSDALER

Det rådde elände och *misär* i Sverige. Allmogen på landsbygden och städernas underklass led svårt under sträng fattigdom, nödställdhet och sjukdomar i spåren av lantvärnskrisen. I den översta spetsen av samhällspyramiden märktes dock inte samma trångmål. Gustaf IV Adolf, som levte sparsamt som person och fört ett återhållsamt hov, hade ju i flera desperata försök försökt mildra lantvärnets, arméns och nationens nödställdhet med sitt eget privata sparkapital. Men efter att hans farbror Carl och dennes gemål Charlotta fått börja bestämma i Stockholm blev det nya bud. Ett stort renoveringsprojekt på lustslottet Rosersberg strax norr om Stockholm igångsattes, där fem nya *paradrum* iordningställdes 1809 inklusive ett påkostat konseljrum, ett dyrbart rådsförmak och en ny praktfull sängkammare åt Charlotta, designad av Gjörwell²⁰⁸ utifrån imponerande fransk imperiestil med sängalkov och draperier, guldornerade väggar, en enorm tjock handvävd mönstrad matta, förgyllda kandelabrar och snidade möbler av kostbaraste snitt. Ingen blygsamhet i pyramidtoppen inte, när resten av landet dukade under.

Samtidigt hade budgeten för den rojalistiska högtidsveckan i Stockholm tillåtits skena iväg för byggnationer, dekorationer, musikarrangemang, traktering, säkerhet och annat. Juvelerare Olof Carlström²⁰⁹ i staden hade förevisat kungakronan som var av guld med svart emalj, diamanter och rubiner. Drottningkronan var av silver och diamanter, där blott den enskilt största diamanten värderades till 9000 riksdaler²¹⁰. Kungens kröningsmantel, fem meter lång, var av purpursammet utsmyckad med guld, pärlor och hermelinpälsar. Drottningens kröningsklänning var av silvertyg med ett nästan fem meter långt släp, allting utsmyckat med guldkronor och andra dekorationer. Samtidigt låg Adlersparres armé sysslolös kvar i Stockholm vecka efter vecka. Det

²⁰⁷ De sista formella adelsprivilegierna avskaffades 2003, men börsföreträden lever ännu år 2020 kvar i andra former.

²⁰⁸ Carl Christoffer Gjörwell (1766-1837), svensk arkitekt

²⁰⁹ Olof Carlström (1766-1825), svensk juvelerare

²¹⁰ 9000 riksdaler banco år 1809 motsvaras år 2020 av ca 1,6 mkr (KPI), 6,6 mkr (guldsprisindex) alt 74 mkr (arbetarlöneindex)

sades att enorma summor, 75 000 riksdaler²¹¹ i veckan, togs ut från riksbanken för att finansiera Västra arméns meningslösa uppehåll i huvudstaden.

Stor pengarullning i samhällstoppen alltså. Alltid skönt och bekymmersfritt när någon annan betalar!

Kröningen i Storkyrkan när hertig Carl formellt blev kung Carl XIII ägde rum torsdagen den **29 juni 1809**. Två dagar senare, lördagen den **1 juli**, ägde en särskild hyllningsceremoni rum, olämpligt nog på Skeppsbron just precis framför den mördade brodern Gustaf III:s staty. Silvertronen stod uppställd på en scen under en trönhimmel av blått siden med guldkronor. Hoffolk, ministrar, diplomater, riksdagsledamöter, ämbetsmän, dignitärer och Stockholms samlade överhet hade parkerats på läktare vid sidan om tronen och framför den i form av en halvcirkelformad amfiteater. Allmänheten trängdes överallt för att åse jippon.

Det pampigt regisserade spektaklet var dock uppenbart för alla att genomskåda. Det berättas vid denna tid i källmaterialet om en värdshuspiga på Djurgården som under kröningsdagen grät över statsfångarna på Gripsholm. Det berättas om daladrängar som under en matrast talade om revolutionsmännens egenmäktighet och rättsvidrigheten i fängslandet av den legitima kungafamiljen och särskilt prins Gustav. Och det berättas om hur en handelsman som åsåg hyllningsceremonin från ett fönster i Müllerska huset²¹² i Gamla stan hånfullt konstaterade:

”Nu drömmer den stackars kung Carl XIII att han regerar, och han vet inte att de *egentliga* regenterna står där bakom hans stol, samt att han i deras ögon liksom i allmänhetens inte är annat än en skuggbild.”

Närmast bakom Carl XIII:s silvertron stod Adlersparre.

Enligt ett ögonvittne var gratulationerna på Skeppsbron så glesa och tama att officerare och underofficerare ur Västra armén fick slå till de utposterade soldaterna med sina värjor för att tvinga dessa att ropa hurra. Hyllningsceremonin tog fem och en halv timme. Efter att Carl XIII låtit en lång rad överhetspersoner defilera förbi och kyssa hans högra hand i 2 timmar och 3 minuter, återvände han till slottet.

Dessa dagar utdelades ymnigt med titlar och medaljer av kung Carl XIII, såsom kungar gör för att belöna ådagalagd lojalitet och köpa sig framtida lojalitet hos inflytelserika personer i samhället. En observatör har kallat det inträffade för ett ”ordensregn”. Det dekorerades med Serafimerorden, Nordstjärneorden, Svärdsorden och Vasaorden. Svärdsorden, för förtjänster i krig, utdelades till officerare som aldrig varit i närheten av krig. Det utdelades friherreskap och grevskap. Mängder av män som medverkat till revolutionen befordrades och fick nya titlar. Familjemedlemmar och släktingar till landsförräddaren Trolle-Wachtmeister främjades särskilt, likaså tillhörde officerarna i Västra armén de allra mest gynnade; en fullkomligt pervers uppsjö utmärkelser och förmåner tilldelades denna armé och det hände att en och samma person fick både två eller tre olika utmärkelser. Rekordet sägs ha varit *fem* utmärkelser till en och samma person. Proportionerna var anstötliga. Det fanns inga andra perspektiv än egen vinning. Adlersparre hade anhållit om befordringar av 88 personer vid värmäländska divisionen, vilket godkändes utan prut av Carl XIII. Varje regemente fick flera nya svärdsridare.

Adlersparre själv hade i mars strax innan revoltarméns ankomst till Stockholm skrivit i ett brev att han – ack så nobelt och storsint – ej skulle mottaga någon annan befattning än den han redan innehade såsom överstelöjtnant, än mindre någon befordran eller utmärkelse. Men sedan dess hade han ju blivit statsråd, och i samband med kröningen av Carl XIII och dagarna som följde

²¹¹ 75 000 riksdaler banco år 1809 motsvaras år 2020 av ca 13 mkr (KPI), 55 mkr (guldpriindex) alt 620 mkr (arbetarlöneindex)

²¹² Nuvarande adress Skeppsbron 2

upphöjdes han till såväl överste som generaladjutant, kommandör av Svärdsorden samt friherre. Detregnade vedermälen. Befattningar av dryg rang och dryg kostnad för staten.

Döbeln, med bindel om pannan men med klar blick, hade några veckor tidigare anmärkt att det blott vore ironi att kalla Adlersparre för en stor man. Döbeln hade också öppet talat om sitt ogillade av revolutionsmännens tillvägagångssätt och uppsåt. Kanske var det därför som han, en av Finska krigets starkaste fosterlandsvänner, nu exkluderades *helt* från utmärkelser, gratifikationer och erkännanden i samband med Carl XIII:s kröning. Detta samtidigt som futtiga, krakaktiga eller fullkomligt överksamma icke-prestationer hos godtyckliga, redan överbefordrade men oföränderligt inkompetenta mellanchefer premierades. Alltså såsom det fungerat i alla tider; kompisskap och rätt åsikter belönas, men ej objektivt bedömd förtjänst och duglighet. Först efter kraftiga klagomål från flera personer, inklusive såväl Döbeln själv som Adlercreutz, erhöll Döbeln några veckor senare en befordran.

Alla dessa luftbelöningar till sina egna lakejer utdelades medan revoltchefen Adlersparre själv fortsatte sina oerhört småsinta och lumpna ansträngningar att underminera ett annat av Finska krigets lejon, Adlercreutz, både personligen och karriärmässigt. En episod som omtalas i många källor är t ex när Adlersparre såg till att inhibera Adlercreutz övertagande av livregementsbrigaden, som Adlercreutz var korad att erhålla av Carl XIII. Adlersparre hade arrangerat så att överlämningsceremonin på slottet saboterades och att Adlercreutz förnedrades och berövades sin tacksamhetsgåva. Samma kväll *firade* Adlersparres underhuggare denna "seger" över Adlercreutz med en blöt tillställning på värdshuset Blå Porten på Djurgården. Ren och skär elakhet, illvilja, missunnsamhet och skadeglädje genomsyrade Adlersparres tänkesätt och handlingar gentemot alla sympatisörer av prins Gustavs rättigheter under tiden i Stockholm våren och sommaren 1809.

Andra som till stor del förbisågs under Carl XIII:s ceremonidagar var den Finska armén som helhet för dess insatser 1808-1809, som i oändligt större grad än Västra armén förtjänade tacksamhet och uppmärksamhet. Men Finska arméns förtjänster hade hastigt glömts. Adlersparres bearbetning av kungen, den ryggradslöse Carl XIII, vid upprättandet av belöningslistorna hade resulterat i detta. Slutligen kan tilläggas att tiotusentals lantvärnisters uppoffringar för Sverige 1808-1809, många med sitt liv eller sin fysiska och mentala hälsa för resten av livet som insats, givetvis fick noll erkännande.²¹³

Den nya kungens konselj hade även den komponerats under stark inrådan av Adlersparre jämte Lagerbielke, och blev sålunda en renodlad revolutionsregim. Adlercreutz förnekades en plats runt bordet, trots att det var han som osjälviskt argumenterat för att Adlersparre skulle bli del av interimsstyret i mars för att få en bred och balanserad representation! Nu såg Adlersparre till att stoppa Adlercreutz vidare inblandning i regeringsärendena av ren jävelskap och hämnd, därför att Adlercreutz tidigare talat för prins Gustavs rättigheter. Likaså blockerades riksmarskalk Axel von Fersen, som hyste samma sympatier. Till krystad förevändning för uteslutningen av Fersen angavs att han "hade för hög rang" för att platsa i konseljen. Adlercreutz eller Fersen hade ej velat erkänna uteslutningen av prins Gustav ur tronföljden, men hade tvingats därtill efter att Adlersparre sagt att prins Gustavs liv annars var i fara, då Adlersparre själv "inte kunde ansvara för vad hans armékår i sitt fantastiska raseri skulle kunna företa sig".

²¹³ Några veckor senare, den 7 augusti 1810, kommenterade Adlercreutz i ett privat brev till Döbeln den absurt snedvridna utdelningen av utmärkelser och befordringar: "Länge har jag känt vår nations missunnsamhet och fallenhet för små intressen, men icke kunde jag tro, att man så hastigt skulle glömma Finska arméns förtjänster, uppoffringar och bemödanden för att försvara Sverige. --- Rätteligen är det en faktion, som vill hjälpa sig upp och skörda frukten av *andras* mödor och arbeten. Sådant kan dock icke länge äga bestånd, utan förtjänar endast förakt och medlidande." Döbeln själv kommenterade i ett brev till Adlercreutz den 10 oktober 1810 att "Västra arméns erhållna belöningar *förolämpar* alla andra".

Adlersparre var en lurig och skrupelfri politisk taktiker, och en burdus retoriker. Genom att övertala, här och där *dupera* likasinnade eller lättledda ämbetsmän och officerare, vann han fördelar i maktspelet.

Så långt revolutionen. Men hur mycket hade egentligen förändrats sen den där måndagen i mars när Gustaf IV Adolf greps? En senil, orkeslös, oengagerad, maktgirig, intrigerande, ynkligt karaktärssvag, kedjerökande och byxpinkande gubbstrutt – alltså Carl XIII – hade tagit sin unge strävsamme och principfaste brors sons plats på tronen. Och den nya konstitutionen, som *hade kunnat* lägga grunden för progressiv framtid för Sverige genom bl a en distinkt definierad maktdelning, hade istället bevarat maktkoncentrationen inom ett skyddat etablissemang och i övrigt blivit ett slarvigt hafsverk med ogenomtänkta och naiva anordningar, ett lapptäcke med urvattnade lösningar utan beständighet och trygghet för framtiden.²¹⁴ Och den nya regimen, efter att alla gustavianer rensats ut, sågs allmänt som en klick egennyttiga män som drevs av inrikespolitisk härsklustnad och hämndbegär. Armfelt ansåg att revolutionen var en "stråtrövarbragd" utförd av "en hop sammankopplat patrask", som alla ansåg sig berättigade "att styra riket och utöva hämnd eller ge beskydd efter godtycke". Andra har kallat revolutionsmännen för slöa, korrupta, misslyckade ämbetsmän och "operett-dramatiska militärer som just begått landsförräderi". Och Finland var likväl förlorat, Sverige låg fortfarande i krig med tre utländska stater och den ryska armén pressade på, samtidigt som Adlersparre höll Sveriges huvudstad i beläringstillstånd med sin uppviglade insurgentarmé istället för att bidra till försvaret av rikets gränser. Napoleons högeligen emotsedda gunst uteblev; kejsaren avspisade Sverige med komplimanger och fraser utan betydelse.

Så var ställningarna vid halvårsskiftet 1809.

Grattis Sverige.

Snygga statskupper. Verkligen.

Efter påtryckningar från Adlersparre hade hertig Carl redan i maj, olagligen och utan att ha mandat därtill, i hemlighet erbjudit tronföljden åt den norske ståthållaren Christian August. Hertig Carl hade själv egentligen velat, som tidigare påpekats, att kronprins Gustav skulle behållas som tronföljare, men Adlersparres övertalning hade fått den velige hertigen att ge med sig. Adlersparres huvudargument var att med Christian August skulle ju automatiskt följa Norge, och "landets intressen måste gå före individens, gällde det än en kungason". Alltsedan dess hade Adlersparre både öppet förespråkats sin kandidat och med propaganda energiskt bearbetat den allmänna opinionen i samma riktning genom att sprida ut lösa rykten i Stockholm om hur ivriga norrmännen ju var att förena sin nation med Sverige. Blev Christian August vald skulle Norge tillfalla Sverige, hette det, och "norrmännen önskade inget hellre än att bli förenade med oss". Anledningen till att Adlersparre pressat på med sin kandidat i flera månaders tid, och nu småjaktat ville få riksdagsbeslutet överstökad och Christian August snarast därpå installerad i Stockholm, var att först då kunde det eviga utestängandet av Vasaätten säkras. Historikern Elof Tegnér²¹⁵ har beskrivit situationen som att "ingenting var Adlersparre och hans män förhatligare än tanken på Vasadynastins bevarande".

Den 7 juli framlade kungen propositionen, författad av hovpropagandisten Lagerbielke, för riksdagens hemliga utskott²¹⁶ som *entydigt beskrev* till punkt och pricka vem regeringen ville att

²¹⁴ Redan ett par månader senare, i september 1809, kommenterade drottning Charlotta i sin dagbok att "allmänt var man utledsen på konstitutionen, insåg dess brister, och att den icke utan vissa ändringar skulle kunna bibehållas". I december, alltså bara ett drygt halvår efter antagandet, skrev Wetterstedt om regeringsformen att den tappat oerhört i anseende och framstod alltmer som "en föråldrad skönhet, som blivit för mycket älskad och våldförd i dess unga dagar". Under hösten arbetade flera statsråd, ämbetsmän, riksdagsledamöter och t o m kungen själv på nya, egna förslag på en reviderad regeringsform.

²¹⁵ Elof Kristofer Tegnér (1844-1900), svensk historiker och biblioteksman

²¹⁶ hemliga utskottet = riksdagsutskott som behandlade känsliga ärenden under sekretess

utskottet skulle föreslå till svensk tronföljare, *utan att nämna honom vid namn*. Efter denna charad så beslutade den **14 juli** utskottet följdenligt, i linje med Adlersparres plan och under hans lobbyverksamhet och via hans lakejer i utskottet, att föreslå riksdagen att omedelbart utse Christian August till tronföljare. Men utskottsbeslutet hade egentligen endast stöd av tre av fyra stånd. Bondeledamöterna ville att man först skulle *diskutera* saken med Christian August själv, innan man *ensidigt* utkorade honom. Dock hade regimen en baktanke med detta, som var att ett ensidigt utkorande skulle framkalla en schism mellan Norge och Danmark, som skulle underlätta ägarbytet av Norge. Utskottsbeslutet präglades av jäkt och hets, där man med en lång rad argument diktade ihop varför det var viktigt att få hit tronföljaren snarast möjligt. Ett av argumenten var att ifall Carl XIII föll ifrån innan Christian August befann sig i Sverige "skulle riket falla i anarki och värnlöshet", och ett annat var att "så länge tronföljarvalet var oavgjort skulle tänkesätten i Sverige vara och förbli delade; efter valet kunde man hoppas på lugn och enighet". D v s man ville i och med valets fullbordan permanent tysta gustavianerna. Samma dag författades Carl XIII:s tronföljarproposition till riksdagen, där återigen *tidsaspekten* var ett huvudsakligt skäl; hastigt och omedelbart skulle det ske. Själva propositionen jämte den lobbyverksamhet som senare föregick omröstningarna har, i Sjövalls avhandling på ämnet, beskrivits som "minst sagt färglagd".

Adlersparre hade alltså väldigt bråttom att få Christian August på plats. Men inte att försvara landet. Stockholm hade just nåtts av budet att norska trupper trängt in över gränsen i Jämtland. Adlersparre hade redan några dagar tidigare *beordrats* att bege sig "så fort kunde ske" till gränsen med sin armé för att försvara Sverige, men visade själv ingen håg för sådana petitesseer. Spelet om tronföljden var viktigare, och han satt kvar i Stockholm, dag efter dag.

Den **15 juli** blev bönderna först med att bifalla propositionen. Adlersparre hade dessförinnan bearbetat bondeledamöterna med vackra ord och lockelser som han inte alls hade täckning för, samtidigt som han kryddat sitt språk med svordomar som "förbannat" och "fan", vilket gått hem.

Den **17 juli** på kvällen innan de övriga tre stånden skulle rösta om tronföljarpropositionen beordrade Adlersparre full kupperberedskap inom sin armé i Stockholm. Hans officerare bevakade gatorna och satt påklädda på sina rum natten igenom med skarpladdade gevär.

Natten förblev lugn, men kort innan frågan skulle avgöras av riksdagen den **18 juli**, samlades hos adelns ledamot Rutger Macklean²¹⁷ en grupp oppositionsledare som hade invändningar mot detta tronföljarval. Under mötet talades mycket om olämpligheten av att välja någon innan man kände personen. *För hur kan väl en nation hux flux välja kronprins utan att veta särskilt mycket om personen i fråga?*²¹⁸ Det låg inte i någons intresse att hasta fram en kandidat, och sedan menade De la Gardie, som var en av deltagarna, att man borde moget överväga konsekvenserna av att förneka prins Gustavs legitima arvsrätt innan man kastade sig in i nya chanstagningar. Tronföljarfrågan borde därför uppskjutas.

Mötet mellan gustavianerna hos Macklean hade dock ingen effekt. Präster och borgare biföll förslaget under påtryckningar från Adlersparre. Inför adelns omröstning på Riddarhuset, efter sju timmars debatt som innehöll både tidspressretorik och förtäckta hot mot opponenter, hade Adlersparre återigen ditsänt ett stort antal av sina obehöriga officerare i Västra armén för att ljudligt ropa "ja". Detta blev så adelns beslut och saken var därmed klar. Alla fyra stånden hade godkänt regimen proposition att raskt och ensidigt välja Christian August till svensk kronprins. Under ytan fanns, precis som vid ceremonin i Rikssalen när Vasaätten suspenderades, farhågor för den legitime tronarvingen prins Gustavs liv om någon skulle vågat göra alltför kraftigt motstånd. Adlersparre hade triumferat och gustavianerna förlorat, igen.

²¹⁷ Rutger Macklean (1742-1816), svensk militärofficer, politiker, godsägare och jordbruksreformist

²¹⁸ Jmfr kap 2 avsn 21

Men majoriteten av den svenska befolkningen ville snarare se prins Gustav som tronföljare. Samtidigt talades det i vissa kretsar tämligen oförbehållsamt om Adlersparres plan att bemäktiga sig Norge som huvudmotivet för allt som dittills skett – den abrupta suspenderingen av Vasaätten, den genomhastade författningen, den framstressade kröningen av Carl XIII och nu slutligen det enkelriktade utkorandet av Christian August till tronföljare.

En kurir avsändes den **19 juli** till Norge med tronföljarbeslutet och ett brev från kung Carl XIII. Men långt innan man hört något tillbaka från Christian August, upprättade kung Carl XIII parallella instruktioner för Adlersparre. I en hemlig skrivelse daterad den **23 juli** diskuterades det ultimata målet. Detta var att skapa en ”grundfast förening med kungariket Norge”. För att uppnå detta mål skulle Adlersparre ”använda alla med Sveriges intresse upptänkliga medel för att tillvinna fäderneslandet Norges invånares vänskap och tillgivenhet”, alltså ett *carte blanche* för åsiktsmutor, propaganda och påtryckningar. Detta skulle ”kröna revolutionen och bekräfta riktigheten i Adlersparres politiska och militära blick”. Adlersparre erhöll på förhand utställd ansvarsfrihet om projektet skulle misslyckas.

Mitt i natten mot den **25 juli** avreste Adlersparre i största hemlighet från Stockholm västerut. Som ett uttryck för karlns neuroticism, om nu ännu ett sådant fordras av sentida psykoanalytiker, så var hans vagn omgiven av åtta livvakter. Detta var samtidigt lite motsägelsefullt, då han ju utgav sig själv och sitt anhang för att vara Sveriges räddare och folkfavoriter.

På väg mot Norge var nu hans *officiella* uppdrag att försvara svenska gränsen, men med sig hade han även utförliga order om att förmå Christian August att acceptera kronprinsanbudet *och ge Norge till Sverige som hemgift*.

Ungefär samtidigt började omdömena om Adlersparres fyra månader långa gästspel som juntaledare i Sveriges huvudstad alltmer att sippra fram. Den **31 juli** skrev majoren Malm²¹⁹ i ett brev att Adlersparre började bli allmänt hatad. Omkring den **1 augusti** skrev landshövding Cronstedt²²⁰ att det fanns så mycket missnöje över hur rikets angelägenheter hanterats att allt som blivit gjort kunde kastas över ända, och att förvirringen var stor över effekterna över Adlersparres ingripanden. Även general Sandels kritiserar i flera brev hur angelägenheterna sköts eller manipulerats i Stockholm, och en annan brevskrivare vid denna tid talar t o m om risk för inbördeskrig av samma grundorsak, d v s Adlersparres egenmäktighet.

När Adlersparre kom till norska gränsen blev han inte ens mottagen. Adlersparre gav dock inte upp hoppet. Kunde Christian August ej övertalas att ta initiativet till Norges förening med Sverige, skulle det norska folket självt, menade Adlersparre, ta detta initiativ och tvinga prinsen att foga sig efter dess önskan. Den viktigaste uppgiften blev nu därför att bearbeta den norska opinionen. Adlersparre tog sig an denna uppgift med iver och glöd. En organisation med underrättelseagenter etablerades, och flygblad författades som skulle spridas i Norge. Ett av dessa propagandabladd, fullt av stora utfästelser, hette *En gammal bondes testamente till sina barn och grannar*. Med alla medel skulle norrmännens sympatier för Sverige och föreningsfrågan vinnas. Adlersparres hemliga propagandaagenter försågs även med falska svenska kabinettspass och sade sig arbeta på svenska regimens och kungens uppdrag; Adlersparre arrangerade allt detta utan regimens eller kungens kännedom. Han hade själv nattliga möten med ledande norska bönder. Det fanns även, efter att Christian August bringats över gränsen till Sverige, långtgående planer på en svenskunderstödd statskupp där en Stockholmstrogen regim skulle installeras i Oslo.

Christian August svarade till slut på Carl XIII:s brev att han var smickrad och tacksam, men förklarade att han inte kunde anta erbjudandet förrän Sverige och Danmark slutit fred. Det var en hederssak och principalsak för Christian August att ej hals över huvud överge sin dåvarande

²¹⁹ Carl Wilhelm Malm (Brusin) (1772-1826), svensk militärofficer

²²⁰ Fredrik Adolf Ulrik Cronstedt (1744-1829), svensk ämbetsman och konstnär

härskare, kungen av Danmark. Privat var han samtidigt påtagligt irriterad över att Carl XIII i sin tronföljarproposition till svenska riksdagen talat om de ”stora och viktiga tjänster, som han i det mest vådliga ögonblick bevisat Sveriges rike”. D v s Carl XIII hade hyllat Christian August för att som militär befälhavare ha försummat order från sin egen chef, den danske kungen, att anfälla Sverige. Carl XIII hade alltså i propositionen framhållit Christian Augusts trolöshet gentemot sin egen kung och stat som någonting beundransvärt. Den danske kungen själv kommenterade detta med att ”då en nation väljer en förrädare till kung, måste den ha ett högst ringa begrepp om sin styrelses behov av moralitet”.²²¹

Christian August var även irriterad på Adlersparre för dennes uppförande, eftersom Christian August ansåg – helt korrekt – att Adlersparre velat utnyttja honom såsom blott ett medel för att tvinga in Norge under den svenska kungamakten. Christian August menade att det var vanhedrande av Adlersparre att använda honom som ett simpelt redskap för att erövra Norge. Adlersparres plan syntes mest gå ut på att gynna sin egen ställning och sina politiska syften. Detta förhållande var förödmjukande för Christian August, och det stred dessutom mot hans hederskänsla att ernå egna fördelar på bekostnad av ett oskyldigt barns, prins Gustavs, legitima rättigheter.

Men Adlersparre, sprudlande av optimism, tunnelseende och förnekelse i sin korrespondens till olika personer i Stockholm, ångade på med sitt Norgeprojekt. Detta var hans *show*, han gjorde som han ville, och med dryghet avfärdade han Adlercreutz ordergivning från Stockholm över svenska arméns dispositioner. Den **9 augusti**, i ett syrligt svar på Adlercreutz nyligen utfärdade generalorder, svarade Adlersparre från Karlstad:

”Jag utber mig av min bror en välgärning för vår armé, som ska göra bror ytterligare odödlig i vår armé! Reducera förslag och allt skriveri till det blott nödvändiga: detta blir då ganska litet kvar. Pappersbruken förlora väl därvid, men tjänsten vinner.”

Adlersparres arrogans och självsvåldiga beteende, med skämtet Carl XIII runt sitt lillfinger, hade emellertid börjat reta alltfler, och det började talas om att t o m hans egen armékår, den värmländska, började bli missnöjd med sin ledare trots alla fåfänga utmärkelser han trollat fram åt dem i samband med Carl XIII:s kröning. Den **10 augusti** kommenterade general Döbeln, en man av integritet, i ett brev till sin kollega Adlercreutz:

”Gruvligt är, att en man för sitt eget skygd uppoftar allt annat, intrigerar i allt och tillskapar allas missnöje, blott han själv bärgar sig – men hycklerier mogna också!”

I samma brev hävdade Döbeln att de normän som lärt känna Adlersparre faktiskt ogillade honom. Adlersparre, utan minsta självdistans eller förmåga till självreflektion, förblev emellertid lika uppblåst och självsäker till sitt sätt, och Norgeförvärvet var redan så gott som klart enligt honom. Den **11 augusti** skrev han till hovkansler Wetterstedt att Norge skulle följa med Christian August som ett bihang ”så visst som Gud är Gud, om nämligen saken rätt behandlas, det är alldeles otvivelaktigt”. Och den **13 augusti** garanterade han återigen i ett brev till Carl XIII att så snart Sverige och Danmark slutit fred skulle Christian August formellt anta kronprinserbjudandet och ha Norge med sig:

”Jag ansvarar med mitt huvud för att Norge kommer efter, om den angelägenheten med vaksamhet och energi behandlas.”

Den vaksamma hantering av frågan som Adlersparre refererade till gällde hans egen bearbetning av den allmänna opinionen i Norge, främst genom att finansiera propagandister i gränstrakterna, sprida flygblad m m. Omkring den **20 augusti** skrev han hem till Wetterstedt att Norge skulle förvärvas ”för mindre, än man köper ett bondehemman”. Efter detta erhö

²²¹ | vissa källor tillskrivs detta citat Christian August själv.

Adlersparre den **22 augusti** 5000 riksdaler för sin verksamhet. Den **24 augusti** skrev Adlersparre ett brev till sin regimkollega Platen²²²:

”Gränslinjen ska jag duktigt och med all visshet korrumpiera. --- Mycket är redan gjort med förundransvärd framgång. Ha ännu 5000 riksdaler till i beredskap, så ska kungariket vara vårt. Jag tycker ej det är oköp. --- Du kan ej tro, vad mina vackra grundsatser tagit fart.”

Samma dag från Stockholm avsände Wetterstedt ett brev där han ställde 100 000 riksdaler banco i utsikt för Adlersparres spion- och propagandaverksamhet, ifall Adlersparre kunde garantera att Norge kom i svensk ägo. Adlersparre svarade den **31 augusti** att ”inga 100 000 riksdaler behövas; du skall få Norge för vida bättre köp. 6, 8, högst 10 000²²³ till är allt vad som vidare behövs”.

Kapitel 2 avsnitt 8

FÖRÖDMJUKELSEN I FREDRIKSHAMN

Den utkorade kronprinsen Christian August ville inte anta erbjudandet och infinna sig i Sverige förrän fred var slutet mellan Sverige och Danmark. Men en sådan fred var avhängig fred mellan Sverige och Ryssland. Det var alltså först när Sverige och Ryssland slutit fred, som Adlersparre kunde installera sin designerade tronföljare på Stockholms slott.

Såväl landsförrädaren Trolle-Wachtmeister som Adlersparre och övriga revolutionsivrare hade ju innan avsättningen av Gustaf IV Adolf lagt all skuld på honom för vad som var fel i Sverige. Bara kungen avlägsnades skulle allt bli bra, hette det, och omvärlden skulle vilja sluta fred med Sverige utan svårighet, hej och hå.

Men där hade revolutionärerna fel. Ryssarnas ton hade redan från början varit hård och oresonlig. Bara några dagar efter den första statskuppen i mars hade ryssarna presenterat preliminära fredsvillkor som innebar enorma uppoffringar och som i Sverige skulle vara svåra för allmänheten att ta på allvar.

Dåvarande riksföreståndaren hertig Carl hade icke desto mindre i ett förtroligt samtal med den ryske diplomaten och spionen Alopæus på våren medgivit att han alltid anat att Finland skulle förloras, ”men för att rättfärdiga mig inför riksdagen --- måste jag på alla sätt *låtsas* försöka återfå Finland”. Alltså göra ett skenförsök! När Alopæus och hertig Carl skilts åt i april, hade Alopæus – den ryske underrättelseagenten som tillfogat Sverige sådan oerhörd skada²²⁴ – erhållit en diamantring av den svenske riksföreståndaren! Lagerbielke hade fört liknande resonemang med Alopæus, att det redan verkade kört för både Finland och Åland. Dessutom hade under våren och sommaren flera svenska kurirer till St Petersburg förmedlat en bild av uppgivenhet i Sverige, som t o m sagt att Finland var av underordnad betydelse jämfört med t ex fortsatta svenska handelsförbindelser med Storbritannien.

Inom den olycksdrabbade och utmattade svenska Norra armén hade stämningen på senvintern och våren också varit uppgiven. Den första statskuppen, Gustaf IV Adolfs avsättning, hade inte alls uppväckt entusiasm eller ingjutit förtröstan. Snarare var det så att man insett att den nya regimen knappast ens skulle *försöka* att återvinna Finland. ”Sorgspelet led mot sitt slut”, såsom någon uttryckte det.

²²² Baltzar Bogislaus von Platen (1766-1829), svensk militärofficer, statsman och grundläggare av Göta kanal

²²³ 10 000 riksdaler banco år 1809 motsvaras år 2020 av ca 1,8 mkr (KPI), 7,3 mkr (guldpriindex) alt 83 mkr (arbetarlöneindex)

²²⁴ Se kap 1 avsn 5

Ryssarna hade via informatörer noga underrättat sig om sinnesstämningen inom den svenska armén. Ryssarna vidhöll därför sålunda sin hårda linje – det fanns inga skäl att pruta på kraven, särskilt inte efter att hertig Carl och Lagerbielke redan dryftat sina lågt ställda förväntningar för Sveriges del, och diverse kurirer pratat ner Sveriges förhandlingsläge. Under sommaren vägrade sålunda tsar Alexander att ens *inleda* fredsförhandlingar innan Sverige gått med på stora uppoffringar. Att Sveriges redan deklarerade resignation och förväntade förluster inverkade negativt på förhandlingarna säger sig självt.

För att förbättra Sveriges utgångsläge något beslöt ändå regimen i Stockholm att göra en sista kraftig militär offensiv mot Ryssland. Huruvida detta var ett skenförsök eller ej kan diskuteras. Överbefälet för den svenska styrkan *borde* ha tilldelats nationens dugligaste och mest ansedde härförare, finländaren Adlercreutz, som onekligen hade varit rätt person. Han kände dessutom ryssarnas taktik bättre än andra, han var väl förtrogen med terrängförhållandena, och han åtnjöt oerhört stort förtroende bland trupperna. En minnestecknare vid denna tid kommenterar att "Adlercreutz namn och det förtroende han ingav soldaten, ansågs ensamt värt en armé". Och Adlercreutz själv *ville* ha uppdraget, han brann av begär att ge de svenska fanorna upprättelse och såg goda förutsättningar för svensk framgång i detta krigsföretag.

Carl XIII hade personligen vid upprepade tillfällen *lovat* Adlercreutz att han skulle erhålla detta chefskap över den svenska kontringen. Men Adlercreutz – generaladjutanten för den svenska armén – kallades inte ens till krigskonseljen som beslutade i frågan! Adlersparre intrigerade och motarbetade nämligen intensivt detta, och lyckades via den lättledde, osjälvtändige syltryggen Carl XIII manipulera så att Adlercreutz hölls kvar i Stockholm och två mycket mindre lämpade personer skickades istället, varav en nästan var nästan helt okänd bland de svenska soldaterna. Enligt historikern Agathon Hammarskjöld²²⁵ bedrev Adlersparre vid denna tid "ett intrigspel, som i djärvhet och hänsynslöshet torde vara utan motstycke i vår historia". Än värre är, att Adlersparre senare i livet gav prov på ohämmad historierevisionism när han hycklande, egenkärt och med rena lögner sökte för eftervärlden cementera sin egen påhittade version av denna episod i en bok.

En teori som förklarar Adlersparres bedrägliga agerande är att han befarade att Adlercreutz, vid en framgångsrik motoffensiv, skulle ytterligare stärka sitt renommé och sin status som rikets främste militärofficer så till den grad att Adlersparres egen maktställning i Sverige decimerades. Åsidosättandet av Adlercreutz var sålunda inte bara en ytterst medveten markering och förödmjukelse, utan ett taktiskt drag för att bevara sin egen maktställning. Adlersparre hade ju även några veckor tidigare i samband med Carl XIII:s kröning arrangerat en annan publik skymf av sin rival inför regementsofficerare och kungen, och hade även försökt övertala Carl XIII att *degradera* Adlercreutz. Adlersparre ville se sig själv, allena, som Sveriges betydelsefullaste militär.

En annan teori är att Adlersparre egentligen *inte ville* se en svensk återerövring av Finland eller Åland, eller åtminstone inte något *långvarigt* krig. För Adlersparre var tidsfaktorn primär. I Adlersparres ögon var Finland och Åland redan förlorade, och sålunda obetydliga i värde mot en *snar* fred och en *snar* succession. Hans främsta prioritet var att få den utkorade tronföljaren Christian August över på svensk mark *fortast möjligt* för att dels kväsa alla gustavianska konspirationer, dels understödja en förening mellan Sverige och Norge. Om svinnet av Finland och Åland därför kunde fastställas skyndsamt och definitivt skulle detta vara ett avslutat kapitel, vilket skulle accelerera kronprins Christian Augusts avresa till Stockholm och den tänkta föreningen mellan de två rikena. Enligt Adlersparre fanns ingen anledning att tvista om öde vidder i norr eller några karga skärgårdsöar. I ett brev till Wetterstedt i augusti hade Adlersparre t o m skrivit:

²²⁵ Carl Hilarion Agathon Hammarskjöld (1848-1908), svensk historiker, arkivtjänsteman och lärare

”Jag är lika så övertygad om nödvändigheten av en *hastig* fred som du: *fort, fort* med den saken. --- Ett krig och en återhållen succession för Ålands skull vinner aldrig mitt bifall.”

Till kung Carl XIII hade Adlersparre formulerat sig på likartat sätt:

”På Finland eller t o m på Åland är väl, efter min underdåniga mening, ej värt att hålla. De gå väl ändå förlorade och synas efter naturens geografi ej höra Sverige till. *Hastig* fred och *hastig* succession synas mig i närvarande ställning viktigare än nyssberörda provinser.”

General Adlercreutz – med sin kapacitet, auktoritet och stora popularitet inom den svenska armén – kunde ställa till denna adlersparrska ekvation genom att tidsmässigt dra ut på kriget och, ve och fasa, *återvinna* delar av Finland eller Åland!

Det gick som väntat. Adlercreutz bortmanipulerades. Hans plats togs av den valhänste och för uppdraget helt okvalificerade Gustaf Wachtmeister²²⁶ på land, och den drumlige och strategiskt svagbegåvade Johan af Puke²²⁷ till sjöss.²²⁸ ”Plan och samband saknades ” enligt en minnestecknare, som tillägger att utgången troligen blivit helt annorlunda om Adlercreutz eller Döbeln fått kommendera. Den svenska militära insatsen, att genom en motoffensiv skaffa sig ett bättre förhandlingsläge gentemot Ryssland, misslyckades nu istället totalt och blev i efterhand hårt kritiserad. Varje svensk chans – och det fanns åtskilliga ypperliga sådana – att besegra fienden, vinna stor mark och uppnå väsentliga fördelar inför slutförhandlingarna, bortkastades. Man agerade trögt och tveksamt. Efteråt betraktades Sverige som ännu mer förfallet och förgjort än tidigare. Alltihop helt i linje med Adlersparres förhoppning om ett *hastigt* avslut såsom viktigare än någonting annat. En anekdot i sammanhanget, återberättad av Hultin, är att när Döbeln passerade Djäkneboda ca 32 km nordost om centrala Umeå i slutet av augusti, en kort tid efter att Wachtmeister förlorat slaget vid Sävar²²⁹ mot Ryssland med ungefär 400 döda svenskar som resultat, hade han frustrerat utropat:

”Om jag haft 500 *kärringar* så skulle ingen ryss sluppet fram här!”

En ganska tydlig markering mot den svenska krigsledningsinkompetensen.

Fredsförhandlingarna hade inletts i Fredrikshamn i Finland i mitten av augusti. De utsedda svenska förhandlarna var Stedingk och Skjöldebrand. På vägen mot Fredrikshamn hade de passerat Åbo. Där observerade Stedingk lokala ämbetsmän som efter den ryska ockupationen dekorerats med ryska ordenstecken, men som syntes uppenbart besvärade av detta. Vart de än kom mötte de folk som med tårar i ögonen som nu istället tog av sig hattarna för de svenska sändebuden. I själ och hjärta tillhörde finnarna fortfarande Sverige.

De topphemliga svenska förhandlingsinstruktionerna, dikterade av revolutionsmännen i Stockholm, inkluderade att inte under några omständigheter låta ryssarna blanda sig i den nya svenska regimens sammansättning *eller den svenska tronföljden*. Väl framme i Fredrikshamn hade den svenska delegationen mottagits av den ryska med överdriven hövlighet, men ganska snart hade tonen blivit skarp. Den ryske viceförhandlaren Alopæus – händelsevis samme person som lett det ryska spioneriet i Stockholm inför Finska kriget och som haft mullvadar överallt i den svenska statsapparaten²³⁰ – hade vid ett informellt möte strax efter svenskarnas ankomst framfört till Stedingk att *tsar Alexander ansåg att prins Gustav var Sveriges rättmätige tronföljare, och att även denna fråga skulle komma att bli del av fredsuppgörelsen*. Pang! Med ens slänger Alopæus alltså fram en dynamitgubbe som pressar tillbaka svenskarnas förhandlingsläge. Stedingk hade förvisso abrupt avfärdat denna påtryckning men rapporterade genast detta uttalande till regimen i Stockholm.

²²⁶ Gustaf Wachtmeister (1757-1826), svensk militärofficer

²²⁷ Johan af Puke (1751-1816), svensk sjöofficer

²²⁸ Jmfr kap 20 avsn 7

²²⁹ Slaget vid Sävar den 19 augusti 1809

²³⁰ Se kap 1 avsn 5

Efter inledande oförargliga strösamtal hade den ryske chefsförhandlaren, utrikesminister Rumjantsev, ansett att jaha, då var allt avklarat, då återstod inget annat än att underteckna traktaten. Stedingk hade anmärkt att den viktigaste punkten kvarstod, nämligen regleringen av de nya gränserna. Rumjantsev hade spelat förvånad. Denna fråga, hade han sagt, var redan avgjord. Tsar Alex hade *bestämt* att Kalixälven var den nya gränsen och att Åland tillhörde Ryssland.

Detta skulle otvivelaktigt innebära en framtida rysk militärbas på Åland på kort avstånd från centrala Stockholm, samt rysk kontroll av all fartygstrafik till Bottenhavet och Bottenviken. Stedingk hade protesterat, men Rumjantsev hade bara upprepat att Åland nu tillhörde Ryssland och bitt Stedingk att aldrig mer ta upp detta till diskussion för svaret skulle bli detsamma. Vad beträffade gränsen i norr, hade Stedingk invänt att själva landskapet Finland endast sträckte sig till Kemi älv, och det svenska förhandlingsmandatet medgav ej större eftergifter. Rumjantsev hade kontrat med att dessa förhandlingar inte handlade om *Finlands gamla gränser* utan om *Rysslands nya gränser*, och den nya gränsen hade man själva bestämt skulle utgöras av Kalixälven. Ryssarna hade sedan hotat med att om förhandlingarna förhalades skulle man återigen lyfta upp det svenska regimskiftet och *tronföljden* som en förhandlingspunkt, och kriget kunde återupptas med ännu större ryska landvinningar.

Kurirbudet hade nått Stockholm om ryssarnas hårda linje och svenskarnas egen frustration. Under mellantiden hade den svenska regimen mottagit beskedet från Christian August att han inte ämnade acceptera tronföljden förrän Sverige hade fred. När så kurirbudet från Fredrikshamn framhöll Rysslands hot om att dra in den svenska tronföljdsfrågan i fredsförhandlingarna, var detta givetvis sprängstoff. Adlersparrefalangen hade fått mycket bråttom att sluta fred – snarast. Att utestänga kronprins Gustav från tronföljden och få över Christian August till Sverige *skyndsamt* var viktigare än att uppnå ett hedersamt fredsavtal med Ryssland. Man hävdade också i konseljen att svenska nationen var krigstrött och orkeslös, och använde detta som förevändning för att närmast gå med på vad som helst. Allting kastades överbord. Ryssland skulle få vad än man begärde. Trots de fruktansvärda villkoren vek den svenska regimen ner sig fullständigt. Hovkansler Wetterstedt underströk i ett brev till Adlersparre deras gemensamma åsikt om "vår oundvikliga nödvändighet att göra *snar* fred". Detta betraktelsesätt – hellre en *snabb* fred än en ärofull och gynnsam fred – blev även den svenska regimenens policy.

Men faktum var att Sverige *inte* hade behövt sluta en snabb fred till varje pris. Rumjantsevs skenbara hårdhet, där han med största hövlighet och orubblig köld om och om igen upprepade de enda villkor som var godtagbara, dolde i själva verket en distinkt fruktan för förnyat krig. Ryssland behövde fred både av politiska och ekonomiska skäl. Den allmänna ryska opinionen var emot kriget, resurserna var nästan uttömda och man fruktade en ny svensk kraftsamling. Även tsar Alexander var, enligt korrespondens mellan honom och Rumjantsev, uppriktigt orolig för en svensk militär och diplomatisk motoffensiv.

Men Rumjantsevs pokerspel mot svenskarna fungerade perfekt, och för regimen i Stockholm var det högsta prioritet att påskynda freden till varje pris för att definitivt undanröja prins Gustavs chanser till tronföljden, överbringa Christian August och försegla föreningen med Norge.

Så botten ur blev det för svensk del. Den **31 augusti 1809** avgick instruktioner från den svenska regimen i Stockholm till Stedingk i Fredrikshamn, där man förklarade sig *beredd att gå så långt som Ryssland begärt* om så behövdes för ett fredsavtal, även om man samtidigt vädjade om att försöka åstadkomma lindringar. Wetterstedt betonade samtidigt för Stedingk starkt fredsavtalets betydelse för *tronföljdsfrågan*. I ett samtidigt brev till Adlersparre förklarade Wetterstedt att skyndsamt fred med Ryssland var nödvändig för "successionsordningens framtida stadga och *ett visst härvarande f d kronprinseligt partis nödvändiga knäckande*". Wetterstedt,

med en mörk själ i den vecka kroppen, tillade drygt och håfullt att detta skulle "ge långa näsor" åt gustavianerna.

Det framhastade, desperata men fullständigt opåkallade avslutet av förhandlingarna med Ryssland 1809, där Sverige lade sig platt, var i Wetterstedts ögon helt nödvändigt av främst *inrikespolitiska* skäl, där Vasaättens existens stod i centrum.

Kuriren med dessa instruktioner anlände till Fredrikshamn den **4 september**. Förhandlingarna återupptogs på förmiddagen den **5 september**. Stedingk inledde med att säga att kung Carl XIII häpnat över Rysslands orimliga fordringar, och anhöll återigen om att Åland och lappmarken väster om Kemiälven skulle förbli i svensk ägo. Rumjantsev svarade med att det verkade som om Sverige inte uppriktigt önskade fred, och att dessa förhandlingar bara var ett skådespel. Rumjantsev vidhöll Rysslands ursprungliga krav, och kastade återigen fram den svenska tronföljden som en förhandlingspunkt. Han påminde svenskarna om att klockan tickade och deras tid var dyrbar. Skjöldebrand förlorade vid ett tillfälle tålmodet, och varnade Rumjantsev för att tsar Alexander riskerade att dömas hårt av historien om han utnyttjade Sveriges nuvarande utsatthet till att beröva henne precis allt vad han förmådde.

Stedingk, vars hälsa sviktade, bad om en paus. Ryssarna höll skenet uppe men oroades privat av att Stedingk skulle bli så uppskakad och opasslig av denna grandiosa skymf som de höll på att genomdriva, att Sverige skulle tvingas ersätta honom med en annan chefsförhandlare vilket skulle dra ut på tiden. För att snabbt komma till ett avslut träffade så Rumjantsev den **7 september** Stedingk i ett enskilt möte. Där förmådde Rumjantsev sin svenska motpart att muntligen godkänna en preliminär fredsöverenskommelse där *Torne älv* blev den slutgiltiga gränsen i norr. Rumjantsev hade redan mandat från tsar Alexander att ge upp området mellan Kalix älv och Torne älv till Sverige om så fordrades, men för att hålla dramatiken uppe föreslog Rumjantsev att man skulle "rådfråga" tsaren om detta förslag innan det formella fördraget upprättades. Såväl de ryska förhandlarna som tsaren visste att det fanns malmfyndigheter i området, inklusive bergen Luossavaara och Kiirunavaara som redan 1773 beskrivits som "en stor rikets skatt", men ryssarna underskattade dessas värde.²³¹

Men längre än så ville ryssarna ej gå. Man hade vid det här laget förstått att man genom den känsliga *tronföljdsfrågan* hade alla triumf på hand. Ryssarna spelade ett förhandlingschackspel av världsklass, och för att påminna svenskarna om deras trängda situation sade Rumjantsev den **10 september** till Skjöldebrand att så snart Sverige gick med på dessa freds villkor skulle Ryssland erkänna revolutionen, revolutionsregimen samt den nya tronföljden. Ryssarna visste att Christian August inte skulle komma över förrän freden var tecknad, och Rumjantsev ställde nu saken på sin spets:

"Jag är ledsen att jag ej kan göra några eftergifter. --- Prinsens av Augustenburg antagande beror av den snabbhet, med vilken freden slutas. --- Det kan inträffa förändringar i ställningen; det som blir erbjudet idag, blir det kanske ej i morgon."

Ryssarna visste alltså *exakt* vad deras motparts ömmaste punkter var, inklusive tidsaspekten. Och just hotet att återigen ta upp den svenska tronföljden för diskussion gjorde full verkan. Den **12 september** fastställdes så en principöverenskommelse mellan de båda delegationerna där Torne älv skulle bli utgångspunkt för norra gränsen, men slutregleringen av denna gräns ville svenskarna diskutera direkt med tsar Alexander. Rumjantsev sände återigen en kurir till St Petersburg och den **16 september** kom tsar Alexanders svar. Rumjantsev kallade svenskarna till möte. Han visade upp ett egenhändigt brev från tsaren och ett kartblad av den

²³¹ Flera svenska historieskrivare uppger felaktigt att ryssarna *ej* hade kännedom om järngruvorna mellan Kalixälven och Torneälven. De ryska förhandlarna och tsar Alexander kände mycket väl till järnfyndigheterna, men underskattade värdet och överskattade utvinningskostnaderna. Eftergiften till Sverige visar emellertid återigen hur angeläget Ryssland faktiskt var att avsluta kriget, trots chefsförhandlaren Rumjantsevs tuffa pokerspel.

svenske kartografen Hermelin²³² där tsaren ritat in den nya gränsen med röd krita längs Torneälven. I den bifogade hemliga förhandlingsinstruktionen till Rumjantsev skulle detta erbjudande framställas som en *nådebevisning* gentemot Sverige. Med kallsinnigt tonfall yttrade Rumjantsev:

”Se här mina herrar. Vid detta tillfälle, då freden är så nära att slutas, har tsaren velat erbjuda sin vän, kungen av Sverige, en *bukett*, jag menar landet mellan älvarna Kalix och Torne.”

Om detta villkor ej antogs, varnade Rumjantsev återigen, skulle förhandlingarna avbrytas omedelbart och ryssarna lämna Fredrikshamn, men ospecificerade konsekvenser för Sverige framgent.

Men allting öster om Torneälven var borta. På bordet låg framför dem förlusten av mer än 600 års samhörighet och enighet. Vidsträckta viskande urskogar, oräkneliga undangömda sjöar, stridande forsar, bördiga slätbygder, gamla byar och städer med pietetsfulla kyrktorn och klockstaplar, och ett hårt arbetande folk med stor integritet som var *våra egna bröder och systrar*. En tapper, ärlig, vacker finsk folkstam som alltid ställt upp för Sverige och offrat *allt* – hem och liv – för det gemensamma arvet och en gemensam framtid. En samtida skildrare har beskrivit Finland som ”utan invändning den mest strålande *juvelen* i Sveriges krona”. En svensk tvillingsjäl sen Birger Jarls tid.

Allting bortspelat.

Traktaten undertecknades den **17 september**. Kort efteråt insjuknade Stedingk av sorg och grämselse, och Skjöldebrand berättar i sina memoarer att han efter att ha skrivit under detta dokument kände kval som hos en grov brottsling när samvetet vaknar. Det var som hans hjärta ville brista och han, den storvuxne generalen, föll i gråt ensam på sitt rum. *Finland* var förlorat. *Åland* var förlorat. En tredjedel av rikets landyta och 900 000 redbara nordbor som nu ofrivilligt skulle bli ryska undersåtar. Det enda Sverige fick behålla var den finska andelen av den gemensamma statsskulden! Finska officerare hade enligt uppgörelsen inte ens rätt att återvända till sina boställen i sitt hemland. Dessutom bestämde ryssarna att alla som riskerade rättsliga efterspel i Sverige efter kriget, inkl landsförrädaren Cronstedt för Sveaborgs överlämnande,²³³ måste ges full amnesti.

Sverige var slaget, utspelat och förnedrat.

Resultatet i Fredrikshamn väckte en glädje i St Petersburg som övergick all beskrivning. Där hölls storslagna fester, och tsar Alexander delade ut ymnigt med utmärkelser för insatser i krig vilket vittnar om vilket högt värde han satte på Finlands och Ålands erövring. Samtidigt glödde hos svenskarna vreden. Gustavianen Jacob De la Gardie poängterade kärnan av hela Fredrikshamsfreden i ett brev till sin hustru den **19 september**. Han skrev att i följd av ”vårt lika okloka som påskyndade tronföljarval” hade regimens män, ”svinhundarna” som han kallade dem, ”tillåtit alla möjliga uppostringar av landet --- endast de vunno sitt huvudändamål, f d konungens uteslutande ur tronföljden”.

Den främsta svinhunden av dem alla, Adlersparre, förnekade sig inte. Han liknade Finland vid det torra skalet av en urpressad citron, som ej förtjänade nämnvärd medkänsla.

Efter att ha nåtts av budet om förnedringen i Fredrikshamn, sägs att en av Finska krigets stora hjältar, general Georg Carl von Döbeln – Döbeln vid Jutas – hade blivit så upprörd att han slitit av sig det svarta bandet kring pannan och utropat att nu var han färdig att dö, samtidigt som han häftigt klandrat dem som vållat förlusten av Finland. I ett brev till Adlercreutz den **27 september** kallade han fördraget för ”en dödsdom, eländets och jämmerns eviga grav”.

Den **8 oktober** höll Döbeln ett tal till sina egna svenska och finska soldattrupper vid Umeå kyrka, ett tal som för eftervärlden ofta brukar betraktas som Sveriges avskedstal till Finland. Det

²³² Samuel Gustaf Hermelin (1744-1820), svensk kartograf, industriman och kolonisations

²³³ Se kap 1 avsn 5

var en kulen och dyster söndag. Den kalla vinden från havet var ödesmättad och sorgesam. Efter gudstjänstens slut bildade trupperna en fyrkant, och utanför denna samlades kyrkfolket och allmänheten. Där stod livgrenadjärerna och Kalmar regemente, bland dessa två soldater från Frödinge socken, Abraham Danielsson Holtz och Petter Svensson Rolf, som återkommer senare i vår berättelse.²³⁴ På den andra sidan stod de finska soldaterna i utslitna, trasiga kläder med utmärglade kroppar, bland dem invalider med ombundna lemmar, och med hålögd, tärda och krutbestänkta ansikten.

Döbeln red in i mitten, klädd i sin grå, blodfläckiga överrock som han burit under hela kriget. I visad vördnad för soldaterna tog han av sig sin hatt och hade bara sin svarta bindel virad om huvudet. Med fast men rörd stämma och tårar i ögonen höll han, spontant utan manus, ett av de uttrycksfullaste, vemodigaste och vackraste tal som hållits till svenska och finska soldater. Han talade om hur finska armén under motoffensiven återtagit halva sitt land, men till sist förlorat allt. Han talade om den smärtsamma förlusten av den stolta, tappra, *oersättliga* finska nationen. Han förklarade sig som en soldat, som en av dem, och tackade mannarna för deras obeskrivliga oppoffringar och den heder och redbarhet som de visat i detta krig.

”Soldater! Jag har samlat armén för att tillkännage, att en preliminär fredsförhandling den 17 september blivit gjord emellan svenska och ryska makter. Denna fredstidning slutar ett förhärjande krigs alla olyckor. --- Men Finland frångår Sverige! Riksgränsen blir Torneå älv! Finnar! Med denna fred förloras tredjedelen av svenska kronans område. Sverige mister för alltid den stolta finska nationen, sitt kraftigaste stöd. --- Moderlandet är krossat, försänkt i sorg och saknad över oersättliga oppoffringar. --- Soldater! Kamrater! Bröder! --- Ni har sedermera med ståndaktighet stridit för moderlandets svenska jord. Ni härvarande är dyrbara kvarlevor av den stolta finska nationen och dess tappra krigsfolk. Det är ock till er jag bör och skall, med upprört hjärta, förkunna kungens, rikets ständers, svenska folkets, svenska arméns, mina medbröders, min egen, ja *allas* uppriktiga tacksamhet. --- Finnar, bröder! Era bedrifter är stora och den tacksamhet jag å *allas* vägnar yttrar till er är av lika förhållande. --- Och ni, svenska trupper, som vid detta sorgbundna tillfälle är närvarande, var levande vittnen till svenska moderlandets oinskränkta tacksamhet. Svenskar! Var stolta över att ha sett dessa finska kvarlevor! Minns dem! Högakta dem! Se deras avtynade kroppar, deras bleka ansikten. De bär vedermälen av deras trogna, änskönt fruktlösa bemödanden under förflutna år. Och ni finnar! När ni återkommer till fosterbygden, så frambär svenska folkets tacksamhet till er nation. Vet, att fastän ni återvänder med utslitna kläder, med genomskjutna eller avstympade lemmar, medför ni likväl en rättsskaffens krigsmannasjäls dyrbara ära. --- Låt med hjärtats och tankens tysta språk välsignelse tilldelas moderlandet. Påminn era barn därom. Vi ska från släkte till släkte välsigna er, högakta er. Ett ber jag er, att när ni nalkas de ställen, där vi besekrat våra fiender, och då ni där ser den usla sandhög som betäcker våra stupade kamrater, ge deras stoft välsignelsens suck. De har dött hjältar.”

Stormen på kyrktorget ven. Med tårar i ögonen var detta slutet, upplösningen. Sverige och Finland var kluvet. Talet i sin helhet är så gripande att det berör även när det läses 200 år senare.

Döbeln själv har av docent Sture Waller²³⁵, i dennes avhandling, kallats ”finnarnas faderlige beskyddare och den sista länken mellan dessa och det gamla moderlandet” med hänsyn till Döbelns omsorg för de finska soldaternas och andras fortsatta öden efter kriget, både genom sitt ämbete och av personlig omtanke.

Det var den bittraste fred Sverige någonsin undertecknat och har kallats ”en skam”. Men utfallet var inte Stedingks och Skjöldebrands fel, utan de som bakbundit Gustaf IV Adolf och förhindrat honom att föra ett vettigt krig, tillika de som bestämt förhandlingspremisserna och

²³⁴ Se bl a kap 4 avsn 11 (9 augusti 1812); kap 5 avsn 12 (1 maj 1813); kap 6 avsn 2 (Abrahams minnen och inställning)

²³⁵ Sture Magnus Waller (1915-2002), svensk historiker

gjort detta till en del av ett *inrikespolitiskt* maktspel i Stockholm. I flera brev mellan Fredrikshamn och Stockholm under slutskedet av förhandlingarna underströks *brådskan* av en fredsuppgörelse för att cementera den *nya successionen*. Den svenska nationen upplevde en förkrossande förödmjukelse i Fredrikshamn, men icke förorsakad blott av ryssarna, utan än mer av den svenska revolutionsregimens egennyttan och ligkiltighet för det allmänna bästa, samt ryggradslösheten hos deras egen svenska nickedockekung Carl XIII. Som än idag, fränstötande nog, står staty i Kungsträdgården mitt i Sveriges huvudstad.²³⁶

Kapitel 2 avsnitt 9

AVRÄKNINGEN

Kung Gustaf IV Adolf var avsatt. Nu skulle en avräkning göras, där kungafamiljens privata egendom skulle separeras från svenska statens egendom.

Redan sommaren 1809, när den adlersparriska regimen innehaft ett absolut budskapsföreträdare, hade personer i Stockholm påstått att några föremål saknades bland riksjuvellerna. Man hade givetvis lagt skulden på den avsatta kungafamiljen. I juli hade en inventering av kungafamiljens smycken ägt rum. Kung Gustaf IV Adolf hade lagt fram vartendaste privata värdesak, och drottning Fredrika hade likaså vid gott mod plockat fram allt hon hade, ner till allra minsta obetydliga föremål, medan hon yttrat allt ingenting fick glömmas. Man hade då tagit ifrån kungen och drottningen juveler som man *ansåg* tillhörde staten. Därefter hade man brutit sönder värden ur det stora pärlhalsband som drottning Fredrika fått som välkomstgåva vid sin ankomst till Sverige, för att kompensera för den avsatta Vasafamiljens *påstådda* stöld av statlig egendom.

Det upprättades även en detaljerad inventarielista över allt privat lösöre på Haga och Stockholms slott, inklusive föremål som Vasafamiljen erhållit som personlig gåva eller köpt för privata pengar, ner till minsta småsak.

Lite senare utspreds ett nytt rykte att Gustaf IV Adolf var mycket rik och hade gömt undan pengar. Man övertalade Carl XIII att riksdagen måste föranstalta en ny noggrann revision av Gripsholmsfångarnas privata tillgångar. Så skedde. I början av september 1809 utsågs en delegation, en man från varje riksdagsgrupp, alltså de fyra stånden, att åka ut till Gripsholm och slutreglera Vasafamiljens eventuellt undangömda privata egendom kontra svenska statens egendom. Från adeln föreslogs först Ambrosius Magnus Berghman²³⁷. När Berghman invände att han nog inte besatt de juridiska kunskaper som detta uppdrag säkert krävde, svarade lantmarskalken, talmannen Michaël Anckarsvärd, att "ej så mycket lagkunskap fordrades", och vinthunden Mannerheim fyllde i att uppdraget endast gick ut på att "bevaka rikets och riksdagens rätt i hela dess vidd". Det slutade dock med att en annan delegat fick åka från adeln.²³⁸

Uppgiften bestod alltså i att på Gripsholm förhöra kungen – i princip fråga om han fortfarande hade något hos sig som inte var hans – samt komplettera bouppteckningen med allt som där fanns i kungafamiljens förvar av kontanter, växlar, fordringar på utländska banker, aktier, o s v, likaså juveler, nipper, prydnadsföremål och alla andra slags dyrbarheter, fastän man

²³⁶ Jmfr kap 2 avsn 15 (slutet); kap 23 avsn 10

²³⁷ Ambrosius Magnus Berghman (1754-1841), svensk militärofficer och politiker

²³⁸ De fyra riksdagsdelegaterna som reste ut till Gripsholm i oktober var från adeln Axel Adam Hierta (1749-1820), från prästeståndet Ludvig Carlsson Mörner af Tuna (1764-1823), från borgarståndet Erik Gustaf Holm (1773-1839) och från bondeståndet Erland Johnsson (ca 1757-1815).

redan tidigare gjort olika inventeringar. Besöket på Gripsholm ägde rum en lördag i mitten av oktober.

På delegationens frågor redovisade Gustaf IV Adolf exakt hur mycket han ägde i kontanter, och han inbjöd kommittén att genomsöka sina privata schatull. Hans privata kassa var 300 riksdaler och 7 dukater²³⁹. Delegationen förhörde ingående kungen om han medfört något från slottet som borde antecknas; upprepade gånger frågade man om *allt* deklarerats. Kungen sade att så var fallet, och bekräftade vidare att han inte hade några tillgångar placerade utomlands.²⁴⁰ Han hade även redan skickat en stor mängd dokument och handlingar till sin farbror Carl XIII som på något sätt rörde hans ekonomi, samt diverse politiska dokument, och hade nu inför kommitténs besök letat fram allt vad han ytterligare innehade i den vägen, som han oombett redovisade och som förseglades på plats. Gustaf IV Adolf – med karaktäristisk exceptionell samvetsgrannhet – förklarade flera gånger för riksdagskommittén vikten av att allt skulle gå korrekt till, och att hans avsikt aldrig varit att dölja något av sin privata egendom eller urkundssamling. Utöver erbjudandet till inspektorerna att själva gå igenom hans privata förvaring, erbjöd sig Gustaf IV Adolf även att avlägga en högtidlig *ed* för att styrka sannfärdigheten i allt han själv redovisat och sagt. Den avsatte kungen, statsfången, beskrivs under hela denna utfrågning och genomgång ha samarbetat med deputationen ”med så mycken nåd och godhet” att detta noterades särskilt av en av de närvarande. Vid mötets slut när delegationen lämnade Gripsholm upprepade Gustaf IV Adolf återigen allt ovanstående, jämte sin försäkran att inte vilja dölja något alls för dem.

Men efter att delegationen från Stockholm avrest, erinrade sig Gustaf IV Adolf plötsligt att han nerpackat i sitt förvar sedan lång tid hade några tyska guldmünt, som han glömt att deklarerat! Han tillkallade sig då omedelbart vaktchefen på Gripsholm och inrapporterade dessa. *Allt* måste anmälas! Klockan hade då varit närmare midnatt. Gustaf IV Adolf *krävde* att dessa mynt genast skulle vägas, värderas och inrapporteras till revisionsgruppen från riksdagen i Stockholm, för att undvika ”samvetskval”. Så gjordes också. Följande dag, en söndag, tog man med de tyska mynten in till Mariefred där man på självaste vilodagen inkallade guldsmeden Olof Hagrelius²⁴¹, som vägde guldet och värderade detta till 160 dukater²⁴². Beloppet bokfördes och meddelades Stockholm.

Det visade sig alltså i slutändan att Gustaf IV Adolf ej ägt någon undangömd förmögenhet, vilket han också under rannsakingen flera gånger bedyrat och sagt sig villig att svära *ed* på. Det hade bara varit ett illvilligt rykte, precis som så mycket annat. Det har påståtts att denna arrangerade inspektion snarare varit en avsiktlig kränkning och sista hämnd på Gustaf IV Adolf av revolutionsregimens män. Avräkningen i fråga om Vasafamiliens privata smycken, värdeföremål och finansiella tillgångar har av drottning Charlotta beskrivits som en ”svårt förödmjukande” rannsaking, och vittnen noterade att fastän kungaparet uppträdde värdigt och ypperligt samarbetsvilligt, så upplevde Fredrika processen som sårande. Likväl samarbetade Gustaf IV Adolf och Fredrika till det yttersta – sanningsenligt, samvetsgrant och transparent – utan några klagomål, invändningar eller konster.

I ett brev till sin farbror Carl XIII förklarade även Gustaf IV Adolf att ”jag långt ifrån att vänta mig något biträde av rikets medel, själv önskat få överlämna till densamma mina enskilda medel, vad jag under sorgens och bekymrens utkomst trodde mig kunna umbära för min egen utkomst”. Han förklarade vidare att det skulle vara ”en stridighet hos mig själv, om jag i lugnare

²³⁹ 300 riksdaler banco och 7 dukater år 1809 motsvaras år 2020 av ca 56 000 kr (KPI), 230 000 kr (guldprisindex) alt 2,6 mkr (arbetarlöneindex) (en annan källa uppger att kungens kontantkassa var ungefär det dubbla beloppet)

²⁴⁰ Jmfr kap 24 avsn 5 (Jean Bernadottes besatthet av sin privatförmögenhet inkl sina utländska fondinvesteringar)

²⁴¹ Olof Hagrelius (1776-1846), svensk guldsmed och rådmän

²⁴² 160 dukater år 1809 motsvaras år 2020 av ca 73 000 kr (KPI), 300 000 kr (guldprisindex) alt 3,4 mkr (arbetarlöneindex)

omständigheter emottog större inkomster är dem, vilka såsom enskilda medel och tillhörigheter är min och de minas verkliga enskilda egendom”. Med andra ord, så ville Gustaf IV Adolf inte ha mer än vad som verkligen var hans och vad han behövde, och återlämna resten till svenska staten, den svenska nationen och de svenska skattebetalarna.

En sista kommentar på detta ämne känns här oundviklig. Denna hederlighet och försynthet som Vasafamiljen uppvisade vid avräkningen 1809 blir intressant att jämföra nästa gång det är dags, nämligen vid bodelningen mellan den sista feodala kvarlevan familjen Bernadotte och svenska staten, när Sverige ombildas till republik, vilket kommer att inträffa förr eller senare. Kommer vi att få se samma utomordentliga prov på transparens, ödmjukhet och stillsam värdighet, eller är det upplagt för en juridisk-ekonomisk dimridålek med alla knep i lådan?

Det nuvarande hovet anno 2020 inkluderade i sin verksamhetsberättelse under flera år den intresseväckande parollen att det är ”svårt att dra gränsen mellan kungens privata ekonomi och hans ekonomi som statschef”. Denna förgrumlande, återkommande fras hade ej hamnat i denna årsredovisning av en slump, men ströks av hovet efter publiceringen av Thomas Lyreviks²⁴³ bok *Den kungliga kleptokratin* år 2018. Månne slår dock detta av hovet röjda synsätt redan nu an ackordet för förhandlingarna när Bernadottesläktens innehav av tronföljden suspenderas, vilket kommer att ske så snart folket och den vördade riksdagen vaknat upp ur sin nuvarande trans, och den innevarande släktens privata egendom ska särskiljas från svenska statens egendom. Får vi se samma värdighet, rättspatos och medgörlighet som när Gustaf IV Adolf och Fredrika under förnedrande former utsjades 1809, eller kommer riksmarskalken – f d hovrättspresident i Svea hovrätt, Bernadottesläktens filial för beställningsdomar – jämte ett team av inhyrda jurister bjuda oss på en show av skamlös girighet, som kommer att kamoufleras med frasen att man ju bara ”bevakar våra klienters intressen”? Spännande fortsättning följer.

Kapitel 2 avsnitt 10

ADLERSPARRES SPEL

Georg Adlersparre gifte sig i september 1809 med flickan som han först träffat under sin revolutionsmarsch i mars, sin kära Louise Linroth.²⁴⁴ Det fanns emellertid en person som Georg Adlersparre älskade ännu mer, nämligen sig själv. Hans egen korrespondens osar av narcissism, och hundratals samtida betraktare utmålar honom som en allmänt motbjudande person. Och likt många andra medelålders män med inflaterad självbild så hade Adlersparre redan sen tidigare en egen vapensköld. Han ville dock att denna bättre skulle återspegla hans stora bedrift att suspendera Gustav Vasas ättlingar från Sveriges tron. Någon gång i början av oktober inlämnade han så ett förslag till ny vapensköld för kungens godkännande. Inbördeskrigshetsaren Adlersparres målning innehöll bl a militärer i full mundering, sablar och bajonettgevär, kanoner med synliga mynningar och ett silverband med texten ”Wermeländska fördelningen 1809”. En samtida iakttagare skrev i ett privat brev att ”jag ryser, när jag tänker på att man kan framkomma med dylikt” och att det nya förslaget avslöjade ”oförlätlig högfärd”.²⁴⁵

²⁴³ Karl Thomas Lyrevik (1955-), svensk ämbetsman, teaterdirektör och författare

²⁴⁴ Se kap 2 avsn 3

²⁴⁵ Författaren har försökt utröna det exakta datumet samt erhålla en kopia av motivet genom Riddarhusets genealogiska forskningsavdelning, Riksarkivets heraldiska enhet samt extern expertis inom heraldik. Trots benägen hjälp från alla dessa håll har dessa historiska detaljer ej gått att finna. Adlersparres nya vapensköld och omständigheterna kring denna finns emellertid beskrivna och kommenterade i annat källmaterial. Det existerar en bevarad skiss som förknippas med den grevliga ätten Adlersparre nr 130 och som i flera avseenden överensstämmer med beskrivningen, men som förmodligen ej helt motsvarar det original som Georg Adlersparre inlämnade till kung Carl XIII i oktober 1809.

Så längre Christian August inte definitivt antagit valet till tronföljare och kommit till Sverige, kunde Adlersparre ej känna sig trygg. Redan en kort tid efter att Adlersparre i juli lämnat Stockholm hade hans åsiktsfränder velat ha dit honom igen. Man ansåg att hans auktoritet behövdes för att kuva konspirationer till prins Gustavs förmån. Adlersparre var fortfarande upptagen vid norska gränsen och hade irriterats över uppmaningarna att återkomma. Han hade svarat:

”Jag måste väl stå kvar på min punkt och utträta vad mig är uppdragit, så gott jag kan. Vad fan skulle jag göra i Stockholm?”

I ett annat brev hade han refererat till huvudstaden som ”det fördömda Stockholm, som jag aldrig mera vill se med mina ögon”, följt av den retoriska frågan:

”Tror du att jag återtuggar vad jag en gång utspottat?”

Adlersparre arbetade i gränstrakterna och genom kollaboratörer på den norska sidan med att *framkalla en norsk revolution* vilken var tänkt att leda till att Norge bröt sina band med Danmark och förenade sig med Sverige, och Christian August blev svensk kronprins. Men trots insatserna från Adlersparres sida och trots att de kontantmedel som han begärt ställdes till hans förfogande, gav upprors- och propagandaverksamheten i Norge – som finansierades av svenska staten – ej det förväntade resultatet. Han delade ut pengar och spannmål som svenska åsiktsmutor, spred unionsvänliga ströskrifter m m för att påskynda ett projekt som ännu ägde få anhängare i Norge. När så småningom hans finansörer, främst utrikesminister Engeström²⁴⁶ och hovkansler Wetterstedt som beviljade anslag ur den svenska statskassan, fick ta del av Adlersparres redogörelser om sin uppvigling i gränstrakterna, blev utrikesministern snopen. Han kommenterade att dessa ”bestod endast av krograpporter” och en samling betydelselösa anekdoter om några enskilda norska allmogemäns vänskapliga uttalanden om Sverige, eventuellt efter erhållande av mutor.

Adlersparres påfund i Norge började te sig löjligt. Trots hans egen fortsatta sangvinism, så betvivlade alltfler nyckelpersoner i Stockholm unionsprojektet och genomförandeplanen. Att Norge hurtigt skulle underkasta sig Sveriges överhet var en chimär, ”och alla som satt sin tro därtill, ser mycket generade ut” konstaterade drottning Charlotta. Hon ansåg om Adlersparres projekt att ”det fagra snacket om förvärvet av Norge hade här blott haft till mål att underlätta valet av Christian August”. Flera riksdagsledamöter som låtit sig förledas av Adlersparres unionsplan var förgäde och besvikna, och priset för detta luftslopp hade varit högt, nämligen suspenderingen av Gustav Vasas ättlingar från Sveriges tron. En gustavian kommenterade i ett brev att ”det ser ut som vi icke skulle få Norge, utan endast prinsen” samt att Adlersparre ”gjort upp räkningen utan värden”, d v s hittat på bluffvariabler och slängt omkring sig med en massa grundlösa utfästelser för att sälja in sin stora plan till alla och envar i Sverige, men helt utan förankring hos Christian August eller norrmännen själva. Det hade t o m börjat ryktas om att Norge som nation snarare eftersträvade självständighet från *allt* slags överförmynderi oavsett om detta kom från Danmark eller Sverige.²⁴⁷

Under hösten 1809 publicerades en politisk uppsats med titeln *Reflexioner*. Skriften utgavs anonymt men brukar tillskrivas gustavianen Armfelt. Skriften gick till hårt angrepp mot Adlersparre som kallades ”den förmätne varelsen, som lovat Sverige en lycka, den han ämnade blott sig och sina anhängare, och en makt, som hans inskränkta öga ej förmådde nyttja till högre ändamål än utförandet av sina enskilda passioner och ögonblickligt utkläckta planer”. Författaren hävdade även rakt ut, utan omsvep, att det var *osannolikt* att Norges snara annektering till Sverige skulle bli en naturlig följd av valet av Christian August till tronföljare. Och därmed skulle själva grundvalen för detta tronföljarval vara oriktig och ogiltig. Därmed kunde

²⁴⁶ Lars von Engeström (1751-1826), svensk diplomat och politiker

²⁴⁷ Jmfr kap 2 avsn 12

detta val ej längre anses berättigat eller hållbart, och inget skäl fanns längre att vidmakthålla detta. Uppsatsen *Reflexioner* var ett vältaligt försvar för den legitime tronarvingen prins Gustavs rättigheter, även om den också erkände Christian Augusts framstående personliga egenskaper. Svenskarna skulle komma att ångra framgent att ha övergivit Vasa stam:

”Du ska då med en djup känsla kasta ögonen på Gustavernas ärestoder, och du ska sucka över din lättsinnighet att ha våldfört och tillintetgjort de heligaste av alla förbindelser, erkänslans och lagarnas.”

Man började i Stockholm snart även tvivla på att Christian August ens *själv* någonsin skulle komma över till Sverige. *Den allmänna opinionen*, nationens folk, hade velat behålla den legitime prins Gustav som kronprins och fann den orättvisa som begåtts mot honom upprörande. Det fanns många som ända sen maj varit sårade över kuppen i Rikssalen. Ju längre hösten framskred, desto tydligare blev även omsvängningen i stämningen hos riksdagen, där allt fler röster höjdes för prins Gustavs återinsättande i tronföljden. Det var egentligen bara Adlersparre, vinthunden Mannerheim och en viss begränsad gruppering av revolutionsanhängare som ännu drev motsatt linje, en liten klick revoltörer med hybris, hämndbegär och hyckel i övermått som opåkallat omkastat Sveriges historia.

Den **10 oktober 1809** skrev Döbeln i ett brev till Adlercreutz, båda två ideologiska motståndare till Adlersparre, att han haft ”blodjäsningar” p g a allt som skett, inklusive de ohemula belöningarna till Västra armén i samband med Carl XIII:s kröning som fortfarande hängde kvar i hans sinne, och ansåg Adlersparre för ränkfull.

I Adlersparres egen korrespondens från Värmland märktes samtidigt frustration över de uteblivna framgångarna med hans gig i grannlandet, samtidigt som han underrättades om den tilltagande gustavianska oppositionen i Stockholm. Adlersparre gav utlopp för sin förbittring i sin brevkorrespondens. Den **12 oktober** skrev han argt till Wetterstedt, som var intimt lierad med Adlersparre, att han hade lust att bekämpa sina motståndare i adelns riksdagsgrupp på Riddarhuset ”endast med stryk, och då lovar jag att komma i stort sällskap”. Vad gällde arbetet i konseljen sade han sig vilja ”slå undan benen för dem, som vill motsatsen av vad jag vill”, och han påminde om att hans pålitliga armé utgjorde ett latent hot mot olikänkande i huvudstaden; ”det stora och yttersta hjälpmålet är här alltid i beredskap”. Ett liknande brev skickade han till kung Carl XIII. Den **25 oktober** förmanade han att ”om en faktion höjer huvudet fientligt – då slå till, så att det känns”.

Adlersparres frustration förstärktes troligen av att han nu blivit mäkta impopulär i breda kretsar i Stockholm och landet i övrigt. Inom den svenska armén framstod den självstylade revolutionsledaren alltmer som en självgod, intrigerande, egenmäktig charlatan. Döbeln spekulerade att Adlersparre och dennes armé skulle erhålla ett mycket bistert eftermäle för de oförrätter som begåtts, och att blotta omnämmandet av Västra armén ”blir i nationens och deras egna ögon i framtiden så odiös²⁴⁸, att de önska själva få den utplånad”. Han kallade Adlersparres anhang för ”den fördömda ligan”, och skrev i ett brev den **27 oktober** om ”den adlersparreska ligans förbannade upptåg”. Armfelt kallade Adlersparre för en ”kolossal papier maché-figur” och den **2 november** kommenterade han till en vän:

”Detta land är på randen av sin fullkomliga undergång. Ett statsråd, som styrs av en dålig Cromwells²⁴⁹ apa, Adlersparre. --- Folket ledset, än en gång lurat och bedraget i sitt hopp, förundrat över att på Gustaf Adolfs son hämnats faderns fel.”

Gustavianerna hade börjat organisera sig och höll sammankomster hemma hos Rutger Macklean på nuvarande Östermalm. Bland dessa återfanns bl a Axel von Fersen, Magnus Fredrik

²⁴⁸ odiös = förhatlig, vidrig, motbjudande

²⁴⁹ Oliver Cromwell (1599-1658), brittisk militär och statsman som revolterade mot monarkin

Brahe²⁵⁰, Jacob De la Gardie och Eric Ruuth²⁵¹. Utöver dessa fanns det ett brett stöd för prins Gustavs sak såväl inom hovkretsen, i konseljen, inom armén, i riksdagens hemliga utskott och i själva riksdagen.²⁵² Det gemensamma målet var prins Gustavs återinsättande i tronföljden. Uppslutningen växte alltjämt. När denna verksamhet inberättades till kung Carl XIII reagerade han med skepsis, nonchalans eller svävande ovetskap. Sannolikt var detta bagatelliserande endast ett uttryck för Carl XIII:s vanliga vacklade, velade och undvikande att ta ställning. Kungen var karaktärssvag och principiös men sades innerst inne själv hysa uppriktiga sympatier för just prins Gustav. Dock var frågan ju så oerhört laddad, att det var enklast att låtsas som det regnade.

Det var emellertid allmänt känt att Carl XIII:s hälsa sviktade. Jacob De la Gardie och Eric Ruuth tänkte då ut planen att *kung Carl XIII skulle adoptera prins Gustav*, och i händelse av kungens dödsfall skulle man utropa prins Gustav till kung och sätta drottning Charlotta i spetsen för en minderårighetsregering, med rådgivare som Fersen, De la Gardie m fl. Man hade diskuterat denna plan med drottning Charlotta, som godkände den. Troligen presenterades planen även vid flera tillfällen för Carl XIII för att få hans samtycke och medverkan, men utan att erhålla explicit bekräftelse. I drottning Charlottas dagbok nämns även redan i september 1809 idén att *kronprins Christian August skulle adoptera prins Gustav*. På ett eller annat sätt skulle alltså prins Gustav återinsättas i tronföljden genom adoption, då varken Carl XIII eller den utkorade kronprinsen Christian August hade några egna barn.²⁵³

Carl XIII var som sagt synnerligen osjälvständig och feg, och tenderade alltid att hålla med den som han talade med senast, men förmodades ändå, trots sin medverkan vid statskupperna 1809, innerst inne hysa välvillig förståelse för prins Gustavs rätt till tronföljden. När Gustaf IV Adolf i juni till sin farbror översänt sin signetring²⁵⁴, var det med anmärkningen att denna ring en dag förhoppningsvis kan överlämnas ”till den, som både min farbror och jag säkert önska”, d v s prins Gustav.

Pendeln höll så på att svänga tillbaka till gustavianernas favör, de återtog under hösten alltmer initiativet, de hade folkopinionen med sig, samtidigt som Adlersparres anseende och ställning var väsentligt nedsatta. Men för att splittra och söndra den gustavianska rörelsen hade Adlersparre till hands dels sin enskilda poliskår i Stockholm, samt dessutom en ny hemlig polis ledd av ingen mindre än Grevesmöhlen – medarrangör av bluffen mot bondeståndets riksdagsledamöter i samband med omröstningen om särbehandlingsparagrafen i den svenska grundlagen.²⁵⁵ Denna hemliga polis gjorde Stockholm till en plats fylld av misstro. Som historikern O'Regan formulerar det, överallt fanns spejande ögon och lyssnande öron som rapporterade till Adlersparre.

Grevesmöhlen fyllde denna höst 55 år. Han var liten till växten men kraftigt byggd och hade grova, fåriga, ej särskilt vackra anletsdrag, polisonger, buskiga ögonbryn, stor näsa och ett ansiktsuttryck av hånleende slughet och opålitlighet. Anekdoter ur Grevesmöhlens liv innehåller

²⁵⁰ Magnus Fredrik Brahe (1756-1826), svensk militärofficer, godsägare och politiker

²⁵¹ Eric Ruuth (1746-1820), svensk militärofficer, ämbetsman, hovman och politiker

²⁵² Utöver de redan nämnda och uppenbara (drottning Charlotta, Armfelt, Döbeln, Adlercreutz, Fersen, De la Gardie m fl) brukar nämnas bl a Gustaf Stenbock (1764-1833), Sophie Piper (1757-1816), Mauritz Klingspor (1744-1814), Curt von Stedingk (1746-1837), Gustaf Lagerbring (1769-1847), Eberhard von Vegesack (1763-1818), Vollrath Tham (1770-1836), teologiprofessor Sven Wijkman (1754-1839) m fl.

²⁵³ Det brukar påstås att Carl Axel Löwenhielm (1772-1861) var oäkta son till hertig Carl, sedermera Carl XIII. Det förekommer en mängd hörsägnelser och spekulationer om oäktingar till svenska kungligheter genom historien. Endast modern DNA-teknik, som är under ständig utveckling, kan så småningom bringa klarhet i detta, med eller utan nu levande kungliga personers aktiva medverkan. Sanningen finns dold där ute; det är bara en tidsfråga innan den uppdragas, om man *vågar* vända på alla stenar. Jmf t ex kap 22 avsn 26 (slutet).

²⁵⁴ signetring (vapenring) = ring som används för att signera formella eller högtidliga brev och dokument genom att stämpla den mot lack

²⁵⁵ Se kap 2 avsn 6

anklagelser om hustrumisshandel och otrohet, och han hade även en gång skuldsatt sig i sin äldste sons namn med följden att *sonen* blev insatt på gäldstugan. En annan berättelse är när Grevesmöhlen först *sålt* sitt eget olagligt tillverkade brännvin till en handlare i Sigtuna, bara för att därefter, så fort han fått betalt, i sin egenskap av tullöverdirektör *konfiskerat* samma brännvin. När myndighetspersoner varit på honom för hans illegala brännvinsbränning på sitt lantställe, hade han mutat dessa med ved som de själva fått hämta ur *grannens skog*.²⁵⁶

Grevesmöhlen kom från en juristfamilj i flera släktled och hade själv studerat juridik vid Uppsala universitet. Decennierna som följde hade han innehaft befattningar bl a som assessor i Svea hovrätt och som överdirektör inom tullmyndigheten, men det var främst genom sin verksamhet och sina strider utanför ämbetssysslorna som han gjorde störst avtryck. Inom juridiska spörsmål var Grevesmöhlen en fruktansvärd, slagkraftig kämpe antingen det gällde anfall eller försvar – för honom var det samma sak: han var alltid aggressivt angripande. När Grevesmöhlen själv ställdes inför rätta, vilket hände, svarade han ofta med att rikta skarpa hot mot åklagare och domare att *dessa* skulle genomgå en ”granskning”. Enligt Skjöldebrand utgjordes grunden i Grevesmöhlen's karaktär av en ilska som ”bröt ut så ofta som ett tillfälle bjöds”. Han beskrivs som ränkfull, hämndlysten och fräck. Han var fullständigt respektlös inför makten och gick ofta till hårda personangrepp mot sina motståndare och deras privatliv, utan vare sig någon som helst diskretion eller några moraliska spärrar. Han var kunnig och skarpsynt och hade ett extremt cyniskt sinne för lagvrängeri, och kunde vålla besvär för andra människor utan dess like. En gång *skröt* han med att hans skrivelser kostat tre människors livet. Han sålde sig till den som betalade bäst och skydde inga medel utan bröt gärna själv mot vilken lag som än stod till buds att bryta mot om det gagnade hans egenintresse. Och han var en mästare på att manipulera folkopinionen, särskilt bland de lägre klasserna av befolkningen. Grevesmöhlen var lömsk och hämningslös och har beskrivits av drottning Charlotta som ”en *elak* människa, advokat till själ och hjärta”.

Grevesmöhlen hade blivit ledare för Adlersparres hemliga polis i Stockholm. Historikern professor Einar Forssberg²⁵⁷ har kommenterat att Grevesmöhlen ”med sin fullständiga hänsynslöshet och övriga egenskaper var synnerligen lämplig för denna post”. Hemliga polisens uppgift var att övervaka anhängare till prins Gustav och att kontrollera ryktesspridningen i Stockholm och i landet.

Grevesmöhlen såg till att hemliga polisen förföljde, trakasserade och öppet vanärade ledande gustavianer. Lokalen där gustavianerna hade sina sammankomster stängdes tvärt av polisen i början av november, men rörelsen levde vidare på andra adresser. Det bildades även ett motparti som kallades *Mannerheim'ska klubben* och som leddes av just Mannerheim, den ondskefulle vinthunden. *Mannerheim'ska klubben* samlades först i Kirsteinska huset²⁵⁸, men förlade senare sina sammankomster till krogen Kastenhof²⁵⁹ vid Gustav Adolfs torg.

Det blev en höst full av rykten och intriger. Det ryktades om att beslutet i tronföljdsfrågan skulle komma att upprivas, att en ny statskupp skulle äga rum, att fritagningsförsök skulle genomföras på Gripsholm där nu hela den kungliga familjen var samlad, o s v. Även åt andra hållet förekom rykten, t ex att prins Gustav skulle förgiftas av en lejd kock, att han skulle smugglas ut från Gripsholm och dödas, m m. En anekdot som berättas av överste Peter Schönström²⁶⁰, en

²⁵⁶ Flera fragment ur Grevesmöhlen's liv drogs fram i ljuset under skrivfejden med Boije 1815, och skildras bl a i Walbergs skrift ”Banditen Galgeniano”; se kap 22 avsn 15.

²⁵⁷ Einar Olof Forssberg (1895-1979), svensk historiker och lärare

²⁵⁸ Nuvarande adress Vasagatan 22

²⁵⁹ Nuvarande adress Gustav Adolfs torg 18-20

²⁶⁰ Peter (Per) Schönström (1766-1838), svensk militärofficer och politiker

av Adlersparres män, är hur han fick hålla i den rubbade Pehr Skjöldebrand²⁶¹ för att denne inte skulle döda prins Gustav:

”Du må tro att jag idag haft ett helvetes arbete med Pehr Skjöldebrand. Karl'n är alldeles galen, han vill prompt ut till Gripsholm och strypa pojken.”²⁶²

Pamfletter i båda riktningarna fullkomligen slungades ut till allmänheten. Anonyma, skriftliga uppmaningar till förmån för prins Gustav inkastades in trappor och portar i Stockholm. Och genom förtal och lögn gick hemliga polisen och *Mannerheimiska klubbens* ligamedlemmar till kraftfulla motangrepp mot gustavianerna. Opinionskriget rasade. I centrum av allt stod prins Gustav, vars blotta existens gjorde revolutionsmännen otrygga, och de fruktade en kontrarevolution.

Plötsligt inträffade då något som förändrade allt. På morgonen den **24 november** drabbades Carl XIII av ett slaganfall. Flera befarade att han snart skulle dö. Man skickade ilbud till Adlersparre, som redan var på väg mot Stockholm i annat ärende. Carl XIII:s tillstånd var allvarligt. Slaganfallet hade gjort att han tappat talförmågan och knappt kunde svälja medicin, och han blev sängliggande i flera dagar, utmattad och svag. Och det fanns ännu ingen kronprins installerad. *Om Carl XIII dog skulle därför en bitter kamp ta vid om vem som skulle efterträda honom.*

Efter att Adlersparre anlant till Stockholm hölls ett hemligt möte hos utrikesminister Engeström,²⁶³ troligen²⁶⁴ den **26 november**, mellan en liten krets av revolutionsregimens mäktigaste män. Ingenting fick störa den nya samhällsordningen. Det största hotet mot regimen, enligt dem själva, var att prins Gustav *levde och befann sig inom rikets gränser.*

I det dunkla rummet, i talgljusets fladdrande sken, beslöts att Sveriges legitima tronarvinge måste bort, ut ur landet. Fort som fan! Prins Gustav måste avlägsnas för att avskära hans anhängares möjligheter att påyrka tronföljden. Man måste förekomma en folkresning till hans förmån om Carl XIII skulle dö. Man beslöt att landsförvisa Gustaf IV Adolf, Fredrika och kungabarnen – *omedelbart.*²⁶⁵

Enligt Sjövalles avhandling finns inget tvivel om att Adlersparre i detta skede varit beredd att åter låta Västra armén ingripa om så behövdes. Några dagar senare, den **2 december**, skrev Adlersparre till Christian August om kung Carl XIII:s slaganfall och att denne inte hade långt kvar. Han fortsatte:

”Om kungen avlider, utropas ers höghet samma ögonblick till Sveriges kung, allt är för detta viktiga steg med kraft och mognad berett. --- Den lever ej en timme, som vågar sätta denna sak i fråga.”

²⁶¹ Pehr Eric Skjöldebrand (1769-1826), svensk ämbetsman och godsägare

²⁶² Jmfr kap 22 avsn 22

²⁶³ Av källmaterialet att döma ägde detta möte rum i utrikesminister Engeströms tjänstebostad, nuvarande adress Blasieholmstorg 8.

²⁶⁴ Det exakta datumet (26-28 november) för detta möte och beslut har ej gått att fastställa utifrån författarens brukade källmaterial, men svaret finns eventuellt gömt i exempelvis bevarade privata brev eller anteckningar av de inblandade huvudpersonerna (Engeström, Adlersparre, Posse, Wetterstedt, Platen, Skjöldebrand, Adlercreutz).

²⁶⁵ Att den avsatta kungafamiljen så småningom skulle lämna Gripsholm och Sverige för att tillåtas bosätta sig någonstans på den europeiska kontinenten hade bestämts långt tidigare, men Carl XIII:s slaganfall påskyndade genast verkställandet av denna plan. Läget blev med ens akut.

GUSTAV VASAS LEGITIMA TRONARVINGAR LANDSFÖRVISAS

Redan sedan länge hade planerats att Vasafamiljen skulle föras till kontinenten. Carl XIII själv, förbrytaren som än idag bisarrt nog står staty mitt i Kungsträdgården, hade vid ett tidigare tillfälle uttalat att "ju längre bort, desto bättre". Den skröplige kungens slaganfall i slutet av november 1809 skapade dock med ens ett skarpt läge. Allting anordnades nu mycket snabbt.

Planeringen av resan var topphemlig. Endast ett fåtal personer var inblandade. Riksdagen hölls utanför. Logistik, reskassa, pass, personal, säkerhet... Allt organiserades i en hast. Den som fick huvudansvaret att via Karlskrona eskortera den avsatta kungafamiljen ut ur landet var general Skjöldebrand.

Tidsschemat var mycket stramt för att undvika att nyheten skulle läcka ut och spridas. Kortast möjliga tid skulle förlida från att den avsatta kungafamiljen själva blev informerade om transporten, till att de landsatts på den europeiska kontinenten. Den fångna kungafamiljen på Gripsholm informerades tisdagen den **5 december 1809** klockan 22 om att de skulle fara i gryningen. De fick natten på sig att packa sina saker.

Största risken i detta skede var att syftet med arrangemanget redan blivit känt, och att den svenska allmogen – lojala vänner till Vasaätten – gjorde uppror, eventuellt med stöd av gustavianskt sinnade adelsfamiljer. Skjöldebrand var på sin vakt. Ärkeskurken kung Carl XIII hade, med torra och darrande läppar, viskande befallt honom att inte låta brorsonen Gustaf IV Adolf undkomma levande om han försökte fly. Skjöldebrand lyssnade spänt ifall yttranden från skjutsbönder kunde vara förtäckta hot, och pistolen innanför hans rock var hela tiden skarpladdad.

Prins Gustav lämnade Gripsholm den **6 december** redan klockan 09 i ett separat ekipage under täcknamnet greve Wachtmeister, ett namn som han själv skarpt ogillade. Prins Gustav satt insvept i en stor päls med stövlar, och eskorterades av överste Carl Henric Posse²⁶⁶, en av Adlersparres mest förtrogna hejdukar, för att via Örebro-Borensberg-Skänninge-Mjölby-Gränna-Jönköping-Växjö föras till Karlskrona. Man såg detta som en skyddsåtgärd. Om hela kungafamiljen rest tillsammans och blivit upptäckt under vägen, bedömdes riskerna för oroligheter större. Att separera prins Gustav från övriga familjen under färden till Karlskrona var också ett sätt att hålla föräldrarna i schack och så att de ej försökte göra motstånd, en effektiv hållhake. Adlersparre påstås även ha beordrat att prins Gustav skulle dödas om det gjordes några försök att fritaga honom. Drottning Fredrikas sista ord till Posse, innan hon fullständigt bedrövad såg honom tas ifrån henne på Gripsholm, var dock, men en moders fulla allvar och skärpa:

*"Herr överste, jag anförtror åt er min sons liv. Förvara honom, och glöm icke att *en mor och Gud en gång ska av er fordra redogörelse för detta barns liv.*"*

Om prins Gustavs resa söderut finns begränsad dokumentation, men det sägs att han blev igenkänd av en folkhop redan i Södermanland, eventuellt vid ett hästbyte, där flera personer yttrade kommentarer om inkonsekvensen av att tvärt rekrytera en norsk tronföljare:

"Vad är det värt att införskriva²⁶⁷ en främmande prins, då vi själva har en?"

Prins Gustav igenkändes även av en smed i Jönköping som skulle laga ett av vagnshjulen. Posse märkte att smeden upptäckt prinsens identitet. När smeden, under förevändningen att han behövde hämta andra verktyg, lämnat dem ensamma stod Posse inför ett kritiskt val. Antingen *lita på smeden* att han verkligen skulle hämta nya verktyg och avvakta dennes återkomst, eller *inte lita på smeden* då denne likväl kunde komma tillbaka med ett manstarkt

²⁶⁶ Carl Henric Posse af Säby (1767-1843), svensk militärofficer

²⁶⁷ införskriva = rekvirera, beställa utifrån

uppbåd för att fritaga prins Gustav. Posse valde att inte lita på smeden. Han skyndade sig därifrån och fortsatte med sin gisslan söderut i söndrig vagn.

Åter till Gripsholm. Vid Skjöldebrands ankomst klockan 10 stod Gustaf IV Adolf, Fredrika och de tre prinsessorna uppställda på ett led i ett slags audiensrum med urblekta gobelängtapeter. Gustaf IV Adolf var helt klädd i svart. Den vackra drottning Fredrika – enligt många samtida ambassadörer och utlänningar den vackraste kvinnan i Europa – med sitt kastanjebruna hår, de mörkblå ögonen och det änglalika leendet, hon som blivit så älskad av sin omgivning och svenska folket för sin spontanitet och glädje, sitt flärdfria, enkla och otvungna sätt, stod nu blek, rödögd och förgråten, nedbruten och förstörd. Hon trodde att hon aldrig mer skulle få se sin son, att revolutionsmännen som låg bakom allt detta nu hade den legitime tronföljaren, den värlöse prins Gustav i sitt våld. Skjöldebrand försökte lugna henne.

Avresan skedde klockan 11. Gustaf IV Adolf satt till vänster om Skjöldebrand. Officerarna som eskorterade kungafamiljen hade civila kläder men var beväpnade med svärd och pistoler som skyldes av överrockarna. Slädföret var gott, kölden mild utan tö, allt gick väl. Gustaf IV Adolf var vid gott lynne efter att ha varit instängd på Gripsholm i över åtta månader. Skjöldebrand hade samtidigt blandade känslor, och berättar i sina memoarer om hur hans formella uppdrag och instruktioner kontrasterades av en viss surrealism över att föra bort den svenska kung som han vuxit upp med och som visat honom personlig välvilja. Skjöldebrand har av en skildrare beskrivits som "icke vacker", bärande på följande drag:

"Han hade en ful näsa, som vanställde hans profil, och hyn blev under mannaåldern krutsprängd, vilket gav en rödblå färg åt ansiktet, men han var begåvad med bländvita tänder och ett par blixtrande blå ögon, som gjorde hans uppsyn ganska tilldragande."

Under denna eskort av kungafamiljen till kontinenten gjorde emellertid Skjöldebrand sitt yttersta för att agera så tillmötesgående, värdigt, representativt och hänsynsfullt han kunde gentemot Gustaf IV Adolf och de övriga familjemedlemmarna, och Skjöldebrands försynta uppträdande under resan uppskattades.

Efter knappt ett par timmars färd stannade de vid Önnersta gästgivargård²⁶⁸ där de skulle byta hästar. Där var en folksamling på att en auktion ägde rum. Gustaf IV Adolf blev igenkänd. Männerna i folkhopen började mumla. Kvinnor började gråta. Skjöldebrand stressade på officerarna med förspänningen av de nya hästarna. Stämningen var laddad. En liten gnista hade ögonblickligen kunnat sätta folkhopen i rörelse. Skjöldebrand drog då listigt ett larvigt skämt om en gubbes stora röda brännvinsnäsa när denne kommit nära vagnen. Gustaf IV Adolf började skratta, vilket tog udden av hotfullheten i folksamlingen. Människorna såg förundrade på den avsatte kungen – vad i all sin dar gjorde han egentligen där uppe på vagnen? Men eftersom han var glad, måste det väl vara en behaglig resa. Människornas ansikten klarnade, spänningen bedarrade. Hästarna var snart förspända och resan kunde fortsätta.

De fortsatte söderut och nådde stora landsvägen strax söder om Nyköping. Sent på eftermiddagen kom de fram till byn Krokek nära Kolmården där de stannade ett par timmar. Senare åkte följet in till gästgivargården vid Saltängstorget strax innan Norrköping. Medan hästar byttes för övriga slädar fortsatte Skjöldebrand med Gustaf IV Adolf diskret genom Norrköping till Himmelstalund strax väster om centrum, där de väntade i mörkret under tiden. Stödet i landsorten för den avsatta kungafamiljen var mycket stort; minsta antydning om vad som *egentligen* höll på att hända, vem som befann sig där i släden och varför, kunde lätt ha medfört fullskaligt folkuppror.

Vid ankomsten till Linköping föll ett rikligt snöblandat regn. Det var sent och gatorna var tomma. Hästbytet skedde på borggården nära domkyrkan. En kälke hade gått sönder och fick lagas av en smed. Lagningen drog emellertid ut på tiden och nyfikna började samlas.

²⁶⁸ Ca 9 km väster om centrala Gnesta

Skjöldebrand och vakterna satt på helspänn med sina vapen under rockarna. Kungen höll sig lugn. Till slut kom de iväg.

Hela eskorten övernattade på ett värdshus vid Mjölby. Värdshusvärdinnan igenkände Gustaf IV Adolf och började gråta. Skjöldebrand hotade henne, mildt framfört men med allra tyngsta allvar i orden, att inte yppa en stavelse om vad hon sett.

Under resan hade människor som sett kungen bredvid Skjöldebrand uppe i vagnen med sorg i rösten talat högt om "vår Gustaf, vår förre kung, landets far". Vuxna män och kvinnor hade gråtit. Andra hade dämpat uttryckt sitt missnöje och ogillande. Med blott liten fördröjning hade nyheten om vem som just passerat längs den stora landsvägen genom Södermanland och Östergötland börjat spridas bland folket, som sade att hade man bara litet tidigare vetat att det var f d kungen, *hade man fritagit honom*. Revolutionsregimens propaganda om att Gustaf IV Adolf saknade stöd hos det svenska folket var, vilket återigen bevisades, bara rent förbannat nys. När revolutionärerna kavat slängt sig med termen "svenska folket" för att urskulda sina gärningar, hade detta varit en grundlös retorisk härskarteknik. Revolutionens verkliga drivkrafter hade varit rent egennyttiga hos en mindre krets av det övre svenska etablissemanget.

Den **7 december** fortsatte den lilla kortegen via Eksjö genom norra Småland. Hästarnas andedräkt stod som vita moln, snön yrde om slädarnas medar. De gled fram över en vidsträckt mosse med martallar. Och Gustaf IV Adolf, som suttit tyst en lång stund, sade om denna plats:

"Här är en vacker trakt."

Vid Vetlanda tog slädföret slut och man bytte till åkdon med hjul.

Den **10 december** strax efter klockan 16 ankom konvojen till Karlskrona, där det avsatta kungaparet härbärgerades i amiralshuset²⁶⁹. En timme senare anlände general Posse som eskorterat prins Gustav en annan rutt. Glädjen blev stor, Fredrika grät vid återseendet.

Fregatten var ännu ej färdig att segla så familjen tillbringade några dagar i Karlskrona, därefter var man tvungen att invänta tillräcklig vind för att ge sig av. Under deras sista dagar i Sverige gick kung Gustaf IV Adolf alltid gick omkring i frack utan annan dekoration än det lilla vita malteserkorset. Om drottning Fredrika har berättats att hon lekte med de yngre barnen i huset och att "hela hennes väsen andades en stilla, vänlig mildhet". Den begåvade tioårige prins Gustav spelade dagligen flera partier schack med männen i landsförvisningsstaben.

Ett kurirbud från Stockholm som anlände natten mot den **17 december** sade att Carl XIII åter insjuknat och hans tillstånd var illa. Ett rykte började samtidigt cirkulera att han t o m var död. Situationen bedömdes därför fortfarande som oerhört skör; så länge den avsatta kungafamiljen befann sig inom landet fanns risk för en kontrarevolution, i synnerhet om Carl XIII plötsligt skulle dö. Skjöldebrand stressade på embarkeringen. På eftermiddagen den **20 december** fördes Vasafamiljen genom Karlskrona till Stumholmsbryggan varifrån de bordade fregatten *Camilla* på Karlskrona redd.

Gustaf IV Adolfs sista gärning på svensk mark var att lämna sina sista svenska pengar han bar på sig, 267 riksdaler banco²⁷⁰, till Karlskronas mest behövande fattiga.

Söndagen den **24 december**, på julaftons morgon, lättade *Camilla* ankar. De vita seglen fylldes av vind och fartyget avseglade. Ingen fanfar, ingen salut. Vädret var klart och vackert, det öppna havet och den höga himlen var olika nyanser av blå – en färg som symboliserar integritet, ansvarsfullhet, plikttrohet och sanning. Detta råkade även vara på dagen exakt ett år efter att

²⁶⁹ Kallades även "amiralitetsresidenset" och i folkmun "kungshuset" eller "kungahuset"; nuvarande adress Landbrogatan 7.

²⁷⁰ 267 riksdaler banco år 1809 motsvaras år 2020 av ca 47 000 kr (KPI), 200 000 kr (guldprisindex) alt 2,2 mkr (arbetarlöneindex)

Gustaf IV Adolfs brev med benådningen av den dödsdömde lantvärnisten Nils Johansson från Vena socken, inlåst och borttynande i en cell i Karlskrona, expedierats på Stockholms slott.²⁷¹

Fredrikas mest känslofyllda avsked hade ägt rum när hon och kungabarnen ett halvår tidigare flyttats från fångenskapen på Haga till fångenskapen på Gripsholm. Hon hade samlat hela sin personal på Haga och tackat dem för deras trogna tjänst; kokerskor, hembiträden och uppappare ner till minsta kökspojke, allihopa. Blott snyftningar och suckar hördes. Hon hade omfamnat kvinnorna och tröstat sina gamla domestiker. Flera i arbetsstyrkan hade gråtande fallit till golvet, och Fredrika själv hade varit otröstlig vid skilsmässan från de som levt med henne, levt för henne, i många år. Och hela landsvägen från Haga slott till Drottningholm, där Fredrika och barnen fortsatt med båt till Gripsholm, hade kantats av människor som förtvivlat ropat henne och barnen ett sista farväl, gråtit och bett till himlen för henne.

Men Gustaf IV Adolf starkaste stund var måne nu, vid separationen från sin fosterjord. Ögonvittnen har beskrivit honom några dagar innan avresan som mycket avmattad, då han även uttalat de kryptiska orden "sju åttondelar död". När en person kort före avfärden kysst den avsatte kungens hand, hade han med darrande bruten röst genmält "Gud välsigne er".

Nu stod han orörlig och tyst på fartygsdäcket vid relingen. De blå ögonen såg den svenska landremsan försvinna. Stilla tårar rann nerför hans kinder, men annars visade han inga känslor. Förrådd och fördriven av en falang femtekolonnare. *Men älskad, vördad och respekterad, trots alla beskyllningar, av den stora majoriteten av det svenska folket.* Historikern Christopher O'Regan har konstaterat att Gustaf IV Adolfs egenskaper som *människa* – hans hederskänsla, hans rättspatos, hans integritet, hans tillit till andra medmänniskor, hans sannfärdighet, hans goda hjärta – möjligen försvagade honom som slipad *politiker*. Ett konstaterande, ett motsatsförhållande värt att fundera på. Flera samtida pennor har även beskrivit att Gustaf IV Adolf alltid strävade efter att göra det som var *moraliskt rätt*. Hans rättskänsla var så allmänt känd i Sverige att den blivit till ett ordspråk.²⁷² Men han levde i en sammansvärjningarnas, dimridåernas och slughetens tid i Stockholm, där starka intressen som kände sin ställning hotad undergrävde rikets främste företrädare. När fregatten skar genom södra Östersjöns vatten på julafton 1809 och lämnade Sverige bakom sig, syntes hos den landsförvisade kungen på ytan en stram behärskning, men inombords i hans hjärta fanns en djup sorg, besvikelse och vanmakt. Samtidigt infann sig även ett själslugn, en befrielse. Detta land var inte längre hans; man hade lurat honom och skilt honom från hans folk, som han bara hade velat göra gott. Hans samvete var rent.

Det smala strecket vid horisonten försvann. Till slut låg där bara hav, ett evigt hav. Han skulle aldrig mer få återbesöka sitt fädernesland.²⁷³

Framåt kvällen blev vinden kraftigare och byigare med kast åt olika håll. Natten mot den **25 december** hade vinden åter stadgat sig och de hade en jämn medvind, farten var god. Himlen var beströdd med stjärnor. Luften var kall och klar. Fredrika gick ständigt på fartygsdäcket under småtimmarna, och Gustaf IV Adolf syntes där då och då. Sverige var blott ett minne.

Det var först framåt morgonen som makarna gick för att vila. När dagen grydde några timmar senare tilltog vinden ansenligt och var nära till storm. Man siktade framåt lunch den tyska

²⁷¹ Se kap 2 avsn 1

²⁷² Uppgiften kommer från Bernhard von Beskow (1796-1868) i en av dennes karaktärsbeskrivningar av Gustaf IV Adolf. Vilket ordspråk det rör sig om har dock författaren ej kunnat avgöra. Värt att notera är emellertid, att denna anekdot visar vilken betydelse som det yttersta ledarskapet har för rättsuppfattningen, moralen och samhällskulturen i *samhället som helhet*, d v s *ledarskap genom personligt föredöme*. Jmftr ex ledarskapet som belyses i kap 3-24 och de efterföljande effekterna i kap 25, särskilt kap 25 avsn 16 (avslutande delen).

²⁷³ Gustaf IV Adolf skulle emellertid en gång till på avstånd få återse sitt fädernesland, då han senhösten 1810 befann sig på ett brittiskt krigsfartyg på väg mot Storbritannien, som tillfälligtvis ankrade utanför Vinga. Därifrån såg exkungen de svenska skären utanför Göteborgs inlopp och troligen även det svenska fastlandet.

kusten, och kastade på kvällen ankar vid Perth på Rügen. Fredrika led av sjösjuka, men de höga vågorna gjorde det omöjligt att komma iland. Man försökte att etablera en förbindelse mellan fregatten och land, men en slup som sjösattes från fregatten kantrade när vågorna hävde sig högt in mot den långgrundna stranden. Kungafamiljen blev kvar på fregatten under natten, som låg kvar för ankar.

Den **26 december** hade vinden mojnät. Makarna och Skjöldebrand plus nödvändig betjäning skulle få transport in till Stralsund med kutterbriggen *Delphin*, men på grund av kraftig dimma och mörker som gjorde det svårt att navigera blev alla kvar på kutterbriggen över natten. Skjöldebrand avsånde underrättelse till den kommanderande franske generalen i Stralsund om kungafamiljens ankomst. Frankrike ockuperade vid denna tid Pommern.

Onsdagen den **27 december** var den vackraste morgon man kunde skåda. Havet låg spegelblankt. Flockar av sjöfåglar skriade vid strandbrynen. Himlen var högblå och luften sval och frisk. De vackra omgivningarna mellan Dänholmen och Rügen var betagande.

Det hade blivit dags. De transporterades vid klockan 10 från kutterbriggen i roddbåtar och steg iland klockan 15 på Stralsunds brygga. De förjagade från Sverige hade äntligen nått en lugn hamn. Vagnar var framkörda. Fredrika och prinsessorna åkte i ett ekipage, men Gustaf IV Adolf tog sin son prins Gustav i handen och promenerade genom den gamla hansastaden till deras residens, guvernörshuset²⁷⁴. Ofantliga folkmassor fyllde gatorna. Några grät, många jublade trots att den franska ockupationsmyndigheten hade förbjudit allt hurrande med straff om prygel.

Stralsunds invånare visade enorm tillgivenhet för Gustaf IV Adolf, även fastän det ju var hans politik och beslut som egentligen låg till grund för den franska ockupationen. Enligt Skjöldebrand hyllades han som en gud. Gustaf IV Adolf var ju den man som oryggligt vågat trotsa den franska stormaktspolitiken under Napoleons styre. Den svenske kungen hade konsekvent stått upp för sitt eget folks moraliska rätt till självständighet och suveränitet utan att vara en supermakt till lags. För detta hade han vunnit gedigen *respekt* hos människor som visste att uppskatta sådana principer, och folket trängdes i tusentals för att komma nära honom på gator, i trappor och förstugor. De hurrade spontant om och om igen och besjöng honom med *Bevare Gud vår kung*²⁷⁵ i en dånande mäktig masskör. Stralsundsborna tog emot kungafamiljen med "den kärlek och värme de aldrig fått möta i sitt fädernesland", enligt en skildrare. Varje dag framåt lunchtid gick kungen och prins Gustav en promenad i staden, men en kavalleritrupp måste bana väg för dem genom de tusentals supportrarna. Folk visade sann *beundran*.

Efter några dagar när resan fortsatte i en öppen vagn via Barth till Wismar, mottogs han även där av en otrolig mängd jublande folkmassor på det stora torget Am Markt, både av stadsbor och tillrest folk från landet. Hela torget, och alla gator som ledde till torget, var packade med människor som ville se och hylla sin kung. Trängseln var enorm överallt. Det sjöngs, ropades och hurrades natten igenom, och en mängd svenska matrosar stämde återigen upp i *Bevare Gud vår kung*, omväxlande med glädjerop. När familjen följande dag fortsatte till Lübeck blev Gustaf IV Adolf och Fredrika där inbjudna att se Mozarts²⁷⁶ *Trollflöjten* på den stora teatern. När de om aftonen som hedersgäster klev in i teatersalongen möttes de "av de mest entusiastiska fröjderop som måhända någonsin skallat i en teatersal" enligt Skjöldebrand. Hela publiken var i våldsamt extas och jublet ville aldrig ta slut. Folket ropade som i ett slags raseri, och när kungen och drottningen tackade publiken fördubblades bara glädjen och intensiteten:

"Leve kungen av Sverige! Leve Gustaf Adolf den store! Leve han evigt! Leve hans familj!"

Dessa spontana, äkta, innerliga bifallsrop rörde kungen till tårar. Den svenske regent som stått upp för folkrätten – som hållit psykologiskt spjärn mot Europas stora ockupationsmakt

²⁷⁴ Nuvarande adress Badenstrasse 17

²⁷⁵ melodi = God Save the Queen/King, dvs den nuvarande brittiska nationalsången

²⁷⁶ Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791), österrikisk tonsättare, pianist och violinist

Frankrike och som inte tänkte låta sig kuvas av Ryssland – men som förråddes av sina egna närmaste ämbetsmän och officerare och fördrevs från sitt fosterland – välkomnades istället som ett lejon av tyskarna, ett folk som visste hur det var att leva under ockupation. De såg hans klokskap och mod – och hans *principfasthet*, där han varit beredd att förlora rike och krona för sitt samvetes övertygelse. En man som aldrig förbländades av makt och titlar utan som alltid satte sin plikt gentemot svenska folket främst, att värna Sveriges självbestämmande och integritet, även om det i slutändan kostade honom allt. På tysk mark möttes och hyllades han med jubel, leverop, beundran och oerhörd respekt av människor som inte duperats av de svenska landsförrädarnas desinformationspropaganda eller tystats av hoten i Stockholm. Gustaf IV Adolf hälsades istället som den store man han var, likaså hans familj, och de bemöttes med den *värdighet* de i tyskarnas ögon fortfarande till fullo förtjänade.

Överallt där Napoleon dragit fram på kontinenten omtalade man med värme och beundran den fallne kungen från Norden. Mannen med de renaste avsikterna och det starkaste modet. En man att hedra och ihågkomma.

Kapitel 2 avsnitt 12

SELSKABET FOR NORGES VEL

Kort efter att Gustaf IV Adolf och hans familj landstigit på kontinenten hände stora saker i Norge.

Det var den **29 december 1809**. Snön föll stilla över Oslos takåsar. Inne i katedralskolans²⁷⁷ lokaler gjorde man de sista förberedelserna för den stora festen. Man hade dukat för 260 gäster vid sex eleganta bord. Festen ägde rum av två skäl; dels för att fira freden med Sverige som slutits tidigare i december, dels för att hylla och avtacka Norges styresman och härförare Christian August, som nu skulle lämna dem för att bli kronprins i Sverige.

Bland festdeltagarna fanns alla högre ämbetsmän i Oslo med omnejd och representanter för övriga norska städer och byar, samt så många övriga medborgare och tillresande som fick plats. Vid borden placerades alla utan hänsyn till börd, titel eller samhällsklass – bordsplaceringen avgjordes genom lottdragning. Vid Christian Augusts bord satt personer från alla samhällsklasser.

Med sånger och skålar uttryckte församlingen sitt tack till Christian August. Hurraropen genljöd länge i salarna och fortplantade sig till folkmassorna som samlats på gatan utanför, som deltog i jublet. Christian August själv vandrade bland gästerna, utstrålade sin milda vänlighet och talade med de många som han kände personligen. Senare på aftonen beskådade alla en vacker illumination i staden, och det bjöds till dans.

Efter middagen cirkulerades bland festdeltagarna en kort skrivelse med en uppmaning. Brevet vände sig till "norska landsmän och bröder", och inledde med att utmåla en mörk bild av tillståndet i landet, men sedan framhölls att det gällde för alla norrmän att vara lugna, starka, modiga och stå enade genom denna prövning. Skriften talade om den inneboende motståndskraften och styrkan hos Norges folk, och de stora resurser och utvecklingsmöjligheter som fanns inom landet och hos dess befolkning. Med en nationell kraftsamling kunde detta nu bli början på en bättre, ljusare och tryggare framtid. Man ville därför "inbjuda alla tänkande norrmän och fäderneslandets söner, till att förena sig och samverka med oss, i ett allmänt patriotiskt samfund". Det var alltså en inbjudan till ett nationellt förbund för att främja Norges intressen. Namnet på detta var *Selskabet for Norges Vel*.

²⁷⁷ Nuvarande adress Dronningens gate 15

Bakgrunden till nöden i Norge var att statsmakten Danmark-Norge ju egentligen utgjordes av två skilda nationer, blott med gemensam kung. Norge var därigenom underställt samma utrikespolitik som Danmark, vare sig man ville det eller ej. Den danska regeringens konflikter med Storbritannien och Sverige hade resulterat i en långvarig handelsblockad även av Norge, en blockad som för övrigt ivrigt och gladlynt påhejats av Adlersparre. Blockaden hade medfört att all export av norska råvaror avstannat, och att den livsnödvändiga spannmålsimporten kraftigt begränsats. Det norska näringslivet var ödelagt och den norska befolkningen led av ekonomisk kollaps och matbrist.

Blockaden hade också inneburit att postgången och kontakten mellan Oslo och Köpenhamn brutits nästan helt, vilket medfört att den administrativa förvaltningen av Norge, som tidigare hanterats centralt från Köpenhamn, i praktiken flyttat till Oslo. Blockaden hade alltså tvingat fram ett eget lokalt interimsstyre som man ej haft tidigare, en egen provisorisk regering i Oslo. Ursprungligen var det tänkt att denna interimregering skulle vara en lokalt baserad förlängning av det danska styret i Köpenhamn, men allteftersom isoleringen och nöden tilltog fick interimregeringen i Oslo en helt ny roll. Medlemmarna kom alltmer att representera och driva Norges *egna* intressen.

När situationen för Norges matförsörjning hade gått från kritisk till katastrofal, hade Adlersparre under hösten 1809 cyniskt räknat med att kunna utnyttja denna stränga nödställthet genom att selektivt erbjuda spannmål som åsiktsmutor, jämte en stor propagandadrive. Adlersparre hade ju velat få norrmännen att göra slut med Danmark och bli ihop med Sverige istället och underordna sig Stockholm. Men där hade Adlersparre räknat fel. Det av omvärlden framtvungade katastrofläget hade haft *motsatt* effekt. Handelsblockaden hade istället blivit en väckarklocka för nationen.

Selskabet for Norges Vel menade att genom gemensamma ansträngningar och bättre kunskap och folkbildning, modern teknik och innovation inom olika verksamheter – jordbruk, skogsbruk, gruvnäring, fiskeri, djurskötsel, tillverkningsindustri o s v – fanns unika möjligheter att göra det egna landet mindre beroende av omvärlden. Mineralförekomster skulle utvinnas, myrar skulle dräneras och göras produktiva, skogarna utnyttjas och vattenkraften exploateras. Det norska landskapet med dess rika mångfald hade stor utnyttjad potential som kunde tillvaratas mycket bättre. Genom att målinriktat ta i bruk landets egna näst intill outtömliga naturtillgångar och naturliga fördelar kunde man utveckla allt från livsmedelsförsörjning, råvaruutvinning, energiproduktion och förädling.

Under krisen i landet hade även Norges folk återupptäckt sin egen kraft och förmåga. Man hade fått en större tillit till sin egen kapacitet, det nationella självförtroendet hade stärkts. Det gällde nu att bevara och skapa ett bestående uttryck för dessa stämningar.

Det var uppenbart att *Selskabet* var en motreaktion på vad nöden som isoleringen medfört, *men de outtalade ambitionerna gick längre än så*. Man fordrade en *myndig ställning* för Norge. Det framfördes krav om självständig civil administration, en egen centralbank och ett eget universitet, och redan innan programförklaringen presenterats offentligt hade en av medgrundarna skrivit att "vid detta tillfälle förs nog ett och annat i bestämdaste lojala och lagenliga form på tal *för Norges tillkomst*", och konstaterade att "denna fest kan möjligen få stora konsekvenser". Målet var inte alltså inte bara självförsörjning för självförsörjningens egen skull, utan att uppnå *politisk oavhängighet*. Redan i själva inbjudan formulerades detta genom termen *fäderneslandet*, vilket menades nationen Norge och inte konstellationen Danmark-Norge. Grundarna sände samtidigt en kraftig signal till Köpenhamn då de valde att etablera organisationen utan att inhämta den danske kungens medgivande. De skapade ett *fait accompli*.

En av Norges främsta historiker, professor Yngvar Nielsen²⁷⁸, har kallat detta för en ”vågad kupp”, en nationell insubordination.

Grundarna av *Selskabet* var representanter för upplysningstiden. Flera var förespråkare för det sunda okorrumpade förnuftet, en icke-elitistisk allmän upplysning och en prestigelös samhällsdebatt utan regimstyrda budskapsföreträderna. *Selskapet* byggde på frihet, jämlikhet, demokrati och var i många avseenden raka motsatsen till bördsprivilegier, maktabonnemang och informationskontroll ovanifrån. Med kunskap, förståelse och klokhet skulle landet byggas och landet styras. Detta, tillsammans med den nyväckta norska nationalismen som *Selskabet* representerade – hyllningen av den norska nationens historia, kultur, språk, identitet och egen förmåga – gjorde även att just frågan om ett eget norskt universitet skulle bli en stor symbolfråga.

Den nationalistiska ideologin kom även till uttryck på andra sätt. Det nya nationella självmedvetandet gav upphov till en strävan att framhålla Norges egen särart, och att avfatta sin egen nations historia. Kort efter grundandet av *Selskabet* togs även initiativ till en systematisk insamling av fornfynd och antikviteter för att bevara det norska nationalarvet i ett nationellt kulturhistoriskt museum. För att understödja den offentliga debatten i Norge och befrämja det norska språket gavs lån till boktryckare, och *Selskabet* inledde snart även en egen förlagsverksamhet där man tryckte vetenskapliga tidskrifter, historiska böcker, skolböcker och kulturskrifter samt spred allmän kunskap till befolkningen på norska i olika ämnen.

I sitt avskedstal till norrmännen under festkvällen talade Christian August om att vända nöden till någonting positivt och ärofyllt, och att ”göra Norge till ett lyckligt, kraftfullt, självständigt, oövervinnerligt land”.

Den organisationsidé som presenterades för församlingen vid festen mottogs med allmän begeistring. Inbjudan gick från hand till hand, och redan denna kväll anmälde sig 200 av gästerna som medlemmar i *Selskabet*. Följande år skulle flera tusen följa deras exempel över hela landet.

En kraft hade satts i rörelse med väldiga följdverkningar.

Selskabet for Norges Vel var inget mindre än fröet till Norges självständighet.

Kapitel 2 avsnitt 13

EN OPRENTIÖS PRINS

Christian August upplevde skilsmässan ifrån Norge och sitt folk som mycket svår, där han varit ”av en hel nation älskad med en så ren och oförställd kärlek”, som han själv med största vemod uttryckte det i ett privat brev kort därefter. Han såg i norrmännens ansikten deras uppriktiga sorg, och i Halden grät både kvinnor och män över hans avfärd. Man önskade honom bara lycka och väl i Sverige, och att han skulle få bibehålla samma goda hälsa som han haft i Norge.

På förmiddagen den **7 januari 1810** samlades kronprinsens sällskap för en avskedsfrukost i tullhuset på den norska sidan vid Svinesund, dit även den svenska välkomstkommittén inbjudits. Efter avskedsfrukosten rodde man över till den svenska sidan där man ordnat en välkomstfrukost. En ofantlig folkmassa hade kommit för att möta honom. Längs den branta klippstranden stod bygdens bönder och hustrur, barn, drängar och pigor. Christian August mottogs med glädje och ovationer.

I spetsen för den svenska delegationen stod givetvis Adlersparre. Men Christian August hade inte ”haft med sig Norge” till Sverige, som Adlersparre räknat med, och hans avresa hade heller inte gett upphov till någon ”kris” i Norge, som Adlersparre sagt skulle inträffa. Det tillfälle som

²⁷⁸ Yngvar Nielsen (1843-1917), norsk historiker, politiker och geograf

Adlersparre utlovat kom aldrig. Han hade totalt missbedömt det norska folkets håg att förena sig med Sverige, deras isolering, fattigdom, nöd och elände till trots. Adlersparre hade *under förespeglning av Norges självklara annektering* bryskt förfäktat valet av Christian August till tronföljare, och i processen närmast förgudat honom såsom Sveriges frälsare. Visst var Christian August en mycket god människa, men var fanns Norge? Adlersparre hade räknat med att inkassera Norge som i en liten ask, men Adlersparres manipulativitet hade övervunnits av Christian Augusts och normännens integritet. Nu hade det blivit så konturskarpt att Adlersparre ägde arrogans och inbillningsförmåga i vida proportioner men saknade urskillningsförmåga, och flera uttryckte mer eller mindre öppet det löjeväckande i Adlersparres tidigare självöverskattning och "fanfaronader"²⁷⁹ i Norgefrågan. Nu framstod han alltmer som en pajas.

Trots att Christian August faktiskt antagit erbjudandet och var på väg till Stockholm som svensk kronprins, var successionsordningen fortfarande ett ytterst brännbart ämne på flera håll. Kring årsskiftet och under hela januari hörde man nämligen på krogar och andra ställen diskussioner och åsikter, där man klandrade regimen för att ha förskjutit den siste oskyldige Vasaättlingen, prins Gustav. Anonyma brev och notiser påträffades som uppmanade människor att göra sig beredda på en folkresning. Misstänksamheten och vaksamheten från regimen var samtidigt stor, och den hemliga polisen bevakade noga ledande gustavianers privata bostäder dag och natt, vad de gjorde, vilka de träffade. Bland de som punktmarkerades var Jacob De la Gardie och Axel von Fersen. Man förde även ett propagandakrig mot samma personer genom att sprida gemena rykten för att skandalisera dem och vända den allmänna opinionen mot dem.

Vid ankomsten till svenska Svinesunds brygga höll Adlersparre ett tal för att hälsa Christian August välkommen. Men efter några inledande artighetsfraser urartade detta tal till en bitter inrikespolitisk tirad där Adlersparre smädade sina egna meningsmotståndare och tvivlare inom Sverige, och talet riktade en särskilt spetsig udd mot gustavianerna. Adlersparre häcklade "det högmod, den fåfänga och det lättsinniga begär efter falsk ära som ej sällan omger tronerna". Han kallade Christian Augusts framtid i Sverige för "vådlig och mödosam" och att kronprinsen kunde förvänta sig att "se sig mött och motverkad av de låga passionerna, av misstyding, otack och förgätenhet av de största välgärningar". Adlersparre förkunnade att Christian August i Sverige skulle följas av "dessa människonaturens skuggor", och talade om "den prålande och falska glans vilken omger kungatronen". Adlersparres tal var inte ett ceremoniellt hyllningstal, utan en lumpen, hatfylld monolog och varning riktad mot hans egna personliga fiender.²⁸⁰

Efter Adlersparres galla höll Christian August ett tal. Inte med en stavelse besvarade han Adlersparres utgjutelser. Det som snarare utmärkte Christian Augusts tal var enkelhet och värdighet. Det var värdsamt, äkta och kom från hjärtat, och han förklarade att han nu var svensk och alltid skulle förbli det. Än mer anmärkningsvärt var att han kallade sina nya landsmän för "mina medborgare", och just i ordet *medborgare* låg en underförstådd likvärdighet och stor respekt för *alla* svenskar. Han talade om det *förtroende* som han erhållit vid valet till kronprins, och förklarade sin avsikt att blott vilja svenska folket väl.

Några dagar senare, den **10 januari**, skickade Adlersparres sitt eget hemska tal till sin kompanjon Wetterstedt i Stockholm och bad honom lämna texten till media. Adlersparres syfte var att stämma folkopinionen avog mot gustavianerna. Adlersparre kommenterade till Wetterstedt:

"Jag tror det vara nyttigt och oundvikligt, att den införes både i de egentliga aviserna och i *Dagligt Allehanda*. Detta senare blad läses i synnerhet på krogarna."²⁸¹

²⁷⁹ fanfaronad = skrytsamt yttrande eller beteende, skrävel, inbilskt prat

²⁸⁰ Birger Sjövall har i sin avhandling dragit paralleller mellan Adlersparres hätska välkomsttal i Svinesund den 7 januari 1810 och hans hotfulla antigustavianska anförande på Riddarhuset på förmiddagen den 10 maj 1809 (jmf kap 2 avsn 5).

²⁸¹ Adlersparres agitatoriska text publicerades på förstasidan i *Dagligt Allehanda* den 16 januari 1810.

Kort efter att Christian August på morgonen den **12 januari** påbörjat färden från Göteborg mot huvudstaden, framlades i Stockholm en riksdagsmotion den **13 januari** av gustavianernas frontfigur Jacob De la Gardie. I denna historiska motion föreslogs *ett avskaffande av alla ståndsprivilegier, en allmän revision och skattläggning av all jord i riket, samt en rättvisare riksdagsrepresentation och bredare folkdemokrati*. Alltså fullständigt revolutionerande sociala och demokratiska reformer. De la Gardie motiverade sin motion med att den var i linje med "tidevarvets upplysning, med varje medborgares rätt och det allmännas båtnad²⁸²". Han menade att social utjämning var både moraliskt riktig och nödvändig för att moderera spänningar i det svenska samhället för att förhindra inrikes konflikter i framtiden.

Motionen framkallade ett ramaskri hos regimanhängarna i adelns riksdagsgrupp, det s k "Mannerheimiska partiet" efter sin ledare, vinthunden Mannerheim, som påstod att detta skulle innebära en vådlig samhällsomstörtning. De såg till att stoppa innehålllet i De la Gardies motion från att officiellt kommuniceras till de övriga ståndens riksdagsgrupper, så känslig var frågan, men nyheten om motionen läckte snabbt ut i alla fall. Samma eftermiddag uppvaktades De la Gardie av 24 riksdagsledamöter från bondeståndet, som prisade honom för initiativet. Enligt drottning Charlotta så gillades De la Gardies förslag även av borgarståndet och prästeståndet. Men revolutionsmännen i regeringen och i adelns riksdagsgrupp var vreda.

Det har spekulerats i vad De la Gardies egentliga avsikt var med denna motion. Det är t o m tveksamt om De la Gardie själv helt uppriktigt biföll innehålllet, då han tidigare argumenterat från motsatt håll, och då han enligt sin dagbok ändå ej räknade med att förslagen omedelbart skulle förverkligas. Motionen har i efterhand snarare beskrivits som en "utlagd snara", en fälla.

Några har förklarat De la Gardies motion som en del av ett större maktspel, då de föreslagna reformerna skulle inneburi en avsevärd maktförskjutning från den lilla klick revolutionsmän som de facto styrde Sverige, till riksdagen och *folket*. Detta skulle kraftigt ökat gustavianernas relativa inflytande i rikspolitiken. Ett än mer radikalt skäl som framkastats av historiker har varit att De la Gardie ville uppelda breda samhällsgrupper, främst riksdagens bondestånd och den svenska allmogen, inför en kommande gustaviansk *kontrarevolution*.

Genom motionen blottade De la Gardie dessutom revolutionsregimens falskhet och egenmäktighet. Istället för att bli en liberal omdaning i nationens och folkets intresse med alla vackra fraser om "allmänhetens väl" o s v som revolutionärerna slängde sig med, så började revolutionen ses för vad den faktiskt utgjordes av, nämligen "ett upptåg av en hop maktlystna" som satte sin egennytta främst i en hårt styrd statsapparat. De bombastiska fraser som revolutionsmännen anfört som skäl för sitt agerande skulle med denna motion synas, demaskeras. Hela statskupperiet 1809 skulle exponeras för vad det egentligen var – ett stort bedrägeri, ett vilseförande av hela den svenska nationen. Till exempel hade ju regimens män, för att tillvinna sig bondeledamöternas godkännande av konstitutionen i juni 1809, konkret *förespeglat* dem att orättvisa ståndsprivilegier skulle jämkas.²⁸³ Och senast i sitt Svinesundstal några dagar tidigare hade Adlersparre talat om "alla samhällsklasserna i tätaste samband och jämlik sällhet". Men genom att nu, efter De la Gardies motion, med krystade förevändningar så kraftigt opponera sig mot just dessa reformförslag, så avslöjades deras sanna natur och revolutionsregimens frontfigurer framstod som *hycklare*. De la Gardies motion tvingade rövarpaketet att bekänna färg.

Hur som helst så förlorade egentligen De la Gardie själv ingenting på att motionen avvisades utan tvärtom. Han stärkte sitt eget renommé som en självuppoffrande, föredömlig, idealistisk ledargestalt, samtidigt som han komprometterade sina fiender och exponerade skrymteriet med

²⁸² båtnad = gagn, nytta, fördel

²⁸³ Se kap 2 avsn 6

hela revolutionen. De la Gardie hade därigenom försvagat revolutionsmännens ställning. Att den på ytan altruistiska motionen hade gustavianska undertoner hävdar flera historiker.

Men det strategiska spelet fortsatte. Bara några timmar efter att De la Gardie uppläst sin motion på Riddarhuset, gjordes en kontring. Det saknas bevis för något direkt samband, men tajmingen är besynnerlig. Demagogen Grevesmöhlen, chef för hemliga polisen, *uppdiktade* samma eftermiddag i en polisrapport att den så kallade "De la Gardiska ligan" konspirerade att *förgifta* den nya kronprinsen Christian August. Denna skröna diskuterades senare livligt på kvällen bland en mindre krets personer hemma hos den elake vinthunden Mannerheim. Bland de närvarande fanns Wetterstedt, som klockan 01 på natten mot den **14 januari** i ett brev till Adlersparre, som ju befann sig på västkusten med Christian August, förklarade att man diskuterat "ett viktigt ämne" och beskrev förgiftningsryktena.²⁸⁴

Grevesmöhlens lögn blev alltså genast ett allmänt rykte med okänd avsändare som spreds snabbt, och som gick ut på att gustavianerna planerade att förgifta kronprinsen och genomdriva en kontrarevolution. Så snart Adlersparre via Wetterstedt blev underrättad om förgiftningsryktena, *såg han till att dessa kom till kronprins Christian Augusts kännedom*.

Under Christian Augusts färd²⁸⁵ genom Sverige mot Stockholm var säkerheten rigorös, och vid varje nattkvarter bevakades Christian August av 100 svenska soldater plus kavallerister. Under den mörkare tiden på dygnet hade vid gårdar och torp tänts stockeldar längs resvägen, och i städer hälsades han med ceremonier, baler och konserter. Folk samlades längs vägkanter och bygator och på torgen i städerna, svängde sina luvor och hurrade ideligen och kronprinsen vinkade tillbaka. Resan liknade ett triumftåg. Kronprins Christian August rördes av de spontana, hjärtliga och genuina glädjetryckningarna när folk ur alla samhällsklasser hälsade honom, men han var obekvämd med de överdådiga inneslutna ceremoniella arrangemangen, officiella personers inställsamhet och den svenska aristokratiska bördsstolta etiketten. Han var lika vänlig mot alla utan att göra minsta åtskillnad på person, och han ville inte tillåta någon att kyssa hans hand. Vid en middagsbjudning saknade Christian August sin handsekreterare Kullberg²⁸⁶ vid bordet, en person han tyckte om och hade förtroende för, men på förfrågan blev svaret från en av grevarna i sällskapet att "det är emot etiketten, att personer av så låg rang sitta vid kronprinsens bord". Vid alla officiella tillställningar upphöjde man kronprinsen till en konstlad rollkaraktär, lik en skådespelares, men som saknade samband med den *person* som han faktiskt var. I ett privat brev beskriver han det stora varma mottagandet under resan till Stockholm med ödmjukhet, men tillägger att han var varsam med att ej låta sig bländas av detta ytliga smicker:

"Långt ifrån att hysa ett så förmätet självförtroende, som blott skulle leda mig till motsatsen, känner jag den livligaste oro över mina ofullkomligheter, och min säkra oförmåga att kunna svara mot denna stolta, men redliga och godhjärtade nations förhoppningar."

En liknande kommentar hade han fällt i Göteborg några dagar tidigare, där han i ett samtal med tidigare hovdamen Marianne Ehrenström²⁸⁷ talat om sin bestämda avsikt att genom sitt levnadssätt rättfärdiga svenskarnas val av honom till kronprins, samtidigt som han fruktade "att jag med avseende på etiketten kommer att göra åtskilliga bockar".

²⁸⁴ Notera att Wetterstedt *inte* med egen oro till Adlersparre meddelade ett rykte som man råkat snappa upp, utan istället målmedvetet vidarebefordrade och *inplanterade* ett rykte *som man i Stockholm själva fabricerat*. Wetterstedt, som var intelligent, var mycket försiktig med hur han formulerade sig på pränt ifall denna korrespondens skulle komma i orätta händer eller bevaras för eftervärlden, vilket förklarar varför hans brev *kunde* tolkas som att ryktet kom utifrån.

²⁸⁵ Christian Augusts färdrutt var Göteborg-Gräfsnäs-Lidköping-Mariestad (Marieholm)-Laxå (Stora Lassåna)-Örebro-Arboga-Köping-Strömsholm-Västerås-Ekolsund-Hagalund-Drottningholm.

²⁸⁶ Anders Carlsson af Kullberg (1771-1851), svensk biskop, författare och ämbetsman och politiker

²⁸⁷ Mariana "Marianne" Maximiliana Christiana Carolina Lovisa Ehrenström (Pollet) (1773-1867), svensk hovdam, skolföreståndarinna och kulturpersonlighet

Men Christian August hade ingenting att skämmas för. Han var välutbildad och hade studerat språk, statsvetenskap och filosofi på universitetsnivå och var dessutom mycket beläst i historia. Han talade danska, tyska, engelska, franska och italienska, och kunde givetvis även förstå och göra sig förstådd på norska och svenska. Han hade gjort militär karriär och bl a varit officer i österrikisk tjänst innan han utnämns till befälhavare i Norge.

Christian August hade mycket stor integritet, vilket bevisades inte minst i samband med det ensidiga utkorandet av honom till svensk tronföljare i juli 1809.²⁸⁸ Inte bara hade han med stor urskillning och värdighet hanterat den plikt-kollision mellan norska, danska och svenska parter som uppstod, utan han hade även tidigt genomskådat Adlersparre och dennes propåer, exempelvis rekommendationer på nyckelpersonal och rådgivare genom vilka Adlersparre själv senare skulle utövat kontroll och inflytande.

Christian August var *prestigelös* och värderade inte människor utifrån deras titlar, samhällsrank, makt eller förmögenhet. Från ungdomsåren berättas en historia om hur han kastat sig framför skenande hästar med en bondvagn för att rädda barnen som satt i, och så snart han började erhålla egna pengar inrättade han skolor för soldaters barn och delade ut pensioner till soldatänkor. Som härförare under ett krig under den kallaste årstiden hade hans män en sträng vinternatt nödgats lägga sig att sova tätt sammanpackade på en kyrkogård under bar himmel. Christian August hade inkvarterats inne i den uppvärmda prästgården. Men när soldaterna vaknat om morgonen fann de sin befälhavare ligga mitt ibland dem på den frostiga kyrkogården under en soldatkappa. *Han var en av dem*. Han delade deras vedermödor, och han tog av sina privata pengar för att förbättra arméns utbildning och utrustning, liksom han även tog flera initiativ för att förbättra fångvården i Norge. Med egna medel finansierade han även sjukvårdsinrättningar för soldatbarn och stadsbarn. Han var både oerhört respekterad och älskad inom såväl armén som bland civilbefolkningen i Norge.

Christian August var enkel, okonstlad, respektfull och tillmötesgående i sitt sätt, och genuint sympatisk. Han uppfattades ofta som allvarsam, men i sitt närmaste privata umgänge och i sin korrespondens förekom ofta humor och självironi. Han beskrevs som uppriktig, pålitlig, lojal och *genuin*. Hans tanke var klar och förståndig, hans sätt redligt och dygdigt, och han hade en god arbetsmoral och något nordiskt kraftfullt i sin karaktär. Han har även beskrivits som mild och balanserad i sitt sätt men samtidigt karaktärsfast, ordentlig och sparsam. Han fordrade aldrig, önskade aldrig, uppstyltade middagar, dyra viner och importerade delikatesser utan tyckte bäst om smörgåsar och kallt kött. Hans omdöme var rättvist, träffande och skarpt. Sin tjänstvilliga personlighet och mänskliga värme var en viktig anledning till varför Christian August kunnat samla det norska folket bakom sig i en tid av stora påfrestningar, och lagt grunden för en stark nationell stolthet. Christian August hade *empati* för andra människor, han hade ett gott hjärta. Han hyste medkänsla för andras misär. Hela hans väsen var rättfram, redligt och välviljande, och han försummade aldrig ett tillfälle att *göra gott för andra*.

Om man för ett ögonblick bortser från blodsbanden som knöt prins Gustav till Sveriges tron, var Christian August utan tvekan en mycket *värdig* externrekryterad tronföljare i Sverige, den överlägset värdigaste någonsin. Men revolutionären Adlersparres verkliga motiv när han drev igenom detta hade inte varit Christian Augusts personliga karaktär, utan inbillningen att Norge per automatik därmed skulle tillfalla Sverige.

Christian August var 41 år gammal, kortväxt och knubbig med kort hals. Han hade stort huvud och smala axlar, blek koppärrig hy med ådriga tinningar och stor krökt näsa, och mörkt kortklippt framåtkammat hår. Hans klädsel var enkel. I sällskap med kvinnor var han stel, blyg och bortkommen. En svensk hovpersonlighet beskriver honom som "tråkig". Men hans ögon var stora och vackra, milda och godhetsfulla. Hans blick var lugn, varm och äkta.

²⁸⁸ Se kap 2 avsn 7 (Christian Augusts svar på Carl XIII:s brev, och den danske kungens kommentar)

Den **20 januari** klockan 16 anlände kronprinsen till Drottningholm. Han mottogs av riksmarskalk Axel von Fersen, som med pudrat hår och iklädd knäbyxor, silkesstrumpor och skor med spännen tilltalade kronprinsen på elegant franska. Christian August svarade:

”Jag är tillräckligt hemmastadd med ert modersmål, vilket också ska bli mitt, min greve, för att föredra det.”

Christian August imponerades av Drottningholms slott, men ansåg samtidigt i korrespondens till en vän att överdriven kunglig glans *inte* var det som skapade respekt för kungamakten hos svenska folket:

”Ingenting kan starkare fästa en kung i svenskarnas hjärtan, än enkelhet, hushållning och allvarsamhet i levnadssättet, samt så liten prakt som möjligt i den yttre omgivningen.”

Han hade mycket anspråkslösa vanor och avskydde lyx, ståt och tillgjorda uppvisningsframträdanden. Redan innan avresan från Norge hade han sagt, att han endast önskade att ej något överflöd kom i fråga.

”Jag har vant mig att passa upp mig själv i det mesta och är en stor älskare av enkelhet och sparsamhet, då det rör min egen bekvämlighet.”

Den **22 januari** mitt på dagen hölls den stora intågsparaden i Stockholm i blåst och snöyra men genom stor trängsel, och den **24 januari** ägde ceremonin rum i Rikssalen där kronprinsen avlade sin ed inför kung Carl XIII och mottog allas hyllningar. Christian August adopterades av kungen under sitt nya försvenskade namn Carl August. Själva namnförändringen hade varit en känslig och viktig fråga, särskilt för kung Carl XIII, medan den i Norge betraktats som småaktig och barnslig och t o m kontraproduktiv. Carl XIII hade kallat adoptivsonens tidigare namn Christian för ”förhatligt”. Men för det första är ju ett namn del av en persons identitet. För det andra hade den nye kronprinsen, som ju skulle ha Norge med sig enligt Adlersparres plan, blivit älskad i Norge som just ”Christian August”. Riskerade man inte att onödigtvis distansera kronprinsen från sin norska bakgrund, sin starka anknytning till och kärlek hos det norska folket, om man plötsligt försökte stöpa om och försvenska honom? Kunde inte detta försämra oddsen för en förening å norrmännens sida?

Efter ceremonin i Rikssalen avlöste den ena högtidligheten och festliga galatillställningen den andra i en veckas tid. Men ingen kunde vara mer besvärad av denna sorts krusiduller, *där etiketten överskuggade hjärtligheten och den personliga värmen*, än kronprins Carl August själv. Sällan har väl kontrasten mellan ytlig fåfänga och jordnära prestigelöshet varit så skarp på Stockholms slott. Själv trivdes han bäst omgiven av duktigt, arbetsamt och hederligt folk, och hade inget till övers för hovnarrar och lycksökare. Kronprinsen kände sig uttröttad och tillplattad av det svenska hovets alla charader och ritualer, dess *titelsjuka* och rangordningar, diagonala ljusblå band och krimskrams på bröstet, bugningar, påklistrade leenden och insmickrande tilltal i tredje person – rojalistiskt och därmed per definition inbilskt snömos alltihop. Det var en verklig leda för honom, och ingen mer än han själv ville att välkomsthögtidligheterna skulle upphöra. Det berättas att när han den **31 januari** återkommit till sin egen kammare på slottet från ett storslaget evenemang på Börshuset i Gamla stan – med överdrivna illuminationer, en påkostad festmåltid, hovkapellmusik och en specialskrivna hyllningssång, selektivt handplockade gäster och med all vedertagen hovetikett – så hade dörrarna knappt hunnit stängas bakom honom förrän han kastat sin hatt och sina handskar på en soffa och utbrustit:

”Vilket narrspel! Må fan ta alla dylika upptåg!”

Han vände sig också mot den ymniga svenska hovuppvakningen i form av hovdamer, kammarherrar, adjutant si och så, allehanda upppassare och personliga assistenter, o s v, som han kallade för ”gagnlösa dagdrivare” som svärmade kring medlemmar av kungafamiljen och tog all deras tid och uppmärksamhet i besittning, så att nationen och medborgarna nästan glömdes bort, och blott sporadiskt väcktes till minnes i deras tankar såsom ”ett sovande samvetes obehagliga väckelser”. I ett privat brev skrev han:

”En furstes tid bör *odelad* tillhöra det land och de undersåtar, vilkas styrelse blivit honom genom Guds nåd anförtrodd.”

Men falskheten härskade på Stockholms slott, den stora tomheten, det andefattiga rundgångspratet om just precis ingenting; den eviga förljugna inbilskheten och självhypnos.

Detta nonsens bet dock inte på Carl August. *Smicker* föraktade han, och med uppriktighet korrigerade han den fjäskige och tillgjorde. Han ställde aldrig ut skenfagra men tomma löften för att göra sig själv populär, och han gynnade aldrig inställsamma odågor som trånade efter kunglig gunst. Samtidigt avskydde han skvaller och förtal, likaså personer som med uppfångade eller självfabricerade illvilliga underrättelser ville ställa sig in som ”kunskapare”. Och Carl August tappade aldrig sin fattning och sin värdighet, han kände aldrig någon hämndlystnad utan visade snarare omvärlden försonlighet och tacksamhet. Han dömde människor efter deras *karaktär och gärningar*, inte deras titlar, förmögenhet, utseende eller åsikter.

”Man ska själv vara gemen för att oombedd sysselsätta sig med gemenheter”, brukade han säga.

En samtida minnestecknare beskriver honom:

”Uti Carl August härskade ett allvar, en flärdlöshet, en renhet i seder som fordrade samma egenskaper hos sina omgivningar. Förtal, trappspringning, lycksökeri, spioneri, allt sådant var honom olidligt. Hans själ var ren som den molnfria himlen; det var med ett ord i detta avseende en gammalnordisk karaktär.”

Carl August representerade ett meritokratiskt synsätt, där utnämningar inom förvaltningen skulle baseras på förtjänst och skicklighet, och där inom armén de dugligaste ämnena skulle befordras utan att låta gunstlingskap, intriger och kohandel på något vis förgrumla detta.

Det gick emellertid så långt, att Carl Augusts flärdfrihet och rättfärdighet väckte stark misstro i vissa läger. Det var kanske främst Carl Augusts gammaldags hederlighet – att genom sin blotta karaktär inte vara den som vare sig missbrukar eller köpslår med sin position och sitt inflytande – som irriterade, och som därför gav honom öknamn som *bondprinsen* och *pöbelprinsen*. Man gav honom även ännu värre speord än så och gjorde sig lustig över hans ofördelaktiga utseende. Flera såg i Carl August ett direkt hot, när man började inse att han inte var en instinktiv beskyddare av enskilda företrädesrättigheter i samhället, inte gjorde åtskillnad mellan människor, inte konspirerade. Carl August var snarare deras ideologiska motpol.

Carl August hade en ganska klarsynt utrikespolitisk blick och han engagerade sig aktivt för utbyggnaden av det svenska försvaret. Han ogillade skarpt Ryssland och dess expansionslystnad, och han var hårt kritisk mot Napoleon. Men det var framför allt den svenska inrikespolitiken som upptog hans intresse 1810. Han steg upp varje morgon klockan 06, drack en kopp kaffe och började jobba. Arbete var hans tidsfördriv.²⁸⁹ Ända sedan sin ankomst till Stockholm hade Carl August varit flitigt och samvetsgrant sysselsatt med att studera Sveriges grundlagar, riksdags- och ämbetsverksprotokoll, statistik och ekonomi. Han ansåg att indelningen av befolkningen efter ett föråldrat kastväsende med inbyggd statligt sanktionerad särbehandling och diskriminering, tillsammans med det extremt snäva och odemokratiska valet av riksdagsledamöter, var ett system som ”inom sig bär fröet till sin egen upplösning”. Han menade att klyftan mellan etablissemangen och folket var skadlig för förtroendet för riksdagen som institution och för den nationella sammanhållningen, och innebar stora risker för korrupktion.

Vad gällde monarkens roll vände sig Carl August kraftigt mot parollen att denne var förordnad av Gud att leda folket. Denna vals hade ”förvillat så många god och ädel furstes förstånd” och varit självdestruktiv. Klyschor om ”gudomlig” rätt att bestämma över andra människor insöver furstar i en falsk självsäkerhet, vilken antingen nedsänker dem i sorglös överksamhet, eller gör dem till offer för deras egenmäktighet.

²⁸⁹ Jmfr kap 24 avsn 5

”Det är ingalunda säkerhet, utan *ovissheten*, som alstrar dygder och driver människan att söka uppnå den högsta möjliga fullkomlighet”, skrev han i ett privat brev den **10 februari**.

Carl August ansåg i samma brev att folket snarare borde ha rätten att *avsätta* en regent, som ”antingen själv eller genom sina gunstlingar eller ämbetsmän förtrycker landet, hyllar godtycket och limeriet, låter förtjänsten och skickligheten tråna i fattigdom och glömska, upphöjer duglösheten, skenheligheten och lycksökeriet, låter lagarna bli en död bokstav och domarna ostraffat trampa dem under fötterna”. All offentlig makt ska utgå från *folket*, ansåg Carl August, och *alla* i en offentlig maktställning måste därför stå till svars inför folket och låta sig granskas. Carl August ansåg att kastsystemet och ståndsriksdagen borde upphävas, han ogillade det befintliga svenska upplägget där ståndsriksdagen egentligen bara representerade en smal strimma av landets invånare, och ville istället inrätta en folkrepresentation med bredare förankring hos landets invånare. Det kunde åstadkommas genom en tvåkammarriksdag, där ena kammaren bestod av ledamöter som tillsatts genom *demokratiska val* i enskilda valdistrikt runt om i hela Sverige, med *allmän rösträtt* och där varje man som fyllt 30 år kunde var *valbar* som riksdagsledamot. I detta brev från vintern 1810 använde Carl August även termen *medelklassen* för första gången.²⁹⁰

Carl August uttryckte i sin privatkorrespondens en strävan att ”så mycket som möjligt undvika detta löjliga prål” som kungligheter omger sig med och som bara är en grogrund för omdömeslöshet och fåfänga.

”Själva glansen av en krona förleder mig aldrig”, skrev han till en vän.

Hans omdöme misstog sig aldrig om det sanna och det rätta. Han uttryckte istället ett intresse av att lära känna det svenska folket, deras tänkesätt och seder, och visade en genuin vilja att lära sig svenska språket. Kronprinsen såg detta som en *förutsättning* för att över huvud taget vara till gagn för Sverige i framtiden. Han begav sig ut på gatorna i Stockholm i enkla kläder, ”borgerligare klädd än mången borgare” som en iakttagare beskrivit det – ingen förfining, inga koreograferade PR-trick, ingen protokollsenlig etikett – för att ta reda på hur vanliga, enkla människor hade det. Han ville underrätta sig om arbetarklassens och de fattigas levnadsvillkor, ofiltrerat och utan tillrättalägganden. Han kände ett *genuint oegennyttigt engagemang för människor*, vilket inte ska förväxlas med moderna kungligheters ”besök i samhället” i form av flyktiga men omsorgsfullt regisserade schemalagda jippon inför en inbjuden och kontrollerad mediauppvaktnings.

Redan de första dagarna efter ankomsten till Sverige hade Carl August i Göteborg besökt fattighus, barnhem, sjukhus och kaserner där han talat med mannarna och kallat dem *kamrater*. Senare i Stockholm besökte han motsvarande inrättningar samt mentalsjukhus och fängelser. Där undersökte han ordningen på stället, barnens, de fattigas och de sjukas tillstånd, renligheten, mathållningen och dylikt.

I det allmänna barnhuset på Drottninggatan²⁹¹ fann han föräldralösa spädbarn som ofta kämpade en hopplös kamp mot döden, och äldre barn med stora uppsvällda bukar och blåbleka ansikten och med armar och ben som stickor. Maten bestod mest av rutten potatis, rutten strömming och andra skämda varor. Bleka, utmärglade ammor fick vardera ta hand om två stackars kvidande barn, som försökte suga mjölk ur deras förtorkade bröst. De offentliga anslagen till denna och andra sociala inrättningar försnillades av direktionerna, som skodde sig

²⁹⁰ Carl Augusts filosofiska tankar om en furstes ansvar och demokratins utformning avfattade han på dagen 6 månader innan Fourniers ankomst till Mosås gästgivargård; jmf kap 2 avsn 20-21 samt resten av denna bok (Carl Augusts idéer och principer kontra Jean Bernadottes förhållningssätt till kungamaktens utsträckning och den exekutiva maktens ansvar inför folket, maktindelning, rättsväsendets integritet, verklig demokrati, sparsamhet med skattemedel, meritokrati och offentliga utnämningar, spioneri och intrigmakeri, egen arbetsiver för svenska förvaltnings- och utvecklingsfrågor, eget genuint intresse att lära känna det svenska folket, egen sanningsenlighet och moraliska redbarhet, o s v).

²⁹¹ Nuvarande adress Drottninggatan 73

på bekostnad av samhällets allra mest utsatta. På Danviks hospital²⁹² kunde han se de påstådda dårarna sitta som spöklika skepnader klädda i smutsiga trasor, och där hade direktionen minskat matransonerna med en tredjedel. Samma elände på spinnhuset²⁹³ på Långholmen²⁹⁴.

Hans besök väckte uppseende bland stockholmarna, som avtrubbats och vant sig vid de olyckligas lidande, armod och svält. Men Carl August drevs av ett stort engagemang och medkänsla för samhällets svagaste. Han ville med egna ögon se situationen och utsattheten för de utstötta och miserabla, allt från nedlusade hungriga barnhusbarn till bespottade och av samhället förkastade prostituerade. Han ömmade för dessa människor på samhällets skuggsida, han såg i ögonen deras tillintetgjorda värdighet och bedjande om hjälp. Han ville göra gott för dem.

Han vandrade omkring i staden oftast mycket tidigt på morgonen eller sent på kvällen då hans anonymitet ej skulle röjas. Endast hans gärningar eller frikostiga gåvor till de behövande avslöjade vem han var. När någon hälsade på honom besvarade han alltid hälsningen mycket hövligt. En gång deltog han i släckningsarbetet av en eldsvåda, för att sedan till fots återvända hem ensam utan någon följeslagare eller uppvaktning, och utan att förvänta sig eller ens vilja ha någon publicitet för sin naturliga insats som samhällsmedborgare. En annan gång under dessa vandringar i huvudstaden påträffade han en eländig tiggare, gammal och sjuk och i trasor, som fallit ihop på gatan och låg där med krampryckningar. Carl August gick fram och lyfte upp honom, baddade hans tinningar med vatten och tog honom till en läkare. Han kände en plikt och ett ansvar gentemot den del av befolkningen och mänskligheten som var mest nödställd. Samhällsfrågor som ungdomsuppfostran och ålderdomstrygghet låg honom också varmt om hjärtat, likaså folkrörelser och folkhälsa. Men hans godhet övergick aldrig till svaghet; han var bestämd, tydlig och visste vad han ville. Han var fortfarande furste, men utan högmod och fåfänga. Ett unikum.

Carl August insåg svenska folkets begränsade ekonomiska förmåga, och inskränkte sina egna anspråk därefter. Tvärtom sökte han upphjälpa den värsta misären i Stockholm med sitt privata apanage. Han försakade all lyx och bekvämlighet för egen del, till förmån för de i samhället som bättre behövde de pengarna. Hans apanage sattes till 24 000 riksdaler banco, med avdrag för 12 000 riksdaler för kost och logi, vilket lämnade 12 000 riksdaler²⁹⁵ netto. Men detta var helt i sin ordning för honom, då han ville vara sparsam svenska statens medel. Han hade också redan tidigt uttryckt en önskan att när han en dag skulle lämna jordelivet, skulle begravningen ske under enkla former och begravningsanslaget delas ut till de fattiga i Stockholm.

Hos vanliga medborgare blev Carl August snabbt mycket omtyckt. Han gjorde sig aldrig till för att fånga popularitet, men vann likväl stor folkynnest, och denna var frivillig, oköpt och hjärtlig. Möjligen förenade han alla de förståndets och hjärtats godaste egenskaper som fordras hos en regent för att göra ett land och ett folk trygga och lyckliga. Om han fått leva ett långt liv, hade han kanske blivit en av de bästa regenter Sverige någonsin haft. En ädlare man än Carl August har sällan eller aldrig stått vid foten av en tron. Även drottning Charlotta medgav i ett tidigt skede att adoptivsonen gjort ett bra första intryck såtillvida att han blivit allmänt omtyckt för sin lojalitet och uppriktighet. Men snart blev tonen en annan. I drottningens salonger på Stockholms slott tisslade och fnissade salongsdamerna bakom solfjädrar och blomsterfång vid de blankpolerade borden, och yttrade mellan sig uppnosiga gliringar och rena spydigheter om Carl August, ibland avsiktligt ljudligt så att han skulle höra. De gjorde narr av kronprinsens blyghet

²⁹² Nuvarande adress Sjökvärnsbacken 13-15 (även kallat Danvikens hospital)

²⁹³ spinnhus = kvinnofängelse där prostituerade eller med samtidens syn lastbara kvinnor internerades och fick ägna sig åt att spinna garn

²⁹⁴ Nuvarande adress Långholmsmuren 20

²⁹⁵ 12 000 riksdaler banco år 1810 motsvaras år 2020 av ca 2,1 mkr (KPI), 6,7 mkr (guldprisindex) alt 88 mkr (arbetarlöneindex)

och tafatthet, utseende och simpla klädsel. Ju mer sårande kommentar, desto mer frissades och flinades det spydigt efteråt mellan de ack så dekorativa och älskvärda hovdamerna. Jävla falska juvelbehängda ormar.

Drottningen själv såg också alltmer nedlåtande på Carl August, och hade vid tillfällen tillsammans med sina avlönade sällskapsdamer förlöjligat honom för hans utseende och figur, hans okonstlade och föga aristokratiska stil, och hans enkla vanor. Carl August var ju – i rak motsats till kungligheter rent generellt sett – fullkomligt *prestigelös*. Hans vänlighet och ödmjukhet mot vanligt folk noterades av adoptivmodern drottning Charlotta, som i sin dagbok kommenterade att detta gick lite väl långt, enär Carl August "gör visiter hos personer vilkas ställning ej på minsta sätt berättigar dem därtill". Hennes åsikt var att "de kungliga bör hålla på sin värdighet" och inte komma för nära patrascket, det där ömkliga folket, annars skulle deras kungliga auktoritet förlora i anseende hos allmänheten. *Bubblan* som svenska kungligheter befann sig i var en nyckeltillgång, den var en kritiskt viktig del i det *illusionsnummer* om människors olika värde som inte fick kompromissas bort.

Carl Augusts flärdlöshet – och popularitet hos folket – stack i ögonen på överhetens ytliga stumrollsinnehavare, inklusive drottning Charlotta. Han låtsades ej se eller märka detta, utan fördubblade istället sin vänlighet och sin uppmärksamhet mot sin adoptivmor, som bara var knappt nio år äldre än han själv, och försökte vinna hennes acceptans. Men drottningens förakt för sin försynta adoptivson var så stort att det tog sig uttryck i markerad ovänlighet, grimaser och arroganta axelryckningar. Situation blev så outhärdlig för Carl August, att han såg sig föranlåten att sluta äta middag i sin adoptivmoders sällskap.

Intrigören Adlersparre gjorde samtidigt sitt bästa för att skapa konflikt mellan kronprinsen och gustavianerna. Carl August var emellertid inte en person som klandrade människor som kunde tänkas ha en annorlunda uppfattning än han själv, inte ens i tronföljdsfrågan. Carl August såg ej åsiktsmångfald som ett hot. Han behandlade både sina gynnare och motståndare lika och med respekt. Adlersparres ligan fortsatte att baktala gustavianerna och lät sprida illvilliga rykten, men stället för att ta parti och eskalera spänningen i tronföljdsfrågan tog sig Carl August an rollen som medlare. Han bemötte ledande gustavianer som Armfelt och De la Gardie med vänlighet och försökte vinna deras förtroende. Detta resulterade i att både Armfelt och De la Gardie skrev i privat korrespondens om sin stora *aktning* för Carl August, och uttryckte sina förhoppningar om honom som kronprins. Till Adlersparre själv utbrast De la Gardie t o m:

"Jag måste bekänna att detta överträffar allt vad jag kunnat föreställa mig."

Vid ett senare personligt möte med Carl August erkände De la Gardie öppet att han tillhört dem som motsatt sig valet av honom som tronföljare, men mötet, som varade i en hel timme, utvecklades istället till ett förtroligt samtal mellan de två. Carl August sade:

"Min greve, ni har handlat efter er övertygelse och ni förtjänar min aktning. Det beröm som beståtts mig av folk, som bara känner mig till namnet, är för mig inte av något värde. Jag ska försöka att alltid göra mig värdig det val svenska folket har gjort, det är då jag begär grevens vänskap och förtroende. Var övertygad om att hur man än försökt motarbeta er hos mig, har ni min aktning. Att jag är er vän kan jag på min heder försäkra er. Var alltid min!"

Carl August tog De la Gardie i famn och kysste honom två gånger. De la Gardie visste nu att Carl August var en man av integritet som inte skulle låta sig manipuleras av andra, och han var mycket tillfreds över att de funnit varandra.

Men De la Gardie och andra ledande gustavianer fortsatte att utsättas för systematiskt spioneri av den adlersparreska regimens hemliga polis. Gustavianernas handlingar, umgängen och uttalanden iakttogs och inrapporterades. Samtidigt blev förhållandet mellan Carl August och Adlersparre, arkitekten bakom rekryteringen av honom till svensk kronprins, aldrig riktigt hjärtligt. Carl August erkände Adlersparres begåvning men fann honom, liksom många andra, arrogant, osympatisk, överdrivet misstänksam, dryg och härskaraktig, egenmäktig, svår att

samarbeta med och mer fruktad än omtyckt. Och Carl August hade självklart så pass mycket redbarhet att han aldrig skulle låta sig föras i Adlersparres ledband.

Adlersparre hade inte bara räknat med att Norges annektering skulle följa på valet av honom till svensk kronprins. Han hade också räknat med att Carl August som kronprins skulle stå i tacksamhetsskuld till honom för sitt karriäravancemang. Men inget av detta förverkligades, och i korrespondens till kung Carl XIII under vintern framskyntar att Adlersparre *ej var nöjd med kronprinsen och ångrade att han övertalat kungen till tronföljarvalet*. Och knappt hade kronprinsen ankommit till Stockholm förrän Adlersparre *med en lögnaktig ursäkt* plötsligt bestämde sig för att ge sig av från huvudstaden. En betraktare interpreterade detta som ett tecken på att Adlersparre gett upp hoppet på att kunna manipulera Carl August.

Carl August var mycket väl införstådd med att arvsmonarkins heliga gral ligger i förekomsten av en *arvinge*. Hela denna feodala innovation bygger ju på att ensamrätten till den stora syltburken – makten, titlarna, privilegierna, förmögenheten, oantastligheten – ska bibehållas inom familjen och gå i arv. Arvsmonarkins hela svärfattliga mystik bygger på att en särskilt utvald familj företräder riket generation efter generation, istället för den samhällsmedborgare som genom förtjänst och duglighet vore bäst lämpad för uppgiften för en period i taget.

Hur som helst, Carl August visste mycket väl att han förväntades gifta sig och skaffa barn. Åtskilliga prinsessor hade föreslagits honom i Europa, men Carl August var själv mån om att ett äktenskapsarrangemang inte bara skulle innehålla en kunglig titel utan han ville även känna "huslig lycka". Att han inte tyckte sig kunna skönja sådan framtida huslig lycka i de konstellationer som föreslogs, gjorde honom nedslagen och besviken. Egentligen hade han inget intresse av att gifta sig, men befarade att han därigenom skulle göra svenskarna besvikna, särskilt då tronföljdsfrågan ansågs vara av största vikt för kungafamiljen, för regimen och för landet.

Redan strax innan ankomsten till Sverige hade gustavianen Armfelt i ett anonymt och hemligt brev till den utkorade kronprinsen uppmanat honom att *adoptera prins Gustav*, för att på så sätt göra den förskjutne vasaättlingen till naturlig tronföljare igen.²⁹⁶ Även Carl Augusts syster Luise²⁹⁷, som stod honom nära, hade i korrespondens i december 1809 förespråkat detta förslag. Kort efter sin ankomst till Stockholm i januari 1810 hade sedan Carl August nämnt samma idé för sin egen adoptivfar kung Carl XIII, låtit antyda samma strategi i förtroliga samtal med sin adoptivmor drottning Charlotta, och han lär t o m ha *lovat* den avsatte kungens mor, Gustaf III:s hustru, änkedrottningen Sofia Magdalena, att verkställa denna plan. Änkedrottningens tidigare hovdam under många år, Marianne Ehrenström, berättar om hur Carl August gjorde ett mycket långt besök hos Sofia Magdalena, visade henne synnerlig vördnad, stannade framför ett porträtt av hennes barnbarn, prins Gustav, och uttalade sig till förmån för honom och sade att han hoppades adoptera honom såsom sin son för att återinsätta honom i hans legitima plats i Sveriges tronföljd. Marianne Ehrenströms svåger, memoarförfattaren Johan Albrecht Ehrenström²⁹⁸, ämbetsman med god insyn, kommenterar att det för honom utan tvekan var så att Carl August fattat beslutet att arbeta för "att han skulle få adoptera prins Gustav såsom sin son och efterträdare". Historikern Per Samzelius²⁹⁹, som gjort en särskild studie i ämnet, hävdar *med säkerhet* att Carl August "i början av mars 1810 önskat att kunna trygga tronföljden ej genom giftermål utan medelst adoption".

Carl August försökte skaffa sig mer information om den tilltänkta adoptivsonen, och han gav sin danske bror i uppdrag att etablera en förbindelse med prins Gustav och försöka få inflytande

²⁹⁶ Jmfr kap 2 avsn 10 (gustavianernas plan hösten 1809, formulerad av Jacob De la Gardie och Eric Ruuth, att förmå kung Carl XIII att adoptera prins Gustav)

²⁹⁷ Luise Christine Caroline av Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg (1764-1815), dansk prinsessa

²⁹⁸ Johan Albrecht (Albrekt, Albert) Ehrenström (1762-1847), finsk ämbetsman, stadsplanerare och memoarförfattare

²⁹⁹ Per Paul Mauritz Samzelius (1888-1975), svensk historiker och arkivarie

över dennes utbildning och uppfostran. Carl August ville först bli prins Gustavs mentor. Några av de ledande gustavianerna i Sverige kände till adoptionsplanen, men Carl August var mycket noggrann med att inte berätta något Adlersparre och de ledande revolutionsmännen.

Men plötsligt, i början av mars, var det som om någon utifrån medvetet sökte slå håll på hela idén. Någon började tala illa om Carl August inför kung Carl XIII, precis som om syftet varit att slå in en kil mellan de två, och ett rykte spreds att Carl August offentligt uttalat sin avsikt att adoptera prins Gustav – ett rykte som givetvis åsyftade att *punktera* hela idén som ju stod i konflikt med riksdagens "beslut" i tronföljdsfrågan 1809. Carl August skrev med missmod om den uppstådda situationen i ett brev till sin syster den **6 mars** där han refererade till hennes "älsklingsidé". En vecka senare skrev han den **14 mars** till sin bror om en *sammansvärjning* mot honom, och att kung Carl XIII var så viljesvag att marionettspelarna i kulisserna dompterade honom hur de ville. Två dagar senare den **16 mars** upprepade han i ett brev till brodern sin nedstämdhet och vanmakt inför den plötsliga nedsvärtningen, lögnerna och trakasserierna.

Skulden för att adoptionsplanen över huvud taget hade läckt ut lade Carl August på drottning Charlotta och gustavianerna. Memoarförfattaren Johan Albrecht Ehrenström hävdar samma sak och hänvisar till drottning Charlottas obetänksamma pladdrande, ett känt karaktärsdrag hos henne. Men vilka mer kände till planen? Hans närmaste adjutanter, hans syskon i Danmark som han brevväxlade med, änkedrottningen Sofia Magdalena samt den tankspridde gaggige kung Carl XIII. Oavsett källan, så var allt detta givetvis fullt tillräckligt för att uppgifterna även kvickt skulle uppsnappas av en lömsk spionchef som Grevesmöhlen, som avlönade informatörer i varenda kammare och vrå och öppnade privatpost utan hämningar. Carl August underskattade Grevesmöhlens talanger, och han underskattade beslutsamheten i revolutionsregimens skoningslösa permanenta krigföring mot Vasaätten.

När Carl August väl blev medveten om dessa krafter, som ägde och med klor försvarade den egentliga makten i Sverige, d v s revolutionsregimens inre krets, tycks han på ett ögonblick själv ändrat åsikt i frågan utåt sett och kategoriskt avvisat påståendena om adoption inför allt och alla, inklusive till sin egen bror i ett privat brev daterat **20 mars**. Carl August försökte *reverse* allt utifrån ren självbevarelse. Han hade plötsligt insett att allt han skrev och sade uppsnappades – att alla privata brev öppnades och alla väggar på slottet hade öron – och nu *förnekade* han att någon adoptionsplan över huvud taget existerat. Detta hastiga omkast och oförutsedda beteende, av en i grunden stabil, trygg, samvetsgrann och hederlig person som Carl August, var ett uttryck för ren *rädsla* för det motstånd och de krafter som han satt i rörelse. Möjligen insåg han att t o m hans eget liv nu var i direkt fara.

Den **22 mars** innehöll tidningen *Dagligt Allehandas* bihang en annons, vilken även upprepades följande dag den **23 mars**. Annonsen löd i original:

"Åstundas att köpa inom 14 dagar 12 lefvande räfvar. Om någon kan lefverera nämnde kreatur i huset n:o 19 vid Västerlånggatan, till höger från Jerntorget, en trappa upp, till höger i förstugan, så utlovas en billig betalning."

På adressen bodde en traktörsänka, d v s en värdshusvärdinna. Andemeningen i annonsen skulle alltså kunna tolkas som att djuren skulle levereras för att avlivas, tillagas och ätas upp. En annan senare dagboksskrivare menar att adressen kunde förknippas med en bödel eller slaktare. Så vilka var då dessa "räfvar"? Termen syftade på gustavianerna. Den anonyma tidningsannonsen var ett direkt hot från regimen mot legitimisternas strävan att återinsätta prins Gustav i tronföljden genom att exempelvis låta honom adopteras av Carl August.

Ett tyst krig höll på att brisera.

KUPPEN MOT GUSTAV V

Regimens män i Stockholm fick bråttom att inhägnat Carl August i ett arrangerat äktenskap, oavsett om han själv ville det eller ej. Samtidigt som tidningsannonser riktade ett första varningsskott mot gustavianerna i Stockholm, skrev utrikesminister Engeström den **23 mars 1809** till den svenske Parisambassadören Lagerbielke ett brev innehållande "ett viktigt förtroende, som äskar tystlåtenhet, försiktighet och rådighet". Engeström påstod lögnaktigt att Carl August "ville" ingå äktenskap, och gick rakt på sak:

"Finns någon fransk prinsessa eller någon, för vilken franske kejsaren intresserar sig?"

Inte bara skulle man blockera gustavianerna, utan även göra svensk utrikespolitik av detta frampressade giftermål. Engeström framhöll att det var rätt bråttom med ett svar. Några veckor senare skickades en påstötning från regimen i Stockholm till Lagerbielke angående giftermålsförhandlingarna att det var "angeläget att det *skyndas*".

Kort efter att adoptionsplanen avslöjats och punkterats, någon gång mellan den **24 mars** och **26 mars**, tog förgiftningsryktena ny fart.³⁰⁰ Carl Augusts hälsa hade överlag varit god men möjligen vacklat en aning vid några tillfällen under hans sista år i Norge, och kort efter ankomsten till Sverige hade han börjat känna regelbundna magsmärtor och lida andra symptom. Nu accelererade återigen ryktesspridningen om sammansvärjningar med uppsåt att förgifta Carl August. Det sades t o m att misslyckade försök till förgiftning redan ägt rum genom hans kaffe, hans buljong, hans soppa. Ryktesspridningen hade till följd att Carl August själv sattes under kraftig psykisk press, samt att allmänheten, särskilt underklassen i Stockholm, invaggades i en förvisning om att ryktena var sanna. Det byggdes upp en *förväntan* om att något skulle inträffa, och ryktena pekade ut gustavianerna som anstiftare.

Den **27 mars** publicerades ett anonymt meddelande i *Dagligt Allehanda* som svar på råvannonserna några dagar tidigare. Texten inleds i original:

"Den som i Bihaget till Dagl. Alleh. för den 22 & 23 mars dennes, åstundat få köpa 12 lefwande Räfwar, kan få anvisning hwar de finnas, med det förbehåll, att han sjelf åtager sig deras afhämtning. Patrioten äskar ingen annan wedergällning härföre, än att öronen afskäras och uppspikas på Trähästen å Packartorget³⁰¹; hwaremot Patrioten ytterligare gifwer anvisning, hwarest flere och ännu större Rofdjur finnas att afhämta."

Det råder alltså inget tvivel om att dessa "annonser" i *Dagligt Allehanda* i själva verket var förtäckta hot med uppmuntran till grova brott mot gustavianerna. Och kronprins Carl August och den landsförvisade legitime tronarvingen prins Gustav stod mitt i centrum av denna knivskarpa, oerhört laddade konflikt.

Desinformationen om gustavianska konspirationer mot Carl August kom från den hemliga polis under Grevesmöhlens regi som verkade i Adlersparres och hans anhängares tjänst. Planen var att nedsvärta gustavianerna så mycket som möjligt i allmänhetens ögon för att försvaga dem politiskt. Skrifter spreds i Stockholm för att underblåsa samma stämningar. Det spreds skrönor om gustavianernas onda avsikter, lögn som uppslukades av allmänheten. Grevesmöhlen planterade rykten, mutade krogmobbar och författade anonyma stridskrifter som *föreföll* ta parti för prins Gustav och som talade om brottsliga upprorsplaner mot Carl August och mot revolutionsregimen – men dessa ansatser var endast rökridåer; dessa uppdiktade revoltplaner hade endast till mål att rättfärdiga polisens och myndigheters ännu hårdare tillslag och stränga åtgärder mot gustavianska sympatisörer. Regimen, genom Grevesmöhlen och den hemliga

³⁰⁰ Se kap 2 avsn 13 (13-14 januari 1810)

³⁰¹ Nuvarande Norrmalmstorg

polisen, spred alltså rykten om påstådda kriminella komplotter bland gustavianerna mot Carl August, bara för att ha dessa lögnar som förevändning för att själva slå ner hårt på gustavianerna.

Grevesmöhlen, fullständigt hänsynslös och befriad från all slags moral, hade även låtit inskriva sig som medlem av den officiella kungliga polisen, och hade åtskilliga och frekventa kontakter med det juniora tjänstefolket på slottet, som gav honom stoff till hans egen fullfjädrade lögnfabrik.

Carl August planerade att lämna Stockholm för en tid och tillsammans med ett mindre sällskap resa söderut för att lära känna landet och dess befolkning, möta sin bror i Helsingborg och inspektera militärtrupper i Skåne. Innan Carl Augusts avresa från Stockholm i maj blev ryktena alltmer detaljerade och ryktesspridarna angav t o m giftet vid namn, *aqua tofana*³⁰². Förgiftningshistorierna var så ingående och systematiskt planterade i samhället – de omtalades på torg, källare och värdshus – att det var som om Grevesmöhlen och hans uppdragsgivare verkligen ville *bygga upp en allmän övertygelse om att någonting faktiskt skulle inträffa*, där gustavianerna redan på förhand var utpekade som gärningsmän. Alla dessa berättelser kom Carl August själv till kännedom, bl a genom Adlersparres personliga försorg i syfte att svärta ner gustavianerna, men Carl August avvisade ryktena som bristande i trovärdighet. Gustavianerna hade ju heller inget motiv för detta – tvärtom! – och Carl August själv uttalade vid ett tillfälle angående de gustavianska morddryktena att "från *det* hållet har jag intet att frukta".

Dock hade tidigt en medvetenhet mognat hos honom, att han inte skulle få ett långt liv, och denna förvisning växte sig allt starkare under våren. Mot slutet av april och i maj blev hans sätt alltmer begrundande, som om han var upptagen med en inre världsåskådning, och ofta kunde han stiga upp mitt i natten, sätta sig vid fönstret och se på stjärnorna, vilka tycktes utgöra hans älsklingsyn. En gång några månader tidigare hade han uttalat:

"Att dö är en bagatell för en människa med rent samvete, och jag är beredd att gå, när Gud kallar."

Den **9 maj** lämnade kronprins Carl August Stockholm. Ungefär samtidigt som denna resa anträdades, försvann Grevesmöhlen från Stockholm och höll sig undan på landet. En historiker anger att skälet bakom Grevesmöhlets plötsliga bortavaro var att han fått ett åtal och hot om arrestering riktat mot sig i en helt annan fråga. Denna teori haltar dock, ty juridiskt bråk hade aldrig någonsin tidigare fått Grevesmöhlen att rygga undan utan snarare motsatsen – han skydde aldrig konflikt utan gick igång på att få göra en resolut motoffensiv. Klart är dock att Grevesmöhlen, folkuppviglar mot gustavianerna, plötsligt gick under jorden och gjorde sig oanträffbar under andra halvan av maj månad.

Carl August åkte i en öppen vagn med sufflett tillsammans med Carl XIII:s kabinettsskamarherre Erik Sparre³⁰³. Efter en måltid den **10 maj** på gästgivargården Lilla Åby strax utanför Norrköping, med bl a en fet och kall pastej som tillverkats i slottsköket i Stockholm, fick han magplågor, upprepade kräkningar och frossbrytningar som tvingade honom att ligga stilla. I Linköping rådfrågades stadsläkaren, professor Lodin³⁰⁴, som enskilt till adjutanten Carl Forsell³⁰⁵ antydde att Carl Augusts lidanden var en följd av *förgiftning*, som Lodin ansåg hade ägt rum en längre tid dessförinnan, antingen på en gång eller i små upprepade doser. Lodin skakade bekymmersamt på huvudet och sade att han fruktade att det redan var för sent, processen kunde inte vändas eller stoppas. Lodin avrådde från fortsatt färd men kronprinsen åkte vidare.

³⁰² aqua tofana = ett gift innehållande arsenik och bly. Giftet, som har sitt ursprung i Italien, utgörs av en färglös vätska utan smak som lätt kan blandas med vatten eller vin och serveras till måltider. I mindre doser sätter giftet igång ett långvarigt sjukdomstillstånd med olika matsmältningsymptom och kan leda till döden.

³⁰³ Erik Samuel Sparre (1776-1843), svensk ämbetsman

³⁰⁴ Johan Gustaf Lodin (1756-1815), svensk läkare

³⁰⁵ Carl Gustaf af Forsell (1783-1848), svensk militärofficer, kartograf, statistiker och publicist

Den **11 maj**, vid Hesters gästgivargård nära Boxholm i Östergötland, var Carl August så besvärad av svindel att han var tvungen att få hjälp för att gå över trösklar. Kronprinsen återhämtade sig dock något men fick fortsatt läkarvård flera dagar i Eksjö och i Karlskrona. Vissa stunder kände han sig bättre, men han dolde inte längre den fara som han kände att han svävade i. Redan i Karlskrona yttrade han till Forsell:

”Nu begriper jag, att min sjuklighet är dödsförebudet.”

Adlersparre hade under hela vintern och våren gjort sitt yttersta för att utmåla gustavianerna som Carl Augusts fiender, främst De la Gardie och Ruuth. Carl August hade emellertid, såsom tidigare berättats, i ett tidigt skede genomskådat vad Adlersparre egentligen var för karaktär, och Carl August var mycket väl medveten om det ställningskrig som pågick bakom hans rygg. Under resan genom Skåne i slutet av maj fick Carl August en middagsinbjudan till De la Gardie på dennes Löberöd slott, som ligger ca 20 km nordost om centrala Lund och där De la Gardie vid tidpunkten uppehöll sig. Carl August tackade skarpögt *nej* till denna middagsinbjudan. Detta kloka beslut räddade troligen De la Gardies liv. Om någonting hänt med Carl August bara några få dagar efter ett besök hos De la Gardie, skulle all skuld i efterhand ha riktats mot middagsvärden.

Via Kristianstad, Lund och Landskrona ankom Carl August till Ramlösa den **23 maj** på kvällen, där han morgonen därpå den **24 maj** kunde omfamna sin bror Fredrik Christian³⁰⁶ som kommit över från Danmark. De två bröderna, som stod varandra nära, fick några dagar i varandras sällskap. Ögonvittnen beskriver en nära vänskap och innerlig förtrolighet mellan dem, då de promenerade arm i arm och tillbringade all tid tillsammans. Men samtidigt blev Carl Augusts hälsa sämre. Han kände sig emellanåt illamående, hade häftiga smärtor i underlivet, svår huvudvärk och var matt. Han kunde känna svindel bara han tittade ner på marken, och att det var som om han hade vatten innanför tinningarna. Vid ett tillfälle fann hans adjutant Forsell honom liggandes framstupa och alldeles likblek i en soffa, och på frågan hur han måste kunde kronprinsen bara framvisa:

”Det är snart förbi, förbi för alltid, käre Forsell.”

Carl August bad allt oftare och innerligare till Gud.

Den **27 maj** skrev Carl August ett sista brev till en av sina närmaste, systemen Luise, där han tog upp den avsatta kungafamiljen. Där klandrar han hårt prins Gustavs dåvarande informator, men yttrar följande om tioåringen:

”Han har dock en bestämdhet, som, *om riktigt vägled*d, inte urartar i egensinnighet utan bringar hopp om att göra honom till en duglig man.”

Givet utrymmet som den tidigare kungafamiljen fick i brevet och givet denna formulering, menar flera historiker att det är sannolikt att Carl August med sin bror i Ramlösa, ostört och konfidentiellt, återigen *diskuterat adoptionsplanen av prins Gustav*. I ett privat retrospektivt brev från brodern Fredrik Christian till systemen Luise senare på sommaren, *bestyrkte* brodern att ”ditt råd rörande en adoption hade hans bifall”.

Den **28 maj**, efter att bröderna Carl August och Fredrik Christian spiset en gemensam frukost i Helsingborg, tog de ett tårfullt avsked av varandra på kajen. Kronprins Carl August begav sig senare på dagen till Kvidinge hed, en grästuvig sandslätt som var en militär övningsplats ca 24 km från centrala Helsingborg, där han skulle inspektera trupper.

Det blåste mycket hårt och kallt, himlen var dystert mörk. Klockan 14 satte sig Carl August upp på en häst och red ut på fältet. Han har beskrivits som en skicklig ryttare. Efter att ha inspekterat regementets övningar i 20 minuter blåste hatten av honom. Kort senare började plötsligt hästen skena i en annan riktning. Under den häftiga ritten slängde Carl August hit och dit på hästryggen och förlorade både tyglarna och stigbyglarna. Efter ett par hundra meter föll

³⁰⁶ Fredrik Christian av Slesvig-Holstein-Sonderborg-Augustenburg (1765-1814), dansk hertig

han av hästen baklänges åt höger med utsträckta armar. Hästen fortsatte löpa. Officerare var snabbt på plats, lossade hans halsduk, någon hämtade vatten ur en pöl i en handske som man stänkte på ansiktet för att försöka få liv i honom, en annan försökte droppa lite brännvin i hans mun ur en plunta. Man bildade med kappor vindskydd mot den starka blåsten och det piskande haglet. Livmedikus Rossi³⁰⁷ nådde fram. Carl Augusts bröst hävde sig långsamt under en tung rosslande andning, och en vit eller rödgul fradga framträngde genom munnen och näsan. Pulsen var mycket långsam. Efter 10 minuter öppnades ådern på vänstra armen. Rodnad uppkom på kronprinsens kinder och läppar och munnen sammandrogs något men snart förlorades pulsen, bröstets rosslande förblev omärkligare, ansiktet bleknade och lemmarna förlorade allt liv och stelnade.

Kronprins Carl August var död.

Liket bars till prosten Krooks³⁰⁸ boställe på Kvidinge prästgård. Den initiala bedömningen var att kronprinsen avlidit till följd av ett slaganfall. Adjutant Forsell avreste klockan 21 mot Stockholm i sporrsträck för att berätta vad som hade hänt. Samtidigt i Kvidinge tillkallades de skickligaste läkarna i regionen.

Den **30 maj** beslöt man att obducera kroppen utan att vänta på anvisningar från Stockholm. Kronprinsens huvud var uppsvällt och blodrött, ansiktets blodkärl vidgade. I övrigt anträffades inget anmärkningsvärt förutom tre eller fyra små gryn i maginnehållet. Obduktionen innehöll ingenting om någon förgiftning, men de kemiska analyserna av kroppsvätskor och maginnehåll var närmast obefintliga.³⁰⁹

Torsdagen den **31 maj**, Kristi himmelsfärds förmiddag, anlände kuriren Forsell till Stockholm med det skriftliga budet att kronprinsen dött av *slaganfall* på Kvidinge hed. Inför bl a utrikesminister Engeström och hovkansler Wetterstedt kompletterade Forsell med sin egen ögonvitnesskildring av händelsen.

”Tror majoren att det är fråga om förgiftning?” undrade Engeström.

”Nej”, svarade Forsell bestämt. ”I Skåne var ju alla som bevittnat fallet från hästryggen övertygade om att kronprinsen drabbats av ett slaganfall.”

Carl Augusts adoptivfar kung Carl XIII tog beskedet mycket hårt, grät okontrollerat och uppförde sig som ett barn och fick ett svårt anfall av kramphosta, svimmade och återhämtade sig inte på en lång stund. Man trodde ett tag på allvar att kungen också skulle stryka med. Hans adoptivmor drottning Charlotta däremot, med sin tidigare nedlåtande attityd gentemot ”fula” personer som dessutom hade den dåliga smaken att beblanda sig med vanligt folk, uppvisade känslökyla vid nyheten:

”En halv sorg är i min tanke tillräcklig”, kommenterade hon likgiltigt dödsbudet.

Nyheten försatte Stockholm i full hets. Precis som vid Carl XIII:s slaganfall ett halvår tidigare ansåg revolutionsregimen att nu måste en ny tronföljare installeras *omedelbart*, och alla gustavianska anspråk måste kompakt blockeras, brutalt omtetgöras. Så fort Adlersparre fick kännedom om Kvidinge hed jagade han upp till kung Carl XIII och pressade på för att kronprinsens bror, Fredrik Christian, skulle bli ny kronprins. Adlersparre använde förevändningen att detta skulle ”hedra den avlidne kronprinsens minne” och kunde återigen tuta i den lättduperade Carl XIII att denna gång skulle den nye tronföljaren ”ha med sig Norge” till Sverige, verkligen. Sanningen var dock att Fredrik Christian snarare betraktades som beskedlig och opassande, aningen nördig utan ledaregenskaper eller militär bakgrund. Fredrik Christian var således

³⁰⁷ Frans Josef Anton Rossi (1774-1854), italiensk-svensk läkare

³⁰⁸ Johan Georg Krook (1762-1854), svensk rektor och präst

³⁰⁹ Denna obduktion genomfördes av livmedikus Rossi biträdd av med lic Gustaf Engelbert Halenius (1774-1831), samt i närvaro av prof dr Johan Henric Engelhardt (1759-1832), prof dr Arvid Henrik Florman (1761-1840) och prof dr Carl Fredrik Liljevalch (1770-1844). I sin självbiografi menar emellertid Berzelius att själva obduktionen egentligen genomfördes av de tre Lundaprofessorerna på kallelse av Rossi.

troligen inte den *lämpligaste* kandidaten, men ur Adlersparres synvinkel var han *perfekt* för ändamålet; Adlersparres baktanke var återigen att genom en *foglig* kronprins säkra sitt eget framtida maktinflytande. Det faktum att Fredrik Christian redan hade två söner, vilket garanterade en permanent utestängning av Vasaätten, var troligen också en faktor.

Vad gällde hanterandet av Carl Augusts frånfälle så uppdrog kung Carl XIII åt statsråden att på egen hand vidta nödvändiga åtgärder. Samma eftermiddag samlades så statsråden hemma hos utrikesminister Engeström vid Blasieholmstorg. Där fattade man beslutet att till Skåne skicka professor Berzelius³¹⁰ och hovläkare Pontin³¹¹ för att obducera liket, och detta beslut fattades "i övertygelsen att vederbörande såsom utmärkta kemister skulle *finna bevis på förgiftning*". Hos regimen fanns alltså antingen redan en *förutfattad mening* om dödsorsaken, eller en underförstådd *begäran* av en obduktionsrapport som skulle "bevisa" och auktoritetsbelägga att Carl August förgiftats, helt oavsett hur det egentligen förhöll sig med den saken. Alternativt så *visste* ett par personer inom denna krets att Carl August faktiskt *hade* förgiftats, och ville nu bara ha detta vidimerat, som ett spelkort på hand inför nästa drag.

Strategin hos de som drev denna linje var att offentligt kunna skuldbelägga och tillintetgöra sina motståndare, gustavianerna, som politisk kraft genom att "bevisa" att förgiftningsryktena under hela våren varit sanna och att ansvaret var gustavianernas. Detta skulle i detta känsliga läge definitivt blockera alla eventuella gustavianska tankar på en kontrarevolution. En av de ivrigaste påhejarna av förgiftningsteorin var vesslan Wetterstedt.

Efter att nyheten om slaganfallet nått Stockholm så började *blott några timmar senare* ett rykte spridas blixtnabbt i staden att Carl August *blivit förgiftad*, vilket ju inte alls var vad kuriren Forsell meddelat. Samtida iakttagare understryker egendomligheten i hur denna desinformation fortplantades. *Blixtnabbt*. "Förgiftningen" var det stora samtalsämnet i staden redan samma eftermiddag och kväll. Ryktesspridningen hade skötts synnerligen effektivt och *professionellt*. Inom några få timmar hade hela Stockholm matats med detta tillrättalagda narrativ.

I ett privat brev daterat fredagen den **1 juni** skildrade utrikesminister Engeström, naiv och oinitierad, den plötsligt extremt laddade, explosiva atmosfären i Stockholm:

"Bestörtningen är allmän. --- Folket, som livligt sörjer kronprinsen, envisas att tro att han ej dött en naturlig död. --- Massan vill ej i den saken ta reson och framhärdar i sin tanke att prinsen blivit förgiftad. Den tillskriver grevinnan Piper, greve Fersens syster, detta brott, ehuru det är omöjligt att tänka, när hon skulle utfört det. Enligt polisens rapporter är sinnena så uppretade mot greve Fersen, att man därav väntar sig de ledsammaste följder."

Dessa observationer av stämningarna i huvudstaden alltså *blott ett dygn* efter att Stockholm nåtts av dödsbudet!

Ett massivt drev hade dragits igång av mörka krafter.

Tidigt samma fredagsmorgon besökte Adlersparre återigen den karaktärlöse Carl XIII för att förankra sin nye kronprins kandidat. Och allt gick enligt plan. Vid den direkt påföljande konseljen samma morgon – mindre än 24 timmar efter att dödsbudet nått huvudstaden – presenterade Carl XIII sålunda "sitt" beslut att erbjuda tronföljden åt den avlidnes bror, Fredrik Christian. Statsråden tillstyrkte beslutet. Carl XIII hade uppenbarligen fattat detta beslut under Adlersparres påtryckningar. Detta skulle vara en kvick och naturlig lösning, och kandidatens egna barn och skulle sålunda omöjliggöra nya trick med adoption av någon oönskad.

En intressant anekdot i sammanhanget är att Carl Augusts förtrogne handsekreterare, Kullberg, efter dödsbudet begärde att Carl Augusts rum på slottet skulle förseglas, så att kronprinsens anteckningar, korrespondens och andra tillhörigheter förvaltades juridiskt korrekt och med respekt för hans uttalade vilja att vissa saker strikt privat skulle tillsändas brodern i

³¹⁰ Jöns Jacob Berzelius (1779-1848), svensk kemist och naturforskare

³¹¹ Magnus Martin af Pontin (1781-1858), svensk läkare, författare och översättare

Danmark. Bland dessa papper lär ha funnits ett dokument som bekräftade hans plan att adoptera prins Gustav. Kort därpå upptäckte emellertid Kullberg att denna försegling av dörrarna till Carl Augusts rum var *bruten*.

I populärhistoriska skildringar av Carl Augusts död har man ofta lagt omotiverat stort fokus på själva dödsorsaken, och nästan papegojaktigt upprepat mantrat att "ingen vet med säkerhet" om han avled till följd av ett slaganfall eller om han blev giftmördad. Visst är det så, men den tradiga evinnerliga upprepningen av denna "gåta" missar kärnfrågan. *Kärnan i detta mysterium är inte hur kronprins Carl August de facto avled, utan nyckeln är att förstå den kraftiga manipulationen av folkstämningen före och efter dödsfallet.*

Redan under vintern och våren hade Grevesmöhlen spridit osanna rykten och skrifter om att kronprinsen *skulle förgiftas* av konspirerande gustavianer. Dessa rykten hade florerat så ohämmat i huvudstaden att de kom att bli ett gängse samtalsämne. Och bara timmar efter att budet om kronprinsens död anlät till Stockholm, spreds ryktet att han *blivit förgiftad*, trots att kuriren meddelat slaganfall. Den brännande punkten är alltså, återigen, inte *hur* Carl August faktiskt dog. Det väsentliga är att *innan* han dog hade en latent och vittspridd oro och "förväntan" redan byggts upp att han *skulle bli förgiftad*, och *efter* att han avlidit så skyndade Grevesmöhlen och hans uppdragsgivare att påstå att han *hade blivit förgiftad*, utan några egentliga belegg. Grevesmöhlen lade målmedvetet, före och efter dödsfallet, hela skulden på gustavianerna. Det relevanta är sålunda inte längre *sanningen*, utan *allmänhetens övertygelse*, vilket är två helt skilda saker. *Sanningen* om Carl Augusts verkliga dödsorsak har i detta sammanhang gjorts betydelslös, trollats bort. Det enda viktiga var vem som vann *propagandakriget* och lyckades övertyga *den allmänna opinionen* i frågan om dödsorsaken. Vad som egentligen ägde rum före och efter Carl Augusts död var en planmässig kampanj och kupp att till varje pris blockera målet för gustavianernas strävan, och att till varje pris förhindra möjligheten att den landsförvisade prins Gustav restaurerades som tronföljare. Prins Gustav skulle aldrig få bli Sveriges framtida kung Gustav V. Kronprins Carl Augusts öde var rotfästet som denna opinionsbildningskampanj byggdes upp omkring, och inom mindre än 24 timmar efter dödsbudet hade regimen beslutat om en ny tronföljare.

Slutligen, *om* nu Carl August verkligen blev giftmördad – d v s att han utsattes för ett politiskt mord, vilket inte är helt osannolikt³¹² eftersom detta med ens gav trovärdighet åt de planterade ryktena som sagt att han snart skulle dö – vem låg i så fall bakom detta? Vem eller vilka hade egentligen *motiv* och intresse av att Carl August försvann? Finns det ett samband mellan att förgiftningsryktena återupptogs och nådde störst intensitet i slutet av mars – precis efter att uppgifterna läckt ut att Carl August bestämt sig för att adoptera prins Gustav? *Om* Carl August mördades torde de skyldiga stå att finna bland de som till varje pris ville slutgiltigt avstänga möjligheten för prins Gustav att någonsin återinsättas i tronföljden, den gruppering som upplevde sig gäckad i alla sina högt ställda förhoppningar på Carl August. Det är perfekt logiskt att denna falang i så fall intensivt försökte övertyga den allmänna opinionen om att det var *gustavianerna* som ville Carl August illa, och hoppades genom de planterade förgiftningsryktena innan mordet att skaffa sig själva ett skinande och övertygande alibi.

Det krävs stort mod att faktiskt utföra ett politiskt mord av denna kaliber. Fastän det i revolutionsfalangen säkert fanns flera som skulle lämnat sitt *tysta samtycke* till vilka tillvägagångssätt som helst för att avvärja att Carl August adopterade prins Gustav, så är *verkställigheten* av sådana idéer en helt annan sak. Den bestialiska råhet och samvetslöshet som krävts för själva exekveringen av ett sådant mord kan ha förekommit hos exempelvis

³¹² Jmfr kap 6 avsn 7 (16 juni 1813). Likaså finns en underrättelseakt från 1811, idag förvarad i det brittiska utrikesdepartementets arkiv, från en anonym men initierad person i de svenska politiska svängningarna vid denna tid som hävdar att Carl August dog av gift.

Grevesmöhlen eller anonyma hantlangare som lejts för ändamålet, men listan är nog relativt kort.

Adlersparres stora drivkraft bakom valet av tronföljare hade varit, som nämnts tidigare, inte bara Norge utan att få på plats en kronprins och regent som han själv kunde kontrollera och manövrera, precis som revolutionsmännen hade sin "goda gubbe"³¹³ kung Carl XIII helt i sitt våld. Adlersparre hade velat installera en kronprins som sedermera skulle stå i permanent tacksamhetsskuld till honom personligen. *Men Carl August visade sig snarast vara raka motsatsen.* Han var en självständig tänkare som avskydde maktspel och kohandel där tjänster byttes mot ljusskygga gentjänster. Och Carl August förkastade varje angrepp mot Norge. Han hade aldrig någon tanke på att underkiva Norge, utan respekterade norrmännens egna rättigheter och den norska nationens obundenhet. Och *detta* var en besvikelse för Adlersparre som hette duga.³¹⁴

Adoptionsplanen av den framtida Gustav V och hans egen integritet kan ha kostat Carl August livet.

Kapitel 2 avsnitt 15

LYNCHNINGEN AV AXEL VON FERSEN

Adlersparre hade som sagt övertygat den lättduperade kung Carl XIII om fördelarna med att välja Fredrik Christian till tronföljare, i vad som föreföll vara en paniklösning. Huvudskälet som pushades av Adlersparre, som fortfarande var besatt av Norge, var att Fredrik Christian redan förmodades äga norrmännens tillgivenhet. Fredrik Christian paketerades sedan inför regeringskonseljen fredagen den **1 juni 1810** som "kungens förslag". Alla statsråden utom Adlercreutz biföll förslaget. Adlercreutz röstade för en annan kandidat under förhoppningen att därigenom bereda *Finlands* återförening med Sverige.

Den svenska allmogen hade vid denna tidpunkt fortfarande starka sympatier för prins Gustav som tronföljare, men Adlersparres kraftfulla och snabba ingripande avväjde effektivt alla tänkbara manifestationer av den besvärliga svenska folkviljan. Adlersparre förekom alla diskussioner om tänkbara alternativ genom att snabbt gripa initiativet.

Innan riksdagen skulle få ta ställning till regeringskonseljens majoritetsförslag, Fredrik Christian, ville man dock avlocka Napoleons godkännande av samma förslag. Ingen i Sveriges riksdag skulle nämligen öppet våga trotsa Napoleon vilja, denne man som kallades "världshärskaren" i svensk media. För att mjuka upp Napoleon i sin inställning till Sverige hade han tilldelats Serafimerorden några månader tidigare. Hovkansler Wetterstedt författade kung Carl XIII:s brev till kejsaren, som bl a innehöll strofen:

³¹³ I korrespondens mellan revolutionsmännen Posse och Adlersparre vid ett tidigare tillfälle används just termen "vår goda gubbe" om kung Carl XIII, med tillägget att genom ihärdig och ständig övervakning (av kungens göromål, kontakter och tänkesätt) kunde de "hålla honom fast". Vad detta beskriver är att kung Carl XIII de facto var underställd Adlersparres och de ledande revolutionsmännens *förmyndarskap*, att han var deras marionett.

³¹⁴ Georg Adlersparres centrala roll i revolutionspartiets kalla krig mot gustavianerna under vintern och våren 1810 är obestridd, likaså hans strama förhållande till Carl August personligen. I denna kontext förefaller det därför lite av en historisk besynnerlighet, att Adlersparres förstfödde son, som kom till världen 10 dagar efter kronprinsens död, den 7 juni 1810, fick just namnet Carl August. Möjligen kan detta förklaras med att namnet som sådant stod väldigt högt i kurs i Sverige vid denna tid, så även om kronprinsen med sin adoptionsplan närmast betraktats som en fiende till Adlersparre, seglade Adlersparre genom namngivningen på den våg av enorm postum popularitet som fanns. En troligen annan spekulation är att detta namnval eventuellt även lättnade hans eget samvete, eller med cynisk beräkning kanske t o m gav honom ett *alibi*.

”Jag bör uppriktigt tillstå, att mitt folk fruktar en minderårighet: att det följaktligen önskar, att dess representanter må fästa sig vid en redan fullmyndig furste. --- Det finns hågkomster, som ej kunna utplånas i Sverige, politiska konsiderationer, som förtjäna den allvarligaste uppmärksamhet. Dessa skäl bör naturligtvis inverka på mitt val.”

Den sluge Wetterstedts avsiktligt förledande alster gick i princip ut på att visa Napoleon omöjligheten av att välja prins Gustav och därmed automatiskt utestänga denne från diskussionerna om tronföljden, helt i linje med Adlersparrefalangens agenda. Wetterstedt *Ijög* när han påstod att detta var av hänsyn till folkopinionen, men för regimens män helgade ändamålet medlen. All list var tillåten. Adlersparre formulerade även i ett senare privat brev till Wetterstedt exakt vad detta handlade om, helt enkelt att förmå Napoleon att formellt godkänna regimens förutbestämda kandidat:

”Att alldeles underkasta sig Napoleons utpekning går platt ej ihop med mina begrepp, men att skickligt och förtroligt begära hans bifall på ett inom regeringen redan väl överlagt och fastställt val vore vad jag skulle tycka vara det rätta.”

För befordrandet av brevet till Paris föreslogs att *två* kurirer skulle avsändas, en via Danmark och en via Pommern. Detta skulle förbättra oddsen att skrivelsen nådde Napoleon även om en av dessa kurirer skulle hejdas på vägen. Men plötsligt gjorde en *tredje* person anspråk på att också få rida ner till Paris som budbärare. Nyheten om Carl Augusts död hade nämligen nått Uppsala på torsdagskvällen, och redan på fredagen strax efter lunch infann sig en ung uppsalabo på Stockholms slott, förvisso objuden men mycket enträgen. Det var en ung löjtnant Otto Mörner³¹⁵ som ögonblickligen då han nåtts av nyheten i Uppsala begärt permission, och som nu tjtade till sig det totalt överflödiga uppdraget att *också* beledsaga diplomatposten till Paris. Tillräckligt med personal fanns redan för uppgiften, men Mörners relation till sin blivande svåger Wetterstedt hjälpte honom att skaffa sig detta skenjobb. De följande dagarna avreste sålunda dels kabinettskuriren Brolin³¹⁶ från Stockholm via Danmark med originalbrevet, dels kabinettskuriren Anckarswärd³¹⁷ via Stralsund med duplikatet i sällskap med tredje hjulet löjtnant Mörner ridandes bredvid. Alla satte av i galopp söderut.

Lördagen den **2 juni** anlände det skriftliga resultatet av obduktionen från Kvidinge till Stockholm, som *bekräftade slaganfall*. Detta obduktionsresultat hade kunnat stoppa ryktesspridningen om dödsorsaken, men regimen beslutade att hålla det hemligt. Genom att *inte* publicera obduktionsresultatet *tillät* regimen den illasinnade ryktesspridningen att fortgå och förstärkas.

Revolutionärerna, med vinthunden Mannerheim i spetsen tillsammans med Jacob Cederström, ”Träbenet” kallad enligt ett samtidsvittne, hade organiserat sig i en klubb kallad *Opinionsklubben*, som kan beskrivas som en uppföljare till *Mannerheimska klubben*.³¹⁸ De mest fanatiska i denna klubb var, förutom de nämnda, alla Adlersparres gamla vänner. Det yttersta målet var att slutgiltigt knäcka gustavianerna som politisk kraft inför den stundande riksdagen, när ledamöterna i alla stånden skulle rösta i tronföljdsfrågan. Under inga omständigheter fick prins Gustav komma in fråga som kandidat under riksdagens överläggningar och valprocess.

Opinionsklubben – som fokuserade på att manipulera den allmänna opinionen till gustavianernas nackdel – höll till på krogen Kastenhof vid Gustav Adolfs torg och allt tyder på att det var därifrån som ryktesspridningen dirigerades. Syftet med ryktesspridningen var att få allmänheten att tro att Carl August ej dött en naturlig död och att gustavianerna var de skyldiga. Man behövde därför en syndabock, ett offer att kanalisera den frambringade folkvreden mot.

³¹⁵ Carl Otto Mörner af Morlanda (1781-1868), svensk militärofficer, hovman och ämbetsman

³¹⁶ Anders Brolin (1765-1826), svensk kabinettskurir

³¹⁷ Johan August Anckarswärd (1783-1874), svensk militärofficer

³¹⁸ Se kap 2 avsn 10

Gustavianernas frontfigurer Jacob De la Gradie och Eric Ruuth befann sig inte i Stockholm vid denna tidpunkt, vilket räddade dem. Drottning Charlotta – en känd förespråkare för prins Gustavs rättigheter – var någon som revolutionsmännen innerligt hatade och ville hämnas, men hon räddades troligen av sin upphöjda ställning och av att hon var kvinna. Propagandan mot drottning Charlotta stannade vid handskrivna paskiller och anslag i Stockholms gathörn där hon utmålades som delaktig i förgiftningen av sin adoptivson Carl August, och där det sades att hon förtjänade att upphängas i sina egna tarmar. Detta var förvisso hatiskt och hämndlystet nog, men *Opinionsklubben* valde att rikta de allra skarpaste misstankarna mot familjen Fersen som stod i nära förbund med drottning Charlotta. Enligt en samtida bedömare, Johan Albrecht Ehrenström, utsågs familjen Fersen till offer ”mer av arghet mot drottningen än av hat emot Fersenska namnet”. Samtidigt betraktades Axel von Fersen som en framträdande gustavian som gärna velat se prins Gustav återinsatt i tronföljden.³¹⁹

Ett rykte påstod att Carl August hade förgiftats med ”spanskgröna”³²⁰ i en pastej som han ätit på Lilla Åby, samt ha fått förgiftad sparris i Helsingborg, och att någon med anknytning till familjen Fersen arrangerat detta. Sedan, påstods det, hade obduktionen uppsåtligt vanskötts i syfte att dölja den verkliga dödsorsaken, förgiftning. Ett annat påstående var att familjen Fersens läkare Rossi, tillika kronprinsens livmedikus som genomfört åderlåtningen på Kvidinge hed, hade tappat Carl August på så mycket blod att han *därav* avlidit. Ryktesfabriken kokade. *Opinionsklubben* ville en gång för alla sätta stopp för gustavianerna. Prins Gustavs sympatisörer skulle minsann få känna på folkets ursinne över att Carl August mördats, och skrämmas till tystnad. Den förrädiske Wetterstedt bidrog med sluga taktiska uträkningar kring hur ryktesspridningen skulle anordnas, och en annan stor roll i uppviglingen hade demagogen Grevesmöhlen, den ohämmade publicisten med avgrundsdjup gemenhet och utan samvetskval. Grevesmöhlen inledde vid denna tidpunkt produktion av pamfletter och nidskrifter i en lokal på Drottninggatan i samarbete med *Opinionsklubben*.

Den **4 juni** innehöll *Dagligt Allehanda* ett kort meddelande på en annonssida som löd, med originalstavning:

”Gref Ferssen har ett Bref att afhämta hos Tracteur Westerberg på Jerntorgsgatan.”

Detta meddelande länkades direkt till traktörannonserna i slutet av mars, och tolkades som ett förtäckt dödshot mot Axel von Fersen, riksmarskalken.³²¹ Annonsen blev omtalad och ökade rykteslöpelden ytterligare, vars enda syfte var att underblåsa hatet mot gustavianerna och kanalisera detta hat mot den redan utsedda bestämmelseorten Fersen.

Torsdagen den **7 juni** publicerades slutligen obduktionsprotokollet i regimorganet *Inrikes Tidningar*, men med en liten *publicistisk twist*. Protokollet sade mycket riktigt att kronprinsen dött av slag, men publiceringen inkluderade även hård kritik mot ”det oförlåtligt slarviga sätt” som obduktionen genomförts på. Tidningarna var även noga med att poängtera att läkaren Rossi, som hölls ansvarig för detta suspekta sjabbel, var ”grevliga Fersenska husets läkare”. Det inskickade manuset till tidningen gjorde alltså en poäng av att länka ihop familjen Fersen med påståendet att obduktionen genomförts på ett sätt *såsom om det fanns något att dölja*. Detta hade givetvis avsedd effekt. Snarare än att konstatera att dödsorsaken bedömdes vara slaganfall, punkt, så *accelererade* detta ryktesspridningen om förgiftning ytterligare.

Kung Carl XIII såg sig själv tvungen att beordra en undersökning av de faktiska förhållandena kring Carl Augusts död, men instruerade omedelbart därefter i en separat skrivelse att denna

³¹⁹ Detta bekräftas av karaktärsbeskrivningar av ledande svenska män som den ryske stockholmsambassadören Suchtelen vid just denna tid, månadsskiftet maj-juni 1810, tillhandahöll i form av underrättelseinformation åt den ryske utrikesministern Rumjantsev.

³²⁰ spanskgroena = ett giftigt blågrönt pigment som består av basiskt kopparacetat, tillverkat av ättika och kopparspån

³²¹ Se kap 2 avsn 13 (22 och 23 mars 1810)

undersökning ej fick sträcka sig *för* långt. Det kunde ju vara lite kinkigt *vad* eller *vem* som eventuellt skulle påträffas i en sådan grundligare rannsaking; bäst att hålla det lite perifert och symboliskt ifall utredningen skulle luta åt "fel" resultat.

Bevisning saknades fortfarande för att styrka förgiftning men det viktiga var som sagt inte *sanningen* – det handlade endast om att vinna *propagandakriget*. På fredagsmorgonen den **8 juni** upptäckte stockholmarna handskrivna lappar på husväggar runt om i huvudstaden. Många lappar hade även kastats in i trappuppgångar och cirkulerade på krogar och värdshus. Ett anslag löd:

"Folk! Hämnens stund nalkas! Redliga svenskar har svurit och räckt varandra handen uppå att dö eller hämnas Augusts död."

En annan paskill inleddes:

"Svenskar! En av gift mördad prins, måtte detta kunna förmå er att hämnas hans minne! Några förmättna, illsluga personer har utgjort länkarna i denna angreppskedja. Svenskar, vakna! Ännu finns en skymt av räddning, men den får icke försummas och *blod* måste flyta."

Det var inte längre frågan om flyktigt skvaller och förtal. Nu uppmanade någon anonymt invånarna till öppet laglöst våld, till skoningslös fysisk hämnd för kronprinsens död, och det framalstrade raseriet lotsades mot ett bestämt mål. Den folkvrede som man ville framkalla dirigerades tydligt mot riksmarskalk Axel von Fersen och hans syster, drottningens hovmästarinna Sophie Piper. Det skrevs och talades öppet om vedergällning genom våld och död. De utsedda måltavlorna var synnerligen passande då de förenade kända gustavianska sympatisörer med överklassförmåga aristokrati, d v s skarpast möjligaste kontrast till Carl Augusts egen enkelhet och folklighet. Pamfletterna sades komma från Grevesmöhlens hatverkstad på Drottninggatan, i nära samarbete med *Opinionsklubben*.

Någon gång under dessa dagar publicerades även i Stockholm en satirisk annons för en teaterpjäs med titeln "Harlekin³²² och giftblanderskan". Som harlekin åsyftades den långa och gänglige, aningen teatrale Axel von Fersen, och giftblanderskan var hans syster Sophie Piper. Den fiktiva annonsen sade alltså rakt ut vilka som låg bakom giftmordet på Carl August.³²³

Stämningen fortsatte att piskas upp och hatet underblåsas. Den **9 juni** cirkulerade ett rykte att Fersen blivit spottad i ansiktet då han öppnat vagnsfönstret för att besvara en hälsning, samt att hans syster väntat på skjuts i flera timmar utanför staden då ingen ville hjälpa henne av fruktan för att hon hade ondskefulla uppsåt. Det råde upplöpsstämning i Stockholm, och allt som behövdes var en gnista eller ett tecken. En minnestecknare beskriver:

"På värdshuset talades ej om annat än hämnd, bilor och mord, och det ej med förtäckta ord."

Pingstdagen, söndagen den **10 juni** på kvällen hade utsatts som tidpunkten då den avgörande striden skulle stå. Denna dag passerade emellertid utan dramatik. Men orosstiftarna uppdrag var långt ifrån över, och i nya pamfletter fortsatte pöbeln att hetsas. Bl a sades att de "högt förnäma missfostren" bodde på Blasieholmen. Där låg Fersens hus³²⁴.

Visst, Axel von Fersen kunde uppfattas som kall och högdragen – och en symbol för den blåblodigaste toppen av svensk adel – men hans personlighet har beskrivits som storsint och humanistisk med en stark integritet, moral och rättskänsla som inte väjde för titlar och ämbeten. Han var välgörare i det tysta, han kritiserade inte sina medmänniskor, han hatade intrigspel och sökte varken publicitet eller erkännande för egen del. Fersen hade lämnat politiken, engagerade

³²² harlekin = parodisk gyckelmakare eller upptågsmakare med ansiktsmask och åtsittande pajasdräkt, förekommande i bl a italienska och franska komedier och pantomimer

³²³ Författaren har gjort sökningar i originalkällor efter denna annons men ej funnit och exakt kunnat datera den. Annonserna omnämns emellertid i flera andrahandskällor.

³²⁴ Nuvarande adress Blasieholmstorg 11

sig inte i maktkäbbel och skulle aldrig någonsin sänka sig till att delta i en mordkonspiration. Icke desto mindre var han den perfekta sinnebilden av en gammaldags gustavian med bördsföreträden som liksom flöt ovanpå resten av samhället, den perfekta måltavla som Grevesmöhlen behövde för att mobilisera mobben mot gustavianerna som politisk falang.

Den **12 juni** påbörjades färden av Carl Augusts balsamerade lik från Kvidinge kyrka mot Stockholm. Sorgetåget skred långsamt mot norr där den enkla träkistan drogs på en gnisslig vagn på landsvägar, genom byar och städer. Den svenska allmogens bönder och bondhustrur, torparfamiljer, drängar och pigor kantade andäktigt vägen, böjde sina huvuden i sorg och stod tysta i sina finaste svarta kläder. Många grät. Vitklädda allmogeflickor strödde blommor på vägen framför likvagnen. Ibland spändes kärrans hästar ifrån och folket drog vagnen själva. Den svenska allmänhetens och underklassens prins hedrades som knappast aldrig någon svensk kung, någonsin. I varje sockenkyrka längs vägen ringde klockorna. Vid en kyrka i Östergötland som passerades ville prästen hålla ett litet tal, men tårarna kvävde hans röst.

Den **14 juni** publicerade stockholmstidningen *Nya Posten* ett anonymt författat poem med titeln *Räfvarne*, som i efterhand har tillskrivits tidningens utgivare Törneblad³²⁵. Benämningen räv användes på denna tid i Sverige för att känneteckna lömska och elaka människor, men termen hade under våren även använts som retoriskt tillmäle mot gustavianerna. Den långa dikten i *Nya Posten*, skriven på rim, var utformad som en fabel som berättade att den landsförvisade Gustaf IV Adolf varit från vettet, konstaterade att Vasaätten upphört, och att lejonkungen Carl XIII rekryterat lejonprinsen Carl August som vunnit folkets hjärtan. Men de utpekade rävarna – Jacob De la Gardie och gustavianerna – hade ogillat valet, och fabeln påstod att Axel von Fersen och Sophie Piper hade konspirerat att döda Carl August. Alla rävar och konspiratörer straffades i fabeln med att brännas på bål.

Fabelns språk var vulgärt och dess liknelser var övertydliga; nu anklagades alltså i en svensk tidning öppet familjen Fersen-Piper för att ha legat bakom den påstådda förgiftningen av kronprinsen. Skildringen gjorde omedelbar sensation. Exemplar av *Nya Posten* och kopior av fabeln lästes överallt och gick ur hand i hand på värdshus, vinkällare och krogar tills de alldeles trasades sönder. Fabeln spreds även snabbt långt utanför Stockholm. Samtidigt låg lappar kringströdda på gatorna i huvudstaden som förkunnade att man snart skulle ställa till med "rävjakt". De anklagade var i själva verket oskyldiga, men den systematiska förtalskampanjen, vars källa var *Opinionsklubben*, handlade blott om att vinna den allmänna opinionen och uppvigla en mobb för att tillintetgöra legitimisterna, d v s förespråkarna av prins Gustavs legitima rättigheter.

Dagen efter att budet om Carl Augusts död nått Stockholm den sista maj, hade livmedikus Pontin och professor Berzelius åkt ner från Stockholm till Kvidinge för att undersöka kroppen. Detta beslut hade fattats av regimen i övertygelsen att dessa två "skulle finna bevis på förgiftning", enligt en samtida handanteckning. Wetterstedt var en av de ivrigaste påhejarna av denna taktik.³²⁶ Berzelius var en internationellt känd och mycket framstående kemist, en av Sveriges främsta vetenskapsmän, och hans analys skulle väga blytungt. Budet med deras redogörelse från Skåne anlände till Stockholm den **15 juni**. Den officiella rapporten motsade ej Lundaprofessorernas obduktion, men vid sidan om denna hade Berzelius författat ett enskilt utlåtande som konstaterade att blodkärlen i hjärnan efter ett slaganfall och efter förgiftning var likartade, och att Lundaprofessorerna borde ha genomfört sin undersökning annorlunda för att bestämt kunna avfärda förgiftningsteorin. Trots att denna enskilda, högst inofficiella anmärkning

³²⁵ Bengt Johan Törneblad (1782-1820), svensk författare och publicist

³²⁶ Se kap 2 avsn 14 (beslutet att skicka ner Pontin och Berzelius den 31 maj 1810; de hade avrest följande dag)

endast var avsedd för Collegium medicum³²⁷, dess ordförande läkaren Schulzenheim³²⁸ samt kung Carl XIII, så lästes besynnerligt nog samma eftermiddag en avskrift av brevet upp av den rabiaste Jacob Cederström på *Opinionsklubben*. Där gjorde man nu raskt kopior som spreds över hela Stockholm. Men ett nyckelord i Berzelius brev hade i sättningen nu tappat en bokstav. Formuleringen "det *og*grundade ryktet" om påstådd förgiftning, fick i *Opinionsklubbens* nya propagandapamflett lydelsen "det *g*rundade ryktet". Hoppsan så det kan bli! Genom den manipulerade texten och pamflettens inverkan på den allmänna opinionen ansågs förgiftningen nu *definitivt* bekräftad.

Agitatorerna utnyttjade det faktum att en hop uppretade människor ofta kan förledas med relativ lätthet. Denna svenska masshypnos ägde rum 85 år innan den franske socialpsykologen Gustave Le Bon³²⁹ år 1895 publicerade sin stora klassiker på ämnet grupp psykologi, *Psychologie des foules*. Det spelade ingen roll vad som egentligen *var* sant; det enda som spelade roll var vad den uppretade massan *trodde* var sant. Detta massraseri *fordrade* sedan som vedergällning ett offer, en byte, som anstiftarna utpekade. Vid denna tid var även *ståndshatet* i Sverige så starkt, att en gnista kunde vara tillräcklig för att sätta folkmassor i rörelse.³³⁰

En ensam röst på *Opinionsklubben* invände dock att denna lek med elden innebar stora risker. Överste Schönström, god vän till Adlersparre, han som året innan haft ett sjå att förhindra Pehr Skjöldebrand att mörda prins Gustav,³³¹ yttrade bekymrat på klubben under den värsta kampanjhysterin:

"Ni sätter folk i rörelse, ni uppviglar packet, som ni sedan inte förmår hejda utan som går längre än ni vill och längre än någon kan förutse."

Men Schönströms invändning möttes bara av håfulla protester.

Den **16 juni** återkom Axel von Fersen från Löfstad slott i Östergötland till sin Stockholmsbostad. I egenskap av riksmarskalk hade Fersen ansvaret för ceremonielet vid Carl Augusts likprocession genom Stockholm. Den **17 juni** gjorde kung Carl XIII själv vissa revideringar i den generalorder som skulle gälla för den vakthavande garnisonen under liktåget. Carl XIII *förbjöd* militären att använda våld mot våldsverkare, och ansåg det onödigt att utdela skarp ammunition till trupperna. Med andra ord, militärvakten vid paraden skulle enligt kungen *ej* ingripa om folkmassan blev bråkig. Den **19 juni** på kvällen åkte Fersen ut till Haga för att överlägga med Carl XIII om arrangemangen inför morgondagen när kungens egen adoptivson skulle föras i procession genom huvudstaden. Men Fersen fick då beskedet att kungen "inte hade tid" att ta emot honom. Carl XIII, denne utomordentligt korrupte fegis, hade inte ryggrad att se det utsedda villebrådet, riksmarskalk Fersen, i ögonen. Fersen bad kammarherren Modée³³² fråga igen:

"Var god säg hans majestät, att jag begär företräde för några angelägenheter rörande ceremonin i morgon."

Men Modée återvände med samma lakoniska svar:

"Kungens göromål tillåter honom inte att mottaga hans excellens."

Fersen, häpen men samlad, åkte därifrån.

Carl XIII hade inte kurage att möta den man som han följande dag skulle låta pöbeln skymfa.

Ett ögonvittne som varit närvarande i rummet och sett Fersens avvisning på Haga och som senare nedtecknat vad som passerat, den iakttagande Marianne Ehrenström, berättar att Carl

³²⁷ Collegium medicum = läkarsamfund med syfte att utöva tillsyn över medicinalväsendet i riket; i Sverige föregångare till Medicinalstyrelsen

³²⁸ David von Schulzenheim (den äldre) (1732-1823), svensk läkare, nationalekonom och politiker

³²⁹ Gustave Le Bon (1841-1931), franskt universalgeni inom bl a antropologi, psykologi, sociologi och medicin

³³⁰ Jmfr kap 3 avsn 10 och 11

³³¹ Se kap 2 avsn 10

³³² Gustaf Erik Modée (1777-1828), svensk militärofficer och hovman

XIIIs tvärhet och markering ingivit henne sådan oro inför morgondagen, att hon efter att själv ha lämnat Haga ofrivilligt fallit i gråt.

Kort efter att Fersen lämnat dök överståthållare Klingspor upp på Haga och blev genast emottagen. Klingspor, som inte var invigd i konspirationen mot Fersen, berättade om att det talades i staden om att något fruktansvärt skulle hända Fersen kommande dag, och att han därför inte borde delta i processionen. Kung Carl XIII – ärkeskurken, uslingen, det genuina fanskapet som varit invigd i mordplanerna på sin bror Gustaf III, kuppen mot sin brorson Gustaf IV Adolf och nu även konspirationen mot Fersen – svarade:

”Det skadar icke om den förnäme herrn får lite smuts i sin vagn.”

Vid klockan 19 kom Silfversparre, som skulle vara vakthavande befäl kommande dag, förbi Haga i samma ärende, och vädjade om befogenhet att ingripa om liktåget fullständigt skulle urarta i bråk, samt att trupperna skulle få ladda skarpt. Men Carl XIII ville inte lyssna utan förordade passivitet. Silfversparre var mycket väl insatt i de planer som utformats av hans egna meningsfränder på *Opinionsklubben*, men kände att han måste balansera detta med sin egen högst framträdande officiella roll som vakthavande befäl under liktåget. Den frustrerade Silfversparre sade rakt ut till Carl XIII:

”Jag kan med visshet bereda ers majestät på att greve Fersen blir skymfad av folket!”

Carl XIII svarade:

”Det skulle inte skada om den högdragne herrn fick sig en läxa.”

Alla i staden visste att något skulle hända. Utbrottet var nära. Ett litet barn i Stockholm, som just lärt sig prata, ska om aftonen ha upprepat något som det hört sägas:

”I mojon blir uppjoj.”

Tidigt följande morgon, ödesdagen den **20 juni**, en onsdag, var himlen pastellblå med bara lätta tunna moln. Bryggarevagnar skramlade under gryningstimmarna fram över Stockholms kullerstengator och stannade vid krogarna, som denna onsdag försågs rikligt. Drängar rullade in ölfat och kånkade på brännvinstunnor. Redan tidigt om morgonen, när arbetskarlar och sjöfolk stannade till för en morgonsup på krogar som luktade svett och tobak, sågs i det brungrå vimlet välklädda män som plötsligt slog sig i samspråk med trashankar som de annars aldrig skulle ägnat en blick, och stack till dem pengar. Tvåriksdalerssedlar³³³ utdelades ”i mängd” enligt en minnestecknare, och männen talade uppviglande om att ”utkräva hämnd”. Krögare arvoderades på förhand för att servera gratis brännvin under dagen i obegränsad mängd. Ungdomar uppmanades att ”hålla sig raska”. Det talades öppet om mord.

Alla kände till ryktena om att något förfärligt skulle inträffa under dagen. ”Rävjakten” var synnerligen organiserad. Fersens gamle vagnskusk sen tjugo år tillbaka, Jacob Bauer³³⁴, klev ödmjukt in i matsalen när Fersen åt frukost i sitt hem och *vädjade*, gråtandes och med hatten i hand, till sin husbonde:

”Sätt sig inte i vagnen, nådig greven. Jag har hört av folk, som jag mött på gatorna, att man tänker förolämpa er. Mitt samvete förbjuder mig att hemlighålla det.”

Fersen mottog även samma morgon ett anonymt brev, uppenbarligen skrivet av en bildad person, som andades hat och hot rakt igenom. Han hade även av andra avrått från att delta i processionen. Fersen var dock svårskrämmd för egen del. Han lyssnade inte på varningar och ryggade inte för hot, utan menade *plikttroget och principfast* att ceremonin för Carl August i Sveriges huvudstad skulle genomföras som bestämt. Han satte ära i att vara en lojal rikets tjänare och en hederlig man, och därför ansåg han sig ingenting ha att frukta. Det uppdrag som riket givit honom skulle utföras minutiöst, resonerade han. Längs kortegevägen fanns militärtrupper

³³³ 2 riksdaler banco år 1810 motsvaras år 2020 av ca 345 kr (KPI), 1100 kr (guldprisindex) alt 15 000 kr (arbetarlöneindex)

³³⁴ Jacob (John) Bauer (ca 1761-?), svensk kusk; författaren har gjort försök att spåra Bauer men hans exakta födelse- och dödsförhållanden förblir oklara, dock verkar det som att han försvann från Stockholm kort efter Fersens död

utposterade som skulle förhindra bråk, och dessutom var han själv helt oskyldig. Han uppträdde hela dagen med det lugn som ett rent samvete ger.

Inne i Stockholm pågick de sista förberedelserna för fullt hela morgonen. Sveriges kronprins tillika kungens adoptivson skulle hedras med en stor och värdig procession genom huvudstaden – men vid *exakt* samma tidpunkt som detta skulle genomföras hade Carl XIII plötsligt bestämt att ett regeringssammanträde skulle hållas på Haga slott i Solna. Inga särskilt brådskande eller viktiga ärenden alls stod på föredragningslistan som hopradsats kvällen innan. Bisarr schemaläggning, kan tyckas. Samtidigt befann sig självaste Belsebub, häxmästaren Grevesmöhlen, på sitt lantställe vid Hasseludden på Värmdö. Vilka ypperliga alibin.

Redan vid uppställningen av liktågskortegen på grusplanen utanför Liljeholmens världshus märktes uppträden och hördes kommentarer från allmänheten mot Fersen. Processionen sattes i rörelse klockan 12. Stadens kyrkklockor ringde dystra klanger. Himlen var mulen, det var runt 9 grader i luften, det kunde bli regn.

Fersen åkte i en rikt ornerad galavagn dragen av sex vita blankryktade hästar med purpurröda selar och förgyllda bronsbeslag, med kusken Bauer uppå och sex lakejer gåendes bredvid, alla i vita livréer med breda flerfärgade snören över sömmarna. På vagnens tak var en förgylld grevlig krona. Inne i vagnen satt riksmarskalk Fersen klädd i svart med sitt långa grå hår, med handskar, marskalkstav och Serafimerordens ljusblå band.

Efter Fersens vagn kom spannet som drog Carl Augusts kistvagn. Det bestod av åtta svarta hästar med svarta selar. Själva vagnen var torftig och "gruvligt dammig" enligt ett ögonvittne, och de dystert gnisslande hjulen var grå av torkad lera efter färden på landsvägarna från Skåne. Kistan var draperad med ett enkelt svart oprytt bårtäcke och en tunn silverslöja. Carl August önskan medan han ännu levde hade varit att hans begravning endast skulle ske i simpel skrud och kista.

Kontrasten mellan Fersens och Carl Augusts ekipage var alltså – tyvärr – den skarpast möjliga. Ur den redan grundlurade allmänhetens synvinkel föreställde Fersen en överdådig triumfator med sin besegrade fiende på den efterföljande bondvagnen.

Vägen kantades av tusentals människor som tillströmmat från när och fjärran. Redan efter Liljeholmsbron började Fersens vagn och lakejer att bespottas av springande småpojkar. På Hornsgatan svärmade ungdomar som getingar kring vagnen och skrek glåpord och svordomar, och understöddes snart av unga och gamla män. I vimlet fanns många fattiga barfotagossar och personer som hade på sig randiga sjömanströjor.

"Mördare! Mördare!" ropades det. "Prinsmördare! Prinsmördare!"

Några kastade kopparmynt som smattrade mot vagnens fönster, och i höjd med Maria Magdalena kyrka krossades ett glas. Efter Slussen blev trängseln ännu värre, och Tyska kyrkans klockor och en musikkår på Kornhamnstorg överröstades av den skrånande folkmassan med ondska i blicken. Stenar började kastas mot Fersens vagn. Fler glasrutor krossades och splittret flög. Fersen själv började blöda i ansiktet. Sedan rullade kortegen in i den mörka ravinen Stora Nygatan där åskådarna stod tätt packade längs husväggarna.

"Mördare!" vrålades det ur folkmassan. "Död åt Fersen! Slå ihjäl rackarn!"

Ljudet av en visselpipa skar genom luften, och detta satte nu igång en våldsam stenkastning. De som kastade stod i de smala sidogränderna där de inte blev sedda. Snart var alla glasen krossade, skärvorna yrde och någon stack in en käpp och slog till Fersen. Det skrånades förfärligt och från hustaken slungades vedträn, järnbitar och tegelstenar. Fersen insåg nu faran och skickade efter militäreskort om hjälp, *men denna begäran mottogs med likgiltighet*.

Fersens vagn närmade sig nu den punkt där huvudangreppet skulle äga rum. Marionettspelarna höll sig osynliga, höll sig borta – på Haga slott, på Värmdö, på andra håll – men de värvade redskapen visste vad de hade att göra. Vid hörnhuset efter Stora Gråmunkegränd stockade sig processionen och vagnen stannade. Folk hade hejdat hästarna,

försökt skrämma dem och framkalla oreda. Någon började lossa hästarnas draglinor. Återigen på signal från en visselpipa så anfölls Fersens vagn nu handgripligen av män i sjömanskläder. Fersen var redan mycket blodig i ansiktet. Någon slet upp dörren, ryckte ut Fersen och trängde sig igenom folkmassan mot ett hus medan föremål fortsatte hagla genom luften och den kokande folkmassan riktade sparkar och slag mot honom. Med hjälp lyckades han fly in i det s k Hultgrenska huset³³⁵ där de fick skydd i ett gästrum, och faran för Fersen syntes bedarra. Det pågick samtal om "frivillig" arrestering, men folket på gatan var i uppror och allt fler pressade sig in i byggnaden genom olika ingångar. Efter en längre respit fick stormen nytt momentum. Folk trängde sig på och kastade sig över Fersen, släpade och slog honom, slet hans hår. Från gatan hördes ideligen ropen:

"Kasta ut honom! Han ska knäckas! Han ska dö! Stryp honom! Slå ihjäl honom!"

Fersen fördes ner på gatan igen under slag från käppar och paraplyer. Här och var i folkmassan nere på gatan syntes någon återigen dela ut sedlar. Så snart Fersen blev synlig kastade sig folkhopan likt vargar över sitt värnlösa offer. Historikern Gardar Sahlberg³³⁶, i sin utmärkta bok om händelsen, har ingående beskrivit själva lynchningen. Folkmassan rev nävar av Fersens långa grå hår, drämde till honom i huvudet med en käpp så att den knäcktes, slog och högg honom med röda sidenparaplyer, ryckte och slet våldsamt i hans lekamen, spottade stora slemklumpar på honom, delade ut knytnävsslag i ansiktet. Den 54-årige Fersen, kraftigt nerblodad, vanställd och matt så att han knappt kunde stå upp, vädjade till ordningsmakten och de uppradade soldattrupperna:

"Gossar, fräls mig!"

Underofficerare och trupper ville ingripa *men hindrades*. Just som de skulle inskrida varnades de av män i järngrå bonjourrockar att de skulle råka lika illa ut som Fersen om de lade sig i, och de soldater som tog eller ville företa initiativ mutades av mystiska civila män med sedlar att återgå i ledet och förbli orörliga. Samtidigt eggades mobben på Riddarhustorget på av mystiska välklädda män med neddragna hattar som delade ut pengar och uppmaningar. *Lynchningen var orkestrerad*, och alla ansatser att stoppa dödandet avstyrades av anonyma gråkappor. Högste befälet för militärtrupperna inne i Stockholm, den gemene och samtidigt tämligen obegåvade operettgeneralen Silfversparre, en av Adlersparres män,³³⁷ *lät* lynchningen urarta. Silfversparre hade 3000 man till sitt förfogande men befallde trupperna:

"Stå orörliga på er post!"

Slaktoffret slogs omkull och sparkades medan det låg på marken, men fick hjälp upp igen. Det såg ett tag ut som om några vänliga själar lyckats rädda Fersen in i vaktrummet under trappan till rådhuset³³⁸, men efter en stund sparkades dörren upp och Fersen misshandlades grovt och slets ut på torget igen. Med djuriskt raseri gick hans bödlar till attack.

"Här ska han dö!" vrålade någon rått.

Den mordiska flokken slog hans ögon och ansikte, dunkade sönder hans nacke, slet hans kläder, lät hans panna drämma i stenläggningen med en våldsam smäll. Den högra sidan av skallen var nästan avflådd. Man släpade honom, sparkade smuts från gatan på honom, spottade på honom, sparkade honom i huvudet, stack honom med paraplyspetsar i ögonen, drog vilt i hans armar åt olika håll som för att slita itu honom, slog honom på bröstkorgen med en käpp. Ett vittnesmål berättar om hur en yngling "drog i hans hemliga lem och sade 'med den ska du ej göra gagn mera'". De uppviglade gärningsmännen har beskrivits som *vilddjur*. Ett vittne kallar det för "den grymmaste misshandel" som tänkas kan.

³³⁵ Nuvarande adress Stora Nygatan 1

³³⁶ Gardar Sahlberg (1908-1983), svensk historiker, litteraturforskare, författare och regissör

³³⁷ Se kap 2 avsn 4

³³⁸ Nuvarande adress Riddarhustorget 8

Till slut låg riksmarskalken där på marken framför Riddarhuset, naken i sitt blod och "överhöjld med spott och orenlighet", med armarna utsträckta, *precis som om han varit korsfäst*.

Axel von Fersen var död.

Men som om inte det räckte, sprang någon sedan upp och hoppade på hans bröst så att revbenen krossades med ett krasande, och en annan hoppade på hans mage så att blodet forsade ur näsan och munnen. Andra sprang sporadiskt fram och fortsatte skända den redan döde, rev hans hår, försökte slita sönder hans armar och penis, stack hans kropp, sparkade på liket och pressade käften full med brunsvart tuggtobak. Fersens ansikte var söndersargat, hans lemmar var brutna, och kroppen var "överhöjld med spott och orenlighet" enligt ett vittne.

Axel von Fersen blev lynchad på öppen gata i Sveriges huvudstad, alltmedan svensk militär och polis *lät det ske*. Bakom lynchningen låg en konspiration med förankring i den absoluta toppen av pyramiden, hos fähunden, fanskapet Carl XIII. Han som fortfarande står staty mitt i Kungsträdgården.

Dödsögonblicket inträffade ca klockan 13:30-13:45. Direkt efteråt tryckte flera eleganta män i frack som stod närmast den döende ner sina hattar över ansiktet för att inte bli igenkända och gled diskret undan. Militära och polisiära befälhavare hade hela tiden stått bredvid som stumma åskådare. När allt var över kom Silfersparre åter ridande och stannade vid liket. Han sade inte ett ord, men tog hand om Fersens dyrbara klocka, som någon i mängden räckte honom. Någon annan i mängden sade att de nu skulle ge sig på Rossi, och frågade Silfersparre om han visste var han fanns.

"Det vete fan", svarade Silfersparre på ett sätt som lät som att han var på folkmassans sida.

Då svarades att de skulle leta upp grevinnan Sophie Piper istället och ta itu med henne. Silfersparre svarade ej, invände ej, tillrättavisade ej. Han vände om sin häst, red sin väg och lät den döde ligga.

Det uppstod ett nyfiket vimmel på torget efteråt med folk av alla samhällsklasser, med oförklarliga handslag mellan militärgeneraler och andra, och urskuldande, rätt obekymrade samspråk. Plötsligt stod en lång och mager gestalt med spetsig näsa och vinthundsansikte, sneda ögonbryn och allmänt elak uppsyn framme vid det blodiga, söliga, nakna och nästan oigenkännliga liket. Den grånade mannen i sextioårsåldern gned sig fundersamt om hakan och rynkade pannan.

"Nej, detta gick för långt!" utbrast han med sträv röst, vände om och försvann med långa, glidande kliv mot Myntgatan.

Det var Mannerheim, numera även justitieombudsman, tillika en av ledargestalterna bakom denna uppviglingskampanj, tillika den som i Rikssalen ett år tidigare uppfordrat upphävandet av Vasaätten.³³⁹ Nu kunde han bara konstatera det uppenbara; denna iscensatta varning, detta skrämnskott riktat mot gustavianerna gick nog lite väl långt, kanske lite överstyr, typ. Men effektfullt hade det ju varit. Vilken *markering* mot prins Gustavs legitima rätt till Sveriges tronföljd!³⁴⁰

Fersen var död men raseriet fortsatte. Massan gick inte längre att kontrollera. Oroligheterna och upploppen rasade vidare i centrala Stockholm. Den vilda, ursinniga hopen som satts i rörelse ville ha *mer*, och riktade nu sitt raseri mot hela maktablissemanget, alla förmögna hus i staden, hela aristokratin och... monarkin.

"Bränn slottet!" ropade flera.

Carl XIII befann sig fortfarande ute på Haga. Först efter enträgna anmaningar från sin adjutant Suremain beslöt han sig för att återvända till Stockholm – men först skulle han äta mat.

³³⁹ Se kap 2 avsn 5 (10 maj 1809)

³⁴⁰ Drottning Charlotta har beskrivit Mannerheim som "den värsta ränksmidaren och den elakaste människa som tänkas kan".

Situationen i huvudstaden höll på att spåra ur i ett inbördeskrig, men gubbjäveln tillkallade sin betjäning på Haga och beställde fram en god middag. När Carl XIII väl återvänt från Haga till Stockholm hade det varit "under hån och grova skymford" enligt närvarande iakttagare.

Det var först när Adlercreutz på seneftermiddagen insåg att det inte längre dög att ge efter och försöka leka dialogpolis³⁴¹ gentemot våldsverkarna som han kommenderade ut kavallerienheter, rekvirerade kanoner och gav skarpa order om att skingra folkmassorna, tömma torg och spärra av gator. Han skärmade av Norrbro och hindrade all kommunikation mellan Norrmalm och Gamla stan. Delar av innerstan, i synnerhet Storkyrkobrinken, Helgeandsholmen och Gustav Adolfs torg, kokade. Den ursinniga massan rev upp gatbeläggningen och kastade mot ordningsmakten, och hopar av ungdomar på hustaken öste ner tegelpannor i huvudet på soldaterna under bölande hurrarop. Det rådde fullt bråk mellan den ymnigt berusade mobben på ena sidan och militär och polis på andra sidan; stenar flög i luften, män slog med tillhyggen mot militärofficerare. Men det tidigare passiva dialogtramsandet var nu ersatt med omedelbara arresteringar för trots, upprensningar av allmänna platser och, senare på kvällen, skarp eldgivning mot de stenkastande ligisterna, den skrånande hopen. Minst nio upprorsmakare uppges ha dödats och över 200 skadats. Svenska ämbetsmäns och utländska ambassadörers bostäder fick säkerhetsvakter, och kraftiga tal och hot användes för att stilla folket. Ett hållregn sent på kvällen dämpade huliganernas håg och lugnade slutligen det totala laglösa kaos som urartat i Sveriges huvudstad, och vid midnatt började det bli tyst.

Dagarna som följde rådde undantagstillstånd. Infanteri och kavalleri patrullerade dag och natt och tungt artilleri stod uppställt i gathörn, på torg och runt slottet. Stockholm var som en krigszon. Carl XIII utfärdade en proklamation som ack så efterklokt manade till "ordning och lugn" i ett halvdussin olika formuleringar, och man uppmuntrade medborgare till angiveri av misstänkta personer. Efter att tidigare ha eldat på underklassen, levde de styrande nu i en ständig ängslan för nya oroligheter.

Efter sin återkomst till Stockholm kallades Berzelius högtidligen till *Opinionsklubben* på Kasten Hof, där han hedrades och hyllades. Det var ju Berzelius enskilda kommentarer som *vantolkats* av klubben och använts till att elda på stämningen i staden några dagar innan lynchningen. Till slut frågade man honom rakt ut:

"Med *vilket* gift dödades Carl August?"

"Gift?" utbrast den bestörte Berzelius. "Dödsorsaken var ett tydligt klarlagt slaganfall!"

Svaret mottogs med besvårad tystnad. Förgiftningsryktena hade varit *ogrundade*, precis som Berzelius skrivit i sin enskilda anmärkning, vilket de antigustavianska propagandamakarna dock spridit vidare som "grundade" misstankar. Och *Opinionsklubben* vägrade låta allmänheten tro något annat, även efter lynchningen av Fersen.

Skjöldebrand vidmakthöll uppfattningen hos allmänheten att Carl Augusts läkare Rossi varit direkt inblandad i en påstådd förgiftningskomplott, genom att i praktiken driva Rossi i landsflykt. Och för att ytterligare bekräfta allmänhetens tänkesätt och övertygelse att Carl August blivit förgiftad, genomdrev Mannerheim och/eller Skjöldebrand med Carl XIII:s stöd att en belöning på 20 000 riksdaler³⁴² skulle offentligen utlovas åt den som kunde "bevisa" att Carl August blev

³⁴¹ "Dialogpolisen" är ett relativt modernt koncept inom den svenska polisen, och kallas år 2020 i polisens eget informationsmaterial för "särskild polistaktik" i myndighetens arbete med folksamlingar, som går ut på att "deltagarna i en folksamling själva ska känna och ta ansvar för sitt och övriga deltagares uppträdande och handlingar". I många situationer vinnas säkert fördelar av att hantera potentiella oroligheter genom förebyggande och pacificerande samtal från ordningsmaktens sida gentemot en folkmassa. I andra situationer framstår taktiken som ett klockrent skolboksexempel på svensk naivitet, hållningslöshet och späd liknöjd åskådarmentalitet, där den svenska s k ordningsmakten barnsligt troskyldigt *tillåter* oroligheter att urarta.

³⁴² 20 000 riksdaler banco år 1810 motsvaras år 2020 av ca 3,4 mkr (KPI), 11 mkr (guldprisindex) alt 150 mkr (arbetarlöneindex)

giftmördad! Detta var alltså inte en belöning för att finna sanningen, utan ett pris till den som i efterhand kunde "hitta" bevis som styrkte giftmord.

Ett par veckor efter lynchningen, i början av juli, började en ny tidning utkomma kallad *Allmänna opinionens organ*. Redaktör för tidningen var den 23-årige Adolf Regné³⁴³, men flera historiker menar att mäktigare personer stod bakom innehållet fastän på armlängds avstånd, bl a Grevesmöhlen, eventuellt även Wetterstedt. Tidningens maktpolitiska hemvist var tydlig. Redan i första numret inleddes en artikelserie som *försvarade* lynchningen av Fersen som en prisvärd och berömlig handling. Det hävdades att mordet ingalunda var resultatet av en överlagd plan utan blott en slumpartad, oförutsägbar händelse, och regimen hade givetvis inte kunnat göra något annorlunda för att förebygga eller förhindra brottet. Samtidigt hyllades i tidningen den hämndutkrävande folkmassan för att den visat "en så kraftfull karaktär, så mycket allvarsamhet och nästan värdighet". Man måste därför, menade tidningen, "högakta och beundra dess ömtålighet för svenska namnets ära, dess iver att utplåna den fläck, som blivit hela nationen påtryckt, och som endast med blod kunde avtvås". Professor Einar Forssberg³⁴⁴ konstaterar i en utredning att "artikelserien är ett tydligt försök att släta över vad som passerat".

Den rättsliga prövningen av det inträffade gjordes av Svea hovrätt. Denna undersökning visade att brottet varit väl förberett och utförts av personer som inte ens kände till vilka huvudmän de verkade för. Förhören och åtalerna hölls på en relativt låg nivå, medan huvudmännen skyddades. Den man som regeringen tillsatte att leda rannsakingen blev, fiffigt nog, en person som stod *Opinionsklubben* nära, den korrupte Edelcreutz³⁴⁵. Polismästaren i Stockholm, Skjöldebrand, fick under rättegången mottaga många både signerade och anonyma rapporter som namngav högt uppsatta personer i samhället som varit inblandade. Skjöldebrand ville dock själv inte bli mer insyltad, och dessutom tillhörde han ju den adlersparrska revolutionsfalangen, så han gömde undan alla dessa upplysningar och vittnesmål i en låda. 20 år senare *brändes allting upp*.

Beträffande den synnerligen osedvanliga *gratis* utskänkningen av starka drycker på många krogar innan lynchningen, där upprorsmakare supit fritt och tankats fulla med öl och brännvin hela förmiddagen, så kommenterade vinthunden Mannerheim detta spydigt i ett senare sammanhang:

"Men vem äger ej rätt att ge mat och dryck åt vem han vill?"

Efterforskningarna bedrevs illa, vårdslöst, slappt och långsamt. Över 900 personer kallades till polisförhör, och parallellt hördes över 700 personer av kämnärsrätten, varav 500 under ed. Forskaren Rune Hedman³⁴⁶, som ingående studerat protokollen, kommenterar dessa förhör:

"Det är markant att många av de hörda vittnena visat en stor återhållsamhet vid sina vittnesmål. Man skymtar ibland en *rädsla* för att avgivna vittnesmål skulle kunna resultera i hämndaktioner. --- Vissa personer visade en anmärkningsvärd brist på vilja till samarbete med rätten. --- En del vittnen presterade olika förklaringar för dåligt minne."

Utredningarna ledde ingen vart, det hela var i stort sett ett spel. Några symboliska syndabockar sattes dit i slutändan, de anonyma anstiftarnas marklöpare, sen var det bra med det. Inga av huvudmännen åtalades, än mindre förhöordes, någonsin, mycket tack vare Carl XIII:s instruktioner att ej sträcka undersökningarna alltför högt upp. Drottning Charlotta, ehuru okunnig om *hur* högt upp i samhället komplotten var förankrad, närmare bestämt hos hennes egen make, har själv bekräftat att man "med flit underlät att uppspåra anstiftarna" och att "det

³⁴³ Adolf Regné (1786-1852), svensk publicist och översättare

³⁴⁴ Einar Olof Forssberg (1895-1979), svensk historiker och lärare

³⁴⁵ Samme Edelcreutz som i mars 1809 likgiltigt lett förhören kring komplotten mot Gustaf IV Adolf (se kap 2 avsn 3) och som senare i karriären blev en av stamfader Bernadottes lojalister (se kap 23 avsn 5 och 7).

³⁴⁶ Karl Rune Hedman (1933-), svensk historiker

framgick tydligt att polisen velat undvika att höga ämbetsmän, *vilka tagit verksam del i 1809 års revolution*, skulle komma att bestraffas”. Med denna kommentar i sin dagbok förstod drottning Charlotta mycket väl kopplingen mellan 1809 års statskupper och 1810 års lynchning av Fersen. Men bevis i målet Fersen tillintetgjordes, suddades ut i hopp om att slippa *historiens* rättsskipning. Utredningen motverkades konsekvent.

En som insåg att komplotten var förankrad på hög ort, men som ej själv kunde bevisa något, vad Adlercreutz. Bara några dagar efter den lynchningen hade Adlercreutz skrivit i ett privat brev till Silfversparre:

”Bäste Bror! Finnes en skyldig, så låt saken komma fram. Jag känner ingen mer än Bror, som kan sjunga ut. Hemlighetsystemet i detta fall förstör land och rike. Minns mina ord.”

Men Silfversparre höll tyst.

De skyldiga gick fria.

Fersenska lynchningens anstiftare och huvudmän inkluderade bl a vinthunden Lars August Mannerheim och Jacob ”Träbenet” Cederström. Den inre kretsen av sammansvärjningen mot Fersen inkluderade även den synnerligen lömske Gustaf af Wetterstedt och den etikbefriade Carl August Grevesmöhlen. Till samma politiska klick hörde även buffeln Georg Adlersparre, även om han ej befann sig i Stockholm vid tidpunkten. Noterbart är alltså, att många av namnen som kan sättas i samband med lynchningen av Axel von Fersen, är samma namn som var mest pådrivande vid annulleringen av Vasaätten, precis som drottning Charlotta också kunde konstatera. Flera av dessa namn skulle även komma att stå *nästkommande* tronföljare väldigt nära, och under Jean Bernadottes regi fortsätta sin tysta krigföring mot Vasaätten och prins Gustav.³⁴⁷

Anstiftarna hade lejt bulvaner för att systematiskt verkställa sin plan. Det bakomliggande huvudsyftet hade varit att hota och skrämma förfäktare av prins Gustavs legitima rättigheter att hålla sig stilla och ej hävda sin sak under det tronföljarvakuum som plötsligt uppstått efter Carl Augusts död, och att ej driva prins Gustavs kandidatur vid den kommande urtima riksdagen som skulle utse ny tronföljare. Fersen hade varit fullständigt oskyldig men gjorts till syndabock och offerlamm som *sinnebild* för gustavianerna. Genom att förödmjuka Fersen offentligt, skulle gustavianerna som politisk kraft vid kommande tronföljarval förlamas. De la Gardie, Ruuth, Ugglas och andra som tidigare höjt sina röster för prins Gustavs legitima rättigheter skulle skrämmas till tystnad. De verkliga huvudmännen bakom lynchningen av Fersen – inklusive Mannerheim, Wetterstedt, Cederström m fl – hade fått hjälp med sin propaganda och uppvigling av folkmassorna av den skicklige Grevesmöhlen. Och det initierade vakthavande befälet Isaac Silfversparre spelade med i dramat med överenskommen passivitet. Carl XIII hade haft kännedom om planen och utdelat militära förhållningsorder därefter. Våldsverkarna själva hade varit ovetande om hur högt upp i samhällets topp denna komplot sträckte sig och vad det *egentliga* motivet var.

I anstiftarnas bestämda plan hade ej ingått lynchning till döds, men definitivt grov fysisk misshandel och offentlig förnedring, samt därefter arrestering. De faktiska våldsverkarna hade rekryterats ur de lägre samhällsklasserna med alkohol och pengar, och slutligen hade gatans parlament *tillåtits* avgöra saken. När mobben väl satts i rörelse – när *raseri* ingjutits i en folkhop som man snart inte hade kontroll på – och ordningsmyndigheterna låtit det hela fortgå, hade funnits ingen återvändo. Den masspsykos som uppviglingspropagandan skapat blev till sist

³⁴⁷ När Jean Bernadotte först ankom till Sverige, bara fyra månader efter lynchningen av Axel von Fersen, ville han instinktivt se en djupare rannsaking av händelsen och anstiftarna av upploppet strängt bestraffade. Senare – efter att Jean fått inblick i de sanna förhållandena vad avsåg upphovsmännen och deras motiv – förordade han istället ”mildhet” och att inga ytterligare åtgärder var att vidta. Jmfr Wetterstedts avstyrande av granskningen av Gustaf IV Adolfs närmaste rådgivarkrets, som även skulle inkluderat honom själv (kap 2 avsn 2, fotnot på slutet).

okontrollerbar, särskilt som Carl XIII förbjudit att möta våld med våld. Man hade tappat kontrollen.

Den tydligaste röda tråden genom Sveriges historia från mars 1809 och i många år framåt är kampen om tronföljden, successionsordningen. Revolutionsregimens sjukliga spökrädsla för gustavianerna, en *neuros* som senare ärvdes av Jean Bernadotte, stod i centrum vid alla historiska nyckelskeenden från Gustaf IV Adolfs avsättning 1809 och i flera år framåt, inklusive exempelvis vid grundlagsarbetet 1809, vid freden i Fredrikshamn 1809, vid Carl XIII:s slaganfall och landsförvisningen av Vasafamiljen 1809, vid den Fersenska lynchningen 1810, vid allmogeoroligheterna 1811, vid inskränkningen av tryckfriheten och olika medborgerliga rättigheter 1812, vid pakten med Ryssland 1812, vid Norgeföreningen 1814, vid Wienkonferensen 1814-1815, vid högmålsprocesserna 1815-1817, o s v. Denna kamp om den svenska tronföljden var ingen snygg gentlemannamässig kamp, utan ett latent genomsyrande fiendskap mellan två synsätt där den ena sidan – först revolutionsregimen och senare den bernadotteska regimen – nyttjade alla till buds stående medel för att skydda sin tillväldda makt och undergräva legitimisterna med hot, förföljelse, trakasserier, utpressning, rättsvidriga övergrepp och en bottenlös härsklustnad.

Lynchningen av Axel von Fersen är en outplånlig skamfläck i den svenska historien, och blev omskriven och omtalad i hela Europa. Svenska revolutionsledare kastade Fersen som offer åt sadistiska monster som man lejt och flockar av vilddjur som man uppretat och berusat. Det ultimata syftet var att permanent tysta alla gustavianska sympatisörer, skrämja och för evigt förstumma försvararna av prins Gustavs legitima rätt till Sveriges tronföljd – att definitivt krossa Vasaättens anspråk. Flera personer med exekutiva roller i lynchningen försvann omedelbart ut i kulisserna, och de verkliga anstiftarna i samhällets översta skikt gick fria. Men dessa inblandade *måste* dömas hårt av efterkommande generationer, och deras eftermälen *ska* inkludera deras medverkan i lynchningen. Inte minst kastar lynchningen ytterligare en mörk skugga över Carl XIII, denne Sveriges mest inkompetente, ryggradslöse och skurkaktige regent någonsin, som sanktionerade planens genomförande.

Idag står denne fähund, detta förbannade avskum, denne pestböld till människa, Carl XIII, staty mitt i Kungsträdgården i Stockholm, på en plats där folk lyssnar på popkonserter om somrarna och åker skridskor på vintrarna. Carl XIII:s ska för alltid vara märkt i den svenska historien för sitt medansvar i mordet på Gustaf III, förräderiet mot och avsättningen av Gustaf IV Adolf, och lynchningen av Axel von Fersen. Monumentet mitt i Kungsträdgården symboliserar det korrupta, det maliciösa, det odugliga, falska, fega och ohederliga. Statyn är inget mindre än ett hån gentemot hela svenska folket, en gemen förolämpning än i vår tid. Att denne lymmel och usling får bli kvar en enda vecka till på denna piedestal, är en öppen pågående skandal. Bort med *fanskapet*. Den historiska *sanningen* har hunnit ikapp nu. Dimridåernas och hymlandets tid är förbi. Smält ner detta kungabrons – ett monument över illdåd, ruttonhet och historierevisionism i dess vidrigaste former – och res en staty på samma plats istället över antingen Gustaf IV Adolf eller den värdige kronprinsen och samhällsmedborgaren Carl August.³⁴⁸

Blott några få timmar efter lynchningen av Fersen, den **20 juni 1810** klockan 19, träffade den svenske Parisambassadören Lagerbielke kejsar Napoleon på dennes slott Saint Cloud för att

³⁴⁸ Jmfr kap 23 avsn 10

diskutera den svenska tronföljden. Alla tre kurirerna från Stockholm – Brolin, Anckarswärd och Mörner – hade anlänt till Paris och avlämnat sin diplomatpost till Lagerbielke. Instruktionen för Lagerbielke, själv en mycket ivrig anhängare av Adlersparres revolt, var att försäkra sig om att Napoleon ej hade något emot det svenska regimförslaget att utse Fredrik Christian till tronföljare. Men Napoleon sade vid mötet med den svenska ambassadören på kvällen:

”Låt oss tala uppriktigt. Har inte er före detta konungs *son* många vänner i Sverige? Har inte det lägre folket honom ännu tämligen livligt i sitt minne?”

Napoleon visste att Vasaätten var genuint vördad av svenska folket och att allmogen verkligen sympatiserade med prins Gustav. Lagerbielke svarade dock med en svävande bortförklaring som i princip bagatellerade stödet för prins Gustav. När Napoleon åter påtalade att detta ändå tycktes vara *folkviljan* i Sverige, den breda majoritetens önskan, kom ytterligare en bortförklaring baserad på prins Gustavs ålder, 10 år. Det sades privat från flera olika håll att Napoleon, trots animositeten mellan honom själv och Gustaf IV Adolf, var böjd för att prins Gustav skulle återinsättas i den svenska tronföljden, vilket han ansåg som mest rättvist.³⁴⁹

Alla kurirerna inklusive Mörner representerade under sitt tjänsteuppdrag till Paris den svenska regimen och svenska staten, men så snart brevet som Anckarswärd-Mörner befordrat överlämnats till Sveriges ambassad i Paris, så såg han sig inte längre bekymrad av sådana petitesser. Mörner kände till diplomatpostens innehåll men hyste den *privata* uppfattningen, liksom flera andra officerare inom den svenska armén, att Sverige istället för Fredrik Christian borde få en härförare på tronen med en krigares egenskaper. En resolut och framstående militär utan fruktan eller vankelmod, som inte skydde svåra uppgörelser i trängda ögonblick, och som skulle *leda en svensk återerövring av Finland med Napoleons fulla stöd och förtroende i ryggen*. En man som *aldrig* skulle låta sig bevakas av Ryssland. Detta var Mörners hela premiss för det ”initiativ” som närmast skulle följa. Tanken på Finlands återerövring närdes dessutom av i princip hela svenska nationen som en ”brinnande önskan”, enligt en samtida observatör.

Mörner skyndade samma kväll att söka upp en gammal kontakt, Pierre Lapie³⁵⁰, som innehade en junior befattning inom det franska krigsministeriet. Mörner ville veta vilken av Napoleons marskalkar som vore bäst lämpad för rollen som svensk tronarvinge. Mörner och Lapie tossade namnförslag mellan sig. Den där? Nja, kanske den här? Eller varför inte den? Svårt att välja. Till slut enades de två om att marskalk Bernadotte nog vore bäst lämpad. Den godtrogne Lapie framhöll Bernadottes höga moral och hans förtrollande charm bland hans många fina egenskaper. Bernadottes påstådda meriter på slagfältet skulle även vara oundgängliga vid Finlands återtagande. Och de släktband som förenade Bernadotte med Napoleon måste ju innebära att starkaste förtroelighet rådde dem emellan.

Mörner blev flera gånger avvisad när han den **21 juni** själv ville besöka Bernadotte. Men Mörner var påhittig. Fredagen den **22 juni** på morgonen kontaktade han den svenske generalkonsuln i Paris, Elof von Signeul³⁵¹. Mörner, som ju var i Paris på svenska regeringens uppdrag och bekostnad, berättade för Signeul, heltidsanställd diplomatisk representant för svenska regeringen, om sin plan att *bedra* den svenska regeringen. Signeul var inledningsvis tveksam, men Mörner bredde på. Mörner blåljög om att en redan stor gruppering i Sverige önskade välja en fransk marskalk till tronarvinge istället för dansken, vilket var rent nonsens. Mörner försäkrade, för att gjuta mod i Signeul, att ”i Sverige var den saken nu nästan avgjord”. Mörner upprepade även Lapies försäkringar, att Napoleon i själva verket inte var emot

³⁴⁹ Napoleons *egentliga* åsikter om prins Gustav som tronföljare i Sverige redovisas av olika forskare på olika sätt, men det tycks som om Napoleon åtminstone i detta fallet stått bakom principen att *folkviljan* hade betydelse för tronföljarens legitimitet.

³⁵⁰ Pierre Lapie (1779-1850), fransk kartograf (namnformen Lapie vs La Pie har undersökts i PHT 1937 s 93 ff, med slutsatsen att Lapie är det korrekta sättet att skriva hans namn)

³⁵¹ Elof von Signeul (1770-1835), svensk diplomat

Bernadottes val, fastän han ej ville utöva något *synbart* inflytande. Redan här började således mystifikationerna och fördunklingarna adderas i hela den intrig som skulle följa. Signeul rycktes snart ivrigt med av Mörners dravel, vari han eventuellt såg en chans att befordra sin egen karriär. Signeul begärde en dags betänketid, innan han kunde definitivt bestämma sig.

Ungefär samtidigt som Mörners ankomst till Paris, hade nyheten om kronprins Carl Augusts död anlönt till Basel i Schweiz. Den avsatte kung Gustaf IV Adolf, som levde där, började genast verka till förmån för sin sons legitima rätt till tronföljden. I ett brev daterat samma fredag som Mörner kontaktade Signeul, skrev Gustaf IV Adolf i Basel till kung Carl XIII, där han anhöll om stöd för prins Gustav som kronprins inför det nya tronföljarvalet.

”Jag vågar säga, att svenska folket äger ett det mest värdiga tillfälle att inför hela världen gottgöra mot min son den orätt, varmed det honom bemött, och detta i de år av levnad, då dess späda ålder och oskyldiga ungdom åtminstone bort befria honom från ett sådant öde.”

Vidare skrev Gustaf IV Adolf brev till de ledande gustavianerna De la Gardie, Ruuth och Toll. Dessutom avfattade han ett stort antal proklamationer, avsedda att spridas bland allmänheten i Sverige, där svenska folket påmindes om prins Gustavs prerogativ. Dessa brev och proklamationer skickades norrut med en betrodd kurir, en ung friherre von Plessen³⁵², känd som en mycket skicklig ryttare. Sändebudet Plessen fick order att först bege sig till Berlin och där avvakta vidare instruktioner.

Tillbaka till Paris. Lördagen den **23 juni** träffades Mörner och Signeul ånyo. Signeul hade bestämt sig, och förklarade sig villig att omedelbart arbeta för Bernadottes framgång. Överenskommelsen dem emellan inkluderade givetvis att hålla ambassadör Lagerbielke i fullkomlig okunnighet om komplotten. Först gällde det för Mörner att få träffa Bernadotte. Det var inte det lättaste. Bernadotte befann sig i *onåd* hos Napoleon och delar av den franska regeringen, och bevakades av den franska hemliga polisen som även öppnade och kontrollerade hans post innan den nådde honom. Bernadotte själv höll sig strängt isolerad och tog endast emot besök från de närmaste bekanta. Hans uppskrämda inbillning såg snaror överallt, utlagda av hemliga polisen. Han betraktade omvärlden med stor misstänksamhet. Signeul sökte själv flera gånger marskalken utan att bli mottagen. Men då plötsligt av en slump stötte Signeul på en gammal bekant, general Grimoard³⁵³, som tillhörde Bernadottes enskilda umgängeskrets. Via Grimoard lyckades de den **24 juni** få till stånd ett möte mellan Mörner och Bernadotte dagen därpå.

I samma ögonblick några kilometer därifrån, efter några dagars övervägande, beslutade sig Napoleon för att stödja den svenska regimens föreslagna tronföljarkandidat, Fredrik Christian. Den franske diplomaten Alquier³⁵⁴ fick order att avresa till Stockholm och på plats stödja Fredrik Christians kandidatur, men göra det diskret.

Samtidigt i Basel i Schweiz fortsatte Gustaf IV Adolf ihärdigt sitt företag, och arbetade för att förankra support för prins Gustav hos olika europeiska hov och regeringar, i synnerhet i Ryssland. Han skrev brev till sin svägerska, tsarinnan Elisabeth³⁵⁵, och lyckades genom henne skaffa prins Gustavs sak visst stöd hos hovet i St Petersburg.

³⁵² Det är utifrån de källor som författaren tagit del av ej alldeles tydligt vem som avses, men det torde röra sig om en av de fyra bröderna Gustav Helmuth Theodor Dietrich von Maltzahn (1788-1862), Helmuth Otto Friedrich Theodor von Maltzahn (1792-1860), Helmuth Bogislav von Maltzahn (1793-1833) eller Otto Friedrich Rudolf von Maltzahn (1794-1868). Den äldste av dessa bar titeln *greve* von Plessen och kan därför troligen uteslutas. De övriga tre bar hederstiteln *friherre* von Plessen.

³⁵³ Philippe Henri de Grimoard (1750-1815), fransk militärofficer

³⁵⁴ Charles Jean Marie Alquier (1752-1826), fransk diplomat

³⁵⁵ Elisabeth Alexejevna Romanova (Louise Marie Auguste Zähringen von Baden) (1779-1826), rysk tsarinna

Måndagen den **25 juni** klockan 13 infann sig Mörner i Jean Bernadottes bostad på 40 Rue d'Anjou³⁵⁶ i Paris. Marskalkparets salonger var mycket påkostade. Det var högt i tak och väggarna täcktes av veckade tapeter, stora draperier av tyg eller broderat indiskt muslin som var garnerade med festonger³⁵⁷ i guld, silver eller siden. Matsalen var ornamenterad med polerad stuck. Uppför den stora trappan kunde Mörner skymta de mer privata rummen. Désirées svit på övervåningen omfattade en egen vestibul, två salonger, sovrums och budoar inredd med satin och kattun³⁵⁸. I både sovrums och budoaren fanns stora alabastervaser i mjuka färgtoner som upplystes om kvällen. Jeans svit höll troligen motsvarande standard. I detta hus bodde personer, fastän de i grunden var enkla borgare, som gillade att projicera *lyx*, som lärt sig hur pengar kunde omsättas i ytlig glans. Inredningen blottade flärd och fåfänga.

Bernadotte lät Mörner vänta en timme men mottog honom klockan 14, artigt men reserverat. Mörner var kort som en dvärg, enligt en uppgift knappt 148 cm³⁵⁹, och hade ett stort och brett högrött huvud, grova lemmar och en allmänt grotesk kroppsform. Han var anspråklöst klädd och hade ett trivialt språkbruk och primitivt klumpigt manér. Till det yttre fanns ingenting som talade till hans förmån. Mörner har beskrivits som relativt obegåvad, "inskränkt till sitt förstånd" med "trång hjärna", rentav imbecill. Bernadotte kunde inte avgöra om han hade framför sig en ärlig man eller en stolle.

Mörners initiativ att övertala en av Napoleons marskalkar till den svenska tronen drevs, som tidigare nämnts, av föresatsen att *Sverige måste återerövra Finland*, jämte övertygelsen att det var nödvändigt för Sverige att närma sig Frankrike för att *med Frankrikes stöd* verkställa detta.³⁶⁰ Själva personfrågan var egentligen sekundär, men nu trodde Mörner att han funnit sin man. Bernadottes härförarduglighet och förmodade goda anseende i Napoleons ögon var själva kärnan i Mörners hela case.

Jean Bernadotte var ungefär medellång, 172 cm.³⁶¹ Den oansenliga kroppslängden ådagalägges även genom hans krav på sina ridhästar, som gränsade närmast till ponnystorlek med en beordrad mankhöjd på 138,5-141 cm.³⁶² Jean var relativt spenslig, ej muskulös eller

³⁵⁶ Olika källor hävdar att det dåvarande husnumret var 28, 36 respektive 40, där det senare tycks vara mer riktigt. Byggnaden låg på södra sidan av den nuvarande korsningen av Rue d'Anjou och Boulevard Malesherbes, men revs i mitten av 1800-talet samband med anläggandet av nämnda boulevard.

³⁵⁷ festong = i båge/bågar vågformigt hängande kedja eller (sammanflätade) band av tyg, flor eller liknande

³⁵⁸ kattun = tunn bomullsväv

³⁵⁹ "Knappt fem fot hög, det ovanligt stora huvudet inberäknat" enligt hovmarskalk Johan Otto Naukhoff (1788-1849); 1 fot = 0,296904 m.

³⁶⁰ Detta resonemang kan i sig självt te sig lite avigt i ett historiskt perspektiv, då det ju varit Napoleons överenskommelser med och ivriga påhejande av tsar Alexander som drivit Ryssland att ta Finland till att börja med (se kap 1 avsn 4 och 8). Det fanns emellertid redan vid denna tid en stor och växande spricka av misstroende mellan de två stormakterna.

³⁶¹ Vid mönstringen för regementet Royal-la-Marine den 3 september 1780 var han 17 år och 7 månader gammal och därmed i princip färdigvuxen, ett biologiskt faktum. Då mätte Jean Bernadotte 5 fot, 3 tum och 9 linjer lång där 1 fransk fot = 0,3248394 m. Författaren har verifierat den faktiska längden i den franska originalkällan, d v s inmönstringsrullan. Olika svenska historiker och krönikörer tenderar dock ej sällan att uppge stamfaderns kroppslängd på sätt där godtyckliga gissningar och trubbiga avrundningar uppåt blandas med vidlyftiga överdrifter. Exempelvis uppger rojalisten Bror Herman Lindqvist (1943-) i ett av sina s k folkbildningsprogram på TV att "Bernadotte var 1 och 84, men med stövlar och generalshatt var han långt över 2 meter". I en senare artikel i *Populär Historia* repeterar Lindqvist liknande nonsens: "Som fullvuxen blev han cirka 185 centimeter lång, men höga stövelklackar gjorde honom ännu längre och med generalshatten med plymer på blev han långt över två meter." Märkligt att Lindqvist inte samtidigt passade på att även plussa på hästens och sadelns höjd för att inflatera siffran ytterligare. **Jeans exakta längd var 172,6 cm** vid sin inmönstring då han måste bedömas som i stort sett färdigvuxen, och flera svenska och utländska dagbokskällor beskriver honom som "av medellängd", trots stövelklackspåslaget som Lindqvist tar upp. Som jämförelse kan nämnas att Napoleon, som ansågs kortvuxen, av tre olika källor anges till 5 fot, 2 tum och 3 linjer (Louis Constant Wairy, 1778-1845, Napoleons kammartjänare); 5 fot, 2 tum och 4 linjer (François Carlo Antommarchi, 1780-1838, Napoleons läkare) resp 5 fot, 2 tum och 6 linjer (Gaspard Gourgaud, 1783-1852, Napoleons adjutant) enligt faktiska dokumenterade uppmätningar. Dessa värden motsvarar 168,5-169,2 cm. Jean var alltså blygsamma 3-4 cm längre än Napoleon.

³⁶² Se kap 8 avsn 7 (fotnot)

brexlad, detta framgår även tydligt av flera illustrationer innan den stora revisionismen och förfalskade legendbildningen började klicka in. Hans hälsa som barn hade varit klen, och under sina år i armén hade han också ofta lidit av sjuklighet och svaghet. Redan som 20-åring, efter inledande militär grundutbildning på behagliga Korsika, hade han beviljats några månaders permission av hälsoskäl. Dessa permissioner av hälsoskäl blev senare i karriären ett ideligen återkommande tema. Exempelvis drabbades han av någon reumatisk åkomma som gav honom "svåra plågor" och fordrade läkarvård, och i källmaterialet nämns även hur han ofta fick blodspottning³⁶³. Redan på 1790-talet, när han blott var i 30-årsåldern, angav han värk i kroppen som skäl för att få åka i resvagn istället för att behöva rida, och för att få vila på sitt rum ostörd. Hans återkommande sjuklighet, åberopade krämpor och behov av vila från "fältlivets mödor", med åtföljande ledighetsansökningar, fortgick ända upp i medelåldern. Som officer under Napoleon hade han jämt och ständigt ansökt om permission för att åka till någon kurort eller hem till Paris för att ta igen sig. En biograf konstaterar t o m vid ett av dessa tillfällen, utan omsvep, hur "till följd av *sin klena hälsa*" Jean fick lämna armén för att resa till en brunnsort. Dessa semestrar kunde vara ganska utdragna tidsmässigt, flera månader åt gången. En gång skrev han till Désirée att fick han inte tjänstledigt, ännu en gång, så skulle han begära avsked. Så sent som 1809 åberopades hälsan som skäl för arbetsbefrielse. Detta är odiskutabla dokumenterade fakta, vilket motsäger det ofta idisslade påståendet att stark och stabil fysik skulle varit ett framträdande karaktärsdrag hos Jean Bernadotte.³⁶⁴ Periodvis har han i källmaterialet även beskrivits som *lat*,³⁶⁵ och i vissa skrivelser i samband med dessa tjänstledigheter framträder drag av självömkan.

Bernadottes utseende har beskrivits som "sydländskt" och "främmande". Hans ansikte dominerades av en mycket stor och spetsig näsa. Denna präktiga kran i förening med den tillbakagående pannan, liksom ansiktets vikande nedre del med det indragna hakpartiet – enligt en del iakttagare saknade han nästan haka – gjorde ansiktsprofilen till en triangel. Bernadottes ansikte, då man betraktade det drag för drag, var enligt flera samtida minnestecknare nästan misspyrdande på dragens former och proportioner.³⁶⁶

Han såg ut som en örn. Han hade becksvart tjockt krulligt hår vilket utgjorde en skarp kontrast till den bleka sydländska hyn. Han hade två ärr i pannan, på högra sidan.³⁶⁷ Under den framskjutande nedre delen av pannan och de svarta ögonbrynen var de mörka, djupt liggande små *knivskarpa* ögonen. Ögonen har beskrivits som "laddade av eld". Hans blick var blixtrande, sylvass och genomträngande, och kunde, enligt ögonvitnesskildringar, injaga fruktan hos människor. Han mun var liten och smal med tunna läppar. I området som Bernadotte kom ifrån, Béarn vid Pyrenéerna i sydvästra Frankrike, fanns enligt historikern Torvald Höjer³⁶⁸ hos befolkningen en tydlig genetisk härstamning från nordafrikanska araber. Den brittiske historikern Alan Palmer³⁶⁹ konstaterar samma sak. Även Napoleon yttrade att "ett *moriskt* blod

³⁶³ blodspottning = hemoptys; blodiga upphostningar där blödnigen kommer från de nedre luftvägarna

³⁶⁴ Rojalistiska historierevisionister, som tenderar att retrospektivt skapa idealbilder av sina avlidna favoritobjekt, brukar framhäva stamfader Bernadottes "starka fysik" etc, men detta bestrids som sagt av det historiska källmaterialet.

³⁶⁵ Jmfr kap 24 avsn 5 ("Jag *gillar* att vara *lat*.")

³⁶⁶ Helena Eleonora Silfverskiöld (1749-1843), som deltog i välkomstfestligheterna och minglet i Helsingborg i oktober 1810, skrev i ett brev den 30 oktober 1810 till en väninna att "nu har jag sett honom helt nära --- han är intet vacker, mer ful, men har något, jag vet inte vad, som imponerar". Justitiekansler Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister (1782-1871) skrev i sina privata anteckningar vid ett senare tillfälle i Stockholm att "hans ansikte, då man betraktade det drag för drag, kunde nästan kallas fult genom dragens oregelbundenhet". Trolle-Wachtmeister tillägger att detta medfört att det av Jean ej finns "andra porträtt än antingen utan likhet eller karikatyrer". Jmfr kap 2 avsn 21 (användandet av Jeans, Désirées och Oscars porträtt i marknadsföringen vid bedrägeririksdagen i Örebro).

³⁶⁷ Detta har framförts som skäl till varför han alltid ville bli avmålad snett från vänster.

³⁶⁸ Torvald Alrik Magnus T:son Höjer (1906-1962), svensk historiker

³⁶⁹ Alan Warwick Palmer (1926-2022), brittisk historiker och författare

rann i hans ådror” med hänsyftning på Jean. Morerna var en muslimsk folkgrupp i nordvästra Afrika och på den Iberiska halvön.

Jean Bernadotte var väldigt mån om sin yttre elegans och image. Hans största tillgång var hans charm, med vilken han kunde *hänföra* sin omgivning. Han kunde avvärpa människor med politess, komplimanger och ett behagfullt finurligt småleende. En perfekt polerad fasad. Han var samtidigt ofta pratig och mästrande i sina verbala utläggningar som blev till monologer berikade med laddade uttryck, utsävningar och överdrifter. Med denna lysande talemått kunde han övertyga sina åhörare om allt. Bernadottes hållning och framtoning beskrivs av flera som *teatralisk*. En svensk iakttagare kommenterar vid ett senare tillfälle att ”hans gång påminde om en teaterkungs i spetsen för en procession”, och Napoleon uttalade en gång:

”Han är en *skådespelare* i romersk kostym, som på slump deklamerar några vackra verser om frihet, heder, ära och som har alla en teatervaktmästares böjelser. Han ska aldrig komma ifrån det.”

Bernadottes lynne var dock ombytligt. När charmen och inställsamheten inte var påslagen kunde han vara en arrogant skrövel och översittare, narcissistisk och storordig, med ett påtagligt bekräftelsebehov. Han hade ”en mycket hög tanke om sin egen förmåga” enligt en samtida diplomat, men inte nog med det. Som historikern Gabriel Girod de l’Ain³⁷⁰ konstaterar, trots begränsade *egna meriter* så uppvisade stamfader Bernadotte tidigt anspråk och en skrytsamhet som för omvärlden tedde sig aningen löjliga. Han hade ett uppblåst självförtroende och kunde spinna ihop det sanna och det osanna, och förhäva sig med förtjänster *som inte ens var hans*.

Ett exempel på dessa egenskaper ges när han under en kort period sommaren 1799 var krigsminister i Frankrike. Den franska armén befann sig i detta skede i ett bekymmersamt tillstånd med brist på beklädnad och pengar och med trytande magasinfförråd. En historiker kommenterar krigsministerns ansats:

”Bernadotte, sin vana trogen, började med att lova allt, utan att just veta hur han skulle kunna hålla sina löften, till och med utan att tro på möjligheten att verkliggöra dem.”

En annan historiker, Torvald Höjer, kallar Jeans insats under detta förvaltningsuppdrag för ”dilettantisk”³⁷¹, alltså amatörmässig och klåparaktig, och konstaterar med dold ironi att just den administrativa sidan av denna befattning ”var för Bernadotte blodigt allvar”. Under blott tio veckor producerade Jean Bernadotte en fontän av högstämnd retorik i form av hyperboliska manifest, proklamationer, cirkulär, offentliga brev och muntliga uttalanden. Det var en *kaskad* av bombastiska och floskulösa tillkännagivanden och deklamationer, som i själva verket var ganska banala och klumpiga alster med svajig smak och stil, och utan substans. Det var en energisk ström av impulsiva idéer om allt och inget, samtidigt som han tycks ha varit ytterst måttligt intresserad av det tålmodiga och ihärdiga detaljarbete som myndighetsförvaltningen de facto krävde. Bara ord, ord, ord – men ingen verkstad.

Efter drygt tio veckor fick det dock vara nog. Jean Bernadotte fick sparken, och vid sidan av ordflödet var det svårt att urskilja några konkreta prestationer och resultat under hans ämbetsperiod. Utomstående bedömare har snarare hårt kritiserat Bernadottes arbetsinsats som krigsminister, och Napoleon ansåg den för klandervärd, lekmannamässig och valhänt, och att den mest skapade förvirring och oreda. Men Jean Bernadotte själv tyckte givetvis annorlunda. För att rättfärdiga, upphöja och förhärliga sig själv i efterhand publicerade han en skrift om sina fantastiska bedrifter under dessa tio veckor som minister. Höjer beskriver denna inlaga som ”tydligt tendentiös med hjältens förhäriligande som syftemål” medan en annan historietecknare

³⁷⁰ Gabriel Girod de l’Ain (1902-1981), fransk författare, historiker och biograf

³⁷¹ dilettantisk = med bristande sakkunskap, grundlighet och vederhäftighet; amatörmässig, klåparaktig; fuskaktig

kallar detta alster av självberöm genomfalskt ”ända till löjlighet”.³⁷² Detta manifesterar dock hos Jean Bernadotte väldigt distinkta karaktärsdrag – överskattningen av sin egen höga persons betydelse, sin grandiositet och det omätliga bekräftelsebehovet – sidor som skulle förbli framträdande genom hela livet. Han hade redan som 36-åring varit oerhört känslig för sitt *eftermåle*. Och det tycks hela tiden främst ha handlat om att *uppvisa* en storslagen image, snarare än att faktiskt utträta något för att på gammaldags vis *förtjäna* ett visst anseende.³⁷³ *Imagen* var viktigast. Och fick han inte det erkännande från omvärlden som han själv ansåg att han hade rätt till, utifrån denna inflaterade självbild, kände han sig *kränkt*. Det var det värsta han kunde bli utsatt för. Hans karaktär inneslöt ett ständigt sårat högmod och han tycktes bära på ett evigt behov av upprättelse.

Många gånger hotade han med att ”dra sig tillbaka” och ”överge” allt, vad han än höll på med, ifall omvärlden ej visade honom tillräcklig tacksamhet och gav honom beröm; ett slags permanent latent martyrskap.

Bekräftelsebehovet kan även märkas i Jean Bernadottes privata brevkorrespondens från ett väldigt tidigt skede efter antagandet till soldat i den franska armén och i två decennier framåt. En röd tråd i denna korrespondens, ständigt återkommande, är hans oupphörliga fokus på egna befordringar och titlar. Det handlade alltså inte främst vad han ville tillföra Frankrike eller den franska armén under dessa oroliga revolutionstider, om att kämpa sida vid sida med sina vapenbröder för stora ideal, utan istället återkom han ständigt till sina egna chanser att bli befordrad. Under sina måltidskonversationer med en nära kollega i armén talade han i princip uteslutande om hur snabbt han själv hade möjlighet att klättra i hierarkin. *Detta* var det centrala för Bernadotte, och denna äregirighet löpte genom hela hans karriär. Flera historiker har beskrivit hans sätt som uppblåst och anspråksfullt.

Jean Bernadottes lynne har framställts som avundsam med ett retligt högmod. Han var övermåttan *rangsjuk*. Det var viktigt för honom att erhålla fördelar, erkännande och utmärkelser *utöver* vad hans kollegor fick. Ett exempel på detta är när han en gång omnämndes positivt i en officiell bulletin. Detta förödmjukade honom när två andra marskalkar *också* omnämnts, trots att dessa förtjänade lika mycket beröm. Bernadotte, förnärad, hade påstått att äran tillhörde honom *ensam*. Denna nervösa ärelystnad och ständiga paranoia om sitt eget rykte gjorde Bernadotte illa omtyckt hos många bland den franska arméns högsta befäl. Hans motståndare var fler än hans vänner, och dessa retade sig på hans anpassliga charmerande inställsamhet för damer och dignitärer i salongerna i syfte att stärka sitt eget varumärke. Likaså retade de sig på hans släktskap med Napoleon. Genom uppenbar nepotism hade Jean Bernadotte befordrats snabbare än det funnits rationell grund för.

³⁷² Höjer låter emellertid på annan plats sina lovord lysa över Bernadottes insats som krigsminister. I en bevarad radioinspelning från den 3 februari 1937 kl 21:00 med titeln ”Marskalk Bernadotte och Napoleon: föredrag av docent Torvald Höjer (Uppsala)”, i vad som verkar vara något slags eget folkbildningsprogram, uttalar Höjer med journalinspelningsnasal och tämligen viktig stämma: ”De tre månaderna i krigsministeriet betecknar höjdpunkten på hans bana i Frankrike. --- Man kan inte bestrida att Bernadotte framstod som regeringens dominerande personlighet, både som outröttlig organisatör, och framför allt som den som i tal och skrift stimulerade och ledde opinionen under denna sommar. --- För stora delar av nationen framstod den energiske, osjälviske och vältalige krigsministern alltmör som situationens man.” Själva avskedet från krigsministerjobbet väljer Höjer i samma folkbildande radioinspelning att dramatisera till det yttersta. Höjer framställer Bernadottes framgångar och växande anseende som krigsminister såsom ett allt större hot mot den verkställande makten i landet: ”I mitten av september lyckades man genom en djärv kupp göra sig av med honom. Man beviljade en avskedsansökan som han aldrig lämnat in. Bernadotte hade alltså störtats, men han var ingalunda ur spelet. Hans anseende var ej minskat.” Så långt den redan 1937, i riksradiion, prisande och revisionistiske Höjer.

³⁷³ Jmfr t ex kap 2 avsn 25; kap 3 avsn 22; kap 8 avsn 10; kap 9 avsn 4; kap 19 avsn 21; kap 21 avsn 7; kap 24 avsn 6; kap 24 avsn 13; kap 24 avsn 23

Ytterligare en sida av Jean Bernadottes sinnelag var hans plötsliga och tvära omslag i humöret. Bakom den stiliga exteriören var han labil och obehärskad. Under den belevade ytan fanns ett hästkt temperament med nyckfulla utbrott och tvärt uppbrusande hetlevrade känslorvall, som kunde yttra sig genom en flod av hatiska, dräpande, skoningslösa tillmälen. Den graciösa charmen kunde på ett ögonblick förbytas i åskande, rasande urladdningar där ingenting var heligt, och offret som stod i hans väg fick uppleva en fullständigt ocensurerad publik förödmjukelse och verbal exekution, som ibland meandrade ut i mästrande monologer på bred gascognsk dialekt med vida gester och stor överdramatisk sydfransk teater inför de församlade. Men ack, poff så var det hela över, och på en blink var den ursinnige Mr Hyde återigen den angenäme Dr Jekyll. Lika plötsligt som hans humör kreverat och urladdningen blixtrat till, så slog det tillbaka i bisarr stillsamhet, saktmod och överdriven vänlighet mot den drabbade, och Jean agerade i övrigt som om ingenting särskilt just passerat. Otaliga ögonvitnesskildringar finns bevarade av denna bisarra bipolaritet.

Politiskt var Bernadotte i grunden en svuren jakobin³⁷⁴, en rabiät vänsterrepublikan, d v s övertygad antiroyalist. Redan i början av 1790-talet förekommer exklamationer i hans privata brevkorrespondens om republikens förträfflighet, såsom:

”Jag ska icke desto mindre väl tjäna republiken, som är det styrelsesätt jag älskar!”

Flera av stamfaderns bevarade orderböcker i det Bernadotteska familjearkivet i Stockholm är dekorerade med revolutionära emblem och maximer. Under en period tillhörde han t o m ytterlighetsfalangen till vänster, *neojakobinerna*. Han var gripen av de nya idéerna – folkfrihet, demokrati och medborgerlig jämlikhet utan bördsföreträden – och hade svurit ”eden att hata kungligheten” vid en protokollförd ceremoni 1797. Följande år 1798 hade han i en artikel i fransk press, som senare översatts och publicerats även i Storbritannien, gjort en relativt tydlig skriftlig deklaration av sin politiska uppfattning:

”Jag är republikan både av princip och övertygelse och jag kommer till min dödsstund bekämpa alla rojalister.”

Eftersom Jean Bernadotte vid tidpunkten för det svenska tronföljarvalet sommaren 1810 ännu inte var död, måste man utgå från att detta ställningstagande fortfarande gällde. I ett brev till Désirée året därpå, 1799, hade han vidare förklarat att om republiken skulle kastas överända skulle det nog innebära slutet på hans liv, ”ty jag är oupplösligt knuten till dess existens”. Han ägnade även mycket uppmärksamhet åt att bekämpa rojalistiska rörelser inom Frankrike, och hade i flera andra sammanhang klandrat monarkin som statsklick för dess despotiska egenmäktighet. En gång hade han utfärdat ett upprop till adressater i den franska statsförvaltningen med budskapet:

”Republikaner! Var kraftfulla, men kloka, och se i rojalismen endast fiender!”

En gång hade Bernadotte inför en kvinnlig bekant uppjagat förebrått Napoleon för dennes maktlystnad, då denne ”ej var nöjd med att sätta sig i *besittning* av makten, utan även vill göra den *ärfvlig* i sin släkt!”. Jean Bernadotte klandrade sålunda, väldigt tydligt, förmånsrätter genom arv.

Jean Bernadottes förhållande till sin chef Napoleon hade nästan alltid varit mer eller mindre ansträngt. Bernadotte hade under en period i början av 1800-talet varit så missnöjd med Napoleon att han deltagit i ljusskygga sammansvärjningar i Paris som gick ut på att revoltera mot eller t o m mörda Napoleon. Dessa planer kom dock aldrig till fullbordan. Men när saker kommit till Napoleons kännedom hade han förlåtit Bernadotte efter att denne skrivit underdåniga brev där han bedyrat sin vördnad för kejsaren och gjort stämningsfulla utläggningar om sin oskuld,

³⁷⁴ jakobin = anhängare av eller sympatisör med *Société des Jacobins Amis de la Liberté et de l'Égalité*, en radikal fransk republikansk rörelse på 1790-talet som bl a drev fram giljotineringen av den franska kungen Louis-Auguste de Bourbon (1754-1793), artistnamn Louis XVI eller på svenska Ludvig XVI

och med tårar i ögonen gjort personlig avbön. En gång i början av 1800-talet hade Napoleon även betalat nära 400 000 francs³⁷⁵ för att rädda Bernadotte ur en börsaffär som gått snett.

Trots detta hade Bernadotte, otacksamt kan tyckas, återfallit i trumphenet mot sin chef. En gång när Bernadotte relativt öppet uttalat sitt ogillande av Napoleon när hans militära befälsbefogenhet en gång inskränkts, hade Napoleon yttrat:

”Kom ihåg, att om denne tjurskalle till sydlänning fortfar att klandra mina regeringsåtgärder, ska jag, istället för att ge honom det befäl som han anhåller om, låta arkebusera honom på Place du Carrousel!”

Sin hederstitel ”fursten av Pontecorvo” – som senare i Sverige flera tyckte var så tjusig och vars symbol, en välvd bro, än idag komiskt nog finns inritad i det svenska riksvapnet – tilldelades Bernadotte inte för personliga meriter eller för Napoleons tillgivenhet. Napoleon har själv bekräftat att han delade ut denna av hänsyn till sin egen tidigare fästmo Désirée, sedermera Jean Bernadottes hustru, som samtidigt var syster till Napoleons svägerska. Napoleon själv var gudfar till sonen Oscar³⁷⁶. Det handlade alltså mer om bredare familjhänsyn genom att upphöja Désirée till denna titulära värdighet, snarare än att belöna Jean. Pontecorvotiteln var emellertid mest luft. Även andra marskalkar irriterades över att Bernadotte tilldelades en sådan titel efter sina undermåliga prestationer i fält. Marskalk Davout frågade förargat varför man skulle ära ”den där miserabla Pontecorvo”. Napoleon poängterade i ett brev, apropå duglighet, att han i sin armé inte saknade ”generaler som gjort bättre tjänst och på vilkas tillgivenhet jag kan lita mera” än Bernadotte.

Samtidigt fortsatte Napoleon att reta sig på Bernadottes kontakter och umgänge med vad han ansåg vara gemena intrigmakare i Paris – politiska fiender till Napoleon – och upplevde honom som illojal och försåtlig. Vid ett frustrerat tillfälle hade Napoleon utbrustit om Jean:

”Hur vill ni väl, att jag icke ska anse honom som den uslaste bland de usla?”

Enligt en samtida bedömare, den franske diplomaten Sémonville³⁷⁷ som kände båda dessa väl, gick Napoleons beständiga hat mot Bernadotte långt tillbaka i tiden, och grundades allra främst på ”ett verkligt förakt för marskalkens *moraliska* egenskaper”.

Napoleon hade med åren även blivit mycket missnöjd med Bernadottes prestationer i fält. Hans faktiska kvalifikationer och förtjänster som fransk marskalk var utan tvivel diskutabla. Vid flera tillfällen hade Bernadotte uppvisat egensinnighet och bristande lojalitet, underlåtit att följa instruktioner, avsiktligt misstolkat givna order och ryggat undan från konflikt. Vid exempelvis Jena-Auerstädt 1806³⁷⁸ hade han fått order av Napoleon att understödja marskalk Davout³⁷⁹ mot preussarna. När Bernadotte kommit ikapp Davout hade han dock krävt att få defilera förbi Davouts trupper och själv gå *främst* i kolonnen, varvid Davout skulle agera understöd åt *honom*, inte tvärtom. Bernadotte hade inför Davout påstått sig inneha ett automatiskt företräde att i Napoleons frånvaro personligen föra det högsta befälet i fält – ett falskt påstående som Napoleon själv i efterhand kallat ”vanvettigt”. Davout, känd för sin organisatoriska disciplin, hade då påpekat olägenheten i att omändra alla franska trupper på den begränsade ytan till deras förfogande, då detta både skulle förspilla dyrbar tid samt skapa oreda. Davout hade menat att de borde fortsätta ändamålsenligt framåt enligt den gemensamma fälttågsplanen utifrån deras befintliga uppställningar. Jean Bernadotte hade av detta känt sig *kränkt*, och då istället dragit sig tillbaka och avvikit från platsen med sina 18 000 man. Det påföljande slaget hade blivit en intensiv och brutal slakt. Davout hade vid upprepade tillfällen kallat på Bernadottes hjälp – för

³⁷⁵ 400 000 franska francs år 1801 motsvaras år 2020 av ca 23 mkr (KPI), 75 mkr (guldprisindex) alt 1,1 miljarder kr (arbetarlöneindex)

³⁷⁶ Joseph François Oscar Bernadotte (1799-1859), svensk kung (artistnamn Oscar I)

³⁷⁷ Charles-Louis Huguette de Sémonville (1759-1839), fransk diplomat och politiker

³⁷⁸ Slaget vid Jena-Auerstädt den 13-14 oktober 1806

³⁷⁹ Louis-Nicolas Davout (d'Avout) (1770-1823), fransk militärofficer

Frankrikes skull – men marskalken från Pau, trots att han befunnit sig inom hörhåll från kanondundret, hade förhållit sig demonstrativt passiv och aldrig gett något understöd, inte parerat några preussiska manövrar och hans trupper hade ej avlossat ett enda skott. Under massakern hade Davout förlorat över 7 400 man i döda och sårade. Förtrytelsen inom franska armén över Bernadottes uppträdande var sjudande. Napoleon hade blivit fly förbannad vid underrättelsen om händelserna och beslutat att ställa marskalk Bernadotte inför krigsrätt och låta skjuta honom. Andra marskalkar var lika förbittrade över Jeans *svek*; Ney slog fast att "han måste skjutas". Napoleon hade redan undertecknat detta beslut, men i det ögonblick han skulle överlämna det till verkställighet rev han själv sönder pappret. *Det var endast Napoleons hänsyn till Désirée, sin ungdomskärlek och tidigare trolovade, som räddat Jean från exekutionsplutonen.* Dock kritiserades Jean hårt efteråt av Napoleon för "sin trolösa läggning och totala avsaknad av heder".

Ett annat exempel är Wagram 1809³⁸⁰, den dittills största militära sammandrabbningen i Europas historia med över 300 000 stridande på samma slagfält. Där hade Bernadotte haft till uppgift att försvara en strategiskt viktig punkt på Frankrikes vänstra flank. På eget initiativ hade han emellertid övergivit denna post innan den dagens strider ens börjat, och retirerat utan tillåtelse och utan att informera sin chef Napoleon. Därmed hade hela den franska flanken utsatts för stora risker. När den hafsiga reträttruppen senare på dagen oväntat stötte på Napoleon personligen hade Bernadotte suttit högt uppe på sin häst längst fram, ohägad att ens hålla sina mannar i styr. Inför denna nonchalanta och uppgivna syn hade Napoleon avskedad Bernadotte på fläcken med orden:

"En klåpare som du har jag ingen nytta av!"³⁸¹

Stämningen i den franska armén var likaledes förbittrad, och man beklagade sig högt över Bernadottes uppträdande och hade givit honom skulden för att ha orsakat Frankrike större faror och förluster än nödvändigt. Men icke desto mindre så tillräknade sig Bernadotte själv *äran* av utgången av slaget vid Wagram, som Frankrike till slut vann! I en demonstrativ proklamation som han själv lät införa i nästan alla tidningar i regionen dagen därpå så *ljög* han om var hans trupper befunnit sig och *ljög* om vad som hänt. Han hade förvrängt händelseförloppet till sina egna truppers fördel, så att detta indirekt skulle återspeglas positivt på hans eget föredömliga ledarskap. Allting var inramat av teatraliska formuleringar där hans "levande kolonner stått orörliga som koppars". Jean Bernadottes tilltag vid Wagram vittnar om stor inbilskhet och ohämmad historierevisionism, utan samvetskval. Napoleon, ursinnig, var tvungen att gå ut med en kraftig dementi av sin marskalks självförhärligande proklamation och förebrådde i denna Bernadotte personligen. Jean Bernadottes rappa utnyttjande av media – där han sökt vinna krishanteringsfördelar genom ett förment budskapsföreträdare – bringade honom i slutändan bara än mer förödmjukelse bland officerare och trupper i den franska armén.

Jena-Auerstädt och Wagram hade ej varit isolerade händelser. Vid flera andra tillfällen – ofta nämns Austerlitz³⁸², Eylau³⁸³, Friedland³⁸⁴ och senast Antwerpen³⁸⁵ – hade Napoleon också gravt irriterats av Bernadottes otillförlitlighet. En annan källa framhåller också Bernadottes

³⁸⁰ Slaget vid Wagram den 5-6 juli 1809

³⁸¹ Forskare är oeniga om huruvida händelsen kan rubriceras som ett formellt avskedade, eller om Jean Bernadotte en kort tid kvarstod som nominellt befäl över sin truppenhet men i praktiken suspenderades från fortsatt aktiv medverkan i krigföringen.

³⁸² Slaget vid Austerlitz den 2 december 1805

³⁸³ Slaget vid Eylau den 7-8 februari 1807

³⁸⁴ Slaget vid Friedland den 14 juni 1807

³⁸⁵ Försvarsförberedelser vid Antwerpen som Bernadotte fick koordinera i augusti 1809.

återkommande senfärdighet och anklagar honom för att onödigtvis ha retirerat i samband med slaget vid Mohrungen³⁸⁶ bara för att *rädda sitt eget privata bagage och plundringsgods!*

Bernadotte hade svårigheter att subordinera sig. Order som han ogillade, även direkt från Napoleon, kunde vantolkas likt en advokats förmåga att klyva och förvränga meningars innehåll, eller förnekas, eller också fick budbäraren en utskällning. Bernadotte obstinata karaktär gjorde han svår att styra, vilket enligt en fransk historiker grundade sig på "hans livliga inbillning och en överdriven känsla av sitt personliga värde". En annan svensk historiker, Carl-Gustaf Thomasson³⁸⁷, har beskrivit hur Jean Bernadottes karaktär utmärktes av "en nästan löjlig ömtålighet³⁸⁸ och inbilskhet". Napoleon fordrade lydnad och lojalitet, men dessa koncept föll sig ej naturligt för Bernadotte. Napoleon var född att befalla, Bernadotte var född att icke lyda. Det är lite ironiskt att Bernadotte genom hela livet drogs med vad som nästan kan beskrivas som ett förakt för lagar och regler – när dessa anbelangade honom själv – då han ju kom från en juristfamilj.

Flera gånger hade Bernadotte underlåtit att följa instruktioner, visat obeslutsamhet och ryggat undan från konflikt, samtidigt som han efteråt varit snabb att lyfta fram sina egna *påstådda* förtjänster. Bernadotte tycks i flera fall haft en tendens att *i sina egna redogörelser* överdrivit de enorma faror som han själv utsatt sig för, och sedan förstorat *sina egna insatser* med ymnigt självberöm. T o m den dynastivänlige professor Höjer har vid ett nyktert tillfälle kommenterat att en av dessa Bernadottes många skildringar "smakar åtskilligt av en efterhandskonstruktion", och vid ett annat tillfälle poängterat den påtagliga bristen på "dokument av *förtrolig* art" som härrör från Jean Bernadotte själv. Bernadottes taktik i fält tycks ofta ha handlat mera om hur han kunde stärka sitt eget renommé och varumärke med minsta möjliga egen risk, snarare än att obevekligt lyda order och osjälviskt samarbeta med övriga marskalkar och resten av armén.

Det finns även i källmaterialet ett privat brev från en samtida *svensk* brevskrivare, en svensk diplomathustru, som för sin svägerska förklarar att marskalk Jean Bernadotte faktiskt *ej* var känd som någon stor general i franska armén.

Napoleon blev med åren mycket missnöjd med Jean Bernadotte, och denna bitterhet var djupt rotad, ett faktum som understryks av många historiker. Bernadotte var ju formellt marskalk i franska armén men hade i chefens tycke ofta inte uppträtt som en sådan. Så sent som 1809 hade Napoleon sagt att "Bernadotte är en intrigant som jag inte kan lita på", och han hade bannat Bernadottes flera gånger undermåliga och halvhjärtade insatser som härförare. Detta bidrog starkt till att Jean helt enkelt försattes ur tjänst. Napoleon sade att han *tre* gånger borde ha låtit avrätta Bernadotte, men skonat honom blott för Désirées skull, sin f d trolovade. Désirée hade varit Jeans *livlina*, bokstavligen, och skälet till att han vid många tillfällen undsluppit hårdare efterräkningar för sitt illojala uppträdande. En annan har beskrivit Bernadotte som att "han ser ut som en örn, men är i själva verket en gås", med hänsyftning på hans brist på kurage och initiativkraft i fält. Bernadottes meritlista som marskalk var alltså enligt hans chef och en del andra samtida bedömare tvivelaktig. Förhållandet mellan Napoleon och Bernadotte växte i mörkret till en undertryckt indignation i deras sinnen, en ömsesidig förbittring, en förborgad fiendskap som ibland kom upp till ytan. De litade ej på varandra. De hatade varandra. Men det var inte bara Bernadottes agerande som militärofficer som Napoleon retade sig på utan även hans personlighet. Kejsaren betraktade vid denna tid Bernadotte som lömsk, oberäknelig, fåfäng, falsk och ibland rent löjlig i sitt sätt och tal.

³⁸⁶ Slaget vid Mohrungen (Morąg) den 25 januari 1807

³⁸⁷ Carl-Gustaf Thomasson (1900-1980), svensk författare, historiker och översättare

³⁸⁸ Ömtålighet = lättkränkhet

Vid tidpunkten för Mörners besök i Paris var Bernadottes närvaro hos Napoleon i princip önskad. Bernadotte hade dragit sig tillbaka och omgav sig endast av sin familj och en mindre privat vänkrets. Medan franska armén hade fullt upp med krig i Spanien, militär ockupation av stora delar av Tyskland och förvaltning av andra områden av Europa, så satt Jean Bernadotte hemma i sin bostad i Paris, isolerad, sysslolös, övergiven. Där hade han suttit i åtta månaders tid, permitterad och ogillad, hela tiden övervakad av Napoleons hemliga polis. Hans förtroende hos kejsaren var förbrukat. Bernadottes karriär hade gått i stå, han befann sig i en karriärmässig återvändsgränd, och han hade under våren 1810 uttryckt sin önskan att formellt och permanent lämna franska armén och sitt ämbete och återgå till ett mer stillsamt privatliv. Napoleon lär i ett tidigare skede ha erbjudit Bernadotte att bli guvernör i Rom³⁸⁹, vilket skulle kunna tolkas som ett sätt att få bort honom från Paris ett tag, slippa hans närvaro och potentiella inblandning i fransk politik och i militära angelägenheter, d v s ett sätt för Napoleon att ytterligare distansera Bernadotte från sin egen sfär, utom hörhåll och utom synhåll. Napoleon hade även vid flera tidigare tillfällen försökt bli av med Bernadotte till avlägsna platser i andra världsdelar genom sockrade anbud för att på så sätt oskadliggöra honom.³⁹⁰

Jean Bernadotte själv brydde sig knappt ens längre om att dölja sitt eget missnöje med Napoleon. På våren och försommaren 1810, innan Mörners ankomst, hade han i Paris umgåtts regelbundet och vänskapligt med en hemlig agent för den ryske tsaren, den blott 24-åriga Alexander Tjernysjev³⁹¹. En källa uppger att Jean Bernadotte "under sommaren 1810 fann sig övertygad om att Napoleon inom sig beslutat att bekriга Ryssland". Samtidigt hade han vid dessa möten med tsarens agent Tjernysjev fällt flera gravt Napoleonkritiska eller rent av antifranska uttalanden. Med andra ord hade han, psykologiskt sett, *redan valt sida* i den förestående brytningen mellan tsar Alexander och kejsar Napoleon. Bernadotte hade även sagt till Tjernysjev, efter att den tidigare kronprinsen Carl Augusts död blivit känd i Paris i början av juni, att "*Ryssland borde nyttja alla medel för att dra fördel av dessa omständigheter för att placera någon på den svenska tronen som man kan lita på*". Bernadotte uppmuntrade sålunda Ryssland att blanda sig i och påverka det svenska personvalet av framtida statschef till Rysslands fördel = Frankrikes nackdel. Tjernysjev själv har i en senare redogörelse berättat om sin bekantskap med Bernadotte i Paris, innan dennes ankomst till Sverige, att Bernadotte "överhopat mig med välvilja och hedrat mig med sitt förtroende".

Nu åter till Mörners historiska första audiens i Paris.

Där befann sig nu plötsligt lille Mörner hemma hos Jean Bernadotte. Mörner trodde sig ha hittat den mest betrodde och ståndaktige krigaren som stod att finna i Frankrike, en man med Napoleons fulla tillit och robusta support. Valet av en av Napoleons *favoriter* till svensk tronföljare skulle ge en betryggande förbindelselänk till Frankrike för att bekriга Ryssland och återvinna Finland. Detta var Mörners hela plan.

"Jag var alltid trogen min föresats, att om det än skulle kosta huvudet, måste allt göras för att få en prins som kunde rädda oss ifrån ryska oket", skrev Mörner kort efter denna resa till Paris.

Allt var uträknat och glasklart för den 29-årige löjtnanten som stod där mitt på golvet i Jean Bernadottes pråliga hem. Mörner tog till orda på sin kantiga franska. Bernadotte lyssnade utan att röra en min, men under den intetsägande ytan var sinnena intensivt observanta. Den mörka

³⁸⁹ I början av juni 1810 utnämndes Joseph Fouché (1759-1820) till ny generalguvernör i Rom, och dessförinnan kan under våren eventuellt andra personer varit påtänkta till samma befattning.

³⁹⁰ Detta motiv stöds av flera historiker, då det var allmänt känt att Jean var önskad av Napoleon. Att skicka iväg besvärliga partiarbetare och ämbetspersoner på avlägsna diplomatiska uppdrag för att skapa bättre sänja och arbetsro på hemmaplan är ett tillvägagångssätt som tillämpas än i vår tid av t ex svenska regimer.

³⁹¹ Alexander Ivanovich Tjernysjev (1786-1857), rysk militärofficer, spion, diplomat och statsman

genomträngande blicken synade varje tum av den svenske löjtnanten, örönen var på helspänn och inne i Bernadottes huvud vägdes Mörners varenda stavelse, varenda formulering.

Ingen noggrant detaljerad återgivning av Mörners anförande denna eftermiddag finnes, men däremot omskrivs huvuddragen samt Bernadottes uppträdande under mötet. Sannolikt inledde Mörner med att berätta vem han var och sitt ärende, beskrev bakgrunden till varför han ville träffa Bernadotte, och toppade det hela med en ymnig dos smicker. Det fanns ingen anledning för Mörner att under mötet avvika från sin tydliga personliga uppfattning som han redan redogjort för Lapie och Signeul.

Mörner beskrev Sveriges högaktning för Frankrike och Napoleon.

Bernadotte satt tyst i sin fåtölj med ett pokeransikte.

Mörner talade om marskalk Bernadottes berömda personliga tapperhet i fält, hans storhet som militär och som högst respekterad härförare i Napoleons armé.

Bernadotte behöll sitt pokeransikte. Var detta en galning?

Mörner talade antagligen om hur Bernadotte med sina personliga förtroendeband till Napoleon, och sitt upphöjda anseende hos kejsaren, med världshärskares högaktning och nära vänskap, gjorde honom synnerligen lämpad för ett stort kall.

Bernadotte, som den bittra antagonist till Napoleon och gravt klandrade officerare han var – entledigad, vanärad, *hatad* och marginaliserad av sin chef – förblev tyst i sin fåtölj utan att röra en min. Pokeransikte. Bernadotte invände inte, korrigerade inte, utan lät Mörner fortsätta.

Mörner presenterade hur det svenska kungahuset och den svenska monarkin behövde en person som Bernadotte, som med Frankrikes stöd kunde försvara Sveriges hävdvunna intressen mot militära hot utifrån, alltså med Frankrikes stöd åter bekrija Ryssland.

Bernadotte, den kungahatande svurne republikanen, antiroyalisten som under våren och försommaren klandrat Frankrikes sak och samtidigt byggt en nära vänskap och förtroelighet till en av den ryske tsarens närmaste män, satt tyst i sin fåtölj och behöll pokeransiktet.

Men historiskt facit i hand, så framstår Mörners pitch under detta möte om vem han *trodde* Bernadotte egentligen var som ett missförstånd av grandiosa proportioner, som situationskomik värdig en teaterscen med en stor asgarvande publik. Det var buskis rakt igenom. Dvärgen Mörners framställning, som skulle avgöra Sveriges framtid, byggde på inget annat än en fullkomlig *illusion* om Bernadottes person och ställning i Napoleons Frankrike sommaren 1810. Den frostiga, förbittrade, ordknappa osämjan och totala bristen på förtroende mellan Napoleon och Bernadotte – trots släktförbindelserna – hade byggts upp under flera års motsättningar och dispyter dem emellan. Mörners pitch utgick ju från att Bernadotte *förmodades* stå i en ypperlig relation till Napoleon och att Sverige skulle, med Bernadotte som tronföljare, *därigenom* komma att stå under Frankrikes trofasta militära beskydd och *återerövra Finland* från det förhatliga Ryssland.

Men ungefär så löpte mötet. När Bernadotte sedan yttrade sig, lade han sina ord väldigt försiktigt och var förbehållsam. En del historiker påstår att detta var för att han befarade att Mörners bisarra besök egentligen var en fälla gillrad av Napoleon i syfte att få honom att kompromettera sig, att säga eller göra något som kunde tas som bevis för illojalitet mot Frankrike. Eller ett surt *practical joke*³⁹². Andra hävdar att Jean Bernadotte agerade klädsamt nödbedd av ren instinktiv list. Erbjudandet om tronföljden, om det var på riktigt, kom som en skänk från klarblå himmel. Som en enorm lättnad och befrielse för honom från sina enerverande skyldigheter och förpliktelser gentemot Napoleon, att kunna en gång för alla undslippa sin chefs tyranniska auktoritet. Om det här var på riktigt var det ett erbjudande som inte kunde avvisas, ett tillfälle som inte fick förspillas.

³⁹² practical joke = praktiskt, handgripligt (i motsats till endast verbalt) skämt ofta avsett att ge vederbörande en liten chock; spratt, busstreck, rackartyg; ”prank”

Bernadottes svar var alltså först relativt försiktigt, men just som Mörner skulle ge sig av, kläckte han plötsligt ur sig att han var villig att skifta livsåskådning för denna karriärmöjlighets skull, dvs växla religion från katolicism till protestantism! När drottning Kristina konverterat mellan dessa två religioner hade det varit ett beslut som mognat fram hos henne under mer än tio års tid efter egna studier, samtal, inre reflektion och begrundande. Likaså hade Gustaf IV Adolf en gång avvisat möjligheten att genom giftermål bli tronarvinge i supermakten Ryssland på kravet på konvertering, dvs hans egen livsåskådning och hans principer hade vägt mycket tyngre än karriärsutsikterna. Men här och nu, 1810, när en främling från norr plötsligt stod i rummet och dinglade detta karriärerbjudande framför nosen på honom, tycktes Bernadotte ha fattat sitt beslut lika snabbt som en fingerknäpp. Hux flux, ny religion, inga problem!

Men... aha! Kommentaren *i sig* om religionsbytet avslöjade allt! Marskalken var alltså intresserad av anbudet, trots den orubbliga pokernunan under hela Mörners föreställning! En historiker anser att Bernadottes kommentar om ett rappt religionsbyte avslöjade "otvetydig iver" för kronprinserbjudandet.

Mötet på Rue d'Anjou varade någon timme, möjligen längre. Efteråt begav sig Mörner till Signeul för att berätta om utfallet, där även strax efteråt Grimoard dök upp. Grimoard hälsade att Bernadotte – son till en jurist – önskade se erbjudandet om den svenska tronen *skriftligen*, så att detta kunde visas för Napoleon. Mörner och Signeul knåpade ihop en kort summering av det påhittade erbjudandet i form av ett brev – de ljög ihop en resumé av platsannonsern om det funnits en sådan – samt sina fjäskigt formulerade inbillade skäl till varför just Jean Bernadotte var deras utvalde toppkandidat:

"...som är känd för sina talanger, sitt mod och sin aktning hos Frankrikes höge kejsare till vars familj han hör..." plitade Mörner ner.

Morgonen därpå, tisdagen den **26 juni**, duperade Mörner ytterligare en person. Den svenske generalen Wrede³⁹³ hade tidigare utsänts av den svenska regimen för att lyckönska den 40-åriga Napoleon till hans nyligen ingångna giftermål med den 18-åriga Marie Louise³⁹⁴, och befann sig sålunda av en ren händelse i Paris. Wrede var både statsråd och ordförande i riksdagens hemliga utskott, som under den kommande urtima riksdagen skulle nominera tronföljare. Det blev ett samtal fullt av skarvar, halvsanningar och rena påhitt från Mörner som nu var helt besatt av sin tronföljaridé. Wrede, representant för den svenska regeringen, lät sig nu även han övertalas att bedra den svenska regeringen. Wrede lovade att besöka Bernadotte samma förmiddag.

Samtidigt fanns för Bernadotte själv ingen tid att förlora! Samma tisdagsmorgon träffade han Napoleon i ärendet. Och detta möte var viktigt! Bernadotte uppvisade sitt mest inställsamma, undergivna, exemplariska uppträdande *någonsin* gentemot chefen. Han berättade om händelserna det senaste knappa dygnet och förslaget som presenterats. Bernadotte "smickrade skickligt Napoleons egenkärlek", enligt en historiker, genom att säga att han endast betraktade detta anbud *såsom en hyllning till kejsaren*, minsann! Bernadotte fortsatte salvelsefullt att han lämnade sitt öde i kejsarens händer, och önskade veta dennes åsikt i frågan. Napoleon svarade lugnt att de dubbla budskapen från Sverige var förvirrande och varnade för den oklara status som Mörner hade i sammanhanget. Napoleon betraktade uppslaget mest som en falsk förhoppning, och avslutade med att säga att han ej ville blanda sig i tronföljarvalet, han tänkte inte befrämja eller förorätta någon.

Just som Bernadotte återkom från audiensen hos Napoleon till sin bostad på Rue d'Anjou, mötte honom där general Wrede. Bernadotte hade knappt hunnit stiga ur vagnen förrän Wrede började överskölja Bernadotte med en god dos fjäsk för dennes "utmärkta förtjänster" och "lysande egenskaper", osv. Men sen nämnde Wrede tre detaljer som möjligen kunde orsaka

³⁹³ Fabian Wrede (1760-1824), svensk militärofficer och politiker

³⁹⁴ Maria Ludovica Leopoldina Franziska Therese Josepha Lucia von Habsburg-Lothringen (1791-1847), fransk kejsarinna

problem för kandidaturen: Bernadottes katolska religion, språkbarriären samt Napoleons oklara stöd. Wrede hade nämligen hört att Bernadottes ställning till Napoleon var "mindre god".

Bernadotte svarade med att ånyo bekräfta att religionsbytet endast var en teknikalitet, och att svenska språket förvisso kunde bli en nackdel "åtminstone för någon tid". Detta var en klurig formulering, som låter som en avsikt att snart lära sig svenska språket om han blev vald, men lydelsen "åtminstone för någon tid" kan ju även, rent tekniskt, betyda att han kanske *aldrig* skulle lära sig svenska. Slutligen, när det gällde Wredes tvivel angående hans egentliga förhållande till Napoleon, svarade Jean obekymrat:

"Vad det sista skälet angår, så smickrar jag mig med, att det är *ogrundat*."

Återigen verbal kurrage om från advokatsönnen från Pau. Ett klassiskt retoriskt trick för att undvika att ljuga, är att säga att någons påstående är "ogrundat" eller "saknar grund", d v s saknar bevis. Istället för att *förneka* det spända förhållandet med Napoleon, vilket hade varit att ljuga, sade Jean alltså endast att Wredes påstående *inte var bevisat*. Formuleringen syftade till att *vilsaleda* Wrede att tro att förhållandet tvärtom var gott, när Jeans uttalande ju egentligen innebar ett djärvt "du har inga bevis!".

Bernadotte fortsatte deras konversation med liknande ordpiruetter, dialogen gick på rundgång. Det slutade med att han gav Wrede en vacker dosa som han en gång erhållit av sin chef, och som han förmodligen hoppades skulle övertyga Wrede om att han var gillad av Napoleon. Men Wrede reagerade mest på den underliga ordleken och tvetydigheten av hela mötet, och kommenterade efteråt i ett brev till den svenske utrikesministern:

"Omöjligt kunde jag utleta, om han *hade* något verkligt bistånd att vänta av kejsaren, men han ställde dock flera fraser så, att jag *borde gissa* därtill."

En historiker har formulerat det så, att Jeans ord "var alltid så svarade att de *hänsyftade* däråt, utan att kompromettera honom". Jean ledde Wrede att tro en sak, samtidigt som dessa formuleringar i sig, noggrant analyserade, *om* de skulle komma till Napoleons kännedom, i efterhand lätt kunde bortförklaras.

Wrede fortsatte på sitt håll att undersöka saken. Han kontaktade den franske utrikesministern och den nye franske Stockholmsambassadören för att förhöra sig om Napoleons stöd för Bernadotte, men resultatet var att han inte fann minsta bevis för att kejsaren stödde Bernadottes kandidatur.

Innan denna sällsamma tisdag var över infann sig ytterligare en person hemma hos Bernadotte.

En gåtfull gestalt.

De diskuterade något mellan fyra ögon.

Sedan försvann den mystiske mannen.

Men kort senare samma tisdag lämnade denne herre ett kort skriftligt meddelande till Bernadotte, som han just besökt. Meddelandet innehöll förslaget att han snart skulle åka upp till Sverige, en plats som han kände sen tidigare, men det kryptiska tillägget "jag klarar det här själv". *Hans namn var Joseph Antoine Fournier*³⁹⁵. Vad samtalet mellan Bernadotte och Fournier denna tisdag innehöll, dagen efter Mörners påhälsning, kan man bara spekulera i.³⁹⁶

Onsdagen den **27 juni** på morgonen ägde det sista mötet mellan Bernadotte och Mörner rum i Paris. Bernadotte, som själv hade varit så mån om att få se tronföljarofferten *skriftligen*,

³⁹⁵ Joseph Antoine Ennemond Fournier (1761-1824), fransk diplomat, affärsman och mångsysslare

³⁹⁶ Läsaren uppmanas här att lägga namnet Fournier på minnet och notera att Fournier efter detta hemlighetsfulla möte skriftligen bekräftade att "jag klarar det här själv"; se kap 2 avsn 20 och 21. Denna korta skrivelse från Fournier dokumenterades och kopierades av historikern Oscar Alin 1899, och förvaras idag i Bernadotteska familjearkivet. Trots att det rör sig om ett dokument av svensk allmänhistorisk betydelse och tillsättningen av ett offentligt uppdrag, har författaren av denna bok nekats access till denna handling.

bad vid detta tillfälle Mörner att *muntligen* framföra från honom själv till kung Carl XIII att Napoleon "inte skulle ha något emot" att han utkorades till kronprins.

Återigen en ordlek. Detta uttryck *låter* ju spontant som om han hade ett positivt stöd från kejsarens sida. Och visst, påståendet var sant såtillvida att Napoleon ej explicit uttalat sig *mot* Bernadottes kandidatur, korrekt. Men Napoleon hade ju faktiskt inte uttalat några invändningar emot *någons* kandidatur. Och han hade ju sannerligen heller inte uttalat sig *för* Bernadotte. I konversationen mellan Napoleon och Bernadotte dagen innan hade kejsaren ställt sig likgiltig till saken och ej velat blanda sig i. Men Bernadotte ville genom verbala finter *få detta att låta* som att han faktiskt hade Napoleons hemliga support i frågan, vilket Mörner fick i uppdrag att meddela Carl XIII!³⁹⁷

Bernadottes ställning hos Napoleon var allt annat än god, men han visste samtidigt att chefens bifall var nyckeln till hela vinsten. Bernadotte var tvungen att avlocka Napoleon något slags dokumenterat "stöd" för sin kandidatur. Just som Mörner lämnat honom skrev Bernadotte ett självmickrande brev till Napoleon, där han bl a påstod att "nationens opinion" i Sverige ville ha honom, bara Napoleon ville lämna sitt godkännande till detta. Det trick som Bernadotte tillämpade här var alltså att ställa Napoleons avgörande beslut mot svenska folkets önskan, folkviljan, i hopp om att Napoleon ej skulle välja att gå emot folkets samlade vädjan i en hel stat som kejsaren kanske önskade som bundsförvant.

Även Wrede insåg att det fordrades ett intyg av något slag på att Bernadotte hade Napoleons uttryckliga stöd för att kunna övertyga valriksdagen i Örebro. Men trots att han i Paris inte funnit ett enda reellt belägg för att Napoleon skulle vilja stödja Bernadotte, hade Wrede själv valt sida och kastade sig nu huvudlöst och eldigt in i desinformationskampanjen. I sitt brev den **28 juni** hem till den svenska utrikesministern avslutade han med att sockra på med sina *personliga* föreställningar om Bernadotte som någon slags idealfigur:

"Jag har för honom en obegripligt stor högaktning, ej allenast som statsman och fältherre men som dygdig och ädel man. Vox populi, vox dei: hela Tyskland och hela Frankrike har denna tanke. I sin enskilda levnad är han här ett verkligt exempel utan efterföljd. God man, god far, god vän, god förman, är han älskad av allt vad som omger honom."

Efter ovanstående finstämda diktkonst drog Wrede till med en ren lögn, pang i nyttet åt den svenska regimen:

"Att han är verkligen högaktad av kejsaren, vet alla."

Den **29 juni** på eftermiddagen avreste Mörner efter förrättat värv i Paris. Samtidigt informerade Wrede den svenske Parisambassadören Lagerbielke om vad som försiggått den senaste veckan. Lagerbielke blev rasande. Han hade som ambassadör hållits utanför en intrig som underminerat hela den svenska beskickningens trovärdighet. En löjtnant, på tjänsteresa betald av svenska staten, hade på eget bevåg trotsat den svenska regeringens linje och utbjudit svenska kronan till en godtycklig fransk officer utan att tala med någon! I en depesch den **30 juni** till den svenske utrikesministern i Stockholm skrev Lagerbielke om Mörner att "enligt min mening finns inget som rättfärdigar, inget som ursäktar honom". Angående Bernadotte varnade Lagerbielke i en separat skrivelse daterad samma dag för att Napoleon eventuellt "ej litat på honom, då de en gång varit ovänner".

Mörner skyndade vidare mot Stockholm. Han måste komma hem så snabbt som möjligt. Innan valriksdagen som skulle öppna några veckor senare måste han övertyga riksdagens beslutsfattare att Bernadotte var absolut rätt tronföljarkandidat – en man som skulle sätta hårt mot Ryssland, en man som resolut skulle försvara Sveriges intressen mot Ryssland,

³⁹⁷ Enligt Schinkel-Bergmans historieskrivning gick Bernadotte t o m ett steg längre vid detta avsked då han lär ha hälsat åt Carl XIII: "Ni kan säga åt hans majestät, att kejsaren långtifrån att vara emot mitt val, *gillat att jag antager det*, ifall jag skulle kallas till denna upphöjda ställning." Hursomhelst så var syftet att vilseleda såväl Mörner som Carl XIII.

förhoppningsvis återvinna Finland, och att denne man hade en trygg förankring i Napoleons helhjärtade stöd.

Kapitel 2 avsnitt 17

PÅVERKAN UTIFRÅN

Napoleon betraktade Mörners tilltag som en dunkel intrig. Han kritiserade Bernadottes kandidatur som en "adjutantidé" och bedömde uppslaget med förakt, både för sättet som det presenterats på samt för att han personligen misstrodde och ogillade Jean Bernadotte, enligt samtidstecknare t o m *hatade* honom.

Vid en audiens i början av juli påstod det svenska statsrådet Wrede, som fortfarande befann sig i Paris, för Napoleon att svenskarnas entusiasm för Bernadotte härleddes från folkets beundran för den franska nationen och deras förtroende för kejsaren själv, alltså samma listande argument som Bernadotte framkastat i sitt möte med Napoleon några dagar tidigare. En grundsyn i Mörners och Wredes resonemang var ju att varje val av tronföljare måste förkastas som kunde ge Ryssland inflytande, och att man därför sökt efter en kandidat i den franska kejsarfamiljen eller bland de franska generalerna som kunde försvara Sverige och svenska intressen mot Ryssland.

Wrede tilldelades inom den franska regeringen i Paris det nedsättande epitetet "svavelhuvud" för sin vurm för den ratade Bernadotte. Men tanken väcktes hos Napoleon på att utnyttja den svenska regimens frankofila läggning och att inför tronföljarvalet *byta ut Bernadotte mot någon som han kunde lita på*. Han tillkallade sig sin adoptivson prins Eugène de Beauharnais³⁹⁸, 28 år gammal, som fick frågan om han ville bli Sveriges framtida regent. Prins Eugène avböjde dock med den mycket kloka motiveringen att han, för att göra svenska folket rättvisa och vinna deras respekt, insåg betydelsen av att själv känna Sveriges seder och språk, vilket skulle bli en stor utmaning. Prins Eugène menade även att hans religiösa uppfattning – han var liksom Bernadotte katolik – inte var något som kunde flippas på eller av som en strömbrytare, bildligt formulerat. Han framhöll även att det skulle vara honom motbjudande att dra personliga fördelar av den nyliga söndring som nationen Sverige genomgått.

Prins Eugènes *självinsikt* och förståndiga beaktande av förutsättningarna vägde alltså tyngre än blind personlig äregirighet och egennytta. Napoleon accepterade dessa argument, och ansåg det ej lämpligt att vara enträgen. Napoleon övervägde även andra kandidater, men prins Eugènes förståndiga ord stärkte kejsaren i sitt beslut att inför det svenska tronföljarvalet förhålla sig neutral. Napoleons favoritkandidat hade annars varit sin bundsförvant Danmarks kung Fredrik VI³⁹⁹, men på grund av det känsliga förhållandet till Ryssland så ville Napoleon undvika att ge intrycket av att han aktivt blandade sig i maktbalansen i de nordiska länderna, då just detta skulle kunna provocera fram en onödig och oläglig reaktion från Ryssland. Napoleon var sålunda försiktig med att ha något *synbart* inflytande på tronföljarvalet, vilket förklarar varför han förhöll sig ojävig utåt sett. I synnerhet var Napoleon fast besluten om att *definitivt ej* understödja Bernadottes kandidatur, en gestalt han bestämt önskade *inte* blev vald. Enligt ett samtida vittne undvek Napoleon att förhindra Bernadottes kandidatur med förhoppningen att denna istället skulle avslås av svenska riksdagen, och Bernadotte därmed offentligen förödmjukas. Därför fortsatte han att formulera sig i väldigt släta, intetsägande ordalag i tronföljarfrågan. Med andra ord: Fastän det rörde sig om en fransk marskalk så stödde Napoleon *ej* denne, vare sig aktivt eller

³⁹⁸ Eugène Rose de Beauharnais (1781-1824), fransk militärofficer och statsman

³⁹⁹ Frederik af Oldenburg (1768-1839), dansk-norsk kung (artistnamn Fredrik VI)

passivt, och *detta* förhållningssätt borde i sig självt uppfattats som en skarp markering, om inte den svenska regimen varit så oändligt naiv.

Den **9 juli 1810** mottog den svenska regimen Napoleons kallsinniga och oberörda svar på Carl XIII:s brev om nomineringen av danske Fredrik Christian, alltså den avlidne kronprinsen Carl Augusts bror. Den **10 juli** avgick ett bud från Stockholm till Fredrik Christian med erbjudandet om tronföljden.

Två dagar senare, den **12 juli**, återkom Mörner till Stockholm. Han redogjorde för hovkansler Wetterstedt, utrikesminister Engeström och rikskanslern och statsrådet von Essen⁴⁰⁰ vad han gjort i Paris. Avrapporteringen slog ner som en bomb. Utrikesministern blev häftigt vred, rikskanslern likaså. Tilltaget kunde kosta hans huvud, han borde spärras in i en mörk cell, rasade de. Kung Carl XIII blev också ytterst förbittrad och tog inte ens Mörners namn i sin mun. Sveriges mäktigaste personer bannade Mörner, och förbjöd honom å det strängaste att diskutera sin egenmäktiga plan med *någon*.

Men samtidigt föreföll Mörners blivande svåger, hovkansler Wetterstedt, väldigt överseende med kuppen i Paris. Wetterstedt, alltid mottaglig för intryck, hade ju varit den som fixat Mörners överflödiga kuriruppdrag till att börja med. Schinkel-Bergman skriver att Wetterstedt lyssnade på Mörner med "välvillig uppmärksamhet", och utrikesminister Engeström beskriver det i sina memoarer som att Wetterstedt "blev genast efter Otto Mörners ankomst omvänd". Enligt utrikesministern så hoppades Wetterstedt därigenom vinna "insteg hos den nye tronföljaren" om Bernadotte blev vald. Precis som tidigare vid störtandet av sin f d chef Gustaf IV Adolf och utslutandet av Vasaätten från den svenska tronföljden, så drevs Wetterstedt av beräknande list och egna fördelar.

Så trots den starka reprimand Mörner mottog av de övriga, hade han Wetterstedts stöd. Men det skulle inte räcka. Nu krävdes stora åtgärder. Det första Mörner gjorde var att skriva till sin vicekonspiratör Signeul i Paris, att deras plan mötte så stora hinder att det var absolut nödvändigt att genom *påverkan utifrån* omvända beslutsfattarna vid den stundande valriksdagen i Örebro, som för övrigt var förlagd dit just för att *undvika* påverkan utifrån. Nyckeln till framgång var att "bevisa" att valet av Bernadotte stöddes av Napoleon! Napoleons åsikt allena var så avgörande och respektinjugande på alla och envar, att hans bifall behövdes för att garantera full uppslutning bakom Bernadotte. Därtill måste man få Bernadottes kandidatur att framstå som en *fantastisk möjlighet* för Sverige som inte fick förspillas! Fournier, som tidigt involverades i komplotten,⁴⁰¹ måste snarast bege sig till Örebro!

Snart underrättades även den medelålders militäröversten Gustaf Mörner⁴⁰², som själv träffat Bernadotte några år tidigare, om den unge löjtnant Otto Mörners projekt. Översten, som ivrigt omhuldade samma idé med en stark antirysk militär som chef för Sverige, skrev även han ett brev direkt till Bernadotte om utmaningarna vad gällde riksdagens opinion. Överste Mörner påpekade särskilt att utrikesminister Engeström – en av kung Carl XIII:s närmast förtrogne och en nyckelperson i hela ekvationen – motsatte sig förslaget. Det var därför viktigt att *övertvinna Engeström*, och sedan med starka argument *övertyga resten av riksdagen i Örebro*.

Både löjtnant Otto Mörners brev till Signeul och överste Gustaf Mörners brev till Bernadotte skickades med ilbud till Paris.

Fredagen den **13 juli** ägde Carl Augusts jordfästning rum i Riddarholmskyrkan. Likpredikan hölls av Linköpingsbiskopen Rosenstein⁴⁰³. Han talade om Carl Augusts förstånd, omdöme och goda hjärta. Carl August kunde urskilja "det sanna och rätta", se skillnad mellan yta och substans,

⁴⁰⁰ Hans Henric von Essen (1755-1824), svensk militärofficer, hovman, ämbetsman och politiker

⁴⁰¹ Se kap 2 avsn 16 (26 juni 1810)

⁴⁰² Gustaf Fredrik Mörner af Morlanda (1768-1841), svensk militärofficer

⁴⁰³ Carl (Rosén) von Rosenstein (Aurivillius) (1766-1836), svensk teolog, ärkebiskop och politiker

och han var "själv mera mån att *gagna* än att *synas*". Han var en god människa, en *människovän* med ödmjukhet och empati, fri från högmod och fåfänga, och såg det som en plikt att värna om de svagaste i samhället, de fattiga och värlösa. Han kunde föra befäl över trupper med bestämdhet och allvar, men var samtidigt föredömlig för hela riket i sin egen enkelhet och sparsamhet, och han värderade andra människor utifrån deras gärningar, inte deras titlar, förmögenhet eller politiska åsikter. Han visste vad som var genuint och bestående visavi oäkta, ytligt och förgängligt. Han omhuldade Sverige som sin nya nation, och svenska folkets väl som sitt kall och sitt oreserverade ansvar. Detta var omdömet om Carl August 1810, och ännu över två sekel senare står sig detta samma eftermäle starkt och oemotsagt.

En samtida historiker har i ett senare verk konstaterat:

"De fattiga bortvisades varken från den dörr, som i slottet förde till hans boning, eller från landsvägarna, på vilka han färdades för att lära känna landets tillstånd. Levande sökte han inga lovtalare, endast i sina egna gärningar. Således i avseende på *det inflytande på folkets karaktär och moraliska värde en regering av Carl August hade haft, var hans bortgång för Sverige oersättlig*,⁴⁰⁴ som inga segrar, ingen krigarära, förgänglig såsom lagerkransen, kan gottgöra."

Lite ironiskt är det allt, att just som denna värdiga likpredikan pågick i Riddarholmskyrkan över Sveriges så *värdige* kronprins Carl August, så fortsatte löjtnant Mörner, trots varningar om dödsstraff, frenetiskt sitt kollriga fulspel till förmån för Bernadottes kandidatur. Den unge Mörner hade ju av Sveriges ledande män å det strängaste förbudits att yppa något om sitt streck i Paris och sina idéer, men gjorde precis tvärtom. Han sökte påskynda sitt initiativ ytterligare genom egen lobbyverksamhet bland sina kamrater inom Upplands regemente som var förlagt i Stockholm. Han försökte systematiskt övertyga officerare och riksdagsmän som befann sig i huvudstaden. Han undergrävde den svenska regimens argumentation att Fredrik Christian var Napoleons hemliga val, och han påstod att det fanns en stark falang i Sverige som backade upp Bernadotte, trots att det i princip inte existerade någon sådan. Mörner uppfann och uppiktade. Han ville skapa en *flockmentalitet* kring en hägring som egentligen var luft, en snöbollseffekt, ett *drev* där fler och fler opportunistiskt ville ansluta sig till den stora massans opinion. Mörner spelade på den enskilde människans inneboende ängslan och benägenhet att alltid vilja vara med i det stora och vinnande laget.

Många talade dock endast med löje om Mörners tilltag i Paris, och motståndet var på flera håll fortfarande stort. Hans propagandaaktiviteter i Stockholm, trots varningar och förbud, irriterade många och urartade så snabbt att situationen blev farlig för honom själv. Den **16 juli** ombads han lämna Stockholm, vilket han gjorde den **17 juli** och begav sig till sin garnisonsort Uppsala. Han fick kort därefter den **18 juli** av Adlercreutz den formella ordern att ej lämna Uppsala, vilket följdes av ett förbud att ej närvara vid riksdagen i Örebro, jämte rådet att ej mer blanda sig i politik. Men Mörner, obstinat som få, hörsammade ej detta. Uppsalavistelsen hämmade hans propagandaoffensiv något, men han fortsatte skriva inlagor och brev och sände budbärare till lämpliga riksdagsmän i Örebro, likaså lät han trycka ett flygblad kallat *Tankar om tronföljden* som var bräddfyllt med svulstig argumentation för valet av Bernadotte.

Samtidigt hände saker i Danmark. Det svenska regeringssändebudet hade ankommit och överlämnat erbjudandet om tronföljden till den avlidne Carl Augusts storebror, Fredrik Christian. Denne hade först blivit djupt rörd, men vacklade nu över anbudet av olika skäl, och avråddes även av sin hustru att acceptera det. Han bestämde sig därför för att låta sin svåger, Danmarks kung Fredrik VI, få avgöra saken, och sände en expressförfrågan till Köpenhamn. Men en intressant situation uppstod därmed, då Fredrik VI *själv* åträdde den svenska tronen. Den **18 juli**

⁴⁰⁴ Såsom påpekats tidigare i berättelsen, och som vi ska återkomma till, så spelar ledarskapets karaktär och moral en viktig roll för nationens (eller organisationens, etc) utveckling, framåtskridande, mentalitet, sammanhållning, stabilitet, trygghet och tillförsikt. Jmfr kap 3-24 med konsekvenserna i kap 25, särskilt kap 25 avsn 16 (avslutande delen).

skickade Fredrik VI iväg sändebudet Selby⁴⁰⁵ för att inför den svenska regeringen och riksdagen deklarerar sin egen kandidatur, och beordrade den danske Stockholmsambassadören Dernath⁴⁰⁶ att också bege sig till Örebro för att arbeta i samma syfte. Fredrik VI lejde även andra personer för att sprida propaganda för sin sak i Örebro och Stockholm, där han förkunnade under vilka premisser han skulle leda Sverige. Bl a utlovade han att Sveriges konstitution även skulle bli Danmarks, att kungen skulle spendera minst halva sin tid i Stockholm, att alla civila ämbeten skulle besättas med svenskar, m m.

Utan att ha hört något från sin danske kung, hade Fredrik Christian samtidigt bestämt sig för att trots allt acceptera erbjudandet om den svenska tronföljden, och satte sig den **23 juli** ner för att svara kung Carl XIII att han "lovat emottaga svenskarnas förtroende". Men just precis då anlände Fredrik VIs brev från Köpenhamn som *förbjöd* Fredrik Christian att kandidera. Kung Fredrik VI lät även isolera sin danske rival genom att blockera dennes ö Als⁴⁰⁷ med krigsfartyg. Fredrik Christian blev så tvungen att skriva ett nytt brev till Carl XIII där han på Fredrik VIs egna förhoppningar och planer själv måste stå åt sidan. *Muntligen* meddelade han emellertid sin budbärare Holst⁴⁰⁸ sitt verkliga tankesätt, att han de facto *var* intresserad.

Flera danska kurirer och andra lejda sändebud, med delvis motstridiga meddelanden utsända av en kung och en hertig som både ville vinna tronföljden, jagade nu ihärdigt ikapp norrut mot Örebro och Stockholm.

Men det hände saker även i Frankrike. Så fort Jean Bernadottes ärelystnad blivit väckt av denna karriärmöjlighet, den svenska tronföljden, gjorde han sitt yttersta för att vinna den. Så snart han försäkrat sig om att Napoleon skulle *ej aktivt motsätta sig* kandidaturen, hade han börjat förbereda sin personvalskampanj med samma nit och omsorg som om det vore en militär fältmanöver. Han hade kopplat in sina vänner i Hamburg och med deras hjälp organiserat en postgång med stafetter mellan Stockholm och Örebro och hans vistelseorter i Frankrike, genom vilken han rappt och kontinuerligt hölls underrättad om beslutsprocessen, vilka av riksdagens nyckelpersoner som hyste olika åsikter, vilka som kunde övertalas, o s v. Bernadotte bedrev en synnerligen effektiv privat underrättelseverksamhet, och hade ofta snabbare och bättre information om turerna kring tronföljarvalet än den svenske Parisambassadören Lagerbielke!

Bernadotte började aggressivt lobba för sig själv gentemot just Lagerbielke och han ställde sig i förbindelse med andra svenskar i Paris. Med utsökt artighet, inställsamhet, charm, elegans, vältalet och ett säljande leende ansiktsuttryck försökte han påverka dem. Han stående med storhet och frikostighet, med baktanken att dessa intryck och denna generositet skulle omtalas brevlades av utlandssvenskarna till nyckelpersoner och bredare grupper i Sverige.

Det rapporteras också att Jean Bernadotte plötsligt strävade efter Napoleons gunst på ett helt nytt sätt, och att det nu inte gick en dag utan att han uppvaktade kejsaren på slottet Saint Cloud, ibland två gånger om dagen! Med fjäsk och försäkringar framhöll Bernadotte sin hängivenhet och beundran för Napoleon som person, samtidigt som han i offentliga sammanhang spelade den undergivne och oegennyttiga generalen som aldrig kunde sluta vörda sin chef och herre.

Mörners besök i Paris i slutet av juni hade så förändrat allt. Den tidigare utstötta, buttre marskalken från Pau, som ensam suttit i sitt hem på Rue d'Anjou och bittert svurit över sin chef, rörde sig nu i skytteltrafik mellan Napoleons palats och olika svenskläger i Paris och kunde inte nog uttrycka sin dyrkan av sin fantastiske, makalöse chef samt sin stora aktning för Sverige och

⁴⁰⁵ Charles Borre Selby (1778-1849), dansk diplomat

⁴⁰⁶ Magnus von Dernath (1765-1848), dansk diplomat

⁴⁰⁷ Als = dansk ö i Lilla Bält vid sydöstra Jylland

⁴⁰⁸ Johan Hübner von Holst (1774-1836), norsk-svensk militärofficer och hovman

svenskarna. Teater och falskhet rakt igenom, men han gjorde det med all charm och finess som tänkas kan.

I ett brev till hustrun Désirée daterat den **24 juli** skrev Jean Bernadotte att även om projektet skulle bli framgångsrikt, och han själv väljas till kronprins, skulle han "blint överlämna sig" åt Napoleons politik. Detta utlåtande i brevet till sin hustru visar *inte* hur han egentligen tänkte, utan illustrerar det ofullständiga förtroende han ägde för Désirée. Jean visste nämligen att mycket av det han skrev och sade till Désirée förr eller senare riskerade att nå Napoleon, antingen genom Désirée själv eller genom den hemliga polisens kontroll av hans korrespondens. På liknande manipulativa sätt använde han Désirées syster Julie⁴⁰⁹. Jean Bernadottes napoleonska lojalitetsförklaringar åt Désirée och Julie, som i bästa fall repeterades av dessa kvinnor i rätt riktning, var alltså *betydelselösa men ytterst beräknande*. Jeans personvalskampanj visste så inga gränser, utan han använde sin hustru och sin svägerska som redskap för att *låtsas* vara trogen Napoleon även i sin eventuella nya svenska tjänst, för att bibehålla Napoleons "stöd" för sin kandidatur ända tills allt var avgjort.

Genom sin egen privata underrättelseverksamhet via Hamburg hade Bernadotte under juli månad insett att väsentliga hinder måste övervinnas för att vinna valet. Samtidigt stack hans umgänge med tsarens nära förtroendeman i Paris, den hemliga agenten Tjernysjev, ut i jämförelse med hans beteende i övrigt. Jean Bernadotte fortsatte att bemöta denne ryske nyckelspelare med "älskvärdhet och förtrolighet", och poängterade att det var nödvändigt för Ryssland att kunna lita på Sveriges stöd i ett eventuellt framtida krig mot Frankrike. Ryssland måste blanda sig i det svenska tronföljarvalet och insätta en lojalist i den svenska tronföljden. Samma sak hade ju Bernadotte rekommenderat agenten Tjernysjev tidigare under sommaren direkt efter nyheten om Carl Augusts död.⁴¹⁰

Mörners brev till Signeul, som ju också handlade om nödvändigheten av *påverkan utifrån* för att vinna valet, torde ha nått fram till Paris ungefär den **25 juli**.⁴¹¹ Nyckeln till att vinna tronföljden var att övertyga valriksdagen i Örebro om att Jean Bernadotte var Napoleons utvalde kandidat, Napoleons favorit, oavsett hur det verkligen förhöll sig. Men Bernadotte visste mycket väl att han inte kunde räkna med något stöd från Napoleon själv, likaså hade han blivit varse att den franska ambassaden i Stockholm inte skulle bistå honom alls. Men åtrån att erövra biljetten till den svenska tronen hade nu hos Jean Bernadotte vuxit sig så stark att alla medel var tillåtna. Han var tvungen att utnyttja svenska regimens och riksdagens fixa vördnad för Napoleon för egen räkning, att exploatera detta förhållande för egen vinning, oavsett vad som var sant och inte.

Efter att Signeul fått brevet skyndade han att besöka Bernadotte för överläggningar. Trots att riksdagen förlagts till Örebro för att dels reducera risken för okontrollerade upplopp som under den Fersenska lynchningen, dels *avskärma valriksdagen från yttre påverkan*, var det just sådan påverkan för att bestämma valutgången som utgjorde hela deras plan. De behövde ett ombud för att utföra den grannliga uppgiften, och deras handplockade improviserande valagent

⁴⁰⁹ Marie Julie Clary Bonaparte (Clary) (1771-1845), spansk och neapolitansk drottning

⁴¹⁰ Se kap 2 avsn 16. Bernadottes uttalanden finns väl dokumenterade i källmaterialet genom Tjernysjevs korrespondens med sin regering i St Petersburg. Dessa komprometterande uppmaningar av marskalk Bernadotte, en av Frankrikes högste militärofficerare, innebar inget mindre än ett rent förräderi gentemot sin egen nation, som bottnade dels i ett personligt hat mot chefen, dels i en förhoppning om egna karriärfördelar. Agerandet borde vara historiskt sprängstoff, men den person som dominerat utformningen av den svenska historieskrivningen och Jean Bernadottes storslagna eftermäle, panegyrikern Torvald Höjer, har endast "med lätt hand", enligt andra forskare, fäst avseende vid dessa fakta.

⁴¹¹ Mörners brev avsändes troligen någon gång 12-14 juli. En mycket snabb kurir kunde göra ritten mellan Stockholm och Paris på 10 dagar; en normal kurir tog ca 12-14 dagar.

och publicist var ingen mindre än samme Fournier som Bernadotte haft ett möte med dagen efter Mörners första besök i juni.⁴¹²

Fourniers uppdrag var att få beslutsfattarna i Örebro att *tro* att Napoleon stödde Bernadottes kandidatur. Fournier skulle även *erbjuda sådana förmåner* för Sverige, om Bernadotte blev vald, att någon annan kandidat inte skulle ha något att sätta emot. Fournier skulle ta direkt kontakt med den svenska utrikesministern, som tillika var en av kung Carl XIII:s närmaste män, med ”upplysningar” och ett anbud från Bernadotte som aldrig skulle kunna avslås. Men allt detta fick givetvis endast förmedlas *muntligen* via Fournier, eftersom alltihopa – rubbet – var lögner, en stor bluff. Fournier fick inte ens med sig någonting skriftligt över huvudet som intygade att han representerade Bernadotte. Det enda som Jean överräckte åt honom att ta med sig för att styrka sin ställning som marskalkens ombud, var ett tandpetarfodral av elfenben med miniatyrporträtt av hustrun Désirée och sonen Oscar, samt ett ytterligare porträtt av en *15 år yngre* Jean Bernadotte i fransk officersmundering, blicken fästad i fjärran och på väg att dra värjan, en image av den unge, oförvägne krigaren. Av valtaktiska och uppenbart psykologiska skäl valdes denna äldre bild, som senare blev känd som det s k ”Örebroporträttet”.⁴¹³ Med Fourniers talanger som reklamman skulle tandpetarfodralet lura de naiva, godtrogna svenskarna att acceptera detta som ett kreditiv.

Uppsåtet var alltså att med lögner och mutor påverka det svenska tronföljarvalet 1810. Fournier anträdde sin resa från Paris mot Örebro den **26 juli**. Att Fournier verkligen reste på uppdrag av Bernadotte framgår till fullo av annan dokumentation och korrespondens. Juristsonen Bernadotte visste att hålla sig diskret i bakgrunden. Han visade absolut diskretaste takt genom att ej sätta någon av sina instruktioner eller utfästelser på pränt. Att Jean Bernadotte ej *skriftligen* lämnat något till Fournier, endast muntligen, var också något som Jeans förtroendeman Louis Marie de Camps⁴¹⁴ *med lättnad* konstaterade i ett brev kort efter Fourniers död 1824. Denna bestyrkta detalj i forskningen indikerar återigen, i linje med övrig forskning, att Jean Bernadottes instruktioner till Fournier i slutet av juli inför dennes resa var tydliga och explicita, både vad gällde tillvägagångssättet – riktade *muntliga* försäljningsargument åt de olika riksdagsstånden och mycket stora *muntliga* löften, enormt stora *muntliga* utfästelser av mutor, korruption av nyckelpersoner på plats i Örebro medelst stora kontantsummor, samt ett beräknat taktiskt *muntligt* uttryckssätt gentemot utrikesministern och kung Carl XIII – och vad gällde målet, nämligen att sopa banan med det övriga fältet och bluffa till sig den svenska tronföljden till varje pris.⁴¹⁵

Tandpetarfodralet, denna berömda lilla tingest, måste därför ses som själva symbolen för hela denna komplott, ett av den svenska historiens största lurendrejerier.

Kapitel 2 avsnitt 18

AFTONBÖNER FÖR VASAPRINSEN

Alltmedan det från olika håll i Frankrike och Danmark under högsommaren restes ambitiösa anspråk på den svenska tronföljden, levde ännu drömmen om ett återupprättande av Vasaätten. I slutet av juli begav sig den avsatte och landsförvisade Gustaf IV Adolf, som en månad tidigare

⁴¹² Se kap 2 avsn 16 (26 juni 1810)

⁴¹³ Örebroporträttet tecknades i original av konstnären Hilaire Ledru (1769-1840) ca 1795 och återgavs som kopparstick av gravören Pierre-Michel Alix (1762-1817); se kap 2 avsn 21.

⁴¹⁴ Louis Marie de Camps (1767-1844), fransk-svensk militärofficer och hovman

⁴¹⁵ Se kap 2 avsn 21

igångsatt sin kampanj för sonen prins Gustav, från Basel i Schweiz mot norra Tyskland. När han passerade Schwaben skrev han till general Fabian Wrede, på väg från Paris mot Örebro, och föreslog ett möte, men Wrede vägrade att träffa sin f d kung.

Den **28 juli 1810** nådde han Hof, en stad i Tyskland vid den västra udden av nuvarande Tjeckien, ungefär 120 km söder om Leipzig. Därifrån kontaktade han den svenska ambassadören Taube⁴¹⁶ i Berlin, som han bad möta upp i Wittenberg. Detta försatte Taube i en kinkig situation. Taube ville undvika att så uppenbart kompromettera sig, att offentligen ses umgås och överlägga med den landsförvisade exkungen precis inför det känsliga svenska tronföljarvalet, så han svarade den **30 juli** med en krystad ursäkt att han av sina ämbetsplikter var förhindrad att lämna Berlin. Han tillade i avrådande ton att Gustaf IV Adolfs ankomst till Berlin "icke kan äga rum utan att alltför mycket fästa allmänna uppmärksamheten" därpå. Den preussiska regeringen vågade heller inte ha något samröre med Gustaf IV Adolf av rädsla för repressalier från Frankrike.

Men lördagen den **2 augusti** på morgonen krängde ändå en liten kalesch fram på Berlins gator och stannade utanför den svenske ambassadören Taubes bostad. En gänglig figur, som rörde sig ganska stramt och reserverat, klev ur vagnen och försvann in i huset. Han var 31 år gammal men såg något äldre ut, hade yvig ljus mustasch och var insvept i en grå överrock med ett stort läderbälte om midjan med två nedstuckna revolverar, sabel vid sidan, sporrar och en sk polismössa på huvudet. På bröstet hängde det lilla malteserkorset. Gustaf IV Adolf hade anlänt till Berlin.

Taube tog emot den avsatte kungen med stor vördnad, som om han ännu vore Sveriges regent. Med förevändningen att det rörde sig om privata penningangelägenheter, anhöll Gustaf IV Adolf om ett kurirpass för sitt sändebud Plessen för att kunna resa till Sverige och reda ut dessa angelägenheter, samt så bad den avsatte kungen om ett bidrag till att finansiera resan, eftersom han själv hade dåligt med kontanter.

Ambassadör Taube var obekvämd med situationen, men senare på dagen åt de i alla fall lunch tillsammans hos Taube. Där uttalade Gustaf IV Adolf att han för egen del fått avsmak för all världslig inbilsk upphöjdhet, men att han värnade om sin son. Han kallade prins Gustavs uteslutande för "en skamfläck för nationen, en partiintrig, vari kung Carl XIII med ovilja deltagit". Han kallade prins Gustavs rättigheter för heliga och okränkbara, och med tårar i ögonen sade han att "om Carl XIII adopterade honom i egenskap av sin efterföljare, vore detta ett tillfälle som aldrig skulle återkomma för honom, *att upprätta vad som blivit felat*".

Gustaf IV Adolf talade om det så kallade riksdagsbeslutet, den skamliga händelsen i Rikssalen när den urstarka, urgamla eken Vasa fegt och fult huggits ner i en förljugen ceremoni,⁴¹⁷ men att en dag skulle den svenska riksdagen komma till sans och korrigera detta misstag. Taube avhörde detta med känslokyla och reservation.

Då ankom plötsligt Carl Henrik Gyllenhaal⁴¹⁸, 21-årig ryttmästare vid Jämtlands fältjägarregemente, som Gustaf IV Adolf råkade vara bekant med sen tidigare. I ett enskilt samtal dem emellan litet senare, bekräftade den avsatte kungen att hans egentliga mission var att återinsätta prins Gustav i tronföljden. Om Taube nu vägrade utfärda ett kurirpass för Plessen, ville Gustaf IV Adolf att Gyllenhaal skulle utföra uppdraget och bringa den viktiga dokumentationen till ledande gustavianer i Sverige och förmedla proklamationerna som han tidigare författat till svenska folket. Planen var att snart även överskeppa prins Gustav själv till Skåne, och med stor folklig uppslutning tåga upp mot Örebro, för att övertyga riksdagen om det sanna och det rätta.

⁴¹⁶ Carl Wilhelm Taube (1767-1838), svensk diplomat

⁴¹⁷ Se kap 2 avsn 5 (10 maj 1809)

⁴¹⁸ Carl Henrik Gyllenhaal (1788-1857), svensk militärofficer, ämbetsman och statsråd

”Jag vet med bestämdhet att i Sverige finns många som är tillgivna min son. Fastän ett val redan skett, kommer han likväl att koras till tronföljare. Min son ska sålunda utan främmande makters hjälp och endast i följd av nationens vilja återinsättas i sina rättigheter”, sade Gustaf IV Adolf.

Det stämde att stödet för prins Gustav var stort ute i landet vid denna tid, särskilt bland allmogen. En välunderrättad brevskrivare i Sverige kommenterade vid månadsskiftet juli-augusti att det talades om prins Gustav ”i de flesta provinser” denna sommar – trots revolutionärernas desinformationskampanj under våren som toppades med lynchningen av Fersen på öppen gata i huvudstaden – samtidigt som svenska folkets ogillande av revolutionsligan var stort.

Gustaf IV Adolf önskade att Carl XIII skulle förmå fatta ett eget och självständigt beslut, utan att vika ner sig för Adlersparres och revolutionsfalangens överväldigande påtryckningar, och låta höra den verkliga opinionen hos svenska folket och i Sveriges riksdag.

”Och dessa äro i min tanke de enda medlen, vilka kunna föra till målet.”

Inget korrupt underhandsspel. Inga hot, urpressningar, intriger eller lögnar. Ingen utländsk manipulation av valet, ingen utländsk inblandning eller påverkan över huvud taget. Bara en nations egen fria folkvilja, en oberoende riksdag och ett stolt rättmätigt arv värt att stå upp för. Det var allt som Gustaf IV Adolf vädjade till.

Gustaf IV Adolf och Gyllenhaal tog sig till Potsdam, dit de anlände sent på kvällen. Den forne kungen fortsatte att berätta för Gyllenhaal om sina planer till klockan 02 på natten mot den **3 augusti**. Sedan, i augustinattens djupa mörker endast i skenet av en fladdrande ljuslåga, läste Gustaf IV Adolf sina aftonböner vid sin säng. Aftonböner för det sannfärdiga, det hederliga och det beständiga.

Den **4 augusti** avreste Gyllenhaal mot Sverige med Gustaf IV Adolfs brev till de ledande gustavianerna De la Gardie, Ruuth och Toll samt även ett till kung Carl XIII. Gustaf IV Adolf led fortfarande brist på kontanter för att finansiera Gyllenhaals färd mot Sverige. Men han satte sin fulla tillit till Gyllenhaal, och överlämnade dels en ring med prins Gustavs porträtt i, dels en diamantinfattad ordensstjärna. Den senare var St Andreasorden, som Gustaf IV Adolf personligen erhållit av den tidigare ryske tsaren Paul⁴¹⁹.

”Detta är min enda tillgång”, sade han vädjande till Gyllenhaal.⁴²⁰

Gyllenhaal pantsatte ordensstjärnan för 4000 riksdaler hamburger banco⁴²¹ och begav sig norrut, med viktiga skrivelser som skulle korrigera felet att utesluta prins Gustav ur tronföljden.

Kapitel 2 avsnitt 19

DEMOKRATISK ENIGHET

Den urtima riksdagen 1810 för att välja svensk tronföljare hade inletts i Örebro i slutet av juli. Toppkandidaten inför valet var och förblev Fredrik Christian, den avlidne kronprinsens storebror. Hans stöd förstärktes ytterligare av propagandaverksamhet signerad Adlersparre. På andra plats låg kung Fredrik VI som anmält sitt intresse i ett sent skede i rekryteringsprocessen. Flera andra kandidater förekom också i diskussionerna. Jean Bernadotte låg väl i detta skede på ungefär tredje-fjärde plats. Men efter att tidigare ha varit åtminstone ett samtalsämne, så hade det allmänna intresset för Bernadotte i Örebro falnat markant kring månadsskiftet juli-augusti då

⁴¹⁹ Pavel Petrovich Romanov (1754-1801), rysk tsar (artistnamn Paul I)

⁴²⁰ Jmfr kap 2 avsn 21 (12 augusti 1810; Gyllenhaals ofullbordande av uppdraget samt karaktärsbeskrivning)

⁴²¹ 4000 riksdaler hamburger banco år 1810 motsvaras år 2020 av ca 1,1 mkr (KPI), 3,7 mkr (guldprisindex) alt 46 mkr (arbetarlöneindex)

alltfler kommit att begrunda nackdelarna med detta alternativ, och stödet för honom minskade dagligen. Hans sympatisörer bestod mestadels av "några få unga militärer" enligt en brevskrivare, som gripits av någon slags entusiasm baserad på fantasier om Bernadottes stordåd som fransk marskalk. T o m Otto Mörner själv skriver om denna tid att "med varje dag blev nu utsikterna allt mörkare". Nästan ingen framstående person tog Bernadottes kandidatur på allvar.

En av Sveriges mest framträdande militärer, Gustaf Löwenhielm⁴²², betecknade i privat korrespondens vid just denna tid, månadskiftet juli-augusti 1810, Bernadottes kandidatur som "det befängdaste av allt". Löwenhielm beskrev hur Bernadotte pendlade mellan att vara hyperaktiv och lat, och hur han hade för vana att ställa ut lättsinniga löften som han ej kunde hålla; Jean Bernadotte "lovar lätt och magnifikt, komprometterar sig därigenom" och när han ställs till svars för sina utfästelser "blir han topprasande och någon blir alltid offret". Löwenhielm snuddade här alltså vid karaktärsdrag som Bernadottes tendens att lättvindigt dela ut flotta löften, hans notoriska opålitlighet och dåliga självbehärskning. Löwenhielm dundrade även i sitt brev mot Bernadottes omoraliska utförsäljning av sin egentliga *religion* bara för att vinna en världslig kunglig titel, samt förutspådde att han aldrig någonsin skulle lära sig svenska så han kunde tala med svenska folket på deras eget språk. Löwenhielm skrällde:

"Hur i helvete kan någon föreställa sig att av ett så besatt och onaturligt val kan något gott följa? --- Ska Bernadotte länge tåla att gå i våra konstitutionella ledband? --- Ska han våga röra vid konstitutionen? Vid tryckfriheten? Ska han kunna fördraga⁴²³ dem? --- Var står hans hjälptrupper? På Åland!⁴²⁴ Bonaparte har *ej* föreslagit honom. Genom den ynkligaste och oerhördaste av alla intriger har han kommit ifråga. --- Och om Bonaparte dör? Är det ej rosenrasande att sätta Sveriges existens vid hans liv? Om han dör, var står vi då med vår franska sergeant på tronen? Vad har vi då för denna förödmjukande åtgärd? Stå icke vi då ett åtlöje för hela Europa? Vem ska då hjälpa oss?"

En annan uppgift i källmaterialet förtäljer hur Hans Henric von Essen, som förhandlat fram fredsavtalet med Frankrike som undertecknats i Paris i början av 1810, och under denna vistelse träffat Bernadotte, efter hemkomsten berättat att denna person var "en av de oefterrättligaste *pratmakarna*" som han träffat.

Samtidigt fortsatte man i Örebro att noga studera depescher från den svenska Parisambassadören Lagerbielke för att söka utröna ett uttalat stöd från Napoleon för den ena eller andra kandidaten. Dessa depescher från Paris lästes upp inne på Wetterstedts rum i alla statsrådets närvaro. Varje stavelse kommenterades och diskuterades med andakt av en sluten krets av den svenska regimen, för att i varje ord, varje formulering, varje kommatering försöka upptäcka någon minsta antydning om Napoleons, den store världshärskares, hemliga vilja. Hela denna övning blev, med lite distans, karikatymässig och farsartad, även fastän de svenska statsråden givetvis inte insåg det. Lagerbielkes skrivelser från Paris var fullständigt neutrala vad gällde någon slags rekommendation från den franska regeringen rörande tronföljare, men den som trots detta gjorde sig till långsökt uttolkare av ett implicit stöd för Bernadotte i Lagerbielkes brev, var Wetterstedt. Han bredde på med spekulationer om allt fantastiskt som Napoleon skulle göra för Sverige om bara Bernadotte blev vald. Övriga övertygades emellertid ej.

Bondeståndet ville ha prins Gustav, men den gustavianska falangen inom adeln var fortfarande skadeskjuten av smädsekampanjen före och efter den Fersenska lynchningen. 1809 års "revolutionshjältar" fortsatte att undergräva prins Gustav. Exempelvis hade två artiklar

⁴²² Gustaf Carl Fredrik Löwenhielm (1771-1856), svensk militärofficer och diplomat

⁴²³ fördraga = ha tålmodigt överseende med, finna sig i, finna sig till rätta med

⁴²⁴ D v s Löwenhielm förutsåg i detta brev redan innan tronföljarvalet 1810 att Bernadotte skulle söka stöd för sin och Sveriges nya politik av Ryssland snarare än Frankrike, och att en återerövring av Finland därmed *inte* skulle följa av detta val.

som argumenterat mot prins Gustavs rättigheter, eventuellt författade av regimens propagandaverktyg Grevesmöhlen, införts i *Allmänna Opinionens Organ* kring månadsskiftet. Gustaf IV Adolfs sändebud Gyllenhaal, med brev till ledarfigurer inom adelns riksdagsgrupp och Carl XIII samt proklamationer till allmänheten, hade ännu ej ankommit till Örebro. Det fanns emellertid en tyst överenskommelse bland flera som redan stödde prins Gustav i Örebro att sluta upp bakom den *orimligaste* kandidaten, med förhoppningen att denne person skulle misslyckas i sitt värv vilket *senare* skulle öppna upp vägen för prins Gustav.

Den **4 augusti 1810** fullbordades valen i de olika stånden av ledamöter till riksdagens hemliga utskott, som skulle bereda frågan om tronföljden. Alla dessa val av utskottsledamöter utföll generellt till Fredrik Christians favör, med undantag av Bernadottesympatisören Wrede som kom att bli utskottets ordförande. Wrede var emellertid bunden av ett löfte till Carl XIII att ej rösta på Bernadotte, så hans avvikande åsikt var därför marginaliserad i utskottet.

Samma dag sammanträdde regimen för att diskutera tronföljdsfrågan, där man *enhälligt* ställde sig bakom en skrivelse till hemliga utskottet som förordade valet av Fredrik Christian. Regimens meddelande till hemliga utskottet innehöll en granskning för och emot de olika kandidaterna, eller rättare sagt, *för* Fredrik Christian och *mot* de övriga. Mot Bernadotte anfördes ett flertal faktorer inklusive hans katolska tro samt avsaknaden av kännedom för Sveriges seder, organisation och språk. Man menade att svenska språket skulle vara "i synnerhet svårt att lära sig vid 46 års ålder" och därmed innebära en "omöjlighet att --- kunna meddela sig åt det folk han en dag vore ämnad att styra". En regent måste ju kunna kommunicera med sin omgivning och sitt folk, och språket är nyckeln till att begripa nationen. Man varnade även för Bernadottes "vana vid stora tillgångar" som kunde innebära "svårighet att anpassa en eldig själs planer efter Sveriges inskränkta förmåga" och begränsade resurser, samt risken för en konflikt med den viktiga handelspartnern och bundsförvanten Storbritannien om man valde en fransk marskalk.

Den **6 augusti** sammanträdde hemliga utskottet för att behandla frågan. Redan två dagar senare, den **8 augusti**, hade utskottet avgjort saken. En majoritet på 10 av 12 utskottsledamöter ställde sig i första omröstningen bakom Fredrik Christian till ny tronföljare i Sverige, och samtliga tolv avvisade *enhälligt* Jean Bernadotte som kandidat. Huvudskälet till detta var inte Bernadottes katolska tro, utan språket:

"Utskottet finner ett nästan oöverbinnerligt hinder mot hans utväljande, mindre i den religion han bekänner, än i det språk han talar. Varje svensk vill förstå och bli förstådd av sin konung."

Detta, påpekade utskottet, gällde såväl medborgare som ämbetsmän, och man varnade även för oklarheter och förvecklingar i styret av Sverige mot bakgrund av Bernadottes bristande förståelse för Sveriges lagar och förvaltning. Den danske diplomaten Dernath kommenterar att vid denna tid så hade stödet för Bernadotte ebbat ut så mycket, att blott ett tiotal militärer ännu stödde hans kandidatur.

När utskottets protokoll justerades den **10 augusti** ställde sig samtliga ledamöter *enhälligt* bakom nomineringen av Fredrik Christian. Saken var därmed avgjord. Kungen, regeringen, hemliga utskottet, den adlersparriska revolutionsfalangen, den övervägande riksdagsopinionen... Alla stod bakom valet av den avlidne Carl Augusts storebror, Fredrik Christian, till ny kronprins av Sverige. Allt var fixat och klart. Regeringens proposition till riksdagen var redan författad. De återstående göromålen – framläggandet av propositionen samt riksdagens omröstning – var blott tekniska formaliteter.

Men just då... fick utrikesminister Engeström ett bud från Mosås gästgivargård strax söder om Örebro.

BEDRAGAREN FOURNIER

Snart kommer vi i denna berättelse att närmare möta en av de inflytelserikaste personerna i modern svensk historia, en man vid namn Fournier, som skymtade förbi nyss.⁴²⁵ Gängse svensk historieskrivning har duckat för en närmare granskning av denne säregne man, möjligen för att en sådan granskning skulle omkullkasta den sagolika, äventyrliga och glättiga story om tronföljarvalet 1810 som dynastirogna svenska historieskrivare ihopknåpat, där Fournier endast i förbigående kallas för "tidigare fransk konsul i Göteborg".

Fournier hade förvisso tjänstgjort som konsul under ett antal år, men parallellt med sin roll som fransk statstjänsteman hade han även varit "affärsman" i privat regi. Vid flykten från Göteborg hade han efterlämnat en misskött och smått kaotisk affärsrörelse inom en uppsjö områden. Fourniers mångsyssleri hade resulterat i drivor av frustrerade borgenärer som narrats – bedragits – av honom.

Rådhusrätten i Göteborg hade beslutat att ta upp anklagelserna till formell prövning. Genom kungörelser i svensk press och *Hamburgischer Correspondent* samt annorstädes, hade domstolen uppmanat alla fordringsägare att inställa sig ett visst datum i början av 1804. Men det hade snart stått klart att kraven mot Fournier varit så omfattande att de aldrig skulle kunna avhandlas på en dag. Domstolen hade blivit tvungen att anordna hearings vid ytterligare *åtta* tillfällen under flera månaders tid innan alla borgenärer kommit till tals. I slutet av 1804, med fordringar på sig upp över öronen och ett allt skarpare läge, precis när det snart skulle bränna till, hade Fournier hastigt lämnat Göteborg och flytt tillbaka till Frankrike. Smitit iväg från allt ansvar.

Så vad var det då som hade hänt, vad hade han gjort? En hel del. Fournier var mästare i att *dupera* sin omgivning. Rådhusrättens dom från april 1806 är 34 sidor lång.

I ett fall hade han importerat enorma volymer – 1087 tunnor – medelhavssalt och franskt salt samt 2800 liter vin utan att betala för sig. I ett annat hade han exporterat svenskt stål, tjära och trävaror till Italien utan att betala leverantören eller dokumentera sina transaktioner. Ett handelshus i London hade en fordran på motsvarande ett mångmiljonbelopp i dagens penningvärde för spannmål som de levererat till Frankrike på Fourniers uppdrag, men aldrig fått betalt för. Vid ett annat tillfälle hade han anskaffat 492 finare klockor på kredit av en köpman som varken erhöll betalning eller några klockor i retur. I ett affärsprojekt med en kompanjon hade han undanhållit partners andel av intäkterna. Rådhusrättens dom uppräpar bedrägerierna. Bland fordringsägarna fanns även uthyrare till Fournier av inkvartering, tomtmark, magasinsbyggnader och brandvaktstjänster som alla *lurats* på betalning. Personer och företag som Fournier anställde eller anlidade för olika uppdrag fick heller inte lön enligt överenskommelse; redovisningsekonomer, en flyttkarl, en vaktmästare, diverse mäklarhus, med flera. Bluff efter bluff efter bluff. Därutöver pantsatte Fournier det mesta inom räckhåll som gick att pantsätta. Han pantsatte t ex ett skepp som händelsevis gick i kvav, han pantsatte *försäkringen* på samma skepp, han pantsatte ett hus som händelsevis brann upp, han pantsatte all befintlig lösegendom, o s v.

Fourniers ljög friskt för domstolen i Göteborg. Han påstod att han redan betalat för sig, att handelsvaror varit undermåliga vilket medfört förluster, att hans medarbetare överskridit sina befogenheter, att vissa ersättningskrav var ogiltiga blott därför att de framställdes till rådhusrätten via fordringsägarnas juridiska ombud, o s v. Och genom att hänvisa till erlagd betalning av några mindre småskulder, så hävdade han att större skulder också "troligen" var betalda. Hans bevisföring genom hela rättsprocessen bestod nästan uteslutande av uppdiktade

⁴²⁵ Se kap 2 avsn 16 (26 juni 1810); kap 2 avsn 17 (25-26 juli 1810)

munliga påståenden. Men så gott som ingenting kunde styrkas. Rådhusrättens domslut, som håller en strikt och formell ton, kan på ett par ställen ej undgå att kommentera Fourniers "vidlyftighet" i sina redogörelser. Historikern och göteborgskännaren Hugo Fröding⁴²⁶ har även i sin biografi betonat att Fournier "ägde en livlig framställningskonst till sitt föfogande". Munväder. Ett självtillräckligt, ständigt saluförande *pladder*. Lögnhistorier så självsäkert levererade att han verkade tro på dem själv.

Fourniers egen bokföring var slarvig eller obefintlig, och han motbevisades på punkt efter punkt av borgenärernas kvitton, skriftliga kontrakt, protokoll och räkenskaper. Flera fordringsägares krav var så raka och obestridda att inte ens Fournier kunde hitta på någon vilseförande skruvball till ursäkt varför dessa *inte* skulle betalas.

Ett fåtal som gjort affärer med Fournier hade dessvärre haft det dåliga omdömet att göra upp med honom med ett handslag. Dessa fordringsägares anspråk underkändes av domstolen, som krävde klara bevis, fastän man rimligen kunnat anta att de flesta av även dessa kompensationskrav varit befogade.

Rådhusrätten bad två gånger Fournier att redovisa sina privata tillgångar och skulder. Vid första tillfället påstod han att hans redan befintliga skulder översteg tillgångarna, i hopp om att undslippa utmätning. Denna uppställning var uppenbart falsk, ännu ett försök att bedra domstolen. Fournier inlämnade därför sedan en revidering som visserligen uppvisade en liten positiv nettoförmögenhet men utelämnade fastigheter, inventarier och diverse inkomster i Frankrike. Återigen ett bedrägeriförsök. När detta upptäcktes diktade Fournier givetvis ihop nya ursäkter för sitt domstolstrots.

Fournier indrog även sin hustru i rättsprocessen; via henne kom påståendet att stora tillgångar i det fournierska boet var hennes enskilda egendom som ej kunde utmätas, inklusive hemgiften! För att förstärka bluffen använde de sig i protokollet av hustruns tidigare efternamn som ogift, de la Noüe⁴²⁷.

Rådhusrätten fann seriebedragaren Fournier *skyldig* till full betalning av alla styrkta fordringar "i all sin livstid, med allt vad han kan ärva eller förvärva", samt *fängelse*. I domen från april 1806 klandras Fournier även för att ha haft *uppsåt* att bedra vilket kunnat *bevisas* genom hans egen korrespondens. Fordringarna uppgick till mångmiljonbelopp i dagens penningvärde. Han dömdes i sin frånvaro.

Nu tillbaka till sommaren 1810. Dagen efter att Otto Mörner först hälsat på hos Jean Bernadotte i Paris i juni *hade Fournier anlänt till samma adress*. Bernadotte och Fournier kände nämligen varandra flyktigt sen tidigare, men vad som sades vid detta mystiska möte vet ingen. Bernadotte har aldrig dementerat att han gav Fournier särskilda anvisningar inför Örebrouppträdandet 1810, utan istället svarat undvikande eller inte alls när detta kommit på tal. Uppföljningsmötet dem emellan i slutet av juli ledde till ett vinnande samarbete – *projekt Sveriges tronföljd* – och efter fullgjort uppdrag erhöll Fournier en prestationsbonus av Bernadotte i form av ett större engångsbelopp samt en livstids pension på 2000 riksdaler banco⁴²⁸ per år. De måste även kommit varandra nära på ett personligt plan. 1811 fick nämligen Fournier en dotter som gavs förnamnen *Eugénie Désirée*, alltså exakt samma namn som sin kumpans hustru. Och Jean Bernadotte blev flickans gudfader! Teamet Bernadotte-Fournier fick den svenska historien att ta en oförmodad vändning sommaren 1810, men den brännande frågan är *hur* detta skedde.

⁴²⁶ Gustaf Hugo Fröding (1842-1930), svensk militärofficer och kulturhistoriker

⁴²⁷ Madeleine Adélaïde Elisabeth Fournier (de la Noüe) (1779-1851)

⁴²⁸ 2000 riksdaler banco år 1810 motsvaras år 2020 av ca 345 000 kr (KPI), 1,1 mkr (guldprisindex) alt 15 mkr (arbetarlöneindex)

Fournier var svindleriets store okrönte maestro. Han har beskrivits som ”skroderande” som person, och denne man hade inga samvetskval för någonting, från början till slut. På resan upp från Paris mot Örebro hade han haft med sig en svensk medhjälpare, Bohnsack⁴²⁹, som skötte förhandlingar och praktiska sysslor under vägen och som ställde upp på Fourniers villkor till 100% under 40 dagars hårt slit. Men bevarad brevkorrespondens visar att Fournier i slutändan även bedrog sin egen fixare! Fournier behandlade Bohnsack tarvligt och ohederligt och när Bohnsack skulle få sin slutlön undanhölls en stor del av vad han borde erhållit, varpå Bohnsack blev förgrämd och bitter för lång tid framöver.

Inte nog med det – Fournier var t o m beredd att också bedra sin höge uppdragsgivare, självaste Jean! Eller rättare sagt, de två lögnarna sökte efteråt bedra varandra. Exempelvis arbetade Fournier under en period 1812 som stamfaderns förtroendeman *samtidigt* som han stod i nära förbindelse med Napoleons chargé d'affaires i Stockholm, under en tid då förhållandet mellan stamfadern och hans f d chef var som mest spänt! Och givetvis hade Jean ställt sin kompanjon under polisbevakning. Bevarad korrespondens visar att Fournier hade mycket svårt att få ut den ersättning för sitt gig i Örebro, som Bernadotte vid upprepade tillfällen *lovat* honom men med olika förevändningar aldrig betalat ut. Fournier klagade att denna skuld ”borde för det svenska hovet vara *helig*”. Han fick emellertid så småningom ut sitt arvode, men *kontrade* i ett senare skede av sitt liv, 1820, med att hota att publicera sin egen skildring av hur tronföljarvalet i Örebro *egentligen* gått tillväga! Bernadotte köpte då Fourniers tystnad mot en *tredublad* livspension.⁴³⁰ Så höll det på, de två bedragarna emellan.

Nu, låt oss inte vänta längre! Låt ridån gå upp för ett av de största skojerierna i Sveriges historia. Entré på scenen för Jean Baptiste Bernadottes eget sändebud och lejde reklamman som skyndat sig från Paris till Örebro, herr Joseph Antoine Ennemond Fournier!

Kapitel 2 avsnitt 21

BERNADOTTE MUTAR TILL SIG DEN SVENSKA TRONFÖLJDEN

Riksdagen hade förlagts i Örebro för att undvika oroligheter i spåren av den Fersenska lynchningen, samt för att minimera risken för utländsk påverkan av valet. Lagen – riksdagsordningens § 8 – sade att utländska sändebud måste hålla sig på tio mils avstånd från riksdagsorten. Men trots denna föresats, var det just utländsk påverkan som man snarare verkade sukta efter mest av allt, nämligen Napoleons. Det var ett obestridligt faktum att Napoleons uttalade önskan allena kunde undanröja hindren för vilken kandidat som helst. Napoleon stod på toppen av sin karriär 1810. Napoleon var världens mäktigaste person, hans hypnotiska makt härskade universellt över den svenska riksdagen såväl 1809 som 1810, och Sverige var redo att välja som tronföljare vem han än skulle anvisa.⁴³¹ Situationen i Europa och i synnerhet Frankrikes alltmer ansträngda förhållande till Ryssland gjorde dock, som nämnts tidigare, att Napoleon själv ville undvika att ge intrycket av att han personligen blandade sig i

⁴²⁹ Petrus Joachim Bohnsack (1763-1812), svensk köpman, diplomat och språklärare

⁴³⁰ Efter Fourniers död 1824 försökte Bernadotte via en agent erhålla Fourniers efterlämnade brev och anteckningar, men hans änka vägrade lämna ut dessa. Vart dessa papper sedan tog vägen är okänt.

⁴³¹ En av få som såg det absurda i denna förhållning var diplomaten Carl Gustaf von Brinkman (1764-1847), som den 18 oktober 1809 skrev till sin vän Wetterstedt och kommenterade betydelsen av Napoleons vilja inför det förra tronföljarvalet (av Christian/Carl August). Hur Napoleons faktiska ligkiltighet, som han gett uttryck för via korrespondens, ändå i Sverige ”kunnat väcka en oskrymtad och allmänt upplyftande förtjusning, är i sanning för mig en oupplöslig gåta” hade Brinkman konstaterat. På ett annat ställe hade Brinkman talat om ”våra välvningssnillens lyriska inbillningar” som närmast förgudat Napoleon och satt all sin tilltro till hans obskyra önskemål.

maktbalansen i de nordiska länderna – vilket han i och för sig gjorde hela tiden annorstädes i Europa – då detta skulle kunna framkalla en motreaktion från Ryssland vid en olämplig tidpunkt. Därför hade Napoleon antagit en visad policy utåt av strikt passivitet.

Den svenska regimens besatthet av Napoleons vilja var dock, vid närmare reflektion, vanvettig. Att i Sverige utnämna en *framtida* statschef på basis av en persons *nuvarande* maktinnehav i ett annat land var i grunden löjligt. Vad skulle hända om Napoleon plötsligt avled eller om maktförhållandena drastiskt omkastades så att Napoleon försvann och imperiet tynade, och istället exempelvis Ryssland kom att dominera? Napoleons gunstlingar i hela Europa skulle dras med i fallet och sopas undan en efter en. I förlängningen skulle detta slå mot Sverige – och vem skulle *då* rädda nationen från att styckas? Varför knyta upp hela Sveriges existens, eller åtminstone dess politiska stabilitet, eller åtminstone svenska kungamaktens anseende, på denna absurda idé att externrekrytera en okänd utlänning till ett livslångt kall baserat blott på temporära och flyktiga personliga maktinnehav i Europa, i en så snabbt föränderlig tid och omvärld?

På eftermiddagen den **10 augusti 1810** hade Fournier tillsammans med sitt resesällskap, den svenske handelsexpediten Bohnsack, ankommit till gästgivargården i Mosås knappt 10 km söder om centrala Örebro. Fournier hade skickat in Bohnsack till Örebro stad med bud till utrikesminister Engeström där han anhöll om access för att överlämna ett brev från den svenske generalkonsuln i Paris, Signeul, samt överlämna "ett viktigt budskap från Paris" som rörde kronprinsvalet. Utrikesministern tvekade först, då utländska makters ombud ej ägde tillträde till staden, men sedan kom han efter överläggning med bl a den häre Wetterstedt, givetvis, fram till att Fourniers status *inte* stod i strid med grundlagsparagrafen rörande utländsk påverkan. Engeström bjöd sålunda in Fournier till det inneslutna Örebro. Redan samma kväll passerade Fournier avspärrningarna in i staden, och skulle få träffa utrikesministern dagen därpå.

Lördagen den **11 augusti** klockan 08 på morgonen möttes Engeström och Fournier. Enligt Fourniers egen reseberättelse som han nedtecknade några veckor senare, så befann han sig hos Engeström "för att påbörja det viktiga reklamationsärendet som jag skulle framlägga för hans regering". Han hade kommit "för att öppna allas ögon för det misstag som höll på att begås", och menade att "det behövdes bara en *stöt* för att rädda Sverige från olyckan". Han ansåg att det var hans "plikt att utdela denna nyttiga stöt" i Bernadottes intresse.

Och en stöt skulle det bli.

Enligt historikern Arvid Ahnfelt⁴³² var Fournier villig att spela ett mycket högt spel då han ingenting hade att förlora. Så där befann de sig nu i samma rum. Den storordige, självsäkre och vräkige bedragaren Fournier mot den tragiskt naive, bortkomne och åsneaktige svenske utrikesministern Engeström. Trolleriet kunde börja. Från detta ögonblick förändrades Sveriges historia.

Fournier presenterade sig själv såsom ombud för Jean Bernadotte. Med sig hade han ett rekommendationsbrev från den svenske diplomaten Signeul. I brevet hade Signeul aningen kryptiskt formulerat att han trodde att Fournier fått i uppdrag att göra en "viktig framställning". Signeuls rekommendationsbrev fastslog att Napoleon skulle "med det största nöje se marskalken Bernadotte som kronprins i Sverige" och lät påskina att han själv gick i god för Fourniers uppdrag och "hederliga tänkesätt". *Men brevet var inte undertecknat*. En bagatell, ett litet oskyldigt förbiseende från den svenska ambassadens andreman i Paris? Eller var den saknade underskriften en *ytterst medveten uraktlåtenhet* från en disputerad lärd Uppsalaakademiker tillika diplomat med 20 års erfarenhet i svensk tjänst, helt enkelt i syfte att inte kompromettera sig själv i ett blytungt ämne som gällde tronföljden, eftersom dels hans eget påstående om

⁴³² Arvid Wolfgang Nathanael Ahnfelt (1845-1890), svensk historiker och publicist

Napoleons stöd var en fullkomlig lögn, och dels han mycket väl insåg att Fourniers hela uppdrag å Bernadottes vägnar var ett rent bedrägeri?⁴³³

Fournier visste mycket väl att den mest brännande frågan i hela kronprinsvalet ännu var osäkerheten om Napoleons egentliga ståndpunkt. Så han gick rakt på sak. Fournier ljög hämningslöst att Napoleon inte ville veta av Fredrik Christian, utan verkligen önskade att Bernadotte valdes.⁴³⁴ Detta yttrades med tvärsäkerhet, och varken Engeström eller andra som senare itutades samma sak reflekterade över besynnerligheten att en sådan central fråga anförtrotts en sådan skroderande karaktär som Fournier, särskilt som Napoleon skriftligen till svenska regeringen redan hade accepterat valet av Fredrik Christian. För att sockra på ytterligare, hävdade Fournier att Napoleon skulle garantera "stora fördelar för Sverige" om man rättade sig efter denna önskan.⁴³⁵

"Se här är mitt pass, som helt och hållet ifyllts av ministern! Om han gjort sig den mödan, har detta endast skett för att det ska tjäna mig istället för kreditiv!"

Fournier yttrade detta kategoriskt och skarpt och visade triumfaktigt upp sitt respass som mycket riktigt utställt av den franske utrikesministern Champagny⁴³⁶ istället för polisministern som var brukligt. Fournier utnyttjade nu denna omständighet för att lura Engeström att hans resa var officiellt sanktionerad av den franska regeringen, vilket inte alls var fallet. Enligt historikern Oswald Kuylenstierna⁴³⁷ hade det snarare gått till så när passet utfärdats av utrikesministern, att Fournier och/eller Signeul tutat i ministern att Frankrike behövde en *diskret iakttagare* av det svenska valet. Passet hade sedan utfärdats med uttryckligt villkor att Fournier skulle uppträda som en "stum person", d v s bestämt *inte* påstå sig företräda den franska regeringen.

Men Fournier var den diametrala motsatsen till stum, och Engeström var redan bländad av hans nummer.⁴³⁸ Och detta var bara början. Fournier förklarade att Jean Bernadotte givit honom i uppdrag att meddela, att om han skulle bli vald till svensk tronföljare kunde han även personligen genast skaffa Sverige diverse olika "förmåner". På rak och okonstlad svenska så var det *mutor*⁴³⁹ som Jean Bernadotte erbjöd för att påverka beslutsfattarna. Om han blev vald, var budskapet, skulle han inom sex månader insätta 8 miljoner francs⁴⁴⁰ i svenska riksgäldskontoret mot 4% årlig ränta för att betala av delar av den svenska statskulden, som löpte med betydligt sämre villkor. Han skulle ersätta svenska köpmäns fordringar hos franska regeringen varav 1

⁴³³ T o m Désirée insåg vad för slags karaktär Signeul var och att han snarare brydde sig om egna personliga fördelar, än agerade korrekt och hederligt mot sin nation, Sverige. I ett brev från början av 1812 till maken Jean konstaterade Désirée att Signeul "låter dina intressen gå före sitt eget lands", och att han därför förtjänade deras stöd och sympati. D v s Désirée hade identifierat att Signeul var korrupt och bedrog Sverige då han satte maken Jeans intressen framför Sveriges, men att detta var något som makarna Bernadotte därför borde *utnyttja*.

⁴³⁴ Att denna lögn kom från Bernadotte själv och inte var något som Fournier hittat på under vägen, stöds av att Bernadotte själv under augusti *muntligen* framförde till svenske Parisambassadören Lagerbielke att valet av honom "skulle vara Napoleon kärt", enligt brev från Lagerbielke.

⁴³⁵ Engeströms blåögdhet i augusti 1810 framstår som än mer anmärkningsvärd då han vid en vistelse i Hamburg i december 1807, där Bernadotte samtidigt befunnit sig, själv gjort iakttagelsen att "jag tror att han icke var i bästa förstånd med kejsar Napoleon".

⁴³⁶ Jean-Baptiste Nompère de Champagny (1756-1834), fransk militärofficer och politiker

⁴³⁷ Oswald Fredrik Kuylenstierna (1865-1932), svensk militärofficer, historiker, författare och museiföreståndare

⁴³⁸ Redan här uppvisar Engeströms handlande inkonsekvens. Utländska regeringars ombud var *förbjudna* att närvara vid valriksdagen i Örebro, men Fournier sökte samtidigt "bevisa" med sitt pass att hans resa *var* officiellt sanktionerad av franska regeringen och att han kommit för att förmedla denna regerings policy i tronföljdsfrågan. Där och då borde Fournier diskvalificerats och avvisats. När Engeström dagen innan beviljat Fournier tillträde till Örebro, hade han gjort så under *premissen* att Fournier *inte* representerade någon utländsk makt utan reste som privatperson i egna ärenden, samt att han ej skulle kvarstanna länge i staden.

⁴³⁹ muta = gåva eller utfästelse som ges för att påverka beslutsfattare till givarens fördel

⁴⁴⁰ 8 miljoner franska francs år 1810 motsvaras år 2020 av ca 450 mkr (KPI), 1,5 miljarder kr (guldprisindex) alt 17 miljarder kr (arbetarlöneindex)

miljon francs⁴⁴¹ kontant vid sin ankomst till Sverige. Han skulle med egna privata tillgångar köpa ut och återbringa svenska domäner i Pommern som Napoleon beslagtagit och bortskänkt, en åtgärd som uppskattades vara värd 3 miljoner francs⁴⁴². Därutöver skulle han göra allt för att undsätta och främja den svenska sjöhandeln och exporten, som under en tid varit ansatt av danska och franska kapare i de sydvästra farvattnen.

Två kommentarer kring detta.

För det första så var Jean Bernadotte ej främmande för mutor som övertalningsmedel i sig. Mutor förekommer i otaliga former och sammanhang där han varit inblandad. Under sin tid som fransk administratör av olika tyska zoner 1804-1809 var det han själv som sett till att bli mutad. Han hade inhöstat från Hannover över 300 000 francs⁴⁴³ i mutor trots att lokalbefolkningen vädjat om lindringar då landet varit utblottat, och vid avmarschen hade han dessutom gett sin konstintresserade artillerichef Eblé⁴⁴⁴ tillåtelse att ta vad han ville från konstsamlingarna på slottet i Hannover, d v s han hade auktoriserat ren plundring.⁴⁴⁵ Bernadotte hade även utpressat till sig en muta från Bremen på 200 000 francs⁴⁴⁶, mottagit från Lübeck en muta på 100 000 francs⁴⁴⁷ under ett kort tvåveckorsbesök där, och erhållit från Hamburg mutor på 850 000 francs⁴⁴⁸ i olika omgångar jämte hedersgåvor, t ex 50 buteljer exklusiva årgångsviner från 1726. Karaktäristiskt för Jean Bernadotte i alla uppgörelser om kontantmutor är att han aldrig förhandlade personligen med sina motparter, utan alltid via lejda agenter. Mutor som påtryckningsmedel utgör en röd tråd genom hela hans liv på ett historiskt anmärkningsvärt, kostsamt och ofta skamlöst fräckt sätt. En historiker, Arvid Ahnfelt, menar att Bernadotte inte bara "förstod penningens användbarhet" utan även ansåg att "allt med denna kan uträttas".

För det andra så var Jean Bernadotte, juristsonen, mycket väl medveten om distinktionen mellan *muntliga* och *skriftliga* utfästelser. Det finns t ex dokumenterat i källmaterialet hur han en gång uppmanat en fransk generalskollega att "ej snåla på löften" för att övertala en målgrupp om en sak och därigenom uppnå ett visst syfte, även fastän inga belöningar fanns tillgängliga, med tillägget att detta "blott bör sägas *muntligt*".

"När man ej är stark, måste man vara listig!" hade stamfadern undervisat samme kollega.

⁴⁴¹ 1 miljon franska francs år 1810 motsvaras år 2020 av ca 55 mkr (KPI), 180 mkr (guldprisindex) alt 2,1 miljarder kr (arbetarlöneindex)

⁴⁴² 3 miljoner franska francs år 1810 motsvaras år 2020 av ca 170 mkr (KPI), 550 mkr (guldprisindex) alt 6,3 miljarder kr (arbetarlöneindex)

⁴⁴³ 300 000 franska francs år 1804 och 1805 (juli 1804, mars 1805, sep 1805) motsvaras år 2020 av ca 16 mkr (KPI), 47 mkr (guldprisindex) alt 620 mkr (arbetarlöneindex)

⁴⁴⁴ Jean Baptiste Eblé (1758-1812), fransk militärofficer

⁴⁴⁵ Kolossala belopp krävdes även för den franska ockupationsarméns underhåll och avlöning. Under den drygt tvååriga franska ockupationen hade Hannovers offentliga kassor – kommunala och enskilda ej inräknade – fått utbetala över 60 miljoner franska francs (60 miljoner franska francs år 1805 motsvaras år 2020 av ca 3,2 miljarder kr (KPI), 9,3 miljarder kr (guldprisindex) alt 120 miljarder kr (arbetarlöneindex)). 41 miljoner franska francs av detta belopp måste anskaffas genom extra skatter på hannoverborna, lån i Hannovers namn och försäljning av Hannovers allmänna tillgångar. Jean Bernadotte hotade vid flera tillfällen att ställa Hannover under helt fransk förvaltning, dra in löner och pensioner för hannoverska statsanställda, försälja hannoverska kronodomäner etc. Han drev upp skatterna extremt hårt och introducerade en kraftigt tilltagen extra krigsskatt upp till sex gånger så hög som tidigare nivåer, han begärde förskottsinbetalningar på arrendeintäkter från godsägare, och förtidsavverkade skog som tillhörde Hannover. Samtidigt som detta pågick omgav han sig själv av dyr prakt på slottet Monbrillant med glänsande fester, och hans krets "antog i någon mån karaktär av ett hov" enligt en historiker. Dynastitrogna historieskrivare brukar vara ivriga att, med referens bl a till marskalken Jeans tid i nordvästra Tyskland, påstå att han var en "skicklig administratör och förvaltare".

⁴⁴⁶ 200 000 franska francs år 1804 motsvaras år 2020 av ca 11 mkr (KPI), 31 mkr (guldprisindex) alt 420 mkr (arbetarlöneindex)

⁴⁴⁷ 100 000 franska francs år 1806 motsvaras år 2020 av ca 4,7 mkr (KPI), 16 mkr (guldprisindex) alt 190 mkr (arbetarlöneindex)

⁴⁴⁸ 850 000 franska francs år 1805, 1808 och 1809 (400k 1805, 300k 1808, 150k 1809) motsvaras år 2020 av ca 41 mkr (KPI), 150 mkr (guldprisindex) alt 1,7 miljarder kr (arbetarlöneindex)

I ett annat sammanhang några år tidigare hade Jean i sin brevkorrespondens kommenterat en annan person som ”ger överdrivna löften, *vilket gör det troligt att den ej har lust att hålla dem*”. Detta synsätt gick alltså ut på att rågade löften närmast kunde *förväntas* skulle brytas. Att *ljuga* var för Jean alltså ingen stor sak, utan istället en högst naturlig alldaglig metod för att få andra människor att tänka och agera på ett visst sätt, och han var obekymrad av konsekvenserna av sitt ljugande.

Sålunda hade Fournier anlänt till Örebro utan en enda rad på papper, men med bluffmutor i form av dusörer och fördelaktiga lån utställda av Jean Bernadotte som storleksmässigt motsvarade tre gånger Sveriges BNP. I avsaknad av skriftliga bevis på att han kommit på Bernadottes uppdrag, överlämnade Fournier istället till den svenska utrikesministern ett tandpetarfodral av elfenben med miniatyrporträtt av dennes hustru och son, Désirée och Oscar.

Hustrun Désirée hade visat anlag för fetma redan i tonåren. Hon älskade mat, och hade tidigt t o m uppmuntrats av maken Jean att bli ännu rundare, av praktiska skäl. ”Lägg på hullet så du kan tåla resans besvärligheter”, skrev han i ett brev till Désirée år 1800. Efter att gott och väl ha passerat 30-årsstrecket vid tiden för det svenska tronföljarvalet tio år senare, hade hon lagt på hullet på ett sätt som missklädde hennes småväxta figur, vilket inbjöd till åtlöje. Hon beskrevs vid tidpunkten av samtida källor som ovanligt kortväxt och fet. Hon såg enligt en dagboksskrivare ut som ”ett illa inslaget paket” med blek osnygg hy och en tendens till rödspräcklighet, samt ”förstörda tänder och en hundfysionomi omgiven av krusat rött hår”. Inget fel i detta i sig – folk får se ut hur de vill – men genom porträttmotivet på tandpetarfodralet så *marknadsfördes* Jeans hustru i Örebro som en mycket ung, späd, attraktiv, mörkhårig skönhet, vilket givetvis var gravt vilseledande, i syfte att imponera på publiken och vinna statuspoäng.

Désirées porträtt på tandpetarfodralet uppskattas förvisso ha utförts några år tidigare, ca 1805, men hade ändå *kraftigt förhjuvats* av konstnären Isabey⁴⁴⁹, till vardags hovkonstnär hos Napoleon. Vad gäller just Isabey så har historikern Adam Zamoyski⁴⁵⁰ i ett annat sammanhang konstaterat att denne konstnär tenderade att smickra alla sina objekt så till den grad att det hela blev parodiskt. En besökare vid en Isabeyutställning kommenterade vid ett tillfälle att ”det finns ingen kvinna, hur ful som helst, som, målad av honom, inte framstår så underbar och himmelsk som en sylfid⁴⁵¹”. Beträktare nödgades *gissa* sig till vilka kända kvinnor som porträtten egentligen skulle föreställa. Flera historiker har noterat samma sak vad beträffar Isabey's alster.⁴⁵²

Lille Oscar var i tandpetarfodralet avporträtterad i röd sammetsdräkt med krusad vit spetskrage. På huvudet hade han en svart basker med yvig vit fjäderplym, om midjan en virad ljus silverblå gördel med guldfransar, vid sin vänstra sida en värja som var nästan lika lång som han själv, i sin högra hand en pistol riktad åt ett mål varpå hans blick också var fästad. På golvet bakom honom låg en trumma, ytterligare en värja, en fana och en gunghäst, där man ej ser själva medarna utan bara övre frambdelen på den uppsadlade hästen. Summa: mundering, vapen, häst, trumma, fana – krigssymboler rakt igenom alltså. Den tioårige Oscar var sålunda redan en *krigarprins* och garant för Sveriges framtida trygghet, var budskapet.⁴⁵³

Fournier, med understöd av Wetterstedt, såg till att kopior gjordes av de s k ”miniatyrporträtten” av en retuscherad Désirée i sin långt förgångna ungdom samt lille Oscar som predestinerad krigare, vilka snart kunde köpas i Örebros handelsbodas. Dessutom cirkulerades en bild av Jean Bernadotte, även denna något decennium gammal, där han ståendes på ett slagfält, reslig och uppklädd med hatt och plym och greppandes sin värja, med allvarlig

⁴⁴⁹ Jean-Baptiste Isabey (1767-1855), fransk konstnär

⁴⁵⁰ Adam Stefan Zamoyski (1949-), polsk-brittisk historiker och författare

⁴⁵¹ sylfid = drömbild av en späd och smal ung kvinna

⁴⁵² Jmfr kap 21 avsn 8

⁴⁵³ Jmfr kap 3 avsn 6

blick och krulligt hår verkade orädd och redo att möta vilka faror som helst.⁴⁵⁴ Familjen Bernadotte marknadsfördes som en bildskön, fotogenisk idealfamilj där de manliga medlemmarna profilerades som djärva krigare som redan stod färdiga att dra i fält – alltså precis vad Sverige behövde för att återerövra Finland.

Jean Bernadottes valplattform bestod således av en falsk påstådd rekommendation från Napoleon, falska penningmutor samt starkt idealiserade porträtt.

En kritiskt tänkande normalbegåvad bondförnuftig människa skulle insett att Fournier egentligen inte hade ett dyft som styrkte något enda av sina påståenden, och att hela den plötsliga entrén och hans oblyga sätt var dubiöst. Men hemliga utskottets ordförande Wrede uttalade med värme att det "ej finns minsta anledning att misstänka beskickningen", och statssekreterare Järta var övertygad om att Fournier åkte med Napoleons vetskap och bifall och ansåg det "opassande" att ens be Bernadotte om tydligare garantier av de finansiella anbuden. Och åsnan Engeström – en exceptionellt inkompetent svensk utrikesminister, och det vill inte säga lite ty konkurrensen här är stor – svalde allt. Vad Fournier förmedlade på uppdrag av Jean var musik i deras öron. Det förekommer även en uppgift om att Engeström *personligen* av Fournier ska ha mutats med en utlovad prestationsbonus på 200 000 francs⁴⁵⁵ om Jean Bernadottes kandidatur blev framgångsrik. Hur som helst betalades aldrig några av alla dessa mutpengar ut, vare sig till svenska staten, Engeström eller någon annan. Hela upplägget från team Bernadotte-Fournier var ett enda stort charlataneri, från början till slut.

Senare denna lördag hade regeringen ett sedan tidigare schemalagt sammanträde som var tänkt att bekräfta hemliga utskottets enhälliga kronprinsförslag från fredagen, Fredrik Christian, och snarast expediera den redan färdigskrivna propositionen till riksdagen. Men Engeström ivrade nu istället för uppskov med det viktiga beslutet, och invigde var och en i den stora nyheten. Hemliga utskottets ordförande Wrede var inte sen att haka på, och Fournier och Wrede hade dessutom flera enskilda samtal. Natten mot söndagen den **12 augusti** organiserade Wrede *masstryck* i hundratals exemplar av uppräknigen av Bernadottes mutor. Dessa flygblad spreds sedan på söndagen bland ledamöter i alla stånden, och gjorde stor verkan. Samma dag lämnade Engeström en skriftlig redogörelse till kung Carl XIII om dessa "anbud", och han ställde sig personligen bakom trovärdigheten i uppgifterna. I sin promemoria till kungen skrev Engeström om mutornas vederhäftighet att han personligen "inte kan å minsta sätt dra deras riktighet i tvivelsmål", samt att de var "av den stora vikt för fäderneslandet, att *de borde väsentligen inflyta på det val*, för vilket riksdagen var sammankallad". Inget hyllande där alltså. Mutorna *borde* få avgöra valet, ansåg utrikesministern. *Vi borde korrumpera oss, i detta särskilda fall. Sverige borde auktionera ut tronföljden, sälja sig för cash, hora ut sig, när dessa enorma belopp hägrade, var budskapet.*

Och nu var elden lös. Fournier, med en stor kontantkassa från Jean Bernadotte till sitt förfogande – en mutbudget för själva markarbetet i Örebro som hette duga – lejde snabbt underhuggare som energiskt bearbetade inflytelserika riksdagsmän. Wetterstedt sprang runt och visade tandpetarfodralet överallt. Underrättelsen om en fransk kurirs ankomst och ryktet om de enorma pengasummor som erbjudits av Jean Bernadotte om han blev vald spred sig med blixstens hastighet, men inte nog med det – nu började även spridas skändliga rykten som var kraftigt nedsättande för huvudkonkurrenten Fredrik Christian. Lögner påstod exempelvis att Fredrik Christian inte tänkte ta emot något kronprinserbjudande om han inte fick dubbelt så mycket pengar i apanage som brodern Carl August och om inte vissa ämbetsmän avlägsnades från den svenska statsförvaltningen. Ett annat rykte påstod att om Fredrik Christian eller Fredrik

⁴⁵⁴ Det s k "Örebroporträttet", tidigare omnämnt i kap 2 avsn 17

⁴⁵⁵ 200 000 franska francs år 1810 motsvaras år 2020 av ca 11 mkr (KPI), 36 mkr (guldprisindex) alt 420 mkr (arbetarlöneindex)

VI blev vald så skulle detta leda till upplöpp i Sverige. Men största sannolikhet hade dessa osanningar planterats av samma kärna som nu var kraftigt pådrivande för valet av Bernadotte, nämligen Fournier och vesslan Wetterstedt.

Profeten Fournier hällde ännu mer bensen på brasan. Till adeln sade han att Bernadotte, fastän han var en produkt av den klassutjämnande franska revolutionen, egentligen alltid insett nödvändigheten av ett kastsystem med tydligt åtskilda samhällsklasser och segregerade förmåner mellan olika människor i en monarki, och att särskilt militäradeln kunde räkna med hans starka stöd. Och man trodde Fournier. Till prästerskapet sade han att katoliken Bernadotte egentligen alltid hyst de lutherska trossatserna och nu kunde "känna sig lycklig att få offentligen bekänna dem" – äntligen vågade han komma ut som protestant, puh! – samt att prästerna kunde räkna med hans ståndaktiga beskydd. Och man trodde Fournier. Till borgarståndet talade han om att Bernadottes egen medelklassbörd skulle innebära ett särskilt beskydd för borgarna och deras handelsintressen. Och man trodde Fournier. Till bondeståndets ledare talade han om Bernadottes stora rikedomar och hans storhet som krigare; hädanefter skulle den svenska allmogen leva i materiellt överflöd och fred. Och man trodde profeten Fournier – *nästan*.

För det var nämligen så, att i böndernas riksdagsgrupp gick omvändelsen lite långsammare än i de övriga stånden. När bondeståndets sekreterare Gabriel Ödmann⁴⁵⁶ strax innan Fourniers ankomst spontant fått en fråga om Bernadottes kandidatur, hade han svarat att denne "ej passar för bönderna". Ödmann hade även uppvakts av ett tjugotal bondeledamöter som ville fortsätta verka för en återetablering av Vasaätten, och även när drevet nu rasade i Örebro så tycktes flera bondeledamöter likväl hysa förbehåll och viss tveksamhet inför valet av Bernadotte. Man behövde sålunda ge bönderna ytterligare en knuff i rätt riktning. Och som på beställning ankom plötsligt just då från Stockholm ingen mindre än regimens egen uppdragsagitor, Grevesmöhlen, med bl a uppviglingen av Stockholms underklass inför Fersenska lynchningen på sin meritlista. Grevesmöhlen var, som vi vet, notoriskt opålitlig, vilseledande, principiös och samvetslös. Han blev med andra ord en perfekt medarbetare i den valkampanjen och showen Bernadotte-Fournier i Örebro.⁴⁵⁷

Den lömske Wetterstedt hade inför Örebrorikdagen i ett privat brev till utrikesminister Engeström framhållit vikten av att noggrant hålla bondeståndet under uppsikt, och bl a kontrollera vilka individer som tillreste och befann sig i staden för att påverka bönderna. Wetterstedt hade även framhållit att bondeledamöters brevväxling också kunde kontrolleras då "misstänkta brev kunna examineras", d v s Wetterstedt ansåg det befogat för regimen att hemligen och olagligen bryta och läsa post till och från riksdagsledamöterna i bondeståndet, för att tidigt upptäcka opinioner och rörelser till förmån för prins Gustav.

I enlighet med utrikesminister Engeströms och hovkansler Wetterstedts agenda och begäran anslöt sig Grevesmöhlen till bedragaren Fourniers kampanjhets. Man *lösfläppte*

⁴⁵⁶ Gabriel Ödmann (1754-1829), svensk ämbetsman och jurist

⁴⁵⁷ Gustaf Daniel Wilcke (1776-1863), som närvarade i Örebro och var en högst pådrivande kraft i Bernadottelobbyn, berättar i en resumé av händelserna i Örebro, som publicerades först 1883, vilka de mest pådrivande personerna var för Jeans val som, efter Fourniers exempel, pressande fram den äskade opinionen i de olika stånden. Hos **adeln** var de främsta valarbetarna (i den namnordning som de listas av Wilcke) Gustaf Vilhelm af Tibell (1772-1832), Otto Fredrik Pählman (1785-1822), "Sparre" (eventuellt syftar Wilcke här på Gustaf Mauritz Sparre af Rossvik (1781-1835)), Robert Magnus von Rosen (1762-1825), Fredrik Adolf Ulrik Funck (1746-1814) och Per Siöblad (1752-1817). Hos **prästeståndet** var de främsta valarbetarna Erik Abraham Almquist (1767-1830), "prosten Skildt" (författaren har ej kunnat identifiera vem som här avses) och "prosten Lovén" (eventuellt syftar Wilcke här på Pehr Magnus Lovén (1755-1832)). Hos **borgarståndet** var de främsta valarbetarna Wilcke själv, Erik Gustaf Sturnegk (1772-1855), Sven Olof Rosenberg (1760-1842) med flera. Bland **bönderna** var de främsta valarbetarna Carl August Grevesmöhlen (1754-1823) och Per Persson Oxelberg (1752-1821). Notera att Grevesmöhlen, som kanske hade den mest avgörande rollen av alla, aldrig var riksdagsledamot eller ens hade någon formenlig association med bondeståndet, utan cirkulerade endast i denna riksdagsgrupp som en utomstående, fastän innästlad, lobbyist och propagandamaskin.

bulldoggen Grevesmöhlen för att "ställa allt till rätta" vad gällde avvikelserna i bondeståndet, enligt en av regimenens män, och Grevesmöhle's explicita uppdrag blev att påverka valet i Bernadottes favör. Man styrde Grevesmöhlen rakt mot de individer som uttryckte betänkligheter och inte godvilligt anslöt sig till den stora väckelserörelsen i Örebro.

Nu skulle det bli rättning i leden. Grevesmöhlen körde över bondeledamöterna med bufflig övertalning, påtryckningar/utpressning, eventuellt hotelser, utmålande av skrämselfscenarier, mutor, samt en storslagen lögnaktig ryktesspridning i olika former. Bl a sades Grevesmöhlen ha legat bakom ett rykte att Jean Bernadotte hade en *årsinkomst* på 400 000 riksdaler⁴⁵⁸. Ett annat planterat rykte var att han skulle medföra en fransk armé på 60 000 man för att återta Finland. Ytterligare ett rykte sade att ärkefienden Ryssland med alla medel försökte förhindra valet av Jean Bernadotte då dennes "överlägsna fältherretalang" ju skulle innebära slutet på alla ryska maktambitioner i Östersjöområdet. På klubbar och andra mötesplatser i Örebro spreds även åtskilliga pamfletter och poem som, på olika mer eller mindre löjväckande vis, förbehållslöst och utan prut hyllade Bernadotte.

Ovanstående tog skruv och många svängde över till Bernadotte. Men några bondeledamöter höll dock länge och "envist" fast vid prins Gustav som sin huvudkandidat, enligt en brevskrivare, men Grevesmöhlen gjorde en "avsevärd insats" för att mota in de sista i Bernadottes fålla. Enligt en historiker bidrog han "högst väsentligt" till att med alla medel kuva de kvardröjande gustavianska sympatitryttingarna.

Det andra ståendet där det potentiellt hade kunnat uppstå problem var adeln, men de ledande gustavianerna inom den legitimistiskt sinnade Skåneadeln var ju skingrade och vanmäktiga efter den Fersenska lynchningen, och hade, skrämde till tystnad genom Fersens öde, uteblivit från valriksdagen i Örebro. Grevesmöhlen kommenterade själv i ett brev några år senare att "utan min verksamma åtgärd och däribland *skånska adelns avhållande från riksdagen, som var mitt verk*, hade valet misslyckats". Hur tronföljarvalet i Örebro i augusti 1810 korrumpades kan alltså sättas i direkt samband med Fersenska lynchningen i juni samma år, ett mord på öppen gata i Stockholm som Grevesmöhlen med ovanstående dokumenterade citat alltså nu tog åt sig äran för.

Hetsen fortsatte i hela Örebro. Riksdagsledamöterna var livade "som av en elektrisk gnista" där alla i staden "omedvetet drogs med i virveln", som en samtida minnestecknare beskriver stämningen. När ryttmästare Gyllenhaal anlände till Örebro denna söndag med skrivelser från Gustaf IV Adolf, för att mobilisera gustavianer att under riksdagen arbeta till förmån för den legitime tronarvingen prins Gustav, var det redan för sent. Hänförelsen över Jean Bernadotte var redan alltför överväldigande; Fournier *ägde* redan Örebro. Och troligen hade Gyllenhaals medhavda skrivelser ej rubbat den tidigare huvudkandidaten Fredrik Christians nominering oavsett, ifall team Bernadotte-Fournier ej manipulerat valet för egen räkning. Gyllenhaal överlämnade alla sina brev till kung Carl XIII eller någon företrädare för regimen – hur detta exakt hanterades är dolt i källorna, men det tycks i alla fall klart att Gyllenhaal *inte* fullföljde alla sina leveranser till rätt personer och arbetade i enlighet med Gustaf IV Adolfs uppdrag och intresse att uppväcka och ackumulera stöd för prins Gustavs legitima sak i Örebro.⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ 400 000 riksdaler banco år 1810 motsvaras år 2020 av ca 69 mkr (KPI), 220 mkr (guldprisindex) alt 2,9 miljarder kr (arbetarlöneindex)

⁴⁵⁹ Se kap 2 avsn 18. Det kan för övrigt noteras att Gyllenhaal, som alltså medvetet bidrog till att sinka prins Gustavs chanser i samband med bedrägerivalet 1810, några år senare befordrades till Jean Bernadottes adjutant, sedermera Jeans kabinettskammarherre, generaldirektör, landshövding och statsråd i Jeans regering. Enligt en källa blev Gyllenhaal, efter att Bernadotte upphöjts till regent, "en av kungens förtrogna och anförtröddes ömtåliga uppdrag av politisk och privatekonomisk natur". Gyllenhaal kallades även en av Bernadottes "jaherrar". Enligt flera oberoende samtida källor var Gyllenhaal drumlig, fet, oförsämd, okunnig, inkompetent, mutbar och genomkorrupt, men *blint lojal och oupphörlig*

Åter till Fourniers shownummer. Historikern Sten Sjöberg⁴⁶⁰ skriver:

”Att kalla Fournier för marknadsförare vore att utnyttja ett blekt uttryck; *marknadsförare* passar bättre.”

Redan under denna söndag skedde en kraftig strömkantring till Jean Bernadottes förmån. 36 timmar efter bedragaren Fourniers möte med Engeström så hade hela Örebro slagit runt. Detta var en direkt effekt av inbillningen om Napoleons avsikter samt Bernadottes mutor, allting framfört genom reklammannen Fourniers livliga och vittgående propaganda. Ryktena som underblåstes i Örebro sade att Fournier haft med sig *depescher* – angelägna tillkännagivanden, förmodligen skriftliga sådana – från Napoleon som klart och bestämt *anvisade* svenskarna att utse Bernadotte till tronföljare. Detta var återigen var en *lögn*; bluffmakaren Fournier hade inte haft med sig ett dyft, bara en pladderkäft, en väldigt tjock sedelbunt och ett tandpetarfodral. Vartefter drevet accelererade insåg dock personer i regeringskretsen att man nu även var tvungen att ha en diskussion om detta med kung Carl XIII, som ännu var den som kraftigast motsatte sig Bernadotte som tronföljare. Carl XIII hade tidigare hyst den största antipati för Bernadotte och kallat honom ömsom ”fransk soldat”, ”korpral” och ”sergeant” med håfullt tonfall. I en privat skriftlig not till Skjöldebrand hade Carl XIII tidigare skrivit:

”För tusende djävlar vill man sätta vid min sida, genom lilla Mörner, den nämnda Bernadotte, född jude⁴⁶¹ och jakobin med röd mössa. --- Charlotta är mer tolerant än jag men hon skäller på mig om Gustaf Adolfs son. --- Folk talar alltid med mig om att återerövrå Finland och att Bernadotte kan bidra till det, och glömmet att jag bara behöver mitt eget mod i detta avseende.”

På söndagskvällen talade utrikesminister Engeström med kung Carl XIII. Den psykologiskt sluge Jean hade dock givit sin kumpan Fournier tydliga instruktioner om hur orden skulle läggas, och via Engeström nådde nu innebörden kungen, helt enligt planen. Jean hade nämligen låtit förklara, att om hela Sverige ville ge honom tronföljden men konungen allena vore emot, skulle han ej mottaga erbjudandet.

Åh, vilken ödmjukhet och respekt! Vilken undergivenhet och vördnadsfullhet! Vilken ridderlig hyllning åt kung Carl XIII! Den gamle skröplige och ensamme gubben, i grunden frustrerad men svag för fjäsk, fick en kick när Jean Bernadottes underdåniga ställningstagande meddelades honom. Bernadottes taktiska ord slog an ett perfekt stämt mollackord, som ett trollslag. Carl XIII myste och yttrade:

”Det måtte ändå vara en hederlig karl.”

Jorå.

Men trots detta var Carl XIII fortfarande skeptisk till Fourniers bisarra uppträdande i Örebro. Suremain, kungens adjutant, ombads nu av regimens män att försöka övertyga kungen att överge Fredrik Christians kandidatur. Suremain tog detta samtal i enrum med sin herre den **13 augusti** klockan 09 på morgonen. I samtalet markerade Carl XIII genast sitt skarpa ogillande av Fournier.

fjäskig mot stamfader Bernadotte – vilket gjorde hela hans karriär. *Svenskt biografiskt lexikon* skriver några år efter Gyllenhaals bortgång att ”sällan har någon hög ämbetsman så allmänt haft ont ord om sig”. Jmfr kap 24 avsn 20.

⁴⁶⁰ Sten Sjöberg (1909-2004), svensk historiker, författare, debattör och fackföreningsman

⁴⁶¹ Flera forskare har konstaterat att Jean Bernadotte ej var av judisk börd, men påståendet dyker ändå upp på olika ställen i historieskrivningen. Författaren och historikern Alf Eskil Tage Olán (1882-1942) redogör i sin bok *Judarna på svensk mark* (1924) för flera indicier som påstås peka på ett nära förhållande mellan Jean Bernadotte och judarna. I slutet av 1830-talet gav *Aftonbladet* spridning åt ett rykte att Jean Bernadotte var av judisk härkomst, när man den 13 augusti 1838 rapporterade att den judiska nationen i Stockholm beslutat att man i sin synagoga vid Tyska brunnsplan i Gamla stan skulle låta uppställa två byster för att ”föreviga minnet av sina gynnare och beskyddare”; den ena bysten skulle vara av statssekreterare Carl David Skogman (1786-1856), den andra var ej namngiven men skulle vara ”ägnad åt någon, såsom det förmodades, av israeliternas egen extraktion”. Denna person antogs vara stamfader Bernadotte.

”Jag är förödmjukad vid tanken att en dylik lymmel utövar inflytande på Sveriges och mitt öde.”

”Han har således medfört mycket bestämda depescher?” sa Suremain.

”Ingenting!” protesterade kungen. ”Ett pass, ett porträtt och därmed har han förvridit huvudet på allesammans! Engeström har varit hos mig och pratat en hel hop saker, det ena löjligare än det andra. För tusan! Om kejsaren vill, att jag tar en fransk general, kan han väl uttala det hellre än att låta mig gissa det. Har ni inte sagt, att han inte tålde Bernadotte?”

”Ja, sire. Detta var så bekant, att man vid mitt besök i Paris förliden vinter, rådde mig att besöka honom så lite som möjligt.”

Senare under samtalet diskuterades emellertid det faktum, att det kraftiga momentum som Bernadottes kandidatur nu hade, skulle innebära svårigheter för kungen och regeringen att lansera ett annat alternativ, särskilt som de två danska förslagen tycktes avskrivna. Suremain liknade den allmänna euforin i Örebro som Fournier åstadkommit vid ”en *hänförelse* varav jag ej skulle tro ett nordiskt folk mäktigt”. Suremain ogillade Bernadotte personligen och misstrodde skarpt Fourniers illusionsnummer, men varnade ändå kungen för att hans enskilda motstånd, mot väggen av en samlad riksdagsopinion, kunde innebära en påkostande strid och ett besvärligt nederlag för kungens eget anseende.

”Det är ej längre abstrakt fråga om det bästa möjliga val, det är fråga om det omständigheterna kanske tvinga en att göra.”

Vad Suremain menade var att den irrationella masspsykos som Fournier skickligt åstadkommit i Örebro var ohejdbar. Det fanns tyvärr ingen rim och reson, ingen besinning, ingen objektivitet, ingen logik och ingen moral i detta tronföljarval längre. All saklighet, all meritokrati, allt förnuft i detta ”svenska folkets fria val”, som Jean Bernadotte själv skulle referera till händelsen vid tusentals tillfällen under resten av sitt liv, var satta ur spel. Kungen var nu *tvungen* att böja sig för den nästan kusliga masspsykosens effekter, annars skulle han förlora mot denna uppiskade, frenetiska opinion. Det fanns sålunda bara en utväg. Kungen måste vika sig och acceptera viljan hos den *hänryckta* massan av riksdagsmän på Örebros gator och torg, värdshus, krogar och salonger. När de skildes åt sade Carl XIII, med stark känsla:

”Jag fruktar verkligen att jag måste tömma den bittra kalken och föreslå Bernadotte. Endast Gud vet hur allt det kommer sluta.”

I statsrådet samma dag räknade utrikesminister Engeström återigen upp alla de utställda mutorna och pushade för den avgörande betydelse som dessa mutor borde ha. Statsrådet beslöt senare på förmiddagen att återremittera tronföljarfrågan till det hemliga utskottet, där Engeströms ämbetsberättelse – en direkt uppmaning att låta sig påverkas av Jean Bernadottes mutor – även bifogades.

Ungefär vid samma tidpunkt, samma måndagsmorgon bara 48 timmar efter sitt första möte med Engeström, ansåg kampanjledaren Fournier själv att saken i princip var klar. På två dygn hade mästernedragaren styrt om hela valet! Hela det otyglade vidunder han skapat var nu självgående. Vad han mer såg till att göra, var emellertid att bearbeta media. Han såg till att det i lokalpressen, *Örebro tidning*, talades till förmån för uppdragsgivaren Jean, samtidigt som pamfletter eldade på stämningen med propaganda om dennes krigsbedrifter m m.⁴⁶²

Nyheten om Bernadottes mycket omtalade ”anbud” eller s k ”förmåner” – mutorna – spreds sig även snabbt utanför Örebro. Över 150 km därifrån fågelvägen hade nyheten redan nått

⁴⁶² En artikelserie med titeln *Strödda anteckningar hörande till prinsens av Pontecorvo (marskalken Bernadotte) historia* löpte i Örebro tidning under första halvan av augusti månad. Denna artikelserie inleddes långt innan vare sig Fournier eller Grevesmöhlen anlät till Örebro. Upphovsmannen är sannolikt Wetterstedt. Artikelserien lovprisade Bernadotte och hans bedrifter, refererade till honom som ”vår hjälte” och sökte hela tiden med kraftuttryck lyfta fransosen till skyarna. Artikelserien löpte i Örebro tidning den 2, 4, 7, 9, 11 och 14 augusti 1810.

Uppsala. Genom löjtnant Mörners försorg infördes en artikel i *Upsala Dagblad* som helt dominerades av en uppräknings av mutorna som Bernadotte genom Fournier erbjudit. Mörner lät även docenten Afzelius⁴⁶³ trycka upp ett flygblad i stor upplaga som budades i ilfart till Örebro och annorstädes. Huvuddelen av detta flygblad innehöll en uppräknings av Bernadottes mutor, jämte kommentaren att Napoleon nu måste anses tydligen ha utvisat att Bernadotte var hans favorit.

Den **14 augusti** överlämnades tronföljarärendet till hemliga utskottet tillsammans med Engeströms promemoria om Bernadottes "anbud". Utskottet underrättades däremot *ej* om att dessa mutor endast framförts muntligen, eller att Fournier helt saknade fullmakter och kreditiv. Däremot skrev utrikesminister Engeström separat till utskottets ordförande Wrede att allt talade för att Fournier reste med franska regeringens kändedom och medgivande, och radade upp indicierna som "bevisade" detta. Utrikesministern sökte direkt påverka utskottsbehandlingen av ärendet. Hemliga utskottet sammanträdde samma kväll klockan 18 men utan att nå fram till beslut.

Historikern docent Sigfrid Andgren⁴⁶⁴ kommenterar i sin avhandling att den svenska regimen i detta skede demonstrerade "famlande osäkerhet" och lät sig "handlöst drivas hit och dit av strömmen". Rykten, gissningar och mutor låg till grund för ett av deras livs största beslut. Samma dag som Engeström pitchade Jean Bernadottes mutor för utskottet som behandlade frågan, gjorde den danske ambassadören Dernath, som fortfarande befann sig i Örebro, följande koncisa iakttagelse i ett brev:

"Svenska ministrarna är *karaktärssvaga*."

Detta torde vara tidsepokens understatement.

Onsdagen den **15 augusti** publicerades en anonym insändare på förstasidan i *Örebro tidning* som började med att avfärda Fredrik Christians och Fredrik VIs kandidaturer med olika argument, bara för att sedan ägna resten av texten åt att framhäva Jean Bernadottes fördelar, vinklat och förljuget. Där framhölls hur nära Bernadotte och Napoleon stod varandra samt givetvis, som ett *huvudargument*, Bernadottes mutor där "en betydlig summa kunde av prinsens erkänt stora förmögenhet insättas i svenska banken". Läsarna informerades vidare om att Jean Bernadotte var en "hjälte", "segervinnare", "statsman", "skyddsängel", "människovän" samt, intressant nog, "utan all egennytta" och "måttlig i sitt levnadssätt utan allt överflöd och fåfång prakt". Det påstods även att Bernadotte var "ej katolik utan protestant", och insändaren avrundade med:

"Att snart kunna lära sig det svenska språket är, med hans kunskaper, ganska lätt."

Insändaren, som var anonym, hade troligen Wetterstedt som upphovsman.

Samma onsdag började utrikesministern bli otålig. Engeström skrev ytterligare ett enskilt brev till Wrede för att skynda på processen i hemliga utskottet, där han hänvisade till ett tidigare okänt brev från Signeul som påstod att Bernadotte var Napoleons favorit. Även detta brev från generalkonsuln i Paris saknade underskrift och även datum – hoppsan så det kan slumpa sig på diplomatnivå – helt enkelt därför att innehållet i den korrupte Signeuls alster även denna gång var påhittat, lögn, nonsens; snarast kriminellt. Och detta visste Signeul om. Men för åsnan Engeström togs detta som ytterligare "bevis" på Napoleons vilja. Utskottet träffades klockan 18 men utan att kunna fatta beslut i frågan.

Några var dock ännu inte helt övertygade utan sökte ytterligare bekräftelse på Napoleons ståndpunkt. Från dag till dag inväntade man diplomatposten från den svenska beskickningschefen i Paris, Lagerbielke, som man hoppades skulle styrka vad Engeström påstod. Ambassadör Lagerbielke var överordnad sändebudet Signeul; Lagerbielke borde väl därför känna de verkliga förhållandena bäst? Men Lagerbielkes dagliga depescher som avsänts från Paris i

⁴⁶³ Anders Eric Afzelius (1779-1850), svensk jurist och karikatyrtecknare

⁴⁶⁴ Sigfrid Fredrik Andgren (1892-1978), svensk historiker och skolman

slutet av juli – normala postgången tog drygt två veckor mellan de två orterna – innehöll absolut ingenting som omnämnde Fourniers uppdrag eller bekräftade något officiellt franskt stöd för Bernadottes kandidatur.

Vi förflyttar oss nu ett ögonblick till Paris. Samma onsdag ägde nämligen en besynnerlig scen rum där. Napoleon, född i lejonets tecken, fyllde 41 och stod värd för en stor födelsedagsfest på palatset Tuilerierna⁴⁶⁵. En oerhörd mängd fint folk hade kommit, upplädda och upprymda. Imperiets högre ämbetsmän, marskalkar och senatorer sträckte på sig i sina galauniformer och med bröstet betäckta av ordnar som talade om vilka vinnare de var, och många unga vackra kvinnor var överhöljda med blommor och diamanter. Längst fram i den stora balsalen fanns kejsaren och hans familj. Jean Bernadotte var närvarande på festen, och eftersom han inte kände till hur det gått för Fournier i Sverige och huruvida valbedrägeriet ännu var i hamn, försummade han inga chanser att ställa sig in hos svenska regimens främste representant i Paris, ambassadör Lagerbielke, som också var där.

Bernadotte sökte upp Lagerbielke i vimlet och nalkades honom med allra största teatraliska hövlighet. Han drog Lagerbielke något avsides och höll för Lagerbielke en lång monolog, för att ambassadören skulle ”lära känna” honom. Jean inledde monologen med en kort resumé av sin egen fantastiska karriär där han framhöll sina egna ädla personliga karaktärsdrag och ideal. Hela hans liv hade, enligt honom själv, ”inte ett enda drag av äregirighet eller fåfänga”. Därefter lät han dock förstå att han ändå var väldigt intresserad av att bli svensk tronföljare, och menade att det handlade om ”mod” att ta sig an en sådan utmaning. Jean talade vidlyftigt och pompöst, och fortsatte sin monolog med att utställa en rad löften om vilken *värdegrund* hans tjänsteutövning skulle baseras på, inklusive respekt för svenska nationen, rättskaffenhet, meritokrati och att vara ett föredöme i krig. När han var klar försvann han lika plötsligt in i folkvimlet igen, vilket Lagerbielke tyckte var lika bra eftersom han inte visste vad han skulle svara på denna extremnarcissistiska pitch mitt under festen.

Åter till Örebro.

Natten mot den **16 augusti** hade man dechiffrerat den senaste depeschen från Lagerbielke, som anlänt med kurir kvällen innan. Denna skrivelse redogjorde för ett möte Lagerbielke haft med den franske utrikesministern i slutet av juli, där denne bekräftat att Napoleon *ej* ville blanda sig i det svenska tronföljarvalet. Napoleon hade därför med starkt missnöje återkallat det franska sändebudet i Stockholm, Désaugiers⁴⁶⁶, för att denne uttalat sig i tronföljdsfrågan till förmån för den danske kungen Fredrik VI, vilket varit tvärt emot den franska regeringens instruktioner. Napoleons policy var därmed tydlig: absolut inget franskt ställningstagande i valet av svensk tronföljare. Men, meandrade Lagerbielke fundersamt i sitt brev, hade Napoleon verkligen återkallat sin chargé d'affaires från Stockholm för att denne alls uttalat sig i frågan, eller för att han uttalat sig specifikt för en *dansk* kandidat?

Engeström och Wetterstedt snappade genast upp denna ambiguitet. Givetvis var det så! Allting blev med ens glasklart! Trots att Napoleon föreskrivit en strikt och absolut icke-inblandning i den svenska tronföljarfrågan, så hade han ändå med återkallandet av sitt danskvänliga sändebud skickat en hemlig men uttrycklig signal till Sverige att han *ej* ville se en *dansk* tronföljare! Nu var det klart – Napoleon ville givetvis ha Bernadotte! Lagerbielkes depesch vantolkades till det allra yttersta av Engeström och Wetterstedt för att påverka hemliga utskottets beredning av frågan.⁴⁶⁷

⁴⁶⁵ *Palais des Tuileries* var ett kungligt och kejsarligt palats i centrala Paris som låg på högra sidan av Seine, väster om Louvren. Efter en stor eldsvåda revs palatset 1883.

⁴⁶⁶ Auguste Félix Désaugiers (1770-1836), fransk diplomat

⁴⁶⁷ Enligt Schinkel-Bergman var det ingen mindre än Bernadotte som vid ett möte med Napoleon i slutet av juli varskott kejsaren att Frankrikes chargé d'affaires i Stockholm ”högt tillkännager att ers majestät föredrar kungen av Danmark” som svensk tronföljare. Detta kan tolkas som att Bernadotte, när han meddelade denna nyhet för Napoleon, *medvetet*

Deras direkta inblandning gav det önskade resultatet i riksdagsutskottet. Vid hemliga utskottets sammanträde klockan 18 beslöt man med röstsiffrorna 10-2 att förorda valet av Jean Bernadotte. Samma utskott som någon vecka tidigare strängt förkastat hans kandidatur, hade nu en stor majoritet som entusiastiskt tillstyrkte honom som tronföljare. I utskottets motivering som överlämnades till regeringen fredagen den **17 augusti** hette det bl a att det var en "bestämmd och aktiv önskan" från Napoleon att Bernadotte valdes, och även om det svårligen lät sig formuleras på pränt, var det i praktiken så att Bernadottes mutor också vägde mycket tungt. De två ledamöter som nyktert reserverade sig mot utskottsförslaget var domprost Sven Wijkman och borgmästare Per Eric Hallqvist⁴⁶⁸. Dessa hänvisade till Fourniers "besynnerligheter" och obesvarade frågor kring mutorna som just erbjudits av Jean Bernadotte, samt att man inte alls kunde veta vad Napoleon egentligen ville. En helt korrekt och självklar analys alltså, oavhängig det absurda flockbeteende som rådde i Örebro. Men Wijkman och Hallqvist var i minoritet.

Militärofficeren och riksdagsledamoten Gustaf Löwenhielm gjorde följande iakttagelse i ett privat brev denna fredag, när valet de facto avgjorts i hemliga utskottet:

"Man kan med sanning säga att den bernadotteska dynastin verkligen sätts på svenska tronen genom upphovsmännen till den 20 juni."

D v s det var samma nyckelspelare, inklusive bl a Wetterstedt och Grevesmöhlen, som varit pådrivande inför uppviglingen mot och lynchningen av Axel von Fersen – en händelse som blev det skrämokott som tystade Vasaättens försvarare – som nu i Örebro, jämte Fournier förstås, manipulerade fram valet av Jean Bernadotte till tronföljare.

Lördagen den **18 augusti** publicerades i Örebro tidning ett anonymt "svar" på den anonyma insändaren tre dagar tidigare. Författaren instämde i vad som tidigare sagts, men var angelägen att nu tillägga att Jean Bernadotte var "mänsklighetens hjälte" och "en hjälte med överlägsna egenskaper". Bara så att ingen missade detta. Troligen var uphovsmannen till denna insändare densamma som tidigare.

Samma lördag föreslog regeringskanseljen, med kung Carl XIII som nominell chef, Jean Bernadotte till ny svensk tronföljare i en proposition till riksdagen. Propositionen var komponerad av Wetterstedt. Han skickade en kopia till sin blivande svåger Otto Mörner i Uppsala i ett privat brev jämte kommentaren att han "sökt göra propositionen så *rörande* jag kunnat", alltså känslomässigt laddad. Inte saklig, sansad och stramt statsmannamässig, utan emotionellt förförisk.

Wetterstedt skrev att valet av Jean var *folkets vilja*, som "högt yttrat sig" för honom. Hittepå alltså. Wetterstedt evangeliserade vidare om Jeans "lysande krigsbragder", "utmärkta egenskaper som statsman" och hans "mildhet och redlighet". Wetterstedt framhävde även Jeans "nitälskan för frihet och mänsklighet" vilket skulle vara till gagn för svenskarnas "välfärd, rättigheter och lagar". Ytterligare ett argument som Wetterstedt anförde var att Jean redan hade en son, så att när man nu valde honom till tronföljare – utan att vederbörande själv presenterat sig, utan att veta Napoleons vilja, utan något skrivet avtal om alla pengar som Sverige muntligen utlovats – så var man fast med Bernadottedynastin för alltid. Hurra.

Wetterstedt avslutade propositionen med några lidelsefulla strofer som närmast kan betecknas som en egenförfattad bön:

"I det mörker, som höljer fosterjordens kommande öden, är det blott övertygelsens enskilda kraft, som bör leda den välsinnade medborgaren. --- Må ett skyndsamt och enigt val öka Kungl

överdrev sättet och kraften i Désaugiers eventuella yttranden i frågan. Baktanken med detta torde i så fall ha varit att *framkalla en motreaktion från Napoleon mot Désaugiers*, med den kalkylerade följdverkningen att Désaugiers skulle desavoueras eller offentligen dementeras, och att detta skulle tolkas av betraktare i Stockholm på exakt det sätt såsom faktiskt skedde och gynna honom själv. Läsaren noterar att det alltså rörde sig om ett kalkylerande psykologiskt schackspel med flera drags framåtblick.

⁴⁶⁸ Per Eric Hallqvist (1752-1826), svensk ämbetsman

Maj:ts förbindelser emot sitt folk och tillvinna det en fördubblad rätt till främmande makters aktning.”

Propositionen fungerade som Wetterstedt avsett – den väckte stor yra i alla stånden. In i det sista fortsatte många anonyma propagandaskrifter att recitera lögnerna som Fournier planterat, och måndagen den **20 augusti** spreds exempelvis flygbladet *Samtal emellan tvenne patrioter* som var fyllt med svulstigt pladder om Bernadottes utomordentliga meriter, påståendet att detta var Napoleons bergfast utkorade frälsare för Sverige, och att Bernadotte var mycket rik och beredd att göra stora finansiella uppoffringar för Sverige.

Tronföljarvalet var i praktiken *nästan* redan avgjort, *men delar av bondeståndet tvekade ännu*. En av de som ej ännu omvänts var den redlige Johan Longberg⁴⁶⁹, 29 år ung, som hade stort inflytande i böndernas riksdagsgrupp. Efter ett bondemöte hos Longberg bestämdes att söka klarhet hos Adlersparre om fakta och sakförhållanden. Adlersparre pushade då kraftigt argumentet att Jean Bernadottes mutor, eller ”erbjudanden av fördelar” som det kallades, inte kunde avvisas. Adlersparres levererade även slagord om Bernadottes brinnande iver för medborgerliga rättigheter, m m. Detta fick Longberg och de sista tvekarna i böndernas riksdagsgrupp att ansluta sig till mängden.

Men senare samma måndag ville några kvarvarande Bernadotteskeptiker i adels riksdagsgrupp samtala med bondeståndet för att möjligen bilda en oppositionsallians inför omröstningen. Dessa begav sig till bondeståndets möteslokal, men fann då denna tom på folk. Grevesmöhlen hade nämligen fått nys om planen, och *lurat bort* bondeledamöterna från denna möteslokal just vid den aktuella tidpunkten!

Klockan 19 på måndagskvällen hölls ett möte mellan talmännen, sekreterare och andra representanter för alla fyra riksdagsgrupperna. Syftet med mötet var att gå igenom hur det s k ”fria och demokratiska valet” följande dag skulle gå tillväga för att det redan förutbestämda resultatet inte skulle på något sätt riskeras. Bl a bestämdes, att om propositionen i något stånd skulle gå till slutet votering, skulle alla röster på prins Gustav som tronföljare *automatiskt underkännas*.

Lite senare på kvällen kallades bondeståndets sekreterare Ödmann upp till utrikesminister Engeström. Wetterstedt var också närvarande. Man ville försäkra sig, en allra sista gång, att inget oförutsett skulle inträffa vid böndernas omröstning dagen därpå. Man var nämligen, in i det sista, ytterst vaksam på vad som ägde rum i det Vasadynastitrogna bondeståndet.

Efter att de via Ödmann betryggat sig om att tisdagen skulle bli lugn, tog Wetterstedt fram en samling planscher och visade upp. Dessa var karikatyrer av Gustaf IV Adolf, tecknad i olika situationer som grovt förlöjligade hans vurm för Finland, hans principfasthet, hans kristna tro, o s v. Den genuint *elake* Wetterstedt – denna jävla vessla i den svenska historien – förevisade affischerna, hånade och myste. Detta är den sista för eftervärlden dokumenterade händelsen i Örebro sent den aftonen innan valet av Bernadotte skulle äga rum: *Wetterstedts förnedring* av den redan bedragne, störtade, landsförvisade och beskyllde exkungen, *med rå, djävulsk skadeglädje*. Det var en redan slagen människa som Wetterstedt – som varit Gustaf IV Adolfs kabinettssekreterare och hade exkungen att tacka för sin egen karriär! – fortsatte att slå och sparka. Detta uppträdande kunde den vidrige Wetterstedt nu addera till meritlistan som redan inkluderade delaktighet i anstiftan av den Fersenska lynchningen. Wetterstedt hade ett starkt egenintresse att genom fortsatt intensiv propaganda svartmåla Vasafamiljen för att rättfärdiga statskupperna 1809 och allt som därefter skett. Större exempel på avskyvärd uselhet än den wetterstedtska torde vara svårfunnet i sannfärdig svensk historieskrivning.⁴⁷⁰

⁴⁶⁹ Johan Peter Olsson Longberg (1781-1839), svensk bonde, gästgivare och politiker

⁴⁷⁰ Jmfr kap 22 avsn 17; kap 24 avsn 9

Omröstningarna ägde rum tisdagen den **21 augusti**. Bondeståndet var först ut. Tre av bondeståndets riksdagsledamöter – Eric Andersson, Eric Nilsson⁴⁷¹ och Erik Pehrsson⁴⁷² – konfererade dock enskilt med sekreteraren Ödmann om att få framlägga ett memorial inför omröstningen *till förmån för prins Gustav*. Ledaren för dessa, Andersson, var samme man av integritet som i det längsta vägrat lämna sitt bifall till suspenderingen av Vasaätten.⁴⁷³ Ödmann avstyrkte emellertid nu detta memorial på valdagen, då han ansåg att detta ”vore opolitiskt och numera utan ändamål”. Mötet kvällen innan hos Engeström hade möjligen fått Ödmann att inse det gagnlösa i allt motstånd, eller risken för repressalier.

Det sägs även i källmaterialet, att det inom bondeståndet inletts ett ymnigt dryckeslag redan *innan* omröstningarna på tisdagen – allting sponsrat av osynlig hand – för att mjuka upp de sista tvivlarna och kunna fullborda ”den goda saken”, som det kallades.

Därpå följde allting den uppgjorda planen. Jean Bernadotte klubbades igenom som svensk tronföljare i alla fyra riksdagsstånden utan invändningar men däremot med livliga bifallsrop. Det hela gick mycket snabbt och det var tydligen svårt med begreppen på sina håll, alla förstod inte ens att Bernadotte även gick under artistnamnet ”fursten av Pontecorvo”. Hans Järta skildrar stämningen i Örebro som ”en entusiasm som gränsade till svärmeri”. Jean Bernadotte valdes enhälligt till svensk kronprins och tronföljare ”under stormande *hänförelse*” som professor Höjer korrekt beskriver det i sin biografi. Nyckelordet är *hänförelse*, en term som förekommer på otaliga ställen i samtida skildringar. Och allting hade haft sitt ursprung i ”Carl Otto Mörnerns bekanta manipulationer”, som professor Waller formulerar det i sin avhandling.

De svenska riksdagsledamöternas naivitet och tröghet inför Fourniers framfusiga försäljning av sin begagnade bil har skarpt förlöjligats i utländsk historieskrivning, med rätta. De få självtänkande svenska riksdagsledamöter som möjligen hade personliga reservationer inför denna extrema och besinningslösa masspsykos, förhöll sig passiva. Kung Carl XIII och drottning Charlotta, som i stundens allvar under den gångna veckan plötsligt gripits av bråddjupet i att Vasatronen nu plötsligt höll på att kantra bort till en faktiskt helt okänd utlänning, hade legat till sängs i flera dagar, sjuka, svaga, magrade, överrumplade.

Att bedragarduon Bernadotte-Fournier lyckades med sitt nummer, berodde enligt en del historiker på pinsam *svensk naivitet* – återigen, detta så starkt utpräglade och tidlösa nationella särdrag – och slapphet att ifrågasätta och undersöka de verkliga förhållandena. Lägg därtill svenskars svaghet och barnsliga pietet för allt utländskt, samt en stor nostalgisk dyrkan av forna svenska kungahjältar och den oreflekterande inbillningen att man nu funnit en ny. De som impulsivt sålde ut den svenska tronföljden på detta oseriösa sätt *lät sig* styras av rusiga känlostämningar snarare än väl överlagt förstånd. I sammanhanget kan även understrykas, återigen, att flera av upphovsmännen till Fersenska lynchningen var samma personer som nu låtit team Bernadotte-Fournier kidnappa Örebroriksdagen.

Men stöten var fullbordad. *Mission accomplie*. Samtida korrespondens belägger att Fourniers ankomst, hans påstående att han reste på franska regeringens uppdrag samt de mutor från Jean som han presenterade, varit *alldeles avgörande* för valutgången.

Omedelbart efter att valet avgjorts lämnade Fournier rappt scenen. Han hade ombesörjt ett *bedrägeri* av historiska proportioner. Carl XIII:s adjutant Suremain, en av de lättträknade kritiskt observanta betraktarna vid denna riksdag, kallar Fournier för ”trollkurir” – *courier magique* – och skriver i sina memoarer att ”få politiska taskspelarkonster har utförts med samma skicklighet”. Sémonville kallar Fourniers uppdrag för en ”intrig” med oädla handgrepp. Armfelt konstaterar att ”förtjusning och entusiasm” härskade under tronföljarvalet som genomfördes på

⁴⁷¹ Eric Nilsson (1766-1835), svensk politiker

⁴⁷² Erik Pehrsson (1767-1842), svensk politiker

⁴⁷³ Se kap 2 avsn 5; kap 3 avsn 16; kap 4 avsn 3 (17 april 1812)

det mest löjliga sätt, ”mer passande för Molières⁴⁷⁴ penna än för Grotii⁴⁷⁵ annaler”, d v s oseriöst och farsartat snarare än sakligt, principenligt, etiskt och statsmannamässigt. Den disputerade Uppsalaakademikern Atterbom⁴⁷⁶ kallar resultatet för ”skymfligt”. Professor Sam Clason skriver att ”mer slumpvis har väl aldrig förfogats över en krona”.

Fournier satte ihop ett kort privat brev till Jean om valutgången som han skickade med en separat expresskurir. I brevet kallar sig Fournier för sin uppdragsgivares ”lydige tjänare”, och tillägger med emfas att ”det är mycket viktigt att jag har äran att träffa er *innan* ert kungliga höghet skriver eller svarar någonting”. Viktigt alltså att synkronisera återgivandet av vad som sagts och gjorts, att synka deras kommande undanflykter och förnekelser av mutorna.

Det dammade bakom åkvagnen när valagenten Fournier snabbt skyndade iväg söderut mot Paris samma dag, bara timmar efter riksdagens beslut, utan att lämna ett spår efter sig.

Vips så var han borta.

Houdini var försvunnen.

Tomt.

Det enda som fanns kvar i Örebro var tandpetarfodralet, plus den lilla teknikaliteten att han styrkt om Sveriges tronföljd till en fransos som ingen vid riksdagen *egentligen* visste särskilt mycket om.

I själva verket var det ju så, att valet av Jean Bernadotte till svensk tronföljare hade kommit till stånd *mot* snarare än *med* Napoleons innersta vilja. Den samtida minnestecknaren Johan Fredrik af Lundblad⁴⁷⁷ kommenterar i sina memoarer, att hade man känt till i Örebro att Jean Bernadotte *ej* var omtyckt av Napoleon, så ”hade han ej fått någon enda röst”. Fourniers uppdrag i samråd med Jean, menar samme uppgiftslämnare, ”gick ut på att *inbilla* svenska folket och dess regering att sådana kejsarliga önskningar existerade, utan att tillika blottställa sina yttranden på ett sätt, att de kom för kejsarens öron”.

Napoleon själv hade dock anat oråd redan när han fått reda på att Fournier plötsligt avrest från Paris i slutet av juli, och befarat att Fournier kunde missbruka Frankrikes namn. Kejsaren hade då befallt sin utrikesminister att inför den svenska regeringen förneka⁴⁷⁸ Fournier. Franske utrikesministern gjorde så med kraft och underkände alla Fourniers föranstaltanden i Frankrikes namn, och tillade att den franska regeringen ”skulle icke i något fall *nedlåtit sig* att ta en *sådan* individ till organ för sina avsikter”, med syftning på Bernadotte. Men detta meddelande nådde den svenska regeringen när det redan var för sent. Och just på själva valdagen – precis när Fournier stormade iväg från brottsplats Örebro – anlände en depesch från Paris där ambassadör Lagerbielke förklarade att den franska regeringen *ej* hade utsänt någon till Örebro med befogenhet att uppträda i offentliga franska ärenden... Hoppsan.

Det är ironiskt att Sverige, både av respekt för och i fruktan av Napoleon, valde en av Napoleons bittraste rivaler som mutade och bluffade till sig denna valseger, och som skulle bli en bidragande orsak till Napoleons fall.

Riksdagsledamöternas rus av succé och alkohol fortsatte hela dagen och långt in på natten. Det dracks ymnigt överallt, hela Örebro blev till en spritdimmig fylleskiva. Prästerna, som haft svårt att acceptera den katolske fransosen, söp värst. Sveriges ärkebiskop Lindblom⁴⁷⁹

⁴⁷⁴ Jean-Baptiste ”Molière” Poquelin (1622-1673), fransk dramatiker, poet och skådespelare känd för sina komedier, gäckspel och farsor

⁴⁷⁵ Hugo Grotius (1583-1645), nederländsk jurist, historiker och filosof inom folkrätt och rättsfilosofi, ”folkrättens fader” som formulerade grundläggande moraliska och rättsvetenskapliga principer

⁴⁷⁶ Per Daniel Amadeus Atterbom (1790-1855), svensk författare, filosof och estetiker

⁴⁷⁷ Johan Fredrik af Lundblad (1791-1854), svensk ämbetsman och historisk författare

⁴⁷⁸ förneka = officiellt förbjuda, underkänna eller dementera någons behörighet att agera ombud för exempelvis en regering

⁴⁷⁹ Jacob Axelsson Lindblom (1746-1819), svensk ärkebiskop och professor

utbringade t o m en skål till "den nye frälsaren" och sågs efter midnatt gråsigt aspackad vingla fram nerför Örebros huvudgata, upprätthållen av två präster och i sällskap av en flock ämbetsbröder. Enligt vittnesuppgifter från andra sammanhang var det inte första gången som ärkebiskop Lindblom blev full när det vankades vin; Lindblom tycks ha haft något slags latent alkoholproblem.

Så vilken betydelse hade Jeans mutor för utgången av tronföljarvalet? T o m den hänfödda samtiden insåg, att dessa mutor inte kunde *officiellt* anföras som ett huvudargument för valet av honom. I sin privata korrespondens till Adlersparre bekänner emellertid kung Carl XIII att just Bernadottes mutor *förmått honom att ändra åsikt*. Utrikesminister Engeström erkänner mutornas centrala betydelse i en kommentar som råkade komma med i statsrådsprotokollet dagen innan regeringspropositionen; dessa utfästelser "uti svenska finansernas nuvarande belägenhet synas mig vara *av största betydelse*, ehuru jag icke gärna inför allmänheten kunde göra denna bekännelse". Mutorna hade alltså direkt påverkat hans egen verksamhet och beslut, men detta var alltför genant att medge offentligt. Även i hemliga utskottets protokoll tas mutorna upp på flera ställen. Den elake vinthunden Mannerheim fällde efter Fourniers ankomst kommentaren att den påverkan som Bernadottes mutor skulle ha på tronföljarvalet var att likställa med att "sälja fäderneslandet". Och visst var det så.

Man kohandlade bort den svenska kungalängden.

Sverige prostituerade sig.

En utländsk rapportör till den brittiska regeringen kommenterade att "svenskarna blev alla *bedragna* av dessa vackra löften".

I regeringens, utskottets och riksdagsgruppernas protokoll visste man dock att *försöka* tassa varsamt och i möjligaste mån undvika den finkänsliga frågan om mutor – för vem vill väl i ett historiskt perspektiv riskera att framstå som karaktärlös och korruperad? – men andra samtida källor är i detta avseende uppriktigare och går mer rakt på sak. I ett privat brev kort efter Fourniers ankomst till Örebro skrev Hans Järta "i största förtroende" till en vän om Jean Bernadottes specifika mutor, med tillägget att dessa var av stor betydelse även om de inte, moraliskt sett, *borde* fått avgöra valet. Ungefär samtidigt skrev riksdagsledamoten Gustaf Löwenhielm, efter att ha räknat upp mutorna, att "*detta* har gjort slag i saken". En annan närvarande person under riksdagen, kanslisten Gustaf Rolén⁴⁸⁰, skriver att mutorna ledde till ett allmänt omkast till Bernadottes förmån som i princip säkrat valsegern. Och bondeståndets sekreterare Ödmann skriver ironiskt i sin dagbok att "*huvudskälen* till valet" utelämnades i Wetterstedts poetiska proposition, d v s mutorna, då dessa "fick ej omtalas, såsom under värdigheten att påräknas, vid ett sådant val". Utrikesminister Engeström befarade att den allmänna kännedomen om mutorna skulle "kompromettera fäderneslandet". Ödmann hade även några dagar tidigare själv deltagit i ett slutet möte med de ledande aktörerna och marionettspelarna i Örebro, där mutorna intagit en framskjuten plats. Professor Jörgen Weibull⁴⁸¹ fastslår i sin doktorsavhandling 1957 att mutorna haft en "avgörande roll" för valet av Jean Bernadotte.

Mutor var och är mutor. Att förringa, förmildra eller förljuva begreppet *mutor* i detta fallet genom att omskriva det som "anbud", "förslag" eller valfri annan eufemism⁴⁸², eller helt enkelt förtiga det, är både löjligt och oseriöst. Saker ska kallas vid deras rätta namn. Faktum är att Jean Bernadotte år 1810 mutade till sig den svenska tronföljden, punkt. Detta faktum är orubbligt.

⁴⁸⁰ Gustaf Erik Rolén (1792-1811), svensk statstjänsteman

⁴⁸¹ Hans Jörgen Weibull (1924-1998), svensk historiker och politiker

⁴⁸² eufemism = uttrycksätt som använder förskönande, beslöjande eller förmildrande omskrivningar för ting eller begrepp vilkas egentliga, sannfärdiga benämning skulle för någon eller några personer upplevas som förgärligt, obehagligt, penibelt eller misspydande

Och även samtiden ansåg mutor för ett oetiskt korruptionsmedel och mycket komprometterande för alla parter, inte minst när det gällde statsangelägenheter. Professor Weibull, t ex, fastslår att ”redan de medverkande vid valet i Örebro var *medvetna* därom”. Man kan ej i efterhand, idag 2020, ursäktas eller bagatellisera vad som skedde i Örebro 1810. Det var inte bara ett bluffspel utan *en skymf mot Sverige utan dess like*, där största skulden givetvis faller på stamfader Bernadotte själv.

Kanske har den respekterade professorn Oscar Alin⁴⁸³ sammanfattat det bäst, då han i sin ingående studie om tronföljarvalet publicerad 1899 deklarerar att Bernadottes mutor ”snarare bör verka *frånstötande* än tilltalande på sinnen, som ägde *tillbörlig känsla för svenska kronans värdighet*”. Ord och inga visor från professor Alin.⁴⁸⁴

Avslutningsvis, vad hände med tandpetarfodralet, själva symbolen för hela den bernadotteska bluffen? Denna personhygientingest som blivit sinnebilden för Jeans uppdrag åt Fournier att säga och lova vad som än krävdes för att säkra den svenska tronföljden, men utan att stå till svars för någonting, inte förmedla en enda skriven rad på papper? Tandpetarfodralet sägs några år senare ha kommit på avvägar och påträffats hos en i källmaterialet anonymiserad kvinna i en lägenhet i Klarakvarteren på Norrmalm i Stockholm – eventuellt Mariana Koskull⁴⁸⁵ – men ska så småningom ha återbördats till slottet. Idag förvaras det undangömt av Husgerådskammaren på Stockholms slott, men borde, anser författaren, istället visas upp i en glasmonter på ett stort museum. Detta tandpetarfodral är Sveriges historias största lurendrejerisouvenir. Författaren har bett Husgerådskammaren att få beskåda objektet enskilt men har, efter två års betänketid å Husgerådskammarens sida, förnekats detta med motiveringen att föremålet är ”inte tillgängligt för allmänheten”. Där ser man. Men blev föremålet inte formellt svenska statens egendom genom Fourniers dokumenterade överlämnande till utrikesministern 1810? Förvisso är den ganska dunkla offentlig-privata blandekonomin satt i system i slottsborgen i Gamla stan, men rätt ska väl vara rätt, dvs att tandpetarfodralet alldeles tydligt tillhör svenska staten – så varför då vara, efter två års betänketid, så ängslig inför att låta en svensk medborgare få se det?

Kapitel 2 avsnitt 22

GRÄNSLÖS KÄRLEK TILL CHEFEN

Det som kanske mest bevisar vilken avgörande betydelse som Jean Bernadottes mutor hade för valutgången, var att depeschen som den allra första officiella svenska kuriren förde med sig när han den **21 augusti 1810** på kvällen lämnade Örebro mot Paris, innehöll ett memorandum till Bernadotte där man direkt refererade till de utlovade ”ekonomiska förmånerna” och anmodade Bernadotte att nu uppfylla dessa! Så skedde aldrig – mutorna var bara en bluff, precis som allt annat. När han vid ett senare tillfälle konfronterades med det specifika innehållet av dessa

⁴⁸³ Oscar Josef Alin (1846-1900), svensk historiker och statsvetare

⁴⁸⁴ I kontrast till författarens redogörelse om upprinnelsen och genomförandet av tronföljarvalet i Örebro 1810 – baserad på akademiska avhandlingar, forskaressäer, diverse utredningar av historiker i olika länder, memoarlitteratur, privat brevkorrespondens mellan huvudpersonerna, mm – står följande kategoriska konstaterande av historikern Dick Walther Harrison (1966-) i samband med ett hyllningsseminarium tillägnat just Jean Bernadotte som arrangerades på slottet den 25 januari 2013: ”Bernadotte hade inte ärvt tronen utan valts till den på *meriter* – både i kraft av militäriska dylika och i kraft av administrativa. Valet av Karl XIV Johan till svensk kung är ett *klockrent exempel på meritokrati*.” Bernadottefamiljens medlemmar i åhörarskaran måtte ha lyssnat andäktigt och förnjött till denna auktoritativa expertis. Jmfr Epilog avsn 6.

⁴⁸⁵ Henrietta Mariana ”Marianne” Charlotta Koskull (1785-1841), svensk hovfröken

mutor, så spelade Jean själv ner betydelsen av dessa, sade att svenska regeringen inte borde fästa uppmärksamheten på sådana småsaker, och använde istället det mjukare ordet "förslag". Han *bekräftade dock det konkreta innehållet* punkt för punkt av vad han via sin publicist Fournier erbjudit för tronföljden. Men som sagt, löftena var luft – att stå fast vid rundliga utfästelser hade aldrig riktigt varit Jeans grej.

Den **29 augusti** mottog Gustaf IV Adolf beskedet att Jean Bernadotte valts till svensk tronföljare. Han befann sig då i Leipzig. Nyheten gjorde honom fly förbannad. Han ansåg att valet var vanhedrande för det svenska namnet.

Den **31 augusti**, innan valutgången blivit känd i Frankrike, skrev Lagerbielke, som just fått reda på de enorma ekonomiska utfästelser som gjorts av Bernadottes ombud i Örebro, i ett brev till den svenska regeringen vad han kunnat utröna om Bernadottes *verkliga* årsinkomst och tillgångar. Det torde redan här ha framgått att utfästelserna vid Örebroriksdagen var fullständigt löjligt orealistiska.

Den **3 september** på förmiddagen nåddes det bernadotteska hemmet i Paris av nyheten om valutgången, genom egna informationskanaler. De förbisprungna officiella svenska kurirerna nådde fram först senare. Men när Jean erhöll informationen blev han, istället för att yttra någon glädje, nedstämd och tankfull. Samma dag hade nämligen i fransk press⁴⁸⁶ publicerats en översättning av den artikel i *Upsala Dagblad* som den unge Otto Mörner lyckats införa, som berättade om Fourniers marknadsföring i Örebro inklusive detaljer om mutorna. Det var ju just det som juristsonen Bernadotte till varje pris velat undvika – att över huvud taget lämna några *skriftliga* spår av sitt trick. *Muntliga* utfästelser är lättare att förneka, bortförklara, i efterhand förvränga eller helt enkelt låta glömma. *Skriftlig* dokumentation har större motståndskraft mot historierevisionism och efterhandskonstruktioner. Och detta bekymrade Jean. Nu var dessa "anbud" styrkta inte bara genom otaliga propagandabladd, kampanjmeddelanden och cirkulär bland riksdagsledamöterna i Örebro, utan snart stod de att läsa över hela Europa. Artikelns förbittrade den angenäma känsla Jean borde haft vid mottagandet av nyheten. Han blev retlig och lynnig, och vid en middagsmåltid med gäster samma dag var hans vanliga sociala utstrålning och charm fullständigt borta. Jean hade bett Désirée att inte nämna något om tronföljarvalet för gästerna.

Medan man inom det svenska politiska etablissemangen egentligen var grundlurade vad gällde valet av Jean Bernadotte, då man trodde att detta nu innebar ett *närmande* till det napoleonska Frankrike som man så solblint svärmade för jämte ett återtagande av Finland från Ryssland, fanns andra som gjorde en skarp analys. Det danska sändebudet i Stockholm, Dernath, skrev till sin regering kort efter valet att det faktiskt var *Norge* som nu omedelbart skulle råka i fara. Och faktum var att Bernadotte själv, kort efter att ha mottagit beskedet om valutgången, tillkallat sig den hemliga ryska agenten Tjernysjev i Paris och bett honom underrätta sin chef tsar Alexanders att Sverige skulle bli en god granne, och önskade framgent träffa Tjernysjev i Stockholm för överläggningar.⁴⁸⁷ Svenska riksdagsmän levde i tron att de just valt någon som skulle ha ryggrad att *konfrontera* den förhatliga ärkefienden Ryssland, men vad de fått var istället någon som, såsom en av sina allra första åtgärder, inledde egenmäktiga hemliga konspirationer med Ryssland.

En som dock fortfarande förmådde bedöma det europeiska maktspelet med klockren skärpa var den avsatte Gustaf IV Adolf. Onsdagen den **5 september** fräste han att Sverige, efter valet av Bernadotte, nu lika gärna kunde förvandlas till en rysk provins.

⁴⁸⁶ Uppgiften kommer från Schinkel-Bergman; författaren har gått igenom *Gazette de France*, *Gazette nationale ou le Moniteur universel* samt *Journal de l'Empire* för den aktuella tiden men ej i dessa dagstidningar lyckats finna översättningen av Mörners artikel.

⁴⁸⁷ Jmfr kap 3 avsn 1

Efter att ha träffat Fredrika och de två äldsta barnen i Altenburg strax söder om Leipzig för att besluta om framtiden, lämnade han efter ett häftigt gräl med Fredrika sin familj, för att aldrig mer återse henne. Budet från Örebro några dagar tidigare och oenigheten med Fredrika om deras liv tillsammans blev en definitiv vändpunkt för Gustaf IV Adolf personligen. Han förstod att sonen prins Gustav nu var mer utstött och utestängd från sina legitima rättigheter än någonsin, samtidigt som han egentligen innerst inne älskade sin hustru så gränslöst och innerligt, men inte ansåg sig få den förståelse och intima närhet han var i behov av från hennes sida. Så han valde i detta ögonblick att klippa alla band – till Sverige, till sin familj, till allt. Lämna sitt tidigare liv bakom sig, och försöka finna ett nytt. Mycket tidigt på onsdagsmorgonen⁴⁸⁸ tillkallade han sig stallmästare Axel Ekstedt⁴⁸⁹, som erhöll 95 Louis-d'or guldmynt⁴⁹⁰ för att klara sin hemresa till Sverige tillsammans med annan personal, och sade:

”Jag ämnar resa bort.”

”Vart då?” frågade Ekstedt.

På denna fråga svarade han ej. Och detta utelämnade svar kanske säger mer än någonting, om vad som nu skulle följa i mer än 26 års tid. Gustaf IV Adolf lämnade Altenburg och påbörjade en irrfärd runt om i Europa, geografiskt och själsligt, sökandes efter förklaring och meningsfullhet i den värld som för honom tedde sig alltmer sviklig, flyktig, fal och outgrundlig. Han bar flera konflikter inombords och fann aldrig åter i livet något som kändes som ett hem. En samtida iakttagare har beskrivit honom efter detta vägsål i livet som en ”fredlös vagabond”. Han gav sig ensam iväg ut på en ändlös resa i en värld inför vilken han i många fall blott kände främlingskap och desillusion. Och den nya svenska tronföljden tedde sig för honom bara som en potemkinkuliss⁴⁹¹.

Gustaf IV Adolfs första anhalt på denna livslånga odysseé var det ensliga monumentet *Schwedenstein*⁴⁹² nära Lützen, rest på en historisk plats mitt i Europa till erinran av en av hans egna förfäders anseende och ståndaktighet. Gustaf IV Adolf själv hade 1803 låtit plantera sju pyramidpopplar⁴⁹³ kring monumentet för att försköna platsen, bevärdiga inramningen av minnesstenen. Han stod och betraktade äreminnet ensam i månskenet, och greps av en djup melankoli, och föll i gråt.

Den **6 september** hade de svenska regimsändebuden Mörner⁴⁹⁴ och Rosen⁴⁹⁵ audiens hos Napoleon på dennes palats Saint-Cloud. Napoleon hade passivt tillåtit sin ovän Jean Bernadotte uppträda som svensk tronföljarkandidat *med baktanken att han skulle misslyckas*. Men nu var det för sent och kejsaren fick stå sitt kast. Napoleon hade haft alla möjligheter i världen att påverka valet och tillfrågats om sina preferenser vid många tillfällen. Men på en ovilja att öppet styra det svenska tronföljarvalet hade han försummat sin möjlighet att med större säkerhet påverka utgången. När valet väl officiellt var ett faktum kunde han inte tillintetgöra detta, utan var tvungen att bifalla det. Men inombords var han vred, inte minst på det Bernadotte-Fournierska bedrägeriet som genererat valresultatet, och han misstrodde Bernadotte från djupet

⁴⁸⁸ Källorna går isär om till vilken dag som detta definitiva uppbrott skedde. Exempelvis både Schinkel del 5 s 336 f och Lindeberg (1921) s 99 anger **onsdag 5 september**, Trolle s 68 anger **torsdag 6 september** och Carlsson (1946) s 230 anger **fredag 7 september**.

⁴⁸⁹ Axel Abraham af Ekstedt (1766-1834), svensk militärofficer

⁴⁹⁰ 95 louisdoror år 1810 motsvaras år 2020 av ca 110 000 kr (KPI), 345 000 kr (guldprisindex) alt 4,0 mkr (arbetarlöneindex). Denna beräkning grundar sig på antagandet att 1 louisdor motsvarar 20 franska francs. Enbart guldinnehållet i 95 louisdoror motsvarar dock 2020 ett marknadsvärde av ca 370 000 kr.

⁴⁹¹ potemkinkuliss = bedräglig skönmålning som är avsedd att dölja en bedräglig verklighet därbakom; vackra och förskönande illusionsskapande fonder och inramningar som kamouflerar den fula och ynkliga realiteten

⁴⁹² Nuvarande adress Gustav-Adolf-Strasse 42 i Lützen

⁴⁹³ *Populus nigra Italica*; även kallad italiensk pelarpoppel

⁴⁹⁴ Gustav Fredrik Mörner af Morlanda (1768-1841), svensk militärofficer och hovman

⁴⁹⁵ Robert Magnus von Rosen (1762-1825), svensk militärofficer

av sin själ. Napoleon betraktade Jean Bernadotte som genuint opålitlig, och anade att valet av honom skulle bereda honom konflikter och bryderier i framtiden. Nu, i sista stunden, tvekade Napoleon huruvida han skulle tillåta sin marskalk att mottaga valet eller inte.

Mörner och Rosen överlämnade ett officiellt brev från Carl XIII om valutgången med anhållan om Napoleons godkännande. Napoleons brevvar var känslolöst och andefattigt:

”Jag var föga beredd på denna underrättelse”, skrev Napoleon, då ju Carl XIII tidigare meddelat honom att Fredrik Christian skulle väljas. Men sedan förklarade Napoleon att han egentligen såg utkorandet av Bernadotte som ”ett bevis på aktning *åt mitt folk och min krigshär*”. Napoleon ville därmed markera att Bernadotte ingalunda kunde valts blott på egna kvalifikationer, utan att detta istället måste ses som ett tecken på riksdagens respekt för Frankrike och Napoleon själv. Och det hade han ju i och för sig rätt i. Därefter uttryckte han kallsinnigt och med visst förakt:

”Jag *bemyndigar* fursten av Pontecorvo att emottaga den tron, till vilken ers majestät och svenskarnas gemensamma önskan kallat honom.”

Korthugget, avskalat och apatiskt, samt en markering av deras inbördes förhållande där Bernadotte var hans subordinerade. Inte ett enda ord som uttryckte vänskap och välvilja, inte en antydning till aktning och beröm, inga gratulationer, inte en tillstymmelse till förståelse för valet av Jean Bernadotte som person till denna position. Det fanns en cynism och köld i Napoleons brev som *borde* öppnat ögonen på många i Stockholm, inte minst genom det aningen nedlåtande ordvalet ”bemyndigar”. I själva verket var kejsaren, enligt historikern Girod de l’Ain, rasande. I ett brev till Désirée samma dag trollar Napoleon bokstavligen helt bort hennes make, och skriver istället om ”den höga ställning till vilken *han* kallats” med hänsyftning på *hennes son*, Oscar! Och vid ett senare samtal med den österrikiske utrikesministern Metternich⁴⁹⁶ försökte Napoleon se ljust på Bernadottes befordran:

”För övrigt är jag *förtjust att bli av med honom*, och jag begär inget bättre, än att *se honom avlägsnad från Frankrike*.”

En annan anekdot som berättas från dessa dagar i början av september, kort efter att Napoleon mottagit beskedet om valet av Bernadotte, var när ambassadör Lagerbielke oväntat inbjöds av marskalk Duroc⁴⁹⁷ till en informell lunch om just tronföljarvalet. Men mitt under deras samtal så dök Napoleon upp, som av en händelse, åtföljd av ett par adjutanter. Han var klädd i sin vanliga överrock, och gick rakt på sak.

”Och det var väl, min baron, att träffa er i detta viktiga ögonblick, då valet av er kronprins fallit på en av mina marskalkar. Men varför då inte falla på dem, som är arméns *verkliga* notabiliteter – på Eugène, på Masséna⁴⁹⁸? Den senare hade kunnat medföra betydliga summor till ert fattiga land.”

Napoleon anförde sedan att kanske den danske kungen Fredrik VI skulle varit den allra lämpligaste kandidaten. Lagerbielke invände då underdånigt:

”Men sire, det gamla hatet mellan de två nationerna gjorde en sådan förening högst svår, kanske omöjlig?”

”Bah! Om jag befallt det!”

”Visserligen, om ers majestäts önskan hade varit högtidligen uttalad, så hade förmodligen den gjort stor effekt i nationen, men...”

⁴⁹⁶ Klemens Wenzel Nepomuk Lothar von Metternich (1773-1859), tysk-österrikisk statsman

⁴⁹⁷ Gérard Christophe Michel Duroc (1772-1813), fransk militärofficer

⁴⁹⁸ André (Andrea) Masséna (1758-1817), italiensk-fransk militärofficer

”Men vet ni då ej att just den man ni valt, är mig den *minst* angenäme, den *minst* berömde av mina marskalkar, den *minst* värdige en tron, och som vid mer än ett tillfälle ådragit mig min nåd och endast har att tacka släktskapen med min bror för sin *tillvaro!*”⁴⁹⁹

Napoleon vidrörde här den allra känsligaste aspekten av tronföljarvalet – vad ville egentligen världens mäktigaste man? Istället för att klart deklarerat sin mening *före* valet, förvisso med viss risk för att irritera Ryssland, så hade Napoleon chansat på att Bernadotte skulle förlora valet oavsett, och räknat med på att svenskarna till slut skulle välja en kandidat som han ändå kunde acceptera. Nu blev det inte så – det hade blivit just den person som han misstrodde allra mest, som han *hatade* – och detta stressade honom oerhört.

Lagerbielke försökte fromt och fjäskigt förklara att valet av Jean Bernadotte egentligen inte hade något med Jean som person att göra, utan att det skulle ses som en hyllning åt kejsar Napoleon:

”Sire, det är icke de bedrifter som fursten av Pontecorvo kunnat utföra – och som svenska folket och dess riksdagsombud knappast känner till – vilka inverkat på hans oväntade val. Det är svenska folkets beundran för *ers majestäts* bragder; det är den ära som omger *ers majestäts* namn, som gjort att de valt en av de härförare som står närmast i arméerna i värdighet till *ers majestät*. Då de tog en kejsardömetts marskalk, så var det en hyllning *endast åt kejsaren själv.*”

Napoleon förblev dock gravt missnöjd, trumpen, frustrerad. Samtalets fortsättning vittnar om att han redan var hämndlysten och ville markera rangförhållandet gentemot Sveriges tronföljare.

Tillbaka till Jean själv.

Dagarna efter att han mottagit det officiella erbjudandet ansåg Jean sig tvungen att fortsätta *spela* fundersam och vankelmodig. Han höll sina kort tätt mot kroppen för att inte visa den lättnad och upprymdhet han faktiskt kände över att ha detta karriärsteg inom räckhåll. Han låtsades ge vika ”blott med tanke på min son”. Denna yttre oberördhet var psykologiskt nödvändig för att lyckas vinna Napoleons samtycke. Hade Bernadotte visat triumf och förtjusning kunde detta avslöja honom, och provocerat chefen att hålla honom kvar i Frankrike.

Den **7 september** bad Bernadotte skriftligen sin chef om tillåtelse att emottaga det svenska kronprinserbjudandet. Brevet var underdånigt skrivet och i det så bedyrade han patetiskt sin eviga tacksamhet och beundran för och lojalitet till Napoleon:

”Ingen tid och inget avstånd kommer vara i stånd att ur min själ utplåna varken minnet av *ers majestäts* godhet eller de livliga känslor jag hyser för *ers majestäts* höga person. --- Ehuru avlägsnad från *ers majestät*, hoppas jag dock alltid, att genom mina önskningar och tankar vara *ers majestäts* person nära, och kunna bidra till framgången av de stora planer, *ers majestät* fattat för Europas lycka.”

Han lade fram sin skriftliga anhållan i samband med en audiens hos chefen samma dag. Jeans uppträdande beskrevs som ängsligt, krypande och melodramatiskt tillgjort. Matchen var ju ännu inte avgjord. Han *behövde* Napoleons samtycke och underskrift, hela hans framtid hängde på det, och hela hans beteende avslöjade denna oro.

Den **10 september** svarade Napoleon i ett enskilt meddelande med blott två meningar, och återigen relativt torrt och oengagerat. Napoleon lär ha övervägt att förbjuda Bernadotte att mottaga det svenska erbjudandet, men gav sitt bifall. Kejsarens likgiltiga ”lyckönskning” samt hans förhoppning att Bernadotte skulle förbli i en beroendeställning till honom, inte minst av privatekonomiska skäl, gjorde att han ändå lät saken ha sin gång.

Den **15 september** meddelade Napoleon att 1 miljon francs skulle överlämnas till Bernadotte innan avresan som ersättning för franska statens inlösen av en del av de ”förläningar” som Bernadotte erhållit som marskalk, d v s franska arméns konfiskerade egendomar utomlands,

⁴⁹⁹ Jmfr kap 2 avsn 16

d v s stöldgods i form av dyra gods och fastigheter i erövrade provinser som rutinmässigt och godtyckligt delades ut som prestationsbonusar till högre officerare.⁵⁰⁰

Den **23 september** ägde en parmiddag rum mellan makarna Bonaparte och makarna Bernadotte på slottet Tuilerierna. Författaren har ej lyckats finna en tillförlitlig redogörelse av denna afton, men stämningen lär ha varit någorlunda ansträngd.

Den **24 september** hade Jean sin enskilda avskedsaudiens hos chefen. Han bad om den formella dokumentation som han tidigare utlovats, som juridiskt friställde honom från den franska myndighetens tjänst och plikter. Napoleon invände emellertid nu att Jean samtidigt borde teckna en motförbindelse att aldrig bära vapen mot Frankrike. Han svarade att detta inte var möjligt, eftersom den svenska valakten förbjöd honom att ingå i någon slags vasallförbindelse med främmande makt. Han bibehöll dock sin mask in i det sista, och bedyrade att Napoleon utan någon förbindelse kunde vara absolut förvissad om hans obrottsliga tacksamhet, tillgivenhet och vördnad. Underdånighet och pokeransikte rakt igenom. Detta var sista gången de såg varandra.⁵⁰¹

Efter att Bernadotte lämnat rummet uttalade Napoleon i en utländsk ministers närvaro prognosen att den gamle svurne vänsterrepublikanens tid som framtida svensk monark kunde bli vinglig, med tillägget:

”Men svenskarna är ju vana med galna kungar så han bör passa dem.”

Innan Jean lämnade Paris hann han även med en del privata bestyr. Trots flera veckors självförnedrande fjäsk för sin chef, så var den som Jean beundrade allra mest sig själv. Som general och marskalk hade han tidigare låtit den store italienska mästaren Ceracchi⁵⁰² göra två porträttbyster av sig i gips, och han hade låtit måla sitt porträtt i olja på duk av storheter som bl a Guérin⁵⁰³, Ledru, Kinsoen⁵⁰⁴, Lose⁵⁰⁵ och Ramberg⁵⁰⁶. Nu i september beställde han nya verk av en av de allra främsta, François Gérard⁵⁰⁷, som fick dels måla Jean i svensk uniform, dels Désirée. Vad han betalade för sitt eget porträtt är okänt; tavlan med hustruns motiv kostade 8000 francs⁵⁰⁸.

Den **26 september**, som händelsevis råkade vara gubben Carl XIII:s födelsedag, godkändes den nya successionsordningen av riksdagen i Örebro. Urkunden förklarade att ”sedan den högborne fursten, Svea rikets utkorade kronprins, hans kungliga höghet Carl August utan manliga bröstarringar avlidit” så hade man nu ”utkorat den högborne furste, prins Johan Baptist Julius av

⁵⁰⁰ Att i historieskrivningen kalla dessa ”förlänningar” för annat än stöldgods är löjligt. Dessa egendomar hade beslagtogs genom militärt våld eller hot om militärt våld av en utländsk makt, där lokala administrationer ersatts med Napoleons egna marionetter som guvernörer eller motsvarande. De s k ”förlänningarna” frånrycktes de besegrade innehavarna ”med ett penndrag”, enligt historikern Girod de l’Ain, som påpekar att detta förfarande ”var på sätt och vis en upprepning av forntidens barbarplundringar, men nu legaliserade av skaparen av Code civil”, det franska rättssystemet.

⁵⁰¹ Stamfaderns eget memoarliknande historieberättande på 1820-talet om sitt fantastiska liv, dikterad för en åhörare i sin sängkammare på Stockholms slott, som utmynnade i Schinkel-Bergmans verk, påstår att Napoleon här i slutscenen med fokuserad blick och sammanbiten stämma ska ha sagt: ”Res då och må våra öden gå i fullbordan!” Det finns dock bara en källa till detta dramaturgiskt fängslande citat, nämligen Jean själv, och t o m den bernadotteska husbiografen professor Höjer tillstår att en sådan kommentar vare sig passar in i det politiska skedet eller själva situationen. Höjer avfärdar detta som ett påhitt som ”tillhör de utsmyckningar varmed Carl Johan och hans omgivning prydde béarnaisarens levnadssaga”.

⁵⁰² Giuseppe Ceracchi (1751-1801), italiensk skulptör

⁵⁰³ Jean-Baptiste Paulin Guérin (1783-1855), fransk konstnär

⁵⁰⁴ François-Joseph Kinsoen (1770-1839), flamländsk konstnär

⁵⁰⁵ Johann Jacob de Lose (1755-1813), tysk konstnär

⁵⁰⁶ Johann Heinrich Ramberg (1763-1840), tysk konstnär

⁵⁰⁷ François Pascal Simon Gérard (1770-1837), fransk konstnär

⁵⁰⁸ 8000 franska francs år 1810 motsvaras år 2020 av ca 450 000 kr (KPI), 1,5 mkr (guldprisindex) alt 17 mkr (arbetarlöneindex)

Ponte-Corvo, till Svea rikets kronprins”. Från en personlighet till en diametralt annorlunda. Med ett outtömligt intrigspel under vägen.

Den **28 september** lämnade Jean Bernadotte Paris med ett mindre följe av personal. Désirée och Oscar stannade kvar i Frankrike tills vidare.

Kapitel 2 avsnitt 23

EN PIGA ATT ÄLSKA

1810 hade varit ett bra skördeår, det hade varit mycket att stå i på gårdarna. I veckor hade karlarna slagit rågen med sina liar på fälten med svettiga ryggar under tunna linskjortor, efterföljda av räfserskor i skört och sjalar om huvudet. Höstvetet hade såtts, ängar hade röjts och dikats, några getter hade slaktats. Småland var deras hem, deras värld, deras liv.

Drängen Nils och pigan Ingeborg bodde på olika håll men delade miljoner andra fattiga drängars och pigors torftiga och anspråkslösa liv och leverne, där det ändlösa kroppsarbetet och knoget blott gav så mycket att det räckte till det enkla livets nödvändigaste. Kanske hade de första gången setts på någon marknad eller något slättergille i bygden, träffats på någon skördefest, kanske kommit närmare varandra på någon lördagsdans bort i landsvägskröken. För de två unga hade funnit varandra, på något sätt, av någon outgrundlig slump.

Nils var slitstark och tålig som en ox men hade alltid funnit det svårt att sätta ord på sina innersta känslor, oftast tröt orden. Han var inte särskilt dansant utan snarare förlägen, klumpig och bortkommen bland tjejer, lite reserverad i sitt sätt, men några supar tillsammans med drängarna bakom buskaget av enar och hassel när solen sänkte sig hade kanske fått hans nerver att ge efter. Brännvinet hade gjutit kurage nog i honom att tala med Ingeborg från Locknevi, att våga komma henne nära. Hennes kjol svängde medan Lill-Axel med sin dragharmonika satt på en grind och spelade i den ljumma aftonen. De rörde sig med musiken. Ropen och skratten från ungdomarna vid vägknuten ljöd över den småländska nejden tills stjärnorna beströdde himlavalvet ovanför dem. Doft av klöver och blom från hässjor och nyslagna vallar fyllde sommarnatten. Ett par gånger hade Nils och Ingeborg vaknat tillsammans på någon höskulle i trakten några ängar och gärdesgårdar bort, med förmiddagssolen stickande i ögonen, och uppspelta och skrattande fått väldigt bråttom hem åt sitt håll och på snudd blivit sena för söndagsgudstjänsten.

Ingeborg hade en fin hy, klara ögon, ljust hår oftast uppsatt i en knut under sjalen, och en välskapt kropp. Hon arbetade hårt och plikttroget utan att säga mycket men kunde tala för sig, stå på sig om så fordrades. Men när hon stannade upp och mötte honom med blicken, log utan att säga något, som om de hade en hemlighet tillsammans, var det som om hans ordnade värld välte, som om hon var allt som spelade någon roll. Han åtrådde henne, han behövde henne.

Han måste fråga henne. Han måste, om han bara vågade.

De hade hamnat ensamma en gång, avsides. Nils hade tagit allt mod tills sig som han någonsin kunde ansamla, vacklat med blicken, rodnat och känt hjärtat slå, bulta som stångjärnshammaren vid kvarnen vid forsen, innan han till slut stammat fram:

”Jo... ja tänkte bara, att ja skulle fråge dej Ingeborg... Att ja skulle fråge dej om du vill ha mej. För om du vill ha mej så vill ja ha dej.”

Sekunderna som följde hade känts som en evighet. Hennes blå ögon log.

”Ja, Nils. Vill du ha mej så vill ja ha dej.”

En sten hade fallit från hans hjärta, ett enormt ok lyfts av hans skuldror. Han var lättad, befriad. Ett rus for genom hela kroppen och han log uppspelt tillbaka.

”Då kan vi gifte oss! När du vill, Ingeborg.”

Den **11 oktober 1810**, ett par veckor efter Mickelsmäss, flyttade Nils från Tälleryd i Vena till byn Släta i Frödinge socken strax öster om Vimmerby, där Ingeborg bodde med sina föräldrar. Han hade sålt ett par slitna verktyg som var hans egna, och en lie han ärvt av sin far. Den var gammal och välanvänd men den höll länge än. Han hade letat igenom vartenda skrymsle och träspringa i drängstugan efter penningar han tjänat och sparat och gömt, och funnit några riksdaler och en handfull skillingmynt. För sin samlade förmögenhet gav han henne i trolovningsgåvor en psalmbok inbunden i svart sammet, en slät förlovningsring av silver, ett vackert snidat litet träskrin som han funnit på Vimmerby marknad med varsamt inristade mönster och målat med rosor och bladrankor, och en näsduk med breda spetsar som han köpt av en gårdfarihandlare från Västergötland.

Kapitel 2 avsnitt 24

HÄNFÖRELSE

Pengar! Pengar! Närmast obegränsat med pengar! Som skulle komma *Sverige* till del!

Detta hade varit ett av Jean Bernadottes främsta försäljningsargument via sitt ombud Fournier under bedrägeririksdagen i Örebro 1810, mutorna, och genast efter valet spreds över hela riket det ryktet att den nye kronprinsen skulle vara ofantligt rik, mångmiljonär – summor som skulle komma Sverige och svenskarna till godo!

Men i verkligheten existerade inte någon märkvärdig förmögenhet alls. Nettoavkastningen från Bernadottes lantegendomar som han erhållit av franska staten – d v s den franska imperiearméns stöldgods från olika platser i Europa, illegalt konfiskerade fastigheter – hade uppgått till ca 130 000 francs⁵⁰⁹ per år. Dessa intäkter hade ej räckt till för att täcka kostnaderna för hans och Désirées dyra levnadsvanor som de lagt sig an med. För att spara pengar hade marskalk Bernadotte därför låtit eftersätta underhållet av byggnader på sina godsinnehav, samtidigt som han krävt sträng punktlighet med arrendatorernas inbetalningar av hyran. Men trots dessa kortsiktiga kassaflödesåtgärder och trots de grova mutorna han själv inhöstat i sin ämbetsutövning under olika tidigare skeden i karriären, främst i nordvästra Tyskland,⁵¹⁰ så räckte pengarna ej. Sedan 1808 hade Jean Bernadotte vid flera tillfällen varit tvungen att *ta lån* för sin blotta försörjning.

Inför avresan till Sverige hade Bernadotte visserligen fått en miljon francs av chefen för inlösen av del av de stulna godsens, men trots detta var han tvungen att ta ytterligare lån strax före avfärden norrut på mastiga belopp, sammanlagt 550 000 francs⁵¹¹ enligt historikern Torvald Höjer. Enligt en annan källa kan det totala lånebeloppet ha uppgått till det dubbla, ca 1,1 miljoner francs⁵¹². Bernadotte försökte även sälja sin bostad på Rue d'Anjou i centrala Paris och sitt lantställe strax utanför staden för att få loss kontanter.

Professor Höjer har konstaterat just vid detta tidsskede i Bernadottesagan att "hans egna tillgångar hade *aldrig varit särskilt betydande* för en man i hans ställning", och att han därför "för överflyttningen till Sverige *nödgats skuldsätta sig för enorma summor*". En annan forskare har nått samma slutsats, att då Bernadotte valdes till tronföljare "ägde han *inte* någon betydligare

⁵⁰⁹ 130 000 franska francs år 1810 motsvaras år 2020 av ca 7,3 mkr (KPI), 23,6 mkr (guldprisindex) alt 270 mkr (arbetarlöneindex)

⁵¹⁰ Se kap 2 avsn 21

⁵¹¹ 550 000 franska francs år 1810 motsvaras år 2020 av ca 31 mkr (KPI), 100 mkr (guldprisindex) alt 1,2 miljarder kr (arbetarlöneindex)

⁵¹² 1,1 miljoner franska francs år 1810 motsvaras år 2020 av ca 62 mkr (KPI), 200 mkr (guldprisindex) alt 2,3 miljarder kr (arbetarlöneindex)

enskild förmögenhet". Istället för att föra med sig rikedomar till Sverige, som de *hänförda* riksdagsledamöterna itutats i Örebro och som avgjort valet, kom stamfader Bernadotte snarare kraftigt skuldyngd.⁵¹³

Så vad skulle han då med alla pengarna till, särskilt då ju han skulle få ett rekordhög kronprinsapanage på 66 666 riksdaler⁵¹⁴ per år av svenska staten? Uppfylla sina vallöften?

Knappast. Den nya externrekryterade kronprinsen var *grandios* i sitt blotta väsen, och även om han alls inte hade någon enskild förmögenhet så var det ändå viktigt för honom att *ge sken* av att han var tät som en regnrock. *Demonstrerad* rikedom skulle ingjuta allmän respekt, samla goodwillpoäng, vinna strategiska anhängare och bygga upp ett förtroendekapital hos folket. Vid ankomsten till Sverige förekommer många historier om hur den ovanliga frikostighet som Jean Bernadotte uppvisade, som medförde stora utlägg, bidrog till att stegra allmänhetens förtjusning och vinna dess ynnest. En källa visar att han hade förbrukat hela sitt apanage och mer därtill redan under den första månaden i Sverige! Dessutom var stamfaderns inställning sådan, att för att inrikespolitiskt befästa sin nyvunna maktställning och vinna kontroll över den svenska statsapparaten, dess nyckelspelare och den allmänna opinionen så fordrades just pengar. Statsråd, ämbetsmän, tongivande riksdagsmän, journalister och skriftställare, egna agenter och redskap o s v skulle stämmas välvilliga genom enskilda arvoden, diskretionära bonusar, ekonomisk uppmuntran... Alltså *mutor* på rak svenska. Och för fransosens stora ambitioner krävdes stora summor. Mer om detta senare i vår berättelse.

I skarp kontrast till den tillgjorda, krypande, patetiska inställsamhet som Bernadotte visat Napoleon från efter mötet i juni med Otto Mörner och i tre månaders tid ända till avskedsaudiensen, hade han knappt hunnit över gränsen till tysk mark förrän han fällde uttalanden som grovt tadelade sin f d chef, skymfade honom, samtidigt som han skröt övermodigt om sin egen förträfflighet. Jean förkättrade Napoleon som person, hans despotism och förtryck. Äntligen fri från sin förhatlige chef lät Bernadotte sina oerhört hatiska, uppdämda innersta tankar komma ut på ett så bittert, svart och obehärskat sätt att hans omgivning åhörde detta med förvåning. Yttrandena kom så småningom även till Napoleons kännedom.

Resesällskapet mot norr var inte uppseendeväckande stort, men bagaget var omfattande med flera bräddfyllda packvagnar. En privatperson i Schleswig i sydvästra Danmark kommenterade hånfullt Jean och hans resesällskap som "denna zigenare-truppens antåg". Under sin färd genom Danmark i mitten av oktober mottogs dock Bernadotte officiellt överallt med illuminationer, salut och parader. Dignitärer i varje stad tävlade om att få uppvakta och hylla honom. Den **16 oktober 1810** landsteg han i Korsør på västra Själland, den **17 oktober** övernattade han i Roskilde och torsdagen den **18 oktober** bjöds han in av Fredrik VI till Frederiksbergs slott⁵¹⁵, danska hovets sommarresidens. Här tillbringade Jean hela torsdagseftermiddagen i trevligaste samkväm med den danske kungen och hans familj, och det uppfördes en konsert, bjöds på galamiddag och festades på kvällen till fransosens ära. Fredrik VI överhopade Bernadotte med godhet och aktningbetygelser utan att visa någon bitterhet över sin egen förlust i tronföljarvalet. Mellan dem sades ha rätt den största förtrolighet, och kung Fredrik VI tillhandahöll hästspann och vagnar med eskort, pager och lakejer, en egen hedersvakt, eget kök och källare åt Bernadotte, och lät kanoner saluera fransosen. Kronprinsen bar elefantorden, som han erhållit ett par år tidigare av samme monark. Bernadotte charmade och lovordade varmt sin värd, hans familj och Danmark som nation och granne till Sverige.⁵¹⁶

⁵¹³ Jmf t ex kap 22 avsn 9 och 11

⁵¹⁴ 66 666 riksdaler banco år 1810 motsvaras år 2020 av ca 11,5 mkr (KPI), 37 mkr (guldprisindex) alt 490 mkr (arbetarlöneindex)

⁵¹⁵ Frederiksbergs slott är beläget knappt 3 km väster om centrala Köpenhamn

⁵¹⁶ Den 19 oktober 1810 innehöll *Danske Statstidende* en längre artikel om samvaron mellan kung Fredrik VI och kronprins Jean på Frederiksbergs slott föregående dag, med följande kommentar: "Den *otvungna förtrolighet*, som härskade i de

Den **19 oktober** nådde Jean Bernadotte på sin resa Helsingör, sista anhalten innan Sverige. Där mötte han ärkebiskop Lindblom, som skulle förrätta konverteringen av Bernadottes tro, ett villkor enligt svensk lag. Religion var en mycket stor sak för de allra flesta människor i Sverige och Europa vid denna tid, och som tidigare nämnts i vår berättelse var konverteringen ett beslut som drottning Kristina introspektivt begrundat i över ett decennium. Ärkebiskop Lindblom hade i Helsingör därför berett sig på att inleda sin session med Bernadotte med en kort försynt genomgång om de väsentliga skillnaderna mellan katolicismen och protestantismen, samt ödmjukt och intimt resonera tillsammans med Bernadotte om han i sin själ var villig att ta detta viktiga steg. Hela beslutet att ändra sin trosuppfattning skulle få en högtidlig, värdig och betydelsefull inramning. *Var tanken.*

Men! Knappt hade Jean anlänt till Helsingör och fått syn på ärkebiskopen i folkmängden som välkomnade honom, innan han med charm och ett bländande leende omfamnade honom, fattade honom i vänstra handen och förde honom, utan att stanna, in i det innerst belägna rummet i konsult Glørfeldts⁵¹⁷ hus,⁵¹⁸ byggnaden där konverteringen skulle ske. Ärkebiskop Lindblom leddes med, förundrad och mållös. I det avsides rummet, långt från sorlet utanför, stod de två herrarna när Bernadotte inledde en utläggning om hur saligt övertygad han egentligen alltid varit om den evangelisk-lutherska lärans sanningar kontra katolicismen.⁵¹⁹ Bernadotte höll sedan en lång privat föreläsning för ärkebiskopen om protestantismen som religion, och gick sedan över till att avhandla protestantismen ur ett politiskt perspektiv med spretiga utvinkningar, långsökta anekdoter och hemmasnickrad filosofi, ovidkommande stickspår och perifera sidoresonemang, allt impromptu. Bernadotte påstod t o m att han själv försökt göra lutheranismen till statsreligion i Frankrike! Den mångordiga monologen fortsatte med en utläggning av alla världens religioner sen tidernas begynnelse. Lindblom lyssnade artigt utan att säga något. När det kom till religion visste Jean tydligen bäst, och han verkade angelägen att demonstrera denna expertis. För den svenske ärkebiskopen, som dessutom varit skytteansk professor vid Uppsala universitet samt docent i latinsk vältalighet. Man kan undra vad Lindblom egentligen tänkte om denna bernadotteska revy. Esaias Tegnér⁵²⁰, som givetvis fick höra talas om den bisarra händelsen, skrev i ett brev till sin svärfar att Jean "pratade dem öronen fulla av teologi".

Senare vid den formella konverteringsriten, som Jean bestämde skulle hållas klockan 18, höll han ånyo ett yvigt tal till de församlade. Lindblom stod där i stor biskopsskrud och en mängd svenskar var närvarande.⁵²¹ Bernadottes tal under denna ceremoni, som har beskrivits som "mästrande", mynnade ut i att nu var det dags att uppgradera hans katolska religion till något

samtal som ägde rum mellan hans majestät kungen och hans kungliga höghet prinsen av Pontecorvo, och som dels vittnade om den *vänskap*, som redan i flera år bestått mellan dessa höga personer, dels ock starkt allas glada förhoppning om det *goda samförstånd som för framtiden kommer att äga rum mellan de bägge grannmakerna*, gjorde denna hovfest till en av de mest utmärkta." Jmfr t ex kap 17 avsn 9 (Jeans befallning till budbäraren Hedemann) samt kap 20 avsn 3.

⁵¹⁷ Isac Glørfeldt (1779-1842), svensk konsul och postkommissionär

⁵¹⁸ Nuvarande adress Stengade 84

⁵¹⁹ Bernadotte påstod ibland att han hade delvis kalvinistiska rötter, men historikern Girod de l'Ain menar att dessa åberopanden var "förmodligen *uppfunna* på grund av situationens krav", d v s lögner. En annan källa, Alexis Henri Charles Clérel de Tocqueville (1805-1859), skriver att Bernadotte gillade att "filosofera", och vid en stor middag i Lübeck 1807 utlade han sig om Guds existens, som han deklarerade att han inte trodde på. Lilly Ester Sofia Lindwall (1888-1974) skriver i sin biografi över Désirée att hon var "tämligen religiöst likgiltig" och maken Jean likaså, vilket deras borgerliga vigsel 1798 ytterligare bestyrker.

⁵²⁰ Esaias Tegnér (1782-1846), svensk biskop, skald, kulturpersonlighet och politiker

⁵²¹ Vid denna ceremoni klockan 18 närvarade, förutom ärkebiskop Lindblom, bl a Carl Gustaf von Brinkman (1764-1847), Isac Glørfeldt (1779-1842), Gustaf Daniel Lorichs (1785-1855), Carl Axel Löwenhielm (1772-1861), Jonas Nordwall (1748-1834), Carl Gustaf Oxenstierna af Eka och Lindö (1753-1815) och Lars Anders Palm (1769-1826). Närvarade gjorde även en magister Jansson, tillförordnad konsistorienotarie, men författaren har trots hjälp från Landsarkivet i Lund ej lyckats identifiera honom närmare.

annat som passade bättre, att äntligen slå till. Och detta hade givetvis ingenting att göra med kravprofilen för svenska kronprinsar.

Den **20 oktober** skedde överfarten över Öresund på en däckad svensk kanonslup. Det var en vacker solig hösteftermiddag och kanonerna dundrade från fästningar på stränderna och från en stor flott till sjöss. Klockan 15:15 lämnade kanonslupen Helsingör som Jean färdades på, och ej långt senare nådde den Helsingborg. Bryggan i Helsingborg var prydd med en myckenhet flaggor och en stor mängd folk hade samlats på kajen för att se den nye tronföljaren. Välkomstkommittén bestod av riksmarskalken, en lysande samling militära och civila ämbetsmän, medlemmar av den skånska aristokratin och andra viktiga personer som exempelvis den attraktiva 25-åriga kammarfröken Mariana Koskull.

När båten lade till långskepps med borttagen reling sträckte Jean Bernadotte på sig extra mycket och lät – som om det var en del av koreografin – en kappa av dyr *rysk* sobelpäls⁵²² falla av hans axlar. Han höjde sig som för att speja ut över Skåne, och kvarhöll ögonblicket för att göra entrén än mer spänningsfylld och dramatisk. Folket jublade, fröjderopen nästan överröstade kanonernas dunder. I sina allra första hälsningsord till svenska folket på svensk mark talade Bernadotte som nyanländ och ensamkommande om hur *han* uppoffrat *allt* för att mottaga kronprinserbjudandet:

”För att svara däremot, har *jag* uppoffrat *allt!* Jag har övergivit Frankrike, för vilket jag endast levit till denna stund. Jag har skilt mig från kejsar Napoleon, vid vilken den livligaste erkänsla och en mängd andra band fästade mig.”

Sålunda kickades allt igång med en lögn; det fanns inte alls någon ”livlig erkänsla” hos Jean gentemot Napoleon, bara fördämd bitterhet över att i ett decennium behövt subordinera sig en despot som han avskydde. Denna uppoffringsvisa vara bara ett retoriskt grepp för att öka spänningen i hela Bernadottesagan, och finurligt påminna åhörarna att vara *tacksamma* för hans ankomst till Sverige.⁵²³

Man hade samlat ihop lite trupper som defilerade förbi i parad. Dignitärer och folk var *hänfödda* av den svartkrullhåriga sydlänningen, dennes självförtroende och utstrålning, och på kvällen hölls en ståtlig bal till hans ära. Hela staden var illuminerad.

Jean inkvarterades i korsvirkeshuset Gamlegård⁵²⁴. Han fick i Helsingborg en lindrig hosta. En svensk passopp bringade honom ett vedertaget botemedel att lindra denna hosta med, specifikt ordinerat av en läkare, men hans kungliga höghet visade sitt missnöje med förslaget och kontrade med att istället beställa grodbuljong med dadlar och fikon. Bernadotte upplyste omgivningen att han som ung militär minsann ”studerat principerna för läkekonsten” och bistått sina soldattrupper i fält med detta. Man letade febrilt i kök och hushåll i Helsingborg men kunde inte hitta några grodor på lager, utan tillagade en kycklingbuljong istället. Av händelsen lärde sig emellertid de inblandade att Bernadotte var skickligt medicinskt kunnig, enligt egen utsago, och att i Napoleons råslitande hårbarkade armé fick soldaterna grodbuljong, dadlar och fikon när de hade lindrig hosta.

En än mer korrekt analys av händelsen är dock möjligen, att incidenten blottade ett utpräglat karaktärsdrag hos Jean Bernadotte, där han trots avsaknad av formell utbildning *gav sken av* att besitta auktoritativ kunskap inom flera skilda områden på ett sätt som imponerade på människor och måne hämmade eventuella invändningar. En av Sveriges främsta läkare under denna epok, hovläkaren Pontin, beskriver denna sida av Bernadotte:

⁵²² sobel = mårddjur (*Martes zibellina*) med ljusbrun till svartaktig tät och mjuk päls, och som lever i östra Sibiriens barrskogsområden; verk av sobelpäls är mycket dyrbara, särskilt den ryska mörka pälsorten; jmfr kap 24 avsn 18 (anekdot från april 1841).

⁵²³ Jmfr kap 2 avsn 13 (Carl Augusts hälsningsanförande vid Svinesund den 7 januari 1810)

⁵²⁴ Nuvarande adress Norra Storgatan 9

”Vad t ex läkare beträffar, erfor jag själv hur nådig han var, så länge man stannade inom gränsen av den oinskräntaste medgörlighet. Men vågade man sig fram med en egen opinion, eller, som man tyckte, en gällande tanke, om ock i medicinska frågor, så kunde man lätt misshaga, och tystades då icke sällan av de insikter i läkekonst vilka prinsen själv under sina fälttåg inhämtat.”⁵²⁵

D v s genuin kunskap, t ex inom läkevetenskap och framförd av en av Sveriges mest ansedde läkare, nermejadades av Jeans överlägsenhet, ogiltigförklarades av en självsäker vägg av ord på franska, uppdiktade sanningar, skenargument och tomt skrävel. När fakta och sanningar som stod i strid med Jeans besserwisserattityd framfördes av andra, blev han *kränkt* och kontrade med retorisk arrogans.

En annan som fick tillfälle att tala med den 47-årige Jean Bernadotte i Helsingborg var Skånes starke man, den 67-årige Toll, rik på erfarenhet och politisk insikt. Toll ställde följande fråga till den nyanlände:

”Vad är ert kungliga höghets mening om den politik vi bör följa?”

En kort, koncis, rak och enkel fråga, bara några ord.

Men svaret från Jean blev en ändlös utläggning, som om han ägde någon slags högre politisk insikt och hade behov av att uppvisa detta för omvärlden. Toll stod artigt bredvid och lyssnade. Först *tre timmar* senare var fransosen klar. Äntligen! Toll var dock inte bländad som flera andra. Han hade redan genomskådat ordflödet, charmen och självsäkerheten, och skrev i ett brev till Döbeln att Bernadotte var en ”*äventyrare* av värsta sort”. En lyckökare, en kvacksalvare, en humbug.

Apropå fransosens ständiga pratande, så har Crusenstolpe skrivit:

”Att hålla tal var hos Carl Johan en passion, en *sjukdom*.”

Flera andra minnestecknare har också skildrat Jeans trängande *behov* av att prata och att höras. Att prata omkull folk med retoriska, utsvävande, grandiosa, slagkraftiga formuleringar som framfördes med sådan övertygelse hos talaren själv att alla dessa ord – floder av ord, ord, ord – togs för alldeles sanna. Alla utfästelser och löften togs för hederliga, alla framställningar togs för kunniga och djupt insiktsfulla. Endast ett fåtal var klarsynta nog att genomskåda dessa ordflöden.

Den **22 oktober** lämnade kronprinsen Helsingborg och fortsatte via Kristianstad, Växjö, Eksjö, Linköping, Norrköping, Nyköping och Fittja resan till Sturehovs slott⁵²⁶ dit han anlände den **28 oktober**. Nästa dag, den **29 oktober**, bordade han vid Sturehov en skeppsbåt som tog honom till Drottningholms slott, dit han ankom klockan 15.

Rikets styrelse hade haft ordentligt bråttom att dekorera och beförtra sin nyrekryterade Messias från Pau. Redan i samband med tronföljarvalet hade Jean Bernadotte blivit medlem i serafimerklubben samt erhållit Nordstjärneorden och riddaregradens stora kors av Svärdsorden. Den sistnämnda hedersutmärkelsen gavs endast för utomordentliga förtjänster för Sverige i krig, vilket givetvis gjorde utdelandet av denna pryl ännu löjligare. Och innan han ens påbörjat resan mot Sverige, alltså långt innan han ens tagit ett steg på svensk mark, hade man skyndat att utnämna fransosen till generalissimus för Sveriges krigsmakt, både armén och flottan. Vid ankomsten till Sverige hade han fått titeln *kansler* för Uppsala universitet.

Utnämningen till universitetskansler var ju passande eftersom Jean Bernadotte redan var *hedersdoktor* vid ett tyskt universitet. Under franska arméns ockupation av delar av Tyskland, hade han hösten 1798 blivit förlagd i universitetsstaden Giessen strax norr om Frankfurt am Main. Där hade han kommit i kontakt med en berömd statistikprofessor. Inför avresan från

⁵²⁵ Jmfkr kap 3 avsn 9; kap 22 avsn 16, 23; kap 23 avsn 9 (31 juli 1821); kap 24 avsn 5 (adjutant von Troils iakttagelser samt Jeans möte med bankir Hagerman)

⁵²⁶ Sturehovs slott ligger vid Mälaren i nuvarande Botkyrka kommun.

Giessen ett par månader senare hade Jean skänkt några böcker till universitetet⁵²⁷ – några har hävdad att detta endast var tidigare franskt stöldgods som återlämnades – och för att återgälda detta utnämnde statistikprofessorn nu Jean Bernadotte till *filosofie hedersdoktor* vid universitet. Eventuellt på begäran. Tjänster och gentjänster, quid pro quo. Av formuleringarna och innehållet på själva doktorsdiplomet, så förefaller det dock som att *Jean själv* varit den som dikterat lydelsen. Texten på franska inleds:

”Jean Baptiste Bernadotte, mycket berömd man genom sina bedrifter, mycket tapper, mycket klok, mycket respektabel...”

De ämnesområden som lyfts fram är, förutom statistikprofessorns eget område, just de områden där Bernadotte *såg sig själv* som ett geni. Professor Höjer gör analysen att Jean sannolikt *själv* dikterat sina meriter och direkt medverkat i utformningen av diplomet, där motiveringen för hedersdoktoratet lyder:

”...en vidsträckt och exakt kunskap om saker som rör historia, statistik, statsvetenskap och nationalekonomi”

Med en sådan utomordentlig akademisk läggning, som ju alla kunde se att diplomet bevisade, var det måne lite märkligt att Bernadotte senare såsom kansler för Uppsala universitet i princip inte visade något intresse alls för kunskap och forskning, utan begränsade sina enstaka kontakter med universitetet till rent förvaltningsmässiga frågor.

Sina påstådda egna meriter och kvalifikationer till trots, visade den nye kronprinsen tidigt tecken på mindervärdeskomplex och missunnsamhet. På kvällen den **30 oktober** fick Jean Bernadotte se det tal som skulle hållas vid en ceremoni på Drottningholm med en delegation riksdagsmän följande dag. Han läste och förargades. Talet ärade nämligen *både* den förre avlidne kronprinsen Carl August och den nye, han själv, Jean. Det som retade honom var *balansen* av lovord mellan Carl August och han själv. Han irriterades över att han själv inte framhävdes *ännu* kraftigare, och stamfadern blev uppriktigt stött av den uttalade förhoppningen att han själv, Jean, skulle fortsätta att verka i Carl Augusts anda.

Jean, uppenbarligen *kränkt*, markerade sitt missnöje genom att på eget initiativ revidera det redan färdigskrivna svarstalet. Han tonade nu kraftigt ner erkännandet av Carl Augusts karaktär och gärningar. Bernadotte förklarade vid ett senare tillfälle detta med att ”den höga tonen inte passade”, och att Carl August ”inte visat sig på *världsscenen* såsom jag, och hade *inga föredömen* lämnat”.⁵²⁸

I övrigt refererade Jean i sitt tal till det ”fria och enhälliga” tronföljarvalet i Örebro, som för att understryka detta vals legitimitet, samt framhöll återigen hur han ”uppoffrat allt för att svara mot ert förtroende”, underförstått att omgivningen borde vara väldigt *tacksam* för hans närvaro i Sverige.

Detta mindervärdeskomplex kom även till uttryck på andra sätt. Bl a finns lite senare ett brev från en nära iakttagare, en diplomat, som förtäljer att ”närhelst han talade om Bonaparte tyckte jag hos honom tydligen skönja en personlig bitterhet och motvilja”. Likaså när Jean skröt om sin egen karriär, vilket ej sällan hände, så var han samtidigt angelägen om att poängtera för sin omgivning att hans duglighet och egna krigsbragder fört honom dit han nått, ej Napoleons gunst och välvilja. Många samtida observatörer och sentida forskare bestrider detta.

Onsdagen den **31 oktober**, efter uppläsningen av ovan nämnda hyllningstal på Drottningholm och efter att delegaterna fått nåden att kyssa den nye kronprinsens hand – en förlegad servilletsteater som Carl August knappast skulle ha varit tilltalad av – reste Jean på

⁵²⁷ Universitetet är idag känt som Justus-Liebig-Universität Giessen.

⁵²⁸ Huruvida Carl August uppvisade och efterlämnade några föredömen (föregångsexempel, normer, ideal) jmf kap 2 avsn 13.

kvällen i en enkel hovvagn *inkognito* till Stockholms slott för ett besök hos kungen och drottningen, sina blivande adoptivföräldrar. Detta hade varit Carl XIII:s önskan.

Vid detta deras allra första möte överraskades gamlingen av Jean Bernadottes förnäma och fulländade yttre. Kungen reste sig för att omfamna sin rekvirerade adoptivson, men fransosen var snabb att buga djupt och kyssa kungens hand. Jean hade full kontroll. Med sitt fångslande tal, sitt belevade sirliga manér, sin säkerhet och takt slog han an exakt den känsla som situationen krävde för att vinna kungens omedelbara beundran och affektion. Hans uppträdande var exemplariskt, perfekt. Samma charmerande intryck gjorde Jean på drottning Charlotta, som i den gamle republikanske revolutionären fann en Versaillesherres hela elegans. Den gamle kungen strålade av förtjusning, och gick efter mötet med Bernadotte fram till sin adjutant Suremain och sade med låg röst:

”Jag har spelat ett djävrt spel, men jag tror, att jag vunnit!”

Drottningen beskrev honom i sin dagbok som ”var tum en prins”⁵²⁹.

Fredagen den **2 november** ägde så det högtidliga intåget i Stockholm rum. På morgonen färdades kronprinsen från Drottningholm till Haga, där hovekipagen väntade med blankryktade hästar och polerade vagnar. Kortegen stannade sedan vid Norrtull, där diverse tal hölls av företrädare för huvudstaden. Talen adresserade Jean Bernadotte som ”hjärten och statsmannen” och hyllade hans ”dygder och mod”, ”krigarbragder”, ”ädla tänkesätt”, ”utmärkta egenskaper”, ”klokhet”, o s v.

Kortegen fortsatte sedan mellan klockan 14 och 15 mot centrum. Vädret var vackert och klart men det blåste kyliga vindar. Bernadotte åkte i en vagn som drogs av åtta hästar med tillhörande pager, lakejer och drabanter. Pukslagare och trumpetare aviserade att här var något stort på gång. Folk hade samlats längs vägen, men Jean var *inte* angelägen att hälsa på dessa och var heller ej förtjust över deras glädjerop, då han märkte att det främst var fattiga gatupojkar som syntes och hördes. Det var först vid Gustav Adolfs torg, där bättre klädda och mer förnäma personer församlat sig, som kronprinsen besvarade folkets välkomsthälsningar och jubel. Bernadottes vagn rullade långsamt; hans sydländska, ”manliga” och ”kungliga” utseende entusiasmerade folkhopen – han *såg ut* som en riktig sagoprins, ett exotiskt yttre – och kanoner sköt salut.

Under resten av dagen hölls mottagningar på slottet med ämbetsmän, officerare, utländska diplomater och hovfolk. Jean Bernadotte, borgarsonen från Pau, hade ett oklanderligt elegant yttre och förenade ett graciöst kroppsspråk med ypperlig politess. Hans utstrålade furstlig pondus och uppträdde hovmannalikt ”med fulländad värdighet och elegans” som drottning Charlotta kommenterade; ett skolboksexempel på hur en *riktig* prins förde sig, utan minsta anmärkning. Jean visade kung Carl XIII och drottning Charlotta särskilt stor uppmärksamhet och vann därför tidigt deras oreserverade sympatier. De var övermåttan nöjda med sin fransos.

Inför omgivningen uppvisade Jean stort självförtroende och trollband de han mötte med oemotståndlig charm, uppmärksamhet, smicker och förbindlighet. Hans tjuvningsförmåga var fulländad och *nästan* oemotståndlig; han var mästare i konsten att angenämt beröra människor. Det fanns ett magiskt skimmer kring hans personlighet. Han hade ett imponerande, vinnande sätt och kunde föra briljerande konversationer; ett bländande maner som omvände varje tvivlare och vann allas tillgivenhet. Han hade en storstilad förmåga att *övertyga* sina åhörare, han fånglade sin omgivning och framstod i allas ögon som intelligent, nobel, världsvan och klok med den finaste urskillning och omtänksamhet. Hans glänsande personlighet väckte beundran och stora förväntningar. Just ordet *hänförelse* används i en otalig mängd – hundratals – samtida ögonvitnesskildringar och senare skrifter om kronprins Bernadottes ankomst och första tid i

⁵²⁹ Från uttrycket ”every inch a king” i William Shakespeares (1564-1616) *King Lear*, akt IV, scen 6.

Stockholm. Samtidigt som Jean själv höll starkt på sin värdighet, så verkade han dock sakna humor och självironi.

På kvällen besökte Bernadotte den avsatte och landsförvisade Gustaf IV Adolfs mor, änkedrottningen Sofia Magdalena. Enligt ett vittne var den annars alltid så orubbliga Sofia Magdalena *likblek* vid detta mottagande av fransosen. Jean betygade sin vördnad för henne och kysste hennes hand. Han såg sig av någon anledning föranledd att påpeka att han inte bar skuld till det som skett – att hennes son Gustaf IV Adolf avsatts, att hennes sonson prins Gustav berövats sin legitima rätt till tronföljden, och att hela familjen landsförvisats. Men Bernadotte tillade vördnadsfullt att han "äger inget annat syfte än att söka utplåna det förlutna"⁵³⁰ samt att alltid bemöda sig "att mildra den förlust" som änkedrottningen Sofia Magdalena gjort. Han bedyrade att han för evigt skulle sträva efter att göra sig förtjänt av hennes bevågenhet. Hans sätt att framställa och uttrycka sig besegrade alla fördomar mot honom, och med sin ödmjuka tillgivenhet och sina omtänksamma ord vann han hennes tillit.

De första dagarna efter Jeans ankomst ägnades åt fester och ceremonier. Adel, präster, borgare, bönder och militärer bemötte han på ett sådant sätt att han vann deras tillgivenhet. Han uppvisade en välvilja och en förtrolighet i sina möten med människor och vann deras tycke, deras stöd och sympatier, även hos dem som ej förstod hans franska. Jean Bernadotte hade ett *förföriskt* sätt gentemot sin omgivning som avväpnade alla skeptiker och kritiker, om det nu funnits några. Han visste samtidigt vilka knappar han skulle trycka på för att fascinera allmänheten, och utnyttjade detta skickligt.

Det var som ett regisserat skådespel, där inte bara den utifrån rekviderade fransosen spelade sin egen roll till fulländning, utan där även den fullkomligt naiva, okritiska, barnsliga svenska mottagningen spelade *sin* roll, som om den trodde att den behövde göra sig till maximalt för att vinna fransosens ynnest. Dikter hade specialskrivits inför frälsarens ankomst till Stockholm och flera sångstycken avsjöngs denna fredag. Per Adam Wallmark⁵³¹, redaktör för tidningen *Journal för Litteraturen och Theatern*, publicerade denna dag ett långt ode till kronprins Jean som upptog hela tidningen, fyra sidor, med bl a följande strofer där det informeras att Jean var en hjälte och att han representerade sanningen:

"Se! Han kommer, Hjälten, Hjälten, Dagens Gud, som glädjen sprider! --- Gläds! Vid Hans sida ska sanningen dröja, svaghet och vankelmod fly för hans char."

Den färgstarke prästen och författaren Hans Olof Sundelius⁵³² hade också skrivit en sång till denna "Hans Kongl. Höghet Kronprinsens Johan Baptist Julius Bernadottes Hyllningsdag", innehållande följande:

"Ljusnad är dagen för Svearnas hopp: Sällhet han bådär åt seklernas lopp. Nu, vid vår pol, blänker den sol, i ståtlig glans, som manar oss till glädje och dans."

Senare i sången informeras åhörarna att den externrekryterade kronprinsen var "utan flärd", d v s att Jean saknade fåfänga och inbilskhet och ej hade någon böjelse för ytlig prakt och lyx.

Johan David Valerius⁵³³ hade komponerat ett stycke med följande innehåll:

"Han nalkas; likt dagen, till målet han tågar, med styrka, med ordning och milt majestät: Bedriften i hand blickar lågar, och seger följer i hans fjät. --- Ja, prins, överallt ska du finna blott svenska, blott tacksamma bröst. Se kärlekens offer som brinna, och höra välsignelsens röst."

⁵³⁰ Oklart om han vid detta tillfälle *bokstavligen* menade detta uttalande; jmf r ex kap 3 avsn 18; kap 4 avsn 15; kap 22 avsn 17.

⁵³¹ Per (Peter) Adam Wallmark (1777-1858), svensk publicist, skriftställare, biblioteksman och ämbetsman

⁵³² Hans Olof Sundelius (1764-1821), svensk präst och författare

⁵³³ Johan David Valerius (1776-1852), svensk ämbetsman, politiker och skald

En kommissarie Adam Fahlman⁵³⁴ fyllde på med att framhålla Jeans dygd, d v s goda heder och höga moral:

”Svea Gläds! Din räddningstimma är NU slagen. Glöm din sorg, den långa mörka dagen. Ljusets sken ska vitt omkring sig sprida. Dygd, mänsklighet och mod står vid tronens sida.”

Fahlmans skaldestycke meddelar även att Jean var Napoleons bästa vän, och att Jeans ankomst nu bringade ära till Sverige. Heja. Carl Gustaf Walberg⁵³⁵ är också inne på samma spår, att Jean var modig och att han var en krigslegendar som nu fullt ut skulle värna Sveriges intressen och försaka sina egna. I en specialkomponerad sång skaldade Walberg:

”Du ock skall offra dig i farans tid, du Dundrets Herre! Ädling ifrån söder! --- Hos oss ditt hjärta endast segern vinner, och mot vår ovän av ditt svärd den vinnns.”⁵³⁶

Den **3 november** hölls en stor familjemiddag på slottet, och på kvällen var hela huvudstaden illuminerad. Kungen och drottningen besåg illuminationen i en kalesch och Jean red bredvid på en häst. För säkerhets skull hade artilleri utplacerats på alla öppna platser, och militärtrupperna som bevakade kortegen bar skarpladdade vapen. Även denna dag var det stora folkmassor ute, och den nye kronprinsen uppväckte en allmän entusiasm genom sitt utseende och sitt blotta väsen. Carl Gustaf Löwenhielm⁵³⁷ skriver i sina memoarer att ”varhelst han visade sig blev han omgiven av jublande beundran och överhopad med lidelsefull *hänförelse*”.

Måndagen den **5 november** klockan 12 ägde akten rum i Rikssalen på slottet då kung Carl XIII och drottning Charlotta upptog den 47-årige Jean Bernadotte till sin adoptivson, som samtidigt fick artistnamnet Carl Johan. Allt var koreograferat i detalj. Efter den högtidliga inmarschen i Rikssalen där kungen och kronprinsen hade sällskap av dussintals män – livvaksstyrkan med orkester, pager, härolder, adjutanter, kammarherrar, kammarjunkare, kavaljerer, kanslister, hovmarskalkar, stallmästare, hela regeringen, hela högsta domstolen, riksmarskalken, med flera – tog Carl XIII och Jean plats på var sin stol på scenen. På anmodan från riksmarskalken reste sig Jean Bernadotte, gick fram till kungens tron, tog av sig prinskronan, föll på knä vid en framställd bönpall med Bibeln på. Där och då avlade Bernadotte trohetseden, vilken förestavades av utrikesminister Engeström. Inför Sveriges alla lagstiftare och högsta domstolens ledamöter och hela den fyllda Rikssalen med det svenska etablissemangen, och med handen på Bibeln, så ekade orden ut, på franska:

”Jag Carl Johan lovar och svär vid Gud och hans heliga evangelium, att --- riket styra efter den av rikets ständer den 6 juni 1809 fastställda --- regeringsforms bokstavliga föreskrift, rikets övriga gällande såväl grundlagar som allmänna lag och laga stadgar. Alltså vill och ska jag --- rikets sannskyldiga gagn och bästa laglikmätigt⁵³⁸ befrämja. --- Så sant mig Gud hjälpe till liv och själ.”

I sammanhanget kan omnämnas ett tämligen högstämt citat av Jean från hans första tid i Sverige:

”Jag är lycklig nog att äga allmänna opinionen för mig, men jag skulle säkerligen förlora denna moraliska styrka i samma ögonblick man tilltrorde mig att vilja handla mot författningen.”⁵³⁹

⁵³⁴ Adam Fahlman (1767-1845), svensk ämbetsman

⁵³⁵ Carl Gustaf Walberg (1788-1821), svensk tjänsteman och författare

⁵³⁶ Walberg, som blott var 22 år gammal vid tidpunkten för Jeans ankomst till Sverige, var inledningsvis, precis som så många andra, oerhört naiv inför den externrekryterade kronprinsen; Jeans bakgrund, förmåga, moral och uppsåt. Walberg springer några få månader senare, i början av 1811, den nya regimens ärenden i komplotten mot Armfelt (se kap 3 avsn 3). Efter Guadeloupesvindeln (se kap 22 avsn 11) och i samband med *Det stora oväsandet* under andra halvan av 1815 (se kap 22 avsn 15), hade Walberg emellertid definitivt bytt sida och genomskådat Jean, vesslan Wetterstedt och demagogen Grevesmöhlen, och skrev en viktig inläga i pennstridens slutskede.

⁵³⁷ Carl Gustaf Löwenhielm (1790-1858), svensk militärofficer, hovman, diplomat och ämbetsman

⁵³⁸ laglikmätigt = som är i överensstämmelse med gällande lag; lagenlig, laglig

⁵³⁹ Jmfr t ex kap 4 avsn 10

Efter denna ed tog han på sig prins kronan igen, kysste kung Carl XIII:s hand, samt återintog sin stol. Lite senare under ceremonin höll Jean ett eget tal till de församlade på Rikssalen, där han inledde med en ståtlig hyllning av Carl XIII, för att sedan tala om sin utnämning till svensk tronföljare och vad detta innebar:

”En så utmärkt godhet och förtroende ålägger mig stora förbindelser. Jag känner dem livligen och har ett fast beslut att dem uppfylla. Uppfödd i läger, medför jag åt er *en öppen och redlig själ*, en oinskränkt tillgivenhet för kungen, ett varmt nit att *göra allt för mitt nya fäderneslands sällhet*. --- Den sunda statsläran, den enda som Guds lagar godkänner, bör vara grundad på *rättvisa och sanning*. Sådana är kungens grundsatser; de ska också bli mina.”

Ett ögonvittne beskrev att han uppe på scenen aldrig sett en mindre förlägen man. Ingen blyghet, ingen försagdhet, ingen nervositet märktes hos Jean. Ögonblickets spänning och högtidlighet tycktes inte besvära honom det minsta. Talet framfördes högt och tydligt med stor säkerhet och har beskrivits som flödande och pompöst men välartikulerat. De svenska riksdagsledamöterna, där mångas kunskaper i franska var undermåliga eller obefintliga, lyssnade ändå plikttroget och andäktigt som om de, som sade att de förstod honom, i allt detta lyriska svammel skulle finna djupet av politisk visdom. Drottning Charlotta, mäkta stolt över sin adoptivson, skrev i sin dagbok att talet var ”utan invändning ett av de vackraste som någonsin hållits i Sverige” och återigen stegrades den ”allmänna förtjusningen” i Rikssalen.

En mycket intressant detalj i sammanhanget är emellertid, att publiken *ej* visade samma spontana extas inför Jean Bernadotte som de gett uttryck för när Carl August höll sitt motsvarande tal. Under Carl Augusts ceremoni hade entusiastiska ”leve kronprinsen!” spontant utropats, men under Bernadottes ritual var det tyst. Det var först i slutet av programmet när Carl XIII lämnade Rikssalen, som några röster istället ropade ”leve konungen!”.

På kvällen uppfördes skådespelet *Gustav Vasa* på Kungliga Operan. Galaföreställningen började strax före klockan 20 och slutade efter klockan 23. Man hade hunnit repetera i blott fyra veckor. I några av de ledande rollerna återfanns den dåvarande svenska sk ”artisteliten”. En av upphovsmännen bakom *Gustav Vasa* hade varit Gustaf III, och enligt pressen var det ett unikt teaterstycke. Tidningen *Dagligt Allehanda* hade några dagar tidigare kallat det för ett svenskarnas favoritskådespel, högtidligt och upplyftande för själen och den svenska nationalandan, och konstaterat att det var unikt då det ”så livligt påminner nationen de forna hjältar den har att tacka för sin självständighet, intet som så mycket eldar till deras efterföljd”. Salongen var full av sk VIPs, jätteviktiga personer; nästan hela hovet inklusive hovfröknar och vakter, högadeln, talmännen, riksdagsledamöter, ämbetsmän och myndighetsrepresentanter, och de återstående allra sista logerna hade lämnats åt de förnämare borgarfamiljernas damer och herrar. Bernadotte själv infann sig i prålig prinsutstyrsel med blå stövlar av sammet broderade med guld kronor och brämade med hermelin. Kung Carl XIII bevistade *ej* föreställningen. Budgeten för detta hyllningsuppförande var 1300 riksdaler⁵⁴⁰. Vad som retade Operans styresman Hjortsberg⁵⁴¹ var emellertid, att man *skrivit om* delar av föreställningen till att inkludera en opåkallad och övertydlig allegori. I denna sekvens illustrerades Sverige vid Vasaslagets slut som mörkt och dystert, tills plötsligt musiken blev alltmer livlig och glädjefull och en uppstigande sol åstadkom det starkaste ljus med hjälp av 100 lampor, och namnet ”Carl Johan” framträdde i full bländande glans. Föreställningen fungerade förträffligt *förutom just denna sol*, som tycktes ha hakat upp sig och blev fördröjd, vilket var mycket förargligt. Allting löste sig dock efter en stund, och hela publiken applåderade artigt. Noterbart var emellertid återigen, att när drottning Charlotta efter föreställningen lämnade teatern i sällskap med

⁵⁴⁰ 1300 riksdaler banco år 1809 motsvaras år 2020 av ca 220 000 kr (KPI), 730 000 kr (guldprisindex) alt 9,5 mkr (arbetarlöneindex)

⁵⁴¹ Lars Hjortsberg (1772-1843), svensk skådespelare och teaterdirektör

Bernadotte så höjdes inte en enda röst för att ropa "leve kronprinsen!", vilket man gjort för Carl August.

I ett historiskt bakåtblickande perspektiv, kan man fråga sig om symboliken denna galafton främst låg i den *bländande* ljuseffekten i sig självt, eller det faktum att den avsedda soluppgången ej blev riktigt som det var tänkt. Det fanns även onekligen en viss ironi i att ett skådespel uppkallat efter Vasaättens stamfader valdes till detta tillfälle.

Kapitel 2 avsnitt 25

ALTERNATIVA FAKTA

Ett utländskt sändebud kommenterade Jean Bernadottes charmoffensiv under den första tiden i Sverige:

"Han är ingen vanlig man. Han känner människohjärtat. --- Den kungliga familjen har han vunnit för sig genom sin barnsliga hängivenhet."

Hans oemotståndliga charm, hans karisma, hans förföriska beteende var *de flesta* alltför naiva för att genomskåda.

Jean hade genom sin tillgjorda vördnad och ivriga uppmärksamhet för kung Carl XIII fått denne att bli fullkomligt betagen av sin nya adoptivson, drottningen likaså. Alla kvällar infann sig Jean regelbundet hos drottning Charlotta i hennes salong på slottet. Där satt han mellan kungen och drottningen vid ett stort runt grönt bord, kring vilket damerna och hovmännen samlade sig och bildade en cirkel framför och bakom. Jean hade ju talets gåva och hela uppmärksamheten drogs till honom. Han berättade historier för sin publik på ett fängslande sätt, hade ledde konversationen vid bordet och underhöll sina åhörare med framställningar om sitt förflutna och sina egna vapenbragder, som han skildrade med sin teatrala röstkonst, blixtrande blick och med ömsom mycket skickligt lagd blygsamhet, ömsom skrävleri. Åhörarna fick veta hur han hade omvänt nedslagna arméer till vinnande krigare, hur han alltid själv föregått med bästa exempel, hur han hade vadat över våldsamma forsar med vattnet upp till hakan för att visa sina trupper att det var möjligt och räddat livet på soldater som sugits med av strömmen, o s v. Napoleon hade gett honom svåra utmaningar men det hade slutat med att alla i hans franska armé jublat "leve Bernadotte!". Idel stordåd, vilken hjälte.

För att addera drama kunde han i olika sammanhang tala med hög stämma och gestikulera yvigt, så att själva *framförandet* av replikerna var vad som övertygade lyssnarna, ej sakinnehållet. Men det fanns faktiskt några samtida, ett litet fåtal, som i ett tidigt skede genomskådade denna praktfulla talekonst. En iakttagare noterade i ett brev att Jean var begåvad med "blomstrande men *andefattig* vältalighet" – tom, intetsägande, själlös.

Jean Bernadotte ville ge omvärlden intrycket av att han var en individ med många intressen och stora talanger och förmågor. Trots att han inte hade någon formell utbildning lät han påskina att han var mycket sakkunnig i många skilda ämnen, och mot hans uppvisade självsäkerhet ifrågasattes ej hans egentliga kompetens. Han kunde t ex tala förtroendeingivande i historiska ämnen och gav intrycket av att han där var kunnigare än den kunnigaste, och för att imponera ytterligare på omgivningen så klassificerade han sina egna personliga erfarenheter och intryck från slagfälten som närmast ideologier och maximer. En samtida observatör, en av Jeans närmaste män under dennes tid som kung, har beskrivit sin chef som en *improviserande* statsman. När Jean ville briljera med kunskap, som han ej hade, kunde istället "fantasin beundransvärt utsäva" enligt samma vittne. Han uppehöll sig med förkärlek vid de *minst* kända tidsepokerna och skeendena i världshistorien, den franska historien och t o m den svenska historien, d v s med inlevelsefull dramaturgi skildrade han okända episoder som ingen hört talas

om eller där många andra helt enkelt saknade detaljkunskaper och därför inte kunde verifiera sanningshalten i Jeans historier. Hans *perifera anekdoter* och framställningar *lät* sensationella och framfördes med övertygelse, men inte ens de historiekunnigaste i salongen hade hört talas om dessa händelser tidigare.

När han styrde in samtalen på statsvetenskap, förvaltning och ekonomi visade han heller ingen blygsamhet, utan talade med synbar belåtenhet om sina tidigare meriter, exempelvis såsom krigsminister i Frankrike. Bernadotte hade behållit ämbetet som krigsminister i endast 74 dagar innan han fått sparken, och hade under denna korta ämbetsperiod sommaren 1799 producerat en fullkomlig störtskur av nya egenpåhittade direktiv, högtravande deklamationer och storslagna programförklaringar, rika på ord och bombastiska floskler men tunna på substans. Mycket meningslöst pladder men knappt någon verkstad över huvud taget, och i efterhand har ju denna episod klandrats av såväl Napoleon som forskare. Men den *alternativa* version som Bernadotte själv kort efter sin ankomst till Sverige delade med de *hänförda* åhörarna under samtalen vid runda bordet på Stockholms slott var snillrikt tillrättalagd, och han fick sin insats under dessa 74 dagar att framstå som en djupt beundransvärd bedrift som lagt grunden för hela det franska imperiets framgång och lycka, halleluja.⁵⁴²

En samtida minnestecknare sammanfattar att Jean "*hänförde* med ordet" samtidigt som "*själv var han* huvudsaken i allt".

Ofta under dessa samtal vände han sig till sina åhörare för att få deras bifall. Etiketten påkallade givetvis att ingen ifrågasatte eller sade emot en kronprins, oavsett eventuella sakfel eller överdrifter. Men en gång råkade en hovman som deltog i cirkeln avslöja honom, då Jean tycktes ha alltför uppenbara kunskapsluckor om något så närliggande som de sista franska regeringarna innan revolutionen! Oratorn i soffan trivdes därför bäst med att hävda sina meriter och sin överlägsna bildning genom att orera i ämnen som ingen över huvud taget kunde kontrollera.⁵⁴³ Han målade upp en slags alternativ världsbild där han själv fick vara den oemotsagda huvudpersonen. Litteraturhistorikern Henrik Schück⁵⁴⁴ har konstaterat om stamfader Bernadotte att han "tyckte mycket om att tala om sig själv", men att själva framställningen och marknadsföringen av sig själv ej sällan utgjordes av ett *bländverk* snarare än en sanningsenlig berättelse:

"Hans historier var kanske inte alltid absolut tillförlitliga, ty när det gällde honom själv, hade han något av en skalds fantasi."

Den **5 november 1810**, samma måndag som ceremonin i Rikssalen där Bernadotte svor kronprinseden, publicerade Svea hovrätt ett domslut där man avlog misstanken om att den förra kronprinsen Carl August skulle ha förgiftats. Allmänheten kunde sålunda vara tämligen förvissad och lugn att det hela varit ett slaganfall och därpå följande olyckshändelse som orsakat hans död. Men fyra dagar senare, den **9 november**, utfärdade slottet en kungörelse i samma ämne. I denna konstiga kungörelse *avfärdades* förgiftningsteorin med den *tvetydiga och svävande* motiveringen att "*säkra bevis*" saknades för detta. Denna ordvändning och liknande diffusa formuleringar i kungörelsen hade effekten att de *avsiktligt återuppväckte tidigare misstankar*. Efter detta schackdrag fortsatte kungörelsen med att förklara att Carl Augusts död ej fick användas för att svärta ner Axel von Fersens och Sophie Pipers rykte.

Denna kungörelse var alltså väldigt märklig. Varför *omnämndes* ens dessa personer återigen med namn, Fersen och Piper, i just detta sammanhang samtidigt som man indirekt återuppväckte förgiftningsteorin? Vem tjänade på det? Varför inte definitivt avslå

⁵⁴² Jmfr kap 2 avsn 16

⁵⁴³ Ett gammalt svenskt ordspråk lyder: "Den som tror sig veta allt, vet ingenting."

⁵⁴⁴ Johan Henrik Emil Schück (1855-1947), svensk litteraturhistoriker

förgiftningsteorin och konstatera att *ingen* var misstänkt för brott, punkt? Eller varför ens kommentera Svea hovrätts domslut?

Genom att återigen namnge dessa gustavianer i en kontext där man undvek att en gång för alla göra slut på förgiftningsteorin, så *påminde* man snarare allmänheten om gustavianernas *förmodade* inblandning i det förmodade brottet. Och med detta blev kungörelsen samtidigt en metod för att göra olycksteorin än mer osannolik. Kungörelsen var sålunda mycket psykologiskt slug, och *återplanterade alternativa fakta* i människors medvetande. Den var utfärdad i Carl XIII:s namn, men den gaggige och eftergivne gubben kan knappast ha varit idémakaren och upphovsmannen. Bakom kungörelsen gömde sig någon eller några som såg anledning att återuppväcka det tysta ställningskriget mot gustavianerna. Kungörelsen skulle kunna tolkas som en varningssignal åt fienden, de förborgade krafter i samhället som misstänktes ännu föredra ett återinsättande av prins Gustav i tronföljden.

I samband med den Fersenska lynchningen hade Skjöldebrand blivit förordnad till överståthållare i Stockholm, med uppdrag att återställa lugnet i staden. Han hade samtidigt även blivit chef för den inhemska underrättelseverksamheten. Skjöldebrand berättade för Bernadotte kort efter dennes ankomst att läget var lugnt och att folk var tillgivna honom som kronprins, och att anordningar fanns på plats för att tidigt upptäcka och avstyra proteströrelser som störde den allmänna ordningen. Men Jean Bernadotte, av naturen djupt misstänksam gentemot sin omgivning, reagerade på denna information genom att själv inrätta två nya hemliga spionverksamheter; en inriktad mot allmänheten, och en *inriktad mot Skjöldebrand och hans spioner*. När Jean Bernadotte fick reda på att läget var lugnt av en av Sveriges mest respekterade militärer och ämbetsmän, satte han alltså upp ett eget hemligt spioneri *mot honom!* Bernadotte betalade hemliga agenter för att meddela känslig information om Skjöldebrands aktiviteter och om annat som hände under ytan i Stockholm, men detta avlöningssystem gjorde att berättelser även uppiktades av sådana som sökte vinna insteg hos Bernadotte och göra sig viktiga. Gränsen mellan fakta och alternativa fakta suddades ut, samtidigt som Jeans skuggrädsla tidigt kom till uttryck på flera sätt.

Kapitel 2 avsnitt 26

NAPOLEONS ULTIMATUM

Vid tronföljarvalet i Örebro hade övertygelsen om Napoleons stöd för Jean Bernadotte varit en väsentlig faktor bakom valutgången. En bärande tanke hade varit att Sverige därigenom skulle närma sig Frankrike politiskt och strategiskt, och Napoleons support för Bernadotte skulle hjälpa Sverige att återta Finland från Ryssland. Vad gällde just Finland hade hela riksdagen, när de i september mottagit Napoleons "bemyndigande" av valet av Bernadotte, i detta läst att Finland nu i princip redan var återerövrat, och jublat däröver. Och i slutet av oktober hade Carl XIII uttalat i Stockholm, kort efter att Jean landstigit i Helsingborg, sin personliga förhoppning att "med Guds hjälp ska väl Finland komma tillbaka till Sverige". En annan källa uppger att när svenska soldater första gången skådat exmarskalken under hans intåg i Stockholm, såg de i honom Finlands återerövrare och yttrade högljutt att "så ska han se ut, som ska tukta ryssen!".

Enligt kungen, enligt regeringen, enligt riksdagen, enligt armén och enligt svenska folket var och förblev Ryssland ärkefienden.

Örebroriksdagen hade genom Fourniers bedrägerishow övertygats om att valet av Bernadotte varit Napoleons bestämda vilja, och att Bernadottes ankomst innebar en säkerhet, en borgen, för Napoleons beskydd. Och vad gällde Jean Bernadotte personligen, så berodde hans initiala prestige och auktoritet i Sverige främst på hans förmodade nära personliga vänskap med

den franske kejsaren. Bernadotte var den utvalde kunglige adoptivsonen som skulle befästa och förverkliga denna nya franskvänliga linje.

För att undvika potentiella privata intressekonflikter, hade Bernadotte dock formellt inför riksdagen fått lova att avsäga sig nyttjanderätten till sina franska sk "donationsgods" som han hade kvar, dvs den franska arméns konfiskerade storgods och lantegendomar runt om i Europa. Detta villkor kände han till redan innan avresan till Sverige. Tanken bakom denna riksdagsbestämmelse var att en person i en maktposition i Sverige, vars privata förmögenhet och inkomster var direkt knutna till en utländsk härskares välvilja och annekteringspolitik, stod i en *beroendeställning* till denne. Bernadottes privata intressen – hans finansiella tillgångar i Frankrike – fick ej riskera att stå i konflikt med svenska statens intressen, där Sverige exempelvis ville undvika att bli del av det franska "kontinentalsystemet" och tvingas delta i handelsblockaden mot Storbritannien. Rent principiellt och etiskt var intressekonfliktsklausulen självklar.

Men Jean, advokatsonen, var inte hågad att platt efterkomma detta, utan sökte efter en möjlighet att *kringgå* själva intentionen i denna bestämmelse, hitta ett kryphål. Den **11 november 1810** skrev han ett brev till Napoleon, där han påminde om att han i 30 år tjänat Frankrike, och ifall han inte kunde överta den fulla äganderätten till dessa egendomar och om dessa ej kunde återlösas mot kontantersättning, ville han ändå behålla *förmånsrätten till avkastningen* i 20 års tid, endast slippa förvalta godsen.

Detta resonemang, som Bernadotte förde, skulle dock innebära att Bernadottefamiljen privat alltså skulle förbli förmånstagare, vilket likväl i två decennier framåt skulle sätta familjen i en viss ekonomisk beroendeställning till Napoleon och det franska imperiet, som behöll äganderätten. Bernadottes initiativ till en sådan *deal* med förre chefen visar ett tidigt exempel på att han inte betraktade omvärldens regler, normer och principer såsom särskilt rigida, utan snarare "formbara" utifrån egna behov.

Den **12 november** utfärdade riksdagen en avslutande samling av fattade beslut innan man stängde butiken för denna gången. Däri förklarades, i § 12, att "varken f d kung Gustaf Adolf eller någon av dess familj må beträda Sveriges gränser", och om de skulle flytta sitt boende till annan ort i utlandet skulle detta först underställas svenska regeringens godkännande "så framt de vill bli i åtnjutande av den underhållssumma" som riksdagen tidigare beviljat. Man hade alltså inte bara drivit den legitima Vasafamiljen i landsflykt, utan nu introducerade man i efterhand en evig ekonomisk utpressningsklausul och hållhake på familjemedlemmarna, inklusive barnen, att de inte fick flytta vart de ville *ens i utlandet*, för då kunde deras försörjning suspenderas.

Plötsligt hände då något som ingen väntat sig. Tisdagen den **13 november**, bara någon vecka efter att Jean Bernadotte ceremoniellt installerats i slottet, mottog utrikesminister Engeström en not från den franske stockholmsambassadören Alquier, som slog ner som en bomb. Det var ett ultimatum från Napoleon med krav på omedelbar svensk krigsförklaring mot Storbritannien samt att alla brittiska skepp och varor skulle beslagtas – *annars skulle Sverige utsättas för fientligheter från Frankrike och dess allierade!*

Täckelset hade fallit! Napoleon demonstrerade med denna gest för världen hur mycket han i själva verket missaktade, rentav *hatade* sin forne marskalk. Hoppsan. Jean Bernadotte var tydligen inte Napoleons gunstling – en av de viktigaste premisserna, jämte mutorna, som avgjort tronföljarvalet. Det svenska politiska etablissemanget vaknade abrupt ur sina vackra naiva dagdrömmar om Napoleons tillgivenhet för Jean och Sverige. Bestörtningen blev stor. Budet mottogs med besvikelse och stark förbittring av den svenska regeringen.

Onsdagen den **14 november** var stämningen tyngd av frustration och kval. Sverige hade plötsligt kastats fram som en vinglig överrumplad pjäs mitt på en spelplan där de militära stormakterna Frankrike, Ryssland och Storbritannien var de tunga huvudaktörerna. Vilka förhandlingsutvägar fanns, vilka konfrontationer med utländska makter skulle göra svenska

nationen minst skada, och vad ansåg Sveriges "generalissimus" kronprins Bernadotte i detta ytterst bekymmersamma läge? Detta ultimatum från Napoleon var synnerligen förargligt för honom, givet de betingelser utifrån vilka han inkasserat tronföljden, och han blev privat också ursinnig över Napoleons svekfullhet *mot honom*. Men den forne marskalken hade samtidigt annat att tänka på. Den pyrande internationella krisen till trots inom den svenska regeringen, så lämnade Bernadotte denna dag obekymrat slottet i kalesch för att besöka Sveriges då främste konstnär Sergel⁵⁴⁵ i dennes ateljé invid nuvarande Hötorget. Jean hade ju snart befunnit sig hela *två veckor* i Stockholm utan att ha låtit sig konstnärligt avbildas. Efter samråd med den 70-årige mästaren Sergel lämnade Bernadotte en beställning på en porträttmedaljong av sig själv, som han ansåg behövdes. Var sak sin prioritet.

Torsdagen den **15 november** hölls regeringskonselj på slottet för att överlägga om Napoleons ultimatum. Bernadotte inledde med ett tal, där han påtalade att Napoleons ultimatum var olyckligt och vanhedrande *för Sverige* och ett angrepp *mot kungen*. Han glömde att kommentera sin egen status i sammanhanget, och visade inget dåligt samvete för att ha sålt in sig till svenskarna som Napoleons gunstling. Bernadotte fortsatte i sitt tal att klandra Napoleon, men sade att han skulle ställa sig bakom vilket beslut statsrådet än fattade. Han bad sedan konseljen att inte fästa något avseende vid hans "personliga förhållanden till Frankrike", och han förkunnade att han denna dag borde glömma att han var fransos, make och fader; att statsrådet ej skulle tänka på att Désirée och Oscar i Paris befann sig i Napoleons våld.

Jean Bernadotte var i sitt esse. Han blandade känsloladdade och effektfulla ordvändningar med konstpauser och djup ödesmättad tystnad. Han avslutade med att be konseljen agera "så att er kung ej med vanära nedstiger i graven". Därpå omfamnade han sin adoptivfar och bad om hans tillåtelse att lämna rummet. Bernadottes retoriska fulländning och passionerade teater – ett mäterligt skådespel – hänryckte var och en. Kungen blev så tagen att han började böla, och övriga konseljledamöter var också rörda till tårar.

Historikern Torvald Höjer anser att Bernadotte här gav "ett glänsande bevis på sin oegennyttia och lojalitet mot Sverige". Mot den höjerska lovsången kan invändas några saker. Talet *lät* ju vackert, men vad innehöll det? För det första hade Bernadotte *inte rätt* att delta i själva konseljbeslutet helt oavsett, eftersom han inte var röstberättigad ledamot av regeringskonseljen. För det andra så måste det väl i allra högsta grad anses tvivelaktigt att *avstå från att ens ha en rådgivande åsikt* i frågan, då ju Bernadotte var den person som kände Napoleons agenda, förmåga och psykologiska krigföring överlägset bäst i rummet, och insatserna och riskerna för Sverige var ju i denna stund enorma. Bernadotte var ju dessutom det svenska försvarets överbefälhavare och frågan gällde Sveriges säkerhetspolitiska ställning. För det tredje, hans retoriska och melodramatiska anspelningar på sin egen franska identitet ter sig lite märkliga, då man ju från samma ögonblick som han blev kronprins i Sverige måste kunnat *förutsätta* att han uteslutande agerade för *Sveriges* intressen – detta var väl en absolut självklarhet, annars skulle det väl kallas förräderi? Bernadotte konstaterade blott det absolut obestridliga; allt maskerat självsmicker kring detta var egentligen överflödigt. Eller ska Jeans kommentarer tolkas som att det, lite på en slump, *skulle kunna* uppkomma andra jävssituationer hos honom när det gällde Sveriges kontra Frankrikes intressen?

En del analytiker menar att Jean medvetet ville isolera sig från detta konseljbeslut av egennyttiga försiktighetsskäl. Det gav honom ett *alibi*, han var rentvådd och kunde inte ställas till svars för beslutet, d v s det kunde inte vändas emot honom senare. Han hade ju dels fortfarande privatekonomiska intressen i Frankrike, och dels hade han en egen – än så länge hemlig – utrikespolitisk agenda som inte alls överensstämde med svenska regeringens. Han ville

⁵⁴⁵ Johan Tobias Sergel (Sergell) (1740-1814), svensk bildhuggare och konstnär

bibehålla sin obundenhet ett tag till. Jean Bernadotte lämnade rummet och fortsatte hålla sina kort tätt mot bröstet.

Statsrådsbeslutet var enhälligt så när som på en ledamot, Hans Järta. Valet stod mellan krig mot Frankrike eller krig mot Storbritannien, en i grunden vänligt sinnad stat gentemot Sverige. Egentligen var det aldrig frågan om vilket beslut man skulle fatta, då Napoleons makt och vilja omgavs av sådan makaber förhållning. Statsrådet tillstyrkte att man skulle ge vika för Napoleons ultimatum. Sverige hade nämligen inga möjligheter att sätta sig emot Frankrike som militärmakt. Ett krig mot Frankrike skulle blivit förlustbringande och psykologiskt tungt. Det var ej frågan om ära eller stolthet, utan krassa realiteter.

Krigsförklaringen mot Storbritannien och Irland utfärdades den **17 november**, men gjordes med fingrarna i kors. I praktiken var den en bluff som avsåg att hålla skenet uppe inför Frankrike, samtidigt som man ämnade fortsätta handeln med Storbritannien som vanligt, dock lite mer diskret. Svenska kontakter togs omedelbart med den brittiska regeringen och överbefälhavaren Saumarez⁵⁴⁶, där man förklarade att krigsförklaringen var en påtvingad nödgärd utan innebörd. Inga fälttåg eller sjöslag skulle äga rum, inga strider, bara fortsatt smyghandel. "Kriget" skulle bli ett spegelfäkteri, bara på låtsas.

Den **19 november** sändes underrättelse från Stockholm till Napoleon att man fogat sig och förklarat krig mot Frankrikes ärkefiende Storbritannien. Sverige hade *officiellt* rättat sig efter Napoleons önskan.

Men ungefär samtidigt började Jean Bernadotte nu göra egna ansatser att totalt omlägga hela Sveriges utrikespolitik. Han *överbögde* att – utan inblandning av regering och riksdag – skicka ett hemligt sändebud till Rysslands tsar Alexander för överläggningar. Jean ville hemligen placera en erfaren svensk diplomat, Brinkman, som ett eget ombud vid sidan om Sveriges officiella beskickning i St Petersburg för att "ombesörja uppdrag av mer förtrolig art" mellan honom själv personligen och den ryska regeringen. Det framkom senare att denna parallella, hemliga diplomatiska kanal som han ville inrätta var för att *etablera ett närmare förbund med Ryssland och tsaren*. Dessa initiativ tog Jean på eget bevåg utan kungens eller regeringens kännedom, utan några som helst befogenheter att göra så. Detta blott två veckor efter ceremonin där han tilldelats den svenska tronföljden och svurit ed åt den svenska konstitutionen.

Stockholms slott och den svenska statsapparaten hade erhållit en gestalt som inte kunde kontrolleras eller styras, och som bar en dold agenda.

Kapitel 2 avsnitt 27

NILS OCH INGEBORG GIFTER SIG

Torsdagen den **22 november 1810** gifte sig drängen Nils Johansson och pigan Ingeborg Maria Larsdotter i Frödinge prästgård.⁵⁴⁷ Han var 21, hon var 20 år gammal.

Det hade varit minusgrader några dagar. Vit rimfrost täckte tuviga ängar och mossar. Två rådjur stod och lyssnade och spejade vid skogsbrynet, och en koltrast rafsade med näbben och huvudet i det stela gräset. Allt var lugnt och stilla.

Bröllopet var anspråkslöst men för dem var det allt de begärde och allt de hade råd med. Ingeborg hade fått hjälp att klä sig av sin mor och en väninna. Hennes underkjol av fint linnetyg med nysydd spets nertill stack fram som en vit bård under den hellånga svarta högtidsklänningen. I hals och ärmar var vita krås. Hon bar svarta kängor med hög klack som hon

⁵⁴⁶ James Saumarez (1757-1836), brittisk sjöofficer

⁵⁴⁷ Det lägre skiktet av allmogen vigdes oftast i socknens prästgård, ej i kyrkan.

fått låna. Hennes ljusa hår var uppsatt i en knut med tunna slingor på sidorna, och på huvudet bar hon en enkel krans av myrten hopknuten med ett band av blått siden. De hade av kyrkan fått hyra en enkel brudkrona för några riksdaler som prästen sagt skulle gå till socknens fattiga. I handen bar hon en liten bukett av rosor från ett växthus i Vimmerby. På bröstet hade hon en gammal silverbrosch hon fått av sin mor.⁵⁴⁸

Ingeborg höll sig samlad men var upprymd och lycklig. Hennes unga vackra ansikte försökte hålla tillbaka ett underfundigt leende, hennes ögon lyste, hon strålade. De breda tiljorna i prästgården knarrade under deras steg över golvet. Hon mötte sina föräldrars blickar när de klev in i rummet, men kuvade sitt inombords känslorus när de stod framför prästen och akten fann ett nytt allvar.

Nils var gripen av stunden. Till vardags en oöm trälande dräng som redde sig själv, men i detta ögonblick visste han inte riktigt hur han skulle te sig. Han hade genomlevt arkebuseringsdomar och flera månader i Sveriges grymmaste fängelse, svulten och sjuk och råttäten, och han kom från de fattigaste förhållanden och hade varje dag fått slita för mat på bordet, och gjort det samvetsgrant. Men denna eftermiddag kände han sig huvudstupa bortkommen i rollen som blivande make åt den unga kvinna han älskade. Han var blyg, försagd där han stod i den rena vita brudgumsskjortan som Ingeborg sytt själv av det finaste lin. Han var osäker på en del av orden han skulle säga. Han stod stram och vattenkammad, klädd i halvlång svart kappa som han fått låna av prästen och välputsade svarta stövlar. Stabil som en klippa på utsidan, vilsen och omtumlad under ytan.

Kyrkoherde Petersson⁵⁴⁹ talade till den lilla församlade skaran i det stora rummet. Han talade om äktenskapets helgd, om människans undergivenhet inför Gud, inför kyrkan och inför de styrande. Han andades tungt mellan artiklarna som han förkunnade. I bakgrunden tickade det stora golvet, sekund för sekund, tick tack, som om den ackompanjerade kyrkoherdens sanningar. Bibelverserna som kyrkoherden hänvisade till var över tusen år gamla. Människans tid förrann men överhetens befallningar bestod.

Utanför de spröjsade prästgårdsfönstren stod vintern för dörren. Nils tankar vandrade bort från händelserna i den allvarstygda kammaren, bort från Frödinge prästgård, ut över de djupa skogarna, de sovande fälten, ensliga myrarna och mörka blanka sjöarna. Han tänkte på sin far, sin far som han fortfarande mindes med ett litet barns gränslösa beundran och oerhörda saknad. Han bar fortfarande på den lille pojakens vägran någonstans djupt i sitt hjärta att acceptera att han aldrig mer skulle få se honom.

Kyrkoherde Peterssons högtidliga stämma bröt igenom tankarna och minnena.

”Se här! Jag tänkte att vi också skulle läsa några ord till ur *Den Heliga Skrift* som den store Luther valt ut åt oss.”

Han höll *Lilla katekesen* i sin hand och bläddrade tankspritt fram och tillbaka. Han harklade sig, avvek något från liturgin, såg på brudparet och såg sig om i kammaren och förkunnade för den församlade underklassen i prästgårdsrummet med myndig djup röst:

”Var och en vare överheten, som väldet haver, underdånig. Ty ingen överhet är utan av Gud. Den överhet som är, hon är skickad av Gud. Därför, den sig sätter emot överheten, han sätter sig emot Guds skickelse, och de som sätter sig däremot, de ska få en dom över sig.”⁵⁵⁰

Ingeborgs hållning var underdånig och vördnadsfull. Nils förstod innebörden av kyrkoherdens tunga ord men någonstans djupt i hans själ klingade detta ackord på något vis orent. T o m på deras bröllopsdag skulle de påminnas om sin underordnade plats i samhället med

⁵⁴⁸ Traditionen att bruden skulle ha ”något gammalt, något nytt, något lånat, något blått och något fått” vid vigseln för att bringa lycka påstås ha nått gängse utbredning i Sverige betydligt senare.

⁵⁴⁹ Johan Peter Petersson (1748-1822), svensk präst

⁵⁵⁰ Romarbrevet 13:1-2; jmf r kap 3 avsn 25

referens till vad Gud påstods ha bestämt. Nils var född 1789, den stora revolutionens år när de subordinerade överändakastat de styrande, men hans tilldelade lott i det svenska kastsamhället var inte att tänka utan att lyda. Att vara dräng var hans bestämmelse i livet. Allt slit till trots hade han funnit sig i detta, precis som far och alla torpare och drängar före honom, och alla pigor som de bildat familj tillsammans med genom släkthistorien. Han ifrågasatte sällan sin egen tillvaro, tänkte knappt ens tanken att det fanns något spontant och uppenbart alternativ. Den enda verklighet som fanns var ett livslångt kall att "göra rätt för sig", som livegenskapen kallades. Han kunde inte skänka Ingeborg någon materiell standard alls, bara lova henne evig kärlek och trohet. Och Ingeborgs hemgift var lika ringa, några vita lakan med broderade initialer för Nils och hon själv, två ljusstakar, en ost och något mer.

Ända sen far gått bort den där sista sommaren när han bara var fem år gammal, nästan sex, hade lillebror Måns stått honom närmast. Nils mötte Måns blick tvärs över rummet, där han stod vid mors sida, Maja, som då och då torkade en tår med sin näsduk.

Gemålerna tog varandra till äkta makar och lovade inför Gud, inför prästen, sina föräldrar och de församlade att älska varandra i nöd och lust. Alla i rummet sjöng psalm 131, *Så skön lyser den Morgonstjern*. Kyrkoherde Petersson önskade brudparet lycka till och alla bad tillsammans *Fader vår*, fromt och dämpat. Kyrkoherde Peterssons mörka stämning dominerade, resten var ett kuvat bakgrundssorl. Nils mumlande fram orden.

Gräset vid gårdsplanen utanför prästgårdsbyggnaden och de spröda ungbjörkarnas risiga kvistar glimrade av snöis i eftermiddagssolen. Frödinge träkyrka och klockstapeln intill prästgården sträckte sig mot den höga vinterblå himlen. Luften var kall och klar. Sällskapet lämnade prästgården för stugan som de arrenderade i Släta⁵⁵¹.

Det knastrade från den torra veden i gjutjärnsspisen. På golvet i farstun låg enris, i kammaren hade Ingeborg klätt stolar och bord med vita lakan och dukar. Förningen, bröllopsmiddagen, bestod av saltat fläsk och bruna bönor till förrätt varpå följde köttsoppa med morot och palsternacka hackade i bitar. Till huvudrätt serverades fläskkorv med potatis, och till efterrätt ostkaka. Till detta stod på bordet hembakade vetekakor och kongaskorpor⁵⁵², smör och ost. Maten var upplagd på tennfat som de lånat. Det dracks ett par skålar för brudparet, hölls ett par kortare tal, oförberedda och kanske lite hackiga och osammanhängande, men framförda med största uppriktighet och välvilja. Stämningen i stugan var god men besinningsfull, ty sådana var de.

Stimmet från stugan nådde dem knappt där ute neråt gärdet. Nils och lillebror Måns stod ensamma i sina vadmalsjackor i den kalla tysta höstnatten. Brännvinsuparna rev i halsen och värmdde bröstet. Efter en lång stund sa Nils:

"Tro du far va mä oss idag?"

"Ja dä tro ja nog", svarade Måns.

Han funderade en stund och tillade:

"Inte ville han misse en så grann fläskkorv ti aftonspis!"

De skrattade lågmält. Sen blev det tyst igen.

I timmerstugan lyste fönstren gult och rök steg upp ur skorstenen. Det doftade av elden på björkved och enriskvistar i den öppna spisen. Det kändes i bröstet av höst och vemod. Bortanför ängen avtecknades de svarta granarnas rand mot den djupblå stjärnklara natthimlen. De räckte brännvinspluntan mellan sig, och tänkte båda fortfarande på far, far som slet ut sig, arbetade sig till döds. Nils mindes ännu fars utarbetade gråa anlete men sanna, godhetsfulla och innerliga blå ögon, hans grova torrspruckna händer, och deras sista promenad till berget.

⁵⁵¹ Byn Släta ligger ca 1,6 km söder om Frödinge kyrka.

⁵⁵² kongaskorpa = avlånga veteskorpa

”Va kommä dä bli av oss Nils?” sa Måns. ”Kommä vi slita dräng som far genom hele livet ellä va kommä hända mä oss? Va finns kvar eftä oss nä vi osså liggä nergrävde? Tänkä du allri såna tankar?”

Nils svarade inte. De stod tysta länge i kylan och såg bort mot trädtopparnas konturer mot det stjärnbeströdda himlavalvet, det eviga kosmos, alltet.

Kapitel 3

23 november 1810 – 27 februari 1812

Avsnitt

1. *Jean tycker om Alexander*
2. *Extraroteringen*
3. *Härskartekniker*
4. *Alquiers uppdrag*
5. *Désirée, Élise och Mariana*
6. *Oscars utstakade framtid*
7. *Dubbelspel*
8. *Den nya lantvärnsförordningen*
9. *Den överlägsne ekonomen*
10. *De svenska drängarnas insubordination*
11. *Massmordet vid Klågerup*
12. *Till varje pris*
13. *Extraroteringssoldat Forwärts*
14. *En alldeles vanlig dag på Drottningholm*
15. *Den Regnérska tryckfrihetssaken*
16. *Klassfångar*
17. *Åmål*
18. *Bernadotte raderar en svensk kung*
19. *Den norska nationalfesten*
20. *Le Mercure*
21. *Lantbruksakademien*
22. *Tillrättalägganden*
23. *Jan Andersson Lännander*
24. *En skänk från Napoleon*
25. *Mårten Bengtsson och Öfwerheten*
26. *Per Ottasson*

JEAN TYCKER OM ALEXANDER

Hoppet om Finlands återförvärvande var utan tvivel den största drivkraften och det viktigaste skälet, jämte mutorna, bakom valet av krigarmarskalken Bernadotte till svensk tronföljare. Svenskarna *förväntade sig* av Jean Bernadotte att han skulle gottgöra förlusten av Finland; detta var, som flera forskare uttryckligt konstaterat, den ofrånkomliga förutsättningen för Bernadottedynastins tryggade framtid. Jean insåg kristallklart detta faktum själv. Han hade blivit externrekryterad som kronprins, ja, men för att *befästa* sin framtida dynasti i Sverige måste han skaffa en hustru, dvs tillföra Sverige en tydlig fördel eller lämna en motprestation i någon form. Detta faktum handlade alltså ytterst om den inympade ättens *legitimitet* – dess blotta *berättigande* till tronföljden – särskilt som Jean genom sin PR-agent Fournier ljugit och mutat till sig valsegern i Örebro, och särskilt som han i efterhand inte velat infria de stora finansiella utfästelserna som gjordes i Örebro samt visat sig inte alls vara Napoleons protegé. Trots den initiala *hänförelsen* inom stora delar av det svenska etablissemanget så skulle, vid utebliven motprestation, tillsättningen av Jean som kronprins så småningom bli ifrågasatt.

Det fanns djupt i den svenska folksjälens ett nedärvt och grundmurat rysshät. Förlusten av Finland hade varit ett trauma för nationen, och Jean Bernadotte hade rekryterats på grundval av att han skulle bidra till att ta revansch mot just Ryssland, rimligen med Frankrikes stöd. Just detta hade även varit Otto Mörnerns fundamentala utgångspunkt när han tagit sitt s k "initiativ" i juni 1810.

Men Bernadotte själv ville inte binda sitt öde till Napoleons, dels givet den djupa ömsesidiga misstron dem emellan, dels anade han att det franska imperiet förr eller senare skulle falla, såsom imperier gör. Och Bernadotte, utan sentimentalitet över 600 års svensk-finsk gemenskap, såg ej Sverige-Finland som en naturlig statsbildning. Redan i november 1810, samma månad som den nye kronprinsen flyttade in på slottet, finns ett dokumenterat samtal där han säger att Sverige "kan umbära Finland, ett landskap varpå man ej mer får tänka", samtidigt som han istället uttryckte en föresats att skapa en svensk-norsk union med i princip vilka svenska eftergifter som helst. Norrmännen kunde t o m få sätta ihop sin egen grundlag hur de själva önskade, sade han:

"Sveriges kung ska underteckna *allt!*"

Och norrmännens bidrag till det framtida svensk-norska kungahusets apanage var också förhandlingsbart:

"Om de sedermera vill bidra till Sveriges civillista med 50, med 30, med 10 tusen riksdaler årligen, eller med ingenting alls – Sveriges kung ska underteckna *allt!*"

Så central var alltså Norgefrågan. Crusenstolpe har formulerat att "från den punkt han blev tronarvinge i Sverige, blev Norge hans fokus, hans perspektiv och horisont". Ett "förvärv" av Norge skulle bli stamfader Bernadottes hustru till svenskarna och befästa hans berättigande som tronföljare, Bernadottedynastins legitimitet. Dock kan redan i detta skede skönjas inställningen hos vederbörande, att det viktigaste var att lägga under sig Norge *för syns skull*, oavsett hur denna nya statsbildning skulle fungera *inhållsmässigt*. Att kunna *visa upp* detta förvärv blev ett självändamål i sig självt – de kunde ju enligt Jean få vilken konstitution de önskade, "Sveriges kung ska underteckna allt" – vilket *inte* är samma sak som att faktiskt grundlägga och inrätta en gedigen och långsiktigt hållbar union.⁵⁵³

Det skarpa agget mot sin förre chef, tillika sin hustru ex, jämte uppfattningen att Norge snarare än Finland vore en lämplig hustru åt Sverige för att rättfärdiga tronföljarvalet, drev nu Jean att genomföra en rad åtgärder. Redan efter några veckor i Stockholm ville han inleda

⁵⁵³ Jmf t ex kap 20 avsn 20; kap 21 avsn 1, 3, 5, 9; kap 23 avsn 9, 21; kap 24 avsn 8; kap 25 avsn 13, 18, 20

hemliga förhandlingar med Storbritannien för deras stöd och t o m medverka till en svensk-norsk union, och han började även bygga upp en underrättelse- och propagandaverksamhet i Norge, liknande Adlersparres ett år tidigare, för att inhämta information om åsiktsströmmarna där och sprida nyheter ägnade att underblåsa missnöjet med Danmark. Och som tidigare nämnts så närde han även planer på att placera ett eget hemligt sändebud hos Rysslands tsar Alexander, vid sidan om den officiella svenska diplomatiska representationen, utan kungens, regeringens eller riksdagens kännedom.⁵⁵⁴

Efter rapporterna under sommaren från tsar Alexanders hemlige man i Paris, agent Tjernysjev, om Bernadottes bitterhet mot Napoleon och iver för Ryssland, såg man i St Petersburg nu sin chans. Tsaren ville utnyttja denna spricka samt exploatera Bernadottes egen äregirighet. Ryssland beordrade så sin ambassadör i Stockholm, Suchtelen⁵⁵⁵, att ta kontakt med den nye svenske kronprinsen. Audiensen ägde rum fredagen den **23 november 1810**. Suchtelen började utstuderat med att smicka Bernadotte, och att försäkra kronprinsen om att tsar Alexander hyste stor respekt och vänskap för honom, samt att tsaren önskade underhålla och alltjämt mer befästa det goda samförståndet mellan Ryssland och Sverige.

Bingo! Men denna öppning träffade Suchtelen mitt i prick.

Responsen från Jean Bernadotte blev nästan lyrisk. Han svarade att han saknade ord för att uttrycka hur "djupt rörd" han var av detta bemötande från Ryssland. Detta var alltså samma Ryssland som på ett förödmjukande sätt 14 månader tidigare slitit itu och stulit en stor del av Sveriges folk, armé, landyta och ekonomiska bas genom förödmjukelsen i Fredrikshamn.⁵⁵⁶ Den externrekryterade fransosen fortsatte, att det var hans "hjärtas mening" och högsta önskan i hela världen att dels bibehålla sämjan med Ryssland, dels att få bli tsar Alexanders personliga vän.

"Skriv detta", dikterade Bernadotte till ambassadör Suchtelen, "och använd er av de starkaste uttryck ni kan!"

Konversationen fortsatte med ömsesidiga förtroendebetygelser, och Jean bad begeistrat ambassadör Suchtelen att verkligen uttrycka sitt tycke och tillgivenhet för tsar Alexander som person. Fransosen, upphetsad, påivrade återigen att Suchtelen skulle använda sina mest övertygande ordalag, och tillade på slutet:

"Förresten håller jag fullkomligt med er om, att Finland genom sitt geografiska läge länge borde tillhöra Ryssland!"

Bernadotte blev alltså överförtjust av tsarens närhetsbetygelser, framförda av ambassadör Suchtelen, och kunde knappt hitta superlativ nog för att uttrycka detta. Men ju närmare han på detta sätt kom Ryssland, desto flitigare uppvaktade Jean samtidigt Napoleon privat med underdåniga och inställsamma brev där han propagerade för en nära svensk-fransk säkerhetsallians. Detta är anmärkningsvärt av flera skäl. Dels visste alla att en skarp brytning mellan Europas två supermakter Frankrike och Ryssland var nära förestående, men Bernadotte *förespeglade* en svensk allians med båda två ledarna samtidigt, d v s han regisserade ett mycket högt dubbelspel å svenska statens vägnar. Dels gjorde han det *på eget bevåg utan något mandat*, och utan kungens, regeringens och riksdagens vetskap. Dels var det även så, att Bernadottes storpolitiska låtsasutspel i Frankrikes fall delvis berodde på privatekonomiska intressen, d v s exakt den intressekonflikt som riksdagen krävt skulle undvikas.

Den **30 november** lät Bernadotte genom en Göteborgsbaserad industriman, Abraham Robert Lorent⁵⁵⁷, meddela den tidigare unionspropagandisten Georg Adlersparre nya riktlinjer

⁵⁵⁴ Se kap 2 avsn 26

⁵⁵⁵ Jan Pieter van Suchtelen (1751-1836), nederländsk-rysk militärofficer och diplomat

⁵⁵⁶ Se kap 2 avsn 8

⁵⁵⁷ Abraham Robert Lorent (1770-1833), svensk industriman

och villkor för en svensk förening med Norge. Det är värt att notera, att redan under sin första månad i Stockholm så vidtog den nyrekryterade kronprinsen åtgärder som i förlängningen åsyftade ett svenskt förvärv av Norge.

Den **8 december** skrev Jean återigen till Napoleon. Efter att i mycket negativa ordalag redogjort för den "bedrövlige" situation som den "förra regeringen" försatt Sverige i – d v s den importerade kronprinsen anammade genast i Sverige narrativet att allt illa som hänt Sverige var kung Gustaf IV Adolfs fel – bad han krypande om franskt ekonomiskt stöd för den svenska armén. Han hänvisade till det nära förbund och den nära vänskap som enligt Jean hela tiden existerat mellan Frankrike och Sverige ända sen Gustav Vasas tid. Enligt Bernadotte var även det franska sinnelaget och det svenska sinnelaget identiska – en spännande reflektion i sig – och han sade sig vilja vara delaktig i Frankrikes militära öden:

"Naturen synes ha ämnat dessa riken att leva i samdräkt med varandra; deras lynnen överensstämma fullkomligen. --- Det givs icke här mer än en önskan, den att vara uppriktigt överens med Frankrike, och att så ofta tillfälle därtill yppar sig, delta i dess ära."

Men, som det finns tusentals exempel på i stamfader Bernadottes personhistoria, så var hans högstämda retorik och inställsamhet ofta utan djup, utan mest bara humbug, nonsens. En bluff.

Den **14 december** anlände tsar Alexanders privata sändebud och underrättelseagent Tjernysjev till Stockholm, samme unge man som Jean haft kontakt med i Paris före och efter tronföljarvalet.⁵⁵⁸ Tjernysjefs chef, tsaren, hade givit honom i uppdrag att utröna Bernadottes och Sveriges egentliga tankar och avsikter visavi Frankrike, samt övertyga kung Carl XIII och hans kronprins om Rysslands kamratliga intentioner. Rysslands baktanke var att försäkra sig om att Bernadotte ej ägdes av Napoleon, och att Sverige ej militärt skulle hota Ryssland, exempelvis genom att försöka återta Finland, då Ryssland kunde behöva ansamla sina resurser och militära kapacitet för andra göromål.

Efter en protokollsenlig audiens med kung Carl XIII den **15 december** som varade i en halvtimme, trots att gubben hade "stor svårighet att uttrycka sig", träffade sedan Tjernysjev kronprinsen. Bernadotte omfamnade den unge ryssen flera gånger som om han varit dennes förtrogne vän, och överhopade honom med vänskapsbetygelser. Under själva mötet var även Rysslands ambassadör Suchtelen och Sveriges utrikesminister Engeström närvarande. Tjernysjev inledde med att tala om tsar Alexanders vördnad för Bernadottes förtjänster och egenskaper. Jean, alltid lika mottaglig för överdrivet beröm, lyste upp och svarade att dessa ord gjorde honom lycklig och att hans hjärta redan överflödade av gillande för Alexander. Jean fortsatte med att be Tjernysjev framföra till sin chef, att efter allt han hört om ryske tsarens karaktär, så var hans "enda önskan" att få kalla sig tsar Alexanders vän, och att få bevisa sig värdig detta.

Senare under mötet fick Jean och Tjernysjev tillfälle att tala privat mellan fyra ögon. Efter att Tjernysjev påstått att Ryssland hade en broderlig hållning gentemot Sverige, skyndade sig Jean att förklara att Rysslands välvilja och beskydd var nödvändiga för Sveriges blotta existens, och han lovade att svenska regeringen skulle göra *allt* för att undvika ens ett sken av något missnöje mot Ryssland. Jean Bernadotte tillade att Finland, denna "avlägsna provins", ändå inte skulle kunna bibehållas av Sverige över tid och därför ej ens borde eftertraktas av svenskarna. Kronprinsen tillfogade att hans "käraste önskan" var att få besöka tsar Alexander i St Petersburg kommande sommar och vördnadsfullt uppvakta honom. När Tjernysjev och Bernadotte åter närmade sig utrikesminister Engeström och ambassadör Suchtelen, *så växlade Bernadotte över*

⁵⁵⁸ Se kap 2 avsn 16 och 22

*samtalet till helt likgiltiga ämnen. Vad han just deklarerat för Tjernysjev var sålunda hans personliga utrikespolitik, inte Sveriges.*⁵⁵⁹

Följande dag, den **16 december**, hade Tjernysjev och Bernadotte ett enskilt möte utan den ryske ambassadören och den svenske utrikesministern. Detta möte varade i över två timmar inne i Jeans eget kabinet. Kronprinsen inledde med att återigen bedyra att tsar Alexanders tankar om honom gjorde honom så lycklig, men förklarade sedan hur han hört ett rykte om att Napoleon skulle hota med ett *ryskt* anfall mot Sverige om ej Sverige fogade sig efter *Frankrikes* önskningsar, vilket gjort honom obekvämt. Jean inflikade, dramatiskt, att han absolut var beredd att "upppoffra sig och hela sin familj" för Sveriges skull, men ville undvika detta. En antydning till eventuellt martyrskap alltså, om så fordrades.

Tjernysjev dementerade att Ryssland skulle gå Frankrikes ärenden och anfälla Sverige på uppdrag av Napoleon. Bernadotte, lättad, inledde då en bitter tirad mot sin förre chef i Paris. Han förklarade med grämlse hur förolämpad han blivit av Napoleons krigsultimatum i november,⁵⁶⁰ särskilt då han tjänat och hedrat Frankrike som militär i 30 år och "vid olika tillfällen skänkt ett så kraftigt stöd" åt den franske kejsaren och "undanröjt så mycket obehag och bekymmer" för honom, och "tjänat honom med ära". Jeans självömkande monolog i det instängda sidorummet tillsammans med den observante och klartänkta Tjernysjev blev en tragikomisk scen, där Jean – som hade den franske kejsaren att tacka för sin karriär och förmögenhet, samt Désirée för att han ännu var vid liv – utmålade sig själv som ett *offer* för Napoleon. Jean hade blivit *kränkt*. Tsar Alexander, däremot, var nu kronprins Jeans stora hopp och frälsning, och i sitt lyckorus lovade han på hedersord – ånyo utan kungens, regeringens eller riksdagens kännedom – "i svenska regeringens namn --- att under vilka omständigheter som helst, inte göra något som på minsta sätt misshagade tsaren". Jean Bernadotte försäkrade att Sveriges "enda syfte alltid skulle vara att förbli enigt med Ryssland", och att Sverige aldrig "skulle spilla en enda droppe soldatblod eller spendera en enda riksdaler" på något som kunde förarga Ryssland. Jean förklarade att han kommit fram till sina slutsatser och kunde utställa dessa försäkringar då han själv "opartiskt" analyserat Sveriges ställning. Han avslutade med att deklarerat att även ifall Sverige skulle erbjudas ett uppenbart tillfälle att återta Finland, skulle detta inte ligga i Bernadottedynastins intresse. Istället ville han ägna sin egen tid åt att ge Sverige "en lämplig författning".⁵⁶¹ Ryssland kunde betrakta Sverige "som sin trogna fältvakt", förklarade han.

Den **17 december** åt de frukost tillsammans. Så fort de satt sig till bords skickade kronprinsen bort betjäningen. Inga svenska öron fick höra hans konversation med ryssen. När det var gjort, förnyade Jean med sitt "heliga hedersord" sin försäkran att Sverige aldrig skulle göra något som misshagade Ryssland, och att han var beredd att ge detta löfte skriftligen. Resten av frukosten ägnade Bernadotte åt att återigen ösa galla över sin tidigare chef, Napoleon, och dennes alla oförrätter mot honom. Bernadotte väste, i ordsvall av bitterhet, att Napoleon avsiktligt velat *förnedra* honom och använt en *oförskämd ton* mot honom, att Napoleon *utnyttjat* honom, *lurat*

⁵⁵⁹ Torvald Höjer skriver lyriskt redan på första sidan i sin avhandling från 1935, att stamfadern "med sin överlägsna begåvnings och sin lysande övertalningsförmågas *rätt* blev den bestämmande faktorn i svensk utrikespolitik", samtidigt som utrikesministern trängdes "tillbaka till den rent rutinmässiga skötseln av sitt departement". Även kungen och resten av regeringskanseljen marginaliserades fullständigt. Det handlade dock inte främst om fantastiskt lysande talanger hos fransosen, som aposteln Höjer vill påskina, som per automatik skulle givit honom någon slags extrajudiciell "rätt" att göra som han ville enligt Höjers resonemang, utan snarare om Jeans benägenhet att utom kungens, regeringens och riksdagens insyn eller vetskap bedriva ett egenmäktigt, dolskt och olagligt underhandsspel i svenska statens namn utifrån en personlig agenda.

⁵⁶⁰ Se kap 2 avsn 26

⁵⁶¹ Jean Bernadotte ansåg, som externrekryterad tronföljare efter mindre än två månader i landet, att Sveriges grundlag ej på ett lämpligt sätt balanserade makten mellan kungen, regeringen, riksdagen och domstolsväsendet, och ej på ett lämpligt sätt reglerade demokratin och yttrandefriheten; jmfkr kap 4 avsn 3, 7 och 10.

honom och *svikit* honom. Ånyo, Jean var djupt *kränkt*, och han ventilerade för Tjernysjev sin uppdämda indignation sedan många år. Med floskulös retorik sade han sig hellre dö än låta Sverige vanäras, Sverige som ju "utvalt honom", och han påstod att han själv inom franska armén var så "känd, älskad och vördad" att många franska soldater var mer lojala mot honom än mot Napoleon. Vad Tjernysjev fick bevittna var ett återkommande psykologiskt tema i stamfaderns liv; bombastiska utläggningar som blottade en sårad självkänsla, och ett omätligt bekräftelsebehov där omvärlden var *skyldig* honom beröm och erkännande för den store man han såg sig själv som.

Den **18 december** åt de både frukost och middag tillsammans. Samtalen kom in på Danmark, som Bernadotte røjde stor hätskhet mot, men som han nu kunde hämnas *genom att förvärva Norge*.⁵⁶² Jean påstod att norrmännen var "ett grannfolk som *kallade* honom", och förklarade att Sveriges politik, efter Finlands förlust, gick ut på "halvöns enhet", d v s att inkorporera Norge. Enligt sentida forskare lät Bernadotte med dessa uttalanden framskymta vad som egentligen var *priset* för hans vänskap med Ryssland, nämligen Rysslands hjälp att erövra Norge. Det handlade alltså i grunden ej om en *ovillkorad* vänskap och militär pakt med Ryssland och tsaren, utan snarare var Bernadottes utspel inledningen till ett köpslående.

Jean avslutade sista mötet med Tjernysjev med att återigen lovprisa tsar Alexander, och han överhopade den ryske agenten med vänskapsbetygelser, samt betonade att allt som yppats dem emellan måste hållas *konfidentiellt*. Sssch!

Därpå överlämnade han två förseglade brev till Tjernysjev som han ville att denne skulle vidarebefordra till Paris, dit gästen skulle fortsätta sin resa. Väl tillbaka på sitt hotell fann dock Tjernysjev, rysk underrättelseagent som han ju var, ett sätt att öppna och kopiera breven. Förseglingarna kunde diskret brytas och sedan återlagas. I det ena brevet, som var ställt till Napoleon, bedyrade Bernadotte sin fulla tillit till Napoleons "storsinhet och synnerliga välvilja" gentemot honom personligen. Han skrev att Sverige skulle göra alla uppoffringar för Frankrikes skull, uttryckte "uppriktig och oföränderlig tillgivenhet" för Napoleon, och avslutade med att betyga "med de vördnadsfullaste känslor" sin underdånighet inför Napoleon. Detta alster alltså åt den person som han just skändat, förtalat och utmålat som en samvetslös förhatlig mobbare i flera dagars tid inför Tjernysjev!

Den **19 december** lämnade Tjernysjev Stockholm. Hans kommuniké till tsar Alexander om vistelsen i Stockholm är daterad samma dag. I denna gjorde Tjernysjev analysen att Bernadotte, trots formuleringarna i brevet till Napoleon, ej över huvud taget var dennes bundsförvant, särskilt som han under samtalen i Stockholm uppvisat "dödligt sårad egenkärlek". Jean Bernadottes ömtåliga självkänsla hade *kränkts*, enligt honom själv. Tjernysjev fortsatte att den svenske kronprinsen öppet bekräftat att han måste försöka hålla skenet uppe mot Frankrike *p g a sina privatekonomiska intressen* och eftersom Sverige var alltför fattigt för att kunna underhålla honom! Agenten Tjernysjev skrev att Bernadotte "lekte kurragömma" med Napoleon, men att det troligen bara var en tidsfråga innan detta upphörde. Tjernysjev styrkte vidare att ingen anledning fanns till oro för Finland, och att Ryssland hade Jean Bernadotte som i en ask, särskilt om man "ställde sig in hos honom" ytterligare, eftersom Jean var oerhört känslig för lismande, vilket den vakne Tjernysjev snappat upp:

⁵⁶² Detta agg mot Danmark står i bjärt kontrast till de familjära och älskvärda tonerna vid besöket hos Fredrik VI två månader tidigare, se kap 2 avsn 24. Upprördheten berodde sannolikt på att när Bernadotte i sin egen mentala projektering definitivt avskrivit Finland, så *måste* han verkställa ett förvärv Norge för att gottgöra Sverige för förlusterna i senaste kriget, vilket ju *förväntades* av den värvade krigarmarskalken på ett eller annat sätt. Denna politiska situation och förväntansbild i sig självt medförde en inneboende stress och stegrad irritation och fientlighet mot Danmarks kung och regering, huvudman för Norge.

”Kronprinsen tillhör oss! Han har förpliktat sin hand och sin handske, sitt ord och sin övertygelse.”⁵⁶³

Samma dag avsände Jean själv ett brev med kurir till tsar Alexander i St Petersburg, innehåll okänt men förmodligen med ett mycket bevåget budskap.

Napoleon själv fortsatte dock att uppvisa känslokyla gentemot sin forne marskalk. Kejsaren lämnade flera av Bernadottes tidigare brev obesvarade, och *varnade* den **22 december** via sin Stockholmsambassadör Alquier den svenska regeringen för att bedriva eventuell smyghandel med Storbritannien, samt lät meddela att han ”aldrig underhöll brevväxling med någon kronprins”, en föraktfull markering mot Jean personligen.

Napoleon lät den **24 december** återkalla tre franska adjutanter som Bernadotte fått ta med sig under en begränsad period vid flytten till Sverige. Napoleon betvivlade även Sveriges uppriktighet i den uttalande anslutningen till Frankrike och krigsförklaringen mot Storbritannien, och han hyste särskilt stor misstänksamhet till Bernadottes intentioner. Misstron var så stor, att den **26 december** gjorde Alquier, på uppdrag av Napoleon, ett försök att få Sverige att överlåta 2000 matrosar till franska flottan för att *bevisa* Sveriges lojalitet mot den fransk-svenska sammanhållningen. Detta var dock en fälla – sjömännen skulle kunna att vid framtida tvister behandlas som gisslan – och Bernadotte såg igenom finten. Med utrikesminister Engeström som front, avsändare av svarsbrevet, så duckade han för denna förfrågan. Kontakten mellan å ena sidan Bernadotte, å andra sidan den franska regeringens företrädare, var på ytan artig och tillgiven, men mellan raderna fanns en underton av sarkasm och total avsaknad av förtroende.

För att framstå i ädel dager inför sina adoptivföräldrar, kung Carl XIII och drottning Charlotta, förklarade Jean Bernadotte att ”jag låter hellre hugga mig i stycken” än att gå med på Frankrikes förslag om matroserna, och tillade att ”jag svarar med mitt liv” för att Sveriges oberoende förblev okränk. Återigen dramatiska ord. Enbart under andra halvan av december 1810 finns en handfull dokumenterade exempel där Bernadotte, i all sin teatraliskhet, hotade med att uppoffra sitt eget, Désirées och Oscars liv för ett högre ändamål hellre än att bli *kränkt*. Dessa obalanserade martyriskas självmordshot, ofta när hans egen självkänsla fanns med i ekvationen, var en rätt besynnerlig återkommande företeelse genom stamfaderns liv.

Den **31 december** svarade tsar Alexander på Jeans brev som han skrivit efter mötena med Tjernysjev. I sitt officiella svar skrev tsaren att han önskade ”befästa den enighet som råder mellan Sverige och Ryssland”, och att kronprinsen skulle ”alltid uti mig finna en trogen bundsförvant”. Men tsaren bifogade även ett *enskilt* brev, att öppnas och läsas endast av Jean personligen. Där stod:

”Efter att ha avbördat mig mina plikter mot *kronprinsen*, må det vara mig tillåtet att vända mig till den *enskilde mannen*, utmärkt genom sina talanger, sin karaktär, sina principer. Jag önskar uppriktigt er vänskap, ert förtroende. Ja, jag eftersträvar dem. --- Det är av själ och hjärta jag vill vara er vän. --- Räkna beständigt på mig. --- Värdigas svara mig på samma sätt; ett enskilt förtroligt brev från er skulle göra mig ett oändligt nöje.”

I sitt *officiella* svar den **16 januari 1811** på tsarens *officiella* skrivelse meddelade kronprinsen att han också ville ”fastare tillknyta den förbindelse som finns mellan Ryssland och Sverige”. Men i ett *privat* brev till tsar Alexander personligen släppte han garden och gav utlopp för sina passionerade känslor för sin nyfunne killkompis:

⁵⁶³ Efter att ha klyvt Sverige och tagit Finland och Åland 1809 fanns det allttjämt därefter en tydlig, mycket medveten rysk strategi att även få insyn och kontroll över den svenska (utrikes)politiken framgent. Detta skulle uppnås genom att äga quislingar på olika nyckelposter i Sverige. Den 26 februari 1810 föreslog den ryske diplomaten Alopæus brevledes för sin kollega Suchtelen: ”Man borde i utrikeskabinettet och i krigs- och marindepartementen ha folk hängivna den ryske ambassadören och avlönade av honom, för att av dem erhålla oavlätliga upplysningar om förvaltningens förnämsta grenar och sålunda kunna intränga i regeringens planer.” Genom Jean Bernadotte ett halvår senare fick ryssarna allt de önskade och mer därtill.

”Ja, sire, jag ska bli ert majestäts vän, då ni haft godheten att säga mig, att det är av själ och hjärta, som ni vill vara min. Från detta ögonblick räknar jag på eder vänskap, och ni kan oföränderligen räkna på min.”⁵⁶⁴

Men bara några få dagar efter dessa ömhetsförklaringar för tsar Alexander, där Jean med själ och hjärta lovat sin intima tillgivenhet, adresserade han den **20 januari** ett brev till Napoleon som löd:

”I den nya belägenhet, där ödet ställt mig, ska jag utan tvivel bli mer än någonsin blottställd därför, om jag ej är nog lycklig, att finna en försvarare i ert majestäts hjärta.”

Napoleon hade ju avbrutit den direkta kontakten med Jean, vilket var frustrerande för honom av den anledningen att han hade stora privatekonomiska intressen i Frankrike. Förutom att själv skriva till Napoleon utan att få gensvar, kom då Jean på den geniala idén att *genom Désirée* söka kontakt med förre chefen. Hustrun Désirée och sonen Oscar hade anlänt till Stockholm i början av januari, och Jean skrev nu brev till Napoleon i *Désirées namn* som dröp av inställsamhet men som även tog upp de finansiella angelägenheterna. I ett lurigt försök att kringgå bestämmelsen om ekonomiska intressekonflikter där han tvingades avsäga sig sina stulna gods, försökte stamfadern under pseudonymen Désirée övertyga Napoleon att detta gällde *henne*. De s k ”donationsgodsen” kunde därför skrivas över på henne, eftersom ett liknande system fanns för *marskalksänkor*, ”med vilka jag i civilt avseende torde kunna jämställa mig”.

På fullt allvar försökte här alltså stamfadern, med Désirée som fasad, att övertyga Napoleon att hon – kronprinsessan av Sverige vars make en gång skulle överta ett kungarike – var att likställa med en änka till en stupad marskalk som för alltid förlorat sin försörjning och trygghet.

Alla dessa konstgrepp testades av Jean Bernadotte i syfte att kringgå andemeningen av svenska statens intressekonfliktsklausul, av rent privatekonomiska skäl. Napoleon var dock föga imponerad. Under januari 1811 fick Napoleon samtidigt alltfler underrättelser från olika håll, som styrkte honom i hans misstanke att det mellan Sverige och Storbritannien fanns en tyst överenskommelse om att endast föra ett *skenkrig*. Det var uppenbarligen ett spegelfäkteri, om ens det. Trots en utlovad absolut handelsblockad var allting som förut: Paketbåtarna med kolonialvaror och engelska produkter anlände regelbundet från Storbritannien till Göteborg där en livlig handel alltjämt pågick, utan att för ett ögonblick ha upphört. Vid Vargö i Göteborgs södra skärgård, ungefär 16 km från centrala staden, ankrade de brittiska handelskeppen. Dagligen begav sig svenska båtar ut dit med färskvatten och förnödenheter åt besättningen och återkom lastade med gods. Även inne i Göteborg fanns mängder av briter som i lugn och ro bedrev sin vanliga kommers, som om relationerna mellan de två länderna aldrig varit bättre. Handeln med brittiska varor blomstrade även i Kungälv. Den franske Stockholmsambassadören Alquier rapporterade till sin regering att man skrattade högt åt ”kriget” i London, och smålog åt detsamma i Stockholm, och att smyghandeln anordnats på initiativ av Bernadotte.

När Alquier vid ett tillfälle i januari konfronterade Bernadotte om dennes förhållande till Ryssland svarade kronprinsen svävande och med listig uppsyn, men tillade:

”Men nej, jag vill ej skilja mig från Frankrike; jag älskar och vördar kejsaren!”

Å ena sidan uttryckte han ömma känslor för tsar Alexander som han väl knappast aldrig ens satt på pränt till hustrun Désirée, samtidigt som han å andra sidan sade sig ”älska och vörda” kejsar Napoleon. Han anpassade sina utspel och trohetsförsäkringar utifrån vem han för stunden talade med. Memoarlitteraturen ger en enhällig bild av att de flesta i stamfader Bernadottes omgivning hänfördes av hans utomordentliga charm och förbindlighet, när han var på humör, *men* några få som sett igenom denna fasad fann under ytan en falskhet, otillförlitlighet och

⁵⁶⁴ Jmfr kap 22 avsn 11 (kronprins Jeans hälsning genom sin adjutant innan denne avreste till tsar Alexander)

närmast patologisk oärlighet, som stod i rak motsats till exempelvis Gustaf IV Adolfs eller tidigare kronprinsen Carl Augusts hederskänsla och principfasthet.

Många hävdar att Jean Bernadotte var en överlägsen *politiker*, men detta skulle i så fall implicit betyda att *politik* innebär att beräkna, avleda, listigt formulera sina uttalanden, försköna verkligheten och taktiskt spela sina kort genom att utnyttja omvärldens förtroende och godtrogenhet för att befordra sin agenda. Och motsatsen till att vara en bra politiker skulle i så fall innebära att principfast och okorrumpert stå upp för vissa grundvärderingar, vara fullt sanningsenlig mot omvärlden oavsett den kritik man kan tänkas utstå, och att leda i en viss hederlig och moralisk riktning oavsett om man därigenom gör sig själv populär eller ej, och oavsett om det skulle innebära risken att bli ersatt av någon annan. Ja, i så fall var Jean Bernadotte en formidabel politiker.

Men att bedriva dubbelspel är ej utan risker. Napoleon hade fått information om Jeans och Tjernsjevs nära umgänge under flera dagar i Stockholm, även om han ej visste vad som sagts, och Napoleon nåddes även av rapporter om vad den svenske generalkonsuln i Paris, Signeul, yppat på genomresa i Hamburg i slutet av januari 1811. Signeul hade talat bredvid mun och sagt att Sveriges krig med Storbritannien faktiskt endast var en *lek* och att Sverige varken kunde eller ville existera utan handel med denna makt. Den franske utrikesministern framförde Napoleons ”rågade missnöje” till den svenske ambassadören efter denna underrättelse.

Få, om ens någon, inom den svenska regeringen hade någon susning alls om vad nyförvärvet Jean Bernadotte ställde och styrde med, egenmäktigt, vad gällde Sveriges utrikespolitik. Men faktum är att i augusti 1810, kort efter valet, hade ju det danska sändebudet Dernath i Stockholm till sin regering i Köpenhamn skrivit att Bernadotte skulle söka förvärva legitimitet genom erövringar, med tillägget att ”*Norge* är utan tvivel mera utsatt än Finland”.⁵⁶⁵ En person som delade Dernaths uppfattning och i ett tidigt skede gjorde en klockren analys av Jeans bestyr i alla riktningar var oraklet i Köpenhamn, den skarpsinnige danske utrikesministern Niels Rosenkrantz⁵⁶⁶. I en skrivelse den **31 januari** utvisade han att Jean Bernadottes överordnade mål var *Norge*, som han ämnade vinna genom en anslutning till Ryssland och brytning med Frankrike. Den intelligente Rosenkrantz förutsåg trippelliansen Sverige-Ryssland-Storbritannien som en stark motvikt mot Napoleons Frankrike, och betvivlade att Napoleon skulle gå segrande ur den stora kampen som skulle komma förr eller senare.

Kapitel 3 avsnitt 2

EXTRAROTERINGEN

Förhållandet mellan Frankrike och Ryssland höll snabbt på att försämrats, när Ryssland vägrade underställa sig Napoleons alla anmaningar om privilegier och blockader i det franska paneuropeiska handelssystemet. De ryska diplomaterna behandlades med växande misshag i Paris, och korrespondensen mellan Napoleon och tsar Alexander blev alltmer hätsk. Sverige skulle under alla omständigheter påverkas på ett eller annat sätt av denna konflikt när den briserade.

Den svenska riksdagen hade redan innan Jean Bernadottes ankomst beslutat att Sverige måste återuppbygga sin stridsberedskap efter Finska kriget och att den svenska armén, som ansågs vara otillräcklig, måste utökas. När riksdagen gett befogenhet åt regeringen att kunna

⁵⁶⁵ Se kap 2 avsn 22

⁵⁶⁶ Niels Rosenkrantz (1757-1824), dansk statsman

värva ytterligare soldater till den svenska armén, hade motivet varit för att kunna ”försvara och upprätthålla fäderneslandets självständighet”.

Den **5 februari 1811** proklamerade en kungörelse att en s k *extrarotering* skulle verkställas. Extraroteringen innebar att gårdar och gods runt om i hela landet, som inte redan åt svenska försvaret ställde till förfogande en soldat från sitt lokala indelningsområde, nu skulle göra så. Motivet som angavs för extraroteringen var ”arméns befunda otillräcklighet för rikets försvar”, och innebar att nästan 2 700 nya soldater plus 600 båtsmän nu skulle rekryteras. Soldatkontraktet kunde innebära vissa förmåner, såsom *möjligheten att erhålla ett soldattorp*, och rekryteringen kunde därför ske huvudsakligen på frivillig väg. Soldaterna skulle tränas för krig och införlivas i närmaste regemente. Kungörelsen sade att extraroteringen skulle vara verkställd inom sex månader. Kung Carl XIII hade undertecknat den.

Som det slumpar sig, så hade Jean Bernadotte samma dag som extraroteringen kungjordes ett möte med den franske Stockholmsambassadören Alquier på slottet.

Bernadotte inledde mötet med att läcka hemlig information från London till Alquier, som han erhållit via kontakter, om brittiska truppförstärkningar till Portugal. Detta var värdefull information för Napoleon, som ville bemäktiga sig den Iberiska halvön, och Jean visste om det. Genom att ge den franska Stockholmsambassadören denna känsliga underrättelse, var hans beräkning att vinna ambassadörens fulla intresse och välvilja inför sitt huvudnummer. Alquier noterade i sin uppteckning av mötet och samtalet direkt efteråt, att Jean var ”synbarligen förberedd” på vad han ämnade framföra.

Efter detta lilla förspel för att skapa god atmosfär i rummet, på Storbritanniens bekostnad, gick kronprinsen över till huvudnumret. Han inledde med att beskylla Napoleon för att ha uppoffrat Sverige, när han givit Ryssland tillåtelse att erövra Finland och Åland. Han fortsatte med att förklara för Alquier hur Sverige, vid tronföljarvalet och vid hans ankomst, förväntat sig att han med Napoleons stöd skulle återta Finland.

Fastän både han själv tillsammans med sin PR-kompanjon Fournier odlat denna falska uppfattning i svenskarnas sinnen, avfärdade Jean Bernadotte nu inför Alquier idén som ”dåraktig” och svenskarna som drabbade av ”allmän hänförelse”. Dessa naiva svenskar som *gick på* den marknadsföringen, ha!⁵⁶⁷ Kronprins Jean hävdade dock att Napoleons krigsultimatum i november 1810 korrigerat den svenska sinnesstämningen. Jeans spinn inför Alquier var att Napoleons ultimatum drabbat främst *Frankrikes* anseende, och för att återställa *Frankrikes* tappade anseende hos svenska folket, bad Jean nu om *en besittning i gåva* från Napoleon.

På ett bord låg en karta utbredd. Han tog sats:

”Vi behöver något, som tröstar oss över Finlands förlust, vi behöver en gräns, som vi nu sakna. Se vad som så väl skulle anstå oss!”

”Är det då Norge, som ers höghet talar om?” frågade Alquier.

”Nåväl, ja, det är Norge! Norge, som självt vill överlämna sig åt oss och som sträcker ut armarna mot oss! Vi skulle kunna erhålla det av en annan makt än Frankrike – kanske av England? Nåväl! Ja, av England. Men vad mig angår betyder jag att jag ej vill få det av någon annan än kejsaren! Må hans majestät ge oss det, så att nationen tror att *jag* åt henne utverkat detta prov på beskydd. Då blir *jag* stark, och *jag* gör i svenska regeringssystemet de förändringar som nödvändigt måste ske; *jag* befäller i kungens namn och *jag* ska efterleva kejsarens order!”

Detta dokumenterade samtal innehöll flera mycket intressanta komponenter. Bernadotte påstod att norrmännen redan med utsträckta armar ville underställa sig den svenska kungamakten. Han blandade listigt in Frankrikes ärkefiende Storbritannien i diskussionen utan

⁵⁶⁷ Jmfr kap 23 avsn 23 (om hur både Jean och sonen Oscar såg svenskarna som ”stora barn”, där ”orden och illusionerna är deras leksaker”, och hur mottagliga svenskarna är för intryck och gärna subordinerar sig)

egentlig anledning, då han visste att Storbritannien alltid var ett rött skynke, men tillade att han inte ville ta emot Norge av någon annan än sin tidigare chef Napoleon.

Jean påstod vidare att förvärvet av Norge skulle öka *hans egen* popularitet och göra *honom* så pass mäktig i Sverige inrikespolitiskt för att kunna genomdriva förändringar i den svenska grundlagen på vilket sätt han önskade. Han medgav även att Carl XIII egentligen förblev bara en galjonsfigur, men att han själv, Jean, som kronprins skulle ha den verkliga bestämmandemakten och styra riket i enlighet med Napoleons befallningar. Denna vision om sin roll som svensk kronprins deklarerade Jean för den franske ambassadören på dagen tre månader efter att han svurit trohetsed åt den svenska riksdagen och grundlagen.

Men inte nog med det. Samma dag offentliggjordes ju ett tillskott till den svenska armén på 3 300 man genom extraroteringen. Jean Bernadotte betraktade den svenska armén som sin *valuta*, och han fortsatte nu sitt köpslående på allvar, där *svenska arméns uppoffringar* ställdes mot *egna personliga vinningar*. Jean sade, med hälsning åt Napoleon:

”Jag lovar honom 50 000 man fullkomligt utrustade i slutet av maj och ytterligare 10 000 i början av juli. Jag ska föra dem varhelst han vill, och jag ska verkställa de rörelser han anbefaller.”

Den externrekryterade svenske kronprinsen utlovade t o m att via Norge anfälla Frankrikes ärkefiende Storbritannien om Napoleon önskade.

”Jag ska gå dit, om han så vill!”

Han återkom sedan återigen till den besvärliga svenska regeringsformen:

”Om *jag* inte längre hindras av regeringen; om *jag* lyckas ändra grundlagen som tillintetgör kungens myndighet --- om *jag* slutligen väl blir *härskare*, då svär jag på min heder att tillsluta riket för den engelska handeln. --- Säg kejsaren att han kan vara förvissad om att jag aldrig ska glömma att han varit min monark och min välgörare, att jag betraktar mig såsom hitkommen endast i följd av hans makt, och att min innersta önskan är att till hans förfogande ställa alla *Sveriges* resurser.”

Men i gengäld för detta skulle Bernadotte ha Norge *till varje pris*, därför att förvärvet av Norge var av avgörande betydelse för Bernadottedynastins legitimitet och kvarblivande på den svenska tronen. Ett rent egenintresse alltså.

Ett sista villkor som han ställde i samtalet med Alquier var att personligen få anförda den svenska armén, så att ingen annan efter ett segerrikt fälttåg vid återkomsten till Sverige ”blir lika mäktig som jag”. Hans syftemål var alltså att glansen och äran efter ett krig skulle tillhöra honom allena, oavsett hur de svenska officerarna och mannarna presterat, för att stärka sitt eget varumärke hos den inhemska svenska allmänna opinionen.⁵⁶⁸

Alquiers rapport till Napoleon, som återgav detta samtal, innehöll befogad misstänksamhet, särskilt då andra underrättelserapporter gav en helt annan bild av Jeans känslor för sin tidigare chef. Alquiers depesch innehöll för övrigt ytterligare stöd för Napoleons övertygelse att Sveriges krig med Storbritannien blott var ett spegelfäkteri.

För att sammanfatta, så hade Jean Bernadotte under december och januari i mötena med ryske agenten Tjernysjev och i ömhetsförklaringarna i sin korrespondens med tsaren själv, på sitt ”heliga hedersord” bedyrat sin tillgivenhet gentemot Ryssland och att aldrig göra något som skulle misshaga tsaren, samtidigt som han smädat Napoleon. Sverige skulle bli Rysslands militära ”trogna fältvakt” och Sverige och Ryssland skulle stå troget lierade. I samtalen hade Jean upprepat att Finlands förlust redan var preskriberad och att han istället ville förvärva Norge, underförstått med Rysslands samtycke och stöd.

Kort därpå, i början av februari, bedyrade nu samme kronprins för den franske ambassadören Alquier sin fullständiga tillgivenhet och lojalitet till Napoleon, sin ”välgörare”, och

⁵⁶⁸ Jmfr kap 19 avsn 21

förklarade att han ville bilda ett militärt förbund med Frankrike, och förvärva Norge med Napoleons samtycke och stöd.

Detta i ett läge då Frankrike och Ryssland drev allt närmare en öppen konflikt sinsemellan. Så varthän syftade kronprins Jeans flörtande med tsar Alexander och kejsar Napoleon *samtidigt*, uppvaktningen av *båda* dessa militära stormakter, som oundvikligen snart skulle hamna i skarp konflikt med varandra?

Det var ofta svårt att utröna graden av uppriktighet i Jean Bernadottes uttalanden eftersom hans utspel många gånger var lättvindiga, föränderliga, motsägelsefulla och inställsamma mot den han vände sig för stunden – men fanns någon gemensam nämnare, någon viktigare bakomliggande uträkning och ett högre personligt syfte?

Hans egna privatekonomiska intressen i Frankrike har redan nämnts som en orsak till varför han fortfarande i början av 1811 låtsades vilja stå på god fot med Napoleon. En annan teori är att han ville kamouflera Tjernysjevs utdragna vistelse i Stockholm strax innan jul, som väckt misstänksamhet i Paris. Möjligen ville han även känna sig för om det fanns någon möjlighet alls att räkna med Napoleons samtycke till sitt Norgeprojekt.

Men mest av allt, så ville Bernadotte *vinna tid*. Han ville inte provocera fram en brytning med Frankrike i förtid, eftersom Sverige militärt alliansmässigt, diplomatiskt och folkopinionsmässigt ej ännu var redo för detta. Istället avbidade han utvecklingen av den alltmer ansträngda relationen mellan Frankrike och Ryssland för att se vartåt det bar hän, utan att ännu välja sida och medan han själv fick tid för egna förberedelser.

Och han visste att inför en split mellan dessa två någorlunda jämnstora maktblock, Frankrike och Ryssland, så betingade Sveriges lojalitet ett pris. Sverige hade ett geografiskt läge och militär kapacitet som kunde ge det en slags *vågmästarroll*. Detta visste Jean att exploatera. Givet den grundmurade misstron mellan Jean och hans tidigare chef, så var hans anbud till Napoleon troligen mindre ärligt menat; ett välmaskerat bluffspel. Men rollen som vågmästare i stormaktsspelet skulle Jean utnyttja till fullo, särskilt om han lyckades väcka Napoleons intresse och avlocka honom en respons, genom att spela ut dessa två budgivare mot varandra, d v s utnyttja visad uppmärksamhet från Frankrike till att ytterligare förbättra sitt förhandlingsläge och trissa upp sina anspråk gentemot Ryssland.

Jean Bernadotte var *inte* en man av nitisk pliktkänsla, pålitlighet och principfasthet, utan närmast raka motsatsen. Bernadotte köpslog med Sveriges utrikespolitik, med den svenska arméns lojalitet, med Sveriges konstitution, med sin egen maktutövning och *sin egen heder* som om allt vore triviala tingestar likt begagnade möbler. Spelet gick ut på att förhandla till sig bästa möjliga garantier, förmåner och vinning *för egen del*. Det handlade ej om övertygelse för en viss pakts högre ändamål, utan om att maximera sin egen nytta. I denna kohandel med tsar Alexander och kejsar Napoleon framträdde redan det absolut överordnade målet, *Norge*, som han såg sig tvungen att förvärva för att befästa släkten Bernadottes legitimitet på Sveriges tron. Detta konstaterande är inget långsökt påhitt – Jörgen Weibull skrev en hel avhandling på ämnet.

Utöver denna legitimitet syftade stamfaderns förhandlingsspel till att, vilket redan framskyntat och som läsaren kommer att se längre fram, *förstärka kungamakten i sig självt* inom Sverige, samt dessutom privatekonomisk maximering. Omfångsrika förpliktelser *å svenska statens och svenska folkets räkning* utväxlades mot *personliga* fördelar för stamfadern och hans efterkommande i det spel som bedrevs. Sveriges och svenska arméns lojalitet var uppenbarligen till salu, utan någons kännedom. Hela denna avancerade statskonst utgick inte från Sveriges väl, utan från den egna legitimiteten och nyttomaximeringen.

HÄRSKARTEKNIKER

Redan dagen efter löjtnant Mörners första besök hemma hos Jean på Rue d'Anjou i Paris i juni 1810, nämnde fransosen att språkbarriären kunde bli en nackdel "åtminstone för någon tid". Denna finurliga formulering kan ju, som tidigare påpekats, tolkas som en intention att överkomma språkhandikappat ganska snart. Detta vore den naturliga andemeningen och förståelsen. Men lydelsen "åtminstone för någon tid" kan ju, slugt nog, även betyda att det kan dröja *väldigt* länge innan vederbörande lär sig språket.⁵⁶⁹ Fournier hade emellertid, givetvis, under buskisvalet i Örebro 1810 lovat att Jean Bernadotte "mycket snart" skulle lära sig svenska. Direkt efter buskisvalet, med den första kuriren till Paris som skulle underrätta Bernadotte om resultatet, hade medskickats åtskilliga fransk-svenska ordlexikon och enklare svenska barnböcker. Och kort efter landstigningen i Helsingborg i oktober 1810 utbrast Bernadotte enligt en minnestecknare:

"Hälsa på mig om ett halvt år, och ni ska finna att jag kan tala svenska!"

Att lära sig landets språk är viktigt för att kunna integreras i samhället, och för att bättre lära sig förstå samhällets folk, kultur, normer och värderingar. Väl på plats i Sverige hade amanuensen⁵⁷⁰ Per Adam Wallmark utsetts till Jean Bernadottes privatlärare i SFI, svenska för invandrare. Wallmark var en av Sveriges mest språkbegåvade humanister, bibliotekarier, skriftställare och publicister. En timme om dagen anslogs för studier. Wallmark infann sig punktligt till lektionerna men fick nästan alltid beskedet att Jean inte hade tid, utan lektionen skulle uppskjutas till följande dag. Så höll det på, dag efter dag, månad efter månad, år efter år. Slutligen inställdes stamfader Bernadottes SFI-undervisning helt och hållet på g a extremt hög elevfrånvaro och brist på nämnvärda framsteg.

Stamfadern älskade sin egen röst och att prata – förvisso på franska, men han höll faktiskt *ett* tal på svenska, till en samling riksdagsledamöter från bondeståndet vid riksdagen 1812. Han hade låtit skriva ut detta tal med *fonetisk* stavning. Hans uppläsning, med gasconsk accent, framkallade emellertid skrattsalvor. Bernadotte blev förargad och kände sig *kränkt*, då han fullständigt saknade självdistans och aldrig kunde bjuda på ett skratt på egen bekostnad. *Aldrig*. Så från det ögonblicket bestämde han att det istället skulle vara svenskarnas förbannade jävla skyldighet att tala franska då de kallades till honom.⁵⁷¹

Trots hedersdoktorsn tillika universitetskanslerns sviktande studiedisciplin med sin SFI, så var han mycket mån om att *blända*. Hans charm och talförhet var hans främsta tillgångar. Han höll monologer som utstrålade stor insikt och kunskap om i princip *allt*, han var självsäker och aldrig generad, försagd eller tafatt oavsett vilken situation han befann sig i. Dock tålde han inte att bli motsagd eller ifrågasatt, utan reagerade då med explosivt humör och spydiga, oförsämda och orättvisa beskyllningar som närmast tillintetgjorde den som *kränkt* honom. Han kunde avvärja och vinna människor genom att bekymmerslöst lova dem saker, smickra och berömma utan anledning eller urskillning, men när den bländande fasaden började uppvisa andra sidor, såsom raseri, fördomar, tillmälen och uppträden, kylde detta ner många personers begeistring för den externrekryterade kronprinsen och fick dem att tänka efter ännu en gång.

Oaktat karisman och det extroverta självförtroendet, var stamfader Bernadotte samtidigt extremt misstänksam till sin läggning. Den språkliga isoleringen bidrog troligtvis till en osäkerhetskänsla som ytterligare stegrade hans inneboende förföljelsemani. Hans misstankar

⁵⁶⁹ Se kap 2 avsn 16

⁵⁷⁰ amanuens = tjänsteman i början av karriären eller av längre rang vid ämbetsverk eller universitetsinstitution; handsekreterare, litterärt biträde

⁵⁷¹ Se kap 4 avsn 3 (18 april 1812)

riktade sig åt flera håll; mot utländska makter, mot Sveriges nya regeringsform med maktindelningen som inskränkte kungamakten, mot ledande företrädare för Sveriges offentliga förvaltning och armén – men främst av allt, mot sympatisörer för prins Gustavs legitima rätt till tronföljden.

Jean Bernadotte var utomordentligt angelägen att alltid få veta vad allmänheten tänkte om honom. En av hans allra första anordningar efter bara några veckor som nyanländ i Sverige var att beordra samtliga landshövdingar i Sverige att "åtminstone en gång i veckan" avge skriftliga rapporter om stämningarna i landet. Cirkuläret löd i utdrag:

"Kungen, som insett nödvändigheten för en verksam och kraftfull regering fordra, att äga tidiga och fullständiga underrättelser om vad inom riket och på kuster och gränser tilldrager --- och som kan äga gemenskap --- med *ordningen och stillheten* i landet. --- Att *allmänna tankesättet för eller emot regeringen* samt *misstänkta personers vistande* icke bör undgå landshövdingens uppmärksamhet, förstås av sig självt. Nödvändigt blir att landshövdingen allvarligt tillhåller alla underhavande magistratspersoner och kronobetjänter att med yttersta skyndsamhet till landshövdingen inberätta allt vad sig å deras ort tilldragit."

Kungen fick alltså agera skylddokka⁵⁷² för detta cirkulär. När innehållet läckte ut väckte det alarm, men ordern kvarstod. Detta var alltså frågan om inget mindre än en rikstäckande folkopinionsrapportering, d v s *åsiktsregistrering av svenska medborgare*. Befallningen att upprätta detta cirkulär kom från Bernadotte, medan Wetterstedt hjälpte till med formuleringarna, som ytterst åsyftade att *upptäcka och spåra sympatisörer för den avsatta Vasafamiljen*. Uttrycket "ordningen och stillheten i landet" är en omskrivning för successionsordningen från den 26 september 1810, som var den dyrbarhet som måste skyddas och försvaras till varje pris.

Men som om inte detta var nog, inrättade Jean Bernadotte i början av 1811 en hemlig polis, en slags privat "statssäkerhetstjänst" som bevakade alla ur hans egen synvinkel suspekta personer och företeelser i samhället som kunde oro hans egen makt och position. För att tala klarspråk: Bernadotte inrättade en egen privat Stasiverksamhet, ett system där alla "misstänkta" och potentiellt oliktänkande svenska medborgare övervakades och hemligen rapporterades in.⁵⁷³ Denna inrättning var direkt underställd stamfadern, och han själv bestämde dess uppdrag. Bernadotte avlönade sin Stasi privat av egna medel för *åsiktspionage*, och kunde finansiera detta tack vare lånen han upptagit i Frankrike innan avresan till Sverige.⁵⁷⁴

Verksamheten utökades med ett stort antal agenter och informatörer. Han ville veta vad som sades och vad man tänkte, överallt, i alla samhällsskikt. Enligt en minnestecknare hade Jean lejda ögon och öron "för att låta avlyssna vad som sades såväl bland det lägre folket – i värdshus, krogar och i gathörnen – som i samhällets högre kretsar". Stamfadern förlitade sig mindre på svenskars moral och hederlighet, deras samvete och rättskänsla, och mer på deras girighet och mutbarhet. Han identifierade människors svaga och dåliga sidor och utnyttjade dessa när informatörer och infiltratörer lejdes. Många samtidsvittnen har berättat i brev och memoarer hur stamfader Bernadottes egen Stasi blev mäktiga avskydd samt inverkade *fördärligt* på svenska

⁵⁷² Bernadotte blev nästan omedelbart efter sin ankomst till Sverige den drivande och beslutande kraften i den svenska regeringen, men gömde sig, dels för grundlagens skull men också ofta för sitt eget anseendes skull, bakom "kungen" som oantastlig frontfigur, galjonsbild och målvakt när skrivelser avfattades, särskilt impopulära sådana. Just detta cirkulär (utfärdat 7 december 1810) tillkom exempelvis på kronprinsens direkta befallning, påmanad av Wetterstedt att kartlägga den svenska folkopinionen, särskilt m h t sympatier för prins Gustav.

⁵⁷³ Stasi (Staatssicherheitsdienst) var Östtysklands underrättelse- och säkerhetspolistjänst 1950-1990, där en av huvudverksamheterna utgjordes av spioneri mot den egna befolkningen genom ett nätverk av medborgare som värvades som informatörer och angivare.

⁵⁷⁴ Så småningom fordrade emellertid stamfader Bernadottes egen Stasiapparat och omfattande mutverksamhet större och stadigare finansiering, se t ex kap 22 avsn 11.

steder, på det sammanhållande kittet och på den ömsesidiga tilliten i det svenska samhället. I vissa kretsar skapades vad som närmast kan liknas vid en angivarkultur. Det var sårande åtgärder och obehagliga övergrepp på såväl svenska folkets som offentliga svenska ämbetspersoners integritet. Verksamheten ansågs som sagt stötande redan av samtiden, och givetvis var den fruktansvärd även i ett nutida perspektiv.

Jean Bernadottes författningsvidriga Stasiapparat gjorde oannonserade husrannsakingar hos misstänkta gustavianer, sympatisörer för prins Gustav. Den spionerade även på den *officiella* polisen och på Stockholms högsta polischef. Och Bernadotte mutade direkt den svenske generalkonsuln i Paris – Signeul, han som assisterat vid riggningen av Örebrovalet sommaren 1810 – för att spionera på ambassadör Lagerbielke! Parisambassadens andreman Signeul erhöll 50 000 francs⁵⁷⁵ för att övervaka sin chef, då denne misstänktes hysa Napoleonvänliga tankar och påstods av Bernadotte handla emot den svenska regeringens order! Efter att Jean intalat sig att det fanns ”bevis” för detta, avskedades Lagerbielke senare samma vår.

Inom hovet och den offentliga förvaltningen utgjordes kärnan av Jean Bernadottes underrättelseverksamhet av några fransoser som han medfört till Sverige som adjutanter och militärofficerare. Ingen svensk kom honom lika nära. Via sina ögon och öron erhöll han rapporter om allt och alla, som han sedan utvärderade. Om meddelandena inte var gynnsamma för honom tog han illa vid sig och kunde vidta åtgärder för att undergräva eller motarbeta vederbörande.

Stamfader Bernadottes Stasiverksamhet handlade om makt och kontroll. Men den person som möjligen ägde störst *respekt* hos svenska folket vid denna tid, och som tillika var statsråd samt generaladjutant för den svenska armén, var omutbar och känd som en redlig person uti varenda fiber. Personen i fråga var givetvis Adlercreutz. Bernadotte tålde inte Adlercreutz, kanske dels av ren avundsjuka, dels för att Adlercreutz inte lät sig korrumpas, dels för att han var en man som i sitt blotta väsen representerade allt det som Jean Bernadotte *inte* stod för. De två kunde knappast vara mer olika.⁵⁷⁶ Redan tidigt började Jean Bernadotte tala illa om Adlercreutz inför andra. Han underminerade Adlercreutz auktoritet, vanhedrade Adlercreutz anseende, och tidigare vänner till Adlercreutz vanns över av Bernadotte på olika sätt. Agitatorn och häcklaren Grevesmöhlen hade tidigt vunnit Bernadottes beskydd och gillande – särskilt då just Grevesmöhlen understött Fourniers bedrägeri och bidragit till att dupera bondeståndet i Örebro. Grevesmöhlen bekräftar själv i ett privat brev några år senare hur han *genast* efter Jeans ankomst till Sverige hösten 1810 erhållit en monetär gratifikation, en prestationsbonus, ”förmodligen såsom en belöning för mina åtgärder” vid riksdagen i Örebro, skriver han.

Grevesmöhlen var skrupelfri, oberäknelig och vinningslysten och sålde sig till den som betalade bäst utan några etiska betänkligheter. Grevesmöhlen ansågs dock av många som så moraliskt handikappad att de avhöll sig från samröre med honom. Tja, inte stamfadern förstås. De två fann varandra och inledde ett nära och långvarigt samarbete. Precis som stamfadern så var Grevesmöhlen uppslagsrik med en outtömlig rikedom på planer, projekt och utvägar från besvärliga situationer, likaså var han en rättshaverist som utnyttjade och lekte kurragömma med det svenska rättssystemet som ingen annan.

Nu publicerade Grevesmöhlen dagligen smädeskrifter som giftigt, hänsynslöst och dräpande angrep Adlercreutz, likaså anonyma artiklar i *Nya Posten* med kränkande, sårande, sarkastiska insinuationer direkt riktade mot Adlercreutz vid upprepade tillfällen från december 1810 till februari 1811. Attackerna utmålade Adlercreutz som överreklamerad, äregirig och falsk. Adlercreutz försökte bemöta detta, men den **11 februari 1811** gick *Nya Posten* över flera sidor till ett nytt långt anonymt frontalangrepp mot Adlercreutz hederlighet och anseende. En vecka

⁵⁷⁵ 50 000 franska francs år 1811 motsvaras år 2020 av ca 3,3 mkr (KPI), 10 mkr (guldprisindex) alt 120 mkr (arbetarlöneindex)

⁵⁷⁶ Se kap 22 avsn 13

senare tillkännagav Grevesmöhlen i en signerad artikel att han låg bakom de tidigare angreppen i *Nya Posten*.

Allt detta gjorde Adlercreutz nedstämd. Hos Adlercreutz fanns emellertid aldrig tanken på att göra motstånd på något svekfullt eller straffbart sätt. Han kunde protestera resolut över baktaleri och falska påståenden om hans person och gärningar, ibland även direkt till Bernadotte, ty Adlercreutz saknade inte pondus att påtala oförrätter oavsett vem han talade med. Men det föll honom aldrig in att svara med samma mynt – förtal, ärekränkning och intrigspel – utan Adlercreutz tog istället diskussionen rakt, öppet och rättframt med alla fakta på bordet.

I egenskap av generaladjutant för armén bestämde Adlercreutz på kungens omedelbara befallning alla trupperörelser och avgjorde disciplinfrågor. Men samtidigt hade ju Jean Bernadotte blivit utnämnd till "generalissimus", en nypåhittad befattning utan innehåll eller arbetsbeskrivning. Det var alltså upplagt för potentiella konflikter. Generaladjutant Adlercreutz hanterade detta genom att av ren respekt och taktfullhet inte vidta några större åtgärder utan att först ha stämt av med Bernadotte, alltid. Denna samarbetsinstinkt var dock ej ömsesidig. Bernadotte i sin roll som generalissimus fattade beslut, gav löften och åtog sig förbindelser för arméns räkning utan att samråda det minsta med generaladjutant Adlercreutz. Detta ledde till otaliga och onödiga missförstånd, tvister och stor frustration.

Besvikelsen över Jean Bernadottes mångsidiga vuxenmobbing ledde så småningom till att Adlercreutz blev så less på den nya regimen, med den inympade fransosen som allenarådande, att han ville lämna Stockholm, överge sin karriär och dra sig tillbaka till landet. Någonstans insåg dock stamfadern korrekt att Adlercreutz, med sin karaktär och duglighet, betydde mycket som person för den svenska armén som helhet, så det slutade ofta med att fransosen, med all sin smöriga charm, övertalade Adlercreutz att stanna. Så höll det på. Jean Bernadotte tålde inte Adlercreutz eftersom Adlercreutz personliga egenskaper, etiska värdegrund och plikt känsla på många sätt var diametralt motsatta Jeans egna. Men stamfadern behövde honom som samlande kraft i ledningen för den svenska armén.

Ungefär vid denna tid ägde en episod rum på slottet som berättas av justitiekansler Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister, landsförrädarens son, som tack och lov ej var som fadern. Justitiekanslern hade blivit uppkallad och inträdde en dag i Jeans sovrums, en märklig audiens som han skildrar i sin dagbok. Dagsljuset genom de gröna fönstergardinerna återkastades grönt över Jeans ansikte. Jean hade sin nattsärk⁵⁷⁷ på sig och var orakad och ovårdad. *Raka*⁵⁷⁸ och stripiga kolsvarta hårtester hängde ner under nattmössan av svart sammet, och han såg bister ut. När justitiekanslern satt sig på en plats vid fotändan spände Jean sina vassa ögon i honom. Han inledde en tirad över svenska lagar, och i synnerhet den förhatliga tryckfrihetslagstiftningen, som tillät åsikter att framföras i pressen som vågade anmärka på *regimen!* Jean utmålade sammansvärjningar och konspirationer som frodades under regimen slapphet och han förespände samhällsupplösning om regimen ej visade allvar. Några dagar tidigare hade han gjort ett liknande utfall i konseljen, därav justitiekanslerns besök i kronprinsens sängkammare/audiensrum nu. Jean ville statuera ett exempel och *åtala någon* för att demonstrera lagens stränghet. Hårda ord och anklagelser haglade över den svenska pressen och alla stämplingar han såg överallt; Jean utbredd sig glöddgat under nattmössan över alla *fel* med Sverige och sade att han önskade sig tillbaka till ett stillsamt liv i Frankrike. Justitiekansler Trolle-Wachtmeister kommenterar i sina memoarer att det vore lönlöst "att vilja sätta en damm mot strömmen av ord och fraser, vilka man därför borde låta ostört forsa, och därefter, när svallet

⁵⁷⁷ Jeans nattsärk omnämns här och där i källmaterialet och återkommer i vår berättelse; se kap 10 avsn 5; kap 24 avsn 5.

⁵⁷⁸ Efter att ha stigit upp så lät Jean Bernadotte sina personliga assistenter varje morgon locka håret med papiljotter eller het locktång för att få det riktigt, riktigt krulligt, vilket han tydligen själv tyckte var snyggt.

lagt sig, försöka att skaffa sig gehör". Så gjorde ock Trolle-Wachtmeister, och när han fick en chans till replik så försvarade han den svenska trycklagstiftningen och de bakomliggande principerna. Det slutade med att Jean backade ner – för *denna* gången.

Ett annat exempel på rädslan för det nya våldet ges av följande episod. Den **16 februari** hade *Inrikes Tidningar* på sidan tre en dödsannons som sade att rådmannen i Linköping Henrik Österman⁵⁷⁹ just avlidit, med tillägget att detta dödsbud "endast härigenom tillkännages anhöriga och vänner" och att "till sorgebetygelse undanbedes". Till synes inget märkvärdigt med denna annons, om det inte varit för det faktum att Österman själv inlämnat den! Österman hade nämligen varit ledamot i borgarståndet under tronföljarriksdagen i Örebro förliden sommar, t o m ledamot i den särskilda *valnämnden*, och där yttrat sig *negativt* om Jean Bernadotte.⁵⁸⁰ För detta hade Österman hotats med bestraffning. Med detta mörka hot hängande över sig hade Österman – utifrån en "farhåga för obarmhärtig efterräkning" som källan uttrycker det – skyndat till Stockholm där han inlämnat dödsannonsen i Utters⁵⁸¹ bokhandel på Storkyrkobrinken. Därefter hade han fortsatt ner till Linköping och tagit avsked av sin familj – hustru och flera barn – och rest vidare till Nederländerna. Där levde han i hemlig exil till 1827 eller 1828, men siktades återigen i Stockholm 1829, innan han några år senare avled i Linköping. Denna anekdot visar vilken förfäran som den nya regimen Bernadotte ingöt i oppositionella fritänkare, och t o m fick en enskild svensk riksdagsman – en enkel hantverkare från Östergötland – att fejka sin egen död och gå i landsflykt nästan två decennier av rädsla för repressalier för "felaktiga" lojaliteter. Dynastigrundarens härskaregenskaper var skarpa, genomträngande och verksamma redan innan han *formellt* börjat härska.

Jean Bernadotte var även misstänksam mot utländska regeringar, som nämnts tidigare, och i bakgrunden fanns hela tiden en fruktan för kontrarevolutionära föranstaltanden till förmån för Vasafamiljen. På hans initiativ tillkom därför den **19 februari** en förordning som fick tämligen stort uppseende. Med ett slag misstänkliggjordes varenda utländsk medborgare som befann sig i landet. Förteckningar skulle genast upprättas över samtliga utlänningar inom Sveriges gränser. Alla utlänningar i Stockholm och Göteborg som befunnit sig i Sverige i mindre än ett år, måste lämna landet inom 12 dagar. Ingen utlänning fick hädanefter komma in i Sverige utan att ha förhörts och kontrollerats av landshövdingensämbetet, och protokollet av detta förhör skulle sedan skickas till utrikesministern i Stockholm för beslut om inresetillstånd.

Under denna vinter hade en av de svenska grundlagsfäderna, Axel Gabriel Silverstolpe⁵⁸², tagit det egna initiativet att översätta den svenska konstitutionen till franska. En tidigare översättning fanns redan och hade överlämnats till den nyanlända fransosen, men denna var ej fullt genomarbetad. Silverstolpe, som ivrigt försökte värna 1809 års författningsverk med principerna om maktindelning och olika kontrollfunktioner, och bibringa Bernadotte en riktig uppfattning därom, ville göra det *perfekt*. Han sökte spela den självtagna rollen av en politisk och konstitutionell mentor åt Jean, för att därigenom ge kronprinsen kunskap och stöd i sin tjänsteutövning.

"Kännedomen av vårt regeringssätt vore den främsta som vår kronprins borde undfå" uttryckte han i februari i ett brev.

Silverstolpe lade ner ett stort arbete på att granska och justera den exakta terminologin, fullända skärpan i de franska översättningarna och kontrollera överensstämmelsen mot det

⁵⁷⁹ Hans Henrik Österman (1755-1835), svensk rådman, färgare och politiker

⁵⁸⁰ Det är oklart om dessa Östermans uttalanden protokollfördes eller endast vidarebefordrades muntligen; författaren har på Riksarkivet samt genom Riksdagsbibliotekets arkivkunniga personal sökt efter valnämndens protokoll (formellt *Nämnden för val av tronföljare*) från 1810 men utan framgång. Notera att valnämnden var en separat kommitté från hemliga utskottet.

⁵⁸¹ Isaac Utter (1743-1812), svensk förläggare och bokhandlare

⁵⁸² Axel Gabriel Silverstolpe (1762-1816), svensk hovman, skald och politiker

svenska originalet fram och tillbaka, finputsat på över 100 ställen för att få det *felfritt*. Sedan hade han bett språkmästaren Wetterstedt att göra en sista översyn. Resultatet var en oklanderlig, exakt översättning av Sveriges konstitution till franska språket. Tillsammans med ett längre följebrev överlämnade Silverstolpe denna till Jean Bernadotte den **7 mars**. I följebrevet skrev han att syftet med detta initiativ varit att den nya kronprinsen skulle ”genom en *grundlig* kännedom om denna författning må bli i stånd att avböja och tillbakavisa alla de försök att omärkligt göra ingrepp däri”.

Men Jean hade helt andra planer. Mer om detta längre fram.⁵⁸³

Kung Carl XIII var ännu ej återställd från det slaganfall han drabbats av hösten 1809.⁵⁸⁴ Han hade haft svår hosta hela vintern 1810-1811, som förvärrades ytterligare under mars månad. Hostanfallen blev så våldsamma att kungen var nära att kvävas, och han tycktes ej mer förmå att få upp något slem. Han var klen och led också av svåra talrubbingar och nedsatt hörsel, hög feber och var trött och matt. Han var sängliggande och läkarna befarade det värsta. Det blev då nödvändigt att kungen tillfälligt lämnade över regeringsansvaret. Regeringsformens § 40 löd:

”Blir kungen så sjuk, att han icke regeringsärendena vårdar, förvaltar *statsrådet* styrelsen på det sätt som i föregående § bestämmes.”

Den paragraf som hänvisas till, § 39, fastställde att *statsrådet* under kungens frånvaro hade regeringsansvaret ”i hans namn med all den rätt, som denna regeringsform kungen tillägger”. Grundlagen var alltså glasklar. Alla visste att styret i denna situation skulle övertas av *statsrådet*, ministären.

Men på lördagskvällen den **16 mars** undertecknade kungen, *motvilligt efter övertalning*, en fullmakt som överlämnade regentskapet till adoptivsonen *Jean Bernadotte personligen* istället för *statsrådet*. Fullmakten var påpassligt nog redan färdigskrivna av den lömske Wetterstedt, givetvis. Kungörelsen daterades söndagen den **17 mars** för att den dagen läsas upp i kyrkorna. På måndagsmorgonen den **18 mars** hämtade Bernadotte hos kungen signetringen – samma signetring som Gustaf IV Adolf en gång burit – och spatserade därefter till sin första konselj i egenskap av tillförordnad regent i Sverige.

Detta maktövertagande stred alltså mot den svenska konstitutionen. Ett *grundlagsbrott* hade begåtts. Istället för att lägga interimsstyret i *statsrådets* händer, övertogs detta nu av kronprins Jean. Förvisso ökade detta i praktiken endast obetydligt den makt som han redan inofficiellt utövade, men själv var han nu mycket tjusad⁵⁸⁵ över att formellt slippa dela den verkställande makten med någon. Denne fransos hade inte bara en fri vilja, utan även en stark sådan, och en vilja som oftast satte en egen, diffus agenda över den linje som den svenska regeringen tidigare drivit i olika frågor, vilket exempelvis de hemliga självrådiga förhandlingarna med Ryssland och Frankrike under vintern visat.

En av de personer som medverkat till utformningen av 1809 års regeringsform var Hans Järta. Han var en skarpsinnig och varmblodig dalkarl med stark identitet och integritet, som tidigt i livet tagit ställning *mot* hemlighetsmakeri och egenmäktighet och *för* offentlighet och ansvarsutkrävande i styret av Sverige. År 1800 avsade han sig i protest sitt adelskap efter en strid i riksdagen som i grunden rörde demokratiska principer och rättigheter – hela riksdagens

⁵⁸³ Se kap 4 avsn 10

⁵⁸⁴ Se kap 2 avsn 10 (24 november 1809)

⁵⁸⁵ Bernadotte tillämpade *omvänd psykologi* vid den uppkomna situationen, och *agerade* ytterst nödbedd att formellt överta makten. Drottning Charlotta – sedan länge reservationslöst hypnotiserad och förförd av sin nye adoptivsons ädelmodighet och mänskliga fulländning – beskrev i sin dagbok de yttre manifestationerna av detta maktövertagande som att Bernadotte var så ”bekymrad”, ”oegennyttig”, ”finkänslig”, ”obehagligt berörd” och att ”hans blick tårades”. Full teater hade alltså utspelats, hela registret.

medbestämmande och insyn i statsfinanserna.⁵⁸⁶ Järta var nu statssekreterare och medlem av statsrådet. När kronprins Bernadotte, efter mindre än fem månader på svensk mark åsidosatte den konstitution som Järta själv medförfattat, så var detta oacceptabelt. Järta krävde att riksdagen skulle få ta ställning till den egenmäktiga manöver som Bernadotte ville genomdriva:

”Må riksdagen då sammankallas!” uppfordrade han.

”Det går inte”, svarade Bernadotte, ”för kungen är för sjuk att kunna öppna riksdagen.”

”I så fall begär jag ögonblickligen om entledigande.”

Medan flera andra ledande statsmän förblev tysta och lät det hela bero, var detta för Järta en principalsak och en hederssak. Vad skulle Sverige ens ha grundlagar och lagar för om dessa nonchalerades efter eget tycke? Varför fanns tydligt definierade mekanismer för sådana uppkomna situationer, ifall laglydighet i slutändan betraktades som någonting valfritt?

Fastän Järta var en av de mest kompetenta medlemmarna i statsrådet tog kronprins Bernadotte lätt på Järtas sorti och beklagade sig ej över denna förlust. Han blev av med en frispråkig liberal demokrat i sin närvaro, vilket nog gjorde honom ganska nöjd. Bernadotte anhöll hos den sängliggande sjuke kung Carl XIII att denne genast skulle bevilja Järtas avsked, vilket så skedde.

För att värna *sanningen*, och sitt eget och den svenska konstitutionens anseende, hade Järta för avsikt att inför allmänheten offentliggöra bakgrunden till sitt plötsliga avhopp.

Sanningen! Ve och fasa! Då kunde man ju inte baktala och svärta ner Järta med lögnar om hans avhopp lika lätt, om Järta själv, som ägde stor kredibilitet, tilläts offentliggöra *sin* version.

När Jean Bernadotte och hans otäcka propagandist, den etikbefriade Grevesmöhlen, fick reda på detta så skickade Jean sin torped Grevesmöhlen på Järta med hot om att brutalt ”skära näsa och öron av honom” om han fortskred med dessa planer. Järta, skrädd, avstod då från att publicera sin förklaring med skälet till sin avgång. Stamfadern hade därmed även försvarat sitt *budskapsföreträdare*, medelst hot om grov fysisk misshandel. Och kommit undan med sitt grundlagsbrott.

Vikten av detta försteg kontra konkurrerande verklighetsbeskrivningar, sitt eget *budskapsföreträdare*, är man än idag år 2020 akut medveten om på Bernadottefamiljens egen skattefinansierade PR-byrå, även kallad ”hovets informationsavdelning”.⁵⁸⁷

Berused av sin nya tillskansade maktställning var en av de första åtgärderna som Jean Bernadotte vidtog som vikarierande statschef att sammankalla alla Stockholms boktryckare och pressmän till slottet. Sverige hade som bekant haft en respekterad tryckfrihetsförordning sen 1766, som nyligen fått grundlagsstatus, men Jean förklarade nu för Stockholms publicister, på sin svulstiga sydfranska, att han var *missnöjd* med en del av det som publicerades i Sverige.⁵⁸⁸ Han *varnade* de församlade publicisterna för att inte smäda – underförstått kritisera kungamakten i allmänhet och honom själv i synnerhet, eller ge något erkännande åt eller ens publicera artiklar om den landsförvisade Vasafamiljen – och skrämde dem alla att *vara på sin vakt*. Han förklarade att han gjorde dem *personligen ansvariga* för allt de gav ut, och ifall någon av dem vågade sprida opassande texter från och med nu, skulle han *omedelbart låta gripa dem och utan rättegång arkebusera dem*.

⁵⁸⁶ Järta föddes *Hierta* och hade titeln friherre. Hans tal vid riksdagen i Norrköping då han, 26 år gammal, avsåg sig sitt adelskap ägde rum den 29 maj 1800. Kort därefter ändrade han stavningen av sitt namn genom ett tillkännagivande i *Inrikes Tidningar* den 23 september 1800.

⁵⁸⁷ Begreppet *budskapsföreträdare* lyftes fram vid flera sammanhang vid ett föredrag om hovets ”informationsarbete” av chefen för avdelningen, ”kungens kommunikator”, hållet på Stockholms slott den 26 september 2015. Författaren var närvarande vid detta föredrag och dokumenterade vad som sades.

⁵⁸⁸ Drottning Charlotta skrev redan i januari 1811 att Bernadotte då privat uttryckte missnöje över den svenska pressen.

Så var det med den tryckfrihetslagstiftningen. Advokatsonen från Pau hade talat. Enligt presshistorikern docent Stig Boberg⁵⁸⁹ så agerade Jean ”som om tryckfrihetsförordningen 1810 inte existerade”. Uno Brander⁵⁹⁰, med sinne för det teatrala, kallar Jeans löjliga uppträde mot stockholmspressen för ”en fars, som i situationskomik torde söka sin like”.

Den församlade svenska presskåren stod stum, någon blev alldeles likblek. Vikarien Bernadotte hade just blottat sina innersta tankar om den svenska tryckfriheten. Påföljande veckor beslagtogs ett flertal utgivna skrifter, åtal väcktes mot en boktryckare och en journalist nedtystades och avlägsnades från sin tjänst. I samma anda hade Jean tidigt efter sin ankomst till Stockholm i slutet av 1810 börjat arvodera journalister för att *avstå* från att granska och rapportera om offentliga svenska angelägenheter, och i en utländsk diplomatrapport talas om att han bara de första två och en halv månaderna i landet lagt ut 30 000 francs⁵⁹¹ i detta syfte, d v s mutor och påtryckningar av den svenska pressen.

Ett annat initiativ i samma historierevisionistiska anda är bokserien ”Historisk tafla af kung Gustaf IV Adolfs sednaste regerings-år” som gavs ut i tre delar 1810-1811. Skaparen var anonym, men den hade huvudsakligen författats av Wetterstedt. I detta verk vältrades skulden för Sveriges olyckor under hans regeringstid över på Gustaf IV Adolf personligen, utan att det minsta antyda exempelvis riksdrotsen Trolle-Wachtmeisters eller övriga ämbetsmäns och rådgivares delaktighet. Och givetvis sades inte ett ont ord om Wetterstedt själv, denna skamfläck i den svenska historien, denna perfida varelse som varit en centralfigur bakom såväl Fersenska lynchningen som suspenderingen av Vasaätten. En småleende klenbyggd smådjävul.⁵⁹² Wetterstedts skrift var avsedd att dels svärta ner Gustaf IV Adolf i det svenska folkminnet, där i synnerhet allmogen ännu vördade honom, samt frikänna revolutionsmännen från allt ansvar och istället hylla deras gärningar. Den sluge historierevisionisten Wetterstedt själv, nu en av Bernadottes närmaste män, inställsam och feg, var givetvis mycket mån om att förstöra det gamla och hylla det nya.

Den gemensamma nämnaren bakom Jeans egenmäktiga maktutövning, i synnerhet under de första åren i Sverige, var hans bävan för en gustaviansk restauration, d v s att hans egen legitimitet ifrågasattes och att han avpolletterades till förmån för Gustaf IV Adolf eller prins Gustav. Det var denna ständiga rastlösa ångest som allra mest accentuerade hans härskartekniker.

För att sammanfatta:

På kort tid hade den externrekryterade Jean Bernadotte alltså insyltat alla Sveriges landshövdingar i metodisk åsiktsrapportering, inrättat en privat Stasiverksamhet med ett angiverisystem riktat mot Sveriges befolkning, undergrävt auktoriteten hos Sveriges främste general genom förtäckta angrepp, tvingat utlänningar att lämna landet, grundlagsvidrigt övertagit den formella regeringsmakten i eget namn, dövat nyhetsrapporteringen om Vasafamiljen samt hotat och söndermutat den fria pressen. Men ännu återstod mycket att göra. Vid Carl XIII:s insjuknande fick han en unik chans att otyglad rikta om Sveriges utrikespolitik efter eget tycke och samtidigt befästa sin plats i tronföljden, tillika rensa ut diverse oroselement.

Stamfader Bernadotte var särskilt misstänksam mot sympatisörer av Vasaätten, som regerat Sverige med heder och ära i nästan 300 år. En av de framträdande gustavianerna, general Armfelt, hade efter bedrägerivalet i Örebro blivit mycket besviken. Redan under tiden som själva valriksdagen pågick i Örebro, som han ej bevistade själv, hade han skrivit i ett brev till sin hustru:

⁵⁸⁹ Stig Boberg (1920-1997), svensk historiker och biblioteksman

⁵⁹⁰ Uno Ottomar Brander (1888-1927), svensk skådespelare, regissör och författare

⁵⁹¹ 30 000 franska francs år 1811 motsvaras år 2020 av ca 2 mkr (KPI), 6,1 mkr (guldpriindex) alt 72 mkr (arbetarlöneindex)

⁵⁹² Se kap 24 avsn 9 (senare delen)

”Så snart ej prins Gustav blir tronföljare, så är Pontecorvo eller mamelucken Roustam⁵⁹³ mig lika kära, jag ämnar ej bero av det herrskapet.”

Efter fullbordat faktum av valet av Jean Bernadotte hade Armfelt blivit högeligen upprörd och hösten 1810 begärt avsked ur svensk tjänst. Han ville dra sig tillbaka till sitt gods Åminne herrgård⁵⁹⁴ i sydvästra Finland. Flytten var planerad till maj 1811. Under mellanperioden innan flytten hade Armfelt hållit en relativt låg profil som privatperson, men han hade även haft flera möten med Bernadotte på Stockholms slott. Snart nog hade även Armfelt *hänförts* av Bernadottes utstrålning och förekommande sätt. De hade vid ett möte omfamnat varandra, och Armfelt hade skrivit i brev till sin hustru och till De la Gardie att kronprinsen Bernadotte var ”en fullkomlig människa” som hade ”fyllt mitt hjärta med tacksamhet och beundran”, och han förklarade hur han imponerats av Bernadottes ”principer av heder och självförsakelse, som är huvuddragen i hans karaktär”. Armfelt hade även i början av 1811 skrivit till en vän att man kunde vara försäkrad om att ingen prestige och inga hjärnsnöken skulle inverka på denne furstes politiska uppträdande, och att ”Sveriges väl och värdighet evigt bli hans enda och första föremål”. Armfelt framhöll som ett ytterligare bevis på Bernadottes ädla karaktär hur ömt och respektfullt han talade om den landsförvisade Vasafamiljen.

Armfelt bevakades redan, såsom alla ledande gustavianer, av Bernadottes Stasiverksamhet, om han skulle göra något felsteg. Men på anstiftan av Adlersparre, som ogillade Armfelt, så hade samtidigt en trio av intrigmakare – Bernadottes verktyg Wetterstedt, kungamakaren Otto Mörner och den etikbefriade Grevesmöhlen – sökt hitta komprometterande material för att *sätta dit* Armfelt. Och plötsligt – swoosh! – rycktes mattan undan. Grevesmöhlen hade genom övertalning och mutor lyckats förmå en skriftställare som arbetat för Armfelt att förråda honom. Den unge skriftställaren var Carl Gustaf Walberg, och han överlämnade en uppsats⁵⁹⁵ som tillskrevs Armfelt. Budskapet i artikeln var förvisso kontroversiellt men delades av många gustavianer, nämligen att *om* den tidigare kronprinsen Carl Augusts död ej varit naturlig, så var det mer plausibelt att den adlersparriska ligan legat bakom detta snarare än Axel von Fersen och prins Gustavs anhängare, eftersom kronprins Carl August ju faktiskt närmast sig gustavianerna under sina månader i Sverige.⁵⁹⁶ En 100% historiskt korrekt redogörelse.

Uppsatsen hade aldrig publicerats eller offentliggjorts. Den fattige Walberg själv, troligen uppmuntrad av mutorna som föreställdes honom, påstod vidare, med stöd av några marginalanteckningar på detta dokument med Armfelts handstil, att Armfelt hyste planer på att undanröja Bernadotte och återföra prins Gustav till Sverige.⁵⁹⁷ Ämnet i sig var maximalt sprängstoff, och innehållet i uppsatsen vantolkades, förvrängdes och vändes skadelystet som argument mot Armfelt. Det var främst verktyget Wetterstedt – denne vessla som dyker upp i *alla* liknande elaka sammanhang – som eldade på Jeans misstänksamhet, och kallade skriften ”högförrädisk” och yrkade på dödsstraff. Sannolikt var det den talangfulle opinionsmanipulatören⁵⁹⁸ *par excellence*, Grevesmöhlen, som även spred rykten i huvudstaden om Armfelts karaktär som påstods vara försåtlig och farlig. Att just Wetterstedt och Grevesmöhlen drev detta ditsättande av Armfelt så hårt berodde givetvis på att de tillhört den inre kretsen mot gustavianerna under nyckelskeendena 1809 och 1810, och kunde båda räknas in bland anstiftarna av lynchningen av Axel von Fersen.

⁵⁹³ Roustam Raza (1783-1845), armenisk slav, sedermera livvakt hos Napoleon; mameluck = nedsättande term för muslimsk slavsoldat, kan även betyda avfälling, kättare, skrymtare, opålitlig och hycklande person

⁵⁹⁴ Åminne herrgård ligger nära orten Salo i sydvästra Finland, ca 105 km från centrala Helsingfors.

⁵⁹⁵ ”Brev till en vän, angående kronprinsen Karl Augusts död”, skriven ca november 1810, opublicerad.

⁵⁹⁶ Se kap 2 avsn 13 och 14

⁵⁹⁷ Jmfr kap 2 avsn 24 (Walbergs initiala naivitet inför Jean Bernadotte); kap 22 avsn 15 (publiceringen av *Banditen Galgeniano* och *Läsning för sällskaperne vid spelhus-torget i Mareno* i december 1815)

⁵⁹⁸ Nutida yrkesbenämning = ”PR-konsult” alt ”kommunikatör”

Armfelt återkom från en resa i södra Sverige till Stockholm den **28 mars**. Dagen efter, fredagen den **29 mars** hade han klätt upp sig och skulle just lämna sin bostad vid Nybrogatan och bege sig ut i staden, när utrikesminister Engeström anlände. Utrikesministern framförde generat hälsningen från slottet, att Bernadotte beordrat att Armfelt måste lämna landet inom 24 timmar. Armfelt trodde knappt sina öron. Anklagelserna mot honom var fabricerade! Han skrev därför genast förtvilat ett brev till kronprins Bernadotte, fullt av vördnad, där han försökte rentvå sig, och begärde "att få åtnjuta de rättigheter som varje medborgare innehar, att inför hederns och lagarnas *domstol* svara för hela sitt uppförande". Armfelt anhöll även om uppskov med landsförvisningen för att bereda resurser för sina barn som skulle bli kvar i Sverige, då han som familjefar hade ett ansvar för deras försörjning. Kort därpå återkom brevet, *öppnat*, med en arrogant hälsning att Jean ej mottog något brev förrän det vore avsänt från Grisslehamn, överfartsorten till Finland. Genom kronprinsens försorg berövades Armfelt rätten att försvara sig mot det uppdiktade landsförvisningsstraffet i laga domstol, som alla medborgare har rätt till i en rättsstat. Det existerade nämligen ingen åklagarutredning, inget åtal, ingen domstolsprocess. Bara ett importerat franskt godtycke. Svenska medborgares rätt till personlig frihet och säkerhet stod t o m inrättad i grundlagen, vars § 16 stipulerade att *ingen* medborgares grundläggande rättigheter fick kränkas "utan att han lagligen överbevisad och dömd är".

"Till och med en torparens förbrytelser undersöks innan de straffas, men mig har man berövat lagens skydd och rättighet till självförsvar", klagade Armfelt för sina vänner.

Många samtida och senare forskare är ense om den saken. Historikern Elof Tegnér skriver i sin biografi om Armfelt att helt oavsett själva skuldfrågan, "så hade det varit hans *ovillkorliga rättighet* att få undergå rannsaking och dom efter svensk lag".

Juristsonen Bernadotte – känd för att tolka lagar efter eget tycke eller inte bry sig om dem alls – förvägrade alltså Armfelt rannsaking och prövning. Stjärnrekryten från Pau frångick den svenska konstitutionen för andra gången på två veckor och gjorde landsförvisningen av en svensk medborgare till en enkel administrativ åtgärd utan ens officiell behandling i statsrådet. Hela saken var smutsig och rättsvidrig. Jean, som alltid var uppslagsrik, hittade även på andra förevändningar för att motivera landsförvisningen. Än hette det att Armfelts närvaro i Stockholm kunde oroa den sängliggande kungen, än att Armfelts närvaro kunde leda till liknande upprorstillstånd som vid lynchningen av Fersen, än påståendet att Armfelt i ett brev velat förgifta Napoleon vilket innebar en fara för Armfelt själv. När drottning Charlotta tog upp fallet Armfelt med Bernadotte *ljög han ihop en historia* om skälet till landsförvisningen och avfärdade lättretligt hennes anmärkning:

"Sätter sig Armfelt upp mot mig, kommer jag följaktligen att lagsöka honom och på grund av detta brevs existens låta halshugga honom!"

Armfelt fördröjde kvarblivandet i Stockholm ett par dagar för att uträtta de sista göromålen, men punktmarkerades hela tiden av polisen. Jean hade sagt att så länge Armfelt befann sig i Stockholm måste patruller utsättas till skydd för "hela samhället". Tidigt på morgonen den **1 april**, på sin egen födelsedag, nedtecknade Armfelt ett skriftligt avsked till sin nära vän, skalden Leopold⁵⁹⁹:

"Jag är icke ledsen, icke ond, icke harmsen – ty *föraktet* kväver hos mig nästan alla sådana känslor. En äger jag likväl, starkare än alla andra, det är minnet och vänskapen."

Armfelt steg upp i släden och lämnade Stockholm och nationen han många gånger riskerat sitt liv för, nationen han älskat. General Armfelt hade tjänat den svenska armén i hela sitt yrkesliv men *utschasades*. En rutten landsförvisning levererad på ett ruttet sätt. Adlercreutz, mannen med integritet, såg denna byk för vad den var och författade sin egen avskedsansökan som statsråd efter Armfelts behandling. Och under lång tid, årtal, spekulerades i Stockholms högre

⁵⁹⁹ Carl Gustaf af Leopold (Leopoldt) (1756-1829), svensk författare, poet och dramatiker

kretsar om *varför* Armfelt egentligen kastats ut på detta sättet av den ack så ädelmodige Jean Bernadotte. Regimen *visste* emellertid att den begått ett övertramp och försökte i efterhand rättfärdiga Armfelts förvisning med diverse grovt lögnaktiga historieomskrivningar och vilseledande juridiska piruetter. Jean och verktyget Wetterstedt spred bl a ut det osanna förtalet att Armfelt *flytt* Sverige för att *slippa* laglig undersökning! Historikern Bonsdorff⁶⁰⁰ har gjort en omfattande utredning av förhållandena, och kallar dessa revisionistiska åtgärder för "ett efteråt påfunnet reklammedel, varav kronprinsen-regenten och hans rådgivare skickligt begagnade sig för att länka uppmärksamheten och kritiken från deras eget lagstridiga förfarande och att på den förorättade kasta skuggan av det skedda".

Armfelts deportering var dock en präktig symbolisk seger mot gustavianerna för Bernadottesläktens stamfader. Illa gick det även för frankofilen Tibell, Gustaf IV Adolfs gamle generaladjutant. Denne hade varit en kraftig supporter av Bernadotte vid bedrägerivalet i Örebro, i tron om att fransosen skulle driva en pro-fransk linje. Men denna grundinställning och tjänstvillighet hos Tibell blev snarare en olägenhet för Jean, eftersom den Napoleonbehäftade premissen som legat till grund för tronföljarvalet ju varit en ren bluff. Kronprinsen tvingade så iväg Tibell på uppdrag i Norrland mot dennes vilja, och hotade Tibell med åtal inför domstol om han inte reste då han påstods ha skrivit "för samhället störande artiklar", bara för att bli av med honom. Samtidigt degraderades Tibell från ett ämbete i Stockholm. Senare blev Tibell förvisad till en annan landsända, Skåne, suspenderad från sin tjänst och så småningom avskedad. Efter att Tibell besökt Paris och var på väg åter mot Sverige, utfärdade Jean en order om att *Tibell skulle arresteras vid gränsen och ej tillåtas vidare inresa i sitt eget hemland* samt att alla hans papper skulle beslagtas. Tibell misstänktes för "landsförrädiska förbindelser" med Frankrike. Bernadotte brydde sig föga om svensk lag när han fortfor i sina bestyr. Ändamålet helgade medlen. Tibells öde sågs som en kraftig varning åt *Napoleons anhängare* i Sverige.⁶⁰¹

Regimstyret fortfor under senvintern och våren med Bernadotte som chef. Härskandet var en kombination av visad charm och ingjuten fruktan. En av många anekdoter i källmaterialet omnämner exempelvis på våren 1811 hur Jean, när han fick höra om hur några underordnade ifrågasatt en expeditionssekreterare, utropat att dessa borde *skjutas*. Hans krav på subordination var absolut.

En klick av statsråden, som arbetat för valet av Bernadotte ända sen Fourniers ankomst till Örebro, lät sig ännu *hänföras* av hans flödande talegåva när han utbreddes sig i vilka ämnen som helst, ofta i saker som egentligen var helt främmande för honom. Kretsen av beundrande statsråd ansåg i början av Bernadottes styre att denne store man från Pau var en nästan övermänsklig källa av vishet, mot vilken det var både omöjligt och farligt att ha rätt. Därtill kom svårigheten för en och annan i den svenska regeringen att uttrycka sina betänkligheter på franska. Deras försök att bemöta Bernadottes pompösa retorik, påståenden och paradoxer, blev matta eller ofullständiga. I och med att alla regeringssammanträden och tunga angelägenheter numera alltid måste avhandlas på franska för Bernadottes skull – hedersdoktorn och universitetskanslern som inte klarade sin SFI eller att ta sig igenom de svenska barnböckerna han tillskickats – så hämmades statsrådets talan och inflytande väsentligt. Eller annorlunda uttryckt: Bernadottes vidlyftiga och hyperboliska *franska* utläggningar blev en härskarteknik i sig självt. Ett närvarande ögonvittne, justitiekanslern Trolle-Wachtmeister, beskrev vid denna tid konseljledamöterna som "ännu i ruset av både förgudande beundran och fruktan för den nye

⁶⁰⁰ Carl Gabriel von Bonsdorff (1862-1951), finsk historiker

⁶⁰¹ Ett drygt halvår senare ställdes rättegången mot Tibell in, sedan han "fallit till fötter" och begärt nåd. Inställelsen av rättegången var emellertid förknippad med villkoret att Tibell uppförde sig "stilla och som en rättskaffens undersåte", d v s aldrig ifrågasatte vare sig den tillmyglade tronföljden, den nye tronföljaren eller dennes politik. Vidare förbjöds Tibell att vistas i Stockholm eller den ort där kung Carl XIII eller kronprins Bernadotte hade "hovläger".

tronföljaren, och ännu icke härdade mot förlägenheten att föra till torgs sin rådråkade franska". Ett annat vittne skrev 1811:

"Statsrådet är sammansatt av kloka män, ehuru försagda till överdrift och vilka icke mer våga uttala sig. Man kan säga att de behärskas av fruktan att falla i onåd."

Den verkställande makten i Sverige försköts därigenom kraftigt åt en enda person, oavsett hur okunnig om sakförhållanden och hur ihåliga hans resonemang i sig kunde vara. Det exekutiva styret av Sverige blev en enmansshow.

Jean Bernadotte vände sig tidigt med att efter eget tycke i princip *diktera* vad som skulle beslutas. Han fortsatte att med ordets, lynnets och vanans makt regera över huvudet på utsedda statsråd, på ett självrådigt och utestängande sätt. Hans inställning var samtidigt att Sveriges lagar och styrelseformer, som han hade att rätta sig efter, snarast utgjorde *hinder* för honom själv och var en slags *opposition* mot honom. Redan i slutet av 1810, kort efter sin ankomst till Sverige, hade han uttalat att det var mycket angeläget för honom "att ge riket en *lämplig* författning", och det stod snart klart att med detta menade han mindre maktindelning och en starkare central kungamakt. Många dokumenterade uttalanden under hans första halvår i Sverige pekar i samma riktning. Han var fast besluten att *omstöpa Sveriges konstitution* och ville "krossa de otaliga bojor som den nya regeringsformen lagt på den verkställande makten".⁶⁰²

Möjligen var detta ej vad de svenska grundlagsfäderna avsett när de författade regeringsformen. Möjligen var detta ej vad den masshypnotiserade riksdagen i Örebro 1810 tänkt sig.

I detta tidiga skede, våren 1811, hade de flesta ännu ej genomskådat vad de rekvirerat från Paris några månader tidigare. Svenskarna, som torde utgöra världens mest naiva folk, lät sig ännu förblindas av "hjälten", den store "fältherren" och "statsmannen", som var bäst på det mesta. En av de som tidigt slukade detta narrativ var den 31-årige bildhuggaren Gustaf Göthe⁶⁰³, som under hela vintern arbetat på en s k kolossalstaty⁶⁰⁴ föreställande Jean Bernadotte. Skulpturen var utförd i antik heroisk stil med hjälten insvept i en romersk-kejsarlig mantel. Göthes modell ställdes ut för allmän beskådan vid Konstakademiens⁶⁰⁵ utställning som inleddes i april 1811 och var gjord i gips. Kompositionen ansågs emellertid ej hålla måttet och höggs aldrig i marmor.

Jean Bernadottes huvudfiende var och förblev *minnet* av den landsförvisade Vasafamiljen. Några veckor efter Armfelts rättsvidriga deportation, p g a misstankar om gustavianska sympatier, lät fransosen i maj 1811 till svenska tidningspressen utfärda ett cirkulär som förbjöd dem att hädanefter införa några artiklar "som i politiskt avseende på något sätt rör Sverige" som hämtats ur utländska dagblad. Presshistorikern Stig Boberg påpekar att detta ånyo var ett exempel då juristsonen från Pau demonstrerade sin ringa respekt för lag och rätt, i detta fallet återigen den svenska konstitutionen. I klartext avsåg detta cirkulär, avfattat av hjälpsamme verktyget Wetterstedt, att i Sverige bannlysa alla *omnämningen* av Gustaf IV Adolf, hans son och resten av hans familj.⁶⁰⁶

⁶⁰² Jmfr kap 4 avsn 10

⁶⁰³ Eric Gustaf Göthe (1779-1838), svensk skulptör

⁶⁰⁴ kolossalstaty = monument av väldiga, oerhörda, jättelika proportioner

⁶⁰⁵ Kungliga Akademien för de fria konsterna

⁶⁰⁶ Jmfr t ex kap 3 avsn 18; kap 4 avsn 7, 15; kap 5 avsn 13; kap 7 avsn 4; kap 22 avsn 17 (fotnot)

ALQUIERS UPPDRAG

Jean Bernadotte tog som tidigare berättats upp stora privata lån i Frankrike innan avresan till Sverige. Jämte miljonen han fick från Napoleon hade han en handkassa för att finansiera det som apanaget inte täckte, inklusive sin Stasiverksamhet samt mutor av journalister och nyckelpersoner att använda som nyttiga redskap. Han "vann" personer med charm, smicker och mutor. Med olika tekniker och metoder inrättade han lojalitetsallianser som *gav skenet* av att bygga på enskild förtrolighet, men skarpa iakttagare såg att detta var kontraktsöverenskommelser och ett cyniskt maktspel.

Förtroendet mellan fransosen och hans adoptivfar kung Carl XIII beskrivs i många historiska källor som ömt och tillgivet, i alla fall på ytan. Jean visade den gamle skröplige, senile gubben all tänkbar omsorg, ofta på ett tämligen överdrivet och *teatralt* vördnadsfullt sätt när andra vittnen var närvarande. Åh, en så omtänksam adoptivson! Såväl den notoriskt lättduperade Carl XIII som den pladask hänförda drottning Charlotta föll för detta *exemplariska* uppträdande. Tänk, så *empatisk* han var, deras favorit!

Vid julklappsutdelningen på Stockholms slott 1810 hade adoptivsonen från Pau överösts med presenter, bl a chefskapet för Livregementsbrigaden, en ymnigt diamantinfattad serafimerdekoration, en praktfull päls av svart räb, bland en mängd andra saker. Drottning Charlotta skrev att kronprinsen fick "kungliga presenter", och att han i gengäld var "ofantligt generös". Ingen återhållsamhet någonstans inom familjen. Och vilken perfekt bild på ytan!

Men... Hur var det *egentligen* med det där förtroendet och lojaliteten mot den svenska kungen...?

Kung Carl XIII:s närmaste och mest betrodde adjutant var den franskfödde Suremain. Efter Jean Bernadottes ankomst hade hos Suremain smugit sig in en känsla av fara i att öppna sitt hjärta för kungen, då åsikter och iakttagelser som delades i största förtroende mellan Suremain och hans chef Carl XIII riskerade att så småningom skönjas, misstänkas, detekteras av Jean. Den känslan, att ständigt befinna sig under någons tysta kontroll och oupphörliga skärskådning, var obehaglig.

Suremain berättar i sina memoarer om ett säreget möte på Bernadottes arbetsrum. Jean hade orerat ett tag om händelser ur sitt eget väldigt spännande och fascinerande liv, med Suremain nickande instämmande, då kronprinsen plötsligt framkastat ett erbjudande:

"Vill ni ha 50 000 francs⁶⁰⁷?" frågade Bernadotte.

Suremain blev konfunderad för ett kort ögonblick, men duckade instinktivt för erbjudandet genom att säga att han redan uppbar lön av Carl XIII för sina tjänster. Antingen bisarrt fortsattes samtalet emellertid med mildhet och välvilja av Bernadotte, som om ingenting sagts eller hänt.

En mer godtrogen ämbetsman skulle känt sig tilltalad av Bernadottes gunst – en förmögenhet, till mig, åh tack kronprinsen! – men Suremain såg detta för precis vad det var: en snara. Jean Bernadotte ville *äga Suremains lojalitet*, göra Suremain till ett *redskap*. Suremain, som Carl XIII:s mest förtrogne man, var ju i princip så nära kungamakten man kunde komma.

Ej långt därpå inträffade något ännu mer anmärkningsvärt. Kung Carl XIII hade i början av april 1811 legat sjuk i drygt två veckor, när den franske ambassadören Alquier bjöd in Suremain till en liten förtrolig middag i sitt hem. Efter middagen när de två blivit ensamma och Suremain också gjorde sig redo att lämna, sade Alquier:

"Stanna, jag har något av vikt att meddela er."

De satte sig ensamma i ett hörn av salongen. Suremain blev nyfiken. Alquier fortsatte:

⁶⁰⁷ 50 000 franska francs år 1811 motsvaras år 2020 av ca 3,3 mkr (KPI), 10 mkr (guldprisindex) alt 120 mkr (arbetarlöneindex)

”Vet ni vad, herr de Suremain, det beror endast av er att spela en framstående roll och göra en stor lycka, och jag skulle skatta mig lycklig om jag kunde bidra därtill.”

Ambassadören fortsatte sedan med att förklara att eftersom kung Carl XIII var ”utlevad, sjuklig och kan dö när som helst”, måste Suremain tänka på *sin egen* framtida ställning.

”Ni måste för den skull dessförinnan *fästa er vid hans efterträdare*” sade Alquier.

Uppmaningen var alltså att adjutant Suremain nu gjorde bäst i att skifta tyngdpunkten av sin lojalitet från kung Carl XIII till kronprins Jean. Ambassadör Alquier påstod även att det skulle uppskattas av Napoleon ”att Sverige regering redan nu fördes av en verksam och hängiven man, sådan som kronprinsen, vilken ni väl vet önskar sköta regeringen utan hinder”.

Den franska ambassadören påstod att detta också skulle vara det bästa för Sverige, samt göra kung Carl XIII lugn. Alquier kom sedan till kärnan av sitt budskap:

”Man måste förmå honom att *abdikera*.”

Den franske ambassadören Alquier ville alltså att svenska kungens mycket lojale adjutant Suremain skulle utnyttja sin starka förtroendeställning hos Carl XIII, genom att övertala honom att frivilligt avsäga sig kungamakten *till förmån för Jean*. Detta motiverade Alquier med påståendet att Napoleon ville ha det på det sättet, och att Jean måste utöva sitt styre ”utan hinder”, samt att om Suremain flyttade över sin lojalitet från kungen till kronprinsen redan nu, så skulle detta innebära personliga vinster för Suremain i gengäld.

Alquier fortsatte med en utläggning om alla fördelar som detta skulle innebära för alla inblandade. Suremain invände och svarade förnärmad att detta var ett förslag under hans värdighet.

”Och allt detta för mitt personliga intresses skull!?” utbrast Suremain. ”Nej, det är mitt sista ord, ingenting i världen ska förmå mig begå en så brottslig handling.”

Alquier kontrade med flera argument om att detta vore bäst för Sverige, och tillade:

”Jag säger er det som en vän, tänk på allt vad er medverkan kan förskaffa er och på *faran av att vägra!* Er finkänslighet är mycket hedrande, men politiken medger inte alltid så där stränga principer.”

Vad Alquier i klartext sade var att Suremainns integritet förvisso var ärofull, men att detta var ett maktpolitiskt spel där integritet och heder ibland måste sättas åt sidan, och att om Suremain inte ingick i denna *deal* så kunde han snarare se sig motverkad och få svårigheter framgent.

Efter en stunds ytterligare diskussioner, där Suremain förklarade hur det framlagda förslaget egentligen inte var i någons intresse, som Alquier inte kunde bemöta, sade ambassadören slutligen:

”Jag har haft att *uträtta ett uppdrag*, jag har gjort mitt bästa, jag är ledsen, att jag inte haft någon framgång.”

Vems uppdrag då, undrar kanske läsaren? Tja...

Några månader senare i ett samtal med kronprins Jean Bernadotte så refererade Suremain till det besynnerliga mötet med Alquier och det framkastade förslaget att förmå kungen att abdikera, som han visste att Jean givetvis ägde kännedom om. Jean syntes överraskad över att Suremain *vågade* ta upp ämnet. Stamfader Bernadotte *medgav* att han kände till alltihopa, men skyllde ifrån sig att förslaget ”inte kommit från honom”, givetvis, och bedyrade att han skulle känna sig förtvivlad om man trodde att han hade något maktbegär! Vid ett nytt sammanträffande några dagar därefter kom den verkliga urladdningen, då Jean Bernadotte med den starkaste bitterhet, elakhet och tirad av anklagelser smädade Suremain.

Jean Bernadotte var påkommen för att vilja förråda sin egen adoptivfar och Sveriges kung,⁶⁰⁸ och svarade med uppdämt raseri.

⁶⁰⁸ Jmfr t ex kap 4 avsn 17; kap 17 avsn 2, 7; kap 18 avsn 1, 5, 12; kap 19 avsn 4, 9 och 11

Ovanstående berättelse kommer från Suremain. Vad beträffar Suremainns trovärdighet så har han beskrivits som "en man av heder och sannfärdig i ordets starkaste bemärkelse" av general Skjöldebrand, och flera andra samtida personligheter ger helt analoga omdömen om Suremainns oförvitlighet, vilket bestyrker skildringens riktighet.

Kapitel 3 avsnitt 5

DÉSIRÉE, ÉLISE OCH MARIANA

Ack, Désirée! Bernadotternas stammoder! Vem var hon, den dekorativa, trolska, vördnadsvärda skönheten från makens tandpetarfodral som Fournier uppvisat i Örebro? Vem var hon, Sveriges nya kronprinsessa och blivande drottning?

Désirée Clary växte upp i en köpmansfamilj i Marseille vid Medelhavet. Hennes far kom från ganska torftiga förhållanden, men via två giftermål med välbärgade och ansedda kvinnor hade han fått möjlighet att klättra högre i samhällshierarkin. Detta hade gett mersmak. För att poängtera sin nya upphöjda ställning hade fadern, en sidenhandlare, låtit introducera en vapensköld för sin familj, trots att inga adliga anor fanns i den närmaste slakten, men heraldiska symboler har i alla tider varit en bruklig ventil för att ge utlopp för egen fåfänga. Så en nyritad vapensköld för familjen Clary blev det alltså, som deras egen *klassmarkör*. Några år innan den franska revolutionen hade fadern även anhållit om *lettres de noblesse*, varigenom han och hans familj skulle upphöjas i adligt stånd, ännu en *klassmarkör*. Denna ansökan hade avslagits.

Désirée var mycket kort till växten hela livet och visade tidigt anlag för fetma. Hon hade mörkt hår, stora runda men aningen kupiga brunsvarta ögon, och lätt framskjutande underläpp. Hon hade ett tillgjort ansiktsuttryck och hennes hållning framstod ofta som löjlig. Till sättet var hon som ung ofta uppspelt men väldigt ytlig och överkänslig och hade lätt för både skratt och gråt. Hon talade med sydfransk dialekt med provencalska uttryck i konversationen. Hon saknade självdisciplin och har beskrivits som loj, slarvig, nonchalant och omoget bekymmerslös utan någon idé, någon uppgift eller något ansvar för morgondagen. Den totala avsaknaden av pli och förkovran hade gjort henne till en dagdrömmande men tämligen okunnig och outvecklad person utan livserfarenhet och talanger. En fransk samtida iakttagare, som såg Désirée på nära håll, har beskrivit henne som en färglös karaktär och utan grundläggande förståelse av sambandet mellan handling och konsekvens, och konstaterar:

"Enligt min mening har hon ett fel, som hennes nuvarande ställning gör till nära nog ett brott: Hon är *en fullkomlig nolla*."

Désirées ungdomskärlek vid 17-18 års ålder hade varit ingen mindre än Napoleon. De hade t o m varit förlovade. Napoleon har vid denna tid beskrivits som "liten, knotig, sjuklig med gulaktig hy och okammat hår som hängde ner på båda sidorna om hundöron, samt med små svarta, magra händer". Hans klädsel var ovårdad och stövlarna oputsade. Men hans intelligens, charm och blick var förföriska, åtminstone för Désirée. Då Napoleon haft en karriär att tänka på, hade de dock mestadels befunnit sig på olika håll. Napoleon hade emellertid snabbt märkt luckorna i Désirées uppfostran. Allmänbildning saknades fullständigt hos Désirée. Skulle hon bli maka till en man med ambitioner borde hon åtminstone kunna föra en vettig och vuxen middagskonversation om någonting annat än sinnesslött skvaller. Genom små subtila uppmaningar från Napoleon i sina kärleksbrev försökte han förmå den tämligen spåniga tonårsflickan att bättra på sitt intellekt en aning.

"Genom läsning ska ert förstånd utbildas, ert minne berikas. Ni ska lära er bedöma människor och händelser", skrev den framtida kejsaren till den framtida drottningen.

I utkasten till Désirées brev till Napoleon under samma period präglas de bevarade alstren av bortkomna upprepningar, varierande stavningar av samma ord, märkliga avbrott, barnliga ordval, omogna anspelningar, tafatthet och fullständig banalitet.

Efter att Napoleon slutligen dumpat Désirée, som det barn hon var, för en mer vuxen och sofistikerad parisiska, Joséphine de Beauharnais⁶⁰⁹, tog Jean Bernadotte hans plats som Désirées fästman och senare make.⁶¹⁰ Den nya kavaljeren gjorde dock samma iakttagelser. I mycket av stamfader Bernadottes korrespondens med Désirée fanns en förmyndarröst, en påtagen mentorsroll för det vilsna och lite vimsiga, glömska, lättjefulla barnet som hon ännu uppträdde som även i vuxen ålder. Men trots förmaningar åt henne att finna egna intressen eller en egen meningsfullhet i sitt liv, förblev Désirée obildad, oföretagsam, puerilt bekymmerslös och oföränderligt stupid.

”Fastän jag längtar att få träffa dig, håller jag mycket på att du bättrar på din uppfostran”, skrev hennes make Jean Bernadotte i ett brev en gång. Utan att invänta svar skrev han två dagar senare och på franska arméns officiella brevpapper med texten ”République Française, Liberté-Égalité” som brevhuvud och därunder avsändaren, ”Bernadotte, statsråd, generalbefälhavare”, som om han vore hennes förman:

”Den som är långt borta är nyfiken att veta, om lillan har nytta av sina lektioner.”

Av efterföljande korrespondens framgår tydligt att Désirée upprördes över att bli behandlad som ett barn av sin 14 år äldre make, och att hon tyckte att lektioner var tråkiga. Däremot var hon intresserad av mat, och när hon ibland åtföljde sin make på uppdrag i Europa rekvirerade hon regelbundet det allra nödvändigaste från kontakter i Paris; korb, pistaschmandlar, Roquefortost, stora mängder choklad, samt karameller för laxering. Hon påpekade i sin korrespondens att hon hade god aptit och bad ständigt om nya kaloriförsändelser. Under en tid i norra Tyskland och Danmark våren 1808 påstod hon att hon snart nästan skulle svälta ihjäl om inte leveranser anlände, och nämnde särskilt att det lokala utbudet av efterrätter i Danmark inte höll måttet. Hennes kroppsform beskrevs som ”fylligare” för vart år som gick.

Under sin tid i fält använde Jean sig av Désirée som en slags administrativ assistent hemma i Paris. Samtidigt hade han ett stort kontrollbehov över henne. Bara några månader efter deras giftermål skrev han från Tyskland:

”Du berättar icke för mig vad du håller på med. Jag vill, att du är meddelsam mot mig; fjorton dagar han gått --- och det är att vara en smula för lättjefull, min lilla vän.”

Nu över till Désirées entré i Stockholm.

Nyfikenheten på Stockholms slott hade varit stor inför kronprinsessan Désirées ankomst i sällskap med sin sällskapsdam och sin son en kväll i början av januari 1811. Anhörighetsinvandrarna i släden hade hälsats med stor kanonsalut och tända ljus i varje fönster.

Spänningen var stor. Hovet var samlat. Den ljuva celebra tandpetarfodrals-Désirée, Sveriges framtida drottning, väntades när som helst träda in i salen... Och nu... Genom de höga dubbeldörrarna kliver in... En knubbig barnunge!?

Drottning Charlotta lämnade i sin dagbok i januari 1811 följande omdöme om det första intryck som Désirée gav:

”Kronprinsessan är liten till växten, ingalunda vacker och saknar fullkomligt hållning och sätt att vara. Till följd av sin blyghet verkar hon ohövlig, är ojämn till lynnet, bemödar sig inte att bli närmare bekant med någon utan är otillgänglig. Hon är i ordets hela bemärkelse ett bortskämt

⁶⁰⁹ Joséphine de Beauharnais (Marie Joséphe Rose Tascher de La Pagerie) (1763-1814), fransk kejsarinna

⁶¹⁰ När Oscar föddes 1799 hade Napoleons karriär ännu inte tagit fart. Ändå insisterade Désirée att hennes relativt okänslige ex-fästman skulle bli Oscars gudfar. Historikern Girod de l’Ain tolkar denna egendomlighet hos Désirée som nyckfull och fullständigt omotiverad, som ett tilltag utan beräkning som mest baserades på tillbakablickande inbilskhet kring hennes första kärlek, en flickas förlåtelse, förlikning och medkänsla och fortsatta dagdrömmeri.

barn och gör blott det, som faller henne in. --- Fransyska ut i fingerspetsarna är hon, älskar endast Frankrike, ogillar allt, som inte är franskt, och begick den oförsiktigheten att vid sin hitkomst ej genast sträva efter att bli omtyckt. --- Det skulle dock varit klokt, om hon sökt dölja sina känslor och icke vid första ögonblicket så öppet visat sin motvilja mot Sverige.”

För att förnöja den lilla bortskämda kronprinsessan Désirée Bernadotte anordnades storslagna fester, påkostade baler och galaföreställningar. Allt gjordes för att roa ungen, och drottning Charlotta återkommer till sitt omdöme om henne som ”otroligt barnslig”. Vardagsförströelserna för att få den övriga tiden att ticka uppe på slottet inkluderade tedrickning, glass och att äta mat i slottets salar. Ibland olika. På kvällen spelade man teater för varandra. Den som ville fick vara med. Den svenska namnsdagskalendern byttes ut så att Désirée och alla hennes mellannamn samt Oscar kom med.⁶¹¹ Ut med den gamla svenska skiten, in med det nya förfinade bernadotteska och franska.

Man försökte på alla sätt göra kronprinsessans vistelse i Stockholm så angenäm som möjligt, men hon trivdes ändå inte. Nej, den 33-åriga rultiga ouppfostrade barnungen från Medelhavet gillade verkligen inte Sverige. Hon *avskydde* Sverige och det svenska hovet. I samband med hennes landstigning i Helsingborg i december 1810 hade man fjäskat genom att duka upp ett ståtligt dignande julbord, men de svenska rätterna hade förblivit orörda, t o m *tårtan*. För det skulle minsann vara *fransk* mat – tryffelpastejer och glace au four. Inga motbudande inympningar av nordiska egendomligheter tolererades. Senare i Stockholm, när de civila och militära ministerierna presenterades för henne, kom hon ej i svensk galadräkt som seden bjöd utan i en enkel svart klänning utan någon prydnad. Kronprinsessan klagade över ”ont i tandköttet” och ont i lederna. Pelarsalen var tråkig, Sammetsrummet var tråkigt och de mjuka ejerdunsofforna var inte alls som de franska. Hon klagade över sin tristess och olycka över att bli Sveriges framtida drottning, och trots alla fester som ordnades så underkände hon *människorna* som vistades på slottet med den svepande kommentaren:

”Jag kan blott roa mig med dem jag tycker om.”

Hon klagade över det nordiska klimatet, möbleringen av hennes olika rum på slottet som var tvungen att ändras, den svenska maten, svenskarnas seder, åsikter och ointressanta konversationer. Och hon gjorde det i en föraktfull, otålig ton mot upppassare och folk i sin omgivning. Désirée Bernadotte var en bortskämd snorjanta som aldrig ville göra sig någon möda, obildad, oartig och allmänt ouppfostrad. Stackars den lilla runda imbecilla köpmansdottern från Marseille. Hon stiftade egna regler för levnadssättet på Stockholms slott med stor arrogans, med ständig visad missbelåtenhet, och gnället riktades huvudsakligen mot det förbannade färglösa landet Sverige som var så underlägset Frankrike i alla avseenden. Hennes beteende nedsvärtade hennes nya fosterland och vanhedrade det svenska kungahuset. Vid ett senare tillfälle kommenterade drottning Charlotta återigen Désirée som ”ett bortskämt barn och stor egoist”, och fortsatte:

”Ägnar inte en tanke åt sina plikter som mor, maka och blivande drottning. --- Kronprinsessan är ömtålig till hälsan, kinkig till lynnet, sällan belåten och brukar ständigt beklaga sig. Hon är van att göra allt som faller henne in. --- Blev därför icke omtyckt och ej heller saknad, då hon for.”

Désirée fann heller aldrig, eller ville inte finna, någon harmoni med vare sig sin adoptivsvärmor drottning Charlotta eller de svenska hovdamerna. Hennes enda och eviga följeslagare var Élise de Flotte⁶¹², som *underblåste* Désirées illvilja mot Sverige. Élise de Flotte

⁶¹¹ Eugenia den 10 februari, Bernhardina den 22 april, Desideria/Désirée den 23 maj, Oscar den 1 december

⁶¹² Marie-Anne Elisabeth ”Élise” de la Flotte (Reboul) (ca 1778-1815), fransk sällskapsdam

föddes som Marie-Anne Reboul i staden İzmir⁶¹³ i nuvarande Turkiet. Hennes far var handelsman, men när hon ännu varit ett litet barn hade familjen flyttat till Marseilles. Där hade hon lärt känna Désirée. De två ska nämligen ha gått i samma katolska klosteskola. Marie-Anne kallades sedermera Elisabeth vilket så småningom blev bara Élise. Vid blott ca 15 års ålder hade hon gift sig med en nio år äldre man, Paul Fulcran Flottes⁶¹⁴, men blivit änka i tidiga 20-årsåldern. Sedan dess hade hon varit Désirées sällskapsdam i flera år, d v s anställd och avlönad för att hålla en ensam och oföretagsam person sällskap. Och nu befann hon sig, ungefär 32 år gammal⁶¹⁵, vid Désirées sida i Stockholm.

Élise beskrivs i källmaterialet som mycket vacker, något storväxt men sensuell, kokett och förförisk. Élise var samtidigt extremt intrigant, *giftig* och var ytterst illa tåld av hela den högre sfären vid Stockholms hovet. Hon tilldelades öknamnet "la flotte ennemi" – fiendeflottan. Désirée och Élise spenderade så gott som all sin tid innanför slottets murar, brydde sig endast om nöjen och förströelser, och de överträffande varandra i hån och sarkasmer där udden riktades mot Sverige och det svenska. Désirée lyssnade gärna och naivt till Élises åsikter och råd.

Vid det svenska hovet hade Élise tilldelats titeln underhovmästarinna, men det stod tidigt klart att hon såg sig själv som överhovmästarinna. Hon var välförsedd med ymnigt franskt självförtroende, och var lika beräknande som dryg. Hon var känd för sin kvicka och elaka tunga, och inbillade sig att det var *den franska klickens* både rättighet och uppgift att bestämma vid det svenska hovet. Désirée och Élise provocerade och förnedrade den svenska husbetjäningen och i synnerhet vuxenmobbad de den äldre överhovmästarinnan Lewenhaupt⁶¹⁶, som behandlades väldigt illa av de två bitcharna. Snart föll även Jean in i detta nedriga beteende mot Lewenhaupt. Samtidigt tillät Désirée sin franska tjänstepersonal att också öppet visa samma missnöje med allt som var svenskt, och därmed per definition fel.

Så långt Désirée och Élise. Men det fanns ytterligare kvinna av speciell historisk betydelse vid det svenska hovet vid denna tid. Hon hette Mariana Koskull. Hon var en svensk hovfröken som stått på kajen i Helsingborg vid Jeans ankomst i Helsingborg i oktober 1810,⁶¹⁷ och även ingått i det lilla följde som fått äran att åka Désirée och Élise till mötes när de landstigit i Helsingborg i december 1810.

Mariana, eller Marianne som hon kallades av de som kände henne, var yngre än både Désirée och Élise. Hon fyllde 26 under senvintern 1811. Mariana hade blont hår och blå ögon, spelade harpa, förde sig väl, talade utmärkt franska och givetvis svenska, beskrivs som "särdeles bildad" och var älskvärd på alla sätt. Hon har beskrivits som munter, pigg, kvick och charmig, men även flörtig och mycket behagsjuk. Hon har återgivits som ibland lättsinnig och nöjeslysten, ibland även lite impulsiv och tanklös, enligt samtidsvittnen. Hennes blotta närvaro gjorde fester och sällskapskvällar aktningsvärda och angenäma, sägs det, och hon deltog gärna i de sällskapsteatrar som hovkretsen roade sig med inbördes om kvällarna. Mariana hade ett tilldragande sätt, humor och finess. Påstods dock även vara intrigant, fåfång och beräknande.

Och hon hade också lite bagage. Hon hade varit kung Carl XIII:s älskarinna. Och i april 1811, strax efter att Jean Bernadotte lejt Alquier att försöka övertala adjutant Suremain att medverka

⁶¹³ İzmir var tidigare känd som Smyrna och har populariserats bl a genom Victor Marie Hugos (1802-1885) dikt *La captive* (1829).

⁶¹⁴ Paul Fulcran Flottes (1770-1800), fransk handelsman. Det förekommer i samtida svenska memoarskildringar spekulationer att Élise de Flottes make skulle varit sjöofficer, med tanke på efternamnet, men detta är inkorrekt; han var köpman (négociant).

⁶¹⁵ Författaren har låtit göra vissa efterforskningar i franska arkiv för att utröna Flottes exakta födelsedag, men utan framgång. Svaret kan möjligen finnas i Désirées brevkorrespondens i icke-offentliga arkiv eller i bevarat arkivmaterial i Turkiet.

⁶¹⁶ Caroline (Karolina) Juliana Anna Ulrika Lewenhaupt (1754-1826), svensk hovdam och amatörskådespelerska

⁶¹⁷ Se kap 2 avsn 24

i en kupp som skulle beröva Carl XIII kungamakten, började kronprinsen komma på *väldigt* intim fot med sin adoptivfars tidigare ligg. Jean och Désirée hade skilda sovrum från dag ett, och rykten cirkulerade snart på slottet om en öm utomäktenskaplig förbindelse mellan Désirées make och hovfröken Mariana. Snart blev det hela närmast en öppen hemlighet, där Jean mer eller mindre oberört uppvaktade den svenska ungmön och samtidigt visade sin franska hustru ett svalt romantiskt intresse. Men Mariana lät relationen fortgå, kanske allra mest utav egen fåfänga än av några djupare känslor för Jean. Och för Jean handlade otroheten heller inte om ett kärleksförhållande utan en bekväm förströelse; nöjsamt sex med en ung svensk tjej som kunde varit hans dotter, utan närmare ömhet eller empati. Dessutom nyttjade han Mariana som *informatör*, då hon inberättade till honom allt som sades vid hovet.

Redan efter att några veckors närvaro av Désirée i Stockholm såg hennes make att hela situationen var ohållbar, på flera olika plan, och drottning Charlotta noterade redan i februari 1811 att Jean ville att Désirée skulle åka hem till Frankrike igen.

Det mesta hade ju varit fel i hennes kungliga höghet kronprinsessans nya hemland, och denna attityd hade blivit en *belastning* för stamfadern och den goodwill som han försökte bygga upp kring sin egen person. Borgarsonen från Pau bemödade sig ju som allra bäst att med sin teatrala förmåga *agera* med kungligt skimmer, och jobbade på att befästa sin auktoritet, särskilt som han nu var vikarierande statschef. Därutöver hade det väl sannolikt börjat kännas lite väl trångt i triangelförhållandet. Jeans affär med den unga fröken Mariana Koskull var ytterligare ett skäl för honom att påskynda äkta hustruns avresa.

Désirée avreste i början av gröna, sköna och angenäma juni under den långsökta förevändningen att vårda sin klena hälsa samt besöka sin syster. Precis innan avresan var hennes uppträdande så glattigt över att äntligen få lämna detta skitland uppe i norr, att drottning Charlotta beskrev det som "nästan stötande". Désirée lovade återkomma i oktober, men ingen trodde henne. Det skulle dröja 12 år innan hon satte sin fot i Sverige igen.⁶¹⁸ Désirée lär dock även ha lämnat landet med viss bitterhet, och man kan nästan föreställa sig fnysningarna och invektiven i resvagnen söderut tillsammans med den avlönade sällskapsdamen Élise. Désirée lär inte ha skrivit en rad till maken i Stockholm på över två månader.

Kapitel 3 avsnitt 6

OSCARS UTSTAKADE FRAMTID

Lille Oscar, 11 år gammal, känd från den omsorgsfullt arrangerade drömbilden från tandpetarfodralet som en framtida krigarprins och dynastins arvtagare, ankom som nyanländ till Sverige som ett ömtåligt barn med svag, spenslig kropps-konstitution. Drottning Charlotta beskrev honom som rar och hjärtegod.

Men redan från start började man vräka på honom titlar, band och utmärkelser som "hertig av Södermanland" och "överstelöjtnant", och gamla och höga ämbetsmän pussade hans hand. En samtida betraktare kommenterade i ett brev att Oscar riskerade att fördäras av denna isolerade miljö och uppfostran. Istället för att umgås med jämnåriga i andra miljöer, brottas och leka och tävla, insövdes han i hovlivets inbiliska baler och flyktiga, förgängliga nöjen från veckans början till veckans slut. Vacker, känslig och vek omgavs han av gamla herrar och damer, både till fest och vardags, och blev ofrivilligt del av alla deras patetiska vardagsbestyr, krämpor, besvärigheter, intriger och ishjärtan. Han levde med dessa gamla kungliga personer och aristokrater i ständig kontakt men utan intimitet. En minnestecknare, Frankrikes chargé

⁶¹⁸ Se kap 23 avsn 15 och 19

d'affaires i Stockholm de Cabre⁶¹⁹, har skildrat hur Oscar från första stund i Stockholm överöstes med motbudande kvantiteter smicker och invaggades i rojalistiskt sedefördärv som ej kan vara annat än nedbrytande för en ung människas kropp och själ. En annan utländsk diplomat har skildrat hur Oscar tidigt blev "blaserad"⁶²⁰ och utvecklade en stor högdragenhet. Historikern professor Alma Söderhjelm⁶²¹ har liknat Oscar vid en vårbloomma som växte ensam mitt i en risig skog.

Stamfader Bernadottes förväntningar på sonen Oscar var skyhöga från dag ett. Stamfadern ville att han skulle växa upp till en mycket skicklig och kraftfull ledare och studera härskarämnen såsom militär och politisk strategi, statsvetenskap och ekonomi. Oscar skulle må o gå i faderns imponerande fotspår, enligt stamfaderns egen självbild. Fadern hade storslagna planer för den ende sonen – dynastins framtid – och försummade aldrig ett tillfälle att låta allmänheten se Oscar vid sin sida, såsom för att redan tidigt inpränta i folks medvetande att den tillträdande regentättens *generation två* också var redo, beredd. Jean drog tidigt med Oscar överallt på evenemang med utländska diplomater, militära inspektionsresor, ceremonier och invigningar. Oscar blev *lillgammal* tidigt.

Oscar fick samma SFI-lärare som pappa stamfadern. Skillnaden var att Oscar ivrigt närvarade vid undervisningen och snart lärde sig svenska språket. Den närmaste dagliga uppsikten över Oscars uppfostran hade annars en herr Lemoine⁶²², som medföljt från Paris. Men det övergripande rollen att dana, forma och *förfärdiga* den son och tronarvinge som han önskade sig, ägdes givetvis av stamfadern själv. Oscar skulle framför allt bli en *stark* kung. Visad sårbarhet var ömkligt, visad rädsla var penibelt, demonstrerad styrka var ädelt. Oscar kände någonstans djupt inuti, att han måste undertrycka sina svagheter och brister för att bli accepterad i sin fars ögon. Efter något år i Sverige fick Oscars skolning en skarpare struktur, och jämte alla ämnen som Oscar skulle studera framhöll stamfadern att *krigskonsten* skulle ägnas särskild uppmärksamhet. Oscar hade levit i krigsluft från födelsen. Fästningar skulle inspekteras som en del av undervisningen, sjöslag skulle memoreras.

Redan från våren 1811, efter några få månader i Sverige, berättas en anekdot om när hela kungafamiljen gav sig ut på sin sedvanliga åktur med vagn på Djurgården. Jean lät dock inte Oscar sitta i vagnen som alla andra, utan han fick rida vid sidan om den kungliga vagnen, uppklädd och utrustad som en militärofficer. Och han var ännu bara ett sprött barn.

Stamfadern uppgjorde sedermera ett styvt dagsschema åt sonen, från uppstigning klockan 07:30 till studiernas avslutande klockan 17. Varje timme var planerad. Efter avslutade studier hade Oscar tre dagar i veckan tillåtelse att äta middag tillsammans med sin pappa, annars på sitt eget rum. Sedan skulle lille Oscar fram till klockan 21 lära sin umgås i hovsalongerna eller uppvakta kungaparet. De bästa privatlärarna anlätades åt Oscar, och bl a hemkallades Sveriges då främste vetenskapsman, Berzelius, från en vistelse i Storbritannien för att undervisa Oscar i kemi. Det viktiga ämnet ekonomi, bestämde fadern, skulle Oscar fördjupa sig i utifrån Adam Smiths⁶²³ magnum opus *The Wealth of Nations*. Stamfadern övervakade sonens skolning, eller snarare dressyr, som en hök. Den fulländade tronarvingen skulle forceras fram.

Men Oscar var inte hågad för detta dikterade leverne. Hans tjänstgörande hovman Carl Gustaf Löwenhielm berättar i sina memoarer att Oscar hade "ingen lust". Oscar var inte född till att bli strateg inom krigföring och politik som stamfadern redan tycktes ha avgjort åt honom, ej

⁶¹⁹ Auguste-Honoré-Michel Sabatier de Cabre (1785-1849), fransk diplomat

⁶²⁰ blaserad = världstrött, oengagerad, ointresserad, ligkiltig, bortskämd

⁶²¹ Alma Söderhjelm (1870-1949), finsk historiker och författare

⁶²² Louis Lemoine (1768-1853), fransk-svensk informator, ämbetsman och författare

⁶²³ Adam Smith (1723-1790), skotsk filosof och nationalekonom

heller vetenskapsman eller ens jurist. *Oscar var en konstnärssjäl*.⁶²⁴ Han hade verklig talang för musik och bildkonst, och skulle senare i livet finna stor tröst och genuin glädje i teater och estetik. Bara tre veckor efter sin ankomst till Sverige hade han inför en mindre publik på slottet fått sjunga. Han hade en mycket vacker och späd röst och sången framfördes med så mycket känsla att alla närvarande rördes till tårar. Senare under sin uppväxt gav han många prov på sin musikalitet genom att improvisera på piano, sjunga och tonsätta egen musik som han framförde. En gång skrev även självaste Beethoven⁶²⁵ ett brev till Jean Bernadotte att han hört talas om Oscars utpräglade musikaliska talang:

”Måhända kunde jag öka hans lust härför och hjälpa till att utveckla hans begåvning”, skrev Beethoven.

Men erbjudandet antogs ej; stamfadern lät Beethovens förslag rinna ut i sanden. När Oscar på midsommardagen 1811 – tillika Jean Baptistes namnsdag⁶²⁶ – efter maten sjöng kupletter till sin fars ära, gladdes stamfadern innerligt ”då han hörde sonen *betyga honom sin ömma kärlek*”, såsom drottning Charlotta formulerade det i sin dagbok. Denna beskrivning säger en hel del om såväl förhållandet mellan fadern och sonen, samt vad som fadern verkade fästa mest uppseende vid, nämligen *inte* Oscars musikaliska talang, utan hur mycket fadern inbillade sig att Oscar vördade honom.

Oscar växte upp med närmast ett främlingskap gentemot den närmaste hovkretsen – kuvad, hämmad och kontrollerad som han var utan värme, humor eller spontan glädje. Professor Söderhjelm skildrar hur han tidigt som offentlig person blev ”utsatt för allt det obligatoriskt servila fjäskets och förtälets molnbildningar”. Oscars förhållande till sin far karaktäriseras mer av plikt-känsla än hjärtlighet, och i sin korrespondens med fadern ända till vuxen ålder är Oscars ton undergiven och apologetisk, och lyser av osjälvständighet och ett undermedvetet erkännande av sin egen otillräcklighet. Ändå fick han uppbära ständiga förebråelser av sin far. Oscars brev till sin far saknar förtroligare uttalanden, familjära benämningar på kungafamiliens medlemmar, skämtsamma observationer eller ens en fyndig anekdot, detta dock kanske främst beroende på att Jean Bernadotte inte uppskattade skämt och satir. I breven framträder en ofrihet under fadersauktoritets alltför stora fordringar. Därutöver var, som Alma Söderhjelm skriver, stamfadern ”en premiäraktör⁶²⁷ som vid varje tillfälle gör anspråk på applåden”, och Oscar sökte besvara detta omättningsbara bekräftelsebehov med smicker och ständiga inställsamma rapporter om faderns popularitet. Men mellan raderna saknas genuin närhet, och det är betecknande – och tragiskt – att Oscar i sina brev aldrig nämner någon annan än sin egen far som efterföljansvärd. Hela stamfaderns förhållande till sonen gick ut på att *uppfostra* denne, inte att finnas vid Oscars sida som en villkorlös älskande och stöttande pappa. Det finns t o m dokumenterat i källmaterialet en episod där Jean inför andra *beklagade sig* över stackars Oscar för att hans själsläggning var alltför lugn, sansad och ödmjuk, och inte tillräckligt eldig och intensiv som honom själv. Pappa Jean kunde aldrig med lugn bara låta Oscar vara, utan han levererade hela tiden förmaningar, ”faderliga råd” och tänkte ut nya uppgifter för honom.

Oscar fick inte välja bana i livet. Enligt arvsmonarkins principer var han förutbestämd att en dag överta kungamakten, vare sig han ville det eller ej, och vare sig han skulle vara just rätt person för denna uppgift vid den aktuella tidpunkten. Hans ämbete, auktoritet och levnad var redan förutbestämda. Monarkins principer står i rak motsats till idén om den fria människan, den fria viljan och det sunda förnuftet. Lille Oscars uppväxt fördärvades därutöver till stor del av den

⁶²⁴ Med Alma Söderhjelm ord: ”Han var en konstnärnatur med artistisk fallenhet och auditiv fantasi. Det är som konstnär han borde bedömas, och icke som administratör och militär, det är i konstens fantasigårdar han sökte sin glädje och sin tröst. --- Oscar var nämligen mer godhjärtad än viljestark, mer artistiskt än vetenskapligt och juridiskt begåvad.”

⁶²⁵ Ludwig van Beethoven (1770-1827), tysk kompositör och pianist

⁶²⁶ Johannes Döparens dag = 24 juni

⁶²⁷ premiäraktör = titel för skådespelare av högsta rangklassen vid de kungliga teatrarna

auktoritära fadern, som genom ständiga förmaningar, tillrättavisningar och fordringar föresatt sig att skulptera Oscar till någonting han egentligen inte var eller ville bli – och detta kom att uppfattas av Oscar som ett villkor för faderns godkännande. En samtidsskildrare har beskrivit hur den hycklade faderliga huldheten om Oscar över tiden mer antog skepnaden av hemlig polisuppsikt. Oscar växte upp under ett faderligt ok, och under skenet av den ömmaste omvårdnad bevakades Oscar av sin far inte mycket annorlunda än en statsfånge. Jean Bernadotte var en dominerande far som hindrade Oscar att vara barn, att bli trygg i sig själv, att inte känna ängslan och skam för sina tillkortakommanden.

Och detta satte djupa spår.⁶²⁸

Kapitel 3 avsnitt 7

DUBBELSPEL

I princip hela den svenska nationen ville hämnas Ryssland och återta hela eller delar av Finland. Nästan ingen visste vad Bernadotte, vikarierande statschef, styrde med utrikespolitiskt. Under vintern och våren 1811 var det endast ett fåtal personer som han anförtrorde kändedomen om att Sverige kunde stå inför ett avgörande skifte. De invigda var främst verktyget Wetterstedt och Baltzar von Platen⁶²⁹ samt Gustaf Löwenhielm och dennes halvbror Carl Löwenhielm. Stamfadern hörde sig noggrant för hos dessa om stämningarna i den svenska statsförvaltningen och hos folket inför ”denna omkastning i Sveriges politiska system”, som han själv benämnde det, för att kunna ”med grannlaghet söka bearbeta den allmänna opinionen”. Ty innan stamfadern kunde eller vågade ta alltför djärva steg, måste etablissemangets och folkets uppfattning i frågan ”bearbetas”.

Stamfaderns överordnade mål var Norge, vilket skulle bli dynastigrundarens hemgift åt svenskarna och ju ansågs innebära en konsolidering av hans och hans efterkommandes legitimitet, d v s tronföljarättens existensberättigande och erkännande i Sverige. Själva *syftemålet* var alltså hela tiden konsekvent egennyttigt. Men för att uppnå detta syftemål så gjorde Bernadotte olika militära alliansutspel mot *både* Ryssland och Frankrike vintern och våren 1811, samtidigt som spänningen mellan dessa två supermakter alltjämt eskalerade mot en bristning. Jean Bernadotte bedyrade sin tillgivenhet och lojalitet mot var och en separat, i utbyte mot Norge.⁶³⁰ Men dessa olika utspel var ju sinsemellan i längden oförenliga, p g a den uppenbara förestående brytningen mellan de två kolosserna. Man kan inte vara militärt allierad med var och en av två militära motståndare. Så hur genuina var stamfaderns olika förhandlingsförsök mot båda två? Höll Jean öppet vem han i slutändan ämnade liera sig med, eller hade han redan bestämt sig och höll detta dubbla förhandlingsspel vid liv endast för att vinna tid och för att kunna inkassera än mer lukrativa villkor?

Så fort Jean Bernadotte lagt beslag på vikariatet som kung i mars, samma dag som han upphämtat signetringen hos den sängliggande Carl XIII, hade han skrivit till Napoleon och bett den franske kejsaren fortsätta hedra honom med sina ”ynnestbevis”, som alla tider varit honom så värdefulla:

⁶²⁸ Kan tilläggas att professor Torvald Höjer, kunglig historierevisionist som i tre band hyllar sin hushjälte och lyckas hitta kreativa formuleringar för precis allt, lovordar ”den starka familjekänsla, som var utmärkande för Carl Johan”.

⁶²⁹ Baltzar Bogislaus von Platen (1766-1829), svensk militärofficer, statsråd, ämbetsman och grundläggare av Göta kanal

⁶³⁰ Se kap 3 avsn 1 och 2

”Jag ber också ers majestät vara god och oföränderligt räkna på uppriktigheten av de tänkesätt, som för livstiden förbinda mig med ers majestät och på vilka jag önskar finna tillfälle att ge ers majestät nya prov.”

Fina ord från Jean till sin f d chef, men var de uppriktiga?

Ett par veckor senare, den **2 april 1811**, nådde nyheten Stockholm att Napoleon och hans hustru Marie-Louise ett par veckor tidigare hade fått en son. Napoleons arvinge hade givetvis fått ett respektingivande namn – Napoleon⁶³¹ – och en respektingivande titel, ”kungen av Rom”. Ingen blygsamhet där inte. Det franska ambassadörsresidenset i Stockholm var redan i full rörelse och man förberedde ett högtidligt *Te Deum* i katolska kyrkan och fester på olika håll i Stockholm. Jean skrev ett gratulationsbrev till kejsar Napoleon daterat den **6 april** med bl a följande sirliga strofer:

”Om det för mig är ljuvt att i mitt minne återkalla allt för vad jag har att tacka ers majestäts ynnestprov, är det i synnerhet vid ett tillfälle, som tillskyndar mig förmånen att kunna betyga ers majestät den del jag tager i hennes majestät kejsarinnans lyckliga förlossning. Denna stora händelse rågar måttet av alla fransmäns önskningar, av deras önskningar, vilka, på samma sätt som jag, bibehålla den djupaste tillgivenhet för ers majestät. --- Mitt största begär ska alltid vara, sire, att kunna ge ers majestät nya prov av den *obrottsliga tillgivenhet* jag hyser för ers majestät, och jag vågar hoppas, att mina bemödanden en dag ska svara mot min väntan.”

Fina ord igen. Djup och obrottslig tillgivenhet för sin tidigare chef alltså, enligt Jean.

I annan korrespondens till Napoleon talade den externrekryterade svenske kronprinsen förtroligt och hemlighetsfullt om deras ”gemensamma fiende”. Den **9 april** i ett samtal med franske ambassadören Alquier, säger sig Jean villig att reducera sina anspråk på Norge till endast Trondheims stift, som villkor för etablerandet av ett svenskt-franskt militärt förbund. Han lyckas vid ungefär samma tid även övertyga Alquier att Ryssland erbjudit honom att frivilligt avstå en del av Finland för en allians med Sverige, och lurar samme ambassadör att Storbritannien erbjudit Sverige en av kolonierna Demerara⁶³², Surinam eller Puerto Rico. Men trots att Frankrikes fiender nu ville ge honom allt detta, förklarade Jean, så önskade han istället ”endast en by” av Napoleon.

En minnestecknare har vid denna tid kallat Jean Bernadotte ”hal som en ål”, som med vänskapsbetygelser åt var och en separat slingrade sig mellan tsar Alexander, Napoleon och den brittiska regeringen. Historikern Einar Carlsson⁶³³ påpekar att i sina depescher hem så går såväl de ryska som franska diplomaterna i Stockholm i god för Bernadottes ärlighet – fastän han säger motsatta saker till var och en! Professor Carlsson framhåller stamfaderns ”skådespelartalanger”, ett begrepp som även brukas av flera andra forskare.

Samtidigt som Jeans kohandel pågick eskalerade spänningen mellan Ryssland och Frankrike. Den **12 april** publicerade *Journal de l'Empire* – den franska regimens mediekanal, där redaktörerna utnämndes av Napoleon personligen – en synnerligen skarp artikel mot Ryssland och Tjernysjev. Och allteftersom de diplomatiska relationerna mellan Frankrike och Ryssland kraftigt försämrades, började så Napoleon måne inse den potentiella nyttan av Sverige som en militär spelbricka eller vågmästare i norra Europa. Napoleon bad därför den **15 april** sin Stockholmsambassadör Alquier att hos Bernadotte undersöka möjligheterna till en formell allians, där Frankrike kunde bidra med en aktionsvärd armé riktad mot Ryssland, som även skulle återställa Finland till Sverige. Napoleon lät också via Alquier meddela Bernadotte att ifall Sverige framgent höll en sträng policy gentemot Storbritannien och den brittiska handeln, skulle han ge Bernadotte sitt stöd både vad gällde honom personligen och i fråga om Sveriges intressen.

⁶³¹ Napoléon François Joseph Charles Bonaparte (1811-1832), österrikisk militärofficer (”kungen av Rom”)

⁶³² Demerara = del av nuvarande Guyana

⁶³³ Carl Einar Theodor Carlsson (1892-1982), svensk historiker

Äntligen, gensvar från Paris! Jean hade avlockat Napoleon ett anbud!

Men istället för att fortsätta de militära alliansförhandlingarna, styrde Jean nu snabbt över dialogen på sina *privatekonomiska intressen*. Det gällde att passa på medan Napoleon var vid gott humör, och samtidigt kan detta ses som betecknande för hur allvarligt menad idén med det där svensk-franska militära förbundet var, *egentligen*.

Kort efter att ha erhållit Napoleons militära propå, skrev Jean så ett brev till den nye franska utrikesministern där han förnyade sina anspråk på full ersättning för de donationer som han innehaft som fransk marskalk, sina tidigare finansiella tillgångar i Frankrike. I ett separat brev till samme utrikesminister svor han sin lojalitet till Frankrike blandat med en god portion inställsamhet för Napoleon, och Jean använde i detta brev exakt samma uttryck och ordvändningar som han begagnat i sin brevväxling med tsar Alexander i början av året!⁶³⁴ Några veckor senare hade Jean enligt ambassadör Alquier även förklarat att han "aldrig skulle dra svärdet annat än mot kejsarens fiender".

Napoleon, efter att ha sonderat Bernadottes förhandlingsvilja om en militär allians, var irriterad men troligen inte förvånad. Han såg nu rakt igenom Jeans tomprat. När det svenska sändebudet Magnus Fredrik Brahe under sommaren besökte Paris för att gratulera och lyckönska kejsarparet till nedkomsten, *refuserade Napoleon Serafimerorden* åt sin son, en mycket kraftig markering. Napoleon ställde heller inte en enda fråga om kronprins Bernadotte. Det faktiska förhållandet mellan Napoleon och Jean förblev, trots det ytliga korrespondensmickret och låtsasförhandlingar om en allians, iskyligt. Vid ett annat tillfälle kommenterade den franske kejsaren Jeans ideliga idémakeri och kreativa anbud med att "det är så mycket jäsning och oreda i huvudet" på exmarskalken.

För att återgå till den tidigare frågeställningen, var Jean Bernadottes utspel mot Napoleon 1811 om en militär allians uppriktiga? Forskningen går isär på denna punkt. Den respektable Weibull hävdar att så troligen var fallet, att Bernadottes förslag gentemot Napoleon var uppriktigt menade. Författaren till detta verk är emellertid mer skeptisk, och anser att Jeans propåer *ej* var fullt seriöst menade. Misstron och förbittringen dem emellan skar så psykologiskt bråddjupt, och Bernadotte var tidigt övertygad om det napoleonska imperiets förestående fall; det handlade inte om utan *när* bygget skulle störta samman.

Trots att Jean i vackra ord livfullt skildrade hur angelägen han var om ett samarbete, och exempelvis jämkade på sina krav och påstod nöja sig med endast Trondheims stift, kan detta beteende förklaras på flera sätt. Ett skäl till låtsasvänskapen var ofrånkomligen hans *privatekonomiska intressen* i Frankrike, som han hela tiden höll vid liv som en förhandlingspunkt parallellt med Norgefrågan. Ett annat skäl var att han säkert var intresserad av att utforska *styrkan* av Napoleons förbund med Danmark, eftersom Jeans mål ju var att rycka loss Norge för egen del. Och trots att Napoleon ville ge Jean sitt stöd att istället återerövra Finland – vilket garanterat skulle befäst stamfaderns auktoritet i Sverige – avvisade Jean denna idé och uttryckte vid flera tillfällen en kategorisk ovilja att göra sig ovän med Ryssland. Dessutom, skulle det visa sig längre fram, så använde Jean de motförslag som han faktiskt lyckades avlocka Napoleon såsom förhandlingsargument för att hemligen skaffa sig själv en ännu bättre *deal* i uppgörelserna med Napoleons bittraste fiender Ryssland och Storbritannien. T o m Schinkel medger att Jeans åtgöranden mot Napoleon alltså avsåg att "ge Sverige en hög vikt i den politiska vågskålen", d v s trissa upp Sveriges värde som allianspartner och vågmästare.

Jean Bernadottes schackdrag och låtsade lojalitet mot de olika stormakterna som snart skulle kollidera mot varandra var i allra högsta grad ett dubbelspel, inlindat i lögn och skenhelig teater.

⁶³⁴ Se kap 3 avsn 1 (16 och 20 januari 1811)

DEN NYA LANTVÄRNSFÖRORDNINGEN

Sveriges värde som allianspartner och vågmästare i den större europeiska konflikt som förr eller senare skulle komma, bestämdes till stor del utifrån *Sveriges styrka som militärmakt*. Efter det ödesdigra Finska kriget 1808-1809 hade en viss reparation skett av den reguljära armén, som vid krigets inledning bestått av ca 35 500 man⁶³⁵. Därutöver hade 3 300 soldater och båtsmän rekviderats genom kungörelsen om extraroteringen i början av februari.

Men Bernadotte ville ha *mer* manskap. Dels påkallade den alltmer laddade relationen mellan Frankrike och Ryssland en allmän försvarspolitisk upprustning, då det var osäkert hur denna stormaktskonflikt skulle urarta. Dels kunde ett förvärv av Norge eventuellt påfordra åtminstone ett relevant militärt *hot* från Sverige för att kunna accelereras och genomdrivas. Men det främsta skälet var, som nämndes i första stycket, att genom en utbyggnad av armén *öka värdet av Sverige som bundsförvant*. Sveriges geografiska läge och Sveriges militära bidrag skulle för en framtida koalitionspartner betinga ett konkret pris. En större militär numerär betingade en högre prislapp.

Vad som dock *inte* var ett autentiskt skäl till att bygga ut den svenska armén, var att Sverige redan tekniskt sett sedan november 1810 råkade befinna sig i krig med Storbritannien. Detta s k "krig" var nonsens, ett pantomimskådespel, ett skenkrig, ett krig som existerade blott på pappret. Ingen tog det på allvar. Redan själva krigsförklaringens text hade varit så urvattnad att den mötts med muntherhet i London och irritation i Paris. Sverige mobiliserade inte ens för krig – en stor del av den ordinarie arméns soldater hade istället kommenderats till de nystartade grävjobben i Östergötland på Göta kanal! De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien hade fortsatt obrutet. Sverige hade tidigt gjort klart för den brittiska regeringen att man inte alls hade några fientliga avsikter, och Jean Bernadotte hade skänkt handelsförbindelserna mellan Sverige och Storbritannien sitt hemliga beskydd och "*gynnade på alla sätt engelsmännens handel*" enligt drottning Charlotta. Jean hade formligen givit kommandanten Ehrenström⁶³⁶ i Göteborg i uppdrag att lugna köpmännen där i fråga om den franska handelsblockaden, och landshövding von Rosen hade fått instruktioner att på alla sätt bistå den brittiska eskadern utanför Göteborg. Jeans avsikt var utan tvekan att skydda denna handel som var mycket viktig för Sveriges ekonomi. Allt förblev vid den gamla ordningen. När svenska och brittiska skepp råkade komma nära varandra i Nordsjön lossades inga skott, befälhavarna hälsade varandra med flaggorna när de inte i all vänskaplighet bordade varandra för en stunds angenäm samvaro. Den **22 april 1811** kastade den stora brittiska Östersjöflottan ankar utanför Vinga och ganska omgående stod det klart att inga avsikter fanns att begå några fientligheter; den brittiske amiralens enda order var att freda den blomstrande svensk-brittiska handeln, helt enligt den rådande uppfattningen mellan de två staternas ledare. Besöket var snarare anledning till glädje och firande.

Så det var alltså av helt andra skäl – att *upphaussa Sveriges värde som vågmästare* i den stundande tvekampen mellan Frankrike och Ryssland – som Jean Bernadotte ville öka den svenska försvarsmaktens storlek. Större armé = högre pris som kunde utkrävas för svenska arméns bundsförvantskap.

Den **23 april** lät så Jean Bernadotte utfärda, i eget namn såsom vikarierande statschef, en förordning om att addera till den svenska armén ytterligare 15 000 man genom *tvångsrekrytering*. Förordningen kom snabbt att kallas "den nya lantvärnsförordningen", då den

⁶³⁵ Uppskattningarna varierar vid denna tid; detta estimat på 35 500 man exkluderar styrkorna baserade i Finland, lantvärnet samt flottan.

⁶³⁶ Nils Fredrik Ehrenström (1756-1816), svensk militärofficer, ämbetsman och politiker

liknade den reviderade lantvärnsförordningen från mars 1808 och associerades med elände och nöd.

Men det mest suspekta i denna förordning var *motiveringen* till förstärkningsmanskapets uppbådande. Efter en inledning som lät förstå att Sverige befann sig ”i farans och nödens stund, då rikets gränser av fientlig makt hotas eller oroas”, angav Bernadotte sitt skäl för tvångsutskrivningen enligt följande:

”Då vi likväl nu befinna oss i krigstillstånd emot kungariket Storbritannien och Irland, och en engelsk örlogsflottas snart förväntade ankomst till Östersjön pålägger oss den ovillkorliga plikt, att i förväg vara betänkta på våra kusters fredande, så har vi sett oss föranlåtna, att, i kraft av rikets ständers eget stadgande i detta fall, fastän den påbörjade extraroteringsmanuskapet ej hunnit till fullständig verkställighet bringas, nu begagna den oss överlåtna rätt att i farans och behovets stund uppbåda ett inskränkt antal av förstärkningsmanskapet.”

Krigstillstånd? Freda våra kuster från brittiska flottan? I farans stund?

Seriöst?

Detta trams klingade skenheligt redan för samtiden. *Alla* visste att kriget mot Storbritannien inte var på allvar. Det var emellertid två andra omständigheter som väckte än större oro och irritation. Den ena var att riksdagen hade satt upp som villkor för regeringen att förstärkningsmanskap *ej* fick tvångsuppbådas förrän rekryteringen av extraroteringsmanskap⁶³⁷ dessförinnan var fullbordad – men denna rekrytering hade knappt ens påbörjats. Den andra faktorn som skapade stor upprördhet var återigen, precis som våren 1808, den inbyggda *klassegregationen* i kronprinsens förordning.⁶³⁸ Kungörelsen framhöll Sveriges ”ärorika minnen från forntiden” – för att drämma till riktigt ordentligt – och att det var ”en svensk mans största skyldighet” att plikttroget tjänstgöra som fotsoldat, men dessa storvulna ord till trots så visade det sig vid fortsatt läsning att denna manliga skyldighet inte alls omfattade alla svenska manspersoner. Ämbetsmän och tjänstemän slapp undan, likaså studerande, bruksägare, fabrikanter, borgare och jordägare, o s v. Alla undantagen på sidan fyra i kungörelsen omfattade i princip hela adeln, prästerskapet, borgarklassen och välbeställda bönder. Bördan för förstärkningsmanskapet skulle därför, precis som vid lantvärnsrekryteringen inför Finska kriget, i realiteten återigen falla på de mest utsatta: egendomslösa drängar, torpare och inhysesshjon. Den som blev utlottad, och inte kunde eller hade råd att köpa sig fri genom att leja någon krake i sitt ställe, blev tvångsrekryt. Det fanns ingen ”frivillighet” i denna plötsliga dikterade tvångsrekvisition som direkt riktades mot det allra lägsta skiktet i det svenska kastsamhället.

Med Storbritannienkriget som förevändning krävde nu alltså Jean Bernadotte på ett bräde i april att ytterligare 15 000 av Sveriges fattigaste skulle ställa upp sig, ett par månader efter kravet på nya extraroteringssoldater i februari. Uttagningen skulle denna gång ske bland män som var mellan 20 och 45 år gamla. Varje stad och socken skulle få sig tilldelat en siffra med nya mannar att anmäla till armén, en kvot som ovillkorligen skulle fyllas. Vägran skulle straffas med döden. Bernadottes förordning om tvångsinkallade egendomslösa och rösträttslösa drängar – under en långsökt förevändning om krig med britterna och floskulösa skenpatriotiska slagord – kändes som en iskall vindil från Finska kriget.

Vikarien på Stockholms slott ville ha svenskt manskap att använda som valuta i sin kohandel med stormakterna, för att kunna sälja ut Sveriges bundsförvantskap till ett högt pris. Men sättet

⁶³⁷ Se kap 3 avsn 2

⁶³⁸ Se kap 1 avsn 4

som detta uppbyggande av det s k förstärkningsmanskapet skedde på, skulle få betydande negativa konsekvenser i flera avseenden.⁶³⁹

Kapitel 3 avsnitt 9

DEN ÖVERLÄGSNE EKONOMEN

Dynastigrundaren Jean Bernadotte var intresserad av *pengar*. Jämte militära frågor var det ekonomiska frågor som han engagerade sig i allra mest. Han ansåg sig själv givetvis äga särskild sakkunskap på just detta område, och besitta överlägset vetande i ämnen som rörde finansiering och ekonomi. Ordagrant har han sagt:

”Jag har fört befälet över arméer och fört krig med framgång, men det har andra också gjort. Ingenstädes saknas generaler, som är lika goda som jag. Men i förvaltning och i finanser erkänner jag få, som kan tävla med mig.”

Liknande tillkännagivanden gjorde han vid flera tillfällen. Jean Bernadotte var, enligt honom själv, helt enkelt en av tidens bästa finansmän. Det är emellertid oklart vad han hade för teoretisk grund att stå på. I och för sig var han ju hedersdoktor i bl a nationalekonomi från universitetet i Giessen 1798, men detta diplom hade han ju i praktiken dikterat själv, vilket väl förtar lite av själva trovärdigheten och vitsen med en akademisk titel eller utmärkelse.⁶⁴⁰ Både Anders Chydenius⁶⁴¹ 1765 och Adam Smith 1776 hade presenterat teorier som i grunden förordade fria marknader, fria marknadsaktörer och fri prisbildning, och särskilt i Smiths fall fick hans klassiska verk väsentlig inverkan på den politiska debatten både i Storbritannien och annorstädes. Det är dock högst ovisst om Jean faktiskt *studerat*⁶⁴² eller ens förstått dessa mäns läror och modeller.

Sen Jean Bernadotte valdes till tronföljare hade den svenska valutan fram till försommaren 1811 försvagats med 30-40% gentemot marken i Hamburg och francen i Paris, och uppvisat stor instabilitet. Det fanns flera skäl bakom detta. Försvagningen kunde i längden bli smärtsam för Sverige eftersom den svenska statsskulden var upptagen i utländsk valuta. En försvagning av den svenska valutan gentemot dessa utländska valutor, förstörde statsskulden mätt i riksdaler.

Samma negativa valutaeffekt drabbade stamfadern privat. Han hade ju innan avresan till Sverige upptagit stora lån i franska franc.⁶⁴³ Från lånetillfället i september 1810 fram till maj 1811 hade denna privata skuld, förutsatt att inga amorteringar skett under perioden i fråga vilket torde vara osannolikt, *ökat* med ca 83 000 riksdaler⁶⁴⁴ enbart p g a försvagningen av den svenska riksdalern kontra den franska francen. Detta var ett mycket stort belopp, och kan exempelvis

⁶³⁹ Lagstiftningen som möjliggjorde uttagningen av ytterligare trupper till den svenska armén i form av s k förstärkningsmanskap hade varit mycket kontroversiell i bondeståndet redan vid dess tillkomst våren 1810, och föranlett flera högljudda debatter.

⁶⁴⁰ Se kap 2 avsn 24

⁶⁴¹ Anders Chydenius (1729-1803), finsk präst, läkare, nationalekonom och politiker

⁶⁴² Stamfadern var en flitig ”namndroppare”, d v s han nämnde ofta kända namn på personer i förbifarten i sina exposéer för att förespegla bildning, snobba med bekantskaper och/eller som ett retoriskt maktmedel för att framhäva sitt budskap och övertrumfa invändningar. Detta finns det otaliga exempel på i källmaterialet. Det råder inget tvivel om att Jean Bernadotte ytligt *kände till* att det fanns en skotsk ekonom Adam Smith som några decennier tidigare publicerat ett mycket uppmärksammat verk, men det är högst tvivelaktigt – mot bakgrund av vad vi senare ska åse i vår berättelse – huruvida stamfadern över huvud taget besatt någon egentlig *kunskap* om Smiths teorier. Jmfr kap 2 avsn 24; kap 3 avsn 6 (anvisningen för Oscar att läsa Adam Smith); kap 22 avsn 16, 23; kap 23 avsn 9 (31 juli 1821); kap 24 avsn 5 (adjutant von Troils iakttagelser samt Jeans möte med bankir Hagerman).

⁶⁴³ Se kap 2 avsnitt 24

⁶⁴⁴ 83 000 riksdaler banco år 1811 motsvaras år 2020 av ca 12,5 mkr (KPI), 39 mkr (guldprisindex) ålt 515 mkr (arbetarlöneindex)

jämföras med kronprinsens hela årliga svenska apanage vid denna tid på 66 666 riksdaler⁶⁴⁵. Den enorma privata skuldökningen, i svensk valuta räknad och baserad på rådande marknadsförhållanden, *kändes* och avgjorde till stor del Jeans agerande.

Vad styr värdet på ett lands valuta? Svaret på den frågan kan vara komplicerat, men i Sveriges fall var faktorer av betydelse t ex svensk industris konkurrensförmåga och internationell efterfrågan på svenskt järn och andra exportprodukter; balansen mellan svensk export och import av olika varor; finanspolitiska faktorer såsom den svenska statsbudgetens storlek, prioriteringar och saldo; penningpolitiska faktorer såsom riksbankens utestående sedelstock visavi bankens silverreserv; det svenska finansiella systemets solvens och integritet liksom det svenska samhällets stabilitet och lagbundenhet; förtroendemässiga faktorer såsom marknadsaktörers tilltro till den svenska regimens klokskap och förnuft och den svenska ekonomins effektivitet, långsiktiga utvecklingsförmåga och tillväxtpotential, o s v.

Men allt detta var av underordnad betydelse i stjärnekonomen Bernadottes värld. Det viktigaste för honom var själva valutakurserna i sig själva. Det var helt enkelt *siffran* som var fel – d v s själva *symptomet*, växelkursen – inte de bakomliggande *orsakerna* till denna siffra. Genom att påverka marknadspriset på den svenska valutan, d v s manipulera växelkurserna gentemot andra länders valutor genom ren börsspekulation, utövade den makthavande sålunda sin primära, mest förståndsmässiga och mest ansvarsfulla funktion för svenska statens och medborgarnas väl, ansåg Jean. Valutamarknaden hade ju helt enkelt *fel* och måste läxas upp, enligt den överlägsne ekonomen. Det gällde alltså att bekämpa och krossa de "agiotörer" – personer som handlar med finansiella instrument – som bidrog till att försvaga den svenska valutan och sålunda gjorde en oskäligen vinst på det allmännas bekostnad.

Målet för det finansiella geniet Bernadotte blev därför att återställa växelkurserna på den fria marknaden till en nivå som han själv personligen var tillfreds med. För detta måste alla medel tillgripas, och den som motarbetade honom kunde ej vara annat än svenska statens svurne fiende. Ingenstans hos stjärnekonomen märktes någonsin tecken på tvivel vad gällde analysen av situationen, riskerna eller åtgärderna. Ingen intellektuell ödmjukhet över huvud taget. Detta var ett rent konfrontationskrig initierat av hedersdoktorn i nationalekonomi där *allt* var marknadsaktörernas fel.

Redan i april månad 1811 omnämns i det historiska källmaterialet att Jean ägnade växelkursen "stor uppmärksamhet". I konselj den **7 maj 1811**, med kronprinsen som vikarierande statschef, fattades beslut om strängare kontroll av valutatransaktioner i Sverige. Alla affärer på Stockholmsbörsen skulle hädanefter kontrolleras av regimen. Dessutom gav stamfadern sin osminkade syn på detta till överståthållaren Skjöldebrand, som beordrades att genom polismästaren övervaka börsen för att hindra växelkursens vidare stegring. *Bernadotte satte alltså Stockholmsbörsen och valutamarknaden under polisövervakning.*

Därefter arbetade han främst med två metoder. Den ena metoden var direkta marknadsinterventioner, där han stödköpte riksdaler för både statliga och privata pengar till överpris, med målet att "flytta marknaden" till en nivå och en viss officiell kurs som han själv hade bestämt. De affärsmän i Sverige som nyttjades som verktyg vid dessa marknadsoperationer var främst Michael Benedicks⁶⁴⁶ från den bekanta judiska juvelerar- och bankirfirman Michaelson & Benedicks, herr Schwan⁶⁴⁷ vid handelshuset Schön & Co, samt herr Arfwedson⁶⁴⁸ vid exportfirman Tottie & Arfwedson. Vid sidan om detta fick mindre nogräknade personer i uppdrag

⁶⁴⁵ 66 666 riksdaler banco år 1811 motsvaras år 2020 av ca 10 mkr (KPI), 31 mkr (guldpriindex) alt 410 mkr (arbetarlöneindex)

⁶⁴⁶ Michael Ben-House Benedicks (1768-1845), tysk-svensk-judisk juvelerare, bankir och affärsman

⁶⁴⁷ Hans Niclas Schwan (1764-1829), svensk affärsman och politiker

⁶⁴⁸ Carl Christopher Arfwedson (1735-1826), svensk affärsman

att för Jean Bernadottes eller svenska statens räkning försöka manipulera utländska börser på samma sätt. Det berättas i källmaterialet hur en äventyrare som hörde till Jeans närmare krets – stamfadern kände en och annan sådan – anförtroddes en ”hemlig beskickning” till Tyskland som egentligen bestod i börsspekulation utomlands, men att dessa givetvis gagnlösa valutaoperationer bara kostade *ofantliga* summor, enligt uppgift.⁶⁴⁹

Den andra metoden, som kompletterade stödköpen, var lite mer handgriplig. Den bestod i direkta påtryckningar, hot, utpressning och trakasserier mot affärsmän som ville utföra valutatransaktioner till en neutral kurs som mer låg i linje med det faktiska marknadspriset, alltså innebärande en svagare svensk riksdaler än vad Jean eftersträvade. Han hotade dem med att om de inte fogade sig efter hans *åsikter* så ”skulle de dra det kortaste strået”, och Jean hävdade att han ”kände in i minsta detalj det spel som bedrevs bakom kulisserna, och de knep varmed de riktade sig”. Bortsett från att Jean i detta sammanhang gör sig själv till en pajas, så var dessa trakasserier givetvis helt lagstridiga och ett uttryck för *despotism*. Resultatet blev det oundvikliga. *Officiellt* noterades en viss växelkurs i överensstämmelse med ekonomen Bernadottes önskningsar. *Inofficiellt* uppstod en svart marknad där de verkliga avsluten ägde rum till en helt annan växelkurs, som innebar en fortsatt svag valuta.

I den mån den *officiella* växelkursen uppvisade en stabilisering och sedermera förstärkning av den svenska valutan, ”lyckades” stjärneekonomen Bernadotte i stort sett med sina kreativa åtgärder. Men i själva verket var ju dessa manipulerade officiella valutakurser blott en dimridå, en illusion. Snarare ledde åtgärderna till en tudelad marknad med försämrad likviditet och transparens och där affärsuppgörelser fortfarande gjordes hemligen på helt andra nivåer som fick bestämmas av marknadsaktörerna själva utan att priserna dikterades för dem.

Jean Bernadottes åsikter och förslag avvek i hög grad från grundläggande makroekonomisk teori och baskunskap, men var, såsom biografen Höjer konstaterar, ”starkt färgade av *privatekonomiska* tankegångar”. Förvisso hade som sagt svenska staten och svenska företag lån i utländsk valuta, men så hade även stamfadern privat. Försvagningen av den svenska valutan drabbade Bernadottes *privatekonomi* på ett fördärligt sätt, och hans reaktion var att i princip *förklara marknaden krig*. Dessa bernadotteska stödköp till överpris blev i längden extremt kostsamma och medförde givetvis stora förluster. Han använde, som nämnts, både statliga medel och egna pengar för denna valutamarknadsspekulation. Det rörde sig om hundratusentals riksdaler bara för Jeans privata räkning under de år som detta pågick. Sommaren 1811 måste han skuldsätta sig ytterligare genom att privat låna 200 000 francs av Napoleons lillebror Jérôme⁶⁵⁰, samtidigt som Désirée lånade 100 000 francs av samma person. Familjens skulder skulle under de kommande månaderna ökas väsentligt ytterligare. Stamfader Bernadotte hade anlänt till Sverige icke med en stor förmögenhet utan kraftigt skuldsatt, och situationen förvärrades snabbt. Professor Höjer talar om Bernadottes ”efter ankomsten till Sverige *snabbt sammansmältande kassa*”.

Jean blottade med växelkursmanipulationen inte bara en *fullständig inkompetens* på området, utan också karaktärsdrag såsom en slående övertro på sig själv, stor egennytta, en tendens att vilja dominera omvärlden även om ojusta metoder så fordrades, ringaktning för lagar

⁶⁴⁹ Den person som här åsyftas går i källmaterialet under namnen ”herr Lannes” (i Sverige), ”baron de Larey” (i Storbritannien), ”baron de Lalanne” (i Nederländerna) och ”de Laleine” (i Tyskland), när denne karaktär under 15 år som äventyrare spelade olika roller i olika länder. Lannes beskrivs i samtida vittnesbörd som ”en okunnig och inskränkt man som alltid levat av intriger; begåvad med en framfusighet som hos honom undantränger alla andra egenskaper”. Lannes har rätt och slätt kallats för ”en skälm”. Det var alltså denne man som Sveriges kronprins Jean Bernadotte hemligen anförtroddes att på utländska börser manipulera den svenska valutakursen. Lannes hade, under sin tid i Stockholm, obegränsat tillträde till Bernadottes kabinett, och sades även ha nyttjats som ”någon slags hemlig agent --- som haft sin hand med i spelet i allt som tilldragit sig i Sverige”.

⁶⁵⁰ Jérôme Napoléon Bonaparte (Girolamo Buonaparte) (1784-1860), fransk militärofficer, ämbetsman och politiker

och regler, en tydlig benägenhet att skuldbelägga andra i svåra situationer, samt en total oförmåga att sansat lyssna på och ta till sig kritik utifrån. De som ifrågasatte Bernadottes växelkursmetoder mobbadades eller utfrysades.

Kapitel 3 avsnitt 10

DE SVENSKA DRÄNGARNAS INSUBORDINATION⁶⁵¹

Den nya lantvärnsförordningen, vikarien Bernadottes kungörelse om förstärkningsmanskapet, lästes upp av präster i Sveriges socknar under maj månad. Armétilskottet *framställdes* i så ljus dager som möjligt för att överskylda klassdiskrimineringen, men uppläsningen spred likväl oro och indignation bland allmogen, där man ännu mindes Finska kriget och lantvärdet 1808-1809 med bitterhet och verklig fasa. Återigen var det samhällets underklass allena som skulle tvingas ut, de som inte ens erhållit ett simpelt "tack" från etablissemanget för sina tidigare insatser utan satt marginaliserade och bortglömda ute i stugorna, åtskilliga lemlästade och handikappade, eller på andra sätt fysiskt och psykiskt märkta och förstörda för livet. Dessutom harmades man över att extraroteringen, den nyvärning som ju enligt riksdagens beslut skulle *föregå* en eventuell tvångsutlottning av förstärkningsmanskap, knappt påbörjats.

Detta ägde rum i en omvälvande tid. Den franska revolutionens bärande frihetsidéer hade även nått Sverige, och spänningar mellan olika samhällsklasser blottades allt tydligare. Ärvda och implicita privilegier hos en liten utvald klick, kontra en vidsträckt underklass med många skyldigheter men få rättigheter, hade börjat ifrågasättas alltmer öppet. Relationen mellan godsherrarna och jordproletariatet var på åtskilliga platser i Sverige infekterad, och många hade börjat betrakta stora delar av den rådande samhällsstrukturen som *illegitim*. Det fanns en stark misstro mot överheten och dess intentioner. Allmogen var av hävd tvungen att hälsa på överhetspersoner genom att ta av sig mössan, och det förväntades även att överhetspersoner tilltalades formellt enligt etikettsreglerna i tredje person av underklassen, för att visa foglighet och bekräfta den rådande hierarkin och rangordningen.⁶⁵²

I samband med antagandet av den nya svenska regeringsformen i juni 1809 hade ju bönderna protesterat mot § 114 – särbehandlingsparagrafen, den grundlagsfästa diskrimineringen av vissa samhällsmedborgare.⁶⁵³ Hertig Carl, sedermera regimens nickedocka Carl XIII, hade i ett varmt tal i Stora galleriet på slottet i juni 1809 känslösamt bedyrat inför hela bondeståndets riksdagsgrupp att han framgent absolut skulle arbeta för detta. Hedersord! Frågan hade åter väckts vid riksdagen i mars 1810, men då hade vinthunden Mannerheim och nickedockan återigen genom mycket bedrägliga metoder utmanövrerat bondeståndet och blockerat dess invändningar, ett händelseförlopp som även inkluderade ren förfalskning av riksdagsprotokoll. Så § 114 om grundlagsskyddad särbehandling av olika medborgare kvarstod.

Såväl i rikspolitiken, såväl på jorden motades alltså underklassens liberala strävanden med en barriär av privilegiebeskyddande fientlighet, feghet och fula trick, kamouflerat under en slöja av skenhelighet. I officiella och högtidliga formella sammanhang, särskilt vid riksdagsangelägenheter där man var beroende av böndernas bifall i lagstiftningsprocessen, brukade etablissemanget rutinemässigt och etikettsenligt referera till böndernas riksdagsgrupp

⁶⁵¹ insubordination = olydnad mot överordnad, lydnadsbrott, disciplinbrott

⁶⁵² Pliktskyldigt och krypande *tilltal i tredje person* såsom en hyllning till den tilltalades genetiska härkomst, dennes erhållna ställning och titlar utan meritokratisk prövning, dennes erhållna hederstecken utan motprestation, samt dennes inbillade klassstillhörighet visavi övriga samhällsmedborgare, är idag ett helt överspelat och utrotat fenomen i moderna och jämlika samhällen.

⁶⁵³ Se kap 2 avsn 6

som "det hedervärda bondeståndet". Påklitrad artighet, tillgjord vördnad. På liknande sätt tilltalades även allmogen direkt. *Men detta var bara en fasad*. I enskild kommunikation muntligen och brevledes inom samma etablissemang så refererades ofta till den svenska bondeklassen och allmogen som "packet", "pöbeln", "bondlurkarna", "den aldrig tänkande hopen" och "den okunniga menigheten", o s v. I korrespondens under tiden som sommarupproren 1811 pågick användes uttryck som "bondesladder"⁶⁵⁴ och att skånska adelsgoods blivit "infesterade"⁶⁵⁵ av allmogen. Rakt igenom klassföraktande och förnedrande.

Men samtidigt muttrades det bakom ryggen på överheten. Hos den svenska allmogen fanns en uppdämd adelsfientlighet, en förbittring över sadistiska förvaltare och frälseinspektorer som med lagstöd kunde misshandla och trakassera jordproletariatet, en frustration över hoveriet⁶⁵⁶ och kryperiet och avsaknaden av självbestämmande. Nu framträdde en nedärvd befrielselusta mot sekler av ofrihet. Det höjdes röster om ekonomisk delaktighet i den jord de slet som trälar med veckor och år i ända. Och med sådana anspråk på jordäggande ifrågasatte allmogen indirekt *adelns existens*. Allmogens respekt för myndigheter, herrar och präster var långt ifrån lika klar i verkligheten som den framställts i etablissemangets officiella, självförskönande historieskrivning de senaste 200 åren. Precis som i andra delar av Europa fanns det i Sverige vid denna tid en undertryckt dröm om frihet, jämlikhet och rättvisa. Men kuvade under sin arbetsbörda, lojalitetskänsla och den lutherska kyrkans *subordinationsdogmer* hade drängarna och torparna länge funnit sig i sin situation och livslott.⁶⁵⁷

Kronprins Jean Bernadottes påbjudna tvångsrekrytering av förstärkningsmanskap 1811 väckte agget till liv. Motiveringen – "kriget" mot Storbritannien – var löjlig till att börja med. Denna förevändning skorrade falskt i många öron och skapade bara misstänksamhet och irritation hos drängarna. Uttagningen skulle sedan ske genom lottning bland underklassens ogifta drängar, torpare och hantverkare. "Lottlistor" skulle upprättas och lottningen skulle äga rum på sockenstämmorna, där de berörda ej ens själva hade rösträtt. Misstron mot systemet var stor då drängarna fruktade att godsägarna, borgarna och ämbetsmännen sinsemellan i praktiken skulle bestämma vilka drängar de ville skicka ut i krig. Drängarna kände att andra styrde över deras öde, medan man själva ville vara delaktiga i besluten om vem av dem som skulle tvångsvärvas – det var ju *deras liv* som var insatsen. Massvärvningen innebar även en orättvis diskriminering då bördan återigen skulle falla på de obemedlade, på ungdomar som inte kunde köpa sig fria – jordarbetarproletariatet, bottensiktet. De upproriskas budskap, koncist återgivet av en samtidsskildrare, var:

"Vi är de starkaste och vill ej mer låta förtrampa oss av herrarna!"

Södermanlands lantvärn var det som lidit allra mest under Finska kriget 1808-1809. Uppskattningsvis en tredjedel av de inkallade hade dött, och många av de som behållit livet hade blivit grovt invalidiserade. Smärtan, sorgen och själssåren satt i än. När Bernadottes kungörelse lästes upp i kyrkorna i maj började löst organiserade grupper protestera. Söndagen den **12 maj 1811** samlades åtskilliga drängar i Kongsbacka by i Bettna socken i Södermanland för att diskutera förordningen som samma dag upplästs i sockenkyrkan. De motsatte sig inte utbyggnaden av den svenska armén som sådan, men ville att verkställandet skulle ske enligt riksdagens beslut och att utlottningen inte endast skulle drabba de fattiga och rösträttslösa. Den **14 maj** reste drängen Pehr Jansson⁶⁵⁸ till Nyköping med en inlaga som förklarade deras

⁶⁵⁴ sladder = smutsig, ovårdad (i fråga om kläder och seder) eller lat man

⁶⁵⁵ infesterad = insekts- eller ogräsangripen

⁶⁵⁶ hoveri = den oreglerade, obegränsade dagsverkskyldigheten för drängar åt godsägare i Skåne, Blekinge och Halland

⁶⁵⁷ Denna konflikt lever kvar än idag på olika håll i samhället; se exempelvis Per-Anders Rudelius (1968-) dokumentärfilm "Greven och frälsebönderna" från 2013.

⁶⁵⁸ Pehr Jansson (1784-?), svensk dräng. För sin inblandning i allmogeoroligheterna 1811 dömdes Jansson så småningom till att mista högra handen, halshuggas och steglas, men straffet omvandlas till spöstraff följt av sex års straffarbete på

invändningar, men landshövding Ulfsparre⁶⁵⁹ var bortrest och landssekreteraren vägrade ta emot inlagan då han ansåg att innehållet var *åtalbart*. Drängen Jansson varnades för att vidareföra innehållet och fick återvända med oförrättat ärende till landsbygden. Vetskapen om inlagan spreds emellertid i grannsocknarna och det gick snabbt bud om nya sammankomster. Onsdagen den **15 maj** i Floda socken strax nordost om Katrineholm lade ett 50-tal drängar ner arbetet hos sina husbönder innan dagens slut för att tillsammans med grannsocknars drängar författa en liknande skrivelse till landshövdingen.

Budkavle var ett stafettliknande och mycket effektivt meddelandesystem som användes av allmogen på den svenska landsbygden, men hade varit förbjudet sen Dalupproret⁶⁶⁰. *Allmogen var förvägrad rätten att fritt meddela sig och att kalla till organiserade möten*. Upphovsmanen till en budkavle riskerade dödsstraff – halshuggning och stegling⁶⁶¹ – och vidarebefordrandet av en budkavle betingade spöstraff följt av straffarbete i sex år för män eller tukthus i sex år för kvinnor. Straffsatserna vittnar om att svenska regimer under lång tid varit oerhört rädd för *medborgarrörelser*. Lagstiftningen inkluderade även en angivarskyldighet.

Den **16 maj** befann sig statsrådet Wrede på sitt gods Fogelstad i Julita socken. När budkavlar som kallade till samling för Sörmlands drängar nådde hans gods, sände Wrede brådskande en rapport med kurir till Bernadotte i Stockholm om vad som var å färde. Den **17 maj** nåddes Jean av rapporten om budkavlarna i Södermanland. Den forne vänsterrepublikanen som svurit eder och offentligen moraliserat om ideal som frihet, jämlikhet och demokrati för alla medborgare, blev fullkomligt rasande när han underrättades om att den svenska underklassen eftersträvade frihet, jämlikhet och demokrati. Han skickade omedelbart militära trupper från Stockholm inklusive en avdelning kanoner och två skvadroner av livgardet till häst för att kväsa medborgarnas anspråk.

Sammankomster mellan drängar på olika platser i Södermanland ägde nu rum så gott som dagligen. Lördagen den **18 maj** samlades närmare 150 drängar vid Julita kyrka för att diskutera den föreslagna utlottningen till armén. Då kyrkan ligger bara ett fåtal kilometer från Fogelstads gods, Wredes gods, begav sig statsrådet själv dit för att med all sin grevliga auktoritet försöka lugna folkmassan. Han lyckades få dem att åtskiljas utan tumult, men skickade därefter en ny underrättelse om drängarnas aktiviteter till Bernadotte. Wrede inrapporterade även ett *rykte* om det fanns utländska planer på att *återinsätta Gustaf IV Adolf på Sveriges tron*.

Nu jävlar blev det allvar i Stockholm! Rapporten fick den vikarierande statschefen att ana revolution. "Packet" måste omedelbart hejdas, upplysas om sina plikter och Wrede skulle bekämpa trotset med eftertryck om de inte *subordinerade sig*, skrev Bernadotte tillbaka. Alla gustavianska rörelser eller demokratiska rättighetssträvanden måste slås ner med lagens hela styrka, var budskapet. Han påminde i sitt svar till Wrede om sin egen ramsa, som han skulle upprepa tusen gånger under sin livstid i förhoppningen att folk till slut skulle tro på den, att bedrägerivalet i Örebro 1810 givit honom legitimitet som ny dynastigrundare.

Wrede hade också underrättat kronprinsen om att den lokale domaren på orten, Jacobsson⁶⁶², kunde misstänkas för – ve och fasa – *allmogevänliga sympatier*, och eventuellt ej skulle vara *sträng nog* mot orosmakarna, och därför borde bytas ut. Jean Bernadotte högg omedelbart på detta. En sådan föreslagen åtgärd var "högeligen i kronprinsens smak", som justitiekanslern noterade i sin dagbok. Vad Bernadotte alltså önskade var ett våldförande av domarmakten; istället för att lita på rättsväsendets obundenhet och integritet ville han skicka ut

Vaxholms fästning där han satt inspärрад 1812-1818. Vart Jansson tog vägen efter att ha blivit frigiven från Vaxholm den 18 mars 1818 är okänt.

⁶⁵⁹ Fabian Ulfsparre af Broxvik (1767-1842), svensk militärofficer och ämbetsman

⁶⁶⁰ Dalupproret ägde rum 1743 och var en rörelse orsakad av allmogens missnöje med frihetstidens "herravälde".

⁶⁶¹ stegla = att efter avrättning stycka kroppen och uppsätta delarna på ett horisontellt hjul monterat överst på en påle

⁶⁶² Paul von Jacobsson (1756-1821), svensk ämbetsman

handplockade regimtrogna "domare" från Stockholm för att rannsaka och snabbt döma allmogemassorna på ort och ställe. Det hela var givetvis grundlagsvidrigt.⁶⁶³

Söndagen den **19 maj** ägde många sockenstämmor rum i flera landskap. Det var på sockenstämmorna som lottlistorna för förstärkningsmanskaper skulle upprättas. Listorna kom som väntat att domineras av namn på socknarnas unga och fattiga drängar. Trängseln blev på flera platser stor av drängar och torpare som bestred lottlistorna och krävde att få vara delaktiga i besluten. När de nekades detta uppstod på många håll tumult så att flera stämmor runt om i Södermanland måste avbrytas. Detta käbbel i mötesstugorna var, enligt en av rikets främsta jurister, *ej* av upprorskaraktär, men Bernadotte *befallde* myndigheter att ändå behandla dem som sådana.

Sockenstämman på Värmdö utanför Stockholm denna dag blev högljudd när några obehöriga drängar från en annan socken också närvarade och gjorde sig märkta. Själva grälen i sig beskriver emellertid historikern Rune Hedman i sin avhandling som "mycket obetydliga till sin natur". Värmdöborna klandrades för oordningen på sockenstämman när detta kom till myndigheternas kännedom, vilket föranledde att en mindre delegation representanter från Värmdö, ledd av Carl Adam Björling⁶⁶⁴, kort därpå besökte den höge fransosen på Stockholms slott för att be om ursäkt. Delegationen från Värmdö uppvisade måttlös servilitet där de "i djupaste underdånighet" bad om förlåtelse, förklarade att de "brottsliga och förförda" helt enkelt måste glömt bort "helgden av deras undersåttliga plikt", och att Värmdös invånare hädanefter skulle tävla med andra svenskar i att visa "trohet och lydnad". Fransosen Jean besvarade detta med – arrogans! Han inledde med att hade det inte varit för den stora mildhet som utmärkte "kungen" – han tog ofta värn bakom detta kamouflage när kontroversiella ämnen avhandlades, eller när han ville lägga extra tyngd bakom sina ord, fastän det var hans egen enmansshow⁶⁶⁵ – så "hade han genast kunnat sätta er utom konstitutionens skydd och stämpla Värmdös invånare med den allmänna röstens ogillande". D v s vikarien på slottet hotade underförstått att Värmdöborna kunde fråntas sina grundlagsskyddade rättigheter – en åtgärd av den mest inkonstitutionella, grundlagsvidriga art, och samtidigt extremt medborgarfientlig – samtidigt som Värmdöborna skulle smutskastas och fördärvas via en insinuerad propagandakampanj mot dem. Bernadotte fortsatte med att, vad gällde lantvänsförordningen, hänvisa till "hans majestäts faderliga avsikter", och talade sedan om sin egen viktiga rekrytering till kronprins, samt hotade att den som inte fogligt *subordinerade sig* utan vågade opponera sig skulle "träffas av den lagliga makten, lika säkert och hastigt som av åskvigen".⁶⁶⁶ I patetisk

⁶⁶³ Läsaren noterar här anomalin: När det gällde svenska medborgares rättssäkerhet och domstolsväsendets integritet kunde dessa åsidosättas och Jean själv styra lite som han ville (Jeans vilja att frånta legitima domare sina befogenheter och istället skicka dit någon hejduk från Stockholm för att erhålla det önskade utfallet). Men när det gällde statens rätt att bestraffa fridstörare var svensk lag plötsligt läglig (retoriken att "lagens hela styrka" skulle begagnas för att "återställa det allmänna lugnet").

⁶⁶⁴ Carl Adam Björling (1758-1819), svensk ämbetsman

⁶⁶⁵ Vi har tagit upp detta tidigare i berättelsen och fenomenet är frekvent förekommande från 1810 fram till Carl XIII:s död 1818, men särskilt under de första åren. Det finns i källmaterialet otaliga exempel på Jeans luftpreferenser till påstådda viljeytringar av "kungen" som inte betyder ett dyft, eftersom denne oftast inte alls hade med saken att göra, sällan ens blivit tillfrågad. Ifall kronprinsen hörde sig för om Carl XIII:s åsikt, så var det huvudsakligen för att formellt och skriftligen erhålla ett större mandat för en viss policy som han listat ut själv, och Carl XIII:s underskrift var i dessa fall oftast blott en formsak – en försäkring, ett bevis på att kronprinsen hade "förankrat" sitt agerande på högsta ort. Dessa frekventa referenser till "kungens" åsikter och beslut i den ena eller andra frågan – en frånvarande/icke-kontaktbar auktoritet som inte fick ifrågasättas – var bara maktspråk från Jeans sida, ett sätt att med ännu större tyngd driva igenom sin egen argumentation och sitt eget beslutsfattande inom väldigt vida ramar. Det var i praktiken Jean Bernadotte som körde landet från vårvintern 1811 i egenskap av kronprins ända till adoptivfadern tog ner skylten och regentskapet 1818 officiellt övergick till släkten Bernadotte.

⁶⁶⁶ Läsaren noterar här återigen anomalin att när det gällde medborgerliga rättigheter kunde svensk lag vid behov anses irrelevant (hotet att frånta Värmdös invånare deras grundlagsskydd), men när det gällde statens berättigande att utmäta

teatralisk still spelade han en landsfader som tillrättavisade men också förlät sina vilseledda barn. Tonen i Bernadottes respons till Värmdödelegationen var självviktig, magisteraktig och uppblåst och han refererade till de svenska fattigdrängarnas invändningar som "barnliga bekymmer". Mötet avslutades med att Värmdödelegationens ledamöter "hade den nåden" att få kyssa Jean Bernadottes hand innan de gick.

Separat ska Jean även muntligt ha uttalat sig med bitande sarkasm om Värmdöborna på ett sätt som förlöjligade honom själv mer än något annat. Enligt en historietecknare kommenterade Jean att han kunde gå med på att befria drängarna från sitt tvång men endast på villkor att männen på Värmdö "skulle åläggas att för framtiden bära kjolar, såsom bevis på deras modlöshet då fråga uppstått om att försvara fosterlandet".

Allmog på Värmdö hade endast vädjat om *rättvisa* i samband med uttagningen av soldater från de fattigare i samhället. Jean, efter bara sju månader i landet som kronprins, reagerade genom att hota och förödmjuka Värmdöborna så gott han förmådde.

Historikern Alfred Kämpe⁶⁶⁷ har kallat Värmdöepisoden för en "osmaklig komedi, där *uppkomlingen* blottade sin grundkaraktär".

Sockenstämman i Gryt nordväst om Gnesta i Södermanland samma söndag blev också spänd. Torparen Gustaf Gustafsson⁶⁶⁸ hade en son⁶⁶⁹ som varit lantvärnist i kriget mot Ryssland. Sonen hade inte kommit hem, men efter två dagars sökande hade fadern hittat honom illa tilltygad och i döende tillstånd på ett fältsjukhus. Efter vård i egna hemmet *i två år* hade sonen tillfrisknat, men riskerade nu direkt att återigen bli tvångsutlottad. På sockenstämman ifrågasatte därför fadern rimligheten i detta, och undrade oroligt om hans son inte kunde bli befriad från lottningen. På samma sockenstämma förklarade även en 21-årig dräng från trakten, Jan Andersson Lännander, att de unga männen från Gryt inte skulle låta sig tvångsutlottas under rådande premisser. Lännander hade tidigare tjänat vid livgardet till häst, med anklagats för fylleri och snatteri, dömts till spöstraff och fått lämna armén.

Lännander kunde tala för sig. Han motsatte sig inte alls arméförstärkningen i sig, men vädjade om *rättvisa* och ett demokratiskt förfarande. Han läste även upp en skrivelse som han själv författat som påminde om lantvärnets lidande 1808-1809, och som särskilt betonade det hårda sätt man behandlat lantvärnisterna på. Han förordade därför nu istället att *alla* vapenföra män i samhället solidariskt gick ut gemensamt mot fienden, eller deltog i utlottningen, utan möjlighet att leja sig fri. Han argumenterade även för likabehandling av alla inom armén, samt att någon aga av truppen ej fick ske.

Allteftersom allmogeoroligheterna utbreddes sig, steg Bernadottes misstanke om att detta inte handlade om själva lantvärnutskrivningen, utan istället bottnade i en rörelse för att *återinsätta den legitime prins Gustav i tronföljden* med stöd från utländska makter och intressen. Det var nämligen sannolikt så, att en överväldigande majoritet av Sveriges befolkning fortfarande hyste starka sympatier för den avsatta Vasaätten, och Bernadotte litade ej på flertalet utländska regenter och regeringar. Han gick därför den **20 maj** ut med instruktionen till Sveriges samtliga landshövdingar att blockera all ryktesspridning i länen, samt påminde om den tidigare instruktionen att övervaka alla utläningar i landet. Skrivelsen utfäste även en belöning på 100 riksdaler⁶⁷⁰ till *angivare* som kunde lägga fram bevis som ledde till fällande dom mot någon utläning som ertappades med "utspridande av sådana rykten, som bland invånare kan väcka

rappa och brutala straff var det plötsligt viktigt att markera och demonstrera svensk lags auktoritet (hotet att Värmdös invånare skulle träffas av "den lagliga makten" lika skarpt och snabbt som blixten).

⁶⁶⁷ Johan Alfred Teodor Kämpe (1877-1936), svensk historiker, författare och tidningsman

⁶⁶⁸ Gustaf Gustafsson (1756-1823), svensk torpare

⁶⁶⁹ Gustaf Gustafsson (1785-1844), svensk dräng och lantvärnist

⁶⁷⁰ 100 riksdaler banco år 1811 motsvaras år 2020 av ca 15 000 kr (KPI), 47 000 kr (guldprisindex) alt 620 000 kr (arbetarlöneindex)

oro” – underförstått något som kunde rubba maktstrukturen och den nya successionsordningen i Sverige.⁶⁷¹

I en skarp skrivelse den **21 maj** uppmanade landshövding Ulfsparre invånarna i Södermanland att hörsamma lag och ordning. Trots detta kallade drängar till rådslag och protestmöte den **22 maj** på Lennings krog⁶⁷² i Nyköping, en blöt och skrålig tillställning. Drängarna där och på flera andra platser avisade oblygt inspektorer från gods och herrgårdar när de kom för att återkalla sina anställda till arbetet, och drog sig inte längre för att ge såväl präster som byråkrater osmickrande epitet. Den av hävd underlydande klassen började under maj månad uppvisa en banbrytande motståndskraft mot de befallande; drängarna började genomskåda den självutnämnda överheten och *säga ifrån*.

Samma dag publicerade välkända *Lunds Weckoblad*⁶⁷³ en anonymt författad artikel som väckte uppmärksamhet, *Utdrag ur ett brev från en vän i Stockholm till en vän i Landsorten*. Artikelnen var egentligen ett genmäle till påståenden i en tyskspråkig tidning en månad tidigare, men kan betraktas som en fristående inlägg. Uppsatsen i *Lunds Weckoblad* varnade för att ”upptända ett borgerligt krig” i Sverige – alltså inbördeskrig – och sammankopplade orostendenserna med *rykten och opinionsyttringar till förmån för den avsatta Vasafamiljen*. Artikelförfattaren passade på att skylla Sveriges olyckor på den ”rättvist avsatte och högtidligen förvisade” Gustaf IV Adolf, utan att nämna honom vid namn, och övergick sedan i att försvara och förhålliga stamfader Bernadotte. Artikelförfattarens tillrättslägganden fokuserade på de ömtåligaste och tvivelaktigaste punkterna i hela den systematiska historierevisionism som bedrevs som ett strilande oupphörligt duggregn av propaganda: själva tronföljarvalet i Örebro och Jean Bernadottes legitimitet. Tronföljarvalet i Örebro påstods i artikeln i *Lunds Weckoblad* ha skett ”på ett så lagligt och enhälligt sätt”, och vad gällde den allmänna opinionen i Sverige så refererade artikeln till ”denna kärlek, som så livligen yttrar sig” för Bernadotte. Den rekryterade tronarvingens ”stora egenskaper” m m var en säkerhet för att uppror som ifrågasätter samhällsordningen aldrig skulle lyckas. Artikelnen propagerade lidelsefullt vidare:

”Sveriges sällhet och dess existens är oåterkalleligen fästade vid dess nya dynasti. Denna övertygelse, som alla redliga svenskar dela --- är i Guds namn en ljungeld, färdig att träffa varje svenskt hjärta och ensam i stånd att återhålla varje brottslig hand.”

Inlägget förkunnade att prins Gustav ”ska icke mer återkomma till Sverige”, och uttalande nedlåtande:

”De nationer som återkalla en dynasti, som de fördrivit, höljer sig med vanära. De visar därigenom hela obeständigheten och opålitligheten av sin karaktär. --- Himlen bevare den ätt, som nationens vilja kallat till dess stöd och hopp!”

Avslutningsvis nämnde artikelförfattaren att *om* något skulle hända Bernadottedynastin, skulle det ändå aldrig bli tal om att återkalla och restaurera den landsförvisade grenen av Vasaätten, då ”hela världen känner den obetydliga rätt den därtill äger”. Denna sista formulering kunde tolkas som en del av den allmänna smutskastningskampanjen mot Gustaf IV Adolf som p g a ”inkompetens” förverkat rätten till tronen för sig själv och sina ättlingar, men än mer troligt är att lydelsen refererade till skrönan att Gustaf IV Adolf skulle vara en oäkting. Tunga, fula trick alltså.⁶⁷⁴

Den anonyma artikeln i *Lunds Weckoblad* som här ovan utförligt återgetts var författad i Stockholm, och hade med stor sannolikhet sitt ursprung i Bernadottes inre krets. Retoriken och

⁶⁷¹ Se kap 3 avsn 3

⁶⁷² Lennings krog = dåvarande brännvinskrog som idag heter Vesterlunds krog, adress Blommenhovsvägen 37 i Nyköping

⁶⁷³ *Lunds Weckoblad* gavs under denna tid ut under titeln *Nytt och gammalt*, men kallades av samtida källor för sitt ursprungliga namn.

⁶⁷⁴ Jmfr kap 2 avsn 4; kap 22 avsn 3; kap 23 avsn 13 och 24

formuleringarna leder starkt misstankarna raka vägen till verktyget Wetterstedt, ingen annan. Den anonyma artikeln var alltså ett insidertipp, planterad i en av de viktigaste tidningarna i Skåne – det starkaste gustavianska fästet i Sverige – för att bibehålla regimens budskapsföreträdare under orostiderna. Förkunnelsens vassaste udd var riktad mot den som vågade ifrågasätta successionsordningen från 1810 och sympatisörer till den landsförvisade Vasafamiljen.

Den **23 maj** hölls en andra sockenstämma i Gryts socken. Återigen företrädde Jan Andersson Lännander de rösträttslösa unga männen, och förestavade för kyrkoherde Mellström⁶⁷⁵ hur denne skulle formulera sitt protokoll och fullmakt för Lännander att själv få representera Gryt på landshövdingens kommande stormöte i Mariefred.

Samtidigt som protesterna i Södermanland fortsatte med oförminskad styrka genom drängsammankomster och samlad opposition på många sockenstämmor, började missnöjet märkas allt tydligare även i Skåne. Bitterheten över seklers ofrihet uppammades på nytt, under despotiska grevar och baroner och deras pennalistiska förmän. Skånes drängar kallade till samling. Här och där började man hålla folkmöten och protesterna blev alltmer ljudliga. Det tutades i de förbjudna byhornen och ilades bygderna runt med budkavle som utlyste att alla måste ansluta sig.

Den **24 maj** trängde sig en hop skånska drängar in på kyrkoherde Brorströms⁶⁷⁶ expedition i Bjäresjö utanför Ystad. Kyrkoherden fattade humör, tog skrivstolen och rensade rummet. Ute på gården mötte han hopen. En dräng⁶⁷⁷ trädde fram och begärde att kyrkoherdens drängar också skulle få följa med i deras demonstration. Kyrkoherde Brorström gav honom till svar ett slag mot huvudet så att kinden sprack.

Söndagen den **26 maj** begärde samtliga drängar på godsens Krageholm, Högestad och Baldringe samtal med godsägaren greve Piper⁶⁷⁸ om uttagningen av förstärkningsmanskapet. Drängarna påpekade att eftersom lantarbetarproletariatet tidigare utgjort lantvärnet, så borde ur rättvisesynpunkt *herrskaen själva* få utgå denna gång. Piper duckade feigt för denna moraliska kärnfråga, och svarade bara med att platt hänvisa till kungörelsen från Stockholms slott en månad tidigare. Drängarna replikerade att de då ej längre tänkte lyda någon slags befallning om arbete vid herrgården.

Detta var också dagen då landshövding Ulfsparrs stormöte i Mariefred ägde rum i Södermanland. Jan Andersson Lännander närvarade och framförde drängarnas åsikter med orädd ton. Ulfsparre uteslöt då Lännander från resten av sammanträdet, med motiveringen att han som dräng inte var behörig att föra drängarnas talan. Vid hemkomsten till Gryt häktades Lännander. Åtal väcktes även mot den orolige lantvärnistfadern Gustafsson samt – *nedrigt* – mot drängen Anders Andersson⁶⁷⁹ i Espetorp som ansågs förståndshandikappad men som anklagades för att ha ryckts med i Lännanders opinionsyttringar.

Samtidigt mobiliserade makten för en motoffensiv. Den **28 maj** lästes rapporter upp i regeringskanseljen om protester i Vallstanäs och Spånga i Stockholms län, där bonddrängar klagat över förstärkningsmanskapets konstruktion och höjt sin röst mot "ståndspersoner". Jean Bernadotte förordnade genast att militärtrupper skulle avgå för att trycka ner demonstrationerna och återställa *subordinationen*. Den **30 maj** begärde landshövdingen i Malmöhus län, Gustaf Fredrik von Rosen⁶⁸⁰, militärt stöd för att stävja orostendenserna där. Skånes generalguvernör Toll tillhandahöll den **31 maj** skyndsamt dessa militära resurser via en öppen order till sina underställda trupper. Rosen avfattade en allmän kungörelse där

⁶⁷⁵ Anders Mellström (1758-1828), svensk präst

⁶⁷⁶ Thure Petter Brorström (1768-1855), svensk präst

⁶⁷⁷ Författaren har trots vissa efterforskningar ej kunnat fastställa identiteten på den dräng som mottog slaget.

⁶⁷⁸ Carl Claës Piper (1770-1850), svensk godsägare och hovman

⁶⁷⁹ Anders Andersson (1790-1853), svensk dräng, arrendator och inspektör

⁶⁸⁰ Gustaf Fredrik von Rosen (1758-1815), svensk ämbetsman

allmänheten i länet varnades att den som ej *subordinerade sig* skulle straffas efter "lagens hela stränghet".

Likaså hade en propagandaoffensiv ovanifrån inletts redan i maj, och på pingstafton den **1 juni** publicerade regimens megafon *Inrikes Tidningar* hela det onaturliga tal som Bernadotte hållit till delegationen från Värmdö, det om "åskvigen" och vad han kallat "barnsliga bekymmer" samt hotet att exkludera grupper av svenskar från grundlagsskyddet om de dristade *insubordinera sig*. Samma text lästes upp på flera olika platser i södra Sverige där det förekom oroligheter. Det uppblåsta talet till Värmdöborna, och senare även en minst lika dryg förmaning till boende i Roslagen, publicerades även i flera andra tidningar. Jean påstod att "falska rykten, utspridda av främlingar" hotade att rubba samhällsordningen – d v s den nya successionsordningen – och bannade medborgarna för att ha åsidosatt sin "undersåttliga plikt". Jean Bernadotte tecknades i dessa framställningar som landsfadern som tillrättavise men också förlät sina vilseledda barn. Historikern Rune Hedman kommenterar i sin avhandling att "med rätta har talen karaktäriserats som *teatraliska*".

Tisdagen efter pingsthelgen, den **4 juni**, hade landshövding Rosen kallat till skånst stormöte med valda sockenombud i Ystad. Staden hade satts under kraftig militär vakt under tiden som mötet pågick, och Rosen hade låtit meddela allmogen att militären skulle skjuta skarpt om drängarna försökte tränga in i staden. Några hundra unga män hejdades av en kavalleristyrka utanför staden och de flesta övertalades att återvända hem. En större skara samlades dock istället på Brostorps slätt under tiden som sammanträdet pågick. De hade önskat tala direkt med Rosen och höra honom förklara förstärkningsmanskapets uttagning – en högst rimlig vädjan – men landshövdingen gjorde sig oanträffbar. Enligt landshövdingens egna noteringar var hans avslag på medborgarnas förfrågan att få tala med honom en *avsiktlig markering* för att få dem "att närmare inse hur lite avseende man fäste på *deras* ankomst". Överhetsarrogans i ymniga mått.

Bernadotte fortsatte att misstänka att folkresningarna var *anstiftade*, och att syftet var att åstadkomma en regimförändring till förmån för Vasaätten. Huvudmännen bakom dessa stämplingar gissade han fanns bland skånska adelsmän med kända gustavianska sympatier. Han betonade därför i olika sammanhang dels att folkresningarna måste slås ner med kraft och i ett tidigt skede, dels att upphovsmännen skulle gripas utan hänsyn till rang eller person. Den **5 juni** gav han generalguvernör Toll en vittgående fullmakt att med polis och militär göra vad som än krävdes för slå ner drängupproren och återställa ordningen i Skåne, med vapen om så fordrades och "utan förskoning", tillade Jean för säkerhets skull.

Regimpropagandan fortfor. Den **6 juni** publicerade den inflytelserika och regimtroga *Journal för Litteraturen och Theatern*, utgiven av Jeans SFI-lärare Wallmark, samma artikel som *Lunds Weckoblad* tryckt ett par veckor tidigare, med största sannolikhet komponerad av Wetterstedt, som berättade om svenska folkets "livliga kärlek" för Bernadotte och försvarade den nya dynastin samt hånade den landsförvisade Vasafamiljen. Den **7 juni** publicerade *Dagligt Allehanda* Bernadottes tillrättavising för Värmdöborna, som hotade att den som ej *subordinerade sig* under regimen kunde fräntas sitt grundlagsskydd samt träffas av en blyxt ovanifrån.

Söndagen den **9 juni** hölls sockenstämmor på flera platser runt om i Skåne för godkännande av lottlistorna som uppgjorts av prästerna. Sockenstämman i Hyby norr om Svedala hölls i kyrkans sakristia. Traktens drängar trängdes i rummet och pastor Eriksson⁶⁸¹ satt vid bordet. Det var fullpackat och stämningen var laddad. Pastorns ton var formell och han hänvisade till påbudet från Stockholms slott om förstärkningsmanskapet. Drängarna resonerade inte emot förstärkningen av armén i sak, men ville att riksdagens beslutade ordning om själva

⁶⁸¹ Anders Eriksson (1773-1831), svensk präst

verkställandet skulle åtföljas. Dessutom ifrågasattes förordningens giltighet då kung Carl XIII:s namn saknades, emedan den ju utfärdats av vikarien på slottet, kronprins Bernadotte, i eget namn.

Efter stämman sände Eriksson en skriftlig rapport till landshövding Rosen om händelserna där han anmälde två av drängarna på stämman, Lars Nilsson⁶⁸² och Anders Pålsson⁶⁸³, för *insubordination*, eller som det även kallades, ”bullersamt uppförande”.

En liknande situation uppstod samma dag i Bara kyrka några få kilometer västerut, där kyrkoherde Borup⁶⁸⁴ ledde mötet. Stämningen var upprorisk. En 26-årig dräng, Mårten Bengtsson, förde drängarnas talan i skarpa ordstrider. Friherre Stiernblad⁶⁸⁵ från det närbelägna godset Torup befann sig också på stämman. Han satt högröd i ansiktet bakom det stora bordet.

”Besinna er! Ni tar er ton mot *överheten!*” röt friherren.

”Förstår ni inte att era liv är i fara om ni fortsätter att sätta er upp mot kronan?” dundrade pastorn.

Efter sockenstämman samlades drängarna på bytorget i Bara, där de på initiativ av Mårten Bengtsson enades om att gemensamt uppvakta Stiernblad för att få till stånd en lindring i utskrivningen. I samlad tropp begav sig drängarna iväg mot Torups slott. Just som drängarna kom fram såg de godsherrn med hela sin familj brådstörtat lämna slottet i vagn.

Missnöjet var stort även i Lemmeströ öster om Svedala. Prosten Nibelius⁶⁸⁶ hade förberett sina egna lottlistor till stämman, men alla bönder, drängar och andra sockenbor markerade sitt ogillande genom att utebli från sockenstämman.

Dessa försommarveckor förekom allmogeprotester inte bara i Södermanland och Stockholms omnejd, utan även i bl a länen Kopparberg, Västmanland, Örebro, Östergötland, Göteborg och Bohus, Halland, Jönköping, Kalmar, Kronoberg och Kristianstad. Det förekom uppträden på ett flertal sockenstämmor, på andra så uteblev helt enkelt allmogen. Ingenstans höll dock situationen på att bli så allvarlig som i Malmöhus län. Den **10 juni** på förmiddagen samlades omkring 800 personer från Luggude härad⁶⁸⁷ vid Ringstorps backe utanför Helsingborg, alla klädda i sina blå eller gråvita arbetströjor, medan landshövding Rosen sammanträdde med sockenombud på rådhuset inne i staden. Helsingborg var sedan klockan 06 på morgonen omringat av militär som skulle förhindra obehöriga, det vill säga allmogen, att komma i närheten av landshövdingen. Den viktige landshövdingen hade barrikaderat sig och ville slippa all kontakt med länets underklass.

Ola Persson⁶⁸⁸ från Esperöd i Wäsby socken hade utsetts till Luggudedrängarnas talesperson, att överlämna ett brev till Rosen. Drängarna hade fått hjälp med skrivandet av en före detta regementspastor, Petrus Timelin⁶⁸⁹. Brevet var krypande och underdånigt och inleddes:

”Högvälborne Herr Grefve, Landshövding och Riddare af Kungliga Majestäts Nordstjärneorden. Långt ifrån att vår tanke eller avsikt någonsin varken varit eller blir att på något sätt vilja fråndraga oss det behöriga deltagandet uti att befrämja fosterlandets räddning och uppkomst, är vår allerödmjukaste anhållan blott denna att Eders Höggrefliga Nåde såsom

⁶⁸² Lars Nilsson (1782-1849), svensk dräng

⁶⁸³ Anders Pålsson (1784-1858), svensk dräng

⁶⁸⁴ Olof Borup (1747-1819), svensk präst

⁶⁸⁵ Fredrik Gustaf Stiernblad (1764-1817), svensk militärofficer och hovman

⁶⁸⁶ Wilhelm Fredrik Nibelius (1754-1830), svensk präst

⁶⁸⁷ Luggude härad motsvaras idag av Helsingborgs, Höganäs och Bjuvs kommuner samt en del av Svalövs kommun.

⁶⁸⁸ Författaren har försökt att identifiera och fastställa ytterligare detaljer kring Ola Persson men utan framgång.

⁶⁸⁹ Petrus Timelin (1758-1839), svensk f d regementspredikant, som i den efterföljande rättegången menade att han endast hjälpt drängarna att formulera sitt budskap i skrift. Timelin häktades som ”politisk förbrytare” och tilldömdes senare ett års straffarbete på fästning. Timelin var i övrigt känd för sina reformivriga samhällsåsikter, och utpekades därför av de styrande i samhället för att vara sinnesförvirrad.

vårt lands ömme fader och vår rätts mäktige beskyddare täcktes nådgunstligt bespara vårt unga blod intill dess den redan bestämda krigsmakten fått gjort sitt bästa.”

Skrivelsen gjorde alltså klart att de unga männen i Luggude härad inte alls undandrog sig sin plikt att bidra till Sveriges försvar, men drängarna önskade att riksdagens beslut skulle följas så att extraroteringen verkställdes *innan* man lottade ut förstärkningsmanskapet. Drängarna stod därefter gärna till arméns förfogande, men man framförde ödmjukt i brevet att man önskade att få vapenövning dessförinnan, för att inte på fältet stupa till ingen nytta.⁶⁹⁰ Detta var kärnan i drängarnas budskap. Brevet var för övrigt packat med underdånighetsmarkörer, lojalitetsbetygelser och smicker, inklusive för kronprins Bernadotte.

Ola Persson blev på nåder insläppt i Helsingborg för att överlämna brevet till landshövdingen. Det förhöll sig emellertid så, att arbete var en plåga för landshövding Rosen. Han var så lat och bekväm av sig, att det fordrade stor övertalningsförmåga att få honom att utträtta något administrativt under förmiddagens lopp; på eftermiddagen visste man att det var lönlöst. Hans karaktär utmärktes av likgiltighet och håglöshet i sorglig kombination med inbillad självviktighet. Han försökte därför undvika att ens ta emot Perssons skrivelse för att slippa befatta sig med ärendet, det var helt enkelt för jobbigt, och dessutom förklarade Rosen att innehållet var *upproriskt* då det ifrågasatte *överhetens* direktiv. Ola Persson krävde dock att inlagan skulle tas till sammanträdesprotokollet, vilket till slut gjordes, men strax därpå lät Rosen arresteras Persson innan han kunde återvända, och han blev som fånge bortförd till Landskrona fästning.

Den församlade dränghopen vid Ringstorps backe väntade i timmar. Ingen var beväpnad, men brännvinsuppar delades mellan de församlade. Den ditkommenderade militära befälhavaren med en husartrupp, Geijer⁶⁹¹, försökte övertala mängden att åtskiljas, och han uppläste Bernadottes retoriska Värmdöbrev för de församlade, om att den som ej *subordinerade sig* kunde bli av med sig grundlagsskydd och råka ut för allvarliga konsekvenser. Andra militära befälhavare och ståndspersoner uppläste samma brev.

Inget hördes från Ola Perssons audiens hos högvälborne herr greve landshövdingen, och folket vid Ringstorp började så småningom bege sig hemåt. Den närvarande ridande militärstyrkan uppträdde dock alltmer provocerande och förflyttade sig lömskt längre framåt Allerumsvägen och Kullavägen. Då bara ett 30-tal drängar och några nyfikna åskådare fortfarande dröjde sig kvar vid en gärdesgård vid Ringstorps backe, kom plötsligt bud från staden att Ola Persson häktats, och att de kvarvarande genast måste åtskiljas. Det rörde sig nu alltså om ett par dussin ungdomar som lojt hängde vid ett staket. Kommendanten Geijer tog emellertid tillfället i akt att pika de kvarvarande och försöka förnedra dem ytterligare. Han red fram till gärdesgården med en avdelning husarer och beordrade den lilla skaran ungdomar att skingra sig, annars skulle militären bruka våld. En dräng svarade med melankoliskt tonfall, enligt dokumenterat citat:

”Varför ska vi låta fösa bort oss som boskap, bröder? Vi gör ju ej annat än står på svensk jord.”

Drängens kommentar att han hade rätt att stå på svensk allmän mark ansågs *stursk*, och den 32-åriga Geijer kommenderade kavallerichock⁶⁹².

⁶⁹⁰ I det rättsliga efterspelet framkom även genom flera vittnesmål av tredje part, att drängarna som samlats vid Ringstorps backe innan någon konfrontation ägt rum bekräftat att de *mangrant* – d v s fulltaligt, allihopa gemensamt – ville ställa sig till förfogande till rikets försvar, samt på egen bekostnad stå för kläder och föda under övningstillfällena, men att de ville att uttagningen till förstärkningsmanskapet skulle följa *efter* extraroteringen samt att uttagningen ej skulle ske genom godtycklig lottning.

⁶⁹¹ Carl Emanuel von Geijer (1777-1865), svensk militärofficer

⁶⁹² chock = militärt anfall med värjor och bajonetter som genomförs i syfte att bryta upp och splittra en folksamling eller fientlig trupp

”Hugg duktigt på gossar!” uppmuntrade en underbefälhavare.

Med stegrad iver följdes de flyende drängarna med hästar. Husarerna ryckte brutalt fram när drängarna skingrades åt alla håll, jagade dem på vägar och stigar där de reds omkull och misshandlades. Det berättas i källmaterialet om husarer med ”särdeles håg att tukta våldsverkare”, och historikern Rune Hedman talar i sin avhandling om bl a ”stor cynism” hos kapten Ernst von Segebaden⁶⁹³. Även andra drängar som gett sig av tidigare hanns ikapp på sin väg hem och misshandlades de också. Geijer ljög senare i sin rapport till landshövdingen att hårda straff var nödvändiga mot den ”tygellöshet” som ”detta råa och lagtrotsande folk” uppvisade genom sin ringaktning ”för överhetens bud och befallningar”. Sanningen var snarare, enligt kronofogde Christian Lundbergs⁶⁹⁴ och Munck af Rosenschölds⁶⁹⁵ vittnesmål, att *ingen* varit beväpnad och att *inga* ord eller gester förekom bland drängarna som antydde våldsamma avsikter, inga skällsord och inga höjda röster. Snarare fanns i drängarnas röst nedstämdhet och misströstan.

Oroligheterna på måndagen hade varit de allvarligaste dittills, och nu blev det allvar. Tisdagen den **11 juni** gav Toll order om att *alla* dränghopar skulle skingras, och förklarade Skåne i belägringstillstånd. Militärtrupper började genomkorsa landsbygden dag och natt och ammunition anskaffades från depån i Kristianstad. En militär observationsplats inrättades högt upp i tornet på Sankt Petri kyrka i Malmö för att med kikare spana ut över bygden. Den spända situationen gjorde att uppskrämda adelsmän med familjer från den skånska herregårdsbygden lämnade sina gods och tog sin tillflykt in till Malmö och andra storstäder, och några fortsatte över sundet till Köpenhamn. De som stannade kvar begärde militärt skydd av Toll kring sina slott och herrgårdar, dessa självhärskardömen som symboliserade många sekels exploatering av de egendomslösa och rättslösa. Överklassen var uppskrämd, uppenbart *rädd*, över underklassens nyväckta insikter och jämlikhetsanspråk.

Den **12 juni** efterlystes de två drängarna Nilsson och Pålsson som deltagit på sockenstämman i Hyby kyrkas sakristia några dagar tidigare för ”sturskt och otillständigt uppförande”, till följd av kyrkoherde Erikssons rapport. Kronolänsman Claesson⁶⁹⁶ med eskort av beriden militär begav sig från Malmö inåt landet för att spåra upp dem.

Jäsningen och förbittringen hos allmogen växte jämsides med myndigheternas motspjärn och de militära försvarsanstalternas. Den **13 juni** på morgonen lade drängarna vid Brodda gods ner sitt arbete och gick därifrån i protest. Och på annat håll vid niotiden på förmiddagen trängde nära 200 drängar in på kyrkoherde Nibelius gård i Lemmeströ, han som upprättat sina egna lottlistor några dagar tidigare och som enligt drängarna handlat både respektlöst och förhastat enbart för att tillfredsställa greve Beck-Friis⁶⁹⁷, ägare av det stora godset Börringekloster. Drängarna var försedda med större och mindre käppar. När kyrkoherden kom ut på gården blev han omringad. Luften var tät av förbittring och okvädingsord, innan drängarna fysiskt gav sig på Nibelius. Drängen och före detta soldaten Pehr Hurtig⁶⁹⁸ utdelade det första slaget mot prästen. Nibelius lyckades rusa iväg till en åkerlycka bakom gården, där misshandeln fortsatte. Drängarna lät kyrkoherden behålla livet, men avtvingade honom ett skriftligt löfte att inte vidta någon ytterligare åtgärd som ledde till lottning eller tvångsrekrytering.

⁶⁹³ Achates Ernst Vilhelm von Segebaden (1771-1843), svensk militärofficer och godsägare

⁶⁹⁴ Christian Lundberg (1775-1831), svensk ämbetsman

⁶⁹⁵ Eberhard Zacharias Munck af Rosenschöld (1775-1840), svensk läkare

⁶⁹⁶ Johan Fredrik Claesson (1792-1820), svensk kronolänsman och inspektör

⁶⁹⁷ Corfitz Ludvig Beck-Friis (1767-1834), svensk godsägare och hovman

⁶⁹⁸ Pehr Tufvesson Hurtig (1784-1865), svensk dräng, vargeringskarl, skogvaktare och lärare

Allmogeskaran besökte därefter under de kommande timmarna i tur och ordning prästen Lundenius⁶⁹⁹ på Gärdslövs prästgård, major Blixen-Finecke⁷⁰⁰ på Näsbyholm, samt Skurups prästgård där prästen Hjort⁷⁰¹ dock inte var hemma. Dränghopen förklarade på varje nytt ställe att de ville tala med prästen eller godsherrn, och begärde en skriftlig förbindelse på att denne ej skulle befatta sig med uttagningen av förstärkningsmanskapet såsom den nu var konstruerad.

På eftermiddagen hade skaran nått Svaneholms slott mellan Svedala och Ystad. Från den kringbyggda borggården hördes tjut och skrål, och drängarna var försedda med liar, hötjugor och långa hökrokar. Friherre Rutger Macklean, 68 år gammal vid tidpunkten, var ej hemma men överrumplades vid sin återkomst till slottet på kvällen, leddes upp till sitt sovrum och sattes vid sitt skrivbord. Drängen Per Ottasson från Julstorp i Slimminge socken kastade sig raklång på sängen med sina stövlar och dikterade en skrivelse att Macklean själv skulle skaffa fram erforderligt förstärkningsmanskap.

Kapitel 3 avsnitt 11

MASSMORDET VID KLÅGERUP

Natten mot den **14 juni 1811** infångades de två eftersökta männen som anmäls av kyrkoherde Eriksson i Hyby, drängarna Nilsson och Pålsson, och fördes till Malmöhus fästning. Nyheten att två av de sina arresterats spred sig snabbt bland allmogen över hela bygden. Det signalerades genom sommarnatten i de förbjudna byhornen för att kalla till uppror. Redan fram på småtimmarna började stora hopar drängar samlas. Bygatan i Hyby fylldes i gryningen av unga män från alla kringliggande byder, beväpnade med hötjugor, liar och påkar och möjligen något enstaka skjutvapen. Mellan klockan 6 och 7 på morgonen anlände de till kyrkoherde Erikssons boställe. Kyrkoherden fördes handgripligen med av dränghopen mot Torup slott. På vägen passerade de byn Bara, där drängarna hämtade ut kyrkoherde Borup ur prästgården.

Väl framme på slottet Torup författades ett brev till landshövding Rosen i Malmö där man begärde att de två arresterade drängarna skulle släppas. Båda prästerna Eriksson och Borup tvingades skriva under samt följa med till Malmö för att överlämna skriften. Under dagen fortsatte sedan tillströmningen av allmogemän till slottet, både husbönder och drängar, uppemot 2000 personer. Herrefolket på Torup, Stiernblad med familj, hade ju flytt några dagar tidigare, och nu tullades ymnigt på den stora vinkällaren och matförråden samtidigt som spejare på lånade Toruphästar patrullerade vägarna in mot Malmö.

Samtidigt ca 22 km österut samlades ett par hundra personer, de flesta drängar, vid en plats kallad Hyggelte backe i närheten av godset Simonstorp i Blentarps socken. De beslöt att bege sig till Simonstorp, där änkegrevinnan von Heijne⁷⁰² avkrävdes en liknande frisedel som drängar på andra håll begärt av godsägare. Drängarna krävde också att grevinnans förmän att ej mera fick utdela *stryk* mot gårdens arbetare. Vid denna tidpunkt anlände emellertid ryttmästare Kjellman⁷⁰³ med en avdelning Mörnerska husarer och uppmanade drängarna, ca 200 stycken, att skingra sig. Då hans tillrättavisningar ej åtlöydes beordrade han attack.

Fem drängar dödades, ytterligare fem sårades svårt, och sex drängar togs till fånga.

⁶⁹⁹ Jacob Lundenius (1753-1829), svensk präst

⁷⁰⁰ Conrad Christian von Blixen-Finecke (1745-1819), svensk militärofficer och godsägare

⁷⁰¹ Jeuns Hjort (1754-1824), svensk präst

⁷⁰² Catharina Charlotta von Heijne (Frölich) (1752-1815)

⁷⁰³ Nils Kjellman (1768-1821), svensk militärofficer

I den militära rapporten till Toll daterad samma dag stoltserar Kjellman med sin militära insats:

”Såwäll Befäll som Trupp har fulgort dess skyldighet.”

Ett rykte nådde Malmö som sade att allmogen höll på att resa sig och var på väg mot staden. Tusentals skånska drängar hade under dagen uteblivit från sina arbeten. Man erfor att Torups slott var belägrat. Det hölls ett krismöte på rådhuset. Eftersom Skånska husarregementets hästar var ute på sommarbete i Bökeberg långt från staden, anmodades stadens invånare att avlämna sina egna hästar på Hantverkssocietetens stallgård⁷⁰⁴. En militärstyrka iordningställdes och klockan 17 satte generalmajor Hampus Mörner⁷⁰⁵ truppen i marsch. I täten drogs fyra stycken kanoner åtföljda av servismanskap. Därefter kom 40 husarer på välgödda och något otämjda och bångstyriga stadshästar som utlånats av malmöborna. Sist tågade 100 infanterister under major Mormans⁷⁰⁶ befäl. Sammanlagt bestod truppen av ca 160 man. Uppdraget var att med artilleri, kavalleri och infanteri militärt slå ner drängupproret – ”insurgenterna”.

Vid Mörners ankomst till Torup på fredagskvällen hade dränghopen redan lämnat slottet och många begett sig till Klågerup. Ägaren av Klågerup, kammarherre Trolle⁷⁰⁷, hade övergett godset av rädsla för de uppretade hoparna och befann sig vid tidpunkten hos sin bror på annan ort. Militärtruppen vilade vid Torup några timmar, innan den i gryningen lördagen den **15 juni** begav sig mot Klågerup. När man nådde slottet stod drängarna uppställda i porten med hötjugor och liar, yxor och endast någon enstaka eller ett par bössor eller pistoler, ömsom hurrandes och ömsom gastandes smädelser, oförskräckta. Det hade förtärts ansevärliga mängder alkohol, och de flesta ockupanterna var troligen mer eller mindre fulla eller bakfulla.

Olika källor anger olika estimat av antalet ockupanter på Klågerup. Deras antal inne på slottet *innan* truppenas ankomst brukar uppskattas till uppemot 1500 man. Många flydde emellertid platsen tidigt. Enligt historikern Jon Olof Åberg⁷⁰⁸ var den ursprungliga numerären ca 1500 man, men två tredjedelar kastade sina tillhyggen och flyktade redan vid åsynen av de annalkande militärstyrkorna. Endast en tredjedel kvarblev och höll värn, alltså ca 500 man. Flera andra historiker hävdar att ca 800 man kvarblev på slottet efter militärens ankomst.

Ockupanterna skickade fram ett par representanter mot de annalkande militärerna. Överste Ridderstolpe⁷⁰⁹ red emot dem. Talespersonerna begärde att de två tillfångatagna drängarna Nilsson och Pålsson, som ju bara argumenterat för underklassens sak på en sockenstämma, skulle frisläppas. Ridderstolpe avslog deras vädjan.

Kort därefter beordrade Mörner att två kanonskott skulle avlossas mot porten till gårdsplatsen. På Mörners order forcerades porten och slottet stormades av de militära styrkorna. Drängarna slängde sina simpla redskap och flydde åt alla håll, in i byggnader och ut på fält. Mörner lyckades sålunda snabbt avvärja och skingra dränghopen. Ändamålet var vunnet.

BRYYYT!

Just exakt vid denna tidpunkt *kunde* bandet stoppats och den civila ordningen återställdes. De avvärjade drängarna kunde infångats eller omringats, stillats, och om militären så ville, frihetsberövats.

Men så skedde ej.

Istället fortsatte militären nu med att *massakrera* drängarna.

⁷⁰⁴ Hantverkssocietetens stallgård låg fram till 1864 på platsen som idag huvudsakligen utgörs av fastigheten Malmö Squalperup 13 (nuvarande Elite Hotel Savoy), och angränsade till nuvarande Norra Vallgatan, Hamngatan och Adelgatan.

⁷⁰⁵ Hampus Elof Mörner af Morlanda (1763-1824), svensk militärofficer

⁷⁰⁶ Holger Ludvig Morman (1769-1825), svensk militärofficer

⁷⁰⁷ Nils Trolle (1777-1827), svensk jurist och hovman

⁷⁰⁸ Jon Olof Åberg (1843-1898), svensk historiker och författare

⁷⁰⁹ Carl Ulrik Ridderstolpe (1773-1841), svensk militärofficer och hovman

Mörner *skrek* ut befallningarna. Hans trupp öppnade eld mot de *trängda och flyende* svenska jordproletärerna. Det svenska infanteriet sköt urskillningslöst inne på gårdsplatsen mot flyktande unga drängar, kulor ven i luften, sabelhuggen susade, och de långsmala silverblänkande knivbladen ytterst på musköterna stack och slet genom de unga svenska männens lekamen, och färgades av deras blod. Militären förföljde dem in i husen och ut på fälten med gevär, svärd och bajonetter. Obeväpnade drängar trängdes in i hörn och stacks ner. Mörners krigsmän högg vildsint med sina bajonetter ner i ladugårdshalmen där många gömt sig, och oupphörliga jämmerskin och dödskvidanden röjde *träff*. Det var inte frågan om ”återställande av lugn och ordning” eller vilken annan analog myndighetsfloskel som helst – detta var en ren *slakt*. Uppemot 40, kanske 50 skånska unga män⁷¹⁰ *mördades* av den svenska militären under Mörners befäl.⁷¹¹ När slaktningen upphört infångades de olyckliga som överlevt och ej lyckats fly. Närmare 200 man greps i flykten, i uthus, i avträdeshus, i stallet, i en hästkrubba, i en bakugn, i betjäntkammaren, i en grop, i en rågåker och så vidare.

De tillfångatagna bands ihop tre och tre i hamptömmar med händerna på ryggen, och dessa sammanbands sedan i en lång kedja. Ett 60-tal fångar var svårt skadade efter militärens övervåld. Mörner arrangerade nu en triumfartad parad in mot Malmö anförd av honom själv, följd av flera kärror med hötjugor, grepar, spadar och liar i stora skräpiga högar på flaken. Dessa primitiva försvarsverktyg som drängarna i desperation kastat ifrån sig när militären anfallit, använde greve Mörner nu för att ytterligare *förnedra* de arresterade, och *markera deras klasstillhörighet och underlägsenhet*. Efter kärrorna stapplade de tillfångatagna, hopfösta och hopbundna bakom hästar, halta, blödande och fullständigt utmattade och utmärglade efter flera dagars kringstrykande på inte mycket mer än brännvin. Processionen gick till Malmöhus fästning, där drängarna låstes in.

Länsstyrelsen beslutade samma dag att liken från Klågerupmassakern skulle grävas ner i en massgrav i ovigd jord⁷¹², d v s de unga männen skulle inte ens få en kristlig begravning. När de svenska myndigheterna skulle uppsamla sin fina likskörd och nergravningen skulle verkställas, hade emellertid många kroppar redan förts bort från platsen av anhöriga.

Kapitel 3 avsnitt 12

TILL VARJE PRIS

Klågerupmassakern blev kulmen av drängupproren sommaren 1811, men kriget mot allmogen var inte över.

Redan halvannan vecka innan massmordet vid Klågerup så hade man kallat alla den mellanskånska bygdens unga drängar till stor sammankomst på Ryнге ängar – en hed nära Ryнге gård mellan Ystad och Skurup – och stormötet var utsatt till lördagen den **15 juni 1811**, med obligatorisk närvaro. Kallelsen hade nått ut till allmogens unga män över ett vidsträckt område.

⁷¹⁰ Mörners officiella rapport talar om 30-40 döda i konfrontationen, men några forskare menar att den verkliga siffran kan vara betydligt högre. Jon Olof Åberg, som 1885 återberättade Klågerupshändelserna (i en fikionaliserad berättelse) påstår att dödsiffran var ca 50 man.

⁷¹¹ Jean Bernadotte utnämnde den 3 oktober 1811 – alltmedan rättegångarna pågick, d v s en extremt skarp markering av den vikarierande statschefen – Mörner till kommandör med stora korset av Svärdsorden, en av Sveriges högsta utmärkelser *för militära insatser i krig*.

⁷¹² ovigd jord = mark som ej är välsignad och helgad (d v s oftast annan mark än kyrkogården). I äldre tider bestraffades döda brottslingar med skammen att inte bli begravda i vigd jord och därigenom få ostörd ro. Massgraven från Klågerupmassakern kallas idag *Döängen* och är fornminnesförklarad.

Men den hade också snappats upp av överste Carl von Platen⁷¹³ i Lövestad där han bodde, 22 km från Ryngö ängar. Platen hade då börjat ansamla sina militära resurser i regionen för att förhindra mötet, manifesteras militär auktoritet och göra ingripanden om så behövdes. Platen red så omkring i traktens byar med en mindre kavalleristyrka och dels förbeställde – som en skrämselfågel – militär inkvartering i varje by för 50 man, samt utdelade stränga hot om konsekvenser vid en enda mans avtåg från byn mot Ryngö ängar.

Några timmar innan Klågerupmassakern ägde rum, på fredagskvällen klockan 21, hade en grupp obehövade drängar i trakten av Lövestad gjort sig redo att i skydd av sommarkvällen med enkla matsäckar bege sig till Ryngö. Detta upptäcktes av Platen, som gick till hård attack med sitt rustade kavalleri. Hans plan var ”att förekomma, skingra och imponera” enligt en egen skrivelse. *En dräng dödades*. Platens spydiga rapport och ordval om händelsen talar för sig själva:

”Jag hade lovat dem stryk. Alla löften är heliga. --- *Fienden*, som genast anfölls och med förmaning att ej störta sina anhöriga i olyckan och med onödigt uttröttande av sina ben, då man kunde få stryk på närmare håll, reds omkull och basades på bästa vis. Flera blev liggande. Matsäckar prydde fältet, och *kombattanterna* följdes med tjänliga medel till sin hemvist, sedan somliga fallit i bäcken och andra i landsvägsgroparna.”

Platens militära förstärkningar ankom successivt, och i hans rapporter framgår tydligt att han såg det hela som ett *militärt krig* mot alla upprorsmakare:

”Våra karbiner⁷¹⁴ är med och ska nyttjas om det mera behövs. I rågåkrar och skogar finns flera döda.”

Folksamlingar förbjöds, byarnas planerade sommarknader beordrades ställas in. Platen förklarade att han under helgen satt hela östra Skåne under strikt undantagstillstånd där syftet var att injaga skräck i allmogen:

”Behövs mer fruktan, ska den givas dem med tjänliga medel. --- Kringliggande byar är anbefallda att de är under krigslydnad och aga, alla samlingar förbjudna.”

Dagarna som följde demonstrerade överheten sin makt fullt ut. Platens trupper gjorde godtyckliga arresteringar av drängar för att finna ”bevis” för vad de påstod var samhällsomstörtande verksamhet, *insubordination*. Den **17 juni** inträffade en händelse i trakten av Tunby-Onslunda, strax nordost om Tomelilla. En militärpatrull kom för att arrestera åldermännen då de påstods ha ”missbrukat sin rättighet att samla dessa byars invånare”. Militären mottogs i Tunby med stor ovilja, och en del drängar gick till anfall med hötjugor och stenkastning, enligt Platen. Militären svarade med att döda en dräng, och ett par andra sårades.

Den **18 juni** skrev Platen till Toll där han bifogade en kungörelse som han utfärdat till invånarna i Lövestadstrakten. Toll, i egenskap av generalbefälhavare i Skåne, utfärdade senare en egen proklamation där mycket av innehållet i Platens lokala kungörelse återkom. Toll berömde militärens insatser dittills samt hotade allmänheten med våld om den inte åtlödde alla militära befallningar och subordinerade sig närmaste civila eller militära överhet. Sturskhet och olydnad skulle anmälas, och den som deltog i nya oroligheter skulle straffas hårdast möjligt. Proklamationen tvingade även invånarna till *angiveri* av alla misstänkta *drängar* som avvek från sina plikter, eftersom ”självsvåld och oskick ska utrotas”. Att underlåta att ange misstänkta anstiftare eller deltagare skulle straffas lika hårt som egen medverkan. För att gottgöra svenska staten för kostnader i samband med att drängarna ”stört det allmänna lugnet”, så belades alla drängars årslön med kvarstad till dess att slutgiltig dom fallit; d v s alla drängar som förekom i de

⁷¹³ Carl Gustaf von Platen (1762-1819), svensk militärofficer

⁷¹⁴ karbin = handeldvapen använt av kavalleriet, något kortare och lättare än infanteriets gevär

rättsliga utredningarna och som deltagit i protesterna skulle få betala för merkostnaderna för detta själva.⁷¹⁵

På Kungsgården i Lövestad inrättade Platen en inkvisitionsdomstol, en egenanordnad militärtribunal där förhören av infångade drängar i trakten ägde rum. På Platens initiativ *inledde man* med ”självtagen extrajudiciell bestraffningsprocedur”⁷¹⁶, d v s olaglig prygel och tortyr utan rättegång. Det har i källmaterialet hävdats att 25 till 50 eftertryckliga spörapp över blödande rygg utdelades *innan* drängarna ens fick svara på några frågor, och att denna ranson förnyades under inkvisitionens fortgång.

Platen skrev till Toll att den militära hårdheten var befogad. Den **20 juni** skröt en av hans underhuggare, den 25-årige löjtnanten Rålamb⁷¹⁷, i ett privat brev om hur han ”skrämt en hop kanaler att bekänna sina synder”, d v s tvingat fram medgivanden från de kedjade drängarna vid Lövestad genom misshandel och tortyrliknande metoder. Hans ”slipade och flinka” soldater hade givit de tillfångatagna en behandling så att de nu var ”rädda som fan”, skrev den fjunjige snorgärsen Rålamb.

Sadistledaren Platens förhörsmetoder gick alltså ut på att *tvinga* arrestanterna att bekänna, och att få dem så fogliga att domaren senare blott hade att lagfästa halshuggningsdomarna för erkännandena som framtvingats under prygel. Snabbt, enkelt, friktionsfritt. Detta tillvägagångssätt hade Tolls gillande, och han manade även Platen att ingen utomstående fick tala med de arresterade, varken på vägen till eller från förhören. Den svenska militärens utomrättsliga tortyr mot oskyldiga svenska medborgare för att framtvinga ”bekännelser” var givetvis fullständigt grundlagsvidrig och graverande – detta insåg även samtiden – och måste därför skötas lite taktfullt och diskret. De mål som ej smidigt kunde avgöras i Platens tukthus skulle först därefter hänskjutas till det reguljära domstolsväsendet.

De svenska allmogedrängarnas motiv bakom dessa protester har tidigare berörts. Det bottnade i uppdämda olustkänslor över samhällets strukturella diskriminering av de fattigaste, de egendomslösa och rösträttslösa, d v s en mycket stor grupp trälände medborgare som toppreds och utnyttjades av överheten närmast som boskap. Utskrivningen av förstärkningsmanskapet – själva segregeringen och det orättvisa tillvägagångssättet – blev symbolfrågan som fick drängarnas tålmod att tippa över.

Stamfader Bernadotte såg emellertid protesterna annorlunda. Han var fortfarande orubbligt övertygad om att rörelserna ute i landet kunde vara inledningen på en *kontrarevolution* som, ledd av den skånska adeln med utländskt bistånd, syftande till att återinsätta den legitime prins Gustav i tronföljden. Jean – som tillmutat sig den svenska successionen och ”valts” i Örebro medelst lögner, hot och på fullständigt bedrägliga premisser – jagades av ständig rädsla och upphetsning över dessa inbillade politiska intriger som skulle kunna utmana hans egen tillfuskade, oförtjänta ställning. Jean hade ingalunda rent mjöl i påsen, och tusen och åter tusen dokumenterade anekdoter under hans tid i Sverige kan inte tolkas på annat sätt än att han bar på en oupphörlig överspändhet över att bli ertappad, genomskådad, vilket ofta kom till uttryck i ett aggressivt självhävdelsebehov. Adoptivsonen försåg sin adoptivmor drottning Charlotta med en rik flora konspirationsteorier om utländska intriger, och att det var en revolt mot Sveriges nya tronföljd som var syftet, men att han, Jean, var ”alltför skarpsynt” och resolutare än dem. Han

⁷¹⁵ Forskaren Rune Hedman menar att Tolls hårda retorik, som han delvis saknade laglig grund för, i sin proklamation till Skånes folk (som utfärdades den 1 juli 1811) dock främst var avsedd för vikarierande statschefen Jean Bernadotte, eftersom Toll tidigare, innan Bernadottes ankomst, hyst starka gustavianska sympatier och därför nu själv ville fria sig från misstankar att ha haft något med dessa oroligheter i Sveriges starkaste gustavianska fäste att göra.

⁷¹⁶ Denna *eufemism* kan jämföras med exempelvis det smidiga uttrycket ”enhanced interrogation technique” som blivit den amerikanska statens pudrade beteckning för egen systematisk tortyr av fångar i modern tid.

⁷¹⁷ Claës Gustaf Rålamb (1786-1859), svensk militärofficer och hovman (blev sedermera även adjutant hos Jean Bernadotte och belönades med flera ordnar och medaljer)

försäkrade sin adoptivmor att han ”genast insåg faran” och ”ej låtit skrämna sig”, varför han ”ögonblickligen sammankallade trupper” mot de upproriska. Inbillade gustavianska stämplingar var alltså stamfaderns förevändning för att sätta in militär mot den svenska allmogen. Adoptivmodern kommenterade okritiskt och godtroget att det var tur att Sverige i honom ägde ”en säker garanti för lugn och ordning”.

I viss mån bidrog omvärlden till att underblåsa dessa hjärnspeken. Wrede i Södermanland hade i ett brev till Jean spekulerat i om oroligheterna där syftat till att återinsätta Gustaf IV Adolf på tronen. Mörner, ansvarig för Klågerupmassakern, lät antyda i en rapport till Jean att den tidigare trogne gustavianen Toll låg bakom bondeupproren. När de två träffades någon gång efter Klågerup hade Toll sagt, med hänsyftning på Mörners militära övervåld:

”Ni har spelat ett högt spel, överste!”

”Jag vet ej vem av oss två som spelat det högsta spelet!” hade Mörner svarat, med antydning att Toll skulle stått bakom folkets revolutionsanda.

Även Adlersparre påstod i ett brev till Jean att Toll var själva huvudorsaken till oroligheterna, underförstått att det rörde sig om gustavianska stämplingar. Toll förklarade dock själv för den vikarierande statschefen, i en rapport efter Klågerup, att allmogens hetsats dels av idéer om ekonomisk delaktighet i jorden de brukade, dels av ett utspritt rykte om Gustaf IV Adolfs landstigning i Skåne. Samtidigt såg sig Toll föranlåten att i ett brev till utrikesministern dementera att någon *kallat* på Gustaf IV Adolf att komma till Sverige.

Bernadottes misstankar kvarstod alltså. Han hade genom sin egen Stasiverksamhet⁷¹⁸ givetvis hemliga agenter på plats överallt, men inom denna inrättning framväxte snart en benägenhet att rapportera vad den höge uppdragsgivaren Jean *föväntade sig* få höra. Från Södermanland rapporterade t ex en av hans kringresande spioner att flera saker tydde på att missnöjet med den nya lantvärnsförordningen i sig bara var en *förevändning* för att uppvigla folket och uppväcka oordning för att sedan utnyttja detta i gustavianska syften. Korrespondens visar även att Gustaf IV Adolfs varenda rörelse nere på kontinenten följdes mycket noggrant av Jean i Stockholm. Då Jean satte dessa i samband med drängupproren beordrades ännu striktare bevakning av de svenska kusterna. Bernadottes hemliga spioner punktmarkerade och bevakade även kända gustavianer i Skåne, inklusive Toll. När Toll plötsligt var frånvarande i två dagar, och ingen visste var han var, väckte detta genast alarm och misstänksamhet att han bestyrkt med kontakter eller t o m besök av exkungen.

Toll, realpolitiker⁷¹⁹ som han var, stod emellertid redan på den nya regimens sida. Bernadottes korrespondens med honom under denna tid är till att börja med extremt intensiv; täta extraposter och kurirer från Stockholm jagade oupphörligen varandra i sporrstreck ner mot Skåne, och Jeans ton i breven var hetlevrad och otålig då han inombords fullkomligen sjöd av misstro och inbillningar. Än befallde han att efterspana ”utländska agenter som ströövade omkring i de skånska *bergen*”, än beordrade han samtliga utlänningar i Skåne att lämna Sverige inom 24 timmar, än skulle den eller den fredlige privatpersonen arresteras. Både Toll och statsråd i Stockholm hade fullt upp med att söka lugna Jean i dennes *upplösningstillstånd*.

När man den **21 juni** i Stockholm fick kännedom om konfrontationen vid Klågerup vållade detta stor upprördhet. Parallellt drogs till den Fersenska lynchningen, där den uppviglade folkmassan till slut blivit omöjlig att kontrollera. Man trodde nu att mobben i Skåne var ute efter att omstörta samhällsordningen, resa sig mot regimen. Lördagen den **22 juni** gav Jean

⁷¹⁸ Se kap 3 avsn 3

⁷¹⁹ realpolitik = ett politiskt synsätt där *egennyttan och självbevarelsen* (t ex för att bibehålla den egna maktställningen, karriären eller inkomsten), eventuellt jämte en uttalad vilja att ”vara med och påverka” och därmed kunna åberopa egen delaktighet i genomförbara politiska resultat, ibland genom arbiträr triangulering, anses väga tyngre än integritet, moralisk hederlighet och ideologisk principfasthet där vederbörande är beredd att uppoffra dessa fördelar för den egna övertygelsens och det egna samvetets skull

Bernadotte mandat åt Toll att omedelbart göra vad som än krävdes, och använda vilka utomrättsliga, icke-konstitutionella medel som helst, för att kväsa orosmakarna. Advokatsonen gav sitt förhandsgodkännande åt ett grundlagsbrott av vida proportioner: att sätta hela Skåne utom konstitutionen, att frånta invånarna alla deras grundlagsskyddade rättigheter, och begagna vilka metoder som helst för att kväsa massorna.

Detta hade ju Bernadotte redan framhållit som en *tänkbar* åtgärd mot Värmdöborna, men nu gav han Toll skriftlig fullmakt – utan statsrådets inblandning – att betrakta Sveriges författning som irrelevant. Jean, som dessa dagar skötte sitt vikariat från Drottningholm, *uppmånade* Toll att bryta mot Sveriges grundlag för att tvinga allmogedrängarna till kapitulation, och som skäl för denna fränt lagstridiga åtgärd angav juristsonen ordagrant att "lagarna måste lydask utan invändning"! Instruktionen löd:

"Allt vad som blivit gjort rättfärdigas av dessa olyckliga brottsligas halsstarrighet, och allt vad ni anser att ni bör göra, för att fullkomligt bringa dem till lydask, skall likaledes godkännask. --- Om ni anser det nödigt att sätta hela den provins, som står under ert befäl, eller del av densamma, utom grundlagen, så auktoriserar jag er att göra det."

Ingen i Jeans närmaste omgivning som kan ha känt till detta, såsom exempelvis den genomfalske Wetterstedt, reste några invändningar, vilket är talande för både hur fransosen fullständigt dominerande maktutövningen, samt hur undfallande hans närmaste omgivning förhöll sig till hans bestyr. Den ende som möjligen skulle ha invänt var en av grundlagsfäderna, Hans Järta, men han hade ju själv redan lämnat regeringen i protest mot *ett annat grundlagsbrott* av Jean.⁷²⁰ Historikern Rune Hedman gör i sin avhandling samma observation som väldigt många andra historiker gjort, nämligen att advokatsonen från Pau helt enkelt "gick utanför lagen om den var obekväms", sorglöst och samvetslöst. Detta var inte en isolerad händelse, det var ett systematiskt beteende. *Lagen* var för juristsonen från Pau inte någonting absolut och definitivt, utan snarare något valfritt.⁷²¹ Inte ens det faktum att han själv *svurit ed* på att efterkomma den svenska grundlagen bekymrade honom i detta avseende. Svurna eder var ju egentligen heller ingenting som betydde särskilt mycket.

Mot slutet av juni tog även regimpropagandan fart i pressen. Vid sidan om regimorganet *Inrikes Tidningar* så planterades artiklar på flera andra håll. Tidningen *Åskådaren* publicerade ett inlägg som var anmärkningsvärt på flera sätt. Bakom *Åskådaren* stod ingen mindre än Grevesmöhlen, och detta organ användes direkt av stamfadern och verktyget Wetterstedt för att bearbeta den allmänna opinionen i Sverige. Först återgav *Åskådaren* samma "insändare" som publicerats i *Lunds Weckoblad* en månad tidigare, den som sammankopplat orostendenserna med rörelser till förmån för den avsatta Vasafamiljen.⁷²² Efter denna öppning fortsatte *Åskådaren* med ett eget tillägg, en osignerad redaktionell kommentar. Denna bestod i en *rå och fullständigt hänsynslös revisionistisk skändning av Gustaf IV Adolf*. Den gav exkungen skulden för att ha uppoffrat Sveriges ungdom genom lantvärnet, uttömt Sveriges tillgångar, förlorat Finland och Åland, planerat länsa riksbanken, samt varit "färdig att överge det folk som han aldrig älskat men alltid misstrott", och som han skulle "överlämna att sönderslitas av inbördeskrig och inkräktas av utländska fiender". Den anonyme smädaren påstod att ingen svensk skulle vilja återse den kung som skulle "fortsätta och fullkomna det elände han skapat åt sitt forna folk" och vars kärlek han förlorat. Passusen avslutades på det vedervärdigaste sätt, ifall Gustaf IV Adolf ändå skulle våga sig tillbaka till Sverige:

⁷²⁰ Se t ex kap 3 avsn 3 (18 mars 1811)

⁷²¹ Den fina *traditionen* – det svenska kungahuset gillar att referera till detta begrepp – som går ut på att statens alla medborgare ej är lika inför lagen upprätthålls än idag, då ju åtalsimmuniteten för släktens huvudman är inskriven i grundlagen. Denna *tradition* är en feodal kvarleva och tydlig symbolisk markering att endast *nästank* alla medborgare i det jämlika landet är jämlika inför lagen.

⁷²² Se kap 3 avsn 10 (i *Lunds Weckoblad* 22 maj 1811, i *Åskådaren* 21 juni 1811)

”Det minsta försök skulle åtföljas av *den rysligaste död*, som väntar varje fiende av sitt eget fädernesland.”

Åskådaren framförde alltså ett direkt mordhot mot den avsatte legitime svenske kungen. Artikeln fortsatte sedan med att ge sig på prins Gustav. I hård och iskall ton insinuerades att den gustavianska adeln som försvarat prins Gustavs legitima rättigheter blott haft ett lågsint egenintresse av en förmyndarregering, då de själva efterlängtat statsrådsposter, samt att de varit köpta av utländska makter för att pådriva en sådan lösning. Artikeln upprepade sedan argumentet från 1809 att hämndlystnad är en egenskap som går i arv från far till son.

”Sverige skulle se sina *redligaste medborgare* falla för tyranniets bilor.”

Den anonyme författaren torde väl här ha hänsyftat på vinthunden Mannerheim, verktyget Wetterstedt, Grevesmöhlen, Adlersparre och andra lysande, föredömliga, framstående svenska män.

Givetvis avrundades exposén i *Åskådaren* med att framhålla den nye frälsaren från Pau som svaret på alla frågor:

”Hur lyckligt är icke Sverige --- som i sitt sköte nu äger en furste som är *världens kärlek* och ska fullborda vårt hopp om en beständig sällhet! Måtte allmän enighet och allmän redlighet underlätta hans företag och mödor!”

Artikels huvudtema var alltså Vasafamiliens förkastlighet, stamfaderns fantastiska uppenbarelse och Bernadottesläktens legitimitet, samt vikten av svenska medborgares subordination. Allmogeoroligheterna *utnyttjades* för att inpränta detta. Historikern docent Sigfrid Andgren konstaterar i sin avhandling att regimen insåg att allmogeoroligheterna ”utgjorde onekligen ett gott propagandastoff” för den handlingskraftiga och allenarådande härskarmakt som eftersträvades.

Regimens mediekampanj fortsatte även på andra håll. Den **27 juni** publicerade regimtroga *Journal för Litteraturen och Theatern*, med Jeans SFI-lärare Wallmark som chefredaktör, en anonym ”insändare” med rubriken *En redlig medborgares tankar och känslor i anledning av de senaste händelserna i Skåne*. Denna ”insändare” var även den en renodlad planterad propagandainlägga. Den började med att konstatera att ”den offentliga makten har nödgats bevisa sin kraft” mot de som glömt sin plikt att subordinera sig, och återkom i flera formuleringar till att det hårda nedslaget av statsmakt och militär var befogat och nödvändigt.

I denna brydsamma stund, påstod författaren, vände sig alla redliga medborgares tankar åt fäderneslandet, åt ”den faderliga kungen”, och åt ”hjälten vid hans sida --- hitkallad av nationens enhälliga röst”. Denna sista fras om nationens enhälliga röst var en formulering som redan upprepats och idisslats i hundratals olika sammanhang sen augusti 1810, i syfte att i efterhand förstärka legitimiteten av det fullständigt korrupta tronföljarvalet i Örebro, genom att i efterskott låta påskina att allt gått tillväga hederligt och demokratiskt. Om man tillräckligt många gånger upprepar en sådan lögn verkar den så småningom i mångas öron sann.

Artikeln i *Journalen* framhöll att ”en av Europas största män och fältherrar tillhör vårt land, och liksom överhöljer oss med skenet av sin ära”, alltså Jean. Samtidigt hänades de protesterande svenska drängarna som feiga, opatriotiska och enfaldiga, särskilt då de satt sig upp mot kungamaktens myndighet och ”den starka hand, som nu innehar styrelsen”, återigen alltså stamfadern. Artikelförfattaren rättfärdigade i flera skarpa och arroganta formuleringar Bernadottes, regimens och militärens kraftdemonstration mot fattigdrängarna, som kallades för ”trolösa upprosmän emot Lagar och Öfwerhet”, med stora begynnelsebokstäver.

Från denna punkt var resten av den långa ”insändaren” ett enda patetiskt propagandainlägg för att upphöja, glorifiera och söka legitimera Jean Bernadotte och hans efterkommande. Artikelförfattaren började med att en resolut varning för liberala och demokratiska påhitt:

”Vi kan ej dölja för oss själva att vissa *förevillade begrepp om frihet och folkmacht*, redan bannlysta från alla övriga länder i Europa, liksom sökt hos oss deras yttersta tillflykt; *begrepp och tankesätt oförenliga med varje stats förnuftiga inrättning.*”

Detta var en kraftfull markering mot liberalism och demokrati och för en stark kungamakt inom Sverige, men i samband därmed varnades också i förtäckta ordalag för att dessa orostendenser var tecken på försök från utländska intressen, jämte den gustavianskt sinnade adeln i Sverige, att uppvigla de breda massorna mot den externrekryterade kronprinsen, d v s stora det s k rådande lugnet och den påstådda enigheten i landet.

Artikelförfattaren positionerade sig sedan ännu skarpare mot varje ifrågasättande av Bernadottesläkten. Artikeln hyllade skamlöst adoptivfadern Carl XIII, ”som varit mer än en gång vår enda tillflykt, och vars hela levnad kan sägas ha varit uppoffrad åt vår räddning”. Carl XIII, den siste Vasaättlingen, var ju nämligen en viktig del av *legitimitetsekvationen*; det skröplige karaktärlöse korrupte gubbfanskapet, som ju *adopterat* fransosen, kom alltid med på ett hörn under hela stamfaderns liv när den nya släktens legitimitet och förankring i den svenska historien skulle styrkas medelst adoptionsargumentet.⁷²³

Därefter passade artikelförfattaren *lågsint* på att prisa tronföljaren Jean i relation till den stupade Carl August, som författaren ansåg ”över all förväntan och *i dubbelt mått* ersatt”. En postum nedvärdering av Carl August alltså. Sedan breddes det på om den nye hjälten från Pau av full kraft:

”En prins, vars namn ej kan av nationen utan stolthet nämnas, och för vilken inga känslor av beundran och vördnad kan vara överdrivna. --- Icke en kronas glans var det som behövde tilläggas i denne hjältes ära, men att svara emot en ädel nations tillförsikt som kastat sig i hans armar. --- Att bli dess försvarare, upprättare, fader, välgörare, och därigenom förvärva åt sig själv och sin ätt eviga fordringar på detta urgamla folks tacksamhet.⁷²⁴ Se där utan tvivel det, varav denna stora själ smickrades och vad för denna hjältes odödlighet kunde ännu ensamt återstå. --- Låt varje gnista av fosterlandskärlek som gömmer sig i våra hjärtan upplåga omkring honom, till understöd av hans visa och ädla avsikter. --- Svenskar! BERNADOTTE är vår.”

Halleluja. Med namnet i versaler i slutklämman. Detta patetiska inlägg var, som helhet, en allvarlig påminnelse till den svenska allmänheten att subordinera sig, att överheten bestämde, att Jean som vikarierande statschef var kraftfull om så behövdes, att svenskarna borde vara förbannat tacksamma i evig tid för att denne store hjälte och bragdman hade *barmhärtigheten* att anta tronföljdserbjudandet från det sorgliga förfallna landet i norr, att Carl XIII agerat ett nationellt föredöme i hela sitt liv, och att kronprins Carl August inte på långt när kunde jämföras med Jeans storhet.

Vem som skrivit artikeln är än idag höljt i dunkel, men en god gissning är verktyget Wetterstedt. Dispositionen, sakargumenten, dramaturgin, tonen och formuleringstekniken, terminologin, de olika budskapen, de sluga indirekta anspelningarna kontra den högtravande kampanjretoriken, o s v – allt bär verktyget Wetterstedts kännetecken, *men* man kan däri även igenkänna vikarien själv! Det finns i källmaterialet brevkorrespondens som uttryckligen bevisar att *Journalen* sommaren 1811 åtnjöt verktyget Wetterstedts och utrikesminister Engeströms direkta beskydd, och alltså var en propagandakanal med fast förankring på högsta ort.

⁷²³ Jmfr Fredric Westins (1782-1862) tavla av hela familjen Bernadotte från 1837 med marmorbysten av Carl XIII till höger strax bakom Jean (ang att adoptivfadern Carl XIII alltid kom med på ett hörn under stamfaderns liv för att bestyrka den nya inympade släktens legitimitet).

⁷²⁴ Insändaren i *Journalen* den 27 juni 1811 var som sagt anonym, men diverse argument och typiska ordvändningar i artikeln återkommer i allehanda sammanhang genom hela Jeans liv, där *han själv* gång på gång påminde omvärlden om sin egen storhet och sina bedrifter, och samtidigt begärde svenska folkets kärlek (hans belöning). Jean ansåg att svenska folket var *skyldigt* honom bekräftelse och tacksamhetsyttringar. Särskilt poängterade han vid flera tillfällen att denna svenskarnas tacksamhetsskuld gentemot honom skulle *gå i arv*; jmfr kap 24 avsn 13.

Vad artikeln hade för effekt *då* är oklart, men med alla tillgängliga fakta på bordet kan den ej anses för annat än osmaklig, nedrig och löjeväckande, både vad gäller exempelvis framställningen av de protesterande fattigdrängarnas sak, Carl Augusts karaktär och det skattretande, falskskorrande lovprisandet av stamfadern. Nu under högsommaren 1811 gick dock regimen motoffensiv mot allmogeprotesterna på högvarv, och den anonyma "insändaren" i *Journalen* illustrerar detta med all tydlighet.

Trots att polis och militär på hans order kuvat drängprotesterna i Stockholms omnejd, Södermanland och Skåne med sammanlagt ett drygt 60-tal döda och hundratals tillfångatagna, så var Jean ej nöjd. Han var fortfarande djupt misstänksam mot utlänningar och gustavianer. Istället för att själv som gammal revolutionär ställa sig den viktiga frågan vad *de bakomliggande orsakerna* till spänningarna i samhället och underklassens missnöjesyttringar måne vara, levde han i sin egen alternativa verklighet och krävde istället bara ett enkelt rakt svar på *vem* som anstiftat denna påbörjade kontrarevolution.

I brev den **28 juni** och **29 juni** uppmanade han Toll att fortsätta leta efter initiativtagarna, samt utfäste en belöning på upp till 20 000 riksdaler⁷²⁵ – en fullständigt enorm summa vilken i sig bevisade hur brännbart detta ämne var för Jean – för upplysningar som ledde till att "anstiftarna" kunde gripas, som han trodde inkluderade personer av hög samhällsställning. Han drev även på för att regimen i Stockholm skulle utfästa en liknande belöning på 3000 riksdaler, vilket gjordes. Stamfadern var besatt av att finna och sätta dit upphovsmännen till konspirationen till förmån för Vasaätten. Inget tyder på att detta var annat än inbillning, men likväl skulle Jean ha fram syndabocker som skulle ställas till svars.

Inte bara kungamakten utan även kyrkan, en annan mäktig överhet, var som alltid mån om att folkets *subordination* inte rubbades. Svartkapporna bistod regimen genom bl a *angiveri*. Präster anmälde antingen själva misstänkta orosstiftare eller uppmanade andra därtill. Det utgavs även en predikan i tryck kallad *Warningstal hållit inför en förwillad allmoge i Skåne*, där åhörarna och läsarna uppmanades att böja sig för överheten och vara "troigna undersåtar" och ej rubba samhällslugnet. Att det var människornas plikt att böja sig för överheten underströks även av prästen Wilhelm Faxé⁷²⁶, som kort senare denna sommar utnämndes till biskop i Lunds stift, och som i sitt herdabrev gjorde flera referenser till sommarens drängprotester. Prästerskapet i Sverige tog alltså, i vanlig ordning, ej parti för de utsatta, försvarslösa, rättslösa, misshandlade och dödade unga svenska männen, eller för den förtrampade allmogen som helhet, utan raka motsatsen. Svartkapporna – denna prästerskapsöhyra, dessa sadister och odjur som gjort svenska folket så mycket ont i hundratals år – stod enhälligt på den laglösa vikarierande kungamakts och militärmakts sida.⁷²⁷

Regimpropagandan i media fortsatte med oförminskad styrka. *Inrikes Tidningar* publicerade en artikel om händelserna i Skåne, avfattad av Toll, som var falsk, fräck och skymfligt historierevisionistisk, där Toll till fullo utnyttjade överhetens budskapsföreträdare. Händelserna vid Ringstorps backe utanför Helsingborg och vid Klågerup försvarades, militärens rekorderlighet berömdes. Efter Tolls partsinlaga följde en icke-signerad efterkommentar, som betonade att nu skulle lagen verka "med hela värdigheten av dess kraft och stränghet" och som varnade för "brottsliga försök mot *samhällsordningen*", en omskrivning för successionsordningen från

⁷²⁵ 20 000 riksdaler banco år 1811 motsvaras år 2020 av ca 3 mkr (KPI), 9,3 mkr (guldprisindex) alt 120 mkr (arbetarlöneindex)

⁷²⁶ Wilhelm Faxé (1767-1854), svensk biskop

⁷²⁷ Det enda dokumenterade undantaget av en självtänkande präst som ejoreflekterat horade ut sig till det styrande etablissemangets och militärens ändamål är den f d regementspastorn Timelin, som faktiskt tycks ha förstått drängarnas missnöje, tagit sig tid att lyssna på dem samt hjälpt dem att författa ett underdånigt men sakligt brev till landshövdingen. För detta fängslades senare Timelin som "politisk förbrytare" och dömdes till straffarbete på fästning. Se kap 3 avsn 10.

1810.⁷²⁸ Den betonade att kungamakten hade en ”orygglig föresats att vidmakthålla” lagarnas ”helgd och efterlevnad”, och avslutade med att skånska militärtrupper hade instruktion att vid första kännedom om ”olagliga sammanskockningar” bryta upp och skingra dessa utan att invänta order.

Christianstads Weckoblad körde en artikel med titeln *Samtal mellan Människans Rättigheter och Människans Skyldigheter*, som kallades för en ”moralisk dikt”. Där pläderades för att det är folkets plikt att förstå sina skyldigheter, att ”laglydnad och ordning är den första medborgerliga dygden”, att inte ifrågasätta samhällsordningen, utan att istället fogligt subordinera sig.

Den svenska pressen, rart anpasslig, fortsatte alltså att liksom svartkapporna demonstrera sin pålitlighet gentemot kungahuset, regimen och den styrande klassen och den valda hårda linjen mot allmogen. I slutet av juni arbetade maskineriet extra hårt för att få ut överhetens narrativ till alla och envar. Stamfaderns nedlåtande förmaningstal till roslagsborna kördes dessa dagar synkroniserat ut via en mängd kanaler. Den **1 juli** publicerade *Dagligt Allehanda* även Tolls historiska uppsnygning av militärens insatser i Skåne plus den anonyma förebråelsen riktad åt allmänheten, samma material som *Inrikes Tidningar* tryckt två dagar tidigare.

Den **11 juli** bekräftade utrikesminister Engeström i ett brev till generalguvernör Toll i Skåne att Bernadotte fortfarande var övertygad om att händelserna i Skåne var en resning till förmån för exkungen, en kontrarevolution. Ett par dagar senare, den **13 juli**, var *Christianstads Weckoblad* ute på banan igen, denna gång med en anonymt författad dikt i tre verser med titeln *I anledning af allmogens resning i Malmöhus län*. Budskapet var huvudsakligen allmän subordination, subordination inför kungamakten i Stockholm, och att i annat fall detta kunde leda till inbördeskrig.

Sammanfattningsvis kan sägas att den svenska pressen förteg sanningen om de pågående oroligheterna, och sökte istället lugna befolkningen genom att förmana, varna och hota, d v s den svenska pressen gick regimens ärenden. Man fördömde allmoge protesterna med samma floskler som regimen använde och demonstrerade lydigt och snällt sin uppslutning kring Bernadotte. Efter kulmen av oroligheterna när myndigheterna fått bukt med situationen övergick rapporteringen i ren regimtrogen agitation. I flera tidningars publicerade alster återkommer samtidigt välkända retoriska grepp, formuleringstekniker och här och där sarkastiska stickord. Det är utan tvekan så att regimens två ledande personer, Jean och hans verktyg, själva aktivt drev på den propagandaoffensiv i svensk media – där drängoroligheterna *fördömdes*, Vasafamiljen *förkastades*, allmän subordination *befälldes* och tacksamhet åt Bernadottesläkten *uppfordrades* – som ägde rum kring halvårsskiftet.

Stamfadern hade redan i juni tagit upp idén att en avdelning ur Göta hovrätt, baserad i Jönköping, skulle döma de skånska målen i Lund, främst av snabbhetsskäl. Man kan tänka sig flera motiv för att Jean ville pressa igenom processerna snabbt genom rättssystemet. Dels skulle signalvärdet bli desto tydligare ju mindre tidsrymden utsträcktes från själva ”brotten” till att de slutliga domarna avkunnades. Dels visste han att han bara var vikarierande statschef på begränsad tid – max ett år, sedan måste riksdagen inkallas – och det var angeläget för honom att kontrollera förloppet då han ju ansåg att gustavianska motiv låg bakom upploppen.

Rättsprocesserna drevs därför på med stor raskhet. I Stockholms län började redan i juli månad utdömda kroppsstraff verkställas vid Barkarby tingsställe.

Den **18 juli** fick en division av Göta hovrätt i uppgift att resa till Lund för att behandla de skånska upploppen. Men vad mer medlemmarna fick på stamfaderns anmodan var *särskilda*

⁷²⁸ Jmf r t ex kap 4 avsn 7, 15; kap 19 avsn 3; kap 20 avsn 5; kap 22 avsn 4, 14-16, 19, 20, 23; kap 23 avsn 12, 16, 24; kap 24 avsn 23 (midsommar 1843)

förmåner, bl a ett särskilt arvode på 1000 riksdaler⁷²⁹ vardera i extra s k "taffelpengar", representation. Detta var en enorm summa, egentligen helt absurd, särskilt för en rättskipare vars enda uppgift det ju var att skipa rättvisa. Detta kommenterades även privat. Det ligger därför istället nära till hans att betrakta dessa "taffelpengar" som mutor av domstolens ledamöter. Jean Bernadotte hade ju en lång historia av mutor; det var en metod han var väl bekant med, ansåg som mycket effektiv och verkligen trodde på.⁷³⁰ Eftersom han var övertygad om att gustavianska motiv låg bakom allmogeoroligheterna, kunde själva rättssaken egentligen betraktas som en tvist mellan en uppviglad allmänhet å ena sidan och "den nya samhällsordningen" å den andra sidan, dvs den nya successionsordningen och släkten Bernadottes ensamrätt till tronföljden.⁷³¹ Med andra ord, stamfadern såg sig själv som part i målet. Och med successionsordningen på spel, enligt honom, så var det viktigt att stämma rättskiparna i Göta hovrätt väl, att låta dem förstå vem deras höge beskyddare var. Därav mutorna.

Göta hovrätts ledamöter ankom till Lund den **31 juli**. Efterspelets akt kunde därmed börja.

Avslutningsvis några sammanfattande ord om de verkliga orsakerna till upploppen sommaren 1811.

Ur drängarnas perspektiv fanns i Södermanland – som drabbats hårdast av lantvärnshelvetet några år tidigare – en genuin oro för att uppståndet av "förstärkningsmanskap" skulle leda till samma olycka igen. Detta var huvudanledningen till protesterna där.

I Skåne fanns också viss lantvärnsoro, särskilt då man mindes hur skåningarna som återkommit till Karlskrona, under den tid som Nils Johansson suttit i fångenskap där,⁷³² nästan mangrant gått under. Därför fanns skäliga farhågor.

Att Gustaf IV Adolfs förmodade återkomst skulle legat till grund för oroligheterna är fel. Det finns ett ytterst fåtal exempel på ens omnämmanden av Gustaf IV Adolf, och dessa uttalanden kan snarare betraktas som utlopp av allmän frustration. Ett dokumenterat uttalande i Södermanland förringade exempelvis det påstådda kriget mot Storbritannien och kallade Gustaf IV Adolf för "vår rättmätige kung". En uppretad dräng från Närke refererade i ett förhör till fransosen Jean Bernadotte som "utböling". Och några upproriska drängar i Skåne påstods ha uttalat att Gustaf IV Adolf stod på deras sida. Men dessa få anekdoter är sällsynta undantag i det historiska materialet.

Vad som däremot framträder allra tydligast som orsak till upploppen, främst i Skåne men egentligen i hela södra Sverige, är de kraftiga latent sociala spänningarna mellan befallande och lydande människor i det svenska kastsamhället. Bottenskiktet av den svenska allmogen – fattiga, egendomslösa, rösträttslösa drängar och torpare – invände *ej* mot förstärkningen av den svenska armén i sak, och de uttalade *ej* vid något enda tillfälle någon avsikt att undandra sig sin plikt att försvara fosterlandet. Snarare tvärtom. Deras invändningar handlade snarare om godtyckligheten och orättfärdigheten i tvångsutlottningen av endast de allra fattigaste, dvs överhetens oinskränkta exploatering av underklassen, samtidigt som de själva förvägrades delaktighet eller insyn i denna process. *Detta* väckte ett gammalt agg till liv mot överheten och det egenmäktiga översitteriet, och blottade återigen ett utbrett men undertryckt *hat* mot adeln, och lade i dagen stora slitningar i det svenska kastsystemet, den strukturella särbehandlingen

⁷²⁹ 1000 riksdaler banco år 1811 motsvaras år 2020 av ca 150 000 kr (KPI), 470 000 kr (guldrisindex) alt 6 mkr (arbetarlöneindex)

⁷³⁰ Se t ex kap 2 avsn 21

⁷³¹ Termerna "lugnet", "samhällslugnet", "den nya samhällsordningen", "den nya sakernas ordning" etc används synonymt i den bernadotteska vokabulären för att beteckna successionsordningen från den 26 september 1810. När man manade svenska folket att bevara "samhällslugnet" var det ett taktfullt, kamouflerat sätt att avkräva svenska folket att aldrig ifrågasätta den nya inympade franska borgarsläkten som skulle ta över efter Vasaätten. Jmf t ex kap 4 avsn 7, 15; kap 19 avsn 3; kap 20 avsn 5; kap 22 avsn 14, 19, 20, 23; kap 23 avsn 12, 16 och 24.

⁷³² Se kap 1 avsn 9; kap 2 avsn 1 och 2

och diskrimineringen. Det handlade om rättvisa och lika villkor. Allmogen levde under ett ofrihetens förtryck som trålar utan ekonomisk delaktighet i jorden de slet med generation efter generation, och där överhetens rätt att misshandla sina anställda var inskriven i lag. Förordningen om tvångsutlottningen av förstärkningsmanskap blev den utlösande faktorn som satte dessa ofrihetsskänslor i rörelse. Drängarna eftersträvade i grunden medborgerliga rättigheter, frihet, jorddelning och ståndsnivellering. En liten stark godsägaradel stod mot stora obesuttna grupper och en relativt ofri bondeklass. Allmogeupprosterna i Skåne sommaren 1811 måste ses främst som en *social* revolt. De var ett tecken på en alltmer bristande respekt för etablissemanget, den lilla klubb som utgjorde samhällseliten i Stockholm och regionalt, vars rang och företräden bestämdes mest utav gammal hävd och ett slags vedertaget rollspel. Det fanns redan en ingrodd misstro mot överheten, och utskrivningen av förstärkningsmanskapet blev ytterligare ett skäl att *ej längre lita på etablissemangets ord*.

Det yttersta ansvaret för den vedervärdiga och rättslösa behandlingen av drängarna som yttrade sin mening i Sverige 1811 faller på den vikarierande statschefen, den svartkrullhåriga sydlänningen. Jean Bernadottes ställningstaganden och åtgärder står för alltid inristade på hans räkning. Militärens, polisens, myndigheternas eller kyrkans handlande under allmogeupproren 1811 ifrågasattes aldrig, utan snarare var det så att hårdheten belönades. Mörner, som lett massakern av drängarna vid Klågerup, premierades efteråt av Jean med en av nationens högsta ordensutmärkelser som utdelas för utomordentliga insatser för Sverige *i krig*. Mörners fiende hade varit obehäpnade svenska drängar.

Samtidigt var stamfadern mån om att statuera varnande exempel. Fräna, i viss mån riggade domstolsprocesser hade inletts, pågick eller hade redan avslutats mot *uppåt ett tusen drängar* på olika håll i södra Sverige. Syndabockar skulle sovras fram.

Jean Bernadotte betraktade drängprotesterna dels som insubordination som utmanade maktstrukturerna i samhället, men även som en gräsrotsrörelse som misstänktes eftersträva att rubba "den nya samhällsordningen" efter bedrägerivalet i Örebro i augusti 1810, och verka för ett återinsättande av Vasaätten. Föreställningen om en gustaviansk resning stärktes av att de skarpaste uppträderna ägde rum i just Skåne, ett gustavianskt fäste av hävd. Det var *detta* som skärade Jean allra mest. Hotet mot *hans egen* och den nya dynastins ställning. Och det var *detta* som föranledde den grova mediapropagandan *mot gustavianerna* via anonyma eller bulvanförfattade tidningsartiklar. Det var *detta* som drev på hans häftiga agitation *mot gustavianerna* i brevkorrespondens och dokumenterade muntliga uttalanden denna sommar, samt beslutsamheten att kväsa proteströrelserna utan pardon. En historietecknare menar att stamfader Bernadotte var fullkomligen besatt av dessa tankegångar – hela hans tal och handlingssätt styrdes och dirigerades av uppfattningen att allmogeoroligheterna var helt igenom en gustaviansk komplott. En annan historiker, Alfred Kämpe, fastslår också att Jean Bernadottes främsta tanke och mål denna sommar var att rädda den bernadotteska tronföljden. Förklaringen till hans hetsiga, nästan okontrollerade reaktion på allmogeupprosterna var att han däri "såg sina nyförvärvade rättigheter hotade", alltså successionsordningen.

Återigen.

Vi hamnar på precis samma punkt i denna analys som i Norgefrågan.

Det handlade inte om något allmänintresse, om Sveriges väl, om en rättssäker tillämpning av svensk lag, om seriös konflikthantering, om att vilja förstå problemet och göra samlade avvägningar, o s v.

Det handlade bara om *en* sak, som alltid.

Successionsordningen.

Denna oskattbara tingest som köpts för luftmutor och lögner – som måste skyddas *till varje pris* för Bernadottedynastins fortbestånd. Kraftig desinformations- och smutskastningspropaganda via undfallande svensk media, hot att frånta svenska invånare hela

socknar eller landskap deras grundlagsskydd, tunga militära och dödsbringande insatser och övervåld mot obehäpnade svenska medborgare, otillbörlig inblandning i de juridiska processerna i Södermanland och Skåne, arrestering av riksdagsmän med fel åsikter⁷³³... Och så vidare.

Till varje pris.

Allmogeoroligheterna handlade ur drängarnas perspektiv om sociala jämlikhetsaspekter, men Jean levde i föreställningen av att det faktiskt var successionsordningen som stod på spel, och hans reaktioner och agerande bekräftade i detta avseende hans verkliga väsen.

Kapitel 3 avsnitt 13

EXTRAROTERINGSSOLDAT FORVARTS

Förstärkningsmanskaper var en rent tvångsmässig utlottning av de fattigaste och hade stora likheter med lantvärnsuttagningen 1808. Extraroteringen däremot hade ett större inslag av frivillighet, och kunde även innebära vissa förmåner såsom försörjningsstöd eller t o m förfoganderätt till ett boställe i hembygden, åtminstone under en tid. Drängupproren under försommaren 1811 hade vänt sig bl a mot att överheten verkade avsiktligt ha försummat extraroteringen, bara för att istället efter eget tycke kunna tvångsutskriva de nödställda och rättslösa. Sannolikt bidrog emellertid protesterna till att forcera verkställandet av extraroteringen.

Sent omsider skulle även Kalmar läns extrarotering verkställas. Vid denna tid bodde drängen Nils Johansson och pigan Ingeborg fortfarande i den lilla byn Släta strax söder om Frödinge by, i en liten gisten hyrd stuga tillsammans med Ingeborgs föräldrar. Trots sin bittra erfarenhet från lantvärdet 1808 och 1809 – kölden, svälten, uselheten, fångenskapen i Karlskrona, sjukdomarna, råttorna, förnedringen – trodde Nils att detta nog var annorlunda. En extraroteringssoldat var ju *näst*an som en indelt, ordinarie soldat. Han och Ingeborg befann sig i bottenkiktet av det svenska kastsystemet, de levde på existensminimum, han slet dräng och det fanns inte så många vägar ut. Inombords hos Nils fanns möjligen en framtidsföreställning om något bättre genom att frivilligt ta värvning som extraroteringssoldat, att ännu en gång ställa sitt liv till svenska statens förfogande. Kanske en liten täppa, en liten åkerlycka i skogen. Kanske lite utsäde. Kanske ett torp med farstu, stuga och kokvrå med måttligt arrende. Ett hem. Soldatförmåner. Respekt.

”Kanske ett nytt bo, Ingeborg! En egen plass fö oss. Ett torp. Må ett trögårslann fö dej. Och nåre höns!”

Det var skördetider. Liens vassa egg skar genom rågens stam och sädesstråna vek sig lätt mot marken. Med långa och kraftfulla slag förde han sin lie timme efter timme över bönders och markägares öppna fält. En ändlös monoton rytm från gryning till skymning, med en uthållighet och småländsk envishet som aldrig sinade. Den enformiga rörelsen och vidden av hela arbetsuppgiften blev till en evig meditativ upprepning under den starka solen, och svetten rann nerför hans panna och tinningar och på hans rygg.

Men lördagen den **3 augusti 1811** var Nils Johansson ledig från slåttern. Han hade tagit sig till Hulingsryd vid Hultsfreds slätt, för Kalmar regementets uttagning av extraroteringssoldater. Han stod i mängden och sorlet av drängar, torpare och någon enstaka hantverkare från kringliggande bygder, okammad, orakad.

De samlades klockan 09. Vinden blåste lätt över heden. Det skulle bli en ganska varm dag. Nu skulle dessa unga män granskas, utvärderas och utgallras. Direktiven sade att kroppslängd ej

⁷³³ Se kap 3 avsn 16

skulle vara en avgörande faktor, men att varje uttagen extraroteringssoldat skulle vara ”manbar, frisk och färdig med full förmåga att tjänsten bestrida”.

Kalmar räknades vid denna tidpunkt som ett av Sveriges bästa infanteriregementen. Regementsledningen ville givetvis ha fysiskt starka och plikttrogna unga friska män, precis som en kreaturshandlare väljer ut de pråktigaste exemplaren ur skocken på en marknad. Regementschef vid denna tidpunkt var den 31-årige överstelöjtnanten Magnus Björnstjerna⁷³⁴. Regimentets manskap var indelat i åtta kompanier. Män hemmahörande i Frödinge tillhörde det kompani som kallades Överstelöjtnantens kompani. Björnstjerna var även kompanichef för detta kompani, biträdd av sin 33-årige stabskapten Albrecht Enning⁷³⁵. Den sistnämnde hade en intressant levnadshistoria. Han var född på Sveaborgs fästning, där han även växte upp till militär och var garnisonerad tills Cronstedt sålde ut Sverige 1808 och lät ryssarna tillfångata flera tusen svenskar,⁷³⁶ däribland Enning, som fick sitta nästan två år i rysk fångenskap. Efter att ha återkommit till Sverige 1810 anslöt sig Enning till Kalmar regemente. Längre fram i livet skulle han erhålla tapperhetsmedalj efter Kalmar regementes belägring av Glückstadt 1813 och han vitsordades efter Kalmars prestationer vid Halden 1814. Vid båda dessa tillfällen var Nils med i truppen, men mer om detta senare.⁷³⁷

Idag var Enning ansvarig för rekryteringen av extraroteringsmanskap.

Svenska flaggan och Kalmar regementes fana – det armborstbeväpnade smålandslejonet, med en pilspets av silver, inom ett runt gult fält på röd⁷³⁸ botten, därtill gula flammor från varje hörn och sidorna in mot mitten – vajade i vinden. Kandidaterna ordnades på led. Ett par platser före Nils stod en bekant från hembygden, Lars Andersson, jämgammal men betydligt resligare. Kandidaternas närvaro registrerades, de mättes, fick ta av sig skjortan och synades.

Nils blottade sin bonnbränna. Hans bål och överarmar var bleka, hans underarmar längs sidorna och ansiktet var rödbrunt solbrända. Han var stabil till växten, stark, det syntes, uppvuxen på slit och potatis. Hans kroppsställning var kraftig och rak.⁷³⁹ Nils var 21 år gammal, gift och mätte 168 cm⁷⁴⁰.

Sen var det dags för styrkeprov. De unga männens fysiska duglighet skulle kontrolleras. På en lång rad på marken låg en massa stora säckar potatis. Pojkarna ställde upp sig bakom var sin säck. På given signal skulle de lyfta upp säcken på axlarna eller hur de nu ville bära den, sedan kuta ikapp över det stora övningsfältet, runda ett märke och komma tillbaka. Grabbarna skämtade om säckarnas innehåll och vikt, några mjukade upp sina axlar med långsamma armrörelser, ett par spottade i nävarna. De gjorde sig redo. Nils såg på sina medtävlare, starka och sega drängar de flesta av dem. Han såg på sin säck på marken, och kisade bort över det öppna fältet.

Stabskapten Enning ställde sig vid ena änden av raden med unga smålänningar, de flesta barfota.

”Kandidater! Ni ska runda flaggan, sen tillbaka med säcken hit. På min signal lyfter ni och springer!”

Nils tog ett djupt andetag, han kände pulsen redan.

”Färdiga... kör!”

⁷³⁴ Magnus Fredrik Ferdinand Björnstjerna (1779-1847), svensk militärofficer och diplomat

⁷³⁵ Albrecht Ephraim Enning (1778-1827), svensk militärofficer

⁷³⁶ Se kap 1 avsn 5

⁷³⁷ Se kap 17, 18 och 20

⁷³⁸ Den röda nyans, som var en av regementets färger, har beskrivits både som *inkarnatröd* och *scharlakansröd*.

⁷³⁹ Anders Paul Vilhelm Andersson (1909-1993), ättling till Nils, beskriver i sina skildringar de särdrag som dominerat på manssidan i släktled efter släktled.

⁷⁴⁰ Nils mönstrade in 5 fot och 8 tum lång, där 1 fot = 29,6901 cm.

Nils böjde sig hastigt och greppade tag med båda nävarna och slängde upp säcken på axlarna så den torra jorden dammade i ansiktet. Han satte fart och rusade iväg. Någon låg redan strax före, tre fyra andra hängde på jämsides, resten kom efter. Tätklungan försvann allt längre bort över slätten som små figurer. Det gapades och gnälldes bakom dem.

Nils fortsatte ihärdigt mot rundningsmärket med det rejäla potatislasset på sina skuldror. Runt flaggan hade han fått en knapp ledning som drog till sig officerarnas uppmärksamhet. Nu var det bara den långa rakan tillbaka mot fältsekretariatet. Flera började nu tappa fart, krokna, känna tyngden av packningen. Ett par säckar föll till marken. Det svors ljudligt och förbannades. Men Nils ökade nu farten. Han skenade på med vävsäcken på axlarna och lämnade klungan bakom sig. Han flåsade, han stänkade, säckens tyngd skavde mot den röda solbrännan i nacken men han körde på som en vilde. Hans fötter klippte över tuvorna, avståndet till de bakomvarande växte. Officerarna vid sekretariatet spejade ut och följde honom med blicken.

"Vorwärts! Vorwärts!" ropade någon.

Nils jagade framåt mot dem med långa kraftiga kliv ända mot slutet. Han bromsade in med några korta snabba steg och släppte ner potatissäcken framför Ennings bord med en kraftig duns på marken. Jorddammet yrde.

De uniformerade herrarna såg på säcken. De såg på honom.

Nils tog ett par djupa andetag, stängde sedan munnen och andades tungt genom näsan. Hans panna var svettblank i augustisolen, det rann nerför tinningarna. Hans skjorta var skrynklig och jordsmutsig. Han stod med rät rygg och såg med sin fasta nordiska blå blick rakt fram utan att säga ett ord.

En kort stund senare började de andra anlända, andtrutna och stönande. Ett par hade problem med att bära sina säckar hela vägen. Några lade sig på marken vid mållinjen.

"Dä va en attans stridig sate! Dövlars! Vad heter du pöjk?"

"Nils Johansson."

"Ä du en uthållig en du?"

"Noe orke ja en del."

Slitstarkheten satt i generna, han var präglad av sin livslotts omständigheter. Med sin erfarenhet från lantvärnet visste han vad armén förväntade sig av honom. Nils svarade kort men sansat, och som alltid lite reserverat.

Det var major Enning som ropat över fältet. Enning vad den som godkände eller underkände kandidaterna, var och en. Han mötte Nils blick.

"Du ska bli soldat men du kan inte heta Johansson. Du ska bli soldat... Vorwärts! Vet du vad det betyder?"

Nils visste inte.

"Det betyder *framåt*", sa han och log. "Det blir ett bra namn det."

Hans sekreterare sammanfattade:

"Extraroterings soldat nummer 169 Vorwärts, approberad!" upprepade han och skrev sedan in det i liggaren men med namnstavningen *Forvarts*.

"Nästa!"

Nils hade knappt tre år efter fängelsevistelsen i Karlskrona återigen blivit soldat i den svenska armén, en kronans knekt, en försvarare av fosterlandets intressen.

Eller kanske hade han blott blivit ett nummer i den nya styrelsens kohandel där den svenska arméns totala storlek användes som förhandlingsvaluta? Sådana tankebanor existerade dock inte i dessa extraroterings soldaters huvud; deras betydelse och värdet av deras insatser som svenska militärer skulle framtiden utvisa och döma.

EN ALLDELES VANLIG DAG PÅ DROTTNINGHOLM

Hela kungafamiljen utom Désirée, som lämnat Sverige i början av juni, hade i början av sommaren 1811 flyttat ut från det kvava Stockholms slott till luftiga Drottningholm. Där ägnades dagarna åt att göra i princip ingenting. En iakttagare har betecknat hovlivet under denna epok som "enformig sorglöshet", "detta ljuva ingenting-göra", "dolce far niente". Tiden ägnades åt händelsefattig monoton dvala.

Kung Carl XIII hade i juli uttryckt sin förundran över att då han valt marskalk Bernadotte till tronföljare så hade Sveriges relation till Napoleon alldeles *försämrats*, tvärtom mot vad alla räknat med. *Hur* kunde detta komma sig när man ju externrekryterat en av Napoleons *favoriter* i Örebro? Märkligt.

Sveriges relation med Frankrike fortsatte att markant försämrats ytterligare under sommaren. I juli hade Napoleon givit sin Stockholmsambassadör Alquier nya instruktioner att förhålla sig likgiltig, kylig och avvisande gentemot den svenska regeringen. Napoleons misstro var riktad inte minst mot Jean personligen, särskilt för dennes pantomimspel när det gällde alliansförhandlingar med båda de rivaliserande supermakterna Frankrike och Ryssland samtidigt. Napoleon irriterade sig även på att Jean via kontakter sökte generera positiv publicitet om sig själv i *Frankrike* genom planterad propaganda i fransk press. Skarpast missnöje av allt orsakade emellertid Sveriges kollegiala handelsförbindelser med Storbritannien, som fortsatte för full maskin trots Jeans löften att föra krig mot britterna. Under sommaren provianterade britterna glatt i svenska Västkusthamnar, och den svensk-brittiska kommersen blomstrade med livlig aktivitet i vattnen utanför Göteborg. Det hela doldes dessutom så illa att det knappt ens kunde kallas smuggling, mycket skedde i öppen dager, och Napoleons agenter iakttog och rapporterade om hur "kriget" förlöpte i verkligheten. Den franske Stockholmsambassadören Alquier hade i juli i ett brev till Napoleon beskrivit den svenska krigsförklaringen mot Storbritannien som ett hån, som vanhedrade den svenska regeringen.

Men fastän förhållandet mellan kronprins Bernadotte och kejsar Napoleon blivit alltmer strävt och ansträngt, ville och kunde kronprinsen inte bryta med Frankrike helt. Dels var han privat kraftigt skuldsatt och hoppades ännu på att få ut ersättning för de stulna lantegendomar han tilldelats av sin f d chef som marskalk i form av prestationsbonusar. Dels behövde han mer tid för sitt eget alliansbyggande och sin Norgestrategi.

I början av augusti lämnade stamfadern och sonen Oscar Drottningholm för att bege sig på en rundresa i bl a Östergötland, där man besåg arbetena på Göta kanal vid Söderköping. Efter återkomsten infann sig den **15 augusti 1811** Frankrikes ambassadör Alquier på Drottningholm för att träffa kronprinsen, fortfarande vikarierande statschef. Detta besynnerliga möte som härpå följde finns återberättat i tre olika källor. Den första källan är ambassadören själv, som närmast efter mötet nedtecknade detaljerat vad som försiggått och sagts, där han utförligt refererade dialogen ur minnet. Den andra källan är drottning Charlotta som i sin dagbok återgivit den version som den förtjusande adoptivsonen Jean itutade henne efteråt. Den tredje källan är historieberättaren Schinkel, som stöder sig på Bernadottes egen hjältediktamen från slutet av 1820-talet eller 1830-talet, d v s två tre decennier efter att själva mötet ägt rum, och som publicerade sin skildring först 1855, alltså 44 år efter att detta specifika möte ägt rum.

Drottning Charlottas allmänt tendensiösa klang i sin dagbok vid denna tid ligger någonstans mellan patetisk och parodisk, och replikskiftet som Jean berättat om för henne måste värderas därefter. Likaså har Schinkels biografiska verk som helhet av forskare *bevisats* innehålla lassvis av tillrättalagda skönmålningar, ohederlig behandling av källmaterial, selektiva utelämnanden och konstruerade citat. Författaren har därför, liksom de flesta historiker såsom t ex professor Oscar Alin, valt att följa ambassadör Alquiers huvudlinje, särskilt då fraser och många egenheter

som framträder i Alquiers redogörelse närmast *identiskt* återkommer i otaliga andra konturskarpt dokumenterade senare uppträden där Jean Bernadotte figurerat, som dokumenterats historiskt av andra personer.

Så låt oss ta det från början. Det var en alldeles vanlig torsdag på Drottningholm... Frankrikes ambassadör Alquier hade audiens hos Sveriges kronprins Jean Bernadotte. Ambassadören framförde under mötet klagomål bl a över den svenska handeln med britterna. Alquier konfronterade Bernadotte med Sveriges underlåtenhet att efterleva de svensk-franska överenskommelserna. Jean, som svårt tålde att bli ifrågasatt, än mindre påkommen och konfronterad för sitt ljugeri, uppvisade påtaglig irritation. Jean påstod att den svensk-brittiska handeln var något som han vare sig godkänt eller visste något om – ”man bedrar mig!” hävdade han – fastän det verkliga förhållandet var att Jean mycket väl kände till den svenska smyghandeln med britterna och även sanktionerade den.

Jean blåljög alltså, skylldes ifrån sig och kände sig själv personligen orättvist utpekad, särskilt då han ”gjort detta Frankrike så stora tjänster”. Han försökte nu vrida diskussionen 180 grader, till att det var Napoleons åliggande att uppvisa sitt stöd för *honom*.

”Jag kommer inte att göra något för Frankrike, så länge jag ej vet vad kejsaren vill göra för *mig*. Jag ska ej öppet ta hans parti, förrän han förbundit sig med oss genom ett fördrag. *Då* ska jag göra min plikt!”

Därefter gick Jean över till en lång retorisk utläggning om svenskarnas kärlek till just honom själv, och beskrev i högtravande ordalag den entusiasm han rönt under sin resa till Göta kanal. Han sade att svenska folket överhopat honom med hyllningar, att nationen var hänförd över hans blotta uppenbarelse.

”Under alla vedervärdigheter finner jag gottgörelse och tröst i de tänkesätt som svenska folket hyser för mig. --- Vet, min herre, att jag har sett folk som velat fränspänna hästarna och spanna sig för min vagn! Då jag emottog detta bevis på deras kärlek, har jag nästan blivit illamående. Jag hade knappt styrka att säga till personer i mitt följe: Men, min Gud! Vad har jag utträttat för att förtjäna denna nations hänryckning, och vad skall hon då göra för mig, när hon blir *i skuld hos mig* för sin lycka!”

Både vad gällde Frankrike, kejsar Napoleon och svenska folket, så återkom stamfadern till uppfattningen att omvärlden antingen redan var skyldig honom gillande och tacksamhet, eller också skulle omvärlden bli skyldig honom det i framtiden.⁷⁴¹

Bernadottes utläggning kom in på den svenska arméns trupptillskott där han talade militäretoriskt om faror runt varje hörn, om varje stormakts opålitlighet, och om sin egen utsatthet men unika begåvning och förmåga att förekomma alla hot. I nästa ögonblick deklarerade han att trots att han hade anledning att klaga på Frankrike så var han ”icke desto mindre benägen att göra *allt* för densamma”. I nästa andetag påstod han att svenskarna förklarar för honom att de inte längre ville återfå Finland.

Denna förbryllande, teatrala, spretiga, alltigenom humbugsartade monolog närmade sig sitt crescendo där han utmålade ett storslaget personligt martyrskap.

”Min herre, må man ej förödmjuka mig! Jag vill ej bli förödmjukad! Jag skulle hellre söka döden i spetsen för mina grenadjärer, stöta mig en dolk i hjärtat, kasta mig i havet med huvudet först, eller sätta mig gränsle på en kruttunna och spränga mig i luften!”

Just då klev tolvårige Oscar in i rummet.

”Se där är min son! Han ska följa mitt exempel, ska du inte det, Oscar?”

”Ja, pappa.”

⁷⁴¹ Jmfr kap 24 avsn 13

”Kom och låt mig omfamna dig! Du är i sanning min son!”⁷⁴²

Att offra sitt eget liv och sin sons på köpet för sin egen ”heders” skull – d v s när han kände sig *kränkt* av omvärlden, vilket inträffade i tid och otid – var kraftuttryck som Jean Bernadotte ofta drömde till med i trängda lägen när hans egna sakargument tröt. Bernadottes tirader och karikatyraktiga skådespeleri förvandlade ej sällan seriösa överläggningar till politisk buskis. Alquier hade flera gånger försökt avlägsna sig från detta bisarra möte men blivit kvarhållen. Till slut när han just skulle gå yttrade stamfadern:

”Jag fordrar av er ett löfte! Det är att ni redogör detta samtal *noga* för kejsaren!”

”Nådige herre”, svarade Alquier, ”jag förbinder mig därtill, emedan ers kungliga höghet absolut vill det.”

Samtalet varade i två och en halv timme och var enligt Alquier ”det ovanligaste jag haft i hela mitt liv”. Alquier kallade dramaskådespelet vid Oscars scenentré för ”dåraktigt” och hans intryck av Jean Bernadotte vid mötet på Drottningholm var att Sveriges externrekryterade dynastigrundare knappast var vid sina sinnens fulla bruk. Bernadotte ”visade alla tecken till galenskap” tillade ambassadören i rapporten till Paris. Mentalt rubbad.

Den samtida franske diplomaten och historikern Bignon⁷⁴³, som kände Bernadotte väl och hade sympatier *för* snarare än mot honom, kommenterade Alquiers referat med att detta ”förvånar mig inte, och jag tror utan svårighet på dess sanning”.

Vid denna tid tjänstgjorde som vakt hos Jean ingen mindre än Otto Mörner, ”kungamakaren”. Enligt Mörners egna anteckningar sade kronprinsen efter mötet med Alquier inte ett ord – vilket i sig var extremt ovanligt. Han drog sig tillbaka, bad Mörner hämta en flaska seltersvatten och insjuknade sedan med kraftiga kräkningar så att hans husläkare Afzelius⁷⁴⁴ fick tillkallas. Efter medicinering blev han sängliggande i en långvarig frossfeber. Jean skyllde insjuknandet på den franske ambassadören, och efter denna audiens blev han än mer bitter gentemot frankofiler i sin omgivning.

Kronprinsen låg sjuk i feber i nio dagar och man oroades över hans tillstånd. Samtidigt förhöll det sig så, att kung Carl XIII redan på senvåren tillfrisknat efter sitt insjuknande i mars, och velat återta kungamakten. Men vikarien Jean hade fått mersmak på maktutövning i ensamt majestät, och med sin smidiga övertalningsförmåga lyckats övertyga kung Carl XIII om att fortsätta ta det lugnt och njuta av den varma sommarårstiden för att stärka sin hälsa ytterligare, och låta de betungande regeringsbestyren vara under denna tid. Så hade också skett, varvid vikarien behållit sitt mycket starka grepp om makten under sommaren, i fortsatt strid med konstitutionen och utan egentlig insyn från statsråden. Efter mötet med Alquier och kronprinsens sängliggande i frossfeber i över en vecka i slutet av augusti, höjdes emellertid åter röster på att återställa kungamakten till kungen och regeringsmakten till regeringen. Kung Carl XIII var ju kärnfrisk, relativt sett, medan Jean låg fullständigt däckad. Drottning Charlotta, flera statsråd och andra tog kungens parti, och Adlercreutz utsågs till att försöka övertala kronprinsen om det rättsenliga

⁷⁴² Som exempel på hur drottning Charlottas uppfattning (enligt vad som inberättades till henne i efterhand av adoptivsonen Jean, eftersom hon ej själv var närvarande i rummet) skär sig mot Alquiers återgivning, påstår hon i sin dagbok att följande replikskifte ägde rum när Oscar plötsligt klev in i rummet:

”Pappa, är du i fara, behöver du hjälp? Jag är färdig att ge mitt liv för dig!”

”Nej, min gosse. Det gäller att försvara sig mot våld och förtryck för att bibehålla sitt oberoende eller ock dö med ära!”

”Ja visst, låt oss hellre dö än leva vanärade.”

Drottning Charlotta lovordar Oscars spontana vilja att offra sig så för sin far, repliker som uttalades ”med känsla och övertygelse” enligt vad stamfadern itutat henne. Hon fortsätter i dagboken med att berätta att adoptivsonen var djupt rörd och hade velat omfamna och kyssa sin son, men att han istället fortsatte allvarsamt förmana ambassadör Alquier. Det var en hjärtknipande drömbild som Jean i efterhand serverade som dagboksstoff åt sin *fullständigt* godtrogna adoptivmor drottningen, som svalde rubbet.

⁷⁴³ Louis Pierre Édouard Bignon (1771-1841), fransk diplomat och historiker

⁷⁴⁴ Pehr von Afzelius (1760-1843), svensk läkare och arkiater

och förnuftsmissiga i detta. Så gjordes, men när vikarien Bernadotte vägrade återställa makten till kungen så återopade Adlercreutz grundlagen.

Aj! Öm sträng! Lagar och regler för att begränsa honom var det värsta Jean visste!

Vikarien Jean blev än mer vred. Han hotade att om man fråntog honom kungamakten skulle han inte stanna ett ögonblick längre i Sverige! Utpressning alltså med en dos martyrskap igen. För att stilla vulkanen lät man därför den rådande situationen fortsätta, vikarien Jean fick hållas ett tag till. Samtidigt tappade Adlercreutz ytterligare i gunst hos kronprins Bernadotte.

Kung Carl XIII hade under sommaren nämnt vid ett tillfälle, att *om* den eskalerande motsättningen mellan Frankrike och Ryssland skulle leda till krig, "vilket förträffligt tillfälle skulle vi inte få att ta tillbaka Finland!" Han hade yppat sin ärliga mening när han förklarat detta; ögonen hade lyst upp och han hade sett föryngrad ut.

Men Jean Bernadotte, som externrekryterats just för att återta Finland, var som bekant av en annan åsikt. Jean såg inte hur 600 års svensk-finsk nationell enighet med gemensam kultur och historia var relevant över huvud taget. Stamfadern yttrade även i september 1811 att han inte heller skulle betrakta *Pommern* som någon verklig förlust för Sverige om det erövrades av främmande makt. Pommern var en del av Sverige – precis som Halland, Skåne och Gotland – och var dessutom Sveriges länk till den europeiska kontinenten politiskt, samfärdselsmässigt, kulturellt, vetenskapsmässigt och nationalekonomiskt, med en betydande hamn och transitaktivitet i Stralsund. Stamfadern, hedersdoktorn i allehanda samhällsvetenskapliga och ekonomiska ämnen såsom han själv förestavat sitt meningslösa hedersdiplom, var dock föga entusiastisk. Den externrekryterade fransosens agenda var att förvärva Norge med Rysslands stöd, för att genom en sådan "krigsbragd" och hemgift åt svenskarna befästa den bernadotteska släktens s k legitimitet, d v s existensberättigande, och därmed cementera den nya successionsordningen. Det var hela planen, oavsett om denna strategi låg i *Sveriges* intresse eller ej.

Infödda svenskar var dock inte lika försonligt inställda mot arvfjenden Ryssland, som nyligen fullbordat ett skymfligt rov av en tredjedel av det förenade svensk-finska riket och bokstavligen våldtagit dess civilbefolkning. Agget mot björnen i öster var djupt rotat i den svenska folksjälen, och det var svårt att plötsligt låtsas vara bästa kompis med det rysliga odjuret.

Men i ett försök att övertala omgivningen om sina kloka och ädla motiv så inbjöd Bernadotte i september 1811 tre av Sveriges främsta militärofficerare; generalerna Adlercreutz, Sandels och Skjöldebrand. Verktuget Wetterstedt var också närvarande, givetvis. Detta var några få veckor efter audiensen med Alquier, och det var återigen en alldeles vanlig dag på Drottningholm...

Bernadotte, retorikern, höll en monolog där han utmålade Napoleon som tyrann och antydde skarpt att om de församlade inte förstod detta var de obegåvade. Ett svenskt återtagande av Finland skulle – enligt hans egen analys – innebära eviga krig med Ryssland, o s v. Hans tal var mästrande och intensivt, och hans små mörka sylvassa ögon blixtrade genomträngande när de mötte åhörarnas blickar. Efter sin monolog begärde Bernadotte att få höra officerarnas åsikter. Blickarna vändes mot general Adlercreutz, Sveriges mest ansedde general, född och uppvuxen i Nyland en bit utanför Helsingfors. Adlercreutz sade, med oräddhet och integritet och med sin stadiga, lugna finlandssvenska stämma:

"Jag hade helst önskat undvika att yttra mig i denna sak, då mitt omdöme kunde anses partiskt, på grund av min börd som finne. Men då jag uppmanas av mina vapenbröder att säga min tanke, så måste jag yttra, att Sverige aldrig torde få uppleva ett mer gynnsamt läge att återta Finland, detta land som är i min tanke oundgängligt för det förenade rikets självständighet."

Pang! Ärligt, betänkt och korrekt – men helt fel svar för Jean!

Adlercreutz ord uppretade kronprinsen till det yttersta! Jean kunde inte hantera Adlercreutz uppriktighet. Han inledde en harang om att Finland blott var ett stort problem för Sverige! Fransosen fräste, han skällde, han nedsvärtade hela idén att Finland och Sverige hörde ihop.

Jeans hetta stegrades så till den grad att han hotfullt lyfte knytnäven i luften och, har det berättats, även gjorde en *obscen gest* mot Adlercreutz, förmodligen gav honom fingret!⁷⁴⁵ Stamfadern tappade fullständigt fattningen och sprang gormandes mot Adlercreutz. Noll impuls kontroll. Dynastigrundaren var galen. Adlercreutz hade på *anmodan* av Bernadotte sagt sin ärliga mening. Men sanningen var för obekvämt för kronprinsen att hantera – det psykiskt labila förvärvet från Pau hade exploderat.⁷⁴⁶

Adlercreutz vägrade dock finna sig i Bernadottes ovärdiga och skändliga uppträdande. Han vände hastigt ryggen åt honom och lämnade rummet. Detta retade Bernadotte ännu mer, som befallde Skjöldebrand att gå ut och hämta Adlercreutz. Men Adlercreutz svarade Skjöldebrand med förbittring:

”Jag återvänder inte till dem, som argumenterar på ett sådant sätt emot en general.”

Skjöldebrand återvände och förklarade för Bernadotte att han, faktiskt, uppträtt förolämpande mot en chef som stod i mycket högt anseende i svenska armén för sin visade tapperhet i Finska kriget.

”Bah!” avbröt Jean *spydigt*. ”Finska kriget! Ett gerillagräl, och hur slutade det?”

Men stamfadern lugnade sig snart. Efter varje sådant plötsligt vredesutbrott gick hans beteende kort därpå till överdrift åt andra hållet; bipolariteten var extrem. Han försökte nu blidka sitt offer med avväpnande oljig och smilande vänlighet. Han blev sockrig och smickrande gentemot Adlercreutz och bad honom att glömma hela episoden.

Kapitel 3 avsnitt 15

DEN REGNÉRSKA TRYCKFRIHETSSAKEN

I ett enskilt samtal med general Skjöldebrand i Drottningholms slottspark, fortsatte Bernadotte att förfäktat sin sak, att Sverige måste överge tanken på Finland, samarbeta med Ryssland mot Napoleon samt förvärva Norge. Skjöldebrand, som själv med tårar i ögonen tvingats skriva under den förödmjukande freden i Fredrikshamn,⁷⁴⁷ hade invändningar mot detta. Han menade, precis som så många andra, att en brytning och ett öppet krig mellan Frankrike och Ryssland skulle ge Sverige en möjlighet som kanske aldrig i historien skulle komma åter, att återta ett landskap som faktiskt *tillhörde* det förenade svensk-finska riket. Skjöldebrand menade att Ryssland ej var att lita på, och att Ryssland hade auktoritära härskarambitioner i hela Östeuropa ner mot Balkan och Svarta havet. Många stater hade erfarit den hårda vägen att det ryska styret helt enkelt var opålitligt. Och medan Napoleons välde i detta skede föreföll alltmer skört och förgängligt, så var det ryska imperiet däremot minst lika grymt men *beständigt*. Om Jean Bernadotte släppte fram Ryssland på detta sätt genom ett eget samarbete som alla svenskar var emot, skulle det lägga grunden för att göra Ryssland till en alltför dominant och permanent framtida maktkoloss, vars intentioner man inte kunde räkna med skulle vara välvilliga gentemot Sverige, Baltikum, Östeuropa och övriga kontinenten. Bernadottes agenda skulle befästa ett Stormaktsryssland för all framtid. Detta förklarade Skjöldebrand i sitt samtal med stamfadern sensommaren 1811.⁷⁴⁸

⁷⁴⁵ Att ”ge någon fingret” (att sticka upp långfingret mot någon) har varit känt som en mycket obscen och förolämpande gest sen antikens Grekland och Rom.

⁷⁴⁶ Ytterligare en anekdot på samma tema berättas av Jeans adjutant Carl Gustaf af Forsell (1783-1848), som vid ungefär samma tidsperiod en gång förde på tal möjligheten att återta Finland när kriget mellan Ryssland och Frankrike skulle utbryta, men då blev utschasad ur rummet av den uppretade kronprinsen.

⁷⁴⁷ Se kap 2 avsn 8

⁷⁴⁸ Läsaren uppmanas reflektera över hur Ryssland agerat genom historien, och hur det agerar ännu i vår tid.

Jean Bernadotte, med nyckelpersoner i den ryska regimledningen som sina nya kamrater, valde emellertid att ej hörsamma dessa råd.

Den **14 september 1811** publicerade tidningen *Allmän Politisk Journal* en artikel med titeln *Om möjligheten af Finlands återförening med Sverige*. Författare var den unge Adolf Regnér⁷⁴⁹. Det lär ha gått mycket livligt till i Jeans våning på Drottningholm samma dag som artikeln publicerades. Med bombastisk skällande sydfranska fördömdes bittert den svenska pressfriheten. Bernadotte ansåg att författaren måste *straffas!*

Man inväntade en protest från den ryske ambassadören... men en sådan kom aldrig! Ryssarna visste ju redan genom sin underrättelseverksamhet exakt var de hade Bernadotte i denna fråga, han var redan vikt åt dem, och det ryska självförtroendet var sålunda gott! Det fanns enligt ryssarna inget att protestera mot, bara ett rackartyg av någon anonym kuf i ett land som för övrigt hade tryckfrihet.

Men då hände något intressant. Utrikesminister Engeström, på Jeans uppdrag, *bad* om en protestskrivelse från den ryske ambassadören, så att kronprinsen kunde "bestrafva den skyldige"! Den svenska regimen *sökte* alltså en förevändning, en rysk protest, för att komma åt en viss person. Regimen var ute efter Adolf Regnér, en 24-årig fri tänkare *som flera gånger tidigare uttryckt stöd för Frankrike och drivit en ryssfientlig argumentation*.

Utrikesminister Engeström lyckades övertala den ryske ambassadören att avfatta en protest, som inlämnades den **25 september**. Omedelbart därpå arresterades följdenligt Regnér och polisen fick order att lägga beslag på hela upplagan. Den **1 oktober** var Svea hovrätt färdig med sitt utslag. Men detta domslut från en rättslig instans, som enligt teorin skulle vara oberoende, offentliggjordes inte omedelbart. Istället skickade Svea hovrätt den **3 oktober** upp handlingarna till Bernadotte för att inhämta hans synpunkter! Den dömande makten konsulterade alltså med den verkställande makten i ett tryckfrihetsmål.⁷⁵⁰ Efter att Bernadotte återkommit den **4 oktober** med *instruktion* till hovrätten, så offentliggjordes domen slutligen den **5 oktober**. Artikelförfattaren Regnér dömdes till tre år på Vaxholms fästning.

Men historien slutar inte där. Inne på fästningen placerades Regnér i en tvårumslägenhet i kommandantshuset, han erhöll ett generöst traktamente som senare förhöjdes mer än han själv begärt. Han fick göra promenader och utflykter, ta emot besök och skriva brev, och han umgicks livligt med kommandanten och personalen. Regnér var mycket nöjd med sin hotellvistelse ute på Vaxholm, och skrev redan i sitt första brev till fästmän:

"Jag skulle gärna bli här *tre gånger tre* år om jag icke ägde dig, eller om jag ägde dig här."

Regnér benådades dock efter blott ett år. Därefter började han arbeta åt Jean Bernadotte som spion och erhöll även en livstidspension ur kronprinsens privata kassa. Regnér sålde visserligen ut sin heder åt Bernadotte, men än väsentligare var, att själva domen i tryckfrihetsmålet, som stamfadern checkat av på förhand, *huvudsakligen inte varit riktad mot Regnér personligen*. Domslutet var istället en underförstådd *varning* mot *alla* svenska debattörer som ej delade Bernadottes åsikt! Svea hovrätts manipulerade utslag hade nämligen fastslagit att Regnér borde förstått "att *någon* författare inte kunde vara tillåtet avhandla ett ämne" som detta, och domen påpekade att Ryssland stod "i fredligt och vänskapligt förhållande" till Sverige. En artikel som den som Regnér publicerat kunde "blottställa fäderneslandets lugn och säkerhet" enligt hovrätten.

⁷⁴⁹ Se kap 2 avsn 15

⁷⁵⁰ Crusenstolpe i sin biografi om stamfadern, liksom flera andra analytiker, lyfter fram att det förekom ett långvarigt (mångårigt) samarbete mellan Jean Bernadotte och Svea hovrätt under hela dennes tid i Sverige fram till sin död, där domstolen ofta gick Bernadottes ärenden. En anekdot i sammanhanget är att den nuvarande (sedan 2018) riksmarskalken rekryterades av den nuvarande huvudmannen för släkten Bernadotte från just Svea hovrätt, där vederbörande varit president i tio år.

För att summera, så hade Bernadotte alltså reagerat väldigt häftigt på artikeln när den först publicerats, då artikeln kritiserat Ryssland och argumenterat för Finlands återförvärv, vilket ju ej överensstämde med stamfaderns personliga utrikespolitiska agenda. Men sedan hade Jean vänt detta till sin egen fördel. Han hade utnyttjat artikelns innehåll, författaren och Svea hovrätt enbart för att *statuera ett exempel och skrämma hela den svenska presskåren*. Den svenska tryckfrihetsförordningen från 1766 hade i *praktiken* upphävts sen Bernadotte tagit över som vikarie i mars 1811, och genom det Regnérska målet hade vikarien tagit vara på möjligheten att för den svenska pressen *markera*, med hot om mycket stränga straff, vilka åsikter som ej var tillåtna.⁷⁵¹

Det som 1810 varit svenskt fosterländskt, patriotiskt och rätt tänkt om Ryssland och Finland hade nu 1811, enligt nya förhållningsorder ovanifrån, blivit osvenskt, förrädiskt och en källa till onåd och förföljelse. Och såväl domstolsväsendets som pressens oberoende var upphävt.

Kapitel 3 avsnitt 16

KLASSFÅNGAR

Den nyantagne extraroteringssoldaten Nils Forwards slet med sina sysslor och dagsverken i Frödingetrakten. Det hade varit missväxt i stora delar av Sverige 1811 så varje tjuga hö, varje potatis var värdefull. Slåttern och tröskningen mot slutet av sommaren hade avlösts av höstsådden av vete, ängsröjning och åkerdikning. Rovor och rötter hade tagits upp i september. Dagarna blev kortare med bara några få plusgrader och kallt regndis. I oktober hade kommit den första frosten. Eftermiddagarna var råa. Aspars och lönnars grenar var svarta och nakna mot gråvita dimridåer. Slänten var lerig och hal. Hans tunga andetag gjorde moln mot den gråbruna fonden. Hans sockor var våta, det hade varit hål i de gamla arbetskängorna länge.

”Di hållä faen ett ta till”, muttrade Nils tjurigt för sig själv.

Han höjde sitt järnspekt med båda armarna och högg med kraft mot sidan av stenen precis vid den tjocka roten. Det slog en gnista i duggregnet men spettet hade träffat rätt och satt djupt och fint. Ett par man hävde sig upp och hängde sig på järnet, och med hävstången mot roten lyckades de rubba stenen någon centimeter. Fyra timmars huggande och grävande senare var både stenblocket rullat åt sidan och den grova stubben undanröjd med yxa, spekt och hacka.

Han var lejd till en av traktens markägare som bestämt sig för att låta bygga en transportväg mellan baksidan av sina uthus och en hage på andra sidan en skogsdunge.

”Rakt dä igenom hultet! Dä klare ni på en lödasfömidda!”

Sen hade han vänt om och skrattat. Det hade tagit drängarna tre veckor hittills från ottan till tätaste beckmörkret att bygga den där vägen, och de var ej ännu halvvägs komna.

Nils var dock antagen och inskriven som extraroteringssoldat. Hans arbetsgivare visste om detta, och att han snart kunde inkallas och bli borta månader, år... Det hade emellertid gått upp

⁷⁵¹ I ett vidare perspektiv kan hävdas att *inga* uppfattningar i stora eller små ämnen, som gick på tvärs med Jeans åsikter, föll i särskilt god jord. Ett exempel på detta ges genom en annan anekdot den 26 september 1811 då landshövdingen i Västerås län skulle tillsättas. Kronprinsen hade låtit förstå att han ämnade utnämna Johan Wilhelm Liljencrantz (1768-1816), en man utan vare sig förtjänst eller meriter för ett sådant ämbete. I konseljen den dagen så meddelade därför statssekreterare Johan Abraham Börtzell (1763-1850) samtliga statsråds åsikt att Liljencrantz var direkt olämplig för uppdraget, och föreslog istället en annan kandidat. Fransosen vid huvudändan av bordet, den vikarierande regenten som ej tolererade att bli motsagd, fattade då humör och utfor häftigt och giftigt mot Börtzell, och frågade vredgat och retoriskt om Börtzell trodde sig kunna bedöma personer bättre än han själv, kronprinsen! Jean förklarade att han räknade med att ej bli ifrågasatt på detta sätt i framtiden. Alla övriga statsråd satt stumma, och uppträdet slutade med att den 48-åriga Börtzell patetiskt låg och snyftade på golvet och bad om förlåtelse och lovade att aldrig mer yttra sig emot kronprinsen.

för dessa arbetsgivare att deras dräng behövdes i bygden. Han var en jävligt trägen och slitstark arbetshäst som fullföljde sina uppgifter. Bönderna ville inte se honom plötsligt marschera iväg på kronans befallning på obestämd tid. De anhöll därför hos Kalmar regemente om att få köpa Nils Forwards fri från soldatförpliktelsen. Detta var böndernas initiativ; Nils själv såg värvet som extraroteringssoldat som en möjlighet till ett bättre liv.

En regementsorder daterad **26 oktober 1811** tillmötesgick böndernas anhållan såtillvida att friköp av extraroteringssoldater *tilläts*, blev tekniskt möjliga. *Priset* skulle emellertid bestämmas separat vid senare tillfälle. När så man flera veckor senare återkom med detaljerna, sattes avgiften till 33 riksdaler och 16 skilling banco⁷⁵² *per år* under fyra år. Kontant. Det var mycket pengar. Det fanns inte marginaler hos gårdarna att friköpa Nils från armén, det var helt enkelt inte ekonomiskt skäligt. Ur arbetsgivarnas perspektiv var Nils som resurs därmed inlåst av armén. Så länge det var fredstid och så länge Nils inte var inkallad till övningar på Hultsfreds slätt stod han till sina arbetsgivares förfogande, men det fanns samtidigt en befogad farhåga hos desamma att Nils förr eller senare skulle få order att dra i fält, och på obestämd tid lämna bygden.

På andra håll i Sverige, främst i Stockholmstrakten, Södermanland och Skåne, hade efterspelet till drängprotesterna fortsatt hela sommaren och hösten med förhör och rättegångar. Militärer hade fortsatt att patrullera delar av sydvästra Skånes landsbygd. Misstänkta eller efterlysta personer hade bundits fast vid hästsvansarna och fått springande följa husarerna till Malmö. Militärpatrullerna hade gjort barbariskt bruk av sin makt mot svenska landsbygdsbor, med hot, trakasserier och övervåld mot oskyldiga svenska medborgare. Plötsligt hade de dykt upp, kronans män, och genomfört grundliga husvisitationer, förhört alla de kunde finna och utan grund släpat iväg den ena skaran efter den andra till Malmö. Stora grupper av husarer och infanterister hade inkvarterat sig i utvalda boställen nattetid. Allt hade vållat en sådan skräck och villervalla att allt annat arbete på den skånska landsbygden avstannat. Endast kvinnor och barn hade vågat visa sig, men i flera skånska byar gick de sorgklädda på helgdagar. Det rådde en blytung dysterhet. Inga muntra skratt klingade i luften, inga livliga skvallerhistorier gjorde sin rund. I samhällena fanns flera änkor och faderlösa barn till dödade män.

Myndigheternas trakasserier hade pågått ända till oktober. Över 600 personer hade rannsakats enbart i de skånska rättegångarna, och närmare 400 av dessa ställts inför rätta för delaktighet i händelserna vid Klågerup.

Åtskilliga som varit inblandade i opinionsyttringarna i dessa delar av landet hade tilldömts mycket stränga straff i häradsrätterna, ofta spöstraff eller fängelse på vatten och bröd. De arma drängarna hade ju i regel inga försvarare. Det förekommer även exempel på hur tillrest personal från Stockholm försökte *provocera fram* lagstridigheter och få så många som möjligt straffade av ren illvilja.

Många mål hade överklagats och gått vidare till hovrätterna. För fångarna i arresten på Malmöhus fästning – fångarna som refererades till som "insurgenterna"⁷⁵³ – hade situationen varit fruktansvärd, och veckor hade blivit till månader. En historietecknare kommenterar att "deras behandling trotsar all beskrivning", och enligt en annan förnedrades de som om de varit skadedjur. De fångar som ej vittnade såsom domstolen önskade sattes i isoleringscell några dagar för att mjukna och "bli något mer upplysande", d v s även under rättegångsprocesserna så *pressades* erkännanden fram. Hela tiden tvingades fångarna – i väntan på dom – till hårt

⁷⁵² 33 riksdaler och 16 skilling banco år 1811 motsvaras år 2020 av ca 5000 kr (KPI), 16 000 kr (guldprisindex) alt 210 000 kr (arbetarlöneindex)

⁷⁵³ insurgent = upprorsman, rebell, deltagare eller ledare för resning eller revolt. Själva termen markerar *insubordination* och att "insurgenten" är en brottslig omstörtare av samhällsordningen. Termen "insurgent" används frekvent även i modern tid som maktspråk (av det styrande etablissemanget eller regimen) för att ensidigt framhäva oppositionsmännens lagstridighet, och därigenom undvika den större principdiskussionen om huruvida dessa oppositionsmäns avsikter och mål faktiskt kan vara *moraliskt* riktiga och legitima.

tvångsarbete, även de svårt sjuka. Fångarna fick dessutom utstå det allra grävsta våld under vistelsen, och ytterst tillbakafaller denna hårdhet och fångmisshandelskultur på styrelsen, d v s regimen i Stockholm och den vikarierande statschefen. Många av fångarna hade oläkta sår av sabelhugg på kroppen, t o m huvudet. Det var rått och fuktigt och många i arresten hade rödsot och feber; i källmaterialet om denna massinternering talas om epidemier som härjade i hålorna under hösten. Maten var förkastlig och hygienen obefintlig. Sjuka och sårade förvarades sammanpackade med friska. Flera av fångarna avled av sjukdomar innan rättegångarna var över.

Den vakthavande chefen von Liewen⁷⁵⁴ på Malmöhus var ytterst sällan nykter, och han fördrev tiden och ledan med att tyrannisera fångarna på olika sätt. Ett stort nöje fann han i att tilltala dem hårt och på ett målande och realistiskt sätt beskriva för drängarna vilka ohyggliga och skoningslöst plågsamma straff som väntade dem. Innan några domar alls avkunnats skildrade han utförligt för de utmärklade drängarna bakom gallren i den kalla och mörka arresten, även de sjuka och lidande, hur de skulle pryglas, hur den obeskrivliga bestialiska smärtan skulle genomtränga deras eländiga kroppar och själar, och hur en del av dem skulle dödas, kanske även styckas. När en av fångarna en gång dristade sig att trots allt yttra gott hopp om rättsprövningen, rapporterades detta som uppstudsighet och trots. Den kroniskt onykter friherren von Liewen var en genuin sadist.

För att kröna förhören av fattigdrängarna i Skåne med auktoritet och pondus hade ingen mindre än Sveriges justitieombudsman – just det, vinthunden Lars Mannerheim, med avsättningen av Vasaätten och lynchningen av Fersen på sin meritlista – bevistat Malmö för att övervara rannsakingen. Ironiskt nog kallades han ”räven” av Malmös borgmästare!⁷⁵⁵ Dock visade vinthunden måttligt intresse för drängarnas öden, trots att möjligen tiotals dödsstraff stod på spel. Mannerheim satt och sov mesta tiden, sade inte ett ljud under rättegångarna där allmogen ställdes mot väggen av någon lågsinnad förhørsledare, innan han till slut reste hem till Stockholm igen. Mannerheims besök har betecknats som ”kort och ytligt”.

Måndagen den **4 november** hämtades fångarna från Malmöhus fästning under kraftig beväpnad eskort och fördes till Stortorget i Malmö. De drevs samman i en fyrkant omringade av beväpnad militär. Vid fångarnas entré på torget möttes åskådarna av en skrämmande syn. In föstes en rad vämjeliga, hållögda, orakade och tärda unga män, kisandes i dagsljuset, och så illaluktande att man kände stanken på 50 stegs avstånd. Deras uppsyn avspeglade den behandling de utsatts för i fästningskulorna i nästan fem månader.

De åtalade fick sina utslag från inkvisitionsdomstolen Göta hovrätt upplästa. När domarna lästes upp förbyttes lugnet och allvaret i de åtalades ansikten mot förtvivlan och bestörtning. *Tjugo dödsdomar* förkunnades. Ytterligare 101 unga män dömdes till spöstraff, flera års straffarbete på fästning eller fängelse på vatten och bröd. Av de 121 dömda i Skåne var 98% drängar, torpare, sockenhantverkare eller åbor.⁷⁵⁶ Den svenska underklassen, som utgjorde det bredaste svenska folklagret, skulle tillrättavisas i ett skarpt varnande exempel. Historikern Sven Rosborn⁷⁵⁷ har kommenterat att dessa domslut ”i mångt och mycket var orättvisa”. *Samtliga hovrättsdomar hade tillstyrkts av Jean Bernadotte i justitiekonselj på Stockholms slott*. Innan den s k oberoende rättsinstansens officiella utslag hade alltså förslagen på domslut, återigen, varit på remiss uppe på slottet. Vacker rättssäkerhet.

Det kanske mest makabra var, att 60 fångar som tilldömts hårda spöstraff, flerårigt straffarbete på fästning och fängelse på vatten och bröd, samtidigt utvalts att *dra lott* om uppgradering av dessa påföljder till dödsstraff. Vart tionde av dessa 60 lotter var en nitlott som

⁷⁵⁴ Gustaf Rutger von Liewen (1772-1835), svensk militäröfficer

⁷⁵⁵ Jmfr kap 2 avsn 15 (14 juni 1810)

⁷⁵⁶ Motsvarande siffra i Södermanland var 96% drängar; åbo = arrendator och brukare av annans jord.

⁷⁵⁷ Sven Gunnar Rosborn (1949-), svensk historiker, arkeolog, museiman och folkbildare

innebar halshuggning istället för det ursprungliga straffet. Denna dödstombola bekräftade godtyckligheten och den egentliga agendan med hela det processuella efterspelet, denna *charad* som det var. Det handlade inte främst om att sakligt undersöka, utvärdera och döma om vad som hade hänt. Det handlade främst om att *markera* mot underklassens opinionsyttringar, att demonstrera konsekvenserna av drängpackets *insubordination*.

Alla fångarna fördes bort, förvirrade och bedrövade.

Den förnedrande showen på Stortorget i Malmö skulle följas av flera veckor av överklaganden. Fångarna *bönföll* på det mest förödmjukande sätt om hjälp att författa nådeansökningar, men varken jurister eller professorer hjälpte dem, möjligen av egen rädsla för att själva dras in i detta smutsiga spel och i praktiken behöva argumentera emot regimen i Stockholm. Det gjordes dock försök att försöka utse några sakkunniga som kunde hjälpa drängarna att skriva sina nådebrev, men kommandant Callerholm⁷⁵⁸ *vidtog steg för att förhindra att denna skrivhjälp nådde fångarna*, alltså en *moralisk tortyr*.

Regimen och dess behjälpliga domstolsväsende hade genom domsluten hösten 1811 gjort en tydlig markering mot alla anspråk på frihet, jämlikhet och folkdemokrati. Dessutom förekom på flera håll tydliga drag av *pennalism*, en anda av överdriven stränghet, nästan förföljelselust. Exempelvis hade Toll sagt att *alla* nästan 400 "bovar" som inspärrats på Malmöhus fästning, som han kallade dem, kunnat "mista knappen", d v s dömas till döden.

Denna sanslösa vedergällningshets, kommenterar historikern Martin Weibull⁷⁵⁹, var en konsekvens av "den iver och misstänksamhet" att uppleta och straffa konspiratörer som Jean Bernadotte med allra största pregnans åskådliggjorde. Den brist på förtroende för omvärlden som utgick från Stockholms slott och Drottningholms slott var så överväldigande, att alla i den svenska myndighetshierarkin och arméhierarkin grep varje tillfälle att ådagalägga sin lojalitet och tjänstvillighet inför Bernadottes hetsjakt på syndabockar. De som i slutändan fick plikta för denna överspändhet var den svenska allmogens lägsta skikt. Rättssäkerheten sattes fullständigt ur spel.⁷⁶⁰

Den svenska allmogens hedervärda men utarmade drängar och torpare – som under sommaren 1811 i grunden protesterat mot det svenska kastsystemets orättvisor, det strukturella cyniska översitteriet och det döva oberörda utnyttjandet av underklassen, och mot landsbygdsproletariatets avsaknad av medbestämmanderätt – hade kvästs och besegrats.

Någon "anstiftare" påträffades aldrig, men däremot riktades misstankar mot flera kända gustavianer, och det utdelades straff till några ståndspersoner som aningen långsökt påstods ha haft samröre med upploppen eller undvikit att aktivt avstyra dem. Några av dessa avfärdades som galna, några dömdes till landsförvisning eller andra hårda straff.⁷⁶¹

Kanske ännu mer anmärkningsvärt är att domar även träffade *fyra riksdagsmän* – alla från bondeståndet, och tre av dessa *hyste kända gustavianska sympatier*. Den främste, Eric

⁷⁵⁸ Jonas Gustaf af Callerholm (1772-1831), svensk militärofficer

⁷⁵⁹ Martin Johan Julius Weibull (1835-1902), svensk historiker och lärare

⁷⁶⁰ Det förekommer i källmaterialet otaliga anekdoter om hur advokatsonen på Pau hade ett ytterst problematiskt förhållande till lag och rätt. Lagar och domslut som ej passade in i hans personliga agenda var helt enkelt *fel*. Exempelvis meddelar drottning Charlotta hösten 1812 en annan anekdot där Krigshovrätten ville ge en åtalad person den självklara möjligheten att försvara sig, innan dom. Detta upprörde Jean Bernadotte högeligen, och han åthutade skarpt både rättens ledamöter och justitiekanslern och förmanade dem att utfärda en fällande dom i alla fall. Alltihop tvärt emot svensk lag, men det brydde sig inte juristsonen om.

⁷⁶¹ F d regementspastorn Petrus Timelin har redan tidigare nämnts (se kap 3 avsn 10 och 12). Under rättegångarna så dömdes även handelsmannen Thomas Halck (1778-1863) från Malmö för inblandning i oroligheterna. Ett av statsråden i Stockholm, stamfader Bernadottes hejduk tillika framtida justitieminister, Mathias Rosenblad (1758-1847), ansåg Halck särskilt farlig då han "tillhörde folk som har något att förlora". D v s regimen ansåg att Halck var ett stort hot eftersom hans ställningstagande utgick från universella principer grundade på moral och rättvisa, inte utifrån sitt egenintresse och det ångsliga bibehållandet av sin egen samhällsställning och egna privilegier.

Andersson, var den som i det längsta vägrat att underteckna riksakten 1809 som annullerade prins Gustavs rättigheter, innan man till slut genom utpressning tvingat honom därtill.⁷⁶² Och Andersson jämte Eric Nilsson och Eric Pehrsson var dessutom exakt samma riksdagsmän som på själva valdagen i Örebro 1810 velat inlämna ett memorial till prins Gustavs förmån.⁷⁶³ Nu dök deras namn upp under utredningen av allmogeprotesterna sommaren 1811, då de lokalt tagit ställning för drängarnas farhågor kring utskrivningen av förstärkningsmanskap. En ypperlig chans för kronprinsen att *markera* sin egen auktoritet och "den nya samhällsordningen", dvs successionsordningen från den 26 september 1810. Ovan nämnda tre riksdagsmän samt deras kollega Andreas Jönsson⁷⁶⁴ från Göteborgstrakten, som tillhörde samma mycket politiskt medvetna fraktion i bondeståndet, dömdes för delaktighet i oroligheterna.

Ur Jean Bernadottes perspektiv så var revoltrörelserna till förmån för Gustaf IV Adolf och prins Gustav tillbakaslagna.

Successionsordningen från 1810 var räddad.

Detta var överordnat *allt*.

Stamfadern hade vunnit.

Kapitel 3 avsnitt 17

ÅMÅL

I början av oktober 1811 hade hovet och dess svans av personliga assistenter och kottersällskap flyttat tillbaka från sommarbostaden Drottningholm in till Stockholms slott. För att fördriva den långsamma tiden åts rikligt med god mat, berättades historier om egna bedrifter samt skvaller om icke-närvarande personer. Precis som vanligt. Det relaxades, festades, dansades och lektes. Egna amatörskådespel var vanliga med hovfolk, societetsherrar och societetsdamer i rollerna. Kronprins Oscar, konstnärssjälen, deltog gärna.⁷⁶⁵ Man spelade det franska lustspelet *L'amour et la raison* av Pigault-Lebrun⁷⁶⁶ följt av en operett, och en vecka senare den franska komedin *La revanche* av Roger⁷⁶⁷ och de Lesser⁷⁶⁸. Båda kvällarna hade stamfaderns älskarinna fröken Koskull haft ledande roller, och Oscar hade varit flitigt uppe på scenen och även framfört solosång.

Men i fonden av dessa sorglösa förströelser på slottet tickade i Europa en brytning mellan Frankrike och Ryssland allt närmare, ett europeiskt storkrig var förr eller senare att vänta. Trots de alltmer frostiga relationerna med Napoleon hade Sverige ännu ej officiellt bekant färg. Jean Bernadotte dröjde med att bekänna färg – deklarerade bundsförvantskap med Napoleons motståndare – av flera skäl. Dels hoppades han fortfarande utifrån rent privatekonomiska intressen på gottgörelse för sina indragna gods i Frankrike. Dels ville han inte att Sverige skulle ses som aggressor, utan hellre vänta ut ett misstag från Napoleon som han sedan kunde utnyttja. Men kanske viktigast av allt, så ville han dra maximal fördel av Sveriges medverkan genom att *sälja ut* ett svenskt deltagande i kriget mot Napoleon för ett *pris*.

Sverige och Storbritannien lekte låtsaskrig utan vapen medan handeln alltjämt fortgick med båda regeringarnas samförstånd. Officerare från de två lagen åt och skålade tillsammans,

⁷⁶² Se kap 2 avsn 5; kap 4 avsn 3 (17 april 1812)

⁷⁶³ Se kap 2 avsn 21 (21 augusti 1810)

⁷⁶⁴ Andreas Jönsson (1766-1822), svensk politiker

⁷⁶⁵ Se kap 3 avsnitt 6

⁷⁶⁶ Charles-Antoine-Guillaume Pigault de l'Épinois (1753-1835), fransk författare och dramatiker

⁷⁶⁷ Jean-François Roger (1776-1842), fransk poet, dramatiker, journalist och politiker

⁷⁶⁸ Auguste Creutzé de Lesser (1771-1839), fransk poet, dramatiker och politiker

skrattade och umgicks, jagade harar tillsammans på svenska skärgårdsöar. Livet de två fiendestyrkorna emellan var på topp.

Hösten 1811 tog Storbritannien initiativet⁷⁶⁹ till ett hemligt möte på svensk mark med representanter för de två regeringarna. Syftet var att försöka komma överens om grunderna för ett formellt fredsslut mellan de två staterna, och därmed bereda marken för en framtida allians.

Inviten upptogs välvilligt. Till brittisk förhandlare utsågs envoyén Edward Thornton⁷⁷⁰. Före avresan fick Thornton utförliga instruktioner av utrikesminister Wellesley⁷⁷¹. Dessa instruktioner vittnar om att Sverige, läs Jean Bernadotte, redan antytt önskemål om *särskilda favörer* som en premis för fred. Dessa favörer omfattade både brittiskt stöd för en svensk erövring av Norge, samt ett brittiskt avträdande av någon västindisk koloni till Sverige.

Thornton ankom till de svenska farvattnen i mitten av oktober, och logerade en tid på det brittiska fartyget *Victory* som låg för ankar vid Vinga. Han gjorde ett par diskreta turer in till Göteborg för samtal med landshövding Axel von Rosen, som emottog instruktioner från regimen i Stockholm. Redan i slutet av oktober lät man Thornton förstå "att Sveriges kronprins fortsätter att sätta stor vikt vid besittningen av Norge". Efter ett möte med Rosen någon vecka senare rapporterade Thornton till sin utrikesminister den **5 november 1811** om den svenska inställningen, att "Norges införlivande med Sverige" var "en punkt av väsentlig vikt i fråga om *varje* överenskommelse" mellan Storbritannien och Sverige. Detta hade uttryckts "genast och med mycket allvar" av Rosen. Ett förslag framfördes även, likaledes med Jean Bernadotte som avsändare, att för att uppnå detta skulle britterna "avskära all tillförsel till Norge från sjösidan och på det sättet *tvinga* landet att av fruktan för en hungersnöd överlämna sig åt Sverige". Jean Bernadotte ville alltså ha britternas hjälp att framkalla en humanitär katastrof i Norge, med kalkylen att norrmännen då själva skulle se sin räddning i en förening med Sverige, och därmed skulle Jeans hemgift åt svenskarna och Bernadottedynastins legitimitet vara räddad.

Thornton var dock konfunderad över detta lite väl påstridiga svenska öppningsdrag, och rapporterade till sin utrikesminister i London att den svenska regimens "visade enträgenhet" i Norgefrågan kunde "ge anledning till vissa farhågor" om hela nyttan av dessa förhandlingar.

Det topphemliga mötet kunde inte äga rum i Göteborg, där det vimlade av agenter. Som mötesplats tänkte man sig istället den mest avsides belägna, mest oansenliga, föga imponerande vrån i västra Sverige där garanterat inga franska spioner rörde sig. Man ville ha en betydelselös tråkig svensk byhåla i total medieskugga där i princip inget intressant över huvud taget ägde rum, någonsin. En riktigt gäspig, intetsägande avkrok. Man fastnade för Åmål.

Thornton var 45 år, utbildad vid Cambridgeuniversitetet och hade varit Storbritanniens ambassadör i USA under flera år. Som företrädare för Sverige skickade Bernadotte en junior statstjänsteman, den 28-årige protokollsekreteraren Johan Gustaf Netzel⁷⁷², närmast att betrakta som en kanslist, dock med viss diplomatisk erfarenhet från en tidigare anställning vid den svenska beskickningen i Hamburg. Att ingen mer senior, erfaren diplomat skickades från svensk sida återspeglar eventuellt hur Jean såg på detta. Kronprinsen ville främst sondera möjligheterna, undersöka britternas förhandlingspositioner, samt låta britterna förstå att *priset* för hans lojalitet skulle bli högt. Ett annat skäl till att Jean inte *ville* ha ett avslut i Åmål var att han fortfarande avvaktade utvecklingen mellan Frankrike och Ryssland.

Den **7 november** smusslades Thornton iland i Göteborg och fördes vidare under det jättehemliga täcknamnet "Thompson" till Åmål, denna gudsförgätna plats i Dalsland vid Vänerns västra strand.

⁷⁶⁹ Källorna tycks gå isär om huruvida initiativet till detta möte ursprungligen kom från svensk eller brittisk sida.

⁷⁷⁰ Edward Thornton (1766-1852), brittisk diplomat

⁷⁷¹ Richard Colley Wellesley (1760-1842), irländsk och brittisk politiker och koloniförvaltare

⁷⁷² Johan Gustaf Netzel (1783-1867), svensk tjänsteman och konstsamlare

Mötena i Åmål inleddes den **10 november**. Thornton, på uppdrag av den brittiska regeringen, ville först och främst sluta fred med Sverige. I gengäld lovade britterna att bistå Sveriges försvar med sin egen överlägsna flotta, och man lovade de mest fördelaktiga handelsvillkor för svensk exportindustri med hela det världsomspännande brittiska väldet som marknad. Med en sådan fred som bas, skissade Thornton sedan i förlängningen upp en militär allians mellan Storbritannien, Sverige, Ryssland, Preussen samt eventuellt även Danmark, som dock för närvarande var allierad med Napoleon. Målet för en sådan koalition skulle vara att motarbeta Napoleons despotism och erövringspolitik i Europa och stå upp för alla staters trygghet och suveränitet. Thornton förklarade att detta rent pragmatisk även gynnade svensk säkerhetspolitik och svenska handelsintressen. Eftersom man sedan tidigare kände till Bernadottes intresse för Norge, så förklarade Thornton att hans nuvarande mandat ej inkluderade förhandling om Norges slutgiltiga status, men att man helt naturligt kunde återuppta denna fråga längre fram. Thorntons instruktion vad gällde överlåtelsen av en västindisk koloni var att han ej heller hade mandat att träffa någon sådan överenskommelse i nuvarande skede, utan att detta också fick bli föremål för framtida övervägande.

Så långt britterna.

Netzels approach var lite annorlunda. Han förklarade att det var Bernadottes ”uppriktiga önskan att så vitt möjligt låta förhållandet till Frankrike och England *förbli* sådant det nu är”, d v s hyckleriet där man låtsades hörsamma Frankrike och upprätthöll ett skenkrig mot britterna. Vidare förklarade Netzel att Bernadotte för närvarande ville *undvika* en överenskommelse om en erövring av Norge, och Netzel spelade även ner betydelsen av andra potentiella förhandlingspunkter. Det svenska förhållningssättet var sålunda svalt och reserverat.

Thornton och Netzel tycks dock ha kommit ganska bra överens på ett personligt plan. Dagen efter, den **11 november**, avsände Netzel till Stockholm en rapport om samtalen med Thornton dittills, inklusive de brittiska förslagen. Thornton insåg att Sverige befann sig i en brydsam ställning och ännu under press från Napoleon att upprätthålla kriget med Storbritannien, men icke desto mindre måste han ha skönjt visst hopp i samtalen med Netzel, då han den **17 november**, innan något svar på de brittiska förslagen kommit från regimen i Stockholm, ånyo skrev till sin utrikesminister i London att denne kunde börja förbereda ett utkast på ett fredsfördrag mellan de två länderna.

Men den **19 november** ankom till Åmål responsen från Stockholms slott på de inledande samtalen som ägt rum en dryg vecka tidigare. Netzel instruerades där att *tvärt avbryta förhandlingarna*. Thornton blev förbluffad. Vidare instruerades Netzel av Bernadotte och verktyget Wetterstedt⁷⁷³ att *inte* meddela detta skriftligen utan endast muntligen. Netzel rapporterade vidare att kronprinsen blivit ”sårad” av britternas fredsförslag. Förevändningen som angavs för det abrupta avbrottet var att Bernadotte ansåg att Thornton saknade ett tillräckligt detaljerat förhandlingsmandat, samt att hans närvaro i Sverige redan blivit känd.

Thornton var både häpen och mycket besviken. Det var ju *han* som faktiskt lagt fram något konkret att förhandla om på bordet, medan Netzel på andra sidan mest yttrat vad Sverige *inte* önskade sig, med högst tvivelaktig sanningshalt vad gällde Norgefrågan. Allt tycktes ha gått ut på att agera svårbevt och nödbedd.

Men Thornton anade vad allting handlade om. Den svenska regimen hade utnyttjat mötet blott för att ta reda på vad britterna var villiga att betala för Sveriges lojalitet. Det var inte fred och samarbete utifrån gemensamma intressen som drev Bernadotte, eller premisen att en allians mellan länderna i grunden var eftersträfvansvärd och viktig. Istället var drivkraften att sälja ut Sveriges och hans egen medverkan i alliansen mot Napoleon för ett så högt pris som möjligt.

⁷⁷³ Utrikesminister Engeström stod som nominell avsändare av instruktionerna från Stockholm; kronprinsen och Wetterstedt stod bakom innehållet.

Redan i Göteborg, några dagar innan avresan mot Åmål, hade landshövding Rosen, såsom talesman för Bernadottes policy, även uttalat att "ett annat oundgängligt villkor" för en svensk-brittisk överenskommelse, vid sidan om Norge, var *kontanta penningar* från britterna. Rosen hade också låtit förstå vad den svenska motprestationen skulle bestå av, nämligen den svenska krigsmakten till lands och sjöss som Rosen påstod uppgå till uppemot 87 000 man. Förvisso var detta en löjligt överdriven siffra, även Thornton insåg detta, men med utskrivningar av extraroteringsoldater och förstärkningsmanskap så var Jeans tydliga mål att blåsa upp statistiken, då ju detta manskap utgjorde stoffet bakom hela hans köpslående.

För det var det som allting handlade om. Ett köpslående. Bernadottes förhandlingsvaluta var den svenska krigsmaktens storlek. Han ville framställa Sveriges och hans egen personliga medverkan i ett större europeiskt sammanhang som avgörande, särskilt då Sverige enligt honom hade en unik *vågmästarroll* mellan de stora maktblocken. För detta skulle han ha högt betalt i specifika favörer och ersättningar. Mötet i Åmål hade från den svenska regimens sida egentligen bara gått ut på att känna av britternas agenda och spontana generositet. I Åmål hade ingenting utträttats förutom att stamfadern fått en första bild av vilka spelkort som den brittiska regeringen hade på hand.

Denna insikt irriterade Thornton. Innan han lämnade Åmål lät han Netzel veta att "det mellan två självständiga stater inte kunde bli fråga om *priset* för en fred", att det inte handlade om att *köpa* fred utan att *komma överens* om fred, och att den oväntade nedstängningen av dessa diskussioner precis när de inletts onekligen fick det att verka som att Bernadotte ej varit uppriktig och seriös i detta, trots sina tidigare beredvilliga deklARATIONER åt den brittiska regeringen.

Kapitel 3 avsnitt 18

BERNADOTTE RADERAR EN SVENSK KUNG

Drygt ett år hade gått sen landstigningen i Helsingborg, och göken från Pau hade redan hunnit med en hel del. Han hade på eget bevåg initierat en helt ny utrikespolitik med inkonsekventa mellanhavanden med olika utländska makter, utan svenske kungens, regeringens eller riksdagens vetskap. Han hade inrättat en egen Stasiverksamhet med åsiktsspionage, angiveri, förtäckt opinionspropaganda och punktmarkering av oliktankande. Han hade hotat den svenska journalistkåren till foglighet och systematiskt manipulerat den verklighetsbeskrivning om läget i Sverige som förmedlades via inhemska media. Han hade i olika sammanhang behandlat Sveriges konstitution och domstolsväsendets integritet som om de vore blott pappkulisser. Han hade uttalat sig rent fientligt mot den landsförvisade kungafamiljen, som han aldrig träffat. Han hade satt in militär mot den svenska allmogen när drängar och torpare invänt mot uppenbara klassorättvisor, och för egen del varit helt övertygad om att detta var sympatyttringar för Vasafamiljen. Så sent som slutet av november 1811 hade han ånyo fått för sig att en liknande rörelse jäste i Skåne och under en regeringskonselj befallt att 5000 soldater genast skulle avsändas dit för att markera mot bonddrängarna. Han ljög friskt för sin dagboksskrivande adoptivmor och sin skröplige adoptivfar, som han helst redan nu velat ersätta permanent. Och han var besatt av att tillvinna sig Norge.

Genom all denna anarki löpte hela tiden en röd tråd: *legitimiteten*. Det handlade i grund och botten om hans egen behörighet som kronprins, rättmätigheten i att han en dag skulle ärva kungamakten i Sverige, och rimligheten i att den kommande dynastin skulle utgå från en borgarson från Pau och inte Vasa stam.

Man kan tänka sig att legitimitetsfrågan på sätt och vis förföljt honom ända från kronprinsvalet i Örebro i augusti 1810, som ju fördärvats till en fars. Bedrägerivalet i Örebro – där Jean via Fournier mutar till sig tronföljden och med sällan skådad ohederlighet blåljugit, utställt löften, trissat upp allas förhoppningar och förväntningar och trasat sönder allt vad sanning, saklighet och demokratisk ordning och värdighet angick – var kanske roten till att *illegitimiteten* förföljde stamfadern som en skugga genom hela livet. Han visste någonstans djupt inuti att han i grunden var överbefordrad, och hade varit så redan som marskalk. Det uppvisades en *kuliss* av pondus, charm och självsäkerhet – men vad fanns där bakom?⁷⁷⁴

Jean Bernadottes förhållande till den landsförvisade kungen och *de facto* legitime tronarvingen prins Gustav hade därför från allra första början kännetecknats av paranoia och giftighet.

Legitimitetsfrågan var särskilt känslig vad gällde den allmänna opinionen. Den landsförvisade kungafamiljen Gustaf IV Adolf, Fredrika och deras barn – och framför allt prins Gustav – hade fortfarande många sympatisörer i Sverige, främst inom delar av adeln och hos allmogen. Även om ingen egentlig upprorsverksamhet alls pågick i landet, ansåg många ändå att de enda legitima arvingarna till Sveriges tron borde vara ättlingar av samma virke som Gustav Vasa⁷⁷⁵, Gustav II Adolf⁷⁷⁶ och Karl XII. Och *minnet* i Sverige av den landsförvisade Vasafamiljen, som utschassats ur riket i december 1809,⁷⁷⁷ var ännu starkt.

Denna insikt hemsökte Jean. Redan under våren 1811, efter blott några månader i Sverige, hade han genom sina spioner informerats om att en svensk kvinna, som tillsammans med sin schweiziske make skulle hälsa på dennes familj i Schweiz, stannat till i Karlsruhe och träffat den avsatta svenska drottningen Fredrika. Bernadotte hade blivit *ursinnig* och betecknat detta privata möte mellan en svensk medborgare och den avsatta svenska drottningen som "förräderi", och förklarat att han hädanefter skulle bestraffa alla svenskar som for till Karlsruhe eller hade kontakt med den avsatta kungafamiljen. I linje med detta hade i maj 1811 ett cirkulär utfärdats från regimen på Stockholms slott till Sveriges tidningsutgivare med förbud att återrapportera utländska nyheter om Sverige.⁷⁷⁸

Segraren skriver historien. Segraren har ett naturligt *budskapsföreträdare*, och försvarar sedan detta budskapsföreträdare med näbbar och klor för att förstora sin egen uppdiaktade betydelse och rättfärdiga sin ställning. I denna process är det ej ovanligt att segraren fördömer, beskyller och vanärar motståndaren, t o m kallar förloraren för invektiv. Under en stor del av 1811 hade i synnerhet Gustaf IV Adolf alltmer konsekvent börjat skildras som "sinnessjuk" av hans fiender i Sverige, och denna klyscha repeterades flitigt inom det nya hovet och delar av etablissemanget. Det revisionistiska narrativet och den avsiktligt degraderande jargongen började nedplitas axiomatiskt i dagböcker och memoarer och lever till viss del kvar än idag.

Men det finns ett straff som anses långt värre än förtal och fördrivning av människor, långt värre än plundring och förstörelse av fysisk egendom, långt värre än misshandel, och ibland t o m värre än döden. Metoden har tillämpats mot faraoner i det forntida Egypten och kejsare i antikens Rom, och har även förekommit i olika sammanhang även i modern tid, exempelvis i hjärtat av Europa på 1930- och 1940-talet, och i Mellanöstern på 2010-talet. Det handlar om *damnatio memoriae* – att *utradera någon ur minnet*. Att *utplåna minnet* av en eller flera personer, en etnisk folkgrupp eller ett kulturarv.

⁷⁷⁴ Se kap 2 avsn 16 och 21

⁷⁷⁵ Gustav Vasa (Eriksson) (1496-1560), svensk kung (artistnamn Gustav I eller Gustav Vasa)

⁷⁷⁶ Gustav Adolf av Vasa (1594-1632), svensk kung (artistnamn Gustav II Adolf; postumt även kallad Gustav Adolf den store (svenska), Gustavus Adolphus the Great (engelska), Gustavus Adolphus Magnus (latin))

⁷⁷⁷ Se kap 2 avsn 11

⁷⁷⁸ Se kap 3 avsn 3 (slutet); jmf kap 22 avsn 17

Genom *damnatio memoriae* utraderas och förintas namnskriptioner, tavlor, skulpturer, statyer och andra avbildningar som kan associeras med den fördrivne. Samtidigt skrivs historien om för att passa den nye härskarens syften. Ändamålet med *damnatio memoriae* är att permanent underkva ens fiender, nuvarande och framtida, genom att sudda ut den besegrades identitet, åminnelse och *blotta existens*. Att förvisa en historisk person, som hotar ens egna intressen, till evig glömska. *Damnatio memoriae* innebär att någons historiska tillvaro förnekas, en definitiv *förintelse*, och är kanske det gemenaste, nedrigaste, uslaste som kan företas mot en människa.

Den **28 november 1811** var det föredragning i civilärenden i den svenska regeringskanseljen. Vikarierande statschefen Jean Bernadotte ledde sammanträdet, på franska. Efter att alla ärenden var avslutade togs ytterligare ett upp som inte fanns med på dagordningen. Detta särskilda ärende resulterade i utfärdandet av ett cirkulär till alla landshövdingar i Sverige plus andra myndighetschefer. Cirkuläret beordrade ett systematiskt verkställande av *damnatio memoriae* mot Gustaf IV Adolf. Skrivelsen nämnde inte på ett enda ställe namnet "Gustaf IV Adolf" eller ens "Gustaf Adolf" utan refererade endast till honom som "f d kungen". Bernadottes instruktion till Sveriges offentliga förvaltning, meddelad från Stockholms slott, gällde "borttagande av f d kungens namn och chiffer från allmänna ställen". Skrivelsen inleddes:

"Vi har i nåder funnit för gott, att, ifall tavlor, uppsatta på allmänna ställen, såsom å posthus, tullhus, tullportar, nummerlotteriförsäljningskontor m m skulle vara tecknade med f d kungens namn eller chiffer, bör, i deras ställe sättas vårt eget höga namn Carl XIII eller chiffer."

Skrivelsen förklarade vidare att kungörelser, påbud eller referenslistor anslagna på allmänna ställen som innehöll "f d kungens" namn också skulle tas ner.

Befallningen var undertecknad av Jean Bernadotte. Trots hans egen oomtvistliga ovilja att återlämna kungamakten till Carl XIII, använde Jean här sin adoptivfar som målvakt eller som alibi för denna förändring, såsom han ofta gjorde i komprometterande situationer.⁷⁷⁹ Det centrala för Jean var att utrota allting i bild och text som kunde påminna om Gustaf IV Adolf och den landsförvisade Vasafamiljen, men han sökte mildra eller överskylla detta grova illdåd gentemot det svenska folkets historia och kulturarv genom att ersätta Gustaf IV Adolfs namn och porträtt med sin senile, velige och korrupte adoptivfars dito. Därmed försökte Jean även få den legitime prins Gustavs *arvsrätt genom blodsband* att förglömmas, till förmån för sin egen sk "adoptivrätt" som den löjligt kallades.

Cirkuläret väckte viss häpenhet, men den som ifrågasatte det fick mottaga skarpa förebråelser och direkta hot. På en minnessten i slottsbalustraden vid Lejonbacken mitt emot Norrbro – enligt en minnesstecknare gjord utav utmärkt vacker granit och i ett enda, ytterst välpolerat block – var kung Gustaf IV Adolfs och drottning Fredrikas namn graverade i fina förgyllda bokstäver. På Jean Bernadottes befallning höggs namnen bort.⁷⁸⁰ All denna *damnatio memoriae* var oerhört ondsint.

Lasarettet "Gustaf Adolfs hospital" i Stockholm måste byta namn till "Konungens hospital". Ett hem för krigsinvalidier från Svea Livgarde, "Fredrika Dorothea Wilhelminas hospital", där drottning Fredrika med egna pengar även bidragit till den årliga driften, måste nu på Jean Bernadottes order byta namn till "Drottningens hospital". I Örebro fanns en byggnad som Gustaf IV Adolf skänkt till staden för att det skulle bli en arbets- och skolinrättning för fattiga barn, men

⁷⁷⁹ Att Jean tog värn bakom "konungen", och lät fronta kontroversiella påbud eller åtgärder med Carl XIII:s namn och titel, ej sällan utan dennes vetskap, när han själv ville genomdriva något som krävde extra uppbackning och auktoritet, är ett beteendemönster hos Jean som har konstaterats även från forskarhåll i flera avhandlingar. Detta pågick både före, under och efter Jeans vikariat som statschef 1811, ända till Carl XIII:s död 1818.

⁷⁸⁰ Olika källor uppger olika öden för minnesstenen; utrikesminister Engeström hävdar i sina memoarer att hela stenen togs bort.

från den skylt som inmurats på husets framsida för att berätta om detta hade hans namn utplånats och ersatts med det intetsägande "kungen".

Det finns många exempel som dessa. Påbudet om *damnatio memoriae* verkställdes över hela landet. Alla landshövdingar måste se till att avlägsna allt som kunde påminna om den landsförvisade kungafamiljen. Den som vägrade hotades med fängelse. Enligt Bernadottes anvisning uthackades och osynliggjordes Gustaf IV Adolfs namn och monogram på offentliga byggnader, inmurade stenar på kyrktorn och över kyrkdörrar, monument, entréer, anläggningar och tom milstenar. I Blekinge högg man bort exkungens namn och chiffer från sådana milstenar längs landsvägarna. I Västergötland gav Jean en skarp order åt landshövdingen när denne först protesterat, Adlersparre, att eliminera en inskription på en kyrka, jämte hälsningen att "det ej tillkom Adlersparre att göra svårigheter, emedan just *han* varit den förste som velat avsätta den forne kungen". Ett annat av många exempel var en välvd bro över Klarälven i Karlstad där Gustaf IV Adolfs namn bortmejlades. En viss Grevesmöhlen påhejade denna *damnatio memoriae* genom sarkastiska artiklar i Stockholms tidningsmedia, artiklar publicerade med Jeans goda minne.

Minnen av legitima blodsband skulle uttraderas genom denna *damnatio memoriae*, den allmänna opinionen i landet skulle kontrolleras och meningsavvikare anges via den egna Stasiverksamheten, och med bara Norge i hemgift till svenska folket skulle sedan ingen kunna ifrågasätta fransosens och hans ättlingars företräde till Sveriges succession över Vasaätten.⁷⁸¹

Det är emellertid anmärkningsvärt, vilket andra historiker noterat i olika sammanhang, hur komprometterande dokumentation synbarligen utrensats eller utelämnats, relativt systematiskt, från arkiven. När det gäller den nya regimens målmedvetna uttradering av den sista Vasafamiljen så *finns* avtryck i dokumentsamlingarna, men minimala sådana. Jean Bernadotte var ju *annars* känd för att omsorgsfullt spara all dokumentation som rörde hans liv och ämbetsutövning för eftervärlden. Historikern Ingemar Carlsson⁷⁸² har påpekat om stamfadern att "om någon, var han sin egen bästa arkivarie" och att han "aldrig tillåtit sig något slarv ens med kanslirutinerna". Carlsson konstaterar att "överhuvudtaget höll han alltid kontroll på sina papper".

Men som sagt, med vissa reservationer på den punkten.

Denna ypperliga småaktighet och gemenhet utövades huvudsakligen *muntligen*, och det *skriftliga* gallrades i efterhand.

Jean var oerhört medveten om att hans eftermäle kunde till stor del baseras på vad arkiven innehöll. Komprometterande material – såsom exempelvis turerna kring bedrägerivalet 1810, utplånningen av Vasafamiljens minne, utbetalningar för underhåll av utomäktenskapliga barn, egen inblandning i en rad rent brottsliga gärningar – är i kvarvarande arkiv begränsat till ett minimum eller omsorgsfullt bortrensats.

DEN NORSKA NATIONALFESTEN

I september 1811 hade Bernadotte skickat en adjutant till Oslo för att, under täckmantel av ett annat uppdrag, göra efterforskningar kring förutsättningarna för en svensk-norsk förening. I

⁷⁸¹ Jmf t ex kap 2 avsn 24 (Jeans möte på kvällen den 2 november 1810 med Gustaf IV Adolfs mor Sofia Magdalena och den dubbelbottnade deklARATIONEN att han "äger inget annat syfte än att söka utplåna det förlutna"); kap 3 avsn 3; kap 4 avsn 7, 15; kap 5 avsn 13; kap 7 avsn 4; kap 22 avsn 17 (summering i fotnot)

⁷⁸² John Tore Ingemar Carlsson (1932-), svensk historiker och arkivarie

oktober avsändes en annan betrodd bulvan till Norge på ett likartat uppdrag och som ”hemlig kunskapare”, underrättelseagent. Norges förvärv var och förblev för stamfadern det stora hägrande priset, legitimitetskvittot. Resultaten av dessa visiter påvisade emellertid en allmän likgiltighet eller snarare ett avvisande ointresse i Norge för den svenska kronprinsens idéer.

Samtidigt framskred Norge målmedvetet i sin egen strävan att upprätta en egen nationell identitet och obundenhet. Som tidigare nämnts, blev önskan om *ett eget universitet* i Norge en huvudfråga för *Selskabet for Norges Vel*.⁷⁸³ Ett eget inhemskt universitet sågs som viktigt dels rent praktiskt, då välbärgade norrmän skulle slippa skicka sina gutter till Köpenhamns universitet. Men framför allt var ett eget universitet centralt för utvecklingen av den egna norska historieskrivningen, egna rättstraditioner, det egna språket och för den öppna och kritiska samhällsdebatten inom Norge. Ett eget universitet i Norge blev en stor symbolfråga som såväl grundarna av *Selskabet* som den norska allmänheten kunde samlas bakom, och denna symbolfråga innebar ytterst att hävda Norges intressen framför den danske kungens och regeringens i Köpenhamn.

Det fanns även tankar om att universitetet i sig skulle främja liberalism, demokrati och social utjämning genom att ej utestänga några samhällsklasser från möjligheten till högre utbildning, utan erbjuda detta åt unga män med talang och flit oavsett bakgrund. Visionen var att ett universitet i Oslo på sikt skulle fostra en ny generation unga norska statsvetare, naturvetare, läkare, ekonomer, jurister och andra akademiker till att fortsätta det nationella samhällsbygget på den grund som *Selskabet* höll på att lägga för Norges egen framtid.

I slutet av 1809 hade en uppsatstävling utlysts om hur ett norskt universitet skulle kunna inrättas. Huvudmännen bakom denna tävling var samma personer som ungefär samtidigt instiftat *Selskabet*, så de två initiativen hade redan från första ögonblicket varit sammanknutna. Som förstapristagare i uppsatstävlingen hade utkorats en 30-årig bondeson som hette Nicolai Wergeland⁷⁸⁴. I sitt vinnande bidrag *Mnemosyne* hade han levererat en av de mest kritiska framställningarna av den danska överhöghetens ringaktning för norrmännens intressen som någonsin gått i tryck i Norge. Budskapet var starkt nationalistiskt och tydligt. Det var ”oanständigt, opassande och ovärdigt” att det uråldriga norska riket ej hade ett eget universitet. Skriften hade mottagits entusiastiskt i Norge men hästskt i Danmark.

I början av 1811 hade *Selskabet* fattat ett beslut om en landsomfattande penninginsamling till ett norskt universitet. Insamlingen hade påbörjats på försommaren. Det var inte bara donationernas storlek som spelade roll, utan även vidden av deltagandet i insamlingen. En bevisligen bred uppslutning från det norska folket skulle öka pressen på den danske kungen att slutligen godkänna projektet. En liten gåva från en simpel bonde räknades nog mycket som ett större bidrag från en välbärgad fastighetsägare och industriman. Universitetsinsamlingen blev därför både en penninginsamling och en folkomröstning om betydelsen av ett universitet, och möjligen även ett referendum om *Selskabets* agenda i ett större perspektiv. I slutändan hade man insamlat ungefär ca 1 miljon riksdaler.⁷⁸⁵

Den danske kungen hade initialt varit skeptisk, då det fanns farhågor att detta kunde utvecklas till en politisk separatistinstitution. I ett privat brev hade han en gång konstaterat, att upprättandet av ett universitet i Norge kunde bidra till söndring av den dansk-norska unionen och den förenade monarkin. Sensommaren 1811 hade han emellertid uppgivit sitt motstånd och

⁷⁸³ Se kap 2 avsnitt 12

⁷⁸⁴ Nicolai Wergeland (1780-1848), norsk författare, präst och politiker

⁷⁸⁵ 1 miljon danska riksdaler år 1811 motsvaras år 2020 av ca 400 mkr (KPI), 1,3 miljarder kr (guldprisindex) alt 17 miljarder kr (arbetarlöneindex). Denna konvertering är baserad på den genomsnittliga månatliga växelkursen mellan danska riksdaler courant och svenska riksdaler banco 1811 men måste betraktas som ytterst indikativ. Detta eftersom den danska valutan var extremt volatil under denna period, det uppstod diskrepanser mellan parallella valutaenheter, samt så är det ej säkert att insamlingarna i Norge skedde enkom genom kontantbetalningar.

äntligen givit sin formella tillåtelse. Han gav t o m själv ekonomiskt understöd och uppmanade andra danskar att göra detsamma. När norrmännen erhöll kungens godkännande för att etablera ett eget universitet som skulle bli fullvärdigt, fristående och självstyrande, beslöt *Selskabet* att arrangera en landsomfattande tillställning för att fira den lyckliga händelsen och viktiga milstolpen. Firandet skedde i form av en nationalfest den **11 december 1811**.

I Oslo firades denna dag med storslagen pompa och ståt. Efter kanonsalut och kyrkringning samlades deltagarna i domkyrkan. Soldater och officerare paraderade i galauniform, och i kyrkan framfördes ett stort musikarrangemang med solister, kör och orkester. Biskop Bech⁷⁸⁶, upphovsmannen till *Selskabet*, höll ett festtal. På kvällen arrangerades en bankett med 500 gäster som fortsatte genom hela natten, och stämningen var på topp. Under kvällen bespisades även 744 av stadens fattiga genom penningöverskottet från festen.

Firandet följde samma mönster på andra platser runt om i landet; en högtidlig ceremoni i kyrkan, sedan aftonmåltid och dans, och utspisning av ortens fattiga som ett centralt inslag. I många städer och bygder hade lokala poeter skrivit sånger och skaldestycken för just detta tillfälle. Men detta stora evenemang – som har kallats Norges första nationalfest – var inte bara för att fira universitetet. Det var för att fira *den norska nationen* och de demokratiska ideal som *Selskabet* stod för. Vid honnörbordet på banketten i Oslo hade såväl hantverkaren som rikets högsta ämbetsman fått plats, vilket illustrerar prestigelösheten och jämlikhetsidealet.

I många av festtalen runt om i Norge gick samma tema igen: det stora värdet av sann *upplysning*. Oreviderad, ofiltrerad, sannfärdig och tillgänglig för alla. Och med universitetet skulle Norge få ett centralorgan för självständig vetenskaplig, kulturell och språklig utveckling. Även om lojalitetsbanden till Danmark underströks av flera talare på nationalfesten, började det för många norrmän stå klart att unionen Danmark-Norge stod inför sin upplösning. Norge resonerade och agerade alltmer som en självständig nation.

Norrmännen ville inte vara kuvade. *Av någon*.

Samma dag som dessa symboliskt starka festligheter ägde rum över hela Norge, så hölls även en liknande fest av *Selskabets* avdelning i Köpenhamn. En av de närvarande gästerna var den danske kungens äldste son, den 25-årige danske kronprinsen Christian Frederik⁷⁸⁷. Detta blev Christian Frederiks stora genombrott som Norges förespråkare i den danska offentligheten. Vid festen höll han ett tal där han hyllade sin fars beslut. I sitt tal antydde Christian Frederik även de vidare implikationerna av detta, d v s ett viktigt steg mot norskt självstyre, med formuleringen att "norrmannen ser morgonrodnaden framgry".

Efter detta tal valde *Selskabet* Christian Frederik till hedersmedlem, och från denna dag uppfattades han som Norges viktigaste stöd i Köpenhamn.

Strax före jul 1811 mottog Jean en julklapp från kamrat Alexander. Den överlämnades av Ryssslands chargé d'affaires i Stockholm, Nicolay⁷⁸⁸, jämte ett personligt brev från tsaren. Stamfadern lät öppna paketet i Nicolays närvaro. Det innehöll flera dyra ryska pälsverk, och efter att han läst brevet var han synbart rörd. Jean överöste ambassadtjänstemannen med lovord över den ryske härskaren. Nicolay kommenterade i ett brev hem till sin utrikesminister att presenten

⁷⁸⁶ Frederik Julius Bech (1758-1822), dansk-norsk präst, upplysningsteolog och politiker

⁷⁸⁷ Christian Frederik af Oldenburg (1786-1848), dansk kung (artistnamn Christian VIII)

⁷⁸⁸ Pavel (Paul) Andrejevitj von Nicolay (1777-1866), rysk diplomat

och brevet träffat helt rätt, då det smickrade Bernadotte och tillfredsställde hans bekräftelsebehov. Bernadotte var lyrisk över den öppenhet och respekt han kände från tsarens sida, och sade till Nicolay:

”Jag hyser en djup känsla av vänskap för hans majestät tsaren --- Jag känner mig hedrad av tsarens vänskap och hans tsariska majestät ska en dag, då vi *slutit oss till varandra i en mera förtrolig gemenskap*, ännu mera erfara styrkan och beständigheten av min känsla för honom. Denne suverän ska finna mig trogen och vid hans sida under alla skiften – det må vara genom fred eller krig vi må ha att *hävda vår gemensamma sak*.”

Därefter yttrade Jean Bernadotte återigen att Finland var överspelat och ej längre betydde något för Sverige. Med alla dessa kraftiga utspel markerade han sin absoluta trofasthet till tsar Alexander. Vad Bernadotte *själv* önskade i utbyte för denna platta walk-over å Sveriges vägnar gömdes än så länge i fraser om ”förtrolig gemenskap” och en ”gemensam sak”.

Samtidigt fortsatte de svensk-franska förbindelserna att försämrats. Napoleon höll i sin brevväxling med sin Stockholmsambassadör och flera andra högt uppsatta personer inom den franska förvaltningsapparaten ett svenskt-franskt krig för nära förestående. Därför ville Napoleon även att Désirée skulle återvända till Stockholm. Frankrike ansåg att Sverige ”förvandlat krigsförklaringen mot Storbritannien till en komedi”, och dokument upprättades som skulle kunna fungera som krigsförklaring om Sverige ej hörsammade Frankrikes krav på ovillkorlig brittisk handelsblockad. Napoleon dröjde dock med att verkställa sin officiella brytning med Sverige.

Under senhösten hade franska kapare till havs, med sanktion av Napoleon, börjat att intensivt trakassera svenska handelsfartyg och kusttransporter i syfte att oroa verksamheten och beslagta handelsvaror. Den svenska regeringen svarade med att låta kutterbriggar och kanonslupar bevaka och konvojera svenska handelsfartyg, och postjakterna mellan Ystad och Stralsund bestyckades, försågs med dubbla besättningar och erhöll eskort. Det spända läget kring Sveriges sydkust upptrappades.

Den **19 december 1811** befann sig det franska kaparfartyget *Le Mercure* mellan Gilleleje och Höganäs i norra delen av Öresund, i jakt på svenska handelsfartyg. I samma farvatten passerade då den svenska örlogsbriggen *Vänta litet*, som var på väg från Landskrona mot Hallands Väderö. *Vänta litet* började jaga *Le Mercure*, som sökte fly mot den danska kusten men gensköts av svenskarna. Det slutade med att den svenska örlogsbriggen lyckades betvinga det franska skeppet och ta det med till Hallands Väderö. Svensk militär hade med andra ord beslagtagit ett franskt fartyg, om än ett tjuvaktigt sådant.

Händelsen rapporterades till regeringen i Stockholm. Under tiden skulle både *Vänta litet* och *Le Mercure* läggas om och föras in i Landskrona hamn. Man avseglade från Hallands Väderö den **23 december** men hamnade i ett ruskigt oväder. En fruktansvärd julstorm den **24 december** och **25 december** gjorde att den franska båten, med den blott 19-årige lärstyrmannen Johan Fuhrström⁷⁸⁹ som befälhavare, kom efter och fick söka skydd i Skälderviken. Fuhrström ankrade på 4,5 meters djup med två ankare, men stormbyar och hårda skurar av hagel och snö gjorde att ett ankartåg brast och det andra ankaret började dragga, d v s släpa på botten. För att om möjligt rädda besättning och båt beslöt Fuhrström att kapa det andra ankartåget och låta båten driva mot land. Som tur var undvek man klippiga skär, och båten gick på grund i fin sand nära Halsahamn⁷⁹⁰ utan att springa läck. Efter stormen skulle det dock ta lång tid att få loss *Le Mercure*, och man fick anlita dykeriet i Helsingborg.

Bernadotte insåg att ett svenskt beslagtalande av ett franskt fartyg kunde bli den utlösande faktor som vållade en slutlig brytning mellan Frankrike och Sverige. Men han behövde mer tid

⁷⁸⁹ Johan (Johannes) Wilhelm Fuhrström (1792-1850), svensk styrman

⁷⁹⁰ Halsahamn ligger ca 10 km väster om centrala Ängelholm.

för omläggningen av Sveriges utrikespolitik, sitt alliansbygge och andra förberedelser. Den svenska regimen, så fort man nåtts av budet, expedierade därför brådskande instruktion att fartyget skulle återlämnas till Frankrike omgående. Men på grund av dröjsmål med bärgningen av fartyget var detta återlämnande ej genast praktiskt genomförbart. Samtidigt var nyheten om det svenska beslagtagandet av *Le Mercure* redan på väg från Skåne till Paris...

Kapitel 3 avsnitt 21

LANTBRUKSAKADEMIEN

Jordbruket var Sveriges modernäring. Redan Gustav Vasa hade givit den svenska allmogen råd om hur åker och äng skulle skötas och ladugården vårdas. På 1700-talet hade flera skrifter publicerats med upplysningar för effektivare lantbruk och skogsbruk, och upprepade förslag lagts fram om en nationell svensk jordbruksmyndighet. 1756 hade tandläkaren Ehrenreich⁷⁹¹ presenterat ett utkast för inrättandet av en svensk sk lantbrukssocietet. Ehrenreichs förslag hade innehållit en organisationsplan samt beskrivit hur verksamheten skulle omfatta undervisningsseminarier och "experimentalgårdar", ett slags minilantbruk i forskningssyfte för att undersöka och förbättra grödor, odlingsmetoder och redskap. Ännu snabbare hade utvecklingen gått i omvärlden. Britterna hade lett den tekniska utvecklingen inom jordbruket med stor ingenjörskonst, och i Tyskland hade läkaren Thær⁷⁹² på 1790-talet inlett en epokgörande verksamhet där jordbruket omvandlats till en självständig *vetenskap* med ett mycket metodiskt angreppssätt. Runt om i Europa hade lantbruksakademier börjat inrättas och på många håll förekom organiserad undervisning i lant- och skogsbrukskunskap. I Sverige hade läkaren och nationalekonomen David von Schulzenheim redan 1799 i Vetenskapsakademien föreslagit inrättandet av en lantbruksakademi även i Sverige, men förslaget hade ej tagits vidare.

I Stockholm levde på denna tid en man som hette Abraham Niclas Edelcrantz⁷⁹³. Han var född och uppvuxen i Åbo i Finland, och hade under många år sysselsatt sig som skald och teaterdirektör och invalts i Svenska Akademien på direkt förslag av Gustaf III. Edelcrantz hade under sin uppväxt i Finland tagit djupt intryck av den finska naturen och många av hans skaldestycken innehöll vackra naturskildringar. Han hade utvecklat ett intresse för skogsbruk och jordbruk, och förvärvat egendomen Stora Skuggan på Djurgården där han bedrev ett litet åkerbruk och omvårdade en trädgård. Denna plats förblev en kär fristad för honom under hela hans liv, och lantbruket hade därigenom blivit ett av hans livsintressen.

Edelcrantz hade även tidigt utmärkt sig för sin tekniska begåvning inom en mängd områden, och gjort sig känd för att 1794 ha utvecklat en optisk telegraf som varit överlägsen den franska variant som presenterats ett par år tidigare. 1796 hade Edelcrantz upprättat en telegrafförbindelse mellan Grisslehamn och Åland, som del av en första permanent kommunikationslänk mellan Sverige och Finland.

Gustaf IV Adolf hade under sin tid ägnat "oförtruten omsorg åt lantushållningen" i Sverige och Finland, och enligt drottning Charlotta hade ingen svensk kung sen slutet av 1600-talet så nitiskt verkat för jordbruksnäringen. Hur återhållsam han än varit med anslag till andra projekt, "ställde han sig alltid villig så snart det gällde förbättringar inom jordbruket". 1801 hade Gustaf IV Adolf gett den då 47-åriga Edelcrantz i uppdrag att företa en utlandsresa. Syftet med resan hade varit att införskaffa viss information om bl a utländska konkurrensförhållanden på

⁷⁹¹ Johann Eberhard Ludwig Ehrenreich (1723-1803), tysk-svensk keramikern och tandläkare

⁷⁹² Albrecht Daniel Thær (1752-1828), tysk läkare och agronom

⁷⁹³ Abraham Niclas Edelcrantz (Clewberg) (1754-1821), svensk politiker, ämbetsman, skald, tekniker och lantbrukspionjär

järnmarknaden och tillverkningsprocesser för brännvin. Med sin vetgirighet, sitt skarpsinne och sin rastlösa arbetsflit hade Edelcrantz varit precis rätt person för ärendet, och denna resa skulle få stor betydelse för Sverige. Resan hade beräknats räcka 10 månader men Edelcrantz hade blivit borta 30 månader, vilket berott på hans driv att studera *allt* – ny vetenskap, nya mekaniska och industriella processer, nya jordbruksmetoder, nya verktyg och maskiner, nya sätt att styra förvaltning och ekonomi, o s v – som kunde införas i Sverige *till gagn för det svenska samhället och svenska folket*.

Edelcrantz efterforskningar och arbete på sin utlandsresa hade sålunda vida överskridit det officiella mandatet. Han hade studerat bergsteknik, malmbearbetning och formgjutning, kemisk amalgamering, tillverkningsindustrier och fabriker av allt från textilier till porslin. I Leipzig hade han besökt universitetet och följt hur en teknisk utbildning kombinerat teorin i klassrummet med besök för studenterna på fabriker och verkstäder; ett direkt samarbete mellan högskola och näringsliv. Han hade undersökt betydelsen av infrastruktur för ekonomisk tillväxt, likaså hur renligare, snabbare och bränslesnålare tillverkningsprocesser kunde innebära konkurrensfördelar och avsevärt större vinstmöjligheter. Edelcrantz hade iakttagit allting i minsta detalj och dokumenterat utförligt i sin journal, samt hur detta kunde introduceras och anpassas i Sverige. Han hade arbetat grundligt och gediget med största personliga hängivenhet till sakens högre ändamål – *det moderna Sveriges utveckling och framtida välstånd*.

Det som Edelcrantz ägnat allra mest fokus var de stora framsteg som ägt rum i Europa inom lantbruksnäringen. I Tyskland hade han analyserat nya skogsvårdsrön och åkerbrukstekniker, försöksverksamheter för bättre grödor, förädlingsprocesser och destillations- och fermenteringstekniker. Avkastning och ekonomi hade varit centrala teman i det progressiva tyska jordbruket. I Göttingen hade han träffat universitetsprofessor Beckmann⁷⁹⁴, en av Linnés lärjungar, och från dennes egna odlingar hemfört många frön till foderväxter och oljeväxter. I Celle hade han träffat doktor Thær, som blivit utsedd att leda det nya preussiska åkerbruksinstitutet i Berlin. Thær hade på sin lantegendom ett eget experimentaljordbruk där han även testat *rågsådd med maskin*. Thær hade även publicerat en suverän åkerbruksjournal som Edelcrantz tagit starkt intryck av. I Nederländerna hade Edelcrantz observerat en unik samling av instrument för att främja åkerbruket, och i Frankrike hade han dokumenterat hur flera åkerbrukssällskap inrättats som delade ut priser för ny vetenskap, nya grödor, tekniker och utvecklingsinitiativ. Edelcrantz hade avslutat sin långa resa i Storbritannien där åkerbruket var oerhört utvecklat, särskilt i Skottland. Edelcrantz hade därifrån till Sverige hemsänt en mängd nya eller tidigare okända åkerbruksredskap. Han hade även skickat över fyra ångmaskiner till Sverige, och vid sitt eget hemvändande kom han i sällskap med James Watts⁷⁹⁵ lärjunge, Samuel Owen⁷⁹⁶, som Edelcrantz t o m senare övertalat att *flytta* till Sverige!

Edelcrantz drivkraft under resan 1801-1804 hade varit att se vad som gjort andra delar av världen framgångsrika inom olika områden, och bringa dessa kunskaper och metoder *till Sveriges nytta*. Han hade återfört en rik skatt av vetande och erfarenheter, och vid sin hemkomst hade han velat tillämpa vad han lärt, anpassat efter svenska förhållanden, och visat andra hur saker kunde förbättras. Han hade i Stockholm efter hemkomsten fortsatt med att sätta de importerade ångmaskinerna i nyttigt bruk, konstruerat en luftkompressor, en torkmaskin för spannmål och senare även en linnespinnermaskin, och vid sin egen experimentalträdgård vid Stora Skuggan på Djurgården hade han livligt fortsatt att laborera med grödor, redskap och processer.

Gustaf IV Adolf hade 1806 deklarerat sin stora uppskattning för det utmärkta nit, den grundlighet och skicklighet som Edelcrantz genomfört sin utlandsresa på, och 1808 hade

⁷⁹⁴ Johann Beckmann (1739-1811), tysk vetenskapsman

⁷⁹⁵ James Watt (1736-1819), brittisk uppfinnare, ingenjör och kemist

⁷⁹⁶ Samuel Owen (1774-1854), brittisk-svensk ingenjör, uppfinnare och industriman

Edelcrantz blivit tillförordnad hovkansler och statsråd. Samma år hade Edelcrantz uttalat sin uppriktiga beundran för Gustaf IV Adolf för dennes omutliga rättrådighet, principfasthet och ärliga uppsåt, och Edelcrantz högaktade kung Gustaf IV Adolf för dennes sympatier för de socialt mest utsatta landsbygdsborna.

Vid 1809-1810 års riksdag hade framlagts flera motioner som rörde främjandet av det svenska jordbrukets utveckling. Riksdagsledamot Ehrengrenat⁷⁹⁷ hade föreslagit inrättandet av ett statligt åkerbrukskollegium och De la Gardie hade föreslagit att hushållningssällskap skulle inrättas i de län som saknade sådana. Den viktigaste motionen hade dock kommit från Mannerstam⁷⁹⁸ som inlämnat ett memorial med en utförlig plan för hur jordbruket skulle organiseras och understödjas. Mannerstams förslag hade godkänts av hela riksdagen som lagt fram detta för regeringen i april 1810.

I början av 1811, troligen, hade en herr Pourtalès⁷⁹⁹ från utlandet översänt en bok om brännvinsbränning och destillering till den nyanlände kronprins Bernadotte i Stockholm. I boken kommenterades bl a de svenska förhållandena inom detta område. Det är högst oklart om Jean över huvud taget brytt sig om att läsa denna bok själv. Istället hade han bett utrikesminister Engeström att begära in en recension av boken från experten Edelcrantz. När Edelcrantz fått boken hade han blivit livligt engagerad då den ju relaterade till jordbruksfrågor! Detta var hans chans att inte bara avge ett omdöme om själva boken, utan även *till högsta ort framföra sin vision för jordbrukets utveckling i Sverige*. Edelcrantz hade svarat med ett betänkande till utrikesministern som – med största sannolikhet – föreslagit *inrättandet av en svensk lantbruksakademi* enligt de förslag som Edelcrantz själv tagit starkt intryck av i Europa. Bernadotte erhöll Edelcrantz utlåtande, och svarade med att via utrikesministern begära av Edelcrantz ett konkret underlag för *hur* en sådan lantbruksakademi skulle kunna inrättas.

Av någon kufisk anledning tycktes i detta förlopp *Bernadotte undvikit all direkt kontakt med Edelcrantz*. Det är oklart om detta hade något med *Edelcrantz kända gustavianska sympatier* att göra, särskilt hans vördnad för den landsförvisade Gustaf IV Adolf. All kommunikation verkar ha skett via utrikesminister Engeström. Var Bernadotte alltför prestigefull för att erkänna en gustavians unika kompetens och ojämförliga ledarskap inom detta område? Det tycks som om Jean även sökt undergräva den auktoritet som Edelcrantz ägde som person, då Jean kort därefter, bisarrt nog, bad två oinsatta statsråd att utreda exakt samma sak! Dessa statsråd hade dock varit handfallna inför uppgiften och tvungna att även de vända sig till just Edelcrantz, som ju faktiskt *var* Sveriges obestridlige expert och drivmotor på området.

Edelcrantz arbetade under 1811 ihärdigt med sin redogörelse för vad som skulle bli en svensk lantbruksakademi, och mot slutet av året inlämnade han rapporten till utrikesminister Engeström. Efter att Bernadotte erhållit denna rapport, kallade han *plötsligt en lördagskväll* regeringen till ett möte hos sig. Det var den **28 december 1811**. Alla statsråd kallades att närvara – *utom utrikesminister Engeström*, som ju varit Jeans förbindelseänk till Edelcrantz. Engeström var ju den som känt till *turerna bakom* det förslag som skulle läggas fram, d v s Engeström var den person som visste att *Edelcrantz* var den verkliga upphovsmannen till förslaget till en lantbruksakademi. Det var *Edelcrantz* som sett behovet av en svensk lantbruksakademi, drivit på initiativet, gjort allt bakgrundsarbete och utarbetat själva förslaget till en sådan. Men nu såg Jean Bernadotte alltså avsiktligt till att Engeström ej var närvarande när ärendet om en lantbruksakademi – tvärt plötsligt – en lördagskväll drogs i en abrupt inkallad konselj! Sålunda ordnade Bernadotte så att ingen fanns i rummet som kände till sanningen bakom

⁷⁹⁷ Clas Adam Ehrengrenat (1781-1842), svensk hovstallmästare, hippolog och riksdagsledamot

⁷⁹⁸ Johan Mannerstam (1785-1825), svenskt justitieråd, lagman och riksdagsledamot

⁷⁹⁹ Osäkert vem, men troligen Jean Henri Charles Frédéric de Pourtalès (1779-1861), schweizisk-fransk militärofficer och prussisk hovman, eller Louis de Pourtalès (1773-1848), schweizisk militärofficer, diplomat och politiker.

lantbruksakademins tillkomst och egentliga upphovsmannaskap. Detta gav *honom själv* en möjlighet att tillvinna sig hela äran för detta initiativ, och ett *budskapsföretråde* eftersom ingen fanns i konseljrummet som kände till sanningen. Perfekt!

Och mycket riktigt, noteringarna från detta mystiska lördagskvällsmöte visar att all ära för lantbruksakademins tillkomst skulle tillfalla en enda person, nämligen honom själv! Vilken överraskning!

Statsrådsprotokollet *lovordade* Jean Bernadotte. Stamfadern prisades för att ha "behagat lämna sin uppmärksamhet" åt det olyckliga tillståndet i Sverige och "varit angelägen att utfinna medel" för att förbättra Sveriges självförsörjning. Bernadottes stora insikter om vad som frambringade "Sveriges förmåga och välmakt" hyllades, och berättelsen fastslog att lantbruks- och skogsbruksfrågor utgjorde ett av Bernadottes "käraste föremål". Därför, förklarades det, hade *han* ansett att man skulle inrätta ett institut under sin egen ledning med namnet *Kungliga Svenska Lantbruksakademien*. De föreslagna stadgarna i 16 paragrafer inleddes med att fastställa att Jean Bernadotte skulle bli Lantbruksakademiens "ständiga preses" med uppgift att "leda dess överläggningar och styra dess arbeten". Protokollet avslutades med ännu en eloge till kronprinsen där den med kort varsel extrainsatta konseljens samtliga närvarande ledamöter – *alltså exklusive Engeström, som hölls utanför* – uttryckte sin stora tacksamhet till honom för "ett så utmärkt och dyrbart bevis av hans kungliga höghets nådiga omsorg för rikets väl". Samma dag daterades kungörelsen om instiftandet av *Kungliga Svenska Lantbruksakademien*.

I protokollet framhövdes alltså Lantbruksakademien som *Bernadottes* skapelse. Hela idén, initiativet, bakgrundsarbetet, upphovsmannaskapet och utformningen tillskrevs stamfadern. Utrikesminister Engeström, som kände till vem som *egentligen* framdrog och utformat Lantbruksakademien, hade ju genom Jeans omsorg slugit utestängts från konseljen där ärendet behandlats. På så sätt hade Jean säkrat sitt budskapsföretråde.

I sitt öppningstal vid Lantbruksakademiens installationssammanträde i januari 1813 tog stamfader Bernadotte återigen fullständigt åt sig all ära för Lantbruksakademiens tillblivelse; "jag", "mig", "mitt". Men faktum var att Lantbruksakademien hade instiftats helt enligt *Edelcrantz* behovsanalys, ursprungliga förslag, organisationskoncept och författade stadgar. Gustavianen Edelcrantz nämndes dock inte med en stavelse.

Själva drivmotorn i hela Lantbruksakademien under dess första decennium blev dock ingen annan än Edelcrantz. Han ställde sin egen experimentalträdgård vid Stora Skuggan till Lantbruksakademiens förfogande, och ledde akademien med flit och omsorg. Hans många betänkanden och årliga verksamhetsberättelser vittnar om ett genuint outtröttligt engagemang, enorm arbetsförmåga och stor insikt i alla Lantbruksakademiens verksamhetsområden. Genom hela sitt liv var han oupphörligen sysselsatt med undersökningar och analyser som relaterade till Lantbruksakademien, och under de två sista åren av sin levnad, då han av sjuklighet ofta var hindrad att närvara vid Lantbruksakademiens sammanträden, deltog han ändå genom insända skriftliga yttranden i ärendena. Edelcrantz var och förblev grundläggaren av och *själen* i Lantbruksakademien, och hela tiden arbetade Edelcrantz för vetenskapens och teknikens främstskridande *till förmån för den svenska allmänheten*. Han uppoffrade en livstids oavbrutna mödor år det allmännas tjänst, och kallade detta själv för en "gård av rättvisa och sanning". Edelcrantz själv levde utan överflöd och utan familj, men han älskade vetenskap, forskning, utveckling och framsteg för *samhället*. Han levde ett *oegennyttigt* liv; ett liv inte för sin egen förnöjelses, rikedom och ryktbarhets skull, utan *till samtidens och efterkommandes nytta*. Hans passion för detta överordnades girighet efter ära och berömmelse.

Lite annorlunda förhöll det sig med stamfadern. Lantbruksakademien skulle exempelvis ha sin egen fristående ekonomiska förvaltning, var det tänkt. Lantbruksakademien erhöll 166 441

riksdaler⁸⁰⁰ i en särskild fond, men bara ett drygt år efter instiftandet blev syltburken alltför frestande, och Jean Bernadotte började bevilja ”privata lån” med oklar återbetalningsskyldighet åt enskilda personer ur Lantbruksakademiens medel utan att ens höra med akademien. Bernadottes sammanblandning av Lantbruksakademiens ekonomi och fastighetsförvaltning med sin egen privatekonomi fortsatte ända in på 1820-talet.

Efter Edelcrantz död 1821 stagnerade Lantbruksakademiens verksamhet. Ett slående vakuum och oengagemang inom det högsta chefskapet blev då fullständigt uppenbart. Jeans och Oscars vackra titlar var just bara det – vackra titlar. Enligt konseljprotokollet från december 1811 skulle ju stamfader Bernadotte ”leda dess överläggningar och styra dess arbeten”, men så snart den verkliga drivande kraften Edelcrantz försvunnit så förslöades organisationen, utvecklings- och försöksverksamheter upphörde och blev till stillastående museer, stadgar ändrades i regressiv riktning, vakanta befattningar tillsattes ej – och den glansfulle höge beskyddaren, han med budskapsföreträdet som varit så ivrig att ta åt sig äran för instiftandet, hade aldrig ägnat Lantbruksakademien någon särskild uppmärksamhet. Detta alltmedan den svenska jordbrukssektorn tyngdes missväxtår och skatter och *behövde* ett beskyddarskap värt namnet. Men istället, markerar professor Söderhjelm, höll Jean tal till ledamöterna på den årliga högtidsdagen som var ”icke utan en bismak av *klander*”.

Ta åt sig äran i medgång, skylla på andra i motgång. Tjusigt ledarskap.

Ett förslag lades t o m fram efter Edelcrantz död som skulle inneburi att Lantbruksakademien fråntogs sin oberoende ställning och sitt allanafokus på jordbruket, och istället inordnades med förvaltningen av industrin och handelsnäringen. Lyckligtvis förhindrade riksdagen verkställandet av detta förslag.

I januari 2013, i samband med det tydligen nödvändiga 250-årsfirandet av stamfader Bernadottes födelse, arrangerades ett seminarium på Stockholms slott med den komiska titeln ”Karl XIV Johan – en samhällsbyggare”. Hans ättling Carl Gustaf Bernadotte⁸⁰¹ höll ett anförande där stamfaderns många stordåd för Sveriges välgång räknades upp, och givetvis paketerades Lantbruksakademiens grundande in i detta. Åhörarna fick veta att stamfadern ”gjorde stora ansträngningar för att effektivisera lantbruket” och ”tog initiativ till bildandet av en svensk lantbruksakademi”.

Att idissla och så skamlöst vidmakthålla denna historierevisionism är inte bara oförskämt på flera sätt, utan blottar även en beklämmande nedärvd äregirighet.⁸⁰²

Kapitel 3 avsnitt 22

TILLRÄTTALÄGGANDEN

Lördagen den **4 januari 1812** avtog Jean Bernadotte ett antal nådeansökningar som nått toppen av den svenska sk rättsskipningen. Mer om tre av dessa fall om en liten stund.

Samma dag utfärdade kronprinsen i eget namn en ganska märklig kungörelse om oroligheterna i Malmöhus län föregående sommar. Regimen, den vikarierande enmansshowen understödd av verktyget Wetterstedt, hade ju både begått och uppmuntrat grova grundlagsbrott, militären hade satts in mot obehövad civilbefolkning som demonstrerat sitt missnöje med klassrättvisor, och den rättsliga behandlingen av drängarnas insubordination

⁸⁰⁰ 166 441 riksdaler banco år 1812 motsvaras år 2020 av ca 21 mkr (KPI), 73 mkr (guldprisindex) alt 850 mkr (arbetarlöneindex)

⁸⁰¹ Carl Gustaf Folke Hubertus Bernadotte (1946-), svensk kung (artistnamn Carl XVI Gustaf)

⁸⁰² Se Epilog avsnitt 3

hade varit brutal med flera dödsdomar, många år på fästning med straffarbete, spöstraff, och fängelse på vatten och bröd.

Denna besynnerliga kungörelse tycktes fylla ingen annan funktion än att på ett storordigt sätt *urskulda* grundlagsbrotten och övergreppen. Kungörelsen var adresserad till huvudsakligen invånarna i Malmöhus län, som ju råkade vara ett av Sveriges starkaste gustavianska fästen. Men skrivelsens målgrupper inkluderade även underklassen i övriga delar av landet som en allmän *varning*, samt säkert också de konstitutionella kontrollinstanserna i Stockholm. I en fungerande rättsstat hade Bernadotte själv nämligen ställts inför riksrett. Citat:

”De oroligheter, som utbrutit i några trakter av er provins, har *tvingat* mig att nyttja den väpnade styrkan för att skingra upproriska folksamlingar, som störde fäderneslandets lugn och hotade med dess upplösning. --- Knappt hade föresatsen att uppväcka ett inbördeskrig hos några bland er blivit yttrad, förrän Styrelsens⁸⁰³ vidtagna åtgärder tillintetgjorde detta dåraktiga företag. --- Ert uppror *hotade Sveriges självständighet*. Min första plikt var att *rädda fäderneslandet*. *Alla medel* som ledde till vinnande av detta mål var *rättmätiga*. De upproriska trakterna blottställde sig således att *förlora de medborgerliga rättigheter*, vars helgd deras blindas yra hade misskänt.”

I klartext påstod Bernadotte alltså att den svenska allmogen haft för avsikt att starta ett inbördeskrig vilket kunde leda till en upplösning av samhällsordningen alternativt nationens undergång. Blytunga beskyllningar alltså. Frasen att detta ”hotade Sveriges självständighet” är en omskrivning för successionsordningen från den 26 september 1810 utmanades och att svenska staten då kunde packa ihop. Detta hade därför tvingat honom, under förevändningen att ”rädda fäderneslandet”, att med militär vapenmakt tillintetgöra denna upprorsverksamhet. Begreppet militärt överväld var ej relevant i sammanhanget, eftersom *alla* metoder för att slå ner upproren var befogade. De medborgare som ej uppfyllde sin skyldighet att subordinera sig, riskerade att förlora sin rätt att prövas i domstol enligt Sveriges grundlag.

Så löd juristsonens logik.

Därpå följde en utomordentligt avslöjande kommentar:

”Er kung, livad av den kärlek han alltid hyst för er, har likväl *överlämnat er till era vanliga domare*. *Långsamheten av den vanliga rättegångsordningen* har lämnat *nog makt åt mildheten* i dess hjärta, att minska lagarnas stränghet.”

Vad detta innebar, enligt Jean som dikterat kungörelsen, är alltså att det borde betraktas som ett privilegium – en förmån, en ynnest – för vanliga svenska medborgare att bli rannsakade och dömda i laga ordning av det svenska domstolsväsendet istället för extrajudiciellt utan domstols inblandning. Men enligt § 16 i regeringsformen från 1809 var ju detta varje svensk medborgares förbannade *rättighet*, det var ju exakt vad Sveriges grundlag föreskrev. Varför lät advokatsonen från Pau påskina att detta skulle vara en *nådegåva* åt de svenska drängarna i just detta fallet, när det rätt och slätt var vad lagen sade, punkt slut? Den rekryterade fransosen lät i formuleringen visst missnöje lysa igenom, och antydde att de svenska medborgarna skulle vara *tacksamma* för att utomrättslig rättsskipning ej tillämpades.

Jean Bernadotte adresserade även formuleringen i förordningen om förstärkningsmanskapet, att kriget mot Storbritannien var anledningen till förstärkningen av den svenska armén:

”Illasinnade har sagt er att man förstärkte armén av en för Sveriges intresse främmande orsak. *Ni har varit offer för denna ogrundade föregivelse, men ni är ej därför mindre brottsliga.* -

⁸⁰³ Just beslutet om militärt överväld mot allmogen göms här bakom det kollektiva substantivet ”styrelsen”, d v s hela regeringen, i vidare tolkning även statliga och lokala myndigheter. Genom att fintligt fördela ut det egna ansvaret för hårda, kontroversiella beslut över många andra anonyma individer och diffusa instanser, så förtunnas och utsuddas den egna personliga skulden. Denna duckningsteknik är mycket vanlig bland svenska politiker även i vår tid.

-- Hur kan ni rättfärdiga er att ha misskänt hans avsikter? Om ni varit kallade under fäderneslandets fanor, så var det för att försäkra er självständighet; aldrig ska han tillåta att en droppe svenskt blod må spillas för en främmande sak.”

Detta var en lek med ord. Förstärkningen av armén genom tvångsutskrivning av de fattigaste hade i realiteten föga med kriget mot Storbritannien att göra.⁸⁰⁴ En stor del av den ordinarie armén höll dessutom på att gräva kanal genom moränen i Östergötland, många andra befann sig hemma. Det pågick ingen större mobilisering. Men vad Jean försökte göra i ovanstående passus, var snarare att markera att det i princip var lika brottsligt att ens *tvivla* på att vad kungamakten säger alltid är sant!

Stamfadern avslutade med att framhålla sin egen mildhet, då de i lägre instanser utdömda straffen reducerats till blott tre halshuggningar, 24 spöstraff, 27 domar med straffarbete på fästning, och 74 fängelsestraff på vatten och bröd.⁸⁰⁵

”Då jag sålunda visat nåd och skonsamhet emot största delen av de brottsliga, åkallar jag Guds bistånd, som fört mig på Sveriges tron, att jag alltid må bibehållas i dessa välviljande tänkesätt för vårt folk. Men jag anropar även den Allsmäktige att oavbrutet hos mig fortsätta den allvarliga föresats jag fattat, att *bibehålla var och en i ett obrottsligt uppfyllande av sina plikter* mot kung och fosterland.”

Kungörelsen var alltså dels ett generalangrepp mot alla slags medborgarrättsrörelser i landet, dels ett floskelpackat rättfärdigande av sina egna övergrepp mot Sveriges folk och lagstiftning när dessa opinionsyttringar slogs ner, dels ett försök att förvränga narrativet till att *medborgarna* borde vara tacksamma för att de slapp undan så *förmånligt* vid dessa demonstrationer. Jean avslutade retoriskt med att påminna om att kungamakten hade Gud i sin ringhörna – det ultimata debattargumentet – och varnade för att denna välsignade kungamakt skulle användas för att bibehålla medborgarna i ständig *subordination*.

Denna självupphöjande kungörelse blev ett av de sista åtgörandena av Jean som vikarierande statschef.

Det var nämligen dags att återlämna den formella makten till adoptivfadern.

Jean Bernadotte insisterade dock på att få fastställa domsluten först. Jean ville själv bestämma ödet för medborgarrättskämparna inom den svenska allmogen, de upproriska drängarna, innan han lät det synbara regentskapet återgå till kungen. Att just detta var viktigt för honom beläggs av källmaterialet. Jean Bernadottes fullföljande av dessa rättssaker inkluderade att *personligen stadfästa tre dödsdomar*.

Tisdagen den **7 januari** återlämnade vikarien Jean *nominellt* kungamakten till Carl XIII. Nominellt betyder i det här fallet att återställandet skedde på pappret genom en kungörelse, medan verkligheten var en annan. *Reellt* fortsatte kronprinsen att vara den egentlige styresmannen, punkt slut. Den osjälvständige, ryggradslöse och konfliktskrajade Carl XIII *vågade* aldrig ifrågasätta adoptivsonen, kronprins Jean, och enligt kungens adjutant så var han ”till ytterlighet rädd för allt som kunde medföra ett ordskitte” med fransosen.

Kungörelsen hänvisade till att kung Carl XIII:s hälsa nu – äntligen, gudskelov! – var återställd. Kungens hälsa hade dock mer eller mindre varit återställd sen åtta månader tillbaka, men då den käre adoptivsonen ”hotat” med att åka hem till Frankrike om han inte fick fortsätta vikariera, hade det bara blivit så.⁸⁰⁶

⁸⁰⁴ Se kap 3 avsn 8

⁸⁰⁵ Det fanns en PR-mässig baktanke hos stamfadern med att först mana på domstolsväsendet att göra en så hård tolkning som möjligt av lagen och utdöma strängast möjliga straff, bara för att i ett senare skede själv träda in som landsfaderlig, medlidsam och skonsam och reducera de flesta av straffen, dock med bibehållandet av ett visst antal skarpa utslag för att ”statuera varnande exempel” och visa stränghet och beslutskraft mot de som vågade utmana systemet.

⁸⁰⁶ Den av sin adoptivson fullständigt hypnotiserade drottning Charlotta återger historien så här, när Jean genom omvänd psykologi lockat henne att skriva rätt saker i sin dagbok: ”Kronprinsen däremot led av sin ställning som regent, emedan

I princip hela denna kungörelse om återinrättandet av Carl XIII, två sidor lång, är en enda lång svärmisk lovsång över Jean Bernadottes insats som vikarie. Lovsången inkluderade även liknande anspelningar som förekom i kungörelsen om allmogeoroligheterna tre dagar tidigare om Sveriges "bibehållna självständighet" och "säkerhet och lugn" inom landet – omskrivningar för försvaret av den nya successionsordningen⁸⁰⁷ – samt några lydelse som låter ett subordinationsbudskap framglimita. Lovsången var komponerad av verktyget Wetterstedt.

Men som om inte denna allmänna kungörelse var nog, så passade Jean på att samma dag utfärda en officiell skrivelse i eget namn, även denna sannolikt åtminstone redigerad av verktyget Wetterstedt.

I denna skrivelse redogör Jean själv över sju sidor för sina egna fantastiska insatser under tiden som vikarie. Carl XIII:s adjutant Suremain har beskrivit Jeans skildring som "en storståtlig och offentlig berättelse om allt, som verkställdes under hans regenttid" och som var "tilltagen med prutmån". Bernadottes inlägga handlade om vad som ägt rum i Sverige från mars 1811 till januari 1812, med den tydliga tendensen att allt negativt skyldes på omvärldsfaktorer bortom hans kontroll, samtidigt som alla positiva trender och anekdoter sammanlänkades med eller tillerkändes honom personligen. Sida upp och sida ner räknade Jean upp sina betydande *personliga* prestationer – "jag har" si och så – eller berördes i passiv form. Mot slutet nämndes att han i sin kolossala osjälvviska gärning för Sveriges väl varit understödd i sina "bemödanden" av "krigsmaktens trohet och goda anda" samt statens ämbetsmän, där det samarbetsvilliga domstolsväsendet omnämndes främst.

Detta omfångsrika tillrättsläggande i kungörelseformat handlade återigen om *budskapsföreträdet* i ett, som Jean mycket väl var medveten om, protokoll som skulle bevaras för eftervärlden. En egenkomponerad historieskrivning som var tänkt att skapa ett bestående narrativ och framhäva den värdigaste mottagaren av omvärldens hyllningar; en oblyg revisionism för att tidigt cementera det *eftermäle* som eftersträvades. Bekräftelsebehovet var så uppenbart och starkt, att i kungörelsens sista stycke så *bad* Bernadotte till om kungens erkännande av hans insats som vikarie och intyg om skönmålningens riktighet.

Innan denna tisdag var över inträffade dock en sak till på en annan plats i Europa, ca 1550 km från konseljrummet i Stockholm, en detalj som var en del i en kedja av händelser som skulle förändra världshistorien.

Budet nådde nämligen denna dag Paris om att svenska flottan beslagtagit det franska fartyget *Le Mercure* utanför Skånes kust.⁸⁰⁸ Detta retade Napoleon högeligen, och adderade till den bittra irritationen över den avtalsvidriga svenska smyghandeln med Storbritannien under Jeans beskydd. Uppbringandet av *Le Mercure* uppfattades av Napoleon som en "enskild fiendlighet" från svensk sida. Den uppstådda situationen var, som båtens namn låter förstå, synnerligen giftig och volatil.

Måttet var rågat, i Napoleon ögon.

Praktiskt taget omedelbart⁸⁰⁹ utfärdade den franske kejsaren order till marskalk Davout att med franska armén invadera Svenska Pommern. Detta var också vad som sedan skedde. På natten mot den **27 januari**⁸¹⁰ ryckte franska trupper under den ökände "järnmarskalken"

han misstänkte att folk skulle beskylla honom för att redan under kungens livstid vilja tillvälla sig makten. En tanke, fullkomligt främmande för en så högsinnad och självsstor personlighet." Jmfr kap 3 avsn 4.

⁸⁰⁷ Jmfr kap 3 avsn 12

⁸⁰⁸ Se kap 3 avsn 20

⁸⁰⁹ Olika källor anger olika datum för Napoleons utfärdande av ordern att invadera Pommern; Höjer anger 7 januari medan Alin och Schinkel anger 10 januari.

⁸¹⁰ Enligt en källa hade Napoleon instruerat att intryckningen skulle ske dagen innan, den 26 januari 1812, vilket var stamfader Bernadottes födelsedag, för att ge ytterligare emfas åt förödmjukelsen. Enligt utrikesminister Engeströms

Davouts befäl plötsligt in i Svenska Pommern, alltså svenskt territorium. Provinsen ockuperades. Svenska ämbetsmän arresterades, svenska statens egendom konfiskerades, kassor länsades, fartyg beslagtogs, extra skatter utkrävdes av invånarna för att finansiera den franska krigsmaskinen, två svenska regementen avväpnades, och svenska officerare och soldater fördes som krigsfångar till Frankrike.

Kapitel 3 avsnitt 23

JAN ANDERSSON LÄNNANDER

Det lagrum som åberopades mest under processerna mot allmogen i södra Sverige var Missgärningsbalken, främst sjätte kapitlet "Om myteri och uppror", §§ 1-2. Dessa paragrafer gällde specifikt *insubordination* inför kungamakten. Den som uppmuntrade till olydnad mot kungamakten, eller anstiftade grupper av män som satte sig upp mot kungamakten, skulle straffas med döden.

För att undvika en kollaps av hela rättssystemet och överbelasta fängelser och fästningar, och för att undvika den storligen negativa effekt som verkställandet av mängder av dödsdomar skulle haft på den nya regimens image, valde man istället att "skippa rättvisa" genom att välja ut ett mindre antal offer, och genom dessa offer statuera symboliska och skarpt varnande exempel, istället för att döma samtliga efter lagens bokstav. Av de dödsstraff som utdömdes av Göta hovrätt och Svea hovrätt gick därför bara tre vidare till verkställighet.

Vid sidan av Skåne hade de största oroligheterna sommaren 1811 ägt rum i Södermanland. I december hade Högsta domstolens utslag kommit mot de åtalade från Gnestatrakten. Den bekymrade lantvärnistfadern Gustaf Gustafsson, den oppositionelle drängen Jan Andersson Lännander och drängen Anders Andersson, hade tidigare i Svea hovrätt alla dömts till döden. Nu mildrade den högsta instansen domarna för två av dessa. Den förståndshandikappade Anders Andersson fick 24 dagars fängelse på vatten och bröd, nedrigt i sig självt. Den ledsne och förtvivlade lantvärnistfadern Gustaf Gustafsson, vars son nästan avlidit i efterdyningarna av Finska kriget, fick för sina lugna och legitima invändningar i present av svenska staten 20 dagars fängelse på vatten och bröd plus två års straffarbete på det ökända helvetet Landskrona fästning.⁸¹¹

Jan Andersson Lännander, som velat föra drängarnas talan på landshövdingens stormöte i Mariefred i slutet av maj, hade fått sitt dödsstraff fastställt av Högsta domstolen och Jean Bernadotte personligen. Skälet var *insubordination* mot kungamakten, eller som domstolen formulerade det, för att han "uppviglat och förlätt menigheten till uppstudsighet". Men det hade även framkommit något i den rättsliga prövningen av Lännander som kanske var minst lika ömtåligt. I Svea hovrätts protokoll förklaras nämligen att Lännander uttryckt att allmogefolk från Dalarna och Södermanland uttalat en vilja att *återbringa den avsatte Gustaf IV Adolf*. Någonstans ovanifrån hade man alltså zoomat in på ett offer som både haft en ledarposition vid den s k *insubordinationen*, och som dessutom kunde associeras med gustavianska tankar. En *perfekt* måltavla!

Lännander hade ansökt om nåd hos Jean Bernadotte men förgäves. Här fanns en utomordentlig möjlighet för den externrekryterade kronprinsen att med stort symbolvärde *markera* sin egen auktoritet och den nya successionen. Stamfadern hade personligen avslagit

senare depesch till den inofficiella svenska diplomatiska ombudet i London, Gotthard Mauritz von Rehausen (1761-1822), skedde infallet faktiskt den 26 januari, medan andra källor hävdar "natten mot den 27 januari".

⁸¹¹ Se kap 3 avsn 10

Lännanders nådeansökan och *stadfäst dödsdomen* – att mista högra handen, halshuggas och steglas.

På kvällen den **28 januari 1812** firade man namnsdagar på Stockholms slott; både den senile och byxpinkande kung Carl XIII:s, och den förtrollande karismatiska kronprins Carl Johans. Den s k *Karlsdagen* högtidlighölls med glans och ståt och en stor teaterföreställning, en komedi i tre akter på vers samt musik. Efteråt hölls en stor bal i Stora galleriet med supé efteråt. Den eleganta och vräkiga festen, som bekostades av Jean, eller rättare sagt av Sveriges skattebetalare, höll på till långt in på natten. Orkestern spelade och det skålades och skrattades ljudligt innanför de immiga höga fönstren i den skyddade borgen.

Men Jan Andersson Lännander tillbringade just den natten, hans sista, i en arrest. Den **29 januari** fördes han på förmiddagen i fångskjuts, sittandes bakvänd fastkedjad på ett vagnsflak, troligen på medar, dragen av en häst, mot den dystra avrättningsplatsen i skogen vid Axala hed strax söder om byn Axala.⁸¹² Det hade varit en ganska kall januari och det låg snö på marken, men just denna dag var det någon enstaka plusgrad i luften vilket gjorde framfarten tung.

150 man ur Södermanlands regemente, ledda av major Engelbrechten⁸¹³, bildade en tät mur runt schavotten. Publiken ropade och sjöng. Någon jävel på scenen höll ett ceremoniellt tal med förställd mörk, mäktig och klandrande röst om det fruktansvärda brott som opinionsyttraren Lännander begått, att vädja om grundläggande demokratiska och medborgerliga rättigheter. Oklart om några ”utländska konspirationer” också omnämndes, dvs den gängse referensen till påstådda sammansvärjningar till förmån för den landsförvisade Vasafamiljen.

Svartkappan eller en assisterande lakej, ämbetsman eller militär uppe på podiet gav sedan den dömde en sista brännvinssup och lossade på skjortkragen. Den 22-åriga Lännander placerades liggandes på magen på golvet, 175 cm⁸¹⁴ lång, med huvudet på stupstocken.

Bödeln lyfte den nyslipade yxan och med ett snabbt hugg kapades Lännanders högra hand. Kanske vrålade offret av den fruktansvärda smärtan, kanske försökte han kväva sin röst, precis som *de* gjort: *kvävt hans röst*.

Efter ännu ett kort välregisserat ceremoniel tog bödeln ett nytt tag om yxan med båda händerna och placerade sig stadigt vid sidan om stocken. Prästen började sedan sakta läsa den s k *Herrens bön*, då ju halshuggningen av en dräng som talat emot överheten ju skedde i kyrkans, monarkins och det heliga svenska klassamhällets namn:

”Fader vår, som är i himmelen! Helgat varde ditt namn, tillkomme ditt rike...”

Jan, eller Johan som egentligen var hans dopnamn, var en kille från byn Merlänna väster om Lännsjön, knappt 11 km söder om centrala Strängnäs. Jan kom från en familj av relativt god ställning historiskt. Fadern var bonde och kyrkvärd. Hans farfar hade varit nämndeman, häradssdomare och riksdagsledamot.

Jans mor Maria hade fött 10 barn, men fyra av dessa hade dött i förtid av rödsot inom loppet av bara en vecka hösten 1781. Av de kvarvarande sex syskonen hade Jan varit yngst. Knappt 18 år gammal hade han tagit värvning vid armén i Stockholm 1807, men i januari 1810 arresterats för fylleri och snatteri. Om anklagelserna varit befogade eller ej är oklart – Jan hade i alla fall dömts till spöstraff, tvingats göra skriftlig avbön samt avskedats. Han hade återvänt till sin hembygd och 1811 fått anställning som dräng i Grytsberg i Gryts socken, ett par kilometer norr om orten Stjärnhov. När så påbudet om tvångsutlottning av svenska drängar till armén kommit

⁸¹² Axala by ligger ca 10 km sydväst om centrala Gnesta; avrättningsplatsen ligger knappt 3 km söder om Axala by.

⁸¹³ Ludvig Gustaf Adolf von Engelbrechten (1776-1825), svensk militärofficer

⁸¹⁴ Lännanders kroppslängd är känd från när han några år tidigare tagit värvning vid Livgardet till häst i Stockholm. Enligt en rekryteringsrulla per den 31 maj 1807 (då han var 17 år och 8 år gammal och därmed färdigvuxen) mönstrade han in 5 fot och 11 tum lång, där 1 fot = 29,6901 cm.

våren 1811 hade han protesterat mot de inbyggda missförhållandena, inte själva utökningen av armén i sig. Men dessa högst legitima invändningar skulle nu kosta honom livet.

Jan Andersson Lännander var en yngling med ett hjärta som kände starkt för livets orättvisor. Men detta hjärta hade nu bara ett fåtal slag kvar. Jean Bernadottes första offerlamm skulle slaktas under den grådystra mulna januarihimlen i Södermanland.

Bödeln stod bredbent och stadigt med yxan rakt upp i luften. Prästen läste dröjande, auktoritativt och olycksbådande. Sekund... för sekund... för sekund.

Precis efter textraden "och förlåt oss våra skulder" – helt enligt manus och för största dramatiska effekt – störtade bödelsyxan med våldsam kraft och precision rakt genom Lännanders nackskinn, muskler, vävnader, senor, strupar och blodkärl och krossade sig igenom halskotpelaren. Med en tryckande duns satte sig eggen i stupstocken under. Huvudet rullade bort en bit på schavotten, kroppen studsade till och ryckte till en kort stund. Det tjocka röda blodet flöt ut över trädäcket.

Det hördes spridda skrik bland åskådarna, ursinniga onaturliga hurrarop, ångestrop, vilsna applåder, höglästa böner och ett ljudligt kvardröjande mummel. Så småningom började publiken och den militära eskorten bege sig av. Showen var över.

Senare styckade bödeln Lännanders kropp för att sätta upp huvudet och köttdelarna på s k steglar, som var trähjul monterade horisontellt på höga träpålar. Det var sliskt och slabbigt, och till sin hjälp hade han juniora medhjälpare som kallades rackare. Stegling syftade till att ytterligare förnedra den redan halshuggne. Bödeln som verkställde mordet och senare styckade kroppen var Karl Linderman⁸¹⁵, en 41-årig gift trebarnsfar från Nyköping, avlönad med svenska skattemedel.

Den unge drängen Jan Andersson Lännander⁸¹⁶ halshöggs för att ha *insubordinerat* sig och vågat ifrågasätta det orättvisa, diskriminerande och klassföraktande tillvägagångssättet i samband med tvångsutlottningen av den fattigaste landsbygdsbefolkningen till svenska armén.

Halshuggningen hade ytterst sanktionerats av fransosen från Pau. Halshuggningen, utifrån fransosens synsätt, var en *varning* mot den som vågade ifrågasätta "samhällsordningen" efter bedrägerivalet i Örebro 1810 och den som misstänktes sympatisera med den avsatta Vasafamiljens legitima rättigheter.

Kapitel 3 avsnitt 24

EN SKÄNK FRÅN NAPOLEON

Tisdagen den **4 februari 1812** på förmiddagen nådde budet Stockholm om Frankrikes invasion av Svenska Pommern.⁸¹⁷ Franska armén hade med militärt våld tagit befälet över en del av Sverige.

En vanlig svensk skulle reagerat med förfäran och ilska över att en del av riket kränkts av utländsk militär, precis som fyra år dessförinnan. Men inte den rekryterade fransosen på Stockholms slott! Han visade snarare påtaglig *belåtenhet* över invasionen! Napoleon hade nämligen, genom *Le Mercure* och den brittiska smyghandeln, provocerats av Sverige att begå ett av sina största misstag någonsin. I och med Napoleons invasion av Svenska Pommern, visste Bernadotte att *den svenska opinionen skulle förskjutats* både inom regeringen och hos allmänheten, från att tidigare ha varit fanatiskt frankofil och napoleonfruktande, till att bli mer

⁸¹⁵ Karl Magnus Linderman (ca 1769-1833), svensk bödel

⁸¹⁶ Jan (Johan) Andersson Lännander (1789-1812), svensk dräng och livgardist

⁸¹⁷ Några källor anger felaktigt den 1 februari; detta vore en praktisk omöjlighet.

misstänksam och t o m avog gentemot den franske kejsaren. Napoleons invasion av svenskt territorium bröt den förtrollning som kejsarens namn och gärningar tidigare varit omgiven av. Och detta var just vad Jean behövde för att kunna gå vidare med *sin egen* agenda. Han måste ha en inrikespolitisk *förevändning* för att bryta med Frankrike, och detta var exakt vad han erhöll genom Frankrikes invasion. Genom inkräktandet av Svenska Pommern hade Napoleon – i en av sina egna och denna epoks största missräkningar – givit Bernadotte en starkt skäl att inom svenska regeringen och med större konkretion verka för en svensk brytning med Frankrike till förmån för Ryssland. Napoleons förhastade invasion blev därför, oavsiktligt, en flott skänk åt antagonisten Bernadotte. Invasionen av Pommern var en av kejsarens största felräkningar, någonsin. En memoarskrivare förtydligar:

”Denna lätta erövring av Pommern, gjord under djupaste fred, emot tydliga traktater, var *vändpunkten* i alla förhållanden emellan Sverige och Frankrike. Ifrån detta ögonblick var ingen försoning möjlig emellan tvenne sådana själar som Napoleons och Bernadottes.”

Så fort kronprins Jean mottagit budet från generaladjutanten och kabinettskammarherren Carl Axel Löwenhielm utbrast han uppspelt och belåtet:

”Välän! Handsken är således kastad, och jag ska ta upp den! Från denna dag bör vi inte tveka längre! Sverige måste ta ett bestämt parti!”

D v s Rysslands parti.

Sedan hänvisade han gravitetiskt till Gustav II Adolfs arv som för att omedelbart addera skärpa till Sveriges öde. Men Jean brydde sig i verkligheten föga om Svenska Pommern, där alla svenska kungens undersåtar plötsligt befann sig under ockupation av främmande makt, utan förklarade istället att det nu handlade om att *säkra Norges förvärv* med Rysslands och Storbritanniens stöd. Legitimitetskvittot!

”Vi behöver en särskild beskickning till tsar Alexander!”

Därefter bad han Carl Löwenhielm att åta sig uppdraget att bege sig till St Petersburg med ett *hemligt* förslag om förhandlingar. Jean upprättade själv detta förslag redan samma eftermiddag. Han blev så ivrig att han först hade velat föreslå tsar Alexander ett ”familjefördrag”⁸¹⁸ men efter att ha upplysts av sina rådgivare om att något dylikt aldrig förekommit, sansade sig stamfadern något. Det slutgiltiga förslaget gick ut på att Ryssland skulle militärt understödja Sveriges förvärv av Norge genom ett direkt svenskt-ryskt anfall mot Danmark. *Efter* att detta norska förvärv kommit till stånd skulle Sverige delta på Rysslands sida i det allmänna kriget mot Frankrike. Jean uttalade kort därefter enskilt till den ryske Stockholmsambassadören om det fördrag som han så intensivt eftertraktade:

”Detta fördrag ska jag underteckna med mitt blod, säg tsar Alexander det!”

Troligen samma tisdag⁸¹⁹ formulerades en skrivelse *med krypserad text*, alltså väldigt hemlig, till det inofficiella svenska diplomatiska sändebudet Gotthard von Rehausen i London. Bakom innehållet stod Bernadotte, men skrivelsen undertecknades av utrikesminister Engeström. Instruktionen var att till brittiska regeringen framföra att Sverige nu var berett att sluta fred med Storbritannien *på vissa villkor*. Fred med Storbritannien skulle ju i praktiken innebära att man officiellt bröt med Frankrike, men för att göra ett sådant sidbyte ville stamfadern, som vi vet, *ha något i gengäld*. Han satte m a o fortfarande ett *pris* för Sveriges lojalitet.⁸²⁰ Hela Jean Bernadottes utrikespolitik karakteriseras av ett ständigt, oupphörligt köpsläende; den baserades inte på fasta värderingar och principer och ett överordnat värnande om Sveriges väl, utan varje

⁸¹⁸ Jmfr kap 4 avsn 12. Termen ”familjefördrag” eller ”familjepakt” (un pacte de famille) dyker upp för första gången i februari 1812, relaterad i drottning Charlottas dagbok.

⁸¹⁹ Alin och Scævola anger datumet för denna skrivelse till den 1 februari. Skrivelsen hänvisar emellertid till den franska invasionen av Svenska Pommern, och Stockholm nåddes av denna nyheten troligen först den 4 februari, vilket andra källor uppger.

⁸²⁰ Jmfr kap 3 avsn 17

utrikespolitiskt beslut i svenska statens namn föregicks av en plump förtäckt kohandel med hans *egennytt*a som drivkraft.

Jean ville dels ha Storbritanniens stöd för Norges erövring – plus att han nu även slängde med Själland på köpet – jämte viss ekonomisk ersättning, subsidier. Och precis som inför Åmål tre månader tidigare, lät Jean via Engeström återigen framskynta att överlåtelsen av en koloni i Västindien *från brittiska staten till svenska staten* skulle vara intressant som ersättning för *svenska statens* lojalitet. Skrivelsen från utrikesministern innehållande Bernadottes budskap löd:

”Om England skulle vilja till *Sverige* avstå någon koloni i Västindien, skulle detta bidra till att göra förbindelsen mellan de två ländernas kommersiella intressen ännu intimare.”⁸²¹

Både Bernadottes förslag till tsar Alexander och instruktionen för Rehausens återupptagande av de svensk-brittiska förhandlingarna var alltså topphemliga. De åsyftade nämligen en total omläggning av Sveriges utrikespolitik, krig och fred. Och vid sådana situationer skulle, enligt regeringsformens § 13, ett extraordinärt statsråd inkallas där saken skulle överläggas och varje enskild ledamot, inklusive samtliga statsråd och statssekreterare, skulle få yttra sin personliga mening till protokollet; först *därefter* var kungamakten bemyndigad att fatta och verkställa beslut. Advokatsonen, som vare sig innehade kungamakten eller brydde sig särskilt mycket om rikets konstitution, rundade givetvis denna grundlag. Stamfadern bröt återigen mot författningen genom att förbigå detta grundlagsreglerade förfarande.

Svenska folket blev mycket upprört över invasionen av Pommern som ju var en del av Sverige. Jean Bernadotte däremot hade blivit glad och uppspelt *därför att svenskarna blev upprörda!* Svenskarnas upprördhet öppnade ju upp opinionsmässiga möjligheter som gjorde det genomförbarare för honom själv att driva igenom sin personliga rysslandsorienterade agenda. Samtidigt gav stamfadern tusan i själva det svenska territoriet och övergreppet som sådant. Faktum är att det i en utländsk diplomatrappport finns ett dokumenterat uttalande av Bernadotte precis efter att nyheten om invasionen nått Stockholm, där han sagt att ”*jag är mycket belåten med att vara befriad från denna provins*”.

För att ge ytterligare tyngd åt den politiska omläggningen, förmådde Jean sin gaggige adoptivfar, den sedan länge bortspelade galjonsfiguren kung Carl XIII, att underteckna en skrivelse till tsaren daterad den **6 februari** som uttryckte en önskan om att Sveriges och Rysslands ömsesidiga intressen måste byggas på grunder ”som för framtiden avlägsnade varje anledning till geografisk sammanstötning dem emellan genom att för alltid utplåna minnet av det förflutna”. Denna deklaration *kunde* läsas som att Sverige allmängiltigt inte längre önskade konflikt med Ryssland och att såren från Finska kriget ej fick rivas upp igen. Men formuleringen *kunde även* läsas som att Sverige nu accepterade att den bittra förlusten av Finland var överspelad, och att Sverige och Ryssland istället skulle bilda en säkerhetspolitisk allians.

Carl Löwenhielm lämnade Stockholm mot St Petersburg den **8 februari**.

Den **9 februari** skrev utrikesminister Engeström, på Jeans uppdrag, återigen till Rehausen i London. Än en gång så villkorade Sverige ett fredsslut mot vissa dusörer från briterernas sida. Sverige hade ju startat ”kriget” dessa två länder emellan till att börja med, men för att officiellt deklarera låtsaskriget över så vill man i Stockholm *ha betalt*. Utrikesministern upprepade Jeans vädjan om en koloni i Karibien åt *svenska staten*:

”*Sverige* skulle önska att erhålla en koloni i Västindien, som ännu närmare kunde sammanknyta dess handelsintressens med Englands. Vi skulle föredra en f d fransk koloni, som kunde tjäna som vederlag för det av franska trupper besatta Svenska Pommern.”

Den sista meningen var kuriös. Vad menade man med ”vederlag”? Tröst för Sveriges sårade självkänsla, eller som ett bytesobjekt för att återfå Svenska Pommern från Frankrike?

⁸²¹ Författarens kursivering. Läsaren uppmanas bära i minnet framgent att det redan från första början alltså handlade om en uppgörelse mellan *svenska staten* och *brittiska staten*, inga andra parter; jmf kap 4 avsn 20; kap 22 avsn 11.

Formuleringen konfunderade britterna, som inte såg någon anledning att förbehållslöst avträda en koloni under oklara premisser. För att överlämna en koloni till svenska staten ville britterna självklart i gengäld se konkreta insatser och uppoffringar från den svenska statens sida för den gemensamma sakens skull, d v s kampen mot Napoleon.

Den **19 februari** hade Bernadotte ett intressant samtal med Rysslands chargé d'affaires i Stockholm, Nicolay. Den svenske kronprinsen var fortfarande exalterad över Napoleons invasion av Svenska Pommern – ett misstag av den franske kejsaren som stamfadern ämnade utnyttja till fullo för personlig del – och talade upptrymt med den ryske diplomaten om gemensamma svensk-ryska militära operationer under våren:

”Jag ska gå iland i Kołobrzeg⁸²² och tsar Alexander kan räkna med en styrka som ska gagna honom i ryggen på den franska armén! Vi ska lasta transportfartyg för sex månader från första mars räknat, vilka ska lämpligen fyllas med manskap och utrustning, och denna demonstration allena bör imponera och en aning bidra till att fördröja marskalk Davousts frammarsch. --- Genom riksdagen ska vi erhålla krafter att föra krig under tre år, vi ska inrätta en värnplikt som utökar vår armé till mer än 100 000 man!”

Läsaren påminns om att storleken på den svenska armén var stamfader Bernadottes valuta för att kohandla till sig gentjänster. Siffran 100 000 var givetvis helt oriktig och orealistisk.

Kronprinsen insisterade att Rysslands chargé d'affaires Nicolay vidarebefordrade detta budskap till tsaren. I depeschen till tsar Alexander tillade Nicolay att ”det är omöjligt att längre hysa minsta tvivel om det parti som Sverige tagit”. Nicolay berörde även, omedvetet eller ej, de känslomässiga grunder – d v s det agg, den bitterhet och fullkomliga *kränkthet* som Jean kände gentemot Napoleon personligen, ända sen långt innan bedrägerivalet i Örebro 1810 – och som drivit honom rakt i famnen på Ryssland:

”Den känsla som drivit det därtill --- är så djupt inristad i kronprinsens hjärta...” skrev Stockholms-sändebudet Nicolay till sin chef i St Petersburg.

Stamfadern hade öppet visat sina kort för ryssarna redan innan några förhandlingar inletts, och återigen, allting skedde grundlagsvidrigt då ingen extraordinär regeringskonselj ännu ägt rum, vilken fordrades då ju detta innebar en fundamental svensk utrikespolitisk omläggning inklusive möjliga fredsslut, säkerhetspolitiska uppgörelser och nya konflikter. Styret av Sverige var vid denna tidpunkt sålunda i princip en extrakonstitutionell enmansshow.

Den **20 februari** hade sändebudet Löwenhielm sin audiens med tsar Alexander i St Petersburg. Tsaren, utan att ännu ha avhört Löwenhielms hemliga meddelande från Bernadotte, inledde med att vädja om glömska för björnrovet av Finland genom Fredrikshamnshfreden knappt två och ett halvt år tidigare.⁸²³ Tsar Alexander utbrast känslösamt:

”Må det förflutna för alltid begravas i glömskan! --- Ryssland har erhållit en naturlig gräns, och någon anledning till oenighet oss emellan bör härefter icke finnas!”

Sen fick Löwenhielm ordet. Han redogjorde för sitt egentliga ärende, som var ett förslag om en svensk-rysk militär allians, och att Sverige kunde vara en nyttig militär partner för Ryssland. Instruktionen från Bernadotte var dock att främst fokusera på vad Ryssland kunde göra för Sverige, inte vad Sverige kunde göra för Ryssland. Och det var *Norge* han ville ha, givetvis, istället för Finland. Jean ville att tsar Alexander skulle garantera Norges förening med Sverige och bidra till detta med en truppstyrka på 15 000-25 000 man. Tillsammans med en svensk armékår på 35 000-40 000 man skulle man göra en landstigning på Själland. *Efter* att Norge förenats med Sverige kunde de svenska trupperna bidra till Rysslands sak i Nordtyskland mot Napoleon.

Tsar Alexander invände att eftersom ett storkrig mellan Ryssland och Frankrike säkerligen skulle bryta ut inom kort, vore det väl klokast och mest logiskt att Ryssland med svenskt stöd

⁸²² Kołobrzeg = hamnstad vid Östersjön i nuvarande nordvästra Polen

⁸²³ Se kap 2 avsn 8

först fokuserade sina resurser mot Napoleons väldiga fronter, och *därefter* utförde den relativt sett mycket mindre utkantsmanövern mot Danmark eller Norge. Tsar Alexander ville att Norge skulle betraktas som en *motprestation* för Sveriges lämnade militära stöd åt Ryssland mot Frankrike, och inte som någon slags *ersättning i efterhand* för Rysslands erövring av Finland 1808-1809, eller såsom ett *förhandsvillkor* för svenskt militärt stöd åt Ryssland. Det franska anfallet med Napoleons armé, världens mäktigaste, mot det ryska moderlandet var ju sannolikt ganska nära förestående, så det vore skevt att i detta läge *börja* med att skicka iväg ryska trupper på helt andra uppdrag i västra Skandinavien, argumenterade tsaren.

Och visst hade han en poäng, men Jean, trots sina ömma ord vid olika tillfällen åt grannen i öster, *litade inte på någon*. Inte ens tsaren. Samtidigt befann sig Ryssland i ett trängt läge och *behövde* åtminstone Sveriges *passiva* stöd. Så för Bernadotte handlade det i detta läge inte främst om att ge utan om att få, eller snarare ta, och för att vara säker på att faktiskt erhålla Norge tänkte han inte låta någonting komma emellan, inte ens Europas möjligen största krig någonsin. I Bernadottes värld var *förvärvet av Norge överordnat allt*, och detta utgjorde en *förutsättning* – ej kompensation i efterhand – för hans medverkan mot Napoleon. Tsar Alexander tycktes mjukna till slut och sade sig villig att ställa en del ryska trupper under Bernadottes befäl mot Själland. Regelrätta förhandlingar om en allians kunde inledas.

På andra sidan Östersjön, i Stockholm, hölls en extraordinär regeringskonselj den **21 februari**. Efter ett preludium som fick uppläsa av Engeström som gav en historisk översikt av Sveriges förhållanden sen hösten 1810, när Frankrike plötsligt utpressat Sverige att förklara krig mot Storbritannien, var det kronprinsens tur. Allt var upplagt och regisserat för största effekt. Plats på scenen. Den fängslande och dramatiska talekonstens maestro tog till orda. Hans röst och gester byggde upp stämningen med drama, med lidelse, med smärta, med hopp. Jean spelade teater i ensamt majestät i konseljrummet. Han höll ett högravande, laddat anförande – och åhörarna rycktes med. Han sökte bevisa att Napoleon agerat otillförlitligt gentemot Sverige, att Frankrikes intentioner ej var välvilliga gentemot Sverige, och att ett fälttåg i Finland jämte ett försvar mot den brittiska flottan vore extremt kostsamt... Jean drog till med 17 miljoner riksdaler⁸²⁴. Han drev givetvis hela sin argumentation i en riktning som mynnade ut i att Sverige inte längre kunde finna sig i viljelös underkastelse under Napoleon, utan måste markera sin självständighet genom en *neutralitetsförklaring*, d v s ett upphörande av låtsaskriget med briterna medelst ett besked att man nu inte blandade sig i krig alls. Han antydde även att den skandinaviska halvöns invånare blott kunde hävda sin frihet tack vare sin geografi, att halvön var omsluten av hav, d v s en anspelning på fördelen med en *svensk-norsk förening* ur ren säkerhetssynpunkt.

Bernadotte hade inför konseljen intensivt målat en tavla med alla de *faror* som hotade Sverige och de *risker* som ett återtagande av Finland skulle innebära. Och till protokollet fogades följdriktigt flera bittra kommentarer om Napoleons agerande. Så långt hade Jean, skicklig förförare av sin publik, lyckats leda de flesta av statsrådets ledamöter i den riktning han ville. De flesta åhörarna kom fram till samma slutsats som retorikern på scenen mer eller mindre öppet begärt, nämligen en markering mot Frankrike. Men ungefär där strandade debatten. *Ett närmande till Ryssland diskuterades ej, utan åtskilliga av de närvarande yttrade istället ett utpräglat misstroende även mot Ryssland.*

Ännu var det alltså för tidigt för Bernadotte att inför konseljen föreslå effektiva allianser med Napoleons fiender, Storbritannien och Ryssland. Enligt historikern professor Gabriel Rein⁸²⁵

⁸²⁴ 17 miljoner riksdaler banco år 1812 motsvaras år 2020 av ca 2,1 miljarder kr (KPI), 7,4 miljarder kr (guldprisindex) alt 87 miljarder kr (arbetarlöneindex)

⁸²⁵ Gabriel Rein (1800-1867), finsk lärare, historiker och statistiker

styrde Bernadotte medvetet konseljen i denna riktning, men ännu var tiden ej mogen för att öppet tala om det.

Den **24 februari** fattade statsrådet beslut om att frånräda Napoleons handelsblockad, söka fred med Storbritannien, öppna rikets hamnar samt förklara Sverige *neutralt*. Man beslutade även att kraftigt upprusta den svenska militära förmågan. Det nämndes ingenting explicit om några närmare svenska åtaganden gentemot Storbritannien eller Ryssland, men icke desto mindre så upprättades *två olika protokoll* från detta regeringssammanträde; ett mer utförligt protokoll, *och ett stympat protokoll*. Syftet med detta var att om situationen senare skulle uppstå – vilket den just precis gjorde! – så hade man till hands en beskuren, ofullständig version att visa upp inför riksdagens hemliga utskott. Detta var alltså ett medvetet bedrägligt beteende från regimens sida; man visste att redan de måttliga steg som man beslutat om kunde väcka frågor från riksdagens hemliga utskott. För att kunna bibehålla töcknet kring den nya utrikespolitiska inriktningen ett tag till, och lättare kunna *förleda riksdagen*, så såg man redan nu till att upprätta en beskuren och vilseledande version av protokollet, till hands att kunna uppvisa vid en begäran från utskottet.⁸²⁶

Bernadotte och hans verktyg Wetterstedt, som hjälpt till att författa instruktionerna åt Rehausen i London och Löwenhielm i St Petersburg, drev på utvecklingen, och endast en liten handfull övriga personer hade viss insyn. Regeringskonseljen som helhet undanhölls information, och riksdagen skulle ännu inte ha en susning, vilket i sig var ännu ett grundlagsbrott. Det rörde sig om ett redan igångsatt svenskt systemskifte av väldiga proportioner.

Kapitel 3 avsnitt 25

MÅRTEN BENGTSOON OCH ÖFWERHETEN

Förstärkningen av den svenska armén i sig självt hade ingen protesterat emot. Däremot hade drängarna opponerat sig mot själva urvalet och förfarandet, när förstärkningsmanskaper skulle tvångsutlottas ur den miserablaste delen av underklassen. Precis som med lantvärnet 1808 handlade förstärkningsmanskaper inte om en solidarisk nationell kraftsamling av alla unga friska starka män i riket, utan Jean Bernadottes kungörelse och tillvägagångssättet hade återigen enbart drabbat samhällets mest utsatta och värnlösa. Att kapabla män skulle försvara fäderneslandet var självklart, men att det lägsta samhällsskiktet ständigt föstes fram i första ledet som något slags boskap, och att alla beslut fattades över deras huvuden där de själva var förvägrade en röst, var vad drängarna i grunden protesterat mot. De hade också starkt betvivlat sanningsenligheten i Bernadottes angivna orsak för denna tvångsutskrivning, nämligen att Storbritannien hotade Sverige med ett förfärligt militärt anfall.

Den **24 februari 1812**, samma dag som Bernadottes regeringskonselj i Stockholm beslutade att låtsaskriget med Storbritannien – som alla, inklusive stamfadern, hela tiden visste var ett låtsaskrig – skulle upphöra och ersättas med officiell fred, transporterades Mårten Bengtsson till fängsligt förvar i Dalby i Skåne under sträng bevakning. Mårten Bengtssons brott var att ha opponerat sig mot den diskriminerande tvångsutlottningsmetoden till låtsaskriget mot Storbritannien!

Det var en kall natt. Den skulle bli hans sista på jorden.

Tisdagen den **25 februari** på förmiddagen fördes Bengtsson i handfängsel och grov fotkedja till Dalby kyrka, högt belägen på en ås 10 km sydost om centrala Lund. Kyrkan var överfull, trängseln var stor i bänkraderna. Mårten Bengtsson leddes fram uppför mittgången. Det rasslade

⁸²⁶ Se kap 4 avsn 3

ödesmättat om järnbojorna, allas blickar följde honom. Han sägs ha varit en mycket vacker ung man med fina ögon och en välbyggd kropp, 27 år gammal. Längst fram i mittgången fick han sätta sig ner på en pall framför altaret, korset och snett under predikstolen.

Prästen Anders Gullander⁸²⁷, 33 år lillgammal, såg ut över trängseln i kyrkan. Sorlet lade sig. Alla satt tysta, underdåniga. Många försökte få en skymt av Mårten Bengtsson. Gullander blickade allvarligt och allsmäktigt ut över dem från sin upphöjda position.

Utdragen konstpaus.

Laddad atmosfär.

Sen började han.

Gullander satte igång med en lång domedags-, straff-, och förmaningspredikan.⁸²⁸ Han orerade och han fördömde, och den prästerliga arrogansen och självfullkomligheten *osade* från predikstolen. Predikan var en lång utläggning om hur de som sätter sig upp mot *överheten* i samhället fördöms enligt Bibeln, och därför *förtjänar* sina straff. Nyckelordet "Öfwerhet" i olika former, alltid med stor bokstav i den tryckta versionen, förekom inte mindre än *59 gånger* i Gullanders predikan. Gullander kallade de som förespråkade jämlikhet och frihet för "vansinniga röster". Rakt på sak alltså. Allmogen i kyrkans bänkrader påmindes under någon timme, kanske en och en halv, som predikan kan ha tagit, om att vara *lydiga undersåtar* i ett samhälle där villkoren rätteligen dikterades av just överheten, alltså kungamakten, adeln och prästerskapet och det styrande svenska etablissemanget. Enligt överheten själv hade ju ingen mindre än Gud nämligen bestämt att samhällsordningen skulle vara så, vilket satte punkt för alla invändningar och vidare diskussioner. Mårten Bengtsson, förkunnade Gullander från sin upphöjda plats, var en *farlig samhällsfiende* då han ifrågasatt den gängse samhällsordningen och hade därmed "förverkat sin rätt att leva". Därför skulle Mårten Bengtsson – helt rättvist enligt Gullander – "under bödelsyxan tillfredsställa lagarnas yttersta krav".

Fragmentariska citat ur Gullanders predikan, med originalstavning:

"...afsäga sig lydnaden mot Öfwerheten, att gå åstad att förtjena fängelset, att förwärka lifwet på afrättsplatsen..."

"...förböner och tacksägelse för Konungen och för all Öfwerhet."

"...würdnad för Öfwerheten..."

"...den Öfwerhet, som är, hon är skickad af Gud..."

"...den allmänna plikten att wisa Öfwerheten würdnad och lydnad."

"Hwar och en ware Öfwerheten, som wäldet hafwer, underdånig."

"...måste hon wara skyddad af Samhällslagar och af en Öfwerhet som äger nog magt att sätta dem i werkställighet..."

"...mötas af Swärdet, som Öfwerheten icke bär förgäfwes."

"...Öfwerheten är af Gud!"

"De som sätta sig emot Öfwerheten, skola få en dom öfwer sig."

"...faran och brottsligheten af all otrohet mot Öfwerheten..."

"...lydnad mot Öfwerheten är den första samhällsplikt..."

"...bedjom för vår Öfwerhet..."

Predikan, 20 sidor lång, trycktes och lästes kort därefter även upp för överheten på Stockholms slott. Det klockrena *subordinationsbudskapet* riktat direkt till den svenska allmänheten gjorde sådan succé hos samhällets mest privilegierade, toppen av pyramiden, att Gullander kort därefter befordrades till kunglig hovpredikant.

Efter predikan fördes Mårten Bengtsson ut till avrättningsplatsen, Dalby galgbacke, som låg bara 1200 meter därifrån. Han fördes dit fjättrad i kättingar på ett vagnsflak. Många hundra

⁸²⁷ Anders Peter Gullander (1779-1862), svensk präst

⁸²⁸ Predikan utgick till väsentlig del från Romarbrevet 13:1-7.

åskådare hade samlats nedanför scenen utanför säkerhetsstyrkornas avspärningar. Evenemanget var regisserat för största dramatik.

Tillförordnade landshövdingen Klinteberg⁸²⁹ höll ett tal till menigheten, d v s folket, och uppmanade dem att låta detta bli en *varning* för vad som skulle ske den som vågade *insubordinera* sig. En svartkappa, oklart om det var Gullander själv eller någon annan, spelade sin roll enligt manus. Bengtsson fick en sista brännvinssup. Man lossade på kragen så att halsen blottades. Bengtsson placerades raklång med huvudet på den grova träbalken, stupstocken.

Ursprungligen hade uppdraget att verkställa dödsstraffet tilldelats bödeln Andreas Löfvenborg⁸³⁰ från Sölvesborg. Landshövdingen hade emellertid snart upptäckt att en pinsam situation kunnat uppstå vid verkställandet. Löfvenborg var nämligen 81 år gammal och svag och skröplig till hälsan. Man hade vetat att en stor publik var att vänta så här fanns inget utrymme att bomma, slinta eller behöva göra om. Här skulle behövas en yrkesman som kunde utföra yxhugget skickligt och tillförlitligt, och gärna med eftertryck. Beställningen av Löfvenborgs tjänster hade därför återkallats och en ny order gått ut till en annan bödel från Blekinge, en yngre talang och framtidslöfte. Bödeln på skådebanan nu var sålunda Hemming Sjögren⁸³¹, en 41-årig gift tvåbarnsfar från Lyckeby utanför Karlskrona.

Med ett rappt hugg skilde yxans knivblad först den högra handen från Mårten Bengtssons kropp. Han försökte kväva skriket men smärtan var fruktansvärd. Den stora publiken väsnades, ropade, sjöng psalmer, visade den allmänna emotionella förvirring inombords som så ofta var fallet vid publika, spektakulära avrättningar. Prästen i sin ödesmättat svarta kappa klev fram som en despot med tunga stöddiga kliv på den uppbyggda träplattformen. Med tillgjort bistert ansiktsuttryck såg han likgiltigt på den stympade Bengtsson, såg ut över publiken.

Konstpaus från programledaren medan publiken fortsatte att skräna högljutt.

Efter en stund nickade han mot bödeln Sjögren, som ställde sig bredbent i position och höjde sitt tunga slaktredskap mot himlen. Prästen började långsamt recitera, med härskande allvarstyngd stämma:

”Fader vår, som är i himmelen! Helgat varde ditt namn, tillkomme ditt rike...”

Detta var Mårtens sista ögonblick.

Född i Lund, son till drängen Bengt och pigan Elna. Näst yngst av sex syskon. Jobbat som dräng i trakten av Staffanstorp hela sitt liv. Det var hans ursprung, det var hans verklighet, kanske skulle det även blivit hans framtid – eller kanske kunde hans framtid blivit en annan.

Vem vet. Det spelade inte längre någon roll. Hans framtid skulle om ett par ögonblick tillintetgöras. Han låg utsträckt på podiet, som det Jeans offerlamm han förkastats till att bli. Fråntagen sitt värde som medborgare, som människa. Hans talan – som även var de skånska drängarnas gemensamma talan – tystad.

En svensk grabb med känsla för rätt och fel. En svensk grabb med ett liv och möjligheter framför sig. Ända tills överheten parerade honom.

Svartkappans dundrande röst skar allsmäktigt genom februarikylan:

”Ske din vilja, såsom i himmelen, så ock på jorden. Vårt dagliga bröd giv oss idag... *och förlåt oss våra skulder...*”

Svoosch!

Med all Sjögrens styrka och kraft, men ändå som i slowmotion, ven klingan genom luften. Yxbladet skar rakt genom offrets lekamen. Den långa vassa eggen träffade med perfekt precision mitt i nacken och kapade halskotpelaren, kött och strupar och nerver och den stora

⁸²⁹ Wilhelm af Klinteberg (1759-1829), svensk jurist och ämbetsman

⁸³⁰ Andreas Löfvenborg (1731-1814), svensk bödel

⁸³¹ Hemming Sjögren (1770-1829), svensk bödel

kroppspulsådern, och satte sig i trästocken under med en ljudlig dunk. Huvudet trillade av och kroppen ryckte till. Blodet flödade ut över scenen.

Efter föreställningens slut när åskådare och militär avlägsnat sig, hjälptes bödeln och hans rackare åt att stycka Bengtssons kropp och montera den på steglar, för ytterligare förnedringseffekt efter döden. När dessa kött- och benrester togs ner efter några dagar grävdes de ner i ovigd jord, d v s slängdes i en grop i ickevälsignad, ohelig mark.

Mårten Bengtsson⁸³² miste högra handen, halshöggs och steglades för *insubordination* och för att ha gjort invändningar mot etablissemangets skymfliga diskriminering och strukturella klassorättvisor i Sverige. Dödsdomen hade fastställts av Jean Bernadotte. Fastställandet av dödsdomen hade varit en av Jeans allra sista åtgärder som vikarierande statschef, innan han återlämnat den nominella kungamakten till Carl XIII i början av januari.

Ur stamfaderns synvinkel så avrättades den civile svenske medborgaren och drängen Mårten Bengtsson i feodalismens och den bernadotteska successionsordningens namn. *Victorinus*, som betyder "segrare", hade namnsdag på avrättningsdagen, som det slumpade sig. Överheten som flyttat in på Stockholms slott hade med skarpaste tydlighet markerat sin *seger* över försök att störa den nya samhällsordningen, i synnerhet då dessa upprorsstämmingar av överheten själv tolkats som legitimistiska rörelser till förmån för Vasaättens prins Gustav.

Kapitel 3 avsnitt 26

PER OTTASSON

Två dagar efter Mårten Bengtsson, den **27 februari 1812**, avrättades Per Ottasson på samma sätt. Ottason tvingades sitta igenom en reprimandföreläsning i byns kyrka på förmiddagen levererad av prästen. Därefter fördes Ottason vid lunchtid till avrättningsplatsen, galgbacken vid Tullstorp i Östra Vemmenhög söder om Skurup. Landshövding Klinteberg höll återigen ett överlägset tal att denna avrättning skulle ses som en *varning* till den som satte sig upp mot överheten och den rådande samhällsordningen, en påminnelse till de lägst stående i det svenska sårbehandlingsamhället vad som kunde hända med den som vågade insubordinera sig.

Drängen Per Ottasson var född i Sövde församling i nuvarande Sjöbo kommun. Hans föräldrar var drängen Otto och pigan Hanna. Under Pers uppväxtår hade fadern Otto återkommande lidit av hjärtinfarkter och varit sjuk under långa perioder. Familjen hade ägt *noll* och inhysts på olika ställen med noteringen "utfattig" i husförhörslängderna.

Per hade haft två yngre syskon. Lillasyster Bengta hade avlidit i smittkoppor bara 14 månader gammal. Per hade då varit fyra år. Lillebror Jöns hade avlidit i mässlingen 18 månader gammal. Per hade då varit nio.

I folkbokföringen beskrevs familjen nu även som "bräcklig" – klen, tänd och fragil. Det kunde knappast bli värre. Men det blev det. Pers mor Hanna avled av bröstvärk när Per var 11 år. Och fadern Otto avled av bröstvärk när Per var 13 år gammal.

Hela hans familj hade dött i förtid. Per hade blivit *ensam* kvar.

Per Ottasson var sprungen ur det absolut lägsta skiktet i det svenska kastsamhället. I tonåren och hela sitt vuxna liv hade han arbetat som dräng på en mängd olika gårdar mellan nuvarande Sjöbo och Skurup. Jobbat något år, flyttat någon annanstans, o s v. Det kan skönjas en viss rastlöshet i hans geografiska rörelsemönster de sista 13-14 åren av hans liv – eller möjligen kanske ångest, förtvivlan, vanmakt – fastän hela tiden inom ett kringskuret lokalt distrikt. Som en symbol för hans *sociala* orörlighet. Per Ottasson var, liksom så många andra, en *klassfånge*.

⁸³² Mårten Bengtsson (1784-1812), svensk dräng

Han kunde byta gård och arbetsgivare och slita hur mycket som helst, men skulle ändå resten av sitt predestinerade liv som svensk träl befinna sig på samma fläck, egendomslös och rättslös.

Nu låg han där på trädäcket för att han opponerat sig mot diskrimineringen mot det absolut lägsta skiktet i det svenska kastsamhället. Han hörde prästen som gick runt på podiet med långsamma gravitetiska steg, full av inbillad särställning. Dessa jävla prästhycklare, dessa svartklädda förtryckare och pennalister bakom kyrkans och religionens inbillat oantastliga fasad, som mest mästrade översittardogmer och förvrängda värderingar som Jesus definitivt *inte* stod för.

En minut eller två kvar, sen skulle allt vara över.

En seger för överheten. En seger för *makten*. En seger för monarkin och kyrkan. En seger för den nya successionsordningen från den 26 september 1810.

Vem skulle någonsin komma ihåg Per Ottasson? Vem skulle någonsin ägna en minsta tanke åt *hans* bakgrund, hans liv och slit, hans förutsättningar... hans samhällsklass?

Vem fan skulle sakna honom?

Allt runt omkring honom, militärvakterna, prästen i sin domedagskappa, bödeln, alla människor blev bara skuggor som förbleknade, brus som dog bort.

Ta mig.

Bara ta mig, *era jävlar*.

Befria mig från allt.

De sista sekunderna stod tiden stilla.

"Och förlåt oss våra skulder..."

Så föll bilan.

Först blev allting mörkt.

Sen blev det evigt ljus för Per. Får vi idag önska och tro.

Per Ottason⁸³³, en 31-årig svensk man, miste högra handen, halshöggs och steglades för sin *insubordination*. Dynastigrundaren från Pau, med näsa för maktmanifestationer, hade precis som med Jan Andersson Lännander och Mårten Bengtsson avslagit Per Ottassons nådeansökan och *personligen godkänt dödsdomen*.

Bödeln var densamma, Hemming Sjögren från Blekinge, trygg familjefar och ett framtidsnamn inom bödelsprofessionen med påtaglig styckmördarbegåvning. Sjögren erhöll särskilt offentligt traktamente för detta sitt tjänsteärende genom Skåne i slutet av februari 1812, d v s det var de svenska skattebetalarna som i slutändan fick finansiera yxmännens resa, uppehälle och huggjobb.

Allmogeprotesterna 1811, drängarnas uppror, hade besegrats. Jean Bernadotte hade vunnit. Att Messias från Pau ju var en riktig vinnare, det hade den svenska allmänheten itutats ända sen bedrägerivalet i Örebro 1810, och denna propaganda pågår än idag. Uppstudsigheten från packet, jordproletärerna, var tystad. Subordinationen och samhällsordningen var återställd. *Successionsordningen försvarad*. Man fick lov att lyfta på mössan, bocka och tilltala vissa medborgare i tredje person även fortsättningsvis, och finna sig i att godtyckligt lottas ut till krig av en gynnad och hårt skyddad samhällsminoritet som fattade alla beslut över den rösträttslösa talrika pöbelns huvuden.

Men händelserna i Södermanland och Skåne hade blottlagt spänningar i det svenska samhället mellan privilegierad och vanlottad. Den intensiva indoktrineringen förmedlad via media och predikstolar över hela riket till trots, fanns i folks bröst en kvardröjande känsla av olust och orätt. Drängarna hade bittert förlorat, samtidigt som det låg en stor symbolik i att just greve Mörner, som beordrat den besinningslösa ihjälskjutningen vid Klågerup, kort därpå befordrades

⁸³³ Per Ottasson (1780-1812), svensk dräng

till generallöjtnant av just stamfader Bernadotte. Verkligheten låg öppen för alla och envar att beskåda och begrunda.

Antirojalisten Jean hade bara halvannat decennium tidigare deltagit i de breda franska folklagens resning mot den styrande eliten med legitima krav på frihet, jämlikhet och medbestämmande. Men som nyrekryterad kronprins i Sverige hade han brutalt kväst den svenska underklassens resning mot de styrande och krossat deras krav på frihet, jämlikhet och medbestämmande. Principfasthet var aldrig denne fransos starkaste gren.

Per Ottason har förärats ett eget avsnitt i denna bok, precis som Jan Andersson Lännander och Mårten Bengtsson. De blev alla *martyrer* i de fattiga svenska drängarnas och torparnas kamp mot samhällets strukturella särbehandling och diskriminering, och för rättvisa, demokrati och grundläggande medborgerliga rättigheter för alla landsmän i Sverige. Men den sociala oron i landet ledde till en enad front bestående av regimen, adeln, prästerskapet, media och hela det svenska etablissemangen – riktad mot samhällets svagaste. Bernadotte och armébefälen betraktade detta som ett "krig", och med militärt övervåld mot nationens egen befolkning – nota bene som ingen någonsin ställts till svars för, inte ens i biografiska framställningar över vederbörande – slog överheten ner protesterna och lät det sk rättsväsendet "statuera exempel" i form av hundratals domar i olika instanser. 1809 års idéer om ett nytt modernt svenskt medborgarsamhälle hade med dessa hammarslag definitivt dödats.

Stamfader Bernadotte, eller "samhällsbyggaren" som han nuförtiden kallas i hovets egen idoliserande historierevisionism, avslög personligen flera nådeansökningar. Fransosen som ljugit och mutat till sig den svenska tronföljden 1810 såg i dessa händelser främst sympatirörelser för den legitima Vasaätten. Utifrån denna uppfattning beseglade han allmogeoroligheterna 1811 med spöstraff, fängelsestraff på vatten och bröd och straffarbete på fästningar.

Och med tre stycken bilor.

För att hävda sin "legitimitet".

För att till varje pris värja den nya *successionsordningen* från hot.

Allting så gränslöst uselt och ovärdigt.

En naturlig följdfråga är, varför berättar inte stamfaderns nuvarande ättling på den svenska tronen, enligt ovan nämnda successionsordning, Carl Gustaf Bernadotte, mer om dessa stamfaderliga göromål under alla sina tal, seminarier och utställningar som i övrigt tycks gå ut på att ensidigt hylla och förhårliga familjens hushjälte, dynastigrundaren?

Skam.

Kapitel 4

2 mars 1812 – 11 mars 1813

Avsnitt

1. *1812 års politik*
2. *Ansträngd privatekonomi*
3. *Samhällsbyggaren*
4. *Lojalitetsauktion*
5. *Hultsfreds slätt*
6. *Förbannade fred*
7. *Att tysta sina kritiker*
8. *Hokus, pokus... utlandsskulden borta!*
9. *Skenkrigen avslutas*
10. *En inställd våldtäkt*
11. *Tillbaka på Hultsfreds slätt*
12. *Familjefördraget i Åbo*
13. *Den stora expeditionen*
14. *Förbannade fred, igen*
15. *Bernadottedagen den 10 december*
16. *Den vita vinterskogen*
17. *Franska karriärplaner*
18. *Förbannade fred, återigen*
19. *Drottning Charlottas och drottning Fredrikas brevväxling*
20. *Guadeloupe*
21. *Knarrkullen*

1812 ÅRS POLITIK

Jean Bernadotte tog givetvis till fullo vara på möjligheten han fått till skänks av Napoleon genom dennes infall i Pommern, för att bearbeta inte bara svenska regeringen utan även den allmänna opinionen i Sverige. Han utnyttjade Napoleons olyckliga misstag att med militär lägga under sig en del av Sveriges territorium, genom att låta införa utvalda rapporter om händelsen i svensk media. *Stockholms Posttidningar* skrev måndagen den **2 mars 1812** att franska trupper inryckt i Svenska Pommern, att husrannsakingar genomförts i avsikt att upptäcka brittiska handelsvaror, att svenska ämbetspersoner och handelsmän häktats, att postgången från Stralsund avbrutits och alla fartyg i Pommerns hamnar belagts med embargo. Artikelnen, som nu var del av Jeans kampanj mot den svenska hemmaopinionen, avslutades:

”Franska trupperna rekvirerar allt vad de behöver, strängare än under kriget, och betalar intet. Invånarna i Pommern har, sedan deras inmarsch, redan två gånger betalat en dryg koppsskatt⁸³⁴.”

Samtidigt hade Napoleon fått vetskap om Carl Löwenhielms resa till St Petersburg.⁸³⁵ Napoleon kände sålunda till att det mellan Sverige och Ryssland pågick några slags förhandlingar, samtidigt som en brytning mellan Frankrike och Ryssland var nära förestående. Möjligen insåg han då, om inte förr, att den franska invasionen av Svenska Pommern höll på att driva Sverige rakt i armarna på dess arvfien Ryssland. Och i händelse av ett franskt-ryskt storkrig i nordöstra Europa kunde Sveriges roll på ena flanken – militärstrategiskt och geografiskt – bli av stor betydelse. Något måste därför göras för att reparera skadan av infallet i Pommern.

Den **3 mars** och **4 mars** hade så den franske utrikesministern Maret⁸³⁶ långa samtal med en av stamfaderns betrodda förbindelser i Paris, nämligen hustrun Désirée. Samtalen gick ut på att genom ett brev från Désirée övertyga maken i Stockholm om värdet av en svensk allians med Frankrike, och utrikesministern presenterade en rad sockrade förslag för att locka över Sverige som bundsförvant. Istället för Norge skulle Frankrike garantera att Finland återställdes som en svensk provins, jämte vissa ekonomiska förmåner för svensk exportindustri. Villkoret var att Sverige anslöt sig till en offensiv och defensiv militärpakt med Frankrike mot Ryssland och Storbritannien.

Men internationella politiska förhandlingar var ett ämne som låg vida bortom Désirées begreppsvärld. Désirée vågade sig aldrig på att formulera några egna politiska åsikter. Den franske utrikesministern fick sålunda *diktera* för Désirée, ord för ord, vad hon skulle skriva i brevet till maken Jean. Ett tjusigt brev blev det till slut, daterat den **5 mars**. Désirée vidarebefordrade erbjudandet tillsammans med ett personligt brev, där hon tog till alla tänkbara egna argument för att stödja det franska förslaget. Lördagen den **7 mars** avreste Signeul som ilbud med breven från Paris till Stockholm.

Hemma på Stockholms slott var Jean samtidigt spänt intresserad på hur det gått för Löwenhielm i mötena med tsaren St Petersburg, och väntade som på nålar dag efter dag på nyheter. Det fanns emellertid en person i Stockholm, som redan eventuellt kunde ha kännedom om händelserna i St Petersburg bättre än han själv, nämligen grevinnan Armfelt⁸³⁷. Stamfadern hade som bekant året innan förnedrat och landsförvisat hennes make, den trogne svenske patrioten Gustaf Mauritz Armfelt, emedan denne haft fel åsikter – general Armfelt hade ju

⁸³⁴ koppsskatt = kapitationsskatt; en skatt som utgår med en viss summa per person, lika för alla utan hänsyn till förmögenhet eller inkomst

⁸³⁵ Se kap 3 avsn 24

⁸³⁶ Hugues-Bernard Maret (1763-1839), fransk statsman och diplomat

⁸³⁷ Hedvig Ulrika Armfelt (De la Gardie) (1761-1832), svensk hovdam

tidigare sympatiserat med Vasaätten.⁸³⁸ Efter landsförvisningen från Sverige hade dock general Armfelt upptagits av tsaren och blivit del av den inre regeringskretsen i St Petersburg. Grevinnan Armfelt hade dröjt kvar i Sverige ännu en tid, även om hon både upphört att umgås i societetskretsar där kungligheter visade sig samt även själv blivit utfryst.

Trots sitt tidigare skändliga beteende mot maken så *behövde* stamfadern plötsligt nu maken Armfelt, då Jean ju närapå sprack av nyfikenhet om alliansförhandlingarna i St Petersburg! Jean fick då en briljant idé, som gick ut på att utrikesministerns hustru, grevinnan Engeström⁸³⁹, till sin ståtliga söndagsbal som hon brukade arrangera varje vecka just denna gång skulle bjuda in grevinnan Armfelt. Och samtidigt skulle han själv, kronprinsen, liksom bara av en ren slump, dyka upp där och som av en händelse, ledigt och spontant, råka slå an en konversation med maken Armfelt för att fiska efter den information han var ute efter. En genialisk plan!

Sagt och gjort. Grevinnan Armfelt bjöds in till grevinnan Engeströms bal söndagen den **8 mars** och där infann sig även kronprins Jean Bernadotte. Med sitt allra charmfullaste, oemotståndligaste, skinande uppträdande inledde han ett samtal med grevinnan Armfelt, till alla festbesökarens stora förundran. Jean bredde på ordentligt. Att *hänföra* människor var hans absolut största talang. Nu hette det att general Armfelt minsann var en stor svensk militär – en av de allra största! – och han själv, Jean, hade givetvis aldrig menat något illa med den smärre incidenten, den lilla oskyldiga förnedrande rättsvidriga landsförvisningen. Det smickrades ohämmat och den 50-åriga grevinnan överöstes med aktningbetygelser. Vilken karaktär hon var, vilken skönhet, vilka dygder hon uppvisade! Så fortsatte det. Grevinnan förhöll sig relativt sval till berömmet och alla inställsamma komplimanger, men med bibehållen hövlighet och värdighet, och berättade utan konstigheter det som Bernadotte ville veta, nämligen att hon redan hört att förhandlingarna i St Petersburg varit framgångsrika för Löwenhielm.

Om detta stämde var det fantastiska nyheter för stamfadern. Som ett litet barn på julafton väntade han nu ännu ivrigare på att Löwenhielms egen kurir från St Petersburg skulle komma åter till Stockholm. Så, äntligen! Den **10 mars** ankom kuriren med depescher som bekräftade vad grevinnan Armfelt sagt. Stamfadern var oerhört belåten. Med några mindre justeringar och tillägg fick nu Löwenhielm fullmakt att avsluta traktaten mellan Sverige och Ryssland på plats i Petersburg. En av de detaljer som Bernadotte fordrade var att det i traktaten klart uttrycktes, att Sverige ej vore förbundet att uppträda offensivt i Tyskland tillsammans med de ryska trupperna förrän Norges förening med Sverige blivit verkställd. Förhandlingsinstruktionerna och fullmakten till Löwenhielm lämnade Stockholm den **13 mars**.

Den **19 mars** ankom den ryske ambassadören Suchtelen från St Petersburg till Stockholm med förhandlingsfullmakt från *sin* regering. Då saken brådiskade, särskilt i Bernadottes ögon, hade detta till följd att förhandlingar inleddes också i Stockholm. Den senare delen av mars satt alltså två olika kommittéer och förhandlade om samma sak på två olika platser; en i Stockholm och en i St Petersburg. I huvudsak var dock premisserna och syftemålen desamma. Det avtal som så småningom uppnåddes i St Petersburg skulle bli det som ratificerades av båda regeringarna och därmed blev det gällande.

Någon eller ett par dagar senare anlände Signeul med Désirées brev från Paris, som innehöll alliansförslaget nedskrivet av Désirée men dikterat av den franske utrikesministern. Enligt utrikesminister Engeström var Napoleons erbjudande så attraktivt att det kunde förtjänat att tas på allvar och utvärderats. Men Jean var styrd av sin egen förbestämda plan. Här fordrades därför *list*.

Han svarade sin hustru den **22 mars** och skrev till Napoleon den **24 mars**, följt av ytterligare ett brev till Désirée den **28 mars**. Samtliga dessa brev var skrivna med kalkylen att de i slutändan

⁸³⁸ Se kap 3 avsn 3

⁸³⁹ Rozalia Katarzyna von Engeström (Dryja-Chłapowska) (1771-1851), polsk-svensk societetsdam

skulle kunna komma att läsas av Napoleon oavsett, via kejsarens underrättelseverksamhet. Även i breven till Désirée finns referenser till politiska förhållanden som hon egentligen inte hade en susning om. Budskapet var alltså riktat till Napoleon, och gick ut på att priset för Sveriges lojalitet inte var Finland utan Norge, jämte stora kapitalbidrag. Brevet som var ställt direkt till Napoleon höll genomgående en pompös ton med viss bitterhet över att han, stamfadern, i olika tidigare situationer känt sig *kränkt*. Brevet inleddes med en förklaring av Bernadotte att han framförde sina tankar "med all den uppriktighet som tillhör min karaktär". Lite senare blommar stamfadern ut i full stämning:

"Ja, sire, fastän svensk, genom hederns, pliktens och religionens lagar, tillhör jag ännu i mina önskningar detta sköna Frankrike, som sett mig födas, och för vars ära jag troget stridit sedan min första ungdom."

Själva meddelandet innehöll dock varken bu eller bä till alliansförslaget. I de centrala frågorna som rörde en eventuell militärallians, så uttryckte sig Jean mycket svävande och avhöll sig från bestämda förslag eller krav, förutom att han lät förstå att Sveriges förvärv av Norge var en förutsättning för en svensk-fransk uppgörelse, jämte substantiella pengabidrag. Han skrev också att han ville se det franska förslaget presenterat på ett mer officiellt sätt.

Vad Jean *egentligen* gjorde i sina svar till Désirée och Napoleon genom att *låtsas* vara fortsatt obeslutsam, var att *vinna tid*. Han ville hinna få rätt alliansavtal på plats med andra makter, hinna rusta Sverige, samt *trissa upp budgivningen för Sveriges bundsförväntskap*. Nya anbud om en militär allians från Frankrike kunde ju nämligen, trots Napoleons bestämda förmaningar att allt skulle hållas strikt konfidentiellt dem emellan, ändå användas att vifta med framför de andra motparterna, Ryssland och Storbritannien, för att förmå dessa till ännu större eftergifter. *Och detta var exakt vad Jean senare gjorde.*

Napoleon hade under de gångna veckorna sen slutet av februari drivit in Preussen, Danmark och Österrike i sin europeiska pakt. Alliansbyggen pågick alltså på två olika håll; Frankrike och dess anhängare, kontra alla andra. Och enär de flesta av norra Europas stater redan tycktes ha fallit in i ett av dessa två hägn, frivilligt eller ofrivilligt, så lyste Sverige allt klarare som odeciderad vågmästare.

I slutet av mars försökte Österrike att förmå Sverige att ansluta sig till den franska pakten. Den österrikiske ambassadören Neipperg⁸⁴⁰, känd för bindeln för sitt högra öga, träffade Bernadotte i detta ärende på söndagsmorgonen den **29 mars**, och utlovade stora förmåner för Sverige om man valde rätt sida. Bernadotte överlämnade sitt skriftliga svar på den fransk-österrikiska inbjudan till Neipperg den **30 mars**. Jeans svar var hållet i en ovanligt självsäker ton, vilket i sig självt avslöjade att han kände att han hade fast stöd på annat håll. Snarare var det så att han kort därpå önskade få Österrike att byta sida ansluta sig till koalitionen *mot* Napoleon, och endast av detta skäl förmådde Jean sin adoptivfar kung Carl XIII att förläna Neipperg storkorset av Svärdsorden. Denna ordensmuta hjälpte emellertid ej heller, utan Österrike fortsatte att underordna sig Napoleons vilja tills vidare.

Förhandlingarna i St Petersburg hade genomförts i ett högt tempo. Ryssland fruktade ett anfall från den närmast ohejdbara franska krigsmaskinen, Napoleons militära koloss, så snart årstiden skulle göra ett sådant fälttåg gynnsamt. Ryssland *måste* säkra flanken mot Sverige för att undvika ett tvåfrontsrig vilket skulle bli ödesdigert, och man stressades av att Frankrike nu ivrade att få med Sverige i sin pakt, vilket Bernadotte i sitt förhandlingsspel givetvis lät meddela ryssarna. Ryssland skulle inte ha resurser att binda upp en betydande del av sin armé i nordväst, man hade redan i princip tömt Finland på trupper, och man visste att finnarna, ännu förbittrade mot ryssarna, skulle resa sig *fulltaligt* mot sina slaviska ockupanter bara vid anblicken av en blågul fana. Det hade redan, sen det förödmjukande fredsslutet i Fredrikshamn, förekommit flera

⁸⁴⁰ Adam Albert von Neipperg (1775-1829), österrikisk militärofficer och diplomat

upplopp hos den finska allmogen mot sina ryska förtryckare, som svarat med att massakrera hundratals bönder. Med den stigande pulsen och vetskapen om att Napoleon från sydväst snart skulle leda en halv miljon krigare i sin *Grande Armée* mot hjärtat av Ryssland, var Ryssland berett att betala i princip vad som helst för att garantera lugn på flanken mot Finland och Sverige. Det kunde handla om moderlandets överlevnad. Detta var alltså ett *unik historiskt läge där Sverige för ögonblicket innehade alla trumfkort*. Sverige kunde i princip, där och då, självt bestämma priset för sin lojalitet gentemot Ryssland.

Den **5 april** undertecknades i St Petersburg alliansfördraget mellan Sverige och Ryssland. Ingressen talar om "önskan att stärka de band av vänskap och gott förstånd" som påstods råda mellan länderna, där den ena staten kort tidigare berövat den andra på en tredjedel av dess landyta. Genom avtalet hade Jean vunnit Rysslands stöd för att på diplomatisk eller militär väg "förskaffa" Norge åt Sverige, då ju "naturen självt har bestämt" att Sverige och Norge utgjorde en enhet. För verkställandet av erövringen skulle Ryssland ställa till förfogande en truppstyrka på 15 000-20 000 man under Bernadottes befäl. De ryska stödtrupperna skulle vara redo att bara fem och en halv vecka senare, i mitten av maj, bege sig till den samlingsplats som Bernadotte bestämde. Ryssland skulle ej endast bidra med dessa marktrupper mot Norge, utan också med ett antal krigsfartyg, fullt utrustade för fyra månader.

Tsar Alexander, som var god vän med Danmarks regent Fredrik VI, hade alltså inte särskilt svårt att lova bort halva Fredrik Vis kungarrike – utan dennes kännedom – i utbyte mot ett löfte från Sverige att ej angripa Ryssland. All heder var sedan länge övergiven, om den någonsin existerat; tsaren accepterade de svenska villkoren med öppna armar.

Avtalet stipulerade att efter att förvärvet av Norge verkställts, så skulle en svensk armé med 25 000-30 000 man landsättas i Tyskland för att tillsammans med Ryssland konfrontera den franska armén. Erövringen av Norge var överordnad den gemensamma svensk-ryska konfrontationen mot Frankrike; denna prioritetsordning tas upp i artikel 5, 6 och 15 och var sålunda viktig. Tjänster och gentjänster. *Norge* var alltså Bernadottes eget pris för att ta den svenska ärkefiendens parti i den stundande tvekampen mellan supermakterna Frankrike och Ryssland. Detta innebar att därmed att *Bernadotte övergav Finland och Åland*. Dessa sistnämnda territorier hade varit en oändligt mer skattad och relevant kompensation för *Sveriges* del, men stamfadern ansåg att dessa skulle vara blottställda för ständiga ryska hot, provokationer och ockupationer i framtiden. Finland "hade i alla fall aldrig i längden kunnat försvaras", resonerade han, så då var det ju närmast en förmån att bli av med det med en gång. Vad skönt att slippa bekymret Finland! Istället, upplyste Jean, så var den skandinaviska halvön – Sverige och Norge i förening – en naturligare geografisk enhet med en tryggare säkerhetspolitisk ställning då halvön ju var omgiven av hav. Det sades att genom att låta Finland vara, låta Östersjön utgöra buffert mot den stora grannen i öster, och genom att knyta ett förbund med arvfjenden Ryssland, skulle den skandinaviska halvön vinna permanent fred och självständighet som dessutom garanterades av Ryssland. Stamfadern hade vid ett tidigare tillfälle t o m sagt åt den ryske ambassadören Suchtelen, att ett ryskt Åland var fullt angenämt för honom, och även om tsar Alexander självmant erbjöd sig att återställa Åland till Sverige, skulle han, Jean, inte ta emot det!

Vid sidan om Finland och Åland så var fransosen från Pau ej heller särskilt fäst vid Svenska Pommern, Sveriges språngbräda till hjärtat av den europeiska kontinenten för viktiga kommunikationer och handel samt utbyte av vetenskap och upplysning. Redan i november 1811 hade stamfadern yttrat att Pommern "endast vållar oss utgifter och därför är oss en börda", och konstaterat att "alltså vore det nästan en fördel att bli Pommern kvitt". Stamfadern betraktade ett innehav av Pommern som "endast ett försök att av fåfänga uppehålla skenet" av den svenska stormaktstiden, "då det däremot vore en verklig lycka för oss att få *Norge*". Stamfaderns fixpunkt var och förblev densamma.

Men låt oss stanna ett ögonblick vid hur denna politiska omläggning, "1812 års politik", återges i historieskrivningen.

Två av de mest auktoritativa och refererade Bernadottebiografierna heter Schinkel⁸⁴¹ och Höjer. Deras faktaurval, återgivanden och tolkningar av stamfaderns liv har i väldigt stor utsträckning satt sin prägel på svensk historieskrivning ända till vår tid.⁸⁴² Avvikande uppfattningar och tolkningar av den svenska Bernadottehistorien har av Höjer – arrogant och nedlåtande gentemot forskarkollegor som ej delat hans betraktelsesätt – avfärdats som "förfelade", för att använda ett av Höjers egna uttryck i syfte att förminska andra forskares arbeten och slutsatser. Det dynastiska narrativet, ursprungligen konstruerat av stamfadern och verktyget Wetterstedt, har idisslats och försvarats så effektivt att andra tolkningar helt enkelt aldrig uppnått samma spridning och inflytande. Schinkel, Höjer och några andra som ältar samma evangelium har haft – eller har, i vår egen tid – ett kraftfullt nedärvt *budskapsföreträdare*. Vad som också är ganska intressant i sammanhanget, är att exakt samma historiker som sprider detta evangelium, både döda och nu levande som åtnjuter en medial plattform i Sverige, vid olika tidpunkter varit anställda eller avlönade av det bernadotteska hovet som exempelvis adjutanter, privatlärare, föreläsare eller arkivföreståndare, samt i flera fall även erhållit kungliga medaljer, hedersutmärkelser och stipendier för detta dynastivänliga historieberättande.

Stamfaderns egen projektanställda historierevisionist Schinkel kallar 1812 års politik för "den klokaste, värdigaste och mest fosterländska" som under de rådande förutsättningarna kunde föras, och han hävdar att den hedrar upphovsmännens "omdömesförmåga och djupa blick i den förestående ödesdigra framtiden". Bernadotteloyalisten Höjer kallar St Petersburgsfördraget för "en stor seger", och menar att vinsten av 1812 års politik var "en av de betydelsefullaste i vår historia". Höjer jämför stamfaderns personliga insats i detta fall med "de stora traditionerna i svensk historia", alltså i paritet med kanhända Gustav Vasas, Gustav II Adolfs och Karl XII:s betydelse och gärningar för Sverige och den svenska självbilden.

Men om nu denna totala svenska utrikespolitiska omläggning framställs som så storslagen i den dynastivänliga historieskrivningen, varför var den då så kontroversiell och känslig för samtiden? Och varför detta egendomliga hemlighetsmakeri, denna slughet där meningsmotståndare tystades, där journalister varnades och straffades om de ens lyfte frågan om Finlands återförening, där grundlagsbrott begicks, regeringskonseljen förbigicks och senare vilseleddes, och allting dirigerades utifrån *en* persons vilja? Svenskar inom alla samhällsskikt ville 1812 ha tillbaka Finland – regeringen, i princip hela officerskåren och armén, aristokratin, hovet inklusive kung Carl XIII⁸⁴³ och drottning Charlotta, jämte resten av nationen, drygt två miljoner medborgare. Hade verkligen alla dessa svenska män och kvinnor – varav många väldigt skarpsinniga, analytiska, pragmatiska och ödmjuka – fått allting om bakfoten? Även finnarna ville slippa det ryska oket, och hos den finska civilbefolkningen saknades den svenska samhörigheten. Ryssarna hanterade finnarna som mindervärdiga styvbarn som hölls i schack med ett latent militärt hot. Så kan då blotta idén om ett finskt återförvärv verkligen varit så ogörlig, rubbad och omdömeslös som den tillåts framskynta i det historiska Bernadotteevangeliet? Var det blott Messias från Pau som sett ljuset, Norge?

⁸⁴¹ Berndt von Schinkel (Bergman) (1794-1882), svensk militärofficer och historisk samlare

⁸⁴² Även författaren till detta verk har lånat faktauppgifter från Schinkel och Höjer, ska medges, men dessa faktauppgifter har konsekvent avstämts mot andra källor där så varit möjligt. Författaren har dock övervägande lutat sig mot andra källskrifter (se förteckning i slutet av del 4) och framför allt nått fram till en väsentligen annorlunda *tolkning och helhetsanalys* än den som läggs fram av Schinkel och Höjer, då dessa historiker representerar det nedärvda dynastiska budskapsföreträdet.

⁸⁴³ Den fullkomligt karaktärlösa Carl XIII, som alltid höll med den han talade med senast, svängde förvisso ogenerat mellan olika uppfattningar i frågan. Jmfr kap 2 avsn 8 och 26.

När Adlercreutz yttrat sig positivt om Finlands återförvärv, hade den annars så vältalige Bernadotte svarat inte med något sakargument, utan med en höjd näve och ett utsträckt långfinger.⁸⁴⁴ Varför var blotta beröringen av ämnet så oerhört känslig för stamfadern?

Som nämnts ovan hade Sveriges förhandlingsläge i St Petersburg varit unikt och oöverträffat. Världens största krigs- och förödelseapparat någonsin, Napoleons, skulle snart stå vid Rysslands farstubro, och den skulle kliva in i huset utan att knacka. Hade Sverige krävt att återfå *sitt* bestulna Finland i utbyte mot samarbete med Ryssland mot Napoleon, hade så troligen skett. Finlands återlämnande var moraliskt självklart, och det är osannolikt att tsar Alexander vägrat i detta synnerligen sköra läge.

Sverige och Finland delade 600 års gemensam historia, förvaltning och lagstiftning, seder, traditioner och folklynne. Släktband, levnadsöden och minnen hade i århundraden förenat människor på båda sidor om havsbukten. *Det fanns en förbunden svensk-finsk nationell identitet.* Och en samfälld nationell identitet är ingenting som man klipper av genom ett hemligt avtal bara för att lika lätt koppla på ett annat geografiskt område med ett annat folk och tro att det ska fungera likadant. Nationer och nationsgränser kan inte skapas på ett arbetsrum. Verkligheten hinner så småningom ikapp egenrättfärdiga furstars dagdrömmier och luftslott.⁸⁴⁵

Det fanns även en grundmurad misstänksamhet mot Ryssland hos både svenskar och finnar, men istället för att ha ryssarna på armlängds avstånd – bortom urskogarna, sjöarna, den isolerade obygd, alltså med den nordliga finsk-ryska vildmarken som en förmur, en buffert och ett kärvt motvärn mot en opålitlig granne – skulle med stamfader Bernadottes politik nu istället Stockholm uppsåtligt bli en *gränsstad* till Ryssland. En rysk militär befästning och flottbas kunde anläggas på Åland, bara 40 km från svenska fastlandet och 120 km från centrala Stockholm. När Sverige tvingats avträda Åland i Fredrikshamn 1809 hade den svenska chefsförhandlaren frustrerat anfört exakt detta, att Åland i rysk besittning betydde ett direkt militärt hot mot hjärtat av Sverige, när som helst och överrumplande. Och med kontroll av Åland och Ålands hav kunde Ryssland närhelst avskära sjöförbindelserna till de norrländska hamnarna, och samtidigt förhindra Sverige att transportera trupper sjövägen till norra Sverige om detta skulle bli nödvändigt.

Docent Allan Jansson⁸⁴⁶ skriver i sin doktorsavhandling om den svenska försvarsfrågan:

”Dock kan man med skäl påstå, att det militära läget *försämrats*, icke blott på grund av att 1/3 av folkmängd och landområde förlorats utan även genom gränsförhållandena. Den nya gränsen låg nämligen så mycket närmare de vitala delarna, att dess överskridande icke som tidigare kunde betraktas endast som en inledning. --- Varje allvarligt företag mot ostkusten måste däremot tydligen innebära en överhängande fara. --- Vad som framför allt uppmärksammades var Stockholms förändrade läge: Det hade nu blivit en gränsort, snart sagt i främsta rummet utsatt för eventuella ryska angrepp. --- Genom Finlands erövring hade läget förändrats och Stockholm blivit det mest lockande målet för ryska företag i större skala.”

Docent Jansson fortsätter med att påpeka den betydligt ökade sårbarheten av hela Norrlandskusten, de svenska kuststäderna och all svensk fartygstafik i Bottenhavet och Bottenviken. Professor Sture Waller poängterar samma faktum i sin avhandling:

”Enbart med de trupper som fanns i Finland, kunde ryssarna oroa hela den svenska kusten, och deras avantgarde vore i stånd att inta Stockholm eller åtminstone att framtränga till huvudstadens omedelbara närhet. --- Det vore omöjligt att vid ett plötsligt hotande anfall hastigt utrymma Stockholm.”

⁸⁴⁴ Se kap 3 avsn 14

⁸⁴⁵ Jmfr kap 25 avsn 20

⁸⁴⁶ Allan Jansson (1904-1979), svensk historiker och skolman

Men stamfader Bernadotte menade alltså att ett ryskt Åland skulle öka Sveriges säkerhet? Åland var ju i detta avseende *nyckeln* till Stockholms och därmed Sveriges beskydd österut, men med en permanent tung militärinstallation på Åland skulle Ryssland kunna fåordigt föreskriva Sveriges politik även i fredstid, ett Ryssland som redan uppvisat totalitära tendenser i Östeuropa och Baltikum. Stockholm skulle förvandlas från central och trygg huvudstad till en blottställd gränstation, som vid minsta anledning till tvist mellan Sverige och dess opålitliga ärkefiende kunde utsättas för en övermäktig grannes hot. Hur resonerade stamfadern med detta drag?⁸⁴⁷

Norge var vid denna tiden ett relativt fattigt och obördigt land som var beroende av råvaruexport och spannmålsimport – precis som Sverige. Men medan Finland, ibland kallat "Sveriges kornbod", ofta försörjt Stockholm och delar av övriga Sverige med spannmål och ved och en massa andra förnödenheter, var det ytterst tveksamt vad Norge skulle bidra med ekonomiskt och försörjningsmässigt till en gemensam helhet. Norge var snarare genom sin geografi extremt beroende av fungerande sjöförbindelser, vilket snarast innebar en stor utsatthet och sårbarhet. Istället för att låta den oländiga bergskedjan Skanderna mellan Sverige och Norge utgöra ett tryggt värn för Sverige västerut – en i allra högsta grad *naturlig gräns*, den term som Jean använde som slagordsargument⁸⁴⁸ – skulle man genom en norsk förening förplikta sig att ständigt försvara en enorm kuststräcka och utspridd handelsflotta. Skulle detta alltså vara billigare, enklare och öka Sveriges säkerhet?

Argumentet att Finland, om det återbringades, skulle bli ett evigt trätoäpple⁸⁴⁹ mellan Sverige och Ryssland, är diskutabelt. Finland hade varit del av Sverige i 600 år – att då kalla Finland för ett evigt trätoäpple lät snarast som en ganska dålig och billig ursäkt till att *inte vilja*, alternativt *inte våga* försvara det finska landskapet och den finska befolkningen mot yttre hot. Och om nu grabbarna Jean och Alexander var så goda kamrater, kan man ju snarare hävda motsatsen, d v s att en finsk återgång till Sverige vid en uppgörelse i godo därefter skulle gälla, punkt slut. Jeans tvistefröargument i sig självt – lösa framtidsspekulationer i någon slags inbillad kristallkula – var ingen giltig anledning för Sverige att undfallande bara lämna *walk-over*. Ryssland hade genom sitt övertagande av det svenska landskapet Finland 1809-1809 begått ett *folkrättsbrott*. Två och ett halvt år senare kunde detta brott 1812 i St Petersburg snabbt korrigerats. Men vad som istället skedde var att Sverige genom Bernadottes försorg *lät detta folkrättsbrott bestå* och erövringen behållas. Snarare talade stamfadern om Finland med likgiltighet eller snarare hån. Denna beklämmande attityd som fransosen från Pau uppvisade, med all sin personliga dryghet och överlägsenhet mot skeptiker, var inte bara ett ovärdigt och grymt svek mot forna medborgare i den östra rikshalvan, utan det *legitimerade även den ryska maktens befästade och utökning*. Som vi ska se lite senare i vår berättelse, följdes detta upp med *Jean Bernadottes traktatsenliga bifall till ytterligare ryska erövringar av grannfolk*.⁸⁵⁰ Stamfader Bernadotte bidrog därmed till att *lägga grunden för ett ryskt storvälde och en rysk politisk övermakt*, vars ostörda tillväxt så småningom skulle bli till ett väsentligt säkerhetspolitiskt hot mot delar av Europa. En skribent kommenterade lite senare att Sverige hade kunnat utgöra en moralisk motvikt mot den olycksdiga tillintetgörelsen av personlig rättssäkerhet och av

⁸⁴⁷ Redan fem år efter Bernadottes inrättande av "1812 års politik" konstaterade den brittiske generalen och politikern Robert Thomas Wilson (1777-1849) i "A sketch of the military and political power of Russia in the year 1817" (publicerad 1817) att det då var *Ryssland* som de facto i slutändan befallde i den svenska huvudstaden, d v s indirekt bestämde hur Sveriges utrikespolitik skulle utformas.

⁸⁴⁸ Det är mycket vanligt att bergskedjor utgör gräns mellan folk och länder. Stamfadern växte ju exempelvis själv upp vid foten av den oländiga bergskedjan Pyrenéerna, som sedan urminnes tid utgjort en naturlig gräns mellan olika statsbildningar. Jean refererade också konsekvent, lite längre fram när Napoleonimperiet föll och nya nationsgränser diskuterades, till Pyrenéerna som just en sådan "naturlig gräns" för det nya Frankrike.

⁸⁴⁹ trätoäpple = föremål för träta; tvisteäpple, tvistefrö

⁸⁵⁰ Se kap 4 avsn 12; kap 21 avsn 8

folkopinionens betydelse, samt det förakt för demokrati, frihet och människovärde som det ryska statssystemet utgjorde. Även Crusenstolpe har fäst stor vikt vid detta, och menar att dynastigrundarens agerande bidrog till "att grundlägga den nya europeiska diktatur som uppstod på den krossades ruiner; uppstod just därför, att Sverige inte tog ut sin rätt".

Bernadotte *hade kunnat* parera det nya ryska supermaktsbygget genom att vid detta ypperliga tillfälle 1812 markera vad som var bäst för Sverige och sundast för Europa, och vad som var moraliskt och folkrättsligt mest riktigt, genom att upprätthålla respekten för gränsen mellan Finland och Ryssland samt stävja Rysslands benägenhet att agera som östra Europas förmyndare. Men stamfadern försummade den möjligheten. Han *befordrade* istället den skrupelfria ryska maktkolossens befastande och utökning; *han understödde den*.

En annan aspekt av 1812 års politik är att Jean spelade bort något tydligt och konkret mot något osäkert och diffust. Finlandsfrågan hade kunnat avgöras i St Petersburg 1812 mellan Löwenhielm och tsar Alexander, och därigenom blivit slutgiltig och klar. Bernadottes tänkta förvärv av Norge däremot låg i framtiden, det byggde på en *framtida intention*, ett uttalat uppsåt. Men vem visste hur ett sådant övertagande skulle utvecklas, vilka skulle blanda sig i ett sådant krig? Och skulle Ryssland stå fast vid sitt ord eller undfly med motivet att "förutsättningarna ändrats"?

Slutligen, vem sade förresten att norrmännen ens själva *ville* förena sig med Sverige? I Norge fanns sedan slutet av 1809 en officiell nationell självständighetsrörelse kallad *Selskabet for Norges Vel*.⁸⁵¹ De nationalistiska strömningarna var starka och en väldigt intensiv identitetsdebatt ägde rum med planer bl a på ett eget universitet i Oslo. Inte ens den i Norge omåttligt populära Carl Augusts rekrytering som svensk tronföljare hade gjort norrmännen ett uns mer hågade att förena sig med Sverige. Norge var en egen nation, ett eget folk med en egen historia och en egen liberal framtid. Varför skulle de plötsligt vilja underkasta sig ett svenskt feodalt fögderi under fransosen Jeans ledning? Hur kunde man naivt tro att en sådan påtvingad union skulle bli friktionsfri?

Därutöver fanns en intressant etisk dimension i en svensk militär erövring av nationen Norge och dess oskyldiga folk. Erövringen av Norge kunde ställas direkt mot Sveriges deltagande i kriget på kontinenten för att *befria* olika nationers folk från främmande militära erövringar. D v s, å ena sidan skulle Sverige ädelmodigt medverka till att befria nationer som ofrivilligt kuvats av andra; å andra sidan skulle man samtidigt själv underkuva en nation som inget hellre ville än att bli självständig och fri. Hur sjutton gick den moraliska ekvationen ihop?

Hela Norgegrejen var i grunden besynnerlig. Vad hade egentligen Norge med Rysslands stöd av Finland från Sverige att göra? Skulle ett nytt folkrättsbrott urskulda eller kompensera för ett annat? "Erövringen" av Norge förefaller på det hela som en pervers form av "pay it forward"⁸⁵², *Den gyllene regeln*⁸⁵³ fast i negativ riktning; om någon gjort orätt mot dig, gör då orätt mot något annat godtyckligt utvalt offer för att kvittera detta. En intressant filosofi.

Enligt Bernadotteevangelisterna, såsom Schinkel och Höjer och många efterföljande apostlar i deras exakta fotspår, var ändå övergivandet av Finland till förmån för Norge den självskrivna och mest geniala lösningen. Man tar i sin krystade argumentation gärna i lite extra, för att få 1812 års politik att framstå som enastående snillrik, i syfte att stärka den dyrkade stamfaderns eftermäle.

⁸⁵¹ Se kap 2 avsn 12

⁸⁵² *Pay It Forward* är titeln på en amerikansk film från 2000, vars handling går ut på att goda gärningar fortplantar sig, och att genom att själv göra gott för andra kan man förändra världen till det bättre i större skala. Filmen är baserad på en roman med samma namn av den amerikanska författaren Catherine Ryan Hyde (1955-).

⁸⁵³ *Den gyllene regeln* är en grundläggande etisk princip som återfinns inom många religioner samt filosofiska och etiska läror, som bygger på *ömsesidighet* och kan sammanfattas i att "behandla andra såsom du själv vill bli behandlad". Jmfr i Bibeln t ex 3 Mos 19:18; Matt 7:12; Matt 22:39; Mark 12:31; Luk 6:31; Luk 10:27.

Men – varför?

Av samma skäl som diskuterats i olika sammanhang tidigare.

När Jean Bernadotte ”valts” till tronföljare i Örebro 1810 hade hans marknadsföringsombud Fournier ingjutit förvisning hos alla riksdagsledamöter att denne store man var Napoleons utvalde, halleluja.⁸⁵⁴ Några dagar senare hade Bernadotte utkorats till tronföljare under en allmän förväntan att han med f d chefens stöd i ryggen skulle leda ett svenskt återtagande av Finland. Just Finland hade ju även varit självaste grundmotivet till Otto Mörners spännande initiativ i Paris ett par månader tidigare.⁸⁵⁵ Förväntningarna på den externrekryterade tronföljaren hade således varit höga men rättvisa, inte minst mot bakgrund av den utsände Fourniers hyckleriföreställning i Örebro.

Nu visade sig verkligheten vara helt annorlunda på alla längder och bredder. Mellan Jean och Napoleon härskade en djup ömsesidig misstro och förbittring, utsikterna till förtroligt samarbete dem emellan var noll, och det fanns dessutom inga bernadotteska penningrikedomar såsom utlovats utan mest skulder, och de utställda mutorna var bara luft. Allt hade varit en jävla förbannad bluff, hela Örebrocirkusen i augusti 1810, hela det grandiosa tronföljarbedrägeriet. *Alla* svenskar ville ha tillbaka Finland, det var ett öppet sår i den svenska folksjälen, men Bernadottes personliga agenda och politik visade sig i verkligheten vara rakt motsatt vad som förväntades av honom, av de som valt honom.

Jean insåg dock att han på något sätt i efterhand måste *rättfärdiga* tronföljarvalet för att befästa sin ställning. Han måste på något sätt gottgöra Sverige för dess tidigare svåra förluster och nederlag – grundpremissen för rekryteringen – annars löpte han risk att bli ifrågasatt och undergrävd vad gällde sin blotta behörighet till Sveriges tron. Utan att bringa Sverige någon gottgörelse eller några fördelar alls kunde konsekvensen bli att hans egen ställning som kronprins eller kung blev ohållbar. Det handlade alltså ytterst om att trygga sin egen och sina efterkommandes ställning på Sveriges tron, *legitimiteten*. Drivkrafterna bakom 1812 års politik var ingalunda ”den skandinaviska halvöns sällhet”, som hans främsta förevändning ljöd, utan Jeans personliga maktställning. Genom sitt bottenlösa agg mot Napoleon hade han redan innan tronföljarvalet anförtrott sig åt tsar Alexanders agent Tjernysjev i Paris, och rysskontakterna hade fortsatt efter ankomsten till Stockholm. Kanske ville Jean så innerligt bli tsar Alexanders bästa vän, bara för han tidigt förutsåg att denne var destinerad att så småningom bli Napoleons värsta ovän?

Oförmögen att göra skillnad på sak och person, och rädd för att själv framstå som misshaglig, gick Jean till total överdrift åt andra hållet för att bli Rysslands bästa vän. Jean tjudrade sig så vid sitt synsätt, att alla rationella svenska förhandlingsmöjligheter vad gällde Finland sinkades. Jean *vågade* inte ens ta upp Finland eller Åland för debatt på ett seriöst sätt, utan inledde istället sina överläggningar med Ryssland med ett rågat lass med fjäsk för tsaren samt att bedyra att han aldrig skulle kröka ett hår på Ryssland. Istället skulle *Norge* bli stamfaderns hemgift till svenskarna, men han behövde förstärkning och stöd utifrån för att driva igenom detta företag. Och detta stöd skulle inte komma från Napoleon.

Skälet till 1812 års politik var främst *dynastiskt*, d v s förvärvet av Norge handlade huvudsakligen om att befästa Bernadottedynastins innehav av den svenska kungamakten. 1812 års politik handlade om att försvara, gardera och trygga *successionsordningen*. Detta svensk-ryska fördrag var stamfaderns skötebarn, kärnan i hela hans politiska strategi, och några veckor tidigare i februari hade han ju t o m sagt sig beredd att signera en pakt som denna med sitt eget blod.⁸⁵⁶ Så viktig var Norgefrågan, bokstavligen. Bernadotte skulle offrat resten av världen för att

⁸⁵⁴ Se kap 2 avsn 21

⁸⁵⁵ Se kap 2 avsn 16

⁸⁵⁶ Se kap 3 avsn 24

erhålla Norge, men inte främst för svenskarnas normmännens skull, utan för den egna maktens skull. För legitimeringen av sin skatt.

Men är en sådan skatt "statskonst", som grundas på egenmäktighet, värd att applådera?

Sverige måste "glömma Finland" var floskeln som upprepades av stamfadern, samtidigt som han köpte en stormakts garanti i ryggen för att tilltvinga sig Norge. Detta kom att kallas 1812 års politik. Men var denna politiska omläggning verkligen nödvändig, och är det så självklart att den inkom var av godo, som släkten Bernadottes trofasta hushistoriker vill få den att framstå? Svar nej.

Löwenhielms muntliga och hemliga instruktion från Bernadotte var att vinna Norge i förbund med Ryssland. Sverige och ärkefienden Ryssland hade således slutit en militär pakt i en tid då rysshatet fortfarande var starkt i Sverige och grämseln stor över Finlands förlust. Jean Bernadotte lät tillfället gå svenska nationen ur händerna i St Petersburg 1812, i ett oöverträffat förhandlingsläge som bara kan jämföras med toppmötet i Åbo några månader senare,⁸⁵⁷ att istället begära ett moraliskt självklart återlämnande av Finland. Samme Jean understödde därigenom även det ryska härskarmaktsbygget, och godkände implicit ett ryskt brott mot folkrätten och ett övergrepp mot en granne till Ryssland, som i det här fallet råkade vara – hoppсан – Sveriges eget forna land och folk, svenskarnas egna bröder och systrar.

Den ryska stormaktsplattform som Bernadotte och tsaren lade grunden för 1812 *ser vi spår av än idag*. En historietecknare har konstaterat, att av alla Sveriges regenter "har väl ingen mera bidragit till Rysslands tillväxt uti politisk makt och fasthet" än stamfader Bernadotte, vari Rysslands grannar hålls i ett konstant tillstånd av ångest. Även under stamfaderns livstid begick Ryssland nya övergrepp mot grannstater, tillvällde sig landområden, nedtrampade mänskliga rättigheter, tillintetgjorde den personliga rättssäkerheten, hotade och förkrossade det fria ordet, och lät rensa bort kritiker mot den ryska regimen på allehanda kreativa, brutala sätt. Detta implicita godkännande av den ryska doktrinen, ett *carte blanche*, gav Jean åt den ryska regimen som en del av kohandeln där ersättningen endast kunde räknas i *personliga* fördelar. Det är dock oklart om det någonsin fanns någon ånger i Bernadottes kropp, om han förmådde känna ånger. Just år 1812 är ett märkesår i den ryska historien, och Tjajkovskijs⁸⁵⁸ *ouvertyr 1812* kan ses som en klassisk tribut till rysk nationalism och rysk militär övermakt. Den skatt "samhällsbyggaren" från Pau var en nyckelperson bakom denna gränslösa ryska triumf.

Vad gäller Sverige så har det sagts, att det inte är *på grund av* 1812 års politik som Sverige lyckats, utan *trots* 1812 års politik.

Jean Bernadottes ryssvänliga taktik torde vara ett av de märkvärdigaste prov som historien har att uppvisa på *förtäckt spel*. Han höll hela den svenska nationen, inklusive regeringen, i okunnighet om sina projekt. Utrikesministern och resten av regeringen marginaliserades och trängdes tillbaka till rent rutinmässiga och administrativa sysslor. Med sin bakslughet och sitt mästrande tal styrde Jean *allt*, vilket inte direkt varit syftet med 1809 års regeringsform. Samtidigt ska hård kritik riktas mot den svenska regeringen, som naivt och åsneaktigt överlämnade hela ansvaret för Sverige i en nyanländ obekant främlings händer, och där regeringskonseljens aningslösa ledamöter, kungen, ämbetspersoner lät sig än charmas och hänföras, än hunsas, än bedras av denne fullständiga äventyrare från Frankrikes sydvästra hörn.

Det är omöjligt att gissa hur historien skulle utvecklats ifall si eller så skulle skett, men en slutsats som flera forskare i ämnet tycks landa i är att 1812 års politik för svensk del *ej* var en nödvändighet eller det enda realistiska förfaringssättet.

⁸⁵⁷ Se kap 4 avsn 12

⁸⁵⁸ Pjotr Tjajkovskij (1840-1893), rysk tonsättare

ANSTRÄNGD PRIVATEKONOMI

Det var väldigt fattigt i Vena socken. Nils mor, änkan Maja Månsdotter, hade blivit 61 år gammal och kunde inte arbeta som förr. Hon flyttade – eller *flyttades* – någon gång vid denna tid från torpet Vakthem under Främsteby frälsegård till Östergården i Kärrby. Hon inhystes hos en Olof Nilsson⁸⁵⁹ och fick göra enklare pigsysslor mot en bädd och lite mat. Ibland fick hon äta sig mätt, ibland inte. Hon kämpade så gott hon kunde för sin ålder och hälsa men det blev aldrig någonting över, det fanns inga pengar, aldrig någonsin. I maj 1811 hade hon beviljats 1 riksdaler riksgälds⁸⁶⁰ ur Vena fattigkassa för ett par skor. Strax innan jul hade hon fått 1 riksdaler ur socknens fattigkassa för sitt livsuppehälle. Hon hade varit klassad som fattighjon i socknens folkbokföring ungefär sen hennes man, Nils far, avlidit 1795. Socknens minimala tillskott och kyrkans nådegåvor blev ett svagt hopp i dunklet av den fullkomliga ofriheten, oket, nåden hon levde under. Detta var den verklighet som var. 1811 hade varit ett missväxtår och till 1812 fanns dåligt med utsäde. Det var nödställt rakt igenom. Den småländska allmogen fortsatte bryta och odla sina steniga tegar, mjölka sina magra getter, mala ner bark i sitt bröd och ändå leva på minus under någon slags outplånlig förtröstan att Gud ändå såg dem, prövade dem men en dag skulle ta hand om dem. Och änkan Maja Månsdotter var bland de fattigaste av de fattiga.

En annan som hade en ansträngd privatekonomi var Jean Bernadotte. Stamfadern var i mycket starkt behov av pengar under de första åren i Sverige. Personvalskampanjen i Örebro hade kostat en del, Fournier hade haft en stor kontantkassa till hands av sin sponsor för att kunna iscensätta bländverket. Väl ankommen till Stockholm hade charmören från Pau delat ut dusörer för att vinna anhängare och mutat till sig nyckelpersoners lojalitet för att erhålla och trygga sitt inflytande. Dessutom avlönade han flera journalister och publicister för att skriva fördelaktigt om kungahuset i allmänhet och honom själv i synnerhet. Stamfader Bernadotte hade ju även upprättat en egen hemlig polis och ett Stasiliknande angiverisystem i Sverige. Hela denna apparat fordrade underhåll, olja i kugghjulen och uppmuntran. De 1 miljon francs han erhållit av Napoleon vid avresan från Paris var sedan länge förbrukade, och mer därtill. I början av 1812 uppgick stamfaderns privata skulder till ca 3 miljoner francs. För att förbittra denna olägenhet ytterligare, hade den svenska valutan försvagats kraftigt gentemot den franska valutan sedan Frankrikes invasion av Pommern. På två månader hade riksdalern tappat ca 9% i värde, vilket givetvis uppretat Bernadotte som skyllt marknadsrörelserna på Stockholms polismästare för att ej tillräckligt hårt övervaka börsen. Jean Bernadottes privata skuld hade på vårkanten 1812 stigit till motsvarande ca 1,8 miljoner riksdaler riksgälds⁸⁶¹ räknat i svensk valuta. Läget var kärvt, något måste göras.

I Désirées brev⁸⁶² från Paris till sin make i Stockholm i början av mars hade hon tagit upp deras privatekonomi. Hon hade berättat att hon själv försökt "rädda några spillror av vår forna förmögenhet", att hon höll på att sälja deras lantställe La Grange utanför Paris, och hon hade uppmanat maken väldigt konkret att han borde styras av det privatekonomiska egenintresset:

"Du måste tänka på dig själv, *utnyttja* detta gynnsamma ögonblick för att återupprätta din förmögenhet. --- Ett 'du har' är mera värt än två 'du ska få'. Du bör tänka på att göra dig kvitt dina skulder och *skapa dig en förmögenhet*, som ej är avhängig av konjunkturerna."

⁸⁵⁹ Olof Nilsson (1764-1822)

⁸⁶⁰ 1 riksdaler riksgälds år 1811 motsvaras år 2020 av ca 100 kr (KPI), 310 kr (guldprisindex) alt ca 4100 kr (arbetarlöneindex)

⁸⁶¹ 1,8 miljoner riksdaler riksgälds år 1812 motsvaras år 2020 av ca 150 mkr (KPI), 530 mkr (guldprisindex) alt 6,1 miljarder kr (arbetarlöneindex)

⁸⁶² Se kap 4 avsn 1 (5 mars 1812)

Désirée, den späda skönheten från tandpetarfodralet, i verkligheten en självcentrerad inbilsk lat padda, hade vidare uppmanat sin make att i det avtal om svensk varuexport till kontinenten som Napoleon presenterat som del av en allians mellan svenska staten och franska staten, söka tillskansa "flera miljoner för dig själv". Dessa är fakta och ordagranna citat ur deras korrespondens, och så resonerade man tydligen inom familjen.⁸⁶³ Kunde man snatta från offentliga medel, skulle man ta chansen. Désirée hade även i brevet låtit gallan flöda över "det där jävla Sverige", och hon uppmanade även sin make kronprinsen att göra sig till kung över Sverige med en gång, utan vidare finkänslighetshänsyn.

I samband med alliansförhandlingarna mellan Jean och hans kamrat tsaren i början av 1812, hade som tidigare nämnts även kontakten med London återupptagits. Britterna hade skickat sändebudet Thornton, samme diplomat som hösten innan krånglat sig upp till Åmål, till Stockholm för att ånyo försöka utarbete en överenskommelse om bundsförvantskap mellan svenska staten och brittiska staten.

Thornton hade ankommit till Stockholm natten mot den **7 april 1812**⁸⁶⁴, återigen under det definitivt vilseledande inkognitot "Thompson".⁸⁶⁵ Men redan i Göteborg några dagar tidigare så hade denne brittiske diplomat kontaktats av en person, vars identitet anonymiserats i källmaterialet men som sade sig representera den svenske finansministern. Sannolikt agerade denne mystiske man snarare på direkt instruktion från Bernadotte. Denne agent var väl insatt i de olika komponenterna i den uppgörelse som Sverige och Storbritannien skulle försöka uppnå i Stockholm, som bl a rörde brittiskt understöd för den svenska armén. Han framförde emellertid nu till Thornton-Thompson – utan de officiella svenska förhandlarnas vetskap – att på Jean Bernadottes "omkostnader" och riktade "understöd" till enskilda personer, så hade hans privatekonomi blivit lite bräcklig. Det förhöll sig ju så, att olika högre tjänstemän inom och utom regeringskanseljen uppbar särskilda "lönstillägg" av Jean. Genom extra dusörer i form av kontanter knöt han de närmaste medarbetarna och andra nyckelpersoner i samhället vid sin person, vilket givetvis korrumpade hela statsapparaten. Bernadottes personliga apanage räckte inte till, det var på ömkliga 66 666 riksdaler banco⁸⁶⁶ om året och då utnyttjade han ändå till stor del gratis det övriga hovets servicepersonal. Kronprinsen behövde nu istället pengar till "på kallade" och "nödvändiga" utgifter på annat håll. Detta inkluderade "frikostighet som omständigheterna ålade honom att visa", alltså rena mutor, men även utlägg för propaganda för, som den hemlige agenten i Göteborg uttryckte det för Thornton-Thompson, "upprätthållandet av hans popularitet och anseende".

Bernadottes anonyma, hemlige emissarie i Göteborg anhöll därför av Thornton-Thompson om att i en uppgörelse mellan staterna, så kunde Storbritanniens bidrag till *den svenska armén* minska en aning, så att istället 8000-10 000 pund⁸⁶⁷ i månaden av dessa pengar styrdes om till Bernadotte *privat*. Denna lilla justering fick givetvis ej synas i något officiellt fördrag. Agenten äskade att en liknande modifiering gjordes av *brittiska statens* ersättning till *svenska staten* för några fartygslaster, där en del av totalsumman istället skulle utbetalas under bordet till Bernadotte *privat*.

⁸⁶³ Jmf. kap 22 avsn 9 och 11

⁸⁶⁴ Olika källor anger 6 resp 7 april.

⁸⁶⁵ "Kapten Thompsons" närvaro i Stockholm blev snabbt känd i diplomatkretsar. Stockholm var en liten stad, det gick inte att gömma personliga överläggningar och möten på den nivån.

⁸⁶⁶ 66 666 riksdaler banco år 1812 motsvaras år 2020 av ca 8,4 mkr (KPI), 29 mkr (guldprisindex) alt 340 mkr (arbetarlöneindex)

⁸⁶⁷ 8000-10 000 brittiska pund år 1812 motsvaras år 2020 av ca 6,9-8,6 mkr (KPI), 24-30 mkr (guldprisindex) alt 250-310 mkr (arbetarlöneindex)

Det historiska arkivmaterialet visar att Jean privat därpå faktiskt mottog en serie utbetalningar under 1812 fram till februari 1813 med belopp på 5000 och 9000 pund⁸⁶⁸ per utbetalningstillfälle. Grundtanken i denna *deal*, som Bernadottes hemlige utsände fått till stånd, hade alltså varit att avkall kunde göras på brittiska statens stöd till den svenska armén för dess uppoffring i ett framtida krig, för att istället lite diskret styra över en del av dessa pengar till Jean Bernadottes privata mutkassa. Allting skulle hållas *hemligt*. Ren stöld alltså. Bedrägeri. Förskingring. Trolöshet mot huvudman.

Den svenska kronprinstiteln bars verkligen med värdighet.

I förhandlingarna i Stockholm mellan brittiske sändebudet Thornton-Thompson, utrikesminister Engeström och verktyget Wetterstedt – kronprinsens närmaste svenske medhjälpare och främste *möjliggörare*⁸⁶⁹ av dennes illgärningar och sedefördärv – kom den **8 april** även upp frågan om att överlåta en brittisk koloni i Västindien till *Sverige* som del av en helhetsuppörelse och motprestation för *svenska arméns* insatser och kostnader under ett kommande fälttåg. Engeström och Wetterstedt var noga med att framhålla att just en f d fransk koloni var särskilt önskvärd, vilket den brittiske förhandlaren noterade som egendomligt. St Lucia nämndes som förslag.

Historikern Sten Sjöberg, som gjort den kanske grundligaste undersökningen av dessa förhandlingar om en västindisk koloni, återger att några dagar senare Thornton fick ett utkast till traktat mellan Storbritannien och Sverige. Till detta var fogat en hemlig artikel enligt vilken St Lucia skulle avträdas till "*Sveriges kung och kronprins*". Vid överlämnandet av förslaget till Thornton uppgav utrikesminister Engeström rent ut, att avsikten var att skaffa Bernadotte tillgångar som låg utanför riksdagens kontroll. En separat skrivelse till den svenske Londonambassadören kort därpå visade emellertid att t o m utrikesminister Engeström – som inte var den vassaste kniven i lådan – insåg hyckleriet och att detta förfaringsätt verkligen var apart. Engeström skrev att det kännetecknade Bernadottes synsätt och stil. Det rörde sig alltså om anspråk på privatekonomisk vinning i ett internationellt avtal mellan två stater.

Men Thornton hade inte, och någon brittisk förhandlare fick aldrig någonsin framgent, någon befogenhet att överlåta något av *brittiska statens* territoriella innehav till *privata medlemmar* av det svenska kungahuset. I det brittiska utrikesministeriets förhandlingsinstruktioner åt Thornton inför dennes möte med den svenska statsledningen, talades om avträddandet av en ö åt *Sverige* som en komponent av hela den mellanstatliga uppörelsen om ett svenskt-brittiskt bundsförvanskap.

Engeströms och Wetterstedts sluga försök med denna formulering, givetvis enligt instruktion från vi-vet-vem, misslyckades. Förhandlingarna om ett alliansavtal strandade denna gång, förutom att de månatliga privata bidragen till Bernadotte började utbetalas. Den brittiske utrikesministern i London, den hederlige och karaktärsfaste Castlereagh⁸⁷⁰, hade dock redan fattat misstro mot Bernadottes egentliga vederhäftighet, uppsåt och fördolda spel.

⁸⁶⁸ 5000-9000 brittiska pund år 1812 motsvaras år 2020 av ca 4,3-7,7 mkr (KPI), 15-27 mkr (guldprisindex) alt 150-280 mkr (arbetarlöneindex)

⁸⁶⁹ Substantivet *möjliggörare* används här som en direkt översättning av det engelska ordet *enabler* i bemärkelsen en ofta inflytelserik befattningshavare som systematiskt understödjer, möjliggör för, och kanske t o m uppmuntrar, en maktägande persons agerande, oftast i starkt negativ bemärkelse och i politiska sammanhang. En *möjliggörare* gör det möjligt för huvudmannen att missbruka sin makt, begå rättsövergrepp, utöva korruption och framhärda destruktivt, söndrande, egenmäktigt, omoraliskt och ofta rättsvidrigt, och hjälper även huvudmannen att undvika konsekvenserna av sådant beteende genom lögner, dimridåer och propaganda. *Möjliggörare* av ett sådant uppträdande hos en makthavare, som uppsåtligt sanktionerar och befrämjar det olagliga och moraliskt oförsvarbara, är den värsta och farligaste sortens individer i en organisation eller stat.

⁸⁷⁰ Robert Stewart Castlereagh (1769-1822), brittisk statsman

Anmärkningsvärt är vilken roll som inte bara stamfaderns Norgeprojekt utan även förstärkningen av hans privatekonomi fick i förhandlingarna mellan Storbritannien och Sverige vid denna tid.

Natten mot den **11 april** lämnade Thornton Stockholm för att bege sig till Örebro, efter en inbjudan från den svenska regeringen.

Kapitel 4 avsnitt 3

SAMHÄLLSBYGGAREN

I slutet av januari hade en kallelse gått ut till en urtima riksdag som skulle hållas i Stockholm med start våren 1812, för att överlägga om "åtskilliga för fäderneslandets väl viktiga angelägenheter" vilka fordrade en "skyndsam åtgärd". I början av mars hade regeringen plötsligt beslutat att flytta riksdagen till Örebro. Konstitutionen, regeringsformens § 50, stadgade:

"Riksdagarna ska hållas i rikets huvudstad, utom i de fall, då fiendens framträngande eller pest eller andra viktiga hinder gör det omöjligt eller för rikets ständers frihet och säkerhet vådligt."

Paragrafen är tydlig. Men det förelåg inga omständigheter som gjorde det "omöjligt" att vara i Stockholm m h t deltagarnas "frihet och säkerhet". Snarare hade regimen flera andra skäl. Dels fanns en vilja att *kontrollera insynen, granskningen och påverkan av riksdagen* från den svenska allmänheten, svenska journalistkåren samt utländska ombud. Man ville även effektivare utestänga alternativt upptäcka och stoppa eventuella sympatyttringar till förmån för prins Gustav. Samtidigt ville den Bernadotteledda regimen isolera riksdagsledamöterna från debattartiklar i Stockholmspressen och omvärldens opinioner i olika frågor, strikt kontrollera informationsflödet samt bättre kunna ha uppsikt över och styra riksdagsledamöter som var benägna att ifrågasätta regimen agenda, vilket var lättare i ett *karantänerat* Örebro. Det som eftersträvades av regimen var ett inneslutet utrymme "där riksdagsmännen och ärendena kunde styras nästan efter styrelsens behag", som historikern Gunnar Carlquist⁸⁷¹ formulerar det. Dessa var de främsta bakomliggande orsakerna till flytten. Samtidigt saknades sådana skäl som grundlagen påfordrade för att byta ort. Flytten till Örebro var sålunda *grundlagsvidrig*.⁸⁷² När Stockholmspressen på ett försynt sätt tog upp detta faktum, ställdes tidningsutgivare inför rätta och dömdes till böter, och tidningarna beslagtogs.

Ett annat viktigt skäl till bytet av riksdagsort som flera forskare anför – utöver kontrollen av budskapsföreträdet och informationsflödet, gustavianska tendenser samt uppsikten över meningsavvikare, särskilt inom bondeståndet – var stamfaderns vidskeplighet. Det hade ju gått så fantastiskt bra förra gången det begav sig i Örebro, vid bedrägerivalet 1810, så *let's do it again!*

Redan från slutet av mars hade pågått "oavbrutet transporter av möbler m m till Örebro slott" berättar drottning Charlotta i sin dagbok. För hur skulle en kunglig höghet kunna klara sig på egen hand i främmande svensk stad utan sitt eget möblemang hemifrån? Hujedamej vilket omak och vilken prövning, tanken svindlar.

Den bräcklige kung Carl XIII, adoptivsonen Jean och lille Oscar anlände själva till Örebro den **11 april 1812**, drottning Charlotta den **12 april**. Riksdagen öppnades formellt den **13 april**, en måndag, och denna urtima riksdag skulle bli historisk på flera sätt.

⁸⁷¹ Nils Vilhelm Gunnar Carlquist (1889-1963), svensk historiker och biblioteksman

⁸⁷² Dynastitrogna historieberättare formulerar gärna, föga förvånande, skälen till bytet av riksdagsort på ett mer överlättande och ursäktande sätt, och lämnar det glasklara grundlagsbrottet öppet för tolkning genom undfallande fraser som "kan diskuteras" o s v.

En försmak av vad som komma skulle fick Örebro se redan den **17 april**, då två bondeledamöter plötsligt framtogs sin ackreditering och utestängdes från riksdagen. Den ena av dessa var Eric Andersson från Ekerötrakten utanför Stockholm, känd för att i maj 1809 och augusti 1810 motsatt sig upphävandet av Vasaätten och som vägrat rösta för Jean Bernadotte vid bedrägeririksdagen.⁸⁷³ Den andra var Knut Persson⁸⁷⁴ från Helsingborgstrakten, som förknippades med allmogeupproren sommaren 1811, uppror som Jean betraktat som gustavianska stämplingar.⁸⁷⁵ Det var ingen slump att dessa två ledamöter rykte redan nu. Det finns skriftliga belägg i källmaterialet som explicit bekräftar att Andersson och Persson eliminerades ”på grund av sina oppositionella åsikter”, med allra största sannolikhet på begäran från högsta ort, eventuellt på Wetterstedts inrådan.

Den **18 april** uppvaktade alla fyra stånden genom en stor deputation kungen, drottningen, kronprinsen och Oscar. Jean, vars SFI-studier ännu haltade, eller snarare varit obefintliga i 18 månaders tid, hade ändå bestämt sig för att försöka besvara bondeståndets talmans tal *på svenska*. Det nedskrivna talet som stamfadern skulle läsa upp hade ”översatts” till en form av fonetisk svenska ur franskt perspektiv. Inledningen av talet upplästes enligt följande:

”Redelige Dannemen! Med reurelsé sér Jag éider, feur andra Gongen, samlade omkring er Konnungs throun. Han har med tillfeursigt kallat éder, att rodslo euver statens behouf och nûdvendigheten att feurvara⁸⁷⁶ ot den Scandinaviska half-un den frihet den aiger sedan so monga sékler.”

Så fortsatte det i några strofer till. Försöket var hedervärt i sig, inte tu tal om det. Men vad som hände var att bondeledamöterna inte bara blev mycket förvånade, utan även livade, muntra och började skratta! Och *detta* – aj aj! – var ett misstag. Stamfader Bernadotte saknade själv nämligen både humor och självdistans, därom är samtida memoarskrivare alldeles överens, och han var ytterst känslig för allt som kunde ådra honom åtlöje. Stamfaderns självkänsla var extremt skör för omvärldens uppfattning om honom; han hade ett obeskrivligt bekräftelsebehov och mer eller mindre *påfordrade* bifallsyttringar i alla möjliga olika sammanhang. Ifall omvärldens hyllningar uteblev tog han detta som en personlig förolämpning. Professor Söderhjelm har kallat honom ”smickerkrank”. Han var oerhört, oerhört lättkränkt. Så när riksdagsledamöterna nu reagerade med upprymd förtjusning och skratt istället för vördsam försynt underdånighet, avgjorde detta saken. Jean Bernadotte från Pau blev förbittrad och höll aldrig mer ett offentligt tal på svenska under sina resterande 32 år i Sverige, någonsin. Jävla förbannade svenskar. Jävla pack, att våga *flina*.

Riksdagens öppningsceremoni ägde rum måndagen den **20 april**. Från Örebro slott avtågade den stora processionen, en kortege av diverse hovfolk, justitieråd, statssekreterare, regimens män, ämbetsmän, militärofficerare och livdrabanter. Det var en överdådig kortege med guld och ädelstenar, ordenstecken, epåletter och plymer. Färgerna kungsblå och purpur var framträdande. Flaggor och vimplar vajade överallt och musik spelade. Först av de kungliga gick stackars 12-årige Oscar i furstlig dräkt med krona och mantel. Därefter promenerade pappa Jean i furstlig dräkt med krona och mantel. Och sist kom den tidigare s k ”sjöhjälten”, numera vraket Carl XIII i furstlig dräkt, men han *skjutsades* då han var för utmattad för att promenera själv. Han utrustades med sin krona, *spira* och mantel först framme i kyrkan då han var besvärad av dessa föremåls tyngd. Över Carl XIII bars en stor processionshimmel upp av åtta män.

⁸⁷³ Se kap 2 avsn 5 och 21 (21 aug 1810); kap 3 avsn 16

⁸⁷⁴ Knut Persson (1748-1831), svensk gårdsägare och politiker

⁸⁷⁵ Se kap 3 avsn 10-12

⁸⁷⁶ Det exemplar av texten som användes vid uppläsningen hade Jean skrivit ner själv från en annan förlaga, med sin egen handstil. I detta exemplar förekommer vad som även verkar vara smärre ordfel, t ex ”feurvara” istället för ”feursvara” (försvara).

Kyrkklockarna ringde när det ståtliga teatertåget försvann in i Nikolaikyrkan, som var omgjord till rikssal. Hela kyrkan inklusive predikstolen var draperad med blått kläde med gula kronor. En kunglig tron var ställd på golvet framför altaret.

Biskop Faxe från Lunds stift, han som vid sin utnämning⁸⁷⁷ i sitt herdabrev⁸⁷⁸ understrukt vikten av *svenska folkets subordination*, fortsatte nu i samma anda när han från predikstolen höll riksdagens öppningspredikan. Han subordinationsbudskap denna gång tog avstamp i gammaltestamentliga *Jesus Syraks vishet* 10:24:

”De som Gud frukta, de hålla sin Regent vid äro.”

Efter Faxes höga förkunnelse läste utrikesminister Engeström upp den bräcklige Carl XIII:s tal, som han ej kunde läsa själv då han var för klen, och som han ej författat själv utan vilket sannolikt komponerats av Wetterstedt. Talet varnade för splittring och manade till enig och automatisk uppslutning bakom Bernadotte utan ifrågasättanden. Ännu mer subordination. Tonen var ganska allvarsam, t o m med en implicit hotfullhet. Drottning Charlotta kommenterar i sin dagbok:

”Orsaken varför detta särskilt betonades var kronprinsens önskan, att all opposition måtte undvikas.”

Därefter var det dags för dagens stora historierevisionistiska nummer, när Wetterstedt själv uppläste *Om vad sig i rikets styrelse tilldragit sedan sista riksdag*. I verktyget Wetterstedts redogörelse hyllades Bernadotte för sitt ”osparda nit” och sina ”ädla bemödanden” under sitt framgångsrika vikariat som statschef, och stamfaderns tillrättaläggande exposé av detta vikariat åberopades.⁸⁷⁹ Verktygets berättelse räknade sedan upp flera positiva omständigheter för att låta påskina handlingskraft och välvilja hos regimen. Han redovisade samtidigt de stora utmaningar som nationen nu stod inför inom olika områden, i syfte att från regimen sida *ingjuta ett krismedvetande* i riksdagens församlade ledamöter och mana till samförstånd och medgörlighet, alltså samma hälsning som i biskop Faxes och kung Carl XIII:s tal.

Allra mest utrymme i anförandet ägnades åt den svenska grundlagsfästa tryckfriheten. Verktyget Wetterstedt riktade en skarp udd i sitt tal mot ”det oförsiktiga och stundom för samhällsordningen vådliga bruk som blivit gjort av tryckfriheten”, och framhöll faran i ”politiska ämnens obetänksamma granskning uti tryckta blad”. Yttrandefriheten, genom det skrivna ordet, var alltså skadlig för nationen och folket. Verktyget Wetterstedt – en personifiering av *slughet* – framställde vidare den svenska yttrandefriheten som en *motsats* till lag och ordning. Han skruvade verklighetsbilden så till den perversa grad, att han påstod att tryckfriheten blottställde domaren ”för ett alltid obehagligt val, mellan känslan av den allmänna rättvisans fordringar och bokstaven av en skriven lag”. Verktyget, å regimen vägnar, anhöll därför om riksdagens ”kraftiga och skyndsamma medverkan till förekommande av ett ont, som med varje dag vidgar sitt område och bereder betänkligare följder”. Vad man krävde var alltså en inskränkning av yttrandefriheten, trots att man med blomsterspråk i påföljande satser av anförandet förnekade att så skulle vara fallet. Verktyget Wetterstedt, som representant för den kanske mest lömska, dubbelbottnade och duperande regimen i Sveriges moderna historia, fordrade sedan att alla synpunkter och påståenden som trycktes måste författare kunna *styrka med bevis*. Alla anmärkningar mot de styrande i samhället som inte konkret kunde *bevisas*, skulle vara åtalbara.

Historikern professor Hugo Winberg⁸⁸⁰ tolkar i sin avhandling om riksdagen 1812, tämligen naivt, att regimen iver att reducera tryckfriheten bottnade i åtskilliga händelser 1810-1811, bl a lynchningen av Axel von Fersen, där lögnen och en frambringad hätskhet mot etablissemangen fått förtvivlade konsekvenser. Detta var ingalunda huvudskälet bakom regimen förslag om

⁸⁷⁷ Se kap 3 avsn 12

⁸⁷⁸ herdabrev = skrift som en biskop skriver till prästerna i sitt stift, vanligen vid sitt ämbetsutträdande

⁸⁷⁹ Se kap 3 avsn 22

⁸⁸⁰ Hugo Leonard Ossian Winberg (1844-1926), svensk historiker och agronom

inskränkningar i tryckfriheten, men icke desto mindre kan konstateras att med Winbergs tolkning så skulle det fordrats en man av gränslös cynism att nu stå upp inför riksdagen och lägga fram dessa förslag, när ju samme man, alltså Wetterstedt, utgjort kärnan av den formidabla *lögnfabrik* som genom massmedia i flera år intet annat gjort än att svärta ner Gustaf IV Adolfs minne och eftermäle⁸⁸¹ samt som i allra högsta grad själv deltog i uppiskandet av folkstämningen som ledde till lynchningen av Fersen.⁸⁸²

Efter riksdagens öppningsceremoni i Nikolaikyrkan bjöd kung Carl XIII in alla kungliga högheter, excellenser, statsråd, medlemmar i serafimerklubben samt adelns och prästeståndets talmän till middag på Örebro slott. Etablissemangen, eliten, samlad i ett rum av överflöd, allting sponsrat av skattebetalarna. Alla viktiga personer var där utom just, intressant nog, skattebetalarståndens företrädare, nämligen borgar- och bondeståndens talmän, som enligt drottning Charlotta ansågs "ej berättigade till denna ära". Det hela var kringskuret och koreograferat *som om* blotta syftet var att markera maktklickens "vi" mot "dem". Och maktklickens frossade av överflödet på de övrigas bekostnad.

Den **23 april** väcktes förslag i adelns riksdagsgrupp om att tacka kungen och kronprinsen för att regentskapet under Carl XIII:s påstådda sjukdom under större delen av 1811 överlämnats till Jean istället för regeringen. Motionen bifölls av de övriga tre stånden, och den **27 april** avgick en deputation för att överlämna tacksägelsen. Detta tack inte bara *lovordade ett begånget grundlagsbrott*, utan även deklarerade att man önskade se samma lösning om en liknande situationen skulle uppstå igen! Man godkände alltså framtida analoga brott! Riksdagen hade därmed implicit deklarerat sitt förhållningssätt till konstitutionen, och ribban var satt för vart denna riksdag 1812 skulle ta vägen.

En skildrare har uppskattat att Örebro, som vid denna tidpunkt hade ca 3000 invånare, under riksdagen mottog ytterligare ca 2000 besökare. "Hovet" utgjordes inte av enbart fyra personer – Calle, Lotta, Jean och Oscar – utan snarare av ett par hundra personer, eftersom kungligheter i alla tider tydligen haft väldigt svårt att reda sig själva och därför behöver en uppsjö personliga assistenter. Deras behov av personlig assistans inkluderade allt från påklädning, hårfixning och styling, matinköp, matlagning, kaffekokning, tvätt av egna kläder, brevskrivning, färdtjänst, kontakter med omvärlden, sporadiska terapisaftal alla tider på dygnet med avlönade jourhavande medmänniskor, o s v. Där kan man verkligen tala om s k *särskilda behov*, även fastän assistansstödet och hovets assistansersättning – d v s en stor del av apanaget – ej var behovsprövade.

Utöver detta tillskott till Örebros folkmängd kom givetvis alla riksdagsledamöter och ämbetsmän samt en svärm nyfikna tillresta. En inkvarteringskommitté hade haft mycket besvär med att anskaffa bostäder åt alla. På stadens stenlagda huvudgata mellan de mestadels små, gamla, rödfärgade trähusen rörde sig mängder av folk i adelsuniformer och med gulddekorationer, riddarstjärnor, ordensband, stora och små glimmande kors, en och annan övrig uniformerad militär men utan samma fåfängt bling, biskopar och svartkappepräster, bondeledamöter i blå och vita rockar, och allsköns folk. Handelsbodarna var väl försedda, i synnerhet med starkdrycker och salt fisk. Inne på riksdagsgruppernas samlingslokaler⁸⁸³ – "klubbarna" – satt män och rökte tobak och drack öl, toddy eller te. De två sistnämnda dryckerna, toddy och te, ansågs aningen fjolliga och var därför förbjudna på bondeledamöternas klubb, där det var öl och sprit som gällde. I staden hade även anrättats en stor spelklubb där man spelade

⁸⁸¹ Se t ex kap 3 avsn 3 (bokserien "Historisk tafla af f d kung Gustaf IV Adolfs sednaste regerings-år") och 12

⁸⁸² Se kap 2 avsn 15

⁸⁸³ Adelns möteslokal var det tidigare kronobränneriet/kronomagasin (nuvarande plats Henry Allards park); prästerskapets möteslokal var det tidigare s k Bromsiska huset (nuvarande adress Drottninggatan 11/Stortorget 2); borgerskapets möteslokal var det tidigare rådhuset (nuvarande adress Drottninggatan 9/Stortorget 1-3); bondeståndets möteslokal var den gamla skolan (nuvarande adress Vasagatan 14).

Farao och andra hasardspel. På kvällarna visade sig glädjeflickorna på Örebro's gator och gränder. Dessa unga vackra riksdagsfunktionärer sålde sina sexuella tjänster främst till den kundkrets som hade mest pengar, nämligen adelsståndet.

Bakom regimen alla syftemål med denna urtima riksdag fanns en stor omständighet som låg till grund för kursen inom alla andra politikområden, nämligen Jeans helomläggning av Sveriges utrikespolitik. Drottning Charlotta berättar i sin dagbok hur adoptivsonen i början av riksdagen "livligt beklagade" hur riksdagsgrupperna höll fast vid förbundet med Frankrike... *Men han hade en plan, ha!*

I maj överlämnades till riksdagens hemliga utskott en rapport med titeln *Berättelse om Sveriges närvarande politiska förhållande till utrikes makter, i synnerhet Frankrike*. Genom denna omsorgsfullt tillrättalagda redogörelse till hemliga utskottet fortsatte Jean och hans vessa Wetterstedt att taktfullt bearbeta och successivt övertyga dem om sitt evangelium, och förankra sin egen nya utrikespolitik hos riksdagen. Berättelsen upprepade samma argumentation för "Sveriges" nya utrikespolitik som han förkunnat för regeringen i slutet av februari.⁸⁸⁴ I denna upprullades en tavla över hela raden av de förödmjukelser, övergrepp, våldshandlingar och förluster som Frankrike och dess bundsförvant Danmark tillfogat Sverige sen 1810. Det breddes på till det yttersta. Syftet med berättelsen till hemliga utskottet var att utpeka, beskylla, svartmåla och undergräva Napoleon och dennes intentioner, och istället slipat lotsa in utskottet i andra tänkesätt. Inlagan resonerade att Sverige, på grund av Napoleons förkastliga uppträdande, måste "genom nya förbindelser --- bereda sig högsta möjliga säkerhet för framtiden". Regimen formulerade sin rökridå som att efter Frankrikes infall i Pommern hade man "med varsamhet börjat närma sig det engelska kabinettet och med mera förtrolighet gå till väga emot det ryska". Man menade även, återigen slugt kryptiskt stiliserat av verktyget Wetterstedt, att Sverige samtidigt förbehöll sig rätten att av danske kungen "äska ersättning".

Den känsligaste punkten i hela den utrikespolitiska omläggning – 1812 års politik – som Bernadotte höll på att genomdriva, var närmandet till Sveriges arvfien Ryssland. Och just på den punkten var dimridåerna extra täta. Hemliga utskottet i Örebro bad att få se protokollet från regeringssammanträdet i slutet av februari där detta beslutats, vilket de också fick – den *stympade* och mer fadda versionen, medvetet oärlig, som upprättats parallellt med det fullständiga protokollet!⁸⁸⁵

Formuleringarna i redogörelsen för utskottet var synnerligen vilseförande och därmed grovt ohederliga. Svenska regimens centralfigur hade i 18 månaders tid bedyrat sin intima närhet och förtrolighet till det ryska tsarväldet, och t o m drivit fram en traktatsbunden militär pakt med Sveriges ärkefiende vilket inbegrep projekterade svenska krigsrörelser dels mot Danmark-Norge och dels mot Frankrike. Detta fick riksdagens hemliga utskott *ej* veta, utan allt detta förtegs fullständigt, vilket i sig var ännu ett grundlagsbrott av advokatsonen från Pau och hans verktyg. Regimen bedrog utskottet och lade orden så att man avsiktligt grovt vilseledde ledamöterna och undanhöll sanningen. Historikern Hugo Winberg m fl påpekar även att regimen gjort *kronologiska omflyttningar* i sin redogörelse – rena humbugsartade tillrättalägganden av *vad* som skett *när* mellan Sverige, Frankrike och Ryssland – för att bättre passa sitt eget narrativ. Winberg påpekar även hur Jean Bernadottes husrevisionist Schinkel i sin historiediktning fortsatt förvanskat verkligheten för eftervärlden.

Trots att Rysslands opålitlighet och vikten av ordentlig svensk beredskap åt öster diskuterades under hemliga utskottets interna förhandlingar, förleddes ändå utskottet att bifalla regimen's k neutralitetssystem.

⁸⁸⁴ Se kap 3 avsn 24 (21 februari 1812)

⁸⁸⁵ Se kap 3 avsn 24

Jämte hemliga utskottets godkännande av en *bedrägligt framställd* ny utrikespolitisk doktrin, gav riksdagen sitt bifall åt finansiella garantier för försvarsrustningar, där den enorma summan 6 miljoner riksdaler⁸⁸⁶ ställdes till regimen förfogande.⁸⁸⁷

Ett annat uppmärksammat trick i Örebro var när regimen avlockade riksdagen dess bifall till att tillsynen av "ultramarinska besittningar" – d v s avlägsna kolonier – skulle frånskiljas riksdagen och därmed svenska folket. Den formerliga *äganderätten* skulle fortfarande tillhöra *svenska staten*, men förvaltningen och den löpande årliga avkastningen därifrån, d v s nyttjanderätten och intäkterna, skulle tillhöra regimen allena, utan insyn. När propositionen framlades föll tankarna endast på den lilla svenska kolonin St Barthélemy i Västindien. Denna hade, efter ett antal förlustår, 1811 visat ett oväntat överskott på 85 494 riksdaler, och denna positiva trend verkade stärkas ytterligare under inledningen av 1812. Men läget kunde ju förändras igen, så med den ack så omtänksamma ursäkten att inga kostnader för svenska kolonier skulle drabba de svenska skattebetalarna, föreslog regimen att St Barthélemy *jämte "de ultramarinska besittningar, vilka i framtiden kunna förvärfvas under Sveriges krona"* skulle avskiljas från de svenska grundlagarna, administrationsförfattningarna, statsfinanserna och riksdagens insyn – och istället direkt underställas regimen! Regimen pitchade detta till riksdagen som att man, genom denna åtgärd, skulle bespara riksdagen och svenska folket kostnader och problem. Eventuella överskott, bedyrade den officiella regimpropositionen, skulle användas till "allmännyttiga anstalter inom riket" och inrapporteras till riksdagen. Bakom kulissen var emellertid uppfattningen att överskottet var väl lämpat som enskilda "belöningar" – mutor och smörjmedel – åt individer som Jean ville ha på sin sida. Återigen ett bedrägeri riktat mot svenska staten och svenska skattebetalare, en kurragömmalek med ord och formuleringar, och en fortsatt moralisk upplösning av statsapparaten och integriteten i samhället i stort.

Tre saker är att värda att notera här. För det första så hade regimen redan i löndom börjat tulla på St Barthélemys uppvisade överskott. Det rörde sig om avsevärda summor som advokatsonen redan använt för "hemliga utgifter"; ett riksdagsbeslut i efterhand tänkte man sig skulle rättfärdiga eller sudda ut betydelsen av detta lagbrott. För det andra så berättade den baksluge Jean och verktyget Wetterstedt *ej* i propositionen att man vid upprepade tillfällen sen hösten 1811 fiskat efter en koloni från Storbritannien i utbyte mot svenska arméns insatser i krig på Storbritanniens sida mot Napoleon. Detta undanhållande av hela sanningen var ytterst ränkfullt. För det tredje så fanns aldrig någon seriös tanke hos fransosen och hans verktyg att använda överskott från Västindien till "allmännyttiga anstalter" i Sverige – detta var ett rent ljug. Extrainkomsterna behövde Jean Bernadotte för att muta till sig lojalitet på olika håll, köpa journalister, avlöna spioner och tjallare, finansiera sin Stasiverksamhet, samt för att i allmänna propagandasyften marknadsföra sig själv som person och sin nya utrikespolitik. Kapitalet för detta stals i praktiken från Sveriges skattebetalare.

Det beskedliga konstitutionsutskottet lämnade snällt walk-over och *avböjde* att yttra sig. Statsutskottet⁸⁸⁸ lämnade sitt bifall. Adeln, prästerna och borgarna föll in i ledet utan nämnvärda anmärkningar. Bönderna däremot var uppenbarligen ensamma om att äga någon som helst klarsyn i frågan. De kunde visserligen tänka sig att gå med på förslaget vad gällde St Barthélemy, men inte lämna en blankofullmakt när det gällde andra ultramarinska besittningar, kolonier, som kunde tillfalla Sverige framgent. Detta blev bondeståndets ställningstagande, men eftersom tre

⁸⁸⁶ 6 miljoner riksdaler banco år 1812 motsvaras år 2020 av ca 760 mkr (KPI), 2,6 miljarder kr (guldprisindex) alt 31 miljarder kr (arbetarlöneindex)

⁸⁸⁷ Jmfr kap 4 avsn 8

⁸⁸⁸ statsutskottet = utskottet med det övergripande ansvaret för riksdagens arbete med statens budget; motsvaras idag av finansutskottet

stånd redan anslutit sig till regimens linje, blev bondeståndets opposition meningslös. Regimen vann återigen.

Apropå bondeståndet, så var ju en av dess vilande hjärtefrågor sen föregående riksdag korrigeringen av särbehandlingsparagrafen i den svenska grundlagen, § 114. Allmogens representanter hade ju högtidligen blivit *lovade* en utjämning i mer rättvis riktning av de privilegier kontra skyldigheter som skilde människor åt i det svenska kastsamhället till denna riksdag.⁸⁸⁹ Men nu 1812, när så blivit dags att jämka bort en del av den strukturella diskrimineringen, frös de övriga stånden mer eller mindre ut bönderna. Efter starka slitningar i utskottsbehandlingen stod bönderna ensamma om sin mening, svikna av *alla*. Särskilt prästerna – detta i alla tider självgoda och hycklande pack svartkappor, en mörk fläck i den svenska historien – motarbetade bondeledamöternas rättmätiga anspråk. Utskottet skrev t o m i ett utlåtande att bönderna *visst* godkänt § 114, och därför inte alls hade någon grund för sina upprepade krav på jämlikhet!

Vi ska alldeles strax i separata avsnitt se hur regimen under denna Örebroriksdag, ledd av samhällsbyggaren och vinnaren Jean, son av en jurist, drev igenom en grundlagsvidrig inskränkning av tryckfriheten, en grundlagsvidrig unilateral avskrivning av utlandsskulden samt även hade planer på ett rent despotisk våldförande mot hela själva den svenska konstitutionen.⁸⁹⁰ Men dessförinnan kan man fråga sig hur regimen kunde ha sådan framgång med sin agenda och hur riksdagen kunde vara så undfallande.

Den tidigare stora skiljelinjen mellan gustavianer och icke-gustavianer märktes knappt längre. Istället handlade det om att med klassiska metoder "övertala" alla fritänkare att ansluta sig till regimens linje i alla de stora frågorna. Redan i utskottsvalen hade regimtrogna riksdagsledamöter helt dominerat. Man hade skickligt marginaliserat obekväma personer och sådana som man misstänkte att man inte fullt ut kunde lita på, och placerat pålitliga boskapsfösare på nyckelpositioner i utskotten där olika frågor behandlades. I konstitutionsutskottet var majoriteten oerfarna ledamöter som satt där för första gången och saknade erfarenhet av grundlagsfrågor, vilket gjorde att utskottet blev "lätthanterligt".

Oppositionen mot regimen under 1812 års urtima riksdag var som helhet undfallande och maktlös. Den var varken organiserad eller samstämmig utan splittrad, gles och mesig. Prästeståndet, t ex, som inkluderade många mycket lärda män och universitetsfolk, lade sig platt för regimen i de stora frågorna och gick rent av i spetsen för misshandeln av den svenska grundlagen. I bondeståndet, som tidigare utmärkt sig som den mest bondeförnuftiga och progressiva riksdagsgruppen, hade obekväma röster kvästs, satts ur spel, bortmotats eller mutats. Betecknande är, som nämndes ovan, att två bondeledamöter som ansågs motspänstiga för regimen t o m fråntogs sina platser vid inledningen av riksdagen.

Det skildras också i det samtida källmaterialet hur man – inför framläggandet av regimförslag som man anade skulle väcka missnöje bland bondeledamöterna – bjöd dessa på middagar på Örebro slott "med god mat och goda viner i överflöd samt tjusade och komplimenterade dem på det förbindligaste sätt under hela måltiden". När de sedan återgick till riksdagsgruppens överläggningar var de antingen så dästa och dåsiga att de somnade ifrån alltsammans, eller också, bländade av den yppiga representationen, skämdes för att rösta emot förslaget.

Rysslands ambassadör Suchtelen kommenterade om Örebroriksdagen:

"Det påstås att Sveriges annaler icke erbjuda exempel på en så allmän samstämmighet. --- Brushuvudena inskränker sig till på sin höjd ett halvt dussin och är *brigade till tystnad*."

Det förekom dock att enskilda ledamöter, på goda grunder, motsatte sig de beslut som i princip förestavats av regimen, och detta gjorde genast Bernadotte misstänksam. Lektor

⁸⁸⁹ Se kap 2 avsn 6

⁸⁹⁰ Se kap 4 avsn 7, 8 och 10

Valdemar Vendel⁸⁹¹ kommenterar i sin avhandling att avvikande åsikter väckte till liv hos stamfadern en latent *härsklystnad*, då han betraktade opposition som ett subordinationsbrott. Detta avhjälpes på olika sätt medelst lockelser och hot. Källmaterialet innehåller ett avslöjande brev nedskrivet av utrikesminister Engeström på uppdrag av Jean. Däri ombads landshövdingen i Göteborg att sätta press på representanterna från orten och i synnerhet en person som blivit obekvämt vid riksdagen i Örebro, affärsmannen Santesson⁸⁹², som var finansiellt solid och immun mot eventuella mutor. Santesson hade blivit en av riksdagens mest framträdande oppositionsmän. Bernadotte argumenterade i brevet att göteborgarna var skyldiga honom tacksamhet för att de kunnat bibehålla sin handel under den pågående "blockaden" mot Storbritannien, men samtidigt anklagades göteborgarna för att genom sin handel bära skulden till det krigstillstånd med Frankrike som Sverige hotades med.⁸⁹³ Av dessa skäl krävde Jean att landshövdingen satte direkt press på riksdagsledamoten Santesson att rätta in sig bland jämsägarna i Örebro. Samhällsbyggaren Bernadotte hotade med att annars inskränka Göteborgs fördelar som handelsstad och istället gynna konkurrerande svenska handelsstäder på Västkusten. Avslutningsvis begärdes att ärendet skulle hanteras diskret utan angivande av upphovsmannen kronprinsen eller den hemlige sekreteraren utrikesminister Engeström.

Både inför och under riksdagen fortsatte emellertid Jean personligen att hålla sina kort tätt mot bröstet. Han favoriserade inte öppet någon utan såg till att hålla sig väl med alla, vilket gjorde att alla läste i honom bifall för sina ståndpunkter. *Hänförelsens* trollkraft satt ännu i, och möjligen nådde den till sin kulmen i Örebro 1812.

Stamfaderns panegyriker, även i nutid, tenderar attoreflekterat betona just *hänförelsen* som huvudskäl bakom samstämmigheten. Tidigare hovmedarbetaren Einar Lyth⁸⁹⁴, som personlig assistent åt den nuvarande monarken och anförare av en bernadottesk fanklubb i Örebro, förklarar i ett av sina verk stamfaderns medvind i Örebro 1812:

"Det berodde på att även de som tyckte illa om den nya politiska kursen i de flesta fall förlitade sig på kronprinsens politiska klarsyn och militära kompetens."

Riksdagens hängivenhet 1812 för borgarsonen Jean som person tog sig emellanåt de mest naiva och löjliga uttryck. Ett riksdagsutskott kommenterade skriftligen "de stora och förtjusande egenskaper" som utmärkte honom, som man kallade "nationens älskling". I adelns riksdagsgrupp kallades han vid ett tillfälle för "Guds gåva", och i borgarståndet påstods att "denna Sveriges skyddsängel är blott ett förgängligt lån av Gud". Mycket bättre än så kunde det väl knappast bli. Detta gjorde även riksdagen mer lättmanövrerad, eftersom alla olika intressesfärer *trodde* att Jean stod på deras sida.

Det var inte bara riksdagen som var hänförd av Jean, utan Jeans självbild var lika inflaterad. I ett brev som *dikterades* för utrikesminister Engeström till en landshövding, formulerade han:

"Det anseende Sverige äger hos utrikes makter och således allt vad vi kan vänta oss av dem, är grundat på de stora tankar de har om kronprinsens person. --- Var svensk är honom därför *underdånig tacksamhet skyldig*."⁸⁹⁵

Som redan nämnts inledningsvis, hade verktyget Wetterstedt vid riksdagens öppningsceremoni uppläst en berättelse som redogjorde för nationens utarmade tillstånd. Det

⁸⁹¹ Adolf Valdemar Vendel (1858-1949), svensk historiker och skolman

⁸⁹² Berndt Harder Santesson (1776-1862), svensk affärsman och politiker

⁸⁹³ Hur detta cirkelresonemang går ihop är oklart, men detta är ett vanligt förekommande exempel på stamfaderns argumentationsteknik: Någon var "skyldig" honom ett tack för att han "för deras skull" agerat på ett visst sätt, och samtidigt skulle vederbörande känna skuld för de påstådda eller påhittade negativa konsekvenser som detta agerande medfört eller kunnat medföra. Centralfiguren rentvådde sig själv till fullt från allt ansvar hur man än vände, vred på och betraktade en uppstådd situation, och var istället den som omvärlden aldrig kunde visa nog tillräcklig uppskattning.

⁸⁹⁴ Hjalmar Einar Lyth (1936-), svensk militärofficer och militärhistoriker

⁸⁹⁵ Jmfr kap 24 avsn 13

var besvärligt på många håll, man kunde eventuellt snart tvingas importera brödsäd, flera näringsgrenar var under press och statsfinanserna var ansträngda.

Och fattigdomen var utbredd i landet. 1811 hade som tidigare nämnts varit ett missväxtår och en stor del av befolkningen led verklig nöd. I Vena sockenstämmoprotokoll står, som berättats i föregående avsnitt,⁸⁹⁶ att torparänkan Maja Månsdotter år 1811 på försommaren fått 1 riksdaler⁸⁹⁷ ur fattigkassan till ett par skor, och i december ytterligare 1 riksdaler. 1812 fick hon ingenting⁸⁹⁸.

Men i Örebro såg hänförda och välsmorda riksdagsledamöter ingen anledning att, trots rikets bedrövliga skick, hålla igen vad gällde Messias från Pau. Några veckor in på riksdagen föreslogs att frälsarens apanage skulle höjas. Riksdagen slog till med +50% från tidigare nivå och satte nytt svenskt rekord i gage för en kronprins. Man parkerade på 100 000 riksdaler⁸⁹⁹ jämnt. Detta var *mer än åtta gånger* vad Carl August haft i behållning efter avdrag för kost och logi.⁹⁰⁰ Men Sveriges riksdag i Örebro t o m *ursäktade sig* inför stamfadern för den låga obetydliga summan, och ville mest att Bernadotte skulle förstå den "kärlek och vördnad" för honom som föranlett detta blygsamma steg. Motiveringen till höjningen inkluderade att då den svenska armén blev större, skulle ju detta säkert innebära merjobb för den redan hårt arbetande kronprinsen. Bernadotte, girig som ett troll under ytan, agerade charmerande nödbedd när han skulle mottaga apanagehöjningen. Även prins Oscar fick påökt, till 16 666 riksdaler och 32 skilling⁹⁰¹, givetvis även det nytt svenskt rekord för en nummer två i successionsordningen.

Tilläggs kan att trots att kronprins Jean till väsentlig del gratis utnyttjade hovpersonal som avlönades av andra medel, så uppskattas hans utgifter på årsbasis vid denna tidpunkt till ca 300 000-400 000 riksdaler⁹⁰². Stamfaderns stora utgifter föranleddes av bl a löneförmåner, gratifikationer och mutor till spioner och angivare inom och utom nationens gränser "vilka nitiskt tjänade honom under många olika förhållanden och skepnader", enligt Schinkel, d v s till stor del hans privata Stasiverksamhet och underrättelsetjänst mot legitimisterna, försvararna av prins Gustavs rätt till tronföljden.

Prins Gustavs rättmätiga behörighet till den svenska tronföljden var och förblev fransosens största fasa och upplevda hot genom hela livet. En sådan frätande ångest, där alla gemena medel var tillåtna för att slå undan benen på allt som verkade misstänkt, kan bara någon känna som innerst inne är medveten om att ens egen upphöjelse vilade på ytterst oredlig och fragil grund.

Kapitel 4 avsnitt 4

LOJALITETSAUKTION

Som redan nämnts i inledningen av detta kapitel, förstod Napoleon snart att hans ockupation av Pommern som han försökt tima in till f d medarbetaren Jeans födelsedag i januari, istället för att förnedra kronprinsen och undergräva hans ställning, kunde driva honom rakt i famnen på

⁸⁹⁶ Se kap 4 avsn 2

⁸⁹⁷ 1 riksdaler riksgälds år 1811 motsvaras år 2020 av ca 100 kr (KPI), 310 kr (guldprisindex) alt ca 4100 kr (arbetarlöneindex)

⁸⁹⁸ Ingenting år 1812 motsvaras år 2020 av noll (KPI), noll (guldprisindex) alt noll (arbetarlöneindex)

⁸⁹⁹ 100 000 riksdaler banco år 1812 motsvaras år 2020 av ca 13 mkr (KPI), 44 mkr (guldprisindex) alt 510 mkr (arbetarlöneindex)

⁹⁰⁰ Se kap 2 avsn 13

⁹⁰¹ 16 666 riksdaler och 32 skilling år 1812 motsvaras år 2020 av ca 2,1 mkr (KPI), 7,3 mkr (guldprisindex) alt 85 mkr (arbetarlöneindex)

⁹⁰² 300 000-400 000 riksdaler år 1812 motsvaras år 2020 av ca 40-50 mkr (KPI), 130-175 mkr (guldprisindex) alt 1,5-2 miljarder kr (arbetarlöneindex)

Ryssland. Den franska regimen hade för att reparera skadan därför i mars, via Désirée, presenterat ett alliansförslag med ekonomiska fördelar för Sverige och garantier om ett svenskt återförvärv av Finland. Jean hade besvarat detta anbud svävande och obeslutsamt för att vinna tid, hinna rusta Sverige och bygga *sina* allianser, och för att trissa upp budgivningen för Sveriges lojalitet.⁹⁰³

Och Napoleon höjde mycket riktigt sitt bud. Sent på kvällen den **10 maj 1812** anlände svenske Parisdiplomaten Elof Signeul till Örebro. Där befann sig vid denna tidpunkt även den ryske ambassadören Suchtelen och det brittiske sändebudet Thornton. Samma personer hade befunnit sig i Stockholm i mars när Signeul även då plötsligt dykt upp. Bernadotte var lätt besvärad av detta och yttrade:

”Dessa hemlighetsfulla resor kommer att kompromettera oss i våra bundsförvanters ögon och stämpla regeringens mått och steg med ett sken av dubbelhet.”

Men ett politiskt dubbelspel var just vad det var. Stamfadern och Signeul möttes på morgonen den **11 maj**. Signeul presenterade ett rejält sockrat anbud från Napoleon, som nu i högsta grad ville få över Sverige på sin sida inför ett större krig mot Ryssland. Sverige utlovades hela Finland och än mer därtill:

”Må man lägga kartan under kungens ögon, och han själv får utpricka den gräns han finner lämplig mot Ryssland!”

Och Sverige skulle återfå inte bara Pommern utan i princip hela den tyska Östersjökusten mellan Lübeck och Stettin⁹⁰⁴ – ett område som, om Sverige önskade, kunde användas i en fredlig bytesaffär med Danmark mot Norge. Vidare erbjöd Napoleon 6 miljoner francs i bidrag för svenska krigsrustningar plus därtöver 1 miljon francs *per månad*. Eventuellt ingick även garantier för svensk exportindustri. Samt, viktigast av allt, åt Jean personligen erbjöd Napoleon värdet av hans indragna gods plus ett livstidsapanage från franska staten. Signeul hade även med sig brev från Désirée och hennes syster Julie, som rekommenderade Jean att ta anbudet. Napoleon hade inte försummat någon möjlighet att låta övertyga sin forne marskalk. Det var helt enkelt ett oslagbart paket – enligt Schinkel värt sammanlagt uppåt 30 miljoner francs⁹⁰⁵ – från världens mäktigaste man med världens mäktigaste armé, ett erbjudande som inte kunde avslås.

Men Bernadotte var tvungen att avslå det. Anbudet från Napoleon via sin utrikesminister via Signeul framfördes till ex-marskalken *inofficiellt* och *muntligen*. Det personliga misstroendet mellan Napoleon och exmarskalken skar oerhört djupt, de litade inte över huvud taget på varandra. Samtidigt var detta i en kritisk tid och avgörande epok för Europas framtid – insatserna var enorma, likaså konsekvenserna för de som satsade på fel häst – och Jean förutsåg att det franska imperiets eller åtminstone Napoleons storhetstid snart skulle vara förbi. Han var därför i full färd med att rigga ihop de förbund och avtal som han eftersträvade på annat håll, och som explicit garanterade honom Norge jämte minst lika stora privatekonomiska fördelar.

Jean lät utrikesminister Engeström läcka det franska anbudets innehåll till de ryska och brittiska ombuden i Örebro redan samma kväll. Detta kan tolkas som att den svenska kronprinsen redan valt sida och visade detta franska utspel för sina verkliga allianspartners ”i förtroende”. Källmaterialet i form av depescher och krypterade brev från dessa ombud hem till sina regeringar låter emellertid framskymta en liten osäkerhet om Bernadottes slutliga vägval – en osäkerhet som var tillräckligt stor för att stressa dessa allianspartners att påskynda med *sina* upprepade försäkringar och förfinade erbjudanden åt Bernadotte. Det är därför troligt att stamfaderns

⁹⁰³ Se kap 4 avsn 1

⁹⁰⁴ Stettin = nuvarande hamnstaden Szczecin i nordvästra Polen

⁹⁰⁵ 30 miljoner franska francs år 1812 motsvaras år 2020 av ca 1,5 miljarder kr (KPI), 5,1 miljarder kr (guldprisindex) alt 52 miljarder kr (arbetarlöneindex)

baktanke var att läcka Napoleons senaste utspel för att ytterligare haussa upp budgivningen för Sveriges lojalitet, och särskilt sätta press på Storbritannien.

Målet med Bernadottes dubbelspel var att till det yttersta accentuera Sveriges ställning som *vågmästare* vid ett framtida europeiskt storkrig, och få Sveriges och hans egen lojalitet att framstå som närmast outhärliga. I dessa diskussioner med alla olika parter missade han aldrig en chans att överdriva den svenska arméns storlek. Redan i början av 1812 hade Jean framkastat att den svenska armén snart skulle komma att bestå av "över 100 000 man".

Just som Jean taktfullt formulerade sina svar åt Napoleon, Désirée och Julie, ankom den **18 maj** en person till Stockholm som gjorde situationen än mer intressant. Det var en ung man med värdig framtoning, kvickhet och urskillning. Det var den 28-årige greven Alexis de Noailles⁹⁰⁶, som var en ivrig anhängare av den franska Bourbondynastin och hade kontakt med den avsatta och landsflyktiga franska kungafamiljen. Noailles fick tillträde till Örebro och mottogs av kronprinsen. Han hade enligt historikern Höjer här ett "ingående samtal" med Jean, där den unge främlingen förklarade att när Napoleons tid var förbi skulle Bourbondynastin återupprättas. Schinkel menar att Bernadotte i detta skede var skeptisk till en bourbonsk restauration i Frankrike, men medger ändå att stamfadern var *beräknande* i sin respons:

"Ifall de stundande händelserna tar en för Bourbonerna gynnsam vändning och nationen kallar dem, skulle jag ha orätt att motarbeta dem."

Kurragömma med ord. Att "ej motarbeta" någon är inte samma sak som att stödja någon.

Detta var det *första* synbara närmandet mellan Bernadotte och Bourbonerna, och skulle följas av flera nära kontakter och förhandlingar de kommande två åren.

Den **19 maj** avreste Signeul från Örebro med svaret till Napoleon. Tillsammans med sina främsta stilistiska förmågor Camps och verktyget Wetterstedt hade stamfadern avfattat den välskrivna responsen på Napoleons anbud. Jean kommenterade till Wetterstedt att de nu spelade för att *vinna tid* – d v s avsiktligt undvek att visa sina kort för att istället hinna förbereda sig maximalt på annat håll – men forskare menar också att Bernadotte heller inte ville bränna några broar utan hålla alla möjligheter öppna. Sålunda avfärdades inte Napoleons anbud rakt av, men Bernadotte *ville ha ännu mer*. Budskapet var att om Napoleon kunde garantera honom *Norge* skulle han "uppriktigt biträda kejsarens sak och då ska jag verkligen bli hans löjtnant i Norden". Han lovade även att, om Napoleon gav honom Norge, han helt skulle rätta sig efter Napoleons vilja och t o m underställa bortgiftet av sin son Napoleons godkännande.⁹⁰⁷

Om ingen överenskommelse dem emellan skulle uppnås, påstod Bernadotte, skulle Norge annars komma att "frivilligt ge sig åt Sverige" och att de åtgärder man redan vidtagit på detta området "aldrig kan slå fel". Avslutningen till Napoleon var patetisk, där Jean bedyrade att det som betydde allra mest för honom var "lyckan i mitt hjärta och behovet av att vara hans vän".

Till Désirée – alltså indirekt även det till Napoleon – hade Jean skrivit att de erbjudna franska subsidierna för den svenska armén på 18 miljoner francs det första året var "blygsamma", och att "åtminstone" 72 miljoner francs⁹⁰⁸ var en rimligare siffra! *Plus Norge*, givetvis.

⁹⁰⁶ Louis Joseph Alexis de Noailles (1783-1835), fransk politiker

⁹⁰⁷ Professor Franklin Daniel Scott (1901-1994) räknar att Napoleon presenterade inte mindre än sex separata anbud för Bernadotte innan de stora sammandrabbningarna 1813, men att dessa av Bernadotte blott "lektes med men aldrig greppades på allvar, då Napoleon aldrig medgav Norges övergång". Även ifall Napoleon gått med på Norges övergång, är det dock högst osannolikt att Bernadotte önskat ingå i ett avtal och en pakt med en person som han så djupt hatade och misströdde, och vars imperium han ansåg var på väg att gå under. Analogt skriver minnestecknaren Johan Fredrik af Lundblad (1791-1854) att Napoleons utställda löften ej var uppriktiga utan "endast avtvingna av nöden och med det brinnande hatet i bakgrunden hos Napoleon mot kronprinsen". Misstron var dock helt ömsesidig, och för Jean var dessa förhandlingar ett *spel*.

⁹⁰⁸ 72 miljoner franska francs år 1812 motsvaras 2020 av ca 3,5 miljarder kr (KPI), 12 miljarder kr (guldprisindex) alt 130 miljarder kr (arbetarlöneindex)

Det var en balansgång. Bernadotte ville troligen vare sig avbryta förhandlingarna eller träffa en överenskommelse med Napoleon, då han var relativt säker på att Napoleon ändå inte ämnade fullfölja sina utfästelser. Målet var detsamma som tidigare nämnts – trissa upp budgivningen, se hur långt Napoleon var villig att gå, vinna tid, inte bränna broar utan att ha en reservutgång på glänt eftersom Rysslands uppfyllande av sina förpliktelser och utgången av det stora Europakriget ännu var ovissa, o s v. Huvudsakligen var det en *skenförhandling*.

Ett ytterligare uttryck för Jeans misstänksamhet mot Napoleon, och sin egen rävakthet, var att han lät inplantera en spion vid namn Gré⁹⁰⁹ hos den nye franske ambassadören i Köpenhamn, Alquier. Gré var liksom Camps en av Bernadottes barndomsvänner från Pau. Den franska ambassaden i Köpenhamn fungerade som Napoleons förpost mot Norden. Någon gång i början av 1812 låtsades Jean bli väldigt vred på Gré och *till skenet* förvisade honom från landet. Gré begav sig till Köpenhamn och lyckades, genom denna publika händelse och en god portion eget "fördömmande" av Jean, ställa sig in hos ambassadör Alquier. Grés teater fungerade så effektivt, att han snart vann Alquiers stora förtroende och fick tillgång till hemligt material om det franska underrättelsearbetet och den franska politiken i Skandinavien. Denna hemliga information – rena avskrifter av franska diplomatdepescher till Paris – vidarebefordrades sedan av Gré till Jean i Stockholm.⁹¹⁰

Signeul nådde den franske utrikesministern Maret i Dresden, och förmedlade Bernadottes motbud till honom. Maret rådde Napoleon att anta Bernadottes krav för ett svenskt-franskt militärt alliansavtal. Men när Napoleon erhöll Bernadottes respons blev han störtförbannad. Han öste galla och invektiv, svor och fördömde sin forne marskalk. Napoleon fräste om Jeans dubbla lojaliteter och var ilsken över hans förhandlingsteknik och ständiga köpslående om allianser:

"Jag vill inte veta av detta slags vänner, som man behåller endast i den mån man betalar dem, och finns för övrigt inte alltid Storbritannien där för att bjuda över?"

Han avslutade med att säga att han inte mer ville höra talas om denne man.

När Jean i sin tur inte erhöll något ytterligare svar från Napoleon kände han sig *kränkt*, och blev förstämnd och bitter. Och när han talade med sin kära adoptivmor drottning Charlotta om saken, uppblandades givetvis anbudets verkliga innehåll från Napoleon med tillägg och justeringar i stora mått, och han påstod sig även ha "upptäckt" intriger som kunnat innebära en total omvälvning av hela Rysslands och de nordiska staternas indelning och styre, o s v. Allt geggades ihop till en fullständig hopljugen fiktion, levererad till den dagboksskrivande drottningen i syfte att få sig själv att framstå som den visaste och pålitligaste av alla inblandade. Den gränslöst naiva och ännu hänfödda drottning Charlotta köpte allt som hennes vördade adoptivson sade, och utropar med lättnad i sin journal:

"Vilken lycka att kronprinsen erhöll kännedom om alla dessa onda anslag!"

Så förhöll det sig alltså med den stora lojalitetsauktionen i maj 1812. Bernadotte hade slutit en hemlig allians med Ryssland som han dock inte var 100% säker på skulle uppfyllas. Han kohandlade därför parallellt med Frankrike bl a för att sätta press på Ryssland samt för att pressa fram ett förmånligt avtal med Storbritannien. Och mitt i allt detta inleddes kontakter med den avsatta franska dynastin, i den händelse Napoleon skulle bli avsatt och ett maktvakuum uppstå i Paris.

Jean blev i samband med detta illamående och opasslig under några dagar. Han var orolig för att tsar Alexander skulle misstänka illvilliga uppsåt med förhandlingarna med Napoleon, och

⁹⁰⁹ Jean-Pierre Gré (1761-1838)

⁹¹⁰ Gré verkade som Jeans infiltratör på den franska ambassaden i Köpenhamn ända till Jean, under ett av sina många vredesutbrott, försade sig inför Frankrikes chargé d'affaires i Stockholm, Cabre. Denne underrättade genast Alquier i Köpenhamn, med följden att Gré fängslades och fördes som fånge till Hamburg. Där befriades han av ryska trupper hösten 1813 och återgick då i Jeans tjänst.

likaledes plågade honom den omvända tanken, att Napoleon skulle få reda på de hemliga avtal som han redan knutit med tsar Alexander. Därför levde Jean i en beständig oro över att bli ertappad – avslöjad som en hycklare och bli måltavlan för båda supermakternas förbittring – vilket avspeglades i hans eget labila humör.

Det fanns egentligen bara en sak som stamfader Jean Bernadotte var uppriktigt lojal mot, och det var sina personliga egenintressen. Allt annat kunde och skulle förhandlas och hade en prislapp.

Kapitel 4 avsnitt 5

HULTSFREDS SLÄTT

Det hade varit mildväder fram till julafton 1811, men sedan hade minusgraderna bitit sig fast nästan oavslåttligt i fyra månader.⁹¹¹ Nils och Ingeborg jämte hennes föräldrar hade lämnat Släta i Frödinge och flyttat till torpet Kristineberg⁹¹² i Skruvhult i grannsocknen Locknevi. Drängsysslorna förblev dock desamma. Så snart tjälen släppt skulle åkrar plöjas och det hade varit bråda tider att förbereda tegarna inför majsådden. En del stenigare än andra. Han slet med häst eller ox och årder från tidig gryning till mörkret sänkte sig.

Sveriges nya extraroteringssoldater, mestadels drängar, sammankallades efter vårbruket till fyra veckors exercis. Regementets planering var avhängigt jordbruksarbetena, och exercisen förledes när det var lågsäsong för drängarna, efter vårsådden men innan slåttern.

Och här stod de nu på Hultsfreds slätt.

169. Nils hade blivit ett nummer i Överstelöjtnantens kompani. En soldat. Ett presumtivt bondeoffer, nästan bokstavligen.

Det var den **21 maj 1812**, men det kändes nästan lika kallt fortfarande som under den långa vintern. Den frusna vinden rev i några upphissade, lite fransiga och slitna blågula fanor, och kölden blåste rakt genom deras kläder.

Han kände igen exercisen från lantvärnet. Soldaterna fick träning i vapenhantering och överlevnad i fält. Och de exerceades ändlöst i att stå och marschera i formation. De ordnades efter kroppslängd och ställdes upp på parallella led med exakta avstånd mellan varje man och mellan leden, en aln och 9 tum räknat från klack till klack. Flera man på linje drillades i att marschera symmetriskt genom att gemensamt hålla i jättelånga raka störrar framför magen. De övade marsch med den exakta takten 100 steg i minuten och steglängd 1 aln. Vid hastigare marsch ökades takten till 150 steg i minuten. Vid långsammare marsch, såsom vid parad, sänktes takten till 75 steg i minuten. Steglängden justerades också. Man övade marsch på stället och vändningar. Order och kontraorder ropades ut, svårighetsgraden stegrades så småningom med rappare ordergivning och tvära omställningar. Den militäriska disciplinen vidmakthölls hela tiden. Gevär för fot, gevär på axel, gevär i arm, skyldra. Fälld bajonett. Eldgivning.

”Lägg an! Fyyr!”

Efter att revej blåsts klockan 4 på morgonen hölls korum, morgongudstjänst. Regementspastorn predikade, mannarna fick läsa en bön, musikkåren spelade och alla sjöng med i någon psalm såsom *Jag lyfter mina händer upp till Guds berg och hus* eller *Vår Gud är oss en*

⁹¹¹ Den genomsnittliga dagstemperaturen i Stockholm i april 1812 var den lägsta som registrerats för april månad någonsin enligt SMHIs statistik (1756-2020).

⁹¹² Kristineberg ligger ca 7 km söder om Locknevi kyrka, strax norr om sjön Yxern.

väldig borg.⁹¹³ Regementschefens kraftiga utrop ”Gud bevara konungen och fäderneslandet” besvarades sedan analogt av alla beväringar i robust kör. Övningarna höll sedan på hela dagen ända till skymningen, fast med flera raster. Dagen avslutades med ett fysiskt träningspass.

Alla dessa soldatnummer skulle lära sig att stå stilla som statyer eller förflytta sig simultant och samordnat enligt exakta definierade regler, samt viktigast av allt, att förstå soldatens enda uppgift: att blint lyda order. Soldaten har i alla tider i mänsklighetens historia varit blott ett ofritt, okänsligt, namnlöst redskap åt *makten*.

Det blev tack och lov varmare. Våren och försommaren inträdde plötsligt framåt månads-skiftet maj-juni och solen lyste från klarblå himmel.

Den som i praktiken tjänstgjorde som kapten för Överstelöjtnantens kompani under dessa övningsveckor var Albrecht Ephraim Enning. Nils kände igen honom med det något hoptryckta ansiktet, bakåtkammade håret och polisongerna. Det var ju han som rekryterat Nils och, utifrån ögonblickets ingivelse, gett honom det välfunna soldatnamnet Vorwärts eller Forwärts.⁹¹⁴

Med på övningsmötet var även extraroterings-soldat nummer 186 vid samma kompani, Peter Lafin från Vena. Han var lite äldre än de flesta, hade fyllt 30, och lite kortväxt, bara 163 cm lång. Lite försagd. Alltid hjälpsam. De satt med samma klunga och åt sin måltidsranson ibland. Hade en del gemensamma vänner. De pratade Vena, de pratade om sommaren, de pratade om frihet... Men Lafin lämnades aldrig riktigt i ro, emedan flera tafatta drängar där på slätten, nu i kronans tjänst, ständigt men hänsynsfullt sökte hans hjälp att laga deras kläder. Ty Lafin var skräddare. Hygglig som han var så sade han sällan nej. De allra flesta gav honom något skillingmynt eller två för godheten, ibland något att äta eller en sup.

Så passerade försommaren på Hultsfreds slätt 1811. Revelj, böner och psalmer, övningar en stor del av dagen där den militäriska skärpan hos individerna och gruppen stadigt förbättrades, men emellanåt samtal, spel, skoj och några brännvins-supar rekryterna emellan. Och Lafin hann pula lite vid sidan om med sina sömmar och stygn. Hela verksamheten på fältet stängdes till sist ner med tapto om aftonen.

De hemförlovades efter fyra veckor. Forvass, som Nils kommit att kallas, och Peter Lafin skildes åt med ett fast handslag och en hälsning vid ett vägskäl, där den ene fortsatte norrut mot Frödinge och Locknevi. Men de skulle återses förr än de då kunnat ana.

Kapitel 4 avsnitt 6

FÖRBANNADE FRED

Norge framför allt.

Det var, som tidigare konstaterats, i första hand dynastiska skäl som låg bakom stamfaderns besatthet att erövra detta land. Norge var den gemensamma nämnaren i alla han utrikespolitiska initiativ och ställningstaganden med olika makter som ägde rum vid denna tid. Allting syftade mot samma mål, och uppslagsrikedomens vad gällde metoderna var stor – militärt våld, övertalning, utpressning, framkallande av en humanitär katastrof, en statskupp, byteshandel av territorier, o s v. På ett eller annat sätt *skulle* den norska nationen ”förvärvas” av den svenska, hade han föresatt sig.

⁹¹³ Frode s 189 uppger även att *Din klara sol går åter opp* ofta sjöngs under morgonkorum av mannarna vid Kalmar regementes sammankomster på Hultsfreds slätt på 1800-talet, även i det våldsammaste hållregn. Dock skrevs den svenska texten till denna psalm först 1814, varför sången anekdotiskt tyvärr ej kan användas i sammanhanget ovan.

⁹¹⁴ Se kap 3 avsn 13

Omedelbart efter det att underrättelsen om den franska ockupationen av Pommern nått Stockholm, i början av februari 1812, hade instruktion gått ut från Stockholm om att återuppta det svenska spioneriet i Norge. Efter att den formella alliansen med Ryssland träffats i april intensifierade Bernadotte underrättelse- och propagandaverksamheten för att förbereda besittningstagandet av landet. I det syftet vände han sig till ingen mindre än Georg Adlersparre, mannen som med slående naivitet, självbedrägeri och klåparaktiga ansatser under hösten 1809 försökt överbringa Norge vilket resulterat i absolut ingenting.⁹¹⁵ Nu önskade stamfadern själv Adlersparres hjälp i samma ärende. Den **21 maj 1812** erhöll Adlersparre i princip fria händer och ett fritt mandat från Jean att organisera spionverksamheten och unionskampanjen i Norge. Genom ett stort nätverk av agenter och underagenter, utan inbördes kännedom om varandra, skulle information insamlas om Norges militära styrkor och dispositioner, försörjningslogistik för livsmedel och givetvis om den allmänna norska opinionen. Agenterna skulle även sprida ut lämpliga "nyheter" och desinformation bland de norska invånarna; flygblad, ströskrifter och annan svensk propaganda. Särskilt fokus skulle ligga på att etablera kontakt med och "bearbeta" inflytelserika personer i det norska samhället. Bernadotte gav Adlersparre en budget på 50 000 riksdaler⁹¹⁶ för detta hemliga svenska indoktrineringsprojekt i Norge. Adlersparre svarade kaxigt den **24 maj** att inga 50 000 skulle behövas utan max hälften, och för att på allvar rulla igång detta framgångsprojekt krävdes blott 8 000 riksdaler.⁹¹⁷

Redan två tre veckor senare var Adlersparres propagandaverksamhet i Norge i full gång. Aktiviteten pågick hela sommaren. Men, meddelade Adlersparre i sin första egna lägesrapport till uppdragsgivaren Jean, stämningen i Norge var inte längre så förmånlig för Sverige som tidigare. Adlersparre fortsatte dock sitt arbete oförtrutet med pamfletter⁹¹⁸ fyllda med varierande argument tillsammans med uppräknningar av allt som Sverige generöst skulle kunna erbjuda Norge vid en förening. T ex framhölls att norrmännen *också* skulle kunna få bli undersåtar till den svenske kungen, vilken grej!

När norrmännen inte såg den fulla nyttan med detta storsinta rojalistiska erbjudande från svenskt håll, spred Adlersparre ett nytt flygblad.⁹¹⁹ Detta gick ännu längre. Sverige och Norge skulle tillsammans bilda det förenade "Nordriket", och unionens nya huvudstad borde anläggas i det förenade rikets medelpunkt. Nordrikets kung skulle vistas lika stor del av året i Norge som i Sverige, och allt skulle i övrigt vara rättvist uppdelat och jämlikt mellan de två ursprungliga nationerna, ända tills de i framtiden kunde ingå i en fullkomlig sammansmältning.

Men det norska folkets entusiasm över att förena sig eller sammansmältas med det svenska var fortfarande sval. När Adlersparre började inse att det svenska övertalningsprojektet inte skulle lyckas, väcktes tankarna på andra metoder. Om norrmännen inte själva insåg fördelen med att *frivilligt* överlåta sitt land och bli undersåtar till en svensk kung som tillika skulle bli deras överbefälhavare, fick man *tvinga* norrmännen därtill. Bernadotte och Wetterstedt dikterade i sina instruktioner för sitt sändebud Rehausen i London om norrmännens godvillighet och frivillighet:

"För att *påskynda* den goda viljan hos dem --- måste England samverka med Sverige, och Englands stridskrafter till sjöss blockera de norska hamnarna, avskära förbindelsen med det

⁹¹⁵ Se kap 2 avsn 10

⁹¹⁶ 50 000 riksdaler banco år 1812 motsvaras år 2020 av ca 6,3 mkr (KPI), 22 mkr (guldprisindex) alt 260 mkr (arbetarlöneindex)

⁹¹⁷ Jmfr kap 2 avsn 7

⁹¹⁸ "Utdrag af et Bref från en Riksdagsman i Örebro till en Norrsk Patriot" är det mest kända av dessa, som började spridas i Norge i juni 1812. Flygbladet utgavs anonymt men hade författats av Adlersparre.

⁹¹⁹ "Andra Brefwet från en Swensk Riksdagsman till en Norrsk Patriot" började spridas i Norge i juli 1812, likaledes anonymt men författat av Adlersparre.

danska området och framhålla föreningen med Sverige såsom den enda möjligheten för välståndets återvändande.”

Norge var helt beroende av sin sjöhandel och särskilt av import av spannmål. Vad ovanstående i praktiken handlade om var en utsvältningsblockad. Ren utpressning under svälthot.⁹²⁰ Men inte nog med det. I korrespondensen mellan Jean och Adlersparre sommaren 1812 diskuterades att, istället för fredlig ”övertalning”, erövra Norge genom krig. Norge som trofé var *allt* för stamfadern, ty hela hans legitimitet – och i förlängningen makten och familjeförmögenheten – hängde på detta.

Utländska makter kände vid det här laget till Jeans intentioner, men motsatte sig hans planer att underkua norrmännen med våld. Storbritannien ville istället söka vinna över Danmark på de allierades sida mot Napoleon, eftersom alla krafter behövdes mot Frankrike. Men om Bernadotte självrådigt skulle angripa Danmark-Norge skulle ju detta på obestämd tid binda upp ländernas stridskrafter i ett internt skandinaviskt kiv ute i periferin, och göra dessa stridskrafter onyttiga för den stora saken, nämligen att samla Europas stridskrafter för att nere på kontinenten gemensamt bekämpa Napoleon och hans franska krigsmaskin. Britterna ville därför få den svenska kronprinsen att lägga sina norska egenintressen åt sidan och istället kämpa sida vid sida för det allmänna bästa.

Oaktat britternas syn om onödigheten av ett bernadotteskt anfallskrig *inom* Skandinavien, fanns ett hot som mer än något annat kunde stjälpas stamfaderns plan: en *fredsoverenskommelse* mellan Frankrike och Ryssland! Bernadotte hade ju ända sen sin ankomst till Sverige ägnat sig åt ett dubbelspel som gick ut på att utnyttja en kommande *brytning* mellan Frankrike och Ryssland till att, i utbyte mot Sveriges bundsförvantskap, köpa sig stöd för ett svenskt förvärv av Norge. Hela detta upplägg byggde på att Frankrike och Ryssland förr eller senare skulle börja bekriga varandra.

Men om nu Frankrike och Ryssland istället slöt *fred*, skulle denna ekvation falla! Det största hotet i början av 1812 mot Bernadottes storpolitiska dubbelspel vore ett närmande mellan de båda despoterna i Paris och St Petersburg. Försoning och samförstånd, minskad risk för konflikt och – i värsta fall – en *direkt dialog* mellan kejsar Napoleons Frankrike och tsar Alexanders Ryssland skulle lägga Jean Bernadottes otillförlitlighet i öppen dager! Den svenske kronprinsen skulle framstå som en falsk förljungen pajas som försökt spela ut två supermakter mot varandra – med oförutsägbara konsekvenser för honom själv och för Sverige.

Bernadotte hyste misstro mot tsar Alexanders aptit på krig, särskilt som den ryske utrikesministern var känt franskvänlig med en pacifistisk läggning och som helst önskade nå en fredsoverenskommelse med Frankrike. Det fanns t o m de i St Petersburg som befarade en statskupp i Ryssland om tsar Alexander fortsatte att motsätta sig en fredlig lösning av den fransk-ryska konflikten. I Stockholm fruktade Jean därför att när som helst få höra, att kamrat Alexander underkastat sig fredsvännernas tankegångar eller blivit avsatt i en kupp.

Ett fredsscenario vållade Jean bekymmer och stor ängslan. Han blev enligt historikern Fredrik Morén⁹²¹ ”ytterst orolig” av fredsförespråkarnas inflytande i St Petersburg, och t o m professor Höjer tillstår att en försoning i sista ögonblicket mellan Frankrike och Ryssland skulle varit ”olycksbådande” för Sverige, och givetvis även den hale externrekryterade tronföljaren.

Jävla fred! Det var *krig* han ville ha! Inte för egen del, men på avstånd. Ett riktigt stormaktskrig. Så att han själv ej skulle bli påkommen, och så att Norgeplanen skulle gå i lås. Det låg alltså i Jean Bernadottes personliga intresse att avstyra en försoningsdialog och eventuell

⁹²⁰ Liknande utsvältningsmetoder diskuterades och förbereddes under Adlersparres kampanj att vinna över Norge sensommaren 1809 (se t ex Sjövall s 295 f, 367 ff), även den gången i samförstånd med Wetterstedt.

⁹²¹ Fredrik Wilhelm Morén (1885-1961), svensk historiker och skolman

uppgörelse mellan de två härskarna, och istället skapa än större misstänksamhet och spänning dem emellan.

Detta ledde till intrigmakeri på högsta nivå. I ett brev till sitt särskilda sändebud i St Petersburg, Carl Löwenhielm, uppmanade Jean honom att idogt avstyra alla fredsförsök mellan Frankrike och Ryssland. Jean instruerade Löwenhielm att få en försoning att verka opålitlig och avskräckande för tsaren. Om tsar Alexander samtyckte till fredssamtal skulle han bli lurad, men om han militärt konfronterade Napoleon ”i spetsen för sin armé, tror jag att utsikterna blir fördelaktiga” hetsade Jean på. Stamfadern lät även förstå att Napoleon troligen snart skulle installera sin bror Jérôme eller svåger Joachim⁹²² som härskare över Polen – ett territorium som han visste var av stor betydelse för tsaren – men att det ännu ej var för sent för tsar Alexander att låta polackerna istället vända sina vapen mot Frankrike!

I maj erhöll Bernadotte underrättelse att Napoleon utsände den seniore diplomaten Narbonne⁹²³ till tsar Alexander för att förmedla ”försonliga förslag”. Fara å färde, förbannade fred! När Jean fick underrättelsen skrev han den **26 maj** till tsar Alexander och sade att detta var en *fälla*, att det bara var ett franskt trick för att uppskjuta Rysslands förstörelse som skulle bli än värre i ett senare skede, och ifall Frankrike erbjöd fred skulle den inte bli långvarig, o s v. Jean Bernadotte gjorde sitt yttersta för att hetsa fram ett krigstillstånd mellan de två stormakterna.

Stamfadern föreslog i samma brev och av samma skäl att tsar Alexander genast närmade sig Frankrikes svurne ärkefiende Storbritannien. Den svenske kronprinsen tillskrivs ofta äran för att ha drivit fram trippelliansen Sverige-Ryssland-Storbritannien genom frederna i Örebro som ägde rum senare under den pågående riksdagen. Stamfadern har i detta sammanhang av diverse bidragsgivare till Bernadotteevangeliet upphöjts till nobel fredsmäklare och beskyddare av världens lugn och harmoni, halleluja. Det är emellertid viktigt att förstå att ett kraftigt pådrivande *uppsåt* bakom överenskommelserna i Örebro, vilka *stressades* fram men som av stamfaderns panegyriker kallats fredsmäkleri, var att *förhindra en diplomatisk lösning* på den mycket större och *riktiga* konflikten, den mellan Frankrike-Ryssland, att avsiktligt tillspetsa osämjan mellan maktblocken, och att snarare driva Europas supermakter mot ett de facto öppet storkrig.⁹²⁴

För att själv inte bli genomskådad, och för Norgeförvärvets skull, legitimitetskvittot.

Kapitel 4 avsnitt 7

ATT TYSTA SINA KRITIKER

Det var i november 1810, alltså nästan omedelbart efter sin ankomst till Stockholm, som Jean Bernadotte första gången träffat Pehr Adam Wallmark, en av Sveriges ledande tidningsredaktörer och som även skulle bli hans SFI-lärare. När Jean fått reda på vem Wallmark var hade han utbrustit:

”Aha! Du har en fin möjlighet att vara *användbar* för ditt land!”

Senare i deras konversation hade stamfadern understrukt:

”Kom ihåg, att *den allmänna opinionen är världens drottning!*”

Jean Bernadotte var synnerligen väl medveten om vikten av propaganda och medias makt, och redan under sin tid i Frankrike hade han använt sig av pressen för att bakslutigt vrida verklighetsbeskrivningen till sin egen fördel. Han hade nu från första början följt

⁹²² Joachim Murat (1767-1815), fransk militärofficer

⁹²³ Louis Marie Jacques Amalric de Narbonne-Lara (1755-1813), fransk militärofficer och diplomat

⁹²⁴ Se kap 4 avsn 9. Bernadottes initiativ att Ryssland skulle nära sig Frankrikes nemeses Storbritannien var i just detta syfte, och togs fyra veckor innan franska armén gick in i Ryssland.

opinionsbildningen i Stockholm med oavlatlig uppmärksamhet och tidigt inrättat sin egen Stasisverksamhet – den hemliga avdelningen för stats säkerhet – i syfte att spionera på, registrera och övervaka svenska civilpersoner som ansågs utgöra ett ”hot” mot hans regim eller honom personligen och hans blivande dynasti. Med olika metoder motarbetades regimkritiska strömningar, samtidigt som han mutade skribenter för att plantera sin politik i samhällsdebatten och styra om det allmänna tänkesättet.

Wallmark hade snabbt blivit ett anlitat propagandaredskap. Enbart i Nationalbibliotekets arkiv i Stockholm finns över 130 brev till Wallmark med olika publiceringsinstruktioner. Han tryckte bl a klipp från utländska tidningar om hungersnöd och andra problem i utlandet, för att få den externrekryterade kronprinsen att framstå som föredömlig i sitt sätt att leda Sverige. Andra tunga namn inom den svenska presskåren som ansågs stå i förbindelse med den bernadotteska styrelsen och tillsåg att innehållet i deras tidningar var regimtroget var Gustaf Regné⁹²⁵ på *Post- och Inrikes Tidningar*, Herman Battram⁹²⁶ på *Dagligt Allehanda* och Carl Peter Lenngren⁹²⁷ på *Stockholms-Posten*.

Men den kanske kraftigaste lejda resursen var Stasichefen Grevesmöhlen, Sveriges främste publicist och demagog som avlönades direkt av Jean för att, enligt kronprinsens instruktioner, styra människors tänkesätt. I samband med riksdagen i Örebro 1812 började Grevesmöhlen ge ut tidningen *Skandinaven* under regimens ledning och beskydd. Uppslagen till artiklarna och åsikterna i denna tidning kom ofta direkt från Jean, och Grevesmöhlels slagkraftigt komponerade alster förhandsgranskades sedan av verktyget Wetterstedt så att styrelsens linje framlyste i tidningen på bästa sätt. Grevesmöhlen hade en i grunden liberal syn på yttrandefrihet, men sålde ut sig till den som arvoderade honom bäst, och var genom dessa överenskommelser tjudrad att följa Bernadottes anvisningar. Samma dag som riksdagens öppningsceremoni i april hade därför demokraten Grevesmöhlen i det första numret av *Skandinaven* argumenterat mot demokrati och för ”en monarkisk styrelse med *fullkomlig* kungamakt”, där den undermåliga svenska grundlagen med dess misslyckade maktdelningsexperiment borde rättas till. Grevesmöhlen hann även med i sitt jungfrunummer av *Skandinaven* att sticka in negativa anmärkningar om Gustaf IV Adolf och skåningar, samtidigt som han påstod att Sverige saknat en värdig regent sen Karl XII:

”Svenska nationen, för att upplivas, har varit och är alltid i behov av att styras av en hjälte. Vi äger *Honom* nu, till vår lycka och tröst. Må vi då lyda hans röst.”

Därmed var tonen satt för denna riksdag. Denna uppfordran om total enighet bakom kronprins Jean var ett återkommande tema i flera tidningsnummer under våren och sommaren.

Och bara genom själva namnet på Grevesmöhlels tidning, *Skandinaven*, signalerades att fokus nu skulle ligga på Norge och inte på Finland. Ett annat av *Skandinavens* huvudsyften var nämligen att bereda den allmänna opinionen på 1812 års politik. Det antydde att förlusten av Finland gjort sekelgamla svensk-finska relationer irrelevanta och överflödiga. Det påstods att Finland som en del av Sverige alltid skulle varit hotat av Ryssland, och därför var en dyr och kostsam provins som inte genererade motsvarande vinster. Men genom att Sverige nu – puh, äntligen! – var kvitt Finland, och Rysslands front därmed gick väster om Åland, precis utanför Grisslehamn, hade Sverige absolut ingenting att frukta eftersom det betryggande Ryssland aldrig skulle förarga Sverige, någonsin. Ett närmare vänskapsförhållande med Ryssland var dessutom angeläget för att Sverige skulle ”behålla sin politiska självständighet”. Svenskars uppfattning om ryssar bestod mest av fördomar. Ryssarna var ju inte ett så dåligt folk utan många var tvärtom

⁹²⁵ Gustaf Regné (1748-1819), svensk publicist, författare, litteraturkritiker och översättare

⁹²⁶ Herman Battram (1764-1823), svensk ämbetsman och tidningsredaktör

⁹²⁷ Carl Peter Lenngren (1750-1827), svensk ämbetsman och tidningsredaktör

civiliserade och bildade. Ryssar i Östersjöområdet var dessutom ”fredliga och vänliga”. I en underdrift som, vid denna tid, måste tets sig absurd konstaterade *Skandinaven*:

”Svenska nationen har hittills inte omfattat den ryska med samma vänskapliga förtroende som den franska.”

No shit.

Bernadotte använde även andra kanaler för sin propaganda, bl a *Örebro tidning*, som hårt pläderade för regimens propositioner. Historikern lektor Vendel konstaterar att kronprinsen och statsråden höll sig nästan helt osynliga under riksdagen, men att styrelsen däremot i det fördolda var ”mycket verksam --- för att bearbeta den allmänna opinionen”.

Denna ryssvänliga politik som Bernadotte drev på var dock inte till allas belåtenhet. Mot slutet av maj 1812 hade någon eller några satt upp en skrivelse på riksmarskalkens bostad i Örebro med klander mot regimens ryssvänliga politik, istället för att tillvarata Sveriges tidigare goda förbindelser med Frankrike.

I inledningen till *Tryckfrihetsförordningen* från december 1766 – världens äldsta lag för större allmän tryckfrihet och yttrandefrihet – framhölls den stora nytta som allmänheten skulle erhålla av en skriv- och tryckfrihet genom ”en obehindrad inbördes upplysning i varjehanda nyttiga ämnen”, som skulle inkludera möjligheten för medborgarna att ”bättre känna och värdera ett visligen inrättat regeringssätt”. Med andra ord, grundidén var tryckfrihet och informationsfrihet för ökad transparens och bättre upplysning om regeringens förehavanden, så att Sveriges befolkning både skulle förstå sin regering, samt kunde *bedöma och utvärdera* densamma. Den viktigaste delen av 1766 års tryckfrihetsförordning var upphävandet av censursämbetet.

Förordningen från 1766 hade onekligen haft en lite guppig inledning, men 1810 års tryckfrihetslagstiftning⁹²⁸, med rang av grundlag, gick längre. Den värnade friheten att utan hinder få genom tryck utge sina tankar i vilket ämne som helst, och gav författare, skribenter och publicister ett säkrare grundlagsfäst skydd och möjlighet till anonymitet, samtidigt som regimens möjligheter att godtyckligt obstruera det fria ordet försvårades.⁹²⁹ Den nya grundlagen 1810 gav upphov till nya tidningar och otaliga ströskrifter i politiska, ekonomiska, sociala ämnen, där välmenande skribenter för sina medborgare i allmänhet och för riksdagen i synnerhet framlade sina tankar, vilket gynnade den fria öppna debatten, det fria tankeutbytet, demokratin och det politiska samtalet i Sverige.

En viktig del av det demokratiska statsskick som eftersträvats 1809 var pressens kontrollfunktion av makten. Den politiska pressen redigerades också av personer som leddes av demokratiska värderingar och som ivrigt förespråkade den jämlikhet och det medborgarinflytande, som den nya regeringsformen 1809 eftersträvat. Man såg den öppna granskningen av den politiska maktutövningen, lagöverträdelser, inkompetens, maktmissbruk och korruption som en viktig del av samhällsdemokratin som sådan. Att *inte* öppet granska och kritisera regeringens och myndigheters arbete var snarare opatriotiskt och i längden självdestruktivt för nationen. Förespråkare för tryckfriheten menade att denna var en *förutsättning* för demokrati, att denna den granskande makten pressade myndigheter och ämbetsmän till korrekthet, noggrannhet och uppmärksamhet. Ingen stat i världshistorien hade packat ihop p g a tryckfrihet i sig.

⁹²⁸ Den nya *Tryckfrihetsförordningen* stadfästes den 10 mars 1810.

⁹²⁹ Regimen kunde också dra fördelar av denna anonymitet i den nya tryckfrihetsförordningen 1810. Den 24 april 1809 framhöll dåvarande tillförordnade hovkanslern Gustaf Lagerbielke i ett memorial till dåvarande riksföreståndaren hertig Carl, att ”upplysande skrifter vore så nödvändiga för att vägleda allmänhetens tänkesätt och ge det en riktning” i enlighet med regimens avsikter. Anonymisering av källorna till publicerat material i den svenska pressen låg i regimens eget intresse då detta skulle innebära en ”utväg att anonymt och utan uppseende meddela allmänheten nyttiga upplysningar”, resonerade Lagerbielke.

Man hade redan vid författandet av tryckfrihetsförordningen 1810 förutsatt att visst, den kunde missbrukas och ge upphov till råa avarter, men detta hade varit *ett pris man varit villig att betala* för att undvika alla åtgärder som ”gränsade till censur”. Det fria ordets fördelar ansågs uppväga de negativa bieffekterna. Medborgarrätten att uttrycka sig och att ta del av offentliga handlingar vägde tyngre än argumenten för censur och hemlighetsmakeri. KU hade då resonerat att *staten* som sådan måste vara så pass trygg, robust och stark, att även under ”den mest tygellösa tankens yttrandefrihet”, som kanske t o m uppmanade till lagbrott, så var *statens* integritet och beständighet intakta. *Staten bestod*. En stat, som är gediget uppbyggd och inrättad, hade i sig ingenting att frukta. Snarare var det väl så, argumenterade KU, att den stat eller den regim som vid första anblicken av en utmanande skrift skälvde och hetsade efter repressalier, inom sig bar mycket farligare frön till sin egen förstöring, än själva yttrandefriheten i sig utgjorde.

En stark anhängare av tryckfrihetsförordningen föreslog i ett brev 1811, att som botemedel för svenska skeptiker till tryckfriheten kunde man rekvirera alla brittiska tidningar som någonsin publicerats, ”således en hel handelsflotta”, för att visa ”hur mycket förnuft och galenskap man kan skriva och trycka, utan att staten ramlar”.

Det svenska etablissemanget hade dock svårt att acceptera denna nya ordning. Överheten hade ännu inte hunnit försona sig med, finna sig i eller underkasta sig denna granskning av Sveriges offentliga makt och förvaltning. Många gånger förargades överheten över pressbevakningen som den menade var anarkistisk, vanvördig och samhällsfarlig. Det har ofta hävdats i gängse historieskrivning att ”medborgarna” eller ”samhället” ej var redo för den stora tryckfrihet de erhållit 1810. Ett annat sätt att se på det är att det snarare var *etablissemanget* som var allra minst redo. Många ämbetsmän – i stor utsträckning adliga primadonnor – var synnerligen ömtåliga för varje offentligt omdöme.

Allra mest stressad över att kunna granskas var dock Jean Bernadotte. Den exekutiva makten, som ju tjänade nationen och inte tvärtom, var extremt obekvämt med att se sina handlingar omtalade och kritiserade. Jean var oerhört misstänksam mot all politisk debatt i svensk media, i synnerhet mot kommentarer som gällde Sveriges utrikespolitik eller förhållanden i utlandet. Han lät underhuggare dagligen översätta svenska tidningar och högläsa dessa för honom, och Torvald Höjer framhåller att ”med oavblätlig uppmärksamhet följde han *allt* som han kunde erfara om opinionsbildningen, särskilt i Stockholm”, och att ”det var i detta syfte som han inrättat och underhöll den nya hemliga polisen”. Hans adoptivmor drottning Charlotta har vid många tillfällen noterat i sin dagbok Jeans bitterhet, frustration och *ursinne* över såväl tryckfriheten som konstitutionen i stort. Eftersom utgivare och skribenter hade ett visst skydd under tryckfrihetslagstiftningen, sökte Sveriges kronprins ta reda på *vem* som hyste olika uppfattningar genom att sitt organiserade åsiktsspionage mot svenska folket.⁹³⁰

Stamfadern ansåg att den svenska tryckfrihetslagstiftningen var slapp och undfallande. Från sin bastion på Stockholms slott betraktade han med skarpt ogillande den svenska politiska debatten, i synnerhet i den mån den – förvisso ovetandes – argumenterade emot just den ryssvänliga utrikespolitik han ämnade genomdriva. Han var utomordentligt känslig i detta avseende, särskilt då hans egen politiska agenda gick tvärt emot den gängse svenska uppfattningen i frågan. Redan hösten 1810 ska ha funnits planer på att inskränka den nyvunna svenska pressfriheten.

Under allmogeoroligheterna sommaren 1811 hade regimen planerat ut sitt narrativ via ”artiklar” och ”insändare” i ett flertal tidningar där man fördömt drängprotesterna, inbillade gustavianska stämplingar och störandet av samhällslugnet.⁹³¹ Ingen svensk tidning hade haft

⁹³⁰ Se kap 3 avsn 3

⁹³¹ Se kap 3 avsn 12

ryggrad nog att t ex ställa sig upp till drängarnas försvar. Överheten hade haft monopol på nyhetsförmedlingen och narrativet, ett absolut budskapsföreträdare. Men nu, ett år senare, gällde det Sveriges utrikespolitiska omläggning, där praktiskt taget ingen utanför regimens kärna fäste någon trovärdighet i eller ens såg vitsen med att bli bästa kompis med Ryssland.

Brytningen mellan Frankrike och Ryssland var nära, och Jean Bernadotte åsåg med kraftig misstro och djupaste farhåga hur debatten kring detta gick i Sveriges fria medier. Diskussionen om Finlands öde – ett fritt politiskt samtal i offentligheten om utrikespolitiska angelägenheter – accepterades ej av den f d frihetsförespråkaren från Pau. Det räckte ej att manifesteras inför journalistkåren att kritik av Ryssland ogillades⁹³² och att avlöna egna publicister. Även fastän han mutade till sig lojalitet på många håll, och i princip kontrollerade flera av de största svenska tidningarnas uttalade policy, fanns hela tiden en sida som talade emot. De mutade mediekanalerna gjorde sitt bästa för att heja fram Bernadottes linje, men de fria medierna var hans fiender. Exempelvis gick den oförvägna *Nya Posten* i direkt opposition mot den regimkontrollerade kanalen *Skandinavien*, och drev en skarpt Finlandorienterad linje.

Historikern Valdemar Vendel skriver i sin avhandling att regimen ”var ovan att se sina handlingar omtalade och kritiserade och oroades särskilt av att se de politiska förhållandena fritt dryftas i en kritisk tid”. Detta är en diplomatisk omskrivning för det faktum att regimen, läs Jean, varken tålde eller accepterade kritik samt ville ha än kompaktare kontroll över sitt budskapsföreträdare. Den öppna politiska debatten i Sverige måste helt enkelt betingas, kuvas, undertryckas. Vad det handlade om var alltså införandet av ett allmänt förbud mot politisk journalistik i Sverige.

Stamfadern ansåg i detta läge att en ändring av tryckfrihetsförordningen var nödvändig för att ge honom kontroll över vad som trycktes, för att kunna fullfölja såväl sin nya ryssvänliga utrikespolitik som sin agenda i övrigt utan att bli granskad eller ifrågasatt.

En av de initierade, stamfaderns nära medarbetare Gustaf Löwenhielm, kommenterade vid ett tillfälle flera år senare att ”frågan är inte huruvida denna politik rättvisligen bör bedömas”, utan det var endast frågan om ifall Jean Bernadotte ”blir i pressen hatad eller icke”. Det handlade alltså inte om att redovisa och utvärdera 1812 års politik på ett objektivt och sanningsenligt sätt, eller ens tillåta något kritiskt att yppas därom, utan det strikt överordnade målet var att upprätthålla den allmänna hänförelsen över den externrekryterade fransosen och försvara hans image.⁹³³

I sitt anförande vid riksdagens öppningsceremoni i Nikolaikyran i april, hade verktyget Wetterstedt förklarat att tryckfriheten var av ondo och måste inskränkas, men sedan med blomsterspråk i följande sats yttrat raka motsatsen, och överslätat vad effekterna av regimens nya maktvapen mot pressen skulle bli:⁹³⁴

”Kungliga majestäts avsikt är ej och kan icke vara att åstunda någon inskränkning i den, för varje redlig medborgare, så dyrbara tillhörigheten av en fri yttranderätt.”

Möjligen var ”redlig” nyckelordet i rakens formulering, där de svenskar som inte ställde sig bakom regimen ej kvalade in i detta begrepp. Ty drygt fem veckor efter dessa ack så hederliga ord framlades regimens proposition med begäran om just inskränkningar i tryckfrihetsgrundlagen. Propositionen var daterad den **26 maj 1812** och överlämnades till riksdagen den **28 maj**. Den var författad av verktyget Wetterstedt. Propositionen skildrade livligt hur tryckfriheten de senaste två åren blivit missbrukad, och det påpekades att *kungamakten*⁹³⁵

⁹³² Se t ex kap 3 avsn 15

⁹³³ Jmfr kap 3 avsn 15

⁹³⁴ Se kap 4 avsn 3

⁹³⁵ Notera formuleringen ”kungamakten” och ej exempelvis ”kungl maj:t” (regeringskanseljen). En tanke bakom detta måste uppenbarligen varit att ge Jean som blivande kung, eller vikarie, ett vattentätt skydd mot kritik i alla situationer,

också riskerade att utsättas för tadel. Propositionen sparade inte på krutet när den påstod att detta handlade om "statens säkerhet" eftersom tryckfriheten skapade "oordning i samhället". Den skildrade retoriskt hur hela det svenska etablissemanget egentligen var blottställt för kritik, och vände sig skarpt mot ingående granskning och klander av "allmänna auktoriteters handlingar", "förtjänstfulla ämbetsmän" och "särskilda medborgare", alltså den svenska överheten i ett nötskal.⁹³⁶

Dessa argument blottar en genuin rädsla att allmänheten skulle inse att kejsaren – som metafor för etablissemanget – var naken. Det var ingalunda förtjänst och duglighet i tjänstetillsättningen, ingalunda flit och integritet i tjänsteutövningen, ingalunda oväld och allmännytta i syftemålen som utgjorde grunden för den svenska offentliga förvaltningsapparaten. Systemet var riggat, och är i viss mån så än idag år 2020. Stamfadern ansåg att en offentlig debatt i sådana rysliga ämnen som demokrati, meritokrati och ansvarutkrävande var samhällsfarlig och hotade den lilla klickens maktmonopol över de breda massorna.

Man framhöll även att åsikter som fritt publicerades i Sverige kunde uppfattas som anstötliga av främmande makter. Detta argument var en direkt omskrivning för att åsikter som framfördes i svenska pressen om fördelen av Finlands återförening med Sverige ju kunde misshaga den ryska regimen, vilket givetvis inte fick ske enligt stamfadern.

Propositionen hemställde hos riksdagen att utgivandet av tidningar och periodiska skrifter av alla slag skulle fordra ett särskilt tillstånd av kungen. Dessutom skulle hovkanslern – Wetterstedt själv – få rätt att genast kräva att utgivandet av en tidning eller ett dagblad upphörde och att upplagan beslagtogs, samt att dra in utgivningstillståndet. Censuren skulle i praktiken koka ner till hovkansler Wetterstedts eget godtycke. Likaså skulle anonymitetsskyddet, källskyddet och efterforskandeskyddet försvinna.

Regimen förklarade i sin proposition att frågan vid sittande riksdag kunde definitivt *avgöras*, vilket ju var felaktigt – grundlagsvidrigt – och detta var exempelvis propositionens författare Wetterstedt medveten om i allra högsta grad. Wetterstedts prosa förklarade vidare att ämnet var av den art som krävde "lugn prövning" av riksdagen, bara för att i nästa sats säga att regimen fordrade "den skyndsammaste handläggning" av frågan!

Propositionen var anmärkningsvärt tydlig med att deklarerat att denna ändring av den svenska tryckfriheten handlade om "nödvändigheten att väpna lagens urgamla myndighet mot den nya frihetens utbrott", och man refererade till den gällande tryckfriheten som "en skön teoretisk dröm".

Huvudskälet för denna nya censurmakt, som det var frågan om, menade regimen genom sin proposition, var tidigare "missbruk" av tryckfriheten. Wetterstedts prosa fick det samtidigt att låta som att regimen var *tvungen* att få bukt med en urspårad pressanarki. Propositionen *gav sken* av att det var smädespressen man ville åt, men så var ingalunda fallet. Denna hade Jean redan i sin hand och till sitt förfogande! Snarare var det den sansade och allvarliga kritiken man ville åt, den väl underbyggda och granskande journalistiken och åsiktsbildningen, den självständiga seriösa pressen som drevs av professionella svenska tidningsmän med heder och samvete. *Däri*, i detta sakliga journalistiska sanningssökande, låg det verkliga hotet mot Bernadottes personliga image, hans styre och hans legitimitet.

Men motiven bakom propositionen låg t o m djupare än så. Anmärkningsvärt tydliga var propositionens slutord där regimen förklarade, svart på vitt:

inte bara inom regeringskansliet. Dessutom fanns för övrigt långtgående planer hos Bernadotte och Wetterstedt på att ändra konstitutionen så att statsrådets funktion i princip sattes ur spel; se kap 4 avsn 10 samt kap 24 avsn 10.

⁹³⁶ Jmfr kap 2 avsn 2 (Otto Fredrik Pålhmans föreslagna rannsaking av Gustaf IV Adolfs inre krets av rådgivare, däribland Wetterstedt, som därpå själv kraftigt och med slipad retorik lyckades avvärja en sådan granskning)

”Kungl Maj:ts enda avsikt och bemödande är att, genom *oordningars undanröjande* och ett återställt samhällsskick, *bereda vägen till tronen* för den ädle furste som en dag ska bli kungens efterträdare.”

Man ville med denna proposition alltså få ett nytt maktverktyg mot ”oordningar”, d v s sådant som kunde störa samhällets lugn, d v s ett ifrågasättande av tronföljarvalet i augusti 1810 och successionsordningen från september 1810.⁹³⁷ Propositionen om det nya presstvånget var ett maktverktyg för att, vid behov, tillintetgöra allt ifrågasättande av Jean Bernadotte, hans historia och legitimitet.

Propositionen som Wetterstedt komponerat avslutades med en anhopning floskulösa fraser som anspelade på Jean Bernadottes starka idealistiska värderingar för frihet, människovärde och *respekt för lagarnas helgd*. Man använde påståenden om Jeans ädla karaktär och hans osannolika framgångssaga, d v s samma narrativ som tryckts ner i truten på de naiva svenska riksdagsledamöterna vid bedrägeririksdagen i Örebro 1810, som motiv för bifall för tryckfrihetsinskränkningen.

”Lagarnas helgd” skulle således främjas genom en handling som i sig innebar ett lagbrott, och för att genomdriva detta lagbrott hänvisades till advokatsonens ädla principer och rättskänsla. Rent humbug, signerat vesslan Wetterstedt.⁹³⁸ Propositionen lovade att skribenter som inte kränkte regimen inte hade något att frukta utan kunde snarare känna sig trygga med Bernadottes *stöd*.

Vad propositionen de facto innebar var en drastisk inskränkning av pressfriheten i den politiska debatten, i syfte att, utöver vad som anförts ovan, samtidigt kväsa invändningar mot 1812 års politik och säkra regimen *budskapsföreträdare*. Den verkställande makten i Sverige skulle fredas från ifrågasättanden i en bubbla av oantastlighet.

Inför riksdagen 1812 förelåg ett vilande förslag från KU som innebar *vissa* förändringar i repressiv riktning, d v s en mer kringskuren och kontrollerad tryckfrihet, men som inte alls var så genomgripande som den nya proposition som regimen just framlagt. Såväl KUs gamla förslag som regimen nya proposition diskuterades i stånden, där både anhängare som motståndare till åtstramningar uttalade sig. I t ex prästeståndet fanns försvarare som klagade på att tryckfriheten inneburit en otillräcklig vördnad för religiösa ämnen. I adeln och i bondeståndet fanns flera motståndare som återigen framhöll att tryckfrihet var en *medborgerlig rättighet*, att missbruken varit förhållandevis obetydliga i sammanhanget, att ändringar på det sätt som föreslogs skulle vara grundlagsvidrigt, och att propositionens förklaring att yttranden i Sverige kunde väcka anstöt i utlandet, fick det att låta som att det vore farligare att förolämpa en utländsk ambassadör än sin egen regering. Ett längre anförande till tryckfrihetens försvar, uppläst den **1 juni** hos adeln av riksdagsmannen Corfitz Ludvig Staël von Holstein⁹³⁹, kan nämnas i sammanhanget.⁹⁴⁰

⁹³⁷ Begrepp som anspelar på ”samhällets lugn och ordning”, ”vår samhällsordning” eller ”den närvarande sakernas ordning” förekommer i många olika sammanhang med Jean själv eller hans verktyg som upphovsman, och var en direkt omskrivning för den nya successionsordningen från 26 september 1810. Jmfr t ex kap 3 avsn 12; 4 avsn 15; kap 19 avsn 3; kap 20 avsn 5; kap 22 avsn 4, 14-16, 19, 20, 23; kap 23 avsn 12, 16 och 24; kap 24 avsn 23 (midsommar 1843).

⁹³⁸ Denna cyniska form av politiskt spel var 200 år före sin tid. Den bernadotteska regimen arbetsätt gick ej sällan ut på att moraliskt och myndigt förkunna en sak, göra rakt tvärtemot, undergräva och gå till hårda personangrepp mot den som skulle drista sig att ifrågasätta, själv förneka någon inkonsekvens, och sedan göra slut på debatten genom en avledningsmanöver eller låta den ebba ut i ingenting.

⁹³⁹ Corfitz Ludvig Staël von Holstein (1753-1819), svensk militärofficer och politiker

⁹⁴⁰ Om denne Staël von Holstein, kritiskt tänkande till sin natur, berättas för övrigt anekdoten, att han vid sin sena anslutning till riksdagen i Örebro begivit sig raka vägen till en klubb där ledamöter från alla fyra stånden brukade samlas om kvällarna. Hans första fråga hade varit:

”Finns här inte något oppositionsparti?”

När svaret blivit att alla enade sig i strävan för landets lugn och välgång hade han utropat:

Både det vilande KU-förslaget från tidigare riksdag, regimen nya proposition samt anmärkningar från enskilda riksdagsledamöter skickades tillbaka till KU för sammanjämkning. Den **4 juni** tillsatte KU en "tryckfrihetsberedning" för att behandla tryckfrihetsfrågan, bestående av tre medlemmar ur varje stånd. När samtliga anmärkningar inkommit inledde kommittén sitt arbete. Vid kommitténs sammanträde den **15 juni** diskuterades formenligheten i att kunna genomdriva grundlagsändringar på en och samma riksdag istället för vid två olika riksdagar, som konstitutionen krävde, men denna frågeställning avfärdades som varande ej ett problem för KU!

Mitt under denna beredning i riksdagens konstitutionsutskott publicerade den **18 juni** tidningen *Nya Posten* hela Staël von Holsteins väl underbyggda anförande för tryckfrihet från ett par veckor tidigare, jämte några redaktionella kommentarer från tidningens utgivare som kraftigt understödde samma ståndpunkt.

Den **20 juni** var KU färdigt med ett förslag till ny tryckfrihetsförordning med flera radikala förändringar men *utan motivering* till de framkastade förslagen. Förslaget överlämnades till riksdagen den **22 juni** och behandlades i de fyra stånden den **26 juni**.

KUs nya förslag till ny tryckfrihetsförordning hade i allt väsentligt antagit regimpropositionens yrkanden, och skulle alltså ge regimen möjlighet till avgörande censur av den svenska pressen. Debatten blev mest intensiv i adelns riksdagsgrupp, som började klockan 09 på morgonen. Vännerna av det nya förslaget betonade endast i mer eller mindre kraftiga ordalag det "missbruk" av tryckfriheten som förekommit, och nödvändigheten av att bekämpa detta, och yrkade därför reservationslöst bifall till KUs förslag. Frågan om KUs förslag kunde antas av sittande riksdag utan att bryta mot grundlagen behandlades med en blandning av advokatyr, arrogans och nonchalans. Sålunda kallades KUs föreslagna faktiska förändringar av grundlagen inte för "förändringar" utan för "modifikationer", en sylvigare term. Förespråkarna för censuren sträckte sin lagvrängning så långt att de på fullt allvar hävdade att eftersom några *liknande* frågor varit uppe för diskussion hos KU under föregående riksdag, så var riksdagen nu ändå berättigad att besluta om alla dessa besläktade "förbättringar" i grundlagen. Bevisföringen var fullständigt ihållig.

Motståndarna däremot var lite mer klarsynta och nyanserade i sin argumentation. Den 25-årige Pehr Lagerhjelm⁹⁴¹, som i Örebro 1812 bevistade sin första riksdag, hade grundligen synat KUs förslag i sömmarna och förklarade för grundlagsförnekarna med synnerlig klarhet, saklighet och skärpa varför själva tillvägagångssättet att nu i Örebro driva igenom denna förändring av Sveriges konstitution var ett *grundlagsbrott*, varken mer eller mindre, och man kunde inte blanda bort korten hur som helst i denna fråga. Lagerhjelm menade även att presstvånget såsom lag betraktat inte överensstämde med allmänna rättsgrunder, samt att mycket i den föreslagna konstruktionen lämnade utrymme för godtycke. Med utökade befogenheter för hovkansler Wetterstedt att egenmäktigt och arbiträrt dra in tidningar och utgivningstillstånd undergrävde man den enskilde mannens rättigheter och rättssäkerhet, samt gjorde en annan till både domare och verkställare. Lagerhjelm avslutade med en varning om att inkräkta på den dyrbara princip som uttalades i regeringsformens § 86:

"Med tryckfrihet förstås varje svensk mans rättighet att, utan några av den offentliga makten i förväg lagda hinder, utge skrifter; att sedermera endast inför laglig domstol kunna tilltalas för deras innehåll, och att icke i annat fall kunna därför straffas, än om detta innehåll strider mot tydlig lag. --- Alla handlingar och protokoll i vad mål som helst, de protokoll undantagna, som uti statsrådet och hos kungen i ministeriella ärenden och kommandomål föras, må ovillkorligen genom trycket kunna utges."

"Vad har jag då här att göra? Då finns ju ingen möjlighet att få ytra sig!"

⁹⁴¹ Pehr Lagerhjelm (1787-1856), svensk bergsman, metallurg och politiker

Flera instämde i Lagerhjelmns anförande, bl a den 29-årige Arvid Spaldencreutz, östgöten som figurerat anonymt men insiktsfullt i grundlagsdebatten 1809.⁹⁴² Med ännu större värme framhölls betydelsen av § 86, och han stämplade även KUs förslag som formvidrigt och varnade för att den makt som skulle ges åt hovkanslern – Bernadottes verktyg – var orimlig och riskabel.

Fredrik Bogislaus von Schwerin⁹⁴³ invände också mot det godtycke som inrymdes i hovkanslerns roll som regimens enväldige censurchef, och ansåg det *ovärdigt* riksdagen att ställa nationens intellektuella bildning och utveckling under en enskild mans förmyndarskap.

Den 27-årige Ludvig Detlof Heijkenskjöld⁹⁴⁴ höll ett anförande där han först vände sig mot det faktum att *sättet* som man nu försökte driva igenom en grundlagsändring på stred mot konstitutionen.

”Djup vördnad för lagen utgör huvuddraget hos ett fritt och ofördärvat folk”, talade Heijkenskjöld inför riksdagsledamöterna, och yrkade starkt på att förslaget ej skulle bifallas.

Dåvarande justitierådet Gustaf Wathier Hamilton⁹⁴⁵ skriver i sina memoaranteckningar att Heijkenskjöld av regimens män blev *varnad* innan sitt anförande – här finns alltså ett exempel på hur den bernadotteska regimen *hotade* meningsmotståndare under pågående riksdag – men då Heijkenskjölds övertygelse ej ville ge vika för maktspråk, så blev han tillsagd att man högre upp ”skulle komma ihåg” detta för framtiden. För att undvika skymfen att avsättas som riksdagsledamot, förekom Heijkenskjöld detta och avsade sig självmant sitt uppdrag vid riksdagens slut.⁹⁴⁶

Motståndet till presscensuren var sålunda hårt från olika håll, opponentererna hade månne ett litet övertag. Här höll man ju på att förstöra en av hörnpelarna i modern svensk demokrati, den medborgerliga friheten att yttra sig i skrift utan förföljelse, hot, åtal och repressalier från en auktoritär regim. Att det var mycket som stod på spel – en totalitär och trakasserande kontroll över allt som publicerades i Sverige – märktes också på Jeans humör dessa dagar. Han var än mer labil än vanligt med hätska utfall mot de som yppade avvikande meningar, som han anklagade för att skapa oenighet och intrigera. Stamfadern använde vid flera tillfällen under sommaren det överhängande hotet om ett franskt-ryskt storkrig som retorisk rotting för att forcera riksdagen att snarast bifalla det som regimen krävde skulle bifallas.⁹⁴⁷

Debatten närmade sig slutet. Det var dags för det allra sista anförandet.

Talaren reste sig upp. Han hade ingen imponerande fysik utan var snarare klen och vek, även när han sträckte på sig, och han var egentligen ingen uppstyld talare men däremot förfinad och välformulerad där varje ordval hade betydelse. Hans rörelser var sansade och sirliga och hans uppsyn med det där lurpassande lömska smilet vittnade om självgodhet och *list*. Och visst var det han, propositionens elokvente författare själv, den 35-årige intelligente och extremt språkbegåvade men oförlikneligt principiösa, karaktärssvaga och *sluge* Gustaf af Wetterstedt. En *smådjävul* med få motsvarigheter i svensk historia, en skam i svenska nationens annaler, en avskyvärd människa uti varje fiber, och i blank avsaknad av integritet och heder.

Kronprinsens *möjliggörare* tog till orda, och gjorde nu en poetisk införsäljning av det påstådda centrala behovet av presscensur i Sverige.

Trots att flera talare under debatten opponerat sig mot propositionen, riktade verktyget Wetterstedt i sitt genmäle in sig på Spaldencreutz. Verktyget sökte demontera, förringa och tillbakavisa Spaldencreutz argument.

⁹⁴² Se kap 2 avsn 6

⁹⁴³ Fredrik Bogislaus von Schwerin (1764-1834), svensk präst, politiker, finansman och författare

⁹⁴⁴ Ludvig Detlof Heijkenskjöld (1784-1852), svensk militärofficer och politiker

⁹⁴⁵ Gustaf Wathier Hamilton (1783-1835), svensk jurist och ämbetsman

⁹⁴⁶ Heijkenskjöld gjorde emellertid senare comeback och bevisade riksdagarna 1815, 1817-1818, 1823 samt 1828-1830.

⁹⁴⁷ Se t ex kap 4 avsn 8 (4 och 5 juli 1812)

Verktyget talade sedan om den nuvarande tryckfrihetslagstiftningens överksamhet, där bl a "alla brott emot samhällsordning" – d v s utmanande kritik gentemot regimen och i synnerhet den externrekryterade tronföljaren och den nya successionsordningen – effektivare måste kunna beivras. En särskild aspekt som Bernadotte och verktyget uttryckligen ville komma åt, var de skarpsinniga texterna med finurliga *allusioner* och *insinuant* sylvass kritik. Såväl i själva propositionen hade talats om texter om samhället eller en person "av den *indirekta* art som tillåter en dubbel tydning", och nu i det muntliga anförandet inför adelns riksdagsgrupp upprepade verktyget att man måste ha flexibilitet att komma åt "skrifter, möjliga av *flerfaldiga* tydningar". Därav den stora *diskretionära*⁹⁴⁸ makt som hovkanslerämbetet måste utrustas med, där inte lagens definition utan hans eget personliga tyckande bestämde vad som skulle vara tillåtet att publicera och ej. Han kallade den nya utformningen av indragningsmakten som "förändringar och förbättringar" av brister i den befintliga grundlagen.

Regimen måste kunna, fortsatte han i sitt anförande, förbjuda skrifter "som *behandlade* ämnen vådliga för allmän säkerhet". Denna formulering avslöjar att det inte bara var *negativ kritik* som man avog emot, utan t o m *själva debatten*, den fria diskussionen, i ämnen som var känsliga för regimen. Man skulle alltså inte ens genom det tryckta ordet längre få "behandla" – d v s ens föra på tal – vissa saker. Genom maktvapnet att kunna förbjuda och dra in tryckta alster som diskuterade sådant som regimen ej önskade skulle diskuteras, så skulle tryckfriheten "förhöjas", argumenterade verktyget.

Beträffande det *godtycke* som anordningen skulle lämna åt hovkanslerämbetet, försäkrade verktyget de församlade att detta nya maktvapen mot den svenska pressen som han nu skulle utrustas med i egenskap Bernadottes högra hand "ej någonsin av mig skulle missbrukas". Dessutom lugnade han åhörarna att kungen skulle "med rättvisa vaka över det hela".

Verktyget tonade ner riskerna med den nya lagstiftningen och uppmanade sina riksdagskollegor att bortse "från ögonblickets farhågor" och istället sätta sin tillit "till framtidens lugnare dom". Han vädjade sedan mildt till riksdagens *förtroende* för kronprins Bernadotte. Vid denna tid var ju stamfadern ännu inte genomsådad, utan fortfarande omgiven av överlägsenhetens och trovärdighetens skimmer. Verktyget förklarade att präktiga grundlagar inte räckte för att göra Sverige respekterad som nation, utan att det krävdes en man och ett föredöme av Jean Bernadottes kaliber för att återupprätta *Sverigebilden utomlands*⁹⁴⁹:

⁹⁴⁸ diskretionär = godtycklig, överlämnad åt någons gottfinnande, särskilt om befogenhet att fritt avgöra efter egen övertygelse

⁹⁴⁹ *Sverigebilden utomlands* är ett begrepp som handlar om hur andra länder och folk ser på Sverige, och som i modern tid, bara under de senaste åren, blivit alltmer känsligt och omdebatterat, möjligen därför att den hävdvunna svenska självbilden ej längre stämmer helt överens med utlandets aktuella syn på Sverige. Det finns flera dimensioner bakom vad begreppet *Sverigebilden utomlands* egentligen handlar om. På ytan kan man se det som en enkel värdemätare av "varumärket Sverige" och argumentera för att alla medborgare bör se sig själva som ambassadörer för Sverige och samfällt bidra till att lyfta fram positiva svenska värden. På ett annat plan kan man se det som ett uttryck för svensk svaghet och överkänslighet inför allt som är utländskt, d v s i detta fallet närmast fästa större vikt vid *utlandets* uppfattning om svenska företeelser istället för det *egna folkets* urskillning och åsikter. I vissa svåra fall kan detta t o m leda till att folket på hemmaplan *inbillar sig* att saker förhåller sig på ett visst sätt i Sverige bara för att utlandet tror det, fastän det i verkligheten ej är sig på det sättet. *Sverigebilden utomlands* blir i detta avseende en symbol för att image och perception – direkt felaktiga föreställningar – övertrumfar objektivitet och kalla hårda sanningar. En ytterligare dimension av detta är att det svenska maktablissemanget, i synnerhet den sittande regimen och utrikesdepartementet, använder sig av *Sverigebilden utomlands* för att legitimera sig själva. Det finns exempel på hur svenskar som ej snällt sällar sig till den godkända hyllningskören av allt svenskt utan dristar sig till att observera, analysera och återge sakförhållanden i Sverige på ett sätt som ej behagar regimen, och via inhemska eller utländska plattformar ger en annan beskrivning av vissa förhållanden i Sverige som oftast ligger närmare verkligheten och sanningen än den av regimen tillrättalagda, skönmålande, eufemistiska officiella versionen som till varje pris ska propageras ut, plötsligt finner sig avvisade och utfrysta från den allmänna "debatten" i svensk etermedia. Det finns även exempel på hur personer som torgfört "fel" observationer och analyser om förhållanden i Sverige, utsatts för vad som kan beskrivas som en målinriktad nedsläckning av den grundläggande åsikts- och yttrandefriheten. Mångfald brukar hyllas i det moderna Sverige, men

”Fäst er blick på den ädle furste, som --- genom sin kraft och sitt anseende --- *förskaffar oss den aktning av främmande nationer*, som dem vanmäktigt endast av våra lagar skulle bibringas.”

Verktyget påstod vidare att eftersom Bernadotte ju själv var danad av frihetsidéer, som han ”så manligen försvarat”, ville han givetvis inte, med sådana grundläggande demokratiska värderingar i ryggmärgen, egentligen lägga några band på svenska folket. Snarare kunde man vänta sig att Jean Bernadotte skulle *upphäva* denna indragningsmakt så snart det inte längre fanns några skäl att ha den kvar:

”Om han, ledd av sådana grundsatser, ej mer ser sig behöva den rättighet honom gives, är jag övertygad, att han ska bli den förste att den återlämna, och då han det gör, ska han ha vunnit målet för sin ära och för sekler grundat Sveriges självbestånd och trygghet.”

För många låg avgörandet i verktyget Wetterstedts utfästelse att presstvånget säkerligen bara skulle bli en *tillfällig* åtgärd. Verktyget Wetterstedt gav ju sitt adliga ord på detta.

I en tidigare bisats nämnde verktyget indragningsmakten i grunden handlade om att befria Sverige ”från inre och yttre skakningar”, d v s tendenser som utmanade regimen och den rådande samhällsordningen i Sverige. Och i den allra sista meningen av sitt anförande ställde Wetterstedt riksdagens bifall mot eventualiteten att Gud annars skulle ”straffa vårt fädernesland med det hårdaste av alla slag”, nämligen att frälsaren från Pau – just det, Messias, Jean – skulle ”bli oss undanryckt”. Verktygets budskap var att *om Bernadotte försvann*, skulle vi stå där, försvarslösa, med en enfaldig tryckfrihet och med ”oberäkneliga hotande utsikter” för nationen. Meningen har i efterhand diskuterats av olika forskare. Formuleringen kan tolkas både som en anspelning på vad som hände med Fersen efter publiceringen av ”Räfvarne”⁹⁵⁰, men också på att Jean Bernadotte självmant skulle överge Sverige om riksdagen ej stiftade lagar som gav honom ett tillräckligt skydd mot ”fridstörare”.

Verktyget Wetterstedts avslutningsmening var alltså ett direkt hot, och hans argumentation var att presstvånget var *nödvändigt* för att kväsa alla kontrarevolutionära tendenser och för att bibehålla lugnet i landet med Bernadotte som tronföljare enligt successionsordningen från den 26 september 1810. Regimens målsman i adelns riksdagsgrupp ville *framtinga* ett bifall genom en skarp varning, närmast ett ultimatum. Enligt Crusenstolpe hade stamfadern innan denna ödesdag ivrigt yttrat till personer i sin omgivning att den föreslagna grundlagsförändringen var *nödvändig*. Han hade blivit mycket uppretad då han hört talas om motstånd, och hotat att om indragningsmakten icke bifölls av riksdagen skulle han genast avsäga sig tronföljden, sätta sig i resvagnen och återvända till Frankrike.⁹⁵¹ En annan källa bekräftar att Jean uttryckt ett specifikt hot mot riddarhussekreteraren Axel Gabriel Silverstolpe att om indragningsmakten ej gick igenom ”skulle ha resa sin kos och att han redan låtit beställa hästar”.

detta gäller ej åsiktsmångfald som avviker alltför bjärt från den vid tidpunkten rådande och av maktetablissemangen godkända åsiktskorridoren. Inhemsk kritik och *oberoende* granskande svenska journalister och debattörer som påvisar olika defekter och lyfter kontroversiella aspekter i det svenska samhället till en bredare publik i Sverige och utomlands, kan ej sällan undergrävas, misskrediteras och t o m fräntas sina plattformar. Rapporter i utländska etablerade medier som händelsevis skulle ta upp något som ej ligger i linje med den version av *Sverigebilden utomlands* som den svenska regimen vill inskräpa, avfärdas kategoriskt som ”felaktiga”, ”vinklade”, ”missinformerade” etc. Allt för att vidmakthålla dvalan och konsensusoket inom landet, samt ej riskera att skada den ömtåliga version av *Sverigebilden utomlands* som den svenska regimen gärna vill fortsätta att ha till hands som en tillgång att luta sig mot och referera till vid behov.

⁹⁵⁰ Se kap 2 avsn 15 (14 juni 1810)

⁹⁵¹ Stamfader Bernadotte hotade vid många tillfällen – det finns säkert över 100 dokumenterade fall i källmaterialet under hans tid i Sverige – att överge Sverige eller begå självmord ifall omvärlden inte rättade sig efter hans villkor och vilja. Han tog all sakpolitisk opposition som personliga påhopp och kände sig *kränkt* av den. Situationen inför riksdagsdebatterna om indragningsmakten torde mycket väl ha föranlett sådana utgjutelser och hot om att överge det otacksamma Sverige, som Wetterstedt sedan, fastän han troligen själv insåg att hoten alltid var ytliga, finkänsligt inflätade i slutet av sitt anförande.

Flera ledamöter tros ha fallit just för Wetterstedts hot, kompromissat bort sin personliga heder och konstitutionella integritet, och röstat för propositionens bifall. Professor Oscar Alin menar, i sin forskning kring indragningsmaktens tillkomst, att Bernadottes hot att lämna Sverige om riksdagen ej gjorde som han ville utövade ett *väsentligt* inflytande på omröstningen:

”Av handlingarna framgår otvetydigt, att det var hotet om kronprinsens avgång, som förmådde så många att förorda eller inte motsätta sig den, att dess antagande blev möjligt.”

Bernadottes hot i sig var dock luft, en bluff, men det förstod inte riksdagen 1812. För vart skulle han ta vägen? Vilka karriäralternativ hade han?

Wetterstedts anförande har beskrivits som både flott och samtidigt utomordentligt *beräknande*, d v s slugt och intrigant. Få insåg ihålligheten och falskheten i Wetterstedts anförande, och hans högstämda lovsång fick många att tillfälligtvis förbise förkastligheten i själva lagförslaget. Crusenstolpe har sagt om denna införsäljning att ”tonerna ur Davids harpa voro ej ömmare, ej mera rörande, än Wetterstedts preludier till indragningsmakten”. Presshistorikern Stig Boberg har kallat Wetterstedts anförande för ”en lovsång” som var ”synnerligen missvisande”.

Starka bifallsrop ljöd i salen när han var klar. Hurra! Bravo! Överläggningen förklarades därefter avslutad. Klockan hade hunnit bli 18:30. KUs förslag om regimkontrollerat presstvång gick till votering och bifölls i adelns riksdagsgrupp med röstsiffrorna 122 mot 42. Justitieombudsmannen reserverade sig mot beslutet, likaså flera andra inkl grundlagsfadern Silverstolpe. Betecknande är vidare, att fastän själva grundlagsenligheten av ändringsförslagen debatterats mycket och intensivt, så berörde verktyget inte ens denna aspekt av frågan – trots att han själv i propositionen hänvisat till ”lagens urgamla myndighet” och några dagar tidigare hållit ett annat anförande om regeringsformens andemening!

Inom prästeståndet begränsades diskussionen till några anmärkningar om förslagens innehåll, och röster höjdes för att skärpa straffen ytterligare för gäckeri med det religiösa. Inte ett ord nämndes dock om brottet i att genomdriva grundlagsändringarna vid en och samma riksdag. KUs förslag antogs med några mindre justeringar.

I borgarståndet förekom mycket begränsad opposition. Uppsalaakademikern Arosenius⁹⁵² argumenterade plikttroget för regimens linje. Med ”högst egendomlig” bevisföring, enligt historikern Vendel, förfäktade Arosenius att grundlagsändringen inte alls var inkonstitutionell fastän den var det. Den obegränsat naive, hänförde eller bearbetade Arosenius sade sig ha fullt förtroende för regimens liberalitet⁹⁵³ samt ”den upplysning och oväld” som karaktäriserade hovkanslern som person, den hedersamme Wetterstedt. För att göra borgarståndets överläggningar än mer teatraliska och löjeväckande, påminde borgmästare Johan Lagergren⁹⁵⁴ troskyldigt om vad regimen i sin proposition yttrat om ”den store och ädle furste, som nådigt åtagit sig att en gång bli denna nations ledare, och vars höga person och dråpliga⁹⁵⁵ egenskaper krävde av varje svensk en alldeles oinskränkt kärlek, vördnad och undergivenhet”. Flera andra i borgarståndet fäste sig vid formuleringen i den av Wetterstedts diktade propositionen att avsikten med grundlagsändringarna ju var att skapa stabilitet och ”bereda vägen till tronen” för kronprins Bernadotte, och borgmästare Örnberg⁹⁵⁶ argumenterade att ”alla betänkligheter borde vika för ett så högönskligt ändamål”. Utan votering godkändes KUs förslag av borgarna i sin helhet, med endast en reservation.

⁹⁵² Carl Fredric Arosenius (1778-1839), svensk affärsman, ämbetsman, politiker och lärare

⁹⁵³ liberalitet = fördomsfrihet, frisinhet, tolerans, mildhet, frikostighet, givmildhet, generositet

⁹⁵⁴ Johan Lagergren (1757-1825), svensk ämbetsman och politiker

⁹⁵⁵ dråplig = präktig, storslagen, ansenlig, berömvärd, framstående, förträfflig, makalös, ”gudomlig”

⁹⁵⁶ Karl Jakob Örnberg (1779-1845), svensk ämbetsman och politiker

Sen var det då bondeståndet kvar. Intresset för frågan i denna riksdagsgrupp som helhet tycks ha varit relativt ljummen. Snarare avvaktade man resultatet av omröstningarna i de andra stånden. Några ledamöter, däribland Johan Olsson Longberg, yrkade på betänketid och uppskov med beslutet, särskilt då ju detta rörde ett ämne som enligt regimens egna ord krävde "lugn prövning". Bondeståndets sekreterare Brinkman⁹⁵⁷, med kraftigt instämmande av talmannen Lars Olsson, argumenterade då att deras riksdagsgrupp ju tidigare "tävlade med och stundom föregått de andra stånden i underdånig vördnad och tillförsikt" för regimen, så att ett uppskov nu skulle kunna riskera Bernadottes fördelaktiga uppfattning om dem. Brinkman varnade att dröjsmål med bifall av KU-förslaget "kunde ha obehaglig påföljd", och Olsson varnade för att "ådra sig höga vederbörandes missnöje". Dessa två ledarfigurer i bondeståndet, mentalt rubbade och/eller rundligt mutade, menade alltså att det var viktigare för bondeståndet att inte tappa i anseende hos Jean Bernadotte, än att göra sitt jobb och att behandla Sveriges konstitution och sin egen riksdagsgrupp med respekt.

Longberg förklarade då att han kunde tänka sig att dra tillbaka sitt yrkande, på villkor att regimens presstvång endast skulle gälla i fem år, varefter tryckfriheten skulle återställas till befintligt skick. Avgörandet sköts upp till följande dag.

Den **27 juni** bifölls grundlagsändringarna i bondeståndet *enhälligt* utan någon tidsbegränsning. Vad som oljat maskineriet kan man bara spekulera i. Schinkel yppar att "striden hos bondeståndet fördes *mindre i plenum än mellan fyra ögon*", och att Longbergs och hans anhängares motstånd "blott på *enskild förtrolig väg* --- stod att avväpna", enligt information från vad Schinkel kallar "den *hemliga riksdagskrönikan*", d v s den oberättade sanningen. Den ryske ambassadören Suchtelen, som var närvarande i Örebro, anmärkte i brev hem till sin utrikesminister att samstämmigheten under riksdagen var förundransvärd, och att de individer som normalt brukade skapa debatt i olika frågor nu var "*bringade till tystnad*". Drottning Charlotta kommenterade vid just denna tidpunkt att Wetterstedt, givetvis, ingrep mot Longberg och andra självständiga och tänkande ledamöter för att "återföra de motsträviga till ordning och plikt", d v s med lockelser och påtryckningar inordna dem bakom regimens linje.

KU-förslaget, avfattat i stor enlighet med regeringspropositionen, hade så till slut bifallits av riksdagen, av alla fyra stånden. En skammens ögonblick i svensk historia. Den s k samhällsbyggaren från Pau hade därmed säkrat regimens förtryck av den svenska pressen som han önskade, på obestämd tid.

Riksdagsbeslutet meddelades kungen, och den s k indragningsmakten stadfästes i mitten av juli, i strid mot regeringsformen, utan tillförlitlig utredning och under hypnos av en ymnig dos *hänförelse* av den yttersta verkställande makten. Våldförandet på den svenska tryckfriheten – alltså den fria diskussionen i samhället – blev en tydlig sinnebild för att kronprinsens, advokatsonens, och hans verktygs vilja gick före konstitutionen. Grundlagsbrottet var flagrant och är odiskutabelt, såsom flera forskare utrett. Tryckfrihetsförordningen från 1810, med rötter från 1766, hade varit medborgarnas och medborgarrättigheternas lag, demokratis lag, den fria tankens och det fria ordets lag. Nu krossades den. Straffskalan för brott mot Jeans censurinnovation inkluderade *dödsstraff*. En historiker har liknat detta vid en statskupp i paritet med statskupperna 1809.⁹⁵⁸

Detta blev det nya regimkontrollerade presstvånget i Sverige, censuren av "fel" ställningstaganden i svensk media. Den bernadotteska regimen kunde nu lättare stoppa tidningar som blev obekväma och åtala enskilda skribenter och publicister. Indragningsmakten blev ett redskap för att tysta all opposition, och pressen levde under det permanenta hotet att få upplagor konfiskerade utan motivering eller juridisk prövning, vilket ledde till nödtvungen

⁹⁵⁷ Gustaf Anton af Brinkman (1760-1822), svensk ämbetsman och politiker

⁹⁵⁸ Se kap 2 avsn 3 och 4

hård självcensur. Vissa ämnen vågade redaktionerna helt enkelt inte längre ens vidröra. Indragningsmakten rensade bort ett viktigt komplement till den konstitutionella svenska styrelseformen, nämligen den *fria samhällsdebatten*.

Sanningen var stamfaderns största fiende. Indragningsmakten var en bernadottsk innovation som i princip annullerade en av Sveriges grundlagar, tryckfrihetsförordningen, och gav honom frihet att efter eget tycke underkuva besvärande skribenter. *Budskapsföreträdets* roll var central. *Tryckfrihet*, inkl offentlighetsprincipen, kan betraktas som en viktig motvikt till statens ohämmade maktutövning. Indragningsmakten blev så en briljant fulländning av hos den s k samhällsbyggarens s k "statskonst" – att förstöra samhällets balanserande maktodelningsfunktioner. Nu hade den svartkrullhårige kronprinsen ett nytt effektivt redskap för att tysta sina kritiker. Och den direkta följden av 1812 års indragningsmakt blev mycket riktigt att många tidningar som stod för oppositionella åsikter ganska omgående upphörde. Det blev tyst på flera håll, medan de regimvänliga tidningarna fortsatte.⁹⁵⁹

En samtida källa, Per Adolf Granberg⁹⁶⁰, hävdar att Grevesmöhlen från 1809 till sommaren 1812 tjänade inte mindre än 17 000 riksdaler banco⁹⁶¹ på sina skrifter, brutto. Så trots att Grevesmöhlen var avlönad av Jean för att skriva regimvänligt hyste han ändå givetvis, som den storsäljande riksdemagog han var, en stark allmän bitterhet mot inskränkningen an tryckfriheten. Kort efter att indragningsmakten stadfästs gratulerade han sarkastiskt olika tidningar som han ansåg oengagerade, godmodiga och slätstrukna, bl a "Danvikens organ"⁹⁶² som var hans tillmäle för Wallmarks *Journal för Litteraturen och Theatern*, till en förbättrad inkomst och ett ostört samhällslugn. Grevesmöhlen, instinktivt fientlig mot etablissemangen trots att han ofta lejde ut sig till samma klick, förstod mycket väl att maktmissbruk, korruption, inkompetens, egenmäktighet, nepotism och hemlighetsmakeri nu skulle underlättas genom indragningsmakten, när den granskande journalistiken i ett hugg stympades. Som en avskedshälsning skrev han i sin tidning:

"Lyckönskas alla dårar och okunniga, alla förtryckare och våldsverkare, alla orätrådiga domare och ämbetsmän (om de finns), samt alla bovar i gemen, både större och mindre, till ett fritt spel tills vidare."

Verktyget Wetterstedts utfästelse att stamfadern, med hänvisning till dennes vackra principer, säkert snart skulle låta denna tvångslagstiftning återgå, var medvetet bedräglig och vilseledande. Verktyget visste mycket väl vid det här laget av vilket skrot och korn som hans husse var. Indragningsmakten skulle inte återlämnas under Jeans hela livstid. Snarare användes denna censurmakt och detta åtalsvapen av team Bernadotte-Wetterstedt för att uppskaka, hämma och trakassera den svenska presskåren och deras arbete, och genom formliga häxjakter förfölja obekväma sanningssägare, i över tre decenniers tid.

Denna regimpennalism avskaffades kort efter stamfaderns sorti 1844, men en intressant frågeställning är om vi ser några spår av denna företeelse än idag år 2020. Hur är egentligen inställningen hos nuvarande hovet, skattefinansierat som det är, till offentlig insyn, kritiskt granskande journalistik, eller för den del prestigelösa journalister ur folklagren av medborgare som inte tilltalar den självvinbillade överheten på ett tillräckligt underdånigt sätt? Vilka metoder använder hovets desinformationsavdelning i vår tid för att tillrättalägga den image av kungahuset som man vill uppvisa och som *ska* reflekteras genom media? I september 2015, på

⁹⁵⁹ Jmfr bl a kap 3 avsn 3, 15, 18; kap 4 avsn 15; kap 5 avsn 13; kap 22 avsn 17; kap 23 avsn 7, 26; kap 24 avsn 4

⁹⁶⁰ Per Adolf Granberg (1770-1841), svensk författare och publicist

⁹⁶¹ 17 000 riksdaler banco år 1812 motsvaras år 2020 av ca 2,2 mkr (KPI), 7,4 mkr (guldpriindex) alt 87 mkr (arbetarlöneindex)

⁹⁶² "Danviken" betyder här *Danvikens hospital*, ett sinnessjukhus vid Danvikstull i Stockholm. Ordet "Danviken" användes under 1700- och 1800-talen synonymt med dårhus.

årsdagen av successionsordningen minsann, höll hovets presschef Margareta Thorgren⁹⁶³, med en gedigen bakgrund som PR-proffs i den privata sektorn, en föreläsning på slottet om hur hovets informationsarbete styrdes.⁹⁶⁴ Som det slumpar sig så befann sig författaren av detta verk i åhörarskaran och dokumenterade detta seminarium. Utöver de formkrav, den *terminologi*, den *tonalitet* etc som propagandaarbetet innebar och som förklarades av Thorgren ganska utförligt, talade informationschefen om betydelsen av informationskontroll, att *"äga berättelsen som ska berättas"*, om krishantering av obekväma uppgifter i media genom att *"gå fram snabbt och ta kål på informationen så att det blir en icke-nyhet"*, samt att just hovets *"budskapsföreträdare"* – exakt den benämningen – var en viktig tillgång för hovet och central del av mediastrategin.

Detta presenterades alltså i nutid. Möjligen kan kungens kommunikator Thorgren under denna mindre föreläsning, vid tidpunkten tämligen ny tillträdd på sin post, eventuellt ha sagt lite för mycket eller formulerat sig lite spontanare, frispråkigare och obetänksammare denna lördag än hon i efterhand önskat, men flera delar av denna briefing om hovets eget propagandaarbete väckte funderingar.

Ett citat från Pehr Lagerhielm från debatten i adelns riksdagsgrupp 1812 får avsluta avsnittet:

"Historien är en sträng domare och ska med skarp blick se tillbaka på en tid, som fördröjt nationens odling, och förgäves tror man sig dold av förgängelsen."

Vi glömmer *ej* stamfader Jean Bernadottes våldförande på svenska grundlagar, värderingar och seder. Och de klarsynta ser verkligheten för vad den är idag.

Kapitel 4 avsnitt 8

HOKUS, POKUS... UTLANDSSKULDEN BORTA!

Nummer två i successionsordningen fyllde 13 år den **4 juli 1812**. För att fira Oscar bjöd vraket Carl XIII och drottning Charlotta på frukost i en trädgård bredvid Örebro slott. Efter frukosten tog vraket och hans adoptivson Jean en långsam promenad, kungen stödande sig på kronprinsens arm. Under sin promenad träffade de flera människor på vägen som de samspråkade med. De mötte så småningom ärkebiskop Rosenstein och finansminister Wirsén⁹⁶⁵. Rosenstein hade tidigare under våren och försommaren haft invändningar mot eller velat debattera innehållet och konsekvenserna av flera av regimens förslag.

Vilket ypperligt *publikt* tillfälle för fransosen att mästra, tillrättavisa och möjligen förödmjuka! Jean satte igång en improviserad monolog där han menade att riksdagen drog ut alldeles för länge på tiden. Flera åhörare kom för att samlas, så småningom över 30 stycken som stod i en cirkel runt om. Ett ögonvittne nedtecknade efteråt Bernadottes ord, som innehöll följande i utdrag:

"Idag borde riksdagen slutat! Trumpeten skulle ha manat stånden att skiljas! Era debatter har redan räckt alltför länge. Ni diskuterar och resonerar och disputerar, och under tiden omstörtas Europa. Varför uttänja riksdagen? Är ni inte nöjda med er ställning? Två och en halv miljoner människor är i en vrå av världen uppkastade i polcirkeln. Njut av er frihet och ert nationella oberoende. --- Den där människan⁹⁶⁶ har regerat alltför länge och regerat som en tyrann över alla nationer. Jag har också alltför länge hållit på att dö av nålstyg. Jag vill hellre bli

⁹⁶³ Eva Hjördis Margareta Thorgren (1963-), svensk PR-strateg och bernadottesk varumärkesbeskyddare

⁹⁶⁴ "Kungens kommunikator" den 26 september 2015 klockan 13:00 på Stockholms slott

⁹⁶⁵ Gustaf Fredrik Wirsén (1779-1827), svensk ämbetsman och politiker

⁹⁶⁶ Frasen åsyftar givetvis Napoleon.

dödad av ett skott, en kula! --- Hedrad med det val, som bestämmer mig att bli kung, är jag skyldig nationen varje, även den minsta droppe av mitt blod. Ni är också skyldiga att med glädje utgjuta den sista droppen för upprätthållandet av er nationella frihet. Jag skulle hellre dö än att underkasta mig något främmande beroende!”

Andemeningen av den inledande delen av talet var alltså att svenska folket var ett tämligen isolerat folk i en vrå av världen, där inga viktiga nationella angelägenheter fanns att avhandla eftersom landet var avskilt från det osäkra säkerhetsläget på den europeiska kontinenten, så därför borde riksdagsöverläggningarna avslutas snarast. Andemeningen av den senare delen var att det osäkra säkerhetsläget på den europeiska kontinenten snart kunde leda till att Sverige också befann sig mitt i ett krig, så därför borde riksdagsöverläggningarna avslutas snarast.

Ärkebiskop Rosenstein inföll då:

”Men ers höghet, vi har vår konstitution, och denna tillåter inte ett raskare tillvägagående, oaktat all vår flit.”

Men Jean, advokatsonen som inte hyste särskilt stor aktning för juridiskt reglerade demokratiska processer, vidhöll att saker måste ske rappt, och uppmanade ärkebiskopen att visa ledarskap i de avslutande frågorna som skulle plöjas igenom riksdagen, med tillägget att ”låt *den onyttiga hopen* skräna!”. Det var ju bara att *lojalt* bifalla regimens propositioner, kvickt och lätt, utan invändningar. Det var imperativt att ”kungens landsfaderliga anvisningar följas”. Återigen använde han ”kungen” som kamouflage för sin egen agenda. När stamfadern var klar med sin förmanande utläggning, där han även lyckades klämma in lite suicidalt martyrskap, och drivit hem sitt riktade budskap till Rosenstein, stannade han upp och log:

”Och för övrigt – det är fördömt tråkigt i Örebro!”

Efter denna uppläxning på allmän plats blev ärkebiskop Rosenstein försiktigare och mer undfallande för regimens vilja under återstoden av riksdagen, noterade en betraktare.

Dagen efter, söndagen den **5 juli**, hade Carl XIII på adoptivsonens inrådan sammankallat samtliga talmän och utskottsordförande och manade dem allvarsamt, i kronprinsens och statsrådets närvaro, att påskynda ärendena. När den veke kungen var klar tog Bernadotte själv till orda och underströk återigen, givetvis melodramatiskt, nödvändigheten av skyndsamhet, och använde krigsretorik för att förstärka sitt budskap.

En av de stora kvarvarande frågorna rörde Sveriges finanser, eller snarare, sett ur regimens perspektiv, urmjölkanDET från riksdagen av stora anslag för arméns rustning och krigsförberedelser. Riksdagens finansutskott hade just rapporterat om svenska statsens solvens till de fyra riksdagsgrupperna. I slutet av första kvartalet 1812 hade riksgäldskontorets inhemska nettoskuld uppgått till 3 014 976 riksdaler. Utlandsskulden hade uppgått till 9 878 830 riksdaler plus obetalda räntor på 1 863 990 riksdaler, sammanlagt 11,7 miljoner riksdaler. Den kombinerade statsskulden inklusive obetalda räntor uppgick sålunda till ca 14,8 miljoner riksdaler⁹⁶⁷ vilket motsvarande 3,4 gånger den svenska statsbudgeten. Summorna var enorma. Sverige var på obestånd och skulle ej ha möjlighet att betala sina skulder inom överskådlig tid.

Vad som normalt bort ske i en sådan situation, var att någon form av skuldsanering inträdde. Den skuldyngde gäldenären kunde exempelvis uppgöra en flerårig budgetplan tillsammans med sina kreditgivare där intäktssidan ökades och utgiftsposter skars ner, förslagsvis hov- och slottsstaterna som 1812 utgjorde 13,4% av statsens totala utgifter och där det månne fanns sparutrymme bland alla de icke-nödvändiga hundratals personliga assistenter som kungafamiljen rörde sig med. Andra tänkbara åtgärder vore exempelvis att gäldenären i öppen dialog och förhandling med sina borgenärer kom överens om fördelaktigare räntevillkor,

⁹⁶⁷ 14,8 miljoner riksdaler banco år 1812 motsvaras år 2020 av ca 1,9 miljarder kr (KPI), 6,5 miljarder kr (guldprisindex) alt 76 miljarder kr (arbetarlöneindex)

uppskjutna räntebetalningar, ett moratorium på amorteringar under några år, eller en nedskrivning av skulden enligt överenskomna ackord.

Den grundläggande regeln och moraliska principen – skriven eller oskriven spelar ingen roll – har dock i alla tider varit att gäldenären och borgenären ska fullgöra sina förpliktelser mot varandra. Utgångspunkten i seriösa finansiella avtal har alltid varit att parterna förväntas *vilja* göra rätt för sig, infria sina löften, och alltid stå vid sitt ord. Att betala sina skulder är en hederssak.

Nu stod alltså Sverige där med skulder upp till taknocken. Det fanns då två alternativ. Antingen hantera situationen värdigt och seriöst – höja skatterna, dra ner på slösaktiga utgifter, omförhandla lånevillkoren med främst de utländska kreditgivarna. Eller hitta på något annat.

Regimen valde det senare alternativet. Som historikern Vendel påpekar, så skulle skatthöjningar ju vara impopulära alltmedan ”den folkgunst, som kronprinsen lyckats förvärva, fick ej sättas på för hårda prov”. Jean behövde bibehålla *hänförelsen* och det förtroendekapital som detta sken gav honom, för att kunna fullfölja omläggningen av Sveriges utrikespolitik i en ryssvänlig och därmed extremt motbjudande riktning.

Så då fick istället Jean Bernadotte impulsen att helt sonika *annullera* den svenska utlandsskulden! Stryka den! Sudda bort den ur räkenskaperna! Blunda så hårt att den försvann! Redan några få dagar efter att nyheten om franska infallet i Pommern nått Stockholm, hade stamfadern föreslagit att man skulle stryka ner Sveriges skuldförbindelser av detta skäl, och han hade ofta återkommit till denna idé.⁹⁶⁸ En person som ofta samtalat med Bernadotte därom kallade skuldavskrivningen för ”kronprinsens *andra* favoritplan”.⁹⁶⁹

Förevändningen för denna i grunden förkastliga åtgärd var att svenska privatpersoner i samband med Parisfreden 1810 fått se sina fordringar på franska staten annullerade, så därför vore det bara rätt och lagom om svenska staten nu svarade med samma mynt, så att säga. Det fanns dock tre stora problem med detta resonemang som byggde på *reciprocitetsprincipen*⁹⁷⁰, som Bernadotte åberopade. För det första var själva reciprociteten – själva ömsesidigheten, samspelet, växelverkan – i detta fallet satt ur spel, då riksgäldskontoret redan i nästan två och ett halvt års tid efter Parisfreden erkänt och bekräftat för sina utländska kreditgivare att Sveriges skuldförpliktelser kvarstod, och därmed implicit avvisat att några svenska motåtgärder skulle tillämpas. Att då långt senare plötsligt ändra policy verkade långsökt, inkonsekvent, godtyckligt och ej särskilt trovärdigt. För det andra så hade svenska staten inte några lån upptagna i Paris, utan svenska statens kreditgivare fanns istället i länder som i normala fall stod Sverige nära och som Sverige inte alls hade något otalt med, utan närmast tvärtom.⁹⁷¹ Att dessa platser runt om i Europa för ögonblicket råkade stå under ofrivillig fransk ockupation var inget hållbart skäl till straffåtgärder mot dessa privata långgivare. För det tredje var detta som sagt en hederssak, och godtyckliga ensidiga stumma beslut att plötsligt förneka egna skuldförbindelser riskerade att långsiktigt skada svenska statens namn och kreditvärdighet, med oförutsägbara konsekvenser för den svenska internationella handeln och i framtida lånesituationer.

Regimens extremt subjektiva rapport till hemliga utskottet i maj om det svenska utrikespolitiska läget, där Frankrike svartmålets, hade varit del av kampanjen att vinna

⁹⁶⁸ Själva idéutkastet av en nedskrivning av den svenska utlandsskulden lanserades redan 12 september 1810 av Sveriges Parisambassadör Lagerbielke i ett brev till den precis nyvalde kronprinsen, alltså bara någon vecka efter att resultatet från bedrägerivalet i Örebro nått Paris.

⁹⁶⁹ Det första och främsta favoritplanen var givetvis förvärvet av Norge.

⁹⁷⁰ reciprocitet = en social norm som innebär att en positiv handling besvaras med en annan positiv handling, en negativ handling med en negativ handling, etc; reciprocitetsprincipen utgår från att det finns en ”förväntan” eller ”tillåtelse” att besvara olika handlingar analogt.

⁹⁷¹ Svenska statens utländska borgenärer per den 31 mars 1812 var baserade i Holland (motsvarande 39% av utlandsskulden), Antwerpen (29%), Genua (13%), Hamburg (10%) och Sachsen (9%).

riksdagens bifall i skuldavskrivningsfrågan.⁹⁷² Bara någon vecka senare hade propositionen om skuldavskrivning landat i hemliga utskottet, och betonat nödvändigheten att tillgripa oortodoxa åtgärder då det nu handlade om att försvara Sverige och att alla medel därför måste vara tillåtna. Propositionslyriken förklarade högstämt hur hederssaken att betala vad man är skyldig har "nödgate vika för den rådande politikens maximer", och att nu var en tid då "alla medel utan undantag ansetts lovliga, så snart de till stridens föremål bidragit".

Sverige befann sig alltså i en situation där den påstådda nödvändigheten vägde tyngre än kontrakt och löften, resonerade propositionen, som menade att staten hade en slags nödvärnsrätt att agera som man själv tyckte. Dessutom anfördes i propositionen att Bernadotte under sin tid i Frankrike – alltså *innan* han blev vald till svensk kronprins – gjort en privatekonomisk förlust när Napoleon nedskrev den holländska statskulden med 67% enär stamfadern haft sparkapital i en fond som investerat i holländska växlar eller obligationer. Detta, en i övrigt preskriberad händelse som i sak inte hade något med ärendet att göra och inte över huvud taget rörde Sverige, angavs i propositionen som ännu ett skäl till Sveriges annullering de "påförda förluster och lidanden" som Napoleons åtgärder medfört mot stackars Jean och andra.

Utöver detta så hade stamfader Bernadotte redan, oklart ur vilken statlig kassa eftersom han själv personligen var bankrutt, förskottat svenska affärsmän med fordringar i Frankrike med 539 268 livres⁹⁷³. Genom att nu genomdriva någon slags "tvångsclearing" – där svenska fordringar nettades ut mot svenska skulder i Frankrike – hoppades han av de inblandade svenska parterna inkassera detta belopp privat. Han motiverades sålunda även av privatekonomiska intressen vid genomdrivandet av den svenska skuldavskrivningen.

Hemliga utskottet och finansutskottet, alltså det dåvarande statsutskottet, hade berett frågan i sju veckor, ej utan viss friktion, när finansutskottet till slut den **9 juli** presenterade sitt förslag för riksdagen. Detta följde då i huvudsak den bernadotteska regimens ursprungliga proposition om unilateral skuldavskrivning utan förhandling eller ens kommunikation med långivarna. I finansutskottets betänkande till riksdagen förekom den i sammanhanget remarkabla anmärkningen, som var helt i linje med regimens proposition och avsikter, att om denna skuldavskrivning verkställdes skulle riksgäldskontorets disponibla lånekapacitet frigöras så att staten kunde ta ett *nytt* lån på 3-4 miljoner riksdaler! Tidigare skuldbelopp förvandlades bokföringsmässigt närmast till en tillgång. Hokus pokus!

Finansutskottets förslag debatterades i stånden den **13 juli**.

I adelns riksdagsgrupp uttalade sig Henning Gyllenborg⁹⁷⁴ – *revisor i riksbanken och riksgäldskontoret* – skarpt emot förslaget och brådskan att "offra enskilda förbindelsers rätt för politiska förhållanden". Han föreslog att man kunde inställa räntebetalningarna tills statens finanser hamnat i ett annat läge, men vände sig mot handlingen att plötsligt påstå att skulden inte existerade, och yrkade på återremiss. Corfitz Ludvig Staël von Holstein, en av relativt få som med kritiskt öga granskade var regimen prånglade ut för propositioner vid denna riksdag, ansåg att en skuldavskrivning såsom den lagts fram stred mot regeringsformens § 66 och § 68, och han ville ej att ett steg skulle tas "som sätter en fläck på svenska folkets urgamla trofasthet och fördärvar krediten", som ju riksdagen enligt grundlagen förbundit sig att "bibehålla och värda". Verktyget Wetterstedt argumenterade givetvis elokvent, varmt och slugt för skuldavskrivningen, med alla de fantastiska luftargument som regimen kunde hitta på. Finansutskottets förslag bifölls till slut av adeln genom acklamation.

Bondeståndet biföll förslaget samma dag utan större invändningar.

⁹⁷² Se kap 4 avsn 3

⁹⁷³ 539 268 livres år 1812 motsvaras år 2020 av ca 26 mkr (KPI), 90 mkr (guldprisindex) alt 930 mkr (arbetarlöneindex)

⁹⁷⁴ Johan (Jan) Henning Gyllenborg (1756-1830), svensk lagman och ämbetsman

Den **16 juli** uppstod en livlig diskussion när ärendet diskuterades hos prästerna, och många yrkade på återremiss. De viktigaste anmärkningarna gick ut på att svenska nationens renommé skulle nedsättas och kreditvärdigheten äventyras. Prosten Karl Thyselius⁹⁷⁵ förklarade att han inte kunde bifalla ett förslag som skulle "äventyra nationens värdighet och anseende" och ville inte "deltaga i ett beslut om dess tillintetgörande som synes skugga nationens karaktär". Doktor Matthias Stenhammar⁹⁷⁶ formulerade liknande tankar, och vidhöll att möjlighet fanns "att på ett samvetsgrannare, värdigare och ändå föga kännbart sätt genom överenskommelser" lösa skuldfrågan. Flera anmärkningar riktades mot finansutskottet för "det orediga och ofullständiga sätt" som utskottet berett frågan på, och att frågan ej fick avgöras på godtyckliga grunder. Prästerna biföll emellertid till slut förslaget efter intensiva debatter utan votering, men tio reservanter antecknades.

Särskild uppmärksamhet riktades åt borgarståndet – den riksdagsgrupp som inrymde civilrättens, handelns och industrins män. Där hade finansutskottets betänkande, baserat på regimen proposition, mottagits med skarp misstro. Hade det rört sig om enskilda personer, företag eller andra inrättningar hade en ensidig plötslig vägran att betala eller ens erkänna en skuld ansetts som brottslig, och bestraffas därefter. Frågan handlade i grunden om svensk redbarhet. Icke desto mindre lades detta fram av den svenska regimen som ett fullt seriöst förslag, med den framstående ekonomen Jean Bernadotte i spetsen.

Frågan avhandlades i borgarståndet samma dag som hos prästerna. Motståndet var skarpt. Exempelvis var ordinarie talmannen⁹⁷⁷ Schwan kraftigt kritisk då han ansåg att åtgärden skulle fördärva Sveriges kreditvärdighet och framför allt *heder*. Hela riksdagsgruppen delade Schwans åsikt med blott få undantag. Borgmästaren Carl Egge⁹⁷⁸ uttalade att en avskrivning "ska för alltid höja oss med våra kreditörers förakt och utlänningars misstroende". Grosshandlare Åberg⁹⁷⁹ fällde en vass ironisk kommentar om att "den princip blivit allmänt antagen att *moralen* ej är användbar i *politiken*". Grosshandlare Malm⁹⁸⁰ talade om "den svenska ärliga nationen, som sen urminnes tider värderas för sitt redliga ädla tänkesätt". Assessorn Arosenius påminde om hur historiskt sett borgenärer, vars regering plötsligt Sverige befann sig i krig med, *inte* förverkat sin rätt, utan att hedervärda förpliktelser hållits oavsett storpolitikens skiftningar. Många menade att fastän räntor och amorteringar ej klarades av till fullo för stunden, så verkade det opåkallat att så *kategoriskt* som förslagits avgöra frågan. Arosenius sade:

"Att vi för närvarande ej förmår uppfylla våra förbindelser är något helt annat. Det innebär på sin höjd en förödmjukelse, att tillstå denna belägenhet --- men att utan våra borgenärens hörande föreskriva dem ett slags ackord, och tro sig därigenom ha uppfyllt rättvisans krav, kan i min tanke aldrig överensstämma med *svenska namnets värdighet*."

Handelsmannen Bernt Harder Santesson betraktade likaså avskrivningen som etiskt oriktig, och argumenterade att "vad som gäller för den private, även borde gälla lika för en hel stat eller nation, och att denna i annat fall riskerade att *förlora sin moraliska karaktärs anseende*". Han sade även att den skada på Sveriges trovärdighet som detta skulle innebära, även skulle ha negativa effekter för den svenska handeln och sjöfarten. Särskilt för en fattig nation, som Sverige var, var ett gott namn på de internationella kreditmarknaderna av oerhört stor betydelse. Santesson ville istället att man genom förhandlingar sökte åstadkomma ett anstånd med amorteringen av utlandsskulden, och påpekade att en skuldsanering rent finansiellt kunde

⁹⁷⁵ Karl Thyselius (1767-1833), svensk präst och politiker

⁹⁷⁶ Matthias Stenhammar (1766-1845), svensk präst, psalmförfattare och politiker

⁹⁷⁷ Schwan förklarade sig själv jävig under detta plenum såsom innehavare av ett utländskt handelshus fordringsanspråk på svenska staten, och lämnade därför över talmansklubban under denna session.

⁹⁷⁸ Carl Ulrik Egge (1769-1827), svensk ämbetsman och politiker

⁹⁷⁹ Fredrik Andersson Åberg (1780-1844), svensk hovrättsnotarie, handelsman och politiker

⁹⁸⁰ Lars Peter Malm (1779-1825), svensk handelsman och politiker

struktureras på ett smartare sätt då ju en del av dessa obligationer redan handlades för neråt 30% av nominella värdet. Santesson sade att bifallande av propositionen inte kunde försvaras "för eftervärlden, samtiden, svenska nationen, mina kommittenter och mitt eget samvete". Många uttalanden från andra ledamöter gick i samma riktning.

Men en grupp syltryggar var bestämt ovilliga att rösta emot regimens linje. Visserligen ansåg de att den var beklaglig, men med allehanda ursäkter skulle den ändå bifallas ansåg de. T ex framfördes att då de övriga tre riksdagsgrupperna redan bifallit den, och beslutet därigenom i praktiken redan var fattat, skulle invändningar från borgarnas håll inte få någon annan effekt än att "hos våra fiender väcka tron på oenighet oss emellan", en fras som helt uppenbart planterats i borgarståndet av regimens mullvadar. Flera lika löjliga uttalanden blandades upp med svulstiga, tramsiga deklamationer om vördnad för kronprinsen. Borgmästaren Olof Hambræus⁹⁸¹ orerade om "den furste, som gjort sig berättigad till svenska folkets kärlek och tillgivenhet och med rättvisa förtjänt av Europas beundran såsom både hjälte och statsman". Hambræus, framgångsrikt indoktrinerad och/eller ymnigt mutad, tyckte att *detta* var ett jättestort sakskäl för bifall till ett vrålande kontraktsbrott i svenska statens namn.

Så skedde dock ej. Borgarståndet – vars existens till stor del bars upp av ekonomiska realiteter, affärsmässig god moral och kommersiella principer – biföll *ej* propositionen om ensidig skuldavskrivning. Vid voteringen röstade 20 ledamöter för återremiss mot 18 för bifall. Dock hade de övriga tre ständens beslut redan avgjort frågan. Saken var redan klar. Riksdagen som helhet hade trots borgarståndets missnöje beslutat att en nätt summa av 7 495 129 riksdaler banco⁹⁸² av svenska statens skuldförbindelser och obetalda räntor till utländska, icke-franska långgivare plötsligt trollats bort.⁹⁸³ Alla de tunga moraliska argumenten för en annan, värdigare lösning hade förkastats. Med ett fantasifullt trollslag friserades Sveriges finanser. Behandlingen av frågan i utskotten och de fyra riksdagsgrupperna illustrerade återigen hur den förhärskande samstämmigheten under Örebro riksdagen 1812 styrdes som av en osynlig hand, där nästan alla ledamöter tycktes infällade i en nästan enstämmig bifallskör och relativt få hade ryggrad att ifrågasätta regimens linje.

Statsskulden – som han för övrigt ju själv genom Fournier lovat att betala av med ett förmånligt privat lån till svenska staten, vilket givetvis aldrig skedde⁹⁸⁴ – hade blivit en boja för Bernadotte som helt enkelt bara måste bort, huggas av. Efter att utlandsskulden till stor del annullerats kunde man "börja om". Förnekelsen av utlandsskulden var *nyckeln* till en serie kreativa finansoperationer och bokföringsmässiga finter som "möjliggjorde" nya krediter och tillgodohavanden för regimen att förfoga över till det stundande kriget. Kort efter att skuldförnekelsen godkänkts så beslutade riksdagen i Örebro *dessutom* om kraftiga skattehöjningar för den delen av svenska folket som ej var befriad från skatt genom positiv särbehandling. På begäran från regimen så bemyndigade riksdagen även riksgälden att ta ett *nytt lån* på 3,5 miljoner riksdaler, vilket ju passade bra eftersom den svenska statsskulden nu plötsligt var så låg. På begäran från regimen ställde riksdagen även övriga krediter på sammanlagt 2,5 miljoner riksdaler till regimens förfogande.

Summa summarum lyckades regimen inte bara förmå riksdagen att trola bort 7,5 miljoner riksdaler av gamla skuldkontrakt, utan också erhålla sammanlagt 6 miljoner riksdaler i nya friska krediter! Hade detta förfarande ägt rum mellan privata aktörer hade det klassats som grov ekonomisk brottslighet. Svenska statens finanser behandlades såsom det vore ett tärningsspel.

⁹⁸¹ Olof Hambræus (1761-1841), svensk ämbetsman och politiker

⁹⁸² 7 495 129 riksdaler banco år 1812 motsvaras 2020 av ca 950 mkr (KPI), 3,3 miljarder kr (guldprisindex) alt 38 miljarder kr (arbetarlöneindex)

⁹⁸³ Vissa undantag gjordes i det slutliga förslaget utav de skuldbelopp som redovisades i inledningen av detta avsnitt.

⁹⁸⁴ Se kap 2 avsn 21

Kanslisten, senare finansiella underhandlaren och ämbetsmannen Johan Fredrik af Lundblad, skriver i sina memoarer om den bernadotteska regimens agerande:

”Om den därför hade endast inställt räntebetalningarna av ifrågavarande skulder intill dess tiderna blivit bättre, så hade den både iakttagit vad den var skyldig sig själv, sin ära och sina borgenärer. Men i det att den verkade riksdagens bifall till *en självtagen avskrivning av kapital och ränta*, visade den en kortsynthet, straffvärd inför varje upplyst man. --- Detta likvidationssätt uppbar sin egen lön, hela Europas förakt och många tusende familjers förbannelser. Den svenska statskrediten, som förut varit härlig och stor, led ett skeppsbrott.”

Och finansminister Wirsen, som skrivit under regeringens ursprungliga proposition om avskrivning av utlandsskulden, sägs i efterhand ha *ångrat så länge han levde* att han varit delaktig i denna etikbefriade låtsasmatematik.

Det orena samvetet är en jobbig inneboende gäst i människans medvetande. I den mån man har något samvete.

Kapitel 4 avsnitt 9

SKENKRIGEN AVSLUTAS

I februari efter Napoleons besittningstagande av Pommern hade Sverige officiellt förklarat sig ”neutralt”.⁹⁸⁵ Detta hade på ytan, inte minst inför den svenska hemmapubliken, *låt* som en förklaring av svenskt oberoende och alliansfrihet som allmänheten tryggt kunde ställa sig bakom, men i själva verket hade detta *de facto* inneburit ett första öppet och formellt steg mot allt starkare förbindelser med Napoleons fiender.

Oraklet i Köpenhamn, den analytiske danske utrikesministern Niels Rosenkrantz, hade i början av maj 1812 skrivit till den danske kungen Fredrik VI och förebådat att sidoöverläggningar under tiden som riksdagen pågick i Örebro, där brittiske sändebudet Thornton och ryske ambassadören Suchtelen var närvarande, skulle leda till en trippellians mellan Sverige, Ryssland och Storbritannien med de två sistnämnda makternas garanti av Norges införlivande med Sverige. Samma följdriktighet hade oraklet Rosenkrantz även redogjort för redan i januari 1811.⁹⁸⁶

Nyheten om att Napoleon hade passerat gränslöden Njemen, och alltså anträt Ryssland på väg mot Moskva med över en halv miljon man⁹⁸⁷, hade nyligen nått Örebro. Det var den största armé som världen någonsin skådat. Napoleon släpade efter sig nästan hela Frankrikes överblivna ungdom till Ryssland, jämte flera stora trupper från övriga Kontinentaleuropa som han tilltvingat sig. Bernadotte frågade Suchtelen om mer detaljer kring detta, och erbjöd sig sedan, om Ryssland skulle hamna i ett svårt läge, att ögonblickligen avstå från sina dansk-norska planer och istället avsegla med hela den svenska armén till Tallinn eller någon annan punkt för att angripa den franska armén bakifrån.

”Jag hoppas och förutser att det ej kommer att behövas, men säg tsaren att han blott har att befalla!” hade Jean försäkrat.

Utfästelser som dessa ska, har vi lärt oss, inte tas bokstavligen när det gällde stamfader Bernadotte. Han strödde löften omkring sig, det var hans naturliga sätt att vinna andras sympatier, men hans fraser vägde lätt. Skiljelinjen mellan hedersord och skitsnack var tämligen diffus och ej heller knuten till några samvetsbetänkligheter. Snarare kan hans uttalande ses som

⁹⁸⁵ Se kap 3 avsn 24

⁹⁸⁶ Se kap 3 avsn 1 (31 januari 1811)

⁹⁸⁷ Estimaten av *Grande Armées* storlek varierar mellan 450 000 och 685 000 man; passagen skedde den 24 juni 1812.

en påminnelse om det ömsesidiga svensk-ryska militära bundsförvänskapet, som ju för stamfaderns del innebar kalkylen att Ryssland *i första hand* skulle hjälpa honom militärt mot Danmark-Norge.

Nyhetsbulletinerna om Napoleons snabba framryckning inne i Ryssland fortsatte emellertid att sätta press på trepartsförhandlingarna i Örebro. De så kallade frederna i Örebro slöts den **18 juli 1812** i en sängkammare på övervåningen i ett hus⁹⁸⁸ som ägdes av en äldre dam, Christina Hjort⁹⁸⁹. Dessa dokument avslutade formellt två ”krig” som inte existerade – skenkrig. Avtal undertecknades som vidimerade det redan fredliga förhållandet Sverige-Storbritannien och det redan fredliga förhållandet Ryssland-Storbritannien. Man skulle krasst kunna säga att man formaliserade dessa små minifredar i Örebro som en medveten, strategisk och nödvändig ingress till ett kommande maxikrig. Och som vi vet sedan tidigare, så var en rejäl konflikt – ej fred – mellan Frankrike och övriga stormakter just vad Bernadotte behövde för att i kulissen av detta kontinentaleuropeiska då bytesshandla till sig Norge.⁹⁹⁰

Storbritannien och Ryssland samverkade redan sen över en månad tillbaka med sina flottor i Östersjön. Och mellan Sverige och Ryssland fanns ju redan sen i april ett än så länge hemligt militärt alliansavtal. Inga ytterligare alliansförbindelser ingicks vid detta tillfälle, men däremot läste man upp det svensk-ryska alliansavtalet för den brittiske representanten Thornton, som sedan erhöll kopior av detsamma, varpå alla tre parter undertecknade ett hemligt *tilläggsprotokoll* där den brittiska regeringen *inbjöds* att ansluta sig till den svensk-ryska alliansen.

Rosenkrantz, oraklet i Köpenhamn, hade sålunda fått nästan helt rätt om vad som skulle ske.

Förhandlingarna om *villkoren* för en svensk-brittisk allians fortsatte under tiden, där allting för Jean Bernadotte, som gillade pengar, kokade ner till rent ekonomiska variabler. För att ställa Sveriges armé till förfogande mot ”den gemensamma fienden” begärdas kompensation i flera olika former. I slutet av juli mottog brittiske sändebudet Thornton meddelande från sin utrikesminister Castlereagh i London, att man endast erbjöd hälften av vad Bernadotte tidigare påfordrat i subsidier. Brevet från Castlereagh vibrerar av irritation över Bernadottes köpslående, och Bernadottes implicita utpressning där han använde en svensk-brittisk fredsöverenskommelse som hävstång för att tvinga fram egna ekonomiska fördelar. Castlereagh skrev att hade man känt till att saken skulle vanskötas på detta sättet, skulle man återkallat Thornton som ackrediterat sändebud för länge sedan. Castlereagh förklarade även att Storbritanniens finansiella resurser ej var outtömliga, särskilt då man på andra håll *befann sig i krig*, inte bara *talade om krig*. Det var enligt Castlereagh även fel om brittiska pengar skulle främst gå till projekt som avsåg svenska landvinningar – ett rov av det oskyldiga Norge – när det absolut överordnade målet var Napoleons bekämpande. Innan Sverige ”kommit därefter i sina åtgöranden att dess armé mött fienden, kan dess regering inte vänta att dess begäran om penningunderstöd” skulle prioriteras framför support av arméer som faktiskt redan bekrigade Frankrike, menade den brittiske utrikesministern. Castlereagh tillhörde det konservativa torypartiet. Tilläggas bör att den mer liberala brittiska oppositionen var än kraftigare emot en svensk erövring av Norge, som den deklarerade var skändligare än de folkrättsliga övergrepp som begåtts mot polackerna.

Men Bernadotte blev rasande vid anbudet. Även fastän stamfadern – hedersdoktorn i statsvetenskap⁹⁹¹ – enligt ryske ambassadören Suchtelen ”endast ägde dunkla begrepp” om kabinettets ansvarsskyldighet inför parlamentet i Storbritannien, anklagande han självömkande

⁹⁸⁸ Nuvarande adress Storgatan 7

⁹⁸⁹ Christina Elisabet Henriksdotter Hjort (Geijer) (1743-1821)

⁹⁹⁰ Se kap 4 avsn 6

⁹⁹¹ Se kap 2 avsn 24

britterna för att var ute efter att lura honom, att han därför själv inte skulle kunna uppfylla sina löften till tsar Alexander. Han klandrade hårt den brittiska styrelseformen där parlamentet – den folkvalda lagstiftande makten – uppenbarligen åtnjöt alldeles för stor makt i förhållande till den verkställande makten.

Kapitel 4 avsnitt 10

EN INSTÄLLD VÅLDTÄKT

Vid ett tillfälle senare i livet, som kung, yttrade stamfadern:

”När jag anlände till Helsingborg, om jag hade känt till vår konstitution, hade jag aldrig tackat ja.”

Just i frågan om den svenska regeringsformen från 1809 framträder ett av Jeans karaktärsdrag tydligt, hans opålitlighet och fladdriga principlöshet. Jean kunde kasta sig mellan olika ytterligheter beroende på vilket humör han var på och vem han talade till. Ena stunden kunde han högsint och värdigt förkunna inför församlade personer i ett rum att han ”vore den förste att försvara den nuvarande regeringsformen”, enligt ett dokumenterat uttalande från februari 1812, bara för att ögonblick dessförinnan eller ögonblick därefter vredgat såga nämnda regeringsform jäms med golvet och ösa galla över dess inskränkningar av den verkställande makten.

I juli 1812 kom det sista numret av Grevesmöhlens *Skandinaven* ut, det regimunderstödda propagandabladet framställt särskilt för Örebro-riksdagen 1812. Däri framhölls, liksom tidigare under våren och sommaren, nödvändigheten ”av enighet i tänkesätt --- och av ett sammanhängande förtroende till sin regent”. Det betonades även att ”regenten i ett land är den föreningspunkt dit allmänna tänkesätten bör riktas”. Grevesmöhlens anonyma inlägg, sanktionerat av Bernadotte och verktyget Wetterstedt, sade alltså att befolkningens tyckande, den allmänna opinionen, borde utgå från centralmaktens anvisningar. Mer maktfullkomligt än så kunde det knappast bli.

Många var jämväl överens om att det aldrig existerat sådan samstämmighet vid en riksdag som i Örebro 1812. Den präglades av en svärmisk, fullkomligt aningslös och barnsligt naiv tilltro⁹⁹² till kronprins Bernadotte, autokraten, som hade riksdagens obegränsade förtroende. Man hade knappast aldrig sett maken till undfallenhet när beslut skulle klubbas. En minnestecknare skildrar hur Jean själv varit munter när allting flöt på som bäst enligt plan. Jeans nära medarbetare lite senare i karriären, Johan Otto Nauckhoff⁹⁹³, har beskrivit i sina memoarer att detta var Jean Bernadottes zenit och att han ”vid Örebro riksdag kunnat göra nära nog vad han ville”.

Och det hade han också gjort. Jean hade inför såväl hemliga utskottet som riksdagen fortsatt att hemlighålla en självrådigt ingången militär pakt i svenska statens namn som innebar en omläggning av hela Sveriges utrikespolitik. Han hade låtit Wetterstedt medvetet och grovt ohederligt gång på gång vilseföra riksdagen. Han hade avlurat riksdagen kontrollen och intäkterna från befintliga och framtida svenska kolonier. Han hade förstört tryckfriheten och infört en repressiv censurmakt. Han hade ensidigt annullerat Sveriges låneförpliktelser mot kreditgivare på flera orter i olika delar av Europa och förfarit rent vårdslöst med Sveriges

⁹⁹² Jmfr riksdagsledamöternas barnsligt naiva tilltro 1812 med kap 23 avsn 23 (Jeans och Oscars privata meningsutbyte om den svenska folkkaraktären, hur de såg svenskarna som ”stora barn” där ”orden och illusionerna är deras leksaker”, enligt direkta citat från faderns och sonens inbördes brevkorrespondens)

⁹⁹³ Johan Otto Nauckhoff (1788-1849), svensk militärofficer, hovman och ämbetsman

förtroende på internationella finansiella marknader. Han hade höjt skatterna för det redan hårt prövade svenska småfolket och tillförsäkrat regimen nya krediter på enorma belopp med hjälp av kreativ bokföring. Med mera, listan kan göras betydligt längre.

Det handlade dock inte bara om *vad* som åstadkommits i Örebro 1812, utan *sättet* på vilket det skett. Regimtrogna nyckelpersoner hade styrt utskottens överläggningar i önskad riktning och talmän, sekreterare och enskilda ledamöter i de fyra riksdagsgrupperna hade bearbetats och mutats vid behov. Allt vad regimen eftertraktade bifölls av riksdagen. Moraliska oriktigheter och rena grundlagsbrott tilläts passera, samtidigt som en atmosfär av juridisk lättsinnighet fick allt bredare fäste. En ledamot ur borgarståndet uttalade grumligt att man visst kunde tänja lite på grundlagens lydelse eftersom "det allmänna bästa" ju var riksdagens främsta rättesnöre. En statssekreterare uttalade att han inte tänkte bli grundlagens "slav", och att han ej tänkte uppoffra Sverige för "fraser". Självaste verktyget Wetterstedt beklagade föraktfullt i ett privat brev att enskilda personers motstånd mot grundlagsvidrigheter bara var exempel på "pedantism i former". Advokatsonen Jean från Pau, verktyget Wetterstedt och Grevesmöhlen framhöll många gånger vid denna tid att grundlagen inte fick hindra riksdagen att göra det som är "nyttigt". Även delar av journalistkåren hängde på och kallade de som ville att regeringsformen plikttröget skulle respekteras för "pedanter" och "motarbetare".

Det påstås för övrigt i källmaterialet, i ett brev från en utländsk ambassadör med insyn, att mutpengar även indirekt bidragit till att styra verktyget Wetterstedt, som var ett handredskap inte bara i kronprins Jeans händer utan även fungerade som en page i förhållande till sin egen hustru, den fåfänga Aurora De Geer⁹⁹⁴:

"Han leds av sin hustru, vilken jag misstänker är långt ifrån oemottaglig för penningar."

Många riksdagsledamöter anslöt sig reservationslöst till regimen linje och ursäktade eventuellt konstitutionellt skarvande med att slutmålet ju ändå var "statens fördel" där ändamålet helgade medlen. Detta återkommande förhållningssätt kännetecknade Örebro 1812; man hänvisade till någon slags inbillad statsnytta som undanflykt för att begå grundlagsbrott och urskulda omoraliskhet. Det förekommer *mångfaldiga* exempel på detta under denna riksdag. Med andra ord, det hade, med Jean och verktyget Wetterstedt som tongivande i detta avseende, smugit sig in även utanför regimen kärna ett alltmer respektlöst förhållningssätt till Sveriges författning, och om det stod mellan *ledamöters åsikt för dagen* och *konstitutionens bokstav*, så fick det senare ge vika. Lektor Valdemar Vendel kommenterar i sin avhandling att det verkade som om riksdagen 1812 "kände sig lika obunden som om den själv varit en konstituerande församling", och att många därtill haft "en djup okunnighet om grundlagarnas verkliga innebörd". 1812 års riksdag, välregisserad av regimen, uppvisade klandervärd "ringaktning för lagliga former" som den borde varit underställd, och Vendel menar att Jean Bernadotte personligen var grundorsaken till detta *sedefördärv*.

Axel Gabriel Silverstolpe, en av de som varit med och utarbetat den svenska författningen, hade ju redan i mars 1811 till den externrekryterade kronprinsen överlämnat en genomarbetad och *perfekt* översättning av regeringsformen, för att ge Jean Bernadotte personligen ett starkt hjälpmedel och värn för att försvara denna konstitution mot ingrepp.⁹⁹⁵ Inför Örebroriksdagens öppnande hade Silverstolpe i mars 1812 publicerat en vetenskaplig skrift, *Försök till utveckling af grunderna för svenska regerings-sättet*, där han för kronprinsen och svenska folket velat förklara principerna och tänkesätten bakom den svenska grundlagen, som bl a byggde på Montesquieus maktdelningslära, d v s doktrinen att den offentliga makten fördelas på olika maktpoler för att dessa ska uppväga och utöva kontroll över varandra i syfte att förhindra maktmissbruk. Silverstolpe uttryckte tydligt i denna skrift att "ej någon statsmakt bör finnas, som

⁹⁹⁴ Charlotta Aurora af Wetterstedt (De Geer af Finspång) (1779-1834), svensk hovdam, salongsvärd och opinionsbildare

⁹⁹⁵ Se kap 3 avsn 3

icke är motvägd av en annan”; de lagstiftande, verkställande och dömande polerna skulle balansera varandra.

Ungefär samtidigt som Silverstolpe publicerade ovanstående, skrev den förmögne skånske storgodsägaren, tidigare kammarherren och tidigare landshövdingen Carl Adam Wrangel⁹⁹⁶ ett privat, icke-offentligt brev till Jean Bernadotte där han föreslog att kronprinsen skulle göra i princip raka motsatsen, nämligen införa diktatur i Sverige. Wrangel skrev att begreppet ”demokrati” bara var en täckmantel för anarki. Vad nationen istället behövde var ”en stark och kraftig hand”, annars riskerade hela samhället att skadas om ”subordinationen försvinner mellan tjänaren och herren”. Wrangel deklarerade rakt på sak att ”många olägenheter skulle botas genom despotismen”, och han gav stamfadern rådet att utnyttja sin allmänna popularitet genom att förmå riksdagen att ”upprätta en i vissa hänseenden diktatorisk makt i ändamål att återställa den ordning och jämvikt” som enligt Wrangel krävdes i Sverige. De som strävade efter att ”slita alla sociala band” och utmana subordinationssystemet och despotismen, bör uttryckligen rättas in i ordningen igen. Inför riksdagen borde därför framläggas ett förslag att verkställande makten i vissa fall ägde rätt att tillämpa diktatur.

Så vad ansåg då regimen själv, lät Silverstolpes eller Wrangels idéer vettigast? En vink om detta kom i Grevesmöhlens tidning *Skandinaven* i slutet av april, där Silverstolpes pedagogiska skrift från några veckor tidigare *hånades*. Som bekant så styrde Bernadotte ytterst vilka ämnen som togs upp i *Skandinaven* och Wetterstedt kontrollerade Grevesmöhlens artiklar innan de gick i tryck.

Faktum var, att kronprinsen redan hade långgående planer på att stärka sin position grundlagsmässigt. Det var inte bara tryckfriheten som han velat justera, utan även regeringsformen, statskicket grundval. Talrika uttalanden av Jean Bernadotte från hans första tid i Sverige visar att han kände sig hämmad och besvärad av 1809 års regeringsform med dess maktindelning, balans- och kontrollsystem. Han var ju till sitt sätt impulsiv och idérik och uppvisade ett ständigt projektmakeri; en man som fordrade *manöverutrymme*, full handlingsfrihet, utan att, som han såg det, behöva granskas. Genom den svenska konstitutionen var han bunden vid regeringskonseljen och beroende av statsråden och andra omständiga former. Regering, riksdag, domstolarna och den svenska offentliga förvaltningsapparaten hade ju en trist förmåga att vilja ge riktlinjer för, kontrollera och bedöma lagligheten i det verkställande styret. Detta störde stamfadern, eftersom han *ensam* visste bäst och därför borde vara höjd över alla regler och normer, alla formkrav och ifrågasättanden. Han ansåg att kungamakten måste *kraftigt stärkas* i förhållande till övriga grenar. Hela den grundläggande idén om maktindelning skulle sättas ur spel.

Bernadotte, verktyget Wetterstedt och bara ett litet fåtal ytterligare personer började införa eller i samband med Örebro riksdagen 1812 att uppgöra ett förslag till reviderad regeringsform. Kungen, drottningen och regeringen som helhet tycks helt ha saknat kännedom om projektet. Kärnan utgjordes av Bernadotte och verktyget Wetterstedt, vars handstil, formuleringsteknik, redigeringar och översättningar återfinns genom hela processen. Alla väsentliga förändringar, inklusive självklart den genomgripande tendensen i hela detta mycket väl genomarbetade förslag – omsorgsfullt och systematiskt uppbyggt – har med säkerhet gjorts av radarparet Bernadotte-Wetterstedt. Det är också belagt i källorna att Jean många gånger påtalade för den ryske ambassadören Suchtelen, att han *med Rysslands tillhjälp* ville våldsamt omstöpa den svenska konstitutionen.

I Jeans och verktyget Wetterstedts projekt ”1812 års regeringsform” ströks stora partier av den gällande regeringsformen från 1809, och åtskilligt lades till. Det var en total omarbetning av rubbet. Endast 23 av 114 paragrafer blev kvar oförändrade. Successionsordningen från 1810 låstes in kraftigare. Kungamakten befriades från skyldigheten att konsultera med sin regering.

⁹⁹⁶ Carl Adam Wrangel af Adinal (1748-1829), svensk godsägare, hovman och ämbetsman

Den verkställande makten lades i princip helt hos kungen och gav även kungen herravälde över statsförvaltningen. Restriktioner togs bort som var avsedda att förhindra verkställande maktens direkta inblandning och styre över enskilda myndigheter. Grundläggande medborgerliga fri- och rättigheter inskränktes då statsmakten gavs befogenhet att bryta husfriden och göra husrannsakingar eller att förvisa svenska medborgare ur landet. Om kungen reste utomlands eller var förhindrad att regera så övertogs interimsstyret ej av regeringen utan stannade inom dynastin. Vid kungens frånfälle, om tronarvingen var minderårig, hade riksdagen ej längre något att säga till om utan styret skulle regleras genom instruktioner i den avlidne Bernadottes testamente! Riksdagen skulle ej längre besluta om statsbudgeten utan fick minimalt inflytande, särskilt vad gällde utgiftssidan. Kungen gavs i princip rätt att disponera svenska skattemedel lite som han ville; ett överskott från ett område kunde användas någon annanstans, och om svenska staten som helhet skulle gå med plus något år skulle överskottet kunna disponeras relativt fritt av kungen. Riksdagen fråntogs även inflytande över delar av intäktssidan, och kungen skulle exempelvis erhålla ensamrätt över tullinkomster från handeln till sjöss. Vad gällde svenska statens plikt och heder att betala sina skulder ”så att rikets kredit varder bibehållen och vårdad”, så ströks detta flumtrams helt och hållet.⁹⁹⁷ 1810 års riksdagsordning, en grundlag med rötter sen 1617 som reglerade formerna för riksdagens arbete, upphävdes i princip och skulle ersättas med denna nya regeringsform. 1810 års tryckfrihetsförordning, en grundlag med rötter från 1766, berövades rang, heder och värdighet som grundlag och innehållet skulle bli föremål för överläggningar. Rätten att utkräva offentliga handlingar försvann. Alla de fem paragrafer som reglerade JO-ämbetet – riksdagens kontrollmakt med ansvar för övervakning av landets offentliga myndigheters verksamheter, en institution som grundlagsförfattarna 1809 betraktat som frihetens främsta garanti och skydd – ströks. Idén bakom JO gick givetvis stick i stäv med Jeans grundfilosofi att kungen var allenarådande och att kungen och hans närmaste män hade rätt att lägga sig i och direkt påverka myndigheters arbete. Alltså bort med skiten. Likaså vad gällde riksdagens möjligheter till ansvarsutkrävande från den verkställande makten så ströks det mesta ner och begränsades – vid exempelvis grundlagsbrott, misskötsel, maktmissbruk etc – till en urvattnad möjlighet av riksdagen att inlämna ett skriftligt meddelande till regeringen om eventuella anmärkningar mot enskilda *statsråds* handlingar. Kungen, som ju faktiskt *var* den verkställande makten, stod över sådana påpekanden, höjd över varje misstanke om felbarhet. Docent Sigfrid Andgren, som i sin avhandling just fokuserar på Bernadottes förslag 1812 till ny regeringsform, menar att riksdagens kontrollmöjlighet ”skulle bli, om icke värdelös, så dock något mycket nära ditåt”. Riksdagens möjlighet att väcka riksriättsåtal försvann givetvis helt. Och KU hade inte längre någon plikt att granska regeringens arbete.

Ovanstående är korta utdrag ur det bernadotteska förslaget till ny regeringsform 1812. Lagtexten var mycket detaljerat genomarbetad paragraf för paragraf, och var i princip redo att läggas fram. Förslaget var utarbetat att ha till hands att användas vid lämpligt tillfälle som ersättare för den konstitution som man ville vräka undan. De slutliga justeringarna torde ha gjorts i juni 1812. *Tendenserna* i detta grundlagsförslag är kristallklara. Kronprins Jean Bernadotte från Pau, borgarsonen och äventyraren som mutat till sig tronföljden i Sverige, efter ett och ett halvt år på svensk mark, ville döda den svenska demokratin och bli allenarådande på regeringens, riksdagens, domstolars, myndigheters, medias och folkets bekostnad. Juristsonen ville en gång för alla eliminera all juridik som begränsade eller kunde nå honom. Kungamakten upphöjdes formellt till en grundlagsfäst autokrati, despoti.

Maktdelningen försvann. Ansvarsutkrävandet sattes ur spel; kungamakts ansvar inför någon över huvud taget upphörde. Alla begränsningar klipptes, alla balanserande kontrollfunktioner undanröjdes, alla föreskrifter för förvaltningsmässiga förlopp ströks. Det enda

⁹⁹⁷ Jmfr kap 4 avsn 8

som spelade roll var kungens frihet att göra som han ville. Paragrafstrykningar, tillägg, stora ändringar, små ändringar, formuleringar, terminologi och enskilda ordval i texten – allting bidrog till en helhet som gick i en och samma riktning, där svenska institutioner och medborgare närmast förklarades som statister. Bland de nya paragraferna fanns sådana som endast gick ut på att upprätta murar och skapa ytterligare garantier mot försök att göra intrång på kungamakts område eller ändra grundlagen när kungen var frånvarande. Docent Andgren, som noggrant följt grundlagsförslaget från dess tillkomst, noterar även att stegvis så har det dynastiska intresset blivit allt skarpare, d v s en bärande tanke hade varit inte bara att öka kungamakten som sådan, utan även bygga ett försvar av massivt järn mot allt och alla som någonsin kunde hota släkten Bernadottes absoluta maktmonopol. Stamfadern ville bygga upp hela Sveriges författning kring monarkins, kungamakts och Bernadottesläktens oantastlighet.

Genomförandet av detta nya grundlagsförslag för Sveriges styre skulle inneburit att man satt yxan i roten av 1809 års regeringsform. Eller uttryckt på ett annat sätt, den bernadotteska planen skulle inneburit en ren våldtäkt på Sveriges författning. Ett oförsvarligt rått och förnedrande övergrepp. Docent Andgren beskriver att Jean Bernadottes skändliga uppträdande visavi Sveriges grundlag 1812, inte minst mot bakgrund av grundlagsfädernas intentioner, den heliga ed som advokatsonen Jean själv svurit om trohet till grundlagen,⁹⁹⁸ samt Silverstolpes gärningar till stöd för Bernadotte i olika skeden, frambringar ”en känsla av tragik”.

I början av augusti 1812 lade regimen fram en proposition ”med förslag till förändring och jämkning av vissa paragrafer i regeringsformen”. Denna proposition var förvisso bara en relativt mild fläkt av hela det bernadotteska förslaget, och tycks ha hastats fram, men den övergripande lagtexten som Jean och verktyget Wetterstedt jobbat på i smyg hade varit utgångspunkten. Alla förändringar i propositionen gick i exakt samma riktning som i det heltäckande, icke-offentliga grundlagsförslaget. Propositionen gick till KU för behandling, där regimenens naiva, pålitliga och köpta jasägare *yrkade bifall* till allt vad den höge vise svartkrullhåriga mannen från Pau och hans verktyg tänkt ut. De som främst opponerade sig var bondeståndets ledamöter i KU, som alla röstade emot propositionen.

Längre än så kom det dock inte, då riksdagen strax dessförinnan beslutat att uppskjuta alla liggande grundlagsfrågor till följande riksdag. Den planerade våldtäkten fullbordades aldrig.

Frågan är dock om detta egentligen spelade någon roll. Regimen tycktes i detta skede inte längre *pressa* frågan om en hel omdaning av konstitutionen. Man kan tänka sig flera skäl till detta, men när det kommer till kungamakts ställning är det särskilt en teori som framhålls av flera forskare på ämnet, nämligen att regimen, efter vad den redan åstadkommit under riksdagen i Örebro, inte *behövde* ändra grundlagen. Det dåvarande justitierådet Gustaf Wathier Hamilton kommenterade Jeans anmärkningsvärda förmåga ”att styra människor och att ge allmänna ärendena den riktning han önskade”. Genom att fritt göra sin egen omtolkning av regeringsformen 1809, eller helt ogenerat sätta sig över denna, kunde regimen driva igenom sin agenda oavsett. Det är helt tydligt det bernadotteska grundlagsförslaget som man i själva verket *redan tillämpat* i sina förhållanden 1812, inte den gällande regeringsformen från 1809. I praktiken så *agerade* Jean Bernadotte redan som om kungamakten var allenarådande; det har t o m liknats vid att han vid denna tid *verkade* som diktator. Han *ägde* riksdagen, han *ägde* förvaltningen, han gjorde som han ville och ingen sade emot. Målet var redan uppnått. Grundlagen var bara ett papper. Vad som stod på det löjliga pappret var mer eller mindre oväsentligt för advokatsonen från Pau, som ståtligt hann demonstrera sin nonchalans för svensk lag och rätt vid tusen tillfällen under sin tid i Sverige fram till 1844.

⁹⁹⁸ Se kap 2 avsn 24 (5 november 1810)

Den formella våldtåkten på Sveriges konstitution ställdes sålunda in. Offret var redan vandaliserat, söndertrasat, skändat, misshandlat och förödmjukat helt oavsett.⁹⁹⁹

Kapitel 4 avsnitt 11

TILLBAKA PÅ HULTSFREDS SLÄTT

Frankrikes inbrott i Ryssland på midsommardagen 1812 hade i ett slag förändrat det europeiska politiska läget. Segerrikt trängde nu Napoleon allt djupare in i tsarens land, snabbare än någon räknat med. Medan huvudstyrkan rörde sig mot Moskva tågade andra trupper mot Riga och hotade St Petersburg. Situationen blev mer och mer kritisk.

En stor inkallelseorder för den svenska armén, sammanlagt ca 27 000 man, hade via landshövdingarna gått ut i mitten av juli. För att fylla luckor och vakanser i leden fick landshövdingarna även instruktion att snarast tillse att dessa kompletteringar rekryterades. Armén skulle snart bli nära 30 000 man stor.

Så där befann de sig nu igen. Vinden blåste lätt över den flacka gräsheden. Ett par tusen man hade samlats på Hultsfreds slätt. Där fanns officerare och där fanns regementets trumslagare och musikkår. Och där fanns soldat nummer 169 Nils Forvass. Det var fredagen den **24 juli 1812**.

Det pratades och skrattades. Det skrålades i kör av en grupp rekryter från Oskarshamnstrakten som redan hunnit pluntan gå runt ett par varv. Marketenterskor sålde sötsaker och tobak jämte brännvin, öl och svagdricka. Men under den uppspelta ytan fanns ett dovt pulserande allvar. Ändamålet med de anbefallda truppsammandragningarna i hela södra Sverige hölls strängt hemligt, men soldaterna visste, sannolikt ryktesvägen, att förberedelser gjordes för att frakta stora mängder landtrupper till sjöss, och kunde dra slutsatsen att det rörde sig om en militär operation utanför Sveriges gränser.

Generalissimus Jean Bernadottes plan hade varit att större delen av armén, inklusive Kalmar regemente, via olika hamnar skulle borda örlogsfartyg och mindre skepp för transport till Öresundsområdet för landstigning på Själland. Det hade varit knappt med tid men man hade slitit nästan dygnet runt för att bli klara med förberedelserna, och till generalers och officerars förvåning men stolthet syntes det till slut som om man skulle lyckas.

Men så den **27 juli**, alltså alldeles kort efter inmönstringen av soldaterna, hade Bernadotte i Örebro plötsligt utfärdat order att *uppskjuta avmarschen i tio dagar*. Den **2 augusti** utfärdades sedan en ny order från samme generalissimus att allt var *uppskjutet tills vidare* "av förekomna omständigheter", vad nu denna tomma fras betydde, ingen hade någon aning. Den första kontraordern om tio dagars fördröjning nådde Kalmar regemente först den **5 augusti**, vilket tyder på att det dessutom gick trögt – eventuellt avsiktligt – med expedieringen av kontraorderna.¹⁰⁰⁰ De svenska soldaterna, konfunderade och besvikna, blev kvar på ort och ställe. Några båtar som redan hunnit avsegla återkallades.

⁹⁹⁹ Den 25 januari 2013 hölls ett hyllningsseminarium på Stockholms slott tillägnat dynastigrundaren, det lysande föredömet stamfader Jean Bernadotte, med den intressanta titeln "Karl XIV Johan – En samhällsbyggare". I sitt eget lovtal lyfte släktens nuvarande patriark fram att under sin anfaders ledning så "förstärktes statsapparaten och gjordes mer effektiv". Denna formulering, som talskrivaren säkert myst och skrattat åt när denne plitade ner alstret på sitt kontorsrum, är en hemtrevlig omskrivning för de rent demokratifientliga metoder som lanserades under Jean Bernadottes styre. För att stärka stamfaderns strålgång ytterligare arrangerades sommaren 2018 en hyllningsutställning i samma anda på Solliden med den lika fascinerande titeln "Karl XIV Johan – Kungen som byggde det nya Sverige". Den ohämmade revisionismen i sitt esse.

¹⁰⁰⁰ Avståndet mellan centrala Örebro och Hultsfreds slätt är ca 200 km, vilket ett kurirbud under högsommaren kunde avverka på ett, max två dygn, ej nio.

Stamfaderns projekt om ett koordinerat svensk-ryskt anfall mot Själland för att avtvinga danskarna Norge, hade blivit alltmer preliminärt på grund av det allvarliga läget på andra sidan Östersjön och osäkerheten om de ryska stödtruppernas ankomst enligt Jeans svensk-ryska militärpakt. Den negativa utvecklingen i Ryssland höll på att rubba grunderna för stamfaderns egen attackplan. Han skrev flera brev till tsar Alexander som innehöll ivriga uppmaningar att hålla ut mot Frankrike och inte ge upp trots de initiala ryska motgångarna. Jean befarade att frågan så småningom skulle komma upp om svensk militär snarare borde rusa till Rysslands räddning om läget skulle bli akut. Han hade ju redan lovat ryske ambassadören att, på tsar Alexanders begäran, omedelbart avstå från sina dansk-norska planer och skeppa över den svenska armén till Baltikum för att där attackera den franska armén.¹⁰⁰¹ Och mycket riktigt, den **7 augusti** erhöll han en sådan anhållan från tsaren! Givet det tryck som Napoleons armé snart skulle kunna rikta mot St Petersburg, föreslog tsaren att de *förenade* svensk-ryska krafterna, som tidigare var tänkta att attackera Själland, nu istället landsteg och mobiliserades i Tallinn!

Hoppsan. Läget blev med ens väldigt komplicerat. Militärpakten mellan Sverige och Ryssland sade ju att Norgefrågan skulle avgöras *först*, och att gemensamma operationer mot Frankrike först därefter skulle ta vid. Men på andra sidan *fick* inte Ryssland förlora den stora kampen mot Frankrike på hemmaplan, för i så fall skulle snart exmarskalken Bernadotte ryka också. Och vägrade Jean att hjälpa till att försvara den ryska huvudstaden skulle detta otvivelaktigt medfört klagomål och allvarligt skadat relationen till hans kamrat tsaren. Dessutom hade ju stamfadern gett muntliga utfästelser till den ryske ambassadören att beredvilligt understödja tsaren militärt när som helst, även om sådana garantier från Jean givetvis i vanlig ordning vägde fjäderlätt. Men samtidigt skulle det vid denna tidpunkt varit inrikespolitiskt fullständigt omöjligt att övertala den svenska armén att skrida till *försvar* av det förhatliga Ryssland, inte minst givet vad som skett tre år tidigare.¹⁰⁰² Inte ens den bländande, hänförande Jean kunde åstadkomma en sådan psykologisk omvändning.

Så vad gjorde kronprinsen? Han låtsades först om ingenting, enligt Schinkel, men började sedan i vanlig ordning när han befann sig i en trängd situation laborera med alternativa lösningar, motförslag och villkor som i slutändan mynnade ut i att han slipat duckade för allt utan att behöva erkänna det rakt ut. Vad stamfadern och tsaren emellertid enades om var att i slutet av månaden träffas i Åbo, det första personliga mötet dem emellan, för att överlägga.

Danmark hade känt till Sveriges rustningar under sommaren och därför vidtagit kraftiga försvarsförberedelser, särskilt i slutet av juli månad, men man noterade även att allt stannat av och att den svenska anfallet uteblev. Den **9 augusti** ponerade oraklet i Köpenhamn, den skarpsynte danske utrikesministern Rosenkrantz, i ett brev till kung Fredrik VI att Bernadottes mobilisering aldrig varit allvarligt menad utan blott kunde betraktas som en *demonstration*, en show, en föreställning utan verkligt innehåll.¹⁰⁰³

Under tiden stod Kalmar regemente överksamt på Hultsfreds slätt och soldaterna förstod inte riktigt varför, eller ens vad den militära planen var. Det var skördetider, och visserligen hade södra Sverige återigen drabbats av mycket svår missväxt 1812, efter missväxtåret 1811, men drängarbetena måste ändå göras. Det rådde nöd och penningbrist och fanns inte tillräckligt med kappor åt soldaterna, det saknades pengar till militärsjukvården och många soldater kunde inte ens avlönas. De pengar som regimen haft till förfogande och som skulle gått till arméns underhåll, hade under Bernadottes överinseende försvunnit på annat håll till "extra utgifter", oklart vad.

Drängsoldaterna på Hultsfreds slätt hölls i beredskap, men inget hände.

¹⁰⁰¹ Se kap 4 avsn 9

¹⁰⁰² Se kap 1 och 2

¹⁰⁰³ Jmfr kap 4 avsn 13

Absolut ingenting.

Nils kände plötsligt en hand på sin axel. En grov labb, ett stadigt grepp.

”En te som smitit frå husbonn sin!”

Nils vände sig om och möttes av en orakad nuna sen ett par dagar tillbaka, två blå vargögon och ett brett leende. Abraham!

”Kronans knekt Forvass, välkommä te Smålands störste slättergille 1812! Men uten krubb och uten däk¹⁰⁰⁴!”

Nils log och svarade:

”Å uten slätter! Men ve ha väl en orkester i alle fall!”

”Som kan spele psalmer och marscher och trumme signaler!”

De skrattade och omfamnade varandra.

Abraham Holtz var dräng från Nyshult vid sjön Nyn i Frödinge socken, 28 år gammal. En veteran från Finska kriget där han varit med både vid fronten mot Norge 1808 och i Västerbotten mot Ryssland sensommaren 1809. Han hade även som soldat inkallats tidigare under 1812 att gräva på Göta kanal. Abraham och Nils kände varandra från arbetsbeting i Frödingetrakten där de många gånger slitit tillsammans. De hade huggit, dragit och burit ihop, gått i samma lielag, körts med av samma storbönder. Från att ha varit jordeträlsbröder var de nu också vapenbröder. Omfamnandet var upprymt och förtroligt.

Alltmedan de småpratade anslöt sig skomakaren Petter Rolf och drängen Lars Post, även de bekanta ansikten från hembygden. Skräddaren Peter Lafin från Vena dök snart också upp. Allihopa – Forvass, Holtz, Lafin, Post och Rolf – tillhörde samma kompani.

På Hultsfreds slätt syntes huvuden i mängd, flaggor, några baracker, hästar, en liten avdelning med symmetriskt uppställda kanoner. En och annan viktigare person, lite vilset kringströvande i periferin, med gradbeteckningar och epåletter.

Abraham, alltid med en genomskådande iakttagelse till hands, hade stått tyst och fundersam ett tag. Han sträckte på sig och såg ut över havet av uniformer. Han suckade djupt:

”Men grabber... På allvar, va gö vi här *egentligen*?” undrade han retoriskt.

”Vi kanske ska te Finland?” gissade Peter Lafin.

”Kanske te Danmark?” spekulerade Petter Rolf.

”Te Danmark? Å göre va då? Kives med Napoleons anhängare?”

Abraham suckade igen och fortsatte:

”Men om vi nu ska dit, ä dä inte dags å börje gå snart? Vi lämner jobben på gårderna och fälten fö att trampe fram å tebaks över Hullsfre slätt å vi be te Gud i en tusenmannakör att bevare oss, men fö vad?”

Frågan var berättigad. Augustidagarna passerade en efter annan, men absolut ingenting hände utöver de rutinmässiga kollektiva uppställningarna och exercisen. Oklarheten om syftemålet med hela föreställningen, och den absoluta avsaknaden av information eller förklaringar, skapade både viss resignation och irritation. Samtidigt visste Nils, att det nog var längtan efter familjen och sina småtöser som frustrerade Abraham allra mest.

Abraham spottade på marken.

”Äh! Fan!”

De andra såg på honom.

”Dä finns väl en föbannat väl uttänkt plan fö alltihopa nånstans. Nån slags baktanke, även om vi inte förstå den ännu. Sanningen kommer väl fram... Förr ellä senare.”

Han drog upp en plunta ur fickan och räckte den till Nils, som tog en sup och lät den gå runt.

¹⁰⁰⁴ daka = piga, allmogeflicka, tjänsteflicka

FAMILJEFÖRDRAGET I ÅBO

Knappt hade ridån fallit över den tragikomiska riksdagen i Örebro 1812, förrän nästa stora akt av pjäsen förflyttades till Åbo i Finland.

Via krumbuktiga omvägar i södra Sverige var Jean åter i Stockholm den **24 augusti 1812** klockan 20. Tidigt på morgonen den **25 augusti** avreste han mot Dalarö för att borda en fregatt som skulle segla direkt till Åbo och där möta tsar Alexander. I kronprinsens sällskap fanns bl a verktyget Wetterstedt, den unge men hängivne Magnus Brahe¹⁰⁰⁵, Gustaf Löwenhielm, Hans Henric von Essen, Carl Johan Adlercreutz, Hampus Mörner och kronprinsens privatsekreterare Louis Marie Camps.

Toppmötet i Åbo mellan kronprinsen och tsaren mäklades fram av den brittiske viceamiralen William Bentinck¹⁰⁰⁶, på uppdrag av och enligt direktiv från kronprins Jean. Dessa förberedelser av svensk-ryska förhandlingar som Jean genom Bentinck företagit hade varit så grannliga, så känsliga för omvärlden, att grundvalarna endast diskret diskuterats i enrum i Örebro mellan Jean och Bentinck, utan någon som helst insyn eller kännedom om saken hos kung Carl XIII, den svenska regeringen eller riksdagen. Allt hade hanterats av Jean själv bakom stängda dörrar och bakom ryggen på all svensk offentlig makt och representation.

Även Bentinck var nu med ombord från Dalarö. Bentinck har i visst källmaterial kallats för "äventyrare" i bemärkelsen skojare, lycksökare, intrigmakare.¹⁰⁰⁷

Den svenska allmänheten hölls i total okunnighet om mötet mellan Bernadotte och härskaren för Sveriges arvförande, det rysliga Ryssland, som bara tre år tidigare kluvits i två delar. Så känsligt var ämnet i Sverige, och så avog var ännu den allmänna opinionen mot Ryssland, att trots att svenskarna ju förr eller senare skulle få kännedom om förhållandena, så hemlighölls allt in i det längsta innan bindeln för svenskarnas ögon så småningom skulle ryckas bort. Däremot var mötet på förhand väl känt i Ryssland och Finland! Den ryska stats säkerhetsapparaten, som i alla tider bemästrat konsten att bevara hemligheter, hade målmedvetet läckt nyheten om toppmötet åt den ryska och finska publiken. Anledningen kan ha varit att man, med gott självförtroende och goda förhoppningar om vad mötet de facto skulle resultera i – nämligen en slags svensk "bekräftelse" på Finlands definitiva uppgivande samt allmän svensk foglighet och svenskt stöd av den ryska politiken och statsmakten – därigenom skulle ta udden av kvardröjande svensknostalgi i Finland samt stärka tsarens auktoritet.

P g a stark motvind fördröjdes embarkeringen vid Dalarö till den **26 augusti** klockan 06. Fregatten *Jarramas*¹⁰⁰⁸ satte segel klockan 07 och man kom iväg. Sjögången var emellertid kraftig. Jean blev sjösjuk, hans fysiskt veka verktyg Wetterstedt likaså, stackarna. Den ende som inte plågades av gungandet var Adlercreutz, stoisk och stabil i alla situationer. Redan tolv timmar senare klockan 19 siktades den finländska skärgården. Den sena tiden på dygnet, starka vindar och hög sjö gjorde det emellertid vanskligt att nalkas den klippiga arkipelagen med alla grynnor. Fregatten fick gå längre ut igen och tillbringa natten på öppet hav, en natt som var ganska vågig. Jean och flera andra var fortsatt illamående. *Jarramas* kunde först på torsdagen den **27 augusti** klockan 04 åter styra mot land.

På torsdagseftermiddagen gjorde Bernadotte toalett på fartyget precis innan ankomst, d v s lät sig rakas och lät det korpsvarta håret krullas av sina personliga assistenter, samt klädde sig för ändamålet. Utanför Åbos inlopp kom ryska flaggskepp *Jarramas* till mötes, och när den 38

¹⁰⁰⁵ Magnus Brahe (1790-1844), svensk militärofficer och hovman

¹⁰⁰⁶ William Bentinck (1764-1813), brittisk sjöofficer

¹⁰⁰⁷ Jmfr fotnoter i kap 17 avsn 7; kap 23 avsn 12

¹⁰⁰⁸ Namnet *Jarramas* kommer från det turkiska ordet *yaramaz* som betyder ungefär olydig, opålitlig, lömsk, ogudaktig.

meter långa svenska fregatten seglade in i hamnen i den gamla finska huvudstaden – numera ryska provinsstaden¹⁰⁰⁹ – avsköts dånande kanonsaluter för att hälsa den svenske kronprinsen *välkommen*. Detta var glädjesalvor för tsaren; kamrat Jean hade anlänt! *Jarramas* ankrade i hamnen nedanför Åbo slott, där en rysk roddslup mötte upp. Redan innan Bernadotte hunnit stiga av jäktade tsarens generaler Demidoff¹⁰¹⁰ och Fock¹⁰¹¹ ombord på den svenska fregatten för att överskölja Jean – smickerkrank som få – med en *rejäl* dos smicker och lovord. De bordade sedan tillsammans den ryska slupen som gled uppför Aura å till Jeans residens under besöket, landshövdingshuset¹⁰¹².

Nyfikenheten från allmänheten var oerhörd. Folkmassor från alla hörn av Finland hade strömmat till Åbo för att få en skymt av Sveriges näste kung. Det finns många skriftliga vittnesmål om hur finländarna efter kriget uppriktigt saknat att vara del av Sverige, särskilt den finska allmogen som ej mutats med nya ryska titlar, belöningar och befattningar. Det fanns en genuin vördnad för Sverige, och den finska nationen ivrade efter att återförenas med sin tvilling själ. Befolkningens tänkesätt var svenskt, ej ryskt. En dansk underrättelsesdepesch till Köpenhamn skriver vid ungefär denna tid:

”Man försäkrar mig, att bönderna i Finland är otroligt förbittrade mot sin regering.”

Under Jeans drygt 3 km långa roddfärd uppför den relativt smala Aura å var hänryckningen så stegrad att det blott krävdes att han visade sig eller gjorde ett tecken för att det finska folket verkligen skulle bli övertygade att han var där *för dem*, för Sveriges och Finlands gemensamma sak! Talande är då det faktum, att Jean istället medvetet *undvek att visa sig* för de stora finska folkmassorna som var där för att hylla honom som Finlands återbördare, som det ånyo sammanfogade Sverige-Finlands räddare undan ryska klor. Han mötte inte deras blickar utan drog sig undan och *gömde sig* för åskådarna.

Samtidigt var Åbo överfullt av ryska generaler, diplomater, hovmän och kosacker från St Petersburg inför det väntade besöket av en *god vän* från Sverige. Vid landstigningen stod kejsardömets dignitärer och höga ämbetsmän på rad, alla i stor galaklädsel, för att för att hälsa och hylla den oskattbare fixaren från Pau. Hela mottagandet visade den vikt som tsaren fäste vid Bernadottes besök.

Det hade redan hunnit bli sen eftermiddag på torsdagen. Tsaren bodde i Brinkalahuset¹⁰¹³ och hade redan väntat i Åbo i tre dagar, nedstämd och tankfull över det faktum att Napoleon samtidigt trängde allt längre in i hans rike. Jean anlände till sitt privata rum i landshövdingshuset men hade knappt hunnit lägga av sig hatten och titta sig i spegeln förrän det efter några minuter plötsligt knackade på dörren och han fick besök. Utanför dörren stod en ganska storvuxen man, lätt överviktig och med en något eljest framåtböjd kroppshållning, rödlätt med runt bebisansikte, ljus rosig hy och ett stort leende. Han bar svenska ordensband och kraschaner på sitt svällande bröst. Den var tsaren själv! Alexander omfamnade Jean, denna *deus ex machina*¹⁰¹⁴, lycklig över att nu kunna fästa honom till sig för tid och evighet, få göra honom, denna skatt, till helt och hållet *sin*! De två kysste varandra tre gånger och gick in i ett privat sidorum och stängde dörren om sig. Och det var *där och då* som Europas och Sveriges öden avgjordes.

¹⁰⁰⁹ Åbo, som var starkt influerat av Sverige och det svenska, hade av de ryska myndigheterna tidigare under året frångåtts rätten som huvudstad i Finland av främst detta skäl. Tsar Alexander hade den 8 april 1812 utnämnt Helsingfors till huvudstad istället.

¹⁰¹⁰ Nikolaj Nikitij Demidoff (1773-1828), rysk militärofficer och industriman

¹⁰¹¹ Alexander Jacob Borisovich von Fock (1763-1825), rysk militärofficer

¹⁰¹² Nuvarande adress Västra Strandgatan 2

¹⁰¹³ Nuvarande adress Gamla Stortorget 3

¹⁰¹⁴ *deus ex machina* = ”Guden från (teater)maskineriet”; en oväntad, onaturlig eller osannolik person eller händelse som plötsligt introduceras i en berättelse eller ett drama för att hantera en svår situation

Detta ägde rum när Ryssland befann sig i ett extremt kritiskt läge. Inte på flera hundra år hade en europeisk furste befunnit sig i en så våldlig ställning som tsar Alexander vid denna tidpunkt. Den ryska armén hade lidit svårt under det pågående Napoleonkrigets första skede, och det handlade nu krasst om moderlandets överlevnad. Tsarriket hade kniven på strupen. Flera menar, att man från rysk sida *var villig*, om man måste, att betala ett mycket högt pris för svenskt stöd, aktivt eller passivt, i den avgörande kampen mot Napoleon. Det gynnsamma svenska förhandlingsläget mot den stora björnen, som tre år tidigare stulit en tredjedel av riket genom förödmjukelsen i Fredrikshamn,¹⁰¹⁵ var unikt och oöverträffat och skulle aldrig någonsin återkomma. Talande är det faktum att den ryske utrikesministern Rumjantsev – just det, samme man som från rysk sida drivit fram den svensk-finska delningen i Fredrikshamn – *nu befarade* att Finlands återställande ens skulle tas upp för diskussion i Åbo. Hans bävan bottnade i att han mycket väl visste vad detta kunde resultera i, eftersom Ryssland hade ganska få argument att sätta emot i det extremt besvärliga läge vari man befann sig. Rumjantsevs farhåga tyder på att Sverige, om Finland lagts fram på bordet, bringats på tal, sannolikt haft ett överlägset förhandlingsläge i utbyte mot att passivt eller aktivt understödja Ryssland mot Napoleon.

I sammanhanget kan citeras professor Oscar Alins allra första mening som inleder hans verk om den svensk-norska unionen, publicerat 1899:

”Hoppet om *Finlands återförvärvande* var visserligen ej den enda, men *utan tvivel den mäktigaste drivfjädern* vid den franske marskalken Bernadottes val till svensk tronföljare.”

Faktum är att denna starka förväntan om en svensk-finsk återförening löper som en röd tråd från Otto Mörners pojkestreck i juni 1810, via det farsartade tronföljarvalet i Örebro i augusti samma år, och vidare genom den externrekryterade fransosens första tid i Sverige.¹⁰¹⁶ Vid tidpunkten för Åbomötet levde ännu ett kompakt rysshät och en stark svensk-finsk föreningslängtan kvar på båda sidor om Bottenhavet och Bottenviken.

Nu var det alltså dags. Chansen att korrigera vad som blivit fel i Fredrikshamn hade infunnit sig. Stjärnorna stod helt rätt. Det förekommer en anekdot – även om sanningshalten har debatterats¹⁰¹⁷ – i just detta skede av berättelsen, när Alexander och Jean stängt dörren om sig och talade privat mellan fyra ögon. Denna anekdot berättar att Armfelt just då anlände med andan i halsen. Det var samme Armfelt som av Bernadotte under lagvidriga former landsförvisats i mars 1811 efter att ha satts dit av bl a verktyget Wetterstedt.¹⁰¹⁸ Men trots den bitterhet mot den nye tronföljarens härskartekniker som Armfelt hyst där och då 1811, och trots att han sedan dess vunnit en ny framgångsrik karriär i Ryssland som en av tsarens närmaste män, så tillhörde hans hjärta alltid Sverige. Detta styrks av flera källor, likaså att Armfelt arbetade för en svensk-finsk återförening. Och nu, berättar historien, hade han kommit rusandes till landshövdingshuset för att varsko kronprins Bernadotte att *allt* var förhandlingsbart, *allt* kunde framläggas på bordet – d v s att Rysslands läge var så prekärt att tsar Alexander faktiskt var beredd att betala *vad som helst* för Sveriges support. Alltså t o m Finland!¹⁰¹⁹ Detta var Sveriges gyllene tillfälle att korrigera

¹⁰¹⁵ Se kap 2 avsn 8

¹⁰¹⁶ Jmfr kap 3 avsn 1 (inledningen)

¹⁰¹⁷ Crusenstolpe (1834) s 191 f tar först upp denna anekdot, medan exempelvis Tegnér (1905) del 3 s 379 f söker vederlägga den.

¹⁰¹⁸ Se kap 3 avsn 3

¹⁰¹⁹ Det gjordes senare under Åbomötet ett spontant men knappt ens halvhjärtat försök från Jeans sida att erhålla Finland ”i pant” under en begränsad tid i utbyte mot svenska arméns deltagande mot Frankrike på det ryska fastlandet. Med stor säkerhet ville Jean definitivt aldrig skicka den svenska armén till Ryssland för att där bekrija Frankrike, och han var därför troligen ganska säker på att pantförslaget direkt skulle avslås av tsaren. Under tryck från bl a Carl Löwenhielm och verktyget Wetterstedt *övertalades* Jean att till slut fråga tsaren om Sverige åtminstone kunde återfå Ålandsöarna, men svaret blev även där nekande. Dessa svenska förslag förefaller oengagerat framförda, och Bernadotte verkar efter den ryska sidans omedelbara sträva respons inte haft mer att säga om saken utan lagt ner dessa trevare. Källmaterialet pekar snarast mot att Jean *avstod* från att driva Finlandsdiskussionen när han märkte att tsaren blev – eller skickligt spelade –

den olyckliga tudelningen av riket, och sätta en återförening som pris för att direkt eller indirekt bistå Ryssland i denna ödesstund.

Flåsande jagade Armfelt in i landshövdingshuset. Men när han där fick höra om det redan inledda enskilda samtalet mellan de två ledarna bakom den stängda dörren lär han förtvivlat ha utbrustit:

”Arma Sverige! Jag kommer då till Sveriges olycka för sent!”

Armfelt visste att nu skulle tsaren bakom den stängda dörren redan leda in kamrat Jean på en helt annan linje, och vinna över honom med sina egna löften och oemotståndliga lockbeten. Historikern Zamoyski är inne på samma spår, att tsaren nu ”gjorde allt för att charma” Jean och göra en deal med Jean *personligen*. Armfelt bannade sig själv för att inte kommit tidigare och kunnat förklara för Sveriges kronprins Jean Bernadotte att han nu faktisk hade *chansen* att bli historisk och för evigt dyrkad genom att återupprätta det svensk-finska riket.

I salongen intill det enskilda rummet där Alexander och Jean umgicks väntade de förnämsta personerna ur tsarens svit samt ett par ur kronprinsens dito. Plötsligt slogs dörren upp och tsaren ensam kom utspringande mot den ryska delegationen, klappade ihop händerna och med *synbar självförnöjelse* utropade han lättat:

”Ära vare Gud, vi är räddade! *Han tar pengar!*”

Stamfadern, representant för Sverige och med alla ess på hand, hade på några minuter bestämt vad *han själv* ville ha i utbyte för svenska nationens och svenska arméns lojalitet mot Ryssland.

Direkt efter detta första möte överlämnades genom Suchtelen åt Bernadotte samtliga ryska ordenskedjor och band. Rubbet. Jean iklädde sig genast de grannaste av dessa, inklusive Sankt Andreasorden, Rysslands förnämsta utmärkelse som utdelas för *enastående insatser för den ryska staten*.

Utsmyckad och belåten begav sig Jean på kvällen till tsar Alexanders residens där en stor middag ägde rum. Från alla delar av Finland hade som sagt folk strömmat till Åbo. Bland alla finländare som samlats i staden, och som med tårfyllda ögon försökte få en skymt av sin stora frälsare, dynastigrundaren och Finlands presumtive beskyddare, så var entusiasmen och förväntningarna mycket stora. ”Se där vår befriare!” ropades det i folkmängden när någon trodde sig ha skymtat räddaren. Den finske historikern professor Gabriel Rein har beskrivit det som att ”glädjen hos befolkningen tycktes vara nästan gränslös”, och varje kväll tände stadens invånare ljus i sina fönster, och fasader upplystes med lyktor och facklor. Men samtidigt visade sig Jean aldrig i sina fönster för de massor av finska kvinnor och män som vakade för honom, och under vägen genom staden till middagen med tsaren så duckade och *gömde sig* Jean återigen för folket och höll sig djupt förborgad inne i vagnen, som beständigt omgavs och eskorterades av en rysk truppstyrka från de donska kosackerna.

Vad betydde denna skygghet?

Inga blickar, inga vinkar.

All kontakt undveks, då ju sådan kontakt, från gästens sida, hade varit penibel. Jean höll ju precis på med att *permanent sälja ut det folk som tände ljus för honom*.

Överge dem.

Lämna kvar dem i Rysslands klor.

förstämd över denna idé; istället närmast beklagade Jean att han fört fram anspråk i den riktningen. Källmaterialet styrker vidare att det från Rysslands sida fanns ett mål och en strategi för vad man *som stat* ville åstadkomma i Åbo. Från Sveriges sida framträder inte detta alls på samma sätt, utan visar snarare att det handlade om vad *en person* själv ville uppnå, medan svenska statens behållning var av underordnad betydelse. Tilläggas bör slutligen att forskningen går isär vad gäller trovärdigheten i denna återgivning av Armfelts uttalande vid dennes jäktade ankomst till Åbomötet, men den avfärdas ej som otänkbar. Dynastievangelister avfärdar anekdoten, andra menar att den är både initierad och vederhöftig.

Galanteriet och inställsamheten å rysk sida mot Jean drevs samtidigt till exempellös ytterlighet. Man visste nämligen precis vem man hade att göra med. Under lång tid hade Suchtelen – den smidige ryske Stockholmsambassadören som tidigare i karriären lurat av Sveaborg från Sverige – noggrant studerat stamfadern och rapporterat om hans personlighet och svaga sidor hem till St Petersburg. Stamfader Bernadottes fåfänga, egenkärlek, ärelystnad och girighet efter pengar hade ej undgått Suchtelens skarpa blick, enligt dennes egna depescher. Och nu i Åbo förde ryssarna dansen. Man visste var man hade kronprinsen. Det riktades därför en flod av komplimanger, hala vänskapsbetygelser, krus och smicker mot Jean Bernadotte, som var ömt känslig och mottaglig för fjäsk. Det utdelades dyra gåvor både till stamfadern och den svenska sviten. Rysslands *rikskansler* reste sig ur en soffa för att erbjuda en svensk *junior sekreterare* plats. Hela Finland var blottat på ryska trupper förutom en truppstyrka på 35 000 man som lägrade strax utanför Åbo för att tillse att absolut ingenting störde det viktiga arrangemanget inne i staden. På torsdagskvällen var staden illuminerad. Bernadotte kände den ryska hyllningen och den behagade honom. Ingenting kunde väl vara mer i sin ordning i den gamla finlandssvenska huvudstaden?

I början av 1810, ett halvår innan Jean Bernadottes ankomst till Sverige, hade två ledande ryska statsmän, Suchtelen och Alopæus, i en skriftväxling resonerat kring hur mycket det skulle kosta att köpa några svenska ministrar för att säkra ryskt inflytande över de svenska regeringsärendena. Det fanns således en klar föresats från Rysslands sida att efter Finska kriget ha fortsatt god tillsyn och trygghet åt väster, inklusive möjligheter att påverka svenska statsstyrelsen och utrikespolitiken. Redan några veckor efter Bernadottes ankomst till Stockholm hade tsarens emissarie Tjernysjev i december 1810 belåtet konstaterat i sin slutrapport till St Petersburg att "kronprinsen tillhör oss",¹⁰²⁰ och sommaren 1812 strax innan Åbo hade en annan brevskrivare som åtnjöt tsar Alexanders gunst i ett brev från Helsingfors konstaterat om Bernadotte "att man kunde tryggt lita på honom, som på fastheten av Teneriffatopparna". Bernadottes handlingssätt under Åbomötet låg helt i linje med detta, och överläggningarna underlättades ytterligare för ryssarna av att Sveriges nye kronprins var väldigt mottaglig för *privata* förmåner. Med andra ord, den externrekryterade svenske kronprinsen sålde sig villigt åt Ryssland, och han var den ende de behövde.

Fredagen den **28 augusti** inleddes huvudförhandlingarna. Själva samtalen är i källmaterialet sparsamt dokumenterade eftersom de återigen ofta fördes mellan fyra ögon, men ibland var de närmaste betrodda biträdena närvarande såsom verktyget Wetterstedt. Vad dessa överläggningar så småningom mynnade ut i var en tilläggsöverenskommelse till den redan befintliga pakten mellan staterna Sverige och Ryssland.

Sverige erhöll en förbindelse om en ännu större rysk hjälptrupp än man tidigare avtalat, upp till 35 000 man, för en attack mot Själland för att tilltvinga sig Norge. Den första avdelningen, 25 000 ryska soldater, skulle ankomma till Skånes kuster i slutet av september. Som ett bevis på tsarens "personliga vänskap" för kronprinsen, erhöll Sverige även ett lån på 1 500 000 rubel.¹⁰²¹

Ryssland erhöll en *garanti att Sverige skulle erkänna en rysk annektering av delar av Östeuropa*, nämligen halva nuvarande Polen öster om floden Wisła, och garantera Ryssland denna besittning. Detta var en viktig pusselbit i det expanderande ryska härskarväldet över Östeuropa som ryssvännen Jean Bernadotte här ställde sig bakom. Ryssland erhöll även en upprepad försäkran att svenska armén, efter att Norge vunnits, därefter tillsammans med Ryssland skulle rikta ett anfall mot Frankrikes styrkor i norra Tyskland.

¹⁰²⁰ Se kap 3 avsn 1

¹⁰²¹ Beloppet omräknades senare officiellt till 716 000 riksdaler banco; 716 000 riksdaler banco år 1812 motsvaras år 2020 av ca 91 mkr (KPI), 310 mkr (guldsprisindex) alt 3,7 miljarder kr (arbetarlöneindex); jmf kap 22 avsn 9

Nästan som två förbrytare som på förhand delade upp innehållet i en postdilignens de ämnade råna några timmar senare, delade de båda vännerna i Åbo helt ogenerat upp länder och folk sinsemellan. Den ene skulle ha Norge, den andre Polen.

Men det slutade inte där.

Under samtalen kom frågan upp om vad som skulle hända efter Napoleon. Alexander sade till Jean att han "borde betrakta denna tron som *vakant* i händelse av Napoleons fall".

"Till vem då skulle den ges?" frågade Jean.

Alexander såg sin kamrat djupt i ögonen. Med tydlig betoning och en bugning med huvudet svarade han:

"Den mest värdige."

Tsaren förespeglade alltså för den svenske kronprinsen möjligheten att överta den franska tronen så snart Napoleon var slutgiltigt besegrad. Alexander lät den franska successionen hägra framför Jeans lystna skarpa ögon, och menade implicit att han själv och Ryssland i så fall skulle verka för denna idé. Detta drag av tsaren var genialiskt, han träffade exakt rätt med den pilen, mitt i stamfader Bernadottes stora grandiosa självöverskattning.¹⁰²²

Men det slutade inte där.

Alexander föreslog även upprättandet ett nytt skandinaviskt rike där släkten Benadotte skulle behålla tronen oavsett hur framtiden utvecklades, genom ett arrangerat äktenskap mellan den 13-årige prins Oscar och den danske kungens yngsta legitima dotter, den 4-åriga prinsessan Vilhelmine¹⁰²³, för att genom detta kontrakt sammanbinda Skandinavians troner. Även om stamfadern själv skulle fortsätta sin glänsande karriär i Frankrike så skulle då det skandinaviska regentskapet stanna inom familjen, puh!

Men det slutade inte där.

För att krydda dealen som han nu i Åbo höll på att ro i hamn, föreslog tsaren att Jean skulle skilja sig från borgaravkomman Désirée och istället gifta sig med tsarens egen favoritsyster Katarina¹⁰²⁴ som var blåblodig, betydligt fräschare än den korv- och pralinberoende fetlagda Désirée, och blott 24 år ung. Förvisso var Katarina redan gift och dessutom nybliven tvåbarnsmor, dock borde detta inte utgöra några hinder för en sådan flott åtgärd. Jean duckade emellertid för förslaget.

Men det slutade inte där.

Efter att Jean deklarerat att han för alltid skulle vara Alexanders "uppriktigaste stöd" lovade han att uppfostra Oscar i samma känslor och att Sverige skulle förbli Rysslands "trognaste bundsförvant", och att *Sveriges armé och utrikespolitik alltid skulle tillhöra Ryssland*. Den 34-årige Alexander replikerade då med erbjudandet att *själv adoptera* den 49-årige Jean! Enligt Schinkel skulle ett antagande av detta anbud dock "såra svenskarnas egenkärlek", vilket skulle förklara varför den formella adoptionen aldrig kom till stånd.

Men det slutade inte där.

För Åbomötet hade i stor utsträckning karaktären av en familjeöverläggning. Även det garanterade Norgeförvärvet var ju i allra högsta grad knutet till släkten Bernadotte, då det främsta bakomliggande motivet till detta projekt var dynastiskt. Samtidigt hade den ryske härskaren i stamfadern förvärvat en *trogen granne* som själv var predestinerad att erhålla det svenska regentskapet. Båda männen hade alltså starka incitament att inte låta denna ordning rubbas. Detta handlade inte längre om Ryssland och Sverige, det handlade om Alexander Romanov och Jean Bernadotte och ett starkt *ömsesidigt privat beskydd* dem emellan. Efter de officiella artiklarna i Åbofördraget tillfogades sålunda en "enskild och hemlig artikel", som löd:

¹⁰²² Jmfr kap 4 avsn 17; samma tema löper även som en röd tråd genom kap 5-21.

¹⁰²³ Vilhelmine Maria af Oldenburg (1808-1891), dansk prinsessa

¹⁰²⁴ Katarina Pavlovna Romanova (1788-1819), rysk storfurstinna

”De båda höga kontrahenterna, som enligt gemensam överenskommelse önskar ge förevarande allians styrkan och karaktären av ett *familjefördrag*, förbinder sig ömsesidigt i händelse någon som helst makt *skulle störa Sveriges eller Rysslands säkerhet att bistå varandra med den hjälp, som kunde bli av nöden*, men vilken dock aldrig skulle överstiga antalet av 12 till 15 000 man.”

I tidigare utkastet och skriftväxling till ovanstående text lämnas ledtrådar, om nu sådana är nödvändiga, till vad som avsågs med denna hemliga artikel. Det var frågan om inget mindre än en rysk militär garanti att försvara Sveriges skänna säkerhet och lugn. Det vill säga, *Ryssland* garanterade en militär styrka på upp till 15 000 man för att *skydda det svenska kungahuset och den nya svenska successionsordningen* mot revolter och kupper, och vice versa. Med denna hemliga artikel tillförsäkrade alltså tsar Alexander och stamfader Bernadotte varandra *utländsk militär hjälp* om den andres maktställning skulle utmanas av någon gruppering *i egna hemlandet*. Teoretiskt sett skulle alltså ryska arméförband kunna slå ner opposition mot släkten Bernadotte på Stockholms gator. För Jean så låg värdet i denna artikel i en rysk förbindelse att förhindra alla förslag och försök som kunde göras att återupprätta prins Gustav som svensk tronföljare. *Detta var en personlig försäkring om ryskt militärt understöd mot ett återupprättande av Vasaätten och för sin egen dynasti i Sverige!* Olika källor menar att detta familjefördrag å ena sidan var tidsbegränsat till ett antal år, å andra sidan omfattade även efterkommande generationer.

August Strindberg¹⁰²⁵ har beskrivit förhandlingarna mellan Jean och Alexander i Åbo som ”ett kolossalt kannstöperi”. Detta torde närmast vara att betrakta som en strindbergsk underdrift. Åbomötet var, åtminstone vad den bernadotteska sidan angår, ett svindleri av stora proportioner där *Sveriges* intressen auktionerades ut för *privata* dynastifördelar. Den brittiske historikern Alan Palmer har refererat till tsaren och kronprinsen vid Åbomötet som ”de båda poserande egoisterna”.

Just som överläggningarna pågick som bäst, spreds under fredagskvällen ett rykte i Åbo att fransoserna intagit Smolensk och den stora ryska hären lidit stora, blodiga förluster.¹⁰²⁶ Den tidigare vackra, pittoreska, välbyggda staden med sköna kyrkor och många trädgårdar, en av Rysslands äldsta städer, hade förvandlats till en brinnande och rykande ruinhög. *Smolensks fall meddelades tsaren i Bernadottes närvaro*. Detta tycktes göra ett så starkt negativt intryck på tsar Alexander, att alla förhandlingar om Sveriges angelägenheter måste tillfälligt avbrytas. Alexander syntes hemskt förkrossad. Jean började då uteslutande trösta Alexander och lyckades lugna honom något, och föreslog att de ryska hjälptrupper som skulle bistått Sverige mot Danmark istället kunde transporteras till Tallinn eller Riga och hjälpa till med försvaret av det ryska fosterlandet.

Med andra ord – de ryska stödtrupper som skulle skeppats över till Skåne, föreslog nu Jean istället skulle skeppas till Baltikum. Enligt tsar Alexander så *anmodade* Jean honom att omdirigera dessa trupper till Riga. Enligt en annan minnestecknare så ”frigav” Jean själv den ryska hjälpkåren. Detta blev vad som kom att kallas ”den muntliga överenskommelsen” i Åbo, och det var kronprins Bernadotte som kom med förslaget. Den övriga svenska förhandlingsdelegationen, möjligen med undantag av Wetterstedt, hade ej kännedom om denna sidoöverenskommelse som i princip omkastade alla förutsättningar för ett svenskt anfall mot Danmark.

Det var bara ett litet problem med denna akt: den var *iscensatt*. Källmaterial gör gällande att nederlaget vid Smolensk *redan var känt* av tsar Alexander och den ryska delegationen när detta berättades öppet för tsaren med Jean vid sin sida. Offentliggörandet och utspridandet av

¹⁰²⁵ Johan August Strindberg (1849-1912), svensk författare, dramatiker, konstnär och debattör

¹⁰²⁶ Slagit vid Smolensk den 16-18 augusti 1812. Smolensk ligger knappt 370 km från centrala Moskva och ca 580 km från centrala St Petersburg.

denna ”nyhet” i Åbo, vid just detta ögonblick, verkar ha varit målmedvetet och noggrant timad. Tsar Alexander var *förberedd*, och spelade fulländat ut sin teaterroll mitt på golvet framför Jean. Eventuellt var syftet med detta drama att mjuka upp Jeans begäran om ryska hjälptrupper till Skåne, så att Ryssland självt kunde behålla dessa. Vilket ju var precis vad som skedde.

Saken innehåller dock ytterligare en liten twist. Hösten stod för dörren, och det är högst oklart hur hågad stamfadern själv egentligen var i detta skede att inleda ett fälttåg mot Danmark. Den franska krigsmaskinen genom sin offensiv mot Ryssland verkade vid denna tidpunkt monstruös och skoningslös. Bernadotte hade själv sagt innan Åbomötet, att om Ryssland gick under kunde det dra med sig Sverige i fallet. Förstärkningen av de ryska hjälptrupper som egentligen varit öronmärkta för Jeans projekt, skulle nu istället onekligen förbättra Rysslands chanser mot Frankrike.¹⁰²⁷ Men detta var bara del av förklaringen. Om dessa ryska trupper aldrig skeppades över till Sverige skulle det även – åtminstone tills vidare – lösa Jean från motprestationen och skyldigheten att själv ingripa i kriget mot Frankrike! Och genom att styra om den ryska hjälpkåren till Baltikum istället för Skåne, ingick samtidigt i beräkningen att detta skulle leda till ett uppskov med, eller till och med ett uteblivande av angreppet på Danmark – Frankrikes nära allierade – när dessa trupper knöts upp på obestämd tid för Rysslands eget försvar. Enligt denna teori så annullerade Bernadotte alltså själv sin attack mot Danmark redan innan den påbörjats. Han ville eller vågade själv inte bekriega någon i detta skede, i synnerhet inte Frankrike. Norge skulle snarare erhållas till minsta möjliga risk eller militära insats för svensk del. De kommande svenska krigsrustningarna i september 1812 var i grunden aldrig allvarligt menade, utan blott del av ett stort politiskt pantomimspel.¹⁰²⁸

Som så många gånger tidigare i livet gick Jean balansgång mellan två rivaliserande sidor utan att ta definitiv ställning förrän segraren var uppenbar, och först *då* öppet bekänna sig till den vinnande sidan och dra egna fördelar av situationen. Efter Smolensks fall blev han med ens mindre böjd att skyndsamt ingripa i stormaktskriget, vilket ett angrepp på Danmark-Norge *kunde* inneburet, och utsätta Sverige för Napoleons hämnd i händelse av ett ryskt nederlag.

Genom denna skenbara uppoffring försatte han samtidigt tsar Alexander i stor tacksamhetsskuld till sig själv.¹⁰²⁹ Lektor Fredrik Morén framhåller i sin avhandling på ämnet, att tsar Alexander dock noterade och oroades över den *iver* med vilken Bernadotte plötsligt förordade att de ryska hjälptrupperna nu skulle bege sig till Baltikum istället för Skåne, och att tsaren redan nu i Åbo fattade misstankar att Bernadottes egna danska angreppsplaner ej längre var uppriktigt menade och att han ej heller ville låta några svenska trupper landstiga i Tyskland 1812. Trots den familjära förtroligheten dem mellan, fanns alltså under ytan en ömsesidig benägenhet att ej spela helt rent spel; trots kramar, kyssar och många ömma ord så litade de ej på varandra. Alexander och Jean var slipade och extremt cyniska politiker; det familjära umgänget ska ej övertolkas eller låtas överskugga detta. Professor Sten Carlsson konstaterar:

”Vänskap och generositet var inte begrepp som existerade för politiker av Carl Johans och Alexanders snitt, eller kunde ha någon betydelse för de storpolitiska avgörandena. --- De visste, att de inte kunde lita på varandra.”

Stamfaderns skenbara uppoffring – att låta de ryska hjälptrupperna sättas in i Baltikum mot Frankrike istället för i Skåne mot Danmark – tycks även ha marknadsförts med eftertryck åt britten såsom ett bevis för Jeans ”lojalitet till alliansen” mot Napoleon. Professor Sture Waller har visat att den brittiske diplomaten Cathcart¹⁰³⁰, som var närvarande i Åbo, hölls utförligt

¹⁰²⁷ Napoleon uppges senare ha påstått att de ryska hjälptruppernas ankomst till Riga i september 1812 haft en avgörande betydelse för den negativa utgången av hans ryska fälttåg 1812.

¹⁰²⁸ Jmfr kap 4 avsn 13 (13 september 1812)

¹⁰²⁹ Historiker som Höjer och Waller påpekar i olika arbeten, att mycket i tsarens handlingssätt åren 1813-1814 endast kan förklaras med en känsla av stor personlig tacksamhetsskuld gentemot Bernadotte.

¹⁰³⁰ William Schaw Cathcart (1755-1843), brittisk militärofficer och diplomat

underrättad om den muntliga överenskommelsen mellan tsaren och kronprinsen, och i Cathcart's depescher till London betonas även vilka fördelar den svenska eftergiften hade för Rysslands krig mot Napoleon och därmed alliansens sak. Den svenska koncessionen framhävs, och budskapet nådde mycket riktigt fram till både den brittiske flottamiralen Saumarez¹⁰³¹, utrikesminister Castlereagh, premiärminister Liverpool¹⁰³² och prinsen-regenten George¹⁰³³. Och utan tvekan hade Bernadotte mycket starka incitament för att denna reklam – marknadsföringen av sitt förespelt alldeles förträffliga "oegennyttiga agerande" och sin "beredvillighet att göra koncessioner" – nådde fram till dessa personer i London.

Så hur ska då Åbomötet utvärderas?

En ny *uppgörelse* med Ryssland – som några få år tidigare tagit Finland med våld men nu var sargat och i skriande akut behov av svenska försäkringar – en sådan uppgörelse var i sig inte fel. Däremot var *villkoren* för denna uppgörelse rent löjliga. För *Sveriges* del sjabblades i Åbo bort fullständigt. Detta blev en försutten *historisk möjlighet* att, utan att alls nödvändigtvis skapa ny osämja med grannen i öster, blott stipulera skäligen och rättsinliga premisser för passivt svenskt stöd i kriget mot Napoleon.

En tydlig, hederlig och rakryggad förhandlingslinje i nationens intresse är normalt ingenting som undergräver förhandlaren utan tvärtom, det ingjuter respekt för dennes integritet. Men att i egenskap av nationens främste företrädare nonchalant åsidosätta moralisk rätt, nationens starka samstämmiga vilja och förväntningar, och istället kohandla utifrån en egen privat agenda som åsyftar personliga fördelar, är något som i sanning skadar både förhandlaren's pondus och trovärdighet, samt givetvis skadar nationen.

Ryssarna var skickliga och målmedvetna och visste som sagt precis var de hade sin motpart. Flera i den svenska delegationen ansåg emellertid att man åtminstone borde söka återfå *något* av allt som förlorats tre år tidigare. Exempelvis menade Carl Löwenhielm att Sverige med lätthet i detta trängda ryska läge borde kunnat få tillbaka Ålandsöarna och Uleåborgs län intill Kemi älv. Men dessa möjligheter försumrades eller avfärdades av Bernadotte med likgiltighet. Enligt flera historiker så var Jean ej hågad för Finlands återbördande för sin *personliga* del, vilket förklarade denna lojhet. Visst, även om den svenska delegationen anlät till Åbo mer förberedd, enig och målinriktad är det möjligt att man ändå inte med framgång skulle lyckats fullt ut. *Men det gjordes inte ens ett uppriktigt försök!* Sverige kunde ha utnyttjat situationen betydligt klokare och bättre – om det funnits en sådan vilja.

Kanske insåg även stamfadern så småningom, när det tyvärr var för sent, att detta även varit *hans* chans att *på riktigt* befästa sin legitimitet och blivit ett respekterat namn i den svenska regentlängden. Senare i livet, i ett mycket sällsynt ögonblick av introspektiv skärskådan, ska han nämligen själv ha yttrat:

"Finland är inte den vackraste sidan i min historia."

På ytan handlade Åbomötet från rysk sida mycket om artighetsfraser och ryggdunkande, dyra presenter och att se till att Jean var fullt tillfredsställd *personligen*. Ryssarna visste redan inför mötet hur de skulle blidka den externrekryterade kronprinsen från Pau med ymnigt ohämmat fjäsk, jämte *personliga* favörer. Inunder detta omslagspapper fanns samtidigt en tydlig rysk strategi för vad man ville uppnå rent politiskt, nämligen *Sveriges* medverkan till den ryska krigs- och utrikespolitiken.

En samtida personlighet menar att Jean Bernadotte, borgarsonen, blev "yr i huvudet av att befinna sig ansikte mot ansikte och i vänskaplig rådplägnings" med det mäktiga Rysslands envåldshärskare, och att han berusades av situationen och de *personliga* möjligheter han såg

¹⁰³¹ James Saumarez (1757-1836), brittisk sjöofficer

¹⁰³² Robert Banks Jenkinson Liverpool (1770-1828), brittisk statsman

¹⁰³³ George Augustus Frederick of Hanover (1762-1830), brittisk kung (artistnamn George IV)

framför sig, d v s det luftslott som tsar Alexander upptecknade för Jeans personliga fåfånga. Ryssarna visste exakt hur de skulle *snärja* Jean.

Vad blev då *svenska statens* reella förtjänst?

Norgeprojektet hade som sagt *dynastiska förtecken* och värdet för svenska statens del av denna framtida union, dödfödd från start, är högst diskutabelt. Rubellånet till svenska staten lyckades Bernadotte så småningom manipulera så att det istället – med hokus pokus i bokföringen – blev till en *privatekonomisk fordran* av honom själv på svenska staten!¹⁰³⁴ Den goodwill som ingöts i den brittiska statsledningen genom avståendet av de ryska hjälptrupperna resulterade så småningom i en enorm *privatekonomisk vinst* för stamfadern.¹⁰³⁵ Garantin om ryskt militärt stöd för Bernadottedynastins oantastliga ställning i Sverige gömdes undan i en hemlig artikel och var självklart av rent privat natur. Och tsarens förfärliga muntliga utfästelse att stödja Jeans befordran från kneget på Stockholms slott till en *riktig* karriär som Frankrikes framtida regent, var också privat.

Efter längre redogörelser för spelet framför och bakom kulisserna inför, under och efter Åbomötet, fastslår historikern Arvid Ahnfelt att Bernadotte "för en grynvälling" sålde ut Sveriges berättigade fordringar och anspråk på de finska områdena, och att Ryssland inget annat gav för svenska statens hjälp i nödens stund än *privata* fördelar för stamfadern. Åbomötet räddade Ryssland, men *Sverige* tog inte ut sin rätt i Åbo, och det finska folket bedrogs. Stamfader Jean Bernadotte satte sina egna personliga intressen före Sveriges och Finlands. Många har gjort samma analys, att han i Åbo "upppoffrade sitt nya fosterland", tillika sin egen heder och sin verkliga makt, som nu lades i tsarens händer. Och tsar Alexanders *oförrätter mot Sverige*, trots sina välgärningar gentemot Jean personligen, hade ej utplånats, ej glömts, så opinionsmässigt var resultatet av Åbo ingenting.

Tsaren återvände till sina härar och Jean återvände till Sveriges huvudstad – bägge åtföljdes av *ryssarnas* välsignelser...

En skicklig diplomati hade bort skaffa Sverige ordentliga förmåner och ryska uppoffringar. Carl Johan Adlercreutz – Sveriges främste militär, *alla* inberäknade – tillika av finsk börd och känd för sin redlighet och rättframhet, var med i den svenska delegationen vid besöket i Åbo men höll sig delvis undan tsaren och beskrivs under dessa dagar av ett ögonvittne som förströdd, tankspridd och förbryllad. Detta var sista gången han såg sitt fädernesland Finland.

Traktaten daterades den **30 augusti** och Jean med sin delegation påbörjade sin hemresa måndagen den **31 augusti**. Vid avskedet sade han:

"Då Sveriges och även min egen tillvaro blivit så nära förknippade med Rysslands, äger jag ingen annan äregirighet än den att vara ers majestät nyttig."

Detta uttalande av Jean illustrerar kärnan i familjefördraget i Åbo. Stamfadern lovade vara "nyttig" för Ryssland genom att underkänna alla svenska ambitioner att någonsin erhålla Finland och Åland åter, han lovade att svenska staten skulle stödja Rysslands territoriella utvidgningsplaner i Östeuropa, samt i övrigt orientera svenska statens utrikespolitik efter Rysslands.

Vädret var mulet med lite regn när *Jarramas* på måndagsmorgonen avseglade från Åbo strax efter klockan 08. Skutan nådde Landsort på kvällen tisdagen den **1 september**, där fregatten ankrade och debarkeringen skedde med slupar in till Nynäshamn. Kronprinsen var åter på Stockholms slott strax efter midnatt.

Senare vid middagen på onsdagen, som drottning Charlotta stod värd för, trängdes alla runt stamfadern. Nyfiken till sin natur ville såväl hon som resten av hovet veta allt! Förväntningarna

¹⁰³⁴ Se kap 22 avsn 9

¹⁰³⁵ Se kap 4 avsn 13, 20; kap 22 avsn 11

var stora på att hela eller delar av Finland återbördats! Var det verkligen så? Säg att det var så! Var det verkligen sant!?

Men Finland var och förblev förlorat, till mångas besvikelse. Istället, inför alla tomma och oförstående ansikten, höll stamfadern en hyllningsmonolog om sin bästis, tsar Alexander:

”Han är en man, värdig den rang han innehar. Jag försäkrar ers majestät, att han såväl på huvudets som hjärtats vägnar är hundra gånger mer värd än hela sin omgivning. Han är en av vår tids utmärktaste förmågor! Hans blick är upplyst, hans omdöme träffande, hans tal är behagligt!”

Även utanför hovkretsen beklagade man resultatet av Åboöverläggningarna. Utrikesminister Engeström, vars hustru var polska, irriterade sig över att Bernadotte i Sveriges namn nu givit ett *carte blanche* för Ryssland att underkua och förtrycka delar av Östeuropas självständiga stater och folk. Stackars Engeström blev också den som fick den otacksamma uppgiften att förklara för omgivningen vad ”1812 års politik” nu konkret innebar. Med en blandning av svulstiga ordvändningar, konstruerat drama, hyperboler, avledning, ologiskheter, sofismer¹⁰³⁶ och pultroneri¹⁰³⁷ så avfattade Engeström resuméer av den nya svenska ordningen till utländska diplomater. Det är, vid en läsning av denna luftpropaganda, ej svårt att peka ut den egentliga upphovsmannen bakom fraserna.

Efter Åbo blev det även, om möjligt, än känsligare i Sverige att ge uttryck för ”fel” utrikespolitiska åsikter. Inte bara hade den svenska allmänheten hållits i okunnighet om mötet innan det skulle äga rum. Efter att Åbomötet väl ägt rum, så underrättade Åbodelegationen aldrig vare sig relevanta utskott, riksdagen eller svenska folket om själva kärnan i uppgörelsen.

Ett exempel på hur det kunde gå fås genom hovpredikanten Henrik Johan Gummerus¹⁰³⁸, i kunglig tjänst sedan våren 1808. Han var finländare och hade lett motståndet och den åländska allmogens resning mot de ryska inkräkterna, som bl a tagit 500 ryssar som krigsfångar, och av Gustaf IV Adolf mottagit tapperhetsmedalj. I mars 1809 hade Gummerus flytt undan de rovlystna ryssarna från Åland till Grisslehamn med sin familj i mörker och snöstorm. Men i september 1812 avskedades, helt plötsligt, Gummerus från svenska hovet. Man kan bara spekulera i om han, som tidigare flytt kosacktrupper för sitt liv, antytt någon personlig åsikt om ryssars karaktär och pålitlighet som ej föll i god jord. Sparken fick han i alla fall, sju dagar efter Bernadottes återkomst från Åbo.

Avslutningsvis några ord om Wetterstedt, stamfaderns lydige verktyg och möjliggörare. I augusti 1809, ett par veckor innan förödmjukelsen i Fredrikshamn,¹⁰³⁹ hade han i statsrådet påpekat vådligheten som Finlands förlust skulle medföra för Sverige, och fortsatt:

”Men om denna utsikt för framtiden är mörk och nedslående, så bör den likväl icke utestänga hoppet om lyckligare tider. --- Och skall den dag inträda, då emot Ryssland de åskvigar ska riktas, som, i överensstämmelse med våra livligaste önskningar, ska söndersplittra dess förhatliga regementsbyggnad. --- ...åter höja de vilande svenska vapnen och i förening med Frankrikes behärskare kräva en blodig räkning av Ryssland. Må således hoppet om denna efterlängta tidpunkt mildra vår rättmätiga sorg över samtidens förluster, och den heliga eld aldrig slockna i våra bröst, som en dag ska föra befrielsen till det ädla Finland och hämnden till dess förtryckare.”

I ett privat brev en månad efter Fredrikshamn, i oktober 1809, kallade samme Wetterstedt Finland för ”den ädlaste förmuren för Sveriges framtida självständighet”, och skrev att han skulle ”ej kunna sova lugnt i min grav, om jag ej röstat för våra forna medbröder”.

Men ack så tokigt det blev.

¹⁰³⁶ sofism = skenargument, avsiktligt vilseledande felaktig uppfattning, illa grundat påstående

¹⁰³⁷ pultroneri = feighet (t ex i fråga om att våga säga sanningen)

¹⁰³⁸ Henrik Johan Gummerus (1775-1836), finlandssvensk präst

¹⁰³⁹ Se kap 2 avsn 8

Gustaf af Wetterstedt borde i svensk historieskrivning ses som en personifikation av principlöshet, feghet och vanära. Wetterstedt, där han ligger i sitt tjugusåriga gravkor på Solna kyrkogård strax invid Karolinska sjukhusets norra del, är en bestående skam för nationen Sverige. En serafimerdekorerad smådjävul. Till sin medverkan till avsättningen av, rättsövergreppen mot och förnedringen av Gustaf IV Adolf, sitt framstressande av förödmjukelsen i Fredrikshamn, sin medverkan i preludierna till lynchningen av Fersen, sin underminering av bondeståndet vid bedrägeririksdagen i Örebro 1810, sin benägna hjälp åt stamfadern att begå oräkneliga lagbrott och kränkningar av grundläggande moral under dennes första två år på svensk mark, kunde Wetterstedt nu även lägga sin medverkan till det definitiva bortkastandet av Finland till förmån för en externrekryterad narcissists karriär och familjeförmögenhet, i rollen som den egenmäktige Jeans hantlangare. Verktuget Wetterstedt bidrog till att slå spiken i kistan för Finland förlust i och med avtalen mellan Sverige och Ryssland 1812, och var mer trogen sin chef än den svenska konstitutionen och svenska folket.

Det bernadotteska familjefördraget i Åbo innebar i praktiken för *Sveriges* del en ren walk-over vad gällde folkrätten och det självklara värnandet av den enade nationens finska systrar och bröder. Samtidigt innebar det bernadotteska familjefördraget i Åbo att Sverige släppte fram och befrämjade en rysk militär supermakt på andra sidan Östersjön, med en mäktig hand över Baltikum och Polen och starka aspirationer på ett betydande inflytande i europeisk säkerhetspolitik under all överskådlig framtid, och där centralstyret utgjordes av ett despotiskt och fullständigt opålitligt envælde. Detta resultat signerat den person som riksdagen i Örebro 1810 valt för att markera Sveriges rätt mot just Ryssland.

Hoppas så det kan gå, kära svenska riksdagsledamöter.

Det bernadotteska familjefördraget i Åbo visar också med all tydlighet att de egentliga drivkrafterna bakom 1812 års politik var, höljda under det idisslade alibit "den skandinaviska halvöns sällhet", stamfaderns personliga maktställning och aspirationer.

Är sådan s k "statskonst", som detta vingliga legobyggande tydligen kallas i det tillrättalagda evangeliet av dynastins panegyriker, värd att fira och rosa i svenska nationens annaler?

Kapitel 4 avsnitt 13

DEN STORA EXPEDITIONEN

Körde Jean sitt eget race, och vad var hans beräkningar? Han höll omvärlden i okunnighet om vad hans stora planer och breda penseldrag åsyftade. Tankarna bakom den enorma svenska militära mobiliseringen på kort tid verkade vara så hemliga, att inte ens Sveriges ledande militär omedelbart efter Åbomötet visste vad det egentligen handlade om. Den **1 september 1812** skrev Adlercreutz till fältmarskalk Toll i Skåne att Bernadotte "beslutat ännu i höst företa den länge tillämnade expeditionen", och tillade:

"Jag får be ers excellens vara betänkt på plan till detta företag, ty jag erkänner min okunnighet i avseende å denna expedition."

Likaså hade Fabian Wrede, general och statsråd, ännu i början av september heller inte en susning om några fortsatta rustningsplaner utan trodde allt var avblåst för året.

Det fanns dock någon slags plan. Fördragstexten från Åbo, artikel 1, stadgade förvisso att 25 000 ryska hjälptrupper skulle bege sig till Skåne mot slutet av september "eller så snart omständigheterna tillåter det", och ytterligare 10 000 mot slutet av november. Så snart de första ryska trupperna anlät skulle det svensk-ryska anfallet mot Själland inledas.

Men just premissen "så snart omständigheterna tillåter det" har av professor Sture Waller ansetts representera just den muntliga tilläggsöverenskommelsen i Åbo mellan tsaren och

kronprinsen, dvs att de ryska hjälptrupperna i september inte alls skulle bege sig till Skåne utan först till Baltikum för att där bistå den ryska huvudarmén mot Frankrike. Detta fransk-ryska storkrig hade redan pågått i flera månader över enorma geografiska ytor, och den ryska armén var hårt ansatt på flera håll. Moderlandet stod i brand och dess överlevnad stod på spel. Läget var akut för ryssarna. Det är fullständigt självklart att det för en kritiskt behövlig rysk trupp på 25 000 man aldrig skulle bli frågan om ett kvickt strandhugg i Riga, instuvning på båtarna igen och transport till Skåne för ett sidogig för Sveriges skull, med blott obetydlig fördröjning. Giren till Baltikum förändrade hela ekvationen, oavsett var tsaren eventuellt kan ha "lovat" sin kamrat Jean och oavsett vad som i övrigt spånats i Åbo om den saken. Forskning har snarare visat, att tsar Alexander tidigt själv bestämt att dessa hjälptrupper skulle få mycket mer omfattande uppgifter i Baltikum. Det brittiska sändebudet Cathcart kommenterade att dessa hjälptrupper för Rysslands del "aldrig varit mer nödvändiga för ett krig i stor skala" och att detta kunde uppskjuta Skånefärden åtskilligt. Flera andra utomstående bedömare kommenterade att de två tänkta uppdragen – Jeans gig i Själland och bekrigandet av Napoleons armé i Baltikum – i realiteten var oförenliga innan vintern. I och med ändringen av de ryska hjälptruppernas destination så hade Rysslands medverkan i Skåne i praktiken annullerats. Och det svensk-ryska anfallet mot Danmark därmed inställts.

Detta var alltså kontentan av den muntliga överenskommelsen och dess innebörd vid Åbomötet mellan tsaren och kronprinsen.

Men detta *förtegs* i Stockholm! Istället agerade Jean Bernadotte efter hemkomsten *som om* anfallet mot Själland fortfarande skulle bli av! Vad det sålunda kom att handla om var *demonstrationer med politiska syften*. Krigsförberedelserna i Sverige för ett krig mot Danmark med rysk medverkan löpte på just som om inga hinder eller förbehåll fanns.

Fredagen den **4 september**, två dagar efter sin återkomst från Åbo, skrev stamfadern ett brev till sin kamrat tsaren där denne uppmanades hålla sin *konstanta* uppmärksamhet på försvarsanstalterna vid Riga, och att bruka "*alla medel*" för att avlägsna Frankrike "*långt från denna plats*". Bernadotte underströk alltså betydelsen av Rysslands försvar av Rigaområdet och att med *alla* resurser driva tillbaka Frankrike ett rejält stycke söderut, vilket i princip kan tolkas som att Jean uppmuntrade tsaren till en så omfattande försvarsinsats som möjligt och att tsaren hade hans samtycke att begagna hjälptrupperna i Baltikum som han fann lämpligt.

Men samma fredag började Bernadotte ge mobiliseringsorder till olika enheter av den svenska armén, som *verkade* syfta till ett svenskt-ryskt anfall mot Danmark! Operationsplanen kallades "Den stora expeditionen".

T o m personer i Stockholm som troligen inte hade kännedom om vidden av den muntliga överenskommelsen i Åbo och de ryska hjälptruppernas uteblivande, ansåg att operationen helt oavsett skulle bli svår att hinna fullborda innan kylan och mörkret. Årstafrun¹⁰⁴⁰ skriver om starka och gruvliga frostnätter redan i början av september. Utrikesminister Engeström konstaterade i ett brev den **5 september** att den mycket sena årstiden, höststormarna och de långa nätterna skulle göra höstexpeditionen mycket svår, och Adlercreutz skrev i ett brev den **6 september** att tiden på året var så sen att den kanske förhindrade ett lyckligt resultat.

Icke desto mindre så utfärdade Jean den **7 september** ny befallning om verkställandet av *Den stora expeditionen*, men det är lite vanskligt att avgöra uppriktigheten i denna. Mobiliseringen iscensattes med påtaglig eftersläpning, då först två eller tre dagar senare, den **9 september** eller **10 september**, konkreta order utgick från Stockholms slott till flera regementen att förbereda sig för avmarsch till olika hamnstäder. Men själva instruktionerna uttryckte å andra sidan nästan överdriven brådska, stort allvar och eftertryck. Kalmar regemente skulle tåga till Karlskrona och ordern föreskrev att soldaterna skulle marschera "2½ mil om dagen utan

¹⁰⁴⁰ Märta Helena Reenstierna (von Schnell) (1753-1841), svensk godsägare och dagboksförfattare ("Årstafrun")

rastdag”, ett relativt drygt schema som motsvarade ca 27 km dagligen och överskred det gällande reglementet.¹⁰⁴¹ Likaså piskades stämningen upp i Stockholm där man inledde en närmast panikartad lastning av fartyg vid Skeppsbron med krut, livsmedel, dricksvatten och över 400 hästar.

Alla kunde se vad som pågick, men ingen visste vad Jeans baktanke med allt detta var.

Först söndagen den **13 september** blev det känt bland ledande ämbetsmän och militärofficerare i Stockholm att den ryska hjälptruppen, som man väntade på, avsänts till Baltikum istället för Skåne. Nyheten, som spreds i den ledande kretsen ryktesvägen, väckte stor bestörtning, vilket ytterligare tyder på att Bernadotte dittills hållit sin muntliga överenskommelse med tsaren hemlig för sin omgivning i Sverige. Det är emellertid oklart om detta rykte verkligen kom utifrån eller om det *avsiktligen planterades*. Timingen är nämligen ytterst märklig, särskilt då ryktet i sig genast omkullkastade premisserna för det svenska *synbara* krigsföretaget som redan inletts.

Senare samma söndag¹⁰⁴² hölls nämligen ett sedan tidigare schemalagt krigsrådssammanträde på slottet där Bernadotte samlat statsråden, samt de högsta militära cheferna i Sverige, samt landshövding Adlersparre som varken var statsråd eller i militär tjänst men däremot en inbiten pådrivare och projektledare för Bernadottes tänkta Norgeförvärv. Adlersparres närvaro vid denna krigskonselj hade arrangerats på enskild begäran från Jean redan en vecka tidigare, och likaså hade Jean samtidigt försäkrat sig om att Platen och Wrede skulle närvara vid just detta möte.

Hela krigsrådet hölls under stort hemlighetsmakeri och utan något fört protokoll, men blev en föreställning i psykologisk list. De ditkommenderade personerna fanns där ”för att få konseljen att yttra sig som han önskade, men i motsats till vad han *låtsades vilja*”, som professor Waller konstaterar. Adlersparre var stamfaderns främsta kamouflage, själva täckmanteln för sin egen talan.

Bernadotte, den hemlige dirigenten av vad som nu skulle utspela sig i konseljrummet, lät så föreställningen rulla igång.

Först lät han Wrede, känd för stor försiktighet, framhålla svårigheten med en svensk landstigning på Själland utan ryskt understöd när det redan var höst. Sedan lät han Adlersparre uttrycka kärnan i det som han ville skulle förmedlas till krigsrådet, utan att behöva avslöja sig själv. Adlersparres förslag var att man borde dubbelkolla med ryssarna om de utlovade hjälptrupperna verkligen skulle ankomma till Skåne i tid eller ej, och under tiden skulle de svenska truppörelserna inhiberas. Adlersparre framhävde vidare att *om* nu händelsevis de ryska hjälptrupperna ännu inte var på väg mot Skåne eller om de fått sin destination ändrad – och svaret på den kluriga gåtan var redan givet – så *borde ansatserna mot Själland avvecklas* och den svenska armén istället rikta in sig direkt mot Norge antingen under hösten 1812 eller våren 1813, då ju Norge var det ultimata erövringsmålet oavsett. Platen, en annan unionsvän, instämde hängivet i Adlersparres budskap.

Allting gick helt enligt ritningen. Flera av de övriga närvarande instämde och medgav rimligheten i vad Wrede, Adlersparre och Platen yttrat.

Hela mötet avlöpte klockrent enligt Jeans hemliga manus. Produktionsledaren måste suttit mycket nöjd vid huvudändan av det avlånga bordet.

Så istället för att framstå som obeslutsam, misstänkas vara i maskopi med ryssarna eller t o m överlistad av dem, så positionerade sig Jean nu på armlängds avstånd och lät Adlersparre bli den som föreslog avvecklingen av den stora iscensatta föreställningen mot Danmark, och lät övriga instämma. Krigsrådets beslut att avbryta rustningarna blev alltså ett *alibi* för stamfadern

¹⁰⁴¹ Längdmåttet 1 svensk mil motsvarande vid tidpunkten ca 10,689 km.

¹⁰⁴² Några källor uppger att mötet ägde rum dagen efter, måndagen den 14 september.

personligen – han slapp diktera detta beslut för dem. Det hela var ett spegelfäkteri, och Bernadotte behövde Adlersparre som ”upphovsman” till denna avvecklingsstrategi för att inte framstå som fumlig. Samtidigt är det ytterst tveksamt om han själv egentligen någonsin varit seriöst hågad att inleda ett gerillakrig i de norska fjällen precis innan vintern. Historikern Tingsten¹⁰⁴³ menar vidare att Bernadotte önskade nedtona avvecklingen av hela den svenska mobiliseringen och väcka så litet uppmärksamhet som möjligt, ”blanda bort korten” som Tingsten uttrycker det, och att Jean därför utfärdade order och vidtog åtgärder med viss fördröjning. Ett tecken på att saker gick stamfaderns väg och att han hade total kontroll över spelet, var att han var på ett ”charmant humör” dagarna efter detta märkliga krigsråd enligt en brevskrivare, och hans adoptivmor drottningen intygade också att han verkade nöjd med skeendenas gång.

Den **14 september** utgick så kontraordern från Stockholms slott till Kalmar regemente och andra truppstyrkor att marschen söderut återigen var inställd ”tills vidare” i avvaktan på nya instruktioner. Detta innebar att den storslagna mobiliseringen med tunga planerade truppörelser ännu en gång avbröts redan efter några dagar. Den **15 september** avsändes Carl Löwenhielm som kurir till Ryssland med en falskt naiv förfrågan om de utlovade ryska hjälptrupperna var färdiga att avgå eller när de kunde komma. Om de utlovade 25 000 soldaterna ej kunde avskiljas för gästspelet i Danmark kanske en mindre styrka om 6, 8 eller 10 000 man kunde sändas till Sverige för att medverka vid ett anfall mot Norge? Den **16 september** kom en uppföljning på kontraordern två dagar tidigare att regementena skulle kvarstanna på sina samlingsplatser. Intressant nog innehåller denna order från Stockholms slott ett tillägg, nämligen att regementena tilläts att *skicka hem närboende trupper* i händelse av resursbrist hos regementena. D v s Jean insåg mycket väl att pengarna var slut, och dessutom så var det hela ju en skenmanöver som ändå aldrig skulle komma till skarpt läge denna gång.

Hela den svenska krigsorganisationen förvillades av detta hattande. Att man skulle ut i krig antog fortfarande alla, men vem som var fienden tycks man ej riktigt ha vetat. Någon trodde att man gjorde sig beredd för krig mot Ryssland, en annan trodde att trupperna skulle sändas till Ryssland för krig mot Frankrike. Men allt var oklart, allt var dimmigt, ingen visste vad generalissimus Jean höll på med. Genom hela mobiliseringens dynamik – ena ögonblicket hetsiga order, nästa stund kontraorder, sedan återigen händelselöshet – så grodde en viss skepsis kring kronprinsens uppsåt, t o m *duglighet*. Hela arméns iståndsättande syntes alltmer meningslöst och dyrbart. En utländsk diplomat i Stockholm kommenterade ”den totala avsaknaden av planering och organisation i Bernadottes uppträdande”, ett intryck som än mer förstärktes av ”de meningslösa omkostnaderna” för detta gigantiska ståhej.

Kronprinsen hade alltså sedan Åbomötet sänt en drös unga rappa kurirer till St Petersburg – Stierncrona¹⁰⁴⁴, Pålman, Essen¹⁰⁴⁵, Adlercreutz¹⁰⁴⁶, Montrichard¹⁰⁴⁷ – för att desperat erhålla underrättelser om utvecklingen av det rasande rysk-franska kriget. Stamfadern hade satsat på Ryssland, alltså fick Ryssland inte förlora. En rysk förlust – eller ännu värre, *fred* mellan de två stridande stormakterna – skulle vara ödesdiger för honom själv. När ingenting hördes från kurirerna steg irritationen. I ett samtal på slottet den **18 september** vidrörde drottning Charlotta den känsliga frågan om Rysslands öde, vilket fick den labile fransosen att blixtra till. Han snäste åt sin adoptivmor att Ryssland var så oerhört stort att Napoleon aldrig skulle kunna bemäktiga sig *allt*:

¹⁰⁴³ Lars Herman Tingsten (1857-1937), svensk militärofficer, historiker och politiker

¹⁰⁴⁴ David Henrik Stierncrona (1786-1845), svensk militärofficer och hovman

¹⁰⁴⁵ Fredrik Ulric von Essen (1788-1855), svensk militärofficer och godsägare

¹⁰⁴⁶ Fredrik Thomas Adlercreutz (1793-1852), svensk militärofficer, ämbetsman och diplomat

¹⁰⁴⁷ Nicolas Alexis Gabriel de Montrichard (1759-1839), fransk fäktare och militärofficer

”Om Napoleon även lyckas bemäktiga sig Moskva, är det ett gott stycke väg därifrån till St Petersburg¹⁰⁴⁸; från St Petersburg ännu tämligen långt till Kazan¹⁰⁴⁹; härifrån ännu ganska långt till Astrakan¹⁰⁵⁰, och likaledes därifrån till Kamtjatka¹⁰⁵¹, som är världens ände!”

Sådan utomordentligt barnslig argumentationsteknik var svår att besvara. Drottningen lämnade ämnet. Samma dag tillrådde Jean via Löwenhielm tsaren att oförtrutet fortsätta den avgörande kampen mot Frankrike.

Dagen därpå, den **19 september**, vände sig kronprinsen till Storbritannien. Han skrev ett brev till sin motpart i London, prinsen-regenten George, där han efter en inledande svallvåg av smickrande floskler och fraser förklarade varför Storbritannien skulle stödja hans Norgeförvärv och finansiellt sponsra den svenska armén.¹⁰⁵² Anledningen var, enligt stamfadern, att svenskarna fortfarande ville ha tillbaka Finland och var hågade att se detta förverkligat med Napoleons stöd. Men för att ”övertyga” svenskarna om fördelarna med hans egen nya svenska utrikespolitik – baserad på ett svenskt förbund med Ryssland och Storbritannien – och för att befästa sin egen personliga auktoritet och popularitet i Sverige, måste han först anskaffa Norge åt svenskarna. Svenska armén var redan på krigsfot, och om Storbritannien med sin flotta lämnade sitt aktiva stöd åt Norgeanskaffandet skulle Sverige redan till våren vara berett att ”bidra till den gemensamma sakens framgång”, underförstått att militärt konfrontera Napoleon på den europeiska kontinenten.

Den **20 september** lämnade överste Björnstjerna Stockholm med detta brev samt övriga instruktioner. Dessa övriga instruktioner innebar bl a att åter lyfta frågan med Storbritannien om avträddandet av en koloni som ersättning för Sveriges allianslojalitet i kriget mot Frankrike. Jean motiverade inför Björnstjerna en sådan gest av Storbritannien med att han själv avslagit ett erbjudande värt 12 miljoner från Napoleon, och att han ”varken kan eller vill begära denna ersättning av Sverige”.

Stopp och belägg!

Bluffmakaren blandar bort korten igen.

Bernadotte åsyftade det muntliga och inofficiella ”anbudet” från Napoleon i maj¹⁰⁵³ – som med absolut största sannolikhet ändå aldrig skulle infriats av Napoleon eftersom de hatade och misstrodde varandra innerligt – och lät påskina att *han*, Jean, ensam var förmånstagaren av detta anbud, fastän det i huvudsak varit riktat åt *Sverige*. Nu i samtalet med Björnstierna inför dennes resa till London så – hokus pokus – vilseleder Jean alltså sitt sändebud och låter påskina att detta var värdet av den ersättning som *han själv personligen* gick miste om, genom att istället ställa sitt hopp till Storbritannien. Och enligt stamfaderns korruperade resonemang borde Storbritannien därför ersätta *honom personligen* för ”förlusten” som avvisandet av Napoleons deal innebar.

Sannolikt ingick även i Bernadottes kalkyl att de ryska hjälptruppernas ändrade destination för att nu bekrija britternas ärkefiende – den vinkling på storyn som sändebudet Cathcars depescher bort innehålla – bevisade hans egen storsinta lojalitet mot Storbritannien, där han,

¹⁰⁴⁸ Ca 630 km (fågelvägen)

¹⁰⁴⁹ Ca 1200 km

¹⁰⁵⁰ Ca 1060 km

¹⁰⁵¹ Ca 7000 km

¹⁰⁵² Brevet skrevs på förslag av britternas sändebud i Stockholm, Thornton. Jean hade dock först vägrat detta, med förklaringen att Napoleon en gång gjort detsamma men endast fått svar från *statssekreteraren*. En sådan *förödmjukelse* vägrade Jean att blottställa sig för! Till slut gav han dock vika, när man förklarade för Jean att ett sådant brev kunde smörja kugghjulen, men likväl förkunnade Jean för Thornton att han *krävde* ett svar från prinsen-regenten personligen, och *egenhändigt* skulle svarsbrevet vara, inte dikterat för någon handsekreterare, annars skulle han minsann omedelbart inleda förhandlingar med Storbritanniens ärkefiende Frankrike!

¹⁰⁵³ Se kap 4 avsn 4

Jean, uppoffrat sina egna intressen för alliansens sak, och därmed rättfärdigade anspråken på en koloni i gåva.

Och charaderna fortsatte.

Den **22 september** skrev Bernadotte till Adlercreutz, arméns generalstabschef, att det fanns anledning att frukta att de ryska trupperna ej skulle infinna sig på utsatt tid, och att man därför borde göra förberedelser för en direkt invasion av Norge istället. Men samma dag, eller möjligen den **23 september**, nåddes kronprinsen äntligen av bud från tsaren, som sade att Ryssland just haft stora triumfatoriska framgångar i kriget, och att ryska hjälptrupper därför snart skulle kunna vara på väg! Tsar Alexanders utsikter byggde förvisso på en intern rysk missuppfattning om resultatet av drabbningen vid Borodino,¹⁰⁵⁴ och hans föresats var dessutom alldeles ogörlig – vid detta skede fanns ingen realistisk möjlighet att överskeppa några trupper till Sverige oavsett. Men likväl var detta det optimistiska besked som nådde den svenske kronprinsen.

Detta besked *borde*, kan en utomstående ha tyckt, lyckliggjort och uppeggat Bernadotte att nu sätta den svenska armén marschklar igen och återuppta sammandragningen av trupper i Skåne för en gemensam svensk-rysk attack mot Själland. Men så skedde ej. Han hade i september hetsigt försatt armén i nominellt krigstillstånd, men alla trupper förblev passiva. Däremot påmindes gång på gång under denna tid andra länders diplomater och regeringar att Sverige hade god militär kapacitet, var stridsberett och menade allvar. *Demonstrationen* hösten 1812 – i form av luftprojektet *Den stora expeditionen* – hade stort *propagandavärde* och utgjorde ett viktigt motargument till de, särskilt brittena, som betvivlat Bernadottes politik och hyst misstankar om den forne marskalken personligen. Men se här, Sverige redo för krig, bevis!

Bernadottes illusionsnummer hade dock, som redan nämnts ovan, medfört mycket stora kostnader. Att mobilisera hela den svenska armén, tillika rekvirera transportfartyg för tusentals man och artilleri, kostade en hel förmögenhet. Enbart inkallelsen och underhållet av armén i två månader uppskattas ha kostat mellan två och tre miljoner riksdaler banco¹⁰⁵⁵. Det kostade 50 000 riksdaler¹⁰⁵⁶ *om dagen* att hålla den svenska armén på krigsfot, fastän de bara låg stilla på regementenas mötesplatser. Och ersättningen för de rekvirerade transportfartygen uppgick till nära 700 000 riksdaler¹⁰⁵⁷. Detta i ett läge där den svenska valutan, den svenska ekonomiska konjunkturen och de svenska statsfinanserna, trots den unilaterala skuldavskrivningen tidigare på sommaren,¹⁰⁵⁸ var bräckliga. Bernadottes meningslösa shownummer – armédemonstrationen, uppvisningen – hade varit oerhört dyr. Den **25 september** befann sig Jean av kanske främst detta skäl i ett mycket irriterat mentalt tillstånd. Han hade tillkallat sig den brittiske Stockholmsambassadören Thornton och *krävde* av honom 100 000 pund¹⁰⁵⁹ i rustningsbidrag åt Sverige på stående fot, att utbetalas inom 2-3 dagar. Mitt i sin uppretade sinnesstämning bubblade girigheten fram igen och han förde kolonigåvan i Västindien på tal, innan de två till Thorntons lycka blev avbrutna. Professor Sten Carlsson menar att denna episod ”kastar ljus över Carl Johans nervositet liksom över hans finansiella nödläge”.

¹⁰⁵⁴ Slaget vid Borodino den 7 september 1812 var det största och blodigaste fältslaget under 1812 års krig i Ryssland, med upp till 80 000 man döda, sårade eller tillfångatagna. Borodino ligger ca 115 km väster om centrala Moskva. Ryska bulletiner meddelade först felaktigt att man hade segrat. Napoleons armé segrade och kunde därefter fortsätta mot Moskva.

¹⁰⁵⁵ 3 miljoner riksdaler banco år 1812 motsvaras år 2020 av ca 380 mkr (KPI), 1,3 miljarder kr (guldprisindex) alt 15 miljarder kr (arbetarlöneindex)

¹⁰⁵⁶ 50 000 riksdaler banco år 1812 motsvaras år 2020 av ca 6,3 mkr (KPI), 22 mkr (guldprisindex) alt 260 mkr (arbetarlöneindex)

¹⁰⁵⁷ 700 000 riksdaler banco år 1812 motsvaras år 2020 av ca 89 mkr (KPI), 310 mkr (guldprisindex) alt 3,6 miljarder kr (arbetarlöneindex)

¹⁰⁵⁸ Se kap 4 avsn 8

¹⁰⁵⁹ 100 000 brittiska pund år 1812 motsvaras år 2020 av ca 86 mkr (KPI), 300 mkr (guldprisindex) alt 3,1 miljarder kr (arbetarlöneindex)

Dagen därpå, den **26 september**, började Bernadotte diskret släcka ner den svenska skenoperationen *Den stora expeditionen*. Order utgick från slottet att arméns ordinarie manskap vid tio regementen genast skulle hemförlovas. 11 000-12 000 stridsklara svenska soldater. Gå hem. Även fastän ordern inrymde ett litet förbehåll att de eventuellt skulle kunna återinkallas vid ett senare tillfälle, så innebar denna order i princip en avblåsning av hela den imaginära expeditionen mot Själland och det imaginära anfallet mot Norge. Justitierådet Hamilton konstaterar att den svenska nationen var missnöjd med krigsanstälternas inställande; man hade förväntat sig att Bernadotte – detta militära geni, denne oförskräckte krigarprins enligt myten som ingen brytt sig om att källkritiskt granska – skulle företa sig något stort, något oväntat, något uppseendeväckande och utomordentligt, för den svenska fanan. Militärhistorikern Lyth konkretiserar den besvikelse som *Den stora expeditionen* måste åtföljts av, när det bara sade poff och hägringen försvann:

”Tusentals officerare, soldater, båtsmän, varvsarbetare och daglönare arbetade i två omgångar under tredje kvartalet hårt och självupppoffrande, men till ingen nytta.”

Flera meriterade och djupgrävande svenska historiker har anfört att Jeans svenska krigsrustningar, order och kontraorder efter Åbomötet 1812 var *skenmanövrar*, att de aldrig var uppriktigt menade. Det var ju trots allt *han* som propSAT på att de ryska stödtrupperna *ej* skulle sändas till Sverige utan omdirigeras till Baltikum.¹⁰⁶⁰ Och i ett samtal med justitiekansler Trolle-Wachtmeister i oktober, bekräftade Bernadotte själv att *han* tillrätt tsaren att begagna stödtrupperna till Rigas försvar istället för att skicka dem till Sverige, och att *han* redan i Åbo gett upp planen på att anfälla Själland 1812. Med andra ord, hela mobiliseringen i september – *Den stora expeditionen* – var ett stort bluffspel av Jean Bernadotte där han förde alla sina rådgivare och generaler bakom ljustet.

Men varför då allt detta ståhej i Sverige i september för ingenting, och varför ådra sig dessa enorma kostnader till ingen synbar nytta? Vad var det bakomliggande syftet till denna bernadotteska megabluff?

Den skenbara mobiliseringen i södra Sverige var en nödvändig styrkedemonstration, delvis riktad åt Danmark, men framför allt åt den svenska hemmapubliken. Fransosen som rekryterats som krigshjälte enligt de overifierade fablerna, för att återbringa Finland, hade i princip inte åstadkommit någonting efter två år. Inte ett dugg. 1812 års politik med det av många hårt klandrade närmandet till Ryssland var dittills ett fiasko, och ryssarna, som i utbyte mot finsk immunitet utlovat stöd för ett svenskt förvärv av Norge, hade dittills inte levererat ett dugg som var skönjbart för ett svenskt öga. Snarare framstod Bernadotte som *lurad* av ryssarna. Mobiliseringen var ett sätt att låtsas som om Åbofördragets artikel 1 – om ryska trupper på 35 000 man som skulle bistå Sverige – *inte* hade satts ur spel genom en muntlig sidoöverenskommelse, och samtidigt demonstrera beslutsamhet och kapacitet för den svenska publiken att han ”kunde” mobilisera för krig. Drottning Charlottas framhöll i dagboken rustningarnas syften ”att väcka en god stridsanda, stimulera det militära intresset samt även att *visa* världen, hur svenskarna var en makt att räkna med i den avgörande kampen om Europas öde”.

Möjligen var det också ett sätt för honom att milt ”testa” den svenska armén inför framtida uppgifter. Samtidigt, istället för att tillstå att 1812 års politik ännu inte levererat något för Sverige, vilket hade varit förargligt, försvarade Jean Rysslands handlingssätt för den svenska justitiekanslern med rena lögnar och tillrättalägganden. Men de hattiga rustningarna hösten 1812 – *Den stora expeditionen* – och deras plötsliga avbrytande, orsakade brett missnöje och sågs i slutändan som meningslösa. I regeringskanseljen fanns en groende frustration över den

¹⁰⁶⁰ Jmfr kap 4 avsn 12 (28 augusti 1812)

ryssvänliga omläggningen av Sveriges utrikes- och säkerhetspolitik, och man började till och med, undermedvetet, *genomskåda* frälsaren från Pau.

Men kanske mest av allt var det en *demonstration* av svensk beredskap, konkret handlingskraft och redbarhet adresserad åt Storbritannien, en stat från vilken Jean sökte stora förmåner, detta ständiga privata habegär. Se här, den svenska armén uppställd, lojal, offervillig och redo att bekriega fienden på kontinenten efter att Norgefrågan avgjorts! Bernadotte utmålade sig gentemot britterna såsom den som generöst offrat sig för alliansens sak. En version av denna PR sade att ryssarna *begärt* att hjälptrupperna skulle få disponeras som skedde, och att han, stamfadern, välvilligt gått med på detta med hänsyn till ryssarnas nödställda läge. Jean ville förmedla intrycket av att han minsann var att lita på, en riktig *team player*. Genom att framhäva att han samtyckt till de ryska hjälptruppernas insats mot Frankrike istället för att skeppas till Skåne – en fiktiv uppoffring – hoppades han stärka sitt förtroendekapital i London.

Efter nyheten i Åbo om Smolensks fall, vilken lett till den muntliga överenskommelsen mellan Alexander och Jean, var de svenska krigsrustningarna i september ej allvarligt menade utan ingick som ett led i Jeans politiska spel, den skickligt genomförda balansgången mellan stormakterna för att förskaffa sig största möjliga egna fördelar till minsta möjliga risk, samtidigt som han måste *undvika att tappa ansiktet inför svenskarna*.

Den **1 oktober** nåddes kronprinsen av tsarens förtydligande, på den skenförfrågan som Carl Löwenhielm ridit iväg med i mitten av september, att inga ryska hjälptrupper var tillgängliga för svensk del. Den **4 oktober** nåddes Stockholm av budet att Moskva fallit under Napoleons attack.¹⁰⁶¹ Den **6 oktober** utfärdade Jean ordern att hemförlova extraroteringssoldaterna som kvarblivit på regementenas samlingsplatser, däribland Nils Forvass och de andra allmogesoldaterna vid Hultsfreds slätt. Ordern verkställdes den **10 oktober**, då de fick gå hem till sina familjer. De sista åtgärderna vidtogs för att avveckla stamfaderns uppvisningsprojekt.

En förevändning för inställandet som meddelades utländska regeringar var den dåliga sommarskörden. Detta var ett så pass långsökt och krystat svepskäl att utlänningar ironiserade över den plötsligt gjorda upptäckten två månader efter att skörden bärgats, och ingen tog denna löjliga undanflykt på allvar.

Såsom ovan nämnts så gick stamfadern en balansgång mellan stormakterna. I synnerhet var en konfrontation med Frankrike särskilt känslig. Vad Åbomötet 1812 och rustningarna exemplifierar, är snarare att *skenbart* föra en rysk- och brittiskvänlig politik utan att det kom till öppna krigshandlingar mot Frankrike. Den fantastiske, som det påstods i censurerad svensk media, härföraren från Pau uppsköt medvetet sin inblandning i stormaktskriget. Utöver sin riskaversion – tendensen att undvika att ta ställning innan utgången var absolut given – så har forskare förklarat hans ovilja att konfrontera Frankrike dels med kvardröjande lojalitetsband till den franska armén, dels den egna förhoppningen att senare i karriären återkomma till Frankrike för en ledande roll i någon form, eventuellt som Napoleons efterträdare.

Det var del av ett skickligt och slugt politiskt spel av Jean Bernadotte som ytterst syftade till vinnande av *personliga* fördelar karriärmässigt och förmögenhetsmässigt. Professor Waller framhäver, att stamfaderns politiska schackdrag under 1812 "alldeles *icke* åsyftat att åt *Sverige* förvärva något", utan snarare att säkra sin dynastis ställning i Sverige, stärka sitt eget varumärke bland Napoleons fiender, och bereda vägen för privatekonomiska fördelar – allting i utbyte mot löften och erbjudanden som egentligen inte tvingade honom till någonting. Waller avslutar:

"Att *både samtid och eftervärld* så *fullständigt förts bakom ljuset* är ännu ett bevis på kronprinsens ovanliga förmåga."

Så kom då Björnstjerna tillbaka från London den **20 oktober**. Det diplomatiska uppdraget i London hade varit framgångsrikt, men britterna förväntade sig härefter att Sverige riktade sina

¹⁰⁶¹ Källmaterialet går isär om huruvida detta bud nådde Stockholm den 4 oktober eller 5 oktober 1812.

militära operationer *direkt mot Frankrike* och tog *aktiv del* i koalitionskampen mot Napoleon. För detta skulle Storbritannien sponsra den svenska armén finansiellt med subsidier, ansluta sig till det svensk-ryska alliansfördraget samt skänka en koloni i Västindien till *Sverige*, som bonus för *svenska arméns insatser*. Guadeloupe.¹⁰⁶²

Jean gick på kvällen för att tala om resultatet för kung Carl XIII. Kungen var sängliggande. Han var kraftlös, matt, urlakad och sinnessvag, på gränsen till medvetlös, tynande. Hans läppar var förtorkade och han kunde bara tala i några avbrutna knappt hörbara stavelser. Adoptivsonen Jean fokuserade sin skarpa blick på den sängliggande kungen, och presenterade en snedriden, oriktig och genomfalsk version av Björnstjernas resultat, där han allra främst betonade att den brittiska regeringen nu ställde sig bakom Sveriges erövringsanspråk på Norge, som stamfadern åtrådde så mycket för sin egen dynastis legitimitets skull, och dessutom Själland. Lögnaren Jean berättade även för den halvdöde Carl XIII, med ett kreativt ordval, att Storbritannien "vill avträda en koloni till oss".

Vilka "oss"?

Åbomötet och *Den stora expeditionen* – båda händelserna exempel på egennyttigt bluffspel i storformat – hade i dynastigrundarens ögon genererat maximal avkastning.

Den **21 oktober** rapporterade den iakttagande ryske ambassadören i Stockholm, Suchtelen, att Jean, uppenbarligen förnöjd, avsände en sabel rikt besatt med diamanter som gåva till den brittiske flottamiralen Saumarez. Britterna hade ju nu en nyckelroll både vad gällde Norgeförvärvet och legitimiteten, samt den egna familjeförmögenheten, var beräkningen.

Kapitel 4 avsnitt 14

FÖRBANNADE FRED, IGEN

Den stora expeditionen tedde sig för många som ett fiasko. Hos såväl svenska armén som hos den svenska allmänheten var besvikelsen och missnöjet stort över hattandet med mobiliseringen ända sen i juli, forcerade marschorder och lika snabba kontraorder, stillaståndet och överksamheten, samt ovetskapen om vad det egentliga ändamålet var – bara för att till slut avveckla allting utan att något uträttats. Alla rustningar och marscher, alla transporter, alla pengar som spenderats, tycktes vara fullkomligt godtyckliga och resultatlösa. En iakttagande utländsk diplomat i Stockholm hade i en rapport i början av oktober, som tidigare nämnts, skrivit om den synbara "totala avsaknaden av planering och organisation i Bernadottes uppträdande", och jämfört detta med den svenska oredan under Finska kriget.

Och efter Björnstjernas lyckade visit i London i oktober med framtida förbindelser från den brittiska regeringen – under skenet av att Sverige ju faktiskt "ställt upp armén för krig" – grämdes man i London när detta blott visade sig vara ett spel för galleriet, ännu en bernadottesk *show*.¹⁰⁶³ Den brittiske utrikesministern klandrade i november Bernadottes dubbelspel. Hans uraktlåtenhet att ej attackera den franska flanken i norra Tyskland, under det att franska huvudstyrkan var i Ryssland, irriterade den brittiske utrikesministern, som i brev till sin Stockholmsambassadör i november fördömde Bernadottes moraliska handikapp och uppenbarliga ovilja att strida för den gemensamma saken över huvud taget:

¹⁰⁶² Den första gången Guadeloupe dykt upp i Bernadottes historia var möjligen den 6 januari 1802, då Napoleon försökt lura dit Jean för att bli av med en medtävlare.

¹⁰⁶³ Jmfr kap 13 avsn 10 (Napoleons kommentar om vad han trodde att Jean skulle ta sig för under kriget)

”Om Storbritanniens stöd är målet, borde svenska regimens strävan inriktas ej så mycket på att framhärda med avskyvärda avtalsvillkor, som att med hjärtlighet och gemensam ansträngning bygga en grund för sina anspråk på den brittiska nationens tacksamhet.”

Storbritannien hyste hela tiden, på goda grunder, en misstro till Jeans hederlighet och uppsåt.

Jean hade lämnat walk-over när det gällde Finland, och ännu syntes ingen nytta av det långsökta nya förhållandet till Ryssland. Hans ryska politik hade ju aldrig varit populär, och allra minst var den det efter Moskvas fall. Den allmänna opinionen i Sverige kunde inte annat än påverkas av detta. En utländsk observatör i Stockholm noterade i en rapport den **23 oktober 1812**:

”Man klandrar helt öppet regeringen därför att den icke begagnat sig av det erbjudna tillfället att rycka in i Finland. Det är huvudsakligen folket och medelklassen som uttalar sig på detta sätt, ty hovet och adeln rättar sitt tal efter kronprinsens.”

Svenskarna fortsatte att hata sin arvfiende Ryssland, och Jeans kelande med denna lömska koloss retade många. Jeans anseende i Sverige var kraftigt sjunkande, ävenså förtroendet för honom inom ämbetsmannakåren och statsapparaten. I oktober 1812 lämnade två av sex statsråd som inte längre harmonierade med härskaren regeringen. Jean Bernadotte var mer ensam än tidigare och alltmer ifrågasatt, utan någon konkret vinst att visa upp. Hur många hade tidigare ej anslutit sig till honom blott av *hänförelse* och tillit till den nye tronföljarens fantastiska förmåga? ”Den tanke man hittills hyst om hans kungliga höghet kronprinsens talanger och karaktär” tynade avsevärt, berättar en samtida källa. Analogt skrev justitiekanslern vid denna tid att ”prinsens popularitet avtar dagligen”. En 1800-talsskribent säger att det märktes förundran i den svenska armén, både på hög och låg nivå, över Sveriges plötsliga vänskaplighet med Ryssland. Och docent Andgren skriver i sin avhandling om denna tid:

”Man började nu mera allmänt känna till eller ana den utrikespolitik, han slagit in på, och denna mottogs med en surmulen skepsis.”

Jean kände det groende missnöjet med honom, men slog ifrån sig och utmålade sig själv i vanlig ordning som offret, samtidigt som han påfordrade svenskarnas tacksamhet, med andemeningen att det snarare var de oförstående svenskarna som stod i skuld till honom:

”Nu antager jag nationens sak som min egen och --- uppoffrar min förmögenhet och blottställer mig för Napoleons dolkar. Nu fordrar jag åtminstone, att man inte är otacksam.”

Samtidigt fortsatte Jean att försöka *forcera* fram en prorysk och antifransk svensk opinion genom publicisten och demagogen Grevesmöhlen, särdeles rikligt arvoderad av stamfadern denna höst, som på uppdrag skrev bittra artiklar mot Napoleon i sin senaste tidning *Nya Skandinavien*. Jean instruerade även hur *Dagligt Allehanda* skulle driva politisk propaganda.

Bernadottes frustration över glorian som bleknat märktes på flera andra sätt. Då han aldrig kunnat skilja på sak och person, tog sig irritationen rent löjliga och omogna uttryck i form av tarvligheter mot enskilda personer. När utrikesminister Engeström vid två tillfällen anordnade stora festmiddagar för de utländska sändebuden i Stockholm, inbjöds alla *utom* Frankrikes 27-årige chargé d'affaires Cabre. Engeström led mycket av detta låga streck, beordrat av Jean, när storpolitik tydligen nu övergick i lumpna markeringar och förföljelser i sällskapslivet. En annan utländsk diplomat har kallat Jeans tilltag för ”höjden av narraktighet¹⁰⁶⁴”. Vid ett senare tillfälle i november, efter en teaterföreställning i Stockholm, hade Cabre själv av ren gentlemannamässig artighet bjudit armen åt utrikesministerns hustru, grevinnan Engeström, och hon hade accepterat gesten. Detta skulle hon inte ha gjort; denna oskyldiga händelse medförde att Jean kort därpå gav utrikesministern en rejäl utskällning för sin hustrus obetänksamhet.

¹⁰⁶⁴ narraktig = som betar sig som en narr; som väcker åtlöje; löjligt inbilsk eller fåfång

Det stannade emellertid inte där. De i Stockholm som över huvud taget kunde misstänkas representera, sympatisera med eller stå nära franska regimens politik, bemöttes av Jean med personlig ovänlighet och han försvårade deras vistelse i staden på alla slags kreativa, småaktiga sätt han kunde komma på. Hans beteende mot oliktänkare ”börjar närma sig till tyranni”, rapporterade en diplomat, som även berättade hur order gick ut från kronprinsen att enskilda fransoser som varit bosatta i Stockholm sedan många år, och som bedrev näringsverksamhet och alltid skött sig klanderfritt, tvingades lämna staden inom 24 timmar därför att de *misstänktes* ha fel politisk uppfattning. Vid ett annat tillfälle i oktober 1812 fick en svensk man – anonym i källmaterialet – av Stockholms polischef, på Jeans uppdrag, mottaga ”en grundlig skrapa” därför att han sommaren 1811 umgåtts med det *danska* diplomatiska sändebudet i staden. En annan stockholmare, som oskyldigt råkat sitta mellan de danska och franska sändebuden på teatern en kväll, hotades att förvisas från huvudstaden om det inträffade en gång till att han ”begick en sådan oförsiktighet”.

Ett av de allra flagrantaste exemplen på bernadottesk lågsinhet var när Jean hösten 1812 plötsligt beslutade att den 75-årige svenske friherren Peter Niklas von Gedda¹⁰⁶⁵ – bemärkt jurist och ämbetsman med decennier bakom sig i svenska statens tjänst, tillika en framstående kemist och mycket ansedd vetenskapsman – plötsligt skulle fråntas Nordstjärneorden som han tilldelats av Gustaf IV Adolf. Jean Bernadotte förvisade även den gamle adelsmannen från Stockholm, men mjuknade senare på denna sista punkt och tillät Gedda, som var blind och fragil, att leva ut sina sista dagar i huvudstaden. Skälet till denna bryska, impulsiva bernadotteska behandling av en respektabel svensk man? Han påstods ha stått flera *danskar* nära.

Jean var vid denna tid helt enkelt förryckt. Hans själstillstånd och mentala rubbning kan ej beskrivas på annat sätt.

Samtidigt skedde en ytterligare förändring som satte stor press på honom. Napoleon hade nått Moskva, men detta hade också blivit början till slutet på det franska fälttåget i Ryssland. I mitten av oktober vände Napoleons krigslycka fullständigt och den franska armén gick sin undergång till mötes på de ryska vidderna. Dessutom vanns de stora ryska framgångarna över Napoleons Grande Armée *utan svenskt stöd*. På kort tid hade det visat sig att all svensk hjälp var överflödigt. Sveriges ringa betydelse var därmed blottad. Den avgörande vågmästarroll som Bernadotte målat upp för Sverige och sig själv – att geografiskt, militärt och ledarskapsmässigt bli den viktiga faktor som skulle tippa vågskålen och avgöra den stora europeiska kampen – hade förfallit. Det bernadotteska luftslottet, som han flitigt begagnat sig av i alla förhandlingar, hade mist sitt skimmer. *Sveriges värde som vågmästare och stöd var decimerat*. Ryssarna klarade av detta på egen hand. Vänskapen med Bernadotte förlorade den stora betydelse som den haft när läget varit som mest kritiskt för Ryssland. Genom Rysslands framgångar hade den svenske kronprinsens förhandlingsposition markant försämrats.

Tonen mellan tsaren och kronprinsen blev också allt skarpare. Tsar Alexander var bl a irriterad över att Sverige inte ens formellt brutit med Frankrike utan fortfarande upprätthöll de diplomatiska förbindelserna. I ryska kretsar talades det om att Jean in i det längsta ville hålla möjligheten öppen till försoning med Napoleon *om* denne segrat över Ryssland, d v s att stamfadern i grunden var en opålitlig person. Det föreföll alltså, lite väl övertydligt, som att Bernadotte inte alls lojalt och principfast stod vid ryssarnas sida som han bedyrat, utan hela tiden såg till att bibehålla en egen liten nödutgång – i detta fallet fortsatta relationer med Frankrike – *om* Frankrike skulle besegrat Ryssland 1812.

¹⁰⁶⁵ Peter Niklas von Gedda (1736-1814), svensk jurist, kemist och vetenskapsman

Samtidigt stegrades Jeans oro av händelseutvecklingen. När han fick underrättelse om att Frankrikes och Rysslands ledare genom tsar Alexanders förtrogne adjutant Volkonskij¹⁰⁶⁶ inlett *förhandlingar*, förfärades Jean över vad detta kunde innebära: En förbannad fred! En jävla fred!

En överenskommelse mellan supermakternas härskare skulle stjalpa hans eget Norgeprojekt. För Jean så var Norge nyckeln till hans legitimitet, d v s Norge var den hemgift åt svenskarna som skulle rättfärdiga tronföljarvalet – bedrägerivalet – i Örebro 1810. Vittnesmål från hösten 1812 meddelar att Jean mycket tydligt insåg att han ”nödvändigt måste göra en erövring” eftersom han ”utan en lysande bedrift ohjälpligt skulle sjunka i folkets anseende”. Men fred mellan Frankrike och Ryssland skulle inte bara annullera Norgeerövringen, utan kunde även försätta honom i stor fara personligen genom det falska dubbelspel han bedrivit. En utländsk diplomat skildrar vid just denna tid hur stamfadern blev ”ytterst orolig” av ryktena om fred, samt att han ”högeligen fruktade att Ryssland skulle lyssna till några fredsförslag”, och hur stamfadern var hiskeligt stirrig över sin egen ställning.

Fred måste förhindras till varje pris! Stamfadern kastades mellan vånda och raseri, och dikterade för utrikesminister Engeström, som återigen fick agera sekreterare åt Jean, den **1 november** ett brev till ambassadör Carl Löwenhielm i St Petersburg. Löwenhielm skulle hos tsar Alexander skaffa ett klart och tydligt svar på två frågor. Den första frågan, uppblåst formulerad, var om tsaren verkligen ville ingå i överenskommelser som stred mot hans *värdighet*. Den andra frågan, lika retorisk, var om tsaren var villig att sluta en fred med uppoffrande av Sveriges intressen, d v s den överenskomna erövringen av Norge. Bernadotte hotade i brevet att, om Ryssland slöt fred med Frankrike, uppvigla turkar och finnar mot rysk ockupation, och insinuerade vidare en direkt svensk attack i Finland:

”Den svaga regeringen av 1808 existerar inte längre i Sverige!”

När Löwenhielm mottog detta brev insåg han dock att det var så fullkomligt obalanserat och oangenämt, penibelt, eventuellt rakt destruktivt, så att det ordagrant ej kunde framföras till tsaren. Löwenhielm svarade därför blott med kraftiga försäkringar om att tsaren var fast besluten att hålla ut i striden mot Napoleon.

Den ryska armén fortsatte att driva spillrorna av Napoleons här framför sig ut ur landet och mot Centraleuropa. Allteftersom krigsskådeplatsen förflyttades åt sydväst minskade Sveriges geografiska betydelse kraftigt. Fokus på spelplanen – Europas karta – skiftade från Östersjöområdet och västra Ryssland till centrala kontinenten. Under sådana förhållanden skulle det bli allt svårare att hävda den svenska särpolitiken, som ju gick ut på ett *villkorat* stöd för deltagande i koalitionen mot Frankrike, alltså endast under förutsättning att övriga koalitionsmakter garanterade Sveriges erövring av Norge. Och en svensk konfrontation med Danmark-Norge kunde ju t o m vara *skadlig* för koalitionen.

Sveriges förhandlingsposition blev alltså betydligt svagare under hösten 1812, samtidigt som Danmarks roll kom i nytt fokus. Danmarks kung Fredrik VI var en trogen Napoleonanhängare, men omvärlden insåg nu att ifall Danmark kunde förmås byta sida och ansluta sig till koalitionen *mot* Frankrike, så skulle detta ha oerhörd betydelse. Under hösten började därför Rysslands utrikesminister Rumjantsev, Storbritanniens ambassadör Cathcart och Spaniens ambassadör Cea Bermúdez¹⁰⁶⁷ att allt ivrigare försöka övertala den danske ambassadören Blomé¹⁰⁶⁸ i St Petersburg att Danmark borde ansluta sig till alliansen. Man ville förhindra ett fullständigt meningslöst krig mellan grannarna Sverige och Danmark som bottnade i Bernadottes rent egoistiska behov att kunna uppvisa Norge som en erövrad trofé och därigenom befästa sin dynasti i Sverige. Istället borde de båda skandinaviska ländernas stridskrafter gemensamt vändas

¹⁰⁶⁶ Pjotr Michailovitj Volkonskij (1776-1852), rysk militärofficer och hovman

¹⁰⁶⁷ Francisco de Paula de Cea Bermúdez y Buzo (1779-1850), spansk diplomat och politiker

¹⁰⁶⁸ Otto von Blomé (1770-1849), dansk militärofficer och diplomat

mot Napoleon, *för Europas skull*. Det var tsar Alexanders "livliga önskan" att åstadkomma detta. Storbritannien erbjöd stora eftergifter och fördelar åt Danmark.

Att dessa sonderingar pågick mellan flera olika regeringar och Danmark kom snart till Jeans kännedom via olika kanaler. Grundtanken, såsom den framställdes för stamfadern, var ursprungligen att på fredlig väg försöka övertala Danmark att överge Norge mot kompensation på andra sätt, och sluta sig till det vinnande laget. Redan de första meddelandena om detta väckte stark misstro hos Jean. Det som dock fick det att tippa över var en depesch från Löwenhielm den **15 november** vari denne skrev att Danmarks ambassadör Blomé uttalat att han gärna såg att Danmark övergav Napoleon och anslöt sig till koalitionen, och att Blomé även önskade ett förtroligt förbund med Sverige.

Stamfadern blev ursinnig. Fred mellan Sverige och Danmark!?! *Ingen jävla fred!*

Vad Jean mest av allt fruktade var att Danmark skulle lockas över på koalitionen sida *innan* Norge först avträtts till Sverige. Över huvud taget kunde dessa förhandlingar ej få äga rum bakom hans rygg, utan hans deltagande! Danmark var *fienden* och skulle så förbli! I en rapport hem till sin regering den **20 november** beskrev den danske Stockholmsambassadören hur Bernadotte var fullständigt obehärskad och överretad, och hur han *förhindrade* den ryska beskickningen i Stockholm att ha någon kontakt med den danska och besöka den danska ambassadören i staden!

Den **24 november** avgick ett meddelande från Stockholm till Köpenhamn. Den svenske envoyén Oxenstierna i Köpenhamn beordrades att för danska regeringen uppvisa utdrag ur Löwenhelms depesch från St Petersburg med Blomé's uttalanden om ett danskt sidbyte samt fråga – retoriskt och givetvis i sammanhanget enormt provokativt – hur den danska regeringen ställde sig till en brytning med Frankrike. Den danska regeringen svarade med att dementera att Blomé's uttalanden var Danmarks linje, och man bekräftade sålunda *indirekt* att man ännu var på Frankrikes sida och därmed i en fientlig ställning till Sverige.

Ungefär samtidigt tog förhållandena i St Petersburg en ny vändning. Den **25 november** blev Danmarks ambassadör Blomé uppkallad till tsaren. Det märkliga samtalet som följde varade i två och en halv timme. Först bad tsaren Danmark att ansluta sig till koalitionen men menade att eftersom han lovat Sverige att erhålla Norge skulle han skaffa Danmark territoriell kompensation i norra Tyskland istället och kanske t o m Holland och hela Nordsjökusten. Blomé opponerade mot idén att ge upp Norge. Då justerade tsaren sin position, och sade att det *aldrig varit Rysslands avsikt att garantera Norge åt Sverige utan motprestation*, utan endast om Sverige aktivt deltog i det gemensamma kriget mot Napoleon på kontinenten – annars upphörde de ryska förpliktelserna. Om Bernadotte och Sverige ej bidrog i kriget mot Napoleon, skulle *ingångna traktater ses som annullerade*. Tsaren försäkrade vidare att Danmark ej hade något att frukta av Sverige. Blomé fick intrycket av samtalet att Rysslands avsikt nu snarare var att *rädda Norge åt Danmark*, bara Danmark anslöt sig till koalitionen.

Blomé förstod vad som måste ske. Han förstod att Danmark nu, när Napoleons armé var i spillror, besegrad och förödmjukad, *måste* ansluta sig till koalitionen. Allt var till Danmarks fördel. I en depesch den **27 november** uppmanade Blomé ivrigt sin kung, Fredrik VI, att *ta tillfället i akt*. Sluta vela. Bernadottes beräkningar om Norge var helt och hållet baserade på Danmarks fasthållande vid det franska systemet. Men detta var nu Danmarks stora chans. Blomé skrev:

"Det är blott de stora besluten, som i revolutionens tidevarv kunna rädda staterna. Det behövs ofta endast att man tvekar, för att man ska vara förlorad utan återvändo."

Och nu fullkomligt regnade vädjanden och uppmaningar ner över Köpenhamn. Från alla håll i Ryssland, Storbritannien och inom Danmark försökte man påskynda Fredrik VI att fatta det viktiga och avgörande beslutet att byta sida. Man visade att detta inte bara var rationellt utan *nödvändigt*. Men den 44-årige danske kungen förblev orubblig i sin ståndpunkt, envis till absurdum, förblindad i sin tilltro till Napoleon, och han vägrade att inse verkligheten. Han rörde

sig inte ur fläcken utan hängde fast vid sin fixa idé och illusion att Napoleon var Danmarks beskyddare och dessutom oöverbinnerlig.

Samtidigt fortfor Jean i Stockholm att vara ursinnig över de fredsförsök som pågick. Jävla förbannade fred, igen!

En försonlig och villkorlös uppgörelse mellan Danmark och koalitionen måste blockeras! Norge var ju hans legitimitetskvitto till den svenska tronföljden. I Bernadottes värld var därför erövringen av Norge det primära – det handlade ju om den egna ställningen, karriären, familjeförmögenheten – medan bekämpandet av Napoleon var sekundärt. Och hela Jeans plan utgick från att Danmark förblev en uppenbar fiende till koalitionen genom sitt förbund med Napoleon. Om Danmark skulle ansluta sig till koalitionen skulle Norgefrågan falla. Jean ville därför definitivt punktera alla möjligheter till fred och förlikning.

Stamfadern ansåg att danska regeringens tidigare *indirekta* desavouering¹⁰⁶⁹ av ambassadör Blomés uttalanden inte var tillräcklig. Han ville se en skarpare spricka. Jean Bernadotte gick nu in hundra procent för att sabotera alla ansatser till fred. Hans psykologiska taktik blev att med så mycket hånfull provocerande överlägsenhet som möjligt tvinga Danmark till att distansera sig från en fredsuppgörelse med Napoleons fiender. Jean krävde ett explicitare svar från danska regeringen på om Blomés uttalanden i St Petersburg verkligen representerade danska statens eller blott Blomés egen privata uppfattning. Han fortsatte sedan med att själv föreslå en "fredlig" lösning mellan Sverige och Danmark på villkor att Sverige *först* erhöll Norge, innan man sedan med en gemensam svensk-dansk armé under hans eget befäl skulle förvärva kompensation åt Danmark i Nordtyskland. Stamfadern påstod att Ryssland och Storbritannien torde ställa sig bakom dessa villkor. Han sade sig sedan villig att eftersänka framkastade skadeståndskrav mot Danmark på stora belopp. Till slut, med ampraste sarkasm, slängde han in sonen som en spelpjäs i denna brevväxling och föreslog att Oscar skulle få gifta sig med en av Fredrik VI:s minderåriga döttrar. Allt detta överlämnades av Köpenhamnenvoyén Oxenstierna till danske utrikesministern Rosenkrantz i en not daterad den **10 december**.

Skrivelsen hade avsedd effekt. Utrikesminister Rosenkrantz blev rosenrasande och kung Fredrik VI blev topp tunnor galen. Danske kungen betraktade det som en svår förolämpning och hans vrede kände knappast några gränser. Bernadottes tilltag exponerade även Rysslands garantier åt Sverige vad gällde Norge, vilket ju komprometterade Ryssland och underminerade tsarens trovärdighet i Danmarks ögon. Detta retade givetvis tsar Alexander när han fick information om Jeans konstgrepp, och ansåg att Ryssland borde konsulterats innan. Ambassadör Löwenhielm i St Petersburg försvarade sig bara med svammelfrasen att tilltaget var nödvändigt för det gemensamma bästa.

Bernadottes psykologiska slughet avbröt medlingsförsöken och tvingade Danmark att bekräfta sin status som allierad med Napoleon, vilket undanröjde alla embryon till omedelbar fred med koalitionen. Stamfaderns syftemål var uppnått.

¹⁰⁶⁹ desavouera = underkänna eller ogiltigförklara som representant eller talesperson för någons uppfattning, åsikt, avsikt eller syften; officiellt ogilla eller förklara som obehörig att föra någons talan i en viss sak, i synnerhet om regerings eller högre myndighets underkännande av vad dess (diplomatiska) ombud eller underordnade tjänstemän sagt, påstått eller meddelat

BERNADOTTEDAGEN DEN 10 DECEMBER

Enligt Årstafruns dagbok var det ”storm och hiskelig snöyra” i Stockholm denna torsdag, men det skulle likväl bli en alldeles speciell dag i Bernadottekalendern. Vilket tillfälle för eftervärlden att varje år på denna dag hylla den nya dynastin – kanske med en utbringad kungsskål och en liten sång om att vara den nya ätten trofast?

Vi tar det från början.

Jean Bernadottes egen omtyckthet vid denna tid var, som redan nämnts, dalande. Han hade från första stund på svensk mark ”vunnit” människor med sin strålgans och karisma, aldrig saknat ord och vackra fraser, han hade övertygat eller tystat sin omvärld med mästrande retoriska utläggningar, utstrålat en aldrig vikande självsäkerhet, åberopat sina egna överlägsna kunskaper inom i princip alla områden, och han hade alltid varit full av nya idéer och uppslag i ett impulsivt konstant projektmakeri. Vilken hjälte, vilken övermänniska, vilken räddning för Sverige!

Men stamfaderns ryska tillgivenhet och 1812 års politik framstod alltmer som en besvikelse. Möjligheten att återvinna Finland – huvudskälet bakom externrekryteringen av denne medelklassfransos från Pau – hade sjabblats bort, och något Norge syntes inte till. Efter två år i Sverige hade advokatsonen även hunnit begå ett stort antal grundlagsbrott, rättsövergrepp och rent medborgarfientliga tilltag, vilket inkluderade den privata Stasiverksamheten, som redan enligt samtida bedömare fördärvade den tillit och sedesamhet som utgjorde självaste kittet av det svenska civila samhället. Han hade lockat, mutat och hotat till sig anhängare, marginaliserat sina motståndare, och vidtagit en rad åtgärder med de gemensamma nämarna att dels säkra sin dynastis ställning, dels lägga grunden för en stor familjeförmögenhet på svenska statens bekostnad. Men vad beträffade omsorgen om *Sveriges* väl, var resultatet klen.

Under sin första tid i Sverige åtnjöt stamfadern en väldigt solid immunitet mot andras uppsikt och ifrågasättande. Den allmänna *hänförelsen* gjorde att han slapp undan detta. Ett samtidsvittne har senare formulerat detta som att stamfaderns personlighet ”kringstrålades av ett *storhetsskimmer*, som hindrande den granskande blicken att *närmare skärskåda* samt framförallt med varandra *jämföra hans ord och hans gärningar*.” Allt detta bernadotteska *prat*, denna mästrande, överlägsna retorik, vara bara *luft*. Gärningarna för Sveriges gagn och utveckling lyste med sin frånvaro.

Efter två år i landet, hösten 1812, finns många vittnesmål i källmaterialet som styrker att Jeans popularitet kommit att vila på en osäker grund. Icke-genomförandet av *Den stora expeditionen* hade också bidragit till att rubba hans anseende. En depesch från en utländsk diplomat i Stockholm hösten 1812 bedömde att stämningen ”t o m skulle kunna bli *farlig* för kronprinsen själv” om han fortsatte driva en politik som få svenskar ansåg tjänlig eller ej såg några fördelar av. Flera klartänkta samtidsvittnen kunde konstatera att man i Sverige tyckte ytterst illa om Bernadottes intimitet med Ryssland.

Andra framhåller även hur stamfaderns exceptionella misstänksamhet och lättretlighet kunde få honom att kasta ur sig ogrundade anklagelser och, helt utan impuls kontroll, låta sitt häftiga lynne brusa upp på nolltid, skälla ut och förnedra i princip vem som helst, bara för att ögonblicket därefter bli inställsam och len som en kattunge. Extrema kast åt bägge hållen. Jekyll och Hyde. Dessa otyglade humörsvängningar vann honom heller inga nya beundrare.

Det som förföljde och plågade stamfadern allra mest, var vetskapen om att den avsatta och landsförvisade Vasafamiljen befann sig i Europa och ännu hade vänner i Sverige – även fastän inga revolutionära rörelser någonsin ägde rum. Jean kunde t o m ge utlopp för sin lättantändliga aggression mot helt oskyldiga *avlidna* gustavianer. En samtidskrönikör skrev på stamfaderns

äldre dagar om hans självhävdebehov, hans lynniga känslighet för allt som han å det minsta uppfattade som en kränkning, och den minutiösa vården av hans egen värdighet:

”Denna vård yttrar sig förnämligast i tvenne saker: ömtålighet om helgden av den nuvarande dynastins personlighet, och motvilja för allt som erinrar om den störtade.”

Den oinskränkta *hämförelsen* för Jean som person hade som sagt efter sommaren 1812 börjat avta. Efter två år hade den från främmande land rekryterade, svartkrullhåriga, högt upphaussade sk krigshjälten och statsmannen inte levererat ett enda skönjbart jota för *Sverige*. Detta var en man som alltid hade en förklaring eller förevändning till hands, en lögn här och där, utan några samvetskval och utan att vara besvärad av någon tyngande beständig ansvars känsla. Men så småningom skulle alltfler genomskåda honom – det bernadotteska hyckleriet, egenmäktigheten, den patologiska lögnaktigheten och girigheten, bipolariteten med dräpande verbala utfall mot vem som än stod i skottlinjen – och fråga sig varför banden till Vasa stam över huvud taget kapats till att börja med. Vart tog den legitime prins Gustav vägen? Under händelserna i maj 1809 hade ju *de flesta* – om det ej varit för Adlersparres dödshot – faktiskt velat att prins Gustav behållit sin plats i tronföljden.¹⁰⁷⁰ Den franske diplomaten Cabre hade konstaterat i en depesch hem till sin regering i början av 1812 att det skulle räcka med att uppvisa prins Gustav i södra Sverige, och förklara att han hade Napoleons beskydd, för att *hela svenska folket* skulle återförena sig bakom Vasaprinsen mot den styrande *ligan* i Stockholm.

Buskisvalet under några sensommardagar i Örebro i augusti 1810, när man myglade fram en ny tronföljare, framstod retrospektivt alltmer som ett gyckelspel i ett tjockt töcken av mutor, lögner och illusioner.¹⁰⁷¹

Stamfader Jean Bernadotte saknade i grunden tillit till andra människor, och ända sen sin ankomst till Sverige befann han sig i något slags utanförskap emedan han varken kunde språket eller kände den svenska nationen. Ointresset för SFI-undervisningen visade att det saknades håg att ens lära sig. Han var samtidigt sjukligt misstänksam och betraktade omgivningen med stor cynism, och denna höst kände han sig mer utsatt än någonsin tidigare, och hans avsaknad av förtroende gentemot omvärlden nådde nya proportioner. Allting handlade i grund och botten om en stark nervositet kring den nya dynastins ställning. Han var intelligent nog att förstå att han måste leverera något till svenska folket som bringat in honom, annars skulle han så småningom bli ifrågasatt.

Misstänksamheten kom då och då upp till ytan, och alltid på ett vasst och negativt sätt. I augusti 1812 berättar drottning Charlotta över inte mindre än *sju* på varandra följande sidor i sin dagbok om några besynnerliga händelser mot slutet av Örebro riksdagen. Drottning Charlotta, som av vänskap och medlidande fortsatt att bry sig om den avsatta och landsförvisade Vasafamiljen, i synnerhet drottning Fredrika, fick plötsligt på en och samma dag mottaga *varningar* från två olika håll. Varningarna gick ut på att hon inte skulle blanda sig i riksdagens behandling av regleringen Vasafamiljens finansiella ersättning från svenska staten. Jacob De la Gardie var den ene, som sade att hon borde ”akta sig att vidröra ämnet eller uttrycka önskan” att riksdagsärendet behandlades rättvist och gynnsamt för Vasafamiljen, och framförde hotet att det annars kunde skada henne i *den allmänna opinionen*. Otto Mörner var den andre, som via en av drottningens närmaste väninnor framförde en varning, ännu skarpare formulerad, och avrådde från att ”synas intresserad för drottning Fredrikas affärer” och hotade med ”stora obehag” och ”ledsamheter” om hon inte följde dessa anvisningar. De la Gardie var *definitivt* utsänd på uppdrag av Jean. Otto Mörner var *högst sannolikt* också utsänd av Jean, fastän kronprinsen senare med största charm, förbindlighet, älskvärdhet och ett par avledande

¹⁰⁷⁰ Se kap 2 avsn 5

¹⁰⁷¹ Se kap 2 avsn 21

stickspår givetvis förnekade detta.¹⁰⁷² Den externrekryterade Jean Bernadotte ville ha *kontroll över allt* som rörde den landsförvisade Vasafamiljen, inklusive deras rättmätiga finansiella vederlag från svenska staten. Ett motiv till detta var att eventuellt själv kunna manövrera processen och göra politik av hela uppgörelsen som gagnade hans egen agenda, med inslag av utpressning. Ett annat motiv var att han genuint och genomträngande misstrodde alla slags samband och sympatier mellan svenskar – inklusive sin adoptivmor – och den landsförvisade Vasafamiljen.

Ytterligare ett exempel på Jeans överspändhet var när han senare samma höst lät sin hemliga polis undersöka dokument och korrespondens hemma hos en Michael von Strussenfelt¹⁰⁷³, hemmahörande i Vellinge, för att upptäcka gustavianska konspirationer. Bernadotte hade nämligen fått information om ett brev där Strussenfelt under en tilltänkt resa i Europa sagt sig redo att ta vägen via Karlsruhe, där drottning Fredrika levde, för att framföra en "hälsning". Detta antände misstänksamheten hos Jean, som ville arresteras Strussenfelt och föra honom till Stockholm, men detta blockerades av justitiekanslern som gjorde sitt bästa att upprätthålla rättssäkerheten för svenska medborgare då ingen grund fanns till åtal. Det slutade med att Strussenfelt under en tid sattes under bevakning på sin egen egendom.

Professor Sten Carlsson formulerar det som att Jean vid denna tid "plågades av skräcktankar om gustavianska restaurationsplaner".

Den svenska tronföljden hade inkasserats genom *bedrägeri*, samtidigt som det ännu fanns en *legitim* svensk tronföljare där ute i Europa, någonstans. Trots sin Stasiverksamhet var Jean inte säker för strömningar för eller planer på en restauration av den rättmätiga Vasastammen genom prins Gustav. Och förmodligen var det just därför – de falska ursprungliga premisserna, ljugeriet, charlataneriet, det orena mjölet i påsen – som stamfader Bernadotte under sin första tid i Sverige var oerhört omsorgsfull när det gällde att "säkra sin nya dynasti" och göra alla andra "underdåniga och tillgivna", som docent Andgren formulerar det i sin avhandling. Drivkraften bakom detta uppträdande var "hans familjs intressen", enligt Andgrens avhandling. Detta stod ej sällan i kontrast till *Sveriges* intressen.¹⁰⁷⁴

I november 1811 hade Jean, genom verktyget Wetterstedt, utfärdat en *damnatio memoriae* för att radera Gustaf IV Adolfs namn och namnchiffer från alla offentliga byggnader, skyltar, affischer och anslag.¹⁰⁷⁵ Men ändå levde hågkomsten kvar av den landsförvisade Vasafamiljen, inom statsapparaten och hos svenska folket. Bl a underhöll drottning Charlotta en brevväxling med den landsförvisade drottning Fredrika.¹⁰⁷⁶ Allt detta skavde oerhört på stamfaderns självkänsla och trygghet. Det krävdes större insatser för att *utplåna minnet* av den legitima svenska kungafamiljen, Vasaätten, det stora hotet mot Bernadottedynastin. Dekretet som då kungjordes var en direkt följd av stamfader Bernadottes sjunkande popularitet vid denna tid. Jeans personliga krigsföretag mot Vasafamiljen nådde nya höjder på vad vi idag kan kalla *Bernadottedagen*.

¹⁰⁷² Det förekommer i källmaterialet otaliga exempel från stamfaderns tid i Sverige där han *bevisligen* ljugit men, efter att ha blivit konfronterad, fullständigt blånekat och därpå visat största förbindlighet och älskvärdhet gentemot den han ljugit för. Nämnade incident följer detta beteendemönster.

¹⁰⁷³ Michael von Strussenfelt (1770-1837), svensk militärofficer, hovman, målare och tecknare

¹⁰⁷⁴ De flesta historiker inom och utom Sverige kan instämma i detta. De som ej delar denna åsikt har, generellt sett, tenderat att vara exakt samma individer som någon gång under sin karriär avlönats av släkten Bernadotte, besittit en medial plattform som förhandsgodkänts eller understötts av denna släkt, haft förtroendeposter i organisationer som på ett eller annat sätt står denna släkt nära, eller som erhållit ett stipendium eller en utmärkelse av denna släkt, och därför förmodligen anser sig stå i nära förbindelse med eller till och med skuld till släkten och därigenom naturligtvis predikar släktens tillrättalagda narrativ.

¹⁰⁷⁵ Se kap 3 avsn 18

¹⁰⁷⁶ Se kap 4 avsn 19

Den **10 december 1812** anslogs en gemen förordning som kallades "Förbud emot all gemenskap med före detta konung Gustaf Adolph, före detta drottningen och deras barn". I motiveringen till förordningen hänvisades till kungamaktens plikt att "bibehålla enighet och förtroende inom fäderneslandet" samt att ge "säkerhet åt våra trogna undersåtars tillgivenhet för den närvarande sakernas ordning" och att "avskräcka uppsåtliga fredsförstörare om några sådana möjligen kan finnas".

Formuleringen "den närvarande sakernas ordning" är som vi redan vet en silkesfin eufemism för successionsordningen från september 1810, och begreppet "fredsförstörare" inbegrep alla som ifrågasatte denna successionsordning.¹⁰⁷⁷

Detta förtydligades redan i § 1, där alla som ens *försökte* – en term som i sig självt lämnade mycket omfångsrikt tolkningsutrymme – att förändra successionsordningen från september 1810, skulle straffas som landsförrädare och dömas till döden. Att uttrycka stöd för sådana tankar i brevkorrespondens gav samma straff, döden. § 2 meddelade att den som försökte införa Gustaf IV Adolf, drottning Fredrika eller något av deras barn till Sverige, eller som skriftligen eller muntligen gav stöd åt eller ens föreslog detta, straffades som landsförrädare och dömdes till döden. § 3 stadgade att den som direkt eller indirekt brevväxlade med, eller via budskickning hade eller sökte någon som helst kontakt med den landsförvisade Vasafamiljen, själv skulle dömas till landsförvisning och fråntas alla sina rättigheter som svensk medborgare. Om kontakter eller försök till kommunikation med Vasafamiljen i sig skulle åstadkomma "allmänt buller och oväsande" i Sverige, miste denne livet. § 4 aviserade att den som erhöll något bud eller brev från Vasafamiljen genast måste anmäla och överlämna detta till utrikesministern i Stockholm, annars var straffet landsflykt i fem år.

Förordningen var drakonisk, despotisk och *ondskefull* utan motstycke. Maken till motbudande futtighet än det ultimata bernadotteska budskapsföreträdet från den 10 december 1812 finns ej. Kronprins Jean genomdrev detta, som så många gånger tidigare, med kung Carl XIII som målvakt;¹⁰⁷⁸ den gaggige halvdöde gubben fick fronta med sitt namn på kungörelsen, som stred mot de svenska grundlagar som både kungen och den käre adoptivsonen förbundit sig att följa.¹⁰⁷⁹

Fegt.

Uselt.

Men mer ändå skulle det bli. Bara några veckor senare utfärdades nämligen ett cirkulär med en förödande komplettering, som förordnade att alla porträtt på den landsförvisade Vasakungen och hans familj skulle *avlägsnas, vare sig de var i allmän eller enskild ägo*. Alla *privatpersoner* i landet med en bild på *sin* kung, alla svenska *privata* hem med porträtt av Sveriges enda rättmätiga kungafamilj, måste göra sig av med dessa!

Och nu jävlar hände det saker.

Den importerade bedragaren från Pau skred till verket med att radera den stolta svenska Vasafamiljens existens på allvar. Alla porträtt av den sista Vasafamiljens medlemmar avlägsnades ur salar, kammare och kabinetts på Stockholms slott. Skulpturer och bröstbilder bortflyttades. Alla konstverk och avbildningar i slottets och svenska statens samlingar av prins Gustav och hans

¹⁰⁷⁷ Jmför t ex kap 3 avsn 12; kap 4 avsn 7; kap 19 avsn 3; kap 20 avsn 5; kap 22 avsn 4, 14-16, 19, 20, 23; kap 23 avsn 12, 16, 24; kap 24 avsn 23 (midsommar 1843)

¹⁰⁷⁸ Källmaterialet, i synnerhet enskilda dagböcker och memoarer som publicerats först långt efter stamfaderns död, är rikt på anmärkningar om hur kronprins Jean Bernadotte *under Carl XIII:s namn* "kunde göra nära nog som han ville" och hur "allt gick och mycket kunnat vägas" under detta bekväma alibi.

¹⁰⁷⁹ Se kap 24 avsn 18 (7 mars 1840 när Carl Henrik Ancarsvärd på Riddarhuset lade fram en motion om upphävandet av detta förbud, där han relativt pedagogiskt redovisade hur grundlagsvidrig tillkomsten och tillämpningen av Jeans drakoniska förordning från 1812 var; debatten om denna motion ägde rum den 18 mars 1840)

tre systrar utrensades. *Allt lämnades till grundlig förstöring*. Skulpturer och bildstoder krossades. Marmorbyster släggades sönder. Målningar rispades och *brändes på bål*.

En grundlig och ondskefull storstädning av slottsgallerierna.

Konstnärlig vandalism och bestialitet tänjd till sin yttersta, djävulska gräns.

Målmedvetet och infernaliskt.

Ett exempel på psykiskt beckmörker hos upphovsmannen.

Stamfader Jean Bernadotte raderade planmässigt och skoningslöst en del av den svenska historien och tillintetgjorde en del av det oersättliga svenska historiska arvet i syfte att befästa sin egen och sin franska släkts maktställning i Sverige.

Vasafamiljen som drivits i landsflykt skulle *förint*as ur det svenska folkminnet.

Jean Bernadotte, av moderna revisionister kallad "sambällsbyggare", hade i all sin egenmäktighet och maktfullkomlighet för evig tid utplånat en del av Sveriges kulturarv och identitet. Irreparabelt, oförglömligt, oförlåtligt.

Konsthistorikern Magnus Olausson¹⁰⁸⁰ har särskilt beskrivit förstörelsen av en skulptur gjord av Sergel föreställande Gustaf IV Adolf som litet barn när han hänger en lagerkrans över Gustav II Adolfs byst. Skulpturen symboliserade kontinuiteten av Vasa stam, och sammanlänkade Gustaf IV Adolf med ett av de största namnen i Sveriges historia. Sergels marmorskulptur hade i 20 års tid stått placerad i konsellsalen på Stockholms slott. Kort efter Sergels död befallde Bernadotte att det lilla avbildade barnet, Gustaf IV Adolf, skulle utplånas, raderas, försvinna från konstverket. Eftersom det var gjort i ett enda stort stycke carraramarmor, måste man *såga bort gossebarnet*. Sergels lärjunge Eric Gustaf Göthe var den som tvingades verkställa Bernadottes *sinnessjuka* order, "denna barbariska handling" som Göthe själv senare beskrev det som, men han sparade hemligen varenda bortsågad detalj.¹⁰⁸¹

På annat håll målades tavlor över eller ersattes med spegelglas. Medaljer återkallades som Gustaf IV Adolf utdelat och ersattes med nya utan hans namn. Samtliga hovdamer som varit anställda hos drottning Fredrika och ägde ett bröstsmykke med hennes porträtt innefattat i juveler tvingades lämna ifrån sig dessa. Societetskretsarna i Stockholm anmodades avlägsna alla medaljonger, smycken, tavlor och annat som med bilder av den landsförvisade kungafamiljens medlemmar.

Jean Bernadotte, uppkomlingen från Pau, bedrev ett personligt korståg mot Vasafamiljen och Sveriges legitime kung och tronföljare, och eftersträvade en fullständig och absolut *damnatio memoriae* – utraderandet av blotta reminiscensen av denna familj. Utplånandet av dem från den svenska historien, från folkminnet, från kulturen. En *förintelse* av deras blotta identitet och existens. Drottning Charlotta kommenterade:

"Han hoppas, att snart ska glömmas, att de någonsin varit här, framför allt det faktum att Gustaf IV Adolf och hans barn var infödda *svenskar*."

Man kan i detta utläsa ett kolossalt mindervärdeskomplex hos borgarsonen då han aldrig skulle bli infödd svensk,¹⁰⁸² aldrig skulle kunna åberopa någon egen blåblodighet, och då han förblev en simpel charlatan jämfört med den tidigare kungen i alla jämförelser av personliga karaktärsegenskaper och integritet. Den hyperneurotiske stamfaderns *damnatio memoriae* var

¹⁰⁸⁰ Magnus Olausson (1956-), svensk konsthistoriker och museiintendent

¹⁰⁸¹ Den bortsågade pojken och andra marmorfragment som sparades av Göthe såldes 1845 av hans änka till ett museum.

¹⁰⁸² Detta mindervärdeskomplex för sin egen avskildhet från det svenska samhället – han hade själv *valt* att inte integrera sig mer än som skedde – tillika sin upplevda underlägsenhet inför den landsflyktiga Vasafamiljen, de rättmätiga representanterna för den svenska nationen, kom till uttryck i ett brev publicerat i regimorganet *Inrikes Tidningar* den 12 november 1812. Brevet är en instruktion från stamfadern till sonen Oscars nyligen utsedde informator Germund Ludvig Cederhielm (1755-1841), och innehåller följande anvisning: "Ert bemödande att hos honom inplanta *svenska* seder och det *svenska* nationallynet ska uppfylla min önskan att ge honom en fullkomligt *svensk* uppfostran, och *nationen* ska ha er att tacka för allt det goda, som måste bli en följd av era omsorger."

hans eget grova tillhygge för att försöka tvinga omvärlden att vörda *honom* allena, utan att jämföra, reflektera eller ifrågasätta. "Folkets kärlek" var, till vilket pris som helst, *hans* jävla belöning och ingen annans.

Det var hursomhelst frågan om ett ousäktligt brott utan motsvarighet i Sveriges historia. Allt som kunde påminna om det föregående skulle avlägsnas. Detta, jämte det nyintroducerade grundlagsvidriga dödsstraffet för kontakt med Vasafamiljen, öppnade upp för en tillrättalagd historieskrivning och ett budskapsföreträdare som skulle stå oemotsagt i 100 år. Bernadotteregimens målmedvetna förnedring och utplåning av Gustaf IV Adolfs minne och eftermäle forcerades fram ytterligare genom dessa åtgärder. Allt genomdrevs utan att konsultera med riksdagen.

Låt oss därför kalla dagen då en av de mest skändliga, lågsinnade kungörelserna i den svenska historien utfärdades, den 10 december, för *Bernadottedagen*.¹⁰⁸³

Själv insåg nog upphovsmannen, på ett rent intellektuellt plan, att denna *damnatio memoriae* togs emot illa och var mycket komprometterande för honom själv. Men samtidigt syntes han i vanlig ordning inte ha några större skuld känslor eller samvetsbetänkligheter kring detta. Snarare verkade han relativt bekymmerslös.

Redan från allra första början i Sverige hade han, som tidigare berättats, vunnit omgivningens *hänförelse* med inställsam hövlighet, teatraliskt handhållande, långsamma bugningar och vördsamma yttranden om det svenska. Vilken stil, vilken ridderlighet, utstrålning och självsäkerhet! Den från Frankrike rekvirerade kronprinsen hade särskilt ansträngt sig att visa medlemmar av det *gamla* kungahuset uppmärksamhet och galanteri. Samma dag som intaget i huvudstaden i november 1810, hade han ju på kvällen besökt änkedrottningen Sofia Magdalena. Jean Bernadotte, i all sin påklustrade hövlighet, hade ödmjukt och förtroligt bedyrat för henne – vars make Gustaf III hade mördats, vars son och enda barn Gustaf IV Adolf landsförvisats, och vars fyra barnbarn hon aldrig någonsin mer skulle få återse – hur djupt han vördade henne och att han alltid skulle bemöda sig "att mildra den förlust ers majestät gjort" och göra sig "förtjänt av ers majestäts bevågenhet". Han hade vid detta besök även lovordat Gustaf IV Adolfs "trohet och mod" och att denne förtjänade furstlig respekt. Stamfadern hade även uttryckt vid det mötet, som ju ägt rum blott två år tidigare, att han hade "inget annat syfte än det att söka *utplåna* det förflutna". Nu uppfyllde han visserligen just detta löfte ordagrant – han var i full färd med att mycket riktigt *utplåna* Gustaf IV Adolf och hans familj – men det var väl knappast den innebörden som änkedrottningen Sofia Magdalena förväntat sig av den charmfulle Jean Bernadottes bländande uttalanden.¹⁰⁸⁴

I detta sammanhang kan nämnas, att Gustaf IV Adolf år 1811, då en tid passerat efter avsättningen och landsförvisningen, en gång uttryckt önskan om att få återkomma till Sverige bara för några dagar och återse sin mor Sofia Magdalena, och tala med henne. Han hade menat, att det ju var i hans roll som *kung* som han blivit landsförvisad, men nu ville han återvända som enskild man, privatperson, och ta farväl.

"Vid min avresa tog jag ju inte adjö av dem. Därför är det nödvändigt att vi råkas, så att jag får säga dem farväl för evigt."

Han tillade lite senare:

"Jag behöver den trösten, och var lugn för att jag ej stannar länge, ty jag avskyr både Sverige och svenskarna."¹⁰⁸⁵

¹⁰⁸³ Jmfr kap 22 avsn 17 (summering av åtgärder i fotnot)

¹⁰⁸⁴ Jmfr kap 2 avsn 24 (2 november 1810 på kvällen)

¹⁰⁸⁵ Uttalanden som dessa efter landsförvisningen ska ej tolkas alltför bokstavigt. Förrädare inom den svenska statsapparaten och etablissemangen hade under förnedrande former detroniserat Vasaätten och landsförvisat den legitima svenska kungafamiljen. I sin förbittring, frustration och djupa besvikelse över det inträffade blev detta oerhört tungt att förlika sig med, och Gustaf IV Adolf reagerade rent psykologiskt med indignation, onyanserat skuldbeläggande

Men detta begärda avskedstagande blev till fullo avstyrt, av vi-vet-vem.

Skenheligheten hos upphovsmannen till denna *damnatio memoriae* kom till uttryck på flera sätt. Som tidigare berättats, hade efter ukasen i november 1811 inskriptioner som relaterade till den legitima kungafamiljen avlägsnats från byggnader och minnesmärken, bl a förgylld text på en stor minnessten på Lejonbacken mitt emot Norrbro.¹⁰⁸⁶ Denna eliminering hade enligt historiska uppgifter skett "genast" på direkt befallning av stamfadern. Men när han konfronterades med detta beslut skyllde han sorglöst ifrån sig. Va, vilken sten då? Jaså *den* stenen! Åh, jaha, den hade han inte haft en tanke på, och ifall ingen fäst hans uppmärksamhet på denna sten skulle det givetvis aldrig fallit honom in att avlägsna den!

Den blåögda adoptivmodern Charlotta köpte givetvis Jeans ljugeri och hans patetiska teater rakt av, och kommenterar tragiskt naivt i sin dagbok att "den högsinte och noble kronprinsen skulle aldrig av eget initiativ vilja utplåna ett kunganamn" i Sverige. Visst.

Skrymeriet illustreras även av när drottning Charlotta vid ett tidigare tillfälle talat med honom om Gustaf Adolfs och Fredrikas ledsamma skilsmässa och den olycka som familjen befunnit sig i nere på kontinenten. Den uppmärksamme adoptivsonen hade då instinktivt sett sin chans att framstå som nobel i all sin het, och upprepade gånger talat om hur han ville försöka hjälpa de landsförvisade, åtminstone ekonomiskt. Verkligen. Drottning Charlotta, naiviteten personifierad, kallade i sin dagbok detta för "karaktäristiska spontana yttringar av hjärtogodhet" hos adoptivsonen Jean, med tillägget:

"Säkert kommer han att skänka detta bistånd samt på *det grannlaga och fina sätt som är honom eget*. Så ofta tillfälle ges återkommer han till ämnet och förnyar då sitt löfte."

Stamfadern hade alltså hittat en känslig punkt hos drottning Charlotta med möjlighet för honom att samla personliga pluspoäng, genom att *berätta* på ett övertygande sätt hur ömt han kände för de stackars landsförvisade. Och hon gick givetvis på allt. Åh vilken underbar sympatisk adoptivson hon hade fått på äldre dar! Men vad som var sant eller ej brydde sig Jean själv inte om ett dyft.

Förordningen som nu utfärdades på Bernadottedagen den 10 december, med hot om avrättning för den – inklusive sin adoptivmor – som vågade ha ens den oskyldigaste brevkontakt med Vasafamiljen, ursäktade Jean inför den *totalduperade* drottningen med en fabrikation om att han just uppsnappat att någon "anmodats mörda honom" och att denne, som troligen lejt av en av Napoleons agenter, tagits in på förhör, sagt att han aldrig ämnade utföra uppdraget men låtsades ändå anta det så att ingen annan skulle ta det, och att denne nu levde gömd och skyddad här i Stockholm. Mer än så kunde Jean inte viskande anförtro sin adoptivmor – hemligt, hemligt, kan inte ge några detaljer, onda krafter är ute efter mig! – men denna på studs uppdiktade rövarhistoria hade avsedd verkan. Drottningen visade nämligen *förståelse* för adoptivsonens tilltag att undanröja allt som påminde om de landsflyktiga, och kommenterar i sin dagbok:

"Intet under, att kronprinsen blir misstänksam och orolig. Det är verkligen ursäktligt!"

Hos den breda svenska allmänheten väckte emellertid ukasen, utfärdad på rent knutpiskemanér, en storm av ovilja. Svenska folket betraktade Bernadottes förordning med stark olust och fördömande. Många kände sig sårade av dessa Stasifasoner, särskilt då det bevisade att den nye kronprinsen inte alls *litade* på det svenska folket. Detta blev, enligt historikern Carl Harald Trolle¹⁰⁸⁷, "begynnelsen av den sorgliga och hätska splittringens tid i vårt lands inre

och kraftig avoghet mot *allt* som hade med Sverige att göra. Detta uppträder i flera uttalanden under främst de första åren efter landsförvisningen. I grunden var och förblev han ganska tillgiven det svenska folket, fastän besviken på dess *gränslösa naivitet och passivitet*, dess klenmod att självt ta ställning. Han vördade dock särskilt den svenska allmogen.

¹⁰⁸⁶ Jmfr kap 3 avsn 18

¹⁰⁸⁷ Carl Harald Trolle (1886-1956), svensk diplomat, bankman och historiker

politiska liv". Övergreppet på Bernadottedagen 1812 och de andra åtgärderna satte djupa spår för lång tid. Denna *damnatio memoriae* sådde obehag och misstro och var ett ingripande som gick rakt mot vad Sverige stod för, som direkt gav sig på det svenska kulturarvet, den svenska historien med dess uråldriga traditioner och band, den svenska nationalstoltheten, den svenska *nationella identiteten*... Bernadotte förstörde en del av den gemenskap och det förtroende som håller ihop ett samhälle. Genom att förintå någons minne *förnekar man dennes historiska existens*. Stamfaderns systematiska utplånande av Vasafamiljen saknar som sagt motstycke i svensk historia och är för många svårbegriplig, svår att hantera. Få personer än idag inser vad stamfadern till den nyinflyttade släkten på slottet sysslade med, vilken lumpen, slem operation han i över 200 år kommit undan med. Hans åtgärder framkallade även föga smickrande uppmärksamhet i utlandet.

Initiativtagaren till en *damnatio memoriae* röjer en oerhört bräcklig självkänsla, som om vederbörande själv stod på mycket tunn is, hade något att dölja. Det kan också ses som ett uttryck för en total avsaknad på genuint förtroende för omgivningen, d v s i detta fallet det svenska folket.

Crusenstolpe kallar Bernadottes tilltag för en kinesisk mur som skiljde svenska folket från information om prins Gustav. Carl Henric Anckarsvärd kallar i sina memoarer detta för "en skymf mot svenska nationalandan och emot svenskens osvikliga tillgivenhet för det kungahus, som i själva verkligheten söker sin belöning uti folkets kärlek".

Det fanns emellertid de som inte fann sig i enväldsmaktens befallningar. Gustaf IV Adolfs faster, prinsessan Sofia Albertina¹⁰⁸⁸, levde kvar i Arvfurstens palats¹⁰⁸⁹ i Stockholm till sin död 1829, bara ett par hundra meter från kungliga slottet. Det sades att hon bevarat ett porträtt av drottning Fredrika över en soffa i Arvfurstens palats och ett annat över sitt skrivbord på Tullgarns slott. Under arbetet med bouppteckningen påträffades även i en skrubb i Arvfurstens palats flera tavlor och konstföremål med motiv av Gustaf IV Adolf och prins Gustav, som gömts undan stamfaderns *damnatio memoriae*. Trots att hon engagerade sig i det nya hovets ceremoniella begivenheter livet ut, kan detta möjligen ses som ett uttryck för hennes uppriktiga sympatier, och en tyst protest, ett tyst motstånd mot "den nya sakernas ordning", som successionsordningen från september 1810 kallades, ända in i döden.

Den externrekryterade kronprinsen som ljugit och mutat till sig tronföljden – resultatet av en buskisföreställning i Örebro i augusti 1810 – gjorde sig själv nu oantastlig genom dekret. Målet var att utradera allt som kunde påminna om eller hade anknytning till den legitima Vasafamiljen, genom en *förintelse* av de bortjagade Vasaättlingarnas förekomst och minne hos svenskarna. Jeans påbudna *damnatio memoriae* hade egentligen ingen som helst praktisk politisk betydelse, endast dynastisk, med utomordentliga negativa bieffekter i fråga om Sveriges kulturarv och sammanbindande länk till folkets och dess kungars historia.

Trots grundlagsvidrigheten i förordningen på Bernadottedagen 1812, och trots stark opposition även av samtiden, upphävdes denna inte under hela stamfaderns livstid utan förblev i kraft i nästan 32 år, och tillämpades hårt.¹⁰⁹⁰

När sonen Oscar efter stamfaderns död 1844 lät upphäva förordningen från 1812, gjorde han det med samma förmätta språkbruk som den tillkommit på. Oscar hade 1844 haft all möjlighet att på ett ödmjukare och renhårigare sätt distansera sig från detta vidriga övergrepp mot Sverige som stamfadern begått, och "vända blad" som det tydligen kallas i nutid när kungahuset försöker lägga komprometterande sakförhållanden bakom sig, men sonen skrev istället:

¹⁰⁸⁸ Sophia Maria Lovisa Fredrika Albertina av Holstein-Gottorp (1753-1829), svensk prinsessa och tysk abedissa

¹⁰⁸⁹ Adress Gustav Adolfs torg 1

¹⁰⁹⁰ Jmfr t ex kap 22 avsn 18-22

”...de härvid avsedda förhållandena blivit väsentligen förändrade, helst nära ett tredjedels århundrades *inre lugn* och *nationens stadgade kärlek för sakernas nya ordning* satt insegel på 1809 och 1810 årens tilldragelser samt svenska folkets angående tronföljden fattade beslut. Alltså har jag, stödd på övertygelsen om *folkets oskrymtade tillgivenhet för mig och min ätt* --- funnit mig uppmanad att medelst återkallande av ovanberörda förbud, ådagalägga det förtroende jag hyser för Sveriges invånare...”

Oscar hänvisar, precis som pappsen 1812, till ”sakernas nya ordning”, d v s successionsordningen från september 1810, samt till svenska folkets påstådda affektion för honom själv personligen och den bernadotteska släkten som helhet, och att detta var skäl till att återgälda detta genom att avskaffa förbudet. Den smaklösa andemeningen tycks alltså ha varit, att svenska folkets grundlagsstadgade medborgerliga och universellt mänskliga rättigheter skulle återställas på grund av att svenska folkets känslor för den gamla kontra den nya successionsordningen äntligen övergått till att bli ”rätt”. Futtigt tänkt och futtigt formulerat, Oscar.

Genom stamfader Bernadottes initiativ att utplåna en del av Sveriges historiska och kulturella arv under Gustaf IV Adolfs tid suddade han ut dennes existens, och genom censurlagstiftningen, propagandan, angiverisystemet och den övriga Stasiverksamheten dödade han den fria debatten i dagspressen och samhället och säkrade ett närmast absolut *budskapsföreträde*.

Så återigen, en skål på Bernadottedagen den 10 december för *vinnaren* och hans ättlingar, som genom sin historieförintelse ostört kunnat styra narrativet dithän de ville!

Kapitel 4 avsnitt 16

DEN VITA VINTERSKOGEN

Vintern 1812-1813 blomstrade Stockholms kulturliv under några månader. Många internationellt framstående artister besökte Sverige. Bland de musiker som gästade Stockholm fanns pianisten Berger¹⁰⁹¹, violinisten Gerbini¹⁰⁹², den över hela Europa bekante kompositören och pianisten Ries¹⁰⁹³, den berömda violincellisten Romberg¹⁰⁹⁴ och den italienske oboevirtousen Alessandro Ferlendis¹⁰⁹⁵. Den sistnämndes maka, den stora italienska operasångerskan Giovanna Ferlendis¹⁰⁹⁶, gjorde framträdanden på Riddarhuset och Operan i Stockholm. Även premiärdansösen vid Parisoperan, Petit¹⁰⁹⁷, uppträdde på Operan, likaså framträdde fru Henry Devin¹⁰⁹⁸ i några komedier och operetter där. Bland de gästande artisterna märktes också den unga sångerskan Fodor-Mainvielle¹⁰⁹⁹ och den graciösa prisade balettdansösen Sainte-Claire¹¹⁰⁰. Den mycket berömda tyska mimdramatikern Händel-Schütz¹¹⁰¹ hade uppträtt i Stockholm under hösten, likaså skådespelerskan och sångerskan fru Jolivet¹¹⁰². Störst av alla gästskådespelare var

¹⁰⁹¹ Carl Ludwig Heinrich Berger (1777-1839), tysk pianist, kompositör och pianolärare

¹⁰⁹² Luigia (Lugia, Luisa, Louise) Gerbini (ca 1770-?), italiensk violinist och sopran

¹⁰⁹³ Ferdinand Ries (1784-1838), tysk kompositör och pianist

¹⁰⁹⁴ Bernhard Heinrich Romberg (1767-1841), tysk violincellist

¹⁰⁹⁵ Alessandro Ferlendis (1783-ca 1833), italiensk oboist och kompositör

¹⁰⁹⁶ Camilla (Giovanna/Giovannina) Ferlendis (Barberi) (ca 1778-?), italiensk sångerska

¹⁰⁹⁷ Baptiste Petit (Marie-Adélaïde Duport) (?-1834?), fransk ballerina

¹⁰⁹⁸ fru Henry Devin (?-?), skådespelerska och sångerska (vid franska teatern i St Petersburg)

¹⁰⁹⁹ Joséphine Fodor-Mainvielle (1789-1870), fransk sopran

¹¹⁰⁰ Joséphine Gabrielle Marcelle Meunier Sainte-Claire (1793-1823), fransk balettdansös

¹¹⁰¹ Johanne Henriette Rosine Händel-Schütz (1772-1849), tysk skådespelerska, dansös och pantomimartist

¹¹⁰² fru Jolivet (?-?), skådespelerska och sångerska

emellertid fröken Georges¹¹⁰³, berömd lika mycket för sin talang som sin skönhet, enligt samtidens skönhetsideal kan tilläggas. Hon uppträdde på dåvarande Dramaten¹¹⁰⁴.

Många andra sångare, musiker, skådespelare, balettartister besökte Stockholm denna vinter. Även en teatergrupp av pygméer uppträdde hela vintern i Kirsteinska huset.

Flera av alla dessa artister blev anmodade att genast efter sin ankomst till Stockholm uppträda på slottet, innan de ännu haft tillfälle att visa sig för allmänheten. I den då 26-åriga fröken Georges fall kan närvaron på slottet även inneburi annan verksamhet, då det sades att den 50-åriga Jean Bernadotte hade ett sexuellt förhållande med henne.¹¹⁰⁵ Fröken Georges hade tidigare varit älskarinna åt både kejsar Napoleon och tsar Alexander. Nu blev Jean medlem i samma herrklubb av buksvågrar.¹¹⁰⁶

Denna vinter blev samtidigt den mest lysande för det högre sällskapslivet som Stockholm någonsin skådat. Hofvester, teaterföreställningar, baler och evenemang av alla slag avlöste varandra oavbrutet, den ena präktigare än den andra. Det sällskapades, samtalades, viskades och skämtades i salongerna. Glansen förhöjdes med kungligheters och celebriteters närvaro, de förnäma herrarna behängda med medaljer, kraschaner och ordensband, och de förnäma damerna överösta med guld, juveler och nipper som blev till ett gnistrande, bländande skimmer i de välstoppade sidensofforna och på ektiljegolven. Utrikesministerhustrun Engeström höll påkostade salongsbaler, och alla aftnar när inget annat stod på kalendern samlades man kring det s k *gröna bordet*¹¹⁰⁷ i drottning Charlottas sällskapssalong på slottet. I dessa miljöer "vimlade gräddan av fin och ledig umgängeston, blomman av skönhet och behag, det attiska saltet¹¹⁰⁸ av sprittande skämt och blixtrande kvickhet" som Crusenstolpe formulerat det med skarp ironi. Även stamfadern och sonen Oscar dök upp ibland, där den forne marskalken charmade med sin eleganta hållning, sin förbindlighet och sina målande flödande berättelser i varierande ämnen, exempelvis sina personliga upplevelser med Napoleon, där hans egenfabricerade roll som centralfigur och ofta förbisedd hjälte i den gånga tidsepokens viktigaste händelser var ett återkommande tema.

Men ca 220 km från flärden på slottet var livet ett annat.

Det hade blivit mycket kallare några dagar in i december. Efter inställelsen av *Den stora expeditionen* och mer än två månaders stillastående väntan på konkreta instruktioner från generalissimus, hade tiden efter hemförlovningen varit knapp för svenska arméns drängar att hinna med det som måste göras i hembygden innan snön. En kall vår och sommar, svår nattfrost i början av september och ihållande gruvliga regn under hela oktober hade förstört skördarna. Det var knappt med mat. Jonas Brogren¹¹⁰⁹, dåvarande 32-årig stabskapten vid Livgrenadjärregementet, berättar i sina memoarer om denna ruskiga höst:

¹¹⁰³ Marguerite-Joséphine Weimer Georges (1787-1867), fransk skådespelerska

¹¹⁰⁴ Nuvarande adress Karl XII:s torg (De la Gardieska palatset, byggnaden även känd som *Makalös*; omnämns även i kap 23 avsn 10)

¹¹⁰⁵ Förhållandet ska ha ägt rum på senvintern och våren 1813. Stamfadern fyllde 50 år den 26 januari och Georges fyllde 26 år den 23 februari.

¹¹⁰⁶ Det *antyds* i källmaterialet att Napoleon och Jean redan var buksvågrar sedan tidigare genom Désirée, men huruvida förhållandet mellan Napoleon och Désirée inbegripit sexuellt umgänge torde vara omöjligt att verifiera.

¹¹⁰⁷ gröna bordet = ett stort runt bord beklätt med grönt tyg i drottning Charlottas sällskapssalong på Stockholms slott, där hon tillsammans med sina hovdamer, ibland maken Carl XIII, ibland adoptivsonen Jean samt ytterligare hovfolk och medlemmar av den övre societeten samlades varje kväll för att samtala om aktuella ämnen; gröna bordet omnämndes första gången i kap 2 avsn 25 (inledningen)

¹¹⁰⁸ attiskt salt = elegant, träffsäker och satirisk humor

¹¹⁰⁹ Jonas Brogren (1780-1859), svensk militärofficer, ämbetsman och affärsman

”På Skänningseslätten¹¹¹⁰ stod säden oavmejad¹¹¹¹ till jorden uti december månad var frusen. Dyrheten blev tillfölje därav stor. Ärtor betalades med 60 riksdaler per tunna¹¹¹².”

Nils hade under hösten återvänt till det eviga elaka stenbrytandet och svedjandet för något enstaka kannland ytterligare odlingsmark i Frödinge, men jobben *måste* göras. Han hade huggit vinterved för andras räkning från knappt skönjbar gryning till svart skymning, och under tidspress plöjt åkrar och grävt diken med blåsor och rispor på händer och underarmar och en värkande rygg. Det var som alltid ett konstant slit, ett efterhängset ständigt gnetande som inte upphörde med vintern. Det som gjorde det särskilt betungande i år var att fyra månaders höstarbete skulle hinnas med på två. Dessutom höll de på att flytta tillbaka. Den **11 december 1812** syns Nils och Ingeborg mantalsskrivna i Fågelnäset i Frödinge socken, även fast de ännu var närvarande vid husförhöret i Kristineberg i Locknevi socken på luciadagen den **13 december**.¹¹¹³

Landskapet låg snart inbäddat i ett vitt täcke. Solen stod lågt på himlen, dagarna var korta. Snön tyngde stora granars grenar. Ensamma enar höll allvarsamt vakt i sovande backar och hagar. Jorden vilade under ett bolster med mjuka konturer, men Nils visste hur stigarna i skogarna löpte och han genade över tjockfrusna sjöar och tjärnar. Ibland tog det bara någon timme, ibland flera timmar för honom att pulsa från hemmet till platserna för timmeravverkningen. Han fick gå upp långt innan solen. Ibland på långväga beting måste han lämna stugan redan på söndagseftermiddagen och inte komma hem igen förrän på lördagen därpå. Hans uppgift var att fälla och grena av de största träden på ägarens marker. Han besegrade dem ett efter ett.

Nils måttade och svingade yxan med all sin kraft mot den hårda orubbliga furan, kanske 30 meter hög. Flisor flög och landade i det tjocka snötäcket på marken över den sovande ljungen. Yxans kraftiga långsamma hugg ekade mellan träden. Svetten rann vid tinningarna och på ryggen. Hans andedräkt stod som vita moln.

En ekorre bytte träd och kikade vaksamt fram bakom en stam. En undrande vinterhare stannade en bit bort, tittade och lyssnade och vacklade mellan nyfikenhet och räddhågsenhet. Ibland strök någon räv omkring men höll sig på avstånd.

Han måttade varje slag, lät den roterande rörelsen med skulderpartiet bygga upp slagkraften, accelererade och drog i med sin armstyrka, och satte med eftertryck den vassa eggen i skåran i trädet. Bladet segade fast sig ibland, men han slet till sig redskapet, svingade bak det på nytt och måttade åter med fokus och slagkraft. Så höll det på, som en dunkande jämn puls som ekade långt bort mellan träden, oupphörlig. Det var inte hans muskelstyrka som gjorde honom till en av de bästa timmerhuggarna i bygden, utan hans uthållighet.

Till slut började den resliga furan sakta och villrådigt vaja, och förlorade snart sitt fäste.

Den föll åt rätt håll med brak och buller, rev med sig allt i sin väg, och slog i marken med en massiv, eftertrycklig och skoningslös dov duns. Snö från grenar och vippor yrde i raset, marken skälvde.

Sen blev det bara tyst. Hans skjorta var blöt, snoret rann, yxan vilade i hans händer. Det enda han hörde var sin egen flåsande andedräkt och fasta puls. En hackspett knattrade i ett träd någonstans på håll därifrån, som om de två ingick i samma arbetslag. Han kände hjärtat slå, han kände den sköna doften av timmer, flis och barr och den kalla rena luften djupt ner i sina lungor. Han starka armar och kraftiga rygg fick vila en kort men vacker stund innan trädet skulle stockas

¹¹¹⁰ Endast ca 90 km från Nils hemtrakter, referensen är därför relevant för förhållandena även i norra Småland.

¹¹¹¹ oavmejad = oslagen (med skära eller lie); oskördad

¹¹¹² 60 riksdaler banco per tunna motsvaras år 2020 av ca 50-2000 kr per liter omräknat med olika inflationsindex

¹¹¹³ Den exakta tidpunkten under vintern 1812-1813 för flytten från Locknevi tillbaka till Frödinge är oklar; jmf kap 4 avsn 21.

upp. Därefter, runt omkring, väntade hundra furor till. Det ensamma arbetet där långt inne i vinterskogen var hårt, ett slit, men han kände sig stark och frisk.

Det gnistrade, skimrade om snön i solens klara strålar mellan trädstammarna. De öppna gläntornas ensamma enar kastade långa skuggor över det vita täcket. Den vita vinterskogen var så skir, pur, oförfalskad och förtrollande vacker. Detta var hans ursprung och hans hem.

Han kände att han levde.

Kapitel 4 avsnitt 17

FRANSKA KARRIÄRPLANER

Napoleon gick mot sin största förlust någonsin, fälttåget i Ryssland 1812 som var på väg att sluta i ett förkrossande, katastrofalt nederlag. Samtidigt pågick ett koalitionsbygge för en ännu bredare konfrontation mot Napoleon i ett kommande skede.

Frågan var emellertid ännu öppen vem som skulle leda Frankrike efter att Napoleon avsatts. En uppenbar pretendent var den landsflyktige monarken som levte i exil i över två decennier, Louis XVIII¹¹¹⁴, från den uråldriga franska kungaätten Bourbon. Men det fanns andra som också skulle göra anspråk på samma kall...

Bernadottes första kontakt med Bourbondynastin hade ägt rum i Örebro i maj 1812, via den unge greven Noailles som stod i förbindelse med exilkungen. Jean Bernadotte stödde ej en bourbonsk restauration, men hade på ett kalkylerande sätt sagt att han inte skulle motarbeta dem.¹¹¹⁵

I oktober 1812, just som Napoleon befunnit sig djupt inne i Ryssland, hade Bernadotte från Stockholm genom sina privata agenter varit livligt engagerad i en sammansvärjning i Paris som gått ut på att avsätta Napoleon i dennes frånvaro, d v s genomdriva en statskupp.¹¹¹⁶ Historikern Capefigue¹¹¹⁷ har även spekulerat i att Bernadotte varit ett av de namn som förts fram på tänkbara ledare för Frankrike efter denna statskupp, en tes som även stöds av professor Höjer, men som bestrids av annat källmaterial.

I november 1812 hade Noailles, som rest omkring som inofficiell diplomat på uppdrag av den franske exilkungen, återigen besökt Bernadotte i Stockholm. Den svenske kronprinsen hade ånyo talat i välvilliga ordalag om Bourbonerna, men även framfört det kuriösa förslaget att *anställa* Noailles – som ju kände till Bourbonernas planer och utländska regeringars sympatier för en bourbonsk restauration bättre än någon annan – i *sin egen* stab under ett kommande fälttåg i Tyskland, jämte ett strängt förbud att yppa varför han befann sig där. Jeans artiga muntliga fraser åt Noailles var ingalunda bevis på någon gynnsam inställning till Bourbonerna, utan snarare ett sätt att för sin egen karriärs skull hålla alla dörrar öppna, samt utnyttja Noailles välvilliga inställning, kontakter och eventuella kännedom om den bourbonska propaganda- och spionageapparaten i Frankrike.

Det uppges emellertid att stamfadern var förtvivlad och uppriven efter detta möte i november, eventuellt då han förstod att Bourbonerna redan i detta skede var både organiserade och målmedvetna i sina restaurationssyften. Utöver sina egna franska karriärplaner fanns nämligen även ett annat stort skäl för Bernadotte att definitivt *inte* vilja se Bourbondynastin åter

¹¹¹⁴ Louis Stanislas Xavier de Bourbon (1755-1824), fransk kung (artistnamn Louis/Ludvig XVIII)

¹¹¹⁵ Se kap 4 avsn 4

¹¹¹⁶ Maletkuppen den 22-23 oktober 1812, ett försök till en statskupp lett av Claude-François de Malet (1754-1812), vilket misslyckades varpå upphovsmannen och andra ledande konspiratörer arkebuserades.

¹¹¹⁷ Jean-Baptiste Honoré Raymond Capefigue (1801-1872), fransk historiker och journalist

på Frankrikes tron. Ett återställande av det anrika huset Bourbon i Frankrike skulle nämligen innebära att det i princip bara fanns *en* tron kvar i Europa där den legitima ätten inte återstälts – ännu – utan där tronarvingen snarare var en illegitim revolutionsuppkomling som dessutom tillskansat sig tronföljden på ett synnerligen tvivelaktigt sätt... En bourbonsk restauration i Frankrike skulle alltså följdenligt rikta spotlighten mot Sverige, och Jean kunde då befinna sig i en utsatt position.

När den franske exilkungen, som levde på herrgården Hartwell House¹¹¹⁸ i Storbritannien, mot slutet av året fick närmare vetskap om Napoleons stora motgångar i Ryssland, fick diskussionen om Frankrikes styre efter Napoleon ny aktualitet. Bernadotte betraktades i släkten Bourbons ögon fortfarande som en ovärdig soldatuppkomling, men givet den position han erhållit i koalitionsbygget och dennes kända rivalitet mot Napoleon, ville man sondera den svenska kronprinsens tankesätt inför ett eventuellt tronskifte efter Napoleons fall. Ledande representanter för släkten Bourbon kom, motvilligt, överens om att ta kontakt med Jean från Pau. Uppdraget att ta kontakt med honom anförtroddes åt den franske exilkungens anhängare Piennes¹¹¹⁹, som vid tiden bodde på Löfstad slott i Östergötland. Den **13 december 1812** skrev Piennes ett långt brev till Bernadotte, fylligt med smicker, där Piennes undrade om kronprinsen inte ansåg att en bourbonsk restauration vore det bästa för att trygga Frankrikes lugn och välgång.

Så snart Jean erhållit detta brev skrev han själv den **17 december** till sin gode vän tsar Alexander. Jean hänvisade taktfullt till vad tsaren insinuerat om att stödja honom själv som Frankrikes kommande regent.¹¹²⁰ Jean skrev:

”Jag har ofta fört mina tankar på *de förslag, som ert majestät meddelade mig i Åbo*. Jag har beräknat de *chanser*, som därav kunna uppstå, och utan att överlämna mig åt överdrivna förhoppningar, kan jag försäkra ert majestät, att allt vad som kommit till min kännedom om det inre av Frankrike, är av natur, att *ej förvisa till osannolikheterna möjligheten att lyckas.*”

Med andra ord, Sveriges externrekryterade kronprins bedömde i detta skede, efter två år i sitt nya land, att han hade en *sannolik* möjlighet att överta den franska tronen efter Napoleon, en tanke som han gillade att umgås med. T o m professor Höjer medger att Bernadottes dagdrömmeri om att vinna den högsta makten i Frankrike efter Napoleons fall utövade *stort inflytande* på hela hans politik och agerande. Han satte, återigen, inte *Sveriges utan sina egna* intressen främst. Flera av de tyngsta forskarna på området, inklusive professor Franklin Scott, professor Sture Waller och professor Torvald Höjer, har framfört tesen att ”valet till svensk tronföljare för Bernadotte blott var ett medel för att nå huvudmålet, den franska kronan”. Det svenska karriärspåret fanns emellertid alltid med som ett alternativ, en backup, en plan B, varför hans gig i Sverige ej kunde ges upp i förtid. I vilket fall som helst så var det dock den egna karriären som styrde stamfaderns politik och vägval, ej Sveriges väl.

Samtidigt så befann sig i Stockholm vid denna tid – under en längre period 1812-1813 – en annan ivrig påhejare av Bernadotte som ny chef över Frankrike. Hon var en av samtidens mest namnkunniga debattörer och författare. Hennes namn var Germaine de Staël¹¹²¹ men hon kallades av samtiden oftast Madame de Staël eller fru Staël. Hon hade i Stockholm givetvis träffat Bourbonernas ombud Noailles i samband med dennes besök, och de två hade varit rörande överens om att Napoleon måste störtas och att Frankrike måste få en ny regeringsform. Men där hade enigheten dem emellan abrupt upphört. Medan Noailles såg framför sig en ultramonarki,

¹¹¹⁸ Ca 60 km nordväst om centrala London

¹¹¹⁹ Louis-Marie-Céleste d’Aumont (1762-1831), fransk militärofficer och politiker (även känd som *Duc de Piennes*, sedermera *Duc d’Aumont*)

¹¹²⁰ Se kap 4 avsn 12 (28 augusti 1812)

¹¹²¹ Anne-Louise Germain de Staël-Holstein (1766-1817), fransk författare, debattör och salongsvärd

ville fru Staël ha republik, och utrikesminister Engeström berättar i sina memoarer hur hon låg kvar länge i sängen en förmiddag och skrev på en republikansk regeringsform.

Fru Staël har beskrivits som kortvuxen, tjock och ful, manhaftig och utan någon som helst elegans i sina rörelser. Hon hade stora svarta ögon och en överlägsen uppsyn då hennes huvud alltid var bakåtlutat och med halvöppen mun verkade hon jämt titta i taket. Hon har beskrivits som självviktig, *extremt* egoistisk, fåfäng, rastlös, repressiv, lågsint, ytterst dominant, manipulativ och ständigt uppfordrande. I nära relationer framträdde även en skarp bipolaritet, där hennes ursinniga vredesutbrott har beskrivits som "ett tumult av alla jordbävningar och tyfoner sammanbakade i en". En annan skriver att hon "var av ett temperament likt en orkan". Hon styrde sitt eget hem och människorna där med hårdhänthet och pedanteri på ett sådant sätt att hon framstod som "en veritabel hushållsdemon". Hennes sinnelag har av en samtida betraktare kallats för "ett emotionellt dårhus" med godtyckliga våldsamma utbrott och tvära humörkast utan anledning.

Fru Staël klädde sig illa, ofta i en helsvart sammetsdräkt, och bar alltid en tung, tjock, brokig turban som on vred om huvudet och som nästan tycktes hänga på nacken. Hon saknade försynthet och grundläggande sällskapsvet, hennes karaktär har beskrivits som "eldig" med "sprudlande livlighet". När hon talade – vilket var nästan jämt; en iakttagare kallar hennes trut för ett "ymnighetshorn" – gestikulerade hon ivrigt med händer och armar. Samtidigt saknade hon enligt alla källor förmågan att lyssna. Hon hade ett brinnande eget uppmärksamhets- och bekräftelsebehov.

Fru Staël var så besatt av den europeiska storpolitiken, att vilket trivialt samtalsämne man än gav henne så ledde hon obevekligt in konversationen på politiska reflexioner. En samtida diplomat beskriver hennes eget behov av att diskutera politik som "omätligt". Hon var en av Napoleons stora ideologiska kritiker och fiender, ryktbar över hela Europa, och samtidigt fullständigt *hänförd* av Jean Bernadottes egenskaper. Deras två personligheter – deras naturer och lynnen – hade ju även en hel del gemensamt. Utöver karaktärsdragen som uppräknats ovan så exempelvis hotade hon, precis stamfadern vid många tillfällen, att begå självmord om hon inte fick sin vilja fram som en slags moralisk utpressning.

Fru Staël var stamfaderns största beundrare och såg i den forne marskalken, den svenske kronprinsen, en ny legendarisk härskare i *Frankrike*. Hon var betagen och extremt efterhängsen under sina månader i Stockholm, på gränsen till besatt, helt förvissad om att *han* var den utvalde solguden, mörkrets betvingare, ett levande ideal av människa och regent, Frankrikes frälsare. I ett privat brev från Stockholm till en väninna på kontinenten skrev hon:

"Kronprinsen är vårt tidevarvs verkliga heros¹¹²²."

Med stor iver intresserade hon sig för koalitionsplanerna som gick ut på att störta Napoleon, och hon bistod Bernadottes idéer och åsikter som dryftades om Frankrikes öde. Hon understödde även Jeans politiska opinionsbildning i Stockholm mot Napoleon genom egna föredrag och diskussionskvällar – "deklamationssoaréer" och "politiska klubbafnarn" – i sin tillfälliga bostad vid Gustav Adolfs torg, som gästades av män ur det svenska politiska och litterära etablissemanget. Enligt en skildrare var hennes föreläsningar radikalt Napoleonfientliga och omstörtande. Hon predikade närmast ett slags korståg mot Napoleon, som hon hatade innerligt. Hon var även avogt inställd mot Bourbondynastin. Budskapet låg alltså helt i linje med Jeans agenda.

Svenska folket är i grunden naivt och låter sig särskilt lätt hänryckas av det främmande och utländska. Så var det redan för 200 år sedan, vilket tidigare i vår berättelse konstaterats med

¹¹²² heros = forntida halvgud eller sagohjälte med övermänniska egenskaper; person som genom sina framstående egenskaper höjer sig över mängden; person på vilken det allmänna intresset är riktat

allra största tydlighet.¹¹²³ Glorian kring "författarinnan av *Corinna*¹¹²⁴" var obestriddig, och enligt flera minnestecknare så var den svenska publiken vid denna tid även mottaglig för fru Staëls politiska budskap; hennes person väckte beundran och hennes predikade ord uppsnappades och vidareförmedlades inom de lärda kretsarna när universitet, bibliotek och ateljéer bjöd in henne. Hon fick närmast funktionen av Bernadottes "inpiskare"¹¹²⁵ av den rätta politiska riktningen. En fullständigt bländad iakttagare noterar:

"När hon talar verkar hennes charm oemotståndligt tilldragande, man lyssnar med spånt intresse och finner hennes sällskap ofantligt angenämt."

Men det förekom samtidigt betraktare som genomsådade denna *förhållning* som hon kunde åstadkomma med det mjuka röstläge som hon tjugade åhörare med. Flera samtida bedömare såväl som sentida disputerade historiker har snarare kallat henne "intrigant". I en ingående studie av hennes person vid denna tid har dessa föreläsningar betecknats som "korstågspredikningar", och hon utlät sitt hat mot Napoleon så ohämmat och reservationslöst att några vittnen häpnade över hennes språk. Hennes personlighet har beskrivits som påflugan, efterhängsen och jobbig, och till vissa delar även politiskt inkonsekvent och skiftande. Hos stamfadern, som var extremt mottaglig för smicker, uppstod enligt en historieskrivare närmast ett beroende av att dagligen komma i kontakt med fru Staël och få sin fix av komplimanger som gick ut på att han var centrum i solsystemet. Staël trängde sig på hos Jean varje dag. En annan krönikör förtäljer dock att Jean, som var van vid att vara den som själv fraserade och mästrade oavbrutet, i längden blev överväldigad och uttröttad av fru Staëls politiska svador.

Den **20 december**, när hela det europeiska spelbrädet börjat luta ganska kraftigt till Napoleons nackdel, vågade så Bernadotte slutligen avbryta Sveriges diplomatiska förbindelser med Frankrike. Utrikesminister Engeström fick uppdraget att meddela Frankrikes chargé d'affaires Cabre, som erhöll ett kort brev och sitt pass denna dag. Men den **21 december** återskickade Cabre dessa jämte en förklaring att han ämnade kvarstanna på sin post. Den **23 december** avlät Engeström befallning att Cabre måste lämna Stockholm inom 24 timmar, med upplysning att han skulle eskorteras av svensk polis till gränsen. Efter uppskov för att hinna avsluta kontrakt och affärer samt packa sitt bohag, avreste Cabre den **27 december**. Det har påståtts att anledningen till den abrupta avvisningen av Cabre var att man inte ville ge honom tid att ens packa sitt arkiv med diplomatkorrespondens – ett arkiv som Jean givetvis var extremt angelägen att komma över. Det har samtidigt menats att Cabres motvillighet att avresa delvis var på grund av en kärleksaffär med en köpmansfru i huvudstaden.

Den **6 januari 1813** svarade till slut Jean på Piennes brev från Luciadagen. Stamfadern – juristsonen som var mycket noga med vad han satte på pränt kontra lovade muntligen¹¹²⁶ – avfattade ett *skriftligt svar* som var kortfattat med allmänna, välvilliga men halvkvädna ordalag. Han antydde i sitt brevsvar att frågan om regentskapet efter Napoleon var lite förhastad, men att han var villig att visa huset Bourbon hela vidden sina känslor. En sådan fras i sig självt kunde givetvis betyda både det ena och det andra. Jämte detta, bad han emellertid kuriren Montrichard att samtidigt till Piennes överlämna ett *muntligt svar*. I detta gav Bernadotte högstämda, eftertryckliga försäkringar om sin tillgivenhet för Bourbonerna, att han alltid bar den bourbonska familjen i sitt hjärta, att Bourbonerna verkligen kunde räkna med honom, men att det skulle vara

¹¹²³ Se kap 2 avsn 21

¹¹²⁴ *Corinne ou l'Italie* (på svenska *Corinna eller Italien*) är en kärleksroman från 1807 som räknas som ett av Germaine de Staël-Holsteins mer betydande litterära verk.

¹¹²⁵ Av det engelska uttrycket "whip"; en inpiskares roll inom politiken är att, genom övertalning och olika påtryckningstekniker, se till att en politisk gruppering eller självtänkande individer inordnar sig under ett föreskrivet politiskt ställningstagande dikterat uppifrån, till förfång för sin egen egentliga personliga uppfattning, sina principer eller sitt samvete.

¹¹²⁶ Jmfr t ex kap 2 avsn 16 och 21

till skada för *dem* om han redan nu förklarade sig för dem. Men efter ett par segrar under det förestående fälttåget, skulle han uttala sin mening och stöd för den tidigare franska kungaätten, minsann. Bernadotte lät muntligen hälsa:

”Han kan räkna på mig! --- Jag ska aldrig se med missnöje, och icke ska göra något för att motarbeta vad i denna syftning företas, när tiden är inne.”

Jean uttalade *skriftligen* alltså en relativ passivitet, men *muntligen* ett kraftigt stöd för ett återupprättande av monarkin och ätten Bourbon på tronen i Frankrike vid Napoleons fall.

Han ville egentligen inte alls se en bourbonsk restauration – vittnesuppgifter från denna tid bekräftar snarare klart *negativa* uttalanden från Jean om denna ätt – och han aktade sig därför noga för vad han satte på papper. Men samtidigt lät han broderliga, kraftigt befrämjande muntliga hälsningar förmedlas till samma adressat, för att som sagt hålla vägen ren, inte skaffa sig onödiga motståndare i sina egna strävanden, samt förmå Bourbonerna att understödja hans egen militära ställning inom koalitionen som höll på att bildas. Och muntliga uttalanden var, till skillnad från skriftliga, förgängliga och kunde alltid bortförklaras eller förnekas i efterhand. Hans *låtsade* omtanke om och lojalitet till Bourbonerna, via sin muntliga hälsning, beslöjade hans egentliga agenda. Det var alltså återigen frågan om typisk bernadotteskt dubbelspel.

I februari 1813 yttrade sig Bernadotte, enligt den ryske ambassadören Suchtelen, att så snart han erövrat Norge så var han ”kvitt” med Sverige och kunde göra vad han ville. Underförstått i detta låg, att efter att ha levererat en motsvarande territoriell landvinning som han ansåg att han rekryterats för i Örebro 1810, så var han inte längre skyldig nationen Sverige någonting utan kunde ägna sig åt sin personliga karriär och sin egen framgång på allvar, utan denna black om foten. Enligt professor Höjer var detta utspel till St Petersburg, via Rysslands ambassadör i Stockholm, återigen en direkt hänsyftning från Jeans sida på det förslag som tsaren väckt i Åbo, nämligen att han själv vore den mest värdige att efterträda Napoleon. En liknande påstötning gjordes genom ambassadör Löwenhielms beskickning till tsaren samma månad.

Bourbonerna fortsatte att göra närmanden mot Bernadotte, men han visste att hålla sig varligt distanserad. När exilkungen på vårvintern sände en ung man vid namn Ferronnays¹¹²⁷ till Stockholm, vägrade stamfadern med olika slingrande förevändningar att personligen mottaga detta sändebud, och istället fick Camps ta flera samtal med honom. Det tycks, enligt det ytterst magra källmaterialet som huvudsakligen baseras på Jeans egna uttalanden, som att under detta besynnerliga möte möjligen någon förfrågan framförts om hans intresse för en stor karriär i Frankrike.

Projektmakeriet spretade alltså åt fullständigt skilda håll. I Sverige restes godtyckliga och grundlagsvidriga murar mot den legitima Vasaätten samtidigt Bernadottes rätt till tronföljden jämte en despotisk kontroll av samhällsdebatten cementerades genom lagar, påbud och en privat Stasiverksamhet. Mot Bourbonerna och deras strävan efter en restaurerad fransk ultramonarki hölls en reserverad formell ton medan Jean i muntlig kommunikation överöste dem med falsk simulerad tillgivenhet, som för att både neutralisera dem som potentiella motståndare samt att helgardera sig *om* Bourbonernas strävan skulle bli framgångsrik. Samtidigt lät Bernadotte fru Staël, som ville se en fransk republik, marknadsföra honom som Frankrikes näste statschef. Mot Ryssland, som skulle leda störtandet av Napoleon, påminde Jean vid flera tillfällen om att han personligen stod till förfogande att överta styret av Frankrike efteråt. Likaså spelade han sina kort mot andra stater såsom för att *få dem att tro* att han själv var en nyckelperson i den pågående historiska utvecklingen, och att han arbetade för just deras intressen. Han vinklade sin version av verkligheten olika till var och en som han adresserade, så att de fick höra vad just vad de önskade höra.

¹¹²⁷ Auguste Ferron de la Ferronnays (1777-1842), fransk militärofficer, diplomat och politiker

I alla dessa alternativa scenarier, och genom alla inställsamma mellanhavanden med olika personer och falanger, uppvisar Jean Bernadotte inga som helst författningsmässiga eller parlamentariska grundprinciper eller någon tydlig och beständig lojalitet gentemot någon. Det fanns bara *en* gemensam nämnare i detta flerdimensionella spel, nämligen hans egen personliga äregirighet. Ändamålet var överordnat medlen och moralen.

Kapitel 4 avsnitt 18

FÖRBANNADE FRED, ÅTERIGEN

På trettondagen den **6 januari 1813** ägde en middagsbjudning rum på slottet. Bland gästerna fanns den danske diplomaten Wolf Baudissin¹¹²⁸, legationssekreterare, 23 år ung. Kronprins Bernadotte zoomade in på honom. De två slog sig informellt ner i en fönsterfördjupning. Kronprinsen undrade hur det stod till i Köpenhamn och hur man kände för Sverige. När Baudissin förklarade att Oxenstiernas skrivelse några veckor tidigare mottagits med viss förvåning, beklagade Jean att danska regeringen ej velat lyssna på honom.¹¹²⁹ Han sade att i själva verket ville han, som kompensation för Norge, hjälpa Danmark göra stora erövringar i norra Tyskland, att 40 000 svenska soldater skulle strida för Danmarks sak där i tre års tid, att dynastierna i Sverige och Danmark skulle knytas närmare varandra genom ett "familjefördrag", att han *verkligen* önskade Danmark välgång och lycka, o s v.

Troligen följande dag, den **7 januari**, infann sig Bernadottes generaladjutant Carlheim-Gyllensköld¹¹³⁰ hos Baudissin, som förtydligade vad ett "familjefördrag" skulle konkret innebära, nämligen att sonen Oscar Bernadotte, 13 år, och prinsessan Vilhelmine Maria af Oldenburg, 4 år, skulle förenas i ett arrangerat äktenskap. Jean ville då kalla sin son "prins av Norge", och detta giftermål skulle ses som ett komplement till de övriga delarna av upplägget med ett svenskt övertagande av Norge. Denna idé nämndes sedan om och om igen; möjligen insåg inte uppkomlingen från Pau hur avskvärd en sådan idé var i ögonen på den stolte och legitimistiske Fredrik VI.

Den **8 januari** hade stamfadern och Baudissin ånyo ett samtal, två timmar långt. Nu ville stamfadern förklara vad som skulle hända om Danmark *inte* började förhandla med Sverige, och skildrade hur han skulle muta till sig norrmännens gunst genom att erbjuda dem så stora förmåner att någon vapenmakt aldrig skulle bli nödvändig. Mutor var en metod som han var väl förtrogen med. Enligt Baudissins rapport förklarade Jean att norrmännen "i inget hänseende skulle kunna motstå honom" och att de "skulle finna så stora fördelar i föreningen med Sverige, att de t o m skulle förlora lusten att försvara sig mot svenskarna". Trots detta sade sig dock Jean helst vilja göra upp i godo med Danmark först, innan Norge bytte ägare.

Lördagen den **23 januari** hölls en stor supé hos verktyget Wetterstedt, där Bernadotte och Baudissin åter sammanstrålade. Jean försökte med övertalningar och hot imponera på den unge dansken, och betonade att den danska regeringen måste ta ställning till de anbud som Sverige avgivit, utan att förlora ett ögonblick. Han frustrerades över att den danska regeringen inte tycktes kunna bestämma sig – fastän den egentligen redan gjort det – och varnade under festen:

"Var på er vakt, att ni inte med stora steg går er undergång till mötes!"

Den **24 januari** höll utrikesminister Engeström ett förmaningssamtal med Baudissin med samma varningar, givetvis på uppdrag av Jean, och en vecka senare den **31 januari** läste

¹¹²⁸ Wolf Heinrich Friedrich Karl von Baudissin (1789-1878), dansk-tysk diplomat, författare och översättare

¹¹²⁹ Se kap 4 avsn 14

¹¹³⁰ Carl Johan Edvard Carlheim-Gyllensköld (1768-1819), svensk sjöofficer, diplomat och akvarellkonstnär

utrikesminister Engeström upp för Baudissin, i närvaro av Rysslands ambassadör Suchtelen, de paragrafer i det svensk-ryska fördrag som tillstyrkte Norges övergång till Sverige.

Ömsom men lockelser, ömsom med hot försökte Bernadotte och några av hans anhängare under hela januari månad att övervinna Danmarks diplomatiska representant i Stockholm för sin sak. Jean själv träffade Baudissin flera aftnar där fransosen vankade av och an i rummet och höll långa monologer och lade fram förslag efter förslag på hur *transaktionen* kunde implementeras, den ena idén mer uppfinningsrik än den andra. Med sin charm och magnetism *hänförde* stamfadern den unge dansken, han bedyrade sin beundran för Danmarks kung Fredrik VI och försäkrade för Baudissin att Sverige inte hade den minsta intention att plundra Danmark – ett egendomligt uttalande eftersom det ju var precis vad han hotade med – utan att han istället hoppades se danske kungens territorium vidsträckt och rikligt utökat i Tyskland. Han förklarade vilka stora fördelar det skulle innebära för Danmark att kontrollera hansestäderna, och i nästa andetag talade Bernadotte om att Sverige behövde Norge bättre än Danmark, och att Danmark inte skulle kunna försvara Norge mot den svensk-ryska armén och den brittiska flottan. Ur honom fullkomligen strömmade det fram uppslag och kombinationer. Baudissin skrev att fransosens kreativitet var ”*outtömlig*”. Men trots Jeans mångsidighet i sin fraseologi innebar det i slutändan ändå samma sak, övergången av Norge till Sverige.

Baudissin – oerfaren, naiv, lättduperad – blev ett värnlöst byte för Bernadottes charm och retoriska övertalningsförmåga, och fortsatte skicka brev till sin utrikesminister i Köpenhamn där den svenske kronprinsens agenda repeterades med allehanda kreativa tänkbara varianter och lösningar och endast en konstant – att Norge måste förr eller senare garanteras åt Sverige. Baudissin övertygades om Bernadottes sak, och hans meddelanden till sin regering kom mer och mer att förespråka en frivillig dansk överlåtelse av Norge och en dansk anslutning till koalitionen. Den unge Baudissin, stackaren, hade så förförts av Jeans tjuskraft att han beskrev fransosen som ”*öppen, rättfram, och besjälad av dessa ädla känslor som bäst uttrycks med ordet ridderliga*”. Baudissin förklarade att Bernadottes nobla önskan att medhjälpa till Europas befrielse ”*har helt och hållet bemäktigat sig hans själ*”, och att han till och med skulle ge upp Norge för att uppnå detta höga kall. Men, sade Baudissin, om den svenske kronprinsens Norgeprojekt skulle stranda så skulle kriget mot Danmark bli bittert vilket skulle göra hela Skandinavien platsen för företeelser lika fruktansvärda som de mellan Moskva och Warszawa, med hänsyftning på Napoleons ödesdigra återtag den gångna hösten.

I depescherna till regeringen i Köpenhamn, som blev alltmer angelägna och brådskande, skrev han om Jean Bernadottes ”*uttryck av fullkomlig uppriktighet, jag vågar till och med säga godhet och välvilja, som livade hans ansiktsdrag, då han talade med mig om den lycka och det vänskapliga samförstånd, han önskade få till stånd i Norden*” och att ”*det är ganska svårt för de, som hör honom, att inte beröras därav eller att inte sätta tro till hans ord*”.

Baudissin hade i sanning blivit *hänförd* av Jean.

Kung Fredrik VI såg emellertid saken med andra ögon. Jean Bernadotte var en fransk revolutionsuppkomling som under grumliga omständigheter erövrat Vasarnas tronföljd. Hur han än vred på det, kunde kung Fredrik VI omöjligen se några fördelar för Danmark i det begärda utbytet. Blotta tanken att han skulle överlämna sitt älskade Norge åt den svenske grannen fyllde honom med vrede och smärta. Han kände att han i så fall förrådde sina heligaste plikter som representant och landsfader med ansvar för sitt eget folk, och skulle även svika sin värdighet. Detta var hans principfasta uppfattning, hans rättesnöre och samvete. Det var möjligt att han en dag skulle *berövas* Norge, men han skulle aldrig frivilligt ingå i någon slags krystad byteshandelsuppställning. Han hade genuin respekt för sina norska medborgare. I kung Fredrik VIs ögon utmärktes Bernadottes karaktär och beteende av maktfullkomlighet och girighet, inbilskhet och ren egennytta. Även Danmarks mycket intelligenta, analytiska och mer dämpade utrikesminister, Rosenkrantz, menade att Jean Bernadotte med alla sina utspel och föresatser –

där det *alltid* fanns en egoistisk baktanke – snarare provocerade och förargade människor och var raka motsatsen till förtroendeskapande. Bernadotte spann intriger som alltid innehöll fallor och dolda avsikter, menade den skarpsynte Rosenkrantz. Alla dessa kreativa anbud via Baudissin blev sålunda hårdnackat tillbakavisade i Köpenhamn. Danmarks ställningstagande gentemot Sverige stod fast och det fanns inget att tillägga.

Men Fredrik VI insåg ändå Danmarks svåra läge. Han såg även med olust de stora rustningar som pågick och de kraftiga spänningar som höll på att resas i norra Europa. Han själv önskade varken bli invaderad eller invadera någon annan. Han såg en ny fransk-rysk konfrontation som enormt destruktiv. Det behövdes inte mer omotiverade krig, det behövdes fred. Han bad därför den **2 februari** sin utrikesminister Rosenkrantz att skriva till den brittiska regeringen att Danmark nu önskade en hedersam fred, och han ville skaffa Danmark fullständig neutralitet. Fredrik VI själv skulle skriva till den franska regeringen att det nu var absolut nödvändigt med fred i hela Europa, och att Danmark önskade tillsammans med Österrike medla fred mellan Europas stormakter.

Utrikesminister Rosenkrantz expedierade Danmarks begäran till utrikesminister Castlereagh i London den **4 februari**. Två lika exemplar av detta viktiga brev avsändes, varav det ena skulle gå med kurir via Göteborg.

Men – ser man på! Jean Bernadotte hade genom spioner i det danska utrikesministeriet bara några dagar senare, den **7 februari**, kännedom om Rosenkrantz brev med anhållan om fred hos Storbritannien.

Fred? Fred! Olycksaliga jävla fasa!

Ingen jävla fred!

Jeans hela plan gick ut på att *bevara Danmarks fiendestatus visavi hela koalitionen*, ända till dess att Norge var hans. Stamfaderns erövringsplan för Norge *förutsatte* ett konflikttillstånd med Danmark, såvida Danmark inte frivilligt överlämnade Norge, vilket aldrig skulle ske. Dansk neutralitet eller *fredsförhandlingar* mellan de olika parterna i Europa skulle omedelbart *stjälpa Jeans ekvation*. Hans eget Norgeförvärv, för dynastilegitimitetens skull, var överordnat *allt*, inklusive europeisk fred.

Den snabbaste vägen från Köpenhamn till London vid denna tid gick via landvägen till Göteborg, därifrån med fartyg. Jean hade fått information om vem som skulle överbringa de viktiga danska dokumenten med fredsförslaget från Köpenhamn över denna rutt, nämligen den danske marinofficeren Peter Norden Sjølling¹¹³¹. Stamfadern arrangerade då så att Sjølling obstruerades, fördröjdes och försenades så mycket som möjligt på sin resa genom Sverige, att så att Jeans egna meddelanden till den engelska regeringen skulle komma först.

Den **14 februari** hade den österrikiske diplomaten Neipperg avskedsaudiens på slottet, där han träffade kungaparet och kronprins Jean. Den sistnämnde började givetvis med att överösa Neipperg med smicker, som han alltid gör när han själv önskar få medhåll eller erhålla något i utbyte. Samma kväll dinerade de två i Jeans kabinett, där värden utlade sig ”med hetta” om alla oförrätter som Frankrike begått mot Sverige. Jean redogjorde sedan för alla krigsförberedelser som höll på att vidtas med landtrupper och flottor mot Danmark om det ej fogade sig efter Sveriges krav på Norge, och hur en koalition därefter skulle konfrontera Napoleons armé. En av sakerna man då osjälviskt skulle kämpa för, uppdiiktade Jean för den österrikiske diplomaten, var Österrikes återupprättade inflytande i Tyskland och Italien. Men efter att ha genomlyssnat Bernadottes krigshetsretorik i över två timmar, svarade Neipperg att Österrikes mål snarare var allmän fred i Europa – samtal, medling och uppgörelser i godo. Neipperg sade, att det därför skulle vara särskilt fördelaktigt om Sverige, som nu tydligen hade sådant stort inflytande i St

¹¹³¹ Peter Norden Sjølling (1758-1827), norsk-dansk sjöofficer

Petersburg och London, ville vara med och tillsammans med Österrike lägga grunden för denna nya fred i hela Europa.

Jävlar också!

Förbannade förhatliga jävla fred, återigen!

Någon dag eller två senare kallade Jean åter till sig Neipperg, där han med långsökta argument försökte väcka Österrikes girighet på egna territoriella vinster av ett nytt krig i Europa, och förklara att fred i Europa var *omöjlig* innan dess. Han visade även upp pakter mellan Sverige, Ryssland och Storbritannien och förklarade att fälttåget var på väg att rullas igång. Krig skulle det bli, så det så, och *inget* fick hindra detta!

Efter dessa möten med Neipperg skyndade sig stamfadern även att ta kontakt med tsar Alexander. Den **17 februari** sände Jean iväg Gustaf Löwenhielm till St Petersburg på ett hemligt diplomatiskt specialuppdrag. Löwenhielm medförde ett bud från stamfadern till tsaren som osade av misstroende och ovilja till fred. Samhällsbyggaren Bernadotte målade i kraftiga ordalag upp de stora bekymmer och faror som Danmarks fredssträvan medförde, och fördömde även Österrikes ambition att åstadkomma en förhandlad fred i Europa. Morén fastslår i sin avhandling:

”Tydligt är, att Karl Johan *fruktade* för att genom Österrikes mellankomst en *fred* skulle komma till stånd mellan de krigförande makterna.”

En analog notering gör drottning Charlotta i sin dagbok ej långt senare när hon skriver att ”kronprinsens harm stegrades” när Österrikes fredsinitiativ blev kända i Stockholm.

Bernadotte gjorde sålunda nu allt vad han kunde för att skapa dissonans och spänningar mellan Europas större makter. Han varnade tsaren för att både Napoleon och Fredrik VI försökte slå in en kil mellan dem, att Österrike var svartsjukt och misstänksamt mot Ryssland, och att Österrikes diplomati försökte vilseleda och lura den svenska regeringen. Han slog larm att tsar Alexander själv måste vara på sin vakt mot Preussens kung Friedrich Wilhelm¹¹³² som kunde vara en tvivelaktig bundsförvant, och utvecklade idéer om hur kriget kunde *forceras* genom en svensk-rysk landstigning på Rügen, idéer om hur Ryssland tidigt borde ta initiativet till hur kriget skulle föras i Tyskland, hur Tyskland skulle omorganiseras, idéer om hur Danmark skulle hanteras som fientlig makt, och t o m en idé om att bilda 2-3 stridbara bataljoner av franska krigsfångar i ryskt förvar och låta Storbritannien betala för dessa bataljoner. Uppfinningsrikedomen var återigen oändlig. Bernadottes meddelande till tsaren var fyllt till brädden med misstänksamhet och intrigspekulationer samt idéer och planer, den ena godtyckligare än den andra. Det var ett fullständigt osammanhängande sammelsurium av spretiga utkast, en enda inkonsekvent röra av farhågor, uträkningar och impulser. Bernadotte försökte med all sin idérikedom hetsa upp stämningen och jagade på tsar Alexander att hastigt igångsätta *kriget* utan att lyssna på de som manade till fred eller förhandlingar.

”Varje dag är ett år”, skrev stamfadern för att pressa fram krigsutbrottet.

Löwenhielms instruktioner, nedskrivna enligt Bernadottes diktamen under tre dagars tidsspänn, är fullständigt oordnade, nyckfulla och givna i omväxlande första, andra och tredje person. Dessa plottriga anvisningar till sin form och sitt innehåll är, som professor Scott t o m markerar med en understrykning i sin avhandling, synnerligen bernadotteska.

Österrike önskade som sagt också fred i Europa och ville medla inte bara mellan huvudmakterna Frankrike och Ryssland, utan även söka fredliga lösningar för mindre stater som berördes. I detta fredsarbete var uppflammandet av ett helt nytt, till synes opåkallat krig mellan två grannländer uppe i norr, Sverige och Danmark, ovälkommet. Österrikes ståndpunkt var att det var både oberättigat och hänsynslöst att rycka Norge från Danmark. Det fanns ingen som helst anledning till detta, det var ett rent övergrepp föranlett av rent själviska motiv. Denna

¹¹³² Friedrich Wilhelm von Hohenzollern (1770-1840), preussisk kung (artistnamn Friedrich Wilhelm III; Fredrik Vilhelm III)

territoriella stöld skulle dessutom lägga hinder i vägen för den allmänna freden i Europa, som var Österrikes önskan och intention.

I syfte att avvärja ett krig mellan de båda skandinaviska staterna avreste i början av februari diplomaten Johann von Wessenberg¹¹³³ från Wien för att samtala med regeringarna i Köpenhamn och London. Wessenberg ansågs vara Österrikes skickligaste ombud i diplomatiska kontakter med utländska hov, med gott renommé. Så snart Fredrik VI i Köpenhamn fick reda på att Wessenberg var på väg sken han upp och kunde inte dölja sin glädje. Andra halvan av februari talade man överallt i den danska huvudstaden om fredsmäklarens ankomst.

Wessenbergs fredsuppdrag gick dock givetvis tvärt emot Jeans ambitioner. *Fred* skulle allvarligt skada Jeans egenintresse att erövra Norge, och om nu Österrike blandade sig i var faran ännu större, då ju Österrike inte var bundet av några traktater eller förpliktelser gentemot Sverige vad gällde Norge. Med andra ord, Jean hade ingen pakt eller hållhake på Österrike som band dess armar. Han hade under hela vintern försökt övertala Österrike att måna om sin egen säkerhet inför ett stundande krig istället för att försöka medla fram en fred i Europa, men Österrike hade inte vikt sig för stamfaderns mångordiga, elokventa konfliktretorik. Österrike kunde fortsätta att agera alliansfritt, pragmatiskt och opartiskt för huvudsyftet – som var *europaisk fred*.

Jävlar också! *Merde!*

Wessenberg nådde Köpenhamn den **28 februari**, där han träffade den danska regeringen. Kung Fredrik VI hade redan före hans ankomst låtit utrusta en brigg på ön Fyn att föra Wessenberg till Storbritannien, men Wessenberg ansåg att det var säkrare att ta den snabba landvägen till Göteborg och där borda ett fartyg, och avböjde därför den danske kungens erbjudande. Den **2 mars** korsade han snabbt över till Helsingborg för att fortsätta norrut. För att kunna fullborda sin färd mot London obehindrad och ostörd, reste Wessenberg under namnet *Willmans*.

Men stamfadern hade givetvis blivit underrättad om vad som höll på att ske. Knappt hade Willmans anlänt till Sverige förrän han blev stoppad och Bernadottes musfälla slog igen. Under förvändning att hans pass inte var i behörig ordning utan måste sändas till Stockholm förhindrades hans fortsatta resa. Ordern att kvarhålla honom i Helsingborg¹¹³⁴ kom direkt från Bernadotte. Samtidigt i Stockholm fabricerade han historier om varför han stoppat den österrikiske diplomaten – att hans uppdrag egentligen bottnade i en napoleonsk konspiration!

Frustrerad över den tvivelaktiga svenska myndighetsutövningen røjde Willmans sin identitet för kommandanten i Helsingborg och skrev även skyndsamt ett brev till Toll och begärde att få fortsätta. Men icke. I mer än två veckor väntade Wessenberg i Helsingborg på sitt pass. När han väl tilläts åka vidare var allt redan överspelat, och den sluge Jean Bernadotte hade vunnit.¹¹³⁵

Detta avsnitt om stamfaderns fredsfientliga spel avslutas med en anekdot från Paris, som omtalas i källmaterialet. Efter det förödande fälttåget i Ryssland rådde förstämning i Frankrike, trots det kejserliga PR-maskineriets tillrättalägganden, speglar och rökridåer om vad som inträffat. I nästan varje fransk familj sörjde man en saknad. I början av februari 1813 hade Napoleon bevistat operan i Paris, men efter att de förbeställda applåderna averkats hördes röster i salongen ropa:

¹¹³³ Johann Philipp von Wessenberg-Ampringen (1773-1858), österrikisk diplomat och statsman

¹¹³⁴ Professor Morén hävdar att han kvarhölls i Helsingborg; ambassadör Suchtelen (som fått sina uppgifter av Jean, som vi vet av Suchtelens rapport kryddade, lade till, drog ifrån och ljög ihop hela återberättandet av episoden till oigenkännlighet) påstår Göteborg.

¹¹³⁵ Drottning Charlotta, i vanlig ordning duktigt duperad av Jean, bokför i sin dagbok den tillrättalagda återgivningen att den ädelmodige adoptivsonen, så snart han får reda på det inträffade, ”omedelbart avsänder en kurir till Helsingborg och en adjutant till Göteborg med uppdrag att för Wessenberg underlätta resan genom Sverige och avfärden till England samt att visa Wessenberg den utsöktaste artighet”.

”Fred! Fred!”

Napoleon hade lutat sig fram ur sin loge och tillropat publiken:

”Tystnad!”

”Ner med tyrannen!” hade man då svarat honom, vilket var exempellöst provokativt.

Napoleon hade då åter vänt sig till publiken med orden:

”Gott, ni ska få fred!”

Sverige hade som tidigare nämnts skickat hem Frankrikes chargé d'affaires från Stockholm, men i Paris var man ovillig att kapa de diplomatiska kontakterna med Sverige. Istället anlände Signeul vid månadsskiftet februari-mars med ett *fredsambud* från Napoleon, sockrat med stora förmåner för Sverige.

Jean avvisade emellertid detta, och Signeul fick återvända till Paris med oförrättat ärende.

Kapitel 4 avsnitt 19

DROTTNING CHARLOTTAS OCH DROTTNING FREDRIKAS BREVVÄXLING

Drottning Charlotta visste sedan lång tid att brev till och från exdrottning Fredrika i Baden i Tyskland ”riskerade att öppnas och läsas”, enligt en notering i hennes dagbok. Hon utvecklar dock inte dessa misstankar vidare, men det är ganska uppenbart *vem* som bedrev denna verksamhet.

En liten tid efter stamfader Jean Bernadottes utfärdade totala kontaktförbud från december 1812 mellan svenska folket och den landsförvisade Vasafamiljen, frågade drottning Charlotta, som även hon omfattades av detta förbud, sin adoptivson om hon ändå inte kunde få fortsätta sin helt oskyldiga brevväxling med sin väninna drottning Fredrika som bodde och levde i Karlsruhe. Jean hade svarat med sin vanliga charm och artighet:

”För all del, hur kan ni sätta i fråga annat? Fortsätt att skriva så mycket ni behagar!”

Men... var denna plötsliga ledighet och bekymmerslöshet inför det brännbara ämnet, kort efter flera grymma kompromisslösa ingripanden som åsyftade en full *damnatio memoriae*, uppriktig? Eller var det en blixtnabbt, nästan reflexmässigt påkommen utväg för att ducka för en personlig konfrontation, vinna tid och hitta en ännu starkare förevändning till att, med emfas, även inkludera sin adoptivmor drottning Charlotta i kontaktförbudet?

Ser man på vad som skedde därefter! Kort efter deras möte så lät *någon* utsprida ryktet, att man i landsorten anklagade just drottning Charlotta för *intrigmakeri* och påstod att hon varit själva *anledningen* till kontaktförbudets tillkomst till att börja med. När drottning Charlotta nåddes av detta så kallade rykte berättade hon detta för Jean. Adoptivsonen reagerade med ”förvåning” – himmel och pannkaka vilket förunderligt rykte, detta lät ju alldeles för osannolikt! – och han lovade givetvis ädelmodigt att själv undersöka saken.

En tid senare påstod sig Jean ha gjort ”efterforskningar” och hävdade att han erhållit ”bekräftelse” på att detta rykte var sant och att många faktiskt riktade klander mot drottningen. När de två en afton samtalade på nytt, hade han sålunda krävt att korrespondensen måste upphöra. Drottningen invände:

”När jag frågade er, sade ni ju, att jag fick skriva.”

”Men *alla människor önskar*, att ni låter bli”, svarade Jean.

Den egna ridderligheten och storsinnetheten var garderad, puh. Nu kunde han, om än med aningen krokig logik och argumentation, skylla på att det var svenska folket – ”alla människor” – som begärde att deras drottning inte längre korresponderade med sin väninna exdrottningen, bosatt 1300 km bort, om sin hälsa och allehanda vardagsfutiliteter. Som om svenska folket över huvud taget brydde sig.

Den ack så älskvärde kronprinsen hade därmed räddat sitt eget ansikte när han nu kunde använda "alla människor" som sköld och förevändning. Slugt.

Men historien slutar inte där. Jean förblev oerhört misstänksam, och samtidsvittnen håller för sannolikt att han lät öppna och läsa post som han ej hade tillåtelse till. Men när människor – av ren välvilja för att lugna honom – *proaktivt* uppvisade sin korrespondens för honom som inte ens med långsöktaste tvivel kunde betecknas som "misstänkt", för att ådagalägga att det var fullständigt harmlös och banal brevväxling om all dagliga ting, kunde detta snarare framkalla irritation och arrogans. Detta var vad som hände en afton på slottet när drottning Charlotta någon gång på senvintern 1813 uppvisade ett helt trivialt brev som hon erhållit från Fredrika via den österrikiske ambassadören Neipperg. Vad som därefter utspelade sig insåg t o m Charlotta var "så pass märkligt, att det bör gå till eftervärlden", att hon över fyra sidor i den svenska översättningen av dagboken redogör *ordagrant* för det privata samtal som följde med adoptivsonen Jean, mellan deras fyra ögon. I det aningen avkortade men bokstavstroga replikskiftet från dagboken nedan har Fredrika refererats till som drottningens väninna.

Det hela började med att drottningen uppvisade detta brev från Karlsruhe för Jean och sade: "Detta brev önskar jag lämna er, för att ni ska se, att min korrespondens med min väninna är av oskyldigaste slag, att hon inte har minsta tanke på att vålla er bekymmer. --- Jag var angelägen att genast underrätta er."

Kronprinsen med en något hånfull min:

"Vad skulle hon kunna göra? Jag är inte orolig, ingen bryr sig längre om den där familjen, om inte möjligen några få trogna anhängare. Vad kan väl hon skriva annat än obetydligheter och kanske att hon tänker på er? Jag varken vill eller bör läsa brevet. Men korrespondensen måste upphöra! Gärna må nyårshälsningar utbytas, det går för sig, men oftare får inte brev växlas, det är omöjligt, det går inte an!"

Drottning Charlotta:

"Min önskan var endast att övertyga er, hur man baktalar mig, utsprider osanningar om mig, därför ber jag er läsa brevet."

Drottningen träffade med denna troskyldiga replik ovetandes en känslig nerv hos Bernadotte – den *påstådda* negativa ryktesspridningen om henne, "i landsorten" dessutom så att påståendet inte skulle kunna kontrolleras. Så när drottning Charlotta förde denna påstådda ryktesspridning på tal brusade Jean upp häftigt och släppte lös sin ilska:

"Det är bra märkvärdigt, att nu på sista tiden f d drottningen skriver så ofta! För ett år sedan skrev hon aldrig, varken till ers majestät eller till er svägerska prinsessan, nu kommer två brev samtidigt! Det måste någon gång bli ett slut på det här, det har jag sagt kungen! *Antingen ska en Gustav eller jag vara här! Tusen gånger har jag ångrat att jag kommit hit!* Hellre skulle jag förblivit en enkel privatman, redan furste av Pontecorvo var för mycket. Då skulle jag varit lyckligare än nu med allt detta bråk och alla ledsamheter. *Ännu i denna dag begär jag inte bättre än att få lämna alltsammans och leva i lugn.* Här blir jag också fullkomligt ruinerad! Ni kan inte ana vilka utgifter jag haft sedan min hitkomst, och alltjämt har! --- När jag har så oändligt många och tunga omsorger bör jag väl åtminstone inom vårt hem kunna finna harmoni och trygghet, vara lycklig i känslan av att befinna mig bland *vänner*. Även med säkerhet måste jag veta, att ute i landet *endräkt* råder. Men på det här sättet kan jag aldrig få njuta någon trevnad!"¹¹³⁶

Såsom vid många dokumenterade tillfällen tidigare kastade den labile Jean Bernadotte återigen fram "hotet" att överge Sverige, som ofta användes som trubbigt och arbiträrt slagträ i vilken vanlig diskussion som helst där motparten ställde obekväma frågor eller ifrågasatte hans

¹¹³⁶ Innebörden av uttrycken "vänner" och "endräkt" i denna monolog är att han helt enkelt inte accepterade några sympatier över huvud taget för den avsatta och landsförvisade Vasafamiljen, utan krävde full, fortlöpande och perfekt unison bekräftelse av sin egen person och den nya successionsordningen från den 26 september 1810.

resonemang. I harangen ovan lyckades han även klämma in den ständigt närvarande oron för prins Gustav, självömkan, sitt pengabegär¹¹³⁷ och att omvärlden fick honom att känna sig som en främling. Med ännu häftigare ton tillade han:

”Är jag inte till lags, så vill jag veta det *och fattar då mitt beslut!*”

Alltså ännu ett hot om att lämna Sverige och åka hem, packa och dra. Drottning Charlotta var helt paff av det okontrollerade uppträdandet:

”För Guds skull, var inte så misstänksam! Jag bedyrar att ni är varmt älskad i hela landet, ingen har ringaste avsikt att vålla er sorg eller företa något, som kan vara er misshagligt.”

Som ett tjurigt barn svarade han:

”Jag är visst inte misstänksam!”

I deras böljande diskussion lade Jean sedan ut små antydningar, att drottning Fredrika under sin tid i Stockholm gjort sig lustig över och hånat andra bakom deras rygg, inklusive drottning Charlotta. Detta var en flagrant osanning och hade noll överensstämmelse med Fredrikas karaktär, men stamfadern placerade ut dessa minor i konversationen som stickspår i samtalet om själva brevväxlingen i försök att undergräva exdrottningen, väcka misstro hos drottning Charlotta, slå in en liten kil emellan de två brevvännerna och ytterligare förfäktade sin egen övertygelse att Vasafamiljen utomlands inte var att lita på. Men när drottning Charlotta kontrade om adoptivsonens uppfattning av Fredrikas karaktär duckade Jean, och vek återigen tillbaka till huvudämnet, damernas brevväxling:

”När jag vid min hitkomst hörde denna brevväxling omtalas, ville jag intet säga, oaktat jag fann den *egendomlig*. Jag hoppades att den med tiden skulle upphöra. Då den likväl fortsätter, får jag erkänna, att den besvärar mig. *Blotta vetskapen att kungliga familjen och även andra personer korrespondera med f d drottningen är obehaglig*. Vad ska jag tänka och tro? --- Det måste äntligen bli ett slut, ingen annan än kungen och änkedrottningen äger tillåtelse att skriva!”

”Det förvånar mig att ni känner detta obehag, ty ni själv gav mig tillstånd att fortsätta. Ännu har jag dock ej begagnat mig härav utan ville vänta. Jag vet inte vilka andra min väninna skrivit till, men ännu är hon säkerligen okunnig om det utfärdade förbudet.”

”Det ska hon nog få veta!”

”I så fall bör väl förordningen tillsändas henne.”

”Det är alldeles onödigt, de som hittills brukat tillskriva henne kan ge upplysning därom. Riket kräver lugn, det är min plikt att sörja därför. När jag nu från flera håll hör att brev anländer än till den ena, än till den andra, vad ska jag då tro?”¹¹³⁸

Med mildare stämma fortsatte kronprinsen tala om den avsatte och landsförvisade drottning Fredrika:

”Tänka er in i min belägenhet, förvisso skulle ni handla på samma sätt. Om jag hade en annan ställning, skulle jag kanske också känna sympati och deltagande för henne. Nu däremot ter sig saken annorlunda.¹¹³⁹ När både de kungliga och andra står i förbindelse med henne, får jag ovillkorligen den uppfattningen att intresset här är större för den familjen än för *mig*.”

Jean yttrade detta med ett småbarns egocentricitet. Han var, eller spelade, *kränkt*. Med djup visad sinnesrörelse och nedbruten mimik fortsatte han:

¹¹³⁷ Se kap 4 avsn 20 (inledningen)

¹¹³⁸ Termen ”lugn” avsåg, analogt med uttrycket ”endräkt” tidigare i konversationen och precis som i tidigare sammanhang, en samfällid upplutning bakom den nya successionsordningen från den 26 september 1810, där varje ifrågasättande av ”den nya sakernas ordning” var att betrakta som landsförräderi.

¹¹³⁹ Jmf kap 2 avsn 24 (första mötet med änkedrottningen Sofia Magdalena den 2 november 1810) och kap 4 avsn 15 (drottning Charlottas beundran för adoptivsonen för hans upprepade viljeytringar att bistå de landsförvisade, och hans ”karaktäristiska spontana yttringar av hjärtgodhet”)

”Jag kan *dö*! Jag vill ej att min son inom landet då ska finna tvedräkt och oroligheter, kanske så svåra att de blott med våld kunna bekämpas. Jag talar uppriktigt, och öppnar mitt hjärta för er!”

Stackars Jean. Det var ju *han* som var *offret*. Hela världen var emot honom! Och nu kunde *inbördeskrig* utbryta i Sverige också om brevväxlingen mellan den medelålders drottningen och hennes yngre väninna inte upphörde! Han fullföljde melodramatiskt sitt ackord:

”Jag har lämnat allt! Förmögenhet, lugn, hustru, släkt och vänner... Nog måtte jag förtjäna den belöningen att *känna mig avhållen, förstådd!* Och att med er få vara mig själv och tala öppet.”

Ack så sorgmodigt. Adoptivmodern sökte lugna honom:

”Ni är ju varmt älskad, varom jag på allt sätt sökt övertyga er. I ert ställe skulle jag inte förarga mig över en helt oskyldig brevväxling mellan gamla bekanta. Dessutom tycker jag, att ni alltsedan er hitkomst rönt otaliga bevis på kärlek och tillgivenhet.”

Efter detta interludium av nedstämdhet om sin egen sköra utsatthet, insåg adoptivsonen i detta skede att han borde styra tillbaka konversationen mot det som han ville uppnå från början, d v s ett upphörande av Charlottas och Fredrikas privata brevkorrespondens. Han justerade nu sin taktik till att utmåla drottning Charlotta som ett tänkbart offer för någon slags dunkel komplott om hon ej slutade. Han tog sats:

”Missförstå mig inte, ni måste föregå med gott exempel. Än en gång ber jag er betänka, att jag kan *dö*, och tro mig, då framträder åter revolutionsmännen, på *er* ska de kasta den första stenen ifall de får kännedom om er brevväxling! Ni blir deras första offer! Ovillkorligen inställer sig hos dem den tanken, vi valde henne till drottning, hon har ej visat någon tacksamhet härför. Jag vet ju, att ni endast motvilligt intog denna ställning, men jag vågar säga, ni är skyldig dem att avstå från korrespondensen.”

Att Jean Bernadotte här åsyftade de drivande krafterna bakom avsättningen av Vasafamiljen och lynchningen av Axel von Fersen är uppenbart.¹¹⁴⁰ Han antydde nu att dessa icke namngivna skuggor – men i denna liga ingick bl a Adlersparre, Mannerheim, Wetterstedt och Grevesmöhlen – ännu var att räkna med, och att de ej glömt bort var *hon* fanns. Denna skrämselfaktik är anmärkningsvärd på flera sätt. Dels var den uppdiiktad, dels oförsämd. Men framför allt är det intressant att se hur stamfader Bernadotte verkade ha sådan *ingående kännedom* om sammansvärjningarna, det fula maktspelet och händelseförloppen i Sverige innan sin egen ankomst, från Gustaf IV Adolfs avsättning och den olagliga suspenderingen av Vasaätten till den organiserade lynchningen av Axel von Fersen som varit ett skrämnskott mot gustavianerna.

Efter denna uttalade *skarpa varning* blev Jean än mer allvarsam och underströk med fulländad scenkonst hur ärlig och uppriktig han var:

”Jag betonar att jag öppnat mitt hjärta, låtit er blicka in i min själs djupaste skrymslen och erkänt, att detta skriveri pinar mig. Vid närmare begrundande inser ni säkert, att jag har rätt.”

Men drottningen replikerade:

”Nu vill jag vara lika uppriktig och förklara, att jag sviker inte den jag en gång skänkt min vänskap. Så som detta brev kommit mig tillhanda, behövde jag ej visa det. Gjorde det dock av tillgivenhet för er. Det är mig likgiltigt om revolutionsmännen förtalar mig, jag är van därvid, *och mitt samvete är rent*. Far de med osanning tar jag det lugnt, och kan inget göra åt det. Min avsikt med brevet var blott att visa, att idel lögner rapporteras till er och att min väninna ej mer ägnar en tanke åt Sverige.”

Hm. Den sluge Jean blev tvungen pröva ännu ett nytt trick. Nu försökte han ”hota” med att brevet enligt förordningen i så fall skulle uppläsas av utrikesministern i regeringskanseljen, vilket ju måste kännas penibelt för henne. Men drottningen svarade obekymrat:

¹¹⁴⁰ Se kap 2 avsn 15

”Mycket gärna, ty innehållet i hennes brev är som vanligt fullkomligt oskyldigt!”

Jäklar! Bluffen fungerade ej. En uppläsning av ett platt ointressant brev mellan två fruntimmer i regeringskanseljen skulle bara förlöjliga Jean Bernadotte själv för att ha kommit på något så tramsigt, det insåg även han. Så nu var han snabb att byta fot och hota med något annat:

”Härifrån avråder jag er dock på det bestämdaste, ty kanseljen kanske ber kungen anmoda er upphöra med skrivandet, vilket vore ytterst obehagligt!”

Drottning Charlotta började nu bli närmast förnärad av dessa krumbukter och svarade:

”Jag lyder inte under regeringskanseljen. Kungliga familjen har i alla tider stått direkt under kungen. --- Dessutom har ni en gång tillåtit mig att skriva, därpå har jag litat.”

Den extremt hale Jean Bernadotte hade vid det här laget spelat ut många trick i sin arsenal – hot om att själv avgå och resa hem, självömkan i flera olika former, hot om inbördeskrig, hot om vedergällning mot drottningen från illasinnade revolutionsmän, hot om blottläggelse av brevets innehåll i ett regeringssammanträde, hot om dekret från regimen riktat mot drottningen personligen att allt skrivande upphörde... Alla dessa knep i Jeans låda hade drottning Charlotta avvärjt, eftersom frågan om att sluta med att korrespondera med sin väninna var så småaktig och barnslig till att börja med.

Nu återstod bara öm vädjan och tillit. Pjäsens sista akt. Den teatrale Jean fattade så sin adoptivmors hand, tryckte den, såg henne lugnt i ögonen, såg så snäll och vänlig ut som bara gick, och log tillgivet som en cockerspaniel med de mörka ögonen under de svarta lockarna. Han sade intimt och förtroendefullt med låg, huld röst:

”Tusen, tusen tack. Nu talar vi inte mer härom. Folk kan se oss och kanske höra vad vi säger. Vi kan återuppta ämnet en annan dag. Än en gång tack! Tänk i lugn och ro på vad jag sagt, ni som är så klok finner nog då, att jag har rätt.”

Bingo! Sympatitricket fungerade!

Drottning Charlotta fogade sig. Några dagar senare presenterade hon ett utkast till ett relativt formellt, kortfattat brev till drottning Fredrikas mor, där hon förklarade att all kontakt måste upphöra. Jean Bernadotte hjälpte henne beredvilligt – givetvis – med att verkställa detta, och den korta skrivelsen kontrollerades högaktigt av utrikesministern och Jean själv. Drottning Charlottas allra sista brev till den destinationsorten, Karlsruhe, expedierades.

Drottningen medger i sin dagbok om att hon var djupt känslösamt rörd, ledsen, när detta skedde. Dock lät hon ändå detta passera på grund av sin totala hänryckning och pinsamma naivitet inför sin adoptivson, som ännu hade ett fast grepp om henne. På den franske adoptivsonens begäran avbröt hon alltså den oskyldiga brevkontakten med en av sina allra bästa, mest förtrogna och närmaste vänner i livet.

I sin dagbok kommenterar hon – återigen lyser Charlottas skriande godtrogenhet igenom så att läsaren, med facit i hand, våndas – att hon förvisso kunde ”ej undgå att vara litet förargad på kronprinsen” efter denna incident, men att denna förargelse ju inte betydde någonting ”jämfört med hans många stora, beundransvärda egenskaper”, att hon därför förlät honom. Hon fortsätter i dagboken med att lovorda honom.

Hämförelsen var alltså kompakt och konstant, och skulle ej släppa sitt tag om adoptivmodern förrän en kort tid innan hennes bortgång 1818. Hennes uppvaknande från sin naiva bortdomnande drömsömn kom så småningom, men väldigt sent och med bara månader kvar att leva.¹¹⁴¹

¹¹⁴¹ Se kap 23 avsn 2

GUADELOUPE

I ett brev denna vinter till Désirée i Paris beklagade maken i Stockholm – med ett rekordapanage på 100 000 riksdaler¹¹⁴², rofferi av de oredovisade Barthélemyintäkterna¹¹⁴³, Lantbruksakademins enskilda kassamedel¹¹⁴⁴, inhöstadet av stora oredovisade "popularitetsbidrag" från Storbritannien¹¹⁴⁵, samt upptagandet av flera nya friska privata krediter¹¹⁴⁶ – att han trots detta hade lite ont om cash. Liknande gnäll från kronprinsen om det snålt tilltagna kronprinsarvodet fick hans omgivning höra ganska ofta, som t ex adoptivmor drottning Charlotta senast i februari 1813.¹¹⁴⁷ En minnestecknare uppskattar att Jeans privata utgifter uppgick till 3-4 gånger apanaget.

Det var inte bara finansieringen av hans egen parallellstat – underhandsarvodet till spioner och propagandister, media, angivare, jasägare inom regering och riksdag, o s v – som krävde resurser. Uppkomsten Jean och uppkomlingen Désirée var båda mycket giriga att bygga upp en *privat familjeförmögenhet*; en inneboende lockelse och stark motivation att *passa på* – att utnyttja sin nyvunna ställning, ta tillfällena i akt att bemäktiga sig personliga fördelar och tillgångar. Detta är ett karaktärsdrag som återfinns hos väldigt många uppkomlingar, då som nu, som ser *sin chans* när den stora syltburken plötsligt och lite oväntat står mitt framför nosen på dem.

Jean Bernadotte hade kommit till Sverige kraftigt skuldsatt, oaktat det avgångsvederlag han erhållit av Napoleon. Väl på plats hade han sedan dess blivit än mer skuldtyngd p g a sina stora sidoutgifter. Men en röd tråd genom denne mans vuxna liv var hans förmåga att, med ytterst instinktiv och utstuderad påpasslighet, se möjligheter att göra vinster i sammanhang där pengar förekom och revisionen var otillräcklig. En absolut odiskutabel kleptomanisk talang och fingertoppskänsla.

Samtidigt som han målmedvetet sinkade Danmarks och Österrikes fredsförsök, pågick förhandlingar i Stockholm om ett alliansfördrag mellan Storbritannien och Sverige, för att fastställa premisserna för Sveriges deltagande i det stundande storkriget nere på den europeiska kontinenten. Britterna företrädades av generalen Alexander Hope¹¹⁴⁸ och diplomaten Edward Thornton. På den svenska sidan höll Jean Bernadotte i alla trådar bakom kulisserna, medan de muntliga överläggningarna fick skötas av verktyget Wetterstedt och utrikesminister Engeström.

Onsdagen den **3 mars 1813** undertecknades traktaten, som bestod av sju offentliga huvudartiklar, en separat artikel samt tre separata och hemliga artiklar. En *traktat* är ett avtal mellan stater eller internationella organisationer. Denna allianstraktat mellan staten Sverige och staten Storbritannien innebar både förpliktelser och fördelar för båda parterna.

I sammandrag:

Svenska staten förband sig att med en armé på minst 30 000 man under kronprins Bernadottes befäl verkställa en militär operation mot fienden på det europeiska fastlandet.

Svenska staten förband sig även att tillåta brittisk nederlagsfrihet – tullbefriade magasindepåer av handelsvaror – för alla slags varor i Göteborgs, Karlshamns och Stralsunds hamnar i 20 års tid.

¹¹⁴² Se kap 4 avsn 3

¹¹⁴³ Se kap 4 avsn 3

¹¹⁴⁴ Se kap 3 avsn 21

¹¹⁴⁵ Se kap 4 avsn 2

¹¹⁴⁶ Se kap 3 avsn 9

¹¹⁴⁷ Se kap 4 avsn 19

¹¹⁴⁸ Alexander Hope (1769-1837), brittisk militärofficer

Brittiska staten förband sig att subventionera den *svenska statens* militäroperation på kontinenten ekonomiskt med ett bidrag på 1 miljon pund¹¹⁴⁹, samt att överlåta besittningsrätten av den västindiska ön Guadeloupe till *svenska staten*.

Brittiska staten förband sig även att understödja *svenska statens* erövring av Norge.

Båda parterna förband sig slutligen att ej enskilt förhandla med fiendemakter om ömsesidiga intressen. Denna sjunde och sista artikel avsåg i princip att förhindra en brittisk separatfred med Danmark, vilket Bernadotte fruktade. Genom artikel 7 band han britternas handlingsfrihet i detta avseende.

Dessa var huvudpunkterna i detta mellanstatliga fördrag. Prestationer och motprestationer två stater emellan. Uppoffringar och ersättningar. Storbritannien ville se den svenska armén bidra till konfrontationen av ärkefienden Napoleon, liksom man även var angelägen om att värna sin sjöhandel i Skandinavien och Östersjöregionen. Och detta kunde Sverige erbjuda, mot överenskommen ersättning. Hela upplägget kan vid första anblicken tyckas ganska elementärt, okomplicerat, frankt och förbehållslöst. Och kanske hade det också så kunnat bli... om det inte varit för en viss persons egenintressen och ansträngningar att förvränga och förgrumla hela transaktionen i grunden. Såväl dynastilegitimiteten som dynastiförmögenheten blandades in i spelet.

Det var främst den första och den fjärde artikeln i traktaten som senare skulle bli kontroversiella.

Inför förhandlingarna om en allians ville den brittiska regeringen förmå Bernadotte att ge upp angreppsplanerna på Danmark tills vidare, och istället först och främst vända vapnen mot alla koalitionsmakters gemensamma fiende nere på kontinenten, alltså Frankrike. Det var ju *där* den svenska armén skulle vara till någon nytta för koalitionen, och det var *denna* svenska militära insats som britterna ville sponsra. Britterna hade även stora förväntningar på vad exmarskalken Bernadottes ståndaktiga, principfasta, föredömliga och aktivt pådrivande ledarskap kunde göra för den allmänna kampmoralen i kriget mot Napoleon, och man trodde att man behövde en anförare med sådana excellenta fältherreegenskaper som den forne franska marskalken förmodades ha.¹¹⁵⁰ Den brittiska regeringen varken ville eller kunde inför parlamentet lägga fram en traktat där Sveriges egna intressen sattes före de allmänna.

Den brittiske utrikesministern Castlereagh hade via sitt departementsråd Hamilton¹¹⁵¹ givit den brittiske förhandlaren Hope ett uttryckligt mandat att de brittiska förmånerna skulle komma Sverige till godo först när den svenska armén anlät till kontinenten. I London såg man i termen "kontinenten" en slags trygghetsgaranti för att Sveriges militära insatser verkligen skulle riktas mot Frankrike och ingen annan stans. Om Bernadotte fick för sig att ta sig till kontinenten *via* Själland, hade Hamilton förtydligt för Hope att detta "skulle vara sådant slöseri med tid och resurser och av faktisk slagkraft i detta kritiska ögonblick av kriget, att jag litar på att det inte kommer att övervägas". Instruktionerna från London sade vidare att om inte Sverige tydligt ställde sig bakom operationerna på kontinenten, skulle Hope avbryta förhandlingarna. Om Sverige skulle insistera på en inledande militärmanöver mot Danmark, skulle alliansfördraget ej träda i kraft förrän svenska armén agerade direkt på plats nere på kontinenten.

Likaså avskydde den brittiska allmänheten tanken på att Danmark nu skulle attackeras militärt, särskilt om en sådan attack vore finansierad och väpnad av britterna. Britterna ville istället att Danmark skulle övertalas att ansluta sig till koalitionen. Detta skapade ett litet bryderi

¹¹⁴⁹ Huvudsakligen finansiering av svenska arméns utrustning, transport och löpande underhåll (soldatlöner, livsmedel, foder etc); 1 miljon pund år 1813 motsvaras år 2020 av ca 970 mkr (KPI), 2,8 miljarder kr (guldpriindex) alt 30 miljarder kr (arbetarlöneindex)

¹¹⁵⁰ Jmf kap 7-19

¹¹⁵¹ William Richard Hamilton (1777-1859), brittisk diplomat och antikvarie

för de brittiska förhandlarna. Man måste balansera mellan denna folkvilja som även delades av parlamentet, och nödvändigheten att ge sitt bifall till Sveriges förvärv av Norge, samt att övertala Sverige att denna traktat man nu förhandlade om gällde svenska insatser för den "gemensamma saken", kriget mot Napoleon.

Men i Jean Bernadottes egen värld var ett krig mot Danmark viktigast. Norge var och förblev hans prioritet och fixpunkt, såsom det varit ända sen 1810. Hans ställning i Sverige var skör. Finland var förlorat och ännu hade han vare sig bringat någon gottgörelse eller upprättelse för det svenska folket. Minnena av Finska kriget levde kvar, och blott mindre motgångar och förluster i ett kommande krig kunde välta kronprins Bernadottes ställning och upphäva den bernadotteska tronföljden. Han var synnerligen medveten om dessa variabler. Han själv personligen behövde denna territoriella kvittning, Norge, för att stärka sitt varumärke som beskyddare av Sveriges intressen och därmed ge legitimitet åt den nya dynastin. Jean hade heller egentligen inget intresse av att bekriega sina forna stridsbröder, fransoserna. Den interna skandinaviska uppgörelsen om Norges öde kom i alla lägen först för honom, och kampanjen mot Napoleon var i bästa fall blott sekundär.

Inför ryssar och briter vinklade stamfadern detta så, att ett synligt och konkret *förhandsvederlag* krävdes för det oläkta sår som Finlandsförlusten utgjorde, och för att orka mobilisera den svenska armén för ett nytt krig på kontinenten. För att vinna allmänhetens stöd för detta koalitionskrig måste man tidigt visa urskiljbara fördelar för *Sverige*, annars riskerade man en revolution, löd Jeans argumentation. Han hade därför varit mycket angelägen att få ett avtal till stånd som både innehöll finansiella fördelar och som möjliggjorde en cementering av Danmarks fiendestatus.

Redan under det allra första mötet mellan Jean Bernadotte, Alexander Hope och Edward Thornton i mitten av februari hade oenigheter lagts i dagen med en gång. Efter detta initiala möte hade förhandlingarna å den svenska sidan som sagt förts av utrikesminister Engeström och hovkansler Wetterstedt, men det råder ingen tvekan om att Jean personligen styrde hela uppgörelsen från några rum bort, likt en marionettspelare. Det fanns sålunda två motstridiga strategiska intressen – Storbritanniens och Sveriges – som skulle jämkas ihop till någon slags samstämmighet i denna allianstraktat.

Knuten löstes med verbal akrobatik, en inbyggd dubbeltydighet.

Traktatens artikel 1 fick lydelsen att Sverige förband sig att använda en armé på minst 30 000 man "till en *direkt operation på fasta landet* mot de höga kontraherande parternas *gemensamma fiender* --- i förening med de ryska trupper --- till följd av de överenskommelser som i detta avseende redan blivit träffade".

Denna lydelse *gav intrycket* att Bernadotte gått med på att omedelbart bekämpa Napoleon i Nordtyskland. Så var artikeln avsedd att tolkas i London. Men termen "gemensamma fiender" – nota bene i plural – kunde ju även inbegripa Danmark, som ju ännu inte slutit formell fred med Storbritannien! Och innebörden av "de överenskommelser som i detta avseende blivit träffade" – d v s de svensk-ryska fördragen – innebar ju att Norge *först* skulle erövrats åt Sverige, och att Sverige *därefter* skulle medverka mot Frankrike.

Kontentan var alltså att så snart en svensk armé på 30 000 man landsatts på det europeiska fastlandet trädde avtalet i kraft med stora brittiska subsidier, men Bernadotte kunde själv bestämma marschriktningen. Skrivningen gav alltså stamfadern utrymme för ett angrepp *via* Tyskland mot den "gemensamma fienden" Danmark för att tvinga till sig Norge, den hägrande belöningen.

Ordleken var en stor diplomatisk framgång för Jean.

Formuleringen var avsiktligt dubbelbottnad och utformad så att inget blockerade Bernadottes egen agenda, samtidigt som den förhoppningsvis skulle vinna bifall i det brittiska parlamentet. De brittiska förhandlarna var väl införstådda med den svenska tolkningen och den

svenska kronprinsens generella avsikter, vilket gör att deras acceptans av denna lydelse av artikel 1 framstår som lite av ett mysterium. Hope och Thornton medverkade till att *vilseleda* det egna parlamentet. Möjligen hoppades de att Bernadotte inledningsvis ändå skulle främja koalitionen stora gemensamma sak p g a kraftiga finansiella incitament, långtgående garantier i Norgefrågan m m. Men kanske hade man lite väl troskyldigt gjort bort sig. Man anade möjligen inte hur blixtnabbt och bestämt advokatsonen från Pau skulle utnyttja kryphålen.

Knappt hade bläcket i påskrifterna torkat, förrän Jean Bernadotte redan dagen därpå, den **4 mars**, presenterade ett hemligt dokument för general Hope, signerat *Charles Jean*, med en utförlig fälttågsplan mot just *Danmark*. Storbritanniens flotta skulle blockera Själland medan Sverige skulle invadera via Fyn och Jylland. General Hope bistod Bernadotte med den slutliga utformningen av fälttågsplanen samt renskrev den. Hope spelade alltså med i denna konspiration tillsammans med Bernadotte om hur han kunde lura parlamentet i London samt svika koalitionen högre mål att gemensamt konfrontera Napoleon. Men när väl brittiska regeringens och parlamentets *förväntningar* så småningom ställdes mot Jean Bernadottes *intentioner* i fullt dagsljus, skulle det vara upplagt för att någon av de inblandade skulle bli besviken.

Den fjärde artikeln, minst lika omstridd och omdebatterad, rörde Guadeloupe. Redan vid inledningen av förhandlingarna i mitten av februari, när Storbritannien deklarerat sina förhandlingsgrunder, hade avträddandet av Guadeloupe direkt ställts mot *svenska arméns militära insats* på kontinenten samt den brittiska nederlagsfriheten på *svensk mark*. Länken mellan tjänster-gentjänster i Storbritanniens villkorsförklaring är absolut odiskutabel, och britterna hade även skrivit att Guadeloupe, givetvis, i så fall skulle tillfalla *Sverige*, d v s svenska staten.¹¹⁵² I den slutliga traktatstexten knöts även Guadeloupes överlämnande specifikt till "de svenska truppernas landstigning på fasta landet", alltså svenska arméns deltagande i kriget på den europeiska kontinenten, och vad gällde de brittiska depårtigheterna på svensk mark så förtydligades i traktatstexten att detta var en direkt följd av överlåtelsen av Guadeloupe. Hela överlåtelsen utgick från, och berodde på, dessa två motprestationer å svenska statens sida. Det var alltså 30 000 svenska mäns liv, plus rätten för britterna att lagra handelsvaror i magasin i tre svenska hamnstäder, som låg i den ena vågskålen. I den andra vågskålen låg Guadeloupe.

Koloniöverlåtelsen ingick i den huvudsakliga avtalstexten och hade ej fördolts i någon hemlig sidoartikel, helt enkelt därför att denna kapitaltillgång var direkt knuten till svenska specifika motprestationer. Jean Bernadotte *hade velat* att Guadeloupedetaljen skulle gömmas undan i ett hemligt tillägg, men detta nekades av britterna då ju Guadeloupe inte var någon isolerad sidoöverenskommelse utan en integrerad del av helhetsuppörelsen och avräkningen mellan staten Sverige och staten Storbritannien.

Allting sålunda explicit och glasklart.

Men det fanns andra trick i lådan.

I diplomatiska och formella sammanhang före, under och efter den aktuella tidsepoken i fråga användes rutinmässigt formuleringen "H M Konungen av Sverige" i traktatstexter som en vedertagen officiell omskrivning för *svenska staten*. Professor Oscar Alin har grundligen belyst detta med övertydlig pedagogik, inklusive några hundra konkreta och konsekventa exempel, i en utredning från 1899.¹¹⁵³ Att "H M Konungen av Sverige" betyder *svenska staten* är att betrakta

¹¹⁵² Vid riksdagen i Örebro 1812 hade beslut fattats att ultramarinska besittningar skulle skiljas från riksdagens insyn, så att den löpande förvaltningen och ekonomin istället blev en avskärmd regerings sak. Detta var närmast att jämställa med att regeringen erhöll ensam *nyttjanderätt*. Den formenliga *äganderätten* skulle emellertid fortsättningsvis tillhöra staten. Se kap 4 avsn 3.

¹¹⁵³ Läsaren rekommenderas att ta del av denna skrift för ytterligare klarhet; Oscar Alins utredning har titeln "Fjerde artikeln af fredstrakaten i Kiel den 14 januari 1814" (1899). Anders Lindeberg har tidigare gjort en analog analys, se "Bidrag till Sveriges historia efter den 5 november 1810" del 1 (1839), s 174 ff.

som ett axiom. Analogt betecknade "H M Konungen av det förenade konungariket Storbritannien och Irland" den *brittiska staten*. Detta språkbruk går igen i hela den aktuella traktatstexten. Uttrycket "H M Konungen av Sverige" hade alltså ingenting med kungen som individ eller person att göra, utan är ett sätt att i sammanhanget beteckna svenska staten representerad av statschefen. Ämbetstiteln på monarken användes som symbol för svenska staten.

Den dåvarande svenske justitieministern Gyllenborg¹¹⁵⁴ – av justitiekanslern beundrad för "sin orubbliga rättskaffenhets", "oböjlig oväldighet" och "hedrande samvetsgrannhet" – kommenterade i ett senare skede denna princip:

"Det är ju i diplomatiken¹¹⁵⁵ en vedertagen plägsed att egentligen vid sådana tillfällen nämna cheferna för vardera regeringen, och blir väl traktaterna ändock gällande för de riken och det folk, som de representera. --- Det är dessutom denna jämte andra förmåner som gjorde, att *Sverige* med en del av sin krigsmakt biträdde brittiska systemet mot Frankrike. Förbindelserna måste väl vara reciproka, så att, då *Sverige* gjort å ena sidan en ansträngning och ett biträde, måste det ock vara *Sverige* som njuter förmånen."

Även i artikel 4, om Guadeloupe, används detta skrivsätt analogt, men på ett ställe finns en märklig avvikelse, nämligen i följande passus:

"...samtycker H Storbritanniska Majestät --- att avträda till *H M Konungen av Sverige och hans efterträdare till svenska kronan enligt den successionsordning, som blivit den 26 september 1810 av Hans Svenska Majestät och Hans Rikes Ständer upprättad*, besittningen av Guadeloupe i Västindien..."

Så hur i hela friden gick nu detta ihop? Frasen "och hans efterträdare" refererade till "H M Konungen av Sverige", men detta var ju ingen "han" utan betydde svenska staten. Lydelsen i Guadelopetexten var alltså att ön skulle avträdas till "svenska staten och hans efterträdare", en verbal geggamoja. Formuleringen syntes sammanblanda två juridiska personer – dels svenska staten och dels den bernadotteska släkten privat. Hans majestät kung Carl XIII hade inget annat med detta att göra än att han i denna diplomatiska text lånade sin ämbetstitel till att representera svenska staten. Inte heller Jean Bernadotte hade någonting i traktatstexten att göra, vare sig som kronprins eller privatperson, ej heller hans ättlingar. Detta var en *traktat*, ett internationellt avtal mellan två stater. Bernadotte själv var ingen stat. Denna passus som Bernadotte envist ville infoga om "hans efterträdare till svenska kronan enligt den successionsordning" o s v, är inte bara avtalstekniskt omöjlig utan även irrelevant, löjlig och synnerligen inbilsk.

Ordvändningen var därför betydelselös – men ej unik. I exempelvis Fredrikshamnstraktatens fjärde artikel¹¹⁵⁶ användes en liknande onödigt yvig formulering beträffande svenska statens förlust av den östra delen av riket, och i Pommerntraktatens första artikel¹¹⁵⁷ användes också en analog formulering när svenska staten avträdde dessa landområden. Likväl var det *stater* och inget annat som utgjorde rättssubjekten, punkt slut. Traktaten om svenska statens territoriella förändringar gällande Finland 1809, Guadeloupe 1813 och Pommern 1815 – för att bara ta tre exempel av många – hade ingenting med några individer eller dynastier att göra.

¹¹⁵⁴ Fredrik Gyllenborg (1767-1829), svensk statsman

¹¹⁵⁵ diplomatik = benämning på den vetenskap som sysselsätter sig med en kritisk granskning av historiska urkunder

¹¹⁵⁶ Fredrikshamnstraktatens (17 september 1809) artikel 4 löd: "H M Konungen av Sverige avträder oåterkalleligen och för all framtid, så för sig som för sina efterträdare till svenska tronen och riket, till förmån för H M Kejsaren av Ryssland och hans efterträdare till ryska tronen och riket, alla sina rättigheter och anspråk..."

¹¹⁵⁷ Pommerntraktatens (7 juni 1815) artikel 1 löd: "H M Konungen av Sverige och Norge avträder för all framtid för sig och sina efterträdare på Sveriges tron enligt successionsordningen av den 26 september 1810 till H M Konungen av Preussen och hans efterträdare på tronen hertigdömet Pommern och furstendömet Rügen..."

Men stamfadern hade likväl varit synnerligen noggrann med att inkludera inte bara kungens ämbetsstitel utan tillägget "och hans efterträdare" och dessutom referera till den svenska successionsordningen.

Det har i efterhand genom historien gjorts flera olika tolkningar av detta lilla tillägg i just Guadeloupetexten, som Jean pushade för skulle skrivas in. Den mest naturliga förklaringen är att tillägget "...och hans efterträdare..." etc inget annat är än en markering i traktaten att överenskommelsen mellan de två staterna gäller för evärdliga tider, alltså för evigt. En mer långsökt förklaring skulle t ex kunna vara att formuleringen avsåg en kombination av *både* svenska staten *och* tronarvingarna personligen, d v s att dessa parter skulle dela på bytet och erhålla 50% vardera. Detta motsägs emellertid av det i så fall synnerligen slarviga och ostädade språkbruket, samt även det faktum att Jean ursprungligen velat att personnamn skulle tillfogas på denna punkt, d v s att "H M Konungen av Sverige" förklarades betyda Carl XIII samt att "hans efterträdare" förklarades innebära han själv och sonen Oscar, alltså Jeans föresats hade varit att det var frågan om tre individer. Britterna avtog emellertid detta nonsens och hade inga befogenheter att binda kolonin till vare sig kungen personligen eller den bernadotteska släkten. Frågan är om hedersdoktor i statsvetenskap¹¹⁵⁸ ens *förstod* distinktionen mellan stat och individ, eller om det bara var frågan om ett utstuderat hantverk för att producera dubbeltydigheter, advokatson som han var.

En annan mer plausibel tolkning är att genom att blanda in successionsordningen från september 1810 i formuleringen så band man hårdare upp denna successionsordning – alltså Bernadottesläkten – till Sveriges tronföljd. Skulle nämligen denna successionsordning kullkastas, var baktanken, så skulle även det svenska Guadeloupeinnehavet samtidigt riskeras. Denna avtalskonstruktion skulle därför i sig vara ett incitament till att ej utmana den rådande tronföljden, för då skulle svenska nationen förlora en värdefull besittning. Stamfadern ville surra fast sin släkt vid den svenska tronen ännu hårdare, och formuleringen hade ett rent antigustavianskt syfte. Detta stöds även av det faktum, att Bernadotte propsade för ett tillägg att kolonin uttryckligen skulle *återgå* i brittisk ägo om den svenska successionsordningen skulle brytas. D v s Jean ville göra Guadeloupe till en hållhake, en utpressningsfaktor, som kunde bli användbar mot Sverige i framtiden. Oavsett hans egen framtid – exempelvis om hans franska karriärplaner föll väl ut – så skulle Oscar en dag bli svensk kung, och genom ångesten över att kunna förlora en värdefull koloni skulle svenska riksdagen avhållas från att företa någon överilad förändring i denna successionsordning eller arvsmonarkin som statskick, var baktanken.

Ytterligare en teori som framförts, är att genom att inkludera den fullkomligt irrelevanta upplysningen om den svenska successionsordningen i diverse traktater, ville stamfadern helt enkelt bara markera, när han fick chansen, släkten Bernadottes rätt till Sveriges tronföljd över Vasaätten. Familjen Bernadotte nämns ju specifikt vid namn i successionsordningen. Enligt denna teori syftade stamfadern alltså *inte* främst att personligen ingå som avtalspart i mellanstatliga fördrag, utan hans uppsåt var snarare att i avtal med utländska makter – där konspirationer till förmån för Vasafamiljen frodades – utnyttja högtidligheten och offentligheten genom att understryka sina egna ättlingars rätt till själva den svenska tronföljden.

Det historiska källmaterialet visar att de brittiska förhandlarnas entydiga intention var att kolonin skulle avträdas till *svenska staten*.¹¹⁵⁹ Detta hade varit deras raka linje från första

¹¹⁵⁸ Se kap 2 avsn 24

¹¹⁵⁹ Guadeloupeaffären, från början till slut, är ett mönsterexempel på hur Jean Bernadotte ohämmat blåljög för sin naiva adoptivmor drottning Charlotta. Under förhandlingarna i Stockholm tutade han i henne att britterna "vägrade" tillåta att svenska staten erhöi denna ö, eller att ön skulle tillfalla Sverige om Bernadottedynastin utslocknade. Jean påstod för sin kära adoptivmor att "alla energiska övertalningsförsök var förgäves", så därför *vingades* han ge med sig och till slut gå med på britternas krav att Guadeloupe skulle bli Carl XIII:s och därefter Bernadottesläktens privata egendom. Ljureriet var patalogiskt och visste inga gränser.

sund.¹¹⁶⁰ Brittiske förhandlaren Thorton, utrikesministern Castlereagh och andra inblandade har senare refererat till Guadeloupe som *Sveriges* tillgång, ej kungens eller kronprinsens. Och vid den svenska ratifikationens togs till protokollet – vilket regeringskanseljen tillstyrkte utan invändning, ej ens från Jean – en redogörelse som beskrev Guadeloupe som en ekonomisk tillgång tillhörande *svenska staten*. Stamfadern själv skrev även i en brevanteckning bara några veckor efter mötena i Stockholm att Guadeloupe givits åt *Sverige*, alltså *svenska staten*. Detta var även såväl justitieministerns som finansministerns uttryckliga uppfattning enligt annat källmaterial, i motsats någon slags personlig äganderätt. I senare enskild korrespondens mellan de svenska förhandlarna utrikesminister Engeström och verktyget Wetterstedt har återigen framgått att Guadeloupe var att anse som *svenska statens* tillgång. Annan post mellan de inblandade vid olika tidpunkter, inklusive diplomatiska sändebudet Rehausen i London, visar otvetydigt att detta var frågan om en besittning tillhörande *svenska staten*. Och under fälttåget 1813 så skrev en av stamfaderns propagandister, på direkt uppdrag och granskning av Jean själv, en broschyr som tydligt uttryckte att "*Sverige har satt sig i besittning av Guadeloupe*".¹¹⁶¹ Och när Guadeloupe så småningom ersattes med en likvidsumma på 24 miljoner francs, så var det till *svenska staten* och ingen annan som detta belopp utställdes av den brittiska regeringen.

Ändå kom formuleringen av just själva överlåtelsen – det irrelevanta omnämmandet av tronföljden i traktatstexten – att få stora konsekvenser senare. Genom denna omotiverade utfyllnad hade man nämligen introducerat en *avvikelse* och därmed även en *ambiguitet*, om än en långsökt sådan, som visats. Jean och verktyget Wetterstedt hade medvetet gjort en enda mening i hela fördragstexten lite *asymmetrisk*, lite oren. Och detta kunde – och skulle – givetvis dras till sin spets och utnyttjas maximalt av upphovsmannen. "H M Konungen av Sverige", d v s svenska staten, var själva skyltfönstret, och alla *trodde* när avtalet undertecknades att besittningsrätten av Guadeloupe skulle tillfalla Sverige, och det *borde* inte ha förelegat någon som helst rättslig oklarhet kring vilken juridisk person som avträdde ön till vilken annan juridisk person i detta mellanstatliga fördrag. Men genom tillägget om successionsordningen, ditskrivet med Jeans oangenäma påstridighet, lyckades juristsonen från Pau göra själva formuleringen så pass egenartad, förvirrad och juridiskt tillgrumlad att detta senare, med auktoritet och advokatyr, kunde *parasitiskt* utnyttjas till hans egen privata fördel.¹¹⁶² Stamfader Bernadottes beräkning var att skriva in Guadeloupe som en gåva från staten Storbritanniens till honom personligen. Avvikelsen, oregelbundenheten i traktatstexten på just denna punkt gav honom en liten möjlighet att, med sin retoriska sydfranska, längre fram i historien leka trolleri med den svenska regeringen och riksdagen i frågan om Guadeloupes rättsliga status. I själva verket åsyftade stamfader Bernadotte redan i mars 1813, till avbräck för nationen Sverige, att vid rätt framtida tillfälle tillskansa sig kolonin – vederlaget för *svenska arméns* krigsinsatser – genom att med den avsiktligt suddiga traktatstexten som rökråd omgestalta Guadeloupe som *dynastins enskilda egendom*.¹¹⁶³

Personlig kunglig äganderätt till denna ö, som ju de facto överlåtits till svenska staten, var också vad Jean i ett tidigt skede förespeglat sin adoptivfar kung Carl XIII, som även han ägde tydligt giriga tendenser. Enligt drottningens dagbok hade Carl XIII "i förtroende" – alltså

¹¹⁶⁰ Se kap 4 avsn 13 (20 oktober 1812)

¹¹⁶¹ Se kap 9 avsn 13

¹¹⁶² Detta beteendemönster återkommer i många episoder av stamfaderns besynnerliga liv: Först uppfann och utformade han en dubbeltydighet eller en halvlögn, som alla, om än med viss skepsis, kunde med visad välvilja försöka tolka som *nästan* regelrätt och därför låta passera – passivt bifallas, sanktioneras. Men denna ambiguitet blev därefter, skulle det om och om igen visa sig, Bernadottes vassaste vapen när tvetydigheten *möjliggjorde* en plötslig skarpt vinklad tolkning till hans egen fördel, och detta nyttjade han givetvis vid senare tillfälle till absolut ytterlighet.

¹¹⁶³ Se kap 22 avsn 11

hemligen, som om han visste att här fanns något som var komprometterande och som de måste viska tyst om – förut berättat för henne:

”Denna besittning blir min *personliga* egendom, icke rikets. --- Även kan jag bistå behövande vänner utan att vädja till statskontoret och utan att vara tvungen att redovisa medlen.”

Analogt hade Jean inför Guadeloupeförhandlingarna nämnt för den brittiske förhandlaren Thornton, till dennes häpnad, att han ville skaffa sig en penningkälla utom riksdagens räckhåll, för att kunna utöva ”inflytande” över riksdagen, d v s ren korruption.

En nästan ousinlig privat förmögenhetsfond och mutkassa alltså, för att köpa anhängare och kunna fördärva den svenska statsapparaten inifrån, som *svenska arméns uppoffringar* skulle ge honom *personligen*. Uppsåtet från Jeans sida, med sina adoptivföräldrars tigande bifall, var helt igenom lömskt och trolöst.

Och mycket vill ha mer, sägs det.¹¹⁶⁴ Girigheten hade kittlats. Under mars månad bad han via diplomatiska sändebudet Rehausen i London den brittiska regeringen om att erhålla *ytterligare* ör runt omkring Guadeloupe, men Storbritannien tvärvägrade. Stamfadern, oblyg och lysten, ville helt enkelt vara säker på att om Storbritannien hade något ytterligare att avvara, så skulle han ha det. Apropå Jeans girighet så ska han till Wetterstedt några månader tidigare enligt ett vittne ha förklarat att ”man alltid bör *begära mycket*, för att ha så mycket bättre råd att låta pruta med sig, och man äventyrar inte mer än ett avslag”.

En girighet som utgjorde fröet till all kleptomani och parasitism, som även tycks ha gått i arv.

Ej långt därpå, redan i april 1813, påstod Jean att några egentliga villkor inte längre var förknippade med överlåtelsen av Guadeloupe. Han hade frågat Carl XIII om denne hade några privata skulder, ty Guadeloupemedlen skulle gottgöra dessa i så fall, då han, kungen, skulle få disponera Guadeloupeinkomsterna fr o m maj. Det är oklart vad detta dagdrömmeri och ljugande åsyftade från adoptivsonens sida, men möjligen var det ett sätt att ”förankra” skenuppfattningen att dessa pengar var kung Carl XIII:s privata egendom, för att i ett senare läge söka ”instämmande” från kungen att denna samma uppfattning gällde, och därigenom göra en annorlunda tolkning besvärligare när det kom till skarpt läge.

Traktaten med Storbritannien som helhet var kraftigt i Sveriges favör. Bernadotte själv var efteråt så exalterad över de två fördragen med Ryssland och Storbritannien att han jämförde denna allians med den heliga treenigheten; Storbritanniens kung var fadern, tsar Alexander sonen, och han själv nöjde sig anspråkslöst med rollen som den heliga anden.

I förhandlingarna med Storbritannien hade stamfadern påstått att Napoleon erbjudit honom befälet över alla franska trupper, hela *Grande Armée*, medan Napoleon själv blott skulle syssla med franska imperiets civila angelägenheter. Det omnämns i källmaterialet faktiskt ett sådant erbjudande vilket Scott kartlägger i sin avhandling från 1932, men det är, som Morén konstaterar i sin avhandling från 1927, svårt att ta detta på allvar. Napoleon hatade Jean Bernadotte och såg honom som en medioker militäröfficer. I ett sista halvseriöst försök att få Sverige över på sin sida slängde Napoleon t o m in i den imaginära potten att exmarskalken även skulle få St Petersburg – några få månader efter att den franske kejsaren lidit sitt livs största nederlag någonsin mot Ryssland!

Jean hade givetvis inte varit sen att utnyttja dessa totalt meningslösa utfästelser, jämte tidigare utlovade och lika meningslösa franska penningförmåner. Han hade slängt fram dessa skenanbud, som de faktiskt var, inför britterna för att stärka sin förhandlingsposition. Hans självsäkerhet och påstridighet under förhandlingarna hade mötts med försonlighet och generositet av Hope och Thornton. Exempelvis översteg subsidierna som svenska armén skulle erhålla flera gånger om vad någon annan av Storbritanniens bundsförvanter fick i motsvarande

¹¹⁶⁴ Uttrycket lyder i sin fulla form ”mycket vill ha mer, fan vill ha fler, och helvetet blir aldrig fullt”, och har sitt ursprung i Ordspråksboken 27:20.

bidrag per soldat räknat. Bernadottes inställning var att Sverige inte borde spendera en enda riksdaler av egna medel för att befria Europa från Napoleons välde, trots att Sveriges säkerhet och ekonomi skulle dra stora fördelar av detta utfall.

Det var knappast några tråkiga, torra och förlegade grunder såsom moral, nationella självständighetsprinciper, mänskliga rättigheter, internationella handelsrelationer, kristlig broderlighet eller ren allmännyttan som drev Jean. Inget sådant trams. Sveriges blotta deltagande i koalitionen och hans egen personliga medverkan – som det magnifika militära snille han var – ansåg han hade så stort värde att det rika Storbritannien gott kunde stå för alla utgifter. Och traktaten var så fintligt och flertydigt utformat att han nu ansåg sig ha bra kort på hand som gav honom fritt manöverutrymme. För ett *spel* var vad det var, i Jeans ögon.

För den brittiska regeringen var likväl den absolut mest centrala punkten i uppgörelsen att Sverige faktiskt deltog aktivt i en koalitionsöffensiv mot Napoleons armé på tysk mark, och genom traktaten med Sverige var deras förhoppning och förväntan att man sände en tydlig signal om sitt förtroende att Sverige, den svenska armén och dess härförare exmarskalk Bernadotte nu samvetsgrant skulle uppfylla sin del av överenskommelsen. Man hoppades kunna lita på Jean Bernadottes militära bravur, s k "krigskonst", respekt för traktatens bokstav och andemening, och fransosens gentlemannaheder.

Redan i detta tidiga skede fanns dock tvivlare. Veckan efter att uppgörelsen träffats, skrev den skarpsynta oberoende iakttagaren och samtidsskildraren Robert Wilson i ett privat brev:

"Sverige, sägs det, kommer att låna ut eller hyra ut trettio tusen man, men --- kan *inte* anses som en allierad som kommer att uppbjuda all hennes styrka eller ens hennes välvilja för den gemensamma saken."

För Sverige var det stora priset Guadeloupe. Svenska nationen skulle betala för detta genom att ställa upp svenska medborgare, huvudsakligen den svenska allmogens söner, på linjer med vapen i hand framför Napoleons krigsmaskin. Det var *detta* som var den stora insatsen, vederlaget i denna bytesaffär. Det var inte Jean Bernadottes enskilda hovfolk och personliga assistenter på slottet som skulle kämpa för detta pris åt honom personligen, utan det var svenska soldater som gjorde detta för *Sveriges* räkning. Det var deras armar och ben som skulle begagnas, och i striden var det deras blod som skulle flyta, deras älskade som skulle bli änkor och deras barn som skulle bli faderlösa. *Detta* var likviden för Guadeloupe.

Snart skulle 30 000 svenska män inkallas och göras stridsberedda. Många av dessa var fattiga drängar och torpare från grå timmerstugor i socknars utkanter.

KNARRKULLEN

Det fanns ett undangömt grånat och väderbitet torp djupt inne i skogen i nordöstra Småland, långt bortom landsvägen, bortom färdleder och bebyggelse. Det låg någon dryg timmes vandring från Vimmerby, en stad med knappt tusen invånare vid denna tidpunkt, den naturliga centralorten för människor i bygderna runt omkring med sitt torg och sin marknad. I en annan riktning låg Frödinge med sin vackra bruna sockenkyrka av trä, där frödingeborna möttes upp och avhandlade olika angelägenheter varje söndag. Vägen till det lilla torpet från Vimmerby eller Frödinge gick förbi uppstaplade stengärdesgårdar och trägärdesgårdar med störar och snedställda gårdslen av gran och vidjor av ene. Vägen gick förbi tegar där drängar i träskor slet, förbi små gårdar där pigor med uppsatt eller flätat hår med ett rött eller blått band, och en vit huvudduk, bar spannar eller gjorde hussysslor. Vägen fortsatte in i skogen, den blev smalare,

krokigare, rotigare, stenigare och knaggligare. Sista biten fick man alltid gå till fots, eftersom det fanns risk att man skulle ramla ur åkvagnen bakom en häst.

Efter viss möda kom man fram. Torpstugan låg i en liten orörd glänta. Det var en enkel och anspråkslös plats på jorden. Den var rofylld och trygg. Där rådde stillheten, omgiven av de höga skogarnas tysta frid. Stugan, fastän nött och oansenlig, ingav ändå osökt en känsla av orubblighet, beständighet.

Torpet hette Knarrkullen.

Nils, Ingeborg och hennes föräldrar lämnade Locknevi socken någon gång under vintern och flyttade tillbaka till grannsocknen Frödinge, där alla fanns samlade senast den **11 mars 1813**, men eventuellt långt dessförinnan.¹¹⁶⁵ Bevarade kyrkböcker anger att den ursprungliga destinationen var Fågelnäset strax norr om Vimmerby, men meddelar inte uttryckligen när de sedan ankom till Knarrkullen. Det kan ej uteslutas att soldat Nils Forvass erhöll *arrenderätten* till Knarrkullen genom sin tjänstgöring som extraroteringsoldat i armén någon gång vid denna tid, vilket var den gängse ordningen och förmånen för stamarméns ordinarie soldater. Det förblir dock som sagt ovisst exakt när han och Ingeborg kunde börja disponera Knarrkullen, men troligen skedde detta någon gång mellan november 1814 och början av 1815.¹¹⁶⁶ I vår berättelse lämnas därför denna fråga öppen. Presentationen av platsen Knarrkullen är emellertid läglig nu.

En undersökare gör gällande att Knarrkullen, som del av ett större landområde strax söder om Frödinge by, sedan ca 1640 ägts av landshövding Frans Crusebjörn¹¹⁶⁷. Kort före sin död ska emellertid Crusebjörn ha donerat Knarrkullen till kyrkan i Frödinge för att erhålla absolution, d v s förlåtelse för sina synder eller lagöverträdelser, emellanåt i öfverhetens namn. Crusebjörn hade alltså i livets slutskede resonerat *pragmatiskt*, d v s resultatintänt. Genom att strax innan ridån skulle gå ner donera kapitaltillgångar till kyrkan, hade han räknat med att ha köpt sig Guds förbarmande, förfinat sin karma och sluppit taskiga efterräkningar efter döden. Oavsett hur herr ämbetsmannen uppträtt mot andra människor genom livet, oavsett vilken moral han rättat sig efter, så hade denna lagfartstransaktion precis på upploppet givit full samvetsro, får man förmoda. Allt förlåtet och glömt. Smart.

Torpet införlivades sedan med markerna som tillhörde prästgården i Frödinge, Elmenabbens ägor, och arrenderades ut åt torpare mot betalning i form av dagsverken.

Den lilla knuttimrade stugan hade ett tak av näver och torv.¹¹⁶⁸ Huset hade sen 1600-talet periodvis varit obebott och därför förfallit en del, och de grova väggstockarna grånat. Men den hade stått emot stormar och järnvintrar i många år. Byggnaden vilade på en stenfotsgrund på marken, knappt åtta gånger sex meter¹¹⁶⁹ i den öppna gläntan. Framför ingången till farstun låg

¹¹⁶⁵ Locknevi församling saknar flyttningslängder före 1821. Prästen har dock noterat i husförhörslängden i kolumnen för flyttningar att familjen flyttat till Frödinge den 11 mars 1813. I en marginalnotering längre ner på samma uppslag finns även ett annat datum angivet, den 14 mars 1813. Som tidigare nämnts folkbokfördes emellertid Nils och Ingeborg åter i Frödinge redan den 11 december 1812. Jmfr kap 4 avsn 16.

¹¹⁶⁶ Den 15 december 1813 föddes Nils och Ingeborgs dotter i Fågelnäset där de vid tidpunkten bodde tillsammans med Ingeborgs föräldrar (Nils befann sig vid tidpunkten på fälttåg i Holstein; se kap 17 avsn 5). Den 18 november 1814 stod Nils halvbror Eric Johansson (1768-1839) med familj ännu mantalsskrivna i Knarrkullen. Nedtecknade släktskildringar hävdar dock att när Nils återvände från fälttåget den 1 december 1814 så var det till Knarrkullen, där hans familj då ska ha vistats. När halvbrodern Eric Johansson och hans hustru Sara Knutsdotter (1780-1828) blev föräldrar till Sara-Maja Eriksdotter den 2 januari 1815 anges födelseplatsen till Knarrkullen. Nils och Ingeborg står vid dopet den 6 januari 1815 antecknade som faddrar och fortfarande mantalsskrivna i Fågelnäset. Omständigheterna kring det faktiska besittningstagandet av Knarrkullen är således aningen oklara.

¹¹⁶⁷ Frans Petersson Kruse Crusebjörn (1605-1654), svensk ämbetsman

¹¹⁶⁸ Vid konstruktionen lades ofta tjockt med massa mellan varje stockvarv, men springorna måste dock senare ständigt tätas. Taket konstruerades oftast genom att smala avbarkade stockar lades tätt intill varandra. Ovanpå dessa lades stora sjök av näver. Sedan lades stora grästorvor ovanpå nävern.

¹¹⁶⁹ Vid en uppmätning i modern tid var den ursprungliga stenfoten ca 7,9 x 5,9 meter. Själva boytan (m h t ytterväggarna av timmerstockar, ett par innerväggar samt en murstock) torde ha varit ca 37 m², fördelade på farstu, kammare och kök.

en brosten av granit, en dryg kvadratmeter stor och ett par decimeter hög. Ytterdörren var utrustad med gångjärn, bom och smällelås.

Väl inne i farstun ledde en smal brant trappa i vinkel upp till vinden. Man fick hålla sig i väggen och huka sig när man kom upp en bit för att inte slå i snedtaket. Vinden användes på vintern mest till förvaring och förråd för spannmål och mat, men om sommaren kunde man sova där.

Till vänster in från farstun var en dörr med klinka och handtag som ledde in till boningsrummet, kammaren. Den väggfasta inredningen bestod av ett par sängbritsar där man både kunde sitta och sova, ett skåp, och ett litet bord mitt för glasfönstret vid södra stuggaveln. Några enkla slitna stolar och en pall på golvet. I hörnet inne mot köket fanns en kvartsrund murstock med öppen spis som gav värme och ljus om hösten och vintern. I borte hörnet stod en lysekäring¹¹⁷⁰ och i en behållare på golvet fanns långa torrvedsstickor, täljda av någon självdöd torrfura. Det här var rummet där man åt, arbetade, umgicks och sov. Takhöjden var tillräcklig för att kunna stå raklång. På ett par störar i taket hängde hårdnat bröd. Väggarna inomhus var de nakna timmerstockarna. Springorna mellan dem hade tätats med mossor.

En smal öppning ledde in till köket, på andra sidan kortväggen vid murstocken. Det hade ett mindre fönster och två väggfasta bänkar mitt emot spishällen. Inne i spisen stod en välanvänd järnring med fot.

I köket hängde en trätavla med följande inskrift:

”Är Gud för oss – Hvad kan då vara mot oss”¹¹⁷¹

Det var allt som var. En farstu med vindstrappa, en kammare, en liten köksvrå och tio små ord om förtröstan.

De breda fastnaglade golvtilljorna knarrade för varje steg. Stugan doftade av inpyrd vedeld, barrträdsruskor, anor av bondsk grov husmanskost med rågbröd, potatis och kålrötter, och en svag ton av lavendel från träkistan med sänglinnen.

Invid huset växte några syrener. På slänten ner mot jordkällaren stod några ekar. Kring torpet var en liten äng, om sommaren ett hav av timotej, lin och blåklint, fjärilar och humlor, av bugande blommor i alla färger. Men nu i mars 1813 låg allt ännu i dvala.

Mot skogsstigen som ledde mot Frödinge låg en gärdesgård med störar och slänor av kvistad gran och styvt knuten med granvidjor. Norr om huset på andra sidan ängen låg en stengärdesgård.

Jordkällaren var en liten ingrävning i en backe med stensatta väggar och rejäla tvärbalkar. I ”pärekällaren” förvarades potatis, kålrot, majrova och krösa¹¹⁷². Även fastän trädörren vätte åt söder blev där aldrig varmt om sommaren, då ekarnas täta kronor bjöd behaglig svalka på marken omkring även under de varmaste dagarna i juli.

Ej långt därifrån låg ett fähus för grisar och får.¹¹⁷³ Fähuset var även det grånat, precis som stugan, med en liten dörr och endast ett par små öppna fönstergluggar som släppte in sparsamt med ljus. Golvet var av jord, längs långväggen fanns bås med foderkrubbor. Loftet på fähuset var en lövskulle, en fodervind med vintermagasin som hamlats vid lövtäkten bortåt mossen.

Ett par ladusvalor skulle denna vår flytta in i ett prydligt skålformigt rede på en bjälke på fähusets loge. I ljungen en bit inåt skogen hade morkullor sitt bo av ris och dun. I skymningen

I ett sent skede, troligen den andra halvan av 1800-talet eller i början på 1900-talet, förlängdes stugan med en tillbyggnad om ca 3,0 meter på längden.

¹¹⁷⁰ lysekäring = dåtida golvlampa med hållare för exempelvis torrvedsstickor

¹¹⁷¹ Kökstavlan liksom övriga detaljer är helt autentiska och följer dokumentation, planritning och skisser av Anders Paul Vilhelm Andersson (1909-1993).

¹¹⁷² krösa = lingon (detta dialektala ord förklarades redan i kap 1 avsn 3 men några läsare kanske behöver en påminnelse)

¹¹⁷³ Detta fähus från Knarrkullen blev senare omhändertaget, troligen i mitten av 1900-talet, och finns idag bevarat i historie- och kulturarvsvårnande syfte av Frödinge hembygdsförening.

kunde man höra tjädrarna skära näbb för att markera revir innan de slog sig till ro, och när orrarna med bökiga vingslag intog nattkvist i någon tall eller björk.

Uppå själva mossen växte om sommaren även bra gräs av starr och fräken som man slog till hö åt djuren. Från mossen porlade en liten bäck. Den ringlade försynt mellan träden som en blänkande strimma mellan stenar och rötter och vitglimmande snökristyr, ner mot Lillsjön. Det kristalliska vattnet sorlade mildt om våren med ett ljust dämpat ackord som av pinglor, men på sommaren kunde bäcken sina. Till sjön ledde även en slingrande stig mellan åldrade trädstammar och mossiga stenar, mellan blåbärsris och lingonris och ännu sovande ljung.

Knarrkullen skulle bli Nils och Ingeborgs hem i över ett halvt sekel, återstoden av deras liv. På denna anonyma avskilda plats och i denna oansenliga timmerstuga i en glänta i skogen, bortom fälten och sockenbyarna, skulle de leva sina liv, finna ro och vila mellan sina eviga plikter, och se barn, barnbarn och barnbarnsbarn födas. Samtidigt förändrades Sverige och världen utanför. På ett sätt befann de sig i den inrotade tidlöshet som då rådde på den småländska landsbygden. På andra sätt skulle de, precis som hela den svenska allmogen, i högsta grad påverkas av, och frivilligt och ofrivilligt bli delaktiga i, de omvälvningar som utspelade sig på den stora historiska scenen.

